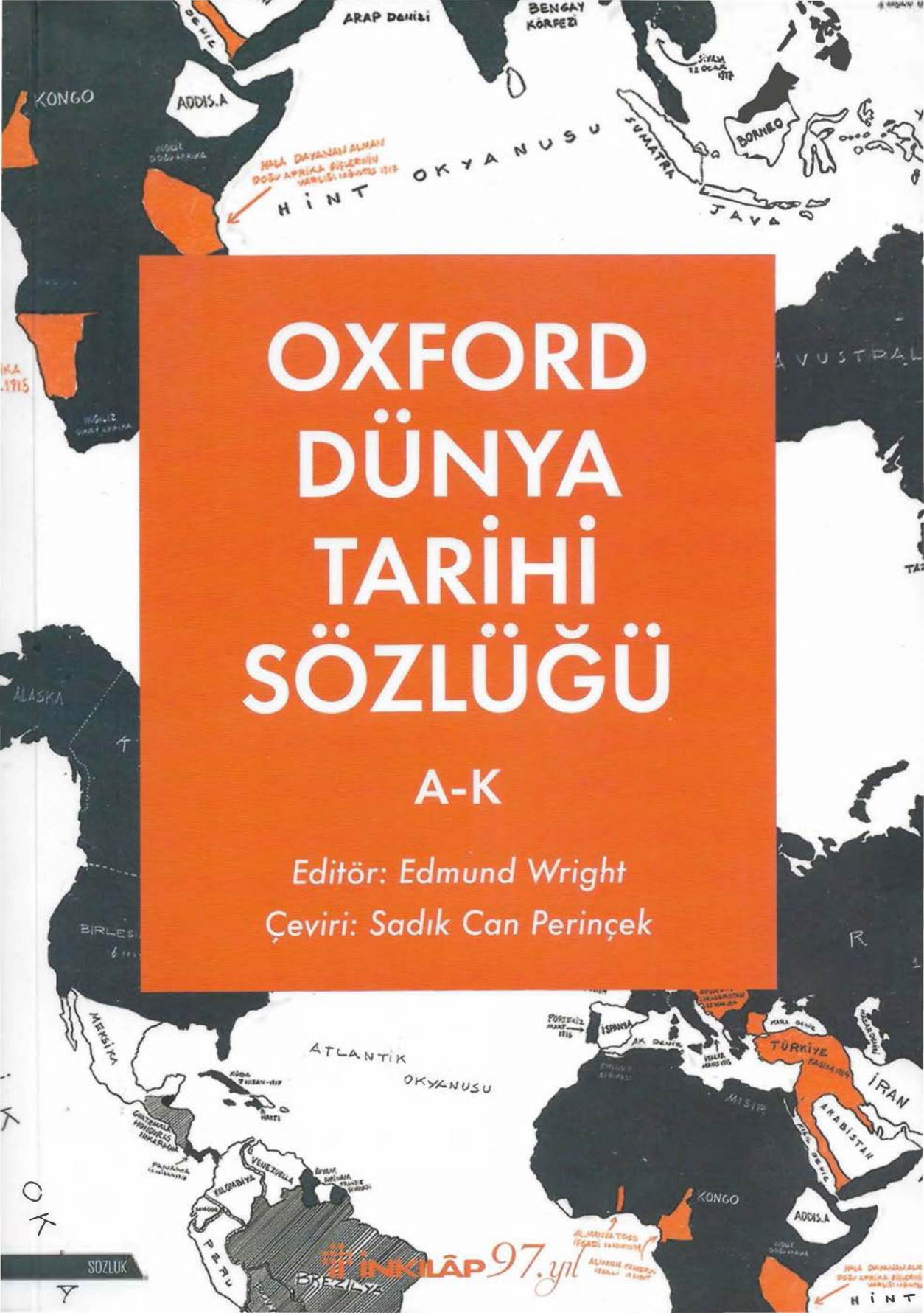

OXFORD DÜNYA TARİHİ SÖZLÜĞÜ

A-K

Editör: Edmund Wright

Çeviri: Sadık Can Perinçek

OXFORD DÜNYA TARİHİ SÖZLÜĞÜ

A-K

Editör: Edmund Wright

Çeviri: Sadık Can Perinçek

Oxford Dünya Tarihi Sözlüğü I / A Dictionary of World History / *Edmund Wright*

© 2000, 2001, 2006, 2015, Oxford University Press
Türkçede yayın hakları AnatoliaLit Telif ve Tercüme Ajansı aracılığıyla
© 2024, İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 44066

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Yayın Direktörü Mehmet Bozkurt
Çeviri Editörü Kadriye Kızıl Güzelkan - Gökçe Şenoğlu
İlk okuma Emre Tansu Keten
Son okuma Yunus Emre Ceren
Kapak tasarım Gilas Coşkun - A.C. Levent
Sayfa tasarım Aslı Varol
Haritalar Margaret Tuthill, Linda Wells
19, 28, 38, 41, 364 ve 409. sayfalardaki haritalar, Maps in Minutes (RH Publications, 1997) kullanılarak hazırlanmıştır.

ISBN: 978-975-10-4316-0

24 25 26 27 4 3 2 1
İstanbul, 2024

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
inkilap.com

OXFORD DÜNYA TARİHİ SÖZLÜĞÜ

A-K

Editör: Edmund Wright

Çeviri: Sadık Can Perinçek

İNKILÂP 97.yıl

Edmund Wright
Edmund Wright, 1985'te Oxford Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'nde doktorasını tamamladı. Ardından referans kitabı editörü olarak yayın dünyasına adım attı. Wright, 2004'ten beri serbest çalışmaktadır. Çalışmaları arasında Oxford University Press'ten çıkan *Dictionary of World History* (2. basım, 2006 ve 3. basım, 2014) ve *Dictionary of Computing* (6. basım, 2008) kitaplarının içeriğinin güncellenmesi; *Shorter Oxford English Dictionary* (6. basım, 2007) ve *Historical Thesaurus of the Oxford English Dictionary* (2009) eserlerinin tashihi vardır.

Sadık Can Perinçek
1994 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini 2012 yılında Nişantaşı Nuri Akın Anadolu Lisesi'nde tamamladı. Ocak 2018'de Boğaziçi Üniversitesi Tarih bölümünden yüksek onurla lisans derecesi aldı. 2015 yılında Erasmus öğrenci değişim programı kapsamında Uluslararası İlişkiler alanında Institute d'Etudes Sciences Politiques de Paris'te (Sciences Po) eğitim gördü. Kaynak Yayınları'nda editör olarak çalıştı. Teori ve Bilim ve Ütopya dergileri ile Aydınlık gazetesinde çeşitli haber, makale ve çevirileri yayımlandı. *Kasım 1938: Dünya Basınında Atatürk* (Dijital: Turkcell, 2018, Genişletilmiş Baskı) kitabının çeşitli bölümlerini Fransızcadan Türkçeye, *Çin'in Bakış Açısından: Büyük Gücün Sorumluluğu* (İstanbul: GB Times Turkey, 2018) kitabını İngilizceden Türkçeye çevirdi. Halen Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olarak görev yapmaktadır. Çok iyi derecede İngilizce ve Osmanlı Türkçesi, iyi derecede Fransızca, başlangıç düzeyinde İspanyolca bilmektedir.

Önsöz

A Dictionary of World History (Dünya Tarihi Sözlüğü), Oxford Quick Reference dizisinde yer alan alfabetik bir sözlüktür. Kitap, *Oxford Illustrated Encyclopedia* eserinde dünya tarihine ayrılan iki ciltten yola çıkılarak hazırlanmıştır. Bu temelden hareketle Market House Books Ltd. editörleri, *Encyclopedia of World History* ve *Oxford Paperback Encyclopedia* kitaplarında değerlendirilen malzemelerden de faydalanarak yepyeni bir tarih metni ortaya çıkardı. Sözlükte ülke girdilerinin her biri konum, ekonomi ve tarih bilgilerine ek olarak istatistiksel bilgiler içermektedir.

Elinizdeki yeni basımda, yaşayan insanların biyografileri ile ülke ve çatışma bilgileri dahil olmak üzere, çağdaş konulara ilişkin girdiler büyük oranda güncellenmiştir. Ayrıca yakın tarihte yaşanan olaylarla alakalı girdiler de eklenmiştir.

Sözlük, bütün ülkelerin nokta haritaları ile 25 civarında tarihsel haritaya sahiptir. Kitapta ilişkili girdiler arasında bir göndermeler ağı da bulunmaktadır. Başka bir maddeye gönderme işareti olarak küçük puntolu büyük harfler veya yıldız işaretleri kullanılmıştır.

E.W. 2014

Çevirmen Önsözü

Bu kitabı elinde tutan siz değerli okuyucular, "bilgi"ye erişimin insanlığın macerasında görülmemiş ölçülerde kolay ve hızlı gerçekleştiği çağımızda bir tarih sözlüğü edinmenin gerekliliğini sorgulayabilirsiniz. Fakat internet ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla hayatımızın merkezine yerleşen bilgi kaynaklarının, farkında olarak veya olmayarak neredeyse her gün tecrübe ettiğimiz, çevremizden duyduğumuz ve zaman zaman haberlerde dahi tanık olduğumuz ciddi sorunları var. Bu kaynaklar ne kadar güvenilir ve doğrulanabilir?

Önümüzdeki yıllarda güvenilir bilgiye ulaşma gereğinin daha da önem kazanacağını, sağlam temellere dayanan bilgiye ulaşma sürecinin tekrar değerleneceğini öngörmek zor değil. Diğer yandan, teknolojiyle değişen alışkanlıkların, bu yeniden dirilen bilgi arayışına katkısı ise pratik ve özlü ifade biçimleri oluyor.

Oxford Dünya Tarihi Sözlüğü de hem dünün ansiklopedi kültürünü hem de bugünün kullanışlı bilgi anlayışını yansıtan, bu özellikleriyle yarının ihtiyaçlarını karşılayacak önemli bir kaynak eser, bir başvuru kaynağı. Ancak elinizdeki kitap elbette mutlak bilgiye açılan bir kapı da değil. Mutlak bilginin sonsuzda olduğunu, insanın göreli doğru bilgiye ulaşma çabasının çetin serüvenlerini biliyoruz. *Dünya Tarihi Sözlüğü*'nü, sorgulayıcı bir bakış açısıyla, ilgi duyduğunuz konularda derinleşmeye yönelik bir basamak veya "yabancı bir ülke"* olan geçmişe seyahatinizde bir harita olarak değerlendirmelisiniz. Nereye tırmanacağınız, hangi vadilerden geçip nereye varacağınız size kalmış.

Eserin özüne ilişkin bu değerlendirmenin ardından çeviride benimsenen bazı yöntem ve tercihlere değinmek istiyorum:

– Soylu kişilere ilişkin maddeler, bu şahısların unvanları (örn. Marlborough Dükü) değil, soyadları (örn. Churchill, John) esas alınarak dizilmiştir. Öte yandan Cavour Kontu, Montesquieu Baronu gibi Türkçede unvanlarıyla bilinen şahıslar için yönlendirmeler konmuştur. Özgün metinde benimsenen yöntem, hem Türkçenin yapısına uygun düşmemesi hem de soylu unvanlarının ismin önüne geçmesinin kültür ve tarihimizde pek rastlanır bir durum olmaması dolayısıyla dikkate alınmamıştır.

– Ülkemizde Türkçe karşılığı bulunmayan veya pek yaygın olmayan kurum, hareket, siyasi parti ve yasa isimleri, Türkçeye katkı olarak çevrilmekle birlikte, konu hakkında başka kaynaklara ulaşmak isteyenler için parantez içinde özgün haliyle de verilmiştir.

– Diğer yandan, belirli bir coğrafya (örn. İngiltere) veya döneme (örn. Ortaçağ) has bazı kavramlar (örn. *almshouse*), Türkçedeki en yakın modern anlamı (örn. düşkünler evi) veya tarihimizdeki benzeriyle (örn. imarethane) karşılanamadığı takdirde özgün dilindeki haliyle bırakılmıştır. Zira bu tür kelimeleri çevirmek, kavramı yukarıda söz edilen bağlamlarından tamamen koparıp maddede sunulan bilgiyi boşluğa düşürebilmektedir.

– Özgün metnin basıldığı 2015 tarihinden sonra yaşanan ölüm veya görev bitişi gibi olaylar, yalnızca metinde sözü geçtiği takdirde, dipnotla belirtilmiştir.

– Çeviri yapılırken Türkçede anlam kaybı yaşanan durumlarda çevirmen notları düşülmüştür. Örnek verecek olursak, "dakikasında hazır olan milisler" anlamındaki "minütmen" kelimesinin İngilizce "dakika" anlamına gelen "minute" kelimesinden türemesi gibi.

– Özgün metinde İngilizceye uyarlanan hükümdar isimleri, söz konusu hükümdarın hükmettiği ülkenin dilinde verilmiştir. Türkçede yaygın olarak farklı biçimde bilinen hükümdar isimleri (örn. İskender, Şarlken, Sezar), bu ilkeye uygun olarak verilmekle beraber bilinen hallerinden de yönlendirme yapılmıştır.

---

* Amerikalı tarihçi David Lowenthal'ın, tarihe ilişkin olarak "The Past is a Foreign Country" (Geçmiş Yabancı Bir Ülkedir) başlıklı kitabına da ismini veren tanımlaması.

– Ülke ve şehir isimleri, Türkçedeki yerleşik biçimleriyle anılmıştır.

– Latin alfabesi kullanmayan dillerdeki isim veya kavramlarda, mümkünse kullanılan evrensel sistem (örn. Çince için Pinyin), değilse Türkçedeki yerleşik halleri veya Yunanca ile Rusça gibi Latin alfabesine aktarılabilen dillerde özgün halleri (örn. Kruşçev yerine Hruşçov) dikkate alınmıştır.

Son olarak, yukarıda bahsi geçen yöntem ve tercihleri belirlerken zihnimin içinde yürüttüğüm zorlu tartışmaları paylaştığım, fikirleri ve sabırlarıyla çeviriye önemli katkılarda bulunan aileme, değerli bilim insanları Şule Perinçek, Doğu Perinçek, Kiraz Perinçek Karavit, Caner Karavit ve Mehmet Perinçek'e teşekkür ederim.

Sadık Can Perinçek

Ankara, 16 Mart 2021

1812 Savaşı (1812-15) Britanya ile ABD arasında yapılan bir savaş. Britanya'nın, Napoleon'un *Kıta Ablukası'na misilleme olarak koyduğu ticari kısıtlamalar ABD'yi kızdırmıştı. Bunun üzerine bir de ABD'nin, batıya doğru yayılmak adına Britanya ve Kanada engellerini ortadan kaldırma isteği eklenince ABD Kongresi, Haziran 1812'de Britanya'ya savaş ilân etti. Savaş, esas olarak ABD ile Britanya'nın Kuzey Amerika (Kanada) sınırında gerçekleşti. ABD'li General William Hull, Temmuz'da Yukarı Kanada'ya doğru ilerlemesine karşın Ağustos başında Detroit'e çekildi. Detroit, kısa bir süre sonra Tümgeneral Isaac Brock tarafından ele geçirildi. Ekim 1812'de ikinci istilacı ABD kuvveti, Niagara Nehri'ni geçerek Queenston Tepeleri'ne taarruz etti; fakat Brock komutasındaki bir Britanya kuvveti tarafından püskürtüldü. Brock, muharebede hayatını kaybetti. Ekim 1813'te General William Harrison önderliğindeki bir başka ABD ordusu, Ontario'nun güneybatısında *Thames Muharebesi'ni kazandı. Kasım'da bir ABD ordusu, Saint Lawrence Nehri kıyısındaki Crysler Çiftliği Muharebesi'nde kendisinden çok daha küçük bir Britanya kuvvetince yenilgiye uğratıldı. Temmuz 1814'te Lundy Yolu Muharebesi'nde General Jacob Brown komutasındaki bir ABD ordusu, General Drummond önderliğindeki bir Britanya kuvvetine karşı geceleyin kısa bir çarpışmaya girdikten sonra geri çekildi. Bunun ardından bir daha Kanada'yı istila girişimi olmadı. Eylül 1813'te Erie gölü kıyısında bir ABD kuvveti, altı gemiden oluşan bir Britanya filosunu ele geçirdi. Ertesi yıl (Eylül 1814), yine benzer bir zafer sonucunda Champlain Gölü kenarında bu kez 16 gemiden oluşan bir Britanya filosu teslim olmaya zorlandı. Denizde ise ABD savaş gemileri, birebir çarpışmalarla bir dizi zafer kazansa da Britanya'nın donanma ablukasını kırmayı başaramadı. 1814'e gelindiğinde abluka, ABD ekonomisine ciddi boyutlarda zarar vermeye başlamıştı. Haziran 1814'te bir Britanya sefer kuvveti, Virginia eyaletine bağlı Chesapeake Körfezi'ne çıktı ve kuzeye doğru ilerleyerek yeni kurulan Vaşington kentini ateşe verdi. Savaş yorgunluğu artık iki tarafı da müzakere masasına oturmaya ikna etmişti ve Aralık 1814'te *Gent Antlaşması imzalandı. Antlaşma gereğince fethedilen bütün topraklar savaş öncesi sahiplerine geri verildi.

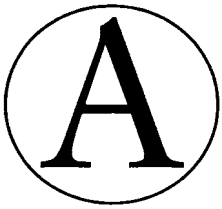
1848 Devrimleri Batı ve Orta Avrupa'da bir dizi devrim. 1848 Devrimlerinin ilki, Fransa'da baş gösterdi. Genel oy hakkı savunucuları ve Louis *Blanc önderliğindeki azınlık bir grup sosyalist, *Louis Philippe'nin Temmuz Monarşisi'nin devrilmesini sağlayarak İkinci Cumhuriyet'i kurdu. Alman devletlerinin çoğunda halk gösterileri ve ayaklanmaları yaşanıyordu. Ayrıca, birleşik Almanya'nın anayasasını yazmak üzere bir ulusal parlamento seçilmesi talebiyle bir hareket ortaya çıkmıştı. Avusturya'daki isyanlar, *Metternich ve

imparatorun kaçmasına, kurucu bir meclis oluşturulmasına ve köylülerin özgürleşmesine neden oldu. *Kossuth'un başını çektiği Macaristan'ın bağımsızlığını amaçlayan bir hareket, Budapeşte'den bütün Macar topraklarına hükmeden kısa ömürlü bir cumhuriyet hükümeti kurulmasına yol açtı. Buna karşın Macarların kendi içindeki azınlıklara bağımsızlık tanımayı reddetmesi sonucunda Hırvat, Sırp ve Erdel kuvvetleri başkaldırdı. Ardından Macaristan, Avusturya ve Rusya orduları tarafından yenilgiye uğratıldı. İtalyan devletlerinde sonuçsuz kalan bir dizi devrim yaşandı. Söz konusu devrimlerle Avusturyalılar geçici bir süreliğine ülkeden çıkarıldı ve Papa IX. Pius, Roma'dan kaçtı. Ancak *Mazzini'nin birleşik ve demokratik cumhuriyet hayali hayata geçirilemedi. Prag'daki Panslav Kongresi'nden etkilenen Çek milliyetçileri, federal bir Avusturya bünyesinde özerklik talep etti. 1849'a gelindiğinde karşı devrimci güçler halihazırda düzeni yeniden tesis etmişti; ama mutlak monarşi fikrinden ve toprak sahibi aristokrasiye feodal haklar tanınmasından zımnen vazgeçildi.

1850 Anlaşması ABD'de Kuzey ile Güney arasında yapılan bir siyasi anlaşma. Henry *Clay'in aracı olduğu anlaşma, Eylül 1850'de yasalaştı. Anlaşma kapsamında kölelik tartışmasından doğan sorunları çözme girişimi olarak Kaliforniya bağımsız bir eyalet olarak tanınmış, Utah ve New Mexico toprakları kölelik bahsi olmaksızın yeniden örgütlenmiş, Vaşington'da köle ticareti kaldırılmış ve daha sıkı bir kaçak köle yasası benimsenmiştir. Bu önlemlerin Kuzey-Güney düşmanlığına kalıcı bir çözüm getireceği umutları, *Kansas-Nebraska Yasası (1854) ve diğer bazı meseleler sonucunda suya düştü. Bu meselelerin arasında kaçak kölelerin geri verilmesine karşı ısrarlı halk direnişi de vardı.

11 Eylül (2001) *El-Kaide teröristlerinin New York ve Vaşington'a saldırarak 3000'ün üzerinde insanı öldürdüğü gün. Kalkıştan kısa bir süre sonra dört yolcu uçağı 19 terörist tarafından kaçırıldı. İkisi New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine girerek çökmesine neden oldu, biri Vaşington'daki Pentagon'a çarptı, diğeri de muhtemelen yolcular ile teröristler arasında yaşanan boğuşma nedeniyle Pittsburgh yakınlarında yere çakıldı. Saldırıların yarattığı öfke sonucunda ABD, *Terörle Savaş'ı başlattı.

26 Şubat 1936 Olayı Japonya'da yaşanan bir darbe girişimi. İmparatorluk Yolu hizbinin (*Kodo-ha*) aşırıcı genç mensupları, 1920'lerin sonundan beri Japon ordusunda faaliyet yürütmekteydi. Amaçları şiddet yoluyla muhafazakâr sivil hükümeti devirmek ve Japonya'yı askeri anlamda genişleme rotasına sokmaktı. Bu genişlemenin hedefinde özellikle Çin vardı. Faaliyetleri darbe girişimiyle zirveye çıkmış önde gelen birkaç siyasetçi öldürüldü (Başbakan Okada Keisuke darbeciler tarafından tanınamayınca kaçmayı başardı) ve Tokyo'nun merkezi büyük oranda ele geçirildi. Ayaklanma 29 Şubat'ta bastırıldı. Kalkışmanın önderlerinin çoğu idam edildi. Ardından yayılmacılık fikrinin bayrağını daha ılımlı Denetim hizbi (*Tosei-ha*) devraldı.

Abbas, I. (veya Büyük Abbas) (1557-1628) İran şahı (1588-1628). Halefinden devraldığı Osmanlı'yla savaşı 1590'da toprak vererek sona erdirdi. Böylece Özbek Türklerini Kuzeydoğu İran'dan çıkarması (1598) mümkün oldu. 1618'e gelindiğinde I. Abbas, ordusunu güçlendirmiş; bunu başarabilmek için orduya asker sağlayacak Türkmen beylerini kontrolü altına almış ve yabancı danışmanlarını kullanmıştı. Aynı dönemde Osmanlı'ya verilen topraklar da geri alındı. Ancak Abbas, Mezopotamya toprakları için süren bir başka savaş (1623-1629) bitmeden öldü.

Abbasiler 750-1258 yılları arasında Bağdat'ta hüküm sürmüş halifeler hanedanı. Hanedan, Hz. Muhammed'in amcası olan Abbas'ın soyundan geldiğini iddia etmekteydi. Memun (813-33) gibi bazı halifeleri olağanüstü kültür hamileriydi. 1258'de Bağdat'ın Moğolların eline geçmesiyle hanedan sona erdi.

Abbott, Sir John (Joseph Caldwell) (1821-93) Kanadalı siyasetçi, Muhafazakâr Parti üyesi Kanada başbakanı (1891-1892). Sir John *Macdonald'ın ölümü sonrasında uzlaşma sonucu seçilen Abbott, bir sonraki yıl sağlık sorunları nedeniyle istifa etti.

Abbott, Tony (Anthony John Abbott) (1957-) Avustralyalı siyasetçi, Avustralya başbakanı (2013- [1]). Sidney ve Oxford Üniversitelerinden mezun olduktan sonra Abbott, Katolik rahiplik (1984-87) eğitimi aldı. Ancak gazeteci olmak için bu eğitimi yarıda kesti. Liberal Parti'nin lideri John Hewson'un basın sözcülüğünü (1990-93) yaptı. Daha sonra 1994'te Liberal Parti milletvekili olarak parlamentoya girdi. John *Howard yönetiminde kabine bakanlığı[2] (2001-2007) yaptı ve 2009'da Liberal Parti'nin lideri oldu. 2013 seçimindeki Liberal Parti-Ulusal Parti koalisyonunun zaferi sonucu başbakanlığa geldi. Abbott, toplumsal sorunlara yönelik muhafazakâr tavrı ve *iklim değişikliğine şüpheci yaklaşımıyla bilinmektedir.

ABD Anayasası ABD devletinin temel yazılı belgesi. Konfederasyon Yasaları'nda (1781-87) tanımlanan egemen devletler birliğinin yerine etkili bir merkezi, ulusal ve federal devlet yapısı kurdu. 1787'de Philadelphia'da toplanan Federal Anayasa Kongresi'nde *Kurucu Babalar üç ay boyunca gizli bir tartışma yürüttü. Sonuçta *Madison'un Virginia Planı üzerinde bir dizi değişiklik yapıldı. Büyük eyaletler ile küçük eyaletler arasında varılan Büyük Uzlaşma'ya göre Senato'da bütün eyaletler eşit temsil edilecek, ama Temsilciler Meclisi'nde dağılım nüfusa göre olacaktı. Sonunda Kuzey ve Güney; kölelerin temsil ve vergilendirmede bir insanın beşte üçü olarak sayılması, köle ticaretinin en azından 1808'e kadar sürmesi ve ihracata vergi getirilmemesi noktalarında anlaştı. Eyaletler ile merkezi iktidar arasındaki sorunlar, federal hükümetin endişelerinin tek tek ortaya konmasıyla çözüldü. Kongre üyelerinin iki yılda bir doğrudan seçilmesinde görülen halk egemenliği ilkesi,

1 Tony Abbott'un görev süresi 14 Eylül 2015'te sona ermiştir. (ÇN)

2 Avustralya'da kabine bakanı, kabinede yer alan yüksek düzey bakanlara verilen isim. (ÇN)

senatör ve başkanın uzatılabilir altı ve dört yıllık dönemler için dolaylı olarak seçildiği uygulamayla dengelendi. Yürütme (başkan, başkan yardımcısı, kabine ve devlet memurları), yasama (Senato ve Temsilciler Meclisi) ve yargı (Yüksek Mahkeme ve diğer federal mahkemeler) organlarının yer aldığı federal sistemle devletin bu üç organı arasında kuvvetler ayrılığı ve dengesi yaratılması hedeflendi. Örnek olarak, üyeleri başkan tarafından Senato'nun onayıyla belirlenen Yüksek Mahkeme, yürütme veya yasamanın eylemlerini anayasaya aykırı bulabilmekte ancak dava açamamakta veya yasa yapamamaktaydı. 1787'de hazırlanan anayasa taslağının dokuz eyalette toplanacak kongreler tarafından onaylanması gerekiyordu. Virginia, Massachusetts ve New York'ta yoğunlaşan muhalefet, Patrick Henry veya George *Clinton gibi federasyon karşıtı eyalet hakları savunucularından geliyordu. Anayasanın savunusu James *Madison, Alexander *Hamilton ve John *Jay tarafından *Federalist Papers*[3] kitabında yapıldı. 1789'da da Anayasa yürürlüğe girdi. Anayasanın eksik bıraktığı başlıca noktalar şunlardı: Siyasi partilere yer verilmemesi, *Haklar Bildirgesi'nin ilk başta konmaması, seçim düzenlemelerinin karmaşıklığı ve yürütme iradesinin kısıtlanması. Kongre'nin yetkilerinin gevşek tanımı ve federal mali yardımların etkisi, eyalet-merkez güç dengesini merkez lehine değiştirdi. Ülkenin yönetim şeklini belirleyen bu esnek kılavuz; köleliğin kaldırılması, Haklar Bildirgesi'nin eklenmesi ve siyahiler ile kadınlara oy hakkı verilmesi başta olmak üzere 27 kez değiştirilmiştir.

ABD Temsilciler Meclisi *Bkz.* TEMSİLCİLER MECLİSİ.

Abdullah, II. (1962-) Ürdün kralı (1999-). Kral *Hüseyin'in ikinci eşinden en büyük oğlu olan Abdullah, babasının son günlerinde amcası Prens Hasan yerine tahtın vârisi olarak gösterildi. II. Abdullah, İsrail'le tedbirli yakınlaşma da dahil olmak üzere babasının politikalarını devam ettirdi.

Abdullah, Şeyh Muhammed ("Keşmir Aslanı" olarak da bilinir) (1905-82) Keşmirli Müslüman lider. 1930'larda Keşmir'in Hindu mihracesine faal biçimde karşı çıktı. Hint egemenliğinin kabul edilmesinin ardından (1947), Keşmir'in Hindistan içerisinde özerk bir yapıya kavuşmasını sağladı. Fakat tam bağımsızlık amacını güttüğü şüphesiyle 1953-1968 yılları arasını çoğunlukla hapiste geçirdi.

Abdullah bin Abdülaziz (1924- [4]) Suudi Arabistan kralı (2005-). Ağabeyi Kral Fehd'in 1995'te felç geçirmesi üzerine veliaht prens olarak (1985-2005) fiilen Suudi Arabistan'ı yönetti. İktidarında toplumsal ve ekonomik düzlemde tedbirli bir liberalleşme yaşandı ve terörle mücadelede sıkı iç güvenlik önlemleri alındı.

Abdullah bin Hüseyin (1882-1951) Ürdün kralı (1946-51). Mavera-i Ürdün emirliği yapan (1921-46) Abdullah, 1946'da bağımsız olan Ürdün'ün ilk kralı oldu. Suikasta uğrayarak hayatını kaybetti.

Abdurrahman, Tunku (1903-90) Malezyalı devlet adamı, Malaya (1957-63) ve Malezya başbakanı (1963-70). Üstün müzakere yetenekleriyle Malaya'nın Britanya'dan bağımsızlığını kazanmasını sağlayarak (1957) modern Malezya'nın (1963) mimarlarından biri oldu.

Abdülaziz bin Suud *bkz.* SUUD

Abdülkerim (1881-1963) Berberi direnişinin Faslı önderi. 1921'de Rif Berberilerini harekete geçirerek 20 bin kişilik İspanyol ordusunu mağlup etti. Fransız-İspanyol işbirliğiyle esir alındığı 1925'e kadar direnmeyi sürdürdü. Réunion'daki sürgün yıllarının ardından 1947'de Fransa'ya girişine izin verildi. Fransa'ya yolculuğu sırasında kaçarak Kahire'ye gitti ve burada Mağrip Bürosu veya diğer adıyla Batı Arapları Özgürlük Konseyi'ni kurdu. Fas'ın bağımsızlığının (1956) ertesinde, Fransız askerle-

3 Türkçesi için bkz. Alexander Hamilton, James Madison, John Jay, *Federalist Yazılar*, Çev. Tolga Şirin, Necdet Umut Orcan, Runik Kitap, 2021. (ÇN)

4 Abdullah bin Abdülaziz, 2015'te hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

ri Afrika topraklarında kaldığı sürece geri dönmeyi reddetti.

Abdülhamid, II. ("Büyük Katil[5]" olarak da bilinir) (1842-1918) Türkiye sultanı[6] (1876-1909). Müstebit bir hükümdardı. Meclisi ve anayasayı askıya aldı. Hıristiyan Ermenilere yönelik 1894-1896 yılları arasındaki acımasız katliamlarla anıldı.[7] Genç Türklerin isyanından bir yıl sonra, 1909'da sürgün edildi.

Abdünnasır, Cemal (veya Nasır) (1918-70) Mısırlı albay ve devlet adamı, başbakan (1954-56) ve devlet başkanı (1956-70). 1952'de Kral Faruk'u deviren başarılı bir askeri darbenin önderiydi. Darbeden sonra Muhammed Necib'in (1901-84) devlet başkanı olduğu bir cumhuriyet kuruldu. Abdünnasır, 1954'te Necib'i iktidardan indirerek kendisini başbakan ilân etti. 1956'da tek partili bir anayasa duyurduktan kısa bir süre sonra devlet başkanı oldu. Aynı yıl Süveyş Kanalı'nı kamulaştırması; Britanya, Fransa ve İsrail'le silahlı çatışmaya yol açtı. Ayrıca Abdünnasır, Mısır'ı İsrail'e karşı iki başarısız savaşa (1956- ve 1967) soktu. Sovyetler Birliği'nden gelen yardımlarla, başta Büyük Asvan Barajı'nın inşası olmak üzere, kapsamlı bir modernleşme programı başlattı. 1960'ta Baraj'ın inşasıyla oluşan göle Nasır Gölü ismi verildi. Barajın uzunluğu 500 kilometredir.

Abelard, Peter (1079-1142). Fransız bilgin, ilahiyatçı ve filozof. Abelard, bağımsız aklı nedeniyle dönemin iktidar sahipleriyle karşı karşıya geldi ve iki defa kâfir ilân edildi. 1118'e kadar Paris'te dersler verdi. Paris'teyken, öğrencilerinden biri olan Héloïse'yle trajik bir aşk ilişkisi yaşadı. Héloïse, Notre Dame'ın rahibi Fulbert'in yeğeniydi. Abelard, Fulbert'in şikâyeti üzerine hadım edildi. Daha sonra bir manastıra girdi ve Héloïse'yi orada rahibe yaptı. Tartışmalı öğretilerini sürdürerek inanç meselelerine, özellikle Teslis öğretisine akılla yaklaşmayı savundu. 1130'ların başında Abelard ve Héloïse, aşk mektuplarını ve diğer yazışmalarını bir araya topladı. Bu mektuplar 1616'da yayımlandı. Abelard ve Héloïse, Paris'te aynı mezarda yatmaktadır.

Abidos 1. Antik Misya'nın Küçük Asya'da bulunan bir kenti. Kent, günümüzde Türkiye'nin bir şehri olan Çanakkale'nin kuzeydoğusunda, Çanakkale Boğazı'na bakan bir tepede konumlanmaktadır. Abidos, Hero ile Leandros hikâyesinin geçtiği kent olmanın yanında Pers Kralı Kserkses'in de MÖ 480'de Hellespont'a gemilerden köprü inşa ettiği yerdir. 2. Antik Mısır'da bir kent. İlk firavunların mezarları burada bulunmaktadır. Kent, Nil'in sol kıyısında günümüz El Balyana şehrinin yakınındadır.

Aborijin Avustralya yerlilerine verilen isim. Aborijinler, tarih öncesi çağlarda bölgeye gelen ve beraberlerinde dingoyu getiren koyu tenli avcı toplayıcıların dış görünüş olarak ayırt edilebilen birkaç alt grubundan oluşmaktadır. Avrupalılar gelmeden önce, Tazmanya bölgesi de dahil olmak üzere, kıtanın tümüne dağılmış durumdalardı. Tahminlere göre, 1788'de Aborijinlerin nüfusu 250-300 bin civarındaydı ve 500'den fazla dil grubuna bölünmüşlerdi. Bugün Avustralya halkının yüzde 1,5'i Aborijindir. Aborijinlerin yüzde 65'i artık kasaba ve kentlerde yaşamasına karşın Avustralya federal ve eyalet yasalarında yapılan değişikliklerle kültürel mirasları korunmaktadır. Bu yasalar sayesinde arsa hakları, topluluk gelişim programları ve eğitim yardımları hayata geçmiştir. 2008'de Avustralya Parlamentosu,

5 Orijinal metinde kullanılan "The Great Assassin" ifadesi, II. Abdülhamid için Avrupa basınında zaman zaman kullanılmış olmakla birlikte Türkçe kaynaklarda pek rastlanmamaktadır. Bununla birlikte II. Abdülhamid için Türkçe kaynaklarda "Kızıl Sultan", "Yıldız'daki Baykuş" ve "Ulu Hakan" gibi lakaplar kullanıldığı görülmektedir. (YN)

6 Eserde hatalı biçimde II. Abdülhamid, "Türkiye sultanı" olarak geçmektedir. Doğrusu "Osmanlı sultanı" olacaktır. (ÇN)

7 Metnin orijinalinde yer alan yoruma dayalı siyasi ifadelere yayıncılık ilkemiz gereği müdahale etmedik. Eserin bütününün araştırmacılara ve tarih meraklılarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu sözlüğü yayımlamayadeğer bulduk. (YN)

Aborijinlere yönelik geçmişte yapılan haksızlıklar dolayısıyla özür dilemiştir.

Abraham Ovaları Muharebesi (13 Eylül 1759) *Fransa ve Kızılderili Savaşları sırasında Kanada'da Quebec kentinin yukarısındaki bir platoda yapılan bir muharebe. *Wolfe, Saint Lawrence Nehri üzerinden Britanya askerlerini Fransız kalesinin ardına sevk etti. Bu sayede kale muhafızlarının söz konusu askerleri Fransız sanmasını sağlayan Britanyalılar, sarp Abraham Tepeleri'ne tırmandı. Çıkan muharebede *Montcalm komutasındaki Fransız garnizonu bozguna uğratıldı ve Quebec teslim oldu. Her iki komutanın ölümüne karşın Britanya'nın zaferi, Kanada'daki Fransız hâkimiyetine son verdi.

Acemistan *bkz.* İRAN

Acheson, Dean (Gooderham) (1893-1971) ABD'li siyasetçi. Dışişleri bakan yardımcılığı, dışişleri müsteşarlığı ve dışişleri bakanlığı (1949-53) yaptı. 1946 tarihli Acheson-Lilienthal Raporu'nda nükleer gücün uluslararası denetime alınması uyarısında bulundu. NATO (*Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü) için planlar sundu, *Marshall Planı'nı yürüttü ve ABD'nin komünizm tehdidi altındaki ülkelere yardımı olarak *Truman Doktrini'ni savundu.

Action Française 20. yüzyılın ilk yarısında Fransa'da faaliyet göstermiş aşırı sağcı bir grup. Ayrıca Action Française, grubun görüşlerinin desteklendiği gazetenin de ismidir. Şair ve gazeteci Charles Maurras tarafından kurulan örgüt, parlamenter cumhuriyeti yıkmayı ve tekrar monarşiyi tesis etmeyi amaçladı. Aşırı milliyetçi grup, *faşizmle açık ilişkisi ve 1940-1944 yıllarının Vichy Hükümeti'yle bağlantısı nedeniyle gözden düştü.

Actium Muharebesi Batı Yunanistan'daki Akarnanya'nın kuzeybatısında MÖ 31'de gerçekleşen deniz muharebesi. Muharebede Octavianus, Marcus Antonius'u yenerek Roma'nın hükümdarı oldu.

Acuña, Diego Sarmiento de, Gondomar Kontu (1567-1626) İspanyol diplomat. Kötü namını İngiltere'de elçilik yaptığı dönemde (1613-18, 1620-22) kazandı. I. *James'in sarayının en etkili mensuplarından biri haline geldi. Bu nedenle yobaz İngiliz Protestanların tepkisini çekti. Sir Walter *Raleigh'in idamının arkasında esas olarak o vardı. Kralı, Galler prensini İspanyol kraliyet ailesinden biriyle evlendirmesi için ikna etmeye çalıştı. 1622'de İngiliz halkının ona duyduğu nefret tavan yapınca İspanya'ya geri çağrıldı.

Açe Savaşı (1873-1903) Hollandalılar ile Açe halkı arasında Sumatra'nın kuzeyinde gerçekleşen savaş. Açe, Sumatra'nın kuzey kıyılarında, Güneydoğu Asya'daki ilk Müslüman devlet iddiasında bulunan bir sultanlıktı. 1511'de Malakka'nın Portekizliler tarafından ele geçirilmesiyle birçok Müslüman tüccar buraya yerleşti. 16. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Açe, Johore'nin gücünü kırmış ve Sumatra ile Malaya'nın çoğunu ele geçirmişti. Açe'nin zenginliğinin kaynağı biber ve kalaydı. Hollandalılar 1641'de Malakka'yı ele geçirdikten sonra Açe, gücünü Sumatra'da yoğunlaştırdı. Ticari rekabet ve Açe sultanının Sumatra'nın kuzeyinde Hollanda hâkimiyetine karşı dış yardıma başvurma girişimlerinde bulunması, 1871'de Hollanda'nın bölgeye sefer düzenlemesine yol açtıysa da bu müdahale sonuçsuz kaldı. Bir sonraki yıl daha büyük bir kuvvet gönderen Hollandalılar, sultanın başkentini ele geçirdi. Buna rağmen, iç bölgelerde yerel dini önderler (ulema) tarafından sert bir direniş örgütlendi. Savaş, 1898 ile Ocak 1903 arasında nihayete erdirildi. Askeri yöntemlerle "barış" sağlandı ve ulemaya dini görevlerini yerine getirme izni verilerek çeşitli tavizler verildi.

Açık Kader (İngilizcesi Manifest Destiny) 19. yüzyılda ABD'de toprakları genişletmeyi savunan bir siyasi öğreti. Bu öğreti, John

O'Sullivan tarafından "Bizim açık kaderimiz, her yıl milyonlarla artan nüfusumuzun özgür gelişimi için takdiri ilahiyle bize ayrılan bu kıtaya yayılmaktır" sözleriyle ilân edildi. Demokrat Parti'nin programına giren Açık Kader politikası, Liberal ve daha sonra Cumhuriyetçi Parti'den de destek gördü. Teksas'ın ilhakı (1845) ve *Meksika-Amerika Savaşı'na (1846-48) halk desteği sağlamada da önemli bir rol oynadı. Sonraları *Seward, Alaska'nın satın alınmasını (1867) da bu politikaya dayandırdı. Açık Kader, Hawaii'nin ilhakı ve *İspanya-Amerika Savaşı'nda İspanyol topraklarının ele geçirilmesinde bir kez daha gündeme geldi.

Açlık Kırkları (İngilizcesi **Hungry Forties**) 1840'ların başında Britanya'nın ekonomik bunalımdan geçtiği döneme verilen isim. Yoksullar, bu dönemde büyük çapta sefalet içindeydi. 1839'da ticarette ciddi bir düşüş yaşandı. Bu, işsizlik oranında da ani bir artışa sebep oldu ve beraberinde kötü bir hasat gerçekleşti. Kötü hasat, ertesi iki yıl da devam etti. Halkın yaşadığı sıkıntılar, *Tahıl Yasalarının ekmek fiyatlarını yapay bir şekilde yüksek tutması ve hızlı nüfus artışından dolayı daha da kötü bir hal aldı. 1845'te İngiltere ve İskoçya'da patateslerde baş gösteren yanıklık, aynı yılın sonlarında İrlanda'ya sıçradı ve mahsullerin büyük bir bölümünü mahvetti. Aynı durum 1846'da da tekrarladı. Onun sonucunda da *İrlanda Kıtlığı ortaya çıktı.

Adams, John (1735-1826) ABD'li Federalist Parti üyesi devlet adamı, 2. ABD başkanı (1797-1801). Bağımsızlık Bildirgesi'nin (1776) yazılmasında kilit bir şahsiyet olan John Adams, 1785-1788 arasında ABD'nin Britanya elçiliğini yürüttü.

Adams, John Quincy (1767-1848) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 6. ABD başkanı (1825-29). Başkan John Adams'ın en büyük oğlu olan John Quincy Adams, ABD'nin Britanya elçisiydi (1809-1814). Dışişleri bakanlığı yaptığı dönemde (1817-24) Monroe Doktrini'nin şekillenmesinde rol oynadı. Doktrin, dış güçlerin Amerika'nın siyasetlerine herhangi bir müdahalesini ülkeye yönelik düşmanca bir eylem olarak gören bir dış politikaya dayanıyordu. John Quincy Adams, görevinden ayrıldıktan sonra da köleliğe karşı mücadelenin ön saflarında yer aldı.

Adams, Samuel (1722-1803) Amerikalı vatansever, 1763-1776 yılları arasında Massachusetts'deki Britanya'ya karşı direnişin lideri. Boston'da Özgürlüğün Çocukları (Sons of Liberty) örgütünü kurdu. Propaganda araçlarını kullanarak ayaklanmalar ve vergi yükseltmelerine cevap olarak boykotlar örgütledi. *Kıta Kongresi'ne katılıp *Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzaladı. Daha sonra Massachusetts valisi oldu ve eyaletin anayasasını yazdı (1780).

Addams, Jane (1860-1935) ABD'li sosyal hizmet görevlisi ve reformcu. Arkadaşı Ellen Grates Starr'la birlikte 1889'da Şikago'da işçiler ve göçmenler için ilk halk evi olan Hull House'yi açtı. Sosyolojide yeni bir disipline öncülük eden Addams'ın, ülke çapında mahalle sosyal yardımlaşma kurumlarının planlanmasında büyük bir etkisi oldu. *Kadınların seçme hakkı hareketinin liderlerinden biriydi. Ayrıca, faal bir pasifistti.

Addington, Henry, I. Vikont Sidmouth (1757-1844) Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1801-04). İçişleri bakanlığı süresince (1812-22), Ludistleri ve diğer aykırı grupları bastırmaya yönelik sert yasalar çıkardı.

Adenauer, Konrad (1876-1967) Alman devlet adamı, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin ilk şansölyesi (1949-63). 1945'te Hıristiyan Demokrat Birliği'ni kurucuları arasında yer aldı. Adenauer'in şansölyelik döneminde ülke, siyasi ve ekonomik bir dönüşüme girdi. ABD'yle dostluk kuran Adenauer, Batı ülkeleriyle siyasi ve ekonomik bağların güçlendirilmesini savundu.

Adova Muharebesi (1 Mart 1896) İtalyanların Etiyopya İmparatoru II. Menelik tarafından nihai olarak yenilgiye uğratıldığı muharebe. İtalya, 1889'da Etiyopya'da bir manda yönetimi kurmuştu. 1895'te bir isyan üzerine Adova'ya 10 bin askerlik bir İtalyan kuvveti gönderildi. Bu kuvvetlerden 4500'ü öldü, 300'ü de esir düştü. Muharebe sonucunda Addis Ababa Antlaşması imzalandı. Antlaşmayla İtalya, Etiyopya'nın bağımsızlığını tanıdı. İtalyanların elinde sömürge olarak bir tek Eritre kaldı. Böylece Etiyopya, Afrika'da bağımsız bir krallık olarak yaşamaya başladı.

ADÖ *bkz.* AMERİKAN DEVLETLERİ ÖRGÜTÜ

Aegospostami Muharebesi Ege ve Marmara'yı birbirine bağlayan boğaz olan Hellespont'ta[8] gerçekleşen deniz muharebesi (MÖ 405). Muharebe, Atina'nın *Peloponez Savaşı'ndaki yenilgisini pekiştirdi. Atina donanması, beş gün boyunca *Lysandros'u ve Sparta donanmasını muharebeye çekmek için uğraştı. Beşinci girişimden sonra Atinalılar artık karaya çıktığı sırada Lysandros, şaşırtıcı bir saldırı gerçekleştirdi ve 180 *kadırgadan 160'ını ele geçirdi. Lysandros, esir aldığı bütün Atinalıları infaz etti.

Afar ve İssa Bölgesi *bkz.* CİBUTİ.

AfB *bkz.* AFRİKA BİRLİĞİ.

Afganistan

Başkent:	Kabil
Yüz ölçümü:	652,225 km²
Nüfus:	30.419.928 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 afgani = 100 pul
Dini yapısı:	%80,0 Sünni; %19,0 Şii
Etnik yapısı:	%42,0 Peştun; %27,0 Tacik; %9,0 Özbek; %9,0 Hazara
Diller:	Peştuca, Dari (Farsça) (ikisi de resmi dil), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Kolombo Planı, Bağlantısızlar Hareketi

Güney-Orta Asya'da dağlık ve denize kıyısı olmayan bir ülke. Komşuları batıda İran; güney ve doğuda Pakistan; doğuda Çin; kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'dır.

Fiziki Afganistan'ın doğu bölgesi uçsuz bucaksız Hindukuş dağ sırasıyla kaplıdır. Ülkenin çoğu yüksek platolardan oluşur. Kışın genellikle kar altında kalırken, ilkbaharda otlar biter; yazın ise kavurucu ve kuru sıcaklar ile toz fırtınaları görülür.

Ekonomi Tarım ve esas olarak koyun yetiştiriciliği, neredeyse 30 yıla varan içsavaşta ağır yaralar almış ekonominin belkemiğidir. Yasa dışı haşhaş ekimi şu an ülkenin ana gelir kaynağıdır.

Tarih Afganistan, Büyük İskender tarafından fethedilmiş, ölümünden sonra Baktriya devletinin bir parçası olmuştur. Birbiri ardına ülkeyi yöneten yabancı beyliklerin ardından 7. yüzyılda Araplar tarafından fethedildi. Bölge, Müslümanlığa döndürüldü. Bu toprakların en önemli Müslüman hükümdarı Gazneli Mahmud'du. Ülke, 1222'de Moğollar tarafından istila edildikten ancak yüzyıllar sonra, 1747'de bir Afganın önderliğinde birleşti. Ahmed Şah, Kandehar'da Dürrani Hanedanı'nı kurdu. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarında Afganistan, birbiriyle çatışan Rus ve İngiliz çıkarlarının merkezindeydi. İngilizlerin Kabil'deki hükümdar Dost Muhammed'i devirme girişimi Birinci

8 Günümüzde Çanakkale Boğazı. (ÇN)

*İngiliz-Afgan Savaşları'nda püskürtüldü. Ancak Afgan dış politikası 1879'da Gandamak Antlaşması'yla Britanya denetimine girdi. Antlaşmayla Britanya, Hayber Geçidi'ni de kontrolü altına aldı. 1880'de Abdurrahman Han emir oldu ve güçlü bir merkezi hükümet kurdu. Afganistan, onun vârisi Amanullah Han döneminde, 1919'da Britanya'dan bağımsızlığını kazandı. 1953'te General Muhammed Davud Han iktidarı ele geçirdi ve 1963'e kadar başbakanlık yaptı. Muhammed Davud Han, başbakanlığı sırasında Sovyetler Birliği'nden ekonomik ve askeri yardım aldı. Pakistan'la sınır anlaşmazlıkları vardı. Davud'un politikası, iki süper güç arasında "bağlantısız" kalmayı korumak yönündeydi. 1964'te Afganistan parlamenter demokrasiye geçti. Ancak 1973'teki bir askeri darbeyle monarşi yıkıldı ve Davud tekrar yönetime geldi. 1977'de Davud, tek parti rejimini getiren bir anayasa yürürlüğe soktu. Fakat, bir yıl içerisinde Davud bir suikasta kurban gitti ve Afganistan Demokratik Cumhuriyeti ilân edildi. Bu dönüşüme bir devrimci konsey öncülük etti. İlk devlet başkanı Nur Muhammed Terakki oldu. Yeni rejimin kalkıştığı reformlar kırsal bölgede huzursuzluk yarattı. Şubat 1979'da ABD'nin Afganistan büyükelçisi, bir ay sonra da Nur Muhammed Terakki öldürüldü. Terakki'ye yönelik suikastın arkasında Başbakan Yardımcısı Hafızullah Amin taraftarları vardı. Amin, ABD'nin kendisine destek olmasını talep etti. Aralık 1979'da Sovyet ordusu ülkeye girdi. Amin öldürüldü ve yerine Babrak Karmal geldi. ABD'nin silahlandırdığı Mücahitler, Sovyetlerin silahlandırdığı ve desteklediği hükümetin ordusuna karşı cihat ilân etti. Bunun sonucunda altı milyona yakın mülteci İran ve Pakistan'a kaçtı. 1987'de Sovyetler Birliği yavaş yavaş çözülmeye başlamış, 1989'da bütün askerlerini çekmişti. Böylece Sovyet yanlısı Muhammed Necibullah Hükümeti düştü ve Afganistan, İslami bir devlete dönüştü. Buna karşın, Mücahitler ile diğer militan örgütler arasında sivil düzlemde çekişmeler devam etti. 1995-1996'da, genç İslami militanlar ordusu olan Taliban milisleri Kabil'i de içine alan Güney Afganistan'da hâkimiyet kurdu. Örgüt, hâkim olduğu bölgede katı bir şeriat düzeni uygulamaya başladı. 1999'a gelindiğinde Taliban, kuzeydeki rakiplerini (Kuzey İttifakı) tamamen yenmiş ve ülkenin yüzde 90'ını ele geçirmişti. Taliban'ın Usame *bin Ladin'i teslim etmeyi reddetmesi üzerine 2001'in son aylarında Afganistan, ABD tarafından yoğun bir şekilde hava bombardımanına tutuldu. Bin Ladin'in Afganistan merkezli *El-Kaide örgütü ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül 2001 saldırılarının sorumlusu olarak görüldü. Taliban rejimi çöktü ve Kuzey İttifakı, Kabil ve diğer şehirleri işgal etti. ABD'ye dayanan geçici bir hükümet kuruldu ve 2003'ten itibaren güvenlik NATO güçlerine bırakıldı. Hamid Karzai 2002'de devlet başkanı oldu. Ocak 2004'te demokratik bir anayasa benimsendi. Ekim'de halkın ilk kez doğrudan devlet başkanını seçtiği seçimden Karzai zaferle çıktı. Karzai, 2009'da yeniden seçildi. 30 yılı aşkın bir süreden sonra parlamento ilk defa 2005'in sonlarında toplandı. Öte yandan, Taliban direnişi henüz sönümlenmemiş ve gerilla faaliyetleri 2000'lerin ortasından itibaren, özellikle Afganistan'ın güneyinde, yeniden canlanmıştı. NATO'nun askeri varlığı artırılmasına karşın Taliban mağlup edilemedi; fakat bazı bölgeler geri alındı. 2011'de NATO, güvenliğe ilişkin sorumluluklarını Afgan ordusuna geçirmeye başladı. Hedef, üç yıl içerisinde bütün NATO kuvvetlerini bölgeden çekmekti. Eşref Gani, 2014'te devlet başkanlığına seçildi.

Afgan Savaşları *Bkz.* İNGİLİZ-AFGAN SAVAŞLARI.

Afrika Dünyanın ikinci en büyük kıtası. Akdeniz'den güneye doğru uzanan kıtanın Atlantik ve Hint Okyanusları ile Kızıldeniz'e kıyısı vardır.

Fiziki Afrika'nın ortasından ekvator çizgisi geçer. O nedenle kıta, en kuzeyi ve güneyi hariç tropik iklime sahiptir. Öte yandan da iklim ve yeryüzü şekilleri bölgesel ola-

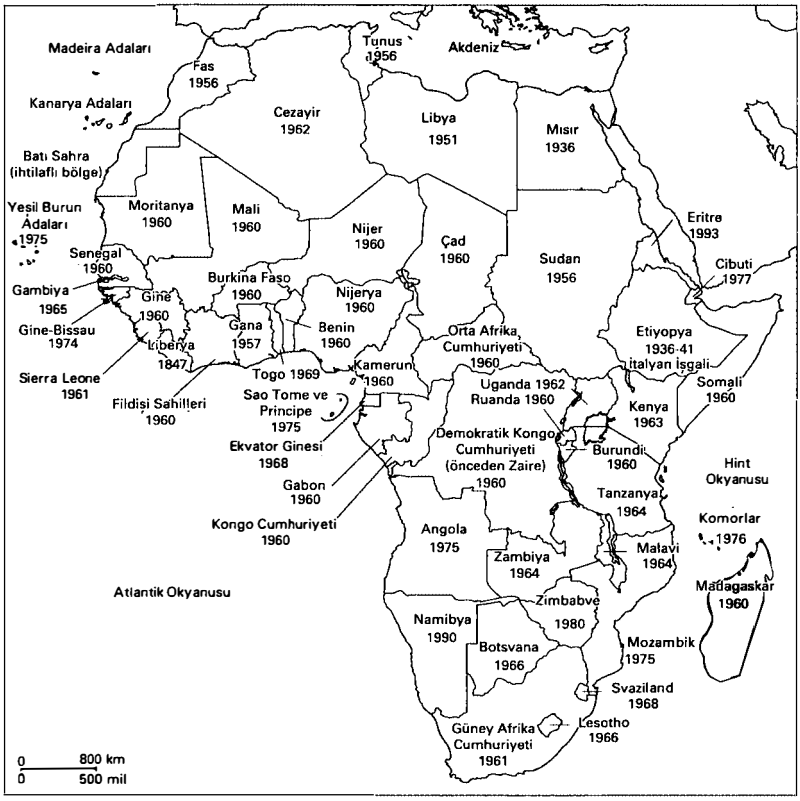
rak çok büyük farklar göstermektedir. Kuzey Afrika'nın çoğu çöldür. Bu bölgedeki tek su yolu Nil Nehri'dir. Afrika'nın batı kesimlerinin su kaynağı ise Nijer ve diğer nehirlerdir. Bu bölge, zengin tropik ormanlara ev sahipliği yapsa da kıyı bölümlerinin çoğunda yalnızca bataklık bulunur. İç kesimlerde bitki örtüsü olarak önce savan görülür. Daha da içlere ilerledikçe tepelere, kıtanın merkezinde ise orman platolarına rastlanır. Bu bölgelerde dünyanın en büyük bakır yataklarının yanında altın, elmas, uranyum, kobalt ve diğer yeraltı kaynakları da göze çarpmaktadır. Doğu Afrika, büyük göllerin, dağların ve yüksek platoların görüldüğü ılıman bir bölgedir. Kuzey-güney ekseninde Büyük Rift Vadisi'yle bölünmektedir. Zambezi Nehri'nin güneyinde daha çok yaylalar varken güneybatıya doğru Kalahari Çölü'ne açılır. Daha da güneye doğru kara seviyesi yeniden bozkır biçiminde yükselir. Bu kesim, tarıma elverişli ve yeraltı kaynakları bakımından çok zengindir. En güneydeki kıyı ovaları ise meyve ve bitki yetiştirmek için idealdir.

Tarih Deliller, Afrika'nın insan türünün doğduğu yer olduğunu göstermektedir. Bu teze işaret eden bulguların kaynağı Olduvai Boğazı ve diğer çeşitli kazı alanlarıdır. Taş Devri'nin geç dönemlerinden itibaren Ön Berberiler kuzeyde, Etiyopyalılar Nil Vadisi'nde yaşarken *siyahi halklar ise güneye doğru ilerledi. Pigmeler, orta kesimlerdeki ormanlara, San ve Hoyhoylar (beyaz sömürgecilerin Buşmen ve Hotanto dedikleri insan topluluğu) ise güneye yöneldi.

MÖ 4000'lerden itibaren dünyanın en eski uygarlıklarından biri *Mısır'da serpildi. Kuzeyde önce *Fenikeliler, daha sonra *Kartacalılar deniz imparatorlukları kurdu. Bu imparatorluklar, Mısır'la beraber milat öncesinin son yüzyıllarında Roma tarafından yıkıldı. *Nübye ve *Aksum'da yerel krallıklar doğdu. 7. yüzyılda ise Araplar kuzeyi ele geçirerek İslam dini ve kültürünü yaydı.

MÖ 500 civarında, Kamerun'da yaşanan bir nüfus patlaması Bantuları doğuya yöneltti. Bantular, yavaş yavaş Güney ve Orta Afrika'yı işgal ederek San halkını darmadağın etti. Orada ve Batı Afrika'da kabile devletleri ile gelişmiş kültürlere sahip imparatorluklar kuruldu. Bu yapılar, *Mali gibi Müslüman devletler ile Etiyopya gibi Hıristiyan devletlerin bulunduğu yerlerde oluşturuldu. Girift ticaret sistemleri Akdeniz'den Endonezya ve Çin'e kadar uzanıyordu. 15. yüzyılda Portekizlilerin gelişi, Afrika'ya Avrupa müdahalesinin habercisiydi. Portekizliler, batı ve orta bölümlerde ticaretin yoğunlaşmasını sağlarken doğuda sekteye uğrattı. 16. yüzyılda kuzey bölgeleri Osmanlı'nın eline geçti. Aynı dönemde Sahra'nın güneyinde Avrupalılar, Amerika'ya *köle ticaretine başladı. 16. ile 18. yüzyıllar arasında günümüz Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin (önceleri Zaire) bulunduğu bölgede ve Orta Afrika'da Bantu devletleri gelişti. Bu devletlerin arasında büyük çaplı imparatorluklar da vardı. Bantular, sözü edilen dönem boyunca güneye doğru ilerleyişlerini sürdürmelerine rağmen günümüz Güney Afrika'sında 19. yüzyıla değin kayda değer devletler kuramadı. Her kabile veya devlet, gelişmişlik düzeyleri birbirinden farklı kendine özgü yapılar kurmuşsa da genel itibariyle hepsinde güç beylerin elindeydi. Devletler, kabile görenekleri çerçevesinde, kabile meclislerindeki özgür tartışmalarla yönetiliyordu.

19. yüzyılda Afrika'nın iç kesimleri kademe kademe Avrupalı kâşif, tacir ve misyonerlere açıldı. Ayrıca kapsamlı bir sömürgeleşme süreci başladı. Emperyalist fikirler ve kıtanın doğal kaynaklarını sömürme arzusu, yerel devlet ve kabilelere birçok askeri sefer düzenlenmesine neden oldu. 1914'te hemen hemen bütün Afrika, Avrupalı devletlerin sömürge yönetimi altındaydı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın eski sömürge imparatorluğu, galip İtilaf Devletleri arasında bölüşüldü. 1945'ten sonra Afrika milliyetçiliğinin yükselişiyle beraber sömürgelerden kurtulma süreci hızlandı. Siyahi nüfusa sahip ülkelerin çoğu 1957 ile 1980 arasında bağımsızlığını

Afrika ülkelerinin bağımsızlıkları *II. Dünya Savaşı'ndan önce Müslüman Kuzey Afrika'da siyasi bağımsızlık söylemi güçlüydü. Fakat, Sahra'nın güneyinde ilk Afrikalı siyahi bağımsız devlet Gana oldu (1957). On yıllar sonra, azınlık beyaz egemenliği yalnızca Güney Afrika ve Namibya'da kalmıştı. Modern Afrika devletlerinin tek tek hangi yılda bağımsız olduklarını gösteren haritada ülkelerin, sömürge dönemlerinden kalma isimleri değil, modern isimleri kullanılmıştır.*

elde etti. Bunların kimi barışçıl müzakereler yoluyla elde edilirken kimisi de silahlı isyanlar sonucunda kazanıldı. Namibya (1990'a kadar) ve Güney Afrika'da (1994'e kadar), az sayıda beyaz seçkinin siyasi güce sahip olma durumu devam etti. Diğer bütün ülkelerde, o ülkelere ilk yerleşenlerin torunları kendi kendini yönetmeye başlamıştı. Sömürgeciler tarafından dayatılmış cetvelle çizilen sınırlar, bağımsızlığa ani geçişler ve yerel ekonomilerin çoğunun gelişmemiş olması kıta çapında çeşitli düzeylerde siyasi, toplumsal ve ekonomik sıkıntılara neden oldu. Yeni kurulan devletlerin çoğu istikrarsız ve siyasi kültürden yoksun kaldı. Üstüne bir de 1980'ler ve 1990'ların başında gelen kuraklık Doğu ve Güney Afrika'da büyük acılara yol açtı. 1990'ların başında pek çok Afrika ülkesinde tek parti rejimlerinin yerine gelen çok partili demokrasiler, Dünya Bankası ve IMF'ye olan devasa borçları devraldı. 21. yüzyılın ilk yıllarından itibaren AIDS salgını, Sahraaltı Afrikası'nı büyük bir nüfus felaketiyle karşı karşıya bıraktı. Bugün yetişkin nüfusun yüzde 10'u HIV pozitiftir. Bu oran, Güney Afrika'da yüzde 20'nin üzerine çıkmış olup genel olarak ortalama yaşam beklentisi düşmektedir.

Afrika Birliği (AfB) Afrika devletlerinin yer aldığı 2001'de kurulan birlik. Afrika Birliği, 1963'te karşılıklı yardımlaşma ve sömürgecilikten kurtulma amaçlarıyla kurulan Afrika Birliği Örgütü'nün yerini aldı. AfB, bu amaçları daha da genişleterek birliğin siyasi ve ekonomik alanları da kapsamasını hedeflemektedir. Fas hariç bütün Afrika ülkelerini kapsayan (2013) örgütün merkezi Etiyopya'nın Addis Ababa kentidir.

Afrika Birliği Örgütü *Bkz.* AFRİKA BİRLİĞİ.

Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı 1981'de Afrika Birliği Örgütü (bugünkü *Afrika Birliği) tarafından benimsenmiş sözleşme. Güney Sudan haricinde bütün üyeler tarafından kabul edilmiştir. Sözleşme, Afrikalı devletlerin sömürgecilik, *Apartheid* ve *Siyonizmle mücadele görevini tasdik etmektedir. Ayrıca, sivil ve siyasi hakların ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan ayrıştırılamayacağı vurgulanmaktadır. Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'yle uyumlu olmakla birlikte "halkların" haklarının altını çizmektedir. Sözleşme, merkezi Banjul, Gambiya'da olan Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu'nu da kurmuştur. Komisyonun amacı, insan haklarını ilerletmek ve bireylerin şikâyetleri üzerine soruşturmalar yürütmektir. Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi'nin kurulması için bir protokol 1998'de kabul edilmiş, 2005'te yürürlüğe girmiştir. Fakat, birçok Afrika ülkesinde insan hakları ihlalleri sürekli biçimde devam etmektedir.

Afrika Ulusal Kongresi (ANC) Güney Afrika'da bir siyasi parti. 1912'de Bloemfontein'de Metodist bir Zulu rahip olan J. W. Dube tarafından Güney Afrika Yerli Ulusal Kongresi adıyla kuruldu. Dube, siyahi Afrikalıların toprak almasını yasaklayan Yerli Toprakları Yasasına itiraz etmek üzere 1914'te Britanya'ya giden temsilci heyetin başındaydı. 1926'da ANC, Hint kökenli halkın temsilcileriyle beraber birleşik bir cephe kurdu. Cephenin amacı ırkların kaynaştığı, demokratik bir Güney Afrika yaratmaktı. Cephe, Mahatma *Gandhi'nin Hindistan'da yaptığı gibi şiddet içermeyen yollardan ırksal eşitliğin sağlanmasına çabaladı. 1952'den 1967'ye kadar Kongre'nin başkanlığını Natal kabile şefi Albert *Luthuli yaptı. Kongre, daha militan ve gözü kara bir hareket olan Panafrikanizm Kongresi'yle (PAC) beraber, 1960'ta Güney Afrika hükümeti tarafından yasa dışı ilân edildi. Afrikanerlerin ırksal sorunlara yönelik uzlaşmaz tavırları karşısında ANC, şiddet içeren eylemler yapmaya zorlandı. **Apartheid*'in kaldırılması gerektiğini ve bütün Güney Afrikalıların oy hakkına sahip olduğunu ileri sürerek Kongre, "Umhonto Wesizwe" (Ulusun Mızrağı) isminde bir kurtuluş ordusu kurdu. 1962'de Afrika Ulusal Kongresi Başkan Yardımcısı Nelson *Mandela ve arkadaşları sabotaj suçlamasıyla hüküm giydi ve müebbet hapse çarptırıldı. ANC'nin sürgün edilmiş kanadı 1980'lerde şiddet eylemlerini sürdürdü. Fakat, *de Klerk'in devlet başkanı seçilmesinin (1989) ardından parti yasallaştı ve Mandela 1990'da salıverildi. ANC, bu gelişmelerin hemen sonrasında hükümetle müzakerelere başladı ve yeni bir anayasanın yazımında görev aldı. Yeni anayasayla bütün Güney Afrikalı yetişkinlere oy hakkı tanındı. Her ırkın katılabildiği ilk seçimler 1994'te gerçekleştirildi. ANC seçimi kazandı ve Mandela devlet başkanı oldu. ANC, bundan sonra yapılan 1999, 2004 ve 2009 yıllarındaki seçimleri de kazandı.

Afrikaner (veya Boer) Güney Afrika'da Afrikanca dilini konuşan beyazlara verilen isim. Afrikaner; özel olarak Britanya'nın Cape Kolonisi'ni ele geçirdiği tarih olan 1806'dan önce Hollanda, Almanya ve Fransa kökenli ailelerin soyundan gelenler için kullanılmaktadır. Afrikanerlerin çoğu Kalvinist Hıristiyan'dır. Söz konusu inanca göre selamete ermek ancak önceden belirlenmiş bir grup insan için mümkündür;

dindar bir yaşam sürülse bile sonradan elde edilebilecek bir şey değildir. Bu inanç, *Apartheid* uygulamasına böylece katkıda bulunmuştur.

Afyon Savaşları (1839-42, 1856-60) Britanya ile Çin arasında yapılan iki savaş. 19. yüzyılın başlarında Britanyalı tüccarlar, Hindistan'dan Çin'e yasa dışı şekilde afyon ithal ediyor ve genel olarak ticareti artırmaya çalışıyordu. 1839'da Çin devleti, Guangzhou'daki (Kanton) Britanya depolarından 20 bin sandık civarında afyona el koydu. 1840'ta Britanya Dışişleri Bakanı Lort Henry John *Temple (Lort Palmerston), 16 savaş gemisinden oluşan bir kuvvet göndererek Gaungzhou'yu kuşattı. Nanjing kenti ve başkentle iletişim tehdit altındaydı. Kuşatma, Nanjing Antlaşması'yla (1842) sona erdi. 1856'da Çinli yetkililer, Britanya bandıralı Arrow gemisine çıkarak içinde arama yaptı. 1857'de Britanya'nın düzenlediği saldırıya Fransızlar da katıldı. 1858'de saldırı sona erdiğinde iki ülke, Çin'den Tianjin Antlaşması'nı kabul etmesini istedi. Antlaşmaya göre daha da fazla liman Batı ticaretine açılıyor ve Avrupalı tüccarlar ile Hıristiyan misyonerlere iç kesimlerde seyahat özgürlüğü tanınıyordu. İmparator anlaşmayı onaylamayınca Pekin işgal edildi. Ardından Pekin Sözleşmesi'yle (1860) Tianjin Anlaşması kabul edildi. 1900'e gelindiğinde Antlaşma Limanları'nın sayısı 50'nin üzerine çıkmış ve bütün Avrupa sömürge güçlerinin yanında ABD'ye ticari ayrıcalıklar verilmişti.

Agincourt Muharebesi (25 Ekim 1415) Fransa'nın kuzeyindeki Agincourt köyünde gerçekleşen, büyük bir Fransız ordusunun V. *Henry komutasındaki İngiliz ordusuna mağlup olduğu muharebe. Henry'nin ordusu, 1415'te Normandiya'yı işgal etmiş, Harfleur'u ele geçirmişti. Ordunun kuzeye, Calais'e doğru uzun süren ilerleyişi büyük bir Fransız ordusu tarafından kesildi. Esas olarak piyade ve okçulardan oluşan İngiliz askerleri, sık ağaçlı ormana kazıklar çakarak bunların arkasına gizlendi. Ertesi gün Fransız süvarileri, dar bir alanda ve çamurlu zemin üzerinde ilerleyerek İngiliz okçu ve piyadesine yem oldu. Krallığın başkomutanının da aralarında bulunduğu çok sayıda kalburüstü Fransız, tahminen 1500 şövalye ve 4500 askerle birlikte öldü. Her ne kadar İngilizler az kayıp vermişse de York dükü ve Suffolk kontu ölenler arasındaydı. Muharebe Aziz Crispin gününde yapıldı.

AGİT *Bkz.* HELSİNKİ KONFERANSI.

Agricola, Gnaeus Iulius (MS 40-93) MS 78-84 yılları arasında Roma'nın Britanya valisi. Iceni kabilesinin kraliçesi *Boudica'ya karşı Paulinus'la beraber savaşmış, kuzeybatıdaki 20. Lejyon'un komutanlığını yapmıştır. Valiliği sırasında, kuzey Galler'deki Ordovise kabilesini dize getirdi. Kaledonyalıları da yenerek sınırı kuzeyde Forth ve Clyde Nehirlerine kadar genişletmiştir. Başarıları İmparator Domitianus'u rahatsız ettiğinden 84'te Roma'ya geri çağırıldı. Başarıları, damadı *Tacitus tarafından *Agricola* adlı kitapta anlatılmıştır.

Agrippa, Marcus Vipsanius (MÖ 63-12) Romalı general. Augustus'un danışmanı ve damadı olarak Marcus Antonius'a karşı elde edilen deniz zaferlerinde önemli bir rol oynadı. İmparatorluğun hem batı hem de doğu bölgelerinde komutanlık yaptı.

Aguinaldo, Emilio (1869-1964) Filipinli milliyetçi önder. 1890'ların başında milliyetçi hareket içerisinde faaliyet gösteren Aguinaldo, İspanyol egemenliğine karşı silahlı bir ayaklanmaya (1895-96) önderlik etti. İspanya-Amerika Savaşı sırasında geri dönüp başka bir gerilla savaşı örgütledi. Fakat ABD'nin zaferinden sonra Aguinaldo'nun milliyetçi hırsları, Amerikan ordusuyla savaşa (1899-1901) yol

açtı. Aguinaldo, nihayet ABD egemenliğini kabul etti ve sonraki 40 yıl boyunca bağımsızlık için barışçıl bir mücadele yürüttü. Ardından II. Dünya Savaşı'nda Japonya'yla işbirliği yaptı. 1945'te kısa bir süreliğine Amerikalılar tarafından hapse atıldı. Salıverildikten sonra aktif siyasetten çekildi.

Ağa Han İslam'ın İsmaili mezhebinin alt kolu Nizari tarikatının imam veya önderine verilen unvan. İlk Ağa Han unvanı, İran Şahı tarafından 1818'de verildi. Nizarilerin çoğunluğuyla birlikte makam da Hint Yarımadası'na kaydı. Şu anki (dördüncü) Ağa Han (Kerim Hüseyin Şah; 1936-) unvanı büyükbabasından 1957'de devraldı. Ağa Han (Türkçe efendi ve hükümdar anlamında) makamı, Nizari cemaatine yönelik çeşitli hizmet ve yardım sorumlulukları içermektedir.

ağır silah Tek bir asker tarafından kontrol edilemeyecek kadar büyük olan savaş makineleri veya ateşli silahlar. Top, gülle veya ok atan mancınıklar ağır silahların ilk örnekleriydi. Bu makineler ağırlıkla kuşatma savaşlarında kullanılıyordu. Top da bu tip harekâtlarda kullanılmak üzere mancınıkların yerini aldı. Modern ağır silahlar diğer bütün ateşli silahlar gibi çalışmakta olup yalnızca uzun erimli büyük mermiler atmaktadırlar. 15-19. yüzyıllar arasında yaygın olan ağızdan dolmalı ağır silahların patlayıcı maddesi ve mühimmatı namlusunun ucundan koyuluyordu. 15. ve 16. yüzyıllarda görülen arkadan dolmalı ağır silahlar 19. yüzyılın ortalarında daha geniş çapta tekrar kullanıma girdi. Modern tipteki ağır silahlar tek parça, şarapnel veya patlayıcı mermi atışları yapabilmektedir. Bu tip ağır silahlar arasında düz bir istikamette atış yapan sahra topları; bombeli atış yapan obüsler ve havan topları; yüksek hızda atış yapan tanksavar silahları ve kendi kendine hareket eden kundağı motorlu toplar bulunmaktadır. Füzeler, avcı uçakları ve silahlı helikopterler ağır silahların yaptıkları pek çok şeyi devralınca 1918'den itibaren önemlerinde düşüş yaşandı. Diğer yandan havan topları da ağır silahların daha ufak çaptaki işlevlerini görmeye başladı.

Ahamenişler MÖ 6. yüzyılda II. Kiros (Büyük Kiros) tarafından kurulan hanedan. İsmini,hanedanınatası Ahameniş'ten almıştır. Kiros'un selefleri Med İmparatorluğu'na bağlı bir devlet olan Parsumaş'ı yönetti. Kiros ise Med Kralı Astiyag'ı tahttan indirip *Medleri kendi Pers imparatorluğuna bağladı. MÖ 530'da Kiros öldüğünde imparatorluğun sınırları Küçük Asya'dan İndus Nehri'ne uzanıyordu. Halefi II. Kambises (MÖ 529-521) imparatorluğun topraklarına Mısır'ı ekledi. I. *Daryuş, imparatorlukta büyük çapta idari ve mali bir yapılanmaya gitti. Her biri birer satrap tarafından yönetilen 20 bölge oluşturdu. Ne I. Daryuş ne de *Kserkses MÖ 5. yüzyılın başlarında Yunanistan'ı fethetme girişimlerinde başarılı olabildi. III. *Aleksandros (Büyük İskender), Makedon ordusuyla işgal ettiğinde imparatorluk iyice zayıflamış haldeydi. İssos ve Gaugamela'da yenilgiye uğrayan ve kendi adamları tarafından MÖ 330'da öldürülen III. Daryuş son Ahameniş kralıydı. Ardından imparatorluk, İskender ve onun vârislerine kaldı. Ahameniş yönetimi, yerel geleneklere, dinlere ve idari biçimlere hoşgörülüydü. Şuşa merkezli inşa edilen önemli bir yol ağı ticaret ve idareyi kolaylaştırdı. *Persepolis'in görkemli harabeleri Ahamenişlerin zenginlik ve gücüne dair ipuçları vermektedir.

Ahaya Ligi Eski *Yunan'da Ahaya ve diğer Mora Yarımadası devletlerinden oluşan bir konfederasyon. İsmini Mora Yarımadası'nın kuzeyinde Ahaya bölgesinden almıştır. MÖ 4. yüzyılda kurulan birlik, MÖ 338'de dağılmıştır. Lig, MÖ 280'de Sikyonlu Aratos'un öncülüğünde yeniden kuruldu. Konfederasyon, Makedonya ve Sparta'yla savaşlara girdi ve 198'de Roma'yla müttefik oldu. Ancak, 146'da Roma'yla girdiği savaşta mağlup oldu ve Lig dağıldı.

Ahern, Bertie (Patrick Bartholomew Ahern) (1951-) İrlandalı siyasetçi, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (1997-2008). Fianna Fáil'in lideri (1994-2008) olan Ahern, 1998'deki Hayırlı Cuma Anlaşması'nın (*bkz.* KUZEY İRLANDA) mimarıydı. Yolsuzluk iddiaları sonucunda istifa etti.

Ahitçi (İngilizcesi Covenanter) İngiltere hükümdarı I. Charles'ın kiliseye yönelik yaptığı yeniliklere karşı çıkan İskoç kökenlilere verilen isim. İskoçya'nın her köşesinden ve toplumun her kesiminden Ahitçi, toplu olarak 1638'deki Ulusal Ahit'e imza attı. Bu ahit, İskoçya hükümdarı VI. James tarafından imzalanmış bir önceki ahdin (1581) düzenlenmiş bir versiyonuydu. Ahitlerinde piskopos kiliselerinden gelen dini değişikliklere direnmeye ant içen Ahitçiler, bu değişiklikler geldiğinde tam bir Presbiteryen sistem kurdu ve o sistemi *Piskoposlar Savaşı'nda savundu. 1643'te Uzun Parlamento'yla birlikte *Kutsal Birlik ve Ahit'i yazarak sistemlerini İngiltere'de de uygulamayı umdular. Bu çabalarında hayal kırıklığına uğrayarak 1650'de II. Charles'a yöneldiler. Charles, Ahit'i imzalasa da *Restorasyon döneminde (1660) sözünden döndü ve metni hukuk dışı olarak niteleyip kınadı. 1661'de İskoçya'da piskoposluk yeniden oluşturuldu. Bu dönemde Ahitçiler zulme uğradı. 1690'da İskoçya Presbiteryen Kilisesi kuruldu.

Aidan (Aziz) (ö. 651) İrlandalı misyoner. Iona'da manastırda bir keşişken Northumbria Kralı Oswald (yak. 604-42) tarafından Northumbria'ya Hıristiyanlığı yaymak üzere görevlendirildi. Aidan, 635'te Lindisfarne'de bir kilise ve manastır kurdu ve bölgenin ilk piskoposu oldu. Ayrıca, Kelt Kilisesi'ne misyoner yetiştirecek bir okul da oluşturdu. Daha sonra Northumbria'da başka kilise ve manastırların da kurulmasına öncülük etti.

Aix-la-Chapelle Antlaşması (1748) *Avusturya Veraset Savaşları'nı sona erdiren antlaşma. Savaş boyunca fethedilen toprakların birkaç istisna dışında hepsi savaş öncesi sahiplerine geri verildi. İngiliz ve Fransızlar tarafından belirlenen antlaşma koşulları, Silezya'yı Prusya hükümdarı II. Friedrich'e bırakmak zorunda kalan Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresia tarafından gönülsüzce kabul edildi. İtalya'da İspanya hükümdarı V. Felipe'nin küçük oğlu Don Felipe, Parma'yı aldı. Bu antlaşma, Hindistan ve Kuzey Amerika'daki İngiliz-Fransız çatışmasına geçici bir ateşkes oldu. Kuzey Amerika'da koloniciler Fransızların Louisburg Kalesi'ni gönülsüzce teslim etti. Karşılığında Madras, Britanya'ya geri verildi. Prusya'nın büyük güç mertebesine ulaşması Avusturya'nın hoşuna gitmemiştir. Antlaşma, birçok anlaşmazlığı çözümsüz bırakmış, savaş (*Yedi Yıl Savaşı) sekiz yıl sonra tekrar patlak vermiştir.

Akad (veya **Akkad**) Fırat Nehri üzerinde henüz ortaya çıkarılmamış bir kent. Akad, kuzey-orta Mezopotamya'da (günümüzde Irak) Sargon tarafından kurulduğuna inanılan (MÖ 2334-2279) antik Sami bir krallığa adını verdi. Krallığın gücü Babil, Asur ve Suriye'ye, hatta Küçük Asya'ya kadar yayıldı. Krallık, yaklaşık MÖ 2150'de istilacı kabileler tarafından yok edildi. Mezopotamya'da MÖ 3000 civarından itibaren kullanılan ve çivi yazısı tabletler sayesinde keşfedilen Akadca, Hami-Sami ailesine ait bilinen en eski dildir. Akadcanın iki lehçesi olan Asurca ve Babilce, yerlerini Aramiceye bırakana kadar, Ortadoğu'da 2000 yıl boyunca konuşulmuştur.

Akademi Atina'da *Platon tarafından MÖ 380'lerde kurulan okul. Okulun amacı, büyük bir olasılıkla, şehir devletine hizmet edecek erkekler yetiştirmekti. Bir felsefi kurum olarak ün kazandı. Öğrencileri arasında *Aristoteles, Epikür, Kıbrıslı Zenon gibi filozoflar bulunmaktaydı. Tarihinin çoğu belirsiz olmasına karşın MS 529'da I. *Iustinianus (Jüstinyen) tarafından kapatılana kadar varlığını sürdürdü.

Akhenaton (veya **Akenaton**) (MÖ 14. yüzyıl) 18. hanedandan Mısır firavunu (MÖ 1379-1362). Nefertiti'nin kocası olan Akhenaton, IV. Amenofis ismiyle tahta çıktı. Altı yıl sonra Aton isminde bir güneş tanrısının olduğu tektanrıcı bir inanç sistemi getirdi. Güneş diski olan Aton'un tek aracısı kraldı; buna binaen Amenofis, Akhenaton ismini aldı. Mısır'ın başkenti Teb'den yeni kurulan Akhenaton (günümüzde Amarna) taşındı. Kendisinden sonra tahta geçen üvey oğlu Tutankhamun hükümdarlığının ilk dönemlerinde yeni dini terk etti.

Akıl Çağı *Bkz.* AYDINLANMA.

Akitanya Güneybatı Fransa'da eski bir bölge. Bazı dönemlerde Loire'den Pireneler'e kadar bütün kırsal kesimi kapsıyordu. 1152'de Akitanyalı Eleanor, Henry'yle (müstakbel II. Henry) evlenince, 1154'ten itibaren İngiltere kralları aynı zamanda Akitanya dükü unvanını da aldı. Bu durum 1453'te VII. Charles'ın Bordo'yu alıp bölgeyi Fransa'yla birleştirmesiyle son buldu.

Akkad *Bkz.* AKAD.

akropolis Eski Yunan şehirlerinde iç kalelere verilen isim. En bilineni Atina'da bulunmaktadır. Atina'daki Akropolis MÖ 480'de işgalci Persler tarafından yıkılsa da *Perikles bir yeniden inşa planı yürürlüğe soktu. 447-432 yılları arasında inşa edilen Partenon, Athena'nın altın ve fildişi heykelini de barındıran Dor tarzda bir tapınaktır. Ardından giriş kapısı ya da Propilayon, Athena Nike tapınağı (Perslere karşı zaferin anısına) ve çeşitli inançların mabetlerinin bulunduğu Erehteyon inşa edilmiştir. *Ayrıca bkz.* THOMAS BRUCE, VII. ELGIN KONTU.

Aksum Etiyopya'nın kuzeyinde Tigray bölgesinde bulunan bir şehir. MS 1-6. yüzyıllar arasında hüküm sürmüş güçlü bir krallığın dini merkezi ve başkentiydi. Kadim Aksum inanışına göre krallar Menelik'in (Süleyman ile Belkıs'ın efsanelere konu olan oğlu) soyundan gelmekteydi. Efsaneye göre Menelik, içinde On Emir Tabletleri'nin bulunduğu Musa'ya verilen Ahit Sandığını Etiyopya'ya getiren kişiydi.

Alamo Kalesi San Antonio, Teksas'ta din adamlarının kurduğu misyoner kalesi ve 1836'da Meksika'ya karşı Teksas Devrimi sırasında bir kuşatmaya sahne olmuş kale. Santa Anna kumandasındaki 3000 askerlik Meksika ordusu, 200'den az askerin savunduğu kaleyi kuşattı. Kaledeki askerlerin komutası William B. Travis ve James Bowie tarafından ortaklaşa yürütülüyordu. Kuşatma, 24 Şubat'tan Meksikalıların surları aştığı 6 Mart'a kadar sürdü. Travis, Bowie, Davy *Crockett ve diğer bütün askerler öldü. Alamo Kalesi savunması Teksas direnişinin sembolü haline geldi.

Alarik, I. (yak. 370-410) *Vizigotların kralı. *Theodosius'un Got müttefiklerinin başına geçerek Batı'da tahtı gasp eden İmparator Eugenius'un alt edilmesine yardımcı oldu. Theodosius'un ölümüyle birlikte Doğu ve Batı Roma İmparatorlukları resmen bölündü. Alarik, Konstantinopolis'in (günümüzde *İstanbul) egemenliğine isyan etti ve adamlarıyla beraber yurt arayışına girdi. 401'de İtalya'yı işgal etti. Romalı general Stiliko tarafından iki defa yenilgiye uğratıldıktan sonra onunla bir ittifak antlaşması imzaladı. İmparator Honorius'un Stiliko'yu idam etmesinin arkasından Alarik, antlaşmayı bozdu ve İtalya'yı yakıp yıktı. Üç defa kuşattığı Roma kenti 410'da düştü. Aynı yıl Sicilya ve Afrika'yı istila planları yaptı; fakat donanması fırtınada yok oldu. Cosenza'da öldü.

Alaska Satışı (1867) ABD'nin Alaska'yı Rusya'dan 7,2 milyon dolar karşılığında satın alması (1 hektarı 5 sentten daha aza denk geliyor). Satın alım William H. Seward tarafından ayarlandı. 1884'e kadar atıl bir bölge olarak kaldı. Büyük çapta ba-

kır ve altın yatakları keşfedilmesine rağmen nüfusu çok az arttı.

Albany Kongresi (1754) New York eyaletinde bir şehir olan Albany'de yedi koloninin bir araya geldiği bir kongre. Kongre, Albany'deki Britanya Ticaret Kurulu tarafından Fransızlara karşı savunmanın ve İrokuaları saf dışı bırakmanın yollarını aramak üzere toplandı. "Birlik Planı", Benjamin Franklin tarafından burada sunuldu. Plana göre 13 koloni tarafından seçilecek Büyük Konsey savunma ve Amerikan yerlileriyle ilişkileri denetleyecekti. Fakat, Amerika'nın birliği yönünde atılacak bu ilk adım, bazı koloniler tarafından reddedildi.

Alberoni, Giulio (1664-1752) İtalyan kardinal ve devlet adamı. 1713'te Parma dükünün yeğeni Elizabeth Farnese ile İspanya hükümdarı V. Felipe'nin evliliğine aracı oldu. 1715'te İspanya'ya fiili olarak hükmetmeye başladı ve soylulara karşı kraliyetin gücünü sağlamlaştırdı. Başlıca amaçları İspanya'yı güçlendirmek, Utrecht Barışı'nı geçersiz kılmak ve İtalya'daki Habsburg egemenliğini kırmaktı. Temmuz 1717'de Avusturya'ya savaş açılmasını anlamsız buldu. Savaş ilânı kararının felaket olduğu daha sonra anlaşıldı. Çünkü, İspanya'ya karşı Britanya ve Fransa da müdahil oldu. Bunların sonucunda 1719'da Felipe tarafından görevden alındı ve Roma'ya inzivaya çekildi.

Albert, Prens (1819-61) Kraliçe Victoria'nın konsortu[9]. Kraliçenin birinci dereceden kuzeni ve Saksonya-Coburg-Gotha prensi olan Albert, karısının hükümdarlığının ilk 20 yılında saraya yeniden hareket getirdi. 1851'deki Büyük Sergi'nin gerçekleşmesinde büyük payı vardı. Sergiden elde edilen gelirler sayesinde Albert Kraliyet Salonu'nun (1871) ve South Kensington'daki müze binalarının inşası mümkün oldu. 1861'de tifo ateşiyle erken ölümünden hemen önce, gösterdiği ılımlı tavır Britanya'yı Amerikan İçsavaşı'nın dışında tutmak adına hayati önemdeydi.

Albigensiyanlar (veya Albigensler) Bir tür *Katar sapkınlığının müritlerine verilen isim. Tarikatın ismi, Fransa'nın güneyindeki Languedoc bölgesinin Albi şehrinden gelmektedir. Tarikat, o bölgede ve İtalya'nın kuzeyinde çok büyük rağbet gördü. Hareket hem dinen sapkın olduğu hem de aile ve devlet kurumunu tehdit ettiği gerekçesiyle 1119'da Toulouse Konsili'nde; 1179 ve 1215'te Üçüncü ve Dördüncü *Lateran Konsillerinde mahkûm edildi. Aziz *Bernardus ve Aziz *Dominik tarikatın ateşli karşıtlarındandı. 1209-1228 arasında tarikata yönelik Albigensiyan Seferi olarak bilinen savaşlar yapıldı. Seferin önderliğini esas olarak Simon de *Montfort üstlendi. 1229'da kâfirler ezildi ve Meaux Antlaşması'yla elde ettikleri toprakların çoğu Fransa'ya geri verildi.

Albuquerque, Alfonso de (veya **Büyük Albuquerque**) (1453-1515) Sömürgelerde görev yapan Portekizli devlet adamı. Doğuya ilk seyahatini 1502'de yaptı. Dört yıl sonra Portekiz Hindistanı'na genel vali olarak atandı. Bu dönemde Goa'yı fethetti ve doğudaki Portekiz imparatorluğunun başkenti yaptı. Ayrıca Seylan, Malakka, Hürmüz, Sunda Adaları ve Malabar Sahili'ni aldı. Portekiz'deki saray entrikaları sonucu görevinden azledildi ve yurda dönüş yolunda öldü.

Alcuin (yak. 735-804) İngiliz bilgin ve ilahiyatçı. 782'de İmparator *Charlemagne (Şarlman) tarafından Aachen'deki saray okulunun başına getirildi. Buradaki öğrencileri arasında "Karolenj Rönesansı'nın" önde gelen birçok figürü vardı. Alcuin, bu kültürel yeniden doğuş sürecinde esaslı bir rol oynadı. 796'da Aziz Martin Kilisesi'nin başrahibi oldu. Ölümüne kadar çalışmalarını burada sürdürdü.

9 Hükümdar karı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

alderman (Eski İngilizce ***ealdorman***, "şehir ayanı" anlamında) Soyluların önemli yetkilere sahip olduğu Anglosakson dönemden kalan bir unvan. Başlarda kral tarafından kontluk sistemini (özellikle kontluk şûrası veya meclisini ve Anglosakson milis ordusunu) idare etmek üzere atanıyorlardı. 10. yüzyıldan itibaren etki alanları kontlukları aştı ve 11. yüzyılda unvanları "kont" olarak belirlendi. Norman krallar döneminde kontluğun resmi idarecisine şerif denmeye başlandı. Daha sonraları "alderman" unvanı belediye makamlarında çalışanlar için kullanıldı.

Aldermaston Berkshire, İngiltere'de nükleer silahlar araştırma kurumunun bulunduğu bir köy. Nükleer Silahsızlanma Seferberliği (CND), Londra'dan Aldermaston'a 1958-1963 arasında her yıl Paskalya zamanı gidip dönerek nükleer karşıtı yürüyüşler (Aldermaston Yürüyüşleri) düzenledi.

Aleksander, I. (1888-1934) Yugoslavya kralı (1921-34). Sırbistan'ın Karacorceviç Hanedanı'na mensup olan Aleksander, ülkesindeki etnik, dini ve bölgesel çekişmeleri şahsi diktatörlükle (1929) aşmaya çalıştı. Ordunun desteğini arkasına aldı. Birliği sağlama amacıyla Sırp, Hırvat ve Slovenlerden oluşan krallığının ismini 1929'da Yugoslavya olarak değiştirdi. 1931'de çeşitli toplumsal hakların yeniden sağlanmasına karşın siyasi ve ayrılıkçı muhalefetin yükselişini durdurmaya yetmedi. Hırvat bir terörist tarafından öldürüldü.

Aleksandr, I. (1777-1825) Rusya imparatoru (1801-25). Babası I. Pavel'in öldürülmesine dolaylı katkıda bulunduğu düşünülen Aleksandr, Rusya'da reform yapmak ve seleflerinin dönemlerindeki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak üzere girişimlerde bulundu. Kurdurduğu özel komite (*Neglasny Komitet*) kamu eğitimi için planlar ortaya koydu. Ancak I. Aleksandr'ın serfliği kaldırması olanaksızdı. Çünkü gücü soylulara dayanıyordu. Başlarda *Napoleon'a karşı kurulan birliğin destekçisi oldu. Napoleon tarafından Austerlitz (1805) ve Friedland Muharebelerinde yenilgiye uğratılınca Fransa'yla Tilsit Antlaşmaları'nı (1807) imzaladı ve İngilizlere karşı *Kıta Ablukası'nı destekledi. İran (1804-13) ve Türkiye'yle[10] (1806-12) savaşlarda yeni topraklar kazandı. Bunların arasında Gürcistan da vardı. *Grande armée* (Napoleon'un ordusu) Moskova'dan çekildikten sonra *Leipzig'de yenilgiye uğratılırken Aleksandr da ordusuyla destek verdi. Avrupa'da Hıristiyan ahlakını koruma çabası çerçevesinde Avrupalı hükümdarlardan meydana gelen *Kutsal İttifak'ı kurdu. Liberal ve milliyetçi hareketlerin bastırılmasında *Metternich'e destek oldu. Kendisi gibi Ortodoks Hıristiyan olmalarına rağmen Yunanlara ve Osmanlı Türklerine isyanlarında yardım etmedi. Sonradan münzevi birine dönüştüğü söylendi.

Aleksandr, II. (1818-81) Rusya imparatoru (1855-81). "Kurtarıcı Çar" olarak bilinen II. Aleksandr, I. *Nikolay'ın en büyük oğluydu. Tahta çıktığında *Kırım Savaşı, Rusya'nın geriliğini halihazırda ortaya koymuştu. 1861 Azat Fermanı'yla milyonlarca serfi özgür bıraktı. Bu da Rusya'nın geri kalmış idari kurumlarının yenilenmesine yol açtı. Buna rağmen, alınan önlemlerin arkasındaki baskıcı düzeni sürdürmenin gerekliliği inancı görülebiliyordu. Ayrıca, askeri güce bağlılık da devam ediyordu. Nitekim, 1874'te herkes zorunlu askerliğe tabi hale geldi. Hükümdarlığı süresince Kafkaslar, Orta Asya ve Uzakdoğu'da topraklar kazanıldı. Öte yandan Alaska'nın ABD'ye satışı (1867) da bu dönemde gerçekleşti. Nihilistler ile Halkçılar gibi gizli devrimci cemiyetlerin artması ve bu sürecin 1862'de bir suikast girişimine kadar varması

10 Osmanlı İmparatorluğu kastediliyor. (ÇN)

muhafazakârlığa geçişi perçinledi. Başkaca suikast girişimlerinden sonra Aleksandr, 1881'de bir Halk Egemenliği Hareketi üyesinin attığı bombayla yaralandıktan sonra öldü.

Aleksandr, III. (1845-94) Rusya imparatoru (1881-94). Babası II. *Aleksandr'ın suikasta uğramasının ardından bütün liberal reform planlarını reddetti. Rus nihilist ve Halkçılarını bastırdı. Köylünün aleyhine toprak sahiplerinin güçlerini genişletti ve yerel idarede etkilerini artırdı. Baskıcı bir tavrı olsa da aslen idari ilkeler oluşturulmasıyla ilgiliydi. Onun döneminde baş vergisi kaldırıldı, Köylü Toprağı Bankası kuruldu, sendikaların yasallaşmasına eğilim güç kazandı. Aleksandr'ın *naradnost* (Rus halkına güven) anlayışı sonucu imparatorluk çapında Rusça tek eğitim dili olarak dayatıldı. Balkanlar'daki Rus topraklarının Berlin Kongresi'nin zoruyla kaybedilmesinden hoşnut kalmamasına rağmen, Bismarck'ın Üç İmparator Birliği'ni (*Dreikaiserbund*) desteklemeye yine de devam etti. Yeni Alman imparatoru II. Wilhelm'in saldırgan tutumu nedeniyle 1890'da ittifaka Rusya'nın yerine Fransa dahil oldu.

Aleksandr Nevskiy (yak. 1220-63) Rus asker, Vladimir grandükü (1252-63). Vladimir'de Novgorod Grandükü II. Yaroslav'ın oğlu olarak dünyaya geldi. 1240'ta Neva Nehri kıyısında İsveç ordusunu yenerek ikinci adını aldı. Almanlara ve Litvanyalılara karşı savaşların dönüm noktası olan donmuş Peipus Gölü'ndeki muharebede *Töton Şövalyeleri'ni nihai olarak mağlup etti. Ölümünden sonra Rus Ortodoks Kilisesi tarafından aziz ilân edildi.

Alessandri, Arturo (1868-1950) Şilili devlet adamı. 1920'de liberal bir politika izleme vaadiyle devlet başkanı seçildi. Fakat reform girişimlerinin engellenmesi nedeniyle 1924'te gönüllü sürgüne gitti. Ertesi yıl yeni bir anayasa yürürlüğe girince ordu tarafından geri getirildi. Oy hakkını genişletti, dini özgürlükleri güvenceye alarak kilise ile devleti birbirinden ayırdı ve ilköğretimi zorunlu yaptı. Ekim 1925'te yeniden istifa etti ve İtalya'ya gitti. Dönüşünde tekrar devlet başkanı seçildi (1932-38). Nitrat sanayiini elden geçirdi, okulları geliştirdi ve tarım ile sanayide koşulları iyileştirdi.

Alexander, I. (yak. 1078-1124) İskoçya kralı (1107-24). Kardeşi Edgar'ın yerine kral oldu. Ancak, krallığın Strathclyde, Lothian ve Cumbria bölgeleri küçük kardeşinin (müstakbel I. *David) desteğiyle İngilizler ve Normanlar tarafından yönetiliyordu. İngiltere'de eğitim gören Alexander, ülkesinin İngiltere'den bağımsızlığını koruyarak feodalleşmesini destekledi. Bir Kelt isyanını (yak. 1115) bastırdıktan sonra kendisine "acımasız" lakabı verildi. Halbuki Alexander, dindar bir adamdı; Scone (1115) ve Inchcolm'de Agustinyen vakıflar kurdu. Saint Andrews piskoposunun York veya Canterbury'nin dini yetkisini tanımasını reddetti (1120, 1124).

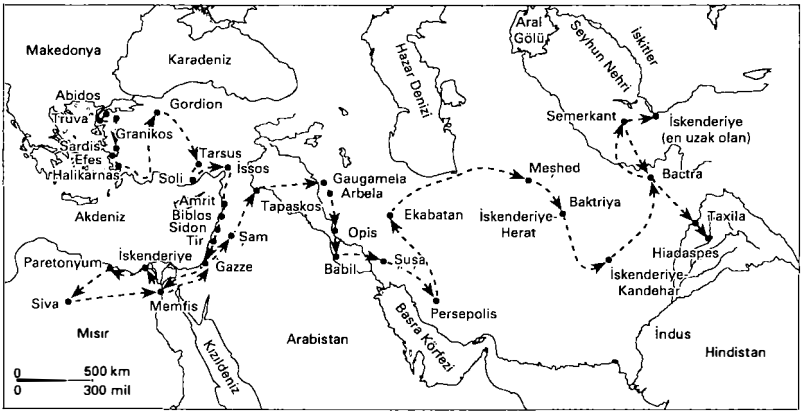
Alexander, II. (1198-1249) İskoçya kralı (1214-49). Aslan William'ın yerine geldi. İlk Baron Savaşlarında Kral *John'a karşı İngiliz baronlarını destekledi. Daha sonra Moray (1221), Argyll (1222), Caithness (1222) ve Galloway'deki (1224) ayaklanmaları bastırmak zorunda kaldı. İngiltere ve kuzeylilere karşı Dış Hebridler'e düzenlediği seferlerin nedeni yeni topraklar kazanma hırsıydı.

Alexander, III. (1241-86) İskoçya kralı (1249-86). Norveç hükümdarı Haakon'u Largs Muharebesi'nde (1263) mağlup etti ve Hebridleri Perth Antlaşması'yla topraklarına kattı. İngiltere'yle yakın ilişkilerine rağmen (III. Henry kayınbabasıydı) İngilizlerin İskoç krallığı üzerindeki hak iddialarına karşı çıktı. Çocuklarının erken ölümü nedeniyle taht, torunu Norveçli Margaret'a kaldı.

Alexander, Harold, I. Tunus Kontu (Harold Rupert Leofric George Alexander) (1891-1969) Britanyalı feldmareşal ve Muhafazakâr Partili devlet adamı. II. Dünya Savaşı'nda *Dunkirk'in tahliyesine; Burma'daki geri çekilmeye; Kuzey Afrika (1943), Sicilya ve İtalya (1943-45) zaferlerine nezaret etti. Savaştan sonra Kanada genel valisi (1946-52) ve Britanya savunma bakanı (1952-54) oldu.

Aleksandros, III. (veya Büyük İskender) (MÖ 356-323) Makedon kralı (336-323), II. Filipos'un oğlu. İskender, Aristoteles'in öğrencisiydi. Tahta çıkmasının ardından Ahamenişlilerin Pers topraklarını işgal etti. Küçük Asya'daki Yunan şehirlerini kurtardı, Mısır, Suriye ve Mezopotamya'da Persleri tekrar tekrar mağlup etti. Mısır'dayken ilk ve en çok bilinen şehri, İskenderiye'yi kurdu (MÖ 332). Pers imparatorluğunu Pers soylularıyla işbirliği içerisinde yönetmeye karar verdi. Bu soylulardan bazılarını valisi olarak atadı. Doğuya doğru fetihlerine devam etti; Baktriya ve Pencap'ı aldı. Babil'de yüksek ateşten ölümünün ardından imparatorluğu hemen dağıldı. Yaşadığı dönemde tanrı olarak görülen İskender, ondan sonra yaşayan antik dönemin yayılmacı fatihlerine bir örnek, birçok destana ise konu oldu.

Alfonso, V. ("Yüce Gönüllü Alfonso" olarak da bilinir) (1396-1458) Aragon (1416-58) ve Napoli kralı (1443-58). İtalya başta olmak üzere, topraklarını genişletmeye dayanan bir dış politika güttü. Napoli Kraliçesi II. Joanna, Alfonso'yu vârisi olarak belirledi. Joanna'nın ölümüyle birlikte Alfonso, 1443'te sarayını Napoli'ye taşıdı. Napoli'yi *Rönesans kültürünün merkezlerinden biri haline getirdi. Sanat hamiliği, çağdaşı olan hümanistlerin takdirini kazandı.

Büyük İskender İskender'in Küçük Asya'da Perslere karşı kazandığı zaferler Kral Darius'un İssos'ta yenilgiye uğratılmasıyla (MÖ 333) zirveye ulaştı. İskender, ilerleyişini Fenike üzerinden sürdürdü. Burada, Tir ve Gazze'de direnişle karşılaştı. 332'de Mısır'a vardı ve kurtarıcı olarak selamlandı. İskenderiye'yi kurduktan sonra yönünü doğuya çevirdi ve Gaugamela'da kritik bir muharebeyi kazandı (331). Babil'de ciddi bir direniş görmeyen İskender, Baktriya üzerinden Seyhun'a ilerledi. Burada göçebe İskitlere karşı savunma için bir İskenderiye (en uzak olan) daha kurdu. Hint hükümdarı Porus'u Hydaspes'te yenerek (326) yeni bir bölgeye açıldı. Ancak İskender'in yorgun askerleri onu ikna etti ve geri dönmeye karar verdi. Dönüş yolunda Hydaspes'ten İndus vadisine yelken açtı. Hem İndus'u fethetmek hem de "okyanusu" görmek telaşındaydı. İndus'un dünyayı çevreleyen bir nehir olduğuna inanılıyordu. Zorlu bir çöl yürüyüşünün ardından 324'te Şuşa'ya vardı. İskender, 323'te Babil'de 33 yaşında öldü.

Alfonso, X. ("Bilge Alfonso" olarak da bilinir) (1221-84) Kastilya ve Leon kralı (1252-84). İktidarı, siyasi amaçlarındaki başarısızlık ile bilgin bir yasa yapıcı olarak başarısı arasındaki zıtlıkla bilinir. Sonuç alamadığı Kutsal Roma imparatoru olma çabasına yıllarını verdi. Babasının başlattığı *Mağribilere karşı haçlı seferini nihayete erdiremedi. Basiretsizliği oğlu IV. Sancho'nun isyanına ve Sevilla'da tecritine neden oldu. Alfonso'nun kayda değer olmasının gerçek sebebi *Siete Partidas* (1256) isimli eseridir. Kitap; anayasa hukuku, medeni hukuk ve ceza hukukunu derleyen İspanyolca yazılmış ilk eser olma özelliği taşır.

Alfonso, XIII. (1886-1941) İspanya kralı (1886-1931). Alfonso, 1902'ye kadar annesinin naipliğinde hüküm sürdü. Bu süre içerisinde İspanya, Filipinler ve Küba'daki sömürge varlıklarını ABD'ye kaybetti. 1923'te Miguel Primo de Rivera'nın diktatörlüğüne destek oldu. 1931'e gelindiğinde Alfonso seçim düzenlenmesini kabul etmişti. İspanyol seçmenin bu bağlamda açıkça cumhuriyeti tercih ettiği gözükünce kral tahttan çekilmek durumunda bırakıldı.

Alfred (veya **Büyük Alfred**) (849-99) Wessex kralı (871-99). Alfred'in askeri alandaki direnişi güneybatı İngiltere'yi Viking istilasından kurtardı. Müzakereler sonucu Danelaw'ı bir antlaşmayla kuzeylilere verdi (886). Alfred, büyük bir reformcuydu. Toprağa bağlı askeri birlikleri yeniden örgütledi, İngiliz donanmasının temelini attı, yeni bir kanun düzeni yürürlüğe soktu, idari ve mali değişiklikler yaptı. Ayrıca, eğitimi hem yeniden canlandırdı hem de İngilizcenin kullanımını bu alanda ve edebiyatta teşvik etti.

Algeciras Konferansı (1906) İspanya'nın Algeciras kentinde gerçekleşen uluslararası bir toplantı. Almanya'nın talebi üzerine gerçekleştirilen konferanstan çıkan antlaşma, Fransa ile İspanya'nın Fas'ın iç meselelerine karışmasına denetim getirdi ve sultanın egemenliğini pekiştirdi. Almanya için bu durum utanç vericiydi. Fransa'ya karşı katı tutumuna, Avusturya-Macaristan haricinde destekçi bulamadı. Britanya, Rusya, İtalya ve ABD, Fransa'nın yanında saf tuttu.

Ali Paşa, Mehmed Emin (1815-71) Osmanlı devlet adamı ve reformcu. Hariciye Nazırlığı'ndaki görevinin ardından 1852'de sadrazam oldu. Tanzimat reform hareketinin önde gelen devlet adamlarından biriydi. 1856'daki hatt-ı hümayun reform fermanının arkasındaki isimdi. Bu fermanla Hıristiyanlara yaşam ve mülk güvenceleri verilmiş, devlet memuriyeti yolu açılmıştı. Bunun yanı sıra işkence kaldırıldı ve yabancıların mülk almasının yolu açıldı. Mehmed Emin Ali Paşa, otokrat rejime inanıyor, parlamenter bir anayasanın ilânına karşı çıkıyordu.

alkazar (Arapça *el-kasr*, yani "saray") İspanya'da görülen bir kale inşa biçimi. Hıristiyanlar, Mağribilere karşı savaşlarında 14. ve 15. yüzyıllarda bu tarzda kaleler inşa etti. Genellikle bu kaleler, dikdörtgen şeklindeydi. Büyük köşe kulelerine ve bir avluya sahip olan kalelerin çevresinde şapeller, hastaneler ve sanatçı lokalleri oluyordu. Alkazarlar arasında en bilineni, Kral Zalim Pedro (1334-69) tarafından yaptırılan Sevilla Alkazarı'dır. Müslümanların İspanya'daki en görkemli kale-sarayı ise Elhamra Sarayı'dır ("kırmızı olan" anlamında). Elhamra Sarayı, Granada'nın Mağribi hükümdarları tarafından, esas olarak 1238-1358 yılları arasında inşa edilmiştir.

Alkibiades (yak. MÖ 450-404) Atinalı general ve devlet adamı. Perikles'in hanesinde eğitim almış ve Sokrates'in öğrencisi ve arkadaşı olmuştur. Alkibiades, *Peloponez Savaşı'nda Sicilya'ya yönelik başarısız Atina seferini destekledi. Kutsala hakaret ettiği suçlamasıyla yargılanması istenince Sparta'ya kaçtı. Daha sonra, Sparta'ya karşı savaşlarda Atina tarafında komutanlık yaptı. Atina'daki düşmanları, Alkibiades'i kaçmaya zorladı ve Frigya'da öldürdü.

Allen, Ethan (1738-89) Amerikalı asker. Vermont eyaletinin bağımsızlık kazanması için çabaladı. Bu amaç için kurulan Green Mountain Boys isimli düzensiz kuvvetlerin komutasını üstlendi (1770-75). 1775'te, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Britanya'nın Ticonderoga Kalesi'ni ele geçirdi. Fakat, aynı yıl Montreal'de esir düştü. 1778'de salıverilince Kongre'ye Vermont'un bağımsızlık talebini iletti. Ertesi yıl Vermont bağımsızlığını kazandı.

Allenby, Edmund Henry Hynman, I. Vikont (1861-1936) Britanyalı asker. Boer Savaşı gazisi olan Allenby, I. Dünya Savaşı'nda Birinci Süvari Birliği'nin, daha sonra da Batı Cephesindeki Üçüncü Ordu'nun komutanlığını yaptı. 1917'de Mısır Seferi Kuvvetlerinin başına geçti. Önce Aralık 1917'de Kudüs'ü ele geçirdi, sonra 1918'de Filistin'de Türk kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Feldmareşal rütbesine yükseltildi ve sonraları Mısır'da yüksek komiser olarak hizmetini sürdürdü (1919-25).

Allende, Salvador (Salvador Allende Gossens) (1908-73) Şilili devlet adamı. Şili devlet başkanı (1970-73) seçilerek Marksist olduğunu açıkça ifade edip serbest bir seçim kazanan ilk Latin Amerikalı devlet başkanı oldu. Daha önce iki kez bu makama adaylığını koyan (1958 ve 1964) Allende, 1970'te sol partilerin koalisyonuyla zafere ulaştı. Kısa süreli devlet başkanlığı döneminde ülkeyi sosyalist bir çizgiye soktu. Bu durum, Şili askeri yapılanmasının memnuniyetsizliğine yol açtı. General *Pinochet liderliğindeki (ABD'den dolaylı bir destek gören) askeri darbe sonucu 1973'te devrildi. Allende, çatışmalar sırasında muhtemelen intihar ederek hayatını kaybetti. Devlet töreniyle defni 1990'da gerçekleşti.

Alman Demokratik Cumhuriyeti (veya Doğu Almanya) Eski bir Doğu Avrupa ülkesi. Alman Demokratik Cumhuriyeti, 1949'da Almanya'nın Sovyet işgal bölgesinden doğdu. Devletin Oder-Neisse hattında bulunan Polonya'yla sınırına *Potsdam Konferansı'nda karar verildi. 1950'de Zgorzelec Antlaşması'yla bu sınır onaylandı. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin başkenti Doğu Berlin'di. Öte yandan, Doğu Alman topraklarının 150 kilometre içinde bir *Almanya Federal Cumhuriyeti toprağı olan ve varlığı muzaffer Müttefikler'in arasındaki Dört Güç Anlaşması'yla güvence altına alınan Batı Berlin'in statüsü ciddi sorunlara neden oldu (*bkz.* BERLİN HAVA KÖPRÜSÜ). Alman Demokratik Cumhuriyeti, ilk beş yılında Sovyetler Birliği'ne ağır *savaş tazminatı ödemek durumundaydı. 1953'te çıkan kargaşalıkları bastırmak için Sovyet ordusuna başvuruldu. Öte yandan 1954'te Cumhuriyet, kendini egemen bir devlet olarak ilân etti ve ertesi yıl *Varşova Paktı'nın kurucu üyesi oldu. 1956'da Ulusal Halk Ordusu kuruldu. Bu yapı, Batı Almanya'ya büyük çaplı göçleri önlemek adına Ağustos 1961'de Doğu Almanya'nın sınırlarının kapatılmasında (*Berlin Duvarı'nın inşası da dahil) fayda sağladı. Walter Ulbricht (1893-1973), iktidardaki Sosyalist Birlik Partisi'nin genel sekreteri (1946-71) ve Devlet Konseyi'nin başkanıydı (1960-71). 1972'de Almanya Federal Cumhuriyeti, **Ostpolitik* politikasının bir parçası olarak Alman Demokratik Cumhuriyeti'yle diplomatik bağ kurdu. Arkasından 1973'te Doğu Almanya'nın Birleşmiş Milletler'e kabulü geldi. Böylece ülke, bütün dünya tarafından tanınmış oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik toparlanma Batı'dakinden daha yavaş olmasına karşın Erich *Honecker (Devlet Konseyi başkanı, 1976-89) önderliğinde Doğu Almanya, *COMECON'daki müttefiklerinin çoğundan daha güçlü bir sanayi kurmayı başardı. Diğer yandan ülkedeki fazla bürokratik ve merkeziyetçi denetleme sistemi sürekli olarak köreldi. Yolsuzluk tepeden tırnağa yayılmış, gizli polis örgütü Stasi giderek daha da acımasızlaşmıştı. 1989'da birçoğu Berlin ve Leipzig'de olmak üzere bir dizi büyük halk eylemi yaşandı. Yeni kurulmuş bir siyasi yapı olan Yeni Forum, bu eylemlerde demokratik reform talepleriyle sahneye çıktı. Kasım 1989'da Ber-

lin Duvarı açıldı ve komünist iktidar tekeli kırıldı. 1933'ten beri ilk serbest seçim Mart 1990'da yapıldı. Muhafazakâr Hıristiyan Demokrat Birliği seçimden zaferle çıktı ve 3 Ekim 1990'da Alman Demokrat Cumhuriyeti varlığını sona erdirerek Almanya Federal Cumhuriyeti'ne dahil oldu. Doğu Alman rejiminde insan hakları ihlallerinde bulundukları iddia edilen kimseler hakkında soruşturmalar yapılsa da pek azı cezalandırıldı. Erich Honecker'e açılan dava, sağlık gerekçesiyle düşürüldü. Honecker'in halefi Egon Krenz ve birkaç devlet yetkilisi, Berlin Duvarı'ndan geçen mültecilerin vurulmasının emrini vermek başta olmak üzere çeşitli suçlardan mahkûm oldu.

Alman İmparatorluğu (İkinci Reich) (1871-1918) Prusya tarafından yönetilen kıtasal ve denizaşırı imparatorluk. Birinci Reich, 1806'da sona eren Kutsal Roma İmparatorluğu'ydu. İkinci Reich; *Alman Konfederasyonu ve kısa ömürlü Kuzey Alman Konfederasyonu'nun (1866-70) yerine gelmiştir. *Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından *Bismarck tarafından kurulan Alman İmparatorluğu, Prusya'nın Hohenzollern Kralı (artık İmparator) I. Wilhelm önderliğindeki 25 Alman devletinin birliğinden meydana gelmekteydi. 1879'da *Avusturya-Macaristan'la bir ittifak kuruldu. Güneydoğu Avrupa'ya ekonomik yatırımlar yapıldı. 1884'te Bismarck, Afrika topraklarını dağıtmak üzere Berlin'de toplanan Avrupa sömürge güçleri konferansının başkanlığını üstlendi. Aynı yıl Karl Peters, Alman Sömürgecilik Cemiyeti'ni kurdu. Bismarck, Afrika'nın üç bölgesini topraklarına katmayı düşünüyordu: Cape Kolonisi'ne komşu Alman Güneybatı Afrikası; Britanya'nın uzun zamandır ticaret tekeline sahip olduğu Kamerunlar ve Togoland; Zanzibar'daki Britanya çıkarlarını tehdit etmek üzere Alman Doğu Afrikası. Kuzey Yeni Gine ve Pasifik'teki Bismarck Takımadaları da bu plana dahildi. II. Wilhelm'in tahta çıkmasıyla (1888), özellikle Uzakdoğu'da, sömürgecilik faaliyeti arttı. 1898'de Almanya, Çin'in Shandong eyaletini kiralamış, İspanya'dan Caroline ve Mariana Adalarını satın almıştı. 1899'da Samoa, Almanya ile ABD arasında bölündü. Britanya'nın *Boksör Ayaklanması'nı ezmek üzere müdahalesinin ardından bu ülkeyle yaşanması muhtemel bir ihtilafın önü 1900'deki bir anlaşmayla alındı. O yıl ayrıca von *Bülow şansölyeliğe (1900-09) geldi. Alman sanayisindeki gelişme, artık ülkeyi Avrupa'daki en büyük sanayi gücü haline getirmişti. Yeni pazar arayışları kaçınılmaz olarak Almanya'yı diğer sömürgeci güçlerle gerilime sürükledi. Alman donanmasının von *Tirpitz önderliğinde genişlemesi, Britanya donanmasıyla rekabete yol açtı. Diğer yandan Afrika'da Fransa'yla girilen rekabet de *Fas üzerine bir krize (1905) sebebiyet verdi. Fas konusunda yaşanan ikinci bir krizde (1911) uluslararası bir savaşın eşiğine gelindi. Saraybosna'daki suikast Alman İmparatorluğu'nu gafil avladı. Yaşanan tartışmaların ardından, bu Rusya ve Fransa'yla savaş anlamına da gelse, Avusturya-Macaristan'la gerçekleştirilen 1879 ittifakının gereğinin yapılmasına karar verildi. I. *Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın Afrika'daki topraklarının çoğu fethedildi. Versay Barış Antlaşması'nda denizaşırı imparatorluğun sonu getirildi. Söz konusu denizaşırı topraklar, savaşı kazanan devletlerin *Milletler Cemiyeti adına yönettiği manda toprakları oldu. Savaşın sonunda imparator tahttan çekildi ve *Weimar Cumhuriyeti kuruldu.

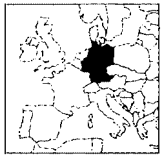
Alman Konfederasyonu (1815-66) Alman egemen devletlerinin bir ittifakı. *Viyana Kongresi'nde (1815) 38 Alman devleti, kendilerini Fransız saldırılarından korumak için gevşek bir birliktelik kurdu. Avusturya ve Prusya, belli açılardan Konfederasyon'un içinde belli açılardan dışındaydı. Avusturya Şansölyesi *Metternich, konfederasyonun mimarıydı. Ayrıca Metternich, devletlerin delegelerinden oluşan Frankfurt'taki Federal Diyet aracılığıyla Konfederasyon üzerinde hâkimiyet de sağlıyordu. Almanya'da Avusturya'ya rakip güç olan Prusya, bir federal gümrük

birliği olan *Zollverein* ile diğer devletler üzerindeki etkisini artırmaya çalıştı. *1848 Devrimleri'nde Frankfurt'ta seçilen yeni bir kurucu meclis, meşruti bir Alman hükümdarlığı kurmaya girişti. Ancak 1849'da Avusturya imparatoru, Macaristan'daki egemenliğini azaltacağı gerekçesiyle birleşik bir Almanya tahtına oturmayı reddetti. Öte yandan Prusya Kralı IV. *Friedrich Wilhelm, aynı teklifi anayasanın fazla liberal olduğunu öne sürerek reddetti. 1848 öncesindeki konfederasyon yapısına geri dönüldü. Artık *Bismarck da Prusya'nın delegelerinden biriydi. 1866'da Bismarck, Alman Konfederasyonu'nun Avusturya'yı dışlayacak biçimde yeniden örgütlenmesini önerdi. Avusturya bu öneriye karşı çıkınca Bismarck, konfederasyonun dağıldığını ilân ederek Avusturya'ya savaş açtı. Prusya'nın *Avusturya-Prusya Savaşı'nda (1866) kazandığı zaferin ardından 1867'de Main Nehri'nin yukarısındaki 21 ikincil devlet Kuzey Alman Konfederasyonu'na (*Norddeutscher Bund*) dahil oldu. Söz konusu konfederasyonun başkenti Berlin, önderliği de Prusya'daydı. Yürütme erki, Prusya hükümdarlarının soydan gelen haklarıyla uyum içinde bir başkanlık makamına verildi. Konfederasyonun anayasası, *Fransa-Prusya Savaşı'nda (1871) Fransa'nın mağlup edilmesinden sonra kurulacak İkinci *Alman İmparatorluğu için bir örnek oluşturdu.

Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı (23 Ağustos 1939) Moskova'da Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan bir askeri anlaşma. Pakt, iki ülkenin birbiriyle savaşmayacağını ve taraflardan biri üçüncü bir tarafça saldırıya uğradığı takdirde diğer tarafın savaşın dışında kalacağını güvenceye aldı. İmzacılar, "doğrudan veya dolaylı olarak diğer tarafı hedef alan" hiçbir devletler grubuna katılmayacağının sözünü verdi. Ayrıca Pakt, diktatörlerin *Polonya'yı aralarında bölüştüğü ve Sovyetler Birliği'ne Baltık devletlerine yönelik girişimlerinde serbesti tanıyan gizli protokoller de içeriyordu.

Almanya Federal Cumhuriyeti

Başkent:	Berlin
Yüz ölçümü:	357.022 km²
Nüfus:	81.147.265 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%34,0 Protestan; %34,0 Katolik; %3,7 Müslüman
Etnik yapısı:	%91,5 Alman; %2,4 Türk
Diller:	Almanca (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Yaklaşık 357.000 km²'lik bir alanı kaplayan Orta Avrupa ülkesi. Batıda Ren Vadisi boyunca yayılan ülke; güneyde Orta Alpler'i içermekte, doğuda ise kısmen Oder Nehri'yle sınırdır. Almanya'nın komşuları Danimarka, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Avusturya, İsviçre, Fransa, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda'dır.

Fiziki Almanya'nın kuzeyinin tamamı Kuzey Avrupa Ovası'nda yer almaktadır. Ren Havzası, dünyanın en güzel manzaralarından bazılarına sahip olup aynı zamanda Avrupa'daki şarap üretiminin en iyi olduğu bölgelerden biridir. Almanya'nın dörtte birinden fazlası ormanlarla kaplıdır. Batıda Ruhr kömür havzalarına rastlanırken doğuda geniş linyit yatakları bulunur. Güneye gidildikçe rakım Kara Orman (Schwarzwald) ve Svabya Alpleri'ne doğru yükselir. Svabya Alpleri'nde yoğun çam ormanları ve bozkır-

Almanya Federal Cumhuriyeti

ların yanı sıra kalya taşı, tuz ve diğer mineraller vardır. Daha güneydeki Bavyera'da yer şekilleri engebeli hale gelir. Burada dağ otlakları ve göller yer alır. Doğuda ise derin Tuna Vadisi görülür.

Ekonomi Sanayileşmiş başarılı ekonomisiyle Almanya, Avrupa'nın hâkim ekonomik gücü olmaya devam etmektedir. Ayrıca Alman ekonomisinde, mükemmel çalışma ilişkileri ve işçilerin yönetime yüksek düzeylerde katılımı dikkat çekmektedir. Sanayi kolları arasında demir, çelik, kömür, çimento, kimyasallar, makineler, taşıtlar, makine araçları, elektronik, gıda ve meşrubat, gemi yapımı ve tekstil bulunur. Taşıtlar, makineler, kimyasallar ile bilgisayar ve elektronik ürünleri başlıca ihracat kalemleridir. Yeraltı kaynağı olarak kömür, linyit, tuz ve bir miktar doğalgaza rastlanır. Nükleer santraller, eskiden Almanya'nın elektrik ihtiyacının dörtte birini karşılamaktaydı. Ancak devlet politikası gereğince, nükleer enerjinin yerini yenilenebilir enerji kaynakları aldı. Ana tarım ürünleri patates, şeker pancarı, buğday ve arpadır. Bağcılık faaliyeti en kapsamlı biçimde Almanya'nın batısındaki Ren ve Mosel Vadilerinde yapılmaktadır.

Tarih Almanya'da aslen Töton kabileleri yaşamaktaydı. Bu kabileler, MÖ 58'de Iulius *Caesar (Jül Sezar) tarafından Ren boyunca sürüldü. Roma İmparatorluğu çökünce bölgede sekiz Cermen krallığı kuruldu. Ancak 8. yüzyılda *Charlemagne (Şarlman) bu krallıkları *Frank egemenliğinde birleştirdi. 962'de bölge *Kutsal Roma İmparatorluğu'nun parçası oldu ve yaklaşık 200 yıl sonra Moğollar tarafından işgal edildi. Arkasından 1438'e kadar bir kargaşa dönemi geldi. Bu tarihte *Habsburgların uzun yıllar sürecek egemenliği başladı. Artık yüzlerce devletten oluşan krallık, *Otuz Yıl Savaşı'nda dağıldı. 1648'de Vestfalya Antlaşması'yla savaş sona erince Brandenburg-Prusya elektörü, Avusturya üstünlüğüne karşı çıkmaya hazır bir kuvvet olarak ortaya çıktı. *Napolyon Savaşları'nın sonuna gelindiğinde, daha önce Kutsal Roma İmparatorluğu (962-1806) bünyesindeki 400 ayrı Alman devletinden oluşan ittifak, 38 devlete düşmüştü. *Viyana Kongresi'nde bu devletler, *Alman Konfederasyonu adı altında Avusturya önderliğindeki gevşek bir topluluğa dönüştü. Konfederasyon, *Avusturya-Prusya Savaşı (1866) sonucunda dağıldı. Kuzey Almanya'nın tamamı 1867'de Prusya önderliğinde Kuzey Alman Konfederasyonu'nu kurdu. Ardından 1871'de o da çözüldü ve *Alman İmparatorluğu ilân edildi. Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda aldığı yenilginin ardından *Weimar Cumhuriyeti oluşturuldu ve 1933'te onun yerini Adolf *Hitler'in başını çektiği *Üçüncü Reich aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ülke, Almanya Federal Cumhuriyeti (**Batı Almanya**) ve *Alman Demokratik Cumhuriyeti (**Doğu Almanya**) olarak ikiye bölündü.

Almanya Federal Cumhuriyeti, 1949'da Britanya, Fransa ve ABD'nin işgal bölgelerinden oluşturuldu. Sovyetler Birliği dahil dünya güçleriyle elçileri karşılıklı göreve başlayınca 1955'te egemen bir devlet haline geldi. Şansölye Konrad *Adenauer (1949-63) nihayetinde Almanya'nın yeniden birleştirilmesini sağlamakta kararlıydı. Bu nedenle Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin hukuki varlığını tanımayı reddetti. 1958'de, Sovyetler Birliği Batı ordularının çekilmesini talep edince Berlin üzerinde bir kriz ortaya çıktı. Bir diğer kriz de 1961'de Sovyetlerin *Berlin Duvarı'nın inşa edilmesine izin vermesiyle yaşandı. Sosyal demokrat Şansölye Willy *Brandt döneminde (1969-74), 1971'de Berlin sorunu yumuşamaya başladı. Bu durum, Brandt'ın **Ostpolitik* politikasının bir sonucuydu. Arkasından Sovyetler Birliği (1970), Polonya (1970) ve Çekoslovakya (1973) ile antlaşmalar geldi. Ayrıca Alman Demokratik Cumhuriyeti'yle karşılıklı tanıma ve işbirliği antlaşması imzalandı (1972). 1973'te Almanya Federal Cumhuriyeti, BM'ye üye oldu. Savaş sonrası ekonomik toparlanmaya *Marshall Planı katkıda bulundu. Harap olmuş şehirlerin yeniden inşası ve Doğu Avrupa'dan gelen milyonlarca mültecinin toplumla bütünleştirilmesi gibi sorunlar aşıldı. Sosyal devlet

ve sağlık sistemi yeniden işlemeye başladı. Federal Cumhuriyet, 1955'te *NATO'ya katıldı. Aynı tarihte kara ve hava kuvvetleri yeniden tesis edildi. Öte yandan çok sayıda ABD ve Britanya askeri ülkede konuşlanmaya devam etti. 1957'de ülke, *Roma Antlaşması'nı imzaladı; 1958'de *Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu üyesi oldu. Ekonomik büyümenin hızı kesilse de Almanya Federal Cumhuriyeti, istikrarlı bir demokratik rejim yönetiminde dünyanın en güçlü ekonomilerinden biri olmayı sürdürdü. 1982'de Helmut *Schmidt'in başında olduğu sosyal demokrat koalisyon dağıldı. Yerine Helmut *Kohl önderliğinde bir merkez sağ koalisyon başa geçti.

Haziran 1990'da Demokratik Cumhuriyet'le ekonomik ve parasal birleşmenin ardından Ağustos'ta Birleşme Antlaşması imzalandı ve Ekim'de birleşme gerçekleşti. O zamandan beri ülke, 16 *Länder*, yani eyaletten oluşmaktadır. Eyaletlerin her biri içişlerinde geniş yetkilere sahiptir. Fakat beş yeni doğu eyaletinin ekonomik sorunları, kısa süre sonra Batı'da hayal kırıklığına yol açtı. Söz konusu eyaletlerde işsizlik yüzde 17'ye yükselmiş ve komünistlere destek amacıyla ayaklanmalar gerçekleşmişti. Eski Doğu Almanya'nın ekonomisinin yeniden yapılandırılmasının bedeli sanıldığından da yüksek oldu. Almanya'nın batısındaki ekonomik durgunluk ve siyasi hayal kırıklığı gözetilerek 1993'te Almanya'nın doğusunda ekonominin yeniden yapılanmasına fon sağlayacak yeni önlemler alındı. Almanya'nın sığınma hakkı konusundaki liberal politikaları büyük bir göçmen akınına neden oldu. Bu da beraberinde toplumsal sorunlar getirdi. Aşırı sağcılığın Yahudilere ve yabancılara saldırı biçiminde yeniden doğması, devletin 1992'de dört ve 1995'te birkaç tane daha aşırı sağcı örgütü yasaklamasına yol açtı. Helmut Kohl'un başında olduğu iktidardaki koalisyon, 1998 seçimlerinde Gerhard *Schröder'in Sosyal Demokrat Partisi'ne yenildi. 1999'da federal hükümet Bonn'dan Berlin'e taşındı. 2002'de *avro para birimi olarak benimsendi. 2005'te tek başına iktidar çıkmayan bir seçimin ardından Angela *Merkel'in önderliğinde Hıristiyan Demokrat Birliği ve Sosyal Demokrat Parti'den oluşan bir "büyük koalisyon" kuruldu. Merkel, 2009 seçiminden sonra Hür Demokratik Parti'yle kurulan bir koalisyonun başına geçerek iktidarını sürdürdü. 2013'ten sonra bir "büyük koalisyon" daha yapıldı. Almanya'nın AB'deki kritik rolü, *Avro Krizi'yle beraber 2011 sonrasında iyice pekişti. Zengin ekonomisiyle Almanya, Kriz sırasında diğer AB ülkelerine verilen acil durum kredilerinin bir numaralı kaynağı oldu.

almshouse[11] Fakirlerin kabulüne ve onlara yardım edilmesi amacıyla kurulan sığınma evlerine verilen isim. Bu sığınma evleri başta Ortaçağ manastırlarının fakirlere yardım (gıda ve para[12]) dağıtan bölümleriydi. Ortaçağ vakıflarının çoğu ruhban sınıfı tarafından kuruluyordu. Genellikle yaşlı ve yatalaklara destek amacıyla kurulan ve özel olarak finanse edilen bu hanelere *almshouse* deniyordu. 16. yüzyıldan itibaren, bu düşkün evlerinin sağladığı yardımların yarattığı olumlu durum ardı ardına gelen Yoksulluk Yasalarıyla pekişti.

Altı Gün Savaşı (5-10 Haziran 1967) Arapların Haziran Savaşı olarak andığı Arap-İsrail savaşı. Altı Gün Savaşı'nın en önemli nedenleri; Mısır'ın Sina'daki BM Acil Durum Kuvveti'nden İsrail sınırından çekilmesini talep etmesi, Sina'da Mısır kuvvetlerinin sayısının artması, Tiran Boğazı'nın (Akabe Körfezi) İsrail gemilerine kapatılmasıydı. Mısır, Suriye ve Ürdün arasında bir askeri ittifak oluşturuldu. Savaş, İsrail Savunma Bakanı General Dayan'ın ön alıcı hava saldırısıyla başladı. Arkasından Sina, Eski Kudüs, Batı Şeria ve Golan Tepeleri işgal edildi (9-10 Haziran). Araplar ile İsrail arasında 1973 *Yom Kippur Savaşı'nda bir kez daha çatışma çıktı.

11 Osmanlı'daki benzeri imarethane olan bir kurum. (ÇN)
12 İngilizce "alms". (ÇN)

Altı Yasa (1819) Britanya'da tehlikeli radikalizm olarak görülen hareketi kontrol altına almak amacıyla çıkarılan yasalar. Yasalar, *Peterloo Katliamı'na yönelik halk öfkesine hızlı bir yanıt oldu. Altı Yasa'nın konuları; dava açma usulleri, "askeri tatbikat gerekçesiyle" toplantıların yasaklanması, silah arama izinleri çıkarılması, fitneci veya dine küfreden edebi eserlere el koyulması yetkileri, gazete ve dergilerden alınan damga vergisinin artırılması ve kamuya açık bütün toplantıların düzenlenmesi ve denetlenmesiydi. Yasaların son üçü özellikle tepki gördü ve özgürlüğe tehdit olarak algılandı. Yoğun muhalefet sonucunda geri tepen Altı Yasa'dan üç yıl sonra *Jenkinson (Lort Liverpool) hükümeti daha liberal politikalara yöneldi.

Altın Kumaş Meydanı Haziran 1520'de İngiltere hükümdarı VIII. *Henry ile Fransa hükümdarı I. *François'in ittifak kurmak üzere bir araya geldiği araziye verilen isim. Henry'nin mahiyeti 5000'den fazla insandan oluşuyordu. Henry, neredeyse iki hafta boyunca François'le güreşti, dans etti ve atlı mızrak dövüşü yaptı. Buluşma, şenlikli ve gösterişli olaylara sahne oldu. Öte yandan iki hükümdar da başta sahip oldukları karşılıklı kuşkuları koruyarak buluşmadan ayrıldı. Henry, buluşmadan birkaç gün sonra Gravelines'te Fransa kralının baş düşmanı İmparator V. Karl'la (Şarlken) görüştü.

Altın Mahmuzlar Muharebesi *Bkz.* COURTRAI MUHAREBESİ.

Altın Orda Batı Kıpçakların hâkimiyetindeki Moğol *hanlığında yaşayan *Tatarlara verilen isim. *Orda* kelimesi Moğolca "otağ" anlamına geliyordu. "Altın" ise Batu Han'ın otağının muhteşemliğini simgeliyordu. 1238'de *Cengiz Han'ın torunlarından Batu, Moğol-Kıpçak kuvvetleriyle Rusya'yı istila etti. Moskova'yı yakıp yıktıktan sonra 1240'ta Kiev'i aldı. Doğu Avrupa'da hızla topraklarını genişletti ve ardından Aşağı Volga'daki Saray kentine otağını kurdu. Orta Asya'dan Dinyeper Nehri'ne uzanan geniş bir bölgenin hanı olarak Rusya'nın tamamında egemenlik iddia etse de para ve askeri birlik haracı talep etmekten öteye gidemedi. Genelde işbirliği yaparak beladan kaçınan Rus prenslerin işine pek karışmadı. Kiev'in yerle bir edilmesi, daha kuzeyde, ormanlarda konumlanan bir Rus medeniyetinin yükselmesine yol açtı. Dolayısıyla Altın Orda'ya direniş Moskova'da patlak verdi. 1391'de *Timurlenk'e karşı alınan yenilgi Altın Orda'yı ciddi anlamda zayıflattı. Kırım ve Kazan'da bağımsız hanlıklar ortaya çıktı. 1480'de Tatarların gücü, III. *İvan (Büyük İvan) tarafından kırıldı.

altına hücumlar (İngilizcesi gold rushes) İnsanların yeni keşfedilen altın madenlerine doğru ani akınlarına verilen isim. Altına hücumların en ünlüsü, 1848'de İsviçreli yerleşimci J. A. Sutter tarafından altın bulunan Kaliforniya'ya yapılandı. Haber yayıldıkça dünyanın dört bir tarafından maceraperestler buraya doğru harekete geçti. İçkici ve kumarbaz olan "Forty-niners",[13] gelecekte örnek alınacak bir salon derneği kurdu. Burada insanlar, altın yerine toprak ve mallar üzerine yapılan spekülasyonlardan büyük servetler kazandı. İkinci büyük hücum ise Avustralya'ya yapıldı. Avustralya'da altın, ilk kez 1851'de New South Wales'teki Bathurst'ta bulundu. Arkasından, o zamana kadarki en zengin alüvyon altın madenleri olan Victoria'daki Bendigo ve Ballarat geldi. 10 yıl süren yoğun arz, artık tükenmeye başlayan Kaliforniya madenindeki kazıcıları Pasifik üzerinden buraya getirdi. Ayrıca Cornish'teki kalay madenini tüketen Britanyalılar da Avustralya'ya akın etti. Victoria'nın nüfusu 1851-1860 arasında 97 binden 540 bine çıktı. Daha sonraları yapılan hücumlar şunlardır: Yeni Zelanda (1860), Kuzey Avustralya, Alaska, Sibirya,

13 Forty-niners (Kırkdokuzcular): 1849 Kaliforniya altına hücumuna katılan madencilere verilen takma isim. (ÇN)

Güney Afrika (1880'ler), Kanada'daki Klondike ve Batı Avustralya'daki Kalgoorlie (1890'lar). 1886'da Güney Afrika'daki Witwatersrand'a yapılan hücum, muhtemelen en önemlisiydi. Kural tanımayan bir yaşam tarzları olan madencilerin (**uitlander*, yani yabancılar) bölgeye üşüşmesi siyasi gerilimlerin fitilini ateşledi ve nihayetinde bu durum İkinci *Boer Savaşı'na yol açtı.

Alva Dükü *Bkz.* TOLEDO, FERNANDO ALVAREZ DE, ALBA DÜKÜ.

Ambedkar, Bhimrao Ramji (1893-1956) Dokunulmazların (kast sisteminin en altında bulunan grup) Hint önderi. 1930'larda anayasal haklar için verilen mücadeleye öncülük etti. Mahatma *Gandhi, Dokunulmazlar için ayrı seçim bölgeleri belirleyen hükme karşı oruca başlayınca Ambedkar, Poona Anlaşması'nı kabul etti. Anlaşmaya göre yasama organında onlara yer ayrılacaktı. Saptanmış Kastlar Federasyonu'nun lideri ve kurucusu olarak Hint *Ulusal Kongresi'ne karşı çıktı. Ancak bağımsızlıktan sonra onlara katıldı. Önde gelen bir anayasa hukukçusu olması dolayısıyla Hint anayasasının şekillenmesi ve yazılmasında önemli bir rol oynadı.

Ambrosius (Aziz) (yak. 339-97) Katolik Kilisesi'nin Doktrin Azizi[14]. Roma'nın Milano valisiydi. Sonradan Hıristiyan olmasına karşın vaftiz edilmemişti. Milano piskoposu olarak seçildi ve geleneksel Hıristiyanlığın ateşli bir savunucusu oldu. Hippolu Aziz *Augustinus'un Hıristiyanlığa geçmesinde kısmen payı vardı. Yunanca bilgisi sayesinde Doğu'nun teolojik ve ayinsel pratiğini Batı'ya tanıttı. Ambrosyen diye bilinen, iki grubun karşılıklı şarkı söylemesine dayalı kilise müziğine ismini verdi. Atanasyan Akidesi de Aziz Ambrosius'a mal edilir.

Amenofis (veya Amenhotep) 18. hanedanın dört Mısır firavunu. I. Amenofis (MÖ 16. yüzyıl), I. Ahmoz'un (18. Hanedan'ın kurucusu) oğludur. 1546-1526 arasında hükümdarlık yaptı. Nübye'de savaştı ve Libya'ya akınlar düzenledi. II. Amenofis (MÖ 15. yüzyıl), Meryte-Hatşepsut ve III. Tutmos'un oğlu. 1450-1425 arasında hüküm sürdü. Savaşçı olarak yetiştirildi. Suriye ve Ortadoğu'ya başarılı seferler düzenledi. Babası tarafından temeli atılan bazı yapıları tamamladı. III. Amenhotep (MÖ 15-14. yüzyıllar), IV. Tutmos'un oğlu. 1417-1379 arasında hüküm sürdü. İlk başlardaki savaşların ardından hükümdarlığı genel olarak barış ve refah içinde geçti. Başkent Teb merkezli kapsamlı bir inşaat planına girişti. Bu yapıların arasında devasa Memnon heykelleri ve Luksor tapınağı bulunmaktadır. IV. Amenofis ise adını *Akhenaton olarak değiştirmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Başkent:	Vaşington
Yüz ölçümü:	9.826.675 km²
Nüfus:	316.668.567 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 dolar = 100 sent
Dini yapısı:	%51,3 Protestan; %23,9 Katolik; %1,7 Yahudi; %1,7 Mormon
Etnik yapısı:	%81,7 beyaz (Hispanikler dahil); %12,9 siyahi; %4,2 Asyalı; %1,0 Amerikan ve Alaska yerlisi
Diller:	İngilizce, İspanyolca, pek çok azınlık ve göçmen dili

14 Doktrin Azizi, Kilise'nin kurallarının belirlenmesi ve geliştirilmesinde etkili olan bilginlere verilen unvan. Aziz Ambrosius, aynı zamanda bu azizler arasında dört Latin Kilise Babasından biri olması nedeniyle farklı bir konumdadır. (ÇN)

Amerika Birleşik Devletleri

Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (OAS), NATO, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Kolombo Planı, ANZUS Paktı, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Pasifik Topluluğu Sekretaryası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

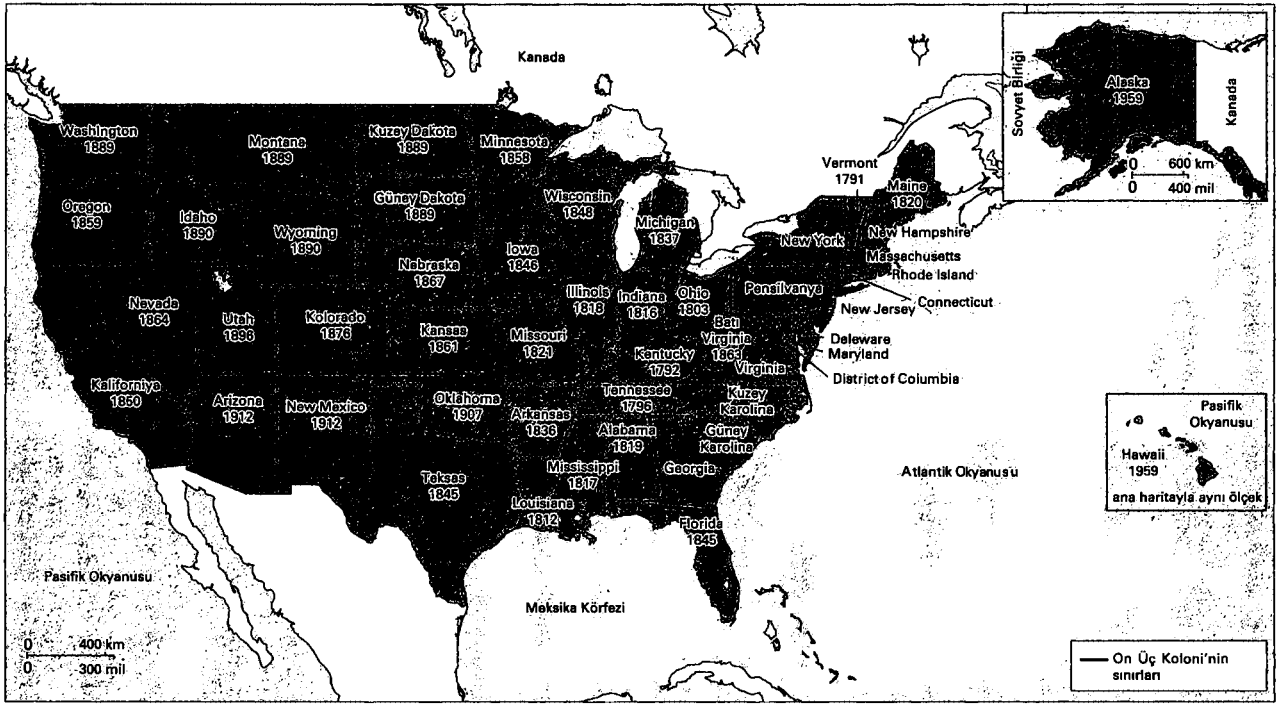

Alaska, Hawaii, Porto Riko ve pek çok küçük Pasifik adasıyla birlikte Kuzey Amerika'nın orta kuşağını oluşturan dünyanın en büyük dördüncü ülkesi. ABD anakarasının kuzeyde (esas olarak 49° kuzey enlemi ve Büyük Göller hizasında) Kanada'yla; güneyde (esas olarak 32° kuzey enlemi ve Rio Grande nehri hizasında) Meksika'yla sınırı bulunmaktadır.

Fiziki Batı Kıyıları, vadilerin eşlik ettiği dağ sıraları ile çoğunlukla Pasifik kıyısına paralel olan platolardan meydana gelir. Kuzeyde Cascade Sıradağları, Columbia Nehri vadisi tarafından kesilir. Kaliforniya'da Coast Sıradağları'nın geri yamaçları, Sacramento ve San Joaquin Vadilerine kadar uzanır. İç kesimlerde bu vadiler, Sierra Nevada'nın karla kaplı zirveleriyle yan yanadır. Buradan doğuya Büyük Nevada Havzası ile Oregon, Idaho, Utah ve Kaliforniya'nın bazı bölümleri Rocky Dağları'na doğru uzanır. "Büyük Sınır" da denilen Rocky Dağları, ülkenin ana su bölümü çizgisidir. Montana, Wyoming, Kolorado ve New Mexico'daki (Dağ Eyaletleri) devasa sıralardan batıya akan Snake ve Kolorado Nehirleri doğar. Doğu yönünde ise Mississippi'nin kolları akmaktadır. Kuzey ve Güney Dakota, Nebraska, Kansas, Oklahoma ve Teksas'ın bulunduğu Büyük Ovalar, doğu yönünde akan nehirler tarafından kesilmekte olup büyükbaş hayvancılığa ve buğday ekimine müsait büyük bir çayır haline gelmiştir. Çayırlar, Orta Batı (Minnesota, Iowa, Missouri ve kuzeybatı Arkansas) üzerinden Mississippi Nehri havzasına doğru uzanır. Louisiana, Mississippi, Tennessee, Alabama ve Georgia gibi güney eyaletlerinde başlıca ekim ürünleri pamuk, pirinç, tütün ve şeker kamışıdır. Ayrıca söz konusu bölgede Meksika Körfezi'ne kadar uzanan petrol yatakları bulunmaktadır. Virginia, Kuzey ve Güney Karolina ve Georgia'nın doğusundan meydana gelen güneydoğu kıyı ovasından Apalaş Dağları nehirleri geçmekte olup bu bölge karma çiftçiliğe müsaittir. Kuzeydoğu bölgesindeki dağlık New England, kışları sert geçirse de zengin otlaklar barındırır. İç kesimlerde Büyük Göller hem önemli bir ana ulaşım güzergâhı hem de kuzey eyaletleri için hidroelektrik enerji kaynağıdır.

Ekonomi ABD ekonomisi dünyanın en büyük ekonomisi olup sektörlerin çoğunda lider konumdadır. Zengin doğal kaynakların ve büyük iç pazarın ekonomiye katkısı büyüktür. Yeraltı kaynakları arasında kömür, petrol ve pek çok metal bulunmaktadır. GSYİH'nin beşte birini oluşturan sanayi geniş bir çeşitlilik yelpazesine sahiptir. Petrol, çelik, taşıtlar, uzay, telekomünikasyon, kimyasallar, elektronik, gıda işleme, tüketici ürünleri, kereste ve madencilik sanayi kollarından bazılarıdır. Başlıca tarım ürünleri mısır, buğday, diğer tahıllar, meyve, sebze ve pamuktur. Balıkçılık, ormancılık ve hayvan yetiştiriciliği de yaygındır. ABD, birçok çokuluslu şirkete ev sahipliği yapmaktadır. New York, dünyanın önde gelen finans merkezlerinden biridir.

Tarih Kuzey Amerika'nın yerli halkları, 30 bin yıldan daha önce muhtemelen Asya'dan Bering Boğazı'nı geçerek kıtaya geldi. Günümüzde Alaska'nın bulunduğu topraklardan kıtanın tamamına (ve Güney Amerika'ya) yayıldılar. MS 1600'e

Amerika Birleşik Devletleri. *1787 Nizamnamesi, 60 bin özgür nüfusa ulaşan bir ABD bölgesinin eyalet olmak için Kongre'ye dilekçe verebilmesini mümkün kıldı. Eyalet olarak ilk kabul edilenler Vermont ve Kentucky olurken 19. yüzyılda onları pek çok batı bölgesi izledi.*

gelindiğinde, bugün Kanada ve ABD'nin bulunduğu topraklarda 1,5 milyon civarında *Amerikan yerlisinin yaşamakta olduğu tahmin edilir. Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarının Avrupa ülkelerince sömürgeleştirilmesi 17. yüzyılın ilk yarısında başladı ve başta Britanya ile Fransa olmak üzere rakip ülkeler yeni topraklar için mücadeleye girince ivme kazandı. *Paris Antlaşması (1763), bu yarışta Britanya'nın elde ettiği nihai zaferi simgelemesine karşın kuzeyde New England'dan güneyde Georgia'ya uzanan Britanya kolonileri daha o zamandan ciddi düzeyde bir bağımsızlığa alışmış durumdaydı. Britanya'nın merkezi otoriteyi yeniden tesis etme çabaları önce hoşnutsuzluğa, daha sonra da açık direnişe yol açtı. İlk *Kıta Kongresi, kaybedilen hakları geri kazanmaya yönelik eylemleri değerlendirmek üzere 1774'te toplandı. Nisan 1775'te Lexington and Concord'da yaşanan ilk silahlı çatışmalar, doğrudan büyük çaplı bir ayaklanmaya ve On Üç Koloni'nin Britanya'dan ayrıldığını resmen ilân etmesine neden oldu. On Üç Koloni, *Bağımsızlık Bildirgesi'nde (4 Temmuz 1776) belirtildiği üzere Amerika Birleşik Devletleri adını aldı. 1783'e kadar süren *Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Amerikan davası, Fransa ve İspanya'dan yardım gördü. Savaş, ABD'nin bağımsızlığını tanıyan *Paris Barış Antlaşması'yla (1783) sona erdi.

Yeni ülkenin yönetiminin yapısı, 1787 Anayasasıyla belirlendi. Buna göre federal bir sistem kurulmuş, iktidar merkezi hükümet ile kurucu eyaletler arasında paylaşılmış, başkanlık makamı oluşturulmuş, iki meclisli (*Senato ve *Temsilciler Meclisi) bir yasama organı yaratılmış ve Yüksek Mahkeme'nin başında bulunduğu bağımsız bir yargı organı meydana getirilmiştir (*ayrıca bkz.* KONGRE). 1803 *Louisiana Satışı, 1810-1819 arasında Florida'nın alınması ve 1846-1848 *Meksika-Amerika Savaşı'yla *Teksas, Kaliforniya ve güneybatının ele geçirilmesiyle ülke toprakları genişledi. Louisiana Satışı'yla elde edilen toprakların batısı ve Meksika'dan alınan topraklar, başta ABD toprakları sayılıp federal hükümet görevlilerince yönetiliyordu. Nüfusu 60 bine ulaşan bir toprak parçasının Birlik'e yeni bir eyalet olarak kabul edilmesi için müzakereler yapılıyordu. 19. yüzyılın ortasına kölelik ve eyalet hakları üzerine yaşanan bir siyasi kriz damgasını vurdu. Sonuçta Güney eyaletleri, bu nedenlerle ayrıldı ve 1861-1865 arasında *Amerikan İçsavaşı sırasında yeniden fethedildi. Yüzyılın son yıllarında Avrupalıların yerleşimleri batıya doğru genişlemeye başladı. Bu süreçte Alaska satın alındı (1867) ve 1898 İspanya-Amerika Savaşı'nın ardından İspanya'nın denizaşırı toprakları elde edildi. 20. yüzyılda ABD, I. ve II. Dünya Savaşlarına katıldı. Ülke, zamanla yalnızlık politikasını terk ederek bir dünya gücü haline geldi. Bu süreç, *Soğuk Savaş'ın getirdiği bölünmeyle hızlandı. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ABD dış politikası, belli başlı bölgesel anlaşmazlıkların çözümüne ve dünyanın dört bir yanındaki BM barışı koruma harekâtlarına askeri destek sağlamaya yoğunlaştı. Bu yönelim, 2000'de George W. *Bush'un seçilmesi ve *11 Eylül 2001'de New York'a yönelik terör saldırılarıyla değişti. ABD, rejimlerinin terörü desteklediğini düşündüğü devletlerle savaşma politikası anlamına gelen *Terörle Savaş'ı başlattı. Bazı durumlarda bu politika sonucunda askeri müdahaleler ve cebren "rejim değişiklikleri" gerçekleşti. Sözü edilen müdahaleler ve rejim değişiklikleri, aynı zamanda demokrasi ve özgürlüğü (*bkz.* YENİ MUHAFAZAKÂRLIK) yaymanın faydalı olacağı düşüncesinden de besleniyordu. Dolayısıyla ABD, 2001'de Afganistan'da *Taliban'a, 2003'te Irak'ta Saddam *Hüseyin'e karşı savaş açarak bu ülkelerdeki iktidarları devirmiş; yerlerine demokratik rejimler kurmuştur. 2008'de Demokrat Parti üyesi Barack *Obama başkanlığa seçilerek bu makama gelen ilk Afrikalı-Amerikalı oldu. Obama, *Kredi Krizi'nin neden olduğu küresel ekonomik sıkıntının etkilerini yumuşatmak için derhal ABD ekonomisine müdahale etti.

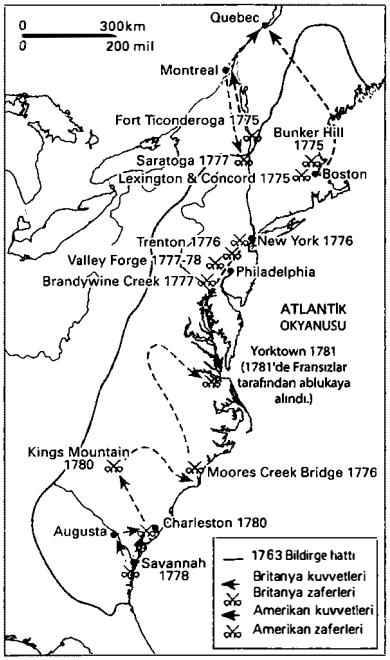
Ancak çok geçmeden sağlık reformlarına yönelik güçlü bir muhalefetle karşılaştı. 2010'da Demokrat Parti, Temsilciler Meclisi'ndeki hâkimiyetini giderek sağcılaşan Cumhuriyetçi Parti'ye kaptırdı. Obama'nın elde edebildiği başarılar, kendi destekçilerini bile hayal kırıklığına uğrattı. Bu koşullarda Obama'nın 2012 seçim kampanyası, Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Mitt Romney'in kampanyasıyla başa baş gitti. Buna karşın Obama, beklenenden daha kolay bir şekilde seçimi kazanarak ikinci dönem için başkan oldu.

Amerika Birleşik Devletleri Kongresi ABD federal hükümetinin yasama organına verilen isim. ABD Anayasasında belirlendiği üzere Kongre, iki kurucu meclisten oluşmaktadır: Daha alt kademe olan, üyelerinin her eyaletin nüfusuna göre belirlendiği *Temsilciler Meclisi; daha üst kademe olan, her eyaletten iki üyenin olduğu *Senato. Temsilcilerin görev süresi iki yılken senatörler altı yıl hizmet verir. Kongre'nin yetkileri arasında vergi ve gümrüklerin toplanması, ortak savunmanın sağlanması, genel refah, ticaretin düzenlenmesi, patent-telif hakları meseleleri, savaş ilânı, orduların kurulması, donanmanın masrafları ve postaneler ile federal malıkemelerin kurulması vardır. Aslında Kongre'nin federal hükümet içerisinde öncelikli olması düşünülmüşse de başkanlığın bir ulusal parti lideri olarak yükselişi güçler dengesinde yasama ile yürütme arasında dalgalanmalar yaşanmasına yol açmıştır. Günümüzde Kongre'nin etkili işlerinin çoğunu başlıca politika alanlarına eğilen güçlü daimi komiteler yürütmektedir.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı (veya Amerikan Devrimi) (1776-83) Britanya hâkimiyetine karşı gerçekleşen Amerikan devrimi. Kolonilerde Britanya'nın ticaret politikalarına yönelik oluşan tepki ve çıkarlarını etkileyen siyasi meselelerde Amerikalılara söz hakkı verilmemesi savaşı tetikledi. Boston Çay Partisi (1773) gibi kargaşalar, 1775'te silahlı direnişe (örneğin *Lexington ve Concord ile *Bunker Hill) ve 1776'da *Bağımsızlık Bildirgesi'yle büyük çapta bir savaşa evrildi. Yurttan 3000 mil uzakta savaşan Britanya ordusu; ikmal, bölünmüş komuta, ağır iletişim, düşmanca tavır gösteren halk ve gerilla taktikleriyle çarpışmada tecrübesizlik gibi sorunlarla karşı karşıya kaldı. Amerika'nın dezavantajları arasında eğitimli general veya askerlerin azlığı, mali kaynak yaratamayan zayıf bir merkezi otorite, koloniler arasındaki rekabet ve deniz gücünün olmaması vardı. Fransızlarla yapılan ittifak (1778) savaşın gidişatını değiştirdi. Fransa, Amerika'ya cüzi bir yardım yaptı; fakat Britanya bu ittifaktan sonra Avrupa, Batı Hint ve Doğu Hint Adaları'ndan kendisine yönelen tehditlerle uğraşmak zorunda kaldı.

Savaşın dönüm noktası olarak 1778 yılı gösterilebilir. Bu tarihten önceki ilk aşamada savaş çoğunlukla kuzeyde yaşandı. 1776'da Britanya, New York'u ele geçirdi. Britanya'nın New England'ı tecrit etmek üzere düzenlediği seferlerin sonucunda Saratoga Springs'de bir yenilgi alındı (1777). Brandywine zaferinin ardından Philadelphia zapt edildi (1777). İkinci aşamada Britanya, dikkatini güneye çevirdi. Burada çok sayıda krala sadık asker bulma şansı vardı. Philadelphia Amerikalılara bırakıldı (1778). George *Washington, West Point'te konuşlanarak New York'taki Britanya karargâhını tehdit altında tutuyordu. Clinton, Charleston'u aldıktan (1780) sonra *Cornwallis, Greene komutasındaki Güney Ordusu'nun peşine düşse de başarılı olamadı. Ardından Cornwallis'in yorgun düşen ordusu, Virginia'nın *Yorktown kentinde teslim oldu (Ekim 1781). Böylece fiilen çatışmalar sona erdi. 1783'te *Paris'te barış yapıldı.

Britanya, kazandığı birçok zafere rağmen Washington veya Greene'nin ordularını yok edememiş, Amerikalıların iradesini kıramamıştı. Amerika'nın başarısı, Fransız Devrimi (1789) ve daha sonra Avrupa ile Güney Amerika'da gerçekleşen devrimleri etkileyen bir olay olarak görülmektedir.

Amerikan Bağımsızlık Savaşı. 1776-1783 Britanya'nın Amerikan kolonilerinin birliğini dağıtma stratejisi ilk zamanlarda başarılı oldu. Howe, New York'u ele geçirerek Washington'u Pensilvanya'ya çekilmek durumunda bırakmıştı. Ancak Burgoyne'nin Saratoga'da teslim olması Amerikan tarafının moralini artırdı ve Fransızları kolonilerle ittifak kurmaya ikna etti. New England'ın diğer kolonilerle bağlantısını kesmeyi başaramayan Britanya, güney seferine başladı. 5 binin üzerinde Amerikalının Charleston'da teslim olmasına karşın Cornwallis, Yorktown'da tuzağa düşürüldü. Fransız ablukası yüzünden takviye alamayan Cornwallis'in ordusu yenilgiyi kabul etmek zorunda kaldı.

Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) 35 Amerika ve Karayip devletinden oluşan bir birlik. Aslen 1890'da çoğunlukla ticari amaçlarla kurulan örgüt, bugünkü isim ve sözleşmesini 1948'de benimsedi. Örgütün amaçları bölgenin barışı ve refahı için çalışmak ve üye ülkelerin egemenliğini korumaktı. ADÖ Genel Sekreterliği'nin merkezi ABD'nin Vaşington kentindedir.

Amerikan Devrimi *Bkz.* AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI.

Amerikan İçsavaşı (1861-65) ABD'nin Kuzey (Birlik) ve Güney (*Konfederasyon) eyaletleri arasındaki bir savaş. Resmi adı Başkaldırı Savaşı'dır. Güney'de ise genellikle Eyaletler Savaşı denmektedir. Sanayileşmiş Kuzey ile tarım ve köleliğe dayalı Güney arasındaki ekonomik kopuş, *kölelik karşıtları tarafından ve köleliğin batı bölgelerine yayılması üzerine yaşanan ihtilaf sebebiyle siyasi bir çekişmeye dönüştü. 1850'li yılların sonuna gelindiğinde bütün çabalar sonuçsuz kalmış ve John *Brown'un Harpers Ferry'ye düzenlediği silahlı baskınla iş artık şiddete dökülmüştü. Güney Karolina, Abraham *Lincoln'un aynı yıldaki başkanlık seçimindeki zaferinden hemen önce, Aralık 1860'ta Birlik'ten ayrıldı. Savaş, *Sumter Kalesi'nin bombalanmasıyla başladığında henüz yeni kurulmuş olan Jefferson *Davis başkanlığındaki Güney Konfederasyonu'ndaki eyalet sayısı 11'e çıkmıştı.

Savaş, kendi içinde üç eşzamanlı çarpışma olarak ele alınmaktadır. Denizde Kuzey'in üstünlüğü vardı. Ancak, 1861'de dayatılan abluka uzun süre etkili olamadı. Fakat bu dönemde hemen hemen hiç pamuk ihraç edilmedi. Donanmanın devasa büyümesi sonucu öyle bir abluka ortaya çıktı ki Konfederasyon'un savaş gücü önemli bir darbe aldı. Karada bir dizi karşılaşma Virginia Çarpışmalarında yaşandı. Bu çarpışmalar, iki tarafın da başkentlerine (Washington ve Richmond) çok yakındı. General *Lee'nin askeri dehası sayesinde Konfederasyon, savaşın çoğunda üstün Birlik kuvvetlerini körfezde tutmayı başardı. Alanın daha geniş olduğu batı bölgelerinde Kuzey, birkaç kısır girişimden sonra, Vicksburg Çarpışmalarında Mississippi'yi alarak Konfederasyon'u bölmeyi başardı. General *Grant, Chattanooga Çarpışmaları'nda Mississippi'den Tennessee'ye doğru ilerledi. Böylece Sherman'ın Georgia'dan denize kadar olan bölgeyi temizlemesi için yol

açılmış oldu. Bu aman vermeyen strateji, Lee'nin de *Appomattox'ta Grant'a teslim olmasıyla beraber, Nisan 1865'te savaşı sona erdirdi. İçsavaş'ta 600 binin üzerinde asker öldü. Kısa vadeli sonuçları birliğin korunması ve köleliğin kaldırılması oldu. Güney'i yeniden ayağa kaldırma ve ırksal adalet ve eşitliği sağlama konusundaki engeller varlığını sürdürdü.

Amerikan İşçi Federasyonu (AFL) Kuzey Amerika sendikalarının yer aldığı, çoğunlukla vasıflı işçilerden oluşan bir federasyon. 1886'da kurulan Federasyon, kuruluşundan 1924'teki kapanışına kadar neredeyse tamamen başkanı Samuel Gompers tarafından şekillendirildi. Haymarket Meydanı Ayaklanması'yla ve arkasından *Emek Şövalyeleri'nin gözden düşmesiyle zirveye çıkan büyük kargaşalıklardan sonra Gompers, daha sağlam, radikal olmayan, daha iyi maaş ve koşullar için toplu sözleşmeye bağlı vasıflı işçilerden kurulu bir örgüt olsun istiyordu. Fakat, seri imalat sanayilerinde giderek artan sayıdaki yarı vasıflı işçiler, kendilerini temsil eden John L. Lewis'e, yani daha militan Birleşik Maden İşçileri örgütüne yöneldi. Çelik, otomotiv ve kimya sanayilerini kapsayan sendikaların desteklenmesi ihtiyacına AFL'yi ikna edemeyen Lewis, 1935'te Sanayi Örgütleri Komitesi'ni (sonraları Sanayi Örgütleri Kongresi) (CIO) kurdu. Komite'nin üyeleri AFL'den ayrılanlardan oluşuyordu. 1955'te iki rakip örgüt George Meany ve Walter Reuther liderliğinde AFL-CIO olarak tekrar birleşti. Yeni örgütün üye sayısı 15 milyonun üzerindeydi. Bu yapı, ABD ve Kanada'daki örgütlü işçilerin meşru sesi olarak kaldı. 21. yüzyılda yeni bölünmeler sonucunda aralarında Kamyon Şoförleri sendikasının da bulunduğu yedi ana sendika ortaya çıktı. Bu sendikalar 2005'te Kazanmak İçin Değiştir ittifakını kurdu.

Amerikan Kolonizasyon Derneği (İngilizcesi American Colonization Society) Özgür doğan Afrikalıları ve azat edilen köleleri Afrika'ya iskân etme amacıyla 1817'de ABD'de kurulan dernek. Dernek 1821'de ileride Monrovya olarak anılacak Liberya bölgesini satın aldı. 1847'de Liberya bağımsızlığını ilân edene kadar dernek söz konusu bölgenin sahibi olmaya devam etti. 1840'tan sonra Amerikan Kolonizasyon Derneği düşüşe geçti ve 1912'de dağıldı.

Amerikan yerlileri (Kuzey Amerika) Yaklaşık 30 bin yıl önce Asya'dan göçen Kuzey Amerika'nın ilk sakinleri. Avrupa'nın kıtayı sömürgeleştirmeye başladığı dönemde yerli nüfusun 900 binin altında olduğu düşünülmektedir. Bu nüfusun büyük bir kısmı çorak iç kesimlerden ziyade kıyı bölgelerinde yaşamaktaydı. Küçük köylerde hayatını sürdüren yerliler, güneybatı bölgeleri dışında esas olarak avcılıkla uğraşıyor, ikincil seviyede tarım faaliyeti yapıyordu. Toplumsal örgütlenme genel itibariyle kabileler şeklindeydi. Kabileler arasında sürekli savaşlar yaşanıyordu. Kuzeydoğudaki Britanyalı ve Fransız yerleşimciler ile güneybatıdaki İspanyollar, iç kesimlerdeki Amerikan yerlilerini baskı altına aldı. Başlıca kabileler birbirinden coğrafi olarak ayrılıyordu: Kuzeydoğu Ormanlıkları (örn. Algonkin, Delavare, İrokua), Güneydoğu (örn. Çeroki, Çoktav, Krik), Büyük Ovalar (örn. Karaayak, Komançi, Dakota), Batı Çöl (örn. Apaçi, Pueblo, Navaho), Uzakbatı (örn. Payut), Pasifik Kuzeybatı (örn. Çinok) ve Dağ veya Plato (örn. Nez Percé). Kanada'nın yerli halkları *İnuitler, Alaska'nın ise Aleutlardı.

Amerikan yerlileri (Orta ve Güney Amerika) Orta ve Güney Amerika'da yaşayan yerli halklar. Amerika'nın genelinde yaşayan yerlilere bazen Kızılderili dense de genellikle Amerikan yerlisi ifadesi kullanılır. Orta ve Güney Amerika'daki yerliler önceden *Mongoloidlerin bir kolu olarak değerlendiriliyordu. Şimdilerde ise ayrı bir ırksal grup olarak ele alınıyor. 15. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın ilk keşifleri zamanında Yeni Dünya'nın sakinleri onlardı.

Amerikan Yerlileri. *(15. yüzyılın sonlarında kabilelerin dağılımı) İlk Avrupalı yerleşimciler Kuzey Amerika'ya geldiğinde Amerikan yerlisi nüfus, kıtanın dört bir yanına dağılmış durumdaydı. Pek çok farklı kabilenin yanında olağanüstü bir dil ve kültür çeşitliliği vardı. Öte yandan benzer coğrafya ve iklimlerde yaşayan kabileler arasında kültürel benzerlikler de bulunmaktaydı. Örneğin, elverişli iklimi ve bol gıda kaynağıyla kuzeybatıdaki ormanlık kıyı bölgelerinde yaşayan kabileler, gelişmiş bir kültüre ve yerleşik bir hayata sahipti. Orta kesimlerdeki ovalarda yaşayan kabilelerin çoğunluğu göçebeydi. Bu kabileler, bufalo avcılığıyla geçiniyordu. Bereketli güneydoğu bölgelerinde ise 14. yüzyıla gelindiğinde tarımsal ve ticari bir ekonomik yapı halihazırda kurulmuştu.*

Ataları kuzeydoğu Asya'dan, yüksek ihtimalle Geç Buzul Çağı dönemindeki alçak su seviyesi sayesinde, donmuş Bering Boğazı'nı yürüyerek geçip gelmişti. En erken kati deliller bu insanların 15 bin yıl önce Amerika'da bulunduklarına işaret etse de daha önceden gelmiş oldukları ihtimali sürekli artmaktadır. Son dönemlerde Meksika, Şili, Brezilya ve çeşitli başka yerlerde elde edilen tartışmalı arkeolojik bulgular, 30 binyıl veya daha önce bile burada insanların bulunmuş olabileceğini iddia etmektedir. Birbirinden farklı yerlerde birkaç kolonileşme de olmuş olabilir. Eskimolar ve Aleutlar (Aleut Adaları'nda yaşayanlar) en yakın zamanda gelenlerin, yani geçtiğimiz 10 bin yıl içerisinde gelenlerin torunlarıdır. İlk yerleşimciler, basit taş aletlerden fazla pek bir şey getirmedi. Yanlarında muhtemelen evcilleştirilmiş av köpekleri de vardı. Avcı ve toplayıcı oldukları için hızla güneye yayıldılar. *Clovis kültüründeki gibi iyi kalitede fırlatmalı taş silahlarla bolca hayvan avlıyorlardı.

Yerlilerin kültürel gelişmişliği Eski Dünya ile ilginç bir karşılaştırma imkânı sunuyor. 7000 yıl veya daha önce gelişmeye başlayan tarım; mısır, kabak ve fasulyeye dayanıyordu. Manyok sebzesi de tropik ormanlar bölgesinde yetiştiriliyordu. Lama ile kobaydan başka evcilleştirmeye ve saban sürmeye müsait hayvan olmadığından daha karışık tarımın gelişmesi kademe kademe oldu. And Dağları'nda, MÖ 1000'den itibaren ileri metalürji teknikleri gelişmeye başladı. Birçok bölgede

karmaşık yapıda toplumlar ortaya çıktı. Bu toplumlar, *Aztekler ve *İnkalar gibi ileri uygarlık seviyelerine evrildiler. Ancak bunların çoğu 16. yüzyılda *konkistadorlar ve diğer Avrupalı kâşiflerin gelişiyle yıkıldılar.

Amherst, Jeffrey, Baron (1717-97) Britanyalı general. 1758 Louisburg'un ele geçirildiği birleşik harekâtı yönetti. Amerika'ya başkomutan olarak atanınca Fransızlar üzerinde yoğun bir baskı kurdu. Kendi ordusu kuzeye, Hudson Vadisi'ne doğru ilerleyerek 1759'da Ticonderoga ile Crown Point'i, 1760'ta da Montreal'i aldı. Böylece Kanada'daki Fransız hâkimiyetine son verdi. Amherst, daha sonra Virginia valisi yapıldı. Ancak, *Pontiac'ın 1763'teki Amerikan Yerlileri Ayaklanmasını dizginleyemeyince geri çağrıldı. 1775'te Amerikalılara karşı savaşmayı reddetse de stratejik danışmanlık yaptı.

Amin, İdi (İdi Amin Dada) (yak. 1925-2003) Ugandalı devlet başkanı (1971-79). Sadece temel eğitim görmüş olan İdi Amin, orduda yükselerek en tepeye kadar çıktı. 1971'de Devlet Başkanı *Obote'yi devirerek iktidarı ele geçirdi. İktidarı, dar kavmi çıkarların öne çıkarıldığı bir dönem olarak bilinir. Bu dönemde Afrikalı olmayanların (özellikle Ugandalı Asyalıların) sınır dışı edilmesine ve geniş kapsamlı şiddet uygulamalarına da rastlanmıştır. İdi Amin, Tanzanya'nın yardımıyla 1979'da devrildi ve ölümüne kadar yaşayacağı Suudi Arabistan'a sürüldü.

Amritsar Katliamı (13 Nisan 1919) Pencap eyaletinin Amritsar şehrinde Britanya askerleri tarafından gerçekleştirilen, Hindistan'da özerk yönetim kurulması taraftarı olan silahsız göstericilere yönelik katliam. *Rowlatt Yasası nedeniyle Hintlerin İngilizlere karşı hoşnutsuzluğu tırmanışa geçmişti. Amritsar'daki katliamdan üç gün önce İngiliz beş erkek ve bir kadın saldırıya uğradı. Tuğgeneral R. H. Dyer kumandasındaki Gurkalı askerler etrafı kapalı bir park olan Jallianwala Bagh'da toplanan kalabalığa ateş açtı. Sonuç olarak 379 kişi öldü, 1200'den fazla insan ise yaralandı. Katliamın ardından Hindistan çapında gerilim yükselmeye devam etti. Dyer, geç olsa da, resmi makamlarca kınandı.
1984'te Hint hükümetinin askerleri Amritsar'daki Altın Tapınak'a saldırdı ve Indira Gandhi suikastının intikamı için Sih ayrılıkçı grubuna mensup 400 kişiyi öldürdü.

Amundsen, Roald (1872-1928) Norveçli kâşif. Amundsen, Kuzey-batı Geçidi'ni *Gjöa* isimli küçük bir yelkenliyle geçince (1903-06) kutup kâşifi olarak nam saldı. Bu keşif seyahatinde buz üstünde kızakla yolculuk ederek manyetik Kuzey Kutbu'nun yerini tespit etti. 1911'de Güney Kutbu'na ilk varan kâşif oldu ve böylece yaptıkları yarışta Britanyalı kâşif Robert F. Scott'u yendi. 1920'lerde Amundsen, kendini kutup bölgelerini havadan keşfetmeye adadı. Nihayetinde, Umberto Nobile'nin (1885-1978) önderliğindeki kayıp İtalyan hava gemisi keşif heyetini arama çalışmaları sırasında kayboldu.

Anadolu (veya **Küçük Asya**) Günümüzde Türkiye'nin Asya'da kalan bölgelerinden oluşan Asya'nın en batı kesimine verilen isim. Bu bölgedeki ilk önemli uygarlık MÖ 2000'lerde Hititler tarafından kuruldu. Batı kıyılarına Yunanlar koloni kurdu. Diğer yandan bağımsız olarak Lidya ve Frigya krallıkları da ortaya çıktı. Anadolu toprakları, aralarında Pers hükümdarı Kiros (MÖ 546) ve Büyük İskender'in (MÖ 333) bulunduğu pek çok istilacı gördü. Sırasıyla Roma'nın Asya eyaleti ve Bizans'ın parçası olan Anadolu, Türkler tarafından fethedilerek 13. yüzyılın sonundan I. Dünya Savaşı sonrasına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprağı olarak kaldı. Günümüzde Türkiye'nin parçasıdır.

anarşizm Devlet ile hukukun ortadan kaldırılması ve toplumun zora ve baskıya

başvurmadan gönüllü yolla örgütlenmesi gerektiği inancı. Fransız toplum teorisyeni Pierre Joseph *Proudhon, eşitlik ve adaletin devletin ortadan kaldırılarak, bireyler arasında serbest uzlaşma değiş tokuşuyla gerçekleşebileceği teorisini ilk ortaya koyan kişidir. Geleceğe dair diğer anarşist toplum tasarıları ekonomik bireyciliği de içermektedir. Bu fikrin çerçevesi, Benjamin Tucker'in *Instead of a Book*[15] (1893) kitabında çizildi. Komünizm de bu anarşist tasarılar içerisinde Rus muhacir Peter Kropotkin'in *Ekmeğin Fethi* eserinde yer buldu.

Anarşist gruplar, 1860 ve 1870'lerde pek çok Avrupa devletinde halk arasında destek bulmaya çalıştı. İşçilerin devlet erkini ele geçirmesinin zulmü devam ettirmekten başka bir işe yaramayacağını öne sürerek anarşistler, *Marksizm'e düşmanca yaklaştı. Rus anarşist Mihail Bakunin, bir Sosyal Demokrat İttifak (1868) kurdu. İttifak, işçilerin Enternasyonalini Marx'ın elinden almaya çalıştı. Anarşistler, dönem dönem devletin temsilcileriyle karşılıklı ilişkiler kurma, dönem dönem devlete karşı şiddet eylemlerinde bulunma stratejisini benimsedi. Fransa ve İtalya'nın devlet başkanları, İtalya kralı ile Avusturya imparatoriçesi 1894-1901 yılları arasında anarşistler tarafından öldürüldü. Bu sürecin devamında anarşistler, Rus Genel Grevi'ne işçi sınıfı yığınlarını örgütlemek için çalıştı. Söz konusu grev, 1905 ve 1917 Rus Devrimlerinin temel ögesi oldu. Anarşistlerin Avrupa'daki etkileri, başka yerlerde totaliter devletlerin yükselmesiyle inişe geçti. Anarşistler, *İspanya İçsavaşı'nda da aktif olarak yer aldılar. Ayrıca 20. yüzyılın ikinci yarısında anarşizm fikri kent teröristleri arasında etkili oldu.

Anasaziler Merkezi, günümüzde Utah, Kolorado, Arizona ve New Mexico'ya denk gelen "dört köşe" bölgesinde olan bir Amerikan yerlisi kültürü. Avcı-toplayıcı çöl kültürlerinin bir farklı biçimi olan San Jose (yak. MÖ 500-100) tarım ve köy hayatına ilk adımları attığı sırada, yaklaşık MÖ 500'de Anasazi kültürü ortaya çıktı. Büyük çaplı sepet üretimi nedeniyle erken dönemlerinde "sepetçiler" olarak anıldılar. MÖ 450'den başlayarak çömlek yapmaya başladılar. 700-900 yıllarından sonra da büyük *kiva*lar (yuvarlak tören salonları) inşa ettiler. 13. ve 15. yüzyıllarda kuraklıklar, kıtlıklar ve Atabask kabilelerin (*Navaho ve *Apaçi) akınları sonucu Anasazilerin çoğu yerleşim yeri terk edildi. Savunma amacıyla uçurum haneleri, yani *pueblo*'lar kuruldu. Francisco Vasquez de Coronado, 1540-42 seferinde Anasazilerle tanıştı. Anasaziler, bu sırada eski topraklarının bir kısmına tekrar yerleşmeye başlamıştı. Başlarda dostane bir ilişki kurulsa da gıda kıtlığı direnişe yol açınca Coronado, Amerikan yerlilerine yönelik kitle kıyımlarına başladı. 17. yüzyılda İspanyol misyonları geldi. 1680'lerde misyonerleri kovmak için girişimlerde bulunuldu. Bunun üzerine İspanyollar 1692'den itibaren sert misillemeler yaptı. Anasaziler daha sonra Pueblo yerlileri olarak anılmaya başladı.

ancien régime[16] Bourbon krallarının hükmettiği Fransa'nın 17. ve 18. yüzyıllardaki *Fransız Devrimi öncesi siyasi ve idari sistemine verilen isim. Daha geniş anlamıyla Avrupa'nın geri kalanında da kullanılmaktadır. Bu dönemde hükümdar (kâğıt üzerinde) sınırsız egemenliğe sahipti. İnsanları yargılama olmaksızın hapse atabiliyordu. Temsilci bir meclis yoktu. Hepsinden öte *ancien régime*'nin alametifarikası ayrıcalıklardı. Soylular, vergilendirme konularında kanunen ayrıcalıklı sayılıyordu. Ayrıca, yüksek makamlara ancak soylular gelebiliyordu. Fransız Devrimi, "mahrumların" başkaldırısı oldu.

15 Kitap Yerine. (ÇN)

16 Fransızca bire bir çevirisi "eski idare" olan bir tabir. (ÇN)

And Topluluğu Kolombiya, Peru, Bolivya ve Ekvator'dan oluşan bir bölgesel ekonomik topluluk. Şili 1976'da, Venezuela ise 2006'da çekilmiştir. Resmi olarak 1969'da Cartagena Anlaşması'yla kurulan (bu nedenle resmi adı *Acuerdo de Cartagena*'dır) örgüt, üye ülkelerin Latin Amerika'nın daha gelişmiş ekonomileriyle ilişkilerinde rekabet gücünü artırma girişimidir. 1995'te gümrük birliği, 2006'da da serbest ticaret bölgesi yürürlüğe girdi. Üye ülkeler dış politikalarında birçok alanda beraber hareket etmektedir. 2004'te And Topluluğu, *MERCOSUR'la bir ortaklık anlaşması imzaladı. Bu ortaklığın amacı iki örgütü birleştirerek bir Güney Amerika milletler topluluğu yaratmaktı. Sonuç olarak MERCOSUR'un üyeleri (Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay) And Topluluğu'nun ortak üyeleri oldu. 2006'da Şili de aynı statüde örgüt bünyesine girdi.

Anderson, Elizabeth Garrett (1836-1917) Britanyalı tıpçı. Cinsiyetinden ötürü tıp derslerine girmekten men edilmesi üzerine kendi kendine çalışarak 1865'te Eczacılar Derneği'nden mesleki ruhsat aldı. 1866'da kadınlar ve çocuklar için Londra'da bir dispanser açtı. Daha sonra bu dispanser, hastaneye dönüştürüldü ve 1918'de ismi Elizabeth Garrett Anderson Hastanesi olarak değiştirildi. Anderson, 1870'te Paris Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanı aldı. 1873'te Britanya Tabipler Birliği'ne (BMA) seçilen ilk kadın oldu. Kadınların profesyonel tıbbi kurumlara kabulünün sağlanmasında Anderson'un etkisi önemli bir yere sahiptir.

Andersonville Hapishanesi *Konfederasyon tarafından *Amerikan İçsavaşı'nda kullanılan bir savaş esirleri kampı. Kötü şöhreti, mahkûmlar arasındaki yüksek ölüm oranlarından gelmektedir. 1864'te kurulan bu hapishane, savaşın vurduğu Güney'deki gıda, giyim ve tıbbi malzeme kıtlığından olumsuz etkilendi. Birlik (Kuzey) güçleri hapishaneyi ele geçirdiğinde esirlerin neredeyse yarısı hastalıktan ölmüştü. Duruma gelişen tepkiler neticesinde hapishanenin eski komutanı Yüzbaşı Henry Wirz yargılandı ve cinayet suçlamasıyla idam edildi. Daha sonra yapılan soruşturmalar gösterdi ki yaşanan felaket, kasti bir barbarlıktan çok Konfederasyon'un askeri sisteminin çöküşünden kaynaklanmıştı.

Andorra

Başkent:	Andorra la Vella
Yüz ölçümü:	468 km²
Nüfus:	85.082 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	Katolik
Etnik yapısı:	% 43,0 İspanyol; %33,0 Andorralı; % 11,0 Portekizli; %7,0 Fransız
Diller:	Katalanca (resmi), Fransızca, İspanyolca
Uluslararası kuruluşlar:	Uluslararası kuruluşlar: Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi

Fransa ile İspanya arasında, Pireneler'de yer alan küçük bir eşprenslik[17].

Fiziki Andorra'nın yer şekilleri, 900 metre civarında yüksekliğe sahip ve 2900 metrelik zirvelere uzanan vadilerden oluşur. Göz alıcı manzaralara sahip dağlar, yılın birkaç ayında karlarla kaplıdır.

Ekonomi Turizm, ülkenin ana endüstrisidir. İşgücünün %37'si bu sektörde çalışmaktadır. Ticaret, ormancılık ve inşaat

17 Eşprenslik, hükümdarlık makamının iki veya daha fazla kişi tarafından paylaşıldığı monarşiye dayanan yönetim biçimidir. (ÇN)

sektörlerinin de önemli bir yeri vardır.
Tarih Geleneksel anlatıya göre Charlemagne (Şarlman), MS 803'te Andorra'ya bağımsızlık tanıdı. Ülke, önce Urgel kontlarının, sonra da Urgel piskoposlarının egemenliğine girdi. 13. yüzyılın sonlarında piskopos ile kontların Fransız ve İspanyol vârislerinin arasında yaşanan ihtilaf, Andorra'nın bir eşprenslik olmasıyla çözüldü. Ülke, bir Fransız ve bir İspanyol prens tarafından ortaklaşa yönetilmeye başlandı. 1993'te Andorra, demokratik bir anayasa yaptı. Bu anayasa, siyasi parti kurmayı yasallaştırdı ve eşprenslerin (şu an biri Fransa cumhurbaşkanı diğeri ise İspanyol Urgel piskoposu) güçlerini kısıtladı. Eşprensler, artık yalnızca anayasal olarak devletin başı konumundadır.

Andover Skandalı 1840'larda Britanya'daki ıslahevlerinin koşullarının iyileştirilmesine yol açan bir olay. 1834'te çıkan *Yoksulluk Yasaları, ıslahevlerindeki koşulların daha da kötüleşmesi sonucunu getirmişti. Sadece çok muhtaç durumda olanların ıslahevlerine başvurması isteniyordu. 1845'te Hampshire'nin Andover kasabasındaki ıslahevinde gücü kuvveti yerinde olan ameleler, gübre elde etmek için ezilen kemiklerin kıkırdak ve iliklerini yerken bulundu. Soruşturma için bir komite kuruldu ve sonuçta yeni bir Yoksulluk Yasası Komisyonu oluşturuldu. Bu komisyon, Parlamento'ya karşı sorumluydu. Sonuçta ıslahevlerinin koşullarında çeşitli iyileşmeler yaşandı.

Andrada e Silva, José Bonifacio (1763-1838) Brezilyalı bilim insanı ve devlet adamı. 1821'de Andrada, babası VI. *João'nun Portekiz'e dönmesi üzerine başa gelen kral naibi Pedro'ya destek oldu. 1822 yılının ortalarından sonra Brezilya'nın önde gelenleri ülkelerinin bağımsız olması gerektiği konusunda kararlı bir tutum içine girdi. Aralık'ta I. *Pedro Brezilya imparatoru olarak tahta çıktı. Andrada da başbakanlığa atandı. İki kardeşiyle beraber bir anayasa yazdı. Ancak, imparatorla arasında yaşanan husumet sonucu sürgün edildi. 1831'de imparator tarafından Brezilya'ya geri davet edildi. İmparator, Andrada'nın, oğlunun öğretmeni olmasını istiyordu. 1831'de I. Pedro, oğlu II. Pedro'ya tahtı bırakınca naiplik konseyi Andrada'nın öğretmen olmasını onayladı. Daha sonra "siyasi kumpas" kurduğu gerekçesiyle tutuklandı ve yine ülkeyi terk etti.

Andrassy, Julius, Kont (1823-90) Macar devlet adamı. 1848'deki başarısız Macar Devrimi'nin radikal milliyetçi önderlerinden biriydi. Andrassy, 1867'de **Ausgleich* (Uzlaşma) ile sonuçlanan müzakereler sırasında Ferenc Deák'la (1803-76) birlikte sivrildi. O zamanlarda da ılımlı bir kişiliğe sahipti. Macaristan'ın ilk başbakanı (1867-71) oldu. 1871'den 1879'a kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun dışişleri bakanlığını yaptı. Bu dönemde *Balkan devletleri üzerindeki Rus etkisini sınırlayıcı bir rol oynadı.

Andrewes, Lancelot (1555-1626) İngiliz kıdemli papaz. Arka arkaya Chichester (1605), Ely (1609) ve Winchester (1619) piskoposluğu yaptı. Takdir edilen bir bilgin ve ünlü bir vaiz olan Andrewes, I. *Elizabeth ve I. *James'in hükümdarlıklarında önemli bir konuma sahipti. *Hampton Court Konferansı'nda kilit bir figürdü. İncil'in onaylı İngilizce çevirisinin yapılmasında (1611) payı büyüktü. Anglikan Komünyonu'nun ilahiyat yaklaşımının geliştirilmesinde önemli bir rol oynadı.

Andropov, Yuriy (Vladimiroviç) (1914-84) Sovyet devlet görevlisi, SSCB Komünist Partisi genel sekreteri (1982-84) ve SSCB devlet başkanı (1983-84). Rusya'da doğan Andropov, Macaristan'da büyükelçi (1954-57) olarak hizmet verdi. 1956'daki Macar ayaklanmasının bastırılmasında kayda değer bir rol oynadı. 1967'de KGB'nin başkanlığına getirildi. Muhalifleri başarıyla sindirmesi Andropov'un Komünist Parti içerisindeki konumunu

sağlamlaştırdı. Brejnev'in ölümü üzerine devlet başkanı olmayı başardı. Görev yaptığı dönemde, seçilmiş halefi olan Mihail *Gorbaçov'un sonradan devam ettireceği reform sürecini başlattı.

Angevin Fransa'daki Anjou kontlarının hanedanı. 9. yüzyılda Karolenj imparatorlarının hükümdarlığında I. Fulk'la (Kızıl Fulk) beraber başladı. *Genista* denilen süpürgeotu dalı şeklindeki nişanları daha sonra *Plantagenet Hanedanı'na ismini verdi. 1128'de Anjou Kontu Geoffrey, İngiltere hükümdarı I. Henry'nin kızı *Matilda'yla evlendi. Oğulları II. *Henry, bir İngiliz kraliyet hanedanının ilk hükümdarı oldu. Henry döneminde Angevin Hanedanı'nın gücü doruklara ulaşarak Fransa krallarının Capet Hanedanı'nın gölgede bıraktı. 1203'te Philippe Auguste, şehri John'dan geri alana kadar Anjou, İngilizlerin elinde kaldı. Louis, Angevin kontu unvanını kardeşi Charles'e verdi. Charles, Napoli ve İki Sicilya kralı olarak ikinci Angevin Hanedanı'nı kurdu. 1328'de IV. *Philippe, Maine'yle birlikte hanedanı annesinden devraldı. Dolayısıyla doğrudan Fransa tahtına oturdu.

Angkor Antik Kmer krallığının Kuzeybatı Kamboçya'daki başkenti. Kent, Angkor Thom ve Angkor Wat (12. yüzyılın başları) başta olmak üzere tapınaklarıyla meşhurdur. Tapınaklar rölyeflerle bezelidir. 1443'te terk edilen Angkor, 1860'taki yeniden keşfine kadar cangıl altında kalmıştır.

Anglikan Kilisesi *Bkz.* PROTESTAN.

Anglosakson İngiliz Saksonu olan kimselere veya İngiliz Saksonlarının diline verilen isim. Anglosaksonlar, 5. ve 7. yüzyıllar arasında Britanya'yı istila ederek buraya yerleşen Eski Sakson ile Anglus halklarından farklıdır.

Anglosakson Kroniği Anglosakson dilinde (Eski İngilizce) yazılmış, yedi el yazmasından oluşan belgeler bütünü. Bu günlükler, Hristiyanlığa geçişin başladığı zamanlardan 1154'e kadar İngiltere'nin tarihini anlatmaktadır. Aralarındaki (Parker Günlüğü olarak da bilinen) en önemli metnin 891'e kadar kâtibin biri tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Nüshaların çoğu 11. yüzyılda sona ererken 1079'dan sonra yalnızca Peterborough Günlüğü devam etmiş, o da 1154'te yarım kalmış bir maddeyle aniden sona ermiştir. Günlükler, muhtemelen, Paskalya'nın tarihini hesaplamak amacıyla Kilise tarafından tutulan tablolara işlenen notlarla başlamıştır.

Angola (eskiden Portekiz Batı Afrikası)

Başkent:	Luanda
Yüz ölçümü:	1.246.700 km²
Nüfus:	18.056.072 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 kwanza = 100 centimo
Dini yapısı:	%47,0 geleneksel inançlar; %38,0 Katolik; %15,0 Protestan
Etnik yapısı:	%37,0 Ovimbundu; %25,0 Mbundu; %13,0 Kongolu
Diller:	Portekizce (resmi), Umbundu, Afrika Bantu dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

Güney-orta Afrika'da bir ülke. Batısında Atlantik Okyanusu; kuzey ve doğusunda Kongo Demokratik Cumhuriyeti (eskiden Zaire) ve Zambiya; güneyinde Namibya bulunur. Ülkenin çoğu Kongo Nehri'nin güneyinde kalır. Nehrin kuzeyindeki Cabinda bölgesinin ise Angola'nın geri kalanıyla arasına Kongo'nun bir bölümü girer.

Fiziki Ülkenin çoğu yüksek platolar üzerindedir. Öte yandan Kongo Nehri'nin ağzından başlayarak geniş ve verimli kıyı ovaları vardır. Bu ovalar, Namib Çölü'ne gidildikçe kurulaşır ve daralır.

Ekonomi Potansiyel olarak Afrika'nın en zengin ülkesi olan Angola'nın yeraltı kaynakları boldur. Angola ekonomisi, Cabinda açıklarından çıkan petrole ciddi anlamda bağımlıdır. Ayrıca elmas ve demir cevheri de çıkar. İhracat kalemleri arasında ham petrol, petrol ürünleri, kahve, elmas ve maun ağacı vardır. Ülkede şeker kamışı, muz, palmiye yağı ve tütün tarımı yapılır. Sanayi yalnızca gıda işleme ve metalürjiyle sınırlıdır. Elektrik esas olarak hidroelektrik barajlardan sağlanmaktadır. Angola ekonomisi büyük çaplı göçlere, kıtlığa ve yoksulluğa yol açan içsavaş nedeniyle büyük yaralar aldı. Ancak savaşın sona ermesinden itibaren sağlam bir büyüme dönemine girdi.

Tarih 16. yüzyılda kıyı kesimleri Portekizliler tarafından sömürgeleştirildiğinde Kongo ve Ndongo Krallıkları yükselişteydi. Portekizlilerin köle ticaretine giderek daha çok dahil olması sonucu savaş çıktı ve Ndongo Krallığı yok edildi. 19. yüzyılda Ovimbundu, Ambo, Humbo ve Kuvalelerle savaşların ardından Portekizliler iç kesimlerdeki yeraltı kaynaklarını sömürmeye başladı. 1951'de Angola, Portekiz'in denizaşırı eyaleti oldu. 1954'te bağımsızlık talebiyle milliyetçi bir hareket doğdu. Portekizliler bu talebi başta reddetse de uzatmalı bir gerilla savaşının ardından 1975'te sonunda kabul etti. 400 bin Portekizli ülkesine geri gönderildi. Hemen arkasından Angola ekonomisi neredeyse tamamen çöktü. Gerilla gruplar arasında iç kavgalar devam etti. İktidardaki Marksist parti Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA) Küba, Sovyetler Birliği ve Doğu Almanya tarafından; rakibi Tam Bağımsız Angola Ulusal Birliği (UNITA) ise *Güney Afrika ve ABD tarafından destekleniyordu. Angola'da faaliyetlerini yürüten Namibyalı direnişçileri cezalandırmak amacıyla Güney Afrika zaman zaman ülkeye saldırılar düzenledi. Cenevre Anlaşması, 1988'de bu çatışmaya bir çözüm önerisi getirdi. UNITA'nın önderi Jonas Savimbi, başta anlaşma koşullarını reddetse de MPLA'nın daha demokratik politikalar benimsemesi ve Güney Afrika yardımının geri çekilmesi 1991'de bir barış antlaşmasını beraberinde getirdi. 1992'de çok partili bir seçim yapıldı. MPLA seçimleri kazanmasına rağmen UNITA sonuçlara itiraz etti ve yeniden çatışmalar başladı. 1997'de UNITA bir milli mutabakat hükümetinde yer almayı kabul etti. Fakat görüşmeler 1999'da tıkandı. Bunun sonucunda çatışmalar yeniden başladı. 2002'de Savimbi öldürüldü. Hemen arkasından bir ateşkes Angola'daki 27 yıllık içsavaşı sona erdirdi. 1992'den beri ilk defa 2008'de gerçekleştirilen çok partili seçimlerden MPLA galip çıktı. 2010'da yeni bir anayasa ilân edildi. 2012'de de MPLA yeniden iktidara geldi.

Anguilla Karayipler'deki Leeward Adaları'nın en kuzeyindeki ada. 1650'den beri Britanya'nın sömürgesi olan Anguilla, sonradan Batı Hint Adaları Federasyonu'na (1958-62) katıldı. Ardından Saint Kitts ve Nevis'le birlikte bağlı devlet statüsü kazandı. 1967'de bağımsızlığını ilân etti. İki yıl sonra ülke, Britanya tarafından işgal edilerek yeniden sömürge statüsüne düşürüldü. 1980'de ada, Britanya'ya bağımlı tam özerk bir devlet oldu.

annales (Latince "yıl" anlamına gelen *annus* kelimesinden) Erken dönemlerden itibaren Roma'da rahipler tarafından

yıllık olarak tutulan kayıtlar. Annales; törenlerin, fermanların ve makam sahiplerinin kaydını tutmuştur. Başrahip (*Pontifex Maximus*) resmi konutunda kayıtların tutulmasından sorumluydu. Esası MÖ 300'den sonrasına tarihli bu birikmiş kayıtlar 80 kitap halinde *Annales Maximi* ismiyle MÖ 123 civarında yayımlandı. Zaman içinde annal kavramı, genel anlamda tarihin katı bir kronolojik sırayla yazılması anlamını kazandı.

Annam Çinhindi'nin doğu kıyısında yer almış eski bir krallık. Günümüzde çoğu Vietnam topraklarında kalmaktadır. MS 939'da Çinlileri kovan Annamlılar 1883'e kadar süren bağımsızlıklarının ardından Fransız mandasına girdi. Son hükümdarları 1955'te sınır dışı edildi.

Annan, Kofi (1938- [18]) Ganalı diplomat, Birleşmiş Milletler genel sekreteri (1997-2006). Kofi Annan, selefi olan Butros *Butros-Gali'nin ikinci kez seçilmesi ABD tarafından veto edilince BM genel sekreteri olarak görevlendirildi. Şubat 1998'de Saddam Hüseyin'in önderliğindeki Irak ile ABD'nin yeniden savaşa girmesinin önlenmesinde etkili oldu. 2001'de ikinci dönem için yeniden görevlendirildi. ABD'nin *Terörle Savaş yöneliminin taraftarı olan Annan, 2003 *Irak Savaşı konusunda ABD'yle anlaşmazlığa düştü. 2001'de BM'yle Nobel Barış Ödülü'nü paylaştı. Emekliliğinin ardından küresel barış ve insan hakları için çalışmaya devam etti. 2007'den beri *Büyükler (The Elders) grubunun bir üyesi ve 2013'ten itibaren de başkanıdır.

Anne (1665-1714) İngiltere ve İskoçya (1707'den itibaren Büyük Britanya) ile İrlanda kraliçesi (1702-14). Stuart Hanedanı'nın son hükümdarı olan Anne, Katolik II. James'in kızı olmasına rağmen Protestan'dı. Enişteşi III. William'ın ardından tahta çıktı. İskoçya ve İngiltere'nin birliğini sağlayan Birlik Yasasının çıkarılmasına öncülük etti. Beş çocuğunun hepsi çocuk yaşlarda öldü. Ölümünün ardından 1701 Veraset Yasası gereğince taht Hannover Hanedanı'na geçti.

Anne (Avusturya) (1601-66) Fransa hükümdarı XIII. Louis'in eşi. İspanya Kralı III. Felipe'nin kızı olan Anne, 1615'te Louis'le evlendi. Arkadaşı Madame de Chevreuse, *Richelieu'ya karşı düzenlenen komplolara dahil oldu. Anne de George *Villiers'in (Buckingham dükü) kendisine kur yapmasını teşvik etmekle suçlandı. 1643'te dört yaşındaki oğlu, XIV. *Louis olarak tahta çıkınca naip ilân edildi. *Fronde'de *Mazarin'e tam destek oldu. 1651'de naipliği sona ermesine rağmen Anne, oğlunun üzerindeki etkisini ölümüne kadar sürdürdü.

Anne (Aziz) İnanışa göre Bakire Meryem'in annesi. İsmi ilk defa, sonradan uydurulduğu düşünülen Kral James İncili'nde (2. yüzyıl) geçti. Aziz Anne'ye geç Ortaçağ döneminde aşırı biçimde tapınılması, Martin Luther ve diğer reformcular tarafından sert biçimde eleştirildi. Anne, Fransa'nın Bretonya bölgesinin ve Kanada'nın Quebec eyaletinin koruyucu azizidir.

Anne (Cleves) (1515-57) VIII. Henry'nin dördüncü karısı. Henry'nin Anne'yle evliliği, (1540) şansölyesi Thomas Cromwell'in Protestan Alman hanedanlarından biriyle ittifak kurma çabasının bir ürünüydü. Henry, ilk başta Holbein'in Anne'yi güzel gösteren portrelerine kandı. Yeni karısını gördüğünde hiç beğenmedi ve altı ayın ardından evliliği feshetti. Daha sonraları Anne ve Henry arasında dostluk kuruldu. Anne geri kalan hayatını İngiltere'de geçirdi.

Anschluss (Almanca "bağlanma" anlamında) Hitler'in Avusturya'yı ilhakına verilen isim. İkinci *Alman İmparatorluğu,

18 Kofi Annan 18 Ağustos 2018'de hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

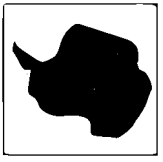
Avusturyalı Almanları kapsamamış; bu Almanlar, Avusturya-Macaristan'da kalmıştı. 1934'te Avusturyalı Nazilerin Almanya'yla birleşmek için giriştiği darbe başarısızlıkla sonuçlandı. Şubat 1938'de Hitler, Avusturya Şansölyesi Kurt von Schuschnigg'i Berchtesgaden'e davet etti ve kabinesine Nazileri almasını istedi. Schuschnigg, Avusturya'nın bağımsızlığı için bir referandum düzenlemeye çalışsa da başarısız oldu ve istifaya zorlandı. Alman askerleri Viyana'ya girdi ve 13 Mart 1938'de *Anschluss* ilân edildi. Avusturyalıların çoğunluğu birleşmeyi olumlu karşıladı. Versay ve Sen Jermen Barış Antlaşmalarıyla (1919) gelen *Anschluss* yasağı, 1946'da Müttefikler'in ikinci Avusturya cumhuriyetini tanımasıyla yinelendi.

Anselmus (Aziz) (yak. 1033-1109) İtalya'da doğan filozof ve ilahiyatçı, Canterbury başpiskoposu (1093-1109). Kilise'yi dünyevi güçlerin denetiminden koparmak için çalışmış seçkin bir ilahiyatçı ve reformcuydu. Önermeleri kutsal kitaplara ve diğer yazılı kaynaklara dayandırmak yerine inancı, akıl yürütme yoluyla savunmayı tercih etti.

Ansiklopedistler (Fransızcası Encyclopédistes) *Encyclopédie*[19] eserine katkıda bulunan *philosophes*[20] grubu mensupları ile diğer başka kimselere verilen isim. 1751-1780 arasında 35 cilt halinde basılan eser, 18. yüzyılın en büyük edebi ürünlerinden biridir. Eserde dönemin sanatı ve bilimi, her yönüyle incelenmiştir. Yeni fizik bilimi ve evrenbilim açıklanmış, hümanizm felsefesi ortaya konmuştur. Eserin editörlüğünü Denis Diderot (1713-84) ve Jean le Rond d'Alembert (1717-83) yapmıştır. Voltaire (1694-1778), *Montesquieu, Rousseau ve George Buffon (1707-88) eserin önde gelen madde yazarları arasındadır. 1752'de yayımlanan bir fermanla eserin ilk ciltleri toplatıldı. 1759'da Katoliklerin yasaklı kitapları listesine alındı. Buna rağmen yayılmaya devam etti. *Encyclopédie* tarafından ortaya konulan eleştirel tavırların *Fransız Devrimi'ne katkıda bulunduğu düşünülmektedir.

Anson, George, Baron (1697-1762) Britanyalı amiral. Dünyanın çevresini dolaşan kişi olarak bilinir (1740-44). Batan gemiler ve tayfa arasındaki iskorbüt salgını nedeniyle yola çıktığı altı gemiden yalnızca biriyle dönebildi. Fakat yanında 500 bin sterlin değerinde İspanyol hazinesi de getirmişti. 1747'de *Avusturya Veraset Savaşı sırasında Finisterre Burnu açıklarında altı Fransız düşman gemisini ele geçirdi. Daha sonra Bahriye Şurası'nda deniz piyade teşkilatını kurdu. Reformları ve etkili planlaması sayesinde *Yedi Yıl Savaşı'nda Britanya'nın denizde büyük başarılar kazanmasında rol oynadı.

antant kordiyal *Bkz.* İNGİLTERE-FRANSA DOSTLUK ANTLAŞMASI.

Antarktika Güney Kutbu'nun merkezinde yer alan bir kıta. Kıtanın çoğu Güney Kutup Dairesi'nde yer almaktadır. Hemen hemen tamamı buz tabakasıyla kaplıdır. Antarktika'ya düzenlenen keşif seferleri başlarda bir kıtanın varlığını tespit etmeye yönelikti. Bransfield, Biscoe, Foster, Wilkes, Ross ve Dumont d'Urville'nin hepsi 1820-1840 arasında Antarktika'nın sahil şeridini keşfetti. Daha sonraki kâşifler Güney Kutbu'na ulaşmaya odaklandı. 1902'de *Scott ve 1908'de *Shackleton bu alanı açan öncülerden oldu. 1911'de *Amundsen Güney Kutbu'na, Scott'tan bir ay önce, ilk ulaşan kâşif oldu. Amerikalı havacı Richard Byrd 1929'da Güney Kutbu'nun üzerinde uçtu. Kalıcı insan yerleşimi olmamasına karşın Norveç, Avustralya, Fransa,

19 Fransızca "Ansiklopedi". (ÇN)
20 Fransızca "Filozoflar". (ÇN)

Yeni Zelanda ve Birleşik Krallık kıtanın çeşitli bölümlerinde (Arjantin ve Şili de İngiliz bölgesinin bazı kısımlarında) hak iddia etmektedir. Keşfi ve kaynaklarından faydalanılması 1959'da imzalanan ve 1991'de yenilenen uluslararası bir antlaşmayla (Antarktik Antlaşması) düzenlenmektedir.

Anti-Komintern Paktı (25 Kasım 1936) Almanya ve Japonya arasında, kâğıt üzerinde uluslararası komünizme (*Komintern) karşı işbirliği amacıyla yapılan bir anlaşma. İtalya (1937) ve arkasından başka ülkeler de paktı imzaladı.

Antietam Muharebesi (veya Sharpsburg Muharebesi) (17 Eylül 1862) *Amerikan İçsavaşı sırasında Maryland'da meydana gelen bir muharebe. Bull Run'daki ikinci muharebede elde ettiği zaferin ardından General *Lee Kuzey'i işgal etti. Ancak, komutası altındaki topu topu 30 bin adamla, Antietam Çayı yakınlarında Sharpsburg'da General George McClellan komutasındaki Birlik (Kuzey) ordusunun saldırısına uğradı. Konfederasyon güçleri, hırpalanmalarına rağmen mevzilerini korudu. Ertesi gün ise düzenli biçimde geri çekilmeye başladılar. 23 bine varan kayıplar (iki taraftan da hemen hemen eşit) nedeniyle Antietam Muharebesi içsavaşın en kanlı günü olarak tarihe geçti.

Antigonos, I. ("Tekgözlü/Monophtalmos Antigonos" olarak da bilinir) (yak. MÖ 382-301) III. Aleksandros'un (Büyük İskender) ordusunda bir komutan. Hem Büyük İskender'in (323) hem de Makedonya'daki vekilinin ölümü (319) üzerine Antigonos, kendi önderliğinde İskender'in imparatorluğunu yeniden kurmayı denedi. 306'da kendisini kral ilân etti. Ciddi bir başarı kazanması, rakiplerinin (Ptolemaios, Seleukos, Kassandros, Lysimakhos) birleşerek İpsos'ta "krallar savaşında" kendisini öldürmesine yol açtı.

Antigua ve Barbuda

Başkent:	Saint John's
Yüz ölçümü:	441,6 km²
Nüfus:	89.018
Para birimi:	1 Doğu Karayip doları = 100 sent
Dini yapısı:	%25,7 Anglikan; %50,7 diğer Protestan (Esas olarak Moravyalı, Metodist, Pentikostal ve Yedinci Gün Adventisti); %10,4 Katolik; %5,4 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%91,0 siyahi; %4,4 melez
Diller:	İngilizce (resmi), İngilizce kreolü
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), İngiliz Uluslar Topluluğu, Karayipler Topluluğu (CARICOM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Bağlantısızlar Hareketi

Karayipler'de Leeward Adaları'nda bulunan bir ülke. Antigua, Barbuda ve Redonda (yerleşim yok) adalarından meydana gelmektedir.

Fiziki Ana ada olan Antigua'nın yüz ölçümü 280 km²'dir. Oldukça çıplak, çalı veya bodur ağaçlarla kaplı bir toprağı vardır. Güneybatıda volkanik kayalar, kuzey ve doğuda mercan kayalıklar yer alır. 405 metreye kadar çıkan kısmen tepelik bir bölgedir. Sahili girintili çıkıntılıdır. Su kıtlığı görülür.

Ekonomi Ekonominin belkemiği lüks turizmdir. İmalat sanayisi kalemleri arasında yatak üretimi, el zanaatları ve yeniden

ihraç için elektrikli parçaların montajlanması bulunur.

Tarih Antigua ve Barbuda, 17. yüzyıldan itibaren İngilizler tarafından sömürgeleştirildi. Britanya, Afrika'dan köleleri çalıştırmak üzere adaya getiriyordu. 1871'den 1956'ya kadar adalar, Britanya'nın Leeward Adaları kolonisinde yer aldı. Antigua ve Barbuda, Batı Hint Adaları Federasyonu'na katıldı. 1967'de ise içişlerinde özerklik kazanarak Britanya'nın bağlı devleti oldu. Ülke, 1981'de tam bağımsızlığını elde etti. Antigua İşçi Partisi (ALP) 1976'dan 2004'e kadar iktidarı elinde tuttu. Daha sonra Birleşik İlerici Parti (UPP) iktidara geldi. 2009'da UPP yeniden seçildi.

Antiokhos Sekiz Seleukos kralının adı. Başlıcaları III. Antiokhos ve IV. Antiokhos'tur. **III. Antiohos** (Büyük Antiokhos olarak da bilinir) (yak. MÖ 242-187) MÖ 223'ten 187'ye kadar hüküm sürdü. Seleukos İmparatorluğu'nu canlandırdı ve genişletti. Parth ve Baktriya krallıklarını yeniden ele geçirdi. Ermenistan, Suriye ve Filistin'i fethetti. Avrupa'yı işgali sırasında Romalılarla karşı karşıya geldi. Romalılar tarafından hem karada hem de denizde yenilgiye uğradı ve gücünü neredeyse tamamen kaybetti. III. Antiokhos'un oğlu **IV. Antiokhos Epiphanes** (yak. MÖ 215-163) MÖ 175-163 arasında hükümdarlık yaptı. Yahudiye üzerindeki sıkı denetimi ve Yahudileri Helenleştirme girişimleri Yahudi milliyetçiliğini uyandırdı ve Makkabaioi'un ayaklanmasına yol açtı.

antipapa Zamanın gerçek papasına muhalefet ederek *papalık makamı üzerinde hak iddia eden veya papalığı bizzat yürüten kimselere verilen isim. Katolik Kilisesi tarihinde 35 civarında antipapa ortaya çıktı. Bunlardan sonuncusu V. Felix'ti (1439-49). Antipapaların ortaya çıkmasının iki ana gerekçesi vardı: Birincisi, seçen kişilerin veya diğer ilgili tarafların hangi papa seçileceği noktasında anlaşma sağlayamaması sonucu tartışmalı gerçekleşen seçimler; ikincisi ise bazı Kutsal Roma imparatorlarının daha kontrol altında tutulabilir kişileri papa yapma arzusu. Bazı durumlarda, özellikle 1378-1417 *Büyük Bölünme sırasında, kimin gerçek papa kimin antipapa olduğunu tespit etmek güçtü.

antisemitizm *Yahudi halkına yönelik düşmanlık ve ayrımcılığa verilen isim. Başta Araplar olmak üzere diğer başka Semitik (Sami) halklar olmasına rağmen antisemitizm yalnızca Yahudi halkına yönelik önyargıları içermektedir. Antisemitizm, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Fransa, Almanya, Polonya, Rusya ve çeşitli başka yerlerde çok kuvvetliydi. Birçok Yahudi göçmen, Güneydoğu Avrupa'daki zulüm ve *pogromlardan Britanya ve ABD'ye kaçıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'da ilk Nazi propagandaları antisemitizmi teşvik ediyordu. Bu propagandalar ülkenin savaştaki yenilgisinden Yahudileri sorumlu tutuyordu. 1933'ten itibaren Yahudilere yönelik zulüm ülke çapında faaliyete geçti. Hitler'in üzerinde çalıştığı "nihai çözüm", *Holokost, yani bütün Yahudi ırkının ortadan kaldırılması anlamına geliyordu. Nazilerin 1945'teki yenilgisinden önce altı milyona yakın Yahudi, *toplama kamplarında katledildi. Antisemitizm, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra, eski Sovyetler Birliği'nde de kuvvetli biçimde görüldü. Hâlâ Doğu Avrupa'da ve eski Sovyet cumhuriyetlerinde bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Arap dünyası başta olmak üzere antisemitizmin 21. yüzyılda tekrar yükseldiğine dair çeşitli emareler vardır.

Antitröst Yasaları Tekel şirketlere sınırlama getiren ABD yasaları. Tekellere karşı 25 yıllık öfkenin ardından *Kongre, Sherman Antitröst Yasasını (1890) geçirdi. Yasa, "ticareti sınırlandıran bütün sözleşme, birleşme ve gizli anlaşmaları" yasa dışı ilân etti. Robinson-Patman Yasası'yla düzenlenen Clayton Antitröst Yasası (1914), müşterilere yönelik ve şirket birleş-

melerinde rekabeti azaltacak ayrımcılıkları yasakladı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dev çokuluslu şirketler daha da büyüdü. Celler-Kefauver Birleşme Karşıtı Yasa (1950) kamu çıkarlarına aykırı olduğu gerekçesiyle fiyat rekabetini ortadan kaldırma gibi oligarşik taktikleri engellemek istedi.

Antlaşma Limanları 19. yüzyılda bir dizi *Eşitsiz Antlaşma neticesinde dış ticarete ve yabancı yerleşimine açılan, başta Çin ve Japon olmak üzere Asya limanlarına verilen isim. Çin'de ilk beş antlaşma limanı *Nanjing Antlaşması'yla (1842), 11 tane de Tianjin Antlaşması (1858) ve Pekin Sözleşmeleri'yle (1860) açıldı. 1911 *Çin Devrimi'ne kadar bunlara, bir kısmı Yangtze Nehri kıyısında olmak üzere 35 yeni liman daha eklendi. Antlaşma Limanları'nda kendi ayrıcalıklı arazilerinde yaşayan yabancılar, memleketlerindeki hükümetlerin koruması altında olup ne Çin'e vergi ödüyor ne de Çin yasalarına tabi tutuluyorlardı. Bu durum, milliyetçi hükümetleri rahatsız etmiş ve 1943'e gelindiğinde ayrıcalıkların tamamı sona erdirilmişti. Kanagava Antlaşması'ndan (1858) sonra Japonya'da beş antlaşma limanı kurulmuşsa da 1899'da bütün dış güçler ayrıcalıklarından vazgeçmek zorunda bırakıldı.

Antonescu, Ion (1882-1946) Rumen komutan ve faşist diktatör. 1940'ta diktatör yetkileri üstlendi. Kral II. *Carol'u tahttan çekilmeye zorladı. II. Dünya Savaşı'nda Mihver Devletleri'ni destekledi. Nazilerin Sovyetler Birliği işgaline katılım göstermesi nedeniyle 1944'te Kızıl Ordu, Romanya'ya girdi ve Antonescu rejimi yıkıldı. Antonescu, 1946'da savaş suçlusu olarak idam edildi.

Antoninuslar Titus Aurelius Antoninus'la (MS 86-161) başlayan bir Roma imparatorluk hanedanı. Titus Aurelius Antoninus, 137'de *Hadrianus'tan tahtı devraldı. *Roma Senatosu tarafından "Pius" (Latince "sofu" anlamında) unvanı verildi. Hükümdarlığı barış içinde geçti. Senato'nun geleneksel konumuna saygı duyması bu durumda etkiliydi. Adına yaptırılan bir sütun ve tapınağın kalıntıları hâlâ Roma'da durmaktadır. Yeğeni ve evlatlığı Marcus *Aurelius, Titus Aurelius'un vârisi olarak gösterildi. Marcus Aurelius'un oğlu Commodus, aslen hanedanın son üyesiydi. Fakat, Lucius Septimius *Severus da kendisini bu soya bağladı. Severus'un oğlu Caracalla ve büyük yeğeni Elagabalus hanedanın ismini ve "Pius" unvanını kullanmaya devam etti.

Antoninus Duvarı Orta İskoçya'nın en dar bölümü olan Forth Halici ile Clyde Halici arasına inşa edilmiş, 59 kilometre uzunluğunda savunma amaçlı bir tahkimat duvarı. Antoninus Pius zamanında, yaklaşık MS 140'ta inşa edildi. Roma'nın Britanya eyaletinin sınırını belirlemek amacıyla yapıldı. Önünde geniş bir hendek bulunan çim duvar ile hendeğin dış tarafından oluşmaktaydı. Askeri bir yolla birbirine bağlanan 29 küçük kalesi vardı. Ancak Romalılar, konumlarını sağlamlaştırmayı başaramadı ve 181 yılı civarında duvar aşıldı. Kuzeyli kabileler Roma'yı Forth-Clyde sınırından, daha önceleri sınır olarak belirlenen Hadrianus Duvarı'na çekilmeye zorladı.

Antonius, Marcus *Bkz.* MARCUS ANTONIUS.

Antrasit Grevi Amerikan Birleşik Maden İşçileri Sendikası'nın 1902'de başlattığı bir grev. 1902'de başlayan grevin talepleri arasında daha yüksek ücret verilmesi, çalışma saatlerinin azaltılması ve sendikanın tanınması vardı. İşverenler uzlaşmayı reddetti ve Başkan Theodore *Roosevelt tarafından arabulucu bir komisyon atandı. Bunun sonucunda sendika grevi geri çekti. 1903'te komisyon madencilerin maaşını yüzde 10 oranında artırsa da sendikayı tanımayı reddetti. İşverenlerin uzlaşmaz tavrı federal hükümetin müdahalesi için kamuoyu desteği yarattı. Grev, federal hükümetin ekonomik sorumluluklarının genişletilmesinin habercisi oldu.

ANZAC (veya ANZAK) I. Dünya Savaşı'nda savaşan Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusunun İngilizce baş harflerinden (ANZAC) elde edilen kısaltma. İlk başta *Çanakkale Savaşı'na katılan kolordunun mensupları için kullanılan ifade, daha sonra bütün Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerleri kapsamıştır. Çanakkale'ye yapılan çıkarmayı (ve daha sonra başka seferlere yapılan katkıları) anan Anzak Günü (25 Nisan) 1916'dan beri düzenlenmektedir.

ANZUS Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD arasındaki üçlü Pasifik güvenlik antlaşmasına verilen kısaltma. Antlaşma, 1951'de San Francisco'da imzalandı. Pasifik Güvenlik Antlaşması olarak da bilinen metne göre Pasifik çevresinde taraflardan birine yönelik yapılacak silahlı saldırı, barış ve güvenliği tehlikeye atacağından, bu ortak tehlikeye karşı, her ülkenin anayasal süreçlerine uygun biçimde, beraber hareket etmeyi öngörmektedir. ABD, limanlarına nükleer silahlı gemileri sokmamak gibi nükleer karşıtı politikalar benimseyen Yeni Zelanda'ya yönelik yükümlülüklerini 1986'da askıya aldı. ANZUS, Avustralya ile ABD ve Avustralya ile Yeni Zelanda arasındaki güvenlik ilişkilerini düzenlemeye devam etmektedir.

Apaçi Güneybatı ABD'deki Ova Kızılderilileri arasında yer alan bir grup. Tarih boyunca Apaçiler, kendilerine yetecek kadar tarım ve avcılık yaptı. Yerleşim biçimleri anayerseldi; yani eşlerden kadın olanın evini esas alıyordu. Büyük Ovalar'ın orta ve güney kesimlerinde köpek kızakları kullanan Apaçiler, göçebe yaşamlarının etkisiyle 9. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar parça parça güneyin yarı çöl bölgelerine yöneldi. Amansız savaşçılıklarıyla nam salmışlardı. 1275 yılı civarında Apaçiler ve *Navaholar Anasazi kentlerini yağmaladılar. 16. yüzyılın sonlarında İspanyol kâşifler geldiğinde Apaçiler; Arizona, New Mexico, Teksas ve Meksika'nın kuzeyinde yerleşmiş durumdaydı. 17. yüzyılın başlarından itibaren İspanyol yerleşimcilerle düzenli temas kuruldu. Apaçiler ve ovaların doğu uçlarındaki bazı kabileler atla tanışınca bufalo avcılığı için yarış kızıştı. Bunun sonucunda Komançiler, Apaçileri 18. yüzyılın ortalarında Büyük Ovalar'dan çöllere doğru sürdü. Apaçiler, 19. yüzyılın ortalarına kadar İspanyol ve Meksika hâkimiyetine karşı direndi. Daha sonra toprakları ABD'ye bağlanan Apaçiler, 19. yüzyılın sonlarına kadar buna da boyun eğmedi. Geronimo gibi birçok kabile şefi Amerikan halk kültürüne girdi. Günümüzde Arizona eyaletinde yaşamaktadırlar.

Apartheid (Afrikanca "ayrı olmak" anlamında) Güney Afrika'da ırksal bir politika. Herkesi en başta üç ırk grubuna ayıran Nüfus Kayıt Yasasına (1950) dayanmaktaydı. Bantu (siyahi), beyaz ve renkli (melez ırk) kategorilerine daha sonra dördüncü bir kategori, Asyalı kategorisi eklendi. Bu gruplar; toprak sahipliği, ikamet ettikleri yer, evlilik ile diğer toplumsal ilişkiler, iş, eğitim, din ve spor meselelerinde birbirinden ayrı tutuluyordu. "Apartheid" kelimesi siyasi bağlamda ilk kez 1943'te kullanıldı. Ancak ifadenin kökü, sonradan gelen yerleşimcilerin katı ayrımcılıklarını tanımlayan bir kavram olarak 17. yüzyıla kadar uzanmaktadır. *Apartheid*, 1948'den itibaren hukuki metinlerde yer almaya başladı. Yine bu tarihten başlayarak bazı meslekların belli ırklara ayrılması, her ırkın ayrı sendikasının olması ve siyahilerin seçme ve seçilme hakkının bulunmaması gibi durumlarda *Apartheid* kendini göstermeye başladı. Sisteme uygun olarak *Bantu yurtları yaratıldı. Bu yurtlar genellikle verimsiz toprakların ve kıt kaynakların olduğu bölgelerdi. Bantu dilini konuşan insanların elinden Güney Afrika vatandaşlığı alındı ve karşılığında aldatmacadan ibaret olan işe yaramaz bir bağımsızlık tanındı.

1985'ten sonra bazı kısıtlamalar gevşemeye başladı. Bu kapsamda Asyalılar ve renkliler için alt meclisler kuruldu; spor ve hobi alanlarındaki sert kurallar hafif-

letildi; belli alanları belli ırkların erişimine ayıran Grup Alanlar Yasası düzenlendi; beyaz olmayanların kısıtlı alanlardan geçerken resmi belge taşımasını zorunlu tutan Geçiş Yasaları iptal edildi. İçerideki huzursuzluk, uluslararası baskıyla beraber, hükümeti bu politikayı sonlandırmaya yöneltti. Temmuz 1991'de Devlet Başkanı *de Klerk Nüfus Kayıt Yasası da dahil olmak üzere kalan bütün *Apartheid* yasalarını feshetti. Aralık 1991'de hükümet ve 18 siyasi gruptan oluşan Demokratik Güney Afrika Komisyonu (CODESA) kuruldu. Bu siyasi grupların içinde *Afrika Ulusal Kongresi ve *Inkatha Özgürlük Partisi de vardı. 1993'te CODESA tarafından yazılan bir geçiş dönemi anayasası hükümet tarafından onaylandı. Anayasaya göre bütün Güney Afrikalı yetişkinlere seçme hakkı tanındı. İlk çok ırklı seçim 1994'te gerçekleşti.

Apollo Programı 1961'de John F. Kennedy tarafından duyurulan NASA'nın yürüttüğü Amerikan uzay programı. Programın amacı "Ay'a bir insanın indirilmesi ve sağ salim Dünya'ya geri dönmesi" idi. Birkaç yer testi ve üç insansız uçuşun ardından ilk insanlı görev (Apollo 7) 1968'de Saturn V fırlatma aracıyla havalandı. Üç Apollo uçuşu daha Ay'a inişte kullanılacak malzeme ve teknikleri test etti. Sonra, 1969'da Ay'a ilk insanlı inişi gerçekleştirmek üzere Apollo 11 fırlatıldı. Üç astronot kumanda modülünde seyahat etti. Kumanda modülü, uçuş süresince hem Ay hem de yakıt ve ikmal malzemelerini taşıyan hizmet modülüne kenetliydi. Apollo 11, Ay'a ulaştığında Michael Collins'in bulunduğu kumanda ve hizmet modülleri yörüngede kaldı. Neil Armstrong ve Edwin ("Buzz") Aldrin, Ay modülüyle Ay yüzeyine indi. İndikleri yerde Apollo Ay Yüzeyi Deney Paketi'ni (ALSEP) kurdular. Görevlerini tamamladıktan sonra Armstrong ve Aldrin, Ay modülünün üst bölümünden kalkışı gerçekleştirdi ve kumanda modülüne kenetlendi. Üç astronot da sağ salim Dünya'ya döndü. Kumanda modülünün okyanusa inişi için paraşütler kullanıldı. Astronotları buradan gemi ve helikopterler aldı. Ay'a beş başarılı görev daha yapıldı. Son üçünde, keşifleri genişletmek için astronotlara tekerlekli gezici araçlar da verildi. Toplamda Apollo astronotları Ay'da 50'ye yakın deney gerçekleştirdi. Ay'dan toplanan 380 kilo civarında kaya Dünya'ya getirildi. 1972'deki son Apollo görevinden sonra bir daha Ay'a insanlı uçuş gerçekleştirilmedi.

apparitor *Bkz.* SUMMONER.

Appius Yolu (Latince Via Appia) Klasik dönemlerde Roma'dan güneye giden ana yol. Yolun ismi Roma'da *censor*'luk yapmış Appius Claudius Caecus'tan gelmektedir. Appius, yolun yapımını MÖ 312'de başlatan kişidir. İlk başta Capua'ya kadar giden yol (yaklaşık 210 km), sonradan Apulia bölgesindeki Brindisium'a kadar uzatıldı.

Appomattox ABD'nin Virginia eyaletinde bir köy. Köy, 9 Nisan 1865'te Kuzey Virginia Konfederasyon Ordusu'nun Potomac Birlik Ordusu'na teslim olduğu yerdir. Bu teslimiyet sonucunda Konfederasyon'un doğudaki direnci sona erdi ve Amerikan İçsavaşı fiilen bitti.

Apsaloke Bkz. KROV VE HİDATSA.

Aquino, Cory (Maria Corazón Aquino) (1933-2009) Filipinli devlet kadını, devlet başkanı (1986-92). Kocası Benigno S. Aquino (1933-83), Ferdinand *Marcos'un yolsuz hükümetine karşı muhalefetin önderiydi. Benigno Aquino suikasta uğrayınca onun yerine muhalefetin başına geçti. Marcos'un devrilmesinin ardından devlet başkanı oldu. Bu dönemde birden fazla askeri darbe atlattı.

Arabi Paşa (Ahmed Arabi Paşa Mısri) (1839-1911) Mısırlı milliyetçi önder. Mısır ordusunda askerdi. Mısır-Etiyopya Savaşı'nda (1875-76) albaylığa yüksel-

di. 1879'da Mısır'ın Türk valisine karşı bir subay ayaklanmasına katıldı. 1881'de başka bir ayaklanmanın önderliğini üstlendi. 1882'de Hıdiv Tevfik'in talebi üzerine Britanya ve Fransa, İskenderiye'yi bombalayarak duruma müdahale edince milliyetçi bir direniş hareketi başlattı. Arabi Paşa *Tellülkebir'de İngilizlere mağlup oldu ve Sri Lanka'ya sürüldü. 1901'de tekrar Mısır'a döndü.

Arafat, Yaser (1929-2004) Filistinli önder, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) 1968'den itibaren başkanı. 1956'da Arap örgütü El Fetih'in kurucuları arasında yer aldı. El Fetih, 1967'den sonra FKÖ'ye hâkim oldu. 1974'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na hitap eden ilk hükümet dışı örgüt temsilcisi oldu. FKÖ içerisindeki otoritesine karşı çıkanlar olsa da ölene kadar örgütün lideri olarak kaldı. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde kısıtlı Filistin egemenliği öngören FKÖ-İsrail barış anlaşmasının imzalanmasının ardından Arafat, Temmuz 1994'te yeni Filistin Ulusal Yönetimi'nin başına geçti. Aynı yıl İzak *Rabin ve Şimon *Peres'le beraber Nobel Barış Ödülü'nü paylaştı. Yaser Arafat, Filistin'de gerçekleştirilen ilk devlet başkanlığı seçimlerinde (1996) açık ara zafer elde etti. Ancak İsrail, 2000'den itibaren Arafat rejimini ikinci *intifadayı dizginleyememekten sorumlu tuttu ve Arafat'ı (2002'deki kısa bir dönem haricinde) 2001'den ölümüne kadar Ramallah'taki karargâhında fiilen hapsetti.

Aralıkçılar (veya Dekabristler) Rus devrimci bir dernek olan Kuzey Derneği'nin üyelerine verilen isim. Fransız liberal fikirlerinden etkilenen bir grup Rus subay, 1825'te I. *Nikolay'ın tahta çıkışına karşı başkaldırmak üzere bir araya geldi. Grubun taraftarlarından bazıları cumhuriyetin ilân edilmesini, bazıları da anayasal reformlar ve çağdaşlaşmadan yana tavır alacağını umut ederek Nikolay'ın en büyük ağabeyi Konstantin'in tahta çıkmasını istiyordu. Saint Petersburg'daki birkaç muhafız alayı Nikolay'a bağlılık yemini etmeyi reddederek Senato'ya yürüdü. Burada üzerlerine top ateşi açıldı. Polis içindeki casuslar tarafından ihanete uğrayan grubun önderlerinden beşi idam edilirken 120'si de Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Aralıkçıların başkaldırısı Rusya'yı derinden etkiledi; polis terörünün artmasına ve entelektüeller arasında devrimci derneklerin yayılmasına yol açtı.

Arap Baharı (2010-11) Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da baskıcı rejimlere karşı çıkan bir dizi halk ayaklanmasına verilen isim. Ayaklanmaların her biri, *sosyal medyada paylaşılan detaylar aracılığıyla önceki ayaklanmalardan etkilendi. Ayaklanmaların bazı ortak yanları vardı. Hepsinde başlardaki halk eylemleri sindirilmeye çalışılsa da bu yalnızca eylemlerin yayılmasına yol açtı. Bu aşamadan sonra ayaklanmaların her birinin kaderi farklı devam etti. İlk ayaklanma Tunus'ta 2010'un sonlarında gerçekleşti. Hızlı sonuçlanan ayaklanma, Cumhurbaşkanı bin Ali'nin kaçması ve 2011'in sonlarına doğru gerçekleştirilen demokratik seçimlerle son buldu. Ardından protestolar *Mısır'a sıçradı. Fakat burada *Mübarek'in derhal alaşağı edilmesi devletin arkasındaki tek güç olan orduyu rakipsiz bıraktı. *Libya'da mücadeleler daha uzun sürdü. Farklı kabilelerden gelen hükümet yanlısı ve karşıtı güçler arasındaki gerilimler süreci belirledi. Nihayetinde Libya Devlet Başkanı *Kaddafi'nin devrilmesinde isyancılara yapılan dış yardımın büyük etkisi oldu. *Yemen'deki gösteriler Devlet Başkanı Salih'in yerine yardımcısının gelmesiyle sonuçlanan siyasi sürecin önünü açtı. *Suriye'de ise Devlet Başkanı Beşar Esad'a karşı kitle eylemleri gerçekleşti. Gösteriler bugün hâlâ çözüme kavuşmamış bir içsavaşa dönüştü. Cezayir, Ürdün, Fas ve Umman gibi diğer ülkelerde gösteriler bazı reformlara yol açsa da rejim değişikliği yaşanmadı. Bahreyn'deki gösteriler ise şiddetli bir biçimde ezildi.

Arap Birliği (veya Arap Devletleri Birliği) 1945'te Mısır'ın Kahire kentinde kurulan bir Arap devletleri örgütü. Arap Birliği'nin temel amacı üyelerinin bağımsızlığı ve egemenliğini korumak ve çeşitli alanlarda işbirliğini teşvik ederek üyeler arasındaki bağları kuvvetlendirmektir. İsrail karşıtlığı ve bir *Filistin devleti kurulması talebi Birlik'in temel politikaları arasındadır. 1989'da Arap Birliği'nin üç üyesinden oluşan bir arabuluculuk komisyonu Lübnan'da bir ateşkes görüşülmesine katkıda bulundu. 1990'da Birlik, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline karşı kurulan ABD önderliğindeki koalisyona destek olarak bölgeye Arap kuvvetleri gönderme önerisini ucu ucuna onayladı. Fakat, sözü edilen savaş üyeler arasında ciddi bölünmelere yol açtı. Örgüt, İsrail ile FKÖ arasındaki barış anlaşmasını (1993) destekledi. Öte yandan İsrail, işgal ettiği bütün topraklardan çıkana dek bu ülkeye yönelik boykotu sürdürme kararı alındı. Arap Birliği, 2003 *Irak Savaşı'na şiddetle karşı çıktı.

Arap Fetihleri 632'de Hz. *Muhammed'in ölümünden sonraki yüzyılda yapılan, İspanya'dan İndus Vadisi'ne kadar uzanan bir imparatorluk yaratan savaşlara verilen isim. *İslamiyet'ten dönen Arap kabilelere karşı bir cihat olarak başlayan fetihler, Arapların büyük ganimetler elde etme arayışı ve Müslümanların savaşta ölünce doğrudan cennete gidecekleri inancı nedeniyle daha geniş bir boyut kazandı. Araplar, bu kapsamda güç kaybeden Bizans ve İran'la savaşlar yaptı.
Suriye ve Mısır'da Arap fatihler, Hıristiyanların ve Yahudilerin zımmi (korunan) statüsünde ayrı bir vergi ödeyerek inançlarını korumalarına izin verdi. İran ve Kuzey Afrika'da yerel direnişler fetihleri yavaşlattı. İlk içsavaştan (656-61) sonra Arap başkenti, *Emeviler tarafından Medine'den Şam'a taşındı. *Abbasiler egemenliğinde ise başkent Bağdat oldu. İslam kültürü, Harun Reşid ve Memun gibi halifelerin teşvikleriyle (MS 786-833) çok gelişti. Bu imparatorluğun siyasi bütünlüğü kısa süreli oldu. Kuzey Afrika ve İspanya'da rakip halifelikler ortaya çıktı. Buna karşın herkesin birbiriyle anlaşabildiği Arap dili ve şeriat (İslam hukuku) sayesinde kültürel bütünlük sürdü. Tüccarların, bilginlerin ve hacıların dolaşımı da hem bu bütünlük sayesinde oluyor hem de söz konusu bütünlüğü pekiştiriyordu.

Arapaho Uto Aztek dili konuşan Amerikan yerlisi bir kabile. Büyük Ovalar ile Kuzey Dakota'nın doğusu ve batı Minnesota'daki düzlüklerde yaşadılar. 1879'de Arapaho Ajansı'nın kurulmasıyla beraber Oklahoma'da kendilerine özel ayrı bir araziye yerleştirildiler.

Arazi Yasası (İngilizcesi Homestead Act) (1862) ABD'de batıya göçü teşvik etmek için çıkarılan bir yasa. Arazi Yasası, aile reisi ve 21 yaşın üstünde olan bütün vatandaşlara sembolik bir ücret karşılığında 65 hektarlık devlet arazisi veriyordu. Beş yıl sürekli oturumun ardından veya 6 ay geçtikten sonra hektar başına 3 dolardan biraz fazla bir ücret vererek tam mülkiyet sağlanabiliyordu. *Amerikan İçsavaşı yıllarında bu yasa çerçevesinde 15 bin arazi sahiplendirildi. Öte yandan spekülasyonlar ve büyük çaplı makineleşmiş tarımın ortaya çıkması ilerleyen yıllarda yasanın etkisini azalttı.

Arbenz Guzmán, Jacobo (1913-71) Guatemalalı devlet adamı. Devrimci Hareket Partisi üyesi olarak devlet başkanlığı yaptı (1951-54). Kapsamlı tarım reformları sayesinde Guatemalalıların ve ABD'li şirket gruplarının mülkleri kamulaştırıldı. Arbenz Guzman'ın devleti idare şekli, Katolik Kilisesi ve ABD hükümeti tarafından komünist olarak görüldü. O nedenle Eisenhower yönetimi, Guatemala'nın komşularına silah yollayarak 1954'te Carlos Castillo Armas'ın Arbenz'i devirmesini sağladı.

Ardenler Taarruzu (Bulge Muharebesi olarak da bilinir) (16-26 Aralık 1944) II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya doğru ilerleyen (*Normandiya Çıkarması) Müttefik ordularına yönelik yapılmış son ciddi Alman karşı saldırı harekâtı. Taarruz, Hitler'in dağlık ve ormanlık bir alandan saldırarak ABD güçlerini gafil avlama amacıyla aldığı karara dayanmaktaydı. Bastogne başta olmak üzere birkaç noktada gerçekleşen karşı direnişler Alman taarruzuna karşı Müttefikler'in toparlanması için yeterli zamanı yarattı ve Almanların Anvers'e ulaşmaları engellendi.

Areios Pagos Eski *Atina'da aynı isimli tepede toplanan bir kurul. Başta *eupatridai* denilen en zengin sınıfın üyelerinden oluşan kralların danışma meclisiyken MÖ 7. yüzyıldan itibaren fiilen Atina'yı yöneten yapı haline geldi. 5. yüzyılın başlarına gelindiğinde etkisi hâlâ ciddi boyutlardaydı. Efialtes'in 462-461 yıllarında kurulun "yasaların koruyucusu" unvanını kaldırması radikal *Atina demokrasinin başlangıcı olarak görülür. Areios Pagos bazı ceza ve din davalarına bakmaya devam etse de güç, bu dönemden başlayarak halk meclisi ve mahkemelere geçti.

Aristides (veya Adil Aristides) (MÖ 5. yüzyıl) Atinalı devlet adamı ve general. Yunan-Pers Savaşları sırasındaki MÖ 479 tarihli Platea Muharebesi'nde Atina ordusunun başındaydı. Daha sonra, MÖ 478-447 arasında Perslere karşı Yunan şehir devletlerinin ittifakı olan Delos Birliği'nin kurulmasında öne çıkan isimlerden biriydi. Ayrıca, Atina İmparatorluğu'nun kurulmasına da öncülük etti.

Aristoteles (MÖ 384-322) Yunan filozof ve bilim insanı. Aristoteles, Platon'un öğrencisi ve Büyük İskender'in öğretmeniydi. MÖ 335'te Atina'nın dışında bir okul ve kütüphane (Lyceum[21]) kurdu. Bugün ulaşılabilen yazılı eserleri; mantık, fiziki bilimler, zooloji, psikoloji, metafizik, etik, siyaset ve retorik konularını içeren bir incelemeler bütünüdür. Aristoteles, tümevarımcı akıl yürütme yöntemini getirdi. Ayrıca bitki ve hayvanları sınıflandıran bir sistem önerisinde bulundu.

21 Sokrates'in sık sık gittiği gymnasiumlardan birisi. Daha sonraları Makedonyalıların Atina'yı almasıyla birlikte Aristoteles okulunu buraya kurmuştur. Kelime daha sonraları Fransızcaya *lycée* olarak geçmiş ve oradan da dilimize lise olarak aktarılmıştır. (ÇN)

Arjantin

Başkent:	Buenos Aires
Yüz ölçümü:	2.780.092 km²
Nüfus:	42.192.494 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 peso = 100 sentavo
Dini yapısı:	%92,0 Katolik; %2,0 Protestan; %2,0 Yahudi
Etnik yapısı:	%97,0 beyaz (esas olarak İspanyol ve İtalyan kökenli); %3,0 mestizo[21]; Amerikan yerlisi ve diğerleri
Diller:	İspanyolca (resmi), İtalyanca, Amerikan yerli dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Amerika'nın en büyük ikinci ülkesi. And Dağları'ndan Atlantik Okyanusu'na, tropik Bolivya'dan Güney Okyanusu'na kadar kıtanın güneydoğusunun neredeyse tamamını kaplar.

Fiziki Bazıları volkanik olan batıdaki dağ sırası pek çok yeraltı kaynağı barındırır. Dağ etekleri, güneydekiler haricinde, ormanlıktır. Buralardaki vadilerde üzüm bağları ve bostanlar bulunur. En kuzeyde subtropikal ormanlık ve bataklık olan

22 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

Gran Chaco bölgesi bulunur. Bölgeden Paraná Nehri'nin kolları geçer. Chaco bölgesinden kereste elde edilir; güney kesimleri ise ekim ürünlerine müsait topraklara sahiptir. Daha da güneye gidildiğinde, ülkenin orta kesimlerinde pampa ovaları karşınıza çıkar. Bu bölge, dünyadaki en iyi tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden birinin yapıldığı devasa bir yüksek ovalar bölgesidir. Buranın da güneyine inildiğinde Patagonya bölgesi görülür. Patagonya, bir dizi soğuk ve verimsiz platonun yer aldığı, yalnızca koyun otlatmaya müsait bir bölgedir.

Ekonomi Arjantin'in başlıca ihracat kalemleri tahıllar, soya fasulyesi, et gibi tarım ve hayvancılık ürünleridir. Ancak öte yandan imalat sanayisinde de çeşitlilik yüksektir. Ayrıca petrol ürünleri ve motorlu taşıtlar da ihraç edilir. Tarım topraklarının önemli bir kısmı büyükbaş hayvan yetiştiriciliği yapan mülk sahipleri tarafından kullanılmaktadır. Arjantin, başta Patagonya'da olmak üzere petrol ve doğalgaz yataklarına sahiptir. Sözü edilen doğal kaynaklar sanayinin kalkınmasında etkili bir rol oynamıştır. 2001-2002'de yaşanan ekonomik kriz sırasında Arjantin, borçlarını ödeyememiş ve ağır bir gerileme yaşamıştır. Buna karşın 2003'te yeniden güçlü bir büyüme dönemi başlamıştır. Yüksek enflasyon ve dış borç hâlâ sorun teşkil etmektedir.

Tarih İnka İmparatorluğu toprakları Arjantin'in kuzeybatısına kadar geliyordu. Daha güneyde göçebe avcı yerli halklar vardı. 1515'ten itibaren ülke İspanyollar tarafından sömürgeleştirildi. İspanyol koloniciler verimli pampa ovalarında hayvan yetiştiriciliği ve Salta, Jujuy ile Cordoba bölgelerinde tarım yapıyordu. 1776'da Arjantin, La Plata Genel Valiliği'ne bağlandı. Başkenti Buenos Aires'ti. La Plata, Arjantin'in yanı sıra, Uruguay, Paraguay ve Bolivya'dan oluşuyordu. "Güney Amerika Birleşik Eyaletleri" adıyla ülkenin bağımsızlığı 1816'da Tucuman Kongresi'nde ilân edildi. Hizipler arasındaki ayrışmalar *unitarios* (merkeziyetçiler) ile *federales* (federasyoncular) arasında bir dizi çatışmaya neden oldu. 19. yüzyılın çoğu bu ayrışma üzerinden şekillendi. Siyasi veya anayasal meşruiyetin yokluğu **caudillo* çağını doğurdu. 1853'te Ulusal Anayasa ilân edilene kadar bu böyle devam etti. 19. yüzyılın ikinci yarısı bir nüfus ve tarım devrimine sahne oldu. İç kesimlerdeki verimli pampa ovaları, yabancı ve yerli sermayeler aracılığıyla dönüşüme uğradı. Öte taraftan (esas olarak İspanya ve İtalya'dan gelen) göçmen işçiler, kapsamlı bir demiryolu ağı, buharlı gemiler ve soğutma sistemleri sayesinde büyükbaş hayvan ve tahıl ihracatı fırladı. 1870-1914 arası yaşanan göçmen akını sonucunda ülke nüfusu 1852'de 1,2 milyondan 1914'te 8 milyona yükseldi. Arjantin'in ihracat merkezli ekonomisi, uluslararası piyasalardaki dalgalanmalardan çok etkilendi. *Büyük Buhran ülkenin ihracatında %40'lık bir düşüşe sebep oldu. 1930'daki askeri darbe neticesinde ordu, Arjantin siyasetinde söz sahibi haline geldi. Sivil demokratik bir hükümetin kurulamayışı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yakalanamayışı sürekli askeri müdahaleleri beraberinde getirdi. Bu durum Peronizm döneminde dahi böyleydi. Peronizm, sendikaların desteğiyle Juan Domingo *Perón (1946-55) tarafından kurulan bir halk hareketiydi. 18 yıllık sürgünün ardından 1973'te Perón yeniden devlet başkanı seçildi. 1974'te Perón'un ölümünün hemen arkasından başka bir askeri diktatörlük dönemi (1976-83) geldi. Bu dönem, özellikle acı ve trajik olayların yaşandığı baskıcı bir yönetim dönemi oldu. Cunta yönetiminin muhalefete karşı yürüttüğü "kirli savaşta" yaklaşık 20 bin Arjantinli hayatını kaybetti. 1982'de silahlı kuvvetler, Britanya'ya karşı *Falkland (Malvinas) Savaşı'nda küçük düşürücü bir yenilgiye uğradı. 1983'te Radikal Partili Raul Alfonsin'in devlet başkanlığında sivil bir yönetim seçimle işbaşına geldi. Yeniden demokratikleşme süreci Arjantin'de ciddi sorunlarla karşılaştı. Bu sorunların başında fiilen iflas etmiş bir ekonomi ve silahlı

kuvvetlerin reforma yönelik hassas siyasi tutumu geliyordu. Peronist Adalet Partisi, 1989'da iktidara geldi ve Carlos Menem devlet başkanı oldu. Britanya'yla diplomatik ilişkiler yeniden başladı. Ekonomide devlet müdahalesi kısıtlandı. 1994'te yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Bu anayasaya göre devlet başkanı en fazla iki dönem görev yapabilecekti. Menem, 1995'te devlet başkanlığı seçimlerinde bir kez daha zafere ulaştı. 1999'da Menem'in yerine Fernando de la Rua gelse de Aralık 2001'de ekonomik kriz onu da istifaya sürükledi. Üç devlet başkanının görev yaptığı kaotik birkaç günün arkasından Ocak 2002'de Eduardo Duhalde göreve geldi. Duhalde, ekonomiyi kurtarmak için elinde olağanüstü yetkiler topladı. 2003'teki devlet başkanlığı seçimlerinde Nestor Kirchner, görevi Duhalde'den devraldı. Kirchner, 2007'de tekrar aday olmadı ve karısı Cristina Fernández de Kirchner'in adaylığını destekledi. Cristina Fernández de Kirchner hem bu seçimlerden zaferle ayrıldı hem de 2011'de yeniden seçildi.

arkeoloji Özellikle tarih öncesi dönem olmak üzere insanlığın geçmişini, genellikle kazı yoluyla araştıran çalışma alanı. Arkeolojik araştırma dört aşamadan oluşur. En bariz olanı malzemenin kazı yoluyla çıkarılması ve mümkün olursa yüzey taraması ile havadan gözlem yapılmasıdır. Kazı faaliyeti her zaman çok önemlidir; bir tek kazı yoluyla bulguların kesin bağlamı ortaya çıkarılabilir. Bağlam olmadan da bulguların pek bir anlamı olmaz. Kazı alanının doğal özelliklerine bağlı olarak kazı işlemi farklı şekillerde gerçekleşebilir. Tenha bir mezardan yıllarca mesken tutulmuş bir mağaraya, deniz yatağındaki bir gemi enkazından hâlâ ayakta duran bir bina veya modern bir inşaat alanına kadar birçok farklı kazı alanıyla karşılaşılabilir. Bu aşamadan sonra bulgular çözümlenerek delile dönüştürülür. Biçimleri, nitelikleri, tarihleri ve ortak yanlarının hepsi ortaya çıkarılmayı bekleyen bilgiler taşır. Tipoloji (biçim değişikliklerini inceleyen çalışma alanı) farklı kazı alanlarından çıkan bulguları birbirine bağlayabilir. Bu aşamada bir sürü farklı bilimsel ve matematiksel yardımdan faydalanılabilir. Üçüncü olarak sonuçlar, ne zaman ne olduğunu anlatan bütüncül bir hikâye haline getirilmelidir. Çoğunlukla en zor aşama ise kültürel değişim süreçlerinin nedenlerinin araştırıldığı son aşamadır.

Arkwright, Sir Richard (1732-92) Britanyalı mucit ve sanayici. Pamuk eğirme makinesinin öncülerinden biridir. 1767'de "su gücüyle çalışan eğirme makinesi" ("su tezgâhı" diye bilinir) için patent aldı. Makine, pamuk ipliği olarak kullanılabilecek sağlamlıkta malzeme üretebilen bu tür makinelerin ilkiydi. Hallaçlama aşaması dahil olmak üzere hazırlık süreçlerinde de geliştirmelerde bulundu. Lancashire, Derbyshire ve İskoçya'da iplikhaneler kurdu. Arkwright, patentler üzerine rakipleriyle girdiği tartışmalara ve sanayide makineleşmeye karşı çıkanlara rağmen para ve güç kazandı.

armacılık Başkalarından ayırt edilebilmek için giyilen arma lar ile armalarla birlikte giyilen hotozlar, nişanlar, sloganlar ve bayrakları inceleyen bilim dalı. Armaların kökeni genelde askeri niteliklidir. Zırh ve miğfer giyen askerlerin muharebe sırasında ayırt edilmesi kolay değildi. Dolayısıyla armalar, kalkana ve zırhın üzerine giyilen cüppeye bir işaret veya araç yerleştirme ihtiyacından doğdu. İlk arma tasarımları muhtemelen Haçlılar tarafından kullanıldı. Fakat armaların Avrupa'da yaygınlaşması 12. yüzyılı buldu. Benzer bir sistem aynı yüzyılda Japonya'da da ortaya çıktı.
13. yüzyıla gelindiğinde armacılık o kadar gelişmişti ki Eski Fransızcaya dayanan kendine ait bir terminolojisi dahi oluşmuştu. Renklerine "tincture" denmekteydi. İki metal (altın, yani *or*; gümüş, yani *argent*) ve beş renkten (mavi, yani *azure*; siyah, yani *sable*; yeşil, yani *vert*; mor, yani *purpure*; kırmızı, yani *gules*) meydana geliyordu. 1484'te İngiltere'de armalardan sorum-

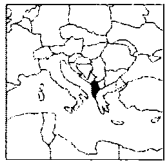
lu Armacılık Kurulu oluşturuldu. Bu kurul, günümüzde hâlâ arma verme yetkisini elinde bulundurur. Bunun için İskoçya'nın kendi Lort Lyon Mahkemesi vardır.

Arminius, Jacobus (doğum ismi Jakob Harmensen) (1560-1609) Hollandalı ilahiyatçı, Arminyanizm olarak bilinen ilahiyat hareketinin kurucusu. Utrecht, Leiden, Basel ve Cenevre'de eğitim aldı. 1588'de papaz ilân edildi. Hayatının son altı yılını Leiden Üniversitesi'nde ilahiyat öğreterek geçirdi. Arminyanizm zamanla Hollanda'da Remonstrant hareketini doğurdu ve İngiltere'de Başpiskopos Laud'u etkiledi.

Arminius (yak. MÖ 18-MS 19) Roma sömürgeleşmesine karşı Cermen direnişinin önderi. Soylu bir ailede doğan Arminius, Roma yedek kuvvetlerinde komutanlık yaptı. Roma vatandaşı oldu. Ancak, Roma'ya düşman olarak MS 9'da Quinctilius Varus ve üç lejyonunu imha etti. Böylece *Augustus'un Cermen politikasına ciddi bir zarar verdi. 16'da *Tiberius'un yeğeni Germanicus'un yeniden fetih girişimini bozguna uğrattı. Bütün bunlara karşın bölünmüş Cermen kavimlerini birleştirmeyi başaramadı. 19'da kral olma hırsları halkın tepkisini çekti ve öldürüldü.

Arnavutluk

Başkent:	Tiran
Yüz ölçümü:	28.748 km²
Nüfus:	3.002.859 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 lek = 100 kindar
Dini yapısı:	%58,8 Müslüman; %10,0 Katolik; %6,8 Ortodoks
Etnik yapısı:	%82,6 Arnavut; Yunan ve diğer azınlıklar
Diller:	Arnavutça (resmi), Yunanca, Makedonca, Romanca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), NATO

Güneydoğu Avrupa'da Balkan Yarımadasının Adriyatik kıyısında yer alan küçük bir ülke. Komşuları kuzey ve doğuda Karadağ, Kosova ve Makedonya; güneyde Yunanistan'dır.

Fiziki Kıyı ovaları kuzeyde genelde bataklıklardan oluşmasına rağmen çoğunlukla verimlidir. İç kesimler düzensiz dağlar, orman tepeleri ve debisi yüksek nehirlerden meydana gelir. Sınırları içerisinde üç büyük göle kıyısı da bulunmaktadır.

Ekonomi Eskiden komünizm döneminde merkezi planlamaya dayanan Arnavutluk'un ekonomisi, 1992'den itibaren reformlardan geçmiştir. Bu reformlar arasında tarım arazilerinin, devlet şirketlerinin ve konut sektörünün özelleştirilmesi; fiyat sübvansiyonlarının kaldırılması ve serbest ticarete geçilmesi sayılabilir. Ekonomi esas olarak tarıma dayanmakla beraber ham petrol ihracatı da görülmektedir. Kısıtlı olan sanayinin modernleşmeye ihtiyacı vardır.

Tarih 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Arnavutluk, Ali Paşa'nın (yak. 1744-1822) askeri diktatörlük dönemiyle dikkat çekmiştir. Ali Paşa'nın sarayı İngiliz şair Byron'un *Childe Harold* kitabında anlatılmaktadır. 1831'de milliyetçi ayaklanma bastırılsa da hoşnutsuzluk sürdü. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında bir ulusal birlik kuruldu. 1912 *Balkan Savaşları sonucunda bağımsız bir devlet oldu. Kısa süreli bir cumhuriyet döneminin ardından Arnavutluk, 1928'de monarşiye geçti ve tahta Kral

*Zog çıktı. 1939'da İtalya, Arnavutluk'u işgal etti. Ülke, II. Dünya Savaşı'nın ardından Enver Hoca liderliğinde komünist bir devlet oldu. 1958'deki kopuşa kadar Arnavutluk üzerinde Sovyetler Birliği'nin etkisi çok büyüktü. Bu tarihten sonra Arnavutluk, Mao Zedong'un 1976'daki ölümüne kadar Çin'le yakın ilişkiler kurdu. 1968'de *Varşova Paktı'ndan çıkarıldı ama Enver Hoca 1985'te ölene kadar siyasetinde ve dünya görüşünde Stalinci çizgiyi sürdürdü. 1985'ten sonra dışa kapalı yapısı çözülmeye başladı. 1990'da demokrasinin yeniden inşası yönünde tedbirli adımlar atılmaya başlandı. Komünistler (Sosyalist Parti adı altında), 1991'deki ilk serbest seçimlerde iktidarını korumasına rağmen 1992'de iktidarı Demokrat Parti'ye kaybetti. 1997'nin başlarında piramit yatırımlarla ilişkili birkaç şirketin iflas etmesi, hükümet karşıtı protesto ve ayaklanmaların fitilini ateşledi. Olağanüstü hal ilân edildi, hükümet istifa etti ve Sosyalist Parti'nin önderliğindeki koalisyon Temmuz 1997'deki seçimlerin ardından iktidara geldi. 1998'de tekrar ayaklanmalar başladı ve yeni bir anayasa yapıldı. 1999'da Kosova'dan binlerce mülteci ülkeye girdi. Bu, hükümetin üzerinde daha da baskı yarattı. 2005 seçimi sonucunda Sosyalist Parti'nin önderliğindeki hükümetin yerini Demokrat Parti'nin başını çektiği koalisyon aldı. 2013'te Sosyalist Parti yeniden iktidar oldu.

Arnhem Muharebesi (Eylül 1944) II. Dünya Savaşı'nda Hollanda'da gerçekleşen muharebe. 1. Müttefik Hava İndirme Tümeni'nin paraşütçüleri (Britanya, ABD ve Polonya) Aşağı Ren Nehri üzerindeki kilit köprüleri ele geçirmek için iniş yaptı. Bu sayede Müttefik orduları Almanya içlerine daha hızla ilerleyecekti. Girişim başarısız oldu. 7 bin Müttefik askeri hayatını kaybetti. Alman birlikleri, paraşütçü askerlere ulaşmaya ve takviyede bulunmaya çalışan Müttefik tümenlerinin yolunu kesti.

Arnold, Benedict (1741-1801) Amerikalı asker ve vatan haini. *Bağımsızlık Savaşı'nın ilk aşamalarında bir kahramandı. Ticonderoga'da, Kanada'nın işgalinde ve Saratoga Springs'te dikkate değer cesaret örnekleri gösterdi. 1778'den sonra, muhtemelen kralcı karısı tarafından ikna edilerek, West Point'i Britanya'nın ele geçirmesi için Clinton'la birlikte komplo kurdu. Habercisi Binbaşı André yakalanınca Britanya saflarına kaçtı ve daha sonra onlar için savaştı. İngiltere'de yalnız başına öldü.

Artakserkses, II. (yak. MÖ 436-358) 404-358 arasında Pers kralı, II. Dareios'un oğlu. 401'de kardeşi Küçük *Kiros'un isyanını Kunaksa'da ezdi. 386'da Spartalılarla yapılan Antalkidas Barışı gereği Küçük Asya'daki Yunan şehirlerini geri aldı. Ancak Mısır'a yeniden sahip olma girişimleri sonuçsuz kaldı. 366-358 arasındaki satrapların ayaklanmasını ise zar zor bastırdı. Oğlu III. Artakserkses, egemenliğini sağlamak için erkek kardeşlerini öldürdü ve iki isyancı satrapı ezdi. Sonunda 343'te Mısır'ı tekrar imparatorluğa dahil olmaya zorladı. Terörle hüküm sürdü ve danışmanı Bagoas tarafından 338'de katledildi.

Arthur İnanışa göre Britanya kralı, olasılıkla 5 veya 6. yüzyılda yaşamış Romalı-İngiliz bey veya komutan. Yaşamı ve mahiyeti, çeşitli dillerde pek çok romantik efsanenin konusu olmuştur. Bu hikâyeler arasında maceraperest şövalyelerin yiğitlikleri ile Kutsal Kâseyi bulma görevinin anlatıldığı maceralar bulunmaktadır. Hikâyeler Malory, Chrétien de Troyes ve başkaları tarafından kurgulanmış ve anlatılmıştır. Norman yazar Wace (12. yüzyıl) ise "Yuvarlak Masa"dan bahsetmektedir. Bu masa, şövalyelerin birbirilerine üstünlük kuramayacak şekilde oturmaları öğlıyordu. Arthur'un sarayı Camelot'taydı. Yazar ve tarihçiler Camelot'un yeri için çeşitli iddialarda bulundu. Galler, Somerset, Cornwall ve Winchester bu yerlerden bazılarıydı.

Arthur, Chester Alan (1830-86) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 21. ABD başkanı (1881-85). 1881'de

Garfield'in başkan yardımcısı olarak atandı. Garfield suikasta uğrayınca onun yerine başkan oldu. Başkanlığı döneminde ABD donanmasının geliştirilmesinde pay sahibiydi.

Arthur, Thomas, Lally Kontu, Tollendal Baronu (1702-66) Fransız general, İrlandalı bir Jakobit olan Sir Gerard O'Lally'nin oğlu. 1756'dan itibaren Arthur, Hindistan'daki Fransız ordusunun komutanlığını yaptı. Bu sırada *Yedi Yıl Savaşı devam ediyordu. Arthur, erzak yokluğundan dolayı Madras kuşatmasından vazgeçmek zorunda kaldı. Ocak 1760'ta Britanyalı komutan Eyre Coote tarafından mağlup edildikten sonra Pondicherry'yi teslim etti. Böylece Hindistan'daki Fransız imparatorluğu sona erdi. Fransa'ya dönünce vatan hainliğinden yargılandı ve iki yıllık hapsin ardından idam edildi. Yazar ve filozof Voltaire, daha sonra oğluyla beraber Arthur'un adını temize çıkarmaya çalıştı. 1778'de verilen cezanın adil olmadığı ilân edildi. Voltaire, Arthur'u aklama çabalarının sonuç vermesinden duyduğu memnuniyeti ölüm döşeğindeyken kâğıda dökmüştür.

Artigas, José Gervasio (1764-1850) Uruguay'ın ulusal kahramanı. 1811-1813 yılları arasında Uruguay'ın İspanya'ya karşı bağımsızlık hareketinin önderiydi. Arjantin'in 1814'teki yayılmacı emellerine karşı da bu mücadelesini sürdürdü. Öte yandan Uruguay, Brezilya'dan gelen Portekizli yayılmacılarla da uğraşmak durumundaydı. Portekizli askerler 1817'de Montevideo'yu ele geçirdi. Artigas, Portekiz ordusunu Uruguay topraklarından kovmayı başaramadı. Artigas, üç yıl boyunca Portekizlilere karşı gerilla savaşını sürdürse de 1820'de Arjantin'e çekilmek zorunda kaldı ve Uruguay'a hiçbir zaman dönemedi.

Artois Kontu Charles *Bkz.* X. CHARLES.

Arusha Deklarasyonu (1967) *Tanzanya Devlet Başkanı Nyerere'nin önemli bir politikasının duyurulması olayı. Metin, bir siyasi parti olan TANU'nun (Tanganyika Afrika Ulusal Birliği) yürütme kurulunda kararlaştırıldı. Metne göre TANU, başlıca üretim araçlarının ülkenin köylü ve işçilerinin kolektif mülkiyetine verileceği bir sosyalist program yürürlüğe sokacaktı. Hiçbir parti üyesi birden fazla maaşa, eve veya kapitalist emtia ile hisseye sahip olamayacaktı. Büyük sanayi ve sigorta şirketlerinin ardından bankalar ve daha büyük ticaret firmaları da kamulaştırıldı. Nyerere, *ujamaa* denilen fikre sıkı sıkıya bağlıydı. Bu fikir, bütün toprakların ve doğal kaynakların köy halkına ait olduğunu savunuyordu. Dolayısıyla deklarasyonun ardından birçok tarım kolektifleri kuruldu. 1977'den sonra bu politika, bir miktar özel yatırıma izin verecek şekilde ılımlı hale getirildi ve 1987'den sonra da büyük ölçüde terk edildi.

Arya Samaj Bir Hindu reform hareketi. 1875'te Svami Dayananda Sarasvati (yak. 1825-83) tarafından kuruldu. Hareket, toplumsal reform ve eğitim programlarına destek olarak Vedaların (kutsal metinler) belirleyiciliğini savundu. Lala Rajpat Rai gibi taraftarları İngiliz egemenliğine karşı siyasi hareketlerde öne çıkan isimlerdi. Hareketin faaliyetleri Hinduların Sih ve Müslümanlarla ilişkisini olumsuz etkiledi.

Aryan Hint-Avrupa (özellikle Hint-İran) dillerinden herhangi birini konuşan halkların (bir ırk olarak görülmemektedir) fertlerine verilen isim. Aryan ırkının belirli bir Aryan dili konuştuğu fikri 19. yüzyılda milliyetçi, tarihçi veya romantik yazarlar arasında yaygındı. Bu fikirler özellikle Fransız yazar ve toplum teorisyeni Joseph Arthur de Gobineau (1816-82) tarafından rağbet görüyordu. Joseph-Arthur, teoriyi bazı ırkların daha aşağı bir doğaya sahip olmasıyla da bağdaştırdı. "Aryan ırkı" kavramı daha

sonra, siyasi propaganda amaçları doğrultusunda Nazi Almanyası'nda yeniden dolaşıma sokuldu.

Aryanizm İskenderiye'de yaşayan Libyalı papaz Arius'un (MS 250-336) Hıristiyanlıktan sapan düşünceler içeren öğretisi. Arius, *İsa Mesih'in ilahi bir tarafının olmadığını, yalnızca müstesna bir insanoğlu olduğunu iddia etti. 325'te *İznik Konsili'nde aforoz edildi ve dinden çıkarıldı. *Konstantin'in ölümünün ardından Roma İmparatorluğu bu konu hakkında bölündü ve 381'de Konstantinopolis'te başka bir kınama daha çıkarıldı. İmparatorluğu işgal eden Cermenler genellikle Aryanizm'i benimsedi; çünkü geleneksel Hıristiyanlıktan daha basitti. Aryanizm, Batı Avrupa'da yayıldı ve 8. yüzyıla kadar yaygınlığını korudu.

Asante (veya Aşanti) Batı Afrika'da yer alan Gana'nın en büyük ve en itibarlı beyliği. 1670'lerde *Asantehene* (kral) Osei Tutu önderliğinde güçlü bir krallık olarak ortaya çıktı. Asante Konfederasyonu adı verilen bu krallık, *asantehene* tarafından Kumasi'den (günümüzde Gana topraklarında) yönetiliyordu. Konfederasyonun zenginliğinin esas kaynağı başta kola fındığı olmak üzere ticaret üzerinde kurduğu denetimdi. Altın madenleri ve Avrupalıların Batı Afrika'daki Altın Sahili'ne kurdukları ticaret merkezlerine Avrupa'dan gelen ürünler karşılığında köle satışı da devletin kaynakları arasındaydı. 1807'de Asante, Fanti'nin kıyı bölgelerini işgal etti. Britanya'nın köle ticaretini kaldırması üzerine 1824-1831 arasında ve tekrar 1874'te İngilizlerle savaşa girildi. Son savaşta Feldmareşal Vikont Wolseley (1833-1913) Asante'nin başkenti Kumasi'yi ele geçirdi ve yaktı. Diğer sıkıntılar (1895-96) bir protektora kurulması ve *Asantehene* I. *Prempeh'in sürgüne yollanmasıyla sona erdi. 1901'de Britanya, ülkeyi ilhak etti. 1924'te Prempeh'in geri dönmesine izin verildi. 1935'te ise yerel hükümetin bir parçası olarak bir Asante Konfederasyon Konseyi kuruldu; başına da *asantehene* getirildi. Aynı yıl Asante halkının ruhunu simgeleyen Altın Oturak, Kumasi'ye geri verildi.

Gana'nın güney tropik ormanlarında yaşayan bir halk da aynı şekilde Asante adıyla bilinmektedir. Asante halkı, ağırlıklı olarak tarımla uğraşmaktadır. Tarım faaliyetleri yerel tüketime yönelik olsa da kakao ihraç edilmek üzere üretilen önemli bir üründür. Asante toplumu, anne soyu ilkesine dayalı örgütlü bir toplumdur (anne ve kız kardeşler üzerinden erkekten erkeğe soy ilerler). Ancak Asante, babadan gelen ruhsal özelliklere de değer verir. Soy oturağı, soyun reisinin sembolüdür.

Ascham, Roger (yak. 1515-68) İngiliz hümanist yazar ve bilgin. Tahta çıkmadan önce I. Elizabeth'e öğretmenlik yaptı. Kraliçe Mary ve daha sonra yine Elizabeth'in Latin dili sekreteriydi. Okçuluk üzerine incelemesi *Toxophilus* (1545) ve eğitim üzerine pratik ve etkili incelemesi *The Scholemaster* (1570) ile dikkatleri üzerine çekti.

Ashley Cooper, Anthony *Bkz.* COOPER, ANTHONY ASHLEY, I. SHAFTESBURY KONTU.

asiento de negros 1713'te kölelerin İspanya'nın Amerika sömürgelerine satışı için Britanya ile İspanya arasında yapılan bir sözleşme. *Utrecht Barışı'nda (1713) İspanya, diğer ayrıcalıkların yanı sıra, Britanya'ya İspanya'nın Amerikan sömürgelerine köle tedarikinde tekel vermişti. 144 bin köle, yılda 4 bin 800 olmak üzere 30 yılda Amerika'ya götürülecekti. Sözü edilen köleler, *Güney Denizi Balonu'yla sonuçlanan spekülasyonların konusu oldu. Bu durum, sonu gelmez anlaşmazlıklara ve 1739'da İngiltere ile İspanya arasında Jenkins'in Kulağı Savaşı'na yol açtı. Sözleşme, 1750'de karşılıklı olarak feshedildi.

Askia Muhammed, I. (ö. 1528) Batı Afrika'daki *Songay İmparatorluğu'nun hükümdarı (1493-1528). Esas adı Muhammed Ture olan Askia Muhammed, *Sünni Ali'nin en iyi komutanıydı. 1493'te Ali'nin oğlundan Songay tahtını gasp etti. Böylece yeni bir hanedan başlatan Muhammed Ture, Askia unvanını aldı. Sonradan Müslüman olmasına rağmen paganlara karşı hoşgörülü yaklaştı. *Mekke'ye haccı sırasında, başta büyük İslam bilgini Meğili olmak üzere pek çok önemli şahsiyetle tanıştı. Fas ve Mısır'la yakın siyasi ve ticari ilişkiler kurdu. Etkili bir idari yapı inşa etti. Sağlam bir kara ordusu ve Nijer Nehri'nde bir donanma örgütledi. Timbuktu'yu Songay İmparatorluğu'nun başkenti yaptı ve bu kenti düşünsel ve dini bir merkez haline getirdi.

Asoka (ö. yak. MÖ 232) Hindistan imparatoru (yak. MÖ 269- yak. 232). Fetih harekâtına girişse de devlet dini ilân ettiği Budizm'e geçtikten sonra savaş yapmaktan vazgeçti. Yeni inancını yaymak için Suriye ve Ceylan gibi uzak diyarlara misyonerler yolladı.

Asquith, Herbert Henry, I. Oxford ve Asquith Kontu (1852-1928) Britanyalı Liberal Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1908-16). I. Dünya Savaşı öncesindeki yıllarda İrlanda'nın özerkliği için üçüncü yasa önerisini sundu. Öte yandan kadınların seçme hakkı mücadelesi ve Lortlar Kamarası'nın *Lloyd George'nin Halk Bütçesi (1909) teklifine yönelik öfkesiyle uğraştı. Asquith, 1915'te Muhafazakârları bir koalisyon hükümetine soktu. Bu konuda partisine danışmaması Liberaller arasında ayrılık yarattı. Ertesi yıl koltuğunu Lloyd George'a bırakmak zorunda kaldı. Fakat partisinin liderliğini sürdürdü.

assize[23] 12. yüzyılın sonlarında İngiltere'de II. *Henry tarafından uygulamaya sokulan bir hukuk yapma yöntemi. Ceza davalarına ilişkin olan Clarendon Kararı (Assize) (1166) ve yerel savunma ile polislik önlemlerini yeniden düzenleyen Arms Kararı (Assize) (1181) krallık konseyinin oturumlarında kabul edilen kararnamelerdi. Gasp edilen bir arazinin sahibine geri verilmesi, mülk verasetinin esas alınması ve ihtilaflı arazilerin sahiplerinin belirlenmesi gibi konularda hüküm veren benzer kararnameler II. Henry'nin konsey oturumlarından (1166, 1176 ve 1170'lerin sonu) çıktı. Bu yöntem Ortaçağ boyunca önemini korudu.
13. yüzyılda gezici hâkimler uygulaması ve bu hâkimlerin yürüttükleri duruşmalar da bu isimle anıldı. Bu duruşmalar düzenli bir sisteme oturtuldu (1293-1328) ve 1971'de yeni bir Krallık Mahkemeleri sistemi oluşturulana kadar bu gezici hâkimler görevlerine devam etti.

Asur Günümüzde kuzey Irak olan eski bir ülke. Asur'un merkezi Dicle Nehri'nin batı kıyısındaki bir şehir devleti olan Aşur'du. Aşur, ilk kez MÖ 14. yüzyılda önem kazandı ve sınırlarını genişletti. MÖ 8. yüzyıldan 7. yüzyılın sonlarına kadar Asur, Yakındoğu'da egemen bir güç oldu. Basra Körfezi'nden Mısır'a uzanan bir imparatorluk inşa etti. Başkenti, günümüzde Musul olan bölgeye yakın bir yerde kurulan Ninova'ydı. Devlet, MÖ 612'de Medler ve Keldanilerin ortak güçleri tarafından mağlup edilerek yıkıldı.

Astor, John Jacob (1763-1848) ABD'li kürk tüccarı ve sermayedar. Amerika'da kürk ticaretine giren Astor, 1800'e gelindiğinde Atlantik ve Pasifik'te düzenli seferler yapan taşeron gemilerle ticari bir imparatorluğun temellerini atmıştı. 1808'de kurulan, sahibi olduğu American Fur Company on yıl içerisinde Kuzey Amerika'da kürk ticaretine hâkim oldu. Astor, 1834'te kürk ticaretindeki paylarını satarak kalan yıllarını yüksek kârlı gayrimenkullerini işleterek geçirdi.

23 İngiltere'deki tarihsel bağlamından ayrı olarak "özel oturum hükmü" olarak çevrilebilecek kararnamelere verilen isim. (ÇN)

Astor, Nancy Witcher Langhorne, Vikontes (1879-1964) ABD doğumlu Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi siyasetçi. 1919'da kocasının yerine Plymouth'tan milletvekili seçildi. Böylece, Avam Kamarası'na giren ilk kadın oldu. Parti siyasetlerini izlemek yerine alkol karşıtlığı ve kadın hakları gibi sıkı sıkıya bağlı olduğu davaların peşinden koştu.

Asya Dünyanın kara yüzeyinin üçte birini oluşturan en büyük kıta. Asya, kutuplardan ekvatora Ural Dağları'ndan Pasifik Okyanusu'na kadar uzanmaktadır. Hint Yarımadası, Küçük Asya ile *Japonya, *Filipinler ve *Endonezya gibi birçok ada Asya'da yer almaktadır.

Fiziki Devasa genişlikteki Sibirya'ya açılan en kuzeydeki topraklar esas itibariyle tundradır. Güneye doğru rakım yükselmeye başlar. Dünyanın en yüksek dağlarının olduğu Himalayalar'ın bulunduğu Orta Asya dağlık bir bölgedir. İndus, Ganj, Mekong ve Yangtze gibi başlıca nehirler Hindistan ve Çin'in geniş alanlarına su ve tortul madde taşırlar. Avrasya levhasının ucunda yer alan volkan ve deprem bölgesi, Japonya'dan başlayarak kıtanın güneyinden batıda Türkiye'ye uzanır.

Tarih Eski *Sümer, *Babil, *Asur, Med ve Pers uygarlıklarının yanında *Çin ve *Hindistan uygarlıkları da Asya'da doğdu. Dünyadaki başlıca dinlerin kaynağı Asya'dır. Yahudilik ve Hıristiyanlık buradan Batı'ya yayılmıştır. Nüfus hareketleri coğrafyadan etkilenmiştir. Pek çok kültür izole biçimde yaşamını sürdürmesine karşın *Hunlar, *Moğollar ve *Kazaklar gibi fetih devletleri çok büyük imparatorluklar kurmuştur. MÖ 2. yüzyıl gibi erken bir tarihte *İpek Yolu üzerinden Çin-Avrupa arasında ticaret gerçekleşiyordu. 15. yüzyılda *Vasco da Gama gibi kâşifler tarafından bulunan deniz yolları, *Doğu Hindistan Şirketi gibi şirketlerin kurulmasına yol açtı. Bu şirketler, yeni kaynaklardan faydalanma arzusundaydı. Avrupa'nın sömürge güçleri, Asya'da topraklar elde etti ve 20. yüzyılın ortalarında sömürgeler bağımsızlığını kazanana kadar etkileri azalmadı. Öte yandan 20. yüzyıl, Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi devletlerle komünizmin yükselişine de sahne oldu. Amerika Birleşik Devletleri, *Kore Savaşı ve *Vietnam Savaşı'na girdi. Birleşik Devletler'in büyük bir komünist ittifak kurulmasından duyduğu korku ancak 1960 sonrası Sovyetler Birliği ile Çin'in arası açılınca giderildi. Japonya, ciddi bir ekonomik atılım gerçekleştirdi. Güneydoğu Asya ülkelerinin "kaplan ekonomileri" özellikle 1980'ler ve 90'larda çok hızlı büyüdü. 21. yüzyıl beraberinde Çin ve Hindistan'ın başlıca ekonomik güçler seviyesine yükselişini getirdi. Ortadoğu ise şiddetli huzursuzluklarla boğuşmaya devam etti.

Aşikaga (1392'den itibaren şogunların yaşadığı Kyoto'nun bir ilçesi olan Muromaçi ismiyle de bilinir) 1339-1573 arasında Japonya'da hüküm sürmüş *şogunluk. 1333'te Aşikaga Takanju (1305-58) *Kamakura şogunlarının naipleri olan *Hojoları devirdi. Hemen akabinde İmparator Go-Daigo'yu başkent Kyoto'dan attı. Bunun üzerine çıkan hanedanlar arası çekişme ortamında Koyo'yu imparator olarak belirledi. Karşılığında da imparator, şogunluğu Kamakura'dan alarak ona devretti. Aşikaga Takanju, şogunluğu Kamakura'dan Kyoto'ya taşıdı. Aşikaga şogunları hiçbir zaman tam olarak önemli bir güce sahip olamadı. Bunun nedeni, rakip **daimyo* ile kendi *samuray ordularının arasındaki çatışmalardı. Aşika Şogunluğu'nda giderek artan kargaşa, 1573'te *Oda Nobunaga ve ordusu şogunu Kyoto'dan atınca sona erdi.

Aşölyen *Bkz.* PALEOLİTİK.

Aşurbanipal Asur kralı (yak. MÖ 688-627). Sanherib'in torunu olan Aşurbanipal,

Elamlıların başkenti Susa'nın yağmalanmasından sorumluydu. Ayrıca Babil'deki bir ayaklanmayı bastırdı. Aşurbanipal, buna karşın, esas olarak sanat hamiliğiyle öne çıktı. Ninova'da 20 binin üzerinde kil tabletten oluşan bir kütüphane kurdurdu. Tabletler arasında edebiyat, din, bilim ve idari belgeler de bulunmaktaydı.

Atahualpa (ö. 1533) *İnka İmparatorluğu'nun son hükümdarı, Huayna Capac'ın oğlu. 1525'ten itibaren Quito'dan (günümüzde Ekvator) hüküm süren Atahualpa, üvey kardeşi ve Cuzco'daki diğer hükümdar Huáscar'ı mağlup etti. 1530'daki Huancavelica'daki muharebenin ardından onu öldürdü. 1532'de Francisco *Pizzaro'ya ve bölgedeki İspanyollarla ittifak kuran Huáscar taraftarlarından geriye kalanlara karşı harekete geçti. Cajamarca'da pusuya düşürüldü, ele geçirildi ve fidye için esir tutuldu. Atahualpa, altın ve gümüş eşyalarla dolu bir oda hazırlanmasını emretti. O sırada bir ordu onu kurtarmak üzere gizlice harekete geçmişti. Ancak, Pizarro plandan haberdar oldu ve Atahualpa öldürüldü. Bundan kısa bir süre sonra Pizarro, Cuzco'yu ele geçirdi. Birkaç yıl içerisinde İspanya, İnka topraklarına tamamen egemen oldu.

Atatürk, Kemal (veya **Kemal Atatürk Paşa; Mustafa Kemal Atatürk**) (1881-1938) Türk komutan ve devlet adamı, cumhurbaşkanı (1923-38). I. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'de kurulan Cumhuriyet Halk Partisi'nin önderi olan Kemal Atatürk, 1920'de geçici hükümetin başkanı olarak seçildi. 1923'te Türk cumhuriyetinin ilân edilmesiyle devletin ilk cumhurbaşkanı oldu. 1934'te Atatürk adını aldı. Cumhurbaşkanlığı döneminde pek çok siyasi ve toplumsal reform yaptı. Reformlar arasında halifeliğin kaldırılması, Türkçenin yazımında Latin alfabesinin benimsenmesi ile Türkiye'yi modern ve laik bir devlet haline getirmek için planlanmış çeşitli uygulamalar vardır.

Ateşkes Devletleri *Bkz.* BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ.

Athanasios (Aziz) (yak. 296-373) Yunan ilahiyatçı. İskenderiye piskoposu olarak, özellikle Aryanizme karşı geleneksel Hıristiyanlığın tutarlı bir savunucusuydu. Mısır'daki münzeviliği benimseyen keşişlerin hareketine yardımda bulundu. Batı'ya keşişliği ve manastır fikrini tanıttı.

Athelstan (893/4-939) İngiltere kralı. Fiilen bütün İngiltere'nin ilk kralıdır. Athelstan, 924'te Wessex ve Mercia tahtlarına çıktı. Ertesi yıl bütün İngiltere'nin kralı oldu. İskoçya ve Galler'i başarılı bir şekilde istila etti. İstilacı bir Dan ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı.

Atina Modern Yunanistan'ın başkenti, tarihsel olarak antik Yunan şehir devleti. Kenti çevreleyen Attika bölgesindeki birkaç küçük köyün birleşmesiyle meydana geldi. Atina, ilk başta, hükümdarlığın babadan oğula geçtiği bir krallığın egemenliğine girdi. Ardından şehir, uzun süren aristokrat bir yönetim gördü. Bu yönetime ilk karşı çıkış MÖ 594'te *Solon'dan geldi. Şehirde *Peisistratos tarafından 561'de geçici, 546'da kalıcı olarak tiranlık kuruldu. Tiranlık, Peisistratos'un oğlu Hippias'ın kovulmasıyla 510'da sona erdi. Birkaç yıl içerisinde Kleistenes, *Atina demokrasisini sağlam bir temele oturttu.
MÖ 490 ve 480-79'da Atina, Yunan-Pers Savaşları'nda başarı kazandı. Savaşların hemen arkasından Atina hükümdarları *Delos Birliği'ni *Atina İmparatorluğu'na çevirdi. Şehir, yükselen sanat faaliyetlerini destekledi; Akdeniz'in her tarafından sanatçıları Atina'ya çekti. Buna karşın *Peloponez Savaşı'nda Sparta tarafından mağlup edildi. 404 yılına gelindiğinde imparatorluk kaybedilmiş, donanmanın hemen hemen tamamı yok olmuş ve şehir duvarları çökmüştü. Atina, MÖ 4. yüzyılda dikkat çekici bir toparlanma yaşadı. Makedonya hükümdarı II. Filipos'a karşı direnişin başını çekti. Şehir, *Akademia çevresinde geli-

şen felsefe, bilim ve sanatın merkezi haline geldi.
Atina, Büyük İskender'in vârislerine yenik düştü. MÖ 262'de bağımsızlığını kaybetse de 228'de geri kazandı. Roma'ya karşı Pontus Kralı VI. *Mitridates'i (MÖ 120-63) desteklediken sonra Atina, Mitridates'in düşmanı *Sulla tarafından kuşatıldı ve yağmalandı. O yıllardan itibaren şehir, başta Romalılar olmak üzere pek çok genç adamı cezbeden bir üniversite şehri olarak önemini korudu. Şehrin tarihsel olarak karanlığa gömüldüğü ve ekonomik düşüş yaşadığı uzunca bir dönem yaşandı. Atina, 1456'da Türkler tarafından ele geçirildi. 1687'de Venedik kuşatması esnasında büyük yara aldı.

Atina demokrasisi MÖ 6. yüzyılın son yıllarında Kleistenes (ö. MÖ 508) tarafından kurulan bir tür halk yönetimi. Demokrasinin ana organı halk meclisiydi (*ekklesia*). Meclis, 18 yaşın üstündeki tüm Atinalı erkek vatandaşlara açıktı. Bütün üyelerin söz hakkı vardı. Yasamaya ve siyasi meselelere dair kararların hepsi bu mecliste alınıyordu. 500 üyeden oluşan konsey (*boule*) ise 30 yaşın üstündeki Atinalı erkek vatandaşlardan bir yıllığına seçiliyordu. Konsey, meclisin gündemini belirleyen ve alınan kararları uygulayan bir yürütme organıydı. 429'daki ölümüne kadar, Atina demokrasisine *Perikles yön verdi. Arkasından gelen hiçbir "demagog" onun kadar etkili olamadı.

Atina İmparatorluğu MÖ 5. yüzyılda Atina'ya haraç ödeyen, esas olarak Ege bölgesindeki şehir ve adalar. Denizlerdeki açık ara üstünlüğü sayesinde Atina, *Delos Birliği'ndeki müttefiklerine egemenliğini dayatmasıyla bu imparatorluk ortaya çıktı. MÖ 454'te Delos Birliği'nin hazinesinin Delos'tan Atina'ya taşınması bu bağlamda önemli bir adımdı. Bu, Atina'nın haraç toplanmasının üzerindeki tartışmasız denetimini sağlamış oldu. Yazıtlar ve edebi kaynaklar, Atina'nın bağlı birimlerini hangi araçlarla denetlediğini gözler önüne sermektedir: Garnizonlar yerleştirilmesi, önemli veya isyancı bölgelerde Atinalı vatandaşlardan oluşan koloniler kurulması, yerel demokrasilerin teşvik edilmesi, önemli davalara Atina'dan bakılması, imparatorluk çapında Atina ağırlık ölçülerinin dayatılması ve merkezi görevlilerin bağlı şehirler üzerindeki sıkı biçimde denetlenmesi.
Güçlü bir donanmaya sahip olduğu sürece Atina, isyanları ezebiliyor, Ege'de egemenliğini devam ettirebiliyordu. Ancak Atina'nın *Peloponez Savaşı'ndaki nihai yenilgisiyle beraber imparatorluk da çöktü. Buna rağmen MÖ 377'de İkinci Atina Konfederasyonu'nu kuran Atina, önceki hatalarını tekrarlamamaya çalıştı.

Atkinson, Sir Harry (Albert) (1831-92) Yeni Zelandalı devlet adamı, başbakan (1876-77, 1883-84, 1887-91) Britanya'da doğan Atkinson, 1853'te Yeni Zelanda'ya göç etti. 1861'de burada Temsilciler Meclisi'ne girdi. Ayrıca 1860'ların başında Maori Savaşları'nda komutanlık yaptı. İlk başbakanlık döneminde sömürge eyalet hükümetlerini kaldırdı. Daha sonra sömürge hazinedarı (1879-82, 1882-83) olarak görev yaptı. Bu dönemdeki kemer sıkma politikalarıyla hatırlanan Atkinson, 1880'lerde Yeni Zelanda'nın ekonomik bunalım dolayısıyla aldığı yaraları hızlıca sarması için çalıştı.

Atlantik Bildirisi (İngilizcesi Atlantic Charter) II. Dünya Savaşı sonrası yapılacak barışa yön verecek ilkelerin belirtildiği ortak bir açıklama. Bildiri, 14 Ağustos 1941'de *Churchill ile F. D. *Roosevelt arasında denizde gerçekleşen bir toplantıdan çıktı. Özgür seçimler, serbest ticaret, denizlerin özgürlüğü ve dönemin saldırgan devletlerinin silahsızlandırılması koşulan şartlar arasındaydı. Yerel halkların isteklerine rağmen ülkelerin topraklarında yapılan değişiklikler kınandı. Açıklama ayrıca Britanya ve ABD nezdinde yayılma hırslarından vazgeçildiğinin altını çizdi. Sovyetler Birliği de dahil olmak üzere Mihver Devletleri'yle savaşan diğer ülkeler de ilerleyen aylarda bu ilkele-

re desteklerini açıkladı. Atlantik Bildirisi, *Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın da ideolojik temelini oluşturdu.

Atlantik Muharebesi II. Dünya Savaşı'nda bir dizi deniz harekâtına verilen isim. Atlantik, Karayipler ve Kuzey Avrupa sularında gerçekleşen harekâtlar hem denizaltı ablukalarına hem de Müttefik nakliyatlarına yönelik saldırılara sahne oldu. Yer yer İtalyan denizaltılarından da yardım alan Alman U-botları saldırıların asıl aracıydı. Bunların yanında uçaklar ve ticaret gemilerini hedef alan yüzey gemileri de operasyonlara katıldı. Çoğunluğu Britanya menşeli, 2800'e yakın Müttefik ticaret gemisi bu harekâtlar sonucunda kayboldu. Bu durum Müttefikler'i zor durumda bıraktı. 1943 yazından sonra daha iyi radarların kullanılmaya başlanması, uzun yol uçakları ile koruma gemilerinin takviye edilmesi ve Alman gizli şifrelerinin kırılmasıyla sorun azaldı. Öte taraftan aynı teknolojik gelişmeler U-botların etkisini de artırmaktaydı. Tehdidin nihai olarak ortadan kaldırılması ancak Müttefiklerin U-botların üssünü karadan ele geçirmesiyle gerçekleşti.

Atlantis Efsaneye göre yaklaşık 12 bin yıl önce yaşanan bir depremle sulara gömüldüğü söylenen bir ada. Platon, bir efsanede Atlantis'i betimlemiş, bunun üzerine bahsedilen yerin Girit'teki Minos uygarlığı olduğu düşünülmüştür. Minos uygarlığı, MÖ 1500'de Thera'daki (Santorini) volkan patlamasıyla yok olmuştu.

attainder[24] Vatan hainliği veya ağır suçtan hüküm giyerek idam cezası yahut sürgünle cezalandırılan bir şahsın medeni hak ve yetkilerini kaybetmesi durumu. İngiliz örf ve âdet hukukundaki en ağır cezadır. Bu hak kaybına uğrayan kimseler bütün mal ve mülkünü kraliyete bırakmak zorunda kalıyordu. Attainder Yasası'nın uygulanması Güller Savaşı sırasında yaygınlaştı. Geri çekilebilir olduğu için bir tehdit olarak kullanılabiliyordu. Hatta 1453-1509 arasında bu mahrumiyete uğrayan 397 kişiden 250'sinin hükmü geri çekildi. Bir süre sonra bu uygulama kabul görmemeye başladı. Çünkü savunma yapılmasına izin verilmesi şart değildi. 18. yüzyılda seyrekleşen ceza, 1798'de tamamen sona erdirildi.

Attila (406-53) Hunların kralı (434-53). 445-450 arasında Macaristan'daki merkezinden Ren Nehri ile Hazar Nehri arasında geniş alanları kırıp geçirdi. Doğu Roma İmparatorluğu'na büyük yıkımlar getirdi. Attila, daha sonra Batı Roma İmparatorluğu'nu da işgal etti ama 451'de Vizigotlar ile Roma'nın ortak orduları tarafından Chalons'da mağlup edildi. Yaşadığı süre boyunca Attila ve ordusu Avrupa'ya dehşet saçtı. Bu sebeple kendisine "Tanrı'nın Kırbacı" lakabı verildi.

Attila Hattı (veya Şahin Hattı) Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'ı istilasının ardından çizilen, Türk kesimi ile Rum kesimini ayıran sınır hattı.[25] Attila'nın harekâtlarına benzetilen istila, Türkiye'nin Kıbrıs'ın bölünmesine yönelik planını (Attila Planı) hayata geçirdi. Hat, Güzelyurt Körfezi'nden Gazimağusa'ya kadar uzanmaktadır.

Attlee, Clement Richard, I. Kont (1883-1967) Britanyalı İşçi Partisi üyesi devlet adamı. Attlee, 1935'te İşçi Partisi'nin başına geçti. 1942'de Churchill'in koalisyon hükümetinde başbakan yardımcılığına geldi. 1945'te partisinin açık ara seçimi kazanmasının ardından Avam Kamarası'nda mutlak çoğunluğa sahip olarak iktidara gelen ilk İşçi Partili başbakan oldu. Başbakanlığı döneminde modern bir sosyal devlet inşa edildi. Başlıca sanayi kolları (kömür, gaz, elektrik gibi) kamulaştırıldı. Dışarıda ise sömürgelerden kademeli olarak çekilme ve NATO'ya destek politikaları benimsendi.

24 İngiltere'deki tarihsel bağlamından ayrı olarak "hak kaybı" olarak çevrilebilecek bir hukuki durum. (ÇN)

25 Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahale, burada "istila" olarak nitelendirilmekle birlikte, resmi kaynaklarda "Kıbrıs Barış Harekâtı" olarak anılmaktadır. (YN)

Aubrey, John (1626-97) İngiliz antikacı ve yazar. Saha arkeolojisinin öncülerinden biriydi. Araştırmaları çoğunlukla Wiltshire'deki toprak tahkimatlar ve anıtlar (özellikle Avebury ve Stonehenge) üzerinde yoğunlaşıyordu. Aubrey, 1663'te Kraliyet Dostları Derneği'nin ilk üyelerinden biri oldu. John Milton ve Francis Bacon gibi kalburüstü insanlar hakkında yazdığı, canlı ve anekdotlar içeren biyografi derlemesi yazar kişiliğine dair en önemli eserdir. *Brief Lives*[26] başlıklı bu kitabın sansürlü bir baskısı ilk kez 1813'te yapıldı.

Auchinleck, Sir Claude John Eyre (1884-1981) Britanyalı feldmareşal. I. Dünya Savaşı'nda üstün başarıyla hizmet verdi. Nisan-Mayıs 1940'taki sonuçsuz kalan Norveç Seferi sırasında Narvik'teki kara ordularının komutanlığını yaptı. 1940-1941 arasında Hindistan'da başkomutandı. 1941 ortalarından itibaren Kuzey Afrika'da görev aldı. 1942'de Libya'daki taarruza önderlik etti ve güçlü Alman birlikleri tarafından çekilmeye zorlandı. *Tobruk teslim olduğunda askerlerin başına bizzat geçerek *El-Alameyn'de kritik bir savunma hattı oluşturdu. Daha sonra Churchill'in onun yerine Montgomery'yi getirmesiyle beraber tekrar Hindistan başkomutanlığına döndü.

Augsburg Barışı Almanya'da Lüteriyenliğin ve Katolikliğin ikisinin de varlığını kabul eden bir anlaşma. Anlaşmaya, 1555'te Augsburg'da toplanan Kutsal Roma İmparatorluğu Krallık Meclisi'nde varıldı. İki tarafı da tam olarak tatmin etmemesi ve eksik yanları olmasına karşın İmparatorluk içindeki 50 yılı aşan dini çatışmaları sona erdirdi.

Augsburg Bildirisi *Luther tarafından onaylanan ve Lüteriyen inancın fikirlerini açıklayan bir bildiri. 25 Haziran 1535'te Alman şehri Augsburg'da V. *Karl'a (Şarlken) sunulmuştur.

Augsburg Birliği 1686'da İmparator Leopold ve bazı Alman prensler arasında kurulan bir ittifak. İttifakın amacı XIV. *Louis'in Renanya'ya ilerleyişini durdurmaktı. Fransızlar *Pfalz'ı işgal edince Kutsal Roma imparatoru, Hollanda, İspanya ve İsveç birleşerek Büyük İttifak'ı kurdu.

Augsburg Birliği Savaşı *Bkz.* DOKUZ YIL SAVAŞLARI.

augur Eski Roma'da resmi görevli kâhin veya müneccimlere verilen isim. *Augur*'un görevi devletin veya yöneticilerin faaliyetlerine yönelik tanrıların yaklaşımını kollamaktı. *Augur*'lar Roma'nın erken yıllarında soydan kral olmayanların tahta çıkmasında kilit bir rol oynadı. Bu ismin, Latince kuş anlamına gelen *ave* kelimesinden türediği düşünülmektedir. Çünkü *augur*'lar, askeri seferlerin ve önemli doğum olaylarının öncesinde diğer pek çok hayvanın yanında kuşların da hareketlerini inceliyordu. Ayrıca yine bu zamanlarda afetleri ve rüyaları da gözlemliyorlardı. Romalıların bütün siyasi toplantılarından önce mutlaka kuş falına bakılırdı.

August, II. (veya Güçlü August) (1670-1733) Polonya kralı (1696-1733). 1694'ten itibaren Saksonya prensi olan August, III. *Jan'dan (Jan Sobieski) sonra 1696'da Polonya kralı oldu. İsveç hükümdarı XII. *Karl'a karşı Rusya ve Danimarka'nın saflarına katıldı; ancak yenilgiye uğradı. Karl tarafından sürgüne gönderilirdi ve yerine Stanislas Leszczynski kral olarak seçildi. Karl'ın Poltava'da mağlup edilmesinin (1709) ardından August eski konumunu yeniden elde etti. İsveç'le tekrar başlayan savaş 1718'e kadar sürse de hükümdarlığının kalanında Saksonya ve Polonya'nın ekonomik refahını belli bir düzeye getirdi. Çok savurgan bir hükümdar olan August, Avrupa'nın en hovarda kralı olarak görülmekteydi. Aynı zamanda bir sanat hamisi ve özellikle Dresden ile Messen'deki porselen fabrikalarının destekçisiydi.

26 Kısa Hayat Hikâyeleri. (ÇN)

Augustinus (Canterbury) (Aziz) (ö. yak. 605) İlk Canterbury başpiskoposu. Papa Büyük Gregorius tarafından İngilizleri Hıristiyanlığa geçirmekle görevlendirildi (596). Yanında 40 keşişle beraber ilk olarak Kent şehrine geldi (597). Burada karısı zaten Hıristiyan olan Kral Ethelbert'i Hıristiyan yaptı. Başpiskopos olarak görevlendirilen (597) Augustinus, kiliseyi 12 piskoposluğa ayırdı (598). 603'te Kelt piskoposlarla yaptığı bir toplantıda Katolik ve Kelt kiliseleri arasında uzlaşma sağlamayı başaramadı. Ancak daha sonra bu sorun *Whitby Sinodu'nda (664) çözüldü. Augustinus'un çabaları Hıristiyanlığın İngiltere'de tekrar yerleşmesinde çok etkili oldu.

Augustinus, Hippo'lu (Aziz) (354-430) Kilisenin Doktrin Azizi[27]. Kuzey Afrika'da pagan bir baba ve Hıristiyan bir anneye doğan Augustinus, hayatının ilk dönemlerinde bir dizi ruhsal krizden geçti. Bu deneyimlerini *İtiraflar* kitabında aktardı. Milano'dayken Piskopos Ambrosius'tan etkilendi ve onun Hıristiyanlığa Neoplatoncu bakışını benimsedi. Ayrıca Ambrosius, 386'da Augustinus'u vaftiz eden kişiydi. Augustinus'un hayatı manastırlarda geçti. 396'da Kuzey Afrika'daki Hippo'da piskopos oldu. Piskoposluğu süresince Pelagyanların, Donatistlerin ve Manişeistlerin devamlı muhalefetini göğüslemek durumunda kaldı. Geniş eserler topluluğunun arasında en bilineni *De Civitate Dei*[28] adlı eseridir. Augustinus'un fikirleri, kendisinden sonraki Batı ilahiyat anlayışına yön verdi. İlahiyatı psikolojik kavrayış biçimi, Tanrı'nın lütuflarına insanın bağımlı olduğu anlayışı (bu fikirleri kader öğretisinde ifade edilmiştir), Kilise ve kutsal varlıklar algısının bunda payı oldu.

27 Doktrin Azizleri, Kilise'nin kurallarının belirlenmesi ve geliştirilmesinde etkili olan bilginlere verilen unvan. (ÇN)

28 Tanrı'nın Şehri. (ÇN)

Augustus (MÖ 27'ye kadarki ismiyle Octavianus) (MÖ 63-MS 14) İlk Roma imparatoru. Asıl ismi Gaius Octavius'tur. MÖ 44'te büyük amcası Iulius Caesar (Jül Sezar) tarafından evlat edinilince Gaius Iulius Caesar Octavianus adı verildi. MÖ 43'te üçlü yönetimde yerini aldı. Daha sonra MÖ 31'de Antonius'u mağlup ederek üstünlüğü ele geçirdi. MÖ 27'de anayasal düzenlemeyle kâğıt üstünde cumhuriyet yeniden tesis edilse de pratikte Octavianus'un egemenliğini devamlı hale getirdi. Aynı yıl Octavianus'a "Augustus" (Latince kutsal anlamında) unvanı verildi. Hükümdarlığı, dışarıda yayılmacı askeri seferlerle; içeride ise içsavaşlardan dolayı kesintiye uğramış Roma değerlerini yeniden kazandıracak ahlaki ve dini reformlarla öne çıktı.

Augustus, William, Cumberland Dükü (1721-65) II. George'nin üçüncü oğlu, Britanyalı komutan. *Culloden Muharebesi'ndeki zaferinin arkasından Jakobit aşiretlerini sert biçimde bastırmasından dolayı kötü bir şöhret (ve "Kasap" lakabını) elde etti.

Aung San (1914-47) Birmanyalı milliyetçi önder. Öğrencilik yıllarından itibaren radikallerin liderlerinden biri olan Aung San, II. Dünya Savaşı'nda Japonların yardımını ve gizlice taraftarlarını askeri eğitimden geçirmesini kabul etti. 1942'de Birmanya'a dönerek Japon destekli Birmanya Ulusal Ordusu'nun komutanlığını üstlendi. Pasifik'teki savaşın son haftalarında Birmanya Ulusal Ordusu, taraf değiştirerek Müttefikler'e geçti. Savaş sonrası kurulan Bakanlar Kurulu'nun başkanı oldu. Aung San, 1947'de İngilizlerden tam özerklik sözü aldı. Aynı yılın Temmuz ayında, Konsey toplantısı esnasında altı görev arkadaşıyla beraber siyasi hasımları tarafından suikasta uğradı.

Aung San Suu Kyi (1945-) Birmanyalı siyasi önder. Aung San'ın kızıdır. 1988'de ülkesinin ana muhalefet partisi Ulusal Demokrasi Birliği'nin (NLD) kurucularından biri ve lideri oldu. 1989'da ev hapsine çarptırılmasına ve aday olmasına izin verilmemesine karşın NLD, 1990 demokratik seçimlerinde sandalyelerin %80'ini kazandı. İktidardaki askeri hükümet NLD'nin bu zaferini tanımadı. Şiddet içermeyen siyasi gösteriler yoluyla siyasal reform taraftarı olan Aung San Suu Kyi, 1991'de Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü. 1995'te ev hapsi sona erdi. 2000'de yeniden tutuklandı; 2002'de salıverildi. 2003'te tekrar tutuklandıktan sonra son olarak 2010'da dışarı çıktı ve 2012'de NLD'den milletvekili seçildi.

Aurelianus (tam adı Lucius Domitius Aurelianus) (yak. 215-75) Roma imparatoru (270-75). Aslen sıradan bir asker olan Aurelianus, rütbeleri bir bir yükselerek sonunda ordu tarafından imparator seçildi. Bir dizi askeri sefer sonucu isyanları bastırdı ve barbarları püskürttü. Kraliçe Zenobia'yı Palmira'da mağlup etti (272). Ayrıca, Roma'nın etrafına yeni surlar inşa ettirdi. Devletin ilahı olarak Güneş'i belirledi. Kendi komutanları tarafından suikasta uğradı.

Aurelius, Marcus (tam adı Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus) (121-80) Roma imparatoru (161-80). Antoninus Pius'un evlatlık vârisi olarak tahta çıkan Aurelius'un hükümdarlığı, imparatorluğu kuzeyden işgal eden Cermen kabilelerle savaşarak geçti. Doğuştan filozof bir mizacı vardı. *Kendime Düşünceler* kitabı Stoacı bir bakış açısından aforizmalar ve düşünceler derlemesidir. Kitabı kendisine bir rehber olması için yazmıştır.

Ausgleich (1867; Almanca "uzlaşma" anlamında) Avusturya'nın İtalya ve Almanya'da yenilmesi üzerine, Macaristan ve *Avusturya İmparatorluğu arasında varılan anayasal bir uzlaşma. Ferenc Deák tarafından şekillendirilen *Ausgleich*, Avusturya İmparatoru *Franz Joseph tarafından onaylandı. Uzlaşmaya göre Franz Joseph, Macaristan kralı unvanını korusa da Macaristan kendi parlamentosu ve anayasasına sahip olacaktı. Sonuçta ikili bir monarşi olan *Avusturya-Macaristan kuruldu. Yeni düzenlemede Macarlara kendi tebaasına egemen olma hakkı tanındı. Avusturyalılar da imparatorluğun geri kalan 17 eyaletine hükmedecekti.

Austerlitz Muharebesi (2 Aralık 1805) Moravya'nın Austerlitz kasabasında Avusturya ve Rusya'nın Fransa'ya karşı savaştığı bir muharebe. Rusya hükümdarı I. Aleksandr, Avusturya hükümdarı I. *Franz'ı takviye kuvvetler gelmeden saldırmaya ikna etti. Bu iki hükümdarın Fransızları çevrelemek gibi uygulaması zor planları sayesinde *Napoleon, ordusunu bölerek iki tarafı da mağlup etme şansı elde etti. Austerlitz Muharebesi'nin sonuçları kesindi. Rus ordusu Avusturya'dan çekilmek durumunda kaldı. Avusturya ise Pressburg Antlaşması'nı (1805) imzaladı. Antlaşmaya göre Napoleon, İtalya kralı olarak tanındı ve Alpler bölgesi ile Adriyatik kıyısındaki kuzey İtalya toprakları Fransa'ya bırakıldı.

Avam Kamarası (Birleşik Krallık) Britanya Parlamentosu'nun alt meclisi. 13. yüzyılın sonlarında kralın topladığı parlamentoların bir parçası olarak başladı. 1265'te hem illerdeki şövalyeler hem de **borough*'lardaki kasabalılar Simon de *Montfort'un parlamentosuna çağrıldı. Avamların üçlü bölünmede (Avam Kamarası, *Lortlar Kamarası, monarşi) üstün konuma gelmesi 500 yıl aldı. 14. yüzyılda iki kamara da monarşiyle ilişkisinde anayasal haklara kavuştu. II. *Richard ile muhalifleri arasındaki mücadelelerin çoğu Avam Kamarası üzerinden yürütüldü. Bunun en bilinen örneği 1388'deki Merhametsiz Parlamento'ydu.
17. yüzyılın başlarında monarşi ile Parlamento arasındaki farklılıklar ilk

kez gün yüzüne çıkınca Avam Kamarası, *Haklar Bildirisi'yle (1628) I. *Charles'in Parlamento onayı olmadan vergi koyulamayacağı ilkesini kabul etmesine önayak oldu. Uzun Parlamento (1640-60), Lortlar Kamarası'nı feshederek *İngiltere Topluluğu'nu kurdu. II. *Charles'in tahta yeniden çıkmasında da Avam Kamarası etkili oldu. Aynı şekilde Avam Kamarası, Lortlar Kamarası ve monarşi arasındaki ilişkiyi tanımlayan *Haklar Bildirgesi (1689) ve *Uzlaşma Yasasında (1701) da Avamların büyük payı vardı.

Avam Kamarası, 17. yüzyılda ciddi anayasal yetkiler elde etmiş ve Robert Walpole ile William Pitt gibi önde gelen başbakanlar çıkarmış olsa da 19. yüzyılın başında hâlâ Lortlar Kamarası'nın eşit ortağı olmaktan ileri gidememişti. Ayrıcalıkların genişletilmesi ve Robert Peel, Henry John Temple (Lort Palmerston), Lort John Russell ve William Gladstone gibi güçlü vekillerin etkisiyle Avam Kamarası'nın yetkilerinin artırılması noktasında önemli mesafe kat edildi. Avam Kamarası, yüzyılın sonuna gelindiğinde artık fiilen halkın temsilcisi olarak görülüyordu. Bir dizi *Reform Yasası ve diğer başka yasalar (1832, 1867, 1884, 1918, 1928, 1948, 1969) sayesinde Avam Kamarası vekilleri bugün bütün yetişkinlerin verdiği oylarla seçilmektedir. 1911 Parlamento Yasası uyarınca bir parlamentonun görev süresi en fazla beş yıldır. Bir parlamentonun ömrü, oturumlara ayrılmıştır. Her oturum genellikle bir yıl sürer. Siyasi anlaşmazlık yaratacağı muhtemel yasa tasarıları, kural olarak Lortlar Kamarası'ndan önce Avam Kamarası'na gider. Ulusal vergi ve harcamalarda Avam Kamarası tek yetkilidir. 1911'den beri milletvekilleri ücret almaktadır.

Milletvekilleri tek üyeli 650 seçim bölgesinden oy çokluğu (basit çoğunluk elde eden kazanır) ilkesine göre seçilir. Avam Kamarası'na seçimle gelen bir meclis başkanı başkanlık yapar. Meclis başkanı, düzeni sağlamak için yetkilere sahip olup partili gibi hareket etmesi kesinlikle yasaktır. Avam Kamarası, karşıtlıklar üzerinden örgütlenir. Meclis faaliyetleri, normalde disiplinli bir parti çoğunluğu tarafından denetlenir. Avam Kamarası'nın yasama, maliye, araştırma ve soruşturma meselelerindeki yetki kullanımı, fiiliyatta çoğunlukla bir partinin egemenliğinde gerçekleşir. Bu parti, geleneksel olarak muhalefet partilerinin hakları çerçevesinde denetime tabidir. Öte yandan, daimi komisyonlar gibi partiler arası komisyonların rolü de giderek artmaktadır. Söz konusu komisyonların yetki ve görevleri arasında yasa tasarılarını tartışmak veya değiştirmek; alt komisyonlar görevlendirmek; bakanlıkların işleyişini denetlemek; delil toplayıp tanıkları sorgulayarak raporlar hazırlamak vardır. Bir genel seçim yapıldıktan veya lider değişikliğinden sonra Avam Kamarası'nda salt çoğunluğa sahip olan partinin lideri kral/kraliçe tarafından başbakanlık görevini üstlenmek ve bir bakanlar kurulu kurmak üzere davet edilir. Hiçbir parti salt çoğunluğa sahip olmadığında genellikle en büyük partinin lideri başbakan olur ve diğer partilerin desteğine veya kritik oylamalarda çekimser kalmasına bağlı bir tek parti azınlık hükümeti kurulur. Bunun alternatifi ise 2010'da Muhafazakâr Parti ile Liberal Demokratların yaptığı gibi koalisyon kurmaktır. Fakat bu durum barış zamanlarında pek sık yaşanmamaktadır.

avro (veya **euro**) *Avrupa Birliği'nin para birimi. 19 üye ülke (Almanya, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya, Yunanistan) tarafından kullanılmaktadır. 1999'da katılımcı ülkelerin ulusal para birimlerinin değerini saptamak için bir hesaplama birimi olarak yürürlüğe sokuldu. 2002'de avro, kâğıt ve madeni paraların basılmasıyla bu ulusal para birimlerinin yerini aldı. Avrupa Para

Birliği için gerekli olan tek para politikası Frankfurt-am-Main'deki Avrupa Merkez Bankası tarafından belirlenmektedir. Öte yandan avro; Monako, San Marino ve Vatikan Şehir Devleti'nin resmi para birimi olup Andorra, Kosova ve Karadağ'da da kullanılmaktadır.

Avro Krizi 2010'dan itibaren *avro para birimini kullanan ülkelerin yaşadığı bir dizi mali kriz. *Kredi Krizi'nin ertesinde dünya mali piyasalarında *İrlanda 2010), *Yunanistan (2010), *Portekiz 2011), *İtalya (2011), *İspanya (2012) ve Güney *Kıbrıs Rum Kesimi'ne (2012) yönelik kredi güvenilirliği kaybolmuştu. Bu güven kaybındaki ortak etken bahsi geçen ülkelerin büyük kamu borçlarına sahip olmasıydı. İrlanda ve İspanya'da bu durum Kredi Krizi'ni takip eden bankacılık krizinden kaynaklanırken Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nde bankacılık sektörünün Yunan borçlarına açık hale gelmesinin bir sonucuydu. Diğer ülkelerde ise ana sebep, avro bölgesindeki ülkelere verilen düşük faizli borçların yarattığı büyük kamu sektörü açıklarıydı. Güven ortadan kalkınca bu ülkelerin dünya piyasalarından açıklarını kapatmak üzere alabilecekleri borçların faiz oranları el değmeyecek boyutlara ulaştı. Çoğunda açıklar, IMF ve avro bölgesinin diğer üyelerinden gelen kredilerle kapatıldı. Diğer avro ülkeleri bu konuda başlarda gönülsüz davransa da kriz yaşayan ülkelerden bir ya da birkaçının avro para biriminden vazgeçeceği korkusuyla hareket etti. Zira avro bölgesinden bazı ülkelerin çıkması hem parasal birlik projesini hem de bir ihtimal *Avrupa Birliği'nin kendisini tehlikeye atabilirdi. Krediyi veren ülkeler ve kurumlar, gelecekte yeniden borç ihtiyacı doğması ihtimaline karşı ekonomik ve yapısal önlemler alınmasını talep etti. 2010'ların ortasına gelindiğinde kriz, kontrol altına alınmış gibiydi. Avro Krizi, avro bölgesindeki ülkelerin bütçelerine merkezi denetim getirerek daha sıkı bütünleşme sağlanması yönünde öneriler yapılmasına yol açtı.

Avro Krizi, aynı zamanda *İzlanda (2008) ve *Macaristan'da (2009) ortaya çıkan benzer krizlerin ardılıdır.

Avrupa Kuzey yarımküredeki en küçük kıta olan Avrupa, Rusya'daki Ural Dağları'ndan başlayıp batıya doğru uzanmaktadır. Üç yanı denizlerle çevrilidir.

Fiziki Avrupa coğrafyası karmaşıktır. Kuzeybatıda İskandinav Yarımadası, Britanya Adaları'nın kuzeybatısı ile Fransa'nın Bretonya bölgesinin çoğunu eskiden dağ olan sert kayalar oluşturmaktadır. Bu bölümlerde çoğunlukla kısır kayalarla kaplı bozkırlar yer alır. Kuzey Avrupa Ovası'nı buradan ayıran sığ Kuzey ve Baltık Denizleridir. Kuzey Avrupa Ovası, İngiltere ve Fransa'dan kıtanın kuzeyi boyunca Finlandiya ve Baltık ülkelerine, oradan da Karadeniz'e uzanır. Güney Avrupa ise tepelik veya dağlıktır. Yalnızca kuzey İtalya'da üçgen bir ova ve orta Tuna'da geniş başka bir ova bulunmaktadır. Batıdan doğuya doğru kıvrılan dağ sıraları zinciri görülür: Pireneler, Alpler ve Karpatlar. Güneye doğru da Apeninler ve Balkan Yarımadası'nın paralel dağ sıralarına rastlanmaktadır. Bu dağ sıraları setler oluştursalar da nehir ve vadilerle kesildiklerinden Avrupa'nın hiçbir bölümü izole değildir. Kıtanın en güneyi volkanik olup Avrasya levhasının sınırlarına yakındır.

Tarih Avrupa, tarihi boyunca boyutuna orantısız bir etkiye sahip oldu. Avrupa'nın en önemli antik uygarlıkları Akdeniz bölgesinde gelişti. Yunan uygarlığı, zirvesine yaklaşık MÖ 500 ile 300 arasında ulaştı. Onun arkasından *Roma geldi. 4. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini oldu. Kısa bir süre sonra İmparatorluk'un batı bölümü Cermen istilacılara boyun eğdi. Doğu bölümü ise Konstantinopolis merkezli

*Bizans İmparatorluğu olarak yaşadı. O da 1453'te *Osmanlı Türkleri tarafından yıkıldı.

Ortaçağ'da siyasi olarak parçalı bir Avrupa vardı. Bu dönemde Avrupa; *Mağribiler, *Vikingler, *Macarlar ve diğerlerinin çeşitli boyutlarda istila ve kolonicilik faaliyetlerine maruz kaldı. Güçlü *Frankların Batı Roma İmparatorluğu'nu yeniden kurma girişimleri kısa bir sürede başarısızlığa uğrasa da 962'de, daha sonra *Kutsal Roma İmparatorluğu olarak anılacak devlet ortaya çıktı. *Katolik Kilisesi kıta çapında birleştirici bir güç haline geldi. Fakat *Rönesans'ın ardından, 16. yüzyılda Batı Hıristiyanlığında dini bir ayrışma (*Reformasyon) meydana geldi. Böylece ulusal ve uluslararası çapta bir siyasi-dini savaş başlamış oldu.

Ortaçağ sonrası Avrupa deyince akla İspanya, Fransa, İngiltere, Hollanda ve daha sonra Rusya başta olmak üzere güçlü ulus devletlerin yükselişi gelmektedir. Bu devletlerin dünyanın geri kalanı üzerindeki etkileri, Avrupa dışında kurdukları devasa imparatorlukların bir sonucuydu. Söz konusu yayılma, Fransız Devrimi'yle zirveye çıkan Avrupa devrimler çağında da devam etti. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında Kuzeybatı Avrupa, dünyada sanayileşme sürecine giren ilk bölge oldu (*bkz.* SANAYİ DEVRİMİ).

Modern Avrupa tarihi, esas olarak Avrupa'nın parçası olan ülkelerin tarihidir. 20. yüzyıla I. *Dünya Savaşı ile II. *Dünya Savaşı damgasını vurdu. II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren *Avrupa Topluluğu ve onun ardılı *Avrupa Birliği, Avrupa halkları için daha umut verici bir çağ başlattı.

Avrupa Birliği (AB) 1993'te kurulan ve günümüzde 28 Avrupa ülkesinden oluşan bir örgüt. AB, *Avrupa Topluluğu'nun (AT) bütün kurumlarını (*Avrupa Parlamentosu gibi) devralmakla beraber *Maastricht Antlaşması uyarınca çerçevesini de genişletti. Üye ülkeler, AT bünyesindeki ekonomik ve siyasi bağlarına ek olarak ortak dış politika ve güvenlik alanlarında (adalet ve polis teşkilatları dahil) işbirliği gibi konularda da uzlaşma sağladı. AB'nin üç ana direğini şunlar oluşturmaktadır: Birincisi Avrupa Topluluğu, ikincisi dış politika ve güvenlik (başta AB'nin savunma kanadı olarak *Batı Avrupa Birliği ilân edilmişti), üçüncüsü de iç meseleler ve adli yapılanmada eşgüdüm (özellikle göçmenler ve mülteciler konusunda). Tek bir Avrupa para birimi oluşturulması önerisi bütün üyeler tarafından kabul edilmedi. Ayrıca toplumsal politikalarda da ayrılıklar görüldü. Buna karşın 1999'da Avrupa para birimi *avro yürürlüğe girdi. Avro, bugün 18 AB ülkesinin resmi para birimidir[29]. 2009'da *Lizbon Antlaşması üç ana direği tek bir çatı altında topladı. Bu antlaşmayla AB'nin kalıcı bir başkanı ve dışişleri bakanı oldu ve AB'nin haklar bildirgesi yasal olarak bağlayıcı hale geldi. 1995'te Avusturya, Finlandiya ve İsveç; 2004'te Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya; 2007'de Bulgaristan ve Romanya; 2013'te Hırvatistan üye ülkeler arasına katıldı. AB'ye üye olmayan birkaç Avrupa ülkesinin dahil olduğu bir serbest ticaret bölgesi olan Avrupa Serbest Ticaret Birliği'yle (EFTA) beraber AB, 1994'te Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) olarak bilinen gümrüksüz bir alan yarattı.

Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET veya Ortak Pazar) Mart 1957'de *Roma Antlaşması'yla kurulan ve Avrupa ülkelerinden meydana gelen bir ekonomik örgüt. Üye ülkeler; ekonomi politikalarını eşgüdüm içerisinde yürütmeyi ve tarım, ulaşım, sermaye ile emeğin hareketliliği ve dışarıya yönelik ortak gümrük dikmeyi

29 2015'te Litvanya'nın da katılmasıyla avroyu para birimi olarak benimseyen ülke sayısı 19'a çıkmıştır. (ÇN)

kabul etti. Örgütün nihai hedefi siyasi birliği sağlamaktı. AET, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (Belçika, Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda) tarafından başlatılan işbirliği sürecine bir açılım getirdi. AET'nin kurulması önemli ölçüde Jean Monnet'in girişimleri ve Paul Henri *Spaak'ın ayrıntılı planlaması sayesinde oldu. 1955'te Messina'da gerçekleştirilen ön görüşmelerin ardından 1957'de Roma Antlaşması ve Ocak 1958'de topluluğun resmen oluşturulma süreci geldi. AET bünyesinde işbirliği çoğunlukla *tarım alanında yoğunlaşıyordu. Ortak Tarım Politikası (CAP), AET bütçesinin en büyük kalemiydi. AET'nin kurumları, 1967'de *Avrupa Topluluğu'nu (AT) oluşturmak üzere Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurumlarıyla birleşti.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Komisyonu *Bkz.* HELSİNKİ KONFERANSI.

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı *Bkz.* HELSİNKİ KONFERANSI.

Avrupa Konseyi Avrupa Topluluğu'ndan bağımsız, 47 Avrupalı devletten oluşan ve Strazburg'da toplanan bir birlik. 1949'da kurulan Konsey, özgürlük ve hukuk devleti ilkelerine bağlıdır. Avrupa'nın siyasi ve kültürel mirasını korumayı görev edinir. Örgütün yürütme organı Bakanlar Komitesi olup aldığı kararların çoğu uluslararası anlaşmalar (Avrupa Sözleşmeleri) veya devletlere tavsiyeler biçiminde yansımaktadır. Konsey'in en önemli başarılarından biri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir (1950). Bu sözleşme uyarınca Avrupa Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur.

Avrupa Parlamentosu Avrupa Birliği'nin (eski *Avrupa Topluluğu) bağlı kurumlarından biri. Strazburg veya Lüksemburg'da toplanmaktadır. 1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran antlaşma uyarınca oluşturulan Parlamento, 1958'de iki yeni topluluk (*Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu) bünyesinde çalışma yürütmek üzere değiştirildi ve genişletildi. 1958-1979 arasında üye ülkelerin meclislerinden gelen temsilcilerden meydana gelmekteydi. Ancak 1979'dan beri beş yılda bir doğrudan seçim düzenlenmekte olup günümüzde 751 sandalyeye sahiptir. Temsilci sayıları ülkelerin nüfusuna göre belirlenmektedir. Parlamentonun yetkileri sürekli artış gösterdi. Başta sadece danışma görevi görürken Avrupa Tek Senedi'yle (1987) etki alanı genişledi ve *Maastricht Antlaşması'yla (1992) bazı yasa tasarılarını veto etme, daha fazla bütçe denetimi ve Komisyon üyeliği konusunda söz hakkı gibi yetkiler elde etti. *Lizbon Antlaşması'ndan (2009) itibaren yasaların hem Parlamento hem de Avrupa Birliği Konseyi'nde (üye ülkelerin bakanları) onaylanması şartı getirildi.

Avrupa Topluluğu (AT) Batı Avrupa ülkelerinden oluşan bir örgüt. 1967'de Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar veya AET), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) yürütme organlarının birleşmesiyle meydana geldi. Roma Antlaşması'nda öngörüldüğü üzere ekonomik ve siyasi bütünleşme amacı güdüyordu. 1993'te *Avrupa Birliği'ne dahil edildi. 2009'da *Lizbon Antlaşması'yla ortadan kaldırıldı.

Australoid *Bkz.* ABORİJİN.

Australopithecus *Bkz.* İLK İNSANLAR.

Avustralya

Başkent:	Kanberra
Yüz ölçümü:	7.682.300 km²
Nüfus:	22.015.576 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Avustralya doları = 100 sent
Dini yapısı:	%25,3 Katolik; %17,1 Anglikan; %11,7 diğer Protestan; %7,1 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%92,0 beyaz; %7,0 Asyalı; %1,0 Aborijin ve diğerleri
Diller:	İngilizce (resmi), azınlık ve Aborijin dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Kolombo Planı, ANZUS Paktı, Pasifik Topluluğu Sekretaryası, Pasifik Adaları Forumu, İngiliz Uluslar Topluluğu, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Yarımküre'de Pasifik Okyanusu'nun güneybatısında yer alan bir ada ülkesi ve kıta. En büyüğü Tazmanya olan pek çok adayla çevrilidir. Doğu sahili açıklarında Büyük Set Resifi yer alır.

Fiziki Kıtanın çoğu sıcak ve kuru bir iklime sahiptir. Orta kesimlerin büyük bölümü çöl veya yarı çöldür. En verimli alanlar doğu sahilindeki ovalar ve Batı Avustralya'nın güneybatı köşesidir.

Ekonomi Avustralya'nın ekonomisi madencilik, tarım ve sanayiye dayanır. Dönem dönem kuraklığın vurduğu tarıma uygun araziler Avustralya topraklarının %64'ünü oluşturur. Hemen hemen hepsi büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığa ayrılmıştır. Avustralya; yün, dana eti, buğday, kömür, demir cevheri, alüminyum ve diğer metallerin üretiminde ve ihracatında dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. İmalat sanayisi esas olarak iç pazara yöneliktir. Aynı zamanda büyük bir hizmet sektörü vardır.

Tarih Avustralya'nın ilk sakinleri kıtaya yaklaşık 40-50 bin yıl önce Güneydoğu Asya'dan göçtükleri düşünülen *Aborijinlerdir. Kıtayı Avrupalıların bilinen ilk keşifleri 17. yüzyılın başında olmasına karşın daha önce Portekizlilerin keşfetmiş olması da muhtemeldir. Avustralya, 1688 ve 1699'ta, bir İngiliz olan William Dampier tarafından ziyaret edildi. 1770'te Kaptan James Cook, kıtanın doğu bölümünün Britanya mülkü olduğunu iddia etti. Bu bölgeye New South Wales (Yeni Güney Galler) adını verdi. 1788'de New South Wales sürgün kolonisi kuruldu. 1820'den itibaren özgür yerleşimcilerin göçü, keşfedildiğinde olduğu gibi, koloninin gelişimine yardımcı oldu. Bu sayede yün sanayisi için yeni meralar açıldı. Bazı yerleşimcilerin Doğu Avustralya'nın çoğunda izinsiz mülkleri işgal etmesi Aborijinlerle çatışmalara yol açtı. Bunun sonucunda Myall Creek Katliamı (1838) gibi olaylar yaşandı. 1803'te yerleşime açılan Van Diemen Toprakları (1855'ten itibaren Tazmanya) 1825'te ayrı bir koloni oldu. 1824'te sürgün yeri olarak belirlenen Moreton Bay, 1859'da Queensland kolonisi yapıldı. Batı Avustralya kolonisi 1829'da kuruldu. 1834'te yasa dışı biçimde yerleşilen Port Phillip bölgesi 1851'de Victoria kolonisinin parçası haline geldi. 1834'te bir eyalet olarak kurulan Güney Avustralya, 1842'de kraliyet sömürgesi oldu. 1850'lerde Batı Avustralya hariç bütün kolonilerin hükümet kurmalarına olanak tanındı. 1850 ve 1860'ların altına hücumları pek çok değişikliği de beraberinde getirdi. Beyaz Avustralya politikasının kökleri bu döneme dayanmaktaydı. Seçicilere açılan topraklara yönelik talep arttı. 1890'da hükü-

met kurmasına izin verilen Batı Avustralya, diğer kolonilere göre daha yavaş gelişti. 1901'de altı koloni, her birinin özerk bir eyalet olduğu bir federasyon kurdu: Avustralya. Yetkiler federal devlet ve eyaletler arasında bölüştürüldü. Temsilcisi genel vali aracılığıyla Britanya kraliyeti de bu bölüşümden payını alıyordu. Genel vali, 1931'e kadar, savunma ve dış ilişkiler konusundaki yetkilerini sürdürdü. Eyalet vekilleri devletin iç meselelerinde tam yetkiliydi. Federasyon hareketinde öne çıkmış Sir Edmund *Barton başbakandı. 1911'de Northern Territory, Güney Avustralya'dan Avustralya merkezi devletine geçirildi. Aynı yıl New South Wales'in topraklarının bir kısmı da yine Avustralya'ya verildi. Böylece Kanberra, yani Australian Capital Territory oluşturuldu. 1915'te Jervis Bay da Australian Capital Territory eyaletine eklendi. Avustralya Parlamentosu 1927'ye kadar Melburn'da toplandı. Bu tarihte Kanberra'ya taşındı. *Aborijinler için 1930'larda koruma alanları kuruldu. 1981'de Pitjantjara Aborijinlerine Güney Avustralya'da toprak mülkiyeti hakkı tanındı. Avustralya, iki dünya savaşında da Müttefiklerle beraber savaştı. *Vietnam'da da ABD'nin yanındaydı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Britanya'yla bağlar gevşedi ve Avustralya, *ANZUS ile *Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı'na katıldı. Gough *Whitlam ve Bob *Hawke önderliğindeki 1970 ve 1980'lerin İşçi Partisi hükümetleri, komünist olmayan Uzakdoğu'yla ticari ilişkilerini kuvvetlendirdi. 1980'lerde ekonominin kötüye gitmesiyle işçiler arasında huzursuzluk baş gösterdi. Sonuç olarak 1991'de Hawke'nin yerine yardımcısı Paul *Keating geldi. Avustralya'nın bir cumhuriyet olması için artan talebe karşılık olarak Kraliçe II. Elizabeth 1993'te, eğer Avustralya halkı isterse bu yönde bir anayasal değişikliğe onay vereceğini açıkladı. 1999'da kraliçeyi bir devlet başkanıyla değiştirme referandumundan "hayır" çıktı. 1996'da İşçi Partisi'nin Liberal-Ulusal Parti koalisyonu tarafından ağır bir seçim mağlubiyetine uğratılmasının ardından başbakanlığa Liberal Parti Başkanı John *Howard atandı. Liberal Parti 1998, 2001 ve 2004'te yeniden seçildi. Avustralya, 2003 *Irak Savaşı ve arkasından gelen askeri harekâtlara 2009'a kadar katıldı. 2007'de İşçi Partisi, Kevin *Rudd liderliğinde yeniden iktidara geldi. 2010 seçimlerinden hemen önce parti içerisindeki çekişme sonucu Kevin Rudd yerini Julia *Gillard'a bıraksa da 2013'te tekrar parti liderliğini elde etti. Bu iç çekişmeler İşçi Partisi'nin 2013'teki seçimlerde yenilgisine yol açtı. Bu seçimlerde Tony *Abbott önderliğindeki Liberal-Ulusal Parti koalisyonu zaferle çıktı. İşçi Partisi'nin iktidarı kaybetmesinde ekonomik sorunlar ve çokça eleştirilen göç politikasının da etkisi oldu.

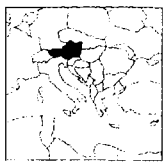
Avustralya Federasyon Hareketi (İngilizcesi **Australian Federation Movement**) (1890-1900) Altı Avustralya kolonisinden oluşacak bir federasyon kurulmasını hedefleyen bir hareket. Başlarda Yeni Zelanda da bu federasyon içinde düşünülüyordu. Federasyon için iki baskı grubu vardı: Avustralya Yerlileri Birliği ve Avustralasya Federasyonu Ligi. 1889'da altı Avustralya kolonisi ve Yeni Zelanda, 1890'da Melburn'da gerçekleşecek federasyon konferansına temsilciler göndermeyi kabul etti. Ertesi yıl Sidney'deki parlamentoda herkesi içeren bir kongre toplanması kararlaştırıldı. Bu kongrede bir anayasa kaleme alındı. 1893'te ikinci kongre New South Wales'in (Yeni Güney Galler) küçük bir kasabası olan Corowa'da Avustralya Yerlileri Birliği tarafından toplandı. Bu toplantıda ülke çapında bir referandum düzenlenmesi önerildi. Daha o zamandan Yeni Zelanda'da federasyon fikrine mesafe oluşmuştu. Çünkü soğutma sistemlerinin icadıyla Yeni Zelanda'nın ticari ilişkileri Britanya'ya kaymıştı. Avustralya'da da Yeni Zelanda'nın federasyona katılmasına karşı çıkanların sayısı artıyordu. Dolayısıyla federasyon fikri suya düştü. 1895'te altı Avustralya kolonisinin başbakanları 1891'de yazı-

lan anayasayı yeniden tartışmak üzere bir araya geldi. Yeni Zelanda bu kez dışarıda bırakılmıştı. Her koloniden 10 delege seçildi (Batı Avustralya haricinde hepsi halk tarafından) ve Avustralya Federasyon Kongresi ilk kez Mart 1897'de Adelaide'de toplandı. Kongre, bir referandum yapılması gerekliliğinde ortaklaştı. Ocak 1898'de yeniden toplanan Kongre'de birçok taviz verilerek bir anayasa önerisi kabul edildi. İlk referandum başarısızlıkla sonuçlandı. Düzenlemeler yapıldıktan sonra 1899'da gerçekleştirilen ikinci referandum bütün kolonilerde geçti. 1900'de kraliyetin rızasının alınmasıyla 1 Ocak 1901'de *Avustralya kuruldu.

Avustralya Ulusal Partisi (İngilizcesi National Party of Australia) Avustralya'da esas olarak kırsal kesimin çıkarlarını temsil eden bir siyasi parti. 1890'lardan itibaren çiftçi temsilcileri sömürge (daha sonra eyalet) parlamentolarına seçilmeye başlamıştı. Federal Parlamento'ya seçilmiş birkaç çiftçi adayı, 1916'da Avustralya Taşra Partisi'ni kurdu. Parti, Milliyetçi Parti (1923-29), Birleşik Avustralya Partisi (1934-39, 1940-41) ve Liberal Parti'yle (1949-72, 1975-83, 1996-2007, 2013-) koalisyonlar kurarak federal hükümetin başına geçti. Her ne kadar kısa süreli de olsa Parti'nin parlamento liderlerinden bazıları başbakanlık yaptı: Earle Page (1939), Arthur William Fadden (1941) ve John McEwen (1967-68). Parti ayrıca farklı isimler altında, çoğu diğer partilerle koalisyon içinde, pek çok eyaleti yönetti. 1975'te ulusal çaptaki ismi; 1975'te Ulusal Taşra Partisi, 1982'de Avustralya Ulusal Partisi olarak değiştirildi.

Avusturya

Başkent:	Viyana
Yüz ölçümü:	83.857 km²
Nüfus:	8.219.743 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%73,6 Katolik; %4,7 Protestan; %4,2 Müslüman
Etnik yapısı:	%91,1 Avusturyalı; %4,0 Hırvat, Sloven, Sırp ve Boşnak; %1,6 Türk
Diller:	Almanca (resmi) ve diğer azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Birliği (AB), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Orta Avrupa'da bir ülke. Komşuları güneyde İtalya, Slovenya ve Hırvatistan; doğuda Macaristan ve Slovakya; kuzeyde Çek Cumhuriyeti ve Almanya; batıda Lihtenştayn ve İsviçre'dir.

Fiziki Avusturya'nın büyük bölümü dağlıktır. Ülkenin kuzeydoğusundan Tuna Nehri geçer. Avusturya, Orta Avrupa'da en yoğun ormanlık alana sahip ülke olup topraklarının %40'ı ağaçlarla kaplıdır. Alpler bölgesinde güneye bakan dağ yamaçları, mera ve ekim alanı yaratmak için temizlenmiştir. Tuna vadisindeki ekilebilir arazilerin özelliği çok verimli topraklara sahip olmasıdır.

Ekonomi Avusturya ekonomisinde hizmet ve sanayi sektörleri geniş yer tutmaktadır. Tarım, GSYİH'nin yalnızca %1,6'sına katkıda bulunmaktadır. Sanayi kolları arasında inşaat, imalat, gıda işleme, kerestecilik, ahşap işleme, kâğıt, karton, madenler, kimyasallar ve iletişim cihazları bulunur.

Turizm de önemli bir yer tutar. Ticaret genellikle, Almanya başta olmak üzere Batı Avrupa'yla yapılmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturya ekonomisinin büyük bir kısmı devlet eline geçse de şimdilerde çoğunlukla özelleştirilmiştir.

Tarih MÖ 500'den 200'e kadar bölgeye yerleşmiş olan Kelt kabileleri, MÖ 14'te Roma tarafından fethedildi. Tuna Nehri'nin sınır yapıldığı bu bölge Roma İmparatorluğu'nun bir parçası oldu. MS 5. yüzyıldaki bir dizi Cermen işgalinin (Gotlar, Vandallar, Lombardlar, Avarlar) ardından *Charlemagne (Şarlman) önderliğinde kısa süreli bir istikrar dönemi yaşandı. Arkasından *Macar işgalleri geldi. Macarlar da 955'te Lechfeld Muharebesi'nde I. *Otto (Büyük Otto) tarafından nihai yenilgiye uğratıldı. Otto, Babenbergli Leopold'a Avusturya uçbeyi unvanı verdi. Babenberg Hanedanı 1246'ya kadar varlığını sürdürdü. 1282'de *Habsburg Kontu I. Rudolf, iki oğlunu da Avusturya dükleri olarak yetkilendirdi. Büyük oğul Albert (Avusturya dükü 1282-1308) 20. yüzyıla kadar sürecek bir hanedanlığın temelini attı. İlk Habsburg Kutsal Roma imparatoru III. Friedrich (1452-93) oldu. Bu hanedanın belki de en büyük hükümdarı V. *Karl'dı (Şarlken, 1530-56). Habsburglar, Viyana'dan devasa bir imparatorluğa hükmetti. 1918'de dağılmadan önce İmparatorluk sınırları içerisinde Macaristan, Bohemya, Moravya, Burgonya, Toskana, Piyemonte, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Bukovina, Slovenya, Silezya, İspanya, Lüksemburg, Hollanda, Venedik Napoli ile Sırbistan, Romanya ve İspanyol Amerikası'nın bazı kesimleri vardı. 1575'te saray Viyana'dan Prag'a taşındı. 1621'e kadar burada kaldı. Viyana, 1529 ve tekrar 1683'te Müslümanların kuşatmalarına direndi. 1683'te Leh ordusu *Osmanlı'yı çekilmeye zorladı. *Avusturya Veraset Savaşları, Almanlar arasındaki üstünlük tartışmasında kritik bir dönemeçti. *Yedi Yıl Savaşları, Prusya'nın eşit ağırlıkta bir güç olduğunu kanıtladı. Avusturya, 18. yüzyılın sonlarında neredeyse aralıksız çatışma içindeydi. Hollanda, Renanya ve kuzey İtalya'da Fransız Devrim Ordusu'na karşı savaşıldı. 1866-1871 arasında Prusya'nın Almanya'yı birleştirmesiyle Avusturya imparatorluğu Alman meselelerinden dışlandı. Almanca konuşan halkların birleşmesi umutları da suya düşmüş oldu. *Avusturya-Macaristan kurularak Macarlara tavizler vermek zorunda kalındı. Öte yandan Avusturyalı diplomatlar, yeni kurulan İkinci Alman İmparatorluğu'yla bağları koruyarak Balkanlar'da Rusya'ya karşı emelleri için Alman ittifakından güç alma çabasına girdi. Birinci Dünya Savaşı'nda Avusturya İmparatorluk Ordusu fiilen Alman askeri denetimi altındaydı. Yenilgi ve devrim 1918'de monarşiyi yıktı. İlk Avusturya cumhuriyeti yalnızca eski devletin bir kalıntısıydı. Bu devlet Naziler tarafından istikrarsızlaştırıldı. Naziler, 1934'te *Dollfuss'u öldürmüş, sonuçsuz kalan bir darbeye imza atmıştı. 1938'de **Anschluss* bu kez sonuçsuz kalmadı. Hitler'in ordusu hiçbir direniş olmadan ülkeyi işgal etti. II. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğrayan Avusturya, Sovyet askerleri tarafından işgale uğradı. Ülke, her biri bir Müttefik devlet tarafından kontrol edilen işgal bölgelerine bölündü. 1955'te Müttefikler ile Avusturya arasında yapılan bir antlaşma sonucunda ülkeye yeniden tam egemenlik verildi. Antlaşmaya göre Avusturya belli başlı saldırgan silahları bulunduramayacak ve SSCB'ye ağır bir savaş tazminatı ödeyecekti. Ayrıca, Avusturya'dan Doğu veya Batı Almanya'yla ittifak kurmayacağının ve Habsburg Hanedanı'nı yeniden canlandırmayacağının güvencesi alındı. Ülke, bir dizi sosyalist rejim altında tarafsız, demokratik ve refah içinde bir ülke çizgisini sürdürdü. Avusturya'nın *Avrupa Birliği'ne katıldığı tarih olan 1995'te sosyalistler yeniden seçildi. 2000'de aşırı sağcı

Özgürlük Partisi koalisyon ortağı olunca AB ve bazı diğer ülkeler Avusturya'ya geçici diplomatik yaptırımlarda bulundu. 1999-2002'de Avusturya *avroyu para birimi olarak kabul etti.

Avusturya İmparatorluğu (1806-67) Viyana'daki Habsburg imparatorlarının kendilerine tabi olmasını istediği topraklar ve halklar. Kutsal Roma İmparatorluğu'nun dağılmasının (1806) ardından İmparator II. Franz, Habsburg'dan miras kalan Bohemya, Macaristan, Hırvatistan, Erdel, Galiçya (bir zamanlar Polonya'nın bir bölgesi) ile kuzey İtalya (Venedik ve Lombardiya) ve Avusturya İmparatoru I. Franz olarak hüküm sürmeye devam etti. Geniş bir bürokrasi, sadık bir ordu, Katolik Kilisesi ve örgütlü bir polis gücü aracılığıyla ülkeyi yönetiyordu. Başvekili Şansöyle *Metternich'ti. Milliyetçi hisler yükselmekteydi. Halefi I. Ferdinand'ın hükümdarlığı (1835-48) sırasında reform yanlısı liberal propaganda arttı. Viyana hızlı bir biçimde sanayileşmekteydi. Ekonomik bir bunalımdan geçildiği sırada, Mart 1848'de başkentteki kargaşalıklar Metternich'in istifa etmesine neden oldu. İmparator sansürü kaldırdı ve bir anayasa sözü verdi. Nisan'da ilân edilen bu anayasa, radikal önderler tarafından yeterince demokratik bulunmadı. Bu önderler 15 Mayıs 1848'de bir kitle gösterisi düzenledi. İmparator Innsbruck'a kaçtı ve daha sonra tahttan çekildi. 18 yaşındaki yeğeni *Franz Joseph tahta çıktı. İmparatorluk halklarının hepsinin içinde bağımsızlık hareketleri vardı. Bunlar arasında *Kossuth liderliğindeki Macarlardan başka Çekler, Slovaklar, Sırplar, Hırvatlar, Rumenler ve İtalyanlar vardı. 1848'de Prag'da bir Panslav konferansı toplandı. Ancak Viyana'daki hükümete muhalefet bölünmüştü; Başbakan Felix Schwarzenberg ve Franz Joseph kontrolü yeniden sağladı. Ordu, Prag ve Viyana'daki reform hareketlerini ezdi. Rusya'nın da yardımıyla Budapeşte'yi dize getirdi. Yeni içişleri bakanı olan Alexander Bach, merkezi bürokrasiyi iyice güçlendirdi. Böylece imparatorluk bir miktar istikrara kavuşmuştu. Fakat bu istikrar, imparatorluğun Fransa ve Piyemonte tarafından *Magenta ve Solferino'da mağlup edilmesiyle bozuldu. Bu savaşlar sonucunda İtalya'daki Avusturya egemenliği sona erdi. Milliyetçi duyguları yatıştırabilmek adına imparator yeni bir federal anayasa önerisinde bulundu. Ancak, artık çok geçti. Sadova'daki bir başka yenilginin ardından imparator, 1867'de *Ausgleich*'i (Uzlaşma) ve *Avusturya-Macaristan'ın kuruluşunu kabul etti.

Avusturya-Macaristan (veya **Avusturya Macaristan İmparatorluğu**) 1866'da Avusturya'nın Prusya'ya yenilmesinin ardından Avusturya İmparatoru Franz Joseph tarafından kurulan ikili monarşi. Avusturya ve Macaristan, ortak bir hükümdar altında özerk devletler oldu. İkili sistem; Hırvatlar, Sırplar, Slovaklar, Rumenler ve Çeklerin de içinde bulunduğu tabi milliyetlerin baskılarına maruz kaldı. Söz konusu milliyetçi taleplerin çözüme ulaştırılamaması I. Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri oldu. Zaferlerinin ardından Müttefikler, yeni doğan ülkelere destek verdi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Versay Barış Antlaşması (1919) tarafından dağıtıldı.

Avusturya-Prusya Savaşı (veya Yedi Hafta Savaşı) (Haziran-Ağustos 1866) İtalya'yla ittifak kuran Prusya ile Bavyera ve diğer küçük Alman devletleriyle ittifak kuran Avusturya arasındaki bir savaş. *Bismarck'ın, Avusturya'nın Alman Konfederasyonu içerisindeki üstün konumuna karşı çıkması üzerine savaş kaçınılmaz hale gelmişti. Bismarck, Fransa'dan tarafsızlık sözü alıp İtalya'yla ittifak kurunca Alman Konfederasyonu'nun sona erdirilmesini teklif etti. Böylece savaş patlak verdi. Prusya askerleri Avusturyalıları Schleswig-Holstein'den attı. Avusturyalılar da Custozza'da İtalyan ordusunu mağlup etti. Ancak, daha eğitimli ve iyi teçhizatlı

Avusturya-Macaristan. İmparatorluk ve halef devletler. Avusturya-Macaristan, tebaasındaki halklar arasındaki etnik gerginliklerden dolayı yıkılmaya mahkûmdu.

olan Prusya ordusu ana Avusturya ordusunu Sadova'da hezimete uğrattı. Yedi hafta sonra Avusturyalılar Prag Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmayla Alman Konfederasyonu dağıtıldı. Avusturya, Venedik'i İtalya'ya bırakırken Prusya da küçük Alman devletlerini yeni kurulan Kuzey Alman Konfederasyonu'na ilhak etti. Güneyde topraklarından, kuzeyde de siyasi etkisinden olan Avusturya, yönünü doğuya çevirdi ve **Ausgleich*'i kabul ederek *Avusturya-Macaristan'ı kurdu.

Avusturya Veraset Savaşı (1740-48) Karmaşık bir Avrupa çatışması. Savaşın kilit meseleleri Maria Theresia'nın, babası İmparator VI. Karl'ın toprakları üzerindeki veraset iddiası ve kocası Lorraine Dükü Franz'ın imparatorluğa vâris kabul edilmesi sorunuydu. Pragmatik Ferman'a rağmen Franz'ın öne sürdüğü iddia, Prusya hükümdarı II. Friedrich ve Fransa hükümdarı XV. Louis'in desteklediği Bavyera Prensi Karl Albrecht tarafından reddedildi. Ayrıca İspanya hükümdarı V. Felipe ve Maria Theresia arasında İtalya'ya kimin egemen olacağı üzerine bir çekişme yaşanıyordu. Britanya da Fransa ve İspanya'nın Akdeniz'deki hâkimiyetine kafa tutuyordu (Jenkins'in Kulağı Savaşı). Aynı şekilde Hindistan ve Amerika'nın denetimi için de rekabet yaşanıyordu (Kral George Savaşı). 1740'ta VI. Karl'ın ölümü üzerine Prusya hükümdarı II. Friedrich, Silezya'ya el koyarak savaşın fitilini ateşledi. Savaş, Avusturya için kötü başlamıştı. Fransızlar Prag'ı ele geçirmiş, bir İspanyol ordusu kuzey İtalya'ya ayak basmış, Karl Albrecht Kutsal Roma imparatoru seçilmiş ve Silezya antlaşma yoluyla 1742'de II. Friedrich'e verilmişti. Britanya, Pragmatik Ordu denilen bir orduyla (Britanya, Avusturya, Hannover ve Hesse) Avusturya'ya destek oldu. II. George'nin bizzat komuta ettiği bu ordu 1743'te *Dettingen'de Fransızları yenilgiye uğrattı. Savoy da Avusturya ve Britanya'ya katılınca (Worms Antlaşması, Eylül 1743) savaşın rüzgârı Avusturya'dan

yana esmeye başladı. Silezya'yı elinde tutmaya kararlı olan II. Friedrich 1744-1745'te yeniden savaşa girdi. Bu arada Karl Albrecht ölmüş, Franz Kutsal Roma imparatoru seçilmişti. Franz, bunun karşılığında Bavyera topraklarını Karl Albrecht'in vârisine devretti. II. Friedrich, Avusturya'ya karşı bir dizi zafer kazandı. Dresden Antlaşması'yla (1745) Friedrich'in Silezya üzerindeki egemenliği tanındı. Bu sırada Fransa ve Britanya arasındaki kavga kızışmaya başladı. Fransızlar, Jakobitlerin Britanya'yı işgalini (*Kırk Beş İsyanı) desteklemiş, Hindistan'da ise Britanya'ya ait Madras kasabasını ele geçirmişti (1746). 1747'de Finisterre Burnu açıklarında, İspanya ve Belle-Ile, Fransa'da İngilizler önemli deniz zaferleri kazandı. 1748'e gelindiğinde bütün taraflar barış yapılmasına hazırdı. Barış, *Aix-la-Chapelle'de yapıldı. Maria Theresia, Habsburg verasetini korumak için giriştiği bu uzun ve bedeli ağır savaştan istediğini esas olarak aldı. Ancak Avusturya zayıflarken Silezya'ya hâkim olan Prusya, kalburüstü bir Avrupa gücü olarak konumunu sağlamlaştırdı.

Ayaklanma Yasası (İngilizcesi Mutiny Act) (1689) Başta isyancılara ve kaçaklara yönelik olmak üzere askeri disiplin uygulamalarını içeren İngiliz yasaları. Haklar Bildirgesi (1689), Parlamento izni olmadan bir daimi ordu kurulmasını yasa dışı ilân etmişti. Ordunun üzerindeki Parlamento denetimini güçlendirmek amacıyla 1689 Ayaklanma Yasası çıkarıldı. Yasa, kâğıt üzerinde Parlamento'ya yıllık denetim hakkı veriyordu; fakat ancak bir yıl uygulanabildi. Hatta 1689-1701 arasında yürürlükte dahi değildi. Bu yıllarda ordu ve donanma, hükümdarla yakın ilişkisini sürdürdü. Kral, ordunun giderlerini karşılamayı bırakınca Parlamento'nun yıllık denetimi etkili olmaya başladı.

Aydınlanma (veya Akıl Çağı) 18. yüzyıl Avrupası'nda hayat bulan felsefi, bilimsel ve akılcı yaklaşımlara verilen isim. Ayrıca Aydınlanma kavramı, batıl inançlardan kopuş ve dini hoşgörüyü de içermektedir. 17. yüzyılın ortalarından 19. yüzyıl başlarına kadar uzanan Almanya'daki *Aufklärung* (Aydınlanma) edebi ve felsefi bir hareketti. Hareketin temsilcileri arasında Gotthold Lessing (1729-81), J. W. von Goethe (1741-1823) ve Friedrich Schiller'in (1759-1805) yanı sıra Immanuel Kant (1724-1804) da vardı. Diğer taraftan Doğu Avrupa'da Yiddiş edebiyat yeniden dirilmiş, fikir özgürlüğünün getirdiği benzer bir canlandırıcı etki İsveç, Rusya ve Britanya gibi pek çok farklı yerde görüldü. Fransa'da Aydınlanma; *philosophes*[30], yani edebiyatçılar, bilim insanları ve düşünürlerle özdeşleşti. *Philosophes*, aklın üstün olduğu düşüncesinde birleşti. Eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı mücadelelerinde somut kazanımlar elde etmeyi arzuluyorlardı. Yerleşik inançlara ve kurumlara karşı Aydınlanma hareketi, 18. yüzyıl boyunca Voltaire (1694-1778), *Rousseau, *Condorcet ve diğerlerinin önderliğinde ivme kazandı. Aydınlanmacıların *Encyclopédie*[31] (1751-76) başlıklı eserleri aracılığıyla devlete, kiliseye ve yargı mekanizmasına yönelttikleri eleştiriler Fransız Devrimi'nin fikri temelini oluşturdu.

İngiliz Aydınlanmasının köklerinde ise John *Locke'nin siyaset teorileri ve Fransız örneği yatmaktadır. Fransızlara hayran olan Thomas *Paine, Amerika'nın bağımsızlığını savundu. Ayrıca pek çok yazar ve şair, Aydınlanma fikirlerini İngiltere'ye taşıdı. 1750-1800 arasında da İskoçya'da bir entelektüel hareket filizlendi. Bu hareketin öne çıkan filozofları David Hume ve Adam Smith'ti. Ayrıca yine burada kimya, yerbilim ve tıp alanında önemli atılımlar yapıldı. 1768-1771 arasında bir sanat ve bilim sözlüğü olarak yola çıkan *Encyclopaedia Britannica*, "İskoçya'daki bir beyefendiler topluluğu" tarafından yayımlandı. Edebiyat alanında ise kimileri Aydınlanma felsefesi ile edebi gerçekçiliğin ve romanların yükselişi arasında bir bağlantı görmüştür.

30 Fransızca "Filozoflar". (ÇN)
31 Fransızca "Ansiklopedi". (ÇN)

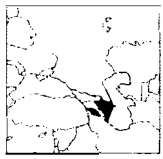
Aydınlanma, daha bireye dönük düşünceler yayarak sanatta da Romantik hareketi etkilemiştir. Diğer bir yönden bakıldığında Romantikler, Aydınlanmanın temsil ettiği katı bilimsel zihin yapısına tepki olarak gelişmiştir.

Aydınlık Yol (İspanyolcası Sendero Luminoso) 1970'lerin başından 1990'ların başına kadar Peru'da faaliyet yürüten solcu terörist grup. Aydınlık Yol, Peru hükümetine karşı mücadelesinde başvurduğu şiddet yöntemleri nedeniyle kötü bir nam saldı. Örgüt, 28 binden fazla kişinin ölümüne neden oldu. 1970'te felsefe öğretmeni Abiamel Guzmán tarafından kurulan hareket, Mao Zedong'un devrimci ilkelerini benimsiyordu. Militanlarının çoğu üniversitelerden ve And Dağları'nın dezavantajlı yerli halklarından geliyordu. Aydınlık Yol, 1980'den itibaren dış yardım kuruluşlarının kırsal bölgelerde kurduğu sosyal konutları hedef aldı. Ancak daha sonra faaliyetlerini büyük şehirlere taşıdı. 1992'de Devlet Başkanı Alberto Fujimori'nin, şiddeti dizginlemek adına üstlendiği olağanüstü yetkiler, ilk olarak gerilla faaliyetlerinin artmasına yol açtı. Hedefte özellikle yerel siyasetçiler vardı. Fakat bu süreç, aynı yılın Eylül ayında Guzmán'ın yakalanarak müebbet hapse çarptırılmasıyla sonuçlandı. Hareketin önderi Guzmán, çatışmaların durdurulması yönünde çağrı yapınca 6000 civarında Aydınlık Yol üyesi, aftan yararlanarak teslim oldu. Merkezden uzak bölgelerde birbirinden ayrı direniş hareketleri yer yer varlığını sürdürdü.

Ayutthaya *Bkz.* SİYAM.

Azerbaycan Cumhuriyeti

Başkent:	Bakü
Yüz ölçümü:	86.600 km²
Nüfus:	9.493.600
Para birimi:	1 manat = 100 gopik
Dini yapısı:	%93,4 Müslüman; %4,8 Ortodoks
Etnik yapısı:	%90,3 Azeri; %2,0 Lezgi; %1,3 Rus; %1,3 Ermeni; %1,3 Talış
Diller:	Azeri Türkçesi (resmi), Ermenice, Rusça ve diğer azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Avrupa Konseyi, Bağlantısızlar Hareketi

Batı Asya'da, Kafkasya'da yer alan bir ülke. Hazar Denizi'nin batı kıyısında yer alan Azerbaycan'ın komşuları batıda Ermenistan; kuzeyde Gürcistan ve Rusya; güneyde ise Irak'tır.[32]

Fiziki Kuzeydeki Abşeron Yarımadası, köklü Bakü petrol yataklarına sahiptir. Sıcak ve kurak Kura Vadisi güneydoğuya, Kafkas dağ eteklerine uzanmaktadır. Subtropikal iklime sahip olan Hazar kıyı ovaları doğal olarak daha verimlidir. Bu bölge derin vadilerin olduğu sık ormanlı tepelerle çevrilidir. Dağlık güneybatı kesimlerinde büyük ve görmeye değer Göygöl Gölü'nün yanı sıra bakır, demir ve kurşun yatakları görülür.

Ekonomi 20. yüzyılın başında Azerbaycan dünyanın bir numaralı petrol üreticisiydi. Başta petrol, gaz ve maden cevherleri olmak üzere ülke, zengin yeraltı kaynaklarına sahiptir. Diğer sanayi kolları arasında imalat ve kimyasallar vardır. Pamuk ve gıda ürünlerine dayanan tarım, işgücünün %40'ını oluştururken bağcılık da önemli bir yer tutar.

32 Nahçıvan özerk bölgesi üzerinden Türkiye de Azerbaycan'ın komşuları arasındadır. (ÇN)

Tarih Ülke 18 ve 19. yüzyıllarda Rusya tarafından fethedilen Azerbaycan bölgesinin bazı kısımlarından (Azerbaycan olarak bilinen bu bölgenin kalanı İran'a dahil edilmiştir) oluşmaktadır. 1914 yılında Bakü merkezli bölge, dünyanın en fazla petrol üreten bölgesiydi. Azerbaycan, 1917'de Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nden sonra bağımsızlığını ilân etmiş, 1920'de Kızıl Ordu tarafından ele geçirilmişti. Bunun üzerine Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. 1922'de ise bu devlet, Kafkasardı Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti bünyesinde Gürcistan ve Ermenistan'la birleşti. 1936'da bu federasyonun dağılmasının ardından sözü edilen ülkeler Sovyetler Birliği'nin altında üç ayrı cumhuriyet oldu. Ermenistan'ın içinde Azerbaycan'ın ana topraklarıyla bağlantısı olmayan Nahçıvan özerk bölgesi kuruldu. Bir diğer bölge, Ermenistan'ın hak iddia ettiği ve Hıristiyan Ermenilerin yaşadığı Dağlık Karabağ, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin içinde kaldı. Dağlık Karabağ'da, 1989'da Sovyetler Birliği'nin askeri müdahalesine yol açan şiddet olayları patladı. 1991'de Azerbaycan, Şii bir devlet olarak bağımsızlığını ilân etti. Nahçıvan bölgesi ise 1992'de kendi bağımsızlığını duyurdu. Dağlık Karabağ ve Nahçıvan'da, çeşitli ateşkes anlaşmalarına rağmen çatışmalar aralıklarla sürdü. 1996'da Dağlık Karabağ bağımsızlığını ilân etti. 1993'te Cumhurbaşkanı Elçibey, bir darbe sonucu iktidardan indirildi. Cumhurbaşkanlığını devralan Haydar Aliyev'in bu görevi seçimlerle tasdik edildi. 1995'teki milletvekilliği seçimlerini Aliyev'in partisi kazandı. Şiddetli protestolar ve yolsuzluk iddiaları gölgesinde gerçekleşen 1998 seçimlerinde de Aliyev yeniden seçildi. 2003'te gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimlerinde koltuğunu İlham Aliyev'e devretti. İlham Aliyev, 2008'de yeniden seçildi.

Azikiwe, Nnamdi (Benjamin Nnamdi Azikiwe) (1904-96) Nijeryalı devlet adamı, cumhurbaşkanı (1963-66). Azikiwe, sömürgecilik karşıtı Nijerya Ulusal Konseyi'nin (1944) ve 40 adet siyaset, emek ve eğitim örgütünden meydana gelmiş bir topluluk olan Kamerunlar'ın kurucusudur. Bağımsız Nijerya'nın ilk Genel Valisi (1960-63) ve cumhuriyet kurulunca ilk cumhurbaşkanıdır. 1966'da sivil hükümeti askeri bir darbeyle devrilince Azikiwe, Biafra ayrılıkçı hükümetine katıldı. Nijerya'nın yeniden birleşmesinden sonra 1978'de kurduğu Nijerya Halk Partisi'nin başkanlığını 1983'e kadar sürdürdü.

Aziz Bartolomeus Yortusu Katliamı (23-24 Ağustos 1572) *Fransız Din Savaşları'nın dönüm noktası olarak görülen bir olay. Katolik *Guise yanlıları, Caterina de Medici'yi *Hugenotların başlıca 200 önderine suikast düzenlenmesi için ikna etti. Parisli Katolik güruh, bu ölümleri bahane ederek büyük çaplı bir kıyıma girişti. Yaklaşık 3 bin Hugenot hayatını kaybetti. Ardından daha binlercesi 12 farklı bölgede yaşanan kargaşalarda can verdi.

Aziz Yahya Tarikatı *Bkz.* HASTANE ŞÖVALYELERİ.

Aztek 16. yüzyıldaki İspanyol fetihlerinden önce Meksika'ya egemen olan yerli halka verilen isim. Aztekler, 12. yüzyılda Toltek uygarlığının çöküşünden sonra Meksika'nın orta vadisine geldi. 15. yüzyılın başlarından itibaren bölgeye egemen olmuşlardı. Bir yüzyıl daha geçtiğinde günümüzdeki Meksika'nın orta kesiminin çoğunu ve güney bölümlerini içeren topraklara hâkimlerdi. Aztekler, bu topraklardaki tebaalarından haraç toplayacak güçteydi. Esirlerini ana tanrılarına kurban eden savaşçı bir halktı. Öte yandan yaşam tarzları rahat ve özellikle hükümdarları için lüks içindeydi. İspanyollar Cortés komutasında buraya geldiğinde, devasa piramitleri, tapınakları ve saraylarıyla övünen Tenochtitlán merkezli zengin ve gelişmiş bir uygarlık buldu.

B

Baader-Meinhof çetesi Kızıl Ordu Fraksiyonu diye bilinen Batı Alman anarşist terör örgütünün diğer ismi. Örgütün önderleri Andreas Baader (1943-77) ve Ulrike Meinhof'tu (1934-76). Baader-Meinhof çetesi, Alman toplumunun kapitalist yapısına ve ABD silahlı kuvvetlerinin Almanya'daki varlığına karşı çıktı ve saldırılar düzenledi. Eylemlerinde cinayet, bombalama ve insan kaçırma yöntemlerine başvurdu. Önderleri 1972'de tutuklandı. Yargılamaları ve (intihar yoluyla) ölümleri kamuoyunun büyük ilgisini çekti. Örgüt, ayrı ayrı hücrelere bölünerek 1998'e kadar terör eylemlerini sürdürdü.

Babeuf, François Noël (1760-97) Fransız devrimci. Kendisini "Gaius-*Gracchus, halk tribunus'u" olarak isimlendirdi. Fransız Devrimi'nden önce bir hizmetçi olan Babeuf, 1794'te Paris'e taşındı. Burada *Journal de la liberté de la presse*[33] gazetesini çıkarmaya başladı. Gazetede, Devrim'in siyasi eşitliği sağlamaktan öteye gitmesi gerektiği fikrini savundu. Durumdan hoşnutsuz olan zanaatkâr ve askerlerden oluşan küçük bir grup (Eşitler) kurdu ve eşit mülkiyet hakkını savundu. Robespierre'in idamının ardından çıkan kargaşada bu fikirleriyle taraftar topladı. Ancak 11 Mayıs 1796'da hafiyeler tarafından silahlı bir ayaklanma planladığı öğrenilince yakalandı ve idam edildi.

Babil 1. Mezopotamya'da antik bir kent. Hammurabi'nin aynı isimli krallığına başkent yaptığı Babil'in kalıntıları, günümüzde Bağdat'ın 88 kilometre güneyinde Fırat Nehri kıyısında yer alır. Kent, lüks tüketimi, tahkimatı ve özellikle yedi dünya harikasından biri olan "Asma Bahçeleri" ile bilinir. **2.** Daha önce Sümer olarak adlandırılan Güney Mezopotamya'nın antik ismi. Babil ismi, MÖ 20. yüzyılın ilk yarısında Amorilerin Sümer ve Akadları birleştirmesiyle siyasi mahiyetini kazandı. Bu dönemde Babil'in gücü Asur ve Suriye'nin belli bölgelerine kadar yayıldı. Yaklaşık MÖ 1530'dan sonra, ilk Hititler, daha sonra Kassitler buraya hâkim oldu. Ardından Asur İmparatorluğu'nun parçası haline geldi. Asur'un çöküşünün ardından Keldaniler egemenliğinde (MÖ 625-538) tekrar canlandı. Yalnızca Büyük Kiros'un ele geçirebildiği Babil, bu fetihten sonra gücünü sonsuza kadar yitirdi.

Babilik Mesih inancına dayanan Şii bir tarikatın öğretisi. 1844'te kendisini uzun zamandır beklenen Mehdi olarak ilân eden İranlı Seyid Ali Muhammed (1819-50) tarafından kuruldu. Seyid Ali Muhammed, Babeddin (din kapısı, Tanrı ile insan arasında aracı anlamında) adıyla da bilinirdi. Ayaklanma kışkırttığı gerekçesiyle Babeddin, devlet tarafından 1848'de tutuklandı ve 1850'de idam edildi. Naaşı Filistin'deki Kermil Dağı'na gömüldü (1909). 1863'te Bahaullah ve oğlu Abdülbaha kendilerini yeni önderler olarak ilân etti. Taraftarları ise zamanla *Bahailer olarak anılmaya başladı.

Babington Komplosu (1586) İngiltere'nin İspanyollar tarafından istilasını hedefleyen bir kumpas. Bu amaç doğrultusunda İngiliz Katolikler, I. *Elizabeth'i öldürmek üzere ayaklanacak ve tahta İs-

33 Basın Özgürlüğü Gazetesi. (ÇN)

koçya Kraliçesi *Mary getirilecekti. Anthony Babington (1561-86) hazırlıkların gizlice gerçekleştirilmesinde aracı rol oynadı. *Walsingham, Babington'un tutsak Kraliçe Mary'yle yazışmalarını vatan hainliğine teşebbüse delil oluşturana dek takip etti. Mary, bu delillere dayanarak yargılandı ve 1587'de idam sehpasına gönderildi. Babington'un idam cezası ise işkencenin ardından Tyburn'da infaz edildi.

Babür (1483-1530) Hindistan'ın ilk Babür imparatoru (1526-30). Orta Asya'da, Fergana'da doğdu. Ailesi Moğol-Türk karışık soylu bir aileydi. Babasının topraklarını yeniden elde edememesi onu gönülsüzce de olsa güneydoğuya, Hindistan'a yöneltti. Burası ulaşmak istediği hedefler açısından son umudu gibi gözüküyordu. Delhi'nin Afgan hükümdarı İbrahim Lodi'nin 1526'da Panipat Muharebesi'nde yenilgiye uğratılmasıyla, Hindistan'da 200 yıllık güçlü Babür egemenliği başladı. Kuzey Hindistan'ın çoğunu fetheden Babür, sivil idareye değil askeri güce dayanarak ülkeyi yönetti. Askeri dehasının yanında öğrenme aşkı ve kaleme aldığı hatıralarıyla da dikkat çekti.

Babürlüler Moğol-Türk karışık kökene sahip bir Müslüman hanedanı. 1526'da Hindistan'ı istila eden Babürlüler, en güneyi dışında Hint Yarımadası'nın büyük bir bölümüne yayıldı. Hanedan, 18. yüzyılın başına kadar güçlü hükümdarlığını sürdürdü. İlk imparatoru *Babür'dü (1483-1530). Arkasından bir dizi olağanüstü imparator geldi: *Hümayun, *Ekber, *Cihangir, *Şah Cihan ve *Evrengzib. Babürlüler, hızlı bir şekilde büyüyen imparatorlukta güçlü bir idari yapı oluşturdu. Devletin, çoğunluk Hindu nüfusa yönelik uzlaşmacı tavrı, dini uyuma katkıda bulundu. Kültürel alanda Pers dili ve sanat tarzının benimsenmesi, minyatür ve mimaride kendine özgü bir Hint-İslam tarzının oluşmasına yol açtı. Delhi, Agra ve diğer birkaç Hindistan ve Pakistan şehrindeki saraylar ile anıtmezarlarda bugün hâlâ söz konusu miras gözlenebilmektedir.

18. yüzyılda içeriden ve dışarıdan gelen baskılar merkezi otoritenin zayıflamasını hızlandırdı. Saraydaki rakip hizipler, kabiliyeti görece az hükümdarların konumunu sarsarak eyalet valilerinin yerel iktidarı ele geçirmesine imkân tanıdı. Uzlaşmacı dini politikaların terk edilmesi, başta *Marathalar olmak üzere Hinduların ayağa kalkmasına neden oldu. Orta Asya'dan gelen istila hareketleri, hanedanın bütün Hindistan'da egemen olduğu iddiasının dayanaksız olduğunu gösterdi. 1803'e gelindiğinde Delhi, *Doğu Hindistan Şirketi'nin eline geçmiş, gerçek iktidar çoktan kaybedilmişti. Britanya'nın iyi niyetine bel bağlayan Babür hükümdarları, yarım yüzyıl "alacakaranlık çağı" yaşayarak "Delhi kralı" unvanlarını kâğıt üzerinde korudu. 1857'de son Babür kralı sürgün edildi ve unvan kaldırıldı.

Bacon, Francis, I. Baron Verulam, Vikont Saint Albans (1561-1626) İngiliz devlet adamı ve filozof. 1582'de avukat olan Bacon, bundan iki yıl sonra Parlamento'ya girdi. 1590'larda saraydaki Essex hizbinin bir üyesi olarak öne çıktı. Aforizmalara ve mizaha yer veren *Denemeler* kitabının ilk baskısını da bu dönem yayımladı (1597). I. James döneminde Lortlar Kamarası başkanlığına yükseldi (1618). 1621'de rüşvet aldığı gerekçesiyle Parlamento tarafından suçlu ilân edildi ve siyasi kariyeri yerle bir oldu. Emekliliğinde kendini edebi ve felsefi çalışmalara verdi ve Avrupa'daki Bilimsel Devrim ve *Aydınlanma'ya büyük katkıları oldu.

Bacon İsyanı (1676) İngiliz göçmen Nathaniel Bacon'un önderlik ettiği Virginia, Kuzey Amerika'da gerçekleşen bir ayaklanma. Muhalif vilayet önderleri ve topraksız eski hizmetçiler, Vali Sir William Berkeley'e (1606-77) karşı Bacon'un peşinden gitti. Başlarda başarı elde etse de Bacon, Virginia Meclisi'nde reformların geçmesinin hemen ardından öldü. İsyanı tetikleyen sorunlar, düşük tütün fiyatları ile kolonilerin özerklikten yoksun olmasıydı.

Baden-Powell, Robert, I. Baron (Robert Stephenson Smyth Baden-Powell) (1857-1941) Britanyalı asker ve izcilik hareketinin kurucusu. Boer Savaşı'nda Mafeking'i başarıyla savunmasının (1899-1900) ardından milli kahraman haline geldi. 1908'de erkekler, 1910'da kızlar için kurduğu izcilik hareketi, uluslararası çapta önem kazanan bir gençlik hareketi oldu. Kız izcilik hareketinin diğer kurucuları arasında kız kardeşi Agnes ve karısı Olave de vardı.

Badoglio, Pietro (1871-1956) İtalyan general ve başbakan. 1925'ten itibaren genelkurmay başkanlığı yaptı. 1929'da Mussolini tarafından Libya valisi olarak atandı. 1935'te *Etiyopya'ya yönelik bocalayan İtalyan harekâtını kurtarmak üzere görevlendirildi. Badoglio, Addis Ababa'yı ele geçirerek buranın valisi oldu. 1943'te Mussolini devrilince, faşist olmayan yeni hükümetin başı olarak seçildi. İlerleyişini sürdüren Müttefikler'le barış yaptı ve Almanya'ya savaş açtı. Ancak kısa bir süre sonra istifa etti.

Badon Dağı *Bkz.* GİLDAS.

Bagehot, Walter (1826-77) Britanyalı iktisatçı ve gazeteci. 1860'ta *Economist* dergisinin editörü olmadan önce bankerlik yapıyordu. Ölümüne kadar editörlük görevini sürdürdü. Ekonomik ve siyasi sorunlara bakış açısı; *The English Constitution*[34] (1867), *Lombard Street*[35] (1873) ve *Economic Studies*[36] kitaplarında görülebilir.

Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) Eski Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetler arasında yer alan bağımsız devletlerden oluşmuş bir konfederasyon. 1991'de Belarus'un Brest kentinde-ki SSCB'nin dağıtıldığı zirvenin ardından kuruldu. 11 adet üye ülkesi bulunmaktadır: Ermenistan, Azerbaycan, Belarus (Beyaz Rusya), Kazakistan, Kırgızistan, Moldova (Moldavya), Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Özbekistan. CIS'ın idari merkezi Belarus'un Minsk kentindedir.

Bağımsız İşçi Partisi (İngilizcesi Independent Labour Party-ILP) Britanya'da faaliyet gösteren sosyalist bir örgüt. 1893'te Bradford'da Keir *Hardie'nin önderliğinde kuruldu. Örgütün amacı sosyalist öğretilerin uygulanması yoluyla toplumda eşitliği sağlamaktı. ILP, İşçi Temsil Komitesi'ni kuran gruplar arasında yer aldı (1900). Söz konusu komite 1906'da *İşçi Partisi'ne dönüşecekti. İki Dünya Savaşı arasında ILP ile İşçi Partisi arasında bölünme yaşandı. Önde gelen İşçi Partili siyasetçiler; ILP'nin komünizme olumlu yaklaşmasının, savaş karşıtlığının ve siyasete teorik bakışının seçimlerde dezavantaj yaratacağını düşündü. 1939'dan itibaren örgütün etkisi azaldı.

Bağımsızlık Bildirgesi (İngilizcesi Declaration of Independence) Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu metni. 4 Temmuz 1776'da *Kıta Kongresi tarafından kabul edilen metinde Amerika'nın Britanya'dan ayrıldığı ilân edildi. Metnin önemli bir kısmını Thomas *Jefferson yazdı. Jefferson, metni kaleme alırken John *Locke'nin sözleşmeye dayalı devlet kuramını esas aldı. Ünlü başlangıç bölümünde tüm insanların eşit yaratıldığı; yaşam, özgürlük ve mutluluğa erişme gibi vazgeçilmez haklara sahip olduğu bildirilmiştir. Bu bölümün arkasından III. George, vekilleri ve Britanya Parlamentosu'nun yaptığı zulümlerin ayrıntılı bir sıralaması yapılmaktadır. Burada İngilizlerin *Haklar Bildirgesi'ne (1689) benzer bir dil kullanılmıştır. Amerika'nın yenilmesi halinde Britanya'nın yapacağı misillemeden çekinilerek asıl metindeki 56 imza başta gizlenmiştir.

34 İngiliz Anayasası. (ÇN)

35 Lombard Sokağı. Londra'daki Lombard Sokağı'nda yer alan bir bankanın mali iflasını ele aldığı için kitaba bu isim verilmiştir. (ÇN)

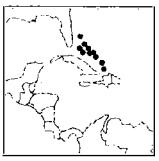
36 İktisadi Çalışmalar. (ÇN)

Bağlantısızlar Hareketi 120 ülke ve kurtuluş hareketinden oluşan bir grup. 1961'de Üçüncü Dünya ülkeleri arasında daha yakın siyasi, ekonomik ve kültürel işbirliği yapılması amacıyla kuruldu.

Bahai 19. yüzyılda Bahaullah (1817-92) ve oğlu Abdülbaha (1844-1921) tarafından İran'da kurulan tektanrıcı bir din. Dinin baş makamı Hayfa, İsrail'de Babeddin'in altın kubbeli türbesinin bitişiğindeki Yüce Adalet Evi'nde bulunur. Osmanlı İmparatorluğu'nda dini azınlıklara özgürlük tanınmasından sonra 1909'da Babeddin'in kemikleri sözü edilen türbeye gömüldü.

Bahamalar

Başkent:	Nassau
Yüz ölçümü:	13.939 km²
Nüfus:	319.031 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Bahama doları = 100 sent
Dini yapısı:	%35,4 Baptist; %15,1 Anglikan; %13,5 Katolik; %8,1 Pentikostal
Etnik yapısı:	%85,0 siyahi; %12,0 beyaz
Diller:	İngilizce (resmi), İngilizce kreolü, Fransızca kreolü (Haitice)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), İngiliz Uluslar Topluluğu, Karayipler Topluluğu (CARICOM), Bağlantısızlar Hareketi

Karayipler'de yer alan bir ülke. Atlantik Okyanusu'nun batısında, Florida ile Hispanyola arasında konumlanan bir ada grubundan oluşmaktadır.

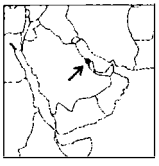
Fiziki Çoğu mercanada olan 700 adadan 30 civarı yaşamaya elverişli olacak kadar büyüktür. En büyük adalar Grand Bahama ve New Providence'dir.

Ekonomi Turizmin ekonomiye katkısı büyüktür. Cazip vergilendirme sistemi sayesinde Bahamalar aynı zamanda *offshore* mali hizmetlerin de önemli bir merkezi olmuştur. Az da olsa sanayi ve tarım da vardır.

Tarih Bahamalar'ın bilinen en eski yerleşimcileri Aravak yerlileridir. Tarihçilerin çoğu, 1492'de Columbus'un (Kolomb) Amerika'da ilk ayak bastığı yerin Guanahani olduğu konusunda hemfikirdir. Bu tarihten hemen sonra İspanyollar, adalara akınlar düzenleyerek Aravak yerlilerine saldırdı ve onları köleleştirdi. Ancak buraya yerleşmediler. 1629'da Bahamalar, Britanya'nın Karolina kolonilerine dahil edilse de 1648'e kadar tam anlamıyla bir yerleşim başlamadı. Bu tarihten sonra Bermuda'dan yerleşimciler Bahamalar'a geldi. Artık Aravak yerlileri tamamen yok olmuştu. Adanın mülkiyetinin Britanya'da olmasına İspanyolların itirazına karşın 1670'te Madrid Antlaşması'yla bu durum tasdiklendi. Bahamalar, 1717'de Britanya'nın kraliyet sömürgeleri arasına girdi. Büyük bir stratejik öneme sahip olan ülke, 1782'de İspanyollar tarafından ele geçirildi. Ertesi yıl Britanya'ya geri verildi. Ayrıca, bu bölgeye sıkça korsan akınları da gerçekleşmekteydi. Şeker plantasyonlarında köle olarak çalışmak üzere pek çok Afrikalı adalara getirildi. Bahamalar'daki insan hakları hareketi, 1953'te Liberal İlerici Parti'nin (PLP) kurulmasına yol açtı. PLP, siyahi çoğunluğun mecliste temsil edilmesi gerektiğini söylüyor, Bahamalar'ın bağımsızlığını savunuyordu. İçişlerinde özerk devlet yapısı 1964'te elde edildi. 1967'de PLP iktidara geldi. 1973'te ise bağımsızlık kazanıldı. 1992'de Milli Özgürlük Partisi (FNM) seçimleri kazanarak 25 yıllık PLP hükümetine son verdi. PLP, önce 2002'de tekrar başa geldi, sonra 2007'de bir kez daha FNM'ye yenildi.

Bahreyn

Başkent:	Manama
Yüz ölçümü:	760 km²
Nüfus:	1.281.332 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Bahreyn dinarı = 1000 fils
Dini yapısı:	%81,2 Müslüman; %9,0 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%46,0 Bahreyn Arabı; İranlı, Hint, Pakistanlı, diğer Arap ve Avrupalı azınlıklar
Diller:	Arapça (resmi) ve diğer azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Basra Körfezi'nde yer alan bir şeyhlik.

Fiziki Bahreyn, körfezin yaklaşık 32 kilometre açıklarında bulunan bir grup adadan meydana gelmektedir. En büyük ada aşağı yukarı 16 kilometre genişliğinde, 48 kilometre uzunluğundadır.

Ekonomi Ülkenin ihracatının büyük kısmını Bahreyn Adası'ndaki büyük petrol rafinerisinden elde edilen ham petrol ve petrol ürünleri oluşturur. Bunun yanında büyük bir mali ve ticari sektör de vardır. Turizm, gemi yapımı ve tamiri de öne çıkan iş alanları arasındadır.

Tarih 1602-1783 arası Bahreyn'e egemen olan İran, El-Halife ailesi tarafından ülkeden çıkarıldı. El-Halife ailesi, bugün hâlâ Bahreyn'de hüküm sürmektedir. Britanya'nın ülke üzerindeki denetimi 1820'ye dayanmaktadır. 1932'de ülkede petrol bulundu ve aynı sene Bahreyn Ulusal Petrol Şirketi kuruldu. 1971'de Britanya'nın çekilmesi ve İran'ın hak iddialarından vazgeçmesi üzerine Bahreyn, Arap Birliği'ne katıldı. Şii ve Sünni gruplar arasındaki gerilimlerin artmasının sonucunda 1975'te Milli Meclis askıya alındı. Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'nin diğer üyeleriyle (Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Umman) birlikte Bahreyn de *İran-Irak Savaşı'nın (1980-88) sona ermesi için sürekli çağrılarda bulundu. Öte yandan hem *Körfez Savaşı'nda (1991) hem de bu savaşta tarafsızlığını korudu. Petrol rezervleri azalmaya başlayınca ülke ekonomisi çeşitlendi. 1990'lı yılların ortasında, hükümete karşı artan muhalefet ve Milli Meclis'in yeniden açılması yönündeki talepler toplumsal huzursuzluğa yol açtı. 2002'de yeni bir anayasa benimsendi ve Bahreyn demokratik anayasal monarşi oldu. 2011'de *Arap Baharı'ndan etkilenen gösteriler şiddetli biçimde ezildi.

bailiff[37] 11. yüzyıldan itibaren İngiltere'de lortların mülkünü yöneten kimselere verilen isim. "Bailiff" kelimesinin anlamı Ortaçağ'ın ilerleyen dönemlerinde anlam değiştirmiştir. Söz konusu dönemde genel olarak lortlar artık mülklerini çiftçilerin denetimine bıraktığından *bailiff*, şerifin altında çalışan memurlardan birine verilen isim oldu. Çiftçiler ve şehirdeki mülk sahipleri de bu kişileri kira toplaması için görevlendiriyordu; çünkü kiraların ödenmemesi durumunda hukuki bilgileri faydalı olmaktaydı.

Baker, Sir Samuel White (1821-93) Britanyalı kâşif. Etiyopya'daki Nil Nehri'nin kollarının izini sürdü (1861-62). Arap köle tacirlerinin karşı çıkmasına rağmen 1864'te Nil Nehri'nin Albert Nyanza Gölü'ndeki kaynağını belirledi.

37 İngiltere'deki tarihsel bağlamından ayrı olarak "kâhya" olarak çevrilebilecek bir feodal görev. (ÇN)

Bakır Çağı Bakırın ortaya çıkması ile *Tunç Çağı'nda tuncun imal edilmesi (bakır-kalay alaşımı) arasındaki teknolojik gelişim aşaması. Bakır, başlarda az bulunduğundan madencilik tekniklerinin etkisi sınırlı kaldı. Yalnızca süs eşyaları ve az bulunan hançer veya düz baltalarda bakır kullanılıyordu.
Bakır, dünyanın farklı yerlerinde birbirinden çok ayrı tarihlerde ortaya çıkmıştır. Bazı örneklerde gerçek tunç veya demirin kullanılmasından önce bile ayrı bir aşamaya rastlanmamıştır. Güney Amerika'da And Dağları gibi diğer örneklerde ise bakırın kullanımı çok daha uzun süreli olmuştur.

Bakunin, Mihail (1814-76) Rus devrimci, anarşizmin simge önderi ve Rus Halkçı hareketin kurucu üyesi. 1835'te atılana kadar imparatorun ordusunda hizmet verdi. *1848 Devrimleri'ndeki rolünden ötürü Sibirya'ya sürüldü. 1861'de buradan kaçtı ve Londra'ya gitti. O dönem Londra, militan anarşist ve komünistlerin karargâhı konumundaydı. 1864'te kurulan ilk Uluslararası Çalışanlar Birliği, *Marx ile Bakunin arasındaki çatışmalardan olumsuz etkilendi.

Balaklava Muharebesi (25 Ekim 1854) *Kırım Savaşı sırasında meydana gelen sonuçsuz bir muharebe. Ruslar, Alma Nehri'ndeki yenilgilerinin ardından Sivastopol'a çekilmişti. İngiliz, Fransız ve Türk orduları kenti kuşattı. Kuşatan kuvvetlere küçük bir liman olan Balaklava'dan ikmal geliyordu. Rus güçleri Balaklava Ovası'na indi. Burada Lort Lucan komutasındaki İngiliz süvari birliğiyle karşılaştılar. Britanya'nın başkomutanı Fitzroy Somerset (Lort Raglan), Lort Cardigan komutasındaki hafif süvari alayına "düşmanın silahları alıp götürmesini engelleme" emri verdi. Emirde sözü geçen silahların Vorontsov Tepeleri'ndeki silahlar olduğu düşünüldü. Cardigan ise vadiye doğru cephe cepheye bir hücum emredildiği kanısına vardı. İki kanattan ve önden atış desteği alan Cardigan, beraberindeki silahlı süvarilerle Rus hatlarına girdi. Ardından çekilmek zorunda kaldı. Tarihe "Hafif Süvari Alayının Hücumu" olarak geçen bu olayda 673 askerin 247'si öldü. Ruslar, Balaklava'yı ele geçirmeyi başaramasa da Vorontsov Tepeleri'ni tuttu. Dolayısıyla, limandan Sivastopol'daki kuvvetlere uzanan ikmal yolunu kesmiş oldu.

Balboa, Vasco Núñez de (1475-1519) İspanyol kâşif. 1501'de Hispanyola'daki yeni İspanyol kolonisine yerleşen Balboa, 1511'de kaçak olarak Darien (Panama) seferine katıldı. Askerlerin isyanı sonucu komutaya geçti. Darien'de bir koloni kurdu ve çevre bölgelere seferlere devam etti. 1513'te 25 günlük destansı bir yürüyüşün ardından kıstağın batı kıyısına ulaşarak Pasifik Okyanusu'nu gören ilk Avrupalı oldu.

Baldwin, Robert (1804-58) Kanadalı devlet adamı. York'ta (1834'ten itibaren Toronto) doğan Baldwin, 1829'da Yukarı Kanada Meclisi'ne seçildi. Seçilmiş temsilcilere daha fazla söz hakkı getirilmesini içeren reformun önde gelen savunucularından oldu. Birlik Yasasından (1840) sonra Canada West bölgesinden seçildi. 1842-43'te Sir Louis-Hippolyte La Fontaine'le birlikte reformcu bir bakanlık yürüttü.

Baldwin, Stanley, I. Kont (1867-1947) Britanyalı devlet adamı. Muhafazakâr Parti üyesi bir milletvekiliydi (1908-37). Lloyd George'nin koalisyonunun (1918-22) bir parçası olmuş, ama ona karşı Muhafazakâr isyanın başını çekmiştir. Bonar *Law hükümetinde maliye bakanlığı yaptı. Baldwin, Law 1923'te istifa edince başbakanlık görevi için Curzon'a tercih edildi. Gümrük vergileri koyma girişimi sonucu 1923 seçimlerini kaybetse de 1924'te göreve geri döndü. Başbakanlığı döneminde öne çıkan olaylar arasında altın standardına geri dönüş, *Genel Grev, Neville *Chamberlain'in sosyal mevzuatı ve 1927 Ticari Anlaşmazlıklar Yasası bulunur. 1929 seçimlerini kaybeden Baldwin,

buna karşın 1931 krizinin neden olduğu Ramsay *Macdonald başbakanlığındaki koalisyonda yer aldı. 1935'te Macdonald yerine başbakan oldu. Son başbakanlık döneminde Tahttan Çekilme kriziyle (*bkz.* VIII. EDWARD) baş etmek durumunda kaldı. Krizi başarıyla yönetti. 1935'te faşist İtalya'nın Etiyopya'yı ilhakını mümkün kılan Hoare-Laval paktını onayladı. Almanya'nın Renanya'yı işgali ve İspanya İçsavaşı'nın patlak vermesiyle uluslararası ilişkilerde sıkıntılar devam etmesine rağmen Baldwin, kamuoyunun desteklemeyeceği düşüncesiyle yeniden silahlanmaya karşı çıktı.

Baleva, Elhacı Sir Ebubekir Tafava (1912-66) Nijeryalı devlet adamı. 1946'da siyasete girdi. Ardından 1947'de Merkezi Yasama Konseyi'nin bir üyesi oldu. Nijerya Federasyonu'nun ilk başbakanı olan Baleva, ülkenin bağımsızlığına kavuştuğu 1960'ta bir askeri darbeyle öldürülene kadar görevini sürdürdü.

Balfour, Arthur James, I. Kont 1848-1930) Britanyalı devlet adamı, Robert *Gascoyne-Cecil'in (Lort Salisbury) yeğeni. İrlanda başvekili (1887-91) olarak İrlanda'nın özerkliğine karşı çıkanlardan biriydi. İrlandalılar ona "Kanlı Balfour" lakabını takmıştı. 1902-1905 arasında başbakanlık yaptı. Ancak gümrük reformunda bocalayınca hükümeti zayıfladı. Balfour'un Eğitim Yasası 1902) ulusal çapta bir ortaöğretim sistemi oturttu. 1904'te İmparatorluk Savunma Komitesi'ni kurdu ve *İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasına katkıda bulundu. 1906 genel seçimlerini Muhafazakâr Parti, ezici bir farkla kaybetti. Bundan sonra Balfour tartışmalı Liberal yasa tasarılarını Lortlar Kamarası'nı kullanarak engelleyecek, Lloyd George bu sebeple Lortlar Kamarası'nı "Balfour'un zinosu" olarak niteleyecekti. 1911'de Muhafazakâr Parti liderliğinden istifa etti. Lloyd George'nin savaş kabinesinde dışişleri bakanı olarak görev yaptığı sırada *Balfour Deklarasyonu'yla (1917) ismi gündeme geldi. Deklarasyon, Yahudilere Filistin'de bir yurt vaadinde bulunuyordu. Son olarak *Westminster Nizamnamesi'ne büyük ölçüde ilham kaynağı oldu.

Balfour Deklarasyonu (2 Kasım 1917) Filistin'de bir Yahudi anayurdu olduğunu savunan Britanya'nın bir deklarasyonu. Deklarasyon, Britanya Dışişleri Bakanı Lort *Balfour'un önde gelen *Siyonistlerden Lort Rothschild'e yazdığı bir mektup biçimindedir. Bu mektuba göre Britanya, Yahudi halkının Filistin'de bir yurt kurmasına destek olacağını ilân etmektedir. Söz konusu durum Filistin'deki Yahudi olmayan halkların toplumsal ve dini haklarına bir yargı içermeyecek, diğer ülkelerdeki Yahudilerin siyasi statüsüne karışmayacaktı. İlân edilmesinden sonra Balfour Deklarasyonu, Filistin'deki Britanya mandasının ve genel İngiliz politikasının temelini oluşturdu. Bu anlayış 1947'ye kadar devam etti.

Balkanlar (veya Balkan devletleri) Güneydoğu Avrupa'daki Balkan yarımadasında bulunan ülkeler. Yarımada, Tuna ve Sava Nehirlerinin güneyindedir. Batıda Adriyatik ve İyonya Denizleri; doğuda Karadeniz ve Akdeniz; güneyde ise Akdeniz'in arasında yer alır. Balkanlar; Arnavutlar, Ulahlar, Yunanlar, Sırplar, Bulgarlar ve Türkler gibi pek çok halka ev sahipliği yapar. 3 ve 7. yüzyıllar arasında kâğıt üzerinde Bizans imparatorları tarafından yönetilen Balkan Yarımadası, Slavların ardı ardına gelen göçleriyle işgale uğradı. Daha sonra çeşitli bölümleri Venedik ve diğer bazı devletler tarafından fethedildi. 1356'da da Osmanlı istilası başladı. 1453'te Konstantinopolis'i fetheden Türkler, 1478'e gelindiğinde hemen hemen bütün yarımadaya egemen olmuştu. Çoğunlukla dil ve dinlerini korusalar da Osmanlı'ya tabi halklar 19. yüzyıla kadar bağımsızlıklarını elde edemedi. 1912-1913'te Türkiye, ittifak halindeki diğer Balkan halkları tarafından saldırıya uğradı

ve yenildi. Bunun ardından müttefikler kazanımlar üzerinde birbiriyle savaştı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Balkanlar; Yunanistan, Arnavutluk, Bulgaristan ve Yugoslavya arasında bölündü. Türkiye'nin elinde yalnızca Konstantinopolis ve çevresindeki topraklar kaldı. 1991-1995 yılları arasında, Yugoslavya'nın dağılması sürecinde bölge, kargaşaya teslim oldu. Bosna ve Hersek'te vahşi etnik çatışmalar yaşandı.

Balkan Savaşları (1912-13) Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Romanya, Türkiye ve Bulgaristan arasında yaşanan iki kısa savaş. Savaşın nedeni, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalan Avrupa topraklarına kimin sahip olacağının belirlenmesiydi. 1912'de Yunanistan, Sırbistan, Bulgaristan ve Karadağ; Balkan Birliği'ni oluşturdu. Ekim 1912'de Birlik orduları Konstantinopolis (günümüzde İstanbul) hariç her yeri ele geçirdi. Londra Antlaşması'nda (Mayıs 1913) Avrupa elçileri, Balkanlar'ın haritasını Bulgaristan lehinde, Sırbistan aleyhinde yeniden çizmek üzere müdahalede bulundu. Bir ay sonra Bulgaristan, kendi kazanımlarına göz diken Sırplar ve Yunanlara karşı ön alıcı bir saldırı düzenledi. Fakat Bulgaristan yenilgiye uğradı. Bükreş Antlaşması'nda (Ağustos 1913) Yunanistan ve Sırbistan, Makedonya'yı bölüştü. Romanya da Bulgaristan'ın bir bölümünü topraklarına kattı. Daha önce Türk egemenliğinde olan Arnavutluk, bağımsız Müslüman bir prenslik oldu. Savaşlardan sonra "Büyük Sırbistan" artık Avusturya-Macaristan'a bir tehdit unsuru haline geldi. Rusya, milli mücadelesinde Sırbistan'a destek sözü verirken Almanya da Avusturya-Macaristan'a askeri yardımda bulundu. Avusturya veliahdı Arşidük Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da suikasta uğraması Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'ı işgaline bahane yarattı ve altı hafta sonra bu durum I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine neden oldu.

Ball, John (ö. 1381) İngiliz isyancı. Ball, eşitlikçi toplumsal mesajlar vaaz eden Wycliffite'de bir papazdı. Kâfir olduğu gerekçesiyle dinden atıldı ve hapsedildi. Köylü İsyanı sırasında, Haziran 1381'de salıverildi. Daha sonra tekrar yakalandı, yargılandı ve vatan hainliğinden asıldı.

Ballance, John (1839-93) Yeni Zelandalı devlet adamı. 1890 seçimlerinde Liberaller birinci gelerek Yeni Zelanda siyaset sahnesine çıktı. Parti, bir radikal reform programı üzerinde büyük oranda birleşti. Ballance, bu programın başbakanı (1891-93) oldu. Ballance ve devamında görevi devralan Liberaller, ekonominin denetlenmesinde devleti devreye soktu ve yoksul kesimleri korudu. Bu dönem, Yeni Zelanda toplumundaki temel istikrarın başlangıcı oldu.

Balliol, Edward (ö. yak. 1364) İskoçya kralı (1332-56), John Balliol'un oğlu. Babasının vazgeçmiş olduğu tahtı geri almak için 1332'de Fife'ye çıktı. Dupplin'de İskoçları yenerek Scone'de tahta oturdu. Üç ay içerisinde kaçmaya zorlansa da İngiltere hükümdarı III. *Edward'ın yardımıyla Halidon Hill'deki zaferinin ardından geri döndü. Balliol, İskoçya'dan yeniden kovuldu ve 1356'da İskoç tahtı üzerindeki iddiasından vazgeçti.

Balliol, John (yak. 1250-1313) İskoçya kralı (1292-96). Balliol, anneannesi üzerinden İskoçya hükümdarı I. *David'in soyundan geliyordu. 1291-1292'de taht üzerindeki hak iddiası, Annandale Lordu Robert Bruce ile arasında yargı konusu oldu. Yargılama, İngiltere Kralı I. *Edward tarafından düzenlendi. Taç giymesinden bir ay geçmeden (30 Kasım 1292) Balliol istemeye istemeye Edward'ın üstünlüğünü kabullendi. 1295'te Fransızlarla ittifak kurmaya çalışınca İngilizler İskoçya'yı istila etti. Balliol, krallığını zorla Edward'a teslim ettirmek durumunda kaldı ve esir olarak İngiltere'ye götürüldü. Ardından Fransa'daki mülküne çekildi.

Balmaceda, José Manuel (1840-91) Şilili devlet adamı ve liberal reformcu. 1864'te Şili Meclisi'ne seçilen ilk Liberal Parti üyesi oldu. Ruhban sınıfı karşıtlarının önderi olarak 1878'de Arjantin'e gönderilerek ülkeyi Pasifik Savaşı'na girmemeye ikna etmekle görevlendirildi. Devlet Başkanı Santa Maria'nın (1881-86) bakanlar kuruluna girdikten bir süre sonra kendisi devlet başkanı (1886-91) seçildi. Ülkede refahın hüküm sürmesine karşın devlet başkanı ile meclis arasındaki gerginlik arttı. Balmaceda, bu durumu sürekli olarak yok sayıyordu. Ocak 1891'de gerginlik, bir içsavaşa dönüştü. Balmaceda, Arjantin büyükelçiliğine sığındı. Yargılanmaktansa burada kendisini vurdu.

Baltazar (MÖ 6. yüzyıl) Nebukadnezar'ın oğlu ve Babil'in son kralı. İncil'e göre (Daniel 5) şehrin yağmalanması sırasında öldürülmüş, sarayında verdiği büyük bir ziyafet sırasında duvarlarda beliren yazıda kötü kaderi önceden kehanet edilmişti. Buna karşın, Ur kentinden çıkan yazıt ve belgelerde Baltazar'ın, Nebukadnezar'ın torunu ve Babil'in son kralı Nabonidus'un oğlu olduğu ve bizzat hüküm sürmediği belirtilmektedir.

Baltık Antantı (1934) Estonya, Letonya ve Litvanya arasındaki ortak savunma paktı. I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, Rus imparatorluğundan kopmuş olan bütün ülkeler (Polonya, Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya) arasında ittifak kurma müzakereleri oldu. Ancak bu müzakerelerden sonuç çıkmadı. Buna karşın 1923'te Letonya ve Estonya bir anlaşma yaptı. 1934'te Litvanya da bu anlaşmaya katıldı.

Ban Ki-mun (1944-) Güney Koreli diplomat ve siyasetçi, Birleşmiş Milletler genel sekreteri (2007- [38]). 1970'te üniversite eğitimini yarıda bıraktıktan sonra Güney Kore'de esas olarak diplomatik görevlerde bulunmuşsa da özellikle dışişleri ve ticaret bakanlığı döneminde (2004-06) hükümette de söz sahibi oldu. 2006'da Kofi Annan'ın yerine Birleşmiş Milletler genel sekreteri seçildi ve 1 Ocak 2007'de göreve başladı. 2011'de ikinci bir dönem göreve devam etmeye layık görüldü.

Bancroft, Edward (1744-1821) ABD'li vatan haini. Massachusetts'te doğan Bancroft, Londra'da tıp eğitimi aldı. Benjamin *Franklin'le tanıştı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Arthur Lee ve Silas Dean'ın arkadaşıydı. Aslında Bancroft, yıllık 500 sterlin ve ömür boyu prim karşılığında İngiliz hesabına çalışan bir ajandı. Britanya ajanı olarak faaliyet yürüttüğünün ortaya çıkması için neredeyse bir yüzyıl geçmesi gerekecekti.

Banda, Hastings Kamuzu (1906-97) Malavili devlet adamı, başbakan (1964-94) ve devlet başkanı (1966-94). ABD'de tıp eğitimi alan Banda, Britanya'da doktorluk yaptı. Daha sonra ülkesinin (daha önce Nyasaland) bağımsızlığına önderlik etmek üzere yurda döndü. Malavi Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı olarak baskıcı ve pederşahi bir tek parti rejimi kurdu. Pragmatist bir kişiliğe sahip olan Banda, Güney Afrika'yı ziyaret eden (1970) ilk siyahi Afrikalı lider oldu. Ayrıca daha sonra bu ülkeyle ticari ilişkiler de kurdu. 1994'teki ülkenin ilk çok partili seçimlerini kaybetti. Ertesi yıl dört siyasi muhalifini öldürmekle suçlansa da beraat etti.

Bandaranaike, S. W. R. D. (Solomon West Ridgeway Dias Bandaranaike (1899-1959) Şri Lankalı devlet adamı. 1920'lerde Maha Sinhala Partisi'ni kurdu. 1931'de yeni oluşturulan Devlet Konseyi'ne seçilen Bandaranaike, bağımsızlıktan sonra bakanlık yetkileri üstlendi. Banda'nın 1952'de kurduğu Sri Lanka Özgürlük Partisi (SLFP), 1956 seçimlerini kazanan koalisyonun en büyük ortağı oldu ve sol

38 Ban Ki-mun'un görevi 31 Aralık 2016'da sona ermiştir. (ÇN)

ve Budist çevrelerin desteğini kazandı. Başbakanlık görevinde (1956-59) Bandaranaike, Singalacanın yaygınlaştırılmasını ve Budizm, sosyalizm ve tarafsızlığı savunan bir politika izledi. Bu politikası Tamillerle arasını açtı. Eylül 1959'da muhalif bir Budist keşiş tarafından suikasta kurban gitmesinin ardından dul eşi Sirimavo *Bandaranaike başbakanlık görevini devraldı.

Bandaranaike, Sirimavo Ratwatte Dias (1916-2000) Sri Lankalı devlet kadını, Sri Lanka başbakanı (1960-65, 1970-77, 1994-2000). Dünyanın ilk kadın başbakanıdır. Kocası S. W. R. D. *Bandaranaike'nin suikasta uğraması üzerine görevi devraldı. İzlediği politikalara muhalefet ve sonu gelmeyen etnik çatışmalar 1977 seçimlerinde ağır bir yenilgi almasına neden oldu. 1980'de görevini kötüye kullanmakla suçlanan Sirimavo Bandranaike, altı yıl boyunca toplumsal haklarından mahrum bırakıldı ve parlamentodan çıkarıldı. Kızı Chandrika Bandaranaike Kumaratunga (1945-) önce başbakan, daha sonra 1994'te devlet başkanı oldu. Bunun üzerine Sirimavo Bandaranaike de başbakanlık görevine geri döndü. Kumaratunga, 1999'da ucu ucuna seçimi kazanarak 2005'e kadar devlet başkanlığını sürdürdü.

bandkeramik *Bkz.* NEOLİTİK.

Bandung Konferansı (1955) Cava, Endonezya'da gerçekleştirilen Asya ve Afrika devletlerinin katıldığı bir konferans. Devlet Başkanı *Sukarno ve Bağlantısızlar Hareketi'nin diğer liderlerinin girişimleriyle toplanan konferans, sömürgecilik ve süper güçlerin "emperyalist" politikalarına karşı bir bağlantısızlar bloku oluşturmak üzere 29 devleti bir araya getirdi. Konferansta saldırmazlık, egemenliğe saygı, içişlere karışmama, eşitlik ve barışçıl bir arada yaşama ilkeleri benimsendi. Ancak Bandung Konferansı'nın ardından ortaya çıkan bağlantısızlar hareketi, Hindistan-Çin ilişkilerinin kötüleşmesiyle başarısızlığa uğradı. Bağımsızlığını elde eden sömürgelerin çelişen çıkarları da bu başarısızlıkta rol oynadı.

Bangladeş

Başkent:	Dakka
Yüz ölçümü:	143.998 km²
Nüfus:	163.654.860 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Bangladeş takası = 100 poişa
Dini yapısı:	%89,5 Müslüman; %9,6 Hindu
Etnik yapısı:	%98,0 Bengal; Bihari ve diğer azınlıklar
Diller:	Bengalce (resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Kolombo Planı, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Hint Yarımadası'nda deniz seviyesine yakın tropik bir ülke.

Fiziki Bengal Körfezi'nin başında yer alan Bangladeş, esas olarak Ganj ve Brahmaputra Nehirlerinin deltalarından oluşur. Nehir ülkesidir. Muson mevsiminde nehirler düzenli olarak taşar ve kıyı kesimlerinde arkasından verimli toprakları bırakır. Güneybatıdaki delta bölgesi Sundarbanlar, çoğunlukla bataklık ve cangıllardan meydana gelir. Bölge, sık sık Bengal Körfezi'ne kadar ulaşan tufanlara maruz kalmaktadır. Büyük çaplı ağaç kesme faaliyetleri de tufanların etkisini artırır. Bu nedenle önemli hasarlara, can kayıplarına ve hasatta zarara yol açar. 1998'de yaşanan ülke tarihinin en kötü sellerinden bazıları 25 milyon kişiyi evsiz bırakmıştır.

Ekonomi 2000'lerdeki hızlı ekonomik büyümesine rağmen Bangladeş dünyanın en fakir ülkeleri arasında yer alır. Giyim sektöründeki ihracat ve yurtdışında çalışanların getirdikleri para GSYİH'nin %12'sini oluşturmaktadır. Dünyadaki Hint keneviri arzının büyük bölümü Bangladeş'te yetişmektedir. Dolayısıyla Hint kenevirinden elde edilen ürünler önemli bir ihracat kalemidir. Diğer ihracat kalemleri arasında giyim, karides ve deri ürünleri yer almaktadır. Sanayi faaliyetleri sınırlı düzeydeyken istihdamın asıl kaynağı tarımdır. En önemli gıda ürünü ise pirinçtir. Ciddi düzeyde geliştirilmemiş petrol, kömür ve doğalgaz yatakları bulunmaktadır.

Tarih Bangladeş, daha önce Pakistan'ın doğu bölgesini oluşturan topraklar üzerinde 1971'de kuruldu. Doğu Pakistan'daki hoşnutsuzluğun ilk belirtisi 1952'de Bengalce eylemleri oldu. 1965 *Hindistan-Pakistan Savaşı'nın ardından söz konusu ayrılıklar daha da kuvvetlendi. 1966'da Avami Birliği, daha fazla özerklik talebini öne sürdü. Birlik, 1970 seçimlerindeki zaferinin ardından bunu bir politika önerisi olarak sundu. Pakistan'ın askeri yönetimi Mart 1971'de bu talebi reddedince içsavaş baş gösterdi. İçsavaş, Hindistan'a büyük kitlesel mülteci akınlarına yol açtı. Hindistan, Doğu Pakistan gerillalarına (Mukti Bahini) yardım gönderdi ve Aralık 1971 savaşında Pakistan güçlerini Doğu Pakistan'da yenilgiye uğrattı. 1971'de Bangladeş'in bağımsızlığı ilân edildi. 1974'te ise Pakistan bağımsızlığı tanıdı. Bangladeş'in ilk başbakanı Mucibur Rahman, 1975'te öldürülünce ülke siyasi kargaşa, etnik gösteriler, seller ve kıtlık dönemine girdi. Sonuç olarak 1987'de Bangladeş dünyanın en fakir ülkesi olarak gösterildi. 1990'da askeri lider ve Devlet Başkanı Erşad, istifaya zorlandı; tutuklandı ve yolsuzluk gerekçesiyle mahkûm oldu. 1991'de seçimlerle Begüm Ziya önderliğinde sivil yönetim yeniden başa geldi. Yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. 1995'ten itibaren Ziya Hükümeti, özelleştirme ve diğer politikalara karşı grevler ve kitlesel eylemlerle uğraştı. Haziran 1996'daki iki seçimden sonra Şeyh Hasina Vecid koalisyon hükümetinin başına geçse de 2001'de Ziya yeniden iktidara geldi. 1998 ve 2004'teki ağır su baskınları ülkenin yarıdan fazlasını etkisi altına alarak milyonlarca insanı evsiz bıraktı. 2006'da Ziya'nın istifası üzerine düzenlenecek seçimler ülkedeki huzursuz ortam nedeniyle ertelendi. 2009'a kadar Bangladeş'i ordu desteğiyle geçici bir hükümet yönetti. Hasina, Aralık 2008'de seçimleri kazandı ve Ocak'ta başbakan oldu.

Bannockburn Muharebesi (24 Haziran 1314) Stirling, İskoçya'ya 4,5 kilometre uzaklıktaki Bannockburn'da İngiltere hükümdarı II. *Edward ile I. *Robert (Bruce) arasında geçen önemli bir muharebe. Muhtemelen 20 bin kişilik Edward'ın büyük işgalci ordusu, zekice hamlelerle köşeye sıkıştırıldı ve Bannock'taki nehir ile yakınlardaki bataklıklara çekilmeye zorlandı. Edward, İngilizler için felaket bir yenilgi olan bu muharebeden sağ salim kaçabildiği için şanslıydı.

Bantu yurtları (resmi olmayan adı **Bantustanlar**) Güney Afrika Cumhuriyeti'nde önceden siyahi Afrikalılara ayrılan "yurtlar". Çoğu insana göre bu yurtlar, *Apartheid*'in en bariz göstergelerinden biriydi. 1959 Bantu Özerklik Yasasıyla 10 Bantu yurdu oluşturuldu. Yalnızca %40'ının bu bölgelerde yaşamasına karşın siyahi nüfus, etnik grubu veya konuştuğu dile göre yurtlardan birine yerleştirildi. 1971 Bantu Yurtları Kuruluş Yasası, sözü edilen yurtları Ayrı Gelişen Özerk Bölgeler olarak ilân etti ve bu bölgelerin zamanla "bağımsızlık" alacağını öngördü. Aslında bu statü yurtlardan dördüne tanınmıştı: 1976'da esas olarak Hosa halkının yaşadığı Transkei; 1977'de çoğunlukla Tsvanaların yaşadığı Bophuthatsvana; 1979'da Venda; 1981'de ise Ciskei. Bu yurtlarda yaşayan insanlar otomatik olarak Güney Afrika vatandaşlığını kaybederek yeni devletlerin vatandaşı oldu. Devletlerin çoğu verimsiz topraklara dağılmış bölgelerden

oluşuyordu. Bağımsız ülkeler olarak yaşamaları mümkün değildi. Bu nedenle ve vatandaşlarının çoğu Güney Afrika'da oturduğu için yeni kurulan devletler yalnızca Güney Afrika'nın kendisi tarafından tanındı. Dördü de ayrı ayrı bir demokratik anayasa yapmasına karşın doğal olarak istikrarsızlıklar yaşadılar. 1980'lerde hepsinde askeri darbeler ve karşı darbeler görüldü. Güney Afrika'nın 1994'te bütün ırkları kapsayan bir anayasa benimsemesiyle Bantu yurtları kaldırıldı ve Güney Afrika vatandaşlığı bütün herkese açıldı.

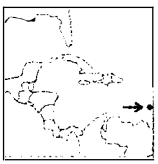
Bao Dai (1913-97) Vietnam imparatoru (1926-45). Fransa, sömürgesi olan Vietnam'ı yeniden yaratma hedefiyle yola çıkan Bao Dai'ye destek olmadı. II. Dünya Savaşı'nda Bao Dai, Japonlarla işbirliği yaptı. 1945'te *Viet Minh tarafından tahttan çekilmeye zorlandı. 1949'da unvanını geri aldı ve Fransız Birliği içerisindeki Vietnam devletinin başı olarak Saygon'a geri döndü. 1955'te Cenevre Konferansı'nda Vietnam'ın bölünmesi sonucu Güney Vietnam'daki yeni cumhuriyetin iktidarı Ngo Dinh Diem'e geçince yeniden tahttan indirildi. Sürgüne gönderilen Bao Dai, hayatının geri kalanını esas olarak Fransa'da geçirdi.

Bar Kohba (Yahudi kaynaklarında Şimon bar Kohba) Roma İmparatoru Hadrianus'un Kudüs'ü Yahudilerden arındırarak yeniden inşa etme niyetine karşı MS 132'de çıkan bir isyanın Yahudi lideri. Bar Kohba'nın Mesihlik iddiası kimileri tarafından kabul gördü. İsrail'deki Ölü Deniz yakınlarındaki arkeolojik kazılarda kendi elyazısıyla yazılmış birkaç mektup bulundu.

Barak, Ehud (1942-) İsrailli İşçi Partisi üyesi siyasetçi ve asker, başbakan (1999-2001). 1999'da Binyamin *Netanyahu'yu yenerek iktidara gelen Barak, 2001'e kadar başbakanlık görevini sürdürdü. Filistinlilerle nihai bir barış müzakere etmeye çalışsa da başarılı olamadı. 2000'de ikinci **intifada* ile otoritesi sarsıldı. 2001 genel seçimlerini Ariel Şaron'a kaybedince siyaseti bıraktı. 2005'te kamusal hizmete yeniden döndü. 2007'de İşçi Partisi'nin başkanı oldu. Daha sonra *Olmert'in koalisyon hükümetinde savunma bakanlığı yaptı. Netanyahu'nun partisi Likud'un 2009'da kurduğu hükümette görevini sürdürdü. 2011'de İşçi Partisi'nin hükümet politikalarından hoşnutsuzluğu nedeniyle Parti'den ayrılarak Bağımsızlık Partisi'ni kurdu. Bağımsızlık Partisi, hükümetin parçası olmaya devam etti. Ehud Barak, 2013'te hükümetteki görevinden çekildi.

Barbados

Başkent:	Bridgetown
Yüz ölçümü:	430 km²
Nüfus:	288.725 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Barbados doları = 100 sent
Dini yapısı:	%28,3 Anglikan; %18,7 Pentikostal; %5,1 Metodist; %4,2 Katolik
Etnik yapısı:	%93,0 siyahi; %3,2 beyaz; %2,6 melez
Diller:	İngilizce (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Karayipler Topluluğu (CARICOM), Milletler Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güneydoğu Karayipler'de bir ada ülkesi.

Fiziki Barbados, Karayip Denizi'ndeki Windward Adaları'nın en doğusunda yer alır. Mercan oluşum-

larının hâkim olduğu ada yaklaşık 34 kilometre uzunluğunda, 22 kilometre genişliğindedir. Rakım azar azar 336 metreye kadar çıkmaktadır.

Ekonomi Barbados, tarihsel olarak şeker kamışı ve ürünlerine bağımlıydı. Ancak günümüzde turizm, finansal hizmetler ve bilişim başlıca ekonomik faaliyetler arasındadır. Bu iş kolları 2009'daki küresel gerilemeden ciddi anlamda etkilenmiştir.

Tarih Barbados'un, 1501'de konkistador Rodrigo de Bastidas tarafından ziyaret edildiği sanılmaktadır. Öte yandan Rodrigo de Bastidas'ın Isla Verde[39] (gür bitki örtüsünden dolayı) diye isimlendirdiği yerin Barbados'tan ziyade Grenada olması daha olasıdır. İlk yerleşimciler arasında önce Aravak yerlileri, daha sonra birtakım Karayip yerlileri olduğu düşünülmektedir. Fakat bu halklar, 1627'de Britanyalı yerleşimciler adayı sömürgeleştirmeye geldiğinde halihazırda ortadan kaybolmuştu. 1652'de Barbados, Britanya'nın kraliyet sömürgesi oldu. İngilizler, şeker plantasyonlarında köle olarak çalıştırmak üzere çok sayıda Afrikalıyı Barbados'a getirdi. 1834'te kölelik kaldırıldığı sırada ada nüfusunun yedide altısı siyahiydi. 17, 18 ve 19. yüzyıllar boyunca şeker kamışı ülkenin bir numaralı ürünü olarak kaldı. Bunun yanında Barbados, Britanya donanması için stratejik bir limandı. 1958'de Barbados, Batı Hint Adaları Federasyonu'na katıldı. 1966'da ise Milletler Topluluğu bünyesinde tam bağımsız oldu. 1961-1976 ile 1986-1994 arasında Demokratik İşçi Partisi (DLP) iktidardaydı. 1994'te Barbados İşçi Partisi (BLP) genel seçimleri kazanmış, 1999 ile 2003'te yeniden seçilmiş, ama 2008 ile 2013'te DLP sandıktan zaferle çıkmıştır.

Barbaros Hayreddin Paşa (Latince **Barbarossa**) (yak. 1483-1546) Ünlü bir **corsaire* ve *Osmanlı donanmasının kaptan-ı deryası. İlk defa kardeşi Oruç Reis'le beraber Doğu Akdeniz'de Hıristiyan gemilerine karşı elde ettiği başarılarla nam saldı. 1518'de bir çarpışmada Oruç Reis ölünce Hayreddin diplomatik olarak Cezayir kentini ve topraklarını Osmanlı sultanına teslim etti. 1533'e kadar Cezayir beylerbeyi olan Hayreddin, bu tarihte kaptan-ı derya yapıldı. 1534'te Tunus kentini alsa da V. *Karl (Şarlken) ertesi yıl Hayreddin'i oradan attı. Birkaç ufak tefek çarpışmaların ardından 1544'te görevi bıraktı.

Barbarossa, Friedrich *Bkz.* FRIEDRICH, I.

Barebone Parlamentosu Temmuz 1653'te Oliver *Cromwell tarafından toplanan meclis. Cromwell'in bir önceki Kısa Parlamento'yu dağıtmasından sonra açılan Barebone Parlamentosu, bir kısmı ordu liderleri bir kısmı ise "ilahi" insan toplulukları tarafından seçilen 140 üyeden oluşmaktaydı. Başlarda Azizler Parlamentosu olarak anılsa da sonraları Parlamento'nun aşırı dindar önderlerinden biri olan "Tanrıya Şükür" Barbon'un, yani Barebone'in (yak. 1596-1679) ismi verildi. Parlamento'nun Şansölye Mahkemesi ve İngiltere Kilisesi'ne saldırıları hem Cromwell'i hem de daha ılımlı üyeleri rahatsız etti. Devlet Senedi'nin ilân edilmesi ve Cromwell'e "Lort Protector" unvanı verilmesinin ardından Parlamento dağıtıldı.

Barents, Willem (yak. 1550-97) Hollandalı kâşif. Asya'ya Arktik Okyanusu'nun güneyinden bir *Kuzeydoğu Geçidi bulmak için çıkılan birkaç keşif seferinin önderliğini yaptı. Spitsbergen'i keşfetti ve Avrupa Rusyası'nın kuzeyindeki Novaya Zemlya takımadalarına ulaştı. Değerli meteorolojik verileri isabetli biçimde göstermesi Barents'i erken dönem kutup kâşifleri arasında en önemli figürlerden biri yaptı. Rusya'nın kuzeyindeki Barents Denizi'ne adını verdi.

39 İspanyolca "Yeşil Ada". (ÇN)

Baring Krizi (Temmuz 1890) *Arjantin'de meydana gelen bir mali kriz. Londra'daki ticari Baring Brothers bankası Arjantin'in Avrupa'daki mali temsilcisiydi. Devlet Başkanı Juarez Celman'ın (1886-90) enflasyon politikasına yönelik Avrupa'da bir güven krizi yaşandı. Devlet başkanı, yardımcısı Carlos Pellegrini'ye görevi devretti. Pellegrini, Londra'dan kredi alabilmek için önce Arjantin parasını istikrara kavuşturmak ve altın standardını benimsemek zorundaydı. Durumun sonuçlarından biri kentlerdeki yoğun işsizlik oldu. Buna karşın donmuş et ve mısır sanayileri genişlemeye devam etti. Yaklaşık bir yüzyıl sonra (1995) Barings Bank, vadeli sözleşmeler alım-satımcısı Nick Leeson'un denetimsiz bir şekilde Singapur piyasalarında zarar getiren spekülasyonlar yapması sonucu battı.

Barnardo, Thomas John (1845-1905) İrlanda doğumlu doktor ve hayırsever. 1866'da Londra'ya giden Barnardo, tıp öğrenciliği devam ederken kimsesiz çocuklar için East End Barınağı'nı kurdu (1867). Barınak, türünün ilk örneklerinden biriydi. Günümüzde Dr. Barnardo Barınağı olarak bilinen kuruluş, esas olarak fiziksel ve zihinsel engellilere yemek hizmeti vermektedir.

Barnet Muharebesi (14 Nisan 1471) Güller Savaşı'nda Warwick Kontu Richard *Neville ("Kralyapan" Richard Neville) komutasındaki Lancaster ordusu ile IV. *Edward komutasındaki York ordusu arasında geçen bir muharebe. İki taraf da büyük kayıplar yaşamasına rağmen Warwick Kontu savaşta ölünce Edward'ın yeniden tahta oturması neredeyse kesinleşti.

baron İngiliz soyluları arasında en düşük mertebeye sahip kimse. Norman İstilası'yla beraber İngiltere'de ortaya çıkan unvan, lorda bağlı bir konumdu. Yalnızca doğrudan kral aracılığıyla askerlik hizmeti karşılığında toprak sahibi olanlara "baron" denmeye ilk zamanlarda başlanmıştır. *Magna Carta (1215) alt baronluk ile üst baronluk ayrımını getirdi. Alt baronlar Büyük Kurul'a (Parlamento) genel fermanla çağrılırken üst baronlar şahsi fermanla çağrılıyordu. Şahsi ferman gönderilmesi, çağrılan kişinin soydan gelen asilzadelik unvanına layık görüldüğü anlamını taşıyordu.

Baron Savaşları (1215-17, 1264-67) Kral ile baronlar arasında gerçekleşen iki içsavaş. İlki Haziran 1215'te Runnymede'de başladı. Baronların ve Kilise'nin ortak muhalefeti karşısında Kral *John, *Magna Carta'yı kabul etmek durumunda kaldı. John sözünü tutamayınca bu durum baronların tahtı Fransa veliaht prensi Louis'e önermesine neden oldu. Mayıs 1216'da Louis, Kent'e çıktı. John'un ölümü (Ekim 1216) ve oğlu III. Henry'nin naibi tarafından Magna Carta'nın yeniden yürürlüğe sokulması büyük bir içsavaşın önüne geçti. Louis, Lincoln'de yenildi ve ikmal gemileri Sandwich açıklarında ele geçirildi. Dolayısıyla Eylül 1217'de Kingston-upon-Thames Antlaşması'nı kabul etti.
İkinci içsavaş, baronların beceriksiz III. Henry'ye karşı çıkmasından kaynaklandı. Sonuçta Henry, Oxford Şartları (1258) isminde bir reform programını onayladı. Henry'nin reformlardan cayması üzerine 1264'te bir içsavaş çıktı. Baronların ordusunun başında Simon de *Montfort vardı. Lewes Muharebesi'nde (Mayıs 1264) kralı ele geçiren baronlar, kısa bir dönem denetimi ele geçirdi. Bu dönemde Montfort, Parlamento kurumunu kontluk ve kasaba bölgelerine genişleterek (1265) desteğini artırmaya çabaladı. Ağustos 1265'te Evensham'da yenilgisi ve ölümünün sonrasında destekçilerinin 1267'ye kadar sürdürdüğü mücadele başarısızlıkla sona erdi.

Barth, Heinrich (1821-65) Alman kâşif ve coğrafyacı. 19. yüzyılda Batı Afrika'daki yaşamın en etkili Avrupalı gözlemcilerinden biri olan Barth, Trablus'tan güneye

doğru iç kesimleri keşfetmek üzere yola çıkan Britanya destekli seferin bir parçasıydı. Keşiflerini anlattığı beş ciltlik eseri *Travels and Discoveries in North and Central Africa*[40] (1857-58) çok değerli antropolojik, tarihsel ve dilbilimsel bilgiler içermektedir.

Barton, Sir Edmund (1849-1920) Avustralyalı devlet adamı ve hukukçu, Avustralya'nın ilk başbakanı (1901-03). Teklif üzerine Avustralya anayasasının yazılmasına yardımcı oldu ve 1900'de (Alfred Deakin'le beraber) İngiltere'ye giderek Parlamento'dan geçmesini sağladı. Avustralya Yüksek Mahkemesi'nde kıdemli hâkimlik görevi için 1903'te başbakanlıktan istifa etti. 1920'ye kadar bu görevini sürdürdü.

Baruch, Bernard (Mannes) (1870-1965) ABD'li sanayici ve sermayedar. Wilson'dan Eisenhower'e kadar pek çok başkana danışmanlık yaptı. I. Dünya Savaşı'nda Ulusal Güvenlik Konseyi'nde yer aldı ve Savaş Sanayileri Kurulu'nun başkanlığını yürüttü. 1940'larda seferberlik ve savaş sonrasını planlama alanlarında özel danışmanlık yaptı. Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Komisyonu'na atanarak bu konuda dünya çapında yetkili olacak bir kurum kurulmasını önerdi (1946).

Barut Komplosu (İngilizcesi Gunpowder Plot) 5 Kasım 1605'teki resmi açılışında Parlamento'yu dağıtmayı ve İngiltere hükümdarı I. *James'i öldürmeyi hedefleyen Katolik odakların bir planı. Söz konusu plana göre bu eylemin arkasından gelecek ulusal çapta bir Katolik ayaklanmasıyla iktidar ele geçirilecekti. Robert Catesby önderliğindeki Kilise muhaliflerinden oluşan komplocular, İngiliz Katoliklerin hoşgörülü muameleyi ancak şiddet eylemleriyle elde edebileceğini düşünüyordu. Roberto Ridolfi, Francis Throckmorton ve Anthony Babington'un kurucusu olduğu komplocu gelenekten hazzetmeyen diğer Katolikler, Barut Komploculari'na sahip çıkmadı. Katolik mücadelesini lekelemek amacıyla komplonun Robert *Cecil tarafından kurulduğu iddia edildi. Cecil, kendisi gibi bir Katolik olan Lort Mounteagle aracılığıyla komplodan haberdar oldu. Açılıştan hemen önce Guy *Fawkes, Lortlar Kamarası'nın altındaki bodrumda, barut fıçılarının üstünde harekete hazır biçimde yakalandı. Diğer komplocular da Midlands bölgesinde kısa süreli bir direnişin ardından alt edildi. Fawkes ve Sir Everard Digby'nin de aralarında bulunduğu yedi diğer isim, *Coke tarafından yargılanarak Ocak 1606'da idam edildi. Hemen sonrasında Katoliklere yönelik ceza yasaları sıkılaştırıldı ve Bağlılık Yemini zorunlu tutuldu. Buna karşın sözü edilen yeni yasaların uygulanmasının seyrekleşmesi pek çok Püriten ve Anglikan'da hayal kırıklığı yarattı. Britanya'da 5 Kasım, bugün hâlâ şenlik ateşleri, havai fişekler ve "adam"[41] figürlerinin yakılmasıyla anılmaktadır.

Bask Batı Pireneler'in hem Fransa hem İspanya tarafında yaşayan etnik bir grubun üyelerine verilen isim. Sözü edilen bölge Bask ülkesi olarak bilinmektedir. Basklar, belki de görece yakın bir zamana kadar Avrupa'nın kalanından tecrit edilmelerinden dolayı, ayırt edici bir kültüre ve dile sahiptir. Söylenene göre, 12 bin yıl önce Baskların ataları Kafkasya'dan Avrupa'ya göç etmiş, 5 bin yıl önce de Bask ülkesine yerleşmiştir. Bask ülkesi Fransa ile İspanya arasında bölünmüş durumda olsa da Basklar bu iki ülkeden farklı bir kimliğe sahiptir. 14. yüzyıldan itibaren Basklar, balıkçılık ve balina yakalama yetenekleriyle öne çıktı. 19. yüzyılın sonlarında Bask kültürü yeniden doğuş dönemine girdi ve bu sayede 20. yüzyıla taşınabildi. *İspanya

40 Kuzey ve Orta Afrika'da Geziler ile Keşifler. (ÇN)

41 Aynı zamanda Fawkes'in ismi olan "guy" kelimesi, İngilizcede bu tarihi şahsiyete atıfla "çirkin, itici kimse" anlamına geliyorken günümüzde yalnızca "adam, herif" anlamında kullanılmaktadır. Bahsi geçen kutlamalarda da Guy Fawkes'i temsilen "adam", yani "guy" figürleri yakılmaktadır. (ÇN)

İçsavaşı sırasında Basklar, Cumhuriyetçi tarafı destekledi. Buna misilleme olarak 1937'de Alman uçakları, *Franco'nun Milliyetçi güçleri adına bir Bask kasabası olan Guernica'yı yerle bir etti. Franco rejimi boyunca Bask kültürü ve dilini bastırmaya yönelik sistematik girişimler yapıldı.
Son yıllarda İspanya'daki pek çok Bask, bağımsız bir Bask devleti için faaliyet yürütmektedir. Kimileri bu faaliyeti milliyetçi *Herri Batasuna* partisi, kimileri de partinin şiddet yöntemine başvuran askeri kanadı ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük) bünyesinde gerçekleştirmektedir. Sonuçsuz kalan birkaç ateşkesin ardından 2011'de ETA, "kati olarak silahlı eylemleri durdurduğunu" duyurdu.

Baskı Yasaları (İngilizcesi Coercive Acts) (1774) *Boston Çay Partisi'ne karşılık olarak Britanya Parlamentosu tarafından çıkarılan cezalandırıcı yasalar. Tazminat belirlenene kadar Boston limanı kapatılmış, Massachusetts sözleşmesinde değişiklikler yapılmış, davaların diğer kolonilere aktarılmasına ve ordunun Boston'a karşı konuşlandırılmasına izin verilmiştir. Lort *North'un amacı yalnızca Massachusetts'i diğer kolonilerden soyutlamak olsa da "Kabul Edilemez Yasalar" olarak bilinen bu yasalar, Amerikan direnişini perçinledi ve *Kıta Kongresi'nin toplanmasına yol açtı.

Baskılı eşyalar kültürü *Bkz.* NEOLİTİK.

Bastille 1370-1382 arasında V. Charles döneminde Paris, Fransa'da surların üzerine inşa edilen müstahkem bir hapishane. Bastille, XIII. Louis'in danışmanı Kardinal Richelieu tarafından 17. yüzyılda kötü şöhretli bir devlet hapishanesine dönüştü. Fransız Devrimi sırasında 14 Temmuz 1789'da baskına uğrayarak tamamen yıkıldı. Hapishane, devasa bir meydanın isminde (*Place de la Bastille*) ve her yıl 14 Temmuz'da kutlanan bir milli bayramda (Bastille Günü) anılmaktadır.

baş vergisi Her bir kişiden (veya baştan) toplanan bir vergi türü. 1377, 1379 ve 1380'de İngiliz Avam Kamarası, baş vergileri koydu. 1380'de tek tek her erkek ve kadından bir şilin olarak toplanan baş vergisi, *Köylü İsyanı'nın nedenleri arasında gösterildi. Yerel mülkiyet vergisi, yerini 1988-1993'te topluluk bedeli adı altında yeni bir baş vergisine bıraktı. Ancak bu verginin halkta yarattığı tepki, Margaret Thatcher'in çöküşünün sebepleri arasında yer aldı. 1993'te topluluk bedelinin yerine konsey vergisi getirildi.

Batavya *Endonezya'daki Cakarta kentinin 1949'a kadar yürürlükte olan eski ismi.

Batavya Cumhuriyeti Hollanda'yı işgal eden Fransızların 1795-1806 arasında bu ülkeye verdikleri isim. 1806'da Napoleon, erkek kardeşi Louis'i Hollanda kralı yapmıştı.

Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Esas olarak General *Gowon'un girişimleri üzerine 1975'te Lagos'ta oluşturulan ve 15 Batı Afrika ülkesinden meydana gelen bir ekonomik yapı. 1977'de Kabo Verde katılmış, 2000'de ise Moritanya ayrılmıştır. ECOWAS'ın amacı ticaretin liberalleşmesine yönelik bir program ortaya koymak ve nihayetinde üyeler arasında gümrük birliğini sağlamaktı. Örgüt bünyesinde kalkınma projelerini desteklemek için ticaret, sanayi, ulaşım ile toplumsal ve kültürel işler alanlarında özel komisyonları olan ortak bir fon kuruldu. 1993'te üye ülkeler yeni bir antlaşma imzaladı. Bir serbest ticaret bölgesi yaratılması ve tek bir para birimi oluşturulması, bu antlaşmaya özel hedefler olarak kondu. 2000 ve 2001'de sırasıyla bir parlamento ve adalet divanı kuruldu. ECOWAS ayrıca, 1990'larda Batı Afrika'daki silahlı çatışmalara çözüm getirilmesine önemli bir katkı sundu.

Batı Avrupa Birliği (BAB) 1955'te Batı Avrupa'da Belçika, Fransa, Birleşik Krallık, Lüksemburg, Hollanda, Batı Almanya ve İtalya tarafından kurulan bir savunma örgütü. Fransa'nın Avrupa Savunma Topluluğu'nu kuran antlaşmayı kabul etmemesi üzerine BAB, Brüksel Antlaşması örgütünün devamı olarak ortaya çıktı. Örgütün birincil işlevi, Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasını ve *NATO'ya üyelik sürecini denetlemekti. Birlik, Batı Almanya ve İtalya'nın Müttefik devletler tarafından işgalini resmen sona erdirdi. Başlarda kurucu devletlerin örgüt kapsamında değerlendirdiği toplumsal ve kültürel faaliyetler, 1960'ta *Avrupa Konseyi'ne devredildi. Böylece Birlik'in yalnızca Batı Avrupa ülkeleri arasındaki savunma işbirliğini geliştirme görevi kaldı. 1984'te yeniden etkinleştirilen BAB, 1987'den itibaren silahlanmanın denetimi meselesine dahil edildi. 1989'da İspanya ve Portekiz, 1990'da Almanya birleştikten sonra eski Doğu Almanya örgüte katıldı. BAB, 1991'de Körfez Savaşı'nda Avrupa'nın Irak karşıtı koalisyona katkısını eşgüdümledi. 1993'te Avrupa Kolordusu ismiyle Fransa, Almanya ve Belçika kara kuvvetlerinden meydana gelen bir acil müdahale birimi oluşturuldu. 1994'te Doğu Avrupa'daki bazı eski Sovyet uydu devletlerine (Bulgaristan, Polonya ve Romanya) ortak üye statüsü tanındı. Örgütün ortak savunma yükümlülüğü, *Lizbon Antlaşması sonucunda *Avrupa Birliği'ne devredilince BAB feshedildi.

Batı Ayaklanması (İngilizcesi **Western Rising**) (Temmuz-Ağustos 1549) İngiltere'de Norfolk'taki *Kett İsyanı'yla aynı anda Cornwall ve Devon'da gerçekleşen bir isyan. West Country bölgesindeki isyancıların en büyük şikâyeti, *Teklik Yasası'yla ilk İngilizce Ortak Dua Kitabı'nın dayatılmasıydı. VI. *Edward reşit olana kadar bu türden dini değişiklikler yapılmamasını talep eden isyancılar, 2 Temmuz'da Exeter'i kuşattı. Lort Russell komutasındaki devlet güçleri, 4 binini öldürerek isyancıları ancak Ağustos ortasında dağıtabildi. Ayaklanmanın önderleri Londra'da idam edilirken sıradan isyancılar West Country bölgesinin dört bir yanında asıldı.

Batı Cephesi I. Dünya Savaşı'nda Fransa'daki Vosges Dağları'ndan başlayıp Amiens üzerinden Belçika'daki Ostend'e kadar uzanan çarpışma hattına verilen isim. I. Dünya Savaşı'nda çarpışmalar, Ağustos 1914'te Alman kuvvetlerinin ilk *Marne Muharebesi'nde durdurulmasıyla başladı. Almanya'nın amacı, Schlieffen Planı çerçevesinde öncelikle hızlı bir şekilde Fransa'yı saf dışı bırakarak iki cephede savaşmaktı. Daha sonra Almanların, Manş Denizi limanlarını ele geçirme girişimi, ilk Ypres Muharebesi'nde (12 Ekim-11 Kasım) bozguna uğratıldı. Bu muharebeden itibaren iki taraf da Batı Cephesi'nin ayırt edici özelliği olan *siper savaşına geçti. 1915'te ağır kayıpların verildiği sonuçsuz muharebeler yapıldı: Neuve Chapelle (Mart), ilk kez zehirli gazın kullanıldığı ikinci Ypres Muharebesi (Nisan-Mayıs) ve Loos (Eylül). 1916'da Almanya'nın Verdun'a yönelik sert taarruzu, neredeyse Fransız ordusunu yok ediyordu; fakat bir dönüm noktası olmaktan uzaktı. Fransızlar üzerindeki baskıyı hafifletmek amacıyla Temmuz'daki *Somme taarruzunu esas olarak Britanya üstlendi. İtilaf Devletleri, taarruzla pek mesafe kat edemediği gibi korkunç düzeyde kayıplar verdi. 1917'nin başlarında Almanlar, *Siegfried Hattı (veya Hindenburg Hattı) denilen halihazırda kazdığı yeni bir siper hattına çekildi. Aynı yıl Kanadalılar, *Vimy Sırtı'nı ele geçirdi. Kasım'da Britanya, bir başka büyük taarruz başlattı ve *Passchendaele Muharebesi'nde (ya da üçüncü Ypres Muharebesi) 300 bin askerini kaybetti. 1917'de ABD'nin savaşa girişi, İtilaf Devletleri'ne Amerikan kaynaklarından faydalanma imkânı verdi. General Pershing komutasındaki ABD askerleri, Haziran 1917'de Fransa'ya çıktı. Mart 1918'de *Ludendorff, nihai taarruzu başlattı ve tekrar Marne'ye kadar

ilerledi. Ardından Ludendorff'un kuvvetleri ile Château-Thierry'den ABD kuvvetleri durduruldu. Bu sırada İtilaf Devletleri başkomutanlığına gelen *Foch, Temmuz'da üçüncü Marne Muharebesi'yle karşı taarruza geçti. Britanya ordusu, Saint Quentin yakınlarında Siegfried Hattı'nı yararken diğer yandan Amerikalılar, Argonne bölgesi üzerinden saldırdı. Ekim'e gelindiğinde Almanya'nın kaynakları artık tükenmişti. 11 Kasım'da Almanya, I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren ateşkesi imzaladı.

Batı Hint Adaları Karayipler'deki adalara verilen isim. 1492'de adalara ilk gelen Avrupalı olan *Columbus (Kolomb), batıya doğru giderek Hindistan yakınlarına ulaştığını sandığından bölgeye Batı Hint Adaları ismini verdi. Adalar, 16. yüzyılda İspanyollar tarafından keşfedildi ve sonrasında Avrupalı sömürgecilerin rekabet sahasına dönüştü. Şekerin gelişinden sonra Batı Afrikalı kölelerin plantasyonlarda çalıştırılmak üzere kitleler halinde adalara getirtilmesiyle nüfus dönüşüme uğradı. Bugün o kölelerin torunları bölge nüfusunun en kalabalık grubunu oluşturmaktadır.

Batı Hint Adaları bağımsızlığı Britanya'nın Karayipler'deki Batı Hint Adaları sömürgelerinde ortaya çıkan bir bağımsızlık hareketi. 19. yüzyılda Britanya'nın Batı Hint Adaları sömürgelerinde yönetime daha çok katılma yönünde baskılar oluştu. 1865'te *Jamaika'da düzenlenen bir siyahi ayaklanması acımasızca bastırılmıştı. Fakat 1884'te Jamaikalı bir heyetin Londra'ya gidişinin ardından ülke çapında valilere tavsiyeler vermek üzere sınırlı yetkilere sahip seçilmiş yasama organları kurulmaya başladı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra temsil kabiliyeti daha yüksek hükümetler oluşturmaya yönelik yeni adımlar (örneğin 1923'te *Trinidad'da) atıldı. 1940'a gelindiğinde, bölgenin stratejik öneminin farkında olan Britanya hükümeti, Batı Hint Adaları'nda Kalkınma ve Refah Komisyonu kurdu. Bu çerçevede kapsamlı mali yardımlar yapıldı ve özerklik ilkesi kabul edildi. Ancak bu politika, II. Dünya Savaşı'nın ardından geniş ölçekli kargaşalıkların önüne geçemedi. Britanya, tek tek her adanın bağımsız birer devlet olarak yaşamasına ihtimal vermiyordu; bu nedenle federasyon fikri ortaya atıldı ve **Batı Hint Adaları Federasyonu** (1958-62) kurulmaya çalışıldı. Bu girişim başarısız olunca 1962'de Jamaika'ya ve Trinidad ve Tobago'ya, 1966'da *Barbados'a tam bağımsızlık tanındı. 1967'de Doğu Karayip Federasyonu girişiminin başarısızlığa uğramasının ardından bir sürü küçük küçük adaya, geçici bir süreliğine "Birleşik Krallık'a bağlı devletler" statüsü verildi. Bu tarihten itibaren *Milletler Topluluğu bünyesinde altı yeni üye devlet kuruldu: *Grenada (1974); Dominika (1978); *Saint Vincent ve Grenadinler (1979); *Saint Lucia (1979); *Antigua ve Barbuda (1981); *Saint Kitts ve Nevis (1983). Anguilla adası ise başta Saint Kitts ve Nevis'e bağlı olmasına karşın 1967'de tek taraflı olarak ayrılma kararı aldı. Birleşik Krallık duruma müdahale etti ve Anguilla, 1969'da tekrar Birleşik Krallık'ın bağımsız bir toprağı statüsüne geçmek durumunda kaldı. Ada, 1980'de Britanya'ya bağlı ayrı bir yapıya kavuştu.

Batı Jin (veya Batı Chin) (265-316) *Üç Krallık döneminin ardından kısa bir süreliğine Çin'i birleştiren bir hanedan. Batı Jin, Wei Krallığı komutanlarından Sima Yan tarafından kuruldu. Sima Yan, büyük ailelerin iktidarını kırmaya çalıştı. Fakat Sima Yan'ın 290'daki ölümünden sonra Sima prensleri kan davasına tutuştu ve merkezi hükümet çöktü. Bunun üzerine yaşanan kargaşalık ortamında *Şiongnular ülkeyi istila etti ve Luoyang (311) ve Chang'an (316) yağmalandı. Güneydoğudaki Wu Krallığı'ndan bir Sima prensi, Doğu Jin Hanedanı'nı (317-420) kurmasına karşın o da güçlü bir merkezi hükümete sahip olamadı. Bu dönemde *Han Çinlilerinin güney Çin'e yerleşimi ciddi düzeyde artış gösterdi.

Batı Neolitik *Bkz.* NEOLİTİK.

Batı Samoa 1997'ye kadar *Samoa'nın ismi.

Batılılaşma Bir ülke veya toplumun, Batı dünyasını temsil ettiği düşünülen âdet veya kurumları benimsediği sürece verilen isim. Batılılaşma, *gelişmekte olan ülkelerdeki bazı hükümetler ve seçkin kesimler tarafından çağdaşlaşma ve kalkınmayla aynı anlamda algılanmakta, dolayısıyla arzu edilen bir hedef olarak görülmektedir. Öte yandan daha yakın zamanda oluşan bir eğilim ise Batılılaşmayı *kapitalizmin ve *küreselleşmenin olumsuz yanlarıyla eş tutup zararlı bir süreç olarak görmektir. Bu anlayışa göre, yerel geleneklere ve değerlere zarar veren Batılılaşmaya güçlü bir şekilde karşı çıkılmalıdır. 1979 İran Devrimi, kısmen de olsa, *Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin (1919-80) Batılılaşma politikalarına bir tepki olarak gerçekleşmiştir. Şahın söz konusu politikalarının, başta dini konularda olmak üzere İran toplumunun geleneksel değerlerini hiçe saydığı öne sürülmüştür. Batı karşıtlığı, İslam dünyasının dört bir tarafındaki İslami köktenci hareketler tarafından farklı düzeylerde benimsenmiştir.

Batistá y Zaldívar, Fulgencio (1901-73) Kübalı devlet adamı, Küba devlet başkanı (1933-44, 1952-58). 1933'te çavuş rütbesinde bir askerken Devlet Başkanı Gerardo Machado y Morales'e karşı başarılı bir isyana önderlik ederek ulusal çapta üne kavuştu. Batista, güçlü ve etkili bir hükümet kurdu ve amaçlarına ulaşmak adına giderek daha fazla terör yöntemlerine başvurdu. Devlet başkanlığı döneminde servetini büyüttü. İkinci dönemindeki aşırı diktatörlüğü Aralık 1958'de *Castro önderliğindeki devrimle yıkılmasına yol açtı. Çevresindeki insanlar da bu sürece katkıda bulundu.

Battenberg, Prince Louis (1854-1921) Britanyalı amiral. Leh-Alman kökenli Battenberg, 1868'de Britanya vatandaşlığına kabul edilerek donanmaya katıldı. I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinden önceki kritik dönemde, 1912'de deniz kuvvetleri komutanı oldu. 1914'te Arşidük *Franz Ferdinand'ın öldürüldüğü günlerde aldığı, kimilerinin eleştirdiği Portsmouth'daki deniz filo tatbikatını durdurmama kararı Britanya'nın savaşa hazır hale gelmesine katkıda bulundu. Savaşın ilk aylarındaki Almanlara karşı yoğun öfke Ekim 1914'te Battenberg'i istifaya zorladı. Almanya'daki unvanlarından vazgeçerek 1917'de markiz oldu. Soyadının İngilizcedeki karşılığı olan Mountbatten ismini aldı. 1884'te Kraliçe Victoria'nın torunu Prenses Alice'yle evlendi. İki oğullarından küçük olanı daha sonra Birmanya Kontu Mountbatten olacak Lort Louis *Mountbatten, torunları ise Edinburg Dükü Prens Philip'tir.

Battle y Ordóñez, José (1856-1929) Uruguaylı devlet adamı, Uruguay devlet başkanı (1903-07, 1911-15). Devlet başkanlığı döneminde kamu yararına yönelik yasalar yürürlüğe girdi. İsviçre'deki Federal Konsey'in (*Bundesrat*) ülkesinin ihtiyaçlarına uygun bir organ olduğunu düşünerek ikinci döneminde devlet başkanlığı makamını tamamen ortadan kaldırmayı denedi. Muhalifleri, erkin devlet başkanı ve dokuz kişilik konsey arasında paylaşıldığı bir yürütme organını kabul ederek tavizde bulundu. Bu merkezkaç yürütme anlayışı Uruguay'ın 20. yüzyılda kendine özgü bir yol izlemesine yol açtı.

Baudouin, I. (yak. 1058-1118) Kudüs kralı (1100-18). Erkek kardeşi Godefroy'un (Bouillon) ölümü üzerine Kudüs kralı olarak tahta çıktı. Patrik Daimbert'in emellerini boşa çıkararak Kudüs'ün kendisinin ilk hükümdarı olduğu dünyevi bir krallık olmasını sağladı. Doğu Akdeniz limanlarına hâkimiyeti sayesinde Avrupa'yla deniz üzerinden çok önemli bağlantılar kurdu. Diğer haçlı prenslikler üzerinde egemenlik kurdu ve Kudüs Latin Krallığı üstünlüğünü pekiştirdi.

Bavyera Veraset Savaşı (1778-79) II. *Joseph'in Bavyera'yı *Habsburg dominyonları arasına katma amacı dolayısıyla

Avusturya ile Prusya arasında çıkan bir savaş. Çocuk sahibi olmayan Bavyera hükümdarı Maximilian Joseph (ö. 1777) Pfalz Prensi Karl Theodor'u vâris ilân etmişti. Vâris olarak gayrimeşru çocukları bulunan zayıf Karl Theodor, Ocak 1778'de Bavyera'nın üçte birini II. Joseph'e satmayı kabul etti. II. *Friedrich bu duruma karşı çıkanların başında geliyordu. Sonuç olarak Bohemya'da hiçbir muharebenin gerçekleşmediği sözde "Patates Savaşı" (böyle isimlendirilmesinin sebebi Prusyalı askerlerin patates toplayarak zamanlarını geçirmesiydi) yaşandı. Rusya, Polonya içlerine doğru ilerledi. Fransa'nın arabuluculuk önerisiyle Teschen Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Avusturya, Innviertel'de yalnızca çok ufak bir bölgeyi topraklarına kattı.

Bayeux Halısı 1066 Norman İstilası'nı resmeden meşhur bir işlemeli keten kumaş eseri (halı değil). Son parçası eksik haliyle 70 metre uzunluğunda ve 50 santimetre kalınlığındadır. Birbiri ardına 70'ten fazla kesit şeklinde düzenlenmiştir. Tahminen Fatih William'ın üvey kardeşi Normandiya'daki Bayeux Piskoposu Odo'nun siparişi üzerine yapılan eser, Bayeux'deki katedralde yüzyıllar boyu sergilenmiştir. Günümüzde, daha önce Bayeux piskoposunun sarayı olan binada durmaktadır.

Bayezid, I. (veya Yıldırım Bayezid) (1347-1403) Osmanlı sultanı (1389-1402). Babası I. Murad'dan tahtı devralan Bayezid, Batı Anadolu'daki Türk beyliklerini Osmanlı'ya kattı. 1393'te Tırnova'yı (Bulgaristan), 1394'te Selanik'i (Yunanistan) almış; Konstantinopolis'i 1394-1401 arasında ablukada tutmuştur. 1396'da Niğbolu'da Hıristiyan ordusunu mağlup etti. Doğu Anadolu'ya doğru yayılma hamleleri Bayezid'i 1402'de Ankara Savaşı'nda felakete sürükledi. Savaşı kaybettiği *Timurlenk'in esiri olarak öldü.

Bayezid, II. (yak. 1447-1512) Osmanlı sultanı (1481-1512). Babaları Mehmed'in ölümü üzerine kardeşi Cem'den tahtı zorla aldı. Memluklar ile sonuçsuz kalan savaşlar (1485-91) yaptı. Venedik'in Yunanistan ve Adriyatik topraklarını fethetti. Giderek güçlenen İsmaili Safevilerle uğraştı. Ölmeden bir ay önce en küçük oğlu Selim namına tahttan feragat etti.

Bazaine, Achille François (1811-88) Fransız general. *Fransa-Prusya Savaşı sırasında başkomutan olarak atanan Bazaine, muharebeye girişmekten çekiniyordu. Bazaine, 176 bin Fransız askeriyle Metz'e çekildi ve 27 Ekim 1870'te *Bismarck'a teslim oldu. 1873'te vatan hainliği suçundan mahkûm olarak idam cezasına çarptırıldı. Cezası 20 yıl hapse çevrildi. Ertesi sene İtalya'ya, daha sonra İspanya'ya kaçtı. Burada yaşamı son buldu.

Baxter, Richard (1615-91) İngiliz püriten papaz. Anglikan din adamı olarak görevlendirilse de piskoposluk kurumuna inanmadığından *Nonkonformist oldu. 1645'te bir *Yuvarlakkafa (Roundhead) birliğinde papazlık yaptı. 1649'da kendisine ait 150 kitapçığın ilkini yayımladı. İbadete dair önemli bir eser olan *The Saints' Everlasting Rest*[42] kitabı ise 1650'de çıktı. İngiltere Topluluğu döneminde hoşgörü çağrıları başarılı olmadı. Restorasyon sırasında kraliyet papazı olmayı kabul etse de piskoposluğu reddetti. 1662 Teklik Yasası'yla istifaya zorlandı. 1673 civarında Nonkonformist bir papaz olarak din adamlığı ruhsatı aldı. 1685'te hapsedildi ve hâkim *Jeffreys tarafından "Kilise'yi karalamak" suçundan cezaya çarptırıldı.

Beale, Dorothea (1831-1906) Kadınlar için yükseköğrenimin öncüsü. Arkadaşı North London Kadın Yüksekokulu Başöğretmeni Frances Mary (1827-94) ile birlikte bu alanda başı çeken Beale, 1858'de yeni kurulan Cheltenham Kadın Yüksekokulu'na müdür olarak atandı.

42 Azizlerin Ebedi İstirahati. (ÇN)

Ölene kadar bu görevi sürdürdü. 1885'te Cheltenham'da kadın öğretmen yetiştiren Saint Hilda Yüksekokulu'nu kurdu. 1893'te Oxford'da Saint Hilda Kız Yurdu'nun (sonraları Yüksekokulu) kurulmasına yardımcı oldu. Ayrıca, kadınların seçme hakkının da yılmaz savunucularından biriydi.

Beaufort Gentli *John (III. Edward'ın dördüncü oğlu) ve Katherine Swynford'un üç gayrimeşru çocuğunun soyuna dayanan bir İngiliz aile. Çocuklar 1407'de meşru kılınsa da taht üzerinde hak iddia etmeleri yasaklandı. Babaları ve üvey kardeşleri IV. Henry, aileyi güçlü ve zengin bir konuma getirdi. Thomas (ö. 1426) Exeter dükü; John (yak. 1371-1410) kraliyet donanma komutanı ve Somerset kontu; Henry (ö. 1447) Winchester piskoposu ve daha sonra kardinal oldu. Henry, saray siyasetçisi olarak Gloucester Dükü Humphrey'e karşı anayasa partisi olarak isimlendirilen grubun liderliğini yaptı. *Yorkistler, Beaufortları sevmezdi. 1471'e kadar Somerset Kontu John'un üç torunu da savaşta öldü veya infaz edildi. Dolayısıyla ailede erkek kalmadı. Öte yandan John'un kızı Margaret Beaufort (1443-1509) Edmund *Tudor'la evlendi. Bu evlilikten doğan oğlu Henry kral olduktan (VII. Henry) sonra Margaret, hayatını hayırseverlik ve bilim hamiliği yaparak geçirdi.

Beauregard, Pierre Gustave Toutant (1818-93) ABD'li general. Beauregard, *Meksika-Amerika Savaşı'nda mühendis olarak görev yaptı. 1860'ta West Point'e[43] müdür olarak atandı. Ancak *Amerikan İçsavaşı başlayınca *Konfederasyon'a katılmak üzere istifa etti. Charleston'da Birlik'in elindeki *Sumter Kalesi'ne saldırıda içsavaşın ilk ateş emrini veren komutan oldu. Konfederasyon'un zafer kazandığı Bull Run Muharebesi'nde korgeneralken daha sonra orgeneralliğe terfi etti. Yeni rütbesiyle batı cephesine gönderilen Beauregard, Shiloh Muharebesi'nden (1862) sonra Tennessee ordusunun başına geçti.

Beaverbrook, William Maxwell Aitken, Baron (1879-1964) Britanyalı sermayedar, devlet adamı ve gazete sahibi. 1910'da Muhafazakâr Partisi milletvekili olarak Parlamento'ya girdi. 1916'da *Asquith'in devrilmesi ve *Lloyd George'nin başbakanlığa getirilmesinde önemli bir rol oynadı. 1918'e gelindiğinde *Evening Standard*, *Sunday Express* ve *Daily Express* gazetelerinin sahibi olmuş, tüm dünyada tiraj rekorları kırmıştı. Sözü edilen gazeteler aracılığıyla Hoare-Laval paktını ve Münih Paktı'nda (1938) vücut bulan Chamberlain'in Hitler'e yönelik *yatıştırma politikasını destekledi. 1940'ta uçak üretimi bakanı olarak Churchill'in savaş kabinesine girdi. Avcı uçağı üretimine yönelik çabaları, *Britanya Muharebesi'nin kazanılmasında kayda değer bir öneme sahiptir.

Bechuanaland *Botsvana'nın 1966'a kadarki eski ismi.

Bede (Aziz) (veya Yüce Bede) (yak. 673-735) İngiliz keşiş, ilahiyatçı ve tarihçi. Tyneside Nehri kıyısındaki Jarrow'daki manastırda yaşadı ve görev yaptı. Genellikle "İngiliz Tarihinin Babası" yakıştırması yapılan Bede, 731'de tamamladığı *The Ecclesiastical History of the English People*[44] başta olmak üzere birçok tarih eseri yazdı. Adı geçen eser, erken İngiliz tarihi için birincil kaynaklar arasında gösterilmektedir. Canlı betimlemelerin yer aldığı, titiz bir araştırmaya dayanan kitap, rivayet ve efsaneler ile olguları birbirinden ayırmaktadır.

Beecher, Lyman (1775-1863) ABD'li alkol karşıtı reformcu ve Presbiteryen din adamı. 1832'de Cincinnati'deki Lane Papaz Okulu'nun ilk başkanı olarak atan-

43 ABD askeri akademisi. (ÇN)

44 İngiliz Halkının Dini Tarihi. (ÇN)

dı. Burada *Tom Amca'nın Kulübesi* (1852) kitabının yazarı olan kızı Harriet Beecher, Kitab-ı Mukaddes öğretmeni Calvin Ellis Stowe'yle evlendi. Lane Papaz Okulu'nun öğrencileri ilk *kölelik karşıtları arasındaydı. Beecher, tutucu Presbiteryenler tarafından hedef alındı. İftira, kâfirlik ve ikiyüzlülük gibi suçlamalarla karşılaşsa da hepsinden aklandı.

Begin, Menahem (Volfoviç) (1913-92) İsrailli devlet adamı. 1930'larda *Siyonist hareket içerisinde faaliyet yürüten Begin, sürgündeki Polonya ordusuyla beraber 1942'de Filistin'e gönderildi. Burada militan *Irgun örgütüne katıldı. *İsrail'in kurulmasıyla (1948) Herut (Özgürlük) Partisi adı altında yeniden örgütlenen Irgun, Parti'nin başkanı olarak Begin'i seçti. 1967'ye kadar Knesset'te (Parlamento) muhalefetin lideriydi. Bu tarihte Milli Birlik Hükümeti'ne girdi. 1970'te Likud (Birlik) koalisyonunun eşbaşkanlarından biri olarak görev yaptı. 1977'deki seçim zaferinin ardından başbakan (1977-83) oldu. *Camp David'de Mısır Devlet Başkanı *Sedat'la bir barış antlaşması yapsa da bir Filistin devletinin kurulmasına hep karşı çıktı.

Behmeni 1347-1518 arasında Orta Hindistan'daki Dekan Yaylası'nda egemen olan bir sultanlar hanedanı. Hanedan, 1347'de Delhi hükümdarına isyan eden Alaeddin Behmen Şah tarafından kuruldu. Halefleri, Dekan Yaylası'nın orta-batı bölümlerine sınırları genişletti. Hanedan en geniş sınırlarına 15. yüzyılın sonlarında Mahmud Gavan hükümdarlığında ulaştı. Mahmud Gavan, düşman Hindu ve Müslüman güçleri uzakta tutmayı başardı. 16. yüzyılın başlarında Hindu bir imparatorluk olan Vijayanagar, Behmenilerin aleyhine güneye doğru yayıldı. Sonuç olarak, 1490-1518 arasında sultanlık, kademe kademe beş Müslüman devlete bölündü: Bicapur, Ahmednagar, Gülkünde, Berar ve Bider.

Beit, Sir Alfred (1853-1906) Güney Afrikalı sermayedar ve hayırsever. Alman kökenli olan Beit, 1875'te Kimberley'e yerleşerek elmas tüccarlığına başladı. Burada Cecil *Rhodes'le yakın arkadaşlık kurdu. Rand'ın ve Britanya Güney Afrika Şirketi'nin ve sonraları Rodezya'nın kalkınmasında Beit'in altına yönelik ilgisinin büyük katkısı oldu. Ayrıca Beit, bilim ve sanatın gelişmesi için bağışlarda bulundu.

Belarus Cumhuriyeti

Başkent:	Minsk
Yüz ölçümü:	207.600 km²
Nüfus:	9.625.888 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 ruble = 100 kapik
Dini yapısı:	%80 Ortodoks; Katolik, Protestan, Yahudi ve Müslüman azınlıklar
Etnik yapısı:	%83,7 Beyaz Rus; %8,3 Rus; %3,1 Leh
Diller:	Belarusça (resmi), Rusça (resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Bağlantısızlar Hareketi

Doğu Avrupa'da denize kıyısı olmayan bir ülke. Eski Sovyetler Birliği'nin bağlı cumhuriyetlerinden biri olan Belarus batıda Polonya; kuzeydoğuda Letonya ve Litvanya; kuzey ve doğuda Rusya; güneyde ise Ukrayna'yla komşudur.

Fiziki Kozalak, meşe, ıhlamur ve dişbudak ağaçlarıyla kaplı ormanların bulunduğu bir dizi alçak ovadan fazla dik olmayan tepeler geçer. Birçok nehir, toprağı uçsuz bucaksız Pripet Bataklıkları'na taşımaktadır.

Ekonomi Sovyetler Birliği döneminde Belarus'taki sanayi kollarının çoğu ülkenin diğer bölgelerinden gelen hammaddeleri işleme üzerineydi. Bağımsızlığın ardından Belarus Cumhuriyeti'nin piyasadaki hammadde fiyatlarını karşılayamaması ciddi bir durgunluğa sebep oldu. 1994'te Belarus, Rusya'yla para birliğine gitti. Böylece Rusya'dan ucuz hammadde alınabilmiş, Rusya'nın da Belarus ekonomisi üzerindeki denetimi devam etmişti. Başlıca sanayi kalemleri arasında petrol rafinerileri, makine imalatı, araçlar ve tüketim ürünleri gelmektedir. Önemli ihracat maddelerinden biri petroldür. Rusya'dan indirimli alınan petrol, dünya piyasa fiyatından satılmaktadır.

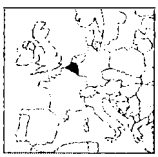
Tarih Belarus (bir zamanlar Beyaz Rusya) önceleri Litvanya ve Polonya'nın parçasıyken Büyük Katerina zamanında Rusya tarafından fethedildi. I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında 1921'deki Riga Antlaşması'na kadar Belarus'ta ağır çatışmalar yaşandı. Antlaşmayla bölge, Polonya ile Sovyetler Birliği bünyesinde yeni kurulan Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında bölündü. 1939'da Sovyetler Birliği, Bug Nehri'ne kadar bütün bölgeyi işgal etti. Belarus, 1941'deki Alman istilası sırasında da çok ağır muharebelere sahne oldu. 1945'te Beyaz Rusya SSC, BM Genel Kurulu'nda yer aldı. Polonya da Beyaz Rusya'nın batısı üzerindeki iddialarından vazgeçti ve buradaki Leh nüfus Polonya'ya gönderildi. 1986'daki Çernobil felaketi, Cumhuriyet'in güneyindeki zengin bozkır topraklarında büyük çaplı kirliliğe neden oldu. Nisan 1991'de Beyaz Rusya SSC, Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını ilân ederek ismini Belarus Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Çok partili siyasete geçilse de komünistlerin hâkimiyeti ve planlı merkezi ekonomi korundu. 1994'te bir başkanlık anayasası belirlendi ve aynı sene Aleksandr Lukaşenko (1954-) devlet başkanı seçildi. 1995'te gerçekleştirilen dört referandum sonucunda Beyaz Ruslar, Rusya'yla Sovyet döneminde olduğundan daha da yakın siyasi, ekonomik ve kültürel bağlar kurma yönünde görüş belirtti. Ekonomi, uluslararası ilişkiler ve savunma politikalarında iki ülkenin ortaklığını içeren birleşme antlaşması 1996'da imzalandı. İlerleyen yıllarda yeni işbirliği alanlarında da uzlaşıldı. 1996'da Lukaşenko, devlet başkanlığı makamını güçlendirdi. Lukaşenko'nun planlarına parlamentodaki muhalefete karşın referandumdan olumlu sonuç çıktı. Geniş çevrelerce sıkıntılı görülen 2001, 2006 ve 2010 seçimlerinde Lukaşenko yeniden seçildi. Ülkenin diktatörce yönetimi ve insan haklarındaki kötü karnesi, Belarus'un diğer Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini olumsuz etkiledi. 2011'de yaşanan döviz krizi, ülkenin tekrar istikrara kavuşması için büyük dış borç alımını gerektirdi ve kredinin çoğu Rusya'dan sağlandı.

Belau *Bkz.* PALAU.

Belaúnde, Terry Fernando (1912-2002) Perulu devlet adamı. 1945-1948 arasında Temsilciler Meclisi'nde görev yaptı. 1956'da ılımlı Halkçı Hareket Partisi'nin kurulmasında rol oynadı. 1963'te hem Halkçı Hareket Partisi hem de Hıristiyan Demokrat Parti'nin desteğiyle Amerikan Halk Devrimi Birliği'nin (APRA-Alianza Popular Revolucionaria Americana) adayı Haya de la Torre'ye karşı devlet başkanlığı seçimini kazandı. İlk dönemi (1963-68) toplum, eğitim ve toprak reformlarıyla anılmaktadır. Aynı zamanda sanayinin gelişmesi ve And Dağları boyunca otoyol inşaatı da söz konusu dönemin icraatları arasındadır. Belaúnde, ABD'nin Kalkınma İttifakı'nın sağlam destekçilerinden biriydi. Ancak ekonomi politikaları yüksek enflasyona yol açtı. Ordu tarafından iktidardan indirilince ABD'ye kaçtı. 1970'te kısa bir süre için *Peru'ya dönen Belaúnde, bu defa sınır dışı edildi. 1976'da tekrar yurda döndü ve devlet başkanlığı (1980-85) yaptı. İkinci döneminde enflasyon daha da kötüye gitti. Öte yandan Sendero Luminoso'nun (Aydınlık Yol örgütü) terör eylemleriyle de başa çıkamadı.

Belçika

Başkent:	Brüksel
Yüz ölçümü:	30.518 km²
Nüfus:	10.444.268 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%75,0 Katolik
Etnik yapısı:	%58,0 Flaman; %31,0 Valon
Diller:	Flamanca, Fransızca, Almanca (hepsi resmi), İtalyanca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği (AB), NATO, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzeybatı Avrupa'da Kuzey Denizi kıyısında bir ülke. Hollanda, Almanya, Lüksemburg ve Fransa'yla kara sınırı vardır.

Fiziki Kıyı kesimleri geniş ve bol kumludur. Hemen gerilerinde kum tepeleri yer alır. İç kesimlerde nehirlerin çoğu kuzeydoğuya, yani Hollanda'ya doğru düz ve verimli Flaman Ovası'ndan geçer. Güneydoğuda yer şekilleri Sambre-Meuse vadisinden Ardenler dağlık bölgesine doğru yükselir. Bu kesimlerde toprak verimsiz ve genelde ormanlıktır. Doğuda Campine kömür havzası bulunur.

Ekonomi Belçika'da hizmet sektörü çok büyük önem taşır. Bunun sebeplerinden biri AB, NATO ve diğer uluslararası örgütlerin merkezlerinin Brüksel'de bulunmasıdır. Sanayi kolları arasında mühendislik, maden ürünleri, araç montajı ve ulaşım teçhizatı yer alır. Kömür dışında Belçika'da doğal kaynak bulunmadığından hammaddeler işlenmek üzere ithal edilmektedir. Başlıca ihracat kalemleri arasında makineler, kimyasallar, işlenmiş elmas ve maden ürünleri vardır. Tarım yalnızca iç piyasaya yöneliktir.

Tarih Belçika, ismini eski Galya'da yaşamış bir halk olan *Belgae'den almaktadır. 5. yüzyıldan itibaren kuzeyden gelen göçlerle büyük bir Alman nüfusu da bölgeye yerleşti. Frank egemenliğindeki birkaç yüzyılın ardından ülke; bağımsız düklüklere, özellikle Flaman bölgesinde de serbest ticaret şehirlerine bölündü. 15. yüzyılda bugünkü Belçika'nın tamamı *Burgonya düklüğünün parçası oldu. Belçika'nın da içinde bulunduğu Felemenk ülkeleri 1477'de evlilik yoluyla I. Maximilian'ın Habsburg İmparatorluğu'na katıldı. Daha sonra sözü edilen bölge İspanya İmparatorluğu'na ve 1713'te de *Avusturya'ya geçti. Fransız Devrim Savaşları sırasında Belçika, Fransa tarafından 1795'te işgal edildi.

Napoleon'un yenilgiye uğratılmasının ardından Belçika, 1815'te *Hollanda Krallığı'nın eyaletlerinden biri oldu. Ancak 1830'da bir milli devrim sonucunda Hollanda'dan ayrıldı. Saksonya-Coburg Hanedanı'ndan Prens Leopold kral olarak seçildi. Hollanda'nın başarısız bir işgal girişiminden sonra 1839'da uluslararası bir antlaşma yapılarak Belçika'nın tarafsızlığı güvenceye alındı. 19. yüzyılın sonlarında Kongo Nehri'nin H. M. *Stanley tarafından keşfedilmesi üzerine Belçika Kralı II. Leopold (1865-1909) Uluslararası Kongo Birliği'nin başına geçti (1876). Birlik, Berlin Konferansı'nda (1884) Kongo Bağımsız Devleti olarak tanınırken Leopold de devletin tartışılmaz hükümdarı kabul edildi. Kongo ticarete açıldıkça Afrikalılara karşı korkunç gaddarlıklar yapıldı. Bunun sonucunda yönetim, Leopold'un şahsından Belçika Parlamentosu'na aktarıldı (1908). 1960'ta Kongo'ya bağımsızlık tanınsa da hemen ardından şiddet ve katliamlar geldi.

1914'te Almanya'nın Belçika'yı istilası, Britanya'nın I. Dünya Savaşı'na girişini hızlandırdı. Ülkeyi işgal eden Almanlara karşı Batı Cephesi'nde savaşan Belçika ordusunun başında I. Albert (1908-34) vardı.

1940'ta Almanya tekrar Belçika'yı işgal ettiğinde bu defa III. Leopold (1901-83) derhal teslim oldu. Buna karşın Londra'daki sürgün hükümet savaşı sürdürdü ve güçlü bir direniş hareketi örgütledi. Savaştan sonra Leopold, oğlu Baudouin (1930-93) namına tahttan çekilmeye zorlandı (1951). II. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Belçika'nın esas amacı Flamanca konuşan kuzeyliler ile Fransızca konuşan güneyli Valonları birleştirmek oldu. 1977'de Başbakan Leo Tindemans'ın ortaya koyduğu Egmont Paktı üç yarı-özerk bölge tanımlandı: Kuzeyde Flaman, güneyde Valon ve Brüksel bölgeleri. Bu bölgelere 1993'te yürürlüğe giren bir anayasayla daha geniş özerklikler verildi ve Belçika federal bir devlet olarak tanımlandı. 1979-1992 yılları arasında Wilifried Martens (1936-2013) ülkenin başbakanlığını yaptı. 1993'te Kral Baudouin ölünce taht, küçük kardeşi II. Albert'e (1934-) geçti. 1999-2002 arasında Belçika *avroyu para birimi olarak kabul etti. 2000'lerde Flaman-Valon bölgeleri arasındaki siyasi gerginlik istikrarsızlığa ve hükümetlerin kurulmasında zorluklara yol açtı. 2013'te çekilen Kral II. Albert'in yerine oğlu Philippe (1960-) tahta geçti.

Belçika Kongosu *Bkz.* KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ.

Belgae Demir Çağı'nda yaşamış bir Kelt halkı. Kuzeybatı Avrupa'da, Sen ve Marne Nehirlerinin kuzeyindeki eski Galya'da yaşadılar. MÖ 57'de Iulius Caesar (Jül Sezar) tarafından yenilgiye uğratıldılar.

Belisarius (MS 505-65) *Iustinianus'un (Jüstinyen) hükümdarlık döneminde görev yapmış Romalı bir general. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının, geçici de olsa, engellenmesinde faydalı bir rol oynadı. 530'da doğuda Persleri yendi. Fakat Persler hemen, Suriye'de tekrar güç topladı. Altı yıl sonra Belisarius, Vandal egemenliğindeki Kuzey Afrika'yı fethederek Vandal kralını ele geçirdi. 535-540 arasında İtalya'yı Ostrogotlardan geri almış, kuzeyde Ravenna'ya kadar ilerlemişti. Ostrogotların da kralını esir aldı. Birkaç yıl sonra ikinci bir İtalya seferi düzenledi. 549'da Roma'yı ele geçirmesine karşın görevden alındı ve kıskanç Iustinianus (Jüstinyen) tarafından komplocululukla suçlandı. Yine de 564'te görevine geri döndü.

Belize

Başkent:	Belmopan
Yüz ölçümü:	22.965 km²
Nüfus:	334.297 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Belize doları = 100 sent
Dini yapısı:	%39,3 Katolik; %8,3 Pentikostal; %5,3 Yedinci Gün Adventisti; %4,5 Anglikan
Etnik yapısı:	%48,7 mestizo[44] (Maya-İspanyol karışık); %24,9 kreol[45] (esas olarak siyahi); %10,6 Maya; %6,1 Garifuna
Diller:	İngilizce (resmi), İngilizce kreolü, İspanyolca, Mayaca, Garifuna dili
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Karayipler Topluluğu (CARICOM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Orta Amerika'da Yucatan Yarımadası'nın güneyinde yer alan küçük tropik bir ülke. Batısında Guatemala, doğusunda ise Karayip Denizi vardır.

45 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

46 Kreol, özellikle ilk keşfettikleri dönemde Karayipler'e gelen beyaz Avrupalılara veya Afrika-Avrupa melez kökenlilere verilen isim. (ÇN)

Fiziki Belize esas itibariyle düşük rakımlı ve yağmur ormanlarıyla kaplıdır. Yalnızca güney bölümlerinde yer şekilleri çam ormanları ve savanlarda yükselir. Deprem kuşağına yakın olan Belize, zaman zaman kasırgaya maruz kalır.

Ekonomi Turizm başlıca döviz kaynağıdır. 2006'da keşfedilmesinin ardından petrol rezervleri çıkarılmaya başlanmıştır. Diğer sanayi faaliyetleri hemen hemen yalnızca gıda işleme ve giyim alanlarıyla sınırlıdır. Önde gelen ihracat malları işlenmiş şeker, bazı tarım ürünleri, giyim ve ham petroldür.

Tarih 17. yüzyılda Britanya, Belize'ye yerleşti ve 1862'de bölgeyi (Britanya Hondurası) kraliyet sömürgesi yaptı. Jamaika valisinin yetki alanına giren Belize'deki koloni, Britanya devletinden doğrudan gelen az bir destekle ekonomisini idare etti. 19. yüzyılda Latin Amerika'daki komşularının Belize'nin varlığını gönülsüzce kabul etmesi, ülkenin kalıcı sınırlarının antlaşmalarla belirlenmesi gerekliliğini doğurdu. 1964'te koloni içeride tam özerklik kazandı. 1973'te Belize ismi benimsendi ve 1981'de *Milletler Topluluğu içerisinde bağımsız devlet statüsü kazanıldı. Buna rağmen Guatemala, daha önce yapılmış İspanyol antlaşmaları gereğince Belize toprakları üzerindeki uzun süredir güttüğü hak iddiasını sürdürdü. 1991'de Guatemala Belize'nin bağımsızlığını tanıdı, iki ülke arasında karşılıklı balıkçılık haklarına dair geçici bir anlaşma sağlandı. 1998'de Mitch Kasırgası büyük zararlar yarattı. 2012'de devlet, borcunun faizini ödeyemedi ve söz konusu borç 2013'te yeniden yapılandırıldı.

Bell, Alexander Graham (1847-1922) İskoçya doğumlu ABD'li bilim insanı ve mucit. Bell'in çalışma alanları arasında ses dalgaları, konuşmanın mekaniği ve konuşma terapisi vardır. 1870'lerin başında ABD'ye taşınan Bell, konuşmanın elektrik yoluyla taşınması fikrini geliştirdi ve telefonu kamuoyuna ilk kez 1876'da sundu. Ertesi yıl Bell Telephone Company şirketini kurdu. Ayrıca, Thomas Edison'un fonografına sıkı bir rakip olarak gramofonu icat etti (1897). Daha sonra hidrofil sürat tekneleri ve hava araçları gibi çeşitli başka alanlarda da araştırmalar yürüttü.

Ben-Guryon, David (1886-1973) İsrailli devlet adamı, başbakan (1948-53, 1955-63). Polonya'da doğan Ben-Guryon, 1906'da Filistin'e göç etti. Burada Siyonist faaliyet yürüttü. 1930'da Siyonist hareketin ağırlıklı olarak sosyalistlerin yer aldığı kanadı Mapai Partisi'nin başkanlığına seçildi. 1948'de İsrail devleti kurulunca ilk başbakan ve savunma bakanı oldu. 1965'te İşçi Partisi'nden atılınca Moşe Dayan'la birlikte yeni bir parti kurdu.

Benbow, John (1653-1702) İngiliz amiral. 1690'ların başında Manş Denizi'nin denetimi için Fransızlarla yapılan deniz muharebelerinde adını duyurdu. 1698-1702 arasında çoğu zamanını Batı Hint Adaları'nda görevde geçirdi. Burada geri çekilen Fransızları kovalama planı kendi kaptanlarının itaatsizliği yüzünden gerçekleşemedi. Aldığı ölümcül yaralar sonucu Jamaika'da öldü. Gayreti, dayanıklılığı ve cesaretiyle anıldı.

Benedictus (Aziz) (yak. MS 480-yak. 500) İtalyan münzevi din adamı. 14 yaşından beri münzeviliği benimseyen Benedictus, sofuluğuyla pek çok taraftar topladı. Bu taraftarların en adanmışlarından 12 küçük keşiş topluluğu çıkardı ve nihayetinde Monte Cassino'da bir manastır kurdu (yak. 540). Katı ama ılımlı biçimde sunulmuş fikirler içeren *Regula Monachorum* adlı eseriyle (Aziz Benedictus Kuralları olarak bilinir) Batı manastırlarının temelini attı.

Benedictus, XVI. (doğum ismi Joseph Alois Ratzinger) (1927-) Papa (2005-13). Bonn, Münster ve Tübingen Üniversitelerinde ilahiyat dersleri verdikten sonra 1977'de Münih ve Freising Başpiskoposu ve kardinal olarak atandı. 1981'de Papa II. Ioannes

Paulus tarafından Dinsel Öğretiler Kurulu (eski Engizisyon) başkanı yapıldı. Bu görevi sırasında Ratzinger, öğreti birliğini dayatan bir muhafazakâr olarak tanındı. 2002'de Kardinaller Meclisi dekanı oldu ve dolayısıyla II. Ioannes Paulus'un 2005'teki cenazesinde önemli bir rol oynadı. Ratzinger, cenazenin hemen arkasından papa seçildi. Kendisini Ioannes Paulus'un vârisi olarak gören Papa Benedictus, çoğunlukla onun politikalarını devam ettirdi. Fakat selefinin gösterişli yaşam tarzını benimsemedi. 2013'te papalıktan istifa edince "Papa Emeritus" unvanını aldı. Ayrıca 1415'ten beri ölmeden görevi bırakan ilk papa oldu.

Benedikten Aziz *Benedictus'un öğretilerini benimseyen tarikata mensup keşiş veya rahibelere verilen isim. İtalya'da Subiaco ve Monte Cassino'daki ilk Benedikten kurumlardan bugüne Avrupa'daki keşişhanelerin sayısı binlere ulaşmıştır. Tarikat; itibar ve etkisinin zirvesine 10 ve 11. yüzyıllarda çıktı. O dönem Burgonya'daki *Kluni Manastırı en itibarlı kurumlarıydı. Benedikten manastır hayatının en temel anlayışı dünyadan soyutlanmış bir yaşam biçimini teşvik etmesiydi. Bu anlayışa göre ancak bu tip bir yaşam sürerek keşişler ibadete tam olarak kendini adayabilirdi.

Beneš, Edvard (1884-1948) Çekoslovak devlet adamı, başbakan (1921-22), devlet başkanı (1935-38, 1945-48). Tomáš Masaryk'le beraber modern Çekoslovakya'nın kurucularından olan Beneš, 1919-1935 arasında Masaryk'in dışişleri bakanlığını yaptı. Bu dönemde Milletler Cemiyeti'nin önderliğini üstlendi (altı kez Cemiyet'in başkanlığında bulundu). Fransa ve Sovyetler Birliği'yle yakın ilişkiler kurdu. Münih Paktı üzerine devlet başkanlığından istifa etti. II. Dünya Savaşı sırasında sürgündeki Çekoslovakya hükümetinin (1941-45) başı olarak Londra'ya geldi. 1945'te tekrar devlet başkanı olmak üzere geri döndü ve 1948'deki komünist darbeden sonra istifasını verdi.

Benin Cumhuriyeti

Başkent:	Porto Novo
Yüz ölçümü:	112.622 km²
Nüfus:	9.877.292
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%27,1 Katolik; %24,4 Müslüman; %17,3 Vodun; %10,4 Protestan
Etnik yapısı:	%39,2 Fon; %15,2 Aja; %12,3 Yoruba; %9,2 Bariba; %7,0 Peul; %6,1 Ottamari; %4,0 Lokpa; %2,5 Dendi
Diller:	Fransızca (resmi), Fon, Yoruba, diğer kabile dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Gine Körfezi'nde Togo ile Nijerya arasında yer alan bir Batı Afrika ülkesi.

Fiziki Benin'in güney kıyı şeridi yalnızca 125 kilometre olsa da iç kesimler Nijer'e kadar 700 kilometreye kadar çıkmaktadır. Bol kumlu sahil bölgelerinde büyük lagünlere rastlanır. Ayrıca sıcak ve nemli bir hava hâkimdir. İç kesimlerde sık tropik ormanların bulunduğu verimli bir balçık ovası vardır. Bu ova, savan bitki örtüsünün görüldüğü kumlu platolara doğru yükselir. Kuzeyde ise orta Nijer Nehri'ne doğru toprak eğimlidir.

Ekonomi Benin ekonomisi ağırlıklı olarak tarıma dayanmaktadır. Pamuk, gıda maddeleri ve tekstil ürünleri ihracatı yapılır.

Az da olsa hafif sanayi faaliyeti de mevcuttur. Tekstil ve gıda işleme bunların başında gelir. 2001'de kamu sanayi kuruluşları özelleştirilmeye başlanmış, ekonomik büyümeye katkı sağlanmıştır.

Tarih Eskiden Dahomey olarak bilinen bu bölge, 1892'deki Fransız işgaline kadar Yoruba kökenli krallar tarafından yönetildi. 1904'te Fransız Batı Afrikası'nın topraklarına katıldı. 1960'ta *Fransız Milletler Topluluğu bünyesinde Dahomey ismiyle bağımsızlığını kazandı. Bu tarihten itibaren ülkenin yönetimi siviller ile ordu arasında sürekli el değiştirdi. 1972'de devlet kendisini Marksist-Leninist olarak ilân etti. 1975'te de ismi Benin olarak değiştirildi. Mathieu Kérékou (1972-1991 arasında devlet başkanı) önderliğinde Benin, iç huzuru sağladı ve uluslararası anlamda varlık gösterdi. 1991'de düzenlenen ülkenin ilk özgür seçimlerinde Kérékou, iktidarında başbakanlık görevi yapmış Nicéphore Soglo tarafından yenilgiye uğratıldı. Soglo Hükümeti, IMF'nin de desteğiyle serbest piyasa ekonomisine yöneldi. 1995'teki meclis seçimlerinde hiçbir taraf üstünlük sağlayamayınca koalisyon hükümeti kuruldu. Ancak 1996'daki devlet başkanlığı seçimlerinden eski diktatör Kérékou sürpriz bir zaferle çıktı. 2001'de zaferini yineleyen Kérékou, 2006'da görevi Thomas Yayi Boni'ye devretti. Boni de 2011'de yeniden seçildi.

Benin Krallığı Günümüzde Nijerya'nın güneyinde yer alan Benin City merkezli Batı Afrika krallığı. Muhtemelen 13. yüzyıl civarlarında kurulan krallığın demir eserleri ile tunç ve fildişi heykelleri Afrika'nın en güzel sanatsal örnekleri arasında gösterilir. Benin Krallığı; fildişi, biber, kumaş, madenler ve 15. yüzyıldan itibaren de köle ticaretiyle kalkındı. Gücünün zirvesine 1440-1481 yılları arasında hüküm süren Oba Equare zamanında ulaştı. Equare, güçlü ordusuyla batıda Yoruba topraklarını, doğuda ise Aşağı Nijer'i fethetti. İdari reformlar yaparak karmaşık bir bürokratik sistem yarattı. Ayrıca 1472'de kıyıya çıkan Portekizlilerin Benin üzerinde egemenlik sağlamasına engel oldu. Krallık 16. yüzyılda genişlemesini devam ettirse de 18. yüzyıla gelindiğinde Oyo ve diğer Yoruba devletleri karşısında gücünü kaybetmeye başlamıştı. Bu düşüşün boyutları 19. yüzyılda daha da arttı. Köle ticaretine devam edilmesi ve dini törenlerde insanların kurban verilmesi 1897'de Britanya'nın askeri seferine zemin hazırladı. Gönderilen askerlerin katledilmesi üzerine başka bir Britanya ordusu Benin City'yi yerle bir etti. 1900'de Benin Krallığı, *Nijerya'nın güneyinde yeni kurulan sömürgeye dahil edildi. *Dahomey Cumhuriyeti, daha sonraları Benin adını aldı.

Bennett, Richard Bedford, Vikont (Calgary ve Hopewell ile Mickleham Vikontu Bennett) (1870-1947) Kanadalı devlet adamı, Muhafazakâr Parti üyesi başbakan (1930-35). Büyük Bunran'ın yarattığı etkiyle başa çıkamayan Bennett 1935'te gözü pek reformlar önerdi. Sözü edilen reformlar, parti içerisinde kendisine yönelik güvensizliği tetikledi ve halkı harekete geçirmeyi başaramadı. Sonuç olarak Muhafazakâr Parti aynı senenin sonlarında yapılan seçimlerden mağlubiyetle ayrıldı.

Bennington Muharebesi (16 Ağustos 1777) *Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda gerçekleşen bir muharebe. Muharebede General John Stark komutasındaki 1600 kişilik *Green Mountain Boys kuvveti, *Burgoyne'nin ordusundaki 1200 Alman paralı askerini darmaduman etti. Bu başarıdan güç alan Amerikalılar, *Saratoga'daki mağlubiyetinin ardından Burgoyne'yi teslim olmaya zorladı.

Benso, Camilla, Cavour Kontu (veya Kont Cavour) (1810-61) İtalyan devlet adamı. Sardinya Krallığı Kralı II. Vittorio Emanuele önderliğinde İtalya'nın birleşmesinin itici gücüydü. 1847'de Kont Cavour, birleşme mücadelesini ilerletmek için *Il Risorgimento* isimli bir gazete kurdu. Piyemonte başbakanı (1852-59, 1860-61) olduğu dönemlerde Fransa'yla ittifak kurarak ve Kırım Savaşı ile Fransa-Avusturya Savaşı'na

katılarak uluslararası destek aldı. 1861'de Vittorio Emanuele'nin birleşik İtalya'nın hükümdarı olmasını sağladı ve kendisi de İtalya'nın ilk başbakanı oldu.

Bentham, Jeremy (1748-1832) Britanyalı filozof, etik ve siyasi düşüncede Yararcılık okulunun kurucusu. Bir eylemin ahlaka uygunluğunun o eylemin sonuçları üzerinden ölçülebileceğini savunmuştur. Bentham'a göre olabildiğince çok kişinin olabildiğince mutlu olması amaç edinilmeli, insanlığın oluşturduğu kurumlar bu mutluluğa yaptığı katkının derecesi üzerinden değerlendirilmelidir. Bentham, insancıl reformların çoğunu desteklemiş ve Londra Üniversitesi'nin kuruluşuna da ilham vermiştir.

Bentinck, Lort William Cavendish (1774-1839) Britanyalı devlet adamı. İtalya'da ve Flaman bölgesinde görev yaptıktan sonra Hindistan'a Madras valisi (1803-07) olarak atandı. Yerli askerlerin sakal bırakmalarını ve taktıkları sarığı yasaklaması üzerine Velore'de askerlerin çıkardığı isyanın ardından Britanya'ya geri çağrıldı. Bu isyandan sorumlu tutuldu. *Yarımada Savaşı'nda savaştıktan sonra Bengal genel valisi (1827-33) olarak Hindistan'a geri döndü. Daha sonra bütün Hindistan'ın fiilen ilk genel valisi (1833-35) oldu. Yönetimi altında mahkemelerde Farsça ile Sanskritçenin yerini İngilizce almış, eğitim reformları yapılmış, törensel boğma uygulaması (*bkz.* THUG) kaldırılmış, dul kalan eşin kocasıyla beraber yakıldığı *sati* âdeti sona erdirilmiştir.

berat Bir hükümdar veya devlet tarafından çıkarılıp çeşitli haklar tanıyan veya yasa koyan hukuki bir metin. İngiltere'de beratların tarihi 7. yüzyıla kadar gitmektedir. O zamanlarda beratlar, genellikle Latince olarak yazılıyor ve toprak ruhsatı olarak kullanılıyordu. Kentlere özel ayrıcalıklar tanıyan diğer bir tür berat, özerklik veya bazı vergi yüklerinden azat kılma gibi işlevler görebiliyordu. Bu tür beratlar 1066-1216 arasında İngiliz krallar tarafından düzenli olarak (300'ün üzerinde) çıkarıldı. *Magna Carta (1215) krallık ile *baronları arasındaki feodal sözleşmeyi düzenlemeyi amaçlamış bir berattı.
16. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin ticari olarak yayılması ve sömürgeler edinmesiyle beratlar, şirketlerin (*beratlı şirket) ticari girişimlerine izin vermek üzere kullanıldı. Ayrıca Amerika'daki İngiliz kolonilerinin ilk anayasaları da beratlar yoluyla oluşturuldu. Bu türden koloni beratları, bir şirkete (Virginia Şirketi, 1606) imtiyaz tanımak veya var olan kolooninin (Connecticut, 1662) özerk statüsünü tanımak biçimindeydi. Sözü edilen beratların önemi, *Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikalılar tarafından kabul edildi.

beratlı şirket 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyılda görülen ve Avrupa'daki Ortaçağ ticaret loncalarından doğan ticaret şirketlerine verilen isim. Kâşiflerin Hindistan ve Amerika'yı keşfetmesi, birey olarak hareket eden tüccarların toplanarak gruplar kurmasını tetikledi. Bu gruplar, ticari tekel sağlayan kraliyet fermanlarıyla korunuyorlardı. Devletler, birkaç zengin tüccara belli bir alanda kullanılmak üzere münhasır ticari haklar tanıdı. Böyle şirketlerin denetlenmesi kolay oluyor; özel olarak tanınmış diplomatik, yasa koyucu ve askeri yetkileriyle söz konusu şirketler adeta krallığın temsilcisi gibi hareket ediyorlardı. Şirketler çok kısıtlayıcı yetkilere sahip olduğundan içeride ciddi bir muhalefete neden olabiliyorlardı.

Berberi Kuzey ve Kuzeybatı Afrika'nın yerlisi olan kimselere verilen isim. Geleneksel olarak Berberiler, Berberi dilleri konuşsa da okuryazar olanlarının çoğu Arapça da bilmektedir. Sünni olan Berberilerin yerel kabile gruplarının her biri babadan oğula geçen bir dini liderlik tarafından yönetilir. Berberi halklar birbirinden ayrı birkaç gruba ayrılır: Atlas Dağları'nda yaşayan yerleşik çiftçiler, hayvanlarını mevsimsel olarak bölgeden bölgeye taşıyan yayla çiftçileri ve Sahra'da göçebe yaşayan Tuaregler.

Tarih Tarih öncesi zamanlardan beri Berberiler, Kuzey Afrika'nın dağ ve çöllerinde yaşamaktadır. *Herodot'un yazdıklarına göre çeşitli kabileler içerisinde yer aldılar. Bilindiği kadarıyla bir araya gelerek kurdukları bir krallık olmamasına karşın birçok farklı durumda ortak hareket ettiler. Bunun bir örneği Roma egemenliğine karşı mücadeleleridir. Aşırı bağımsız ve sert yapılarının güzel bir yansıması *Donatist *circumcellione*'lerdir. 4 ve 5. yüzyıllarda faaliyet göstermiş bu vahşi yağmacı çetelerin dışında erken İslam'ın Harici ve Marabut mezhepleri ile kendini dünyadan soyutlayarak ibadete adayan kutsi Müslümanlar ve kardeşlik örgütleri de aynı bağlamda örnek olarak verilebilir. Bu yapılarıyla Berberiler, hem *Arap Fetihleri'ne direndi hem de kendilerine uygun bir İslam inancı yarattı. İspanya'da Emevileri ve Fas'ta *Fatımileri desteklediler. Başta *Muvahhidler ve *Murabıtlar olmak üzere kendi hanedanlarını kurdular.

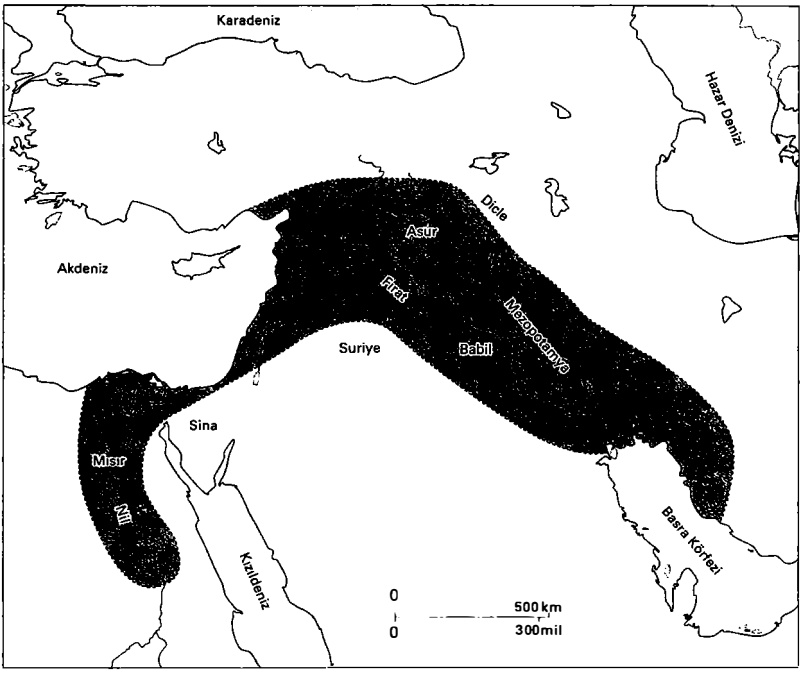
Berberi Savaşları (1800-15) ABD ile Trablus'un Karamanlı Hanedanı arasında gerçekleşen bir çatışma. 1796'da Karamanlılar, ticaret faaliyetlerini korsanlardan korumak üzere ABD'den yıllık 83 bin dolar almıştı. 1801'de Trablus beylerbeyi bu ödemede bir artış isteyince ABD reddetmiş, Trablus limanını ablukaya alan bir deniz gücü göndermişti. 1803'te Trablusluar ABD'nin *Philadelphia* gemisini ele geçirdi. Daha sonra ABD güçleri Derne'yi ele geçirince beylerbeyi barışı kabul etti. 1805'te yapılan barış sonrasında beylerbeyi *Philadelphia* gemisi karşılığında 60 bin dolar fidye aldı ve ABD gemilerine bağladığı haraçların hepsinden vazgeçti. 1815'te anlaşmanın birden çok kez delinmesi üzerine Kaptan Stephen *Decatur komutasındaki bir küçük deniz filosu tekrar Kuzey Afrika'ya gitti. Sonunda Cezayir beylerbeyi bütün koruma ödemelerinden vazgeçti.

Bereketli Hilal Suriye, Lübnan ve İsrail'in Akdeniz kıyısından, Dicle ve Fırat vadilerini takip ederek Basra Körfezi'ne uzanan bereketli topraklara verilen isim. Tanımın mucidi arkeolog James H. Breasted idi. Breasted, bu ifadeyi ilk uygarlıkların beşiği olan Ortadoğu'da Asur, Sümer, Fenike, Babil, Hitit ve İbranilerin yaşadığı bölgeyi tanımlamak üzere kullandı. Arkeolojik kanıtlar, bu alanda MÖ 8000'den itibaren tarımsal faaliyetin varlığını ortaya koymaktadır.

Beriya, Lavrentiy (Pavloviç) (1899-1953) Sovyet siyasetçi ve gizli polis teşkilatının (NKVD ve MVD) şefi (1938-53). Gürcistan'da doğan Beriya, Sovyet Komünist Partisi'nde Stalin'in himayesinde öne çıktı. Gizli polis teşkilatının şefi olarak Stalin'in muhaliflerinin tasfiye edildiği "temizlik davaları" ile doğrudan ilgili bir konumdaydı. Ayrıca binlerce insanın çalışma kamplarına gönderilmesinden de sorumluydu. Stalin'in ölümünden sonra iktidarı ele geçirmeyi planladığına dair söylentiler çıktı. Beriya'dan korkan rakip siyasetçiler onu tutuklattı. Akıbeti tam olarak bilinmese de resmi kaynaklar yargılanıp vatan haini olarak kurşuna dizildiğini duyurdu.

Berlin Duvarı Doğu ve Batı Berlin arasındaki bir duvar. Ağustos 1961'de *Alman Demokratik Cumhuriyeti tarafından Doğu Almanya'dan Batı'ya göç akınını durdurmak amacıyla inşa edildi. 1945-1961 arasında göç edenlerin sayısı üç milyonun üstündeydi. Duvar sıkı bir şekilde gözetim altında tutuluyordu. Özellikle 1960'larda geçmeye çalışan pek çok kişi öldürülmüş veya yaralanmıştı. Halkın düzenlediği eylemler neticesinde 1989'da yıkıldı.

Berlin Hava Köprüsü (1948-49) Sovyetler Birliği'nin Berlin'i ablukaya almasına karşılık ABD ve Britanya hükümetlerinin bulduğu bir çözüm. Haziran 1948'de ABD, Britanya ve Fransa Almanya'daki kendi işgal bölgelerinde geçerli olacak ortak bir para birimi reformu ilân etti. Bu reformun

Bereketli Hilal. Kuzeyde dağlar; güneyde çöller; batıda Akdeniz; doğuda ise Basra Körfezi'yle çevrili olan Bereketli Hilal; Mezopotamya, Suriye ve Sina'da çöllerle kesintiye uğramaktadır. Arkeolojik bulgulara göre, kurak yazlardan dolayı mecburen ilkel sulama yöntemlerinin geliştirilmesi Babil, Asur ve Mısır gibi eski medeniyetlerin yükselişinin önünü açtı.

söz konusu işgal bölgelerinin birleşmesine yol açabileceğinden korkan Sovyetler Birliği, batı bölgelerinden Berlin'e giden bütün kara ve su yollarını kapatarak misilleme yaptı. Batılı müttefikler de Berlin'deki bölgelerinin bütün ihtiyaçlarını kargo uçaklarıyla karşılayarak yanıt verdi. Rusların yolları tekrar açtığı Mayıs 1949'a kadar kuşatma devam etti. Abluka, Berlin'in ve nihayetinde Almanya'nın iki idari bölgeye bölüneceğini tasdik etmiş oldu.

Berlin Kongresi (1878) Avrupalı güçlerin düzenlediği bir toplantı. Kongre'de *Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki savaşı (1877-78) sona erdirmiş olan Ayastefanos Antlaşması'nda değişiklikler yapıldı. Kongre'nin başkanlığını Alman şansölye Otto von *Bismarck yaptı. Sonuçta Rusya'nın denizlerdeki yayılması sınırlanmış; Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya bağımsızlık verilmiş; Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesine izin verilmiş; *Bulgaristan'ın topraklarının üçte ikisi alınmış; Kıbrıs geçici olarak Britanya işgaline bırakılmıştır. Rus milliyetçileri ve *Panslavlar bu sonuçtan memnun kalmadı. Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'ın hedefleri de boşa düştü. Bismarck'ın Kongre'yi yönetme şekli Rusya'yı Almanya'dan uzaklaştırdı. Ayrıca *Disraeli'nin "onurlu barış" iddialarının temelsiz olduğu ortaya çıktı.

Berlusconi, Silvio (1936-) İtalyan iş insanı ve devlet adamı, başbakan (1994-95, 2001-06, 2008-11). 1970'lerden itibaren Berlusconi, medya kuruluşlarına dayanan

bir şirketler imparatorluğu kurdu ve İtalyan televizyonlarına hâkim oldu. Bu sayede İtalya'nın en zengin şahsı haline geldi. Muhafazakâr popülist Forza Italia partisini kurarak 1993'te siyasete atıldı. 1994'teki ilk seçimlerde başbakan seçildi. Ancak kurduğu koalisyon yedi ay gibi kısa bir sürede dağıldı. 1990'ların geri kalanında İtalyan sağ siyasetinin en önde gelen figürü olmaya devam etti. Yine bu tarihlerde giderek artan yolsuzluk suçlamalarıyla karşı karşıya kaldı. Birkaç kez mahkûm olsa da hapse girmekten her seferinde kurtuldu. 2001'de yeniden seçilen Berlusconi, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana tam dönem görevde kalan ilk İtalya başbakanı oldu. 2006 seçimlerini az bir farkla kaybetti. 2001-2006 arasında Berlusconi Hükümeti, kararlı bir liberal ekonomi reformu uyguladı. Hükümet, ABD önderliğindeki *Terörle Savaş'a ve 2003 *Irak Savaşı'na büyük destek verdi. Berlusconi'nin üçüncü başbakanlık dönemine yolsuzluk suçlamaları üzerinden mahkemelerle giriştiği kavga ve cinsel istismar iddiaları gölge düşürdü. 2011'de yükselen mali kriz (*bkz.* AVRO BÖLGESİ KRİZİ) sonucu istifa etti. 2013'te vergi kaçakçılığından mahkûm olarak devlet memuriyetinden men edildi.

Bernadotte, Folke, Kont (1895-1948) İsveçli uluslararası arabulucu. V. Gustav'ın yeğeni olan Bernadotte, genç yaşta İsveç ordusuna girdi. II. Dünya Savaşı'nda İsveç Kızılhaçı için çalıştı. 1948'de *Filistin'in bölünmesi ve *İsrail'in kuruluşuna nezaret etmek üzere BM arabulucusu olarak görevlendirildi. İsrailli teröristler tarafından öldürüldü.

Bernardus (Clairvaux) (Aziz) (1090-1153) Fransız ilahiyatçı ve başpapaz. Fransa'daki Clairvaux'un ilk başpapazıdır. Orada başında olduğu manastır, Sistersiyen tarikatının en önemli merkezi oldu. Bernardus; münzeviliği, sadeliği ve hatipliğiyle bilinirdi. 1146'da Vézelay Konsili'nde verdiği vaaz İkinci Haçlı Seferi'ni körükledi. Fransız ilahiyatçı Peter Abelard'ın kâfirlikle suçlanmasını sağladı.

Berwick Antlaşması Northumberland'da İngiltere-İskoçya sınırındaki Berwick-upon-Tweed kasabasından ismini alan üç antlaşma. İlk antlaşma (3 Ekim 1357) İskoçya hükümdarı II. David'in İngiltere hükümdarı III. Edward'a ödenecek yüklü bir fidye karşılığında esaretten salıverilmesini içermektedir. Fakat bu borç hiçbir zaman tamamıyla ödenememiştir. İkinci antlaşma (27 Şubat 1560) İngilizlerin İskoç Protestanlara, Katolik kral naibi Marie'yi (Guise) devirmeleri için askeri yardım gönderme vaadiyle ilgilidir. Üçüncüsü (18 Haziran 1639) ise I. Charles ile İskoç Ahitçiler arasındaki *Piskoposlar Savaşı'nı sona erdirmiştir. Buna karşın antlaşma çatışmaya tam olarak çözüm getirememiş, iki tarafı da tatmin etmemiştir.

Besant, Annie (1847-1933) Britanyalı toplum reformcusu ve teosofist. Bir Fabiancı olan Besant, aynı zamanda sendika eylemleri örgütledi (1888 kibritçi kızlar grevi gibi) ve doğum kontrolünü savundu. Teosofi dini hareketinin önde gelen taraftarlarındandı. Hindistan'da Hindu Üniversitesi'ni kurarak 1916'da Tüm Hindistan Özerklik Birliği'nin oluşumuna katkıda bulundu. *Hindistan Ulusal Kongresi'nin 1918-1919 yıllarında başkanıydı. Bu görevi yürüten üç Britanyalıdan biri oldu.

Beş Ülke *Bkz.* İROKUA.

Beş Vekil (İngilizcesi Five Members) I. *Charles'in 4 Ocak 1642'de tutuklama girişiminde bulunduğu beş İngiliz milletvekiline verilen isim. *Büyük Şikâyet'le (Aralık 1641) zirveye çıkan krala karşı muhalefetin önderliğini *Pym yapmış; *Hampden, Holles, Hesilrige ve Strode de destekçisi olmuştu. Charles, ani bir hamleyle bu milletvekillerini tutuklama ve mahkûm etme kararı aldı. Charles, sırf vekillerin

Londra Şehri'ne kaçmış olduğunu tespit etmek için Avam Kamarası'na girdi. Vekiller, bir hafta sonra Avam Kamarası'na döndü. Kralın bu güç kullanma girişimi Parlamento'nun muhalefetini sertleştirdi ve *İngiliz İçsavaşı'nın patlak vermesine yol açan etkenlerden biri oldu. O zamana kadar hiçbir hükümdar Avam Kamarası'na adımını atmamıştı. Parlamentonun bu tür müdahalelerden muaf olması varlığının temel taşlarından biriydi.

Beşinci Monarşistler (İngilizcesi Fifth-Monarchy Men) 17. yüzyılın ortalarında İngiltere'de faaliyet gösteren aşırı Püriten bir tarikat. Tarikat mensuplarının inancına göre yakında İsa Mesih'in hükümdarlığı başlayacak, azizler yeryüzüne inecekti. Bu da Asur, Pers, Yunan ve Roma hükümdarlıklarının ardından beşinci monarşi olacaktı. Beşinci Monarşistler, *Barebone Parlamentosu aracılığıyla azizlerin hükümdarlığını gerçekleştirmeyi umuyordu. Ancak Cromwell'in Protektora'yı kurması Beşinci Monarşistleri rahatsız etti. Yürüttükleri propaganda baş ağrıtmaya başlayınca önderleri tutuklandı; 1657 ve 1661'deki isyanları bastırıldı.

Betancourt, Rómulo (1908-81) Venezuelalı devlet adamı. Kendini demokrat olarak tanımlayan Betancourt, 1959-1964 arasında devlet başkanlığı yaptı. Uzun bir askeri cuntalar döneminin ardından bu yıllarda yeniden demokratikleşme süreci yaşandı. Betancourt; ılımlı bir tarım reformu başlatmış, yabancı petrol şirketlerine yönelik vergileri artırmış ve sendikalı işçilere bir dizi ayrıcalık tanımıştır. Kendisinden önceki devlet başkanının sağcı taraftarları ve radikal sosyalistlerin saldırıları üzerine Betancourt, 1964'te devlet başkanlığı görevini serbestçe gerçekleştirilen bir seçimle devretti.

Bevan, Aneurin ("Nye" ismiyle de bilinir) (1897-1960) Britanyalı İşçi Partisi üyesi siyasetçi. Başarılı ama çoğunlukla kaba bir hatip olan Bevan, 1929-1960 arasında Ebbw Vale milletvekilliği yaptı. Sağlık bakanlığı yaptığı dönemde (1945-51) en önemli icraatı Ulusal Sağlık Hizmetleri'ni kurmak oldu (1948). Sağlık hizmetlerinden ödeme alınmasını protesto ederek hükümetten istifa etti. İşçi Partisi'nin sol kanadının önderi olarak 1955'te parti başkanlığı yarışını Hugh Gaitskell'e kaybetti.

Beveridge, William Henry, Birinci Baron (1879-1963) Britanyalı iktisatçı ve toplum reformcusu. Winston *Churchill'in daveti üzerine Ticaret Bakanlığı'na girdi (1908). 1909'da meşhur "İşsizlik" raporunu yayımladı. Beveridge, raporda toplumun müdahaleci bir devlet tarafından çekip çevrilmesinin serbest piyasa ekonomisine zarar değil yarar getireceğini savundu. İstihdam Borsaları Yasası (1909) ve Ulusal Sigorta Yasası (1911) gibi belgelerin hazırlanmasında önemli bir rol oynadı. 1941'de hükümet tarafından, sosyal hizmetlere yönelik bir soruşturmanın başkanlığına getirildi. Bu soruşturma sonucunda "Sosyal Sigorta ve İlgili Hizmetler" başlıklı raporu (1942) yazdı. Söz konusu rapor, Britanya *sosyal devletinin temelini oluşturdu ve 1944-1948 arasındaki toplumsal konulardaki yasaların kılavuzluğunu yaptı.

Bevin, Ernest (1881-1951) Britanyalı İşçi Partisi üyesi devlet adamı ve sendikacı. Ulaşım ve Genel İşçi Sendikası'nın kurucularından ve ilk genel sekreteriydi (1921-40). 1926'daki genel grevin örgütlenmesinde başı çekti. Daha sonra Parlamento'ya girerek Churchill'in savaş kabinesinde çalışma bakanlığı yaptı. Dışişleri bakanlığı döneminde (1945-51) Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (1948) ve NATO'nun (1949) kurulmasında pay sahibiydi. Filistin sorununa çözüm bulamayınca 1947'de Britanya mandasını Birleşmiş Milletler'e bıraktı.

Beyaz Avustralya politikası Avustralya'da uygulanan kısıtlayıcı bir göç politikası. 19. yüzyılın ortalarında ülkede işgücü eksikliği yaşanınca *konducular,

Çinlileri ve *Kanakaları (Pasifik Adaları sakinleri) işçi olarak Avustralya'ya getirdi. 1880'lerde sendikalar, "beyaz işçileri" koruyan bir politika izlenmesini talep etti. 1890'a gelindiğinde bütün eyaletler, Beyaz Avustralya'nın saflığını korumak üzere yasalar çıkarmıştı. Alfred *Deakin, bu politikanın en ateşli savunucularından biriydi. 1901'de yeni kurulan Avustralya Topluluğu hükümeti, Göçmen Kısıtlaması Yasası'yla Avrupalı olmayanların ülkeye göç etmesini yasakladı. Bu kişileri ayırt etmek için başvurulan ana yöntem, herhangi bir Avrupa dilinde (1905'ten itibaren "belirli" dillerde) yapılan imla sınavıydı. Sınavlar, insanların başarısız olacağı dilde yapılıyordu. Bu yasak politikası, 1950'lere kadar sürdü. 1970'lerin başında Gough *Whitlam başbakanlığındaki İşçi Partisi yönetimi söz konusu politikaya son verdi. O zamandan beri Güneydoğu Asya'dan Avustralya'ya göç ciddi oranda artmıştır.

Beyaz Nilüfer Cemiyeti (veya **Tütsü Kokulu Cemiyet**) Çin'de gizli bir cemiyet. Dini bağlantıları olan Cemiyet'in kökenleri, MS 4. yüzyılda yaşamış Budist bir keşişe dayanmaktadır. Çamurun içinden kirlenmeden filizlenen nilüfer, Budizm'in bir simgesidir. Cemiyet önderleri, zor zamanlarda Buda'nın geleceğini ve yeni bir hanedan kurulacağını müjdelemiştir. Kanla yemin eden ve sihirli güçlere sahip olduklarını öne süren Cemiyet taraftarları, yoksullaşmış köylülerden oluşmaktaydı. Cemiyet, 14. yüzyılın ortalarında, *Yuan Hanedanı'nın gerilediği dönemde büyük ayaklanmalar gerçekleştirdi ve 1796-1804 arasında Shaanxi eyaletinin güneyinde Mançu ordusuna kafa tuttu. Bu başarısızlık, Çinlilerin Mançu ordusunun yenilmezliği konusundaki inancını sarstı ve *Qing Hanedanı'nın otoritesini zayıflattı.

Beyaz Ruslar **1.** *Rus İçsavaşı'nda (1918-21) Kızıl Ordu'ya karşı savaşanlara verilen isim. Beyaz sıfatı, Fransız Devrimi'nin Beyazlar (Fransız Bourbon Hanedanı'nın beyaz bayrağını benimsedikleri için) olarak bilinen kralcı karşıtlarından kaynaklanmaktadır. Beyaz Ordu, her ne kadar Kızıl Ordu'ya göre küçük de olsa, hem daha iyi donanımlı hem de çok fazla Çarlık subayına sahipti. Hatta subaylardan bazılarına sıradan askerlik görevleri teklif edilmişti. Beyaz Ordu'nun iki ana merkezinden biri güneydeydi. Buradaki ordunun komutanlığını arka arkaya Kornilov, Denikin ve Vrangel üstlendi. Sibirya'da ise Kolçak, kâğıt üzerinde Omsk'taki geçici hükümetin başında bulunuyordu. Nihayetinde Beyaz Ruslar, iç kavgaları ve hâkimiyetleri altındaki bölgelerde toprak reformu yapmayı reddetmelerinden dolayı yenilgiye uğratıldı.
2. Belarus Cumhuriyeti'nin vatandaşlarına verilen isim.

Bhagavat Gita (Sanskritçe "Tanrı'nın Şarkısı" anlamında) Mahabharata'nın altıncı kitabına koyulmuş bir Hindu felsefi şiiri. *Hinduizm'in en meşhur metni olan şiir, 18 bölüme ayrılmış 700 Sanskritçe dizeden meydana gelmektedir. Tahminen MS 1 veya 2. yüzyılda yazılmıştır. Savaşta akrabalarını öldürme ihtimalini kaldıramayan Pandava prensi Arjuna, arabacısı kılığındaki Krişna'dan yardım ister. Krişna, kişiliğini bir kenara bırakıp bir savaşçı olarak kast görevlerini yerine getirmesi yönünde Arujna'yı uyarır. Ayrıca Krişna, Tanrı olduğunu Arujna'ya açık ederek insanlığı kurtarmak için çağdan çağa yeryüzüne inen bu merhametli Tanrı'ya karşı mutlak sadakat (*bhakti*) duyması öğüdü verir. Şiirin bu kısmı, bahsedilen öğretinin net biçimde ifade edildiği ilk Hindu metindir. Bu bölüm ayrıca, din adamlarına özgü kurban vermeye dayalı Vedalar inancından herkese açık sadakate dayalı Hinduizm'e geçişi temsil eder.

Bhave, Vinoba (1895-1982) Hint lider. 1916'dan itibaren Mahatma *Gandhi'yle saf tutan Bhave, Hint köy hayatının canlandırılması girişimlerinde faaliyet gösterdi. Savaş zamanı kurallarını çiğnediği için 1940-1944 arasında Britanya tarafından

hapsedildi. Gandhi'nin 1948'de suikasta uğramasının ardından geniş kesimlerce Gandizm'in en önde gelen figürü olarak görüldü. Mülteciler arasında örgütlenmek için Sarvodaya Samaj'ı kurdu (1948). 1951'de *Bhoodan veya diğer adıyla Toprak Bağışı Hareketi'ni kurdu. Barış ve ekonomik-toplumsal reformu savunan Shanti Sena hareketinin önderliğini yaptı.

Bhoodan 1951'de Vinoba *Bhave tarafından başlatılan bir hareket. Hareketin amacı topraksız köylülere dağıtmak üzere arazi almaktı. Başlarda teker teker arsalar dağıtılmış, fakat 1950'lerin sonundan itibaren toplu olarak köyler, köy kurullarının mülkiyetine geçirilmeye çalışılmıştı. Hareket, Bihar eyaletinde belli bir başarı elde etti.

Bhopal Orta Hindistan'da Madya Pradeş eyaletinin başkenti olan sanayi şehri. Söylenene göre şehrin ismi 11. yüzyıldaki kurucusu Raja Bhoj'dan gelmektedir. Raja Bhoj, baraj ve *pal* inşa ederek göller yarattı. Aralık 1984'te ABD menşeli bir böcek ilacı fabrikasından sızan zehirli gaz nedeniyle yaklaşık 2500 kişi hayatını kaybederken binlercesi de yaralandı. Kaza, dünya tarihinin en büyük endüstriyel afeti olarak görülmektedir.

Biafra Nijerya'nın bir parçasıyken 1967'de ilân edilen bir devlet. Esas olarak İboların yaşadığı bölge, ülkenin geri kalanından bağımsız olmayı arzuluyordu. Bunun üzerine çıkan içsavaşta yeni kurulan devletin askerleri, sayıca üstün Nijerya güçleri tarafından ezilince 1970'te Biafra'nın varlığı sona erdi.

Bidault, Georges (1899-1982) Fransız devlet adamı ve gazeteci. I. Dünya Savaşı'nda görev aldıktan sonra Paris'te tarih profesörü oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Fransız *direniş hareketinin önde gelen liderlerinden biriydi. Hıristiyan Demokrat Cumhuriyetçi Hareket'in (Mouvement Républicaine Populaire) kurucu üyesi ve önderi oldu (1949). Dördüncü Cumhuriyet'in çeşitli hükümetlerinde dışişleri bakanlığı (1944, 1947, 1953-54) ve başbakanlık (1946, 1949-50, 1958) yaptı. Sonraları Cezayir'in bağımsızlığına sert bir biçimde karşı çıktı ve Ulusal Direniş Konseyi'nin başkanlığını yürüttü. Bidault, devlete komplo kurmakla suçlanarak Brezilya'ya sürgün edildi. 1968'de Fransa'ya geri döndü.

Bihar Hindistan'da Ganj Nehri'nin orta kesimindeki ovalar ve Hindistan'ın kuzeydoğusundaki Chota Nagpur platosundan oluşan bir bölge. Bölge "altın çağ"ını erken dönem Hint medeniyetinin gelişimi sırasında yaşadı. Burada kurulmuş eski krallıklar arasında Gotama *Buda'nın ve Jainizm peygamberi Mahavira'nın inançlarını yaydığı Magadha Krallığı başta geliyordu. Başkenti Pataliputra (günümüzde Patna) Maurya ve *Gupta gibi birkaç önemli imparatorluğun merkezi oldu. 1200'de İslam'ın etkisine giren bölge, 16. yüzyılda *Babür İmparatorluğu'nun bir eyaleti olana dek Delhi sultanlarına bağlı kaldı. 1765'te Britanya'nın kazandığı zaferler sonucunda Bengal eyaletiyle birleşti ve bölgede çivitotu plantasyonları kuruldu.

Bijapur Güneybatı Hindistan'da Dekan Yaylası'nda yer alan bir şehir ve eski eyalet. 12. yüzyılda Yadava Hanedanı tarafından kurulan Müslüman bir krallığın başkentiydi. Bijapur, 14. yüzyılda Müslüman *Behmeniler tarafından ele geçirildi. Bağımsız görkemli çağını Adilşahi sultanlarının başkenti olduğu 1489-1686 döneminde yaşadı. Adilşahiler, şehirde olağanüstü kalitede İslam mimarisi örnekleri verdi. 1686'da Babür İmparatoru Evrengzib, Bijapur'u yenilgiye uğratsa da sıkı bir denetim sağlayamayınca şehir, *Maratha egemenliğine geçti. 19. yüzyılın başlarında Doğu Hindistan Şirketi şehre hâkim oldu.

Bikini Adası (veya Bikini Atolü) Ortabatı Pasifik'te, *Marshall Adaları'nda yer alan bir mercanada. ABD'nin 23 farklı nükleer bomba denemesi (1946-58) burada yapıldı. 1968'de yeniden insan yerleşimine uygun hale geleceği beklentilerine rağmen Ada, Bikinililerin burada yaşayamayacağı kadar fazla nükleer kirliliğe maruz kalmış durumdaydı. Bu nedenle Bikinililer çevre adalara yerleştirildi. 1985'te ABD, 10-15 yıl alacak Ada'yı temizleme işlemini üstlendi. 1996'da radyasyon seviyesi turizme izin verecek kadar düşük bir düzeye getirildi.

Biko, Steve (Stephen Bantu Biko) (1946-77) Güney Afrikalı vatandaşlık hakları eylemcisi ve öğrenci önderi. Natal Üniversitesi'nde tıp öğrencisi olan Biko, Tüm Siyahi Güney Afrikalılar Öğrenci Birliği'nin kurucularından ve başkanıydı. Birlik'in amacı siyahi farkındalığını artırmaktı. Steve Biko, Siyahiler Kongresi'nde de faaliyet yürütmüş, men edilmiş ve daha sonra birkaç defa tutuklanmıştı (1973-76). Pretorya'da gözaltındayken karakol penceresinden aşağı düşerek ölmesi (resmi kayıtlarda intihar olarak geçse de çoğunluk cinayet olarak görüyor) Biko'yu kahraman ve şehit mertebesine çıkardı. Hapishanede kötü muamelenin ortaya çıkmasının ardından Güney Afrika hükümeti birçok siyahi örgütü yasakladı ve gazete editörlerini gözaltına aldı. Bu durum uluslararası çapta bir öfkeye yol açtı. 1997'de *Apartheid* sonrası Güney Afrika'da polis memurları, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'na ifade vererek Biko'ya saldırdıklarını itiraf etseler de ölümünün kazara olduğunu söylemeye devam etti. Komisyon, polis memurlarını affetmemesine karşın haklarında dava açılmadı.

Bilişim Devrimi 1980'lerin ortalarından itibaren bilgisayar teknolojisinin bilgiyi depolama ve bilgiye erişme konusunda yarattığı kökten değişikliklere verilen isim. Daha önceden kâğıt üzerinde depolanan ve elle işlenen bilgi, giderek bilgisayar ağlarında tutulmaya başlandı. Böylece bilgiye, dünyanın herhangi bir yerinde anında ulaşabilmenin yolu açıldı. Ayrıca bu sayede, daha önce mümkün olmayan yollar ve hızla bilginin işlenmesi mümkün oldu. Öte yandan aynı bilgisayar ağını kullanan kişiler, dünya çapında birbirleriyle iletişim kurabilir, bilgi paylaşabilir duruma geldi. Bilişim Devrimi'ni meydana getiren üç etken vardı. Birincisi, 20. yüzyıl boyunca bilgi temelli mesleklerin önem kazanmasıydı (örnek olarak bilgiyle ilgilenen neredeyse bütün işler verilebilir). Bu durum, ister istemez daha etkili depolama ve işleme sistemlerine talep yarattı. Sözü edilen talebi ikinci etken karşıladı: 1970'lerde mikro işlemcilerin geliştirilmesinin ardından 1980'ler ve özellikle 1990'larda ucuz bilgisayar gücü ortaya çıktı. Önceden bilgisayar teknolojisi o kadar pahalıydı ki yalnızca özel amaçlar için büyük örgütler tarafından kullanılabiliyordu. Bu tarihlerde ise artık o kadar ucuzladı ki bedeli bir mesele olmaktan çıktı. Ayrıca kullanıcı dostu işletim sistemlerine sahip ucuz kişisel bilgisayarların yaygınlaşması, bu cihazları sadece bilgisayar uzmanlarının kullanmayacağı anlamına geliyordu. Dolayısıyla çok daha fazla insan, doğrudan ve kolay bir şekilde bilgisayar kullanmaya başladı. Üçüncü etken, *İnternet'ti. İnternet, 1990'ların başından itibaren bilişim süreçlerine çok önemli bir katkıda bulundu. Halihazırda yerleşik olan bu küresel bilgisayar ağı, dünyanın herhangi bir yerindeki bilgi sağlayıcılarını ve bilgi tüketicilerini birbirine bağlamak için kullanılabiliyordu. Bilişim Devrimi, insanların hem iş hem de özel hayatında büyük etkiler yarattı. Şirketler, çalışanlarına kurumsal dahili ağlar (internetle aynı mantıkta çalışan özel ağlar) üzerinden kolaylıkla bilgi aktarabilir hale geldi. Perakende şirketler, istenildiği zaman anında stok kontrolü ve gerektiğinde satın alım yapmayı mümkün kılan elektronik satış noktaları sayesinde artık eskisinden daha az stok tutmakta; İnternet üzerinden hem birçok soruya cevap bulunabilmekte hem de ürün ve hizmet satın alınabilmekte; e-posta ve *sosyal medya gibi İnternet temelli teknolojiler yoluyla insanlar küresel çapta iletişim

kurabilmektedir. 21. yüzyılda bilgisayar, telefon ve internet teknolojilerindeki gelişmeler, tabletler (gerçek anlamda taşınabilir bilgisayarlar) ve akıllı telefonlarda (telefon görevi de gören elde taşınır bilgisayarlar) birleştirildi. Bu cihazlar sayesinde insanlar, temas kurmak istediği insanlara ve internete her an erişebilmektedir. Şu an sözü edilen bu imkânları normal gören bir nesil yetişmektedir. Eski becerilerin artık bir önemi kalmazken yenilerine büyük bir talep oluşmuştur. Bankacılık ve matbaacılık gibi alanlarda işler azalmakta, fakat internet sitesi tasarımcılığı ve oyun geliştiriciliği gibi yeni meslekler ortaya çıkmaktadır. Bu da bahsedilen becerileriyle Bilişim Devrimi'nden faydalananlar ile o becerilerden yoksun olanlar arasında bir ekonomik ve toplumsal ayrışma yaşanacağı ihtimaline dair endişeleri beraberinde getirmektedir. Öte yandan ekonomi dışı sorunlar da vardır. Bunların başında özel hayatın korunmasıyla ilgili sıkıntılar ve bilgisayar sistemlerinde depolanan çok sayıda kişisel bilginin gerektiği gibi korunup korunmadığı sorusu gelmektedir. Günümüzde bu sorulara net bir cevap bulunabilmiş değildir. Bilişim Devrimi, hâlâ ilk aşamalarından geçmektedir. O nedenle yarattığı fırsatlar ile sorunların sonuçları henüz tam olarak gün yüzüne çıkmamıştır.

Billy the Kid[47] (doğum ismi **William H. Bonney**) (1859-81) ABD'li haydut. 1868'de New Mexico'ya geldi. Barlara müdavim olan Billy the Kid, kolayca hırsızlık ve cinayete eğilim gösterdi. 1878'de bir çoban savaşında[48] bölgenin şerifi Jim Brady'yi öldürerek tanındı. Vali Lew Wallace, Billy'yi eylemlerini durdurması için ikna etmeyi başaramadı. 1880'de Şerif Pat Garrett tarafından yakalansa da kaçmayı başardı. New Mexico'daki Sumner Kalesi'nde Garrett tarafından vuruldu.

47 Aslen bir takma isim olan Billy the Kid, Çocuk Billy anlamına gelmektedir. (ÇN)

48 ABD'nin batı eyaletlerinde otlak alanları için çobanların arasında geçen silahlı çatışmalar. (ÇN)

bin Bella, Ahmed (Muhammed Ahmed bin Bella) (1916-2012) Cezayirli devlet adamı, başbakan (1962-63) ve devlet başkanı (1963-65). Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nı (1954-62) başlatan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni (FNL) kurdu. Savaşın sona ermesinin hemen ardından kurulan geçici hükümetin başbakanı seçildi ve ertesi sene bağımsız Cezayir'in ilk devlet başkanı oldu. Devlet başkanlığı döneminde toplumsal ve ekonomik reformlar uygulayan Ahmed bin Bella, diğer Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurulmasına öncülük etti. Askeri bir darbe sonucu devrildi. 1979'a kadar ev hapsinde, 1990'a kadar da sürgünde kaldı. Cezayir'e döndüğünde rejime muhalefetin başını çekti.

bin Ladin, Usame (1957-2011) *El-Kaide terör şebekesinin önderi ve kurucusu. Suudi Arabistan doğumlu olan Usame bin Ladin'e babasının inşaat şirketlerinden yüklü bir miras kaldı. Bin Ladin, bu parayı radikal İslamcı siyaseti güçlendirmek için kullandı. 1990'ların sonunda[49] lideri olduğu gerilla örgütü, Sovyetler Birliği'nin Afganistan işgalini sona erdirmede rol oynadı. Bu sayede birçok Müslümanın kahramanı oldu. Daha sonra yandaşları, 1992'den itibaren ABD hedeflerine denizaşırı bir dizi saldırıda bulundu. Ancak Usame bin Ladin'in dünya çapında kötü şöhret kazanması *11 Eylül 2011 büyük terör eylemiyle gerçekleşti. Bu nedenle ABD'nin *Terörle Savaş harekâtının bir numaralı hedefi haline geldi. ABD'nin Afganistan'daki El-Kaide karargâhına düzenlediği saldırıdan sağ çıktı ve nerede olduğu yıllarca tespit edilemedi. ABD'nin Pakistan'ın Abbottabad kentindeki güvenli eve yaptığı baskında öldürüldü.

Binyılcılık Yakın bir zamanda günümüz dünya düzeninin yıkılıp yerine yeni ve bambaşka bir düzenin kurulacağına duyulan inanç. Dünyanın her yerinde pek çok farklı toplumda görülen Binyılcı hareketlere, genellikle değişim ve kargaşalık

49 1980'lerin sonu kastedilmektedir. (ÇN)

dönemlerinde rastlanır. İlahi müdahalenin dünyevi beklentileri tersine çevirerek cenneti yeryüzüne indireceği fikri, kültürel ve ekonomik olarak yoksun bırakılmış kesimlere çekici gelmektedir. Binyılcılık inancının kökleri esas olarak Yahudilerin Mesih'i bekleyişine dayanmaktadır. Binyılcılık, ismini erken dönem Hıristiyanların bir binyılın ardından gerçekleşeceğini öngördüğü İsa Mesih'in ikinci gelişinden almaktadır. Aynı zamanda bu inanca göre bin yıl barış ve huzur hüküm sürecektir. Hıristiyanların başlardaki İsa Mesih'in kısa bir süre sonra geri döneceği beklentisi, yerini ilahiyatçı Hippolu Aziz *Augustinus'un temsili ahiret ve cennet modeline bıraktı. Bundan sonra binyılcı Hıristiyan fikirler, aykırı mezheplerle ilişkilendirildi. Günümüzde bu fikirler; Yehova Şahitleri, Yedinci Gün Adventistleri, Kristadelfiyanlar ve *Mormonlar gibi tarikatlarda görülmektedir. İslam'da Şiiler ve *Dürziler, bilinmeyen imam veya mehdinin geri dönmesini beklemektedir. İran İslam Cumhuriyeti'nde dini önderin, yani veli-i fakihin, mehdinin yokluğunda önderlik yaptığı ifade edilmektedir. *Bahai dininin kökeninde, 1844'ün bilinmeyen imamın ortadan kaybolmasının 1000. yılı ilân edilmesi vardır. Pek çok Yahudi için İsrail devletinin kurulması, binyıl inancının nihayete erdiği anlamına geliyordu (*bkz.* SİYONİZM). Afro-Karayip *Rastafaryan tarikatı ise siyahilerin memleketleri Afrika'ya geri dönüşünü tasavvur etmektedir. Binyılcı inanç Budizm'de pek öne çıkmasa da Hinduizm'de Vişnu'nun son *avatar*'ı (enkarnasyonu) Kalki'nin yozlaşmış çağımızı yerle bir ederek yeni kozmik bir çağ başlatacağı beklenmektedir.

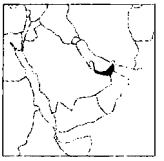
Birinci Dünya Savaşı *Bkz.* DÜNYA SAVAŞI, I.

Birla Mervari veya Hindu tüccar kastına mensup ticaret ve sanayiyle uğraşan Hint aile. Ailenin en meşhur üyesi Malıatma *Gandhi'nin bir numaralı mali destekçisi olan Ganşyam Das Birla'dır. Ganşyam Das Birla; *aşram* (ricat), Harijan örgütleri, köylüyü kalkındırma programları ve ulusal dil hareketinin yanında Gandhi'ye ait diğer birçok sosyal devlet projesini de finanse etti. Gandhi, Yeni Delhi'deki Birla Malikanesi'nde öldürüldü. Birla ailesi başarılı bir şirketler imparatorluğunu yönetmeye devam etmektedir.

Birleşik Arap Cumhuriyeti Mısır ile Suriye arasında 1958-1961 arasında var olmuş bir siyasi birlik. Birleşik Arap Cumhuriyeti, Ortadoğu'da bir Panarap birliğinin ilk adımı olarak görüldü.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)

Başkent:	Abu Dabi
Yüz ölçümü:	83.600 km²
Nüfus:	5.473.972 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 BAE dirhemi = 100 fils
Dini yapısı:	%76,0 Müslüman; %9,0 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%50,0 Güney Asyalı; %23,0 BAE'den olmayan Arap ve İranlı; %19,0 BAE'den Arap
Diller:	Arapça (resmi), Farsça, İngilizce, Hintçe, Urduca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK), Arap Birliği, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Basra Körfezi'nin güney (Arap Yarımadası) sahilinde yedi şeyhlikten (emirlik) meydana gelen bir federasyon. Katar ile

Umman arasında yer alan ülkeye bağlı adalar da bulunmaktadır.

Fiziki Batıdaki Abu Dabi, emirliklerin en büyüğü olup petrol ve doğalgaz açısından da en zenginidir. İkinci en büyük emirlik olan doğudaki Dubai ise deniz petrol kaynaklarını ve Şarika kentini barındırmaktadır. Daha da doğuda bulunan Resü'l-Hayme ve Füceyre emirlikleri çoğunlukla tarıma dayalıdır. Acıman ve Ummü'l-Kayveyn emirlikleri ise çok küçüktür.

Ekonomi BAE ekonomisi, ham petrole dayalıdır. Doğalgazla beraber ham petrol ihracatın da büyük bir kısmını oluşturur. Ayrıca Dubai'de kapsamlı bir antrepo ticari faaliyeti bulunmaktadır. Buna karşın son dönemlerde devletin çabalarıyla ekonomi çeşitlendirilmiş, petrol ve doğalgazın GSYİH'ye katkısı dörtte bir oranına düşürülmüştür. Petrol ve doğalgaz dışında petrol ürünleri, balıkçılık, alüminyum, çimento ve gübre de sanayi kolları arasında yer almaktadır. Başlıca tarım ürünleri hurma, sebzeler ve karpuzdur. Hurmanın ihracatı da yapılmaktadır. Esası Pakistanlı, Hint ve İranlı olmak üzere ülkede büyük bir göçmen işgücü vardır.

Tarih 1820'den başlayarak şeyhlikler, Britanya'yla çeşitli antlaşmalar yaptı. 1892'de Britanya'nın askeri koruması kabul edildi. Bu tarihten sonra şeyhlikler, Ateşkes Devletleri (1836'da Britanya'yla yaptıkları bir deniz ateşkesinden) ismini aldı. Britanya devletiyle ayrı ayrı yaptıkları özel antlaşma ilişkileri sona erdikten sonra emirlikler, bir araya gelerek bağımsız bir devlet oldu. 1971'de Britanya'yla Dostluk Antlaşması imzalandı. Abu Dabi'deki geniş petrol yatakları ilk kez 1958'de keşfedildi. Yedi kurucu emirliğin her birinin hükümdarının kendi devletinde özerkliği bulunmaktadır. Abu Dabi Şeyhi Zayid bin Sultan Nahyan, 1979'dan 2004'teki ölümüne kadar Federasyon'un devlet başkanlığını yürüttü. Arkasından oğlu Şeyh Halife bin Zayid Nahyan geldi. 2006'da kısıtlı oy hakkına dayalı seçimler düzenlendi. 2008'den itibaren BAE ve özellikle yükselişe geçen Dubai emlak piyasası, *Kredi Krizi'nden olumsuz etkilendi. *Arap Baharı'nın ardından 2011 ve 2012'de bazı demokrasi yanlısı eylemciler tutuklandı.

Birleşik Demokrasi Cephesi (İngilizcesi United Democratic Front-UDF) Güney Afrika'da ırk ayrımı yapmayan bir siyasi örgüt. 1983'te Güney Afrika hükümetinin siyahi ve Hint topluluklarına hükümette kısıtlı bir rol verilmesi teklifine yanıt olarak kuruldu. Amaç, ülkedeki siyasi krizi yatıştırmaktı. UDF, hükümete verilen bu tavizlere karşı çıkıyor, bütün etnik grupların tam oy hakkına sahip olması talebinde bulunuyordu. 1985'te 2,5 milyon civarında üyeye ulaşan UDF, artık önemli muhalefet gruplarından biri haline gelmişti. Aynı yıl faaliyetleri yasaklandı.

Birleşik Hollanda Cumhuriyeti (veya Hollanda Cumhuriyeti) 1579-1795 arasında var olmuş tarihsel bir devlet. Günümüzdeki Hollanda Krallığı topraklarının çoğunu kapsayan Birleşik Hollanda Cumhuriyeti, *Hollanda İsyanları'nın (1648) sonucunda İspanya tarafından bağımsız bir devlet olarak tanındı. Ardından iktidar, Hollandalı ve Zelandalı patriciler ile *Oranj Hanedanı'na mensup **stadhouder* prensler arasında paylaştırıldı. 1700'den önceki "altın çağ"ında devlet, devasa *Hollanda İmparatorluğu'nu oluşturdu. Hollandalı tüccarlar dünyanın dört bir yanında ticaret yapıyor, sanat gelişiyordu. Birleşik Hollanda Cumhuriyeti, başta Portekizli ve İspanyol Yahudiler ile Fransız *Hugenotlar olmak üzere dini sığınmacılara kucak açtı. Bu sığınmacılar, ülkenin refahına önemli katkılarda bulundu. 18. yüzyılda İngiltere ve Fransa'ya karşı bir dizi savaş yapıldı. İngiltere ve Fransa'nın ticari ve askeri varlığı arttıkça Hollanda gerilemeye başladı. 1794-1795'te Fransız Devrim Savaşları sırasında ülke, Fransızlar tarafından istilaya uğrayınca bir halk hareketi baş gösterdi. *Aydınlanma fikirlerinden esinlenen hareket, hükümdar V. Willem'i (Oranj) devirmeye ve Birleşik

Hollanda Cumhuriyeti'nin yerine Fransız korumasında Batavya Cumhuriyeti'ni (1795-1806) kurmaya hazırdı.

Birleşik İmparatorluk Yanlıları (İngilizcesi United Empire Loyalists) Britanya Kralı III. George'ye sadık olan ve *Bağımsızlık Savaşı sırasında Kanada'ya göç eden 50 bin civarında Amerikalıya verilen isim. 1784'e gelindiğinde bunların yaklaşık 35 bini Nova Scotia'ya, 10 bin kadarı da Yukarı Saint Lawrence Vadisi ve Ontario Gölü çevresine yerleşmişti. Bu bölge 1791'de Yukarı Kanada (sonraları Ontario) ilân edildi. Birleşik İmparatorluk Yanlıları, esas olarak New England ve New York'tan gelmekte olup aralarında bazı seçkin isimlerin yanı sıra çiftçi ve zanaatçıları da barındırıyordu. 1789'da genel vali, 1783'e kadar gelenlerin kendilerinin ve torunlarının isimlerinin sonuna "UE" (*United Empire Loyalist*[50]) ifadesini koyabileceğini ilân etti. Sonradan gelenler ise "Geç İmparatorluk Yanlıları" olarak adlandırılıyordu. Sözü edilen "onur nişaneleri" 19. yüzyıl boyunca korundu.

Birleşik İrlandalılar (İngilizcesi United Irishmen) 1791'de Belfast'ta Wolfe *Tone ve diğer başka insanlar tarafından kurulan bir cemiyet. Örgütün amacı İrlanda'da dini eşitliği sağlamak ve parlamento reformu gerçekleştirmekti. Fransız Devrimi'nin ideallerinden ilham alan Birleşik İrlandalılar hem Katolikler hem de Presbiteryenlerden destek görüyordu. Britanya hükümeti, bazı sıkıntıları ortadan kaldırmak için, başta 1793 Katolik Azat Yasası olmak üzere çeşitli adımlar attı. Ancak, dini eşitlik taleplerine olumlu yaklaşan Kraliyet İrlanda Vekili Kont Fitzwilliam'ın görevden alınmasından sonra cemiyet, Britanya hâkimiyetini yıkmak ve bir İrlanda cumhuriyeti kurmak amacıyla silahlı bir devrimi savunmaya başladı. Cemiyet, Fransa'dan askeri yardım talebinde bulundu. Fakat 1796'da İrlanda'yı istila etmek üzere yola çıkan bir Fransız seferi, fırtına sonucu dağıldı. Bunun arkasından örgütün üyelerine baskı uygulanmaya başlandı. Mayıs 1798'de, County Wexford başta olmak üzere yer yer ayaklanmalar oldu. İki ay sonra başka bir Fransız kuvvetinin önü kesildi ve Tone esir alındı. Bu olayın ardından cemiyet güç kaybetmeye başladı.

Birleşik İşçi Federasyonu *Bkz.* KIZIL FEDERASYONCULAR.

Birleşik Kilise 1954'te Güney Kore'de Sun Myung Moon (1920-2012) tarafından başlatılan bir dini hareket. Hareketin mensupları halk arasında "Mooncular" olarak bilinmektedir. Birleşik Kilise'nin *Divine Principle*[51] kitabında ifade edilen ilahiyat anlayışı, günahsız bir insanın (genellikle bu insanın Moon'un kendisi olduğu düşünülür) dünyayı kurtarabileceği ve yeryüzünde Tanrı'nın krallığını kurabileceği iddiasındadır. Hareketin üç milyon üyesi olduğu söylenmektedir. Hareket, iş dünyasındaki faaliyetleri ve beyinlerini yıkayarak yeni katılanları mutlak itaate sürüklediği suçlamalarından ötürü tartışma yaratmıştır.

Birleşik Krallık (BK)

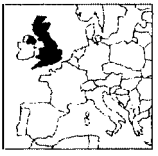
Başkent:	Londra
Yüz ölçümü:	243.610 km²
Nüfus:	63.047.162 (2011 tahmini)
Para birimi:	1 sterlin = 100 peni
Dini yapısı:	%59,5 Hıristiyan; %4,4 Müslüman; %1,3 Hindu
Etnik yapısı:	%87,1 beyaz; %3,0 siyahi; %2,3 Hint; %1,9 Pakistanlı

50 Birleşik İmparatorluk Yanlısı. (ÇN)

51 Kutsal İlke. (ÇN)

Birleşik Krallık

Diller:	İngilizce (resmi), Galce (Galler'de resmi), İskoç İngilizcesi, İskoçça, İrlandaca, Kernevekçe
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB)[51], Milletler Topluluğu, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzeydoğu Avrupa'da *İngiltere, *Galler ve *İskoçya ile *Kuzey İrlanda bölgesinden oluşan bir ülke. Manş Adaları ve Man Adası, Britanya kraliyetine tabi olsa da Birleşik Krallık'ın parçası değildir.

Fiziki Birleşik Krallık; Avrupa'nın kuzeybatı kıyısı açıklarında İngiltere, İskoçya ve Galler'i içeren büyük bir ada olan Büyük Britanya ile komşu İrlanda adasının kuzeydoğu köşesinden meydana gelmektedir. Kuzeyde ve batıda bulunan dağların pek azı 1000 metreden yüksek olup ülkenin en uzun nehri 354 kilometrelik Severn Nehri'dir. Ülkenin güneyinde 300 metreye kadar çıkan kireçtaşı veya çakmaktaşından tepeler bulunur. Bu bölgede vadiler geniştir. Kumlu veya killi olan toprakta meşe, dişbudak, kayın ve kestane ağaçları yetişir. Daha alçak ve düz olan doğuda, Kuzey Denizi'nden gelen nehir çakılı ve alüvyonlar koyu ve zengin topraklar oluşturmuştur. Ülkenin başlıca nehri Thames, Kuzey Denizi'ne akmaktadır.

Ekonomi Birleşik Krallık ekonomisi, hizmet sektörüne dayanmaktadır. Önceden ekonomiye hâkim olan imalat sektörü, günümüzde GSYİH'nin yalnızca onda birini oluşturmaktadır. Ekonomik büyümenin motoru bankacılık ve diğer finans hizmetleridir. Bu bağlamda Londra, dünyanın en önde gelen finans merkezleri arasındadır. Geniş kapsamlı sanayi sektörünün kolları arasında makine teçhizatı, her türlü ulaşım teçhizatı, elektronik, metaller, kimyasallar ve tüketici ürünleri bulunur. Kuzey Denizi'ndeki kaynaklar tükendikçe petrol üretimi de azalmıştır. 2005'te BK, enerji ithal etmeye başlamıştır. Yoğun üretim yapan tarım sektörü, ülkenin gıda ihtiyacının neredeyse üçte ikisini karşılamaktadır. Başlıca tarım ürünleri tahıllar, yağ tohumu ve sebzelerdir. BK, *Kredi Krizi'nden ciddi anlamda etkilenmiştir.

Tarih Galler, İngiltere'ye VIII. *Henry hükümdarlığında katıldı. 1604'te I. *James, "Büyük Britanya Kralı" ilân edildi. Ancak, her ne kadar James'in İngiltere tahtına çıkması (1603) *İngiltere ve *İskoçya krallıklarını birleştirse de ülkeler resmi olarak birleşmedi. İngiliz İçsavaşı'nın sonrasında Oliver Cromwell, İngiltere ile İskoçya arasında geçici bir birlik kurdu. Fakat bu birliğin varlığı *Restorasyon döneminde sona erdi. *Birlik Yasasıyla (1707) iki ülke birleştirildi. Yasa, İskoç yargı sistemine ve Presbiteryen kiliseye dokunmadı. *İrlanda, 1800'de Birleşik Krallık'a dahil edilmesine karşın 1921'de (Kuzey İrlanda hariç) bağımsız oldu.

Britanya, Avrupa'da tamamen sanayileşen ilk ülkeydi. Toplum, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kırdan ziyade kent odaklı gelişmeye başladı. 1832 *Reform Yasasından başlayarak bir dizi reform yasası, hükümdar ve *Lortlar Kamarası'na kıyasla sürekli olarak Avam Kamarası'nın yetkilerini artırdı. Kraliçe *Victoria döneminde *Britanya İmparatorluğu'[illegible]sömürge genişlemesi zirveye ulaştı. Buna karşın imparatorluk bünyesindeki halklardan gelen bağımsızlık yönünde baskı da artıyordu. 20. yüzyılda Britanya dominyonları ve sömürgeleri, birer birer bağımsızlığını kazandı. Bunlardan pek çoğu, 1931'de kurulan *Milletler Topluluğu'na katılmak üzere seçildi. I. *Dünya Savaşı ve II. Dünya

52 Birleşik Krallık, 1 Şubat 2020'den itibaren Avrupa Birliği'nden ayrılmıştır. (ÇN)

Savaşı'nda Britanya, Almanya ve müttefiklerine karşı savaşarak iki çatışmadan da galip tarafta çıktı. II. Dünya Savaşı'nın ardından başlayan kemer sıkma politikaları, 1950'lerde gevşemeye başladı. 1967'den beri denizdeki kuyulardan ticari amaçlarla petrol ve doğalgaz üretilmekte, bu da ülke ekonomisine önemli bir etkide bulunmaktadır. 1973'te Britanya, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (daha sonra *Avrupa Birliği) üyesi oldu. 1982'de Arjantin'le *Falkland Savaşı'nı yaptı. Britanya; 1991'de *Körfez Savaşı'nda ABD önderliğindeki koalisyonu desteklemiş, 2001'den itibaren ABD'nin *Terörle Savaş politikasında yanında durmuş, 2003'te *Irak Savaşı'nda ABD'nin birincil ortağı olmuştur.

Britanya'daki başlıca siyasi partiler; *Muhafazakâr Parti, *İşçi Partisi ve *Liberal Demokratlar'dır (*ayrıca bkz.* LİBERAL PARTİ). 1922'de *Lloyd George'nin istifasından beri Liberaller iktidara gelememiştir. II. Dünya Savaşı'nda Winston *Churchill başbakanlığında bir koalisyon hükümeti oluşturuldu. Savaş sonrası *Attlee'nin İşçi Partisi hükümeti, büyük oranda *Beveridge Raporu'na dayanarak Ulusal Sağlık Hizmetleri'ni ve *sosyal devlet anlayışını hayata geçirdi. İşçi Partisi hükümetleri, geleneksel olarak *sendikalar tarafından desteklenmiş ve hizmet sektörünü kamulaştırmaya yönelik yasalar çıkarmıştır. Ardından gelen Muhafazakâr Parti hükümetleri, başta Margaret *Thatcher ve John *Major önderliğindekiler olmak üzere, kamu mülkiyetindeki şirketleri özelleştirerek bu süreci tersine çevirdi. Ayrıca bu hükümetler, sendikaların gücünü sınırlayacak yasalar çıkardı ve kamu harcamalarını kıstı. Tony *Blair liderliğindeki İşçi Partisi, 1997 genel seçimlerini kazanarak yeni bir hükümet kurdu. 2001 ve 2005'te bu hükümet tekrar seçildi. Yıllar süren iç çatışmaların ardından 2007'de Blair'in başbakanlık görevini Gordon *Brown devraldı. Bu "Yeni İşçi Partisi" rejimi; kamulaştırma gibi geleneksel İşçi Partisi politikalarını terk etmiş, eğitimde standartların yükseltilmesine yoğunlaşmış ve vergi sistemi üzerinden yoksulluğa savaş açmıştır. Öte yandan ekonomik büyüme korunmuş ve devletin aşırı borçlanmasından kaçınılmıştır. 2007'den itibaren finans hizmetleri sektöründe bir kriz baş gösterdi. Northern Rock bankası, 1860'lardan beri halkın para çekme hücumuna maruz kalan ilk Britanya bankası oldu. Bankacılık sistemine olan güveni korumak adına Britanya devleti, iflasına göz yummak yerine Northern Rock'u kamulaştırdı. 2008'de kriz derinleştiğinde de aynı strateji uygulandı. Bu dönemde devlet, Royal Bank of Scotland Grubu ve Lloyds Banking Group'ta ciddi oranda hisseler aldı. Sözü edilen yatırımlar, ekonomiyi canlandırma ve gerilemenin etkilerini azaltma yönündeki diğer tedbirlerle beraber BK'nın kamu açığını devasa boyutlara getirdi. 2010'da hiçbir partinin üstünlük sağlayamadığı seçimin arkasından David *Cameron'un (Muhafazakâr Parti) başbakan, Nick *Clegg'in (Liberal Demokrat) başbakan yardımcısı olduğu Muhafazakâr Parti-Liberal Demokratlar koalisyonu oluşturuldu. Bu hükümet, kamu açığının Birleşik Krallık'ın ulusal ödeme kabiliyetine olan güveni sarsacak noktaya geldiği düşüncesindeydi. Dolayısıyla harcamaları kısmayı, vergileri artırmayı ve açığı önce kontrol altına alacak, nihayetinde de ortadan kaldıracak diğer reformları uygulamayı içeren bir programa girişildi.

Kuzey İrlanda sorununun çözümüne dair de ilerleme kaydedildi. Birleşik İrlanda'yı savunan Katolikler ile Britanya'yla birliği savunan Protestanlar arasında ara ara çatışmalar yaşanıyordu. 1996'da önde gelen bütün Kuzey İrlanda siyasi partilerinin dahil olduğu barış görüşmeleri başladı. Görüşmeler, 1998'de Britanya ve İrlanda hükümetleri ile Kuzey İrlanda partilerinin çoğu tarafından imzalanan bir barış anlaşmasıyla sonuçlandı. 1999'da kısıtlı yetkilere sahip ayrı birer İskoç parlamentosu ve Gal meclisi kuruldu. Eylül 2014'te İskoçya'nın bağımsızlığına dair düzenlenen referandumda İskoç halkı, bağımsızlık

aleyhinde (%45-%55) görüş bildirdi. Partiler arasında yapılan görüşmelerde Birleşik Krallık'ın bütününde geçerli olacak yeni bir anayasal uzlaşma sözü verildi.

Birleşik Malay Milli Örgütü (UMNO) Malezya'da bir siyasi parti. 1946'da Britanya'nın Malaya Birliği oluşturma girişimlerine yanıt olarak o dönemki Johore Başbakanı Dato Onn bin Cafer tarafından kurulan UMNO, milli bağımsızlık için mücadele etmeyi ve yerli halkın çıkarlarını korumayı amaçlıyordu. 1957'deki bağımsızlıktan sonra *Malezya'nın en büyük partisi haline geldi. Başta 1960'larda İttifak Partisi'yle ve onun devamı olan Milli Cephe'yle olmak üzere kurduğu seçim ittifaklarının temel taşıydı.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme 1989'da yürürlüğe giren uluslararası bir antlaşma. Reşit olma yaşının daha düşük olduğu ülkeler hariç Sözleşme'de yazılı haklar, 18 yaşın altındaki herkes için geçerlidir. Sözleşme, çocuklar için ailenin doğal çevre olduğunu ve devletlerin çocukları ilgilendiren her eyleminde en başta onların çıkarlarını gözetmeleri gerektiğini ilân etti. Öte yandan çocuklara bir isim ve milliyete, özel yaşama ve örgütlenme, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olma hakları tanındı. Sözleşme'de başta ebeveynler ve devlet olmak üzere diğer kişi ve kurumların yükümlülüklerine de yer verildi. Örneğin Sözleşme'ye göre devlet, bütün çocuklara eğitim, sağlık ve ebeveyni çalışanlara bakım hizmeti vermek; çocukları cinsel istismar, kötü muamele, ihmal, madde bağımlılığı ve zorla çalıştırma gibi tehditlerden korumak zorundadır. Antlaşma; silahlı çatışma kurbanı, engelli ve mülteci gibi hassas durumda olan çocukların özel korumaya ihtiyaç duyduğuna da dikkat çekmektedir. Azınlıkların çocukları da buna dahildir. Sözleşme'nin imzacı devletler açısından bağlayıcılığı olsa da herhangi bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır.

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 1946'da kurulan Birleşmiş Milletler'in uzman bir kuruluşu. Merkezi Paris'te olan UNESCO; eğitim, bilim, kültür ve iletişim konularında uluslararası işbirliğini teşvik etmektedir. UNESCO, eğitim alanında okuryazarlığın yayılmasını, sürekli eğitimi ve yaygın ilköğretimi desteklemektedir. Bilim alanında gelişmekte olan ülkelere yardım etmekte ve bilim insanları arasında uluslararası bilgi paylaşımını sağlamaktadır. Kuruluş, anıtlar ile kazı alanlarının ve sözlü gelenekler, müzik ve dans gibi kültürün diğer parçalarının korunmasını özendirir. "Olağanüstü evrensel değere" sahip simge yapıların korunması amacıyla oluşturulan UNESCO'nun "Dünya Mirası Listesi", 1989'a gelindiğinde 67 ülkede 315 yeri içeriyordu. İletişim konusunda UNESCO, bilginin serbest dolaşımı ilkesine bağlıdır. 1980'de kuruluşun yüksek idari organı, Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni kavramını, bunun basın özgürlüğüne bir tehdit oluşturduğunu düşünenlerin muhalefetine rağmen benimsedi. 1984'te (önceden UNESCO bütçesinin dörtte birini karşılamakla yükümlü olan) ABD ve 1985'te Birleşik Krallık ve Singapur, kötü mali yönetim ve Batı ülkelerine karşı siyasi önyargı iddialarıyla örgütten çekildi. Gerçekleştirilen reformların ardından 1997'de Birleşik Krallık ve 2003'te ABD örgüte yeniden katıldı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UNGA) *Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın ana müzakere organı. Genel Kurul'da bütün üye ülkelerin temsilcilerinin sandalyesi ve oy hakkı vardır. Merkezi BM'nin New York'taki genel merkezinde bulunan Genel Kurul, BM Sözleşmesi'nin kapsamına giren bütün konular hakkında tartışma yürütebilir ve öneriler yapabilir. Ayrıca Genel Kurul, BM bütçesinden de sorumludur. İlk kez Ocak 1946'da olmak üzere yılda üç aylık düzenli oturumlarda toplanır. Buna karşın özel ve olağanüstü oturumlar da gerçekleştirilebilir. Bu otu-

rumlar, özel öneme sahip meseleleri tartışmak üzere düzenlenir. 1956'daki *Süveyş Savaşı, Filistin, silahsızlanma veya 1991'de Irak'a yönelik ABD önderliğindeki savaşa izin verilmesi bunun örnekleri arasındadır. *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uluslararası bir anlaşmazlıkta izlenecek yol konusunda uzlaşamadığında da Genel Kurul toplanabilir. Bu durum da Afganistan (1980), Namibya (1981) ve İsrail işgalindeki Arap toprakları (1982) örneklerinde yaşanmıştır. Önemli konularla ilgili kararlar, ancak üçte iki çoğunlukla alınırken diğer konularda basit çoğunluk yeterlidir. BM'nin ilk yıllarında ABD, Genel Kurul'da çoğunluğa hükmedebiliyordu. Fakat sömürgelerin bağımsızlaşmasıyla üye sayısında yaşanan büyük artış, dengeyi gelişmekte olan ülkeler lehine değiştirdi. İki süper güçten birinin politikalarını benimsemeye yanaşmayan ülkeler, bağımsız bir duruş sergilemeyi (*bkz.* BAĞLANTISIZLAR HAREKETİ) tercih etti. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da komünizmin yıkılmasından sonra Genel Kurul'un üye sayısı, yeni bağımsızlaşan cumhuriyetlerle bir kez daha arttı. 2014'te üye devlet sayısı 193'tü.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Birleşmiş Milletler'in altı başlıca organından biri. Merkezi BM'nin New York'taki genel merkezinde bulunan Konsey'in ana sorumluluğu dünya barış ve güvenliğini korumaktır. İlk kez Ocak 1946'da toplanan Konsey, beş daimi (ABD, Rusya, Çin, Fransa ve Birleşik Krallık) ve iki yıllık dönemler için Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından seçilen on daimi olmayan üyeden meydana gelir. Konsey; herhangi bir uluslararası anlaşmazlık konusunda soruşturma yürütebilir, yaptırım gibi "icra önlemleri" dahil olmak üzere uzlaşma yolları önerebilir veya BM üye ülkelerinin güç kullanarak sorunu çözmesini (örneğin 1992'de Somali'de) sağlayabilir. Ayrıca barışı koruma güçlerinden de sorumludur. Güvenlik Konseyi kararları, daimi üyelerin tamamının dahil olması kaydıyla, dokuz üyeden oluşan çoğunlukla alınabilir. Genellikle veto hakkı olarak anılan ve büyük güçlerin oybirliğini gerektiren bu kural, tartışma konusu olagelmiştir. 1991'de Sovyet blokunun çöküşünden sonra Konsey'in etkinliği arttı. 1990'lardan beri Güvenlik Konseyi'nin bileşimi sorgulanmaktadır. Özellikle, BM'nin kuruluşundan beri ekonomik ve siyasi güç dengelerinde yaşanan değişimin Konsey'e yansıtılması açısından daimi üye sayısının artırılması yönünde teklifler oldu. Bu bağlamda Brezilya, Almanya, Hindistan, Japonya ve bir Arap veya Afrika ülkesi uygun adaylar olarak gösterilmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu (UNHCR) 1951'de Uluslararası Mülteci Örgütü'nün yerine kurulan bir Birleşmiş Milletler kuruluşu. UNHCR'nin iki ana işlevi vardır: 1951 BM Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesi kapsamında mültecilere uluslararası koruma sunmak ve özelde mültecilerin siyasi sığınma alabilmesini ve zulme uğramaktan korktukları topraklara zorla gönderilmemesini sağlamak. Ayrıca UNHCR, mültecilere gıda, barınma ve tıbbi destek gibi acil yardımlarda bulunmanın yanında uzun vadede gönüllü olarak memleketlerine geri dönmeleri veya yeni bir topluluğa yerleştirilmeleri konusunda da destek sunmayı amaçlar.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı (BM) 1945'te kurulan uluslararası bir örgüt. *Milletler Cemiyeti'nin yerine gelen BM'nin amacı, dünya ülkelerinin barışı, güvenliği ve işbirliği için çalışmaktır. Örgütün kalıcı genel merkezi New York'tadır. "Birleşmiş Milletler" ifadesi ilk kez Ocak 1942'de, 26 müttefik ülke temsilcisinin hükümetleri adına Mihver kuvvetlerine karşı savaşı beraberce yürütmeyi taahhüt ettiği Birleşmiş Milletler Bildirgesi'nde kullanıldı. Fakat örgüt, ancak 1944'te Vaşington'da düzenlenen Dumbarton

Oaks Konferansı ve 1945'te San Francisco'daki 50 müttefik ülkenin Sözleşme olarak bilinen belgeyi imzaladığı konferansın ardından kurulabildi. Eski sömürge toprakları bağımsız devletler olup üyelik başvurusunda bulundukça BM hızlıca büyüdü. 2014'te örgütün 193 üyesi vardı. Bu da dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu demekti.

Pek çok işleve sahip olan BM, bunları sürdürebilmek için çok çeşitli organ ve kuruluşlardan yardım alır. BM'nin başlıca altı organı şunlardır: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (UNGA), *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi (ekonomi, toplum, kültür, eğitim, sağlık ve ilgili uluslararası konularla ilgilenir), Birleşmiş Milletler Vesayet Konseyi (BM'nin vesayetindeki toprakları yönetir) ve Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği. Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin başında, beş yıllık yenilenebilir bir dönem için Genel Kurul tarafından atanan genel sekreter bulunmaktadır. BM kurulduğundan beri sekiz genel sekreter görev yapmıştır: Trygve *Lie (Norveç), (1946-53); Dag *Hammarskjöld (İsveç) (1953-61); U *Thant (Birmanya), (1961-71); Kurt Waldheim (Avusturya), (1971-81); Javier *Pérez de Cuéllar (Peru), (1981-92); Butros Butros-Gali (Mısır), (1992-97); Kofi *Annan (Gana), (1997-2007); *Ban Ki-mun (Güney Kore) (2007- [53]). Ayrıca BM, uzman kuruluşlar denilen 15 hükümetlerarası kuruluştan da ekonomik ve toplumsal sorunlar konusunda yardım almaktadır. Bunların arasında Uluslararası Para Fonu (IMF); Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) bulunmaktadır. BM sisteminin parçası olan diğer organlardan bazıları da *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve *Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu'dur (UNHCR).

53 Ban Ki-mun'un görevi 31 Aralık 2016'da sona ermiştir. (ÇN)

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) *Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kalıcı bir kuruluşu. Merkezi Cenevre'de olan UNCTAD, 1964'te uluslararası ticareti ve ekonomik büyümeyi teşvik etmek üzere kuruldu. Dört yılda bir toplanan Konferans, sanayi ürünleri genellikle kotalara ve gümrüklere takılan gelişmekte olan ülkelere pozitif ayrımcılık yapılması çağrısında bulundu. UNCTAD, ana tüketim mallarının avantajlı fiyatlara sahip olmasını sağlamak adına ekonomik önlemler geliştirme konusunda önemli bir rol oynadı. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin imalat mallarına tercihli gümrük muamelesi yapılması için de çalışmalar yürüttü. 1968'de Konferans, gelişmiş ülkelerin, Gayri Safi Milli Hasılalarının yüzde 1'ini gelişmekte olan ülkelere yardım olarak vermesi teklifinde bulundu. Ancak zengin ve yoksul ülkeler arasındaki uçurum artmaya devam ediyor (*Brandt Raporu); bu fark, gelişmekte olan ülkelerin ürettiği pek çok temel tüketim malının fiyatlarındaki sürekli düşüşten ötürü daha da açılıyordu. 1992'de 150 ülkeden gelen temsilciler sekiz tam oturum toplantı yaptı. Bu toplantılarda gelişmekte olan ülkelerin iç politika reformlarına daha fazla yoğunlaşması gerektiği ve değişen uluslararası iklimde verimliliğin şart olduğu konularında uzlaşıldı.

Birlik Yasaları (İngilizcesi Acts of Union) Büyük Britanya ile İrlanda'nın siyasi birliğini sağlamlaştıran yasalar. 1284'e gelindiğinde artık Galler'e tamamen diz çöktürülmesinin ardından Rhuddlan Nizamnamesi, resmi bir parlamentoya sunulmamasına karşın, Galler'de İngiliz idari sisteminin uygulanmasına izin verdi. Ancak VIII. *Henry'nin Galler'i İngiltere'ye katan 1536'da geçirdiği yasaya kadar Parlamento'da Galler'e temsil hakkı tanınmadı. 1603'te Stuart Hanedanı İngiltere ile İskoçya'nın tahtlarını birleştirse de iki ülkenin hükümetleri ayrı kaldı. 1707'de çıkarılan İngiltere-İskoçya Birlik Yasası, İskoçlara İngiltere'yle serbest ticaret yapma

imkânı verdi. Fakat karşılığında kendi parlamentolarından vazgeçerek Westminster'e temsilci yollamaları gerekmişti. Protestan İrlanda Parlamentosu, 1782-1800 arasında bağımsız faaliyet yürüttü. 1 Ağustos 1800'de Büyük Britanya ve İrlanda'dan meydana gelen *Birleşik Krallık'ın kurulması (1 Ocak 1801) için yasalar yürürlüğe girdi.

Birlik Yasası *Bkz.* BİRLİK YASALARI.

Birmanya *Bkz.* MYANMAR.

Birmanya Savaşları (Ocak 1942-Ağustos 1945) 1942'de iki Japon tümeni, beraberinde *Aung San'ın Birmanya Ulusal Ordusu'yla beraber Birmanya (günümüzde *Myanmar) içlerine ilerleyerek Yangon'u ele geçirdi. Bunun üzerine Britanya garnizonu bölgeyi boşaltmaya mecbur edildi. Japonlar, "Birmanya Yolu"nun en güneyindeki Lashio'ya ulaşarak Hindistan'dan milliyetçi Çin'e ikmal yolunu kesmiş oldu. Mandalay da ele geçirilince (Mayıs 1942) General *Alexander komutasındaki Britanya güçleri Hindistan sınırına çekildi. 1943 yılı boyunca Arakan bölgesine yeniden egemen olma girişimleri yapılmasına karşın başarılı olunamadı. Çindit birliklerine komuta eden General *Wingate, yine de Japonların cephe gerisinde etkili gerilla faaliyeti yürüttü. Buralarda önceleri Japonlarla saf tutan halk, hayal kırıklığına uğramaya başlamıştı. 1944 ilkbaharında Imphal'ın savunmasında yoğun çatışmalar yaşandı. Japonya'nın Assam/Kuzey Hindistan'ı işgal girişimi bir dizi kanlı muharebeyle püskürtüldü. Bu muharebeler arasında en önemlisi Kohima Muharebesi'dir. Ekim'de Britanya, Milletler Topluluğu, ABD ve Çin milliyetçi ordusu tarafından üç aşamalı bir taarruz başlatıldı. Ocak 1945'te Birmanya Yolu yeniden açıldı. Daha bu zamanlarda, durumdan memnun olmayan Aung San, *Mountbatten'le iletişim kurmaya halihazırda başlamış, Mart'ta ordusuyla beraber Müttefikler'in safına geçmiştir. 1 Mayıs 1945'te Yangon, nihayet ele geçirilmiştir.

Bismarck, Otto von, Bismarck Prensi, Lauenburg Dükü (Otto Eduard Leopold von Bismarck) ("Demir Şansölye" olarak da bilinir) (1815-98) Alman devlet adamı. I. Wilhelm döneminde 1862'den itibaren Prusya başbakanı ve dışişleri bakanı olarak görev yapan Bismarck, Almanya'nın birliğinin arkasındaki itici güçtü. Birliğin sağlanması için Danimarka (1864), Avusturya (1866) ve Fransa'yla (1870-71) savaşlar yaptı. Yeni Alman İmparatorluğu'nun şansölyesi (1871-90) oldu. Bu görevi sırasında da siyasete hâkim konumdaydı. İçeride Katolik Kilisesi'nin etkisini kırmaya yönelik yasalar çıkarttı. Dışarıda ise bir ittifaklar sistemi yaratarak Almanya'nın Avrupa gücü olarak yerini sağlamlaştırmasını sağladı. II. Wilhem'le düştüğü siyasi bir anlaşmazlık neticesinde 1890'da istifa ettirildi.

Bizans İmparatorluğu Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısı. İmparator *Constantinus (Konstantin) (306-34) Diocletianus'un (284-305) ikiye böldüğü imparatorluğu tekrar birleştirmiş, Yunan Bizantion şehrini doğunun başkenti yapmıştı. 330'da şehrin adını Konstantinopolis (günümüzde *İstanbul) olarak değiştirdi. 395'te İmparator *Theodosius ölürken imparatorluğu oğulları arasında paylaştırdı. 476'da Roma'nın Ostrogotlar tarafından ele geçirilmesiyle Konstantinopolis imparatorluğun başkenti oldu. Şehir; sanatı, mimarisi ve zenginliğiyle nam salmıştı. Barbar istilacılar Batı imparatorluğunu yakıp yıkarken Bizans imparatorları her zaman onları mağlup etmeyi ve imparatorluğu yeniden birleştirmeyi umdu. İmparator *Iustinianus (Jüstinyen) Kuzey Afrika ve İtalya'nın bazı bölümlerini yeniden fethederek Ravenna'yı batı başkenti yapsa da başarısı kısa ömürlü oldu.
Hz. *Muhammed'in ölümünden (632) sonra Müslüman Arap güçleri, İran ile Ortadoğu'dan Kuzey Afrika ile İspanya'ya kadar hızla yayılıyordu. 750'ye gelindiğinde fethedilmeyen bir tek Balkanlar ve Küçük Asya kalmıştı. 9. yüzyıldan itiba-

ren *Charlemagne'nin (Şarlman) Frank İmparatorluğu, Batı'ya hâkim oldu. Özellikle *ikonoklazm ihtilafı olmak üzere 8. ve 9. yüzyıllardaki dinsel ayrılıklar imparatorluğu zayıflattı. Roma ile Konstantinopolis arasındaki teolojik ve siyasi farklılıklar, *Doğu-Batı Bölünmesine (Ortodoks-Latin kiliseleri) (1054) yol açtı. Kuvvetli bir imparator olan Aleksios *Komnenos (1081-1118), kuzeyden gelen barbar saldırılarını püskürttü ve *Selçuklu Türklerine karşı Franklardan yardım talep etti. 12. yüzyılda Küçük Asya'da bazı yerler yeniden fethedildi. Bu dönem aynı zamanda edebiyat ve sanatın yükseldiği bir dönemdi. Frankların 1204'te Konstantinopolis'i yağmalamasıyla sözü edilen dönem sona erdi. Hıristiyanların Türklere karşı birleşmeyi başaramaması ve Balkan prensliklerinin giderek daha da bağımsızlaşması Bizans İmparatorluğu'nun belini büktü. 14. ve 15. yüzyıllardaki Osmanlı saldırıları, Konstantinopolis'in ele geçirilmesiyle zirveye çıkmış, böylece İmparatorluk'un sonu gelmiştir.

Bizantion *Bkz.* İSTANBUL.

Black-and-Tans[54] Kraliyet İrlanda Polisi'nin yedek kuvvetlerine verilen isim. İrlandalı cumhuriyetçilerin özgür *İrlanda talepleri, 1919'da İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun İrlanda Kraliyet Polisi'ne karşı şiddete girişmesine neden oldu. Polis memurlarının çoğu istifa edince Britanya hükümeti, 1920'de İrlanda Kraliyet Polisi'ni Britanyalı eski askerlerle takviye etti. Kendilerine has üniformaları bu yedek kuvvetlere "Black-and-Tans" takma isminin verilmesine yol açtı. Black-and-Tans, cumhuriyetçilere misliyle karşılık verme yöntemini benimsedi ve baskınlarda birçok insanı öldürdü ve mülklerini yıktı. Olaylar karşısında Britanya ve ABD kamuoyu dehşete düştü. "Black-and-Tans" 1921'de İngiltere-İrlanda ateşkesi sonucunda geri çekildi.

54 Siyah-Bronzlar. (ÇN)

Blackwell, Elizabeth (1821-1910) ABD'li tıp doktoru. ABD'de tıp diploması alan ilk kadın oldu. Bristol, İngiltere'de doğan Blackwell ailesiyle birlikte 1832'de ABD'ye göç etti. Babasının ölümünden sonra ailesini öğretmenlik yaparak geçindirdi. Diğer yandan da özel yollardan tıp eğitimi almaya başladı. Bazı tıp okulları tarafından reddedilse de sonunda New York'taki Geneva Tıp Fakültesi'ne kabul edildi. 1849'da mezuniyetinin ardından New York'ta doktorluk yaptı. Ancak daha sonraları İngiltere'ye taşınarak burada Londra Kadın Tıp Fakültesi'nde jinekoloji öğretmenliğinde bulundu (1875-1907).

Blaine, James Gillespie (1830-93) ABD'li siyasetçi. Başkan *Garfield'e (1881) ve Başkan Benjamin *Harrison'a (1889-93) dışişleri bakanlığı yaptı. "Melez" Cumhuriyetçiler denilen grubun (Güney'e karşı uzlaşmacı politikayı ve devlet memuriyeti reformunu savunanlar) lideri olarak alt kademelerinden üç ismin (Rutherford Hayes, Garfield, Harrison) başkan olmasında rol oynadı. Fakat kendisi 1884'te *Cleveland'a karşı seçimleri kaybederek bu mertebeye ulaşamadı.

Blair, Tony (Anthony Charles Lynton Blair) (1953-) Britanyalı İşçi Partisi üyesi siyasetçi, başbakan (1997-2007). Siyasete girmeden önce avukatlık yapan Blair, 1983'te İşçi Partisi'nden milletvekili oldu. 1984'te gölge kabineye girdi. Bir "yenilikçi" olarak, kendi üyeleri dışında belli işyerlerine başka çalışan aldırmayan *sendikaların tekelini sona erdirmek için müzakerelerde bulundu. Ayrıca, *İşçi Partisi'nin özel girişimi desteklemesi gerektiğinde ısrarcı oldu. İçişleri gölge sözcülüğü görevinde (1992-94) suçun altında yatan nedenlere müdahale edilmesinin zorunlu olduğunu vurguladı. 1994'te John Smith'in ölümü üzerine muhalefetin başına geçti ve "Yeni İşçi Partisi" lideri olarak 1997 genel seçiminde ezici bir zafer kazandı. Hükümette olduğu dönemde, İskoçya ile Galler'in yetki devri ve Kuzey İrlanda'da yeni bir

anlaşma başta olmak üzere büyük anayasal değişikliklere öncülük etti. 2001 genel seçimini açık ara farkla kazanarak ikinci dönemine başladı. *11 Eylül 2001 olaylarından sonra Başkan *Bush önderliğindeki *Terörle Savaş'a Birleşik Krallık'ın tam desteğini sundu ve çatışmalara asker yolladı. Blair, 2003'te Britanya ordusunu Irak Savaşı'na soktu. Gerekçesi Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarının yarattığı yakın tehditti. Söz konusu silahlar bulunamayınca kendisine yönelik eleştiriler artsa da Tony Blair, Birleşik Krallık'ın savaşa girmesinin meşru olduğunu ifade etmeye devam etti. 2001'den itibaren içeride, sağlık ve eğitim başta olmak üzere kamu hizmetlerinde reformlara odaklanıldı. 2005'te üçüncü dönemine girmesine karşın partisinin Parlamento çoğunluğunda ciddi bir düşüş yaşandı. 2007'de istifa ederek derhal Parlamento'dan ayrıldı. Arkasından Ortadoğu'da diplomatik temsilcilik görevi yaptı. Blair, bir yandan da konferanslar vermiş, iş hayatına atılmış ve hayır işleriyle uğraşmıştır.

Blake, Robert (1599-1657) İngiliz amiral. *Uzun Parlamento'nun bir üyesiydi. *İngiliz İçsavaşı'nda *Yuvarlakkafa (Roundhead) saflarında savaştı. Kralcılara (1649-51), Hollandalılara (1652-54) ve İspanya'ya (1656-57) karşı başarılar kazandı. *Fighting Instructions*[55] ve *Articles of War*[56] kılavuz kitaplarının hazırlanmasındaki payı İngiliz donanmasının profesyonelleşmesinde çok önemli oldu.

Blanco, Antonio Guzmán *Bkz.* GUZMÁN BLANCO.

Blanqui, Louis Auguste (1805-81) Fransız radikal düşünür ve devrimci önder. 1839'da Paris'teki Hotel de Ville[57] binasına saldırı düzenledi. Başta idama mahkûm edilen Blanqui'nin cezası daha sonra müebbet hapse çevrildi. Kısa bir süreliğine serbest kaldığı dönemde yaşanan *1848 Devrimi'nde cumhuriyetçilerin başına geçti. 1859'a kadar hapiste kaldı, 1861'de yeniden tutuklandı ve 1865'te de Belçika'ya kaçtı. Buradan III. *Napoleon'a karşı radikal cumhuriyetçi muhalefeti örgütledi. Fransız geçici hükümetini devirme girişimi üzerine 1871'de hapse atıldı. Paris Komünü üzerindeki etkisi büyüktü. Hapisten son defa çıktıktan iki sene sonra, 1881'de öldü.

Blenheim Muharebesi (13 Ağustos 1704) *İspanya Veraset Savaşı'nda yaşanan önemli bir muharebe. Tuna Nehri'nin kuzey kıyısında bir Bavyera köyü olan Blenheim'de gerçekleşti. Marlborough Dükü John Churchill komutasındaki Britanya ve Avusturya ordusu, XIV. Louis'in Fransız ordusunu yenilgiye uğrattı. Oxfordshire, İngiltere'deki Woodstock kasabasında bulunan dükün konutuna bu zaferin anısına **Blenheim** Sarayı ismi verildi. İnşaatına 1705'te başlanan binayı İngiliz mimarlar Sir John Vanbrugh ve Nicholas Hawksmoor tasarladı. Sarayın bahçesinin planları da "Hallederiz" (Capability) Brown tarafından çıkarıldı.

Bligh, William (1754-1817) Britanyalı amiral. İkinci seferinde (1772-75) Kaptan Cook'a eşlik etti. 1788'de Güney Pasifik Adaları'na bir başka ziyaret sırasında, fevri ve zorba tavırları yüzünden gemide *Bounty İsyanı çıktı. Britanya'ya dönerek 1801'de Nelson komutasında Kopenhag'da görev yaptı. 1805'te New South Wales (Yeni Güney Galler) valisi olarak atandı. New South Wales birlikleriyle anlaşmazlığı 1808 *Rom İsyanı'yla zirveye çıktı. 1810'da İngiltere'ye yerleşti.

Blitzkrieg (Almanca "yıldırım savaşı" anlamında) II. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından uygulanan bir askeri taktik. *Blitzkrieg*; Polonya, Fransa, Yunanistan ve Sovyetler Birliği seferlerinde başarı sağladı. Taktik, hızlı hareket eden tankları ve

55 Muharebe Talimatları. (ÇN)
56 Savaş Elkitabı. (ÇN)
57 Fransa'da belediye saraylarına verilen isim. (ÇN)

motorize piyade birliklerini içermekte, pike bombardıman uçaklarıyla desteklenmektedir. Bu sayede üstün düşman kuvvetleri yavaş kaldığı için telaşa kapılır. Sonuç olarak hızlıca ezici zaferler kazanılırken asker ve levazım zayiatı aza indirilmiş olur. Britanya bağlamında *Blitz* olarak bilinen bu taktik, 1940'ta Britanya şehirlerine yapılan hava saldırılarını ifade etmektedir. 1941'den sonra hem düşmanlar daha hazırlıklı hale gelmiş hem de Sovyetler Birliği ile Afrika'daki yeni savaş alanları sözü edilen taktiğe uygun düşmemişti.

Blood, Thomas (yak. 1618-80) İrlandalı albay ve maceraperest. 1660'ta *Restorasyon döneminde mülklerini kaybetti. 1663'te Dublin Kalesi'ne saldırarak yöneticileri, mülklerini geri vermeye ikna etmeyi ümit etti. En bilinen olayı, 1671'de Londra Kulesi'nden İngiliz saray mücevherlerini çalmasıdır. II. Charles, tutuklandığında Blood'u şahsen sorguladı ve yiğitliğinden etkilenerek onu affetti. Mülkleri de Blood'a geri verildi.

Blood River Muharebesi *Bkz.* KANLI NEHİR MUHAREBESİ.

Blum, Léon (1872-1950) Fransız devlet adamı, başbakan (1936-37, 1938, 1946-47). Bir avukat ve edebiyat eleştirmeni olan Blum, 1894'teki Dreyfus Olayı üzerine siyasete adım attı. 1902'de Sosyalist Parti'ye katıldı. 1925'te muhalefette olan partisinin başkanı oldu. 1930'larda Halkçı Cephe'nin önderliğini yaptı ve 1936'da Fransa'nın ilk sosyalist ve ilk Yahudi başbakanı oldu. Önemli çalışma reformlarını hayata geçirdiği bir senenin ardından istifaya zorlandı. II. Dünya Savaşı sırasında Almanya'da gözaltında tutuldu. Fransa'ya dönerek sosyalist geçici hükümetin başına geçti ve ölümüne kadar parti başkanlığını sürdürdü.

Blücher, Gebhard Leberecht von (1742-1819) Prusyalı feldmareşal. Blücher'in kazandığı zaferler askeri taktiklerden çok hız ve hareketliliğe dayanmaktaydı. 1806'da Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı ve ülkesinin *Napoleon'a karşı mücadelesine yardım etti. 1813'te Prusya'nın Fransa'ya karşı kazandığı *Leipzig'deki savaşta ordunun başkomutanıydı. Ertesi sene Fransa'nın işgaline önderlik etti. Laon'da elde ettiği kritik zafer, Napoleon'un indirilmesine yol açan etkenlerden biriydi. Daha sonra görevi bırakarak Silezya'ya çekildi. Napoleon döndüğünde, o da geri çağırıldı. *Waterloo Muharebesi'nin sonlarına doğru yaptığı müdahale, savaşta belirleyici bir rol oynadı.

Boadicea *Bkz.* BOUDICCA.

Boemondo, I. (yak. 1056-1111) Norman kökenli Antakya prensi, Robert Guiscard'ın en büyük oğlu. Bizans İmparatoru Aleksios *Komnenos'a karşı Guiscard'la beraber savaştı. Babasının ölümünden sonra Birinci Haçlı Seferi'ne katıldı ve Suriye kenti Antakya'nın ele geçirilmesinde önemli bir rol oynadı. Antakya prensi olmasına karşın *Türkler tarafından esir alındı ve iki yıl hapsedildi. 1107'de *Bizans İmparatorluğu'na yönelik bir sefere önderlik etti. Aleksios tarafından yenilgiye uğratıldı ve Devol Antlaşması'yla barış yaptı (1108).

Boer (Felemenkçe "çiftçi" anlamında) Hollanda kökenli Güney Afrikalılara verilen isim. *Bkz.* AFRİKANER.

Boer Savaşları (Güney Afrika Savaşları, İngiliz-Boer Savaşları, Birinci ve İkinci Özgürlük Savaşları) (1880-81, 1899-1902) Britanya ile Transvaal ve Britanya, Transvaal ve Özgür Orange Devleti arasında gerçekleşen savaşlara verilen isim. İlk savaş, 1877'de Britanya'nın Transvaal'i ilhak etmesi ve arkasından gelen beceriksiz yönetim yüzünden çıktı. 1880'de *Gladstone hükümetinin Transvaal'e bağımsızlık ya da en azından özerklik tanıyacağı düşünülüyordu. Fakat *Kruger, Joubert ve *Pretorius üçlüsü iktidarı ele

geçirince umutlar suya düştü. Britanya'nın Laing's Nek, Ingogo ve Majuba Tepesi Muharebelerindeki hezimetleri Gladstone'yi barış yapma durumunda bıraktı. Sonuç olarak Transvaal'e özerklik verildi. İkinci Boer Savaşı'nın (1899-1902) kaynağında ise birden çok sıkıntı yatıyordu. Kruger önderliğindeki Boerler, Joseph *Chamberlain'in emperyalist politikalarından hoşnut değildi. Bu politikaların Transvaal'in bağımsızlığına mal olacağından korkuyorlardı. Uitlanderlere siyasi hakların tanınmaması durumu iyice kötüleştirdi. Ayrıca Britanya Yüksek Komiseri Lort Milner'in de saldırgan tavrı bunda etkili olmuştu. Britanya için Rand altın madeni hayati önemdeydi. 1896'da Transvaal ve Özgür Orange Devleti bir ittifak oluşturdu. Almanya'nın donattığı Boerler, hiçbir zaman 88 bin askerden fazlasını çıkaramamıştır. Buna karşın başlardaki çarpışmalarda (örneğin Spion Kop zaferi) Britanya'yı defalarca yenilgiye uğratmayı başarmışlardır. Ladysmith, Kimberley ve Mafeking'de Britanya garnizonları kuşatıldı. 1900'de *Kitchener ve Roberts komutasındaki İngilizler, takviye kuvvetlerle karaya çıktı. Boerler, komandoların inanılmaz savunmasına rağmen kademe kademe yenilgiye uğratıldı. Kitchener, arazi yakma, sivil halkı *toplama kamplarına atma ve sistematik olarak çiftlikleri yok etme gibi yöntemlere başvurdu. 1901'de barış önerisi yapılmasına karşın Boer'in bağımsızlığını kaybetmesini de içeren koşullar üzerinde anlaşılamadı. 1902'de Vereeniging Barışı'yla savaş sona erdi.

Boetius, Anicius Manlius Severinus (yak. MS 480-524) Romalı devlet adamı ve filozof. *Felsefenin Tesellisi* kitabıyla bilinir. Boetius, bu eseri vatan hainliğinden hapis yatarken nazım-nesir karışık olarak yazmıştır. Kitapta ruhun ancak acı çekerek mutluluğa erişebileceği öne sürülmektedir. Böylece iyinin değeri anlaşılacak ve Tanrı'nın gerçekliği üzerinde düşünülebilecekti. Stoacılık ve Neoplatonculuktan etkilenen Boetius'un çalışmaları, Hıristiyan düşünceleri tekrar etmiş, Ortaçağ boyunca önemli bir etki yaratmıştır.

Boğazlar Yerleşimleri Güneydoğu Asya'da stratejik Malakka Boğazı'nın kıyısındaki topraklardan meydana gelen eski bir Britanya kraliyet sömürgesi. Penang, Malakka ve *Singapur'daki üç İngiliz Doğu Hindistan sömürgesi, 1826'da Boğazlar Yerleşimleri olarak birleştirildi. 1858'den sonra bu bölgeler, Britanya Hindistanı hâkimiyetine geçmiş, 1867'de kraliyet sömürgesi olmuştur. 1912'de bunların arasına Labuan da eklenmiştir. 1946'da sömürge dağıtıldı. Singapur ayrı bir sömürge olurken Penang, Malakka ve Labuan da Malaya Birliği'ne katıldı.

Bokassa, Jean Bédel (1921-96) Orta Afrika Cumhuriyeti devlet başkanı (1966-76), Orta Afrika İmparatorluğu imparatoru (1976-79). Fransa ordusunda göze çarpan bir kariyerin ardından 1964'te yeni bağımsızlığına kavuşan ülkesinin başkomutanı oldu. İki yıl sonra darbeyle iktidarı ele geçirdi. Bokassa'nın iktidarı giderek keyfi ve baskıcı olmaya başladı ve adı sivil katliamlarına karıştı. 1972'de kendisini ömür boyu devlet başkanı ilân etti. 1976'da ise şaşaalı bir resmi törenle imparator unvanı aldı. Afrika'nın en yoksul ülkelerinden birinde I. Napoleon'u örnek alarak lüks yaşam tarzına büyük meblağlar harcadı. 1979'da Fransızların desteğiyle sınır dışı edildi. Yedi yıllık sürgünün ardından Bokassa yurda dönüşünde ölüm cezasına çarptırıldı. Fakat bu ceza müebbet hapse çevrildi. 1993'te af yoluyla salıverildi.

Boksör Ayaklanması (1899-1900) Çin'de faaliyet gösteren Batı karşıtı bir halk hareketi. Yabancı yayılmacılığına ve Mançu Hanedanı'na karşı olan Haklı ve Uyumlu Yumruklar gizli cemiyeti, eğitim yoluyla (ritüel boks dahil) üyelerini kurşun işlemez hale getirebileceğini iddia ediyor-

du. Hareket, Shandong eyaletinde başladı. Kırsal bölgelerdeki yoksulluk ve işsizlikte kök buluyorlar, suçu kısmen Batı'dan yapılan ithalatta görüyorlardı. Hareket batıya doğru genişledi. Çinli Hıristiyan misyonerlere ve yabancı ürün satıcılarına saldırmaya başladılar. Cemiyet, Dul İmparatoriçe *Cixi ve bazı eyalet valileri tarafından destekleniyordu. 1900'de Boksörler, Pekin'deki yabancı elçilikleri iki ay boyunca kuşatma altında tuttu. Elçiliklerin yardımına başkenti işgal eden ve yağmalayan uluslararası bir ordu yetişti. Cixi ve imparator saklanarak kaçtı. Yabancı kuvvetler, Pekin çevresinde baskınlar yaparak bölgeyi cezalandırdı. Sonuçta ağır yaptırımlar içeren Boksör Protokolü (1901) yapıldı. Boksör Ayaklanması, Çin'e dış müdahaleyi ciddi biçimde artırdı ve *Qing Hanedanı'nın hâkimiyetini zayıflattı.

Boleyn, Anne (1501-36) VIII. Henry'nin ikinci karısı ve I. Elizabeth'in annesi. Henry, Anne'ye âşık oldu ve onunla evlenmek için 1533'te Catherine'den (Aragon) boşandı. Buna karşın Anne, erkek bir vâris doğuramayınca gözden düştü. Sadakatsizlik iddiaları üzerine bir süre sonra idam edildi.

Bolger, James Brendan (1935-) Yeni Zelandalı devlet adamı, başbakan (1990-97). Ulusal Parti'nin başkanıyken 1990 ve 1993 seçimlerini kazandı. 1996 seçimlerinden sonra bir koalisyon kurdu. Ertesi sene istifa etti.

Bolingbroke'li Henry *Bkz.* HENRY, IV.

Bolívar, Simón (Kurtarıcı olarak da bilinir) (1783-1830) Venezuelalı vatansever ve devlet adamı. 1808 sonrasında Bolívar, Latin Amerika bağımsızlık hareketinde faaliyet gösterdi. Askeri kariyeri kusursuz olmasa da İspanyolları Venezuela, Kolombiya, Peru ve Ekvator'dan attı. Yukarı Peru, onun anısına Bolivya ismini aldı.

Bolivya

Başkent:	La Paz (idari), Sucre (yargısal)
Yüz ölçümü:	1.098.581 km²
Nüfus:	10.461.053 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 boliviyano = 100 sentavo
Dini yapısı:	%95,0 Katolik; %5,0 Protestan
Etnik yapısı:	%30,0 Keçuva; %30,0 mestizo[57]; %25,0 Aymara; %15,0 beyaz (çoğunlukla İspanyol kökenli)
Diller:	İspanyolca, Aymara, Keçuva dili ve diğer 34 yerel dil (hepsi resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), And Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Amerika'nın ortasında denize kıyısı olmayan bir ülke. Kuzey ve doğuda Brezilya ile Paraguay; güneyde Arjantin ve batıda Peru ile Şili'yle komşudur.

Fiziki Ülkenin güneybatısında Altiplano adında büyük bir plato yer alır. Altiplano, 800 kilometre uzunluğunda ve 3.660 kilometre yüksekliğinde, And Dağları'nın daha da yüksek iki sırasının arasındadır. En kuzeyinde devasa bir Titicaca dağ gölünün güney kıyıları vardır. Güneyde ise geniş tuz çölleri bulunur. Buna karşın Bolivya'nın kuzeydoğusunda sıcak ve nemli yağmur ormanları ile birkaç seyrüsefere elverişli

58 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

nehirlerin görüldüğü alçak ovalara rastlanır. Güneye gidildikçe rakım, orman ve çimenle kaplı ovalara doğru artar.

Ekonomi Bolivya'nın dağlarında geniş maden yatakları bulunur. Madencilik ve izabe temel sanayiler arasındadır. Diğer başlıca sanayi kolları doğalgaz-petrol üretimi, gıda işleme ve tekstildir. Doğalgaz ve kalay önde gelen ihraç ürünleridir. Özellikle kalayda Bolivya, dünyanın en büyük üreticileri arasındadır. Ana tarım ürünlerinde soya fasülyesi, kahve ve koka ağacı göze çarpar. Koka ağacı bitkisinden üretilen kokainin üretiminde Bolivya dünyanın en büyük üçüncü ülkesidir. Bir türlü düzelmeyen siyasi istikrarsızlık Bolivya'nın ekonomisini zora sokmuş, tüketim mallarının fiyatlarında dalgalanmalara sebep olmuş ve büyük bir dış borç, yüksek enflasyon ve yatırım azlığını da beraberinde getirmiştir.

Tarih MS 600 ile 1000 arasında bölgede Ayamará yerlileri önemli bir devlet kurdu. Ancak büyüyen *İnka devleti yaklaşık 1200'de burayı fethetti. Ayamará halkının bir kısmı direnmeye devam etmiş, 15. yüzyılın sonlarına kadar tam olarak İnka egemenliğini kabul etmemiştir. Francisco *Pizarro'nun 1532'de Peru'ya çıkmasından altı yıl sonra İspanyol fetihleri başladı. 1539'da başkent Charcas (günümüzde Sucre) kuruldu. 1545'te Potosí Dağları'nda gümüş rezervleri keşfedilince Peru Genel Valiliği emrinde, Charcas'ta Audiencia (siyasi işleve sahip bir yüksek mahkeme) oluşturuldu. Güney Amerika'da ilk defa 1661'de burada İspanya'ya karşı devrimci hareketler yaşandı. 1661'de La Paz'da, 1730'da Cochabamba'da, 1776-1780 arasında da Charcas, Cochabamba, La Paz ve Oruro'da gerçekleşen ayaklanmaların hiçbiri başarılı olamadı.

Bağımsızlık, nihayetinde José de Sucre önderliğinde, Ayacucho Muharebesi'nde (1824) kazanıldı. Ulusal meclis, Yukarı Peru'yu bağımsız ilân etti, adını da Simón *Bolívar'dan esinlenerek Bolivya koydu. Kısa sürecek (1825-39) bir Peru-Bolivya Konfederasyonu kuruldu. Gübre olarak kullanılan zengin guano nitrat yataklarının bulunduğu Atacama kıyı bölgesine 1842'de Şili hamle yaptı. Neticede bu bölge 1884'te Pasifik Savaşı sonucunda kaybedildi. Bir dizi askeri diktatörlüğün (1839-80) peşi sıra daha özgürlükçü hükümetler başa geldi. Liberal Parti ile Cumhuriyetçi Parti arasında iktidar sürekli el değiştirdi. 1930'da bir halk devrimiyle reformcu bir devlet başkanı, Daniel Salamanca seçildi. 1936'da felaketlere yol açan Chaco Savaşı'nın hemen arkasından askeri rejim geri döndü. 1952'de Bolivya Milli Devrimi, cunta diktatörlüğünü yıkmış, Milli Devrimci Hareket'in (Movimento Nacionalista Revolucionaro-MNR) lideri Paz Estenssoro sürgünden dönerek devlet başkanı yapılmıştı. Kalay madenleri kamulaştırıldı; bütün yetişkinlere seçme hakkı verildi; gözü kara bir toplumsal reform programı yürürlüğe girdi. Paz, 1960'ta yeniden seçilse de 1964'te askeri bir darbeyle indirildi. 1967'de Che *Guevara'nın başını çektiği komünist devrimci bir hareket yenilgiye uğratıldı. Bunu arka arkaya askeri yönetimler takip etti. Söz konusu yönetimlerin hepsi sağcı değildi. General Juan José Torres'in iktidarı (1970-71) Kongre'yi işçi Sovyetleriyle değiştirmeyi amaçlamıştı. 1978'de yeniden demokratik seçimler yapılmaya başlandı. Ancak 1980'de yeniden bir askeri darbe geldi ve siyasi gerilim hali 1982'ye kadar devam etti. Bu tarihte sivil iktidar yeniden tesis edildi. Bir kez daha Paz Estenssoro (1985-89) ve eski askeri diktatör Hugo Banzer (1997-2001) başta olmak üzere bundan sonraki devlet başkanları, ekonomik sorunlarla boğuştu. Ayrıca sorunlara çözüm olarak üretilen girişimler huzursuzluklar doğuruyordu. 1990'larda serbest piyasa reformları ekonomik büyümeyi getirdi. Koka ekimine karşı amansız bir mücadele başlatıldı. Ancak daha sonra ilerlemenin hızı kesildi. 1999'dan itibaren büyüme yavaşladı ve koka üretimi 2000'lerin başlarında artış gösterdi. 2006'da Juan Evo Morales, Bolivya'nın

ilk yerli devlet başkanı oldu. Morales'in kamulaştırma ve zenginliğin yeniden bölüşümü politikaları ayrılıkları ve memnuniyetsizliği beraberinde getirdi. Fakat bahsedilen politikalar fakir ve yerli çoğunluk tarafından benimsenince Morales 2009 ve 2014'te yeniden seçildi.

Bolşevik (Rusça "çoğunluğun bir üyesi" anlamında) 1903'ten itibaren *Lenin'in önderliğinde hareket eden, Rusya Sosyal Demokrat Partisi'nin devrimci taktikleri benimsemiş kanadı. Karşıtları, Martov ve Georgiy Valentinoviç Plehanov liderliğindeki Menşevikler, ("azınlığın üyeleri") gevşek örgütlenmiş bir kitlesel işçi partisinden yanaydı. Böylece işçiler daha çok söz sahibi olacaktı. Bu parti, aynı zamanda çar istibdadına karşı liberal burjuvaziyle işbirliği yapmaya da hazırdı. Erken doğan 1905 *Rus Devrimi sonrası Bolşevik liderler yurtdışına kaçtı. Bu dönemde köylülüğe pek önem vermiyorlardı. 1917 Şubat *Rus Devrimi'nin ardından geçici hükümette *Kerenskiy'in başında olduğu Menşevikler yer aldı. Bolşeviklerin sovyetlere ve fabrika komitelerine girmesi Ekim Devrimi'nin başarıya ulaşmasına katkıda bulundu. Rus İçsavaşı'nda Bolşevikler, ülke denetimini diğer devrimci gruplardan almayı başardı. 1918'de isimleri Rusya Komünist Partisi olarak değiştirildi. Menşevikler de 1922'de nihai olarak bastırıldı.

bombardıman (II. Dünya Savaşı'nda) Uçakların askeri ve sivil hedeflere bombalı saldırıları. **Blitzkrieg* taktiği çerçevesinde Hitler, pike bombardıman uçaklarıyla Polonya (1939) ve Batı Avrupa'da (1940) harekâtlar gerçekleştirdi. Ağustos 1940'ta Britanya'ya yönelik ilk esaslı Alman taarruzu başladı. Bombardıman uçaklarının gündüz gözüyle gerçekleştirdiği bir dizi saldırının çoğu *Britanya Muharebesi'nde Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin avcı uçakları tarafından savuşturuldu ve Alman uçakları yok edildi. Bundan sonra başlayan ve sivilleri hedef alan gece bombardımanları Mayıs 1941'e kadar devam etti. Almanya ve işgal altındaki ülkelere karşı Müttefikler'in gerçekleştirdiği hava saldırılarının boyutları savaş boyunca arttı. Hava saldırılarını ve doğrudan açılan ateşi önlemek adına geliştirilen radar, Müttefikler'in bombardıman gücünde devrime yol açtı. Hava Mareşal Sir Arthur Harris kumandasındaki Britanya Bombardıman Komutanlığı'na sürekli daha fazla kaynak ayrıldı. Öte yandan ABD Hava Kuvvetleri'nin gündüz baskınları ile Britanya'nın gece bombardımanları bir araya gelerek Alman şehirlerini yerle bir etmeye girişti. Bu sırada Alman bombardıman kuvvetinin esası Doğu Cephesi'ne kaydırılmıştı. Avcı ve bombardıman uçakları kara ordusuna destek oluyor, Leningrad ve Stalingrad gibi kuşatma altındaki şehirlere hücum ediyordu. 1944 ve 1945 boyunca İngiltere'nin güneyine insansız uçan bombalar (V1'ler) ve roket füzeleri (V2'ler) atıldı. Bu saldırılar görece az zararlar verdi. Ekim 1944'te Uzakdoğu'da ABD kuvvetleri, Japon şehirlerini yoğun bir bombardımana tuttu. ABD uçakları, dünyanın ilk atom bombalarını 6 Ağustos'ta *Hiroşima ve 9 Ağustos'ta *Nagasaki şehirlerine attı. Böylece Japonya'yla savaş sona yaklaşmış oldu.

Bonhoeffer, Dietrich (1906-45) Alman Lüteriyen ilahiyatçı. Nazizm'e aktif biçimde muhalefet eden Bonhoeffer, Alman Hıristiyanların Nazizm ile Hıristiyanlığı sentezleme çabalarını protesto eden Barmen Deklarasyonu'nu imzaladı (1934). Hükümet tarafından öğretmenlik yapması yasaklandı. 1937'de Bonhoeffer'in Finkenwalde'deki papaz okulu kapatıldı. 1942'de Hitler'e muhalif Almanlar ile Britanya hükümeti arasında bağlantı kurmaya çalıştı. 1943'te tutuklanarak Buchenwald Toplama Kampı'na götürüldü ve 1945'te burada asıldı.

Bonifatius, VIII. (1235-1303) Papa (1294-1303). Genellikle oradan oraya seyahat eden bir papalık diplomatı ve hukukçuydu. Fransa kralının ruhban sını-

fından vergi toplama hakkına papalık yetkisiyle müdahale edince IV. *Philippe'yle felakete yol açan bir kavgaya tutuştu. Sonucunda Philippe, 1303'te Bonifatius'u derdest etti. Yaşadığı şok papanın ölümüne sebebiyet verdi. Bu olay, papalığın İtalya'dan Fransa'daki Avignon'a taşınmasında etkili oldu.

Bonner, Elena *Bkz.* ANDREY SAHAROV.

Bonnie Prince Charlie *Bkz.* STUART, CHARLES EDWARD.

Boone, Daniel (yak. 1734-1820) ABD'li yerleşim önderi. Yerlisi olduğu Pensilvanya'dan 1767'den itibaren batıya doğru, Kentucky'nin keşfedilmemiş bölgelerine seyahat etti. Burada yerleşim yerleri kurdu ve düşman Amerikan yerlilerine karşı savunmada başarılı oldu. Ardından daha da batıya, Missouri'ye giden Boone'ye 1799'da burada toprak tahsis edildi. Amerikan yerlilerinin karşısında avcı, keşifçi ve savaşçı tarzıyla yaşadığı zamanın efsanelerinden biri oldu.

Booth, Charles (1840-1916) Britanyalı toplum araştırmacısı. *Life and Labour of the People in London*[59] (1891-1903) kitabıyla Londra'daki yoksulluğa dair kapsamlı bir araştırma sunmuştur. Yoksulluğun boyutlarını, nedenlerini ve yoğunlaştığı yerleri irdelemiştir. Beatrice *Webb'den faydalanan Booth'un yöntemi, gözleme ve devlet kayıtlarının araştırılmasına dayanmaktadır. Bu anlamda toplumsal çalışmalarda öncü olmuş, etkisi bugünlere kadar gelmiştir. Yaşlıların sorunları üzerine yoğunlaşan ilgisi, Yaşlı Aylıkları Yasasının (1908) hazırlanmasını hızlandırmıştır.

Booth, John Wilkes (1838-65) Başkan *Lincoln'ün ABD'li suikastçısı. Trajedi oyunlarında oynayan tiyatrocu Edwin Booth'un kardeşidir. *Konfederasyon yanlısı olan John Wilkes Booth, *Amerikan İçsavaşı'nın son demlerinde zafere giden Lincoln Hükümeti'ni devirmeye yönelik küçük çaplı bir komploda yer aldı. 14 Nisan 1865'te Washington'daki Ford Tiyatrosu'nda Lincoln'ü ölümcül bir şekilde yaraladı. Ardından Virginia'ya kaçmış, 26 Nisan'da yeri tespit edilmiş ve öldürülmüştür. Eyleme dahil olan dört arkadaşı da asılmıştır.

Booth, William (1829-1912) Britanyalı dini önder ve Kurtuluş Ordusu'nun kurucusu (1878). Aslen Metodist bir vaiz olan Booth, eşi Catherine'nin yardımını alarak, üniforması ve kuşağı üstündeyken din eğitimi amacıyla sokak vaazları verip şarkılar söylemiştir. Dünyanın diğer bölgelerinde de benzer misyonları teşvik etmek için kurduğu örgütten hediyeler yollamıştır.

Borden, Sir Robert Laird (1854-1937) Kanadalı devlet adamı. 1901'de Muhafazakâr Parti'nin başkanı olarak seçildi. 1911 genel seçiminde Liberal Parti'yi yenerek Kanada başbakanlığı görevini *Laurier'den devraldı. 1914'te şövalye nişanı alan Borden, I. Dünya Savaşı boyunca görevde kaldı. 1917'den sonra bir koalisyon hükümetinin başına geçti ve imparatorluk savaş kabinesine katıldı. 1920'de siyasetten çekildi.

Borgia, Cesare (yak. 1476-1507) İtalyan devlet adamı. Kardinal Rodrigo Borgia'nın (sonraları Papa VI. Aleksander) gayrimeşru oğlu ve Lucrezia *Borgia'nın ağabeyi olan Cesare Borgia, 1493'te kardinal oldu. 1499'da ağabeyi Giovanni'nin papalık ordusu başkomutanlığı görevini, muhtemelen onu öldürerek, devraldı. Düzenlediği iki askeri seferle Orta İtalya'nın büyük bir bölümünde hâkimiyet sağladı. Ancak 1502'de babasının ölümü üzerine düşmanları harekete geçti ve 1504'te Napoli'de yenilgiye uğratıldı.

59 Londra Halkının Hayatı ve Çalışma Koşulları. (ÇN)

Borgia, Lucrezia (1480-1519) İtalyan soylu kadın. Kardinal Rodrigo Borgia'nın (sonraları Papa VI. Alexander) gayrimeşru kızı olan Lucrezia Borgia, babası ve ağabeyi Cesare *Borgia'nın siyasi ittifakları uğruna üç evlilik yaptı. Genellikle doğum ve evlilik skandallarıyla adı anıldı. 1501'deki üçüncü evliliğinin ardından sanat hamiliğine soyundu ve giderek daha fazla dine yöneldi.

Boris Godunov (yak. 1551-1605) Rus çarı (1598-1605). Saraydaki kariyerine IV. *İvan (Korkunç İvan) döneminde başladı. Aklı evvel oğlu Fyodor'un (1584-98) hükümdarlığı döneminde Moskova Prensliği'ne fiilen hükmetti. Çar olma yolunda taşları yavaş yavaş döşedi. İsveç'e karşı başarılı bir savaş (1590-95) yürüttü, dış ticareti destekledi ve kendisine karşı çıkan *boyarlarla acımasızca mücadele etti. Bütün boyarların Boris'e düşman olması ve halkın memnuniyetsizliğinden kaynaklanan "Kargaşalık Dönemi" (sekiz yıllık hanedan ve siyaset krizi) 1604'te baş gösterdi. Boris, 1605'te aniden öldü.

Bormann, Martin (1900-yak. 1945) Alman siyasetçi. 1928'de Hitler'in şahsi ekibine atandı. 1941'de Hess'in ardından parti başkan vekili oldu. Bormann, Hitler'in en yakın çalışma arkadaşı olarak görülse de üst düzey Naziler arasında hakkında en az şey bilinen isimdi. Nitekim II. Dünya Savaşı'nın sonunda ortadan kayboldu. 1945 Nürnberg Mahkemeleri'nde gıyabında ölüm cezasına çarptırıldı. Berlin'de toprak altından çıkarılan bir iskeletin teşhis edilmesiyle 1973'te resmen öldüğü açıklandı.

Bornu *Bkz.* KANEM-BORNU.

Borodino Muharebesi (7 Eylül 1812) Moskova'nın 110 kilometre batısında Rusya ile Fransa arasında gerçekleşen bir muharebe. *Kutuzov, *Napoleon'un ordusunu burada karşılamayı tercih etmişti. Ruslar, müstahkem bir tepenin merkezinde konuşlandı. 12 saatlik yoğun çarpışmaların ardından olağanüstü bir top yağmuru ve süvari taarruzuyla Rus kuvvetleri bölündü. Ruslar geri çekilmeye zorlandı ve muzaffer Napoleon, savunmasız Moskova'ya doğru ilerlemeye başladı. *Napolyon Savaşları'nın bu en kanlı muharebesinde 80 binin üzerinde asker hayatını kaybetti.

borough[60] İngiltere'de belli ayrıcalıklardan faydalanan kasabalara verilen isim. *Borough* Anglo-Sakson *burh* idari biriminden evrilmiştir. 12. yüzyıldan itibaren kraliyetin ve soyluların tanıdıkları imtiyazlardan faydalanmaya başladılar. 14. yüzyıl sonrasında temsilcileri Parlamento'ya düzenli olarak katıldı. İlk toplantıları 1265'te her şehir ve *borough* biriminden Simon de *Montfort'un çağırdığı ikişer temsilciyle yapıldı. İskoçya'da, İngiliz *borough* biriminin karşılığında *burgh* ismi kullanılmaktadır.

Borsa Çöküşü (1929) ABD'de yaşanan ve "Büyük Çöküş", "Wall Street İflası" veya "Büyük Panik" olarak da bilinen sert bir mali kriz. 1929'un ilk yarısında New York Borsası'nda eşi görülmemiş bir yükseliş gerçekleşti. Buna karşın Eylül sonlarından itibaren fiyatlar azalmaya başlayınca satış işlemleri arttı. Bir aydan kısa bir sürede hisse senedi değerleri yüzde 40 düştü ve bu düşüş sonraki üç yılda da devam etti. Çöküşün pek çok nedeni vardır. Her ne kadar savaş sonrası ABD ekonomisi yükselişte gibi gözükse de temeli yetersiz ve bozuktu. Eskiden kalan madencilik ve tekstil gibi ana sanayi kolları zayıf, tarım faaliyetleri durgundu. Dört milyona ulaşan işsiz sayısı kabul edilemez derecede yüksekti. Ayrıca dışarıya verilen borçların çoğunun güvencesi düşüktü. Yeni meydana gelen zengin sınıfın gösterişli yaşam tarzı, pek çok insan tarafından kredi ve borsa spekülasyonu yoluyla taklit edilmeye çalışıldı. Ancak bunun için sağlam bir bankacılık sistemi yoktu. İktisadi dalgalanma zinciri

60 İngiltere'nin yerel yönetimler yapısı içerisinde kasaba benzeri bir idari birim. (ÇN)

kırılınca panik baş gösterdi. Çöküşün etkileri o kadar büyüktü ki her şey domino taşı gibi yıkıldı: Emlak değerleri dibe vurdu, fabrikalar kapandı ve bankalar kredileri geri istemeye başladı. Sonuncusu dünya çapında *Büyük Buhran'ı tetikledi.

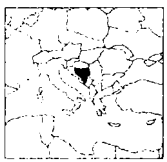
Boscawen, Edward (1711-61) "İhtiyar Dretnot" lakabıyla bilinen Britanyalı amiral. Batı Hint Adaları'nda gerçekleşen *Jenkins'in Kulağı Savaşı'nda ve *Avusturya Veraset Savaşı'nda görev yaptı. 1758'de Nova Scotia'daki Louisburg Kuşatması'nda deniz harekâtının başındaydı. Buradaki başarısı Kanada'nın fethedilmesine giden yolu açtı. En bilinen başarısı ise 1759'da Portekiz açıklarında, Lagos'ta Fransa'nın Akdeniz donanmasını yok etmesidir. Bu, *Yedi Yıl Savaşı'nda Britanya'nın denizlere hâkim olmasına katkıda bulunmuştur.

Bosch, Juan (1909-2001) Dominikli devlet adamı. 1939'da solcu Dominik Devrimci Partisi'ni (Partido Revolucionario Dominicano-PRD) kurdu. Rafael *Trujillo diktatörlüğü sırasında sürgün edildi. Trujillo'nun öldürülmesi üzerine Dominik Cumhuriyeti'ne geri döndü (1961). Neredeyse 40 yıllık süreçteki ilk serbest seçimlerde devlet başkanı (1962-63) seçildi. Çok kapsamlı liberal ve demokratik reformlar gerçekleştirdi. Ancak görevine başladıktan dokuz ay sonra Kilise, toprak sahipleri ve sanayicilerin desteklediği sağcı ordu komutanları tarafından devrildi. Bosch'un taraftarlarının 1965'te başkaldırması ABD'nin askeri müdahalesine zemin hazırladı. 1966'da devlet başkanlığı yarışını, ABD destekli Joaquin Balaguer'e kaybetti.

Bose, Subhas Chandra (1897-1945) Hint milliyetçi siyasetçi. 1928'de Cevahirlal *Nehru'yla beraber Hindistan Bağımsızlık Birliği'ni kurdu. *Hindistan Ulusal Kongresi Partisi'nin başkanı olmasına (1938-39) karşın diğer önderlerle çatışma halindeydi. 1941'de fiili ev hapsinden kaçarak Almanya'ya gitti. Nazilerin desteğini almayı başaramayınca 1943'te Japonya ve Singapur'a geçti. Orada Hint savaş esirlerinden kurduğu Hindistan Ulusal Ordusu'nun komutanlığını üstlendi. Ayrıca geçici bir Hint hükümeti kurdu.

Bosna-Hersek

Başkent:	Saraybosna
Yüz ölçümü:	51.197 km²
Nüfus:	3.875.723 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 mark = 100 fening
Dini yapısı:	%40,0 Müslüman; %31,0 Ortodoks; %15,0 Katolik
Etnik yapısı:	%48,0 Boşnak; %37,1 Sırp; %14,3 Hırvat
Diller:	Boşnakça, Hırvatça, Sırpça (hepsi resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi

Güneydoğu Avrupa'da, Balkan Yarımadası'nda yer alan bir ülke. Kuzey ve batıda Hırvatistan; doğuda Sırbistan; güneydoğuda Karadağ ile komşudur.

Fiziki Ülke çoğunlukla dağlık ve ormanlıktır. Adriyatik'te kısa bir sahil şeridi bulunur.

Ekonomi Eski Yugoslav cumhuriyetlerinin en yoksulu olan Bosna-Hersek, içsavaştan (1992-95) sonra çok ağır bir ekonomik çöküş yaşamıştır. Ülkede kömür, demir, bakır, krom, manganez, zincifre, çinko ve cıva gibi çok çeşitli maden kaynakları

bulunur. Hayvancılık yapılmaktadır. Ayrıca başta gelen tarım ürünleri tahıllar, meyveler ve sebzelerdir. Sanayi kolları arasında madencilik, çelik, araç montajı ve tekstil bulunur. Bosnalıların önemli bir kısmı Batı Avrupa'da göçmen işçilik yapmaktadır.

Tarih İlk İliryalıların yerleştiği bölge, Roma'nın Illyricum eyaletinin bir parçasıydı. 7. yüzyılda ülkeye *Slavlar yerleşti. Bosna-Hersek, 1137'de Macar hâkimiyetine girdi. 1386'da Osmanlılar, bölgeyi işgal etti ve uzun süren direnişin ardından 1463'te eyaleti yaptı. Osmanlı, bu toprakları çoğu Müslüman olan Boşnak soylular aracılığıyla yönetmesine rağmen devlet güç kaybettikçe halkın büyük kesimi otoriteye isyan etti. 18. yüzyılın başlarında Avusturya güçleri Türkleri püskürtmeye başladı. *Panslavizm'in yükselişi 1821, 1831 ve 1837'de isyanlar çıkmasına sebep oldu. 1875'teki bir ayaklanma Avusturya işgalini beraberinde getirmiş, 1908'de bölge resmen *Avusturya-Macaristan'a ilhak edilmiştir. Sırbistan ve Rusya'nın bu duruma itirazıyla çıkan uluslararası kriz, ancak Almanya'nın müdahale tehdidiyle yatıştı. Sırplar, ilhaka karşı çıkmaya devam etti ve terör eylemlerine de kasten göz yumdu. Kriz 1914'te Arşidük Franz Ferdinand'ın karısıyla beraber başkent Saraybosna'da öldürülmesiyle zirveye çıktı. Bu suikast I. Dünya Savaşı'nın fitilini ateşledi. Savaştan sonra Bosna, yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na dahil edildi. Daha sonra bu krallığın adı *Yugoslavya olarak değiştirildi. II. Dünya Savaşı'nda Bosna ve Hersek eyaletleri Alman kukla devleti Hırvatistan topraklarına katıldı. Söz konusu topraklar Yugoslav partizanları tarafından verilen savaşa sahne oldu. Bölge, II. Dünya Savaşı sonrasında *Tito'nun önderliğindeki komünist Yugoslavya'ya girdi.

1990'da Aliya İzzetbegoviç devlet başkanı oldu. 1992'de Yugoslavya'nın dağıldığı sırada Bosna-Hersek'in Müslüman nüfusu, referandumda bağımsızlık yönünde görüş belirtti. Çoğu Batı ülkesi bu kararı tanısa da esas olarak Sırp ve Hırvat azınlıkların yaşadığı bölgeler Müslüman ağırlıklı hükümetten bağımsızlığını ilân etti. Dolayısıyla bu üç etnik grup, topraklar için savaşmaya başladı. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Topluluğu tarafından yapılan girişimler, halihazırda devam eden bu vahşi içsavaşta ara bulmak konusunda pek mesafe kat edemedi. Üç taraf da prensipte Bosna-Hersek'in etnik gruplar temelinde bölgelerden oluşan federal bir devlet olmasında anlaşmasına karşın bölgelerin sınırları üzerinde mutabakat sağlanamadı.

Nisan 1992'de Sırplar Saraybosna'yı kuşattı. Aynı yılın sonlarında Sırpların yönettiği Yugoslav ordusunun desteğiyle ülkenin üçte ikisi ele geçirildi. BM barışı koruma gücünün Müslümanları savunmak üzere müdahalesi ve "etnik temizlikten" kaçmayı başarabilenlere rağmen binlerce sivilin katledilmesinin önüne geçilemedi. 1994'te NATO, BM'nin oluşturduğu uçuşa yasak bölgeye giren Sırp avcı uçaklarını düşürdü. Ayrıca karada da Sırp hedeflerini bombaladı. Aynı yıl Bosnalı Müslümanlar ve Bosnalı Hırvatlar ittifak kurdu. 1995'in ortalarından itibaren, Hırvat ordusunun da desteğiyle, Sırpların elindeki toprakların önemli bir kısmı geri alındı. Devam eden NATO hava saldırıları sonucunda Eylül 1995'te Saraybosna kuşatması kaldırıldı. Aralık 1995'te ABD'nin aracılık ettiği *Dayton Anlaşması imzalanarak barış sağlandı. Bu anlaşmaya göre aynı sınırlar içerisinde Bosna-Hersek tek bir devlet olarak kalacak, ancak batıda bir Bosna-Hırvat federasyonu ile kuzey ve doğuda bir Bosna Sırp cumhuriyetine bölünecekti. Çatışmalar tekrardan tam olarak başlamasa da birkaç ciddi problem çözümsüz kalmıştı. Bunların başlıcaları, binlerce mültecinin yeniden yerleştirilmesi ve bütün taraflardan savaş suçlularının yakalanarak yargılanması konularıydı. 1996'da İzzetbegoviç, yeni oluşturulan üçlü dönüşümlü yönetim sisteminin başkanlığına seçildi. İzzetbegoviç'in yanında bir Sırp ve Hırvat da görev yapıyordu. Dayton Anlaşması'nın askeri alan dışındaki koşullarının uygulanması görevi, uluslararası olarak atanan

bir yüksek temsilciye verildi. Bu kişi, fiilen Bosna-Hersek sivil yönetiminin en tepesindeydi. NATO, Aralık 2005'e kadar barışı koruma askeri operasyonlarını sürdürdü. Bu tarihte bir Avrupa Birliği kuvveti görevi devraldı. 2014'te yüksek işsizlik oranı hükümet karşıtı şiddet eylemlerine yol açtı.

Boston ABD'nin Massachusetts eyaletinin Boston Körfezi'nde yer alan başkenti. Yaklaşık 1630'da Massachusetts Körfezi kolonisinin ana yerleşim yeri olarak kurulan Boston, New England püritenliğinin ilk merkezlerindendi. 1742'de şehir yönetimine devlet konağı ve pazar yeri olarak miras bırakılan Faneuil Hall Pazarı, "Özgürlüğün Beşiği" olarak bilinir. Bostonlular, *Damga Yasası İsyanı'yla (1765) Britanya'nın vergilendirme girişimlerine direnişin başını çekti. 1770'te Britanyalı askerler, kalabalık tarafından tehdit altında hissedince ateş açarak beş kişiyi öldürdü. Bu olay Boston Katliamı olarak anıldı. 1773'te İngiltere'den çay taşıyan gemiler, diğer çay ithalatçılarını ve *Townshend Yasalarıyla el altından yürütülen kâr faaliyetlerini tehdit etmeye başlamıştı. Bunun üzerine *Özgürlüğün Çocukları (Sons of Liberty) örgütü, bugün **Boston** Çay Partisi olarak bilinen olayda, limanda demirli gemilerdeki çayları denize döktü. Britanya tarafından boşaltılan şehre 1776'da George *Washington girdi. Boston, cumhuriyetin ilk yıllarında *Federalist Parti'nin kalelerinden biri oldu.

Bosworth Field Muharebesi (22 Ağustos 1485) Leicestershire'deki İngiliz kasabası Bosworth yakınlarında gerçekleşen bir muharebe. Sonucunda VII. *Henry ve Tudor Hanedanı, İngiliz tahtına oturdu. Henry, Galler'e çıktıktan aşağı yukarı iki hafta sonra Gal ordusuyla beraber III. *Richard'ın daha da büyük ordusuyla karşılaştı. Lort Stanley ve beraberindeki ordusu Henry'nin tarafına geçene kadar savaş ortadaydı. Henry böylece zafer kazanmış, Richard ise öldürülmüştü. Günün sonunda Stanley, Richard'ın tacını alarak Henry'nin başına geçirdi.

Botany Körfezi Güneydoğu Avustralya'da Tazman Denizi'nin New South Wales kıyılarında hemen Sidney'in güneyinde yer alan bir körfez. 1770'te Kaptan *Cook buraya ayak bastı. Cook, seyahatte yanında olan doğabilimci Sir Joseph Banks (1743-1820) tarafından toplanan çok çeşitli bitkiye göndermeyle körfeze bu adı[61] verdi. 1787'de sürgün yeri olarak belirlenen körfezin buna uygun olmadığı anlaşıldı ve onun yerine yakınlardaki Sidney Koyu seçildi.

Botha, Louis (1862-1919) Güney Afrikalı asker ve devlet adamı, Güney Afrika Birliği'nin ilk başbakanı (1910-19). Boer Savaşı'nda Boer tarafının en başarılı önderlerinden biri olan Botha 1900'de başkomutanlık görevine geldi. Britanya kuvvetlerine karşı gerilla savaşı yürüttü. Transvaal'in ilk başbakanı olarak, Güney Afrika Birliği'nin anayasasının yazılmasından sorumlu Ulusal Komite'de (1908-09) önemli bir rol oynadı. Bir yıl sonra Güney Afrika Birliği başbakanı oldu. Louis Botha, I. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'i destekledi ve 1915'te Alman Güneybatı Afrikası'nı ilhak etmesinden dolayı takdir edildi.

Botha, P. W. (Pieter Willem Botha) (1916-2006) Güney Afrikalı devlet adamı, başbakan (1978-84), devlet başkanı (1984-89). 1936'da Ulusal Parti'ye katıldı ve başta Cape Province olmak üzere parti örgütlenmesinde görevler aldı. Daha sonra başbakan olarak seçildi. Baskıcı bir lider olan Botha, *Apartheid* uygulamasını dayatmaya devam etti. Baskılar üzerine, yeni bir anayasa (1984) da dahil olmak üzere sınırlı bazı reformlar yürürlüğe soktu. Beyaz olmayan sınıflara belli bir düzeyde siyasi temsil hakkı tanıdı. Daha radikal değişikliklere karşı koyması nihayetinde iktidarı kaybetmesine yol açtı.

61 *Botany*, İngilizce botanik, yani bitkibilim anlamına gelmektedir. (ÇN)

Botsvana

Başkent:	Gaborone
Yüz ölçümü:	581.730 km²
Nüfus:	2.127.825 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 pula = 100 tebe
Dini yapısı:	%71,6 Hıristiyan; %6,0 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%79,0 Tsvana; %11,0 Kalanga; %3,0 Basarva
Diller:	Setswana, İngilizce (resmi), yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Bağlantısızlar Hareketi, Milletler Topluluğu, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Afrika'da denize kıyısı olmayan bir ülke. Batı ve kuzeyde Namibya; doğuda Zimbabve ve güneyde Güney Afrika'yla komşudur.

Fiziki Botsvana, Afrika'nın güneyinin sıcak ve kurak orta bölümlerinde yer alır. Yıllık 600 milimetre yağmur alan kuzeybatıda bir bataklık havzası bulunur. Okavango isimli bu havza, ülkenin tek su yüzeyidir. Orta ve batı, Kalahari Çölü'yle kaplı olup doğuda ise büyük bir tuz çölü olan Makgadikgadi vardır.

Ekonomi Elmas ana ihracat ürünüdür. Buradan elde edilen gelirler yüksek bir büyüme oranı getirmişse de 2009 bunalımında elmas talebinin inişe geçmesiyle Botsvana ekonomisi büyük yara almıştır. Tahminlere göre daha fazla yeraltı kaynakları keşfedilmeyi beklemektedir. Diğer ihracat malları arasında bakır, nikel, sodyum karbonat ve et bulunur. Tarım faaliyetleri genelde hayvancılık şeklinde görülür. Hükümet, elmas zenginliğini kullanarak Botsvana ekonomisini çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Turizm ve finans hizmetleri de yükselen sektörler arasındadır.

Tarih Botsvana'nın ismi önceden Bechuanaland olarak biliniyordu. 1801'de Britanyalı misyonerler güneyde yaşayan Tsvana halkını ziyaret etti. 1817'de Londra Misyonerlik Derneği, Kuruman'a yerleşti. 19. yüzyılın ikinci çeyreğinde David *Livingstone ve diğer misyonerler buradan faaliyet yürüttü. 1885'te Britanya'ya tabi bir devlet olarak Bechuanaland ilân edildi. Devletin idari merkezi Mafeking oldu. Büyükbaş hayvancılık faaliyetinde elde edilen başarı, Güney Afrika Birliği'nde Basutoland (Lesotho) ve Svaziland'la birlikte Botsvana'yı da topraklarına katma isteği doğurdu. Fakat 1935'te Britanya hükümeti bu talebi reddetti; Botsvana sakinlerine danışılmadan ve bir anlaşma yapılmadan toprakların başka devlete geçirilmesi kabul edilmeyecekti. Topraklarda sözü geçen kabile, Ngvato kabilesiydi. Bir İngiliz kadınla evlendiği için kabilenin şefi Seretse *Hama ülkeden atılmış, bu sıralarda milliyetçi bir hareket halihazırda başlamıştı. 1965'te bu süreç demokratik bir anayasanın kabulüyle sonuçlandı. Arkasından 30 Eylül 1966'da bağımsızlık geldi. Botsvana Cumhuriyeti ismini alan devletin başkanı Seretse Hama oldu. 1980'de Hama'nın ölümü üzerine dönemin devlet başkan yardımcısı Quett Masire, başa geçti ve 1989 ve 1994'te yeniden seçildi. 1998'de Masire emekli olunca Festus Mogae; 2008'de de Mogae'nin yerine Seretse Hama'nın en büyük oğlu ve Botsvana Savunma Kuvvetleri'nin eski komutanı Ian Hama devlet başkanı oldu. 21. yüzyılın başlarında AIDS, en önemli sorunlardan biriydi. Yetişkin nüfusun %35'inden fazlası HIV veya AIDS virüsü taşıyordu. Buna rağmen, diğer gelişmekte olan ülkelerin aksine Botsvana'da kapsamlı tedavi maddi olarak erişilebilir durumdaydı.

Boudicca (veya Boadicea) (ö. MS 62) Britanyalıların kraliçesi, İngiltere'nin doğusunda yer alan Iceni kabilesinin hükümdarı. Roma, Kral Prasutagus'la (Boudicca'nın kocası) yaptığı antlaşmayı kralın ölümü üzerine MS 60'ta bozunca Boudicca, Roma'ya isyan bayrağı açtı ve Colchester, Saint Albans ve Londra'yı yağmaladı. Daha sonra Roma'nın valisi Suetonius Paulinus tarafından nihai olarak yenilgiye uğratıldı. Bu yenilgiden kısa bir zaman sonra intihar etti ve ismi Roma işgaline karşı yerel direnişin sembolü oldu.

Bougainville, Louis Antoine de (1729-1811) Fransız kâşif. 1766-1769 arasında dünyanın çevresini dolaşan ilk Fransız seferinin başındaydı. Güney Pasifik'te pek çok adayı dolaşan Bougainville, bilimsel bulgularını bir araya topladı. Solomon Adaları'nın en büyüğüne onun ismi verildi.

Boulanger, Georges Ernest (1837-91) Fransız general ve siyasetçi. Fransa-Prusya Savaşı'nın (1870-71) intikamını almak için Almanya'ya sefer düzenleme fikrine giderek daha da halk desteği buldu. 1886'da savaş bakanı olsa da Almanya'yla yeni bir savaşı kışkırtacağından korkan ılımlı cumhuriyetçileri arkasına alamadı. 1887'de bakanlık görevinden istifaya zorlanan Boulanger, hükümete muhalif kesimin odak noktası oldu. Bir dizi ara seçimden galip çıkmasına karşın bu fırsatı devlet başkanı olmak için kullanamadı. Zamanla popülaritesi düştü. Hükümetin kendisini vatan hainliğiyle yargılamaya hazırlandığı sırada yurtdışına kaçtı.

Bounty İsyanı (1789) Kaptan *Bligh komutasındaki Bounty kraliyet gemisinde, Tongan Adaları yakınında İngiliz tayfanın çıkardığı isyan. Bligh'in sert yönetiminden hoşnut olmayan bir kısım mürettebat, Fletcher *Christian önderliğinde ayaklandı. Beraberinde 18 kişiyle Bligh, küçük ve açık bir tekneyle yanlarına harita verilmeden denize terk edildi. Bligh'in yer yön bulma yeteneği ve becerikliliği sayesinde 5822 kilometre yol yaparak altı hafta sonra Timor'a ulaşmayı başardılar. İsyancılardan bazıları teslim oldu, diğerleri de yakalanarak İngiltere'de savaş mahkemesinde yargılandı. 1790'da Fletcher Christian ile bir kısım isyancı, yanlarında birkaç Tahitili erkek ve kadınla beraber Pitcaim Adası'na yerleşti. Bunların soyundan gelenler 1856'da Norfolk Adası'na göç etti.

Bourbon Avrupalı büyük bir hanedan. Hanedan, Fransa hükümdarı IX. Louis'in altıncı oğlu Clermont Kontu Robert (1256-1317) ile Bourbon lortluğunun vârisinin evlenmesiyle kuruldu. İlk dük, oğulları I. Louis (1279-1341) oldu. 1503'te unvan, ailenin Montpensier koluna geçti. 1527'de ise Bourbon Hanedanı'nın reisliği Marche-Vendôme çizgisine kaydı. Vendôme Dükü Antoine de Bourbon (1518-62) Navarra Krallığı'nın konsort[62] kralı olurken kardeşi Louis de *Condé prensi yapıldı. 1589'da son *Valois hanedanlığı kralının ölümü üzerine Antoine'nin oğlu IV. *Henri (1589-1610 arası hükümdar) olarak Fransa kralı oldu. Henri'nin vârisleri 1792'ye kadar kesintisiz olarak Fransa'ya hükmetti: XIII. Louis (1610-43 arası hükümdar), Louis XIV (1643-1715 arası hükümdar), XV. Louis (1715-74 arası hükümdar), XVI. Louis (1774-92 arası hükümdar). XVI. Louis, *Fransız Devrimi sırasında tahttan indirildi. XVII. Louis (1793-95'te sadece kâğıt üzerinde kral) hüküm süremeden öldü. Bourbon Hanedanı yeniden tesis edilince XVI. Louis'in kardeşleri XVIII. Louis (1814-24 arası hükümdar) ve X. Charles (1824-30 arası hükümdar) tahta çıktı. Fransa'nın son Bourbon kralı Louis-Philippe (1830-48 arası hükümdar) ailenin Orléans kolunun en küçük erkek üyesiydi. 1700'de XIV. Louis'in ikinci torunu V. Felipe olarak İspanya tahtına çıktı (1700-46 arası hükümdar). Böylece *İspanya Veraset Savaşı başlamış oldu. Felipe'nin

62 Hükümdar karı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

soyu o günden bugüne kadar İspanya tahtını elinde tuttu (1931-75 arası cumhuriyet dönemi hariç).

boyar Ortaçağ Rus toplumunda prens olmayan en yüksek sınıfın üyelerine verilen isim. 10. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar boyarlar, prenslerin maiyetindeki en kıdemli kişilerdi. Boyarlara büyük topraklar tahsis ediliyordu. 13. yüzyıldaki Moğol fethinden sonraki merkezkaç eğilimlerin yükseldiği dönemde bağımsız güçler haline geldiler. Ancak büyük Moskova prensleri güçlerini toparlayınca boyarların bağımsızlığı da büyük oranda dizginlendi.
15-17. yüzyıllar arasında Moskova boyarları, yaklaşık 200 aileden oluşan, dışarıya kapalı bir aristokratik sınıf oluşturdu. Boyarlar, prenslerle ilişkilerindeki çıkarlarını boyar konseyindeki (*duma*) varlıkları üzerinden korumaya devam etti. 1547'den 1584'e kadar hüküm süren IV. *İvan (Korkunç İvan) aralarından sadık olanlarını destekleyerek ve yerel seçilmiş yöneticilere dayanarak boyarların gücünü büyük ölçüde kırdı. 17. yüzyıl boyunca toplumsal ve siyasi konumları zayıflamaya devam etti ve nihayetinde I. *Pyotr (Büyük Petro) tarafından kıdem ve unvanları kaldırıldı.

Boycott, Charles Cunningham (1832-97) Britanya'nın İrlanda'daki toprak işleri sorumlusu. County Mayo'da bulunan Lort Erne'nin mülkündeki İrlandalı kiracılar, Toprak Cemiyeti'nin talimatıyla, kira indirimi talep etti ve güncel miktarı ödemeyi reddetti. Bunun üzerine Boycott, söz konusu İrlandalıların topraktan çıkarılması emrini verdi (1880). *Parnell, Boycott'la iletişim kurmamaları ve ailesini de toplumdan dışlamaları yönünde herkesi uyardı. İzlenen bu taktik başarılı oldu ve Boycott bölgeyi terk etmek durumunda kaldı. Bunun gibi iletişimi kesme eylemleri için o dönemden itibaren "boykot[63] etmek" ifadesi kullanıldı.

63 Aynı zamanda adı geçen şahsın soyadı olan İngilizce "boycott" kelimesi, boykot anlamındadır. (ÇN)

Boyne Muharebesi (1 Temmuz 1690) Stuart Hanedanı'nın mücadelesine büyük bir darbe indiren ve III. *William'ın İrlanda üzerindeki hâkimiyetini pekiştiren bir çatışma. Drogheda yakınlarında gerçekleştirilen muharebede yakın zamanda sürgün edilen II. *James ve beraberindeki İrlanda-Fransa kuvvetleri, III. William'ın Protestan ordusu karşısında sayıca azdı. William, Boyne Nehri üzerinden saldırı düzenleyince James'in ordusu dağıldı ve kaçmak durumunda kaldı. Sonuç olarak James, Fransa'ya sürgüne döndü; William'ın İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı olarak konumu sağlamlaştı. 1795'te İrlanda'da Protestanlığın yayılmasını desteklemek için kurulmuş siyasi bir dernek olan Orange Order, bu zaferi hâlâ her sene anmaktadır.

Bowell, Sir Mackenzie (1823-1917) Kanadalı Muhafazakâr Parti üyesi siyasetçi, başbakan (1894-96). Başbakanlık görevine geldikten sonra partisi keskin biçimde bölündü. 1896'da bakanlarının yarısı istifa edince, kendisi de istifa etti.

Bow Street Koşucuları Londra'nın ilk örgütlü polis teşkilatı. Merkezi Bow Sokağı'ndaki Sulh Ceza Mahkemesi'nde olan teşkilat, Sulh Hâkimi (ve romancı) Henry Fielding tarafından 1740'lardan itibaren emrindeki kuvvetlerin sayısını artırmak için oluşturuldu. Görevleri arasında mahkeme emirlerini tebliğ etmek ve detektiflik yapmak vardı. Etkili faaliyetleri itibarlarını artırdı. Suçlularda korku ve saygı uyandırıyorlardı. 1829'da Londra Büyükşehir Polis Teşkilatı'nın kurulmasıyla ayrı bir yapı olarak varlıkları sona erdi.

Bradford, William (1590-1657) Pilgrimlerin önderi. Yorkshire'de doğan Bradford, Scrooby ayrılıkçılarıyla beraber Hollanda'ya kaçtı. Mayflower gemisiyle beraber Plymouth'a, yani New England'daki ilk kalıcı koloniye gelen Bradford, vali seçilerek ölümüne dek bu koloniyi yönetti. Amerikan yerlilerini etkisiz hale

getirdi. Koloninin, Londralı tüccarlardan mali anlamda bağımsız olmasını sağladı. *History of Plimmoth Plantation*[64] isimli eseri kaleme aldı.

Bradlaugh, Charles (1833-91) Britanyalı toplumsal reformcu. Cumhuriyetçi ve reform hareketlerinin azimli bir savunucusu olan Bradlaugh, doğum kontrolüyle ilgili bir el ilânı bastırdığı için, 1877-1878'de Annie *Besant'la beraber yargılandı. Suçlama düştü ve gebelik önleyici hapların kamuya açık reklamının yapılması mümkün hale geldi.

Bradley, Omar Nelson (1893-1981) ABD'li general. II. *Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika ve Sicilya seferi kolordularını komuta etti. Normandiya Çıkarması'ndaki ABD kara güçlerinin başındaydı. Hemen arkasından gelen *Ardenler Taarruzu'ndan sonra Eisenhower'in 1945'te Elbe'de Sovyet güçleriyle bir araya gelme emrinden fazlasını yaptı. *NATO'nun inşasında etkili bir rol oynadı. Savaş sonrası yıllarda ABD'nin küresel savunma stratejisini belirleyen ve ABD'li askerlerin *Kore Savaşı'nda savaşma inancını geliştiren isimlerden biridir.

Bragança Portekiz'e hükmetmiş hanedan (1640-1910). Portekiz hükümdarı I. João'nun gayrimeşru oğlu olan Afonso, ilk Bragança dükü yapıldı (1442). Afonso'nun vârisleri, hükümdarlığın en zengin soyluları haline geldi ve kraliyet ailesiyle yaptıkları evlilikler sonucunda 1580 İspanya işgalinden önce Portekiz tahtında hak iddia etti. 1640'ta Portekiz, İspanya egemenliğinden kurtulunca, daha önce VIII. Bragança dükü olan IV. João tahta çıktı. Bundan sonra Bragança dükü unvanı taht vârisine verilmeye başlandı.

Brandenburg Bir Alman eyaleti, *Prusya Krallığı'nın merkezi. Almanların buradaki Slav nüfusunu egemenliğine geçirmesi 12. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Kurulan *markgraflık (yak. 1157), ismini Berlin'in batısındaki Brandenburg kasabasından almıştır. 1356'da markgrafın imparatorluk *elektörü olarak statüsü, V. *Karl'ın (Şarlken) Altın Boğa fermanıyla[65] onaylandı.

1415'te *Hohenzollern Hanedanı'nın gelişiyle kuvvetli bir merkezi devlet dönemi başladı. 1540'tan sonra Brandenburg, Lüteriyen *Reformasyon'u kabul etti. 17. yüzyılın başlarında, Almanya'nın batısında ve Prusya'da (1618) yeni toprakları sınırlarına kattı. *Friedrich Wilhelm (Büyük Elektör) (1620-88), *Otuz Yıl Savaşı başındaki tarafsızlık sürecinin ardından savaşa girdi ve *Vestfalya Antlaşması'nda (1648) çok büyük avantajlar elde etti. Daha sonrasında, Prusya'da tam egemenlik sağlandı (1660). Friedrich Wilhelm, Brandenburg-Prusya'yı çok güçlü bir ordu ve bürokrasiye sahip merkezileşmiş bir Avrupa gücü yaptı. XIV. Louis tarafından kendisine önerilen *Hugenotları ortadan kaldırma fırsatını değerlendirdi ve böylece ülkesinin sanayi ve ticaretini geliştirdi. 1701'de Elektör III. Friedrich (1657-1713) Prusya'da kral unvanı aldı ve Brandenburg, Prusya Krallığı'nın bir eyaleti oldu.

Brandenburg Kapısı Berlin'in ayakta kalan tek şehir kapısı. Brandenburg Kapısı'nın yapımı, Prusya hükümdarı II. Friedrich Wilhelm'in baş mimarı Carl Langhans (1732-1808) tarafından 1788-1791 arasında tamamlandı. Neoklasik stilde inşa edilen bu kapının en tepesinde zaferi simgeleyen dört savaş arabası bulunur. 1961'de Berlin Duvarı'nın yapılmasından sonra Doğu Berlin tarafında kaldı ve bölünmüş şehrin anlamlı bir sembolü oldu. 21 Aralık 1989'da tekrar açıldı.

Brandreth, Jeremiah *Bkz.* PENTRICH AYAKLANMASI.

64 Plimmoth Koloni Tarihi. (ÇN)

65 Sözü edilen ferman, V. Karl (Şarlken) döneminde değil, IV. Karl döneminde yürürlüğe girmiştir. (ÇN)

Brandt, Willy (doğum ismi **Karl Herbert** Frahm) (1913-92) Alman devlet adamı, Batı Almanya şansölyesi (1969-74). 1957-1966 arasında Batı Berlin valiliği yaptı. 1964'te Batı Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin genel başkanı oldu. Mimarı olduğu detant politikası ve Doğu blokundaki komünist ülkelerle ilişki kurulması fikri uluslararası çapta desteklendi. Pragmatist bir kişiliği olan Brandt, ortak ekonomi projelerinin değerlendirilmesi ve saldırganlığın önlenmesi politikasını teşvik etti. Dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durumu inceleyen Brandt Komisyonu'na başkanlık yaptı. Komisyon, 1980'de bir rapor (*bkz.* BRANDT RAPORU) yayımladı. Brandt, 1971'de Nobel Barış Ödülü aldı.

Brandt Raporu Uluslararası bir komisyon tarafından dünya ekonomisinin içinde bulunduğu durum üzerine *North-South: A Programme for Survival*[66] (1980) başlıklı bir rapor. Birleşmiş Milletler'in topladığı komisyon, 1977-1979 arasında Willy *Brandt başkanlığında toplantılar gerçekleştirdi. Komisyondan, iki tarafın da iyiliği için zengin Kuzey Yarımküre ile yoksul Güney Yarımküre arasında ticari ilişkilerin derhal geliştirilmesi yönünde öneri çıktı. Kuzey'deki devletler, komisyonun bu tavsiyelerini dinlemekte çekinceliydi. O nedenle komisyonun üyeleri, ikinci bir rapor kaleme almak üzere tekrar toplandı: *Common Crisis North-South: Cooperation for World Recovery*[67] (1983). Son rapor, "üç yıl önceye göre çok daha büyük tehlikeler" tespit ediyor, "çatışma ve yıkım" öngörüsünde bulunuyordu. Bu gidişattan ancak uluslararası mali dengenin sağlanmasıyla çıkılabilirdi.

Brandywine Muharebesi (11 Eylül 1777) *Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Britanya kuvvetlerinin Philadelphia'ya saldırısı üzerine gerçekleşmiş bir çarpışma. Muharebede Sir William Howe, Washington'a taktik üstünlük sağladı. Sonuçta Washington, ağır kayıplar vererek çekilmek durumunda kaldı. 27 Eylül'de Britanya, Philadelphia'yı işgal etse de bu zafere bir ay geçmeden *Saratoga'yla karşılık verilecekti.

Brauchitsch, Walter von (1881-1948) Alman feldmareşal. Alman ordusunun başkomutanı olarak (1938-41) Avusturya (*bkz.* ANSCHLUSS) ve Çekoslovakya'nın (*bkz.* SÜDET) işgalini yürüttü. Polonya, Hollanda ve Fransa'ya karşı başarılı seferlere komuta etti. Almanya'nın Moskova'yı ele geçirememesinin günahı üstüne yüklenince Hitler tarafından görevine son verildi.

Brezilya

Başkent:	Brazilya
Yüz ölçümü:	8.514.877 km²
Nüfus:	201.009.622
Para birimi:	1 real = 100 sentavo
Dini yapısı:	%73,6 Katolik; %15,4 Protestan
Etnik yapısı:	%53,7 beyaz; %38,5 mulatto[67]; %6,2 siyahi
Diller:	Portekizce (resmi), Almanca, Japonca, İtalyanca, Amerikan yerli dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), MERCOSUR, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Amerika'nın en büyük ülkesi. Brezilya'nın on ülkeyle sınırı vardır. 7400 kilometrelik sahil

66 Kuzey-Güney: Bir Hayatta Kalma Programı. (ÇN)

67 Kuzey-Güney'in Ortak Krizi: Küresel Kalkınma İşbirliği. (ÇN)

68 ABD ve Güney Amerika'da çeşitli bölgelerde siyahi-beyaz ebeveynden doğan melezlere verilen isim. (ÇN)

şeridine sahip olan ülke, ekvatorun iki tarafında 4 derece kuzey enlemden 33 derece güney enlemine uzanır.

Fiziki Brezilya'nın kuzey bölgelerinin tamamı, kollarıyla beraber devasa Amazon Nehri havzasında yer alır. Buranın güneyinde yaylaların ve *campo* adı verilen yer şekillerinin (derin nehir vadileri tarafından kesilen dağ platoları) bulunduğu Mato Grosso bölgesi görülür. Büyük göller kesiminde iklim, kahve yetiştirmeye müsaittir. Güneye gidildikçe yükseklik azalır; hayvancılık ve çiftlik tarımına müsait kocaman ovalar karşımıza çıkar. Çok büyük bir alanı kaplayan Amazon yağmur ormanlarının son yıllarda %12'sinin yok olması dünya çapında bir endişeye sebep olmuştur.

Ekonomi Geniş topraklara sahip yeni sanayileşmiş bir ülke olan Brezilya, dünyanın en büyük yedinci ekonomisidir. Sanayi faaliyetleri orta ve güney kesimlerde yoğunlaşır. Kuraklık sıkıntısı çeken kuzey ve kuzeydoğu ise gelişmemiştir. Brezilya topraklarının yalnızca %7'si ekime müsaittir. Ekimi yapılan ürünler arasında kahve, soya fasulyesi, tahıllar ve pirinç öne çıkar. Brezilya, yeraltı kaynakları açısından zengindir. Dünyanın en büyük üçüncü boksit rezervi; en büyük kolombiyum rezervi; yüksek kalite demir cevheri; en büyük berilyum rezervlerinden biri buradadır. Ayrıca altın, manganez ve kalay da çok miktarda bulunur. Sanayi kolları arasında tekstil, ayakkabı, kimyasallar ve çimento vardır. Öte yandan Brezilya, hidroelektrik enerji üretimi açısından en yüksek kapasiteye sahip ülkelerden biridir. Yüksek enflasyon, dış borç ve aşırı orantısız servet dağılımına karşın ülke, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasındadır.

Tarih Brezilya, aslen Portekiz kolonisi olarak kurulan tek Güney Amerika ülkesidir. Ülke, Tordesillas Antlaşması'yla (1494) Portekiz kraliyetine bırakıldı. Martim Afonso de *Sousa'nın São Vicente'yi kurmasıyla ilk yerleşimler 1532'de başladı. 16. yüzyılın ilk yarısı boyunca 12 kaptanlık oluşturuldu. 1549'a kadar merkezi bir hükümet kurulmadı. Bu tarihte Thomé de Sousa, genel vali olarak belirlendi ve Salvador (Bahia) başkent yapıldı. Kuzeydoğu kıyıları 17. yüzyılda kısa bir süreliğine Hollanda'ya kaptırılsa da geri alındı.
1800'e gelindiğinde kolonideki refah, Portekiz'i geçmişti. *Napolyon Savaşları neticesinde Portekiz sarayı Rio de Janeiro'ya taşındı. Burası Portekiz İmparatorluğu'nun merkezi haline geldi. 1821'de VI. João, Lizbon'a döndüğünde oğlu Pedro, Brezilya'da kral naibi olarak kaldı. Ertesi sene, neredeyse tek bir damla kanın akmadığı bir darbeyle Brezilya İmparatoru I. Pedro adıyla tahta çıktı. Böylece oğlu II. Pedro'nun 1889'da tahttan çekilmesine kadar hayatını sürdürecek bir bağımsız imparatorluk kurmuş oldu. Brezilya'nın yeni tip sömürge ekonomisi, *fazenda* denilen mülklerde üretilen kahve ve yabanıl kauçuk gibi tarımsal ürünlerin ihracatına dayanıyordu. Ayrıca köle emeğine bağlıydı. Brezilya ekonomisi, ülkenin iki en önemli kurumu olan kölelik (1888) ve monarşi (1889) çökene kadar fiilen sağlam durdu. 1891'de Brezilya, federal anayasaya sahip bir cumhuriyet oldu. 1930'daki hileli seçimler ve *Büyük Buhran'ın etkileri askeri müdahaleyi getirdi. Müdahale sonucunda Getúlio *Vargas geçici devlet başkanı olarak atandı. Vargas, 1945'te devrilene kadar iktidarda kaldı. 1954'te intihar etmeden önce uluslararası siyasette etkili bir konumda bulundu. Vargas'tan görevi devralan Juscelino Kubitschek (1956-61) kararlı bir ekonomik genişleme programını devreye soktu. İç gelişmeyi teşvik etmek için en başta Brazilya'da geleceğe dönük bir başkent inşa etti. Devlet Başkanı João Goulart (1961-64) bunun yol açtığı enflasyon ve ağır bir ödemeler dengesi açığıyla karşı karşıya kaldı. Kırsal bölgelerde köylü birlikleri, radikal bir toprak devrimi davasında bir araya gelmeye başladı. Kendilerine yönelen bu tehdide karşılık Brezilya'nın toprak sahibi ve sanayici kesimleri 1964 askeri darbesini ve devamında kurulan bir dizi baskıcı rejimi destekledi. Bu yöne-

timler yabancı yatırımları ülkeye çekmeye uğraştı. Devlet Başkanı Figueiredo (1978-84) sivil idareyi ve demokrasiyi yeniden tesis etti. Onun halefi José Sarne (1985-89) döneminde de yeni bir anayasa benimsendi. Hızlı sanayileşme ve bunun beraberinde gelen kentleşme, gelir eşitsizliğini çok yüksek seviyelere getirdi. 1990'ların başında çok yükselen enflasyona ekonomik gerileme de eklenince Devlet Başkanı Collor de Mello'nun hükümeti sallanmaya başladı. 1992'de Collor de Mello Hükümeti, yolsuzluk iddiaları üzerine istifa etti. Arkasından Itamar Franco, 1995'e kadar devlet başkanlığı görevini yürüttü. 1995'ten itibaren koltuğu devralan Fernando Cardoso, ekonomiyi yavaş yavaş güçlendiren bir özelleştirme politikası güttü. 1964 darbesinden beri ilk solcu devlet başkanı Luis Ignacio Lula da Silva 2003'te iktidarı eline aldı. 2006'da tekrar seçilen Lula da Silva'yı 2011'de, kendi seçtiği aday olan, Brezilya'nın ilk kadın devlet başkanı Dilma Rousseff takip etti.

Breakspear, Nicholas *Bkz.* IV. HADRIANUS.

Breckinridge, John Cabell (1821-75) ABD'li siyasetçi ve general. 1851-1855 arasında Temsilciler Meclisi'nde Demokrat Parti'den milletvekilliği yaptı. 1856'da *Buchanan'ın başkan yardımcısı seçildi. 1860'ta Demokrat Parti bölününce Güneyli Demokratların adayı olarak Abraham *Lincoln'e karşı başkanlık yarışına girdi. Kasım 1861'den itibaren Konfederasyon ordusunda tümgeneral olarak büyük hizmet verdi. 1865'te Jefferson *Davis başkanlığında savaş bakanı oldu.

Breda Kuzey Brabant bölgesinde Belçika sınırına yakın, tarihsel öneme sahip bir Hollanda şehri. 1566 **Breda Anlaşması**, II. *Felipe'nin Hollanda politikasına karşı mücadele etmek üzere Protestan ve Katolik soylular ile kent burjuvazisi tarafından kurulan bir birliktir. Kent tarihinin en dramatik olaylarından biri 1625'te İspanyol komutan Spinola'ya teslim olunmasıdır. Breda, 1636'da Hollandalılar tarafından geri alındı ve 1648'de nihai olarak Hollanda'nın parçası oldu. Restorasyon'dan hemen önce, 1660'ta II. *Charles, **Breda Deklarasyonu**'nu duyurdu. Söz konusu metne göre af çıkacak, dini hoşgörü sağlanacak ve askerlere olan borç ödenecekti. **Breda Antlaşması** (1667) ise ikinci *Hollanda-İngiltere Savaşı'nı sonlandırdı.

Breitenfeld Muharebeleri Otuz Yıl Savaşları sırasında gerçekleşen, adını Leipzig yakınlarındaki bir köyden alan iki muharebe. İlk muharebe 17 Eylül 1631'de Kont Johannes Tilly komutasındaki Katolik güçleri ile İsveç hükümdarı II. *Gustav'ın (Adolf) Protestan ordusu arasında meydana geldi. Başlarda üstünlük sağlasa da Johannes Tserklaes'in (Tilly kontu) eski tip kare taktiği İsveçlilerin esnek doğrusal düzenine boyun eğdi. Gustav'ın zaferi, Otuz Yıl Savaşları'ndaki ilk önemli Protestan başarısı oldu. Ayrıca İsveç'in Avrupa sahnesine bir güç olarak çıkışının da habercisiydi. 2 Kasım 1642'de yapılan ikinci muharebe de İsveç zaferiyle sonuçlandı.

Brejnev, Leonid İliç (1906-82) Sovyet devlet adamı. 1960'ta Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanlığına geldi (yani kâğıt üzerinde devletin başı) (1960-64). 1964'te *Hruşçov'un (Kruşçev) yerine Komünist Parti genel sekreteri oldu. Brejnev, bu iki makama sahip olarak Sovyet politikasının kontrolünü fiilen eline alsa da başlarda iktidarı Kosigin'le paylaştı. Brejnev dönemi, ekonomik ve toplumsal durgunlukla bilinir. İçeride muhaliflerin üzerine daha da yoğun biçimde gidildi. Dışarıda ise *detant girişimlerini yeniden *Soğuk Savaş koşullarına dönüş izledi. 1968'de *Çekoslovakya'nın işgali kararı büyük oranda Brejnev'e aitti. Bu bağlamda, "eğer sosyalizmin devamı tehdit altındaysa bir sosyalist devlet başka bir sosyalist devletin içişlerine müdahale edebilir" öğretisi sürdürüldü.

Brendan (Aziz) (yak. 486-yak. 575) İrlandalı başrahip. Brendan'ın, yanında bir grup keşişle beraber vaat edilen topraklara (muhtemelen Orkney veya Hebridler) doğru çıktığı yolculuğu anlatan "Aziz Brendan Seyrüseferi" (yak. 1050) efsanesi Ortaçağ'da herkesçe bilinirdi.

Brest-Litovsk Antlaşması (1918) Polonya'daki aynı isimli bir kasabada Sovyet Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında imzalanan belge. Konferans, Sovyet Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çıkması amacıyla Aralık 1917'de toplandı. *Rus Devrimi'ne Müttefikler'in yardım etmesi veya Almanya ile Avusturya-Macaristan'da işçilerin ayaklanması umuduyla *Trotskiy (Troçki), müzakereleri ustalıkla uzattı. Fakat ikisi de gerçekleşmedi. *Lenin pes etti ve temsilcilerine Almanya'nın sunduğu koşulları kabul etmeleri emrini verdi. Antlaşma sonucunda Rusya, Avrupa'da bulunan topraklarının neredeyse yarısından (Finlandiya, Baltık eyaletleri, Beyaz Rusya ya da bugünkü adıyla Belarus, Polonya, Ukrayna ve Kafkasya'nın bir bölümü) vazgeçti. Kasım 1918'de batıda Almanların ateşkes ilânı Brest-Litovsk Antlaşması'nı geçersiz kılsa da Ruslar, *Versay Barış Anlaşması'yla yalnızca Ukrayna'yı geri alabildi.

Brétigny Antlaşması (1360) İngiltere hükümdarı III. Edward ile Fransa hükümdarı II. Jean arasında gerçekleştirilen antlaşma. Jean'ın yenilgisi ve *Poitiers'de esir alınması üzerine gerçekleştirilen bu antlaşma, 3 milyon kron fidye karşılığı Jean'ın serbest kalmasını sağladı. Ayrıca Antlaşma, *Yüz Yıl Savaşı'nın geçici olarak durdurulması ve İngilizlerin Anjou ile Normandiya üzerindeki hak iddialarının tanınması sonucunu doğurdu. Gascony ve Guyenne ise Fransa'da kaldı. 1369'da İngiltere-Fransa arasında yeniden çatışmalar başlayınca Brétigny Antlaşması hiçbir zaman uygulanamadı.

Bretton Woods Konferansı (1944) Birleşmiş Milletler'in düzenlediği parasal ve mali konular üzerine bir konferans. 44 ülkeden temsilciler, ABD'nin New Hampshire eyaletindeki Bretton Woods'da toplandı. Konferans'ta, dünyadaki para birimlerinin istikrara kavuşturulması ve savaş sonrası uluslararası ticarete güvenin tesis edilmesinin yolları tartışıldı. Temsilciler, konferansın sonucunda kurulacak Uluslararası Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası'na (*Dünya Bankası) dair proje geliştirdi. Söz konusu banka, derhal yardıma muhtaç olan devletlere uzun vadeli sermaye sağlayacaktı. Öte yandan uluslararası ticaret ve ödemelerde dengesizliklerin finanse edilmesi işlevi görecek Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) oluşturulması için plan hazırlandı. Adı geçen bu iki kuruluş, Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

BRIC Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in İngilizcedeki baş harflerinden oluşan kısaltma. 21. yüzyılın başlarında bu ülkeler, önde gelen dünya ekonomileri arasına girme ihtimali en yüksek olan dört gelişmekte olan devlet olarak görülüyordu. BRIC kısaltması, 2001'de iktisatçı Jim O'Neill tarafından bulundu.

Brian Boru (yak. 926-1014) İrlanda'nın son büyük kralı (1011). Brian Boru, daha önce kendisini güney İrlanda'daki Munster ve Limerick'in hükümdarı ilân etmişti. Böylece, Dal Cais hanedanlığına mensup Munster hükümdarı Brian, İrlanda'ya üç yüzyıl boyunca hükmetmiş güçlü Uú Néill Hanedanı'nın etkisini kırdı. 1012'de, Dublin'e yerleşmiş Norsların desteğiyle Leinster'in askerleri başkaldırdı. Brian'ın kuvvetleri Clontarf Muharebesi'nden galip çıkmasına karşın kendisi savaşta öldürüldü.

Briand, Aristide (1862-1932) Fransız devlet adamı. Arka arkaya gelen 14 hükümette 11 kez başbakanlık ve dışişleri bakanlığı yaptı. Sağlam bir sosyalist ve etkileyici bir hatip olan Briand, 1903'te parlamento-

ya girdi. 1905'te Kilise ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması sürecinde öncü rol oynadı. 1909'da başbakan oldu. 1920'lerde barış ve uluslararası dayanışmanın ateşli bir savunucusuydu. Milletler Cemiyeti'ni destekledi. *Versay Barış Antlaşması sonrası Fransa'nın Almanya'ya sert tutumunu eleştirdiği için başında olduğu bakanlar kurulu 1921'de dağıldı. Britanya ve Almanya Dışişleri Bakanları Austen *Chamberlain ve Gustav Stresemann'la yakın ilişkiler kurdu. En büyük başarıları arasında *Locarno Antlaşması (1925) ve *Kellogg-Briand Paktı (1928) bulunur.

Briganteler Kuzey Britanya'da Humber ile Tyne Nehri arasında yaşayan Keltlere verilen isim. "Dağlı" olarak bilinirler. MS 43'te Roma istilasının ardından İmparator Claudius, Brigante'nin kraliçesi Cartimandua'yla ittifak kurdu. Kraliçeye karşı çıkan en az üç isyanın bastırılmasında Roma orduları görev yaptı. Ayrıca Cartimandua, kendisine sığınan *Caratacus'u da Roma'ya teslim etmiştir. Roma içsavaşları (68-69) sırasında kraliçe, Roma karşıtı kocası Venutius tarafından sürüldü. Vespasianus, Petilius Cerialis'i Britanya valisi (*legatus*) yaptı. Yaklaşık MS 71-74'te Petilius Cerialis, kuzeye yürüyerek eskiden Brigante kabilesinin yaşadığı topraklarda, Dokuzuncu Lejyon'a ait kalıcı bir kale olarak Eboracum'u (York) kurdu.

Bright, John (1811-89) Britanyalı Liberal Parti üyesi siyasetçi ve reformcu. İyi bir hatip olan Bright, Richard Cobden'le beraber Tahıl Yasalarının kaldırılması mücadelesinin önderiydi. Ayrıca Kırım Savaşı'na (1854) şiddetle karşı çıktı. Daha sonra adı 1867 Reform Yasasıyla anıldı.

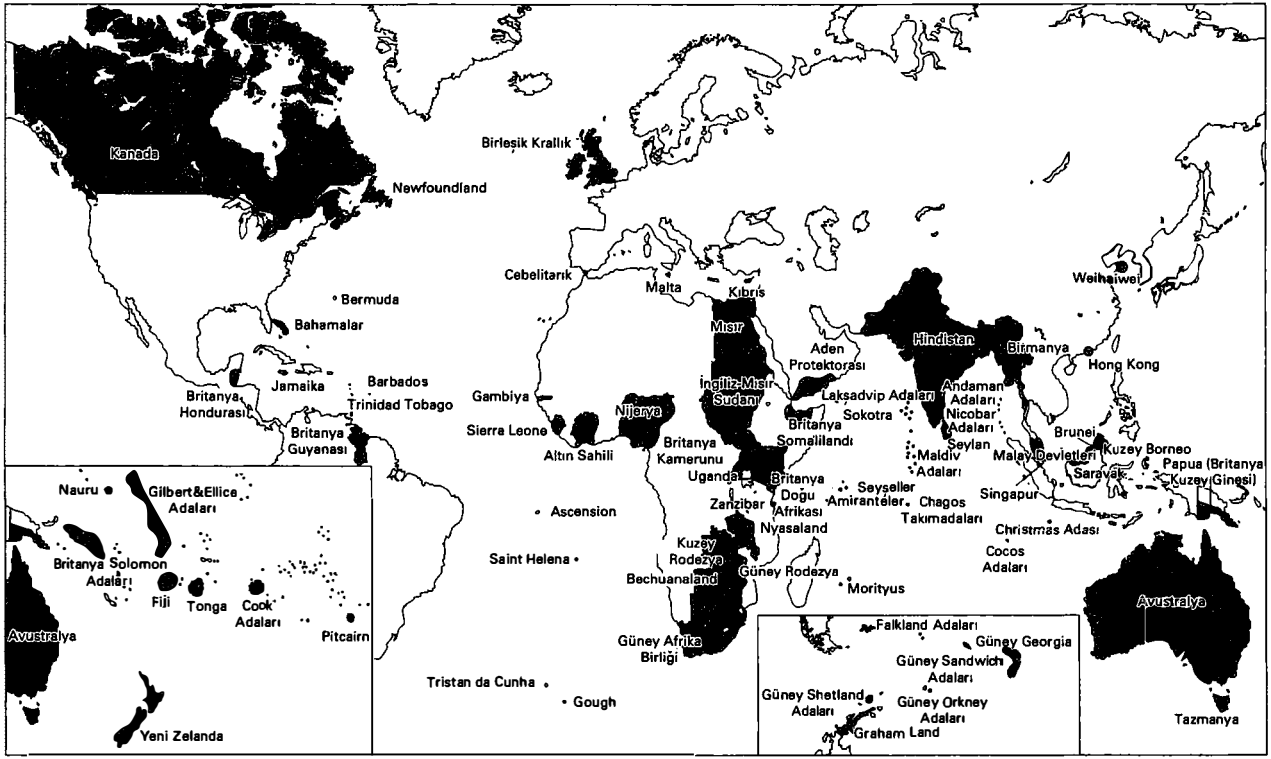
Britanya (tam hali Büyük Britanya) İngiltere, Galler ve İskoçya'yı içine alan ada. Ayrıca çevredeki küçük komşu adaları da içermektedir. Eski İngiltere dönemlerinden sonra "Britanya" ismi yalnızca tarihsel bir kavram olarak kullanılıyordu. VIII. Henry ve VI. Edward dönemlerinde, İngiltere ve İskoçya'yı birleştirme çabalarıyla beraber Britanya kavramı günlük siyasete girdi. 1604'te I. James, "Büyük Britanya kralı" ilân edildi. 1707 Birliği'nde bu isim, Birleşik Krallık için de benimsendi. Dönemin yasa metinlerinde İngiltere "Güney Britanya", İskoçya da "Kuzey Britanya" şeklinde geçmektedir. *Ayrıca bkz.* BİRLEŞİK KRALLIK.

Britanya Hondurası Orta Amerika'daki *Belize'nin 1973'e kadar geçerli olan eski adı.

Britanya İmparatorluğu 300 yıl boyunca Britanya kraliyeti ve yönetimine tabi olmuş bir sömürgeler, mandalar ve diğer topraklar bütünü. Bu egemenlik biçiminin yerini, bütün devletlerin özerk olduğu serbest bir birlik olan Milletler Topluluğu almıştır.

Britanya'nın denizaşırı ilk yerleşimleri 16. yüzyılda kuruldu. 1670'e gelindiğinde Amerika, New England, Virginia ve Maryland'de koloniler oluşmuştu. Britanya, Jamaika'yı fethetmiş, Karayipler'de kendi tebaasından topluluklar yaratmıştı. Britanya sömürgeciliğinin esas itici gücü ticaretti. *Hudson's Bay Company şirketi aracılığıyla Kanada yolu açıldı. *Doğu Hindistan Şirketi'yle ise Hindistan'da ticaret merkezleri kuruldu. Köle ticaretiyle beraber Britanyalı tüccarlar Batı Afrika'ya geldi. İmparatorluk, güçlü bir donanma ve ülkeyi kapalı bir ekonomik sistem içerisinde tutan ticari kısıtlamalarla idare ediliyordu.

1800'de Britanya, her ne kadar 13 Amerikan kolonisini halihazırda kaybetmiş de olsa, Newfoundland'ı, Kanada'nın nüfusu az olan bölgelerini, Batı Hint Adaları'nı ve ticari anlamda fayda sağlayan diğer adaları elinde tutuyordu. İspanya'da Cebelitarık hâlâ imparatorluk toprağıyken 1788'de Avustralya'da New South Wales eyaletinde sürgün yerleşimi kuruldu. *Napolyon Savaşları sırasında Malta, Morityus, Maldivler, Seylan ve Cape Kolonisi başta olmak üzere başkaca adalar alındı. Özellikle Cape Kolonisi, Doğu'ya seyahat eden gemilerin taze

Britanya İmparatorluğu. *Harita, 1914'te Britanya İmparatorluğu'nun kapsadığı alanı gösteriyor.*

gıdayla ikmal edilmesi için değerliydi. Söz konusu gemilerin çoğu Doğu Hindistan Şirketi'ne aitti. Şirket sürekli büyüyor, Hindistan ve diğer yerlerdeki ticari tekelinden yoğun biçimde faydalanıyordu. Yeni toprakların hepsi Britanya'nın ticari kalkınmasının bir parçası olarak görüldü. 1841'de Hong Kong'un ele geçirilmesi de bu bağlamda değerlendirildi. 1820'lerden itibaren, Britanyalı aileler yurtdışında yerleşimler kurmaya başlayınca, yeni bir sömürge hareketi başladı. 1857'de gerçekleşen *Hindistan Ayaklanması Britanya hükümetinin Hindistan'ın yönetimini Doğu Hindistan Şirketi'nden almasına neden oldu. Ocak 1877'de Kraliçe Victoria, Hindistan imparatoriçesi ilân edildi. "Afrika Talanı" ve Pasifik'te yeni tropikal sömürgeler için rekabete girişildi. 1884'te İmparatorluk Federasyon Birliği kurularak Britanya ve sömürgeleri arasında bir siyasi federatif yapı amaçlandı. 1887 ve 1897'de Londra'da düzenlenen iki Sömürgeler Konferansı'nda bir araya gelen sömürgelerdeki başbakanların reddetmesi üzerine bu plan suya düştü. Stratejik anlamda kilit bölge olarak Afrika'nın güneyi görülüyordu. Cecil *Rhodes ve Alfred Milner'in, Afrika'nın güney burnundan en kuzeyine kadar tek bir Britanya sömürgesi kurma hayalleri vardı. Bu sömürge demiryoluyla birbirine bağlanacak, bütün imparatorluğun ana ekseni haline gelecekti. İkinci *Boer Savaşı'yla birlikte bu hayal tarihe karıştı. Boer Savaşı'nın bir diğer sonucu kalıcı bir İmparatorluk Savunma Komitesi kurulmasıydı (1902). 1938'e kadar varlığını sürdürecek Komite'nin görevi imparatorluk savunmasının eşgüdümünü sağlamaktı. I. Dünya Savaşı sonrasında Alman ve Osmanlı *mandalarının elde edilmesiyle İmparatorluk toprakları en geniş sınırlara ulaştı. 600 milyondan fazla insan Londra'dan yönetiliyordu. 19. yüzyılın sonlarında beyaz sömürgelerin hepsinde özerklik hareketleri çoktan başlamıştı. Kanada'dan başlayıp Avustralasya ve Güney Afrika'ya yayılan bu hareketler, adı geçen topraklara 1931'de *dominyon statüsü verilmesiyle sonuçlandı. Hindistan Ulusal Kongresi 1885'te kurulmuştu. Fakat İmparatorluk bünyesindeki yerli halkların buna benzer özerk yapılar kurma girişimleri o kadar kolay sonuç vermedi. Sömürgeleşmenin ortadan kalkması süreci ancak 1945'ten sonra başlamış, 1964'te tamamen sona ermişti. Eski sömürgelerin çoğu, bağımsız olduktan sonra *Milletler Topluluğu'nun üyesi olmaya devam etti. Milletler Topluluğu'nda yer alan Britanya hariç 15 devlet, Britanya hükümdarını devlet başkanı olarak kabul etmekte, diğerleri de Milletler Topluluğu'nun başı olarak görmektedir. Kraliçe II. Elizabeth, 1982'de Britanya ile Kanada, 1986'da ise Britanya ile Avustralya arasında anayasal bağların koparılmasına onay verdi. 1980-1990'larda Avustralya ve Yeni Zelanda'daki cumhuriyetçi hareketler destek görmeye başladı. Bugün Britanya; Cebelitarık, Falkland Adaları ve 1995'te bağımsızlık referandumunda hayır oyu veren Bermuda dahil 14 tabi toprağa sahiptir. 1997'de Hong Kong, Çin'e geri verilmiştir.

Britanya Kuzey Amerikası Yasası (İngilizcesi **British North America Act**) (1867) *Kanada Dominyonu'nu kuran Britanya yasası. *Amerikan İçsavaşı sona yaklaştıkça Britanya, ABD'nin Kuzey Amerika'da yayılmacı bir politika güdeceğinden korkmaya başlamıştı. 1864'te Birleşik Kanada'dan temsilciler; New Brunswick, Prince Edward Island, Nova Scotia ve Newfoundland'dan gelenler diğer temsilcilerle federasyon fikrini tartışmak üzere bir araya geldi. 1867'de yapılacak teklif üzerinde anlaşılmışsa da Prince Edward Island ve Newfoundland'in onayı alınamadı. Temmuz 1867'de Britanya Parlamentosu, bir yasa yürürlüğe sokarak New Brunswick ve Nova Scotia sömürgelerini Kanada eyaletiyle birleştirdi. Kanada da Quebec (Canada East bölgesi) ve Ontario (Canada West bölgesi) olarak ikiye bölündü. Böylece "Kanada adı altında tek bir dominyon" oluşturuldu.

Britanya Muharebesi (Ağustos-Ekim 1940) Britanya semalarında, Britanya ile Almanya arasında gerçekleştirilen bir dizi hava muharebesi. Fransa'nın düşmesinden sonra Alman uçakları Britanya'nın kıyı nakliyatlarına *bombardıman saldırıları gerçekleştirmeye başladı. Almanların amacı, Britanya avcı uçaklarını kendisine çekip yok etmekti. Saldırı, Britanya'nın toptan işgaline giden yolun başlangıcı olarak görülüyordu. Temmuz-Ağustos 1940'ta yapılan bu hamle, Almanların pike bombardıman uçaklarında ağır kayıplar vermesiyle sonuçlandı. Arkasından bu kez güney İngiltere'ye saldırılar yapıldı ve Almanlar yine büyük zararla çıktı. Ağustos sonu, Eylül başı Britanya uçak fabrikalarına, radar tesislerine ve avcı uçaklarının bulunduğu hava meydanlarına yönelik yoğun bombardımanlar gerçekleşti. Bu bombardımanlarda Britanya ciddi kayıplar yaşadı. Ancak Hitler, tam da Kraliyet Hava Kuvvetleri Avcı Uçakları Komutanlığı araç ve pilot tahsisatını tükettiği sırada, saldırıların Britanya şehirlerine yöneltilmesi emrini verdi. Hitler'in gündüz gerçekleştirilen Londra bombardımanına öncelik vermesi, Komutanlık'ın toparlanması için zaman kazandırdı. 1 Ekim'de başlıca şehirlerini gündüz bombardımanı, gece bombardımanına dönüştü. Fakat daha bu zamandan, Almanların esas hedefi olan Britanya hava gücünü yok etmeyi başaramadığı belli olmuştu. 12 Ekim'de Hitler, Britanya'yı işgal planını bilinmeyen bir tarihe erteledi. Düşmana kıyasla uçak sayısı çok az olan Britanya 900 uçak kaybederken Alman kayıpları 1700'ü buldu. Britanya tarafından muharebede ilk defa kullanılan radar teknolojisi, önemli bir katkı verdi.

Britanya Rajı (Hintçe "egemenlik" anlamında) Özellikle 1858-1947 arasında, Hindistan'daki Britanya hükümetine verilen isim. Zamanla gelişigüzel bir şekilde *Doğu Hindistan Şirketi'nin ticari amaçları doğrultusunda oluşturulan Raj'ın en parlak dönemi, Şirket'in hâkimiyetini sona erdirmiş olan *Hindistan Ayaklanması'ndan sonraki 50 yıllık süreçtir. Kraliçe Victoria'nın Hindistan imparatoriçesi ilân edildiği (Ocak 1877), Lort *Curzon'un genel vali (1899-1905) olduğu bu dönem, bir *emperyalizm çağına denk gelmekteydi. "Üzerinde güneş batmayan" bir İmparatorluk söz konusuydu. Raj'ın milliyetçi yönden eleştirisini yapan *Hindistan Ulusal Kongresi, 1885'te kuruldu ve nihayetinde Raj'ın yerini aldı. 1947'de Britanya, iktidarı yeni kurulan Hindistan ve Pakistan devletlerine bırakınca Raj sona erdi. Britanya'nın memurları ülkeyi terk etse de Batı düşünce biçimi, başta eğitim sistemi ve orduda olmak üzere, Hint Yarımadası'ndaki bağımsız ülkelerin niteliklerine ve yönetim biçimlerine yönelik etkisini sürdürmektedir.

Britanya Topluluğu *Bkz.* MİLLETLER TOPLULUĞU.

Bronz Çağı *Bkz.* TUNÇ ÇAĞI.

Brooke, Alan Francis, Birinci Vikont Alanbrooke (1883-1963) Britanyalı feldmareşal. I. Dünya Savaşı'nda ülkesine başarıyla hizmet etti. 1930'larda top uzmanı olarak öne çıktı. II. Dünya Savaşı'nda *Dunkirk'teki çekilme sırasında kolordu komutanıydı. Daha sonra, kraliyet genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanları konsey başkanı olarak komuta kademesini Churchill'le görüşmelerde temsil etti. Churchill'in askeri strateji başdanışmanı sıfatıyla kendisine Roosevelt ve Stalin'le görüşmelerinde eşlik etti.

Brooke, Sir James (1803-68) Britanyalı maceraperest ve Saravak (günümüzde Malezya'da) hükümdarı (1841-68). 1839'da Borneo'ya gelen Brooke, Brunei prenslerinden birine kendisine yönelik çıkan isyanı bastırmasında yardım etti ve 1841'de Kuching valisi yapılarak ödüllendirildi. Daha sonra bağımsız hükümdarlığını ("Beyaz Raja") ilân etti. Hayırsever

bir otokrat yönetim kurarak egemenliğini Saravak'ın neredeyse tamamına yaydı. Yerel örflere uyarlanmış hukuki reformlarıyla adını duyurdu. 1857'de Çinli düşmanlarının saldırılarına direniş gösterdi. 1942-1945 Japon işgaline kadar Saravak, fiilen Brooke ailesi tarafından yönetildi.

Brown, Gordon (James Gordon Brown) (1951-) Britanyalı siyasetçi, başbakan (2007-10). Glasgow'da doğan Brown, 1983'te İşçi Partisi'nden milletvekili oldu. Gölge kabinedeki bakanlığı (1992-97) döneminde ekonomi uzmanlığıyla dikkat çekti. Bu durum, İşçi Partisi'nin 1997 seçimlerini kazanmasında etkili oldu. Daha sonra maliye bakanlığına (1997-2007) geldi ve artan vergilere rağmen neredeyse aralıksız bir ekonomik büyümeye önderlik etti. Bunun yanında 2001'den itibaren eğitim ve sağlık harcamalarında da artış yaşandı. Yaklaşık 200 yıllık dönemde en uzun süre görev yapan maliye bakanı oldu. Gordon Brown, bakanlığı dışında da ciddi bir güç toplayarak Tony *Blair'in istifası üzerine başbakan oldu. *Kredi Krizi ve yarattığı sonuçlar Brown'un başbakanlığına damga vurdu. 2010'da seçimleri kaybetti ve hemen ardından İşçi Partisi liderliğinden istifa etti.

Brown, John (1800-59) ABD'li *kölelik karşıtı. Dini aşırılıkla karışık, köleliğe duyduğu şiddetli nefretin hırsıyla Pottawatomie katliamını gerçekleştirdi. Katliamda beş kölelik yanlısı öldürüldü. "Kanayan Kansas" olayını ulusal bir meseleye haline getiren yerel mücadelenin önderi olarak birden parladı. Ekim 1859'da başında olduğu 20 kişilik bir ekiple Virginia eyaletindeki Harper's Ferry'de bulunan devlet cephanesini ele geçirmesi Brown'un hayatındaki en dramatik olaydır. Bu eyleminin bir köle ayaklanması başlatacağını ummuştu. İki gün sonra cephanelik askerler tarafından geri alındı ve Brown, vatana ihanet ve cinayetten suçlu bulunarak asıldı.

Browne, Robert (yak. 1550-1633) İngiliz Anglikanizm karşıtı Protestan ve "Brownistler" isimli tarikatın kurucusu. Browne'nin taraftarları, Reformasyon'dan sonra Anglikan Kilisesi'nden ayrılan ilk gruptur. *Reformation without Tarrying for Any*[69] (1582) adlı eseri Kilise'den derhal ayrılma ve bir öğreti reformu gerçekleştirme çağrısında bulunur. Zihinsel dengesizliği önderliğe devam etmesini güçleştirdi. 1591'de Anglikan Kilisesi'yle uzlaşma sağladı. İngiltere ve Amerika'daki *Kongregasyonalistler tarafından kilise anlayışlarının kurucusu olarak görülmektedir.

Bruce, James, Elgin Kontu (1811-63) Britanyalı devlet adamı ve sömürge idarecisi. Britanya Kuzey Amerikası genel valisi (1847-54) olarak Durham Raporu'nda belirtilen tavsiyeleri hayata geçirmekle görevlendirildi. 1848'de seçimle belirlenen yasama organına hesap verecek Baldwin-La Fontaine bakanlığını kurarak "yükümlü" hükümet sistemini yürürlüğe soktu. Kanada'da eğitimi iyileştirecek ve Britanya'nın *serbest ticaret politikasından olumsuz etkilenen ekonomiyi istikrara kavuşturacak önlemlere başvurdu. Kanada'dan ayrıldıktan sonra 1860'ta Tianjin Antlaşması'nın onaylanmasını sağlamak üzere Pekin'e yürüyen İngiltere-Fransa kuvvetlerinin komutasına ortak oldu. 1862'de Hindistan genel valisi olarak atandı. Ertesi yıl görevdeyken öldü.

Bruce, Robert *Bkz.* I. ROBERT (BRUCE).

Bruce, Stanley Melbourne, Melbourne Vikontu (1883-1967) Avustralyalı devlet adamı. Temsilciler Meclisi'nde milletvekilliği yapan Bruce, Milliyetçiler ve Birleşik Avustralya Partisi üyeliği yaptı. Bruce-Page Hükümeti olarak bilinen kabinede başbakanlık ve dışişleri bakanlığı görevlerinde bulundu. İzlediği politikalar "Nüfus,

69 Bir An Önce Reform. (ÇN)

Para ve Piyasa" sloganında özetlenmiştir. 1942-1945 arasında Britanya Savaş Kabinesi ile Pasifik Savaş Konseyi'nde yer aldı. Dünya Gıda Konseyi (1947-51) ile Britanya Sanayi Maliyesi Kurumu'nun (1947-57) başkanlığını yürüttü.

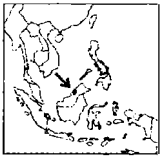
Bruce, Thomas, VII. Elgin Kontu (1766-1841) Britanyalı diplomat ve sanat erbabı. Konstantinopolis'te elçilik yaptığı sırada (1799-1803) Türkler ile Yunanlar arasındaki çatışmalarda Antik Yunan eserlerinin yıkılmasından korktuğu için Türklerden eserleri kaldırmak için izin aldı. 1803-1812 arasında, çoğu Atina'daki (o dönem Türk egemenliğindeydi) Partenon'dan olmak üzere bazı heykelleri İngiltere'ye taşıdı. Britanya hükümeti de Bruce'nin yaptıklarının arkasında durarak 1816'da "Elgin Heykellerini" British Museum'da sergilemek üzere 35 bin sterline satın aldı. Yunanların geri verilmesi gerektiği yönündeki iddialarına karşın bugün o heykeller hâlâ British Museum'da sergilenmektedir.

Brundtland, Gro Harlem (1939-) Norveçli İşçi Partisi üyesi siyasetçi. İşçi Partisi hükümetinde çevre bakanlığı yaptıktan sonra Şubat 1981'de Norveç'in ilk kadın başbakanı oldu. Ancak başbakanlık görevi aynı yılın Ekim ayında sona erdi. Başbakan olarak ikinci döneminde (1986-89) Brundtland Komisyonu olarak bilinen Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'na başkanlık yaptı. Komisyon, 1987'de *Our Common Future*[70] başlıklı raporu yayımladı. Brundtland'ın üçüncü dönemi (1990-96) sırasında, 1992'de Norveç'in AB'ye başvurusu kabul edilse de düzenlenen referandumda (1994) geri çevrildi. Brundtland, 1996'da siyaseti bıraktı. Arkasından Dünya Sağlık Örgütü genel direktörlüğü (1998-2003), iklim değişikliği BM özel temsilciliği (2007-) görevlerini yürüttü ve *Büyükler (The Elders) grubunun faal bir üyesi oldu.

70 Ortak Geleceğimiz. (ÇN)

Brunei

Başkent:	Bandar Seri Begavan
Yüz ölçümü:	5.765 km²
Nüfus:	415.717 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Bruney doları = 100 sent
Dini yapısı:	%67,0 Müslüman; %13,0 Budist; %10,0 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%66,3 Malay; %11,2 Çinli; %3,4 yerli
Diller:	Malayca (resmi), İngilizce, Çince, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Kolombo Planı

Etrafı Malezya'nın Sarawak eyaletiyle çevrili iki parçadan oluşan, Borneo'nun kuzeybatı sahilinde yer alan küçük bir ülke.

Fiziki Dar bir alana sahip kıyı kesimleri, alüvyon ovaları ve bataklık kömüründen oluşur. İç kesimler ise verimsiz kırmızı kil toprağa sahip sarp tepelerden meydana gelir. En yüksek rakım, 913 metre olup güneydoğuda Bukit Belalong'da görülür. Kıyı kesimleri aynı zamanda, hem karada hem de açık denizde, petrol ve doğalgaz rezervlerine sahiptir. Ülke tropikal iklim etkisindedir.

Ekonomi Brunei ekonomisi neredeyse tamamen petrol ve doğalgaza bağımlıdır. Buna karşın ülke, turizm ve mali hizmetler alanlarına da açılma girişimlerinde bulunmaktadır.

Tarih Bir zamanlar Borneo'nun tamamına egemen olan Brunei Sultanlığı, 1800'e gelindiğinde artık yalnızca Saravak ve Sabah bölgelerine sahipti. 1841'den sonra Saravak'ın denetimi Sir James *Brooke ve vârislerine kaptırıldı. 1888'de de gelen yeni saldırılar sonucunda sultan, Britanya mandasını kabul etmek durumunda kaldı. Hamiliğin sınırları 1906'da Britanyalı bir genel vali vekilinin atanmasıyla genişledi. 1929'da kıyılarda bulunan büyük petrol yatakları, 1960'ların başında ise açıklarda bulunan petrol ve doğalgaz Brunei ekonomisinde devrim yarattı. Sultanlığa, yeni kurulan *Malezya Federasyonu'na katılması için baskı yapıldı. Bu duruma karşı çıkan Bruneililer 1962'de kısa süren bir isyan çıkardı. Brunei, bir anlamda sahip olduğu doğal kaynaklardan dolayı, Federasyon'a katılmadı. Brunei, 1971'de içişlerinde özerklik kazanırken 1983'te ise fiilen bağımsız oldu. Fakat bağımsızlığın resmileşmesi 1994 yılını buldu. Sultanın ülkeyi fermanlarla yönetmesine imkân tanıyan olağanüstü hal durumu 1962'den beri yürürlüktedir. 1990'lı yıllarda işsizlik ve toplumsal huzursuzluk arttı. 1991'de sultan, alkol ithalatını ve Noel kutlamalarını yasakladı. Alınan bu önlemler, halka İslami katı davranış kurallarını benimsetmek amaçlıydı. Bütün üyeleri sultan tarafından atanan Yasama Konseyi, 1984'ten beri ilk defa 2004'te toplandı. 2009'da Brunei ve Malezya aralarındaki toprak ihtilafını çözdü.

Brunhilda (yak. 524-613) Avustrasya'daki Merovenj Krallığı'nın Vizigot kökenli kraliçesi. Kocasının öldürülmesinden sonra Brunhilda, oğlu II. Childebert adına ülkeyi yönetmek istedi. Ancak iç isyanlar ve Neustriya kralının bu duruma karşı çıkması sonucu Burgonya'ya kaçtı. Yaşlılığında büyük torunu üzerinden Burgonya ve Avustrasya üzerinde hak iddia etse de Neustriya hükümdarı Clotaire tarafından yenilgiye uğratıldı. İddiaya göre ölüm cezası, vahşi atların arkasında sürüklenerek infaz edildi.

Bruno (Aziz) (yak. 1032-1101) Almanya doğumlu Fransız kilise adamı. 1084'te Chartreuse Dağları'na çekilen Bruno, Güneydoğu Fransa'daki La Grande Chartreuse'de Şartrö tarikatını kurdu.

Bruno, Giordano (1548-1600) İtalyan filozof. Bir dönem Dominiken tarikatında bulunduktan sonra Hermes Trimegistus'un büyü geleneğinin takipçisi oldu. Kopernik'in sistemin merkezinde Güneş'in olduğunu iddia eden görüşünü savundu. Bu görüş, uzayda hareket eden sonsuz sayıda evrenin varlığını öngörüyordu. Engizisyon tarafından kafirlik suçundan yargılandı ve kazığa bağlanarak yakıldı.

Brusilov, Aleksey (1853-1926) Rus general. Brusilov, Güneybatı Rusya'da Avusturya-Macaristan'a karşı parlak bir zafer kazanmasına (1916) karşın muharebede en az bir milyon Rus asker hayatını kaybetti. Sonuçta Almanya'nın *Somme'den bir kısım askerlerini çekmesi ve Romanya'nın Müttefikler'e katılması sağlandı. Rus imparatorunun devrilmesiyle *Bolşeviklere katılan Brusilov, Polonya'ya karşı savaşa komuta etti.

Bruton, John (Gerard) (1947-) İrlandalı Fine Gael partisi üyesi devlet adamı, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (1994-97).

Brutus, Marcus Iunius (MÖ 85-42) Romalı senatör. Cassius'la beraber, MÖ 44'te Cumhuriyet adına Iulius Caesar'a (Jül Sezar) suikast düzenleyenlerin önderiydi. Brutus ve Cassius, MÖ 42'de Filippi Muharebesi'nde Caesar'ın yandaşları Antonius ve Octavianus tarafından mağlup edildi. Muharebenin ardından Brutus intihar etti.

Brüning, Heinrich (1885-1970) Alman devlet adamı. Weimar Cumhuriyeti Katolik Merkez Partisi'nin lideri olarak 1930-1932 arasında şansölyelik ve dışişleri bakanlığı yaptı. Halkın tepkisini çeken deflasyon önlemleriyle Almanya'nın eko-

nomik sorunlarını çözmeye çalıştı. Bu kapsamda vergiler yükseldi, devlet harcamalarında kısıntıya gidildi ve *savaş tazminatının indirilmesi için çaba gösterildi. Ancak 1930 seçimlerinden sonra Brüning, Reichstag'daki desteğini kaybetti ve ülkeyi olağanüstü hal kararnameleriyle yönetti. 1932'de Cumhurbaşkanı Hindenburg tarafından istifa ettirildi. 1934 temizliğinden kaçmayı başararak ABD'ye göç etti.

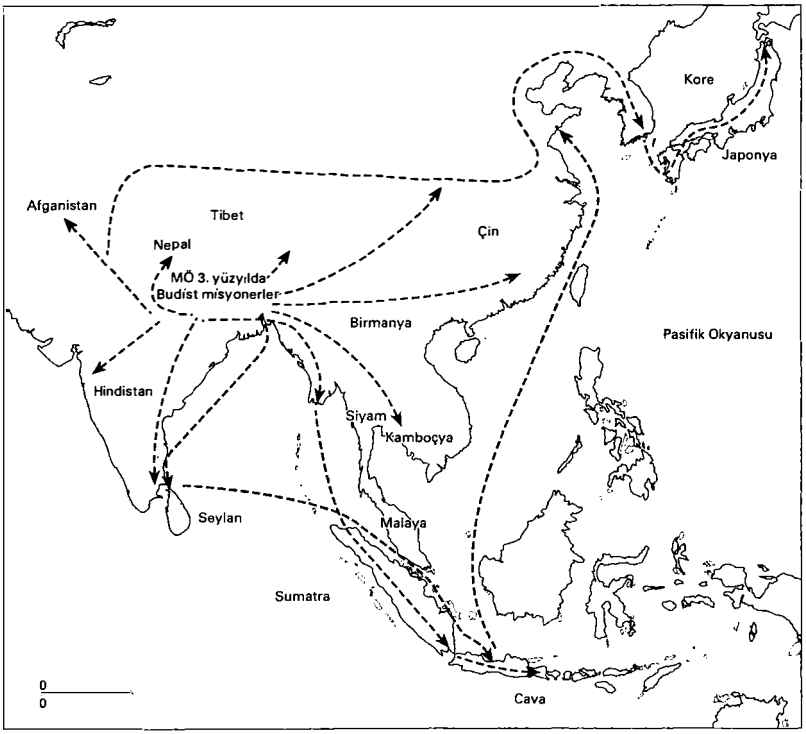
buccaneer 17. yüzyılda Karayipler ve Güney Amerika'da İspanyol nakliyatına veya yerleşimlerini avlayan devlet himayesindeki veya serbest korsanlara verilen isim. Genelde Britanya, Fransa veya Hollanda kökenli *bucaneer* korsanlarının karargâhı önce Haiti açıklarındaki Tortuga Adası, sonra da Jamaika'daydı. Savaş zamanında İspanya'nın düşmanlarına para karşılığı hizmet etmek üzere donanma oluşturuyor, gözü kara bir yiğitlikle savaşıyorlardı. Kazandıkları zaferler arasında Porto, Bello, Panama, Chagres, New Segovia ve Maracaibo'nun yağmalanması gösterilebilir. Henry *Morgan en meşhur komutanlarıydı. 1680'den sonra Güney Amerika'nın Pasifik tarafında faaliyet yürütmeye başladılar. 18. yüzyılın başlarında güçleri hızlı bir düşüşe geçti.

Buchanan, James (1791-1868) ABD'li Demokrat Parti üyesi devlet adamı, 15. ABD başkanı (1857-61). Kölelik üzerine giderek ateşlenen tartışmada kölelik yanlısı tarafa daha yakındı. Başkanlık döneminin sonuna doğru mesele endişe verici bir noktaya gelince 1861'de siyaseti bıraktı.

Buda Genellikle Budizm'in kurucusu Siddhartha Gautama'nın (yak. MÖ 563-yak. MÖ 480) şahsı için kullanılmakla beraber dinin (geçmiş ve gelecek) birbiri ardına öğretmenliğini yapan kimselere verilen unvan. Günümüzdeki Nepal topraklarında bir Hint prensi olarak doğan Buda; krallığını, karısını ve çocuğunu bırakarak münzevi bir hayat yaşamaya başladı. Aydınlanma evresine (Nirvana) ulaşana kadar dini eğitim aldı ve bunun için Bodhgaya köyündeki bilgelik ağacının altında sürekli meditasyon yaptı. Daha sonra cinsiyeti, sınıfı veya kastı ne olursa olsun, ölene kadar insanları eğitti. "Buda" Sanskritçe "aydınlanmış" anlamına gelmektedir.

Budizm 300 milyondan fazla mensubu olan (Budizm ile aynı anda başka herhangi bir dini inanca sahip olmak mümkün olduğundan tam sayı bilinememektedir) başlıca dünya dinlerden biri. Budizm, başlangıçta Siddhartha Gautama (*Buda) ve müritlerinin öğretilerine dayanarak *Hinduizm'in içinden çıktı. Bu dinin MÖ 5. yüzyıl civarında kuzey Hindistan'da doğuşu, İmparator *Asoka gibi hükümdarlar dönemine rastlamaktadır. Asoka'nın kendisi de Budizm'i benimsedi ve yayılmasını teşvik etti. Budizm, bu açıdan Hindistan çapında siyasi istikrarı sağlayan bir rol oynadı. Budizm, kasta veya Hinduizm'deki Brahman rahiplerinin ruhaniliğine dayanmayan bir kurtuluş yolu gösterdi. Geniş ve disiplinli bir manastır sistemi (*sangha*) kurdu. Bu sayede çok büyük bir etki yarattı. Fakat MS 10. yüzyılın sonlarından itibaren yeniden ayağa kalkan Hinduizm'in gerisinde kalan Budizm, ardından gelen İslam istilasıyla Hindistan'dan fiilen silindi. Öte yandan, bu sırada Budist keşişler inançlarını Asya'nın dört bir yanına taşımıştı: Günümüzde Afganistan, Moğolistan, Çin, Japonya, Kore ve Vietnam'ın olduğu orta ve kuzey bölümler; Sri Lanka, Myanmar (Birmanya), Tayland, Kamboçya ve Laos'un olduğu güney ve güneydoğu Asya bölgesi. Budizm'in son yayılma evresi ise 7. yüzyıldan sonra Tantrik Budizm ve Tibet Budizmi'yle gerçekleşti.

Farklı birçok dil ve coğrafyaya yayılmasından dolayı Budizm'in öğretisi, kutsal metinleri ve örfleri karmaşık ve çeşitlidir. Buna karşın temel bazı ilkelerin her yerde aynı olduğu görülmektedir. Budizm'e göre bütün görüngüler, sonsuz bir bağımlılık zinciri içinde yer alır. Dünyadaki sıkıntıların sebebi cahillikten kaynaklanan arzu-

Budizm. Bu harita MS 1000'de Budizm'in yayılımını göstermektedir. Budizm'in Hindistan'dan dışarı doğru genişlemesinin kökleri Asoka'nın hükümdarlık dönemine (MÖ 273-232) dayanmaktadır. Kendisi de Budizm'e geçen Asoka, başta Seylan'ın (Sri Lanka) başkenti Anuradhapura'ya olmak üzere dışarıya misyonerler gönderdi. Anuradhapura'da Budizm, Asoka'nın bir akrabası, belki de oğullarından biri tarafından yerleştirildi. Budizm'in diğer ülkeler tarafından benimsenmesi ise kademeli biçimde gerçekleşti. MS 1. yüzyıla gelindiğinde İpek Yolu üzerinde bütün Orta Asya'ya yayılmaktaydı. Bu tarihlerde Çin'de bilinse de geniş halk kitlelerine nüfuz etmesi için dört yüzyıl daha gerekecekti. Budizm, Çin'den Kore'ye 4. yüzyılda, Japonya'ya da 6. yüzyılda ulaştı. Japonya'da bir süre Şintoizm'e rakip oldu. 5. yüzyılda Sumatra ve Cava'da kök salmış, 7. yüzyılda Siyam (Tayland), Kamboçya ve Tibet'e halihazırda yayılmıştı. Bu sıralarda Budizm, Hinduizm'in baskın dini inanç haline geldiği Hindistan'da düşüşteydi.

lardır. Ancak Buda'nın yolundan giderek yeniden doğum döngüsünden azat olunabilir.

Mahayana MS 1. yüzyılda ortaya çıkan ve esas olarak Asya'nın kuzeyinde yayılan Budizm'in bir kolu. Mahayana, Sanskritçe yazılan tamamlayıcı metinlerden yararlanır. Aydınlanma arayışındaki değeri vurgular. Bunu tamamıyla şahsi bir hedef olarak değil başkalarının iyiliği için yapmayı öğütlemektedir. **Theravada** Buda'nın Palice yazılmış *tripitaka* adı verilen ilk öğretilerine dayanan Budizm'in bir kolu. Theravada, bireysel aydınlanmaya önem verir. **Zen** 7. yüzyılda Çin'de çıkan ve Taoizm'den etkilenen Budizm'in bir kolu. Zen, 12. yüzyılda Japonya'ya sıçradı. Zen Budistleri *satori* adı verilen, bir öğretmenin rehberliğinde meditasyon, entelektüel faaliyet ve fiziksel dayanıklılık sınavları yoluyla aydınlanmaya aniden erişilebileceği inancına sahiptir.

Son iki yüzyıl, Budizm'in direncini ve kültürel engellerin üzerinden atlayarak iletişim

kurabilme yetisini göstermiştir. Komünist devrimler, Batı'nın teknolojisi ve hep daha fazla kâr etmeye dayalı ekonomik sistemlere rağmen Budist öğreti ve antik meditasyon teknikleri çekiciliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Hindistan'da Budizm'i yeniden canlandırma girişimleri; Teosofizm Derneği'nin çabaları, neo-Budizm'in yayılması (özellikle *Ambedkar tarafından toplumun çeperlerinde) ve Tibetli Budist sığınmacılar sayesinde yapılmaktadır. Tayland'da Budizm hâlâ kraliyet hamiliğinden faydalanmakta, *sangha* tarafından yürütülen çalışmalar bölgede toplumsal kalkınma açısından önemli bir etken olarak görülmektedir. Budizm, komünist Çin'de bile varlığını korurken Japonya'da ise Mahayana Budizmi'nin Arı Ülke tarikatları ilgi görmektedir. Avrupa ve ABD'de de Zen Budizmi başta olmak üzere Budist inançlara rastlanmaktadır.

Buganda *Bkz.* UGANDA.

Bugiler Güneydoğu Asya'da yaşayan Müslüman paralı askerler ve tüccarlar. Bugiler, Sulavesi'nin (Celebes) köylerinde yaşayan yetenekli deniz ve ticaret insanlarıydı. Makassar, Hollandalılar tarafından ele geçirildiğinde (1667) geçim kaynaklarını kaybettiler. Bu dönemden itibaren paralı askerlik işleri yaptılar ve Borneo, Cava, Sumatra ve Malaya'da korsanlık faaliyetleri yürüttüler. Hem Hollandalılara karşı hem de onların yanında savaştılar. Malakka saldırısı (1784) sırasında önderleri Raca Hacı öldürülünce işler baş aşağı gitmeye başlasa da Malay Yarımadası'nda Selangor ve Riao gibi devletler kurmaya devam ettiler.

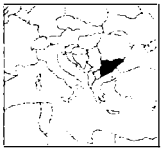
buhar gücü Makineleri çalıştırmak üzere buharın kullanılması tekniği. Buhar gücü, *Sanayi Devrimi'nin başlıca etkenlerinden biridir. 1712'de Thomas Newcomen (1663-1729) tarafından geliştirilen ilk buhar makinesi, Cornish kalay madenlerinden su çekmek için kullanıldı. Bu alanda James Watt'ın (1736-1819) gerçekleştirdiği atılımlar, buhar gücünün verimliliğini büyük çapta yükseltti. Watt, 1781'de fabrika makinelerini işletecek bir buhar motoru geliştirdi ve böylece sanayi faaliyetlerine güvenilir bir güç kaynağı sağladı. Öncesinde pek çok fabrika su gücüne dayanıyor, dolayısıyla kırsal alanda derelerin debisinin yüksek olduğu yerlere yakın kuruluyordu. Bu bölgelerde ulaşım zordu; dahası üretim sürekli olarak hava durumuna bağımlıydı. Buhar motorları bu dezavantajlara sahip olmamasına karşın pahalıydı. Ancak büyük iş yerlerinin parası bu motorları kurmaya yetiyordu. Artık fabrikalar, kömür madenlerinin civarına kuruluyor ve fabrika işçilerine ev sahipliği yapan kentler büyüyordu. Tekstil sanayisinde ve diğer imalat süreçlerinde buhar motorlarının kullanımı, fabrikaların genişlemesine yol açtı. Öte yandan 19. yüzyılda motorların demiryolunda ve buharlı gemilerde (esas olarak James Watt sayesinde) uygulanması hem seyahatin hem de mal taşımacılığının daha hızlı ve ucuz olmasını sağladı. Buhar çekici (1808) çok daha büyük metal parçalarının işlenmesini mümkün kıldı. Ayrıca buharla çalışan harman makinesi gibi icatlar, hasat döngüsünü ciddi anlamda hızlandırdı ve çiftçilerin rüzgâr ve su değirmenlerine bağımlılığını azalttı. Doğrudan buharlı motor kullanımı, 20. yüzyılın başlarında benzinli ve dizel motorların geliştirilmesiyle azalmaya başladı. Aynı dönemde, sanayiye daha temiz ve kolay uygulanan bir enerji kaynağı olarak elektriğin üretimi için buharla çalışan türbinlere geçilmesi de bu sürece katkıda bulundu.

Bulganin, Nikolay (Aleksandroviç) (1895-1975) Sovyet devlet adamı, Bakanlar Kurulu Başkanı (Başbakan) (1955-58). Rusya'da doğan Bulganin, 1946'da savunma bakanlığı görevini Stalin'den devraldı. 1953'te kurulan Georgiy Malenkov Hükümeti'nde başbakan yardımcılığı yaptı. Bulganin, 1955'te Malenkov'un istifası üzerine başbakan oldu ve daha sonra yerine gelecek Hruşçov'la (Kruşçev) iktidarı paylaştı.

Bulgaristan

Bulgaristan

Başkent:	Sofya
Yüz ölçümü:	110.879 km²
Nüfus:	6.981.642
Para birimi:	1 leva = 100 stotinki
Dini yapısı:	%59,4 Ortodoks; %7,8 Müslüman
Etnik yapısı:	%76,9 Bulgar; %8,0 Türk; %4,4 Roman
Diller:	Bulgarca (resmi), Türkçe, Roman dili, Makedonca, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), NATO, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği (AB)

Güneydoğu Avrupa'da Balkan Yarımadası'nda yer alan bir ülke. Kuzeyde Romanya; batıda Sırbistan ve Makedonya; güneyde Yunanistan ve Türkiye ile komşudur. Karadeniz'e kıyısı vardır.

Fiziki Bulgaristan'ın kuzey sınırını (kuzeydoğu hariç) Tuna Nehri oluşturur. 80 kilometre güneyde nehre paralel giden Balkan Dağları'nın Planina sırası, ülkeyi yatay olarak keser.

Ekonomi 1989'a kadar Bulgaristan, Sovyetler Birliği'yle ittifak halinde komünist bir cumhuriyetti. 1991'de IMF'nin de desteğiyle bir ekonomik reform programı yürürlüğe girdi. Reformla beraber kolektifleştirilen topraklar eski sahiplerine geri verilmiş, küçük işletmeler özelleştirilmiştir. Gıda ve diğer basit tüketim maddelerine yönelik sübvansiyonların kaldırılması büyük sıkıntılar yarattı. Reformların devamı 1994'e kadar gecikti. Bu tarihte çok kapsamlı bir özelleştirme programı devreye girdi. 1996'da Bulgaristan, ağır bir ekonomik krizin içine girdi. Ulusal para birimi bu süreçte dibe vurdu. Kayda değer birtakım reformlar neticesinde 2000'lerin ortasında hızlı bir ekonomik büyüme gerçekleştirildi. Büyüme döneminin sona erdiği 2009 küresel bunalımından sonra Bulgar ekonomisinin toparlanması yavaş olmuştur. Ülkenin yeraltı kaynakları arasında kömür, demir cevheri, bakır, kurşun, çinko ve Karadeniz'den çıkan petrol bulunur. Tarım ürünlerinde ise meyve-sebze, tütün ve şarap öne çıkmaktadır. Elektrik ve gaz üretimi ile gıda işleme de en önemli sanayi kollarıdır. Turizm sektörü de giderek yükselen bir gelir kaynağı haline gelmiştir.

Tarih 5. yüzyılda Orta Asyalı kabileler Bulgaristan'a yerleşti. Roma'nın kolonileştirdiği ülke, arkasından Slav Bulgarlar tarafından istila edildi. Slav Bulgarlar, MS 811'de İmparator Nikiforos'u öldürdü ve 813'te *Hadrianapolis'i ele geçirdi. Bulgarların Hıristiyanlıkla tanışmaları 9. yüzyılda gerçekleşti. Yunan ve *Macar tehditleri geri püskürtülse de isyanlar ile Yunan, Rus ve Sırp saldırıları 11. yüzyılda krallığın üçe bölünmesine yol açtı. 1396'da Bulgaristan, *Osmanlı İmparatorluğu tarafından ilhak edildi ve yaklaşık beş yüzyıl boyunca Türkler tarafından yönetildi.

19. yüzyılda Bulgar milliyetçiliği, Osmanlı Türklerine karşı bir dizi ayaklanma gerçekleştirdi. Bunların en büyüğünün yaşandığı 1876'da binlerce Bulgar katliama uğradı. Rusya, Bulgarlara destek olunca Rusya ile Türkiye arasında savaş çıktı. Savaş, Ayastefanos Antlaşması'yla (Mart 1878) sona erdi ve bu antlaşma sonucunda Balkan Yarımadası'nın beşte üçünü oluşturan fiilen bağımsız bir Bulgaristan kuruldu. Ancak Britanya, bu yeni devletin Rusya'nın bir kuklası olmasından korkmaya başlamıştı. Bu nedenle *Berlin Kongresi (1878) söz konusu devleti Bulgaristan ve kâğıt üzerinde Türk egemenliğinde kalacak Doğu Rumeli olarak ikiye böldü. 1879'da demokratik bir kurucu meclis, Battenberg Hanedanı'ndan Alman Prens Alexander'i hükümdar prens olarak seçti. 1885'te Ale-

xander, Doğu Rumeli'yi Bulgaristan topraklarına kattı. Bunun üzerine Rus subaylar tarafından kaçırıldı ve tahttan feragat etmeye zorlandı. Halefi bir başka Alman prensi, Saksonya-Coburg Hanedanı'na mensup Ferdinand oldu. *Genç Türk hareketinden faydalanan Ferdinand, 1908'de Türk egemenliğinden resmen tam bağımsızlığını ilân ederek tahta çıktı. I. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girilmesi ülkenin 1916'da Müttefikler tarafından işgaline neden oldu. *Versay Barış Antlaşması sonucunda toprak kayıpları yaşandı. 1919 ile 1923 arasında Bulgaristan, Aleksandr Stamboliyski önderliğinde fiilen bir köylü diktatörlüğüyle yönetildi. Tarım Birliği'nin lideri olan Stamboliyski öldürülünce *Dimitrov'un başını çektiği komünistler iktidarı ele geçirme girişiminde bulundu. Askeri ve siyasi istikrarsızlık 1935'e kadar sürdü. Bu tarihte III. Boris (1918-43) tarafından baskıcı bir yönetim tesis edildi. II. Dünya Savaşı'nda Nazilerle yapılan işbirliğini Sovyetler Birliği'nin işgali izledi. 1946'da saltanat kaldırılarak komünist bir devlet kuruldu. Böylece Bulgaristan, *Varşova Paktı ülkeleri arasındaki en sağlam Sovyet yanlısı devlet oldu. 1954'ten beri görev yapan komünist önder Todor Jivkov, 1989'da iktidardan indirildi. Hemen arkasından serbest seçimler yapıldı ve 1990'da yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Özelleştirme ve diğer ekonomik reformlar, Bulgaristan özelinde sancılı bir süreç yarattı. 1994 seçimlerinin sonrasında bir koalisyon hükümeti kuruldu (1995). Koalisyonun başında ismi Bulgaristan Sosyalist Partisi (BSP) olarak değiştirilen eski Komünist Parti vardı. 1997'de yapılan seçimlerde BSP, Demokratik Güçler Birliği tarafından yenilgiye uğratıldı. 2001'de eski kral II. Simeon başbakan oldu. 2005'te BSP önderliğindeki koalisyonun başına geçerek Sergey Stanişev görevi devraldı. Bulgaristan, 2004'te NATO'ya ve 2007'de AB'ye katıldı. 2009 seçimlerinin ardından, yeni kurulmuş bir merkez sağ partisi olan Bulgaristan Avrupalı Kalkınma Vatandaşları, Boyko Borisov'un başbakanlığında bir azınlık hükümeti kurdu. 2013'te Borisov, halk eylemleriyle karşılaşınca istifa etti. Derhal gerçekleştirilen seçimde, bağımsız Plamen Oreşarski'nin başbakanı olduğu BSP önderliğinde bir koalisyon kuruldu.

Bulge Muharebesi *Bkz.* ARDENLER TAARRUZU.

Buksar Muharebesi (22 Ekim 1764) Kuzeydoğu Hindistan'daki Buksar kasabasında gerçekleştirilen nihai bir muharebe. Neticede, *Doğu Hindistan Şirketi'nin Bengal ve Bihar üzerindeki egemenliği kesinleşti. Şirket'in karşısındaki müttefik kuvvetler *Babür İmparatoru Şah Alem, Oudh Valisi Şüceddevle ve makamı elinden alınan Bengal Valisi Mir Kasım'dan oluşuyordu. Kazanılan zaferle Doğu Hindistan Şirketi'nin bölgedeki üstünlüğü tanındı. 1765'te divaninin (vergi toplama yetkileri) Şirket görevlilerine devredilmesi bu yeni durumun yansımasıydı.

Bumedyen, Huvari (1925-78) Cezayirli devlet adamı. 1950'lerin başında Kahire'de, yurtdışında faaliyet gösteren Cezayir milliyetçileri grubuna katıldı. Grubun içerisinde *bin Bella da vardı. 1955'te *Cezayir'de Fransızlara karşı mücadele eden direniş kuvvetlerine katıldı. Tunus'ta sürgündeki Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin genelkurmay başkanı (1960-62) oldu. Mart 1962'de komutasındaki kuvvetler, bin Bella adına Cezayir kentini işgal etti ve bunun ardından bir barış antlaşması imzalandı. 1965'te bin Bella'yı bir darbeyle devirerek geldiği iktidarı 1978'deki ölümüne kadar sürdürdü.

Bunche, Ralph (1904-71) ABD'li idareci ve diplomat. II. Dünya Savaşı'nda kuvvet komutanları-Dışişleri Bakanlığı ortaklığında çalıştı. 1946'da Birleşmiş Milletler genel sekreterliğine dahil olan Bunche, 1947'de BM Filistin Komisyonu'nda yer aldı. 1948'de Kont *Bernadotte'nin suikasta uğramasının ardından, birbiriyle savaş halinde olan Araplar ile Yahudiler

arasındaki müzakereleri ustalıkla yürüttü. Aralarında bir ateşkes ilân edilmesini sağladı. Bu başarısından dolayı 1950'de Nobel Barış Ödülü'ne layık görülerek sözü edilen ödülü alan ilk siyahi Amerikalı oldu.

Bunker Hill Muharebesi (17 Haziran 1775) *Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Britanya zaferiyle sonuçlanan bir muharebe. Boston'da kuşatılan Britanyalı komutan Thomas *Gage, William Prescott komutasındaki 1600 Amerikalının tuttuğu bir tepeyi almak üzere 2400 asker (kırmızı ceketliler[71]) gönderdi. Bedelini tepeye yapılan üç saldırıda 400 Amerikalıya karşın 1000 kayıpla ödese de Gage'nin askerleri başarı sağladı.

Burger, Warren E. (1907-95) ABD Yüksek Mahkemesi başyargıcı (1969-86). 1955'te District of Columbia'ya[72] Yargıtay hâkimi olarak atandı. Muhafazakâr bir Cumhuriyetçi olan Burger, Mayıs 1969'da Nixon tarafından Yüksek Mahkeme başyargıcı yapıldı. Başyargıç Warren'den görevi devraldı; fakat selefinin (özellikle vatandaşlık hakları konusundaki) liberal yargı kararlarını geriye döndürmek gibi bir yola başvurmadı. 1971'de Mahkeme, okullarda ırk ayrımını hafifletmek amacıyla *otobüs politikasını destekledi. 1974'te "Miliken v. Bradley" davasında verdiği kararla barınma koşullarında ırk ayrımının yapıldığı gerçeğini kabul etti. 1978'de Bakke davasında Mahkeme, üniversiteye öğrenci alımlarında dezavantajlı adaylara (siyahi veya Latin Amerika kökenliler) "pozitif ayrımcılık" yapılmasına arka çıktı. Yine de aynı davada, başvurusu reddedilmiş beyaz bir aday olan Allan Bakke'nin üniversiteye alınması yönünde hüküm verdi. Burger, ayrıca kürtaj hakkı için de olumlu oy kullandı ("Roe v. Wade" davası, 1973). 1974'te "ABD v. Richard M. Nixon" davasında yazdığı hükümde, ABD Anayasası söz konusu olduğunda son sözün başkanlık makamına değil, Yüksek Mahkeme'ye ait olduğunu tasdik etti.

Burghley, Lort *Bkz.* CECIL, WILLIAM.

Burgonya Güney-orta Fransa'da eski bir düklük. Burgundii isimli bir Cermen kabilesi 5. yüzyılda buraya yerleşmişti. Bölge önce Merovenj egemenliğine girdi, daha sonra da *Karolenj İmparatorluğu'na katıldı. Bu dönemden itibaren Burgonya, Fransa ile Kutsal Roma İmparatorluğu arasında bölündü. Fransız egemenliğinde kalan bölüme Burgonya Düklüğü adı verildi. 14. yüzyılın sonlarında, Fransız Burgonyası ve imparatorluk Burgonyası (Franche-Comte) bir dizi güçlü dük yönetiminde birleştirildi. Bunun yanında Yiğit *Philippe Flaman bölgesini, Yakışıklı *Philippe ise Hollanda'yı topraklarına kattı. Bu toprakların arasında başka devletlerin topraklarının olması coğrafi olarak yönetimini güçleştirdi. Her ne kadar Gözükara *Charles, Lorraine bölgesini ilhak ederek kuzey ve güney toprakları arasında bağlantı kurmayı denemişse de başarısız oldu. Charles, 1477'de öldürüldü ve ardında erkek vâris bırakmadı. Bunun üzerine Fransa hükümdarı XI. Louis, Burgonya ve Picardie Düklüklerini ele geçirdi. Ancak Franche-Comte, Flaman bölgesi ve Hollanda evlilik yoluyla Habsburg hükümdarı I. *Maximilian'a geçti. Burgonya, Fransa egemenliğine son kez XIV. Louis 1674'te Franche-Comte'yi aldığında girdi.

Düklük, tarihi boyunca büyük bir güç ve etki alanına sahip olmuştur. 15. yüzyılda Burgonya sarayı, Avrupa'daki en ihtişamlı saraydı. Hatta bazı Burgonya dükleri, Fransa'nın pek çok kralından daha güçlüydü. *Yüz Yıl Savaşı'nda olduğu gibi, İngilizlerle ittifak kurduklarında Fransız hükümdarının güvenliğine ciddi bir tehdit oluşturuyorlardı. Burgonya dükleri, sanat hamilikleriyle de dikkat çekmekteydi. 1390-1420 arasında Burgonya Sarayı himayesindeki bir grup Flaman pano res-

71 Britanya ordusuna mensup askerlere verilen takma isim. (ÇN)

72 Columbia Bölgesi, Vaşington'un da dahil olduğu statülü başkent bölgesidir. (ÇN)

samları ve minyatürcülere Burgonya Okulu ismi verilmiştir.

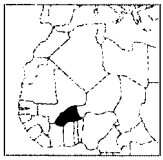
Burgoyne, John (Beyefendi Johnny Burgoyne olarak da bilinir) (1722-92) Britanyalı general ve oyun yazarı. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında Saratoga'da Amerikalılara teslim olan (1777) komutan olarak tanınır. Oyunları arasında *The Maid of the Oaks*[73] (1774) ve *The Heiress*[74] (1786) bulunur.

Burke, Edmund (1729-97) Britanyalı yazar ve Whig partisi üyesi siyasetçi. Siyasi özgürlükler ve ılımlılık konularında üretken bir yazardı. Burke, Britanya'da Katoliklere karşı yasaların hafifletilmesi önerilerini destekledi ve Amerikan kolonilerine yönelik sert tutumu eleştirdi. Fransız Devrimi'nin ötesine geçen radikalliklerin azılı bir karşıtıydı. Ciddi bir etki yaratan *Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler* (1790) kitabında Avrupalı liderlere bu yeni rejime direnme çağrısında bulundu.

Burkiba, Habib bin Ali (1903-2000) Tunuslu milliyetçi devlet adamı, devlet başkanı (1957-87). Ülkesinin özerkliğini sağlayan anlaşmayı müzakere etti. 1956'da Tunus'un bağımsızlığının ardından ülkenin ilk başbakanı, ardından da 1957'de cumhuriyet yönetim biçimi benimsenince ilk cumhurbaşkanı oldu. Ilımlı bir sosyalist olan Burkiba, Tunus ekonomisini geliştirmeye ve demokratik bir hükümet oluşturmaya yönelik bir reform programına girişti. Sonu gelmeyen siyasi kargaşalıklar sonucunda sınır dışı edildi.

Burkina Faso

Başkent:	Vagadugu
Yüz ölçümü:	274.200 km²
Nüfus:	17.812.961
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%60,5 Müslüman; %19,0 Katolik; %15,3 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%40'ın üzerinde Mossi; Mande, Fulani, Lobi, Bobo, Senufo, Grunşi ve diğer azınlıklar
Diller:	Fransızca (resmi), Moore, Dioula, Fulfulde, Lobi dili, yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Afrika'da denize kıyısı olmayan bir ülke. Komşuları Mali, Nijer, Benin, Togo, Gana ve Kotdivuar'dır (Fildişi Sahilleri).

Fiziki Burkina Faso, plato üzerinde bulunur. En yüksek bölümleri batıda olan plato, orta kesimlerde kuzey-güney eksenindeki Volta Nehri tarafından kesintiye uğrar. Temelinde kaya olan toprak çoğunlukla sert ve kumludur. İklim sıcak ve kurak olup nehir vadileri dışında bitki örtüsü dikenli fundalıklar ve savandan oluşur.

Ekonomi Burkina Faso, dünyanın en yoksul ülkelerinden biridir. Büyük ölçüde Batı yardımlarına bağımlıdır. Ülke ekonomisi esas itibariyle tarıma dayalı ve kuraklıklardan ciddi anlamda etkilenmektedir. Nüfusun çoğunluğu geçimlik tarımla uğraşmaktadır. Ana ihracat ürünleri altın ve pamuktur. Bir miktar sanayileşme görülür; büyük çoğunluğu henüz çıkarılmamışsa da manganez ve çinko rezervleri vardır. Burkina Faso vatandaşı pek çok insan yurtdışında iş aramaktadır.

73 The Oaks Konağı Bakiresi. (ÇN)
74 Mirasçı. (ÇN)

Tarih 19. yüzyılda Fransa'nın sömürgesi olmadan önce bölge, birkaç Mossi devleti tarafından yönetiliyordu. 1898'den itibaren Fransız mandası oldu. Başlarda Fransız Sudanı'nın (günümüzde Mali) parçası olan ülke, daha sonra Haute Volta (Yukarı Volta) olarak anılmaya başlandı. 1958'de *Fransız Milletler Topluluğu bünyesinde özerk bir cumhuriyet oldu ve 1960'ta bağımsızlık kazandı. 1970'teki askeri darbenin arkasından 1977'de yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Bu tarihten itibaren bir dizi askeri hükümetler ülkeyi yönetti. 1987'de suikasta uğrayan Yüzbaşı Thomas Sankara ve Blaise Compaore sözü edilen hükümetlerin liderlerinden ikisiydi. Compaore, Haziran 1991'de askeri iktidara son verdi ve çok partili seçim düzenledi. Compaore, lideri olduğu Halk Cephesi seçimlerden galip çıkınca, devlet başkanı oldu. Ancak muhalefet partileri adaylarını seçimden önce çekmişti. Yolsuzluk iddiaları nedeniyle geniş kitleler seçimi boykot ediyordu. 1992'de yapılan milletvekilliği seçimleri Compaore taraftarlarının zaferiyle sonuçlandı. Compaore ve partisi (artık Demokrat ve İlerici Parti Kongresi) o zamandan beri iktidardadır. Muhalefet, 2002'ye kadar seçimleri boykot etti. 2011'de, artan fiyatlar ve ödenmeyen maaşlardan dolayı huzursuz olan halk ve ordu, iktidara karşı mücadele başlatsa da Campaore rejimi bu süreci atlattı. Blaise Campaore, 2014'te bir askeri darbeyle iktidardan düşürüldü.

Burnet, Gilbert (1643-1715) İskoç kilise adamı ve tarihçi. 1674'ten itibaren İngiltere'de yükselmeyi amaçlayan Burnet, II. James tahta çıkınca Kıta Avrupası'na taşındı. William'a (Oranj) danışman oldu ve 1688'de onunla birlikte İngiltere'ye geldi. Hizmetleri karşılığında 1689'da Salisbury piskoposluğuna getirildi. En önemli eseri ölümünden sonra yayımlanan *The History of My Own Times*[75] kitabıdır.

[75] Yaşadığım Zamanların Tarihi. (ÇN)

Burns, John Elliott (1858-1943) Britanyalı sendika önderi ve siyasetçi. Çocukken fabrika işçisi olan Burns, esas olarak kendi kendini eğitmiş ve radikal sosyalist olmuştur. 1889 *Londra Tersane İşçileri Grevi'nde elde edilen başarı çoğunlukla onun önderliği sayesinde kazanılmıştır. John Elliott Burns, Parlamento'ya seçilen (1892) ilk İşçi Partisi milletvekillerinden biridir. Ancak Keir *Hardie'yle anlaşmazlığa düşünce sosyalizme sırtını çevirdi. Liberal Parti üyesi olarak Yerel Yönetimler Komisyonu başkanı (1905-14) oldu; ilk Şehir Planlaması Yasasını (1909) uygulamaya koydu. 1914'te Ticaret Komisyonu başkanıyken Britanya'nın I. Dünya Savaşı'na girişine tepki olarak istifa etti.

Burr, Aaron (1756-1836) ABD'li Demokratik Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı. 1800'de başkanlık yarışını *Jefferson'a kaybettikten sonra Burr, başkan yardımcısı olarak seçildi. 1804'te, esas olarak rakibi Alexander *Hamilton'un kampanyasından dolayı New York valiliği seçimlerinde yenilgiye uğradı. Aynı senenin sonlarında Burr, Hamilton'u düelloda öldürdü.

Burton, Sir Richard Francis (1821-90) İngiliz-İrlandalı bilgin ve kâşif. 1842'de Hindistan ordusuna katılan Burton'un istihbarat dairesinde çalışırken 35 dil öğrendiği söylenir. Sık sık seyahatler yapan Burton, 1853'te Peştun kılığına girerek Mekke'ye hacca gitti. 1857-1859'da *Beyaz Nil'in kaynağını bulmak amacıyla ıssız Doğu-Orta Afrika topraklarına bir keşif seferi düzenledi. Doğu Afrika'nın büyük göllerine ulaştı. Ancak keşfi nihayete erdiren Burton'un yoldaşı John *Speke oldu. Ayrıca Burton, sonraları Batı Afrika ve Güney Amerika'da da keşifler yaptı.
Sir Richard Francis Burton, ziyaret ettiği ülkelerin sosyolojisi ve antropolojisine dair çoğunluğu yayımlanmış 80 cildi aşkın eser kaleme aldı. Ek olarak *Binbir Gece Masalları*'nın sansürsüz halinin de yer aldığı 20 ciltlik çevirileri vardır.

Burundi

Başkent:	Bujumbura
Yüz ölçümü:	27.834 km²
Nüfus:	10.888.321 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Burundi frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%61,4 Katolik; %21,4 Protestan
Etnik yapısı:	%85,0 Hutu; %14,0 Tutsi; %1,0 Twa Pigmeleri
Diller:	Kirundi, Fransızca (ikisi de resmi), Svahili
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Doğu-orta Afrika'da Tanganyika Gölü'nün doğu tarafında yer alan küçük bir ülke. Denize kıyısı olmayan Burundi'nin komşuları kuzeyde Ruanda; doğu ve güneyde Tanzanya; batıda ise Kongo Demokratik Cumhuriyeti'dir.

Fiziki Burundi, Kongo ve Nil Nehirleri arasındaki havzada yer alır. Öte yandan batısındaki Ruzizi Nehri, Büyük Rift Vadisi boyunca akar.

Ekonomi Burundi ekonomisi ağırlıklı olarak dış yardıma bağımlıdır. Temel ihracat malları olarak kahve ve çay bulunurken pamuk ve şeker de ihracata katkıda bulunmaktadır. En fazla istihdam geçimlik tarımdadır. Henüz çıkarılmamış büyük nikel yataklarının yanı sıra uranyum, vanadyum ve altın da yeraltı kaynakları arasındadır. Sanayi sınırlıdır. 1980'lerin sonundan itibaren 2000'lere kadar ekonomi, bölgesel etnik çatışmalar ve ciddi mülteci sorunu nedeniyle kesintilere uğradı.

Tarih 19. yüzyılda Burundi, monarşiyle yönetiliyordu. Tutsi kabilesinden krallar (*bami*) Hutu ağırlıklı bir nüfusa hükmediyordu. 1890'larda Almanya tarafından Alman Doğu Afrikası'na ilhak edildi ve 1914'ten sonra Belçika egemenliğine girdi. Belçika, Milletler Cemiyeti'nden yetki alarak burayı Ruanda-Urundi'nin bir parçası olarak yönetti. 1962'de bağımsız olan Burundi'nin Ruanda'yla birliği 1964'te dağıldı. 1966'da gerçekleşen bir darbenin arkasından cumhuriyet yönetim biçimi benimsendi. Buna karşın kabileler arası rekabet ve şiddet, merkezi bir devletin gelişmesini engelledi. 1976 ve 1987'de askeri darbeler yaşandı. 1988'de yeniden başlayan etnik çatışmalar 5000 Hutu'nun ölümüyle sonuçlandı. 1991'de anayasayı yeniden yürürlüğe sokmak için bir referandum yapıldı. Bu yeni anayasal düzen "tek parti demokrasisi" şeklindeydi. Kendisi bir Tutsi olan Devlet Başkanı Pierre Buyoya, Bakanlar Kurulu'ndaki Hutu sayısını artırsa da şiddet sürdü ve pek çok insan Zaire ve Ruanda'ya iltica etti. 1992'de çok partili bir anayasal rejime geçildi. Milli mecliste Hutu çoğunluğunun oluştuğu 1993 seçimlerinde ilk Hutu devlet başkanı Melchior Ndadaye oldu. Tutsilerin siyasi egemenliği sona ermişti. Ndadaye'nin seçilmesinden altı gün sonra gerçekleştirilen Tutsi subayların darbe girişimi başarısız olmasına karşın birkaç ay sonra gelen ikinci darbede Ndadaye ve birçok Hutu siyasetçi öldürüldü. Darbe, çok sert bir etnik çatışmanın ve Burundi çapında katliamların fitilini ateşleyerek bir milyonun üzerinde insanın yurtlarından kaçmasına neden oldu. Bu mültecilerin pek çoğu komşu ülkelere gitti. Ndadaye'den sonra devlet başkanı olan bir başka Hutu, 1994'te uçak kazasında öldü. Şiddet ve istikrarsızlık devam etti. Etnik şiddet kaynaklı ölümlerin sayısı 1996'da ayda ortalama 1000 kişiye kadar çıktı. Aynı yılın Temmuz ayında Tutsilerin önderliğinde yapılan askeri darbe, Devlet Başkanı Sylvestre Ntibantunganya'yı devirerek yerine Pierre Buyoya'yı getirdi. 2001'de gerçekleştirilen iktidar paylaşımı

anlaşmasıyla yavaş yavaş istikrar geri kazanıldı. 2005'te benimsenen yeni bir anayasa, aynı sene Pierre Nkurunziza'nın barışçıl bir şekilde devlet başkanı seçilmesinin önünü açtı. Fakat sıkıntılar ortadan kalkmadı. Bütün muhalefet partileri, 2010 devlet başkanlığı ve milletvekilliği seçimlerini boykot etti ve Nkurunziza hiçbir engelle karşılaşmadan yeniden seçildi. Bazı isyancı gruplar hâlâ faaliyet göstermektedir.

Bush, George (Herbet Walker) (1924-) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 41. ABD başkanı (1989-93). Bush 1976-1977 arasında CIA direktörlüğü, 1981'den 1988'e kadar da Başkan Reagan'ın başkan yardımcılığını yaptı. Başkan olduğu dönemde Sovyetler Birliği'yle silahların azaltılmasına yönelik yeni anlaşmalara müzakere etti. 1990'da Irak işgal edince, (*bkz.* KÖRFEZ SAVAŞI) Kuveyt'i kurtarmak için uluslararası toplumu harekete geçirdi.

Bush, George W. (George Walker Bush) (1946-) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 43. ABD başkanı (2001-9). George Herbert Walker *Bush'un oğlu olan George Walker Bush, 1995'te Teksas valisi olmadan önce petrol endüstrisinde çalışıyordu. 2000 başkanlık seçimlerinde Başkan Yardımcısı Al Gore'nin karşısına çıktı ve tartışmalı sonuçların ve uzatmalı bir hukuk savaşının ardından yarışın kazananı ilân edildi. *11 Eylül 2001 felaketine yanıt olarak Bush, *Terörle Savaş'ı ve Afganistan'a yönelik askeri harekâtı başlattı. Birleşik Krallık'la işbirliği yaparak, Saddam *Hüseyin'in kitle imha silahları ürettiği gerekçesiyle 2003 *Irak Savaşı'nı başlattı. Birleşmiş Milletler'in açıktan izin vermediği savaş neticesinde Saddam Hüseyin ve rejimi ezilse de herhangi bir kitle imha silahına rastlanmadı. 2004'te Bush yeniden seçilmesine karşın hemen ardından halk arasındaki desteği düşüşe geçti. Bunun sebeplerinden biri ABD'nin Irak'taki varlığının sürdürülmesinden duyulan memnuniyetsizlikti. Ayrıca, *Katrina Kasırgası sırasında hükümetinin aldığı tutum dolayısıyla eleştirildi. Son olarak Bush döneminde *Kredi Krizi'nin etkileriyle başa çıkmak üzere alınan önlemler de tartışmalara yol açtı.

bushranger[77] Avustralya'nın ıssız bozkırlarında yaşayan haydutlara verilen isim. Bu isimlendirme 19. yüzyılın başlarında kullanılmaya başladı. İlk *bushranger* haydutları, John Donahoe gibi hapisten kaçan mahkûmlardı. İyi örgütlenmiş çeteler halinde faaliyet yürütüyorlar, hem beyaz yerleşimcilere hem de *Aborijinlere saldırıyorlardı.

Bustamante, Sir Alexander (William Alexander Bustamante) (1884-1977) Jamaikalı devlet adamı. Bir işçi önderi olan Bustamante, Jamaika İşçi Partisi'nin kurucusudur. 1962'de ülkesinin Britanya'dan bağımsız olmasıyla Jamaika'nın ilk başbakanı (1962-65) oldu. Bu dönemde büyük kamu imar projelerini, tarım reformunu ve sosyal devlet inşasını içeren kararlı bir beş yıllık plan başlattı.

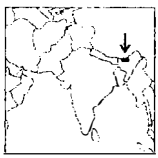
Butan Krallığı

Başkent:	Timpu
Yüz ölçümü:	38.394 km²
Nüfus:	725.296 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 ngultrum = 100 çetrum (Hint rupisi de resmi olarak kullanılmaktadır)

76 George H. W. Bush, 30 Kasım 2018 tarihinde hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

77 İngilizcede özellikle Avustralya ve Afrika'daki ıssız bölgeler veya bozkırlar için kullanılan "bush" kelimesi ile silahlı bir grubun mensubu veya muhafız anlamındaki "ranger" kelimesinden türetilen bir isim. "Bozkır muhafızı" olarak çevrilebilir. (ÇN)

Dini yapısı:	%75,0 Budist; %25,0 Hindu
Etnik yapısı:	%50,0 Bhote; %35,0 Nepalli
Diller:	Dzongkha (Tibetçenin bir lehçesi) (resmi), Sharchhopka, Lhotshamkha
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Kolombo Planı, Bağlantısızlar Hareketi

Güney Asya'da Himalayalar'da kuzeyde Çin ile güneyde Hindistan arasında yer alan küçük bir ülke.

Fiziki Butan'ın kuzey bölümleri 7300 metreye kadar çıkan muhteşem zirvelerin olduğu tamamen dağlık bir bölgedir. Debisi yüksek nehirlere sahip derin vadiler güneydeki daha sıcak ve alçak topraklara doğru açılır. Bu kesimler aynı zamanda ormanlık ve tarıma müsaittir.

Ekonomi Ağırlıklı olarak tarıma dayanan ekonomide turizm önemli bir yer tutar. Hafif sanayi de görülür. Butan topraklarının yalnızca %9'u ekilidir. Başlıca ekim ürünleri pirinç, mısır ve meyvelerdir. Ana ihracat kalemleri arasında elektrik ve madenler gösterilir. İhracatın önemli bir kısmının yapıldığı Hindistan, ülkeye yıllık para yardımında bulunmaktadır.

Tarih Butan'ın siyasi birim olarak varlığı 17. yüzyıla dayanmaktadır. Ülke daha eski dini metinlerde yer alsa da bu döneme dair fazla bir şey bilinmemektedir. Butan'ın ilk hükümdarları hem dini ve hem de siyasi önderlik niteliklerine sahipti. Fakat daha sonraları görevler bir ruhani lider (*Dharma Raja*) ile bir siyasi yönetici (*Deb Raja*) arasında bölündü. *Deb Raja*, kâğıt üzerinde bölge valileri tarafından seçilmekte, uygulamada en güçlü vali makamı elde etmekteydi. 19. yüzyıl boyunca rakip valiler zaman zaman birbiriyle savaştı. Her *Dharma Raja*, inanışa göre bir öncekinin reenkarnasyonu olarak görülüyordu. Son *Dharma Raja*'nın reenkarnasyonu olarak kimse üzerinde uzlaşma sağlanamayınca 20. yüzyılın başlarında bu makam kaldırıldı. 1907'de güçlü bir vali, *Druk Gyalpo* adı verilen soydan geçen ilk maharaca, yani kral oldu. Onun büyük büyük torunu Jigme Singye Wangchuk 1972'de tahta çıktı.

1774'te Butan ve *Doğu Hindistan Şirketi bir işbirliği antlaşması imzaladı. Daha sonra 1865'te Doğu Hindistan Şirketi'nin yerini Britanya aldı. 1865'teki antlaşmaya göre Britanya, Butan'ın dış ilişkilerini denetim altında tutacaktı. 1910'da bu görev Britanya Hindistanı'na, 1949'da ise yeni bağımsız olan Hint hükümetine geçti. 1950 ve 1960'larda kral, Butan gümrüklerini gevşetti, kölelik ile kast sistemini kaldırdı ve kadının konumunu iyileştirdi. Aynı kral, 1953'te ulusal bir meclis, 1968'de de bir bakanlar kurulu kurdu. Ancak siyasi parti kurmak yasa dışı olmaya devam etti. Ülke, Tibet ve Nepal'den büyük çapta mülteci kabul edegelmiştir. 1990'da Butan'ın güneyinde etnik çatışmalar baş gösterdi. Birçok Nepalli haklarının tanınması talebiyle hükümetin Butan kültür ve dilini korumaya yönelik önlemlerine karşı gösteriler düzenledi. Binlerce mülteci Nepal'e kaçtı. Bu mültecilerin geri dönüşü hâlâ çözüme ulaştırılmış değildir. 1998'de Kral Jigme Singye Wangchuk yürütme yetkisinin önemli kısmını bakanlar kuruluna bıraktı. 2005-2008 arasında tam demokratik bir anayasa yürürlüğe girdi. 2006'da Jigme Singye Wangchuk oğlu Jigme Khesar Namgyel Wanghuck namına tahttan çekildi.

Buthelezi, Şef Mangosuthu (Gatşa) (1928-) Güney Afrikalı siyasetçi. 1953'te Zulu Kralı Cyprian'a yardımcı olarak atandı. 1968'e kadar bu görevi sürdüren Buthelezi, 1970'te Zululand'ın (sonraları KvaZulu) lideri olarak seçildi. 1975'te başına geçtiği Inkatha hareketinin yeniden doğuşuna önderlik etti. Nelson Mandela Hükümeti'nde (1994) içişleri bakanı oldu.

Fakat 2004 seçimlerinin ardından Thabo Mbeki, Buthelezi'yi görevden aldı.

Butler, Richard Austen, Saffron Walden Baronu (1902-82) Britanyalı siyasetçi. 1941-1945 yıllarında Eğitim Komisyonu başkanlığı yapan Butler, 1944 Eğitim Yasasının arkasındaki isimdi. Bu yasayla İngiltere ve Galler'de ücretsiz umumi ortaöğretim sistemi yürürlüğe girdi. Muhafazakâr Parti'nin *sosyal devlet ilkelerini kabul etmesinde önemli bir etkisi oldu. Maliye bakanlığı (1951-55) da dahil 1951-1964 arasında çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. Muhafazakâr Parti liderliği için girdiği yarışlarda önce Harold *Macmillan'a (1957) sonra da Sir Alex Douglas *Home'ye (1963) kaybetti.

Butros-Gali, Butros (1922- [78]) Mısırlı diplomat ve siyasetçi, 1992-1996 arasında Birleşmiş Milletler genel sekreteri. 1971'den 1991'e kadar Mısır'ın dışişlerinden sorumlu devlet bakanlığını yaptı.

Butto, Benazir (1953-2007) Pakistanlı devlet kadını, başbakan (1988-90, 1993-96). Zülfikar Ali *Butto'nun kızıydı. O dönemki rejimin muhalifi olan Benazir Butto, 1984'te Pakistan Halk Partisi'nin sürgündeki eşbaşkanı oldu. Açık demokratik seçim çalışmalarına katılmak üzere 1986'da Pakistan'a döndü. Devlet Başkanı Ziyaülhak'ın ölümünün ardından Müslüman bir ülkede başbakan olan ilk kadın oldu. Ülkesini yeniden Milletler Topluluğu bünyesine soktu. Radikal toplumsal reform sözü verse de diğer partilerden geniş destek kazanmayı başaramamış, başbakanlıktan alınmış ve ilk seçimlerde yenilgiye uğramıştır. 1993'te bir koalisyon hükümetinin başı olarak yeniden seçilmesine karşın 1996'da bir kez daha görevden alındı. 1997'de seçimleri kaybetti. Gıyabında yolsuzluktan yargılandı ve 1999'da beş yıl hapse mahkûm edildi. 2001'de yeniden yargılanmasına karar verildi. Ancak Butto duruşmalara katılmadı ve üç yıl hapis cezası aldı. Affedildikten sonra Ocak 2008'de yapılacak seçimlerde çalışma yürütmek için Pakistan'a döndü. Fakat Aralık 2007'de Ravalpindi'de seçim çalışmaları sırasında bir bombalı intihar saldırısıyla suikasta uğradı.

Butto, Zülfikar Ali (1928-79) Pakistanlı devlet adamı, devlet başkanı (1971-73) ve başbakan (1973-77). Pakistan dışişleri bakanı (1963-66) olarak Çin'le yakınlaşmayı teşvik etti. Ülkesinin çıkarlarını samimi bir şekilde savunmasıyla tanındı. 1967'de Pakistan Halk Partisi'ni kurdu. 1971'de Pakistan'ın ilk sivil devlet başkanı, anayasa değişikliğinin ardından da başbakanı oldu. Görevi süresince ülkenin moralini yüksek tutmak için çabaladı ve toplumsal, anayasal ve ekonomik düzlemde reformlar gerçekleştirdi. Askeri darbeyle iktidardan indirilen Zülfikar Ali Butto, rakip bir siyasetçiyi öldürmeye kastettiği gerekçesiyle idam edildi.

Bülow, Bernard, Prens von (1849-1920) Alman devlet adamı. Fransa-Prusya Savaşı'nda ve Alman Dışişleri Bakanlığı'nda görev yaptı. Ardından, II. Wilhelm'in hükümdarlığı döneminde dışişleri bakanlığı (1897-1900) ve şansölyelik (1900-09) görevlerinde bulundu. İç politikada temkinli bir muhafazakâr olan von Bülow, dışarıda imparatorun Alman yayılmacılığını destekliyordu. Wilhelm'in açıkça Boerleri desteklediği *Boer Savaşı'ndan sonra Britanya'yla ilişkileri geliştirdi. 1900'de Britanya, Almanya'nın Fas'ta Abdülaziz'in çürümüş rejimini desteklemekte olabileceğini söyledi. Fransa da konuyla ilgiliydi; Fransa-Britanya arasında 1904'te yapılan antantın arkasından Britanya, Fransa'nın Fas'taki hak iddialarına arka çıktı. İlk başta von Bülow, imparatoru Tanca'ya provokatif bir ziyarete (1905) göndererek karşılık verdi. Bu sırada Fransa-Almanya arasındaki gerilimler artıyordu. Fakat daha sonra Bernard von

[78] Butros Butros-Gali, 16 Şubat 2016'da hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

Bülow, *Algeciras Konferansı'nın (1906) toplanmasına önayak oldu. 1909'da *Fas'ın Fransa himayesine geçmesini kabul etti. Avusturya'nın *Bosna-Hersek'i ilhak etmesinden yana aldığı tavır, I. *Dünya Savaşı'nı tetikleyen etkenlerden biri oldu. Von Bülow, Reichstag'daki desteğini kaybedince 1909'da emekliye ayrıldı.

Büyük Bölünme Hıristiyan Kilisesi'nde yaşanan iki ayrılığa verilen isim. Büyük Bölünme ya da *Doğu-Batı Bölünmesi (1054), Doğu ve Batı Hıristiyan Kiliselerinin birbirinden ayrılmasını ifade etmektedir. 1378-1417'de yaşanan Büyük Bölünme ise 1309'da papalığın İtalya'dan Fransa'ya taşınmasından çıktı. İtalyan kardinaller arasındaki iç çatışmalar ve kardinallerin İtalyan soyluları arasında müttefiklere sahip olması, Papa V. Clemens'in (1305-14) papalık konutunu Roma'dan Fransa'nın güneyindeki Avignon kentine taşımasına yol açtı. Fransız çıkarları, papa politikalarına egemen olmaya başladı ve lüks yaşamlarıyla kötü bir nama sahip olan papaların saygınlığı iyice düştü. Papalığı Roma'ya geri taşımaya yönelik bir girişimin arkasından, kardinaller tarafından iki rakip papa seçilince (Roma tarafı VI. Urbanus, Fransız tarafı ise VII. Clemens) bölünme yaşandı. Papalar ve rakip *antipapalar dönemi *Konstanz Konsili'ne (1417) kadar devam etti. Bu konsilde Roma tarafının adayı Papa V. Martinus seçilerek Fransız rakibi görevden alındı. Papalığın bölünmesi, Kilise'nin itibarını zedeledi ve başta *Wyclif olmak üzere reform yanlıları tarafından eleştirildi.

Büyük Britanya *Bkz.* BRİTANYA.

Büyük Buhran (1929-33) Ekim 1929'da New York Borsası'nın çöküşüyle patlak veren bir dünya ekonomik bunalımı. Krizin sonucunda ABD bankaları yurtdışına verdikleri borçları geri istemeye başladı ve *savaş tazminatı ve sınai kalkınma için Almanya'ya ayırdığı kredilere son verme eğilimi gösterdi. ABD ve Almanya çapında insanlar bankalara hücum ederek birikimlerini çekmeye başlayınca bankalar birer birer kepenkleri kapatmak durumunda kaldı. Çiftçiler ürünlerini satamadı, fabrikalar borç bulamayarak kapılarına kilit vurdu, perakende dükkânlar dahi iflas etti. Sonuç olarak işçilerin işsiz kalması, daha önce işsizlik maaşı veren devletlerin artık bu ödemeleri karşılayamamasına yol açtı. İşsizlik Almanya'da 6 milyona, Britanya'da 3 milyona, ABD'de 14 milyona yükseldi. 1932'ye gelindiğinde ABD'de hemen hemen bütün bankalar kapanmıştı. Aynı yıl Franklin D. *Roosevelt başkan seçilince ABD'de mali güven ortamı yavaş yavaş yeniden tesis edildi. Fakat Almanya'da aynı süreç, Alman ekonomisini yeniden ayağa kaldıracak güç olarak sahneye çıkan *Üçüncü Reich'ten sonrasına kaldı.

Büyük Doğu Asya Ortak Refah Alanı II. Dünya Savaşı'nda Japonya hâkimiyetindeki Asya ve Pasifik topraklarının sözde siyasi ve ekonomik birliğine verilen isim. Japonya'nın büyük etki yaratan 1941-1942 fetihlerinin ardından bazı milliyetçi önderler (örneğin Endonezya'da *Sukarno ve Birmanya'da *Aung San) taktik olarak Japonya'yla işbirliği yaptı. Ancak Japonların getirdiği zorluklar (esas olarak ikmal talepleri ve zorla çalıştırma yöntemleri) kısa süre sonra Japonya'nın niyetleri konusunda yerel halkların gözünü açtı. Savaşın sonuna gelindiğinde Ortak Refah Alanı, nefret ve dalga unsuru olmuştu.

Büyük Fuar (İngilizcesi Great Exhibition) Prens Albert'in desteğiyle 1851'de Londra'da düzenlenen büyük bir uluslararası ticaret fuarı. Joseph Paxton (1801-65) tarafından tasarlanan ve Londra'daki Hyde Park'ın içine tamamen cam ve demirden (zemin ve kirişler hariç) inşa edilen Kristal Saray'ın ev sahipliğinde gerçekleşti. 23 hafta süren fuar, 17 bin fuarcı ve 6 milyondan fazla ziyaretçi ağırladı. Elde edilen kâr, eğitim ve bilimi teşvik etmek amacıyla kullanıldı ve hâlâ kullanılmaktadır. Kristal Saray sökülerek Londra'nın varoşlarında-

ki Sydenham'a götürüldü ve 1936'da da yıkıldı.

Büyük Göç (İngilizcesi Great Trek) 1830'larda Boerlerin, Cape Kolonisi'ndeki Britanya yönetiminden kaçmak üzere kuzeye doğru yönelişine verilen isim. 1835'ten itibaren Voortrekker grupları Natal'a varmaya başlamıştı. Buradaki *Zulu direnişi üzerine Voortrekkerler, 1837'de *Kanlı Nehir Muharebesi'nde önderleri Piet Retief'in hayatına karşılık 3000 civarında Zulu'yu öldürdü. Natal, 1843'te Britanya sömürgesi oldu. Bu nedenle göç kuzeye, Orange Nehri ülkesine ve Transvaal'a doğru devam etti.

büyük güç Uluslararası siyasette önemli bir rol oynadığı düşünülen devletlere verilen isim. Büyük güçler; ekonomik, diplomatik ve askeri güç ve etkiye sahiptir. Büyük güçlerin çıkarları kendi sınırlarını aşar. Kavram, genellikle 1815 Viyana Kongresi'nden sonra Avusturya, Rusya, Prusya, Fransa ve Büyük Britanya'nın Avrupa'da büyük güçler olarak ortaya çıkışıyla birlikte anılır. Bu ülkeler, Avrupa Uyumu olarak bilinen gevşek bir anlaşma çerçevesinde bir araya gelmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD önem kazanmaya başladı. II. Dünya Savaşı sonrasında ise sanayi güçleri, küresel etkileri ve nükleer kapasitelerinden dolayı ABD ve Sovyetler Birliği "süper güç" statüsüne erişti. Artık olaylar iki kutupluluğa göre şekilleniyordu. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle ABD tek süper güç olarak kaldı. Buna karşın Çin'in artan ekonomik ve askeri gücü gelecek yıllarda bu ülkeyi de süper güç seviyesine çıkarabilir. Öte yandan Birleşik Krallık ve Fransa'nın büyük güç özelliklerinde düşüş yaşanmaktadır. Yine de bu ülkeler ABD, Rusya ve Çin'le beraber *Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin veto hakkına sahip daimi üyeleri olarak tanınmaktadır. Herhangi bir dönemde büyük güç sayısının belirli olması, savaşın düzeyi ve doğasını belirlemek açısından uluslararası sistemde önemli bir yer tutmaktadır.

Büyük İleri Atılım (1958) Çin'in sanayi ve tarımda yaptığı genişleme hamlesine verilen isim. Atılımın kırsal bölgelerdeki "tali" sanayi kolları ile halkın vatansever ve sosyalist ideallerine dayanan yoğun çabasıyla erişeceği yüksek üretim kotaları aracılığıyla yapılması amaçlandı. Üretim miktarında çok büyük artışlar yaşandığı duyurulsa da ürünlerin niteliği ve dağıtımında ciddi sorunlar yaşanmıştır. Tarımda *komün sistemi neredeyse bütün ülkeye yayıldı; ancak hasadın çok kötü geçmesiyle ortaya çıkan kıtlık tahminen 13 milyon insanın ölümüne yol açtı. Ürünlerin düşük kalitesiyle beraber bu durum Büyük İleri Atılım'ın itibarını düşürdü. Sonuçta *Mao Zedong, 1960'ların sonuna kadar kenara çekildi. *Kültür Devrimi, kısmen Mao'nun radikal politikalara yeniden dönme girişimi olarak görülmektedir.

Büyük İskender *Bkz.* ALEXANDROS, III.

Büyük İttifak Savaşı *Bkz.* DOKUZ YIL SAVAŞI.

Büyük Kuzey Savaşı *Bkz.* KUZEY SAVAŞI.

Büyük Şikâyet (İngilizcesi Grand Remonstrance) (1641) İngiltere'de *Uzun Parlamento'daki muhalifler tarafından oluşturulan bir belge. I. Charles'in 1625'te başlayan hükümdarlığını itham eden Büyük Şikâyet, kilisenin ve devletin reformu için radikal öneriler içeriyordu. Yalnızca 11 oyla *Avam Kamarası'ndan geçse de daha orada matbaada basılması sorunu üzerine kılıçlar çekilmişti. Pek çok kimse bu belgeyi krala güvensizlik oyu olarak görüyordu. Sonuçta Charles, John Pym başta olmak üzere Büyük Şikâyet'in arkasındaki isimleri tutuklamak gibi felaketlere yol açacak bir girişimde bulundu. Böylece muhalif milletvekilleri kraldan iyice uzaklaştı.

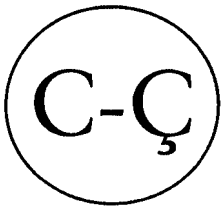
Büyük Uyanış (İngilizcesi Great Awakening) Amerika'da faaliyet gösteren uyanışçı bir hareket. 18. yüzyılın başında Amerika'daki Hıristiyanlıkta yükselen biçimciliğe bir yanıt olarak gelişti. Uyanışlar 1719'da New Jersey'de başlamasına karşın esas geniş kitlelere yayılması, Püriten bilgin Jonathan Edwards'ın (1703-58) vaazları ve bunun sonucunda 1730'larda ortaya çıkan harekete katılımlarla gerçekleşti. Hareket, Metodizm'in kurucularını da etkiledi. George Whitefield'in misyonu (1739-41) Pensilvanya'dan Maine'ye kadar pek çok mürit sağladı. Ancak Whitefield'in iki müridi Gilbert Tennent ve James Davenport, hem Kongregasyonalist hem de Presbiteryen Kilisesinde ayrılıklara zemin hazırladı. Bu durumun koloni siyasetinde de etkileri oldu. Virginia'da Samuel Davies, "Yeni Taraf" Presbiteryenleri içindeki uyanışçılara önderlik etti (1748-53). Baptistler ve Metodistler de bu yeni hareketi destekledi. Büyük Uyanış hareketi; verili sistemi sorgulayarak, yeni okullar kurarak ve dini hevesi yeniden canlandırarak Amerika'da devrimci neslin yetişmesine katkıda bulundu.

Büyük Veba Salgını (1664-65) Esas olarak Londra ve güneydoğu İngiltere'yle sınırlı kalan feci bir salgın. Hıyarcıklı veba Ortaçağ'dan beri aralıklarla ortaya çıkmaktaydı. Ancak 30 yıldır ciddi bir salgın yaşanmamıştı; şiddetli bir tekrarı da beklenmemekteydi. Büyük Veba'da yaklaşık yarım milyon insan, yani Londra nüfusunun beşte biri öldü. Şehirde ticaret durma noktasına geldi. Saray ve gitme imkânı olan herkes tedbirini alarak kırsal kesimlere taşındı. Zira salgının şiddeti oralarda daha azdı. Büyük Veba'nın zirve yaptığı dönemde ölülerin gömülebilmesi için çukurlar kazılıyordu. El arabaları ev ev gezerek cesetleri topluyordu. Ertesi yıl yaşanan *Londra Yangını, salgının başladığı gecekondu mahallelerini yerle bir etti. 1665'ten sonra hastalık Londra'daki etkisini yitirdi.

Büyükler (İngilizcesi The Elders) Dünya çapında işler yapmış eski devlet adamları ve devlet kadınlarından oluşan bir grup. Grubun üyeleri, tecrübeleriyle barış ve insan hakları mücadelesine katkı sunmaktadır. 2007'de Nelson *Mandela tarafından oluşturulan grubun üyeleri arasında Kofi *Annan[79], Gro Harlem *Brundtland, Jimmy *Carter, Mary *Robinson ve Desmond *Tutu yer almaktadır.

Byng, George, Vikont Torrington (1663-1733) İngiliz amiral. William'a (Oranj) sadakatinden dolayı terfi aldı. *İspanya Veraset Savaşı'ndaki başarılarıyla büyük bir itibar kazandı. En bilinen muharebesi 1718'de Passaro Burnu'nda gerçekleşti. Muharebede Sicilya'yı alma girişiminde bulunan bir İspanyol filosunu tamamen batırdı. Byng'in itibarı, oğlu John'un (1704-57) hızlı ve belli açılardan hak etmediği yükselişinde etkili oldu. 1756'da beraberindeki yetersiz kuvvetlerle, o dönem Fransız kuşatmasındaki Minorca'yı kurtarmak ve Cebelitarık'ı korumak üzere görevlendirildi. Ancak ikisinde de başarısız olarak İngiltere'ye döndü. İhmal suçlamasıyla askeri mahkemede yargılanarak kurşuna dizildi.

79 Kofi Annan, 18 Ağustos 2018'de hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

cabal[80] Siyasi entrikacılardan oluşan bir grup veya topluluk. Amaçlarına gizli yöntemler kullanarak ulaşmaya çalışan herhangi bir siyasi hizip için de kullanılır. 17. yüzyılda İngiltere'de bu kelimenin II. *Charles'in diplomatları için kullanılması yanıltıcıdır. Çünkü söz konusu diplomatlar bir araya gelerek bir grup oluşturmamıştı. Öte yandan bu kişilerin isimlerinin baş harfleri (Clifford, Ashley, Buckingham, Arlington, Lauderdale) her nasılsa "cabal" kelimesini oluşturmaktadır.

Cabeza de Vaca, Alvar Núñez (yak. 1490-yak. 1557) İspanyol asker. 1527'de Pánfilo de *Narváez'le beraber Florida seferine çıkmadan önce Avrupa'da görev yaptı. Sefer başarısız olunca beraberindeki hayatta kalan diğer üç kişiyle Kuzey Amerika'nın güneyinden Yeni İspanya'ya geri dönmek için 10 yılda 6000 mil[81] yol yürüdü. Başka bir sefere önderlik etmeyi umuyordu; ama İspanya'ya dönüşünün gecikmesi yüzünden bu fırsatı kaçırdı.
Onun yerinde Rio de La Plata'ya vali yapıldı ve 1541 ve 1542'de cangıllar üzerinden Paraguay Nehri'ne kadar 1000 millik[82] iki sefer düzenledi. Yerlileri yağmalamayı ve köleleştirmeyi men etmiş olduğu kıskanç arkadaşları tarafından tutuklanan Cabeza de Vaca, zincire vurularak İspanya'ya götürüldü. Afrika'ya sekiz yıl sürgün cezası iptal edildi. Kraliyetin bağladığı maaş sayesinde Güney Amerika'daki yürüyüş deneyimini anlattığı *Commentarios*[83] eserini yazdı.

Cabot, John (İtalyanca adı Giovanni Caboto) (yak. 1450-yak 1498) İtalyan kâşif ve gemici. Oğlu Sebastian'la (yak. 1475-1557) beraber, İngiltere hükümdarı VII. Henry'den aldığı imtiyaz belgesiyle 1497'de Bristol'den yelken açarak Asya kıtasını keşfetmeye koyuldu. Fakat aslında keşfettiği yer Kuzey Amerika'nın anakarasıydı. Ayak bastıkları toprakların neresi olduğu kesin olmamakla beraber Cape Breton Adası, Newfoundland veya Labrador ihtimaller arasındadır. John Cabot, Bristol'e dönerek 1498'de ikinci bir keşif seferi düzenledi. Sebastian da babasının ölümünden sonra başta Brezilya ve Rio de la Plata (1526) olmak üzere keşif gezilerinde bulundu.

Cabral, Amilcar (1924-73) Gineli devrimci. Portekiz egemenliğine karşı gizli bir kurtuluş örgütü kurdu. 1963-1973 arasında yürüttüğü başarılı gerilla savaşı sonucunda iç kesimlerin çoğuna hâkim oldu. Tahminen bir Portekiz ajanı tarafından 1973'te suikasta uğradı. Ertesi sene Portekiz Ginesi, *Gine-Bissau ismiyle bağımsız oldu.

CACM *Bkz.* ORTA AMERİKA ÜLKELERİ ORTAK PAZARI.

Cadbury, George (1839-1922) Britanyalı kakao ve çikolata üreticisi, toplumsal reformcu. 1861'de George ve ağabeyi Richard (1835-99), babalarının işini devraldı ve Cadbury Brothers şirketini kurdu. İnançlı Kuveykırlar olan iki kardeş işleri ilerletti. 1879'da George Cadbury, Birmingham'ın dışında kırsal bir bölgeye (buraya Bournville adını vermiştir) yeni

80 İngilizce olan bu ifadenin Türkçedeki en yakın karşılığı "hizip" kelimesidir. (ÇN)
81 9656 kilometre. (ÇN)
82 1609 kilometre. (ÇN)
83 Gözlemler. (ÇN)

fabrika kurma amacıyla kardeşinin yanından ayrıldı. Daha sonra George, burada esas olarak işçiler için bir toplu konut inşa etti.

Cade, John ("Jack" olarak da bilinir) (ö. 1450) İrlandalı isyancı. 1450'de Mortimer ismini aldı ve VI. Henry'ye karşı Kent ayaklanmacılarına önderlik etti. Ayaklanmacılar Londra'yı üç gün boyunca işgal altında tuttu; İngiltere hazinedarını ve Kent şerifini idam etti. Cade, isyana katılanların çoğu af teklifini kabul edince kaçtı. Fakat yakalama girişimi sırasında aldığı bir yaradan dolayı öldü.

cadılık Sözde doğa üstü güçleri kötücül işlerde kullanma eylemine verilen isim. Özellikle kadınlar için kullanılan kavram, şeytan veya kötü ruhlarla ilişkilendirilmiştir. Cadının erkeklerdeki karşılığı büyücü, efsuncu veya cincidir. Eski Yunan ve Roma metinlerinde cadılara dair anlatılar mevcuttur. Bunlardan biri İason'un Altın Post'u almasına yardım etmek amacıyla büyüye başvuran Medea'dır. Eski Ahit'te Kral Şaul, Endor cadısından akıl alır. Ortaçağ'ın başlarında halk arasındaki batıl inanışlar, cadılığı şeytan girmesiyle ve Tanrı'yı reddetmekle ilişkilendirmeye başladı. 13. yüzyılın sonlarına gelindiğinde *Engizisyon sapkınlıkla ilgili cadılık davalarına bakarken, başta Almanya'da olmak üzere dünyevi mahkemeler bu sözde suçlara özel acımasız cezalar vermekteydi. 15. yüzyıldan itibaren cadılara yönelik kitlesel zulümler baş gösterdi. 1487'de cadıların ayinlerini, gece uçuşlarını, şeytanla ilişkilerini, hayvanlara dönüşmelerini ve insanlara ve büyükbaş hayvanlara yaptıkları kötücül büyüleri anlatan *Malleus Maleficarum* ("Cadıların Çekici") isimli kitabın yayımlanması batıl inanışları ve zulümleri daha da artırdı. Cadılar genellikle bir kara kedi ("yardımcı ruh") ve süpürgeyle tasvir ediliyordu. 16. yüzyılda Reformcular, cadılara yapılan zulümleri daha da ileri boyutlara taşıdı. Din savaşlarıyla körüklenen kargaşalıklar da buna katkıda bulundu. İngiltere'de son cadı yargılamaları 1712'de, Kıta Avrupası'nda ise 1793'te Prusya'da yapıldı. Amerika'da cadılığa inanış çok yaygın olsa da *Salem Cadı Mahkemeleri halkta büyük tepkiye yol açtı. 17. yüzyılda eğitimin iyileşmesiyle beraber cadılık inancı da reddedildi. Buna karşın halk içindeki batıl inanışlar çok daha uzun süreler varlığını devam ettirdi. 20. yüzyılda Avrupa ve ABD'de Hıristiyanlık öncesi pagan dinini yeniden canlandırma iddiasında olan yeni bir tür cadılık ortaya çıktı. Az da olsa kendisine taraftar bulan bu gruplar, hayvan kurbanı ve çocuk istismarı iddialarıyla anılmıştır.

Cadwallon (veya Cadwalader) (ö. 633) Gwynedd (kuzey Galler) kralı. 629'da *Northumbria'yı işgal girişimi başarısızlığa uğrayınca bu Anglosakson krallığına olan nefreti daha da arttı. İrlanda'ya kaçmak zorunda kaldı. Cadwallon, kendisi Hıristiyan olmasına rağmen kâfir Mercia Kralı Penda'yla ittifak kurdu. Northumbria hükümdarı Edwin'e karşı Hatfield Chase'de aldıkları zafer (632) sonucunda Northumbria yerle bir oldu. Fakat daha sonra Northumbria'nın şansı döndü ve Cadwallon, Edwin'in yeğeni Oswald tarafından Heavenfield'de (Hexham yakınları) muharebe sırasında öldürüldü.

Caesar, Iulius (Gaius Iulius Caesar) (veya **Jül Sezar**) (MÖ 100-44) Romalı general ve diktatör. Patrici bir aileye doğdu. "Birinci Üçlü Yönetim" olarak adlandırılan grubun iki üyesi *Pompeius ve *Crassus'la yapılan bir anlaşma sonucunda MÖ 63'te başrahip (*Pontifex Maximus*) oldu. Konsül olduğu dönemde Illyricum, Cisalpin *Galya ve Galya Narbonensis bölgelerini Roma topraklarına kattı. Çok başarılı bir general olan Caesar, askerlerinde sadakat duygusu uyandırıyordu. Gallere diz çöktürdü ve Ren Nehri'ni geçerek Britanya'ya iki sefer düzenledi. MÖ 48'de ikinci konsüllüğünü sağlama alana kadar komutayı bırakmayı reddetti. Aksi takdirde, içinde artık Pompeius'un da bulundu-

ğu düşmanları tarafından yargılanmaya açık hale gelecekti. Ocak 49'da Senato'dan ültimatom gelince *Rubicon Nehri'ni geçerek Roma'yı aldı ve 48'de Farsala'da Pompeius'u mağlup etti. İsteyenlerin İtalya'ya dönmesine izin vererek merhamet örneği gösterdi. Küçük Asya, Mısır, Afrika ve İspanya'ya yönelik yapılan seferlerin ardından 45'te Roma'ya geri döndü.
Caesar, Roma'yı diktatör ve sonraları "ebedi" diktatör olarak yönetti. Jülyen *takvimin de içinde olduğu geniş kapsamlı reform programı, ileri görüşlülüğünü göstermektedir. Öte yandan Caesar, egemen konumunu fazla öne çıkarmış, cumhuriyet geleneğini hiçe saymıştır. *Brutus ve Cassius'un başını çektiği bir komplo sonucunda 15 Mart 44'te suikasta uğramıştır.

Caesar'lar (veya Sezarlar) Romalı aristokrat Julia ailesinin bir kolu. *Caesar* (Sezar) ismi, ailenin en meşhur üyesi Iulius *Caesar (Jül Sezar) dolayısıyla bir imparator unvanına dönüştü. Caesar'ın arkasından gelen bütün Roma imparatorları, bu ismi benimsedi ve tahta çıkmasını istedikleri vârislerine vererek "prens" anlamında da kullandı. *Caesar* unvanı, Doğu Roma İmparatorluğu'nda "*kaisaros*" olarak kullanıldı. Bu kelimeden daha sonra Rus ve Alman imparatorluk unvanları olan Çar ve Kayzer de türedi.

Caetano, Marcello José das Neves Alves (1904-81) Portekizli devlet adamı, başbakan (1968-74). 1974'te General Spinola önderliğinde gerçekleştirilen bir *putsch*[84] sonucunda iktidardan indirildi. Böylece, Caetano'nun selefi *Salazar tarafından kurulan yarım yüzyıllık diktatörlük sona ermiş oldu.

Caligula (doğum ismi Gaius Iulius Caesar Germanicus) (MS 12-41) Roma imparatoru (37-41). Bir ordugâhta büyüdü. Çocukken minik askeri sandaletlerden giydiği için Caligula (Latince "küçük çizme" anlamında) takma ismini aldı. Tiberius'un yerine geldiği tarihten öldürülmesine kadar geçen kısa süreli imparatorluk döneminde Caligula, baskıcı ve zalim aşırılıklarıyla kötü bir nam saldı.

Callaghan, James, Cardiff Baronu (**Leonard James Callaghan**) (1912-2005) Britanyalı İşçi Partisi üyesi devlet adamı, başbakan (1976-79). Harold Wilson'un istifası üzerine başbakan oldu. Azınlık hükümetinin başkanı olarak iktidarda kalmak için 1977'de Liberal Parti'yle bir anlaşma (Lib-Lab[85] paktı) yapmak zorunda kaldı. "Huzursuz kış" (1978-79) olarak adlandırılan büyük grevler sürecinden sonra Callaghan Hükümeti, İskoçya'ya yetki devri meselesinde güvensizlik oyu aldı. Arkasından yapılan seçimlerde İşçi Partisi, Margaret Thatcher'in liderliğindeki Muhafazakâr Parti tarafından yenilgiye uğratıldı.

Calles, Plutarco Elías (1877-1945) Meksikalı devlet adamı. Meksika Devrimi (1910-40) sırasında bir askeri önder olarak öne çıktı. Meksika devlet başkanlığı (1924-28) yaptığı dönemde Calles, tarım reformunu, işçi örgütlenmelerini, milli ekonomiyi ve eğitimi destekleyerek Meksika anayasasını (1917) uyguladı.

Calvin, John (1509-64) Fransız Protestan ilahiyatçı ve reformcu. İlahiyat kariyerine Fransa'da başlayan Calvin, 1530'ların başında Protestanlığı benimseyince İsviçre'nin Basel şehrine kaçmak zorunda bırakıldı. Tekrar ele alınan Hıristiyan ilkeler çerçevesinde toplumun yeniden düzenlenmesi girişiminde bulundu. Bu kapsamda vatandaşların özel hayatlarına güçlü ve zaman zaman acımasız müdahaleler de söz konusuydu. 1541'den itibaren Cenevre'de yaşamını sürdürdü ve burada ilk Presbiteryen kilise idaresini kurdu. Pro-

84 Darbe anlamında kullanılan Almanca bir kelime. (ÇN)

85 Sırasıyla Liberal Parti (Liberal Party) ve İşçi Partisi'nin (Labour Party) İngilizce isimlerinden oluşturulan bir kısaltma. (ÇN)

testan düşüncenin gelişiminde önemli bir etkisi oldu. Calvin'in dini düşünce sistemi (Kalvinizm) başta Theodore Beza (1519-1605) olmak üzere müritleri tarafından daha da ilerletildi.

Cambrai İttifakı (1508) *Papalık, *Kutsal Roma İmparatorluğu, Fransa ve İspanya'nın Venedik'e karşı oluşturduğu bir ittifak. Bu ittifak sonucunda Venedik güçleri büyük oranda kontrol altına alındı.

Camden Muharebesi (16 Ağustos 1780) *Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında gerçekleştirilen bir muharebe. Muharebede Horatio *Gates komutasındaki 2000 Amerikalı milis, Güney Karolina eyaletine bağlı Charleston şehrinin 193 kilometre kuzeybatısında *Cornwallis'in ordusu tarafından saldırıya uğrayarak yenildi. Güney Ordusu'nun başına Gates'in yerine Nathanael *Greene getirildi. Greene, aynı yılın Ekim ayında Kral Dağı Muharebesi'nde intikam almış oldu.

Cameron, David (William Donald) (1966-) Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi siyasetçi ve başbakan (2010- [86]). Oxford Üniversitesi'nden mezun olduktan (1988) sonra Cameron, önce araştırma dairesinde (1988-92) daha sonra da kabine üyelerine danışman olarak (1992-94) Muhafazakâr Parti'de görev yaptı. 2001'de milletvekili seçilmeden önce Carlton Communications isimli medya şirketinde çalıştı. Cameron, 2005 seçiminde Muhafazakâr Parti'nin yenilgiye uğraması üzerine Parti'nin liderliğine seçildi. Parti'nin imajını yumuşatacak ve merkez seçmenin daha fazla ilgisini çekecek girişimlerde bulundu. 2010 seçiminde Muhafazakâr Parti, en yüksek oyu alsa da salt çoğunluğu sağlayamadı. Dolayısıyla Cameron, Muhafazakâr-Liberal Demokrat koalisyon hükümetinde başbakan oldu. Cameron Hükümeti, esas olarak bütçe açığını kapatmaya odaklandı. Halkın geniş kesimleri, bütçe açığının *Kredi Krizi'ne karşı alınan önlemlerden sonra sürdürülemez bir düzeye geldiği kanısındaydı. Ayrıca bu dönemde eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık alanlarında da reformlar başlatıldı.

Camisard'lar 1702'de Cévenneler'de XIV. Louis'e başkaldıran Fransız Protestanlar. Güney Fransa'da dağlık bir bölge olan Cévenneler, kuvvetli bir bağımsızlık geleneğine sahipti. 1704'te önderlerini kaybedince vahşi bir zulme uğrayan isyancılar, yine de yenilgiye uğratılamadı ve parayla susturuldu.

Camp David Anlaşması (1978) Ortadoğu'yu ilgilendiren bir barış mutabakatı. Anlaşmaya ismini veren ABD başkanının Maryland'daki konutunda Başkan *Carter, Mısır Devlet Başkanı Enver *Sedat ve İsrail Başbakanı *Begin'le bir araya geldi. Toplantının amacı iki ülke arasındaki anlaşmazlıklara bir çözüm müzakere etmekti. Neredeyse 30 yılı bulan çatışmaların ardından Mısır ve İsrail arasında barış yapıldı ve İsrail'in Mısır topraklarından çekilme şartları üzerinde uzlaşıldı. Bu anlaşma, diğer Arap ülkeleriyle barışı sağlaması bir yana Mısır'ın giderek Arap komşuları tarafından daha da dışlanmasına yol açtı.

Campbell, Kim (1947-) Kanadalı İlerici Muhafazakâr Parti üyesi siyasetçi, Kanada'nın ilk kadın başbakanı (1993). Campbell, Haziran 1993'te Brian *Mulroney'in yerine başbakan olmasına karşın İlerici Muhafazakâr Parti, Ekim 1993'te genel seçimleri kaybetti. Milletvekili seçilemeyince parti liderliğin istifa etti.

Campbell-Bannerman, Sir Henry (1836-1908) Britanyalı Liberal Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1905-08). İlk defa 1868'de Stirling'den milletvekili seçilerek Parlamento'ya girdi. 1899'da partisinin lideri oldu. Ölümünden yalnızca birkaç gün önce istifasını verdiği başbakanlık görevinde, yenilgiye uğramış Boer cumhu-

86 David Cameron'un başbakanlık görevi istifası üzerine 11 Temmuz 2016'da sona ermiştir. (ÇN)

riyetleri Transvaal (1906) ve Orange Nehri Kolonisi'ne (1907) özerklik tanındı. Grevlere dair bazı yükümlülüklerden sendikaları muaf kılan Ticari Uyuşmazlıklar Yasası (1906) ve Rusya'yla gerçekleştirilen antant (1907) da bu döneme denk gelmektedir.

Camperdown Muharebesi (11 Ekim 1797) Hollanda açıklarında yapılan bir deniz muharebesi. Britanya filosu bu muharebede Hollanda filosunu yerle bir etti. Hollandalılar, Britanya komutanını sığlara çekmeye çalıştı. Riski göze alan Britanyalı komutan, Hollanda gemilerini kovalayarak dokuz gemiyi ele geçirdi.

Cannae Muharebesi (MÖ 216) Güney İtalya'daki Cannae köyünde gerçekleşen bir muharebe. Askeri tarihin en klasik zaferlerinden biridir. Piyadeleri sayıca çok az ama daha fazla süvarisi olan Kartacalı general *Hannibal, askerlerini safları gevşek bir hilal düzenine soktu. Konsüller Aemilius Paullus ve Terentius Varro komutasında sıkı düzende konumlanan Romalı lejyonerler, Hannibal'ın ordusunun merkezine hücum ederek onu geri çekilmeye zorlasa da yarınayı başaramadı. Yavaş yavaş ve kasti bir şekilde geri çekilen Kartaca kuvvetlerine karşı Romalılar daha da ilerledi. Bu sırada Hannibal, zekâ dolu çifte-çevreleme taktiğini devreye soktu. Karşılıklı sağ ve sol kanatları hezimete uğratan süvariler, kıskacı kapattı ve Romalılara hem yanlardan hem de arkadan saldırıya geçti. 50 bin Roma askerinden 35 bini hayatını kaybetti ya da esir alındı. Hannibal'ın zayiatı ise yalnızca 5700'dü. Sonuçta Roma'nın İtalya'yı elinde tutması güçleşti ve orta ile güney İtalya'daki müttefiklerinden çoğu Hannibal'ın tarafına geçti.

Canning, Charles John, I. Kont (1812-62) Britanyalı devlet adamı. George *Canning'in oğlu olan Charles John, *Hindistan Ayaklanması sırasında Hindistan genel valisiydi. İsyan'ın arkasından gelen uzlaşma sürecinde çok önemli bir rol oynadı. Daha sonra direkt olarak krallığa bağlanarak statüsü değişen Hindistan'ın ilk genel valisi (1858-62) oldu. Kin gütmeyen politikasından dolayı "Hoşgörülü Canning" olarak anıldı.

Canning, George (1770-1827) Britanyalı Tory partisi üyesi devlet adamı, başbakan (1827). 1807'de dışişleri bakanlığına gelen Canning, *Napolyon Savaşları sırasında gerçekleştirilen başarısız bir sefer üzerine rakibi Castlereagh'la anlaşmazlığa düşünce 1809'da istifa etti. Ancak 1822'de Castlereagh'ın intiharıyla göreve geri döndü. Bakanlığı döneminde Britanya'nın daha önceki muhafazakâr dış politikasına geri dönmesini sağladı ve bu çerçevede özellikle Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki milliyetçi hareketleri destekledi. 1827'de Lort Liverpool'un yerine başbakan olmasına karşın kısa bir süre sonra öldü.

Canossa İtalya'da Apeninler'de yer alan bir kale. 1077 kışında Alman imparator IV. *Heinrich, Papa VII. *Gregorius onun günahlarını affedene ve aforoz cezasını geri çekene kadar üç gün boyunca bu kalede bekledi. Heinrich, Kutsal Roma İmparatorluğu topraklarında nihai söz sahibinin kim olduğu noktasında papalıkla çatışma halindeydi. Kefaretini ödeyerek Heinrich, papayla ittifak kurarak kendisini tehdit eden Alman prenslerine karşı elini güçlendirdi. Sonuçta bu prensler de Gregorius'a desteklerinden vazgeçti.

Cao Cao (veya **Ts'ao Ts'ao**) (155-220) Çinli komutan. Çin'in gelmiş geçmiş en büyük askerlerinden biri olan Cao Cao, Han Hanedanı'nın çöküşünden sonra kuzey Çin'in büyük bir kısmını birleştirdi. Cao Cao'nun fetihleri sayesinde oğlu, Üç Krallıktan biri olan Wei Krallığı'nı kurdu. Seferleri ve maceraları, Çin edebiyatının klasiklerinden biri olan *The Romance of the Three Kingdoms*[87] isimli eserde anlatılmıştır.

87 Üç Krallığın Hikâyesi. (ÇN)

Cape Saint Vincent Muharebesi (14 Şubat 1797) Portekiz'in güneybatı açıklarında, *Nelson ve *Jervis'in 27 gemilik Fransız-İspanyol ortak filosunu mağlup ettiği bir deniz muharebesi. Britanya'nın düşmanları sayıca neredeyse iki kat üstün olsa da İspanyol filosunun dağınıklığı sayı avantajını boşa düşürdü. Bu zafer sayesinde Britanya filosu Cadiz ablukasını sürdürmeye devam etti ve Mısır'daki Napoleon'un peşinden Akdeniz'e girmeyi başardı.

Capone, Al (Alphonse Capone) (1899-1947) İtalyan-Amerikalı gangster. "Yaralı Yüz" olarak da bilinen Al Capone, *İçki Yasağı döneminin en göze çarpan ve halk tarafından tanınan suç adamıydı. 1925'te Şikago'nun güney mahallelerinde faaliyet gösteren çetenin liderliğini Johnny Torio'dan aldı. Böylece şehrin yeraltı dünyasına hükmetmeye başladı. İçki kaçakçılığı, haraç kesme, fuhuş ve diğer yasa dışı para kazandıran işlere girdi. Yolsuzluğa bulaşmış Belediye Başkanı Bill Thompson'u denetimine aldı. Bugs Moran'ın çetesine yönelik 1929 Sevgililer Günü Katliamı'yla doruğa ulaşan rakip örgütlere açtığı savaş, 1931'de vergi kaçakçılığından hüküm giyene kadar göz ardı edildi. Frengiden fiziksel ve zihinsel olarak çöktü ve 1939'da salıverildi.

Caporetto Muharebesi (24 Ekim 1917) Trieste'nin kuzeyinde gerçekleşen, Avusturya-Macaristan ve Alman kuvvetlerinin İtalyan ordusunu hezimete uğrattığı bir muharebe. General Cadorna, morali bozulan askerlerini Venedik'in kuzeyine geri çekerek burada yeni bir hat oluşturdu. Nihayetinde Britanya ve Fransa da bu hattı takviye etti. Muharebe sonucunda 300 bin civarı İtalyan esir alındı ve İtalya geçici olarak savaş dışı kaldı. Bu sayede Almanlar, Batı Cephesi'nde planladığı taarruzu Mart 1918'de gerçekleştirebildi.

Carbonari (İtalyanca "kömür yakanlar" anlamında) Fransa ve İber Yarımadası'nda faaliyet gösteren, İtalya'da kurulmuş devrimci bir gizli cemiyet. Joachim Murat'ın hükümdarlığı döneminde (1808-15) Napoli Krallığı'nda kurulan Carbonari'nin üyeleri, ülkeyi yabancı egemenliğinden kurtarmak için gizli planlar yapıyordu. 1820'de Napoli'de çıkan isyanda cemiyetin etkisi büyüktü. İsyanın sonucunda İki Sicilya Krallığı'na bir anayasa yapma hakkı tanındı. Hepsi sırayla bastırılsa da İspanya ve Portekiz'de (1820), Piyemonte'de (1821), Romagna ve Parma'da (1831) benzer isyanlar meydana geldi. Carbonari'nin İtalya'daki etkisi, daha geniş kitlelere yayılan *Genç İtalya hareketi tarafından kırıldı. Bu sırada Fransa'daki hareket de 1821-22 ayaklanmalarının ardından düşüşe geçmişti.

Cárdenas, Lázaro (1895-1970) Meksikalı devlet adamı, devlet başkanı (1934-40). İktidarda olduğu dönemde *Meksika Devrimi'ni sola kaydırdı. Toprakları yeniden dağıttı, Meksika İşçi Konfederasyonu'nun (Confederación de Trabajadores de Mexico-CTM) desteğiyle işçilerin örgütlenmesini teşvik etti ve 1938'de yabancı petrol şirketlerinin mülklerini kamulaştırdı. Kendisi de bir *mestizo*[88] olan Cárdenas, Amerikan yerlisi ve Meksikalı işçiler arasında kendisine taraftar buldu.

Cardwell, Edward, Vikont (1813-86) Britanyalı devlet adamı. Sir Robert *Peel'in destekçisi olan Cardwell, hazine bakanlığı (1845-46) ve *Gladstone'nin kabinesinde savaş bakanlığı (1868-74) yaptı. *Kırım Savaşı'nda (1853-56) Britanya'nın yetersiz kalması ve 1860'lardaki Avrupa savaşlarında Alman ordusunun etkili olması, Cardwell'in askeri reformlarının arka planını oluşturdu.

Caritat, Antoine Nicolas, Condorcet Markisi (1743-94) Fransız filozof ve siyasetçi. Fransız Devrimi'nde gerçek anlamda rol oynayan tek bilindik Fransız filozoftu. Bir *Jironden olan Antoine Nicolas, Emmanuel Sieyes (1748-1836) ve Jacques-

88 Amerikan yerlileri ile Avrupa kökenlilerin çocuklarına verilen isim, melez. (ÇN)

Pierre Brissto (1754-93) gibi devrimci önderlerin de arkadaşıydı. Ulusal Konvansiyon'a seçildi. Ekim 1793'te Devrimci Mahkeme tarafından mahkûm edildi ve giyotine çıkmamak için kendini zehirledi.

Carlos, II. (1661-1700) İspanya kralı (1665-1700). Habsburg Hanedanı'na mensup son İspanya kralı olan Carlos, Anjou Hanedanı'ndan Philippe'yi vârisi olarak gösterdi. Bu karar, nihayetinde İspanya Veraset Savaşı'na yol açtı.

Carlos, III. (1716-88) İspanya (1759-88) ile Napoli ve Sicilya kralı (1734-59). Aydınlanmacı politikaları İspanya'da muhalefetle karşılaştı. Tarım ve sanayiyi geliştirmeye çalıştı, adli sistemi yeniledi ve *Engizisyon'un yetkilerini sınırladı. Dış politikasının esasını Fransa'yla ittifak (Aile Paktı, 1761) oluşturdu. 1763'te Florida'yı kaybetse de 1783'te yanında Minorca'yla beraber geri aldı. 1779'da Cebelitarık'ı Britanya'dan geri almak için kuşattı. Üç yıl süren kuşatma başarısızlıkla sonuçlandı.

Carlyle, Thomas (1795-1881) İskoç tarihçi ve siyaset felsefecisi. *Edinburg Encyclopedia* için makaleler yazmaya başlamadan önce öğretmenlik yapıyordu. 1820'lerde Alman edebiyatı üzerine eleştirel eserler kaleme aldı. İlk büyük felsefi eseri *Sartos Resartus* (1833-34) kitabıdır. Kitap, toplumsal değerler konusunu irdelemiş, kurgulanmış bir düzyazı biçiminde yazılmıştır. Tarihçi olarak itibar kazanması ise *History of the French Revolution*[89] (1837) isimli kitabıyla olur. 19. yüzyıl boyunca Britanya'da toplumsal ve siyasi fikirlerin gelişiminde etkisi çok büyüktür.

Carnegie, Andrew (1835-1919) İskoçya doğumlu ABD'li sanayici ve hayırsever. ABD'de çelik sanayisinde büyük bir servet kazandı. 1901'de iş dünyasından çekildi. Bu tarihten itibaren zenginliğini Atlantik'in iki tarafında hayırsever amaçlarla kullanmaya başladı. Birçok eğitim kurumu, kütüphane ve sanat faaliyetlerine destek olan Carnegie'nin en dikkat çeken başarılarından biri, uluslararası barışı desteklemek için kurduğu Carnegie Barış Fonu'dur.

Carnot, Lazare Nicolas Marguerite (1753-1823) Fransız general ve askeri taktik uzmanı. 1784'te Fransız ordusuna girdi. İki yıl sonra *Essay on the Use of Machines in Warfare*[90] başlıklı büyük etki yaratan eserini yayımladı. *Kamu Güvenliği Komitesi üyeliğinin yanı sıra savaş dairesinin başında bulundu ve 1795-1797 arasında *Direktuvar'da yer aldı. Seçimlerde kralcıların zafer kazanmasının ardından 1797'de haksızca vatan hainliğiyle suçlanınca Almanya'ya kaçtı. Döndüğünde savaş bakanı (1800) oldu. I. *Napoleon hükümdarlığında görev yaptığı bir yıl boyunca idari reformlarını devam ettirse de 1801'de istifa etti.

Caro, Joseph (1488-1575) Yahudi bilgin ve sofi. Yahudi hukukunun son büyük yasa metinlerini yazmıştır.

Carol, I. (1839-1914) Romanya'nın ilk kralı (1881-1914). Almanya doğumlu bir prens ve Prusya subayı olan Carol, 1866'da Alexandru Ioan Cuza'nın ardından Romanya prensi oldu. Alman yanlısı tutumu *Fransa-Prusya Savaşı sırasında halkın tepkisini çekti. Siyasi aldatmaca yeteneği ve seçimler Carol'u tahttan çekilmekten kurtardı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki komutanlığı sayesinde *Berlin Konferansı'nda Romanya'ya tam bağımsızlık kazandırdı. 1881'de bir Rumen krallığı ilân etti.

Carol, II. (1893-1953) Romanya kralı (1930-40). I. *Carol'un büyük yeğeni olan II. Carol, 1925'te skandallarla dolu özel hayatı nedeniyle sürgün edildi. 1930'da kral olarak geri döndü ve *Mussolini'ye duyduğu büyük hayranlıktan yola çıkarak bir kraliyet diktatörlüğü kurdu. 1940'ta Mihver

89 Fransız Devrimi Tarihi. (ÇN)

90 Savaşta Makine Kullanımı Üzerine Bir Deneme. (ÇN)

Devletleri'ne krallığının büyük bir kısmını bırakmaya zorlandı. Aynı yıl oğlu Mihai'ye tahtı bırakmak durumunda kaldı.

Caroline, Ansbach'lı (1683-1737) Alman prenses, 1705'te evlendiği II. *George'nin konsort[91] kraliçesi. Halk tarafından sevilen bir kraliçe olan Caroline, kralın Hannover'de bulunmadığı zamanlarda dört kez "Krallık Naibi" olarak görevlendirildi. Londra'daki Hyde Park'ın 121 hektarlık bölümünün etrafı çevrilerek Kensington Bahçeleri'nin oluşturulması Caroline'nin girişimiyle gerçekleşti.

carpetbagger[92] (ABD'de) İçsavaş sonrası Güney'e yerleşen Kuzeylilere verilen isim. 1867 *Yeniden Yapılanma Yasalarının hemen ardından çok sayıda Kuzeyli girişimci, eğitimci ve misyoner eski *Konfederasyon eyaletlerinin yeniden inşasına katkıda bulunmak üzere Güney'e geldi. *Carpetbagger* (böyle isimlendirilmelerinin sebebi bütün eşyalarını heybelerinde[93] taşıyabilmelerinden dolayıdır) denilen bu insanlardan bazıları eskiden köle olan siyahilere yardım etmeyi umarken kimileri de yalnızca kolay yoldan para kazanmakla ilgilendi.

Carranza, Venustiano (1859-1920) Meksikalı devlet adamı, devlet başkanı (1917-20). Carranza, devlet başkanı olarak Porfirio *Díaz'a karşı yapılan devrimde çok önemli bir rol oynamasa da 1913-1920 aralığında Meksika Devrimi'nin taşlarını döşeyenlerden biriydi. Devrimci siyasetlerin şiddete dayandığı yıllarda ılımlılığın sesi oldu ve rakibi Pancho *Villa'yı yenilgiye uğrattı. 1917'de istemeye istemeye de olsa solcu bir anayasayı kabul etti. Devlet başkanlığı dönemi bitmeden görevden alınan Carranza, sürgün yolundayken Tlaxcalantongo köyünde öldürüldü.

91 Hükümdar karı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

92 Maddedeki bağlamından ayrı olarak "carpetbagger" kelimesinin birebir çevirisi "heybeci"dir. Öte yandan günümüz İngilizcesinde "oralı olmamasına rağmen bir bölgeden adaylığını koyan siyasetçi" yerine alçaltıcı bir anlamda kullanılmaktadır. (ÇN)

93 İngilizce "carpetbag". (ÇN)

Carson, Edward Henry, Baron (1854-1935) İngiliz-İrlandalı devlet adamı. 1892'de Britanya Parlamentosu'na giren Carson, üçüncü *Özerklik Yasa Tasarısına (1912) karşı çıktı ve *Ulster Gönüllüleri isimli özel bir ordu kurdu. Carson, eğer yasa tasarısı hayata geçerse Ulster'in ayrı bir geçici hükümet kuracağı tehdidinde bulundu. 1914'te gönülsüzce güney İrlanda için özerkliği kabul etmesine karşın *Kuzey İrlanda'nın, ağırlıklı Katolik olan Tyrone ve Fermanagh bölgeleriyle beraber Britanya kraliyetine bağlı olması gerektiğinde ısrar etti.

Carson, Kit (1809-68) ABD'li sınır kolonicisi ve kılavuz. Kentucky'de doğan Carson, New Mexico eyaletinin Taos kentinden faaliyet gösterdi. 1842-1846 arasında Oregon Yolu'nda *Frémont'la birlikte çalıştı. 1847'de Kaliforniya'nın Meksika'dan alınmasında önemli bir rol oynadı. 1849'daki *altına hücumda birçok yerleşimci gruba yol gösterdi. ABD-yerli temsilcisi olarak görev yaptı. *Amerikan İçsavaşı sırasında batı cephelerindeki Birlik (Kuzey) izcilerinin başındaydı. *Dağlılar arasında en başarılılardan biri olan Carson, Vahşi Batı'nın ilk zamanlarındaki pek çok efsaneye konu oldu.

Carter, James Earl ("Jimmy" olarak da bilinir) (1924-) ABD'li Demokrat Parti üyesi devlet adamı, 39. ABD başkanı (1977-81). Georgia eyaletinin ilerici ve reformcu valisi (1970-74) Carter, vatandaşlık hakları ve ekonomik reform programıyla başkan seçildi. Panama Kanalı Antlaşması (1977) ve Camp David anlaşmaları (1978) gibi başarılarıyla öne çıkmasına karşın İran'da rehin alınan ABD'lilerin yol açtığı krizin üstesinden gelemedi. Başkanlık döneminden sonra barış ve insan hakları için uluslararası faaliyetlerde yer aldı ve 2002'de Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü. 2007'den beri *Büyükler (The Elders) grubunun aktif bir üyesidir.

Cartier, Sir George-Etienne (1814-73) Fransız-Kanadalı devlet adamı. 1837'de Papineau İsyanı'nda yer aldığı için kısa süreliğine ABD'ye geçmek durumunda kaldı. 1848'de Muhafazakâr Parti'den Kanada Yasama Meclisi'ne seçildi. Ölümüne dek burada ve daha sonra Kanada Avam Kamarası'nda görevini sürdürdü.

Carvalho e Melo, Sebastião José de, Pombal Markisi (1699-1782) Portekizli devlet adamı. 1750'de I. José'nin Portekiz tahtına çıkmasıyla Carvalho, dışişleri ve savaş bakanlığına getirildi. Kralın tembelliği nedeniyle ülkenin yönetimi Carvalho'ya kaldı. Carvalho, kilisenin ülke üzerindeki egemenliğini Portekiz'in geri kalmasının ana etkeni olarak görüyordu. Güney Amerika'da (*Portekiz İmparatorluğu'nun parçası olan yerlerde) Cizvit misyonlarını dağıttı ve Eylül 1759'da Cizvitleri Portekiz'den kovdu. Ayrıca *Engizisyonu da devletin kontrolüne soktu. 1755'te yaşanan bir deprem Lizbon'u yerle bir edince insani yardım çalışmalarını ve şehrin yeniden inşasını örgütledi. Ülkedeki kilise etkisini kırması *Aydınlanma hamlesi olarak görülmesine karşın Carvalho'nun reformla pek ilgisi yoktu.

Carver, John (yak. 1576-1621) Pilgrimlerin önderi. Leiden'deki ayrılıkçı kilisede papaz yardımcılığı yapmıştı. 1620'de Mayflower gemisiyle çıkılan göç yolculuğuna önderlik etti. Plymouth Kolonisi'nin ilk valisi seçilen Carver, kısa süre sonra ölünce yerine William *Bradford geldi.

Casanova, Giovanni Giacomo (veya Kazanova) (1725-98) İtalyan maceraperest. Kaleme aldığı anılarıyla (1828-38 arasında ilk kez Fransızca yayımlandı) ünlü oldu. Anılarında, başta cinsel deneyimleri olmak üzere Avrupa'daki maceralarını anlatır.

Casement, Roger David (1864-1916) İrlandalı vatansever. Britanya'nın diplomatik temsilcisi sıfatıyla başta Yukarı Kongo olmak üzere Afrika'da ve Güney Amerika'da yerli işçilere yönelik kötü muameleyi gözler önüne serdi. Bu faaliyetiyle saygınlık kazandı ve Britanya hükümeti tarafından şövalyelik nişanına layık görüldü. 1913'te diplomatik görevlerinden emekli oldu. Bir Ulster Protestanı olan Casement, İrlanda'nın bağımsızlığını destekledi. 1914'te ABD ve Almanya'ya bir İrlanda ayaklanması için yardım bulmaya gitti. Almanya'daki İrlandalı savaş esirlerini İrlanda'da Britanya'ya karşı savaşa sokma girişimleri başarısızlığa uğradı. Bunun yanında Almanlar da asker vermeyi reddetti. Ancak Casement, 1916'da bir Alman denizaltısıyla, *Paskalya Ayaklanması'nı erteletme umuduyla County Kerry'de İrlanda kıyılarına çıktı. Tutuklandı, yargılandı ve vatan hainliğinden idam edildi. İrlanda'ya gömülme talebi o zaman reddedilse de 1965'te yerine getirildi.

Casey, Richard Gardiner, Baron (1890-1976) Avustralyalı diplomat ve devlet adamı. Temsilciler Meclisi'nde Birleşik Avustralya Partisi'nden milletvekiliydi (1931-40). Avustralya'nın ilk ABD elçisi (1940-42) oldu. Daha sonra Britanya'nın savaş kabinesine girdi (1942-43) ve Bengal valiliği (1944-46) yaptı. Liberal Parti üyesi olarak Temsilciler Meclisi'ne döndüğünde (1949-60) dışişleri (1951-60) gibi birçok alanda görev yaptı. 1965-1969 yılları arasında ise Avustralya genel valiliğinde bulundu.

Castilla, Ramón (1797-1867) Perulu devlet adamı, devlet başkanı (1845-51, 1855-62). Castilla, devlet başkanlığı döneminde demiryolu yapımını ve telgrafı teşvik etti; guanonun (balık yiyen denizkuşlarının yüksek nitrojen içerikli dışkıları) gübre olarak ticari amaçlarla kullanılmasını destekledi. Devlet tekelleri oluşturup özel girişimcilere kiralayarak nitrat sanayisini geliştirdi. Köleliği kaldırdı ve Peru yerlilerini haraç ödemekten azat etti.

Castle Hill Ayaklanması (1804) Avustralya'nın New South Wales eyaletinde bir yerleşim olan Castle Hill'de çıkan bir sürgün mahkûm ayaklanması. Çoğu İrlanda milliyetçisi olan birkaç yüz mahkûm, diğer

yerleşimler üzerinde denetim sağlama planıyla Castle Hill'i ele geçirdi. İsyan, New South Wales Kolordusu tarafından bastırıldı ve sıkıyönetim ilân edildi. İsyanın elebaşları ise asıldı, kırbaçlandı veya başka bir yere sürgüne yollandı.

Castlereagh, Robert Stewart, Vikont (1769-1822) Britanyalı Tory partisi üyesi devlet adamı. Ulster'de doğan Castlereagh, siyasi kariyerine bir Whig üyesi olarak İrlanda Parlamentosu'nda başladı. 1795'te Tory partisine girdikten sonra başta *Katolik özgürlüğü olmak üzere İrlanda'yı ilgilendiren meseleler üzerine yoğunlaştı. 1807-1809 arasında savaş bakanıyken George *Canning'in politikalarına eleştiri getirmesi aralarında bir düelloya neden oldu. 1812'de dışişleri bakanı oldu ve bu sıfatla ülkesini Viyana Kongresi'nde (1814-15) temsil etti. Castlereagh, Dörtlü İttifak'ın (Britanya, Rusya, Avusturya ve Prusya'dan oluşan, Napoleon'u yenilgiye uğratan ittifak) yeniden kurulmasında merkezi bir rol oynadı. Anlaşılan iş yükünden dolayı girdiği zihinsel yorgunluk sonucu intihar etti.

Castro, Fidel (Fidel Castro Ruz) (1927-[94]) Kübalı devrimci ve devlet adamı. Göçmen bir şeker çiftçisinin oğlu olan Castro, 1947'de Küba Halk Partisi'ne katıldı. 1953'te Santiago'da bir devrime önderlik etti ve bu nedenle hapis yattı. Davadaki savunması, son sözleri olan *Beni Tarih Aklayacaktır* başlığıyla yayımlandı ve o zaman Castro'nun siyasi duruşunun en önemli ifadesi oldu. 1955'te Meksika'ya sürgüne gönderildi. 1956'da Ché Guevara'nın da içinde bulunduğu 82 kişiyle beraber Küba kıyılarına çıktı. Bu çıkarmadan yalnızca 12 kişi hayatta kaldı. Fidel Castro, Sierra Maestra dağlarında başarılı gerilla harekâtları yönetti. Aralık 1958'de Havana'ya doğru yürüyüşe geçti. Zalim ve yozlaşmış bir diktatör olan General *Batista ülkeyi terk edince 1 Ocak 1959'da Castro, Küba Devrimi'ni ilân etti. Arkasından Batista taraftarlarının çoğunun tutuklanması veya idamı için emir verdi. Castro kendisini başbakan olarak belirledi. ABD'yle diplomatik veya ticari anlaşmalar yapamadığından eski Sovyetler Birliği'yle kredi, silah ve gıda ikmali için müzakereler gerçekleştirdi. Yabancı sanayiye devlet eliyle el koydu ve tarımı kolektifleştirdi. 1960'ta ABD, Küba'yla bütün ticari anlaşmalarını iptal etti. 1961'den itibaren Castro, açıkça Sovyetler Birliği'yle aynı çizgiyi benimseyerek daha da güçlü bir şekilde Marksizm'e sarıldı. ABD ve Kübalıların sonuç vermeyen *Domuzlar Körfezi'ni istila girişimi (Nisan 1961) ve *Küba Füze Krizi'nden (Ekim 1962) sağlam çıkması Castro'nun halk arasındaki desteğini artırdı. Ardından birkaç suikast girişimi atlatması da buna katkıda bulundu. Diğer Latin Amerika ülkelerindeki devrimleri ve Afrika'daki kurtuluş hareketlerini arzulu bir şekilde savunan Castro, *Bağlantısızlar Hareketi'ne yaptığı önderlikle de gelişmekte olan ülkeler nezdinde önemli bir konuma erişti. 1990'da Sovyetler Birliği ve *COMECON'un dağılması sonucunda Castro Hükümeti ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldı. 1991'de Fidel Castro, kemer sıkma önlemlerini yürürlüğe soktu ve Küba ekonomisine bir nebze liberalleşme getirdi. Buna karşın planlı ekonomi ilkesinden şaşmadı. 2006'da sağlık sorunları nedeniyle iktidarı kardeşi Raúl'a devretti. Bu geçici bir hamle olarak öngörülse de Fidel hiçbir zaman eski konumuna dönemedi; 2008'de resmi olarak devlet başkanlığından, 2011'de de Komünist Parti liderliğinden çekildi. Yine de Küba ve bölge meselelerinde etkili bir figür olarak kaldı.

Cato, Marcus Porcius (veya Büyük[95] Cato) (yak. MÖ 234-149) Romalı devlet adamı. 195'te konsül olarak eskiden Kartaca'ya ait İspanya topraklarında çıkan isyanı büyük bir şiddetle bastırdı. 184'te *censor*'luk görevinde de özel zevkler için yapılan savurganlıklara aynı şiddetle karşılık verdi. Cato, *Scipio Africanus'u yolsuzluk suçlamasıyla yargıladı.

94 Fidel Castro, 25 Kasım 2016'da hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

95 Yaşça büyük anlamında. (ÇN)

Cato, Marcus Porcius (veya Küçük[96] Cato) (MÖ 95-46) Büyük Cato'nun torununun oğlu. Ölümünden sonra "Uticensis" ismiyle anıldı. Tutucu bir cumhuriyetçi olan Küçük Cato, uzun süre *Pompeius'a muhalefet etse de Iulius *Caesar'a (Jül Sezar) karşı onunla saf tuttu. Caesar, Thapsus'ta zafer kazanınca ondan af dilemek yerine Kuzey Afrika'daki Utica kentinde intihar etti.

Cato Sokağı Komplosu (1820) Britanya'da hükümet üyelerine karşı hazırlanan bir suikast planı. Radikal devrimci Arthur Thistlewood önderliğindeki komplocular, akşam yemeği sırasında Lort *Castlereagh'ı ve diğer bakanları öldürmeyi planladılar. Bu suikastlar genel bir ayaklanmanın başlangıcı olacaktı. Ancak devletin casusları plandan haberdar olmuş ve muhtemelen komplocuları eyleme geçmek için kışkırtmıştı. Komplocular, Londra'da Edgware Caddesi, Cato Sokağı'nda bir evde tutuklandı. Vatan hainliğinden mahkûm olan Thistlewood ve beraberindeki dört kişi idam edildi. Kalanlar ise kolonilerde ömür boyu sürgün cezasına çarptırıldı.

Catherine (Aragon) (1485-1536) İspanyol prenses, 1509'da evlendiği İngiltere hükümdarı VIII. *Henry'nin ilk karısı. İleride I. *Mary olarak tahta çıkacak bir kız doğurmasına karşın erkek çocuğu olmadı. Ayrıca İngiltere'nin İspanya'yla ittifakı önemini yitirmiş ve 1527'den itibaren Henry de kendini Anne *Boleyn'e kaptırmıştı. Bunun üzerine Henry, Catherine ile ağabeyi Arthur arasında daha önce yapılan evliliğin kendi evliliğini geçersiz kıldığı iddiasıyla boşanmak için papaya başvurdu. Papa bu konuya olumlu yaklaşmayınca *Cranmer 1533'te kralın evliliğini iptal etti. Bu tarihten sonra Catherine, yaşamını İngiltere'de gözlerden uzak bir şekilde sürdürdü.

Catherine (Bragança) (1638-1705) Portekizli prenses ve 1662'de evlendiği İngiltere hükümdarı II. Charles'in konsort[97] kraliçesi. Çeyiz olarak İngiltere'ye Tanca ve Bombay kentlerini getirdi. Catherine, çocuksuz bir evliliğin yanı sıra kocasının ihanetlerine de göz yummak durumda kaldı. Katolik olmasından dolayı halk arasında pek sevilmedi ve *Katolik Komplosu'yla ilişkilendirilmeye çalışıldı. 1692'de dul bir kadın olarak ölümüne kadar yaşamını sürdüreceği Portekiz'e döndü.

caudillo (İspanyolca "önder", "kahraman" anlamında) İspanyolca konuşan ülkelerde askeri diktatöre verilen isim. Latin Amerika'da bu diktatörler, anayasanın etrafından dolaşarak askeri güçle ülkeyi yönetme eğilimindeydi.

Cava Adamı Cava'da Solo Nehri kıyısındaki Trinil'de bulunan fosilleşmiş insan kemiklerine verilen isim. İlk başta *Pithecanthropus erectus* (dik maymun adam) olarak sınıflandırılan bu kalıntılar, günümüzde *Homo erectus* türü içerisinde kabul edilmektedir. Hangi tarihe ait olduğu tam olarak bilinmese de 500-750 bin yıl önceye dayandığı düşünülmektedir. Cava'da daha sonra insansılara (ayrıca muhtemelen *Homo erectus*) dair bulgular Sangian ve Modjokerto'da elde edilmiştir. Bunlardan bazılarının Trinil'deki kalıntılardan daha da eski (1,3 milyon yıla kadar) olduğu muhtemeldir.

Cava Savaşı (1825-30) Hollandalılara ve onların Cavalı müttefiklerine karşı *Diponegoro'nun önderliğinde orta Cava'da gerçekleştirilen bir savaş. Hollandalılar, kırsal bölgelerde müstahkem noktalar (*bènténg*) sistemi kurana ve hareketli sütunlar kullanmaya başlayana kadar ayaklanmaları bastırmakta zorluk çekiyordu. Köylü desteğinden yoksun kalan Diponegoro, Hollandalılarla masaya oturmak durumunda kaldı. Diponegoro, sultan unvanından ve Cava'da sahip olduğu Dinin Koruyucusu (*Panatagama*) statüsünden vazgeçmeyi

96 Yaşça küçük anlamında. (ÇN)

97 Hükümdar karı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

reddedince tutuklanarak sürgüne yollandı. Böylece Cava'daki Hollanda hakimiyetine yönelik en son ve en büyük tehdit de ortadan kaldırılmış oldu.

Cavelier, René-Robert, Sieur de La Salle (1643-87) Kuzey Amerika'da faaliyet göstermiş Fransız kâşif. 1666 ve 1682'de Kanada'ya giderek Büyük Göller'i keşfettikten sonra Mississippi Nehri'nin kaynağına kadar indi. Vadinin tamamını ele geçirdi ve vadiye kralı XIV. *Louis şerefine Louisiana ismini verdi. Paris'e dönüşünün ardından Kuzey Amerika valisi olarak atandı. Michigan Gölü ile Meksika Körfezi arasındaki bölgenin tamamı emrine verildi. Dört gemiyle Körfez'e doğru yola çıktı; ancak Mississippi'nin kaynağını bulamadı. Gemiler ayrıldı ve Cavelier, adamlarıyla birlikte Teksas kıyılarına çıkarak karadan bir yol bulmaya çalıştı. Nihayetinde askerleri başkaldırarak Cavelier'i öldürdü. 12 yıl sonra Fransızlar, Louisiana'da bir yerleşim kurdu.

Cavell, Edith (Louisa) (1865-1915) Britanyalı hemşire. I. Dünya Savaşı sırasında Brüksel'deki Berkendael Tıp Enstitüsü'nün başında olan Cavell, pek çok Müttefik askerinin işgal altındaki Belçika'dan kaçmasına yardımcı oldu. Almanlar tarafından tutuklanarak askeri mahkemeye çıkarıldı ve yaptıklarını açıkça itiraf edince ölüme mahkûm edildi. İdamı geniş kesimler tarafından kınandı. Cavell, Müttefik mücadelesinin kadın kahramanı olarak nam saldı.

Cavendish, William, IV. Devonshire Dükü (1720-64) Britanyalı siyasetçi. Fiilen devlete önderlik eden William *Pitt, Newcastle Dükü Pelham-Holles'le yaşadığı anlaşmazlıktan ötürü başbakanlığı reddedince William Cavendish, kâğıt üzerinde altı ay boyunca (1756-57) bu görevi yürüttü.

Cavendish-Bentinck, William Henry, III. Portland Dükü (1738-1809) Britanyalı devlet adamı. Whig partisinin önderi olarak Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın sonunda 1783'te kısa bir dönem başbakanlık yaptı. Daha sonra Bentinck, Fransız Devrimi'ne muhalefetinde William *Pitt (Küçük William Pitt) hükümetini destekledi. Pitt'in ölümünden (Ocak 1806) ve "Bütün Marifetler Bakanlığı" adı verilen milli mutabakat hükümeti girişiminden (1806-1807) sonra 1807'de yeniden başbakan olmaya ikna edildi. Artık halihazırda yaşlı bir adam olan Bentinck, hükümetindeki iç bölünmeleri engelleyemedi. Bu bölünmeler en sonunda *Canning ile *Castlereagh arasında bir düelloya kadar varınca haberi alan Bentinck istifa etti.

Cavour, Kont *Bkz.* BENSO, CAMILLA, CAVOUR KONTU.

Caxton, William (yak. 1422-91) İlk İngiliz matbaacı. Kıta Avrupası'nda matbaa zanaatını öğrenen Caxton, 1474'te Bruges'de yaşadığı dönemde ilk İngilizce metni bastı. 1476'da Londra'ya döndükten sonra 80 başka metin daha çıkardı. Bunların arasında Malory'nin *Le Morte d'Arthur*[98] ve Chaucer'in *Canterbury Tales*[99] kitaplarının yeni basımları yanında kendi çevirdiği Fransızca romanslar da vardır.

Ceauşescu, Nicolae (veya Nikolay Çavuşesku) (1918-89) Rumen komünist devlet adamı, Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı (1974-89). SSCB'den bağımsız tavrıyla bilinen Ceauşescu, uzun yıllar boyunca kendi şahsi kültünü oluşturdu. Karısı Elena'yı yardımcısı yaptı ve başka pek çok akrabasını da devletin üst makamlarına getirdi. Rejimi giderek totaliter, baskıcı ve yolsuz nitelikler kazandı. Aralık 1989'da halk ayaklanması neticesinde iktidardan indirildi. Tutuklanması ve duruşmasız yargılanması üzerine karısıyla beraber idam edildi.

cebe Savaşta veya törenlerde kullanılan kişisel silahlara ve zırhlara verilen isim. Cebelerin pratik kullanımı dışında

98 Arthur'un Ölümü. (ÇN)
99 Canterbury Hikâyeleri. (ÇN)

güzellik nesneleri olarak da değeri vardır. Avrupa'da cebeciler sadece metal zırhlar üretmişse de dünyanın başka yerlerinde hasır, kemik veya hindistancevizi lifi gibi malzemeler de kullanılmıştır. Avrupa dışında en zengin cebecilik gelenekleri Japon ve Hint-Fars kültürlerindedir. Bu geleneklerde metal (hem zincir hem de levha zırh biçiminde), deri ile doldurulmuş ve çivili tekstil ürünleriyle birlikte kullanılmıştır. Avrupa'da zırh üretimi en gelişmiş seviyeye 15 ve 16. yüzyıllarda erişti. Bu yüzyıllarda, kademe kademe zincir zırhın yerini almış olan levha zırh, bütün vücudu saran ustalıkla tutturulmuş kıyafetler haline geldi. En kaliteli zırhlar Almanya ve Milano'da üretiliyordu. İngiltere'deki üretimin merkezi Greenwich'te VIII. Henry imalathaneler kurdurmuştu. Henry'nin kendi zırhları savaş alanından çok turnuvalara göre yapılıyordu. Çünkü artık 16. yüzyıldan sonra üretilen ateşli silahların tesiri öyle bir noktaya gelmiştir ki bu silahlardan çıkan kurşunu geçirmeyecek bir zırh savaş alanında taşınamayacak kadar ağır oluyordu. Öte yandan süvariler, 18. yüzyılın başlarına kadar sadece göğüs ve sırt zırhları takmaya devam etti. Silahlar arasında kılıcın şövalyelik, adalet ve gücün simgesi olarak onurlu bir yeri vardı. İspanya'nın Toledo şehri (16 ve 17. yüzyıllar) başta olmak üzere bazı kentler kılıç üretimiyle meşhurdu. Japonya'da büyük kılıç ustalarının ürettiği bıçaklar neredeyse dini bir yüceliğe sahipti.

Cecil, Robert, I. Salisbury Kontu ve I. Vikont Cranborne (1563-1612) İngiliz devlet adamı. Lort Burgley William Cecil'in oğlu olan Robert Cecil, 1598'de I. Elizabeth'in başvekilliği görevini babasından devraldı. 1603'te I. *James'in tahta çıkmasını sağladı. Önce 1604'te Vikont Cranborne ve ertesi sene Salisbury kontu oldu. 1608'de hazinedar yapıldı ve krallığın neredeyse 1 milyon pounda varan borçlarıyla karşı karşıya kaldı. Yeni gümrük vergileri ve halkın hoşuna gitmeyen başka önlemler aracılığıyla kralın gelirlerini artırdı.

Cecil, William, I. Baron Burghley (1520-98) İngiliz devlet adamı. Avukatlık eğitimi alan William Cecil; VIII. *Henry, VI. *Edward ve son olarak 1558'den itibaren I. Elizabeth (devlet bakanlığı) döneminde görev yaptı. Siyaset ustası olarak içeride ve dışarıda kraliçenin politikalarını belirleyen kişi oldu. Bunun karşılığında Wards ve Liveries Mahkemeleri başkanlığı (1561) ile hazinedar (1572) makamlarıyla ödüllendirildi.

Cecil, 40 yıl boyunca Elizabeth rejiminin istikrarına büyük katkı sundu. Kraliçeye göre Protestanlığa daha düşkün olduğundan Elizabeth'i Fransız Hugenotlara (1567) ve Hollandalı Kalvinistlere (1585) yardım etmeye ikna etti. Oxford ve Cambridge Üniversitelerine yapılan atamalar üzerinde denetim sağladı. Varlığını devlete tehdit olarak gördüğü İskoçya Kraliçesi *Mary'nin idam emrinin arkasında yine o vardı. Başta cam yapımı olmak üzere yeni sanayi kollarını teşvik etti ve mali reformlar hayata geçirdi.

Cehennem Ateşi Kulübü (İngilizcesi Hellfire Club) (1745-63) Buckinghamshire'deki Medmenham Kilisesi'nin harabelerinde toplanan kötü namlı bir İngiliz derneği. 1745'te Sir Francis Dashwood tarafından kurulan derneğin üyeleri zevk düşkünlüğüyle bilinirdi. Tanrı'ya hakaret eden "kara ayinler" ile dinle dalga geçilirdi. Üyelerinin arasında siyasetçiler de vardı.

Cenevre Konferansı (1954) *Çinhindi Savaşı'nı sona erdiren müzakerelerin yürütüldüğü İsviçre'nin Cenevre kentinde gerçekleştirilen bir konferans. II. Dünya Savaşı'ndaki Müttefik devletler tarafından *Kore ve Çinhindi'nin geleceğini belirlemek üzere planlanan Konferans, Fransızların *Dienbienphu'da yenilgiye uğramasıyla ikincinin çözümünde hızlı yol aldı. Ortaya çıkan ateşkes anlaşması, Fransız ordusunun çekilmesini ve Vietnam'ın bölünmesini getirdi. Kuzeye *Ho Chi Minh önderliğindeki *Vietminh egemen olacak, güneyde de

Saigon hâkimiyeti kurulacaktı. Bu bölünme, genel seçimlerle yeniden birleşme öncesi geçerli olacak bir durum olarak öngörülmüştü. Ancak gerçekte Konferans, birbirine düşman iki farklı rejimin ortaya çıkmasına neden oldu. 1975'te *Vietnam Savaşı'nda Hanoi'nin kazandığı zafere kadar iki taraf birleşmeyecekti.

Cenevre Sözleşmeleri Savaş mağdurlarına yönelik muameleye dair bir dizi uluslararası anlaşma. Sözleşmeler, tamamıyla veya kısmen, devletlerin çoğunluğu ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) gibi bazı devlet dışı yapılar tarafından onaylanmıştır. İlk Cenevre Sözleşmesi, *Kızılhaç'ın İsviçreli kurucusu Henri Dunant tarafından 1864'te kuruldu. Bu sözleşme, savaşta yaralıların tedavisi ve sıhhiye görevlilerinin korunmasına ilişkindi. 1907, 1929, 1949 ve 1977'de ortaya çıkan sonraki sözleşmelerde savaş esirlerine yönelik muamele ve sivillerin korunması; tehcir, işkence, rehin alma, toplu cezalandırma veya misilleme ile kimyasal veya biyolojik silahların yasaklanması gibi konulara değinildi. 1977 Sözleşmesi, muharip olmayan kimselerin korunması gibi daha kapsamlı meseleleri ve içsavaşlardan çıkan sorunları ele aldı.

Cengiz Han (1162-1227) Moğol İmparatorluğu'nun kurucusu. Asıl ismi Temuçin'dir. Göçebe Moğol kabilelerini emri altında toplayıp hem doğu hem batı Moğolistan'ın hâkimi olunca 1206'da Cengiz Han ("güçlü hükümdar") ismini aldı. Daha sonra Çin'e saldırarak 1215'te Pekin'i ele geçirdi. Öldüğünde imparatorluğu Pasifik kıyılarından Karadeniz'in kuzey kıyılarına kadar uzanıyordu. Torunu Kubilay Han, Çin'in fethini tamamladı.

CENTO *Bkz.* MERKEZİ ANTLAŞMA TEŞKİLATI.

centurion Roma ordusunda profesyonel orta rütbeli subaylara verilen isim. Unvanın anlamı "yüzbaşı"dır. Sağlam disiplinleri, önderlik yetenekleri ve tecrübeleri sayesinde bu subaylar profesyonel ordunun başarısında çok önemli bir etken olmuştur.

ceorl Anglosakson dönem İngiltere'de tarımla uğraşan özgür köylülere verilen isim. Statü olarak *ceorl*, *serfin üstünde, **thane* adı verilen soyluların altındaydı. Genellikle **wergild* değerleri 200 şilindi. **Fyrd* olarak askerlik yapma mecburiyetleri vardı ve vergiye tabiydiler. Toprak sahibi olabilmelerine karşın sıklıkla ekonomik baskı altında tutuluyor, güvenlik sebepleriyle kendilerini zengin toprak sahiplerinin egemenliğine bırakıyorlardı. Norman İstilası'ndan sonra konumları hızlıca kötüleşti ve "churl" ifadesi görgüsüz serfleri tanımlamak için kullanılmaya başlandı.

Cetshwayo (veya Cetewayo) (yak.1826-84) Zulu kralı. 1873'te Cetshwayo, Zululand'ın hükümdarı oldu. Boerlere karşı topraklarını savunmak adına ordusunu genişletti ve 1879'da Britanya'yı Isandhlwana'da mağlup etti. Başkenti Ulundi'de sekiz ay sonra yakalandı. Sınır dışı edilerek Londra'ya yollandı. 1883'te Britanya, Cetshwayo'yu tekrar iktidara getirmek için çabalasa da krallık karşıtı bir grup tarafından ülkeden kovuldu. *Ayrıca bkz.* ZULU SAVAŞI

ceza yerleşimleri (Avustralya) 19. yüzyılda Avustralya'da, koloniler dahilinde daha önceden başka suçlar işlemiş mahkûmlara ayrılan yerleşimler. New Souht Wales eyaletindeki Newcastle, 1804-1824 arasında ceza yerleşimi olarak kullanıldı. Burada mahkûmlar; kömür madenciliği, sedir ağacı kesiciliği ve kireç ocakçılığı yapıyordu. Port Macquarie (1821-30) ve Moreton Bay (1824-39)'da ceza yerleşimleri yapıldı. 1825'te ceza yerleşimi olarak tekrar yerleşime açılan Norfolk Adası'nın sonradan adı çıktı. Ada, sayısı 1500 ila 2000 arasında değişen en kötü türden mahkûmları barındırıyordu. Cezalar sertti; bu nedenle birkaç isyan çıktı. Buradaki son mahkûmlar adayı 1856'da terk etti. Van Diemen Toprakları'ndaki (günümüz-

de Tazmanya) Port Arthur ise 1830'da mahkûm almaya başladı ve 1877'de kapandı.

Cezayir

Başkent:	Cezayir
Yüz ölçümü:	2.381.741 km²
Nüfus:	37.367.226
Para birimi:	1 Cezayir dinarı = 100 santim
Dini yapısı:	%99,0 Sünni
Etnik yapısı:	%99,0 Arap ve Berberi
Diller:	Arapça (resmi), Berberice, Fransızca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Mağrip Birliği, Bağlantısızlar Hareketi, Afrika Birliği (AfB)

Kuzey Afrika kıyısından güneye, Sahra'nın geniş bir bölümüne uzanan bir ülke. Cezayir'in dar kıyı şeridi batıda Fas, doğuda Tunus'la komşudur.

Fiziki Tarıma oldukça elverişli olan sahil kesimleri ılıman Akdeniz iklimine sahiptir. İç kesimlerde yer şekilleri dağlık seviyeye kadar yükselir. Ancak buralarda da vadiler tarım açısından verimlidir. Ovalar ve platolar mera alanı olarak kullanılabilirken dağ yamaçları genellikle ormanlıktır. Ülkenin güneyi çöldür. Daha güneydoğuya gittiğinizde ıssız platoların, yanardağ koni ve kraterlerinin bulunduğu başkaca dağlara rastlanır.

Ekonomi Esas olarak devlet kontrolünde bulunan Cezayir'in sanayisi petrol rafinerilerine dayanmaktadır. Ayrıca, çimento ve çelik üretimi de yapılmaktadır. Ülkenin belli başlı ihracat kalemleri ham petrol, petrol ürünleri ve doğalgazdır (İspanya'ya boru hattı mevcut). Tarım kısıtlıdır. Kuzeyin dağlık bölgeleri sadece otlak alanı ve kereste kaynağı olarak müsaittir. Güneyde ise Sahra Çölü bulunur. Cezayir, gıda maddelerinin çoğunu dışarıdan almaktadır. AB önde gelen ticaret ortağıdır.

Tarih Cezayir'in yerli halkı Berberilerdi. Fakat kıyı bölgelerinde MÖ 9. yüzyılda Fenikeliler koloniler kurdu. MÖ 2. yüzyılda Romalılar, bütün bölgeyi Afrika eyaletine bağladı. MS 7. yüzyılda Romalılaşmış Berberiler, Arap işgaline direndi. Araplar bölgeyi fethettiğinde Berberiler de Müslüman oldular ve radikal bir mezhep olan Harici mezhebini benimsediler. Bölge, 11. yüzyıldan itibaren Beni Hilal ve diğer Araplar tarafından harap edildi ve 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun fethetmesine değin çeşitli hanedanlar tarafından yönetildi. 18. yüzyıl boyunca Cezayirliler, Akdeniz'de gemileri yağmalayan korsanlar olarak olumsuz bir şöhret yaydı. Ülke, 1830'larda Fransa tarafından fethedildi (bugünkü sınırları da o zaman belirlenmiştir) ve 1842'de ilhak edildi. Bundan sonra Cezayir, Fransa anavatanına katıldı ve Avrupalı Hıristiyanlar yoğun bir şekilde ülkeye yerleşti. Sonradan gelen Avrupalıların, yerel halka eşit haklar tanınmasını reddeden tutumu istikrarsızlığı artırdı ve 1954'te bir ulusal bağımsızlık savaşı çıktı. İki tarafta da vahşetler yaşandı. 1962'de Fransa'nın da beyaz Cezayir'in de ciddi itirazlarına karşın, Cumhurbaşkanı *de Gaulle savaşı sona erdirecek Evian Anlaşması'nı müzakereye sundu. Yapılan referandum sonucu Cezayir'e bağımsızlık tanındı. 1965'te askeri darbeyle Albay Huvari *Bumedyen önderliğinde solcu bir hükümet kuruldu. Sonrasında Tunus, Fas ve Moritanya'yla ciddi sınır sorunları baş gösterdi. Bumedyen'in 1978'deki ölümünden sonra halefi Şadli bin Cedid onun baskıcı iç politikasını gevşetti ve Cezayir'in

dış ilişkilerini düzeltti. Cezayir, 1976'dan 1989'a kadar Ulusal Kurtuluş Cephesi (Front de Libération Nationale-FLN) tarafından yönetilen bir tek parti devletiydi. 1989'da diğer partiler de yasallaştı. Radikal İslami Selamet Cephesi (Front Islamique du Salut-FIS) partisi hızlı bir şekilde halkın desteğini kazandı. 1992'de FIS, genel seçimi kazanacak gibi gözüküyordu; ancak bin Cedid, hükümeti dağıttı ve istifa etti. Geçici askeri rejim yönetimi devraldı ve seçimleri iptal etti. FIS taraftarları şiddet ve terör eylemlerine başvurmayı sürdürdü. 1992-97 yılları arasında tahminen 76.000 kişi öldürüldü. 1996'da yeni bir anayasa kabul edildi. 1999'da Abdülaziz Buteflika devlet başkanı seçildi. İslamcıların ve Berberi ayrılıkçılarının hoşnutsuzluğu devam etti. Buteflika, 2004'te yeniden seçildi ve genel af planlarını duyurdu. Daha sonra bu planlar bir referandumla da desteklendi. Buteflika, 2009'da yeniden seçildi. 2011'de Cezayir, *Arap Baharı etkisiyle gösterilere sahne oldu. Hükümet bu eylemlere 1992'den beri yürürlükte olan olağanüstü hali kaldırarak yanıt verdi.

Chaco Savaşı (1932-35) Paraguay ile Bolivya arasındaki bir çatışma. Devasa bir ova olan Gran Chaco, 19. yüzyılın başından beri iki ülke arasında bir anlaşmazlık konusu olmuştu. Fakat Bolivya, Pasifik kıyısındaki son topraklarını 1929'da kaybedince Chaco üzerindeki iddialarını artırdı. 1920'lerin sonundaki sınır çatışmaları yerini 1932'de açık savaşa bıraktı. Bolivya daha büyük bir orduya ve üstün askeri teçhizata sahip olmasına karşın, dağlık And bölgelerinde yaşayan Ayamará ve Keçuva yerlisi askerler, alçak ve nemli Chaco'da hareket etmekte zorluk çekiyorlardı. Paraguaylı Albay José Félix Estigarribia, ova boyunca Bolivyalıları batıya doğru sürdü ve 1935'te düşmanı barış talep etmeye zorladı. Paraguay, anlaşmazlık konusu olan toprakların çoğunu elde etti. Fakat bunun bedeli iki ülke için de çok ağır oldu. 50 bini aşkın Bolivyalıya karşılık 35 bin Paraguaylı hayatını kaybetti. Ekonomik durgunluk, savaş sonrası yıllarda iki ülkenin de yakasını bırakmadı.

Chadwick, Sir Edwin (1800-90) Britanyalı kamu sağlığı reformcusu. Jeremy *Bentham'ın arkadaşı ve öğrencisi olan Chadwick, *Yoksulluk Yasası Değişikliğinin (1834) mimarıdır. Fabrikalarda çalışan çocukların durumunu inceleyen, 1833'te oluşturulan kraliyet komisyonuna sunduğu rapor sonucunda On Saat Yasası yürürlüğe girdi. Sağlık Komisyonu başkanlığı (1848-54) görevi sırasında hastalıkları azaltmak için kent idarecilerini büyük çaplı su, lağım ve kenar mahalleleri temizleme planına ikna etti.

Chaka *Bkz.* SHAKA.

Chamberlain, Neville (Arthur Neville Chamberlain) (1869-1940) Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1937-40). Siyasetçi Joseph Chamberlain'in oğlu olan Neville Chamberlain, koalisyon hükümetinin başbakanı olarak Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı yatıştırma politikası izledi. 1938'de imzaladığı Münih Paktı'yla Südet bölgesini Almanya'ya terk etti. İddia ettiğine göre bu "zamanımızın barışı" anlamına geliyordu. Burada güdülen politika, Britanya yeniden silahlanana dek savaşı ertelemek olmasına rağmen Chamberlain, partisi içinde giderek artan bir huzursuzlukla karşılaştı. Sonuç olarak bu politikayı bırakmak zorunda kaldı ve 1939'da Hitler Çekoslovakya'nın kalanını da işgal edince savaş hazırlığına girişti. Aynı yıl Hitler'in Polonya'yı işgali üzerine Almanya'ya savaş açtı. II. Dünya Savaşı'nda Chamberlain'in önderliğinin yetersiz olduğu görülünce yerine Winston Churchill geldi.

Champa Bir Malay halkı olan Chamların krallığı. MS 2. yüzyılda Vietnam'da kurulduğu söylenen krallık, batıda sürekli Kmerler ile savaş halindeydi. 15. yüzyılda kuzeyde *Annam'a yenik düşerek yok olan Chamların anısı *Angkor'da yaşamakta-

dır. Kınerlere karşı bir muharebeyi gösteren, her biri bir çiçekle süslenmiş alçak kabartmalardan birinde Chamlar düz şapkalarıyla göze çarpmaktadır.

Champlain, Samuel de (1567-1635) Fransız kâşif ve sömürgeler devlet adamı. İlk gezisini Kanada'ya 1603'te yaptı. 1604-1607 arasında Kuzey Amerika'nın doğu sahillerini keşfetti. 1608'de Quebec'e bir yerleşim kurmak üzere gönderildi. Burada yerli halklarla ticaret ve savunma ittifakları kurdu. 1612'de vali vekili olarak tayin edildi ve kariyerinin kalanını çoğunlukla Kanada'nın iç kesimlerini keşfetmekle geçirdi. İngilizler tarafından esir alınıp hapsedilmesinin (1629-32) ardından Kanada'ya giderek son bir dönem valilik (1633-35) yaptı.

Chandragupta Maurya (yak. MÖ 325-297) Hint imparator. Hint Yarımadası'nın hemen hemen tamamına yayılan ilk imparatorluğu, Maurya İmparatorluğu'nu kurdu. Başkenti Paliputra'dan İndus Nehri'ni takip ederek batıya doğru genişledi ve Afganistan'ın iç bölgelerini İskender'in Yunan vârislerinden alarak ilhak etti. İmparatorluk, Chandragupta Maurya'nın ölümünden sonra yayılmayı sürdürse de MÖ 185'te sona erdi.

Chapultepec Konferansı (1945) Amerikan ülkeleri arasında Meksiko'da gerçekleştirilen bir konferans. 20 cumhuriyet tarafından yapılan Chapultepec Deklarasyonu (1945) herhangi bir Amerikan devletine yapılacak bir saldırıya ortak karşılık verilmesini karara bağladı. Bu karar, Amerikan Ülkeleri Karşılıklı Yardım Antlaşması'yla (Rio Antlaşması, 1947) resmiyete kavuştu. Böylece *Panamerikanizm tarihinde önemli bir adım atıldı.

Charlemagne (veya **Şarlman**) (Latince "Büyük Charles" anlamındaki *Carolus Magnus*) (742-814) Frank kralı (768-814) ve (I. Charles olarak) Kutsal Roma imparatoru (800-14). Saksonları (772-77, 782-85), Lombardları (774) ve Avarları (791-99) fethedip Hıristiyanlaştırarak bir imparatorluk kurdu. İtalya'nın bazı bölümlerini papalığa geri kazandırdı. 800'de Noel gününde Papa III. Leo tarafından Roma'da taç giydirilmesi, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun başlangıcı olarak görülür. Charlemagne, devlete yeni bir ahlaki motivasyon ve dini sorumluluk verdi. Ticaret ile tarımı teşvik etti. Aldığı iyi eğitimden kaynaklı sanat ve eğitimin gelişmesine katkıda bulundu. Asıl sarayının bulunduğu Aachen'i, Alcuin önderliğinde bir ilim merkezi yaptı. İmparatorluğunun siyasi bütünlüğü uzun sürmemesine karşın bu dönemde yetişen bilginlerin etkisi Karolenj Rönesansı boyunca devam etti.

Charles, I. (1600-49) Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1625-49). I. *James ve Danimarkalı Anne'nin ikinci oğluydu. Babası, Charles'le pek ilgilenmedi. Onun yerine George *Villiers'e (Buckingham dükü) daha düşkündü. Villiers, ayrıca Charles'in ilk hükümdarlık yıllarına da yön verdi. Çok başarısız bir dış politika, gemilerin yük ağırlıklarına göre kesilen yasa dışı vergiler, Katoliklere (**recusant*) karşı izlenen yumuşak politika sonucunda kendisine düşman olan Parlamento zorla *Haklar Bildirisi'ni (1628) çıkardı. Bunun üzerine Charles, 1629'dan itibaren hükümdarlığını parlamentosuz sürdürdü.

Charles, kuvvetli dini inanca sahip bir insandı. Bunun yanında inatçı ve siyasi anlamda naif bir kişiliği vardı. "11 Yıllık İstibdat" (1629-40) döneminde giderek daha da çok *Laud, *Wentworth (Strafford kontu) ve Fransız Katolik kraliçesi *Henriette Marie'ye dayandı. Sözü edilen isimlerin etkili konumu ve kra' nayasal sınırlar dışında politikalara başvurması, saraya karşı yaygın öfkeyi daha da derinleştirdi. Bu durum, özellikle *gemi parası kriziyle şiddetini artırdı. *Piskoposlar Savaşı'nda yaşanan fiyaskonun ardından Charles, 1640'ta Parlamento'yu yeniden toplamak durumunda kaldı. *Uzun Parlamento, kralı Laud ve Wentworth'u da

feda etmeye zorladı; ikisi de Parlamento tarafından suçlanarak idam edildi. Charles, iktidarına getirilen sınırları kabul etmeye mecburdu. Ancak Ocak 1642'de Avam Kamarası'ndaki *Beş Vekili tutuklattırmaya çalışmak gibi açık bir ihlal ve büyük bir gaf karşısında Lortlar ve Avam Kamarası krala karşı birleşti. Böylece *İngiliz İçsavaşı kaçınılmaz hale geldi.
Ağustos'ta kraliyet sancağı Nottingham'da göndere çekildi. Charles, *Marston Moor (1644) ve *Naseby'de (1645) ağır bir şekilde yenildi. 1646'da Newark yakınlarında İskoçlara teslim oldu. Ertesi yıl Parlamento'ya teslim edildi ve esir alındı. Wight Adası'ndaki Carisbrooke Kalesi'ne kaçtıktan sonra İskoçlarla "Sözleşme" imzaladı. Bu sayede İskoçların yardımıyla yeniden savaşa girmesi mümkün oldu. Ancak pek bir başarı sağlayamadı. 1648'de yeniden yakalandı, yargılandı ve Londra'da halka açık bir şekilde idam edildi.

Charles, I. (Anjou) (1226-85) Napoli ve Sicilya kralı (1266-85), Fransa hükümdarı VIII. Louis'in oğlu. 1246'da evlilik yoluyla Provans'a sahip oldu. Papa IV. Urbanus, *Hohenstaufen Hanedanı tarafından yoğun baskı altında kalınca, Sicilya krallığını Charles'e verdi. Böylece Hohenstaufenlerin gücünü kırmak istedi. Charles, Benevento'da *Manfred'i yenilgiye uğratıp öldürünce fiilen Hohenstaufen iktidarını sona erdirdi. Fakat daha da ileri gidip Napoli'yi ve kuzey İtalya'nın çoğunu ele geçirmesi, bu defa kendisini papalık çıkarları için bir tehdit haline getirdi. *Sicilya Akşam Duası olarak bilinen ayaklanma sonucunda öldürüldü. Ayrıca ölümüyle beraber Fransızlar da ülkeden kovuldu.

Charles, II. (veya Dazlak Charles) (823-77) Batı Frank kralı (843-77), Almanya imparatoru (875-77). İmparator Sofu Louis'in oğludur. Babalarının ölümünden sonra Charles ve ağabeyi Alman lakaplı Louis; en büyük ağabeyleri "Batı Frank Kralı" unvanının vârisi Lothaire'ye karşı savaş açtı. Charles, 843'te Verdun Antlaşması'yla Batı Frank Krallığı'nı aldı. 870'te yapılan Mersen Antlaşması'yla ise Louis'le beraber Lothaire'nin merkez krallığını bölüştü. 875'te Charles, imparator unvanı kazandı. Hükümdarlığı dönemindeki iç karışıklıkların üzerine bir de *Viking akınları gelince durum daha da kötüleşti. Dazlak Charles, ilim ve sanatın önemli bir hamisiydi.

Charles, II. (1630-85) İngiltere, İskoçya ve İrlanda kralı (1660-85), I. Charles'in oğlu. 1649'da babasının idam edilmesi üzerine İskoçya'da kral ilân edildi ve 1651'de orada tahta çıktı. Ordusuyla İngiltere'yi işgale kalkışıp Cromwell kuvvetleri tarafından Worcester'de mağlup edilince sürgüne gitmeye zorlandı. Kıta Avrupası'nda dokuz yıl sürgünde kaldıktan sonra Cromwell rejiminin çöküşüyle tahta yeniden çıktı. Charles, çözülmesi zor anayasa meselesinin üstesinden büyük bir ustalıkla gelse de sonu gelmeyen dini ve siyasi ayrılıklar yakasını bırakmadı. Meşru bir vârisi olmamasına karşın soyun Protestanlıktan devamı için yeğeni Mary ile William'ın (Oranj) evlenmesini sağladı.

Charles, III. (veya Şişman Charles) (839-88) Frank kralı (884-87), Almanya imparatoru (882-88). Alman Louis'in en genç oğludur. Charles, Svabya'yı miras olarak aldı ve büyük ağabeylerinin ölümünün ardından 884'te hem doğu hem de batı Frank krallıklarını ele geçirdi. *Sarazen istilacılara karşı koymakta başarısız oldu. Ayrıca *Viking saldırıları da Charles'e soluk aldırmadı. Sonuçta 887'de tahttan indirildi. Ölümü, Frank krallıkları üzerindeki Karolenj tekelinin sonunu getirdi.

Charles, V. (veya Bilge Charles) (1337-80) Fransa kralı (1364-80). Kitap biriktirme ve sanat hamiliği gibi entelektüel faaliyetleri, dindarlığı ve *Yüz Yıl Savaşı

sırasında İngilizlere karşı temkinli bir şekilde uyguladığı geciktirme ve "yanmış toprak" taktikleri dolayısıyla "Bilge" lakabını aldı. 1356'da babası II. Jean'ın *Poitiers'de esir alınması üzerine geldiği kral naipliği görevi sırasında Paris'te çıkan ayaklanmayı bastırdı. Ayrıca Jacquerie isyancılarından ve Fransa Başkomutanı Bertrand du Guesclin'in yardımıyla da işgalci İngiliz kuvvetlerinden ülkenin büyük bir kısmını kurtarmayı başardı.

Charles, VII. (1403-61) Fransa kralı (1422-61). Gençliğinde Fransa, babası Deli Charles tarafından kötü bir şekilde yönetiliyordu. Büyük toprak kayıpları yaşanmıştı. Bu döneme iç karışıklıklar ve İngiltere'yle savaş damgasını vurmuştu. VII. Charles tahta çıktığında, taç giymesi gereken şehir olan Reims dahil, kuzey Fransa'nın büyük bölümü İngiliz işgalindeydi. *Jeanne d'Arc (Jan Dark) sahneye çıkınca Fransızlar etkileyici bir askeri uyanış gerçekleştirdi. Charles 1429'da Reims'te taç giydi. 1438 Bourges Pragmatik Fermanı'yla Kilise üzerinde denetim artırıldı. Söz konusu fermana göre Fransa Kilisesi, papalıktan bağımsız olarak kendi mülkünü yönetebilecek ve papazlık makamlarını belirleyebilecekti. İngilizlerin yenilgiye uğratılması ve *Yüz Yıl Savaşı'nın sona ermesi VII. Charles döneminde gerçekleşti. İngilizlere kaybedilmiş toprakların çoğunu geri alan Charles, askeri idareyi çağdaşlaştırdı ve ilerleyen yıllarda Fransa'nın güçlenmesinin önünü açacak pek çok şey yaptı.

Charles, X. (1757-1836) Fransa kralı (1824-30). XVI. Louis, 1789'da hovarda ve yenilik karşıtı kardeşi Artois Kontu Charles'e Fransa'yı terk etmesini emretti. Böylece Charles, sürgündeki kraliyetin önderi oldu. 1814'te Fransa'ya döndü. Diğer kardeşi XVIII. *Louis döneminde aşırı kralcı tarafın liderliğini üstlendi. Hâkimiyetinin Tanrı'dan geldiğini ilân etmesi ve bakanlarını seçerken parlamentoda çoğunluğu temsil eden liberalleri dışarıda bırakması huzursuzluğa yol açtı. Haziran 1830'da tepki çeken bir bakanlığın ilga edilmesine yanıt olarak Charles, Temmuz Fermanları'nı çıkardı. Bu fermanlarla basın üzerine katı bir denetim getiriliyor, yeni seçilen meclis feshediliyor ve seçme hakkı kısıtlanıyordu. Bu önlemler kitleleri öfkelendirdi ve X. Charles, *Temmuz Devrimi adı verilen olaylar neticesinde tahtı bırakmak zorunda kaldı. *Louis Philippe tahta çıkınca Britanya'ya döndü.

Charles, Gözükara (1433-77) *Burgonya dükü (1467-77). Burgonya düklerinin en meşhuru olan Gözükara Charles, neredeyse Fransa'dan bağımsız bir krallık yaratmayı başarmıştı. 1473'te *Kutsal Roma imparatorunu, kendisine kral unvanı vermesi için ikna etmeye çalıştı. Fransa Kralı XI. Louis'e karşı Kamu Yararı Birliği'ni destekledi. 1467'den sonra Renanya ve Alsas gibi bölgelere doğru genişlemeyi başardı. 1475'ten itibaren İsviçre'yle girilen savaş, muharebe sırasında Charles'in ölümüyle sonuçlandı. Hâkim olduğu toprakları ölümünden sonra Fransızlar ve I. *Maximilian aldı.

Charles, Prens (tam adı Charles Philip Arthur George, Galler Prensi) (1948-) II. Elizabeth'in veliahdı. 1969'da "Galler Prensi" unvanı verilen Charles, Kraliyet Donanması'nda görev yaptı (1971-76). 1981'de Leydi Diana Spencer'le (*bkz.* DIANA, GALLER PRENSESİ) evlendi. Diana'yla Prens *William Arthur Philip Louis (d. 1982) ve Prens Henry Charles Albert David ("Harry", d. 1984) isminde iki çocukları oldu. 1993'te resmen ayrıldıklarını açıklayan çift, 1996'da boşandı. Charles, 2005'te Camilla Parker-Bowles'le evlendi.

Charles Martel (yak. 688-741) (Fransızca "çekiç" anlamındaki *martel* kelimesinden) Frank önder. *Merovenj hükümdarlı-

ğında "saray valisi" olan II. Pepin'in oğludur. Charles Martel, Avustrasya bölgesine hâkim oldu ve Neustriya valisini yenilgiye uğrattı. Burgonya ve Akitanya'yı da topraklara katan Charles Martel'in, onu bilindik bir Fransız kahramanı yapan en büyük başarısı 732'de Poitiers-Tours arasında Müslüman kuvvetlerine karşı zaferidir. Bu başarı, Müslümanların kuzeye doğru yayılmalarının sona erdiğinin habercisi olmuştur.

Charlie, Bonnie Prince *Bkz.* TAHT TALİBİ.

Chartism *Bkz.* ÇARTİZM.

Chatham Kontu, I. *Bkz.* PITT, WILLIAM, I. CHATHAM KONTU.

Chattanooga Seferi (1863) *Amerikan İçsavaşı sırasındaki bir sefer. 9 Eylül'de General W. Rosecrans komutasındaki bir Federasyon ordusu, Konfederasyon için stratejik bir iletişim merkezi olan Chattanooga'yı işgal etti. Ardından Rosecrans kuvvetleri güneydoğu yönünde ilerlemeye devam etti ve General Bragg komutasındaki bir Konfederasyon ordusu tarafından saldırıya uğradı. Bragg, Rosecrans'ı Chattanooga'ya kadar kovaladı; Birlik ordusu burada haftalarca kuşatma altında kaldı. Bunun üzerine General Ulysses *Grant doğrudan komutayı alarak kuşatmayı kırdı ve karşı saldırıya geçti. Grant, Chattanooga Muharebesi'ni kazanınca Atlanta'ya ilerleyişin yolu açıldı (1864). Ayrıca daha sonra General William *Sherman'ın denize ulaşması da bu sayede gerçekleşti.

Chavin kültürü Peru'da MÖ 1000-200 arasında yükselmiş bir uygarlık. Kültürün törensel merkezi, Lima'nın 280 kilometre kuzeyinde And Dağları'ndaki Chavin de Huantar kentiydi. Chavin kültürü, Peru kıyılarında yüz kilometrelerce bir alana yayılmıştı. Siyasi birlikten ziyade dini birliğe dayanan bu halkın en karakteristik eserleri figürlerdir. Tanrı olduğu düşünülen bu figürlerin dudaklarından jaguar dişleri sarkmaktadır. Chavin tarafından yapılan göze çarpan atılımlardan bazıları gelişmiş mısır tarımı, kuskun dokuma ve metalürjideki ilerlemedir. Kültürün dini hâkimiyeti azaldıkça, ilerleyen bin yıllarda Peru'ya egemen olacak başka bölgesel gruplar ortaya çıkmıştır.

Cheng Ho *Bkz.* ZHENG HE.

Chien-lung *Bkz.* QIANLONG.

Chifley, Joseph Benedict (1885-1951) Avustralyalı İşçi Partisi üyesi devlet adamı, başbakan (1945-49). 1928'de parlamentoya girdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, John Curtin'in ölümü üzerine başbakan oldu. Başbakanlığı döneminde İşçi Partisi'nin kamulaştırma ve sosyal devlet programlarını uygulamaya devam etti. Ayrıca Avustralya'nın göç politikasını belirledi ve Snowy Dağları hidroelektrik enerji planını yürürlüğe soktu. 1949 seçimlerinde yenilgiye uğrasa da ölümüne kadar İşçi Partisi'nin lideri olarak kaldı.

Chilembwe, John (yak. 1871-1915) *Malavi milliyetçisi din adamı. Hizmetçisi olduğu misyoner Joseph Booth tarafından ABD'de zencilere özel bir dini okula gönderildi. Chilembwe, buradan papaz olarak çıktı ve 1900'de Nyasaland'da (günümüzde Malavi) Providence Industrial Misyonu'nu kurdu. Chilembwe, sömürge yönetiminin adaletsizliklerine karşı çıktı. 1915'te bir isyan başlatmasına karşın Afrikalılar arasında yeterli destek göremedi. Polis tarafından vurularak öldürüldü.

Chin Hanedanı *Bkz.* JIN.

Ch'in Hanedanı *Bkz.* QIN

Ch'ing Hanedanı *Bkz.* QIN

Chirac, Jacques (René) (1932- [100]) Fransız devlet adamı, başbakan (1974-76, 1968-88) ve cumhurbaşkanı (1995-2007). 1977'de Paris belediye başkanı seçilen Chirac, 18 yıl bu görevi sürdürdü. Sağcı RPR (Cumhuriyet İçin Birlik) partisinin kurucusu ve lideri olarak 1981-1986 arasındaki sosyalist hükümet zamanında Ulusal Meclis'teki sağ koalisyonun başına geçti. 1986 Ulusal Meclis seçimlerinden sağ koalisyon zaferle çıkınca sosyalist Cumhurbaşkanı François Mitterrand tarafından başbakanlığa atandı. 1988'de başarısız bir adaylıktan sonra 1995'te Mitterrand'ın yerine cumhurbaşkanı oldu. 2002'de açık ara farkla yeniden seçilmesine karşın 2007 seçimlerinde adaylığını koymadı. 2011'de Paris belediye başkanlığı döneminde yaptığı yolsuzluklardan dolayı hüküm giydi.

Chou Hanedanı *Bkz.* ZHOU.

Chrétien, Jean (Joseph-Jacques Jean Chrétien) (1934-) Fransız-Kanadalı devlet adamı. Chrétien, 1963'te siyasete girmeden önce avukatlık yapıyordu. Arka arkaya dokuz bakanlık görevine atandı. Maliye bakanlığı (1977-79) yapan ilk Fransız-Kanadalı oldu. Adalet bakanlığı (1980-82) döneminde Britanya'yla Kanada'nın anayasasını düzenleme müzakerelerini yürüttü. 1984'te başbakan yardımcısı olsa da iki yıl sonra istifa ederek avukatlığa geri döndü. 1990'da yeniden siyasete atıldı ve Liberal Parti lideri seçildi. 1993-2003 arasında başbakanlık görevinde bulundu.

Christian, I. (1426-81) Danimarka ve Norveç (1448-81) ve İsveç kralı (1457-64), Oldenburg Hanedanı'nın kurucusu. Danimarka'daki Rigstad tarafından hükümdar olarak seçilen Christian, selefinin dul eşiyle evlenerek konumunu pekiştirdi. 1451-1457 savaşından sonra İsveç tahtına oturmasına karşın daha sonra hâkimiyeti İsveç soylularına kaptırdı. Ayrıca Schleswig-Holstein bölgesini de topraklarına kattı. İngiltere'yle savaşa (1469-74) girdi. Sağlam bir Katolik olan Christian, 1479'da Kopenhag Katolik Üniversitesi'ni kurdu.

Christian, Fletcher (yak. 1764-yak. 1793) Britanyalı denizci ve asi. 1787'de Pasifik Okyanusu'na açılan Bounty kraliyet gemisinde William Bligh'in kaptan muavini oldu. Nisan 1789'da Christian gemiyi ele geçirdi ve iddiaya göre zalimlik eden Kaptan Bligh'i denize attı. 1790'da tayfa Pitcarin Adası'na yerleşti. Büyük ihtimalle Christian, burada Tahitililer tarafından öldürüldü.

Chulalongkorn (1853-1910) Siyam (Tayland) Kralı V. Rama (1868-1910). 15 yaşındayken babası IV. Rama (Mongkut) öldü. Chulalongkorn, 1873'te reşit olana kadar bir naip tarafından temsil edildi. Bu süreyi seyahat ederek ve yabancı devletlerin idari deneyimlerini inceleyerek geçirdi. Ardından babasının reformcu politikalarını sürdürerek ülkesinde büyük çapta bir çağdaşlaşma hareketi başlattı.

Church, Benjamin (1639-1718) Amerikalı asker, *Kral Philip Savaşı'nda (1675-76) Rhode Island milis komutanı. Kingston yakınlarındaki Büyük Bataklık'ta Philip'i köşeye sıkıştırarak düşman kuvvetlerden arta kalanları yok etti. 1705'te Nova Scotia'daki Fransızlara karşı New England eyaletinin seferine katıldı. *Entertaining Passages Relating to King Philip's War*[101] adlı eseri 1716'da ortaya çıktı.
Torunu **Benjamin Church** (1734-76) Boston'lu önde gelen bir doktor ve vatanseverdi. 1775'te Amerika'nın bağımsızlık mücadelesine ihanet ederek Britanya tarafına geçti. Müebbet hapisten şartlı tahliye olan Benjamin, Batı Hint Adaları'na gidiş yolunda öldü.

100 Jacques Chirac, 26 Eylül 2019'da hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

101 Kral Philip Savaşı'ndan Eğlenceli Kesitler. (ÇN)

Churchill, John, I. Marlborough Dükü (1650-1722) İngiliz general. İspanya Veraset Savaşı'nda Britanya ve Hollanda ordularının komutanlığına atandı. XIV. Louis'in Fransız ordularına karşı başta *Blenheim (1704), *Ramillies (1706), *Oudenarde (1708) ve *Malplaquet (1709) Muharebeleri olmak üzere bir dizi zafer kazandı. Bu sayede Louis'in Avrupa'ya hâkim olma çabaları fiilen sona erdirilmiş oldu. Marlborough dükünün Oxfordshire'ye bağlı Woodstock'taki konutu Blenheim Sarayı'nın inşası, kazandığı zaferler dolayısıyla ülkenin minnettarlığının bir sembolü olarak Kraliçe Anne tarafından üstlenildi.

Churchill, Lort Randolph Henry Spencer (1849-95) Britanyalı politikacı. Marlborough Dükü John Churchill'in küçük oğlu ve Winston *Churchill'in babasıdır. 1874'te Muhafazakâr Parti'den milletvekili seçildi. 1880-1885 dönemi Parlamento'da bir grup genç Muhafazakâr Parti üyesiyle beraber Liberallere karşı "Dördüncü Parti" muhalefetiyle öne çıktı. Yetenekli bir hatip olan Churchill'in 1886'daki "Ulster savaşacak, Ulster haklı çıkacak" ifadesi *İrlanda Özerkliği'ne karşı çıkanların sloganı olmuştur.

Churchill, Sir Winston (Leonard Spencer) (1874-1965) Britanyalı devlet adamı, başbakan (1940-45, 1951-55). İlk başta Muhafazakâr Parti milletvekiliydi. 1904'te Liberal Parti'ye geçerek içişleri bakanlığı (1910-11) ve deniz bakanlığı (1911-15) yaptı. Çanakkale Boğazı'nda Türklere karşı başarısız Müttefik taarruzundan sonra deniz bakanlığı görevini kaybetti. 1924'te yeniden Muhafazakâr Parti saflarına katıldı ve maliye bakanı (1924-29) oldu. 1939'da Neville Chamberlain iktidarında tekrar deniz bakanlığı görevini üstlendi. Mayıs 1940'ta Chamberlain'in yerine başbakanlığa geldi. 1945'e kadar koalisyon hükümetiyle savaşa önderlik eden Churchill, bu dönemde nadir bulunan liderlik özelliklerini ve olağanüstü hitabet yeteneklerini sergiledi. İçeride morali yüksek tutarak ve Mihver Devletleri'ne karşı ittifakın (özellikle ABD'yle) güçlenmesini ve korunmasını sağlayarak zafere katkıda bulundu. Savaşı kazandıktan sonra 1945 genel seçimlerinde yenilgiye uğradı. 1951'de ikinci dönem için başbakan seçildi. 1955'te başbakanlıktan çekilse de 1964'e kadar milletvekilliğine devam etti. Yazılı eserleri arasında *The Second World War*[102] (1948-53) ve *A History of the English-Speaking Peoples*[103] (1956-58) vardır. 1953'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı.

churl *Bkz.* CEORL.

Chu Teh *Bkz.* ZHU DE.

CIA *Bkz.* İSTİHBARAT TEŞKİLATLARI.

CIS *Bkz.* BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU.

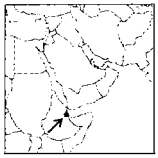
Ciano, Galeazzo, Kont (1903-44) İtalyan siyasetçi. Faşistlerin önderlerinden olan Ciano, *Mussolini'nin kızıyla evlendi. 1936-1943 arasında dışişleri bakanlığı yaptı. Mussolini'nin iktidardan indirilmesi yönünde oy kullanan liderler arasında yer aldı. Bu nedenle, Mussolini'nin kuzey İtalya'da kurduğu kukla hükümet tarafından yargılanarak Verona'da kurşuna dizildi.

Cibuti

Başkent:	Cibuti
Yüz ölçümü:	23.200 km²
Nüfus:	792.198 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Cibuti frangı = 100 santim

102 İkinci Dünya Savaşı. (ÇN)
103 İngilizce Konuşan Halkların Tarihi. (ÇN)

Dini yapısı:	%94,0 Müslüman; %6,0 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%60,0 Somali; %35,0 Afar
Diller:	Arapça, Fransızca (ikisi de resmi), Somali dili, Afar dili
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Arap Birliği, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzeydoğu Afrika'da küçük bir ülke. Daha önce Fransa Somalilandı'nın bir parçası olan Cibuti, Kızıldeniz'in dar ağzındaki Aden Körfezi'nde, Yemen'in karşısında yer alır.

Fiziki Cibuti, Büyük Rift Vadisi üzerindedir. Ülke sınırlarındaki Assal Gölü, deniz seviyesinin 155 metre altındadır. Sert bir iklime sahip Cibuti'nin çoğu yarı-kurak çölden oluşur.

Ekonomi Ticaret, ekonominin belkemiğidir. Başkent Cibuti, serbest bir limandır. Kent, Addis Ababa'ya demiryolu bağlantısı üzerinden Etiyopya'nın ve diğer komşu Afrika devletlerinin ticari faaliyetlerini yönetmektedir.

Tarih Etrafındaki yabancı devletlerin ortasında bir ada gibi kalan Cibuti, yaklaşık 1888'de Fransızlar tarafından bir liman şeklinde oluşturuldu ve Fransız Somalilandı'nın başkenti yapıldı (1892). Ülkenin önemi, Aden Körfezi'ndeki stratejik konumundan ileri gelmektedir. 1958'de Cibuti, Fransa tarafından Afar ve Issa Bölgesi olarak ilân edildi. 1977'de Cibuti Cumhuriyeti adıyla tam bağımsız oldu ve devlet başkanlığına İlerici Halk Cephesi (RPP) lideri Hasan Guled Abtidon geldi (1981 ve 1987'de yeniden seçildi). Kıtlık ve komşu ülkelerdeki savaşlar, Etiyopya ve Somali'den gelen çok sayıda mülteciyle birlikte birçok ekonomik sorun ortaya çıkardı. Kasım 1991'de, üyelerinin çoğu Guled Abtidon'un tek parti yönetimine muhalefet eden Afarlardan oluşan Yeniden Birlik ve Demokrasi Cephesi (FRUD) kuruldu. Şubat 1992'de Fransa arayı bulana kadar batı ve güneyde çarpışmalar yaşandı. Aynı yılın sonlarında çok partili bir anayasa benimsendi ve seçimler düzenlendi. Sadece bir muhalefet partisinin girmesine izin verilen ve nüfusun yarıdan azının oy kullandığı seçimlerde RPP bütün sandalyeleri kazandı. 1993'te bir ateşkes üzerinde anlaşılsa da yer yer çatışmalar 2001'e kadar sürdü. 2003'te gerçek bir çok partili seçim yapıldı. 2008'de Eritre ile Cibuti arasında sınır çatışmaları meydana geldi. 2009'da BM'nin Eritre'ye yönelik yaptırımlarına karşın, Eritre ordusu Cibuti'yi nihai olarak ancak 2010'da terk etti.

Cicero, Marcus Tullius (MÖ 106-43) Romalı devlet adamı, hatip ve yazar. Iulius Caesar'a (Jül Sezar) karşı Pompeius'u destekliyordu. *Philippicae* (MÖ 43) söylevlerinde eleştirdiği Marcus Antonius tarafından öldürtüldü. Hatipliği ve yazarlığıyla Cicero, Latince düzyazı geleneğinde yeni bir biçim oluşturdu.

Cid Campeador *Bkz.* EL CID (CAMPEADOR).

Cihangir (1569-1627) Hindistan imparatoru (1605-27). Cihangir'in *Babürlülerin büyük imparatorluğuna katkısı askeri alandan çok sanat alanında oldu. İsminin anlamı "dünyayı ele geçiren kimse" olan Cihangir'in devraldığı devasa imparatorluk, saray kavgaları ve Fars kökenli karısı Nur Cihan'ın baskın gücü dolayısıyla tehlikeye girdi.

Cihangir, alkol ve afyon bağımlılığı nedeniyle eleştirildi. Öte yandan sanata bizzat duyduğu ilgi, saray ressamlarının eserlerinde yeni bir natüralizm akımı doğmasına yol açtı.

Cincinnatus, Lucius Quinctius (yak. MÖ 519-438) Romalı cumhuriyetçi kahraman. Kriz zamanlarında cumhuriyete bağlılığıyla bilinir. 458'de bir Roma ordusu muharebe sırasında Aequi kabilesi tarafından tuzağa düşürülünce diktatör olarak görevlendirildi. Bunun üzerine ezici bir zafer kazandı ve ablukaya alınan askerleri kurtardı. Elde ettiği başarıdan sonra komutayı bırakarak küçük mülkündeki çiftçiliğe geri döndü.

Cinnah, Muhammed Ali (1876-1948) Hint devlet adamı ve Pakistan'ın kurucusu. Hindu yönelimlere sahip Hindistan Ulusal Kongresi'ne karşı mücadelesinde Müslüman Birliği'nin başındaydı. 1928'den itibaren Hindistan'ın bağımsızlığını ele alan konferanslarda Müslüman azınlığın haklarını savunmaya başladı. Özerk Hindu eyaletlerinin oluşturulmaya başlandığı 1937'den sonra Müslümanların yönetimden dışlanacağı korkusu nedeniyle ayrı bir Müslüman devleti için uğraş verdi. 1947'de Pakistan'ın kurulmasıyla ülkenin ilk genel valisi oldu.

Cinque Ports[104] Güneydoğu İngiltere'de bir grup Ortaçağ limanına (Dover, Hastings, Hythe, Romney ve Sandwich) verilen isim. Geçmişte bu limanlara, İngiliz donanmasının yükünü üstlenmeleri karşılığında çeşitli ticari ayrıcalıklar tanınmıştı. Bu ayrıcalıkların birçoğu 19. yüzyılda kaldırıldı. Bugün artık onursal bir makam olarak varlığını sürdüren Cinque Ports'un müdürlüğü şu an Amiral Lort Boyce tarafından yürütülmektedir.

Cizvit *Bkz.* KATOLİK KİLİSESİ.

Cixi (veya **Tz'u-his**) (yak. 1834-1908) Çin imparatoriçesi (1862-1908). Bir Mançu olan Cixi, İmparator Xianfeng'in (hükümdarlığı 1851-61 arasında) cariyesi oldu. 1856'da doğurduğu oğlu, 1862'de İmparator Tongzhi olarak tahta çıktı. Cixi bu sırada 12 yıl naiplik yaptı. Tongzhi'nin ölümünün ardından dört yaşındaki kuzeni İmparator Guangxi tahta çıkınca naiplik görevine bir kez daha döndü. Acımasızlık ve yolsuzluğun birleşimi olan iktidarını yüzyılın son demlerine kadar korudu. Bu yıllarda imparator, tutucu politikalarını (Yüz Yıl Reformu) tersine döndürmeye girişti. Cixi de buna karşılık Guangxu'yu alıkoydu ve *Boksör Ayaklanması'nı teşvik etti. Yabancı askeri kuvvetler tarafından başkentten kaçmak zorunda bırakılsa da 1902'de geri döndü. Bazı reformları kabullenmesine karşın meşrutiyetin kurulmasını ertelemeye çalıştı.

Clare seçimi (1828) Britanya hükümeti tarafından 1829'da Katolik Muafiyeti Yasasının geçirilmesine yol açan İrlanda'da yaşanmış bir olay. 1828'de İrlandalı bir avukat olan Daniel *O'Connell, County Clare bölgesinden milletvekili seçimlerine girerek rakibi karşısında ses getiren bir zafer kazandı. Ancak O'Connell, Katolik olduğu için Parlamento'ya alınmadı. Dönemin başbakanı Wellington dükü, O'Connell dışlanırsa İrlanda'da şiddetli kargaşalıklar olacağını düşündü ve öfkeli muhalefete rağmen hükümet *Katolik özgürlüğüne yönelik hamleler yaptı. Bu sayede Katoliklerin Parlamento'ya girmesi ve devlet memuru olabilmesi sağlandı.

Clarendon Yasaları 1166'da İngiltere hükümdarı II. *Henry tarafından Salisbury yakınlarındaki Clarendon'da toplanan konseye sunduğu bir belge. Kralın amacı, devlet ile Kilise arasındaki belli başlı ilişkileri yerleşik usullere göre tanımlamaktı. Başta *Thomas Becket olmak üzere din adamları bunu devletin Kilise'nin işlerine karışması olarak algıladı. Henry'nin, ruhban sınıfı mensuplarından kilise mahkemelerinde halihazırda hüküm giymiş olanları kendi mahkemelerinde yargılama iddiası *ruhban serbestisi meselesini en tartışmalı konu haline getirdi. 1170'te Becket'in öldürülmesinden sonra Henry, rahiplere dokunulmazlık tanısa da diğer konularda taviz vermedi.

104 Fransızca, "Beş Liman" anlamında. (ÇN)

Clark, Helen (Elizabeth) (1950-) Yeni Zelandalı devlet kadını, başbakan (1999-2008). Auckland Üniversitesi'nde siyaset bilimi dersleri verdikten sonra 1981'de İşçi Partisi'nden milletvekili seçildi. 1987-1990 arasında kabinede görev yapmış, 1993-1999 yıllarında muhalefet liderliğini yürütmüş ve çeşitli İşçi Partisi önderliğindeki koalisyonlarda üç kez (1999, 2002 ve 2005) başbakanlık yapmıştır. Clark döneminde bir yandan ekonomik büyüme sağlanırken öte yandan da toplumsal reformlar gerçekleştirildi. 2009'dan beri Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın yöneticiliğini sürdürmektedir.

Clark, Joe (Charles Joseph Clark) (1939-) Kanadalı siyasetçi, Kanada başbakanı (1979-89). Clark, 1957'den itibaren İlerici Muhafazakâr Parti'de faaliyet gösterdi ve Parti'nin öğrenci koluna önderlik etti. 1979'da azınlık hükümetinin başına geçse de partisi bütçe sorunuyla karşılaşınca sonraki seçimleri kaybetti. Joe Clark daha sonra Anayasa İşleri Bakanı (1991-93) ve 1998-2003 arasında yeniden İlerici Muhafazakâr Parti'nin lideri oldu. Ancak 2003'te Parti, Kanada İttifakı içerisine girince istifa etti.

Clarkson, Thomas (1760-1846) Britanyalı hayırsever. Köleliğin sert bir karşıtı olan Clarkson, Köle Ticaretiyle Mücadele Komitesi'nin kurucu üyesi oldu. Köle ticareti ve köle gemilerinin koşullarıyla ilgili birçok bilgi toplayarak bunları kitapçık olarak yayımladı. Bu kitapçık, William *Wilberforce tarafından Parlamento'da yürütülen kölelik karşıtı propagandada kullanıldı. 1807'de Britanya'nın *köle ticaretine dahil olmasını yasaklayan bir yasa geçirildi. 1823'te Clarkson, Kölelik Karşıtları Derneği'nin önde gelen üyelerinden biri oldu. Dernek'in çabaları, Britanya İmparatorluğu'nda köleliği yasaklayan 1833 Yasasıyla karşılığını aldı.

Claudius (tam adı Tiberius Claudius Drusus Nero Germanicus) (MÖ 10-MS 54) Roma imparatoru (MS 41-54). Genç yaşlarını tarih çalışmasıyla geçirdi ve fiziksel kusurları nedeniyle kamusal yaşamdan uzak tutuldu. Caligula'nın öldürülmesinden sonra imparator ilân edildi. Claudius dönemi, Caligula'nın yoz iktidarından sonra düzenin yeniden kurulması ve İmparatorluk'un sınırlarının genişlemesiyle öne çıktı. Claudius, özellikle 43'te Britanya'nın işgaline bizzat katıldı. Dördüncü karısı Agrippina'nın (MS 15-59) Claudius'u mantar yemeğiyle zehirleyerek öldürdüğü söylenmektedir.

Clausewitz, Carl von (1780-1831) Prusyalı general ve askeri teorisyen. Prusya ordusunda genelkurmay başkanı (1815) ve daha sonra başkomutan oldu (1818). Ardından *Savaş Üzerine* başlıklı ayrıntılı çalışmasını kaleme aldı. Kitap, 19 ve 20. yüzyıllardaki askeri strateji çalışmalarına büyük bir etki yaptı.

Clay, Henry (1777-1852) ABD'li devlet adamı ve hatip. Temsilciler Meclisi başkanlığı (1811-14) döneminde *1812 Savaşı'na yol açan propagandada merkezi bir rol oynadı. Savaşı sona erdiren *Ghent Antlaşması müzakerelerinde ABD'nin temsilcilerinden biriydi. Missouri Anlaşması'nın sağlanmasında katkıda bulundu. Mimarı olduğu Amerika Sistemi politikasıyla destek gördü. Bu politikanın amacı ekonomi alanında çıkarılacak yasalar aracılığıyla ulusal birliği sağlamaktı. Son siyasi başarısı, kölelik karşıtı Özgür Toprak partisi ile kölelik yanlısı çevreler arasında 1850 Anlaşmasının imzalanmasına yardım etmesiydi. Kuzey-Güney bölge paylaşımında iki tarafın arasını bulması (1820, 1833 ve 1850) nedeniyle "Büyük Arabulucu" lakabını aldı.

Clegg, Nick (Nicholas Peter William Clegg) (1967-) Britanyalı siyasetçi, başbakan yardımcısı (2010- [105]). 2005'te Parlamento'ya giren Clegg, 2007'de Liberal Demokratların başına geçti. 2010

105 Başbakan yardımcılığı görevi 2015'te sona ermiştir. (ÇN)

seçimlerinde tek başına iktidar kurabilen parti çıkmayınca, Muhafazakâr Parti'yle koalisyon yaparak Liberal Demokratları 1945'ten sonra ilk defa hükümete soktu.

Clemenceau, Georges (Eugene Benjamin) (1841-1929) Fransız devlet adamı, başbakan (1906-09, 1917-20). Radikal bir siyasetçi ve gazeteci olan Clemenceau, I. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında ısrarla hükümete muhalefet etti. Daha sonra başbakan oldu ve 1918'de Fransa'yı zafere taşıdı. Bizzat katıldığı Versay barış görüşmelerinden Almanya'ya yönelik cezalandırıcı bir anlaşma çıkması için diretti. Fakat talep ettiği her şeyi (özellikle Ren Nehri'nin sınır ilân edilmesi) alamadı. *L'Aurore* gazetesini kurdu.

Cleveland, Grover (Stephen Grover Cleveland) (1837-1908) ABD'li Demokrat Parti üyesi devlet adamı, 22. ve 24. ABD başkanı (1885-89, 1893-97). İlk dönemindeki en önemli icraatı aşırı korumacı ithalat vergilerini düşürmesi, ikincisinde ise Britanya'nın Venezuela'yla sınır anlaşmazlığında (1895) Monroe Doktrini'ni uygulaması oldu.

Clinton, Bill (William Jefferson Clinton) (1946-) ABD'li siyasetçi, 42. ABD başkanı (1993-2001). Demokrat Parti üyesi olan Clinton, askeri harcamaları keserek federal bütçe açığını kapatmak ve vergi reformu yapmak; öte yandan da eğitim ve altyapı harcamalarını artırmak vaadiyle seçildi. Eşi Hillary'yi hükümetin özel sağlık komitesinin başına atadı. Hillary Clinton'un bütün Amerikalılara sağlık sigortası sağlama planları 1994'te Kongre tarafından reddedildi. Dışarıda Rusya'nın ekonomik reformlarını desteklemeyi ve insan hakları sabıkası kabarık olsa da Çin'le ticari ilişkileri korumayı hedefledi. 1994'te Clinton, Rus lider Boris *Yeltsin'le iki ülkenin nükleer silahlarını birbirine karşı kullanmaması yönünde anlaştı. Vietnam'a yönelik ticaret ambargosunu kaldırdı ve Pasifik'te bir serbest ticaret bölgesi sözü verdi. 1994'te yapılan ara seçimlerin ardından Cumhuriyetçi Parti, Senato'nun kontrolünü ele alınca Clinton'un konumu zayıfladı. 1996'da Irak'ın, BM tarafından Kürt bölgelerinin üzerinde belirlenen uçuşa yasak bölgeyi ihlaline karşılık olarak Clinton, Irak'ta bazı stratejik hedeflerin bombalanması talimatı verdi. 1996'da yeniden seçildi. Genç bir Beyaz Saray stajyeriyle yaşadığı cinsel ilişki hakkında yalan söylediği için 1999'da Temsilciler Meclisi tarafından yemin altında yalan söylemek ve adaleti engellemekle suçlandı. Senato'daki yargılaması sonucunda aklandı.
Eşi **Hillary** (Diane) Rodham **Clinton** (1947-) Demokrat Parti New York senatörlüğü (2001-09) ve dışişleri bakanlığı (2009-13) görevlerinde bulundu. 2008'de girdiği Demokrat Parti başkan adaylığı yarışını az bir farkla Barack *Obama'ya kaybetti.

Clinton, George (1739-1812) Amerikalı vatansever önder. 1768'den itibaren New York City'de halk içindeki Britanya karşıtı grupların başına geçti. İkinci *Kıta Kongresi'ne (1775-76) katıldıktan sonra devletin anayasasının yazılmasına yardımcı oldu. 15 yıl valilik yaptı. Alexander *Hamilton'un muhalifi olan Clinton, Demokrat-Cumhuriyetçi partinin kuruluşunda Thomas *Jefferson'un yanında yer aldı. Hem Jefferson hem de James Madison'a başkan yardımcılığı (1805-12) yaptı.

Clive, Robert, I. Plassey Baronu ("**Hindistanlı Clive**" olarak da bilinir) (1725-74) Britanyalı general ve sömürge idarecisi. 1743'te Madras'ta Doğu Hindistan Şirketi'ne girdi. 1755'te Fort Saint David'in valisi oldu. Kalküta Kara Deliği olayından sonra 1757'de Kalküta'yı Bengal Nevvabı Siracüddevle'den (yak. 1729-57) geri alan kuvvetlere komuta etti. Aynı yılın sonlarında Plassey'de elde ettiği zafer, Clive'yi Bengal'in fiili hükümdarı

yaptı. Bu sayede Britanya, Hindistan'da önemli bir üs elde etti. Ülkesinde geçirdiği 1760-1765 döneminin ardından 1767'ye kadar Bengal valiliği görevinde bulundu. Bu görevinde sömürge yönetiminin yeniden yapılandırılması ve itibarı sorgulanmaya başlanan Doğu Hindistan Şirketi'ni yeniden hizaya getirme gibi icraatlar gerçekleştirdi. Daha sonra adı Şirket'in yolsuzluk skandallarıyla anılınca, her ne kadar resmen aklansa da, intihar etti.

Clovis (465-511) Frank kralı (481-511). 481'de ölen babası Childeric yerine Tournai'de Sal Franklarının kralı olarak tahta çıktı. Soissons (486) ve Köln'de (496) kazandığı zaferlerle Merovenj egemenliğini Galya ve Almanya'ya genişletti. Hıristiyan olduktan sonra Aryan Vizigotlara karşı geleneksel Hıristiyanlığın savunuculuğunu üstlendi. Nihayetinde Vizigotları Poitiers'deki muharebede (507) yenilgiye uğrattı. Paris'i başkent yaptı.

Clovis kültürü Kuzey Amerika'daki tarih öncesi bir kültür. Tipik aletleri; tabanı yivli, 7-12 santimetre uzunluğunda ve mızrak uçlu taşlardır. Bizon ve soyu tükenmiş mamut gibi büyük memelilerin kemiklerinden yapılan ve mızrak ucu olarak kullanıldığı varsayılan bu kültürle ilişkili aletler de bulunmuştur. New Mexico'nun batısındaki bir kasabadan adını alan kültüre ABD'de orta batı ve güneybatı boyunca çeşitli alanlarda rastlanır. Bu alanlar genellikle 12-10 bin yıl öncesine aittir. Bir zamanlar Clovis avcıları ilk Amerikalıların tipik bir örneği olarak görülüyordu. Ancak artık, insanların çok daha önceden (belki 30 bin yıl önce bile) halihazırda Amerika'da bulunduğu iddia edilmektedir.

Cnut *Bkz.* KNUD.

Coates, Joseph Gordon (1878-1943) Yeni Zelandalı devlet adamı. *Maoriler başta olmak üzere kırsal kesimin yoksullarını temsil etti. Muhafazakâr olan Reform Partisi'nin üyesi olmasına karşın kamu yararı için devlet icraatına dayalı Yeni Zelanda geleneğini öne çıkarmış; yoldemiryolu inşası, devlet girişimiyle hidroelektrik enerji projeleri, ağaçlandırma ve Maori tarım planlarına yardım gibi pek çok işe imza attı. *Büyük Buhran sırasında *Forbes'le birlikte özel bankaların egemenliğini kırarak Merkez Bankası'nı kurdu. Böylece Yeni Zelanda'nın ekonomik olarak yeniden toparlanmasının temelini attı.

Cobbett, William (1763-1835) Britanyalı yazar ve siyasi reformcu. Siyasi yaşamına Tory partisinde başlamasına karşın sonraları radikalleşti. Bu değişim, *Cobbett's Political Register* isimli 1802'de kurduğu ve ölümüne kadar çıkarmayı sürdürdüğü süreli yayına da yansıdı. Ordudaki kırbaç cezası uygulamasını kamuya açık bir şekilde eleştirdiği için halihazırda iki yıl hapis yatmış olmasına (1810-12) rağmen 1815'ten sonra siyasi ve toplumsal reform propagandasının başını çekenlerden biri oldu.

Cobden, Richard (1804-65) Britanyalı siyasi reformcu. Manchester'li bir sanayici olan Cobden, Britanya'da serbest ticaret hareketinin önde gelen sözcülerinden biriydi. *Tahıl Yasalarının geri çekilmesi (1846) için yürüttüğü başarılı propagandada Tahıl Yasası Karşıtları Birliği'ne 1838'den itibaren John Bright'le birlikte önderlik etti.

Cochinos Körfezi *Bkz.* DOMUZLAR KÖRFEZİ.

Cochise (yak. 1815-74) Kızılderili Apaçi şefi. Cesareti ve askeri yetenekleriyle bilinen Cochise, 1860'ta savaş sırasında da olsa Arizona'daki topraklarından geçen ABD'li postacıları rahatsız etmeme sözü verdi. 1872'de ABD hükümetiyle bir barış antlaşması yaptı. Beyazların ve Kızılderililerin düşmanca eylemlerine karşın bu iki anlaşmaya da sadık kaldı.

Code Napoléon *Bkz.* NAPOLYON KANUNLARI.

Coke, Sir Edward (1552-1634) İngiliz avukat ve siyasetçi. Lort başyargıçlığa (1613) kadar yükseldi. *Devereux'u (1601) ve Barut Komplosu (1606) faillerini yargıladı. Başlarda kralın yetki üstünlüğünü savunurken kilise ve krala karşı örf ve âdet hukukunu öne çıkarmaya başlayınca 1616'da I. James tarafından görevden alındı. Milletvekili olarak I. James ve I. Charles'a karşı muhalefetin başına geçti. *Haklar Bildirisi'nin (1628) kaleme alınmasında büyük pay sahibiydi. Ortaçağ ve çağdaş İngiliz hukuku üzerine incelemeler yazdı.

Colbert, Jean Baptiste (1619-83) Fransız devlet adamı, XIV. Louis'in başvekili (1665-83). Ateşli bir reformcu olan Colbert, ülkenin mali durumunu yeniden düzene soktu. Sanayi ve ticareti ayağa kaldırdı. Fransız donanmasını Avrupa'nın en sağlam donanmalarından biri haline getirdi.

Collins, Michael (1890-1922) İrlandalı milliyetçi önder ve siyasetçi. 1916'da *Paskalya Ayaklanması'na katıldı. 1919'da *Sinn Fein üyesi olarak milletvekili seçildi ve kendinden menkul İrlanda hükümetinde maliye bakanı oldu. Aynı zamanda *İrlanda Cumhuriyet Ordusu'nun Britanya'ya karşı gerilla harekâtını yönetti. 1921 İngiltere-İrlanda Antlaşması'nı müzakere edenlerden biriydi. Bölünmenin ardından çıkan içsavaşta Özgür İrlanda Devleti kuvvetlerine komuta etti. 1922'de Arthur *Griffith ölünce hükümetin başına geçmesine karşın yalnızca on gün sonra bir pusuda vurularak öldürüldü.

Columbus, Christopher (veya Kristof Kolomb) (yak. 1451-1506) Cenovalı denizci ve kâşif. Amerika'yı ilk keşfeden Avrupalı olarak bilinmektedir. Esas hedefi, "Hindistan Girişimi" adını verdiği planı gerçekleştirmekti. Bu planın amacı, batı yönünde giderek Doğu'yla baharat ticareti için bir yol bulmaktı. "Girişim" için yıllarca mali yardım bulmaya çalıştıktan sonra sonunda 1492'de İspanya hükümdarları V. *Fernando ve Isabel'i bir keşif gezisine destek olmak için ikna etti. Columbus, Santa Maria ve beraberindeki iki küçük gemiyle Japonya'ya ulaşmayı umarak denize açıldı. Ancak onun yerine Karayipler'de Batı Hint Adaları ismini verdiği adalar ve Hint[106] zannettiği Aravak yerlileriyle karşılaştı. Çin sandığı Küba'da tütün keşfedildi. Yayımlanmış hatıraları, Yeni Dünya'nın varlığının Avrupa'daki ilk belgeli kanıtıydı. Ertesi sene gerçekleştirdiği ikinci seyahat için emrine 17 gemi verildi ve altın ticareti yapması ve koloniler kurması beklendi. Sonraki üç sene boyunca Karayip takımadalarının çoğunu keşfetti. Fakat bu süre içerisinde hiç altın bulamayınca İspanya'ya çağrılarak rezil oldu. Aylar süren ikna çabaları sonucunda Asya kıtasını bulmak üzere tekrar yola çıkmasına izin verildi. Bu sefer daha güneyden giderek Trinidad ve Orinoco Nehri'nin ağzını keşfetti. Öte yandan Hispanyola'da bıraktığı koloni isyanlarla çalkalanıyordu. Fernando ve Isabel, Hispanyola üzerinde egemenlik kurmak üzere buraya bir vali gönderdi. Ayrıca Columbus'un yaptıklarının karşılığı olarak dördüncü bir seyahat (1502-04) izni verildi ve masrafları İspanya kraliyeti tarafından karşılandı. Bu seyahatte Columbus, Orta Amerika kıyılarının çoğunu keşfetti. Panama'da kendisini Japonya'ya götürecek bir boğaz arayışı boşa gitti. Bu sırada teçhizatsız gemileri kurtlandı. Söz konusu gemilerle eve dönmenin mümkün olmadığı görülünce kendine başka bir gemi tuttu. Hasta ve itibarı düşmüş bir halde İspanya'ya ayak basan Columbus, yalnızlık içinde öldü.

Columba (Aziz) (yak. 521-97) İrlandalı başrahip ve misyoner. Kendi ülkesinde birkaç kilise ve manastır kurduktan sonra 563 civarında Iona'da bir manastır kurdu. Buradan İskoçya anakarasına misyoner-

106 Bu nedenle, Türkçede Kızılderili olarak bildiğimiz Amerikan yerlilerine İngilizcede hâlâ "Hint" anlamına gelen "Indian" denmektedir. (ÇN)

ler gönderdi ve Piktleri Hıristiyan yaptı. Britanya Adaları'ndaki Kelt misyoner geleneğinin önde gelen şahıslarından biri olarak kabul edilen Aziz Columba, Kelt Hıristiyan yazınına da katkıda bulundu.

Columbanus (Aziz) (yak. 543-615) Başrahip ve misyoner. Gençliğinden itibaren İrlanda'daki Bangor'da keşişlik yaptı. 590 civarında Fransa'ya gitmek üzere ülkeyi terk eden Columbanus, Annegray ve Luxeuil'de manastırlar kurdu. İrlanda'nın Paskalya tarihini belirlemek gibi faaliyetlerle Kelt Kilisesi'ni desteklemesi Papa I. Gregorius'un hoşuna gitmedi. 610'da İrlanda'ya geri dönmesi emredildi. Columbanus da derhal Alp Dağları üzerinden İtalya'nın Lombardiya bölgesine gelerek Bobbio'da bir manastır kurdu (614). Ancak Columbanus'un manastır sistemine katı yaklaşımı nedeniyle, bu konuda daha pratik fikirleri olan Aziz *Benedict daha cazip bir konuma geldi.

COMECON (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) Sovyet bloku ülkelerinin oluşturduğu bir ekonomik örgütün İngilizce ismi. 1949'da Stalin tarafından Doğu Avrupa'daki komünist ülkeler arasındaki ticaret ve üretimde karşılıklı bağımlılığı teşvik etmek amacıyla kuruldu. İkinci amaç da *Varşova Paktı'yla beraber Avrupa'daki Sovyet etkisini artırmaktı. 1962'ye kadar pek bir şey başaramadı. Bu tarihten itibaren yapılan anlaşmalarla uydu devletlerin üretimi kısıtlandı ve Sovyetler Birliği'ne ekonomik olarak bağımlı olmaları sağlandı. COMECON'un üyeleri şunlardı: Bulgaristan, Küba, Çekoslovakya, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Macaristan, Moğolistan Halk Cumhuriyeti, Polonya, Romanya, Sovyetler Birliği ve Vietnam (Yugoslavya ortak üye statüsündeydi). 1961'de Arnavutluk örgütten çıkarıldı. 1987'de *Avrupa Topluluğu'yla işbirliği tartışılmaya başlandı. Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin çöküşünün ardından 1990'da COMECON da dağıldı.

comitia Roma vatandaşlarının seçim veya yasama amaçlarıyla toplandığı meclislere verilen isim. Bu meclislerden en eskisi olan *Curiata*, dini grupların temsilcilerinden oluşuyordu. Temsilciler akrabalık ilişkileri üzerinden belirlenmekteydi. *Curiata*, daha sonraları evlat edinmeye izin çıkarma ve vasiyetleri tasdik etme görevleriyle varlığını sürdürdü. Asker-halkın meclisi *Centuriata*'nın Kral Servius Tullius tarafından kurulduğu düşünülmektedir. *Centuriata*, aslen hâkimleri seçme ve yasama yapma görevlerinde bulunuyordu. Vatandaşlar, nüfus sayımındaki nitelikleri ile askeri teçhizat ve işlevlerine göre *centurion* birimlerine ayrılıyordu. Daha zengin ve yaşlı olanların oyunun etkisi daha yüksekti. *Centuriata*, konsül ve *praetor*'ların seçildiği meclisler olarak görevine devam etti.
Tributa, 35 büyük ailenin, yaşadıkları konutlar baz alınarak toplandığı meclisti. Burada mülkiyete bakılmaksızın oylar eşitti. Fakat ailelere dayandığı için bireysel olarak oy kullanılmıyordu. *Centuriata* gibi *Tributa* da konsül veya *praetor*'lar tarafından toplanmaktaydı. *Tributa*, esas yasama organı oldu ve alt düzey hâkimlerin çoğunu seçen kurum haline geldi. Muhtemelen *Concilium Plebis* modelinden yola çıkarak bu meclisin başkanlığına *pleb tribünleri getirildi. Bu uygulama patriciler ile plebler arasındaki çatışmanın başlarında yerleşti. *Tributa*, yalnızca pleblerden oluşuyor ve tribünler tarafından toplanabiliyordu. Burada yapılan yasalara "plebiscita" ismi verildi. Ancak MÖ 287'den sonra "plebiscita" ismi bütün Roma yasaları için kullanıldı. Bir diğer ismi ise "lege" idi.

Commynes, Philippe de (veya Philippe de Commines) (yak. 1447-1511) Fransız tarihçi. Soylu bir Burgonya komutanının oğlu olarak Flaman bölgesinde doğan Commynes, Burgonya sarayında yetiştirildi. 1472'de Fransa hükümdarı XI. Louis'in saflarına katıldı. 1486'da VIII. Charles'e komplo kurunca gözden düştü. Charles'in gözüne tekrar girerek 1494'te kralın İtalya'yı işgalinde yer aldı. 1489-

1498 arasında altı kitabı Louis, iki kitabı Charles'le ilgili olmak üzere *Memoires*[107] eserini yazdı.

Compton, Spencer, Wilmington Kontu (yak. 1673-1743) Britanyalı siyasetçi. Uzlaşma adayı olarak seçilen Compton, kâğıt üzerinde başbakanlık (1742-43) yaparken hükümeti fiilen Thomas *Pelham-Holles (Newcastle dükü) ve John Carteret (Kont Granville) yönetiyordu.

Concord *Bkz.* AMERİKAN BAĞIMSIZLIK SAVAŞI; LEXINGTON-CONCORD MUHAREBESİ.

Condé Fransız kraliyet hanedanı *Bourbon'un bir alt kolu. İsmin ortaya çıkışı Bourbon Hanedanı'ndan Condé Prensi I. Louis'le (1530-69) oldu. Louis, *Fransız Din Savaşları'nın ilk dönemlerinde *Hugenotların komutanlarından biriydi. *Guise ailesinin azılı bir düşmanı olan Louis, Jamac'taki muharebede öldürüldü. I. Henri (1552-88) babasının Hugenotlar için yaptığı komutanlık görevini devraldı. *Aziz Bartolomeus Yortusu Katliamı (1572) sırasında kısa bir süreliğine inancından vazgeçse de I. Henri, daha sonra kuzeni müstakbel IV. *Henri'yi utandırarak tutucu bir Protestan oldu.
II. Henri (1588-1646) Katolik olarak yetiştirildi. Medici Hanedanı'ndan Maria'nın kral naipliği döneminde entrikalarda yer aldı. II. Henri'nin hatırlanmaya değer tek tarafı, aynı zamanda halefi olan II. Louis'in babası olmasıydı. Büyük Condé olarak bilinen II. Louis, Kardinal *Richelieu'nun yeğenlerinden biriyle evlendi ve *Otuz Yıl Savaşları'nın son aşamalarındaki komutanlığıyla büyük başarı gösterdi. İlk *Fronde sırasında kralın yanında saf tuttu. *Mazarin'le anlaşmazlıkları tutuklanarak hapse gönderilmesine (1650) yol açtı. Devlete karşı başkaldırı girişimi (1651-52) başarısızlıkla sonuçlanınca kaçarak Hollanda'daki İspanyol ordusuna katıldı. 1660'ta Fransa'ya dönüşüne izin verildi. XIV. *Louis için Franche-Comte'yi fethetti. Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'ne karşı yapılan savaşta (1668) üst düzey komutanlık yaptı. Bunlara rağmen XIV. Louis, Fronde'de oynadığı rol ve İspanyollara hainçe kaçışı dolayısıyla II. Louis'i hiçbir zaman gerçek anlamıyla affetmedi.

Condorcet Markisi *Bkz.* CARITAT, ANTOINE NICOLAS, CONDORCET MARKİSİ.

condottiere (İtalyanca "sözleşme" anlamına gelen *condotta* kelimesinden) Ortaçağ'da paralı asker birliği komutanlarına verilen isim. Paralı askerler, 14-15. yüzyılda İtalya'daki ekonomik refah ve şehir devletleri arasındaki savaş ikliminde parladı. İlk paralı askerler, 1360'larda işsiz "özgür bölükler" arasından toplanıyordu. Bunların içinde Katalanlar, sözde Büyük Bölük'ten Almanlar ve Macarlar, 14. yüzyılda Beyaz Bölük'ün komutanı İngiliz Sir John Hawkwood yer alıyordu. 15. yüzyılda paralı asker sisteminde *Sforza ailesi tarafından küçük değişiklikler yapıldı. Fakat *condottieri*[108] her zaman kendi çıkarlarını esas aldı ve sık sık taraf ve bağlılıklarını değiştirdi. Orduların finanse edilmesi ve örgütlenmesiyle ilgili değişikliklere yol açan 16. yüzyıldaki Habsburg-Valois savaşlarıyla beraber paralı asker sistemi sona erdi.

Constantinus, I. (Büyük Constantinus) (veya I. Konstantin) (tam adı Flavius Valerius Aurelius Constantinus) (yak. 274-337) Romalı imparator (324-37). Babasının ölümü üzerine Roma ordusu, 306'da Eboracum'da (York) I. Constantinus'u imparator ilân etti. Birkaç imparatorun iktidar için yarıştığı bir siyasi karmaşa döneminden sonra Constantinus ve Licinius,

107 Hatıralar. (ÇN)

108 *Condottieri*, İtalyanca *condottiere* kelimesinin çoğuludur. (ÇN)

imparatorluğu Doğu ve Batı olarak aralarında bölüştü. İki hükümdar arasında savaş (314) yapıldı ve Constantinus, Licinius'u yenilgiye uğratarak öldürdü (323). Böylece tek imparator olan Constantinus, Bizantion'da Konstantinopolis (günümüzde *İstanbul) adını verdiği ikinci bir başkent kurdu.
312'de güneş ışınlarının yarattığı haç işareti "görüsünden" hareketle savaş sancaklarında Hıristiyan semboller kullanmaya başladı. Ertesi sene Hıristiyanlığa yönelik hoşgörü politikasını başlattı ve Milano Fermanı'yla bu dini tanıdı. Şahsi inancı tam olarak bilinmese de devasa *Roma İmparatorluğu'nu bir arada tutma girişimi olarak geleneksel Hıristiyanlığı destekledi. 326'da pazar günü tatil ilân edildi. Constantinus ve annesi Helena, Roma ve *Filistin'deki Hıristiyan mekânlarına büyük ilgi gösterdi. Beytüllahim'de İsa Mesih'in doğduğuna inanılan ahır-mağaranın olduğu yere, Kudüs'te mezarı olduğu iddia edilen yere ve Roma'da Vatikan Tepesi'ndeki Aziz Petrus'un mezarına bazilikalar inşa edildi. Ayrıca Konstantinopolis'te de bir kilise yapıldı (Ayasofya). Doğu Kilisesi, Constantinus'u aziz mertebesinde görmektedir.

Cook, James (1728-79) Britanyalı gemi kaptanı, denizci ve kâşif. Cook, Kanada kıyılarının ve deniz yollarının (1759, 1763-7), Saint Lawrence Kanalı'nın ve Nova Scotia ile Newfoundland kıyılarının haritasını çizdi. Daha sonra Endeavour kraliyet gemisiyle Tahiti'ye düzenlenen keşif seferinin (1768-71) başına geçti. Yeni Zelanda ve Doğu Avustralya kıyılarını haritaya döktü. İkinci seyahatinde (1772-75) Güney Kutup Dairesi'ni geçen ilk denizci oldu; ancak sonrasında buz kütleleri Cook'un gemisini geri itti. Buna rağmen Pasifik'te çok geniş alanlar keşfetti. 1776'da çıktığı üçüncü seyahatinin amacı Kuzey-Batı Geçişi'ni bulmaktı. Pasifik'ten girip Kuzey Amerika'nın batı kıyılarından yukarı doğru, yani ters yönde yelken açarak bu amacına ulaşmaya çalıştı. Bering Boğazı'na ulaştıktan sonra bir buzdan duvar Cook'u geri çekilmeye zorladı. Yol üzerinde gemilerini onarmak için kusursuz bir yer olan Hawaii'yi keşfetti. Dönüşte uğradığı Hawaii'de, bir keskinin çalınması üzerine tayfasının ada yerlileriyle girdiği kavgada bıçaklanarak öldürüldü.

Cook, Sir Joseph (1860-1947) Avustralyalı politikacı, başbakan (1913-14). 1913'te başbakan seçilen Cook, gerekli desteği sağlayamayınca ertesi sene oylamayla görevden alındı.

Coolidge, Calvin (John Calvin Coolidge) (1872-1933) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 30. ABD başkanı (1923-29). Kişiliği halk tarafından çok sevilen Coolidge, devlette (hatta kendi hükümetinde) ahlaki çürümenin yaygın olduğu bir dönemde tutumluluk, tedbirlilik ve dürüstlüğün temsilcisi oldu. Gelir vergilerinin ve devlet borçlarının düşürülmesi için kararlı bir tavır aldı. Dış ilişkilerde ise başka ülkelerin işlerine karışmama politikasıyla dikkat çekti. Bu politikasının en önemli ürünü 1928'deki Kellogg Paktı'ydı.

Cooper, Anthony Ashley, I. Shaftesbury Kontu (1621-83) İngiliz devlet adamı. 1640'ta kralcı olarak Parlamento'ya girse de 1643'te saf değiştirdi. Ardından *Cromwell'in danışma kurulunun üyesi oldu. 1660'ta II. Charles'i ülkeye dönmeye davet eden Konvansiyon Parlamentosu üyelerinden biriydi. Bunun karşılığında Charles tarafından maliye bakanlığıyla ödüllendirildi. Edward *Hyde gözden düşünce **cabal* grubuna girdi. Ancak 1673'te *Sınav Yasasını desteklediği ve Katolikliğe cepheden karşı çıktığı için görevinden alındı. Muhalefetin başına geçen Cooper, *Katolik Komplosu'nu bahane ederek Katolik York Dükü James'i verasetten mahrum etme girişiminde (Mahrumiyet Krizi) bulundu. Ancak siyasetteki başarısızlığı, 1682'de ülkeyi terk etmesine yol açtı.

Cooper, Anthony Ashley, VII. Shaftesbury Kontu (1801-85) Britanyalı hayırsever ve toplumsal reformcu. 19. yüzyıl toplumsal reform hareketinin önde gelen şahsiyetlerinden olan Cooper, Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan büyük işçi sınıfının yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik yasaları teşvik etti. Reformlarından biri on saatlik mesai uygulamasının hayata geçirilmesiydi (1847). Ayrıca yoksulların barınma ve eğitim imkânlarının geliştirilmesi için de faaliyet gösterdi.

Corday d'Armont, Charlotte (1768-93) Fransız soylu kadın, *Marat'ın katili. Normandiya'da yalnız bir çocukluk döneminin ardından Corday d'Armont, *Jirondenlerin toplantılarına katılmaya başladı. Burada Marat'ın bir despot olduğunu duydu ve ona bir suikast düzenleme fikrini edindi. 1793'te Paris'e gelerek 13 Temmuz tarihinde Marat'ı banyosunda öldürdü. Akıl sağlığının yerinde olmadığı savunması reddedilince giyotinde ölüme mahkûm edildi.

Cornwallis, Charles, I. Marki (1738-1805) Britanyalı general. Bağımsızlık Savaşı sırasında Long Island ve *Brandywine'de savaştı. 1780'de güney seferinin komutanlığını üstlendi ve Amerikalıları *Camden ve Guildford Court House'de mağlup etti. Ancak iç kesimlere doğru bitmek bilmeyen ilerleyişi hem ordusunu Sir Henry Clinton'dan kopardı hem de askerlerini bitkin düşürdü. *Yorktown'u üs olarak seçmesi nihayetinde felaketlere neden oldu. 1781'de teslim olmaya mecbur kaldı. Daha sonra tekrar görevine dönen Cornwallis, Bengal genel valiliği (1786-93, 1805) görevi sırasında *Tipu Sultan'ı yenilgiye uğrattı. Burada Cornwallis Kuralları ile arazi kullanım hakkıyla ilgili değişiklikler yaptı. Ayrıca İrlanda genel valiliğinde (1798-1801) bulundu. 1802'de Amiens Antlaşması müzakerelerinde Britanya'yı temsil etti.

corsaire[109] Kuzey Afrika'nın Berberi Kıyısı'nda, özellikle Cezayir kentinde faaliyet gösteren devlet korsanlarına verilen isim. Roma döneminde buralarda korsanlık vardı. Fakat Mağribilerin İspanya'dan çıkarılmasından sonra tek tek şahıslar (devletlerin zımni işbirliğiyle) Hıristiyan gemilerine saldırmaya başladı. 17. yüzyılın başı, söz konusu eylemlerin zirve yaptığı dönem oldu. 1830'da Fransa'nın Cezayir kentini işgal etmesiyle devlet himayesinde korsanlık sona erdi.

Cortés, Hernán (veya Hernando Cortez) (1485-1547) İlk İspanyol konkistadorlardan biri. Aztekler tarafından tanrı-kral Quetzalcóatl olarak görüldü ve bu sayede görece küçük bir maceracı ordusuyla Aztek İmparatorluğu'nu yıkabildi. 1521'de Cortés, Azteklerin başkenti Tenochtitlán'ı tamamıyla yerle bir etti ve Meksika kentini Meksika'nın (o dönemki adı Yeni İspanya) yeni başkenti olarak kurdu. Ardından kısa bir süre bu sömürgenin valisi olarak görev yaptı.

Cosgrave, William Thomas (1880-1965) İrlandalı devlet adamı. İrlanda'nın Britanya'dan bağımsızlığını kazanması için kararlı bir tavır gösteren Cosgrave, *Paskalya Ayaklanması'na (1916) katıldı. 1918'de *Sinn Fein üyesi olarak Britanya Parlamentosu'na seçildi. 1919'da Dáil Éireann'ın[110] kendi kendine ilân ettiği hükümetinde yerel yönetim bakanı oldu. İstemeye istemeye de olsa *Özgür İrlanda Devleti'ni kuran İngiltere-İrlanda Antlaşması'nı kabul etti. 1922-1932 arasında Özgür İrlanda Devleti Yürütme Konseyi'nin başkanlığını yürüttü. Bu dönemde yeni devletin uluslararası konumu büyük çapta iyileştirildi. Dáil Éireann'daki Fine Gael isimli muhalefet partisinin lider-

109 Aslen korsan anlamına gelen *corsaire* kelimesi, burada yer verilen özel anlamıyla Kuzey Afrika'da belli bir dönem devlet himayesinde faaliyet gösteren korsanları tanımlamak için kullanılmıştır. (ÇN)

110 Dáil Éireann, o dönem İrlanda Parlamentosu'na verilen isim. (ÇN)

liğini yaptı (1933-44). 1965-1977 arasında Fine Gael'in liderliğini yapacak Liam Cosgrave'nin (1920- [111]) babasıydı. Liam Cosgrave, daha sonra İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (*taoiseach*) da olacaktı.

Costello, John A. (John Aloysius Costello) (1891-1976) İrlandalı Fine Gael partisi üyesi siyasetçi, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (1948-51, 1954-57).

Courtrai Muharebesi (11 Temmuz 1302) "Altın Mahmuzlar Muharebesi" olarak da bilinen bir çarpışma. Fransa hükümdarı IV. Philippe, Flaman bölgesini istila etme girişiminde bulunmuştu. Fakat Flaman ordusu, Courtrai'de Fransızlara karşı koydu. Böylece Flaman kentli sınıfı, Fransız soylularını yenmişti. Flamanlar, zaferi kutlamak amacıyla mahmuzlarını Brugge'deki kiliselere astı. Courtrai Muharebesi, 14. yüzyılda Fransa'nın aldığı en önemli yenilgilerden biriydi. Fransa hükümdarı VI. Charles, 1382'de Courtrai'yi yağmalayarak bu yenilgiye karşılık verdi.

Covenanter *Bkz.* AHİTÇİ.

Coverdale, Miles (1488-1568) İngiliz kutsal kitap bilgini. İlk kez tam olarak basılan İngilizce Kitab-ı Mukaddes'in çevirmeniydi (1535). Coverdale, sürgünde olduğu Zürih'te kitabı yayımladı. Günah çıkarma uygulamasına ve dini tasvirlere karşı vaaz verdiği için sürülmüştü. Ayrıca düzenlemesini yaptığı Büyük Kitab-ı Mukaddes, matbaacı Richard Grafton (yak. 1513-yak. 1572) tarafından 1539'da basıldı.

Cowen, Brian (1960-) İrlandalı Fianna Fáil partisi üyesi siyasetçi, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (2008-11). Bertie *Ahern'in istifası üzerine başbakan olarak atandı. Görev yaptığı döneme *Kredi Krizi ile *Avro Krizi'nin İrlanda üzerindeki yıkıcı etkileri damgasını vurdu.

Cranmer, Thomas (1489-1556) İngiliz din adamı, İngiliz Protestan Kilisesi'nin kurucu babalarından biri. 1532'de Canterbury başpiskoposu olmadan önce VIII. *Henry'ye diplomat olarak hizmet etti. Henry'nin Catherine (Aragon), Anne Boleyn ve Anne (Cleves) ile evliliklerini geçersiz kıldı. VI. *Edward'ın hükümdarlığı döneminde esas olarak dini ayin reformlarından sorumluydu. Bu reformların başında Birinci ve İkinci İngilizce İbadet Kitapları (1549 ve 1552) ile 42 Kural (1553) kitabının hazırlanması gelmektedir. 1553'te Leydi Jane *Grey'in tahta çıkmasını destekledi. Kraliçe Mary hükümdar olunca vatan hainliğinden, daha sonra da kafirlikten yargılandı ve nihayetinde Oxford'da kazığa bağlanarak yakıldı.

Crassus, Marcus Licinius ("Kodaman" olarak da bilinir) (yak. MÖ 115-53) Romalı siyasetçi. MÖ 71'de Spartacus'u (Spartaküs) kendisi mağlup etse de övgüyü Pompeius topladı. 60'ta Birinci Üçlü Yönetim'de (Triumvirlik) Caesar ve Pompeius'la birlikte yer aldı. 55'te konsül yapıldı ve Suriye'de özel bir komuta görevi verildi. Crassus, aynı müttefiklerinin Partlara karşı kazandığı zafere benzer bir başarıyı Suriye'de kazanarak askeri itibarını yeniden kazanmayı umdu. Çeşitli başarılar kazanmasına karşın sonuçta yenilgiye uğradı ve öldürüldü.

Crecy Muharebesi (26 Ağustos 1346) Kuzey Fransa'daki Crecy köyünde gerçekleşen, VI. Philippe komutasındaki Fransızların, İngiliz Kralı III. Edward'ın *okçularına mağlup olduğu muharebe. Bir meydan muharebesinden kaçmaya çalışan Edward'ın yağmacı ordusu, sayıca üstün Fransız kuvvetleri tarafından köşeye sıkıştırıldı. Hücum eden süvarileri engellemek için İngiliz okçular hendek kazarken şövalyeler de attan inerek üç destek bölüğü oluşturdu. Şövalyelerin sağ kanadıy-

111 Liam Cosgrave, 4 Ekim 2017'de hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

sa Edward'ın oğlu ve vârisi Kara Prens *Edward komutasındaydı. Kaymak tabaka soylular da dahil olmak üzere Fransızların kaybı 1500'ün üzerindeyken İngiliz tarafında yalnızca 40 ölü vardı. Bu sayede Edward kuzeye doğru ilerleyerek Calais'i kuşattı. *Yüz Yıl Savaşı'nın başlarında yapılan bu muharebe kesin bir İngiliz zaferi oldu.

Cree Algonkince konuşan bir Amerikan yerlisi halk. Tarihten beri ren geyiği ve sığına bağımlı olan Creeler, Kanada'da Manitoba ve Saskatchevan'daki yarı arktik bölgelerde yaşayan başlıca kabilelerin en güneyde olanıdır.

Cripps, Sir Stafford (Richard Stafford Cripps) (1889-1952) Britanyalı siyasetçi. 1945-1950 arasında *Attlee Hükümetinde önce ticaret bakanlığı, ardından maliye bakanlığı yaptı. Bu dönemdeki kemer sıkma politikasının arkasında o vardı. Söz konusu program çerçevesinde, ABD'nin *lend-lease*[112] anlaşmasından vazgeçmesinin ardından zayıflayan Britanya ekonomisini yeniden rayına sokmak için karne ve çeşitli denetim uygulamaları yürürlüğe sokuldu. Cripps öte yandan, özellikle 1949'da sterlinin devalüe edilmesinden sonra ihracatın dikkat çekici seviyelerde artırılmasına önderlik etti.

Crispi, Francesco (1819-1901) İtalyan siyasetçi. Siyasi kariyerine *Garibaldi'nin istilasını (1860) destekleyen bir devrimci cumhuriyetçi olarak başlayıp *Bismarck'ın arkadaşı olan, iki kere diktatörce başbakanlık yapmış bir monarşi yanlısı olarak bitirdi. İlk başbakanlık döneminde (1887-91) Etiyopya'nın Eritre bölgesinde resmen bir sömürge yönetimi kuruldu (1889). İtalya'nın ekonomik sıkıntıları, Crispi'nin Fransa'ya karşı verdiği gümrük savaşıyla daha da kötüleşti. Sicilya'da çıkan sosyalist bir ayaklanmayı vahşice bastırdı. Dış politikası Almanya'yla dostluğa ve Bismarck'ın *Üçlü İttifak sistemine dayalıydı. İkinci başbakanlığı sırasında (1893-96) İtalyanlar, *Adova'da (1896) Etiyopyalılar tarafından bozguna uğratıldı. İtalya, barış talebinde bulunmak zorunda kaldı ve Crispi zorla istifa ettirildi.

Crockett, David ("Davy" olarak da bilinir) (1786-1836) ABD'li sınır kolonicisi, asker ve siyasetçi. 1827-1835 arasında Temsilciler Meclisi üyeliği yapan Crockett, kaba taşralı milletvekili imajının temellerini attı. Siyaseti bıraktıktan sonra sınır boylarına geri döndü. Burada Teksas'ın bağımsızlığı için mücadele etti ve Alamo kuşatmasında öldürüldü.

Cromwell, Oliver (1599-1658) İngiliz general ve devlet adamı. İngiliz İçsavaşı'nda I. Charles'e karşı devrimci muhalefetin itici gücüydü. Ayrıca Parlamento güçlerinin komutanlığını yaptı ve Marston Moor ve Naseby'de içsavaşın akıbetini belirleyen muharebeler kazandı. I. Charles'in yargılanıp idam edilmesinden sonra Cromwell, İrlanda ve İskoçya'daki İngiltere Topluluğu'na yönelik direnişleri bastırmak üzere tekrar kumandanlığı eline aldı. Nihayetinde müstakbel II. Charles'in başında olduğu İskoç ordusunu Worcester'de mağlup etti (1651). *Protektora'nın kurulmasıyla beraber "İngiltere Topluluğu Lort Protektoru" (1653-58) oldu. Bir dizi parlamento toplayıp dağıttı. Öte yandan 1657'de parlamentonun kendisine önerdiği tahtı reddetti. Hüküm sürdüğü dönem aynı zamanda İngiltere Kilisesi'nde yaptığı püriten reformlarla anıldı.

Cromwell, Richard (1626-1712) Oliver *Cromwell'in oğlu olan Richard Cromwell, babasından "İngiltere Topluluğu Lort Protektorluğu" görevini devraldı. Siyasetten çok kırsal yaşama ilgi duyuyordu. Parlamentodaki askeri ve sivil hizipleri birbiriyle uzlaştıramayınca birkaç ayın ardından siyasetten çekildi. *Restorasyon

112 1941'de ABD ile Britanya arasında yapılan, ABD'nin Britanya ve müttefiklerine verdiği silah ve teçhizat karşılığında Britanya üslerini kullanma hakkı elde ettiği anlaşma. (ÇN)

döneminde Kıta Avrupası'na kaçtı. 1680 civarında ülkeye dönerek ölümüne kadar Hampshire'de sakin bir yaşam sürdü.

Cromwell, Thomas (yak. 1485-1540) İngiliz devlet adamı, VIII. Henry'nin başvekili (1531-40). 1514'ten itibaren Kardinal Wolsey'in hizmetine girdi. Daha sonra Wolsey'den kralın başdanışmanlığı görevini devraldı. Kralın Catherine'den (Aragon) boşandığı (1533) ve Katolik Kilisesi'nden koptuğu süreci yönetti. Ayrıca Manastırların Feshi ve Üstünlük Yasası (1534) gibi kralın konumunu güçlendirmek adına alınan bir dizi idari tedbirin arkasında da o vardı. Henry'nin Anne'yle (Cleves) evliliğiyle beraber gözden düştü ve vatan hainliği suçlamasıyla idam edildi.

Crosland, Anthony (Charles Anthony Raven Crosland) (1918-77) Britanyalı siyasetçi. İşçi Partisi milletvekilliği yaptı (1950-55, 1959-77). Eğitim ve bilim bakanı olarak özgürlükçü ve eşitlikçi ilkelere sıkı sıkıya bağlılığı gramer okullarının[113] kapatılmasına, kapsamlı bir devlet okulu sisteminin kurulmasına ve meslek okullarının yaygınlaşmasına yol açtı. 1965-1970 ve 1974-1977 yıllarında çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu ve erken gelen ölümünden önce dışişleri bakanlığı yaptı.

Crossman, Richard Howard Stafford (1907-74) Britanyalı siyasetçi. II. Dünya Savaşı sırasında Psikolojik Savaş Birimi'nin başkan yardımcısıydı. 1945'te İşçi Partisi'nden Parlamento'ya girdi. Harold *Wilson hükümetlerinde sırasıyla iskân ve yerel yönetimler bakanlığı, Avam Kamarası başkanlığı ve sosyal hizmetler bakanlığı yaptı. Ölümünden sonra yayımlanan *Diaries*[114] (1975-77) eseri devletin işleyişine dair aydınlatıcı bilgiler vermektedir.

113 Gramer okulları, Birleşik Krallık'ta öğrencilerin yeteneklerine göre kabul edildiği devlete bağlı ortaöğretim kurumlarıydı. (ÇN)

114 Günlükler. (ÇN)

Culloden Muharebesi (16 Nisan 1746) İskoçya'da Inverness'in doğusunda kasvetli bir bozkırda gerçekleşen bir muharebe. Muharebede, Kuzey İskoçya aşiretlerinden meydana gelen Charles Edward Stuart'ın *Jakobit kuvvetleri, Cumberland Dükü William Augustus komutasındaki İngiliz-Alman ordusu tarafından bir dolu fırtınası sırasında bozguna uğratıldı. Çarpışmanın ardından yaralı ve esir düşen Jakobitler katledildi ve hayatta kalanların hepsi takip edilerek öldürüldü. Cumberland, bu sebeple "Kasap" lakabı aldı. Culloden Muharebesi, *Kırk Beş İsyanı'nı sona erdirdi ve Jakobitlerin mücadelesi fiilen bitirildi. Ayrıca Muharebe, Britanya'da yapılan son kara çarpışmasıydı.

Culpeper İsyanı (1677) Yerel halkın, yeni kurulmuş Kuzey Karolina kolonisini yöneten mülk sahibi kesime tepkisini gösterdiği bir eylem. İsyancıları harekete geçiren olaylar, *Seyir Yasalarını tütüne uygulama ve toprak vergisi toplama girişimleri oldu. 1676'da Virginia'da buna benzer nedenlerle *Bacon İsyanı çıkmıştı. 18 kişiden oluşan bir "parlamento", eylemin elebaşlarından John Culpeper'i vali ilân etti. Culpeper, 1679'da yerine mülk sahiplerinin gösterdiği bir aday gelene kadar bu görevi sürdürdü. Kuzey Karolina'daki hizipçilik ve itaatsizlik, 1689 ve 1711'de düzenlenen başkaca isyanlarla 1714'e kadar devam etti.

Cumhuriyetçi Parti (İngilizcesi Republican Party) ABD'de başlıca siyasi partilerden biri. Günümüzdeki Cumhuriyetçi Parti, 1854'te Kansas-Nebraska Yasası ve Özgür Toprak Partisi'nin kışkırtmaları üzerine kuruldu. Parti, kölelik karşıtı kesimleri bir araya getirdi. Öte yandan korumacı bir gümrük politikasını destekliyordu. İlk başkanlık seçimini 1860'ta Abraham *Lincoln'la kazanan Cumhuriyetçi Parti, bu tarihten itibaren 1932'ye kadar yalnızca dört seçim (ikişer kez *Cleveland ve Woodrow *Wilson) kaybetti. Daha yakın zamanlarda başkanlık yapan

*Nixon, *Ford ve *Reagan dönemlerinde Parti, askeri harcamalarla ve ABD'nin, başta Orta Amerika olmak üzere, dünyanın her yerinde varlığını dayatmasıyla ilişkilendirildi. Parti, iş çevrelerinin yoğun desteğini almasına karşın hiçbir zaman Kongre'ye hâkim olmayı başaramadı. Başkan Cumhuriyetçi Partili olduğu dönemlerde dahi genellikle Kongre'de Demokrat Partililer çoğunlukta oluyordu. Fakat bu gidişat, 1994'te Cumhuriyetçi Parti'nin 40 yıl sonra ilk defa hem Senato hem de Kongre'de hâkimiyeti elde etmesiyle tersine çevrildi. Son yıllarda Parti'yi etkileyen diğer önemli akımlar, Hıristiyan köktencilerin toplumsal ve siyasi muhafazakârlığı ile *Yeni Muhafazakârlık kapsamındaki radikal fikirler olmuştur. Her iki akım da George W. *Bush'un başkanlık döneminde öne çıkmıştır. 2009'dan beri Cumhuriyetçi Parti, *Çay Partisi Hareketi'nden de etkilenmiştir.

Cunard, Sir Samuel (1787-1865) Kanada doğumlu Britanyalı armatör. Düzenli transatlantik yolculuk hizmetinin öncülerinden olan Cunard, hâlâ ismini taşıyan buharlı gemi şirketini kurdu. Şirketin kurulmasında Britanya-Kanada arasında posta taşımak üzere imzaladığı sözleşmenin katkısı oldu. Şirket adına yapılan bu seyahatlerden ilki 1840'ta gerçekleştirildi.

Cunningham, Andrew Browne, Hyndhope Vikontu (1883-1963) Britanyalı amiral. II. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Akdeniz orduları komutanıydı. Burada kendi filosuna sayıca üstün bir İtalyan filosuyla karşı karşıyaydı. Ancak Cunningham, 1940'ta Otranto'daki İtalyan üssüne ve 1941'de Matapan Burnu'na hava saldırısı düzenleyerek Britanya'nın egemenliği ele geçirmesini sağladı. Kazandığı zaferle İtalyan donanmasını savaşın geri kalanında devre dışı bıraktı. 1943'ten itibaren deniz kuvvetleri komutanı olarak donanmanın stratejisini belirledi ve Müttefik hükümetleri başkanlarının toplantılarına katıldı.

Cunobelinos *Bkz.* CYMBELINE.

Curragh Olayı Dublin yakınlarında bulunan Curragh Ovası'ndaki Britanya askeri üssünde çıkan bir ayaklanma. 1914'te üssün Britanyalı komutanı General Sir Arthur Paget, Savaş Bakanı Albay Seely'den aldığı talimat üzerine subaylarını Ulster'deki özel ordulara karşı bir askeri operasyon gerekebileceği yönünde bilgilendirdi. Ulster'le bağları olan subayların ise "ortadan kaybolmasına" veya istifa etmesine izin verilecekti. Ordu disiplinine tehdit oluşturan bu talimat sonucunda Albay Seely'yle beraber pek çok Britanya subayı istifa etti.

Cursus Honorum Roma'da siyasetçi olmak isteyenlerin tırmanması gereken basamakları, yani yapmak zorunda olduğu görevleri tanımlayan isim. Daha önceden belirlenmiş bir süre askerliğin ardından (bu şart cumhuriyetin en son dönemlerinde kaldırılmıştır) veya alt düzey yargıçlık görevlerinde geçirilen dönemden sonra ilk büyük basamak *quaestor* olmaktı. *Quaestor* olanlar *Sulla döneminden önce fiilen, sonra da resmen *Roma Senatosu'nun üyesi oluyordu. Ardından *praetor* ve konsüllük (herkes bu aşamalara ulaşamıyordu) görevleri geliyordu. Son olarak da beş yıllık *censor* görevi geliyordu ki bu cumhuriyet döneminde bir siyasetçinin erişebileceği en üst mertebeydi. Diğer *magistra* görevleri, *aedile* görevleri ve pleb tribünlüğü *quaestor* ile *praetor* basamakları arasında yapılabiliyordu; ama mecburi değildi. Orta ve geç dönem cumhuriyette yaş sınırı ve görevler arasında geçen sürelere dair özel kurallar mevcuttu. *Quaestor*, *praetor* ve konsüller Roma'daki görev yıllarından sonra *promagistra* olarak Roma İmparatorluğu'nun eyaletlerini yönetmek üzere gönderiliyordu.

Curtin, John (Joseph Ambrose) (1885-1945) Avustralyalı İşçi Partisi üyesi devlet adamı, başbakan (1941-45). 1935-1945 arasında İşçi Partisi'nin liderliğini yürüttü.

II. Dünya Savaşı sırasında başbakan olan Curtin, Japonların işgal tehdidine karşı Avustralya'nın kaynaklarını seferber etti. Ayrıca bu dönem savaş sonrası ekonominin temellerini attı ve çeşitli sosyal devlet politikalarını uygulamaya soktu. Curtin, başbakanlık görevindeyken hayatını kaybetti.

Curzon, George Nathaniel, I. Kedleston Markisi (1859-1925) Britanyalı devlet adamı. Hindistan genel valisi olarak (1899-1905) idare, eğitim ve para birimi alanlarında reformlar yaptı ve Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ni kurdu (1901). 1901'de Bengal'in bölünmesinde önemli bir rol oynayan Curzon, bu sebeple Hinduların kinini kazandı. Emperyalist politikaların güçlü bir destekçisiydi. 1905'te *Kitchener'le girdiği bir anlaşmazlık sonucunda istifa etti. *Lloyd George, Curzon'u koalisyon hükümetindeki savaş kabinesine (1916-18) aldı. 1919'da dışişleri bakanı oldu. Lloyd George'nin dış ilişkileri kendi başına yönetme eğilimi Curzon'un canını sıkıyordu. O da 1922'de koalisyon hükümetine karşı Muhafazakâr Parti'nin isyanına katıldı. 1922'de Bonar *Law, başbakan olunca Curzon'u dışişleri bakanı yaptı. Dışişleri bakanlığı görevinde, daha önce Lloyd George'nin önerdiği (1920) Polonya ile Rusya arasındaki sınır hattına ismini verdi. Bu sınır, kabataslak bakıldığında, işgal altındaki Polonya'da Sovyet-Alman bölgeleri için 1939'da belirlenen sınırla aynıdır. Müttefikler, 1945'te aynı sınır hattını Sovyetler Birliği'yle nihai sınır olarak Polonya'ya dayatmıştır.

Custer, George (Armstrong) (1839-76) ABD'li süvari komutanı. Amerikan İçsavaşı'nda başarıyla görev yaptı. Ancak Montana eyaletindeki Little Bighorn'da Siyularla girdiği bir çarpışmada askerlerini ölüme sürükledi (halk arasında Custer'in Son Savunması olarak bilinir). Nihai muharebede aldığı kararlara dair tartışmalar hâlâ devam etmektedir.

Cymbeline (veya Cunobelinos) (ö. yak. MS 42) Britanyalı kabile şefi. Northamptonshire'den güneydoğu İngiltere'ye kadar uzanan geniş bir alana hükmetmiş bir kabilenin güçlü hükümdarlarından biriydi. Camulodunum'u (Colchester) başkent yaptı ve burada bir darphane kurdu.

Czartoryski, Adam Jerzy, Prens (1770-1861) Polonyalı devlet adamı ve milliyetçi önder. *Polonya'nın son bağımsız kralının kuzenlerinden biri olan Czartoryski; Rusya, Prusya ve Avusturya'nın aralarında bölüştüğü ülkesini yeniden kurma çabalarında başarılı olamadı. 1801'de imparator olacak Rus Prens Aleksandr'ın sadık bir danışmanı oldu. Aleksandr da onu dışişleri bakanı (1804-05) yaptı. *Leipzig Muharebesi'nden (1813) sonra Czartoryski, Napoleon'un oluşturduğu Varşova Grandüklüğü'nden yeni bir Polonya yaratmak istedi. Polonyalı temsilci olarak katıldığı *Viyana Kongresi'nde Polonya Krallığı'nın kurulmasıyla bu hedefinde kısmen başarılı olabildi; çünkü yeni devletin kralı Rus imparatoru olacaktı. 1830-1831'deki Leh isyanı sırasında Polonya Geçici Hükümeti'nin devlet başkanı ilân edildi. İsyan sebebiyle ölüme mahkûm edilmişse de Paris'e kaçmayı başardı. Artık "sürgündeki Leh kralı" olarak anılıyordu. 1846-1849 ve 1863'teki iki başarısız Leh ayaklanmasının planlanmasına yardım etti.

Çad

Başkent:	Encemine
Yüz ölçümü:	1.284.000 km²
Nüfus:	11.193.452 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim

Dini yapısı:	%53,1 Müslüman; %20,1 Katolik; %14,2 Protestan; %7,3 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%27,7 Sara; %12,3 Arap; %11,5 Mayo-Kebbi; %9,0 Kanem-Bornu; %8,7 Vaday; %6,7 Hacara; %6,5 Tancile; %6,3 Goran
Diller:	Arapça, Fransızca (ikisi de resmi), Sara, Nil dilleri; Sahra dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzey-Orta Afrika'da denize kıyısı olmayan bir ülke. Çevresi kuzeyde Libya; doğuda Sudan; güneyde Orta Afrika Cumhuriyeti; batıda Nijer, Nijerya ve Kamerun'la çevrilidir.

Fiziki Ülkenin kuzey yarısında Salıra'dan zengin tungsten yataklarının olduğu volkanik Tilbesti Dağları yükselir. Doğuda ise Çad Gölü'nün çevresinde büyük bir alçak basınç alanı bulunur. Bu bölgelerde natron (suyla karışık sodyum karbonat) görülmektedir.

Ekonomi Çad, esas olarak tarıma dayalı bir ekonomi olup Afrika'nın en yoksul ülkelerinden biridir. Buna karşın, 2003'te başlayan petrol üretimi ciddi bir ekonomik büyüme yaratmıştır. Petrol dışında sanayi sektörü küçüktür; çoğu tekstil ve gıda işlemeden meydana gelir. Başlıca ihraç malları petrol, pamuk ve hayvancılık ürünleridir.

Tarih Kuzey Çad'da yerleşim yaklaşık 10 bin yıl önceye dayanırken güney Çad'da insanlar MÖ 500'den itibaren yaşamaya başladı. 8. yüzyılda *Berber halkları bölgeye gelerek Kanem İmparatorluğu'nu kurdu. Bu imparatorluk genişledi ve 13. yüzyılda Bornu Krallığı'yla birleşti. Komşu krallıklar Baguirmi ve Vaday, 16. yüzyılda daha güçlü hale geldi. 17. yüzyılda üç krallık birbiriyle savaştı. 1890'ların başına kadar hepsi Sudanlı fatih Rabih'in hükmü altına girdiler. Daha sonra ülkeye Fransız seferleri düzenlendi. Bölgedeki Fransız egemenliği Avrupalı güçler tarafından da tanındı. 1898'de Britanya'yla Faşoda'daki gerilimin ardından Fransa, bir manda yönetimi ilân etti. 1908'de Çad, Fransız Ekvator Afrikası'nın bir parçası olmasına karşın tam denetim ancak 1912'de sağlandı. 1920'de Çad, Fransız yönetiminde bir sömürge oldu; zengin maden kaynakları hızlıca sömürülmeye başlandı. 1940'ta Çad, *Özgür Fransa'yı tanıyan ilk sömürge oldu. 1958'de Fransız Milletler Topluluğu bünyesinde özerklik tanındı. Ülke, 1960'ta tam bağımsız bir cumhuriyet oldu. Çad'ın ilk devlet başkanı François Tombalbaye'ydi. O zamandan beri ülke, kuzeydeki Arapça konuşan Müslüman halklar ile ekonomik olarak daha gelişmiş güney/batı arasındaki birliği koruma mücadelesi vermektedir. 1980'de Libya, Çad'ı işgal ederek iki ülke arasında birlik kurma önerisinde bulundu. Fransa ve ABD'nin müdahalesiyle Libya'nın çekildiği 1987'ye kadar içsavaş devam etti. Aynı yıl Hissène Habré devlet başkanı yapıldı. 1990'da Habré, bir dönem kendisinin komutanı olan Idriss Déby tarafından iktidardan indirildi. Bir demokratikleşme süreci üzerinde anlaşıldı ve 1993'te geçici bir yasama organı kuruldu. 1994'te Libya, Aouzou Şeridi'ni Çad'a geri vermeyi kabul etti. Madenler açısından zengin olan söz konusu bölge, 1973'ten beri Libya işgalinde bulunuyordu. 1996'da ülkenin güneyinde konuşlanan silahlı isyancılar bir ateşkes yapmayı kabul etti. Birkaç defa ertelenmiş olan anayasa referandumu yine o yıl gerçekleştirildi. Referandumdan geçen anayasa sonucunda Çad, üniter bir devlet yapısına kavuştu. Déby ve taraftarları 1996, 1997, 2001, 2002 ve 2006 seçimlerinden zaferle çıktı. 1999-2002 arasında kuzey

isyancılarıyla bir içsavaş yapıldı. 2004'te Sudan'ın Darfur bölgesindeki huzursuzluk doğu Çad'a sıçradı. 2006'da Çad, Sudan'ı Déby rejimini devirmeye girişen bir isyanı desteklemekle suçladı. 2008'de isyancı kuvvetler, bir kez daha Encemine'ye ulaşsa da tekrar çekildi.

Çan Kay-şek *Bkz.* JIANG JIESHI.

çanak kültürleri *Bkz.* NEOLİTİK.

Çanakkale Savaşı (1915-16) I. *Dünya Savaşı sırasında *İtilaf Devletleri'nin Çanakkale Boğazı'nı geçmeye yönelik başarısız girişimi. İtilaf Devletleri'nin asıl amacı Türkiye'yi savaş dışı bırakmak ve Rusya'ya güvenli bir deniz yolu açmaktı. Şubat-Mart 1915'te gerçekleştirilen deniz harekâtı başarısızlıkla sonuçlandı. Ardından, çoğunluğu Britanyalı, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı askerlerden oluşan bir kara seferine girişildi. İlk çıkarmalar, Gelibolu Yarımadası'na ve karşısındaki Anadolu anakarasına Nisan 1915'te yapıldı. Türklerin direnişi kuvvetliydi. Çıkarmalar devam etmesine karşın Yarımada'daki çatışmalardan kazanan çıkmadı. Çanakkale'de Avustralyalıların kaybı 8587 ölü ve 19.367 yaralıydı. İtilaf Devletleri ordusu geri çekildi. Seferin birincil sorumlusu olarak görülen Winston *Churchill, başarısızlığı nedeniyle suçlandı.

Çangamir (yak. 1500'lerde yaşadı) Doğu Afrikalı hükümdar. Mvene Mutapa Matope'nin oğlu olan Çanga, doğum ismine "amir" sıfatını ekleyerek bu ismi aldı. Babasının ölümü üzerine, onun meşru vârisi Nyahuma'yı öldürdü. Kendi oğlu, Nyahuma'nın oğlu Çikuyo'yla 1502'ye kadar savaştı. Çangamir, Rozvi İmparatorluğu'nun parçalanma sürecini başlattı. Krallığı, aynı zamanda Butva ismiyle de bilinmekteydi. 19. yüzyıla kadar devam eden bu krallık, Nguni tarafından yıkıldı. Çangamir'in halefleri pek çok taştan anıt dikti ve bunları Büyük *Zimbabve'ye ekledi.

çarmıha germe Persler, Kartacalılar ve Romalılar gibi çeşitli antik halklar tarafından kullanılan bir tür ölüm cezası. Genelde yalnızca köleler veya kamusal haklardan mahrum kimselere uygulanması mümkündü. Cezaya çarptırılan kimse bir çubuğa çivileniyor veya iple bağlanıyor, dik bir "T" veya haç biçimine gelecek şekilde yukarı kaldırılıyordu. 6000 isyancıyla beraber *Spartacus MÖ 71'de çarmıha gerildi. Aynı şekilde *İsa Mesih de bu cezaya çarptırıldı (yak. MS 30). Romalılar, haçı bir korku unsuru olarak görüyorlardı. İmparator Constantinus'un bu cezalandırma şeklini kaldırmasından sonra ancak Hıristiyanlar haçı bir sembol olarak benimsedi.

Çartizm (İngilizcesi Chartism) Britanya'da seçim konularında ve toplumsal alanda reformu savunan bir halk hareketi (1836-48). 1832 *Reform Yasası büyük kitleleri memleket meselelerinde söz sahibi olmaktan mahrum kılmış, bunun yol açtığı büyük çaptaki huzursuzluk ekonomik düşüşle beraber iyice kızışmıştı. Çartist hareket, William Lovett ve Francis Place önderliğindeki Londra İşçi Birliği'nin kurulmasıyla başladı. Bu örgüt, sıradan halk için bir reform programı hazırlamıştı. 1838'de *The People's Charter*[115] metni Birmingham'daki bir toplantıda ortaya kondu. Metin; bütün erkeklerin seçme hakkına sahip olmasını, Parlamento'nun yıllık olarak toplanmasını, gizli oy ilkesi getirilmesini, milletvekilleri için konulan mülk sahipliği kısıtlamasının kaldırılmasını, milletvekillerine ödeme yapılmasını ve eşit seçim bölgeleri yaratılmasını talep ediyordu. 1839'da artık İrlandalı radikal Feargus *O'Connor'un yoğun etkisi altına giren Çartistler, Avam Kamarası'na sunulacak bir dilekçe hazırlamak üzere Londra'da toplandı. Toplantıda derin farklılıkların olduğu ortaya çıkmış, Parlamento'nun da dilekçeyi reddetmesiyle hareketin geleceği belirsiz hale gelmişti. Aynı yıl Birmingham

115 Halk Bildirgesi. (ÇN)

ve İngiltere'nin kuzeyinde ayaklanmalar baş gösterdi. Monmouthshire'de gerçekleşen Newport Ayaklanması'nda Çartist önderlerden bazıları gözaltına alındı ve tutuklandı. Yeniden örgütlenen Çartistler, 1842'de Avam Kamarası'na, bu kez üç milyon kişinin imzaladığı ikinci bir dilekçe sundu. Parlamento, bir kez daha taleplerini dinlemeyi reddetti. 1848'de başka bir dilekçe daha sunmak amacıyla Londra'da yapılması planlanan son bir gösteri, devletin askeri müdahale tehdidi üzerine iptal edildi. Birçok Çartist daha sonra radikal siyasi akımlarda faaliyet yürütse de hareketin kendisi bundan sonra önemini yavaş yavaş kaybetti.

Çatalhöyük Bkz. NEOLİTİK.

Çavuşesku, Nikolay *Bkz.* CEAUŞESCU, NİCOLAE.

Çay Partisi Hareketi (İngilizcesi Tea Party Movement) 2009'da ABD'de ortaya çıkan halkçı bir siyasi hareket. İsmini Boston Çay Partisi'nden (*bkz.* BOSTON) alan Hareket, ABD'de var olagelen hükümete yönelik şüphe ve düşmanlık geleneği bağlamında değerlendirilebilir. Örgütün herhangi bir merkezi örgütlenmesi veya resmi bir gündemi bulunmamaktadır. Çay Partisi'nin destekçileri, amaçlarında ayrışsa da temelde vergilerin düşürülmesi, kamu harcamalarının kısılması ve federal hükümet mekanizmasının boyutunun ve faaliyet alanının daraltılması noktalarında birleşmektedir. Böylesi radikal değişikliklerin gerçekleştirilmesi için sisteme güven duymadıklarından Kongre üyesi seçilebilmek için çalışmaktadırlar. Hareket, 2010 Cumhuriyetçi Parti önseçimlerinde belli bir başarı elde etmesine karşın genel seçimlerde alınan sonuçlar daha karışıktı. Çay Partisi taraftarları, bazı bölgelerde seçilmeyi başarırken bazı kazanılabilir yerlerde ise Cumhuriyetçi Parti seçmeninin desteğini alamadıklarından Demokrat Partililer seçildi. Çay Partili Kongre üyeleri, açıkça benimsedikleri aşırı görüşlerle ve uzlaşmaz tavırlarıyla dikkat çekti ve sahip oldukları etki, sayılarını aştı. Bir sonraki seçimlerde Çay Partisi'nin desteğini kaybetmekten korkan bazı Cumhuriyetçi Parti üyesi vekiller, Çay Partisi politikalarını benimsemeye başladı. 2012 seçimlerinde Parti, mevzi kaybetti ve etkisi düşüşe geçti. Buna karşın 2013'te Cumhuriyetçi Parti'nin Başkan Obama'nın sağlık reformlarına ayrılan kaynakları azaltmaya yönelik girişiminde önemli bir rol oynadı. Sonuçta federal hükümetin asli olmayan aygıtlarını geçici olarak işlemez hale getiren bir çıkmaza girildi. Fakat bu taktik başarısızlığa uğrayarak Cumhuriyetçi Parti'ye desteğin azalmasına yol açtı.

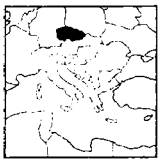
Çeçenistan *Bkz.* RUSYA.

Çek Cumhuriyeti[116]

Başkent:	Prag
Yüz ölçümü:	78.867 km²
Nüfus:	10.177.300 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 koruna = 100 haler
Dini yapısı:	%10,4 Katolik; %1,1 Protestan[116]
Etnik yapısı:	%64,3 Çek; %5,0 Moravyalı; %1,4 Slovak
Diller:	Çekçe (resmi), Slovakça
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği (AB), NATO, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

116 3 Temmuz 2016'da alınan kararla ülkenin kısa adı resmen "Çekya" olmuştur. (ÇN)

117 Rakamlar hatalı gibi görünse de düşük oranların sebebi Çekya'nın ağırlıklı olarak dini inancı olmayan bir halka sahip olmasıdır. (ÇN)

Daha önce *Çekoslovakya'nın bir parçası olan, Orta Avrupa'da denize kıyısı olmayan bir ülke.

Fiziki Çek Cumhuriyeti, Bohemya ve Moravya bölgelerinden oluşur. Batıda Almanya; güneyde Avusturya, doğuda Slovakya; kuzey ve doğuda Silezya'nın Polonya'ya bağlı topraklarıyla sınırı vardır. Ülke, Avrupa'nın ana nehir havzalarının kesişiminde yer alır. Labe-Vlatava (Moldau-Elba) nehir sistemi Bohemya havzasından Kuzey Denizi'ne, Odra (Oder) Nehri de kuzeye doğru Baltık Denizi'ne akar. Nehir yataklarındaki zengin alüvyon toprakları sık görülür.

Ekonomi Birincil sanayi kolu taşıt imalatı olup arkasından madencilik, makine, cam ve silah üretimi gelir. Ana yeraltı kaynakları arasında linyit, bakır ve çinko bulunurken geniş altın yataklarına da rastlanmaktadır. Buğday, patates, şeker pancarı ve şerbetçiotu yetiştirilir. Çek Cumhuriyeti, ekonomik reformlar ve AB üyeliği sayesinde gelişim göstermiş, bu sayede Sovyet dönemi merkezi planlama ekonomisinden başarılı bir piyasa ekonomisine dönüşmüştür.

Tarih Çek Cumhuriyeti, 1 Ocak 1993'te meydana geldi. O zamana kadar Çekoslovakya'nın bir parçasıydı. Fakat giderek güç kazanan Slovak bağımsızlık hareketi "iki devlet" planının oluşmasına yol açtı. Haziran 1992'de ayrılma süreci başladı. Sorunsuz geçmesi nedeniyle sürece "yumuşak kopuş" ismi verildi. Eski Çekoslovakya Devlet Başkanı Václav *Havel, Çek Cumhuriyeti devlet başkanı seçildi (1993). Yürürlüğe sokulan serbest piyasa reformlarına karşın ekonomik kalkınma beklenenden yavaş gerçekleşti. Ülke, 1999'da NATO'ya, 2004'te *Avrupa Birliği'ne katıldı.

Çeka Sovyet gizli polisi. Tüm Rusya Karşıdevrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu'nun kısaltması olan Çeka, *Lenin tarafından kuruldu (1917) ve Polonyalı Dzerjinskiy tarafından yönetildi. Lenin, devrimi korumak için bir terör rejimi kurmak gerektiğini öngörüyordu. Çeka'nın kurulması da bu amaca hizmet etti. Teşkilatın karargâhı olan Moskova'daki Lubyanka Hapishanesi'nde bürolar ile işkence ve infaz yerleri bulunuyordu. Çeka, 1922'de önce GPU, daha sonra da OGPU (Birleşik Devlet Siyasi İdaresi) oldu. OGPU, yerini 1934'te *NKVD'ye bıraktı.

Çekoslovakya (Çekçe "Ceskoslovensko") Orta Avrupa'da Çek Cumhuriyeti ve Slovakya'dan oluşan eski bir devlet. 1993'te bu iki ülke ayrılarak birer bağımsız cumhuriyet oldu. I. Dünya Savaşı'nın sonunda eski Avusturya-Macaristan İmparatorluğu çökünce devletin kuzey bölümünden Çekoslovakya devleti yaratıldı. Yeni devlet, Bohemya ve Moravya'daki (16-17. yüzyıllarda Habsburgların yükselişine kadar kendi Bohemya devletlerinde özgürce yaşayan) Çekler ile Slovakya'daki Slovakları içeriyordu. İki savaş arasında Çek tarihi, cesur ve aydınlanmacı bir bütünleşme çabasını temsil ediyordu. Fakat bu çaba, ekonomik sıkıntılar ve nihayetinde Nazilerin önce Südet bölgesini (1938) sonra da Bohemya ve Moravya'nın geri kalanını (1939) ele geçirmesiyle ezildi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra iktidarı komünistler ele geçirdi ve Çekoslovakya Sovyet etkisi altına girdi. 1968'de liberalleşme girişimleri Sovyet askeri müdahalesiyle bastırıldı. Aralık 1989'da komünistlerin üstünlüğü barışçıl bir devrimle sona erdirilene kadar bu durum böyle devam etti. Arkasından demokratik reformlar ve sonuçta 1993'te Slovakya ile Çek Cumhuriyeti'nin iki ayrı bağımsız devlet olarak ayrılması geldi.

Çernobil 1986'da dünya tarihinin en feci nükleer kazasının yaşandığı Ukrayna'nın Kiev şehri yakınlarındaki nükleer santral. Kaza sonrası çıkan yangını söndürmeye çalışırken 31 kişi öldü, çok daha fazlası radyasyondan yandı veya çeşitli hastalıkla-

ra yakalandı. Kaza, dört reaktörden birinde çalışan operatörlerin izinsiz deneyler yapması sonucu ortaya çıktı. Bu deneylerde santralin işleyişini daha iyi anlamak için kasti olarak güvenlik sistemlerini yanıltıcı işlemler yapıldı. Patlamalardan kaynaklanan ve içeriğinde radyoaktif sezyum 137 izotopu bulunan nükleer atıklar, Avrupa'da geniş bölgeleri etkiledi. Özellikle bol yağış alan yerlerdeki çiftlik hayvanları, kabul edilemez düzeyde radyasyona maruz kaldı. 1990'ların ortalarına gelindiğinde Ukrayna, Belarus ve güneybatı Rusya'daki büyük toprak parçaları hâlâ radyasyonun etkisindeydi. Bu bölgelerde kanser vakaları (özellikle çocuklarda lösemi) çok sıklıkla görülüyordu. 2000'de son nükleer reaktörü de kapatılınca santralin faaliyeti sona erdirildi.

Çeroki Batıda Virginia'dan Karolina'ya, doğuda Kentucky'den Tennessee'ye, kuzeyde Georgia'dan Alabama'ya kadar uzanan bölgede yerleşmiş bir Amerikan yerlisi halk (*Ova Halkları). Çerokilerin tarih öncesinde yaşamış ataları antik Etovah (Georgia) kentini kurdu. Doğu Mississippi kültürleri için önemli bir törensel merkez olan bu kenti, Hernando *De Soto 1540-1542 keşifleri sırasında ziyaret etti. Çerokiler, uzunevlerden[118] meydana gelen kentlerde yaşadı ve başlarda genişleyen ABD'ye kolayca asimile oldu. Fransız ve İngiliz tüccarlarla kurulan temas üzerine çiçek ve Avrupa'dan gelen diğer hastalıklar, 17. yüzyıldan itibaren nüfuslarını ciddi boyutlarda azalttı. Batıya doğru ilerleyen beyaz yerleşimcilerle çatışmalar, savaşlara yol açtı. Bunun sonucunda toprak kayıpları yaşadılar. Öte yandan Çerokiler tarım ve idare konusunda Avrupa'nın yöntemlerini kullandı ve hatta bir haklar bildirgesi ve yazılı bir anayasa dahi benimsedi. Ayrıca 19. yüzyılın başlarında, kendilerine has bir yazı dili geliştirdiler. Bu sayede yerli bir edebiyat ve daha sonraları Çeroki dilinde bir gazete ortaya çıktı.

118 Kuzey Amerika yerlilerine has geleneksel bir konut biçimi. (ÇN)

Çerokiler, 18. yüzyılda Fransızlara karşı savaşlarda ve *Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Britanya'yı desteklemişti. Amerikan kuvvetleri Çerokilere saldırdı ve savaş bittiğinde nüfus ve topraklarının önemli bir kısmı yok oldu. Bu nedenle 1827'de, ABD federal hükümetiyle yapılan bir dizi antlaşma sonucunda kuzeybatı Georgia'da Çeroki Ülkesi'ni kurdular. Topraklarında keşfedilen altın yüzünden beyaz yerleşimciler, Çeroki bölgesine daha da fazla girmek için baskı kurmaya başladı. Antlaşmalardan doğan hakları ve kabile özerklikleri Yüksek Mahkeme tarafından koruma altında olmasına karşın hem eyalet idaresi hem de Jackson'un Amerikan yerlisi kabileleri Mississippi'nin batısına taşıma politikasıyla ters düştüler. 1838'de Başkan Van Buren, kalan Çerokilerin de Oklahoma *Kızılderili Toprakları'na sürülmesi (*bkz.* GÖZYAŞI YOLU) emrini verdi. 1906'da kabile toprakları iddialarından vazgeçtiler ve 1924'te ABD vatandaşı olarak seçme hakkı elde ettiler.

Çılgın At (Siyu dilinde ismi Ta-Sunko-Witko) (yak. 1849-77) Siyu kabilesi şefi. 1876'da Montana'da işgalci ABD ordusuna karşı Siyu ve Cheyenne savaşçılarının geri çekilme taktiğiyle verdiği muharebeyi başarılı bir şekilde yönetti. Kısa bir süre sonra Çılgın At ve adamları, Little Bighorn'da *Oturan Boğa'ya katıldı. Burada da General Cluster komutasındaki ABD güçlerinin katliamında stratejik ve askeri açıdan önemli bir rol oynadı. 1877'de teslim oldu ve birkaç ay sonra Nebraska'da gözetim altındayken öldürüldü.

Çikasav Günümüzde kuzeyde Alabama ve Mississippi, güneyde Tennessee topraklarına denk gelen bölgede yaşamış bir Amerikan yerlisi halk. Çikasavlar, tarih öncesinin geç dönem *Mississippi kültürlerinin soyundan gelmektedir. 18. yüzyılda Britanya'yla saf tutan Çikasavlar, Fransa ve Fransa'nın Amerikan yerlisi müttefikleri tarafından saldırıya uğradı. 1830'larda

zorla Oklahoma *Kızılderili Toprakları'na sürüldüler.

Çimu Yaklaşık MS 1000 ile 1476 arasında Peru'nun kuzey sahillerinin en güçlü devleti. *İnkaların fethetmesiyle sona eren devletin başkenti, günümüzde Trujillo yakınlarındaki devasa Chan Chan şehriydi.

Çin

Başkent:	Pekin
Yüz ölçümü:	9.596.961 km²
Nüfus:	1.349.585.838 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 yuan = 10 jiao = 100 fen
Dini yapısı:	Çin resmi olarak ateist olmasına karşın Taoizm, Budizm, Hıristiyanlık ve İslam dinlerine izin verilmektedir.
Etnik yapısı:	%91,5 Han (Çinli); Zhuang, Hui, Uygur, Yi, Miao, Mançu, Tibet, Moğol, Tujia, Puyi, Kore, Dong, Yao, Bai, Hani, Kazak, Tay ve Li halklarının da içinde bulunduğu 50'nin üzerinde azınlık
Diller:	Mandarin Çincesi (resmi), Çincenin altı diğer lehçesi, en az 41 azınlık dili
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Doğu Asya'nın çoğunu kaplayan dünyanın üçüncü en büyük ülkesi. Komşuları kuzeyde Kuzey Kore, Kazakistan ve Moğolistan; batıda Rusya; güneybatıda Afganistan, Pakistan, Hindistan, Nepal ve Butan; güneydoğuda Myanmar (Birmanya), Laos ve Vietnam'dır.

Fiziki Çin'in Güney ve Doğu Çin Denizleri ile Sarıdeniz'e kıyısı vardır. Kuzeybatıda dağ ve çöllerden meydana gelen Sincan (Xinjiang) bölgesi bulunur. Güneybatıda ise Tibet dağlık bölgesi yer alır. Çin'in geri kalanı Chang (Yangtze) Nehri'yle yatay eksende ikiye bölünür. Kuzeydoğuda rakımı yüksek, birçok nehir ve gölün bulunduğu Mançurya bölgesi vardır. Batıda dağların ve platoların çevrelediği kırmızı kil topraklı Sıchuan havzası görülür. Sıchuan havzasında bol su bulunduğundan yığınla çeltik tarlasına kaynak sağlar. Chang'ın güneyindeki alçak kesimlerde büyük göllere rastlanmaktadır. Öte yandan daha da güneye gittikçe birçok yüksek tepe sıralarıyla rakım artar. Burada iklim subtropikaldir. Platolar çay ekimini kolaylaştırırken, eğimli arazilerin önemli kısmında pirinç yetiştirilmektedir. Derin vadiler ise doğal bambu ormanlarıyla kaplıdır. Kuzeybatı bölümündeki Gansu eyaleti, Çin'deki depremlerin ana merkezidir. Bölgede ortalama 65 yılda bir büyük deprem yaşanır.

Ekonomi 1970'lerin sonlarında Çin, faydacı bir bakış açısıyla ekonomiyi liberalleştirme yolunu seçti. Böylece bu sürecin arkasından gelen yıllarda Çin ekonomisinin ivmesi arttı. 2010'a gelindiğinde Çin, dünyanın ikinci en büyük ekonomisi oldu. Yabancı yatırım çekmek için dört Özel Ekonomik Bölge kurulmuş, fabrikalar üzerindeki doğrudan devlet denetimi hafifletilmiş, borsalar oluşturulmuş ve tarımda esas yetkiler kolektif çiftliklerden tek tek hanelere geçirilmiştir. Çok hızlı gelişen sanayi, Çin'i üretim anlamında dünya lideri yapmıştır. Birçok farklı sanayi kolu arasında madenler, makine, silah, tekstil-giyim, petrol, çimento, kimyasallar-gübreler, tüketici malları, gıda işleme, ulaşım teçhizatı, telekomünikasyon ve uzay teknolojisi göze çarpar. Petrol ve kömür gibi yeraltı kaynakları ile demir, alüminyum, kalay ve tungsten gibi madenler önemli bir yer

tutar. Hâlâ nüfusun üçte birinin istihdam edildiği tarımda pirinç, tahıllar ve patates ana ürün grubunu oluşturur.

Tarih Çin'in kayıtlara geçen tarihi yaklaşık 4000 yıl önce başlar. Bu tarihte *Shang Hanedanı Huang He (Sarı Irmak) vadisine yerleşti. MÖ 6. yüzyıldan itibaren Doğu *Zhou hanedanı döneminde Kongzı (Konfüçyüs) ve Mengzı (Mensiyüs) Çin toplumunun çerçevesini çizecek fikirleri oluşturdu. *Laozı'nın kurucusu olduğu Taoizm ise MÖ 3. yüzyılda ortaya çıktı. Çin kültürü kademe kademe Huang He vadisinden dışarı doğru yayıldı. Sesten ziyade anlamı simgeleyen karakterlere dayanan (ve birleşik Çin'in ilk hükümdarı Shı Huangdi'nin mecbur tuttuğu üzere tek tip olan) yazı biçimi farklı coğrafya ve lehçelerle birbirinden ayrılmış halkı birleştirdi. *Qin hanedanından başlayarak birleşik imparatorluk fikri hep üstün geldi ve bölünme süreçlerine ve *Yuan gibi Çinli olmayan hanedanlıkların hükümdarlık dönemlerine rağmen ayakta kaldı. *Han ve *Tang gibi güçlü hanedanların yönetiminde Çin'in egemenliği en batıda Türkistan'dan en güneyde *Annam'a kadar uzandı. Çin, başta *Kore ve Annam olmak üzere komşuları üzerinde büyük bir etki alanı kurdu. Barbar istilacılar ve hanedanlar genelde Çin kültürel geleneklerini benimsedi.

MS 1. yüzyıldan itibaren Çin'e ulaşan *Budist fikirler, Çin kültürünü zamanla değiştirmiş, aynı zamanda da bu kültürde özümsenmiştir. Olağanüstü bir icat yeteneğine sahip olan halkıyla Çin, *Song hanedanının son dönemlerine kadar teknolojik anlamda Batı'nın önündeydi. Fakat *Moğol fetihlerinden sonra ülke kendi içerisine çekildi. Eski zamanlardan beri çok değer verilen ilim, Kongzı'nın klasik eserlerinin basmakalıp incelemelerinden ilerlemeye başladı. Bu klasik eserlere dayanan yorumlamalarda başarılı olmak, yüzyıllar boyunca devlet kademelerinde yükselmenin aracı oldu. Zamanla klasiklerin irdelenmesi entelektüel etki bakımından gerici bir rol oynamaya başladı.

Tarih boyunca Çin ya da Çinlilerin deyişiyle "Orta Krallık", kendisini dünyanın geri kalanından üstün görmüştür. Bu bakış açısına aynı şekilde *Aydınlanma filozoflarında da rastlanmıştır. 1644 Mançu işgalinin ardından Çin, *Qing Hanedanı tarafından yönetilmeye başladı. Qing Hanedanı, gücün ve refahın zirvesine 18. yüzyılda çıktı. Batılı ülkeler Qing Hanedanı'yla ticari ilişkiler kurmaya çalışsa da pek başarılı olamadı. 18. yüzyılın sonlarına doğru hanedan güçten düşmeye başlayınca Batı'nın değişim baskısı kendine alan buldu. Bu da Avrupa'nın Çin'e doğrudan müdahil olması anlamına geliyordu. Batı'yla kurulan temas, kriz ve çöküş getirdi. *Afyon Savaşları'ndan sonra yapılan antlaşmaya konu limanlar hem çağdaşlaşma taleplerinin hem de Batı yayılmacılığının merkezi oldu. *Taiping Ayaklanması gibi 19. yüzyıl boyunca çıkan isyanlar ülkeyi harap etti. Güçlenme Hareketi ve sonuçsuz kalan Yüz Gün Reformu'na rağmen imparatorluk yönetimi ciddi anlamda zayıfladı. *Çin-Japon Savaşı'nda (1894-95) mağlup olunması ve *Boksör Ayaklanması, reformları tetikledi. Ancak hanedan, 1911 *Çin Devrimi'yle sona erdi. *Sun Yixian'ın (Sun Yat-sen) kısa süreli devlet başkanlığının ardından gelen Cumhuriyet, Yuan Shikai'nin monarşiyi yeniden kurma girişiminden sonra *savaş ağalığı rejimine dönüştü. *Jiang Jieshi (Çan Kay-şek), Kuzey Seferi'nden sonra Çin'in büyük kısmını birleştirdi ve lideri olduğu *Guomin Dang ile ülkeyi Nanjing'den yönetti. Fakat Çin Cumhuriyeti, 1937 Japon işgali ve komünistlerle içsavaş nedeniyle çökünce Jiang Jieshi (Çan Kay-şek), 1949'da *Tayvan adasına çekilerek devletin varlığını burada sürdürdü. *Mao Zedong önderliğinde içsavaştan galip çıkan *Çin Komünist Partisi de anakarada Çin Halk Cumhuriyeti'ni kurarak ekonomiye ve topluma yönelik devrimci kalkınma hamleleri yapmaya başladı. 1950'lerde toprak reformları sonucunda *komünler kuruldu; *Büyük Atılım gerçekleştirildi. Öte yandan kentlerde sanayi genişletil-

di ve kamulaştırıldı. Sovyetler Birliği'yle ilişkiler kötüleşmeye başladı ve 1966-1976 arasında Çin, *Kültür Devrimi'yle paramparça oldu. Kültür Devrimi'nin sonu ancak Mao'nun ölümüyle geldi. 1980'lerde *Deng Xiaoping, ekonomik reform ve Sovyetler Birliği'yle ilişkileri geliştirme yolunu seçti. Buna karşın demokratikleşme yönünde baskı artıyordu: Haziran 1989'da Pekin'deki bir öğrenci eylemi, ordunun Tiananmen Meydanı'nda binlerce insanı katletmesiyle bastırıldı. Denetimli bir piyasa ekonomisine doğru yöneliş aşama aşama devam etti. 1994'te ABD, sürekli insan hakkı ihlalleri yapmasına rağmen Çin'le özel ticari ilişkilerini sürdürme kararı aldı. 1993'ten itibaren devlet başkanı olan Jiang Zemin (1926-) 1997'de Deng'in ölümü üzerine Çin'in önderliğini üstlendi. 1997'de Hong Kong, Britanya'dan Çin yönetimine geri verildi. Bunu 1999'da Portekiz'den Makao'nun alınması izledi. 2002-2004 arasında Jiang Zemin, görevlerini yavaş yavaş *Hu Jintao'ya bıraktı. Hu'nun yerine de 2012-2013'te *Xi Jinping geldi. Önceki 25 yılda yapılan ekonomik reformlar sonucunda Çin, 21. yüzyılın başında artık büyük bir küresel güç oldu.

Çin Devrimi (1911) Mançu *Qin Hanedanı'nın devrilip yerine bir Çin cumhuriyeti kurulması olayı. Yarım yüzyıllık Mançu karşıtı ayaklanmaların ardından imparatorluk hükümeti bir reform hareketi başlattı. Reformlarla sınırlı yetkiler elde eden eyalet meclisleri, meşrutiyetçiler ve cumhuriyetçiler için güç merkezleri haline geldi. Belli başlı demiryollarının kamulaştırılmasına yönelik eyaletlerin muhalefetinden dolayı zayıf düşen hükümet, cumhuriyetçi Wuchang Ayaklanması'nı (10 Ekim 1911) bastıramadı. Kasım'ın sonuna gelindiğinde 15 eyalet, merkezi devletten ayrılmıştı. 29 Aralık 1911'de eyalet delegeleri cumhuriyet ilân ederek *Sun Yixian'ı (Sun Yat-sen) geçici devlet başkanı olarak belirledi. Şubat 1912'de son Qing imparatoru Xuantong (*Puyi) tahttan çekilmeye zorlandı ve Sun, istifa ederek devlet başkanlığını Yuan Shikai'ye bıraktı. Mart 1912'de yürürlüğe giren Geçici Anayasa, demokratik olarak seçilmiş bir parlamentonun kurulmasını mümkün kılıyordu. Buna rağmen Anayasa hiçe sayıldı ve başarısız olan 1913'teki ikinci devrim girişiminden sonra nihayetinde Yuan Shikai tarafından toptan kaldırıldı. 1915'te Yuan kendisini imparator ilân etmişti; ama artık merkezi hükümet işlemez durumdaydı. Artık Çin, eyaletlerdeki *savaş ağaları tarafından yönetiliyordu.

Çin İçsavaşı (1927-37, 1946-49) Milliyetçi ve komünist Çin kuvvetleri arasındaki çatışmalara verilen isim. İki taraf arasındaki düşmanlık, *Jiang Jieshi'nin (Çan Kay-şek) Kuzey Seferi sırasında başladı. *Guomin Dang'ın solculara yönelik temizlik girişimleri ve sonuçsuz kalan bir dizi komünist kent ayaklanmaları bu düşmanlığın sebepleri arasındaydı. Bu yıllardan itibaren komünistlerin gücü kırsal alanlarda büyük artış gösterdi. Ayrıca komünistler, kendilerinden üstün milliyetçi kuvvetleri etkisiz hale getirecek gerilla taktikleri kullanmayı da başardı. Üç yıllık seferden sonra Jiang Jieshi (Çan Kay-şek), *Mao Zedong tarafından kurulan Jiangxi Sovyeti'ni sonunda yıktı. Ancak *Uzun Yürüyüş'ten (1934-35) sonra komünistler, ülkenin kuzeyindeki Yan'an kentine konuşlandı. 1937 Japon işgaliyle iki taraf arasındaki çatışmalar azaldı. Ortak düşmana karşı tamamen ayrı cephelerde savaşlar yürütüldüğü için II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945'e kadar ateşkes korundu. Savaş bittikten hemen sonra kısa süreli bir çatışma yaşandı. ABD'li General George *Marshall iki taraf arasında daimi bir anlaşma sağlamada başarısız olunca Nisan 1946'da geniş çapta savaş yeniden başladı. Çatışmaların ilk yılında sayısal üstünlüğe sahip olan milliyetçi ordu, başta komünistlerin başkenti Yan'an olmak üzere geniş topraklar kazandı. Daha sonra, komünistlerin yürüttüğü başarılı askeri harekâtlar ve devlet yönetimine güvenin azalması

sonucunda Guomin Dang tarafının morali sarsılmaya başladı. Dolayısıyla komünistlerin 1947 sonunda düzenledikleri karşı saldırının başarısı kaçınılmaz oldu. Kasım 1948'de *Lin Biao, Mançurya'nın fethini tamamladı. Burada milliyetçiler, birçoğu komünist saflara geçen yarım milyon asker yitirdi. Orta Çin'de milliyetçi kuvvetler Shandong'u kaybetti ve Ocak 1949'da Huai-Hai Muharebesi'nde (Xuzhou yakınlarında) mağlup oldu. Ocak'ta Pekin, Nisan'da Nanjing ve Şanhay düştü. 1 Ekim 1949'da da Çin Halk Cumhuriyeti ilân edildi; Aralık'ta milliyetçi hükümet, Chongqing'den *Tayvan'a kaçınca komünistlerin zaferi tamamlandı.

Çin-Fransız Savaşı (1884-85) Fransa ile Çin arasında *Vietnam üzerine yapılan bir savaş. 1870'lerden beri Çin, önce Kara Bayrak Ordusu'nun düzensiz kuvvetleriyle, 1883'ten sonra da düzenli kuvvetlerle Fransız yayılmacılığına karşı Vietnam'a destek oluyordu. 1884'te iki devlet de Li-Fournier anlaşmasından taviz vermeyi reddedince savaş patlak verdi. Çinliler, Tayvan'a saldıran ve Çin'in güneydoğusundaki Fuzhou tersanesini yerle bir eden Fransız donanmasına karşı koyamadı. *Qing hanedanının itibarı zayıfladı. 1885'te imzalanan antlaşmayla Fransa, Vietnam'ın hâkimiyetini ele geçirdi.

Çin-Hindistan Savaşı (20 Ekim-22 Kasım 1962) Himalaya bölgesinde Hindistan ile Çin arasında gerçekleşen bir sınır çatışması. Çin, bu bölgenin 1914'te *McMahon Hattı kararıyla yanlışlıkla Hindistan'a verildiğini iddia ediyordu. Çin kuvvetleri, McMahon Hattını geçerek Hindistan'a doğru bir taarruz başlattı. Hint kuvvetleri geri çekilmiş, Assam Çin'in merhametine kalmıştı. O sırada Çin, bir ateşkes ilân ederek hattın Tibet tarafına çekilse de Keşmir'deki Ladakh'ın belli bölümlerini elinde tuttu. Sınır bölgelerinin bir kısmı hâlâ tartışma konusudur.

Çin-Japon Barış ve Dostluk Antlaşması (1978) Çin ile Japonya arasında daha yakın siyasi ve ekonomik işbirliğini amaçlayan bir anlaşma. Savaş sonrası Japon dış politikasına, Çin'le daha yakın ilişkiler kurma yönündeki halkın baskısı ile ABD'ye bağımlılık arasındaki gerilim damgasını vurmuştu. Çin'in giderek daha fazla Batı'ya yönelmesi, Nixon'un 1972'deki ziyaretiyle ABD-Çin arasındaki buzların erimesi ve dış ticaret açısından Japonya'nın Asya'ya bağımlılığının artması Çin-Japon temaslarını sıklaştırdı. Bu durum 1978'de sözü edilen antlaşmanın imzalanmasına yol açtı. Antlaşma'nın birincil amaçları arasında yakın ticari bağların kurulması bulunmaktaydı.

Çin-Japon Savaşı (1894-95) Çin ile Japonya arasında yapılan bir savaş. 17. yüzyıldan beri Çin'in vasal devleti olan Kore, 1876'da Japon ticaretine açılınca bir anda genişleyen Japon devleti ile komşu Çin arasında bir rekabet alanı oldu. 1894'te çıkan bir isyan, iki tarafa da ülkeye asker göndermek için bahane yarattı. Ancak Çinliler, Japonların üstün ordusu, örgütlü yapısı ve teçhizatı karşısında hızla dağıldı. *Güçlenme Hareketi'nin en önemli projelerinden olan Beiyang filosu, Sarı Deniz Muharebesi'nde mağlup edildi ve Port Arthur (günümüzde Lüshun) ele geçirildi. Bunun üzerine Çinliler, ilerleyişine devam eden Japon kuvvetlerinin Pekin'e tehdit oluşturduğunu düşündü. Çinlilerin imzalamak durumunda kaldıkları *Şimonoseki Antlaşması'yla Kore'ye bağımsızlık tanındı ve birçok toprak ve ticaret ayrıcalığı verildi. Bu da Asya'nın kuzeydoğusundaki bir diğer yayılmacı güç olan Ruslar ile Japonları karşı karşıya getirdi.

Çin-Japon Savaşı (1937-45) Birleşik milliyetçi ve komünist Çin kuvvetleri ile Japonya arasında Çin anakarasında yapılan bir çatışma. 19. yüzyılın sonlarından itibaren Çin, Japon yayılmacılığının hedefindeydi. 1931 *Mukden Olayı'ndan sonra tam ölçekli bir savaş kaçınılmaz hale geldi. İki taraftan da resmi bir savaş ilânı gelmemesine karşın 1937'de Pekin'in hemen

batısındaki Marco Polo köprüsü yakınlarında çarpışma yaşandı. Japonlar, Çin'in kuzeyini istila ederek Yangtze Nehri'ne ulaştı ve demiryolu hatları boyunca ilerleyerek 1938'in sonuna dek Şanhay, Nanjing, Guangzhou ve Hankou'yu ele geçirdi. "Nanjing Tecavüzü" denilen olayda 100 binin üzerinde sivil, Japon ordusu tarafından katledildi. İstilacılara karşı hem milliyetçi önder *Jiang Jieshi'nin *Guomin Dang ordusu hem de komünist 8. Yol Ordusu direniş gösteriyordu. 1941'den sonra Guomin Dang, Britanya ve ABD tarafından donatılmaya başladı. Savaş, II. Dünya Savaşı'na dahil edildiğinde neredeyse çıkmaza girmiş durumdaydı. Japonların karadaki ve havadaki üstünlüğü, azimli Çin direnişini alt etmeye yetmiyor, büyük mesafeler ve kısıtlı haberleşme imkânları sorun yaratıyordu. Çinliler, savaş boyunca bir milyonun üzerinde Japon askerinin başka yere hareket etmesini önledi. 1942'de Jiangxi'de ağır bir yenilgiye uğrattıkları Japonları 1944 ve 1945'te bir dizi taarruz gerçekleştirerek püskürttüler. 9 Eylül 1945'te nihayet Japonlar, Jiang Jieshi'ye teslim oldu. Böylece Jiang Jieshi'nin Çin'e hâkim olmak için *Mao Zedong'un komünist kuvvetleriyle savaşa girmesi mümkün oldu.

Çin Komünist Partisi (ÇKP) Çin'de bir siyasi parti. Çin'de komünizme ilgi, *Rus Devrimi (1917) ve 4 Mayıs Hareketi'yle yükselişe geçti. Komünist fikirler, Pekin Üniversitesi'nin kütüphanecisi Li Dazhao ve Chen Duxiu tarafından yayıldı. Bu iki isim aynı zamanda Temmuz 1921'de Şanhay'daki Birinci Kongre'de Çin Komünist Partisi'ni kurdu. *Komintern'in talimatları üzerine ÇKP üyeleri *Guomin Dang'a katılarak ulusal kurtuluş için çalıştı. Parti'nin ilk faaliyetleri Şanhay ve diğer büyük şehirlerdeki sendikal örgütlenmeye yoğunlaştı. Diğer taraftan Peng Pai'nin önderliğinde bir köylü hareketi halihazırda gelişmişti. 1927'de Guomin Dang'ın temizlik hareketine maruz kalan ve şehirlerden çıkarılan ÇKP, devrimci temel olarak büyük köylü kitlelerine dayanmak zorundaydı. 1931'de Parti, güney Çin'de Jiangxi Sovyeti'ni kurdu. Arkasından *Mao Zedong önderliğindeki *Büyük Yürüyüş'le (1934-35) kuzeye geçti. 1936 Xian Olayı'ndan sonra komünistler; Guomin Dang'la geçici barış yaptı ve 1937'de Japonlar ülkeyi işgal ettiğinde etkili bir direniş gösterdi. Askeri gücü ve kırsal kesimlerdeki örgütlenmesi sayesinde ÇKP, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından kaldığı yerden devam eden içsavaşta milliyetçilere karşı zafer elde etti. 1949'da bir halk cumhuriyeti ilân eden Parti, o gün bugündür Çin'i yönetmektedir. Ekonomik reform ile siyasi öğreti ve örgütlenme üzerine iç tartışmalar ülkeyi *Kültür Devrimi (1966-76) kaosuna sürükledi. Bu süreçte ÇKP, kendisiyle hesaplaşmış gibi gözükmektedir. Mao Zedong'un ölümü ve *Dörtlü Çete'nin tasfiyesinden sonra ÇKP, *Deng Xiaoping önderliğinde daha istikrarlı bir siyasi yönelime girmesine karşın yolsuzluk iddiaları ve daha şeffaf bir devlet talepleri 1987-1989 arasında uzadıkça uzayan bir krize yol açtı. Kriz, Haziran 1989'da tahminen 2000 protestocunun öldürüldüğü Tiananmen Meydanı katliamıyla tepe noktasını gördü. Çin'deki ekonomik liberalleşmeye karşın ÇKP, siyasi iktidar tekelini sürdürmektedir.

Çin Seddi Kuzey Çin'de yer alan savunma amaçlı bir sur. Toplam uzunluğu 6700 kilometre olan Çin Seddi, Gansu eyaletindeki Jiayu Guan'dan Pekin'in kuzeyinde bulunan Sarıdeniz kıyısındaki Shanhai Guan'a kadar uzanmaktadır. Yapıldığı tarih, ülkenin tek bir hükümdar (Qin Shi Huang) altında birleştiği MÖ 210 civarına rastlamaktadır. Halihazırda rakip devletlerin inşa etmiş olduğu kuzey surlarının da bağlanmasıyla göçebe istilacılara karşı sürekli bir koruma oluşturulmuştur. Ortaçağ'da esas olarak Moğollara karşı yeniden inşa edildi. Bugünkü surların inşaatı ise Ming Hanedanı döneminde (1368-1544) yapıldı. Esas amacı savunma olsa da iletişime de hizmet etti. Ayrıca Çin

Seddi'nin uzay yörüngesinden görülebilen tek insan yapımı varlık olduğu iddia edilmektedir.

Çin-Sovyet Sınır Çatışması (Mart 1969) Çin ile Sovyetler Birliği arasında Ussuri Nehri'ndeki bir ada üzerine gerçekleşen kısa bir çatışma. Çin'in kuzeydoğusundaki Sovyetler Birliği'yle sınırın tam konumu uzun yıllardan beri tartışma konusuydu. 1960'tan sonra Çin-Sovyetler Birliği arasında yaşanan ideolojik anlaşmazlık ve Çin'de *Kültür Devrimi'yle ortaya çıkan militan milliyetçilik nedeniyle bu tartışma askeri bir çatışmaya dönüştü. Mart 1969'da Damanski olarak da bilinen Zhen Bao Adası'nın egemenliği için iki muharebe yapıldı. Çinliler, sonuçta adaya hâkim oldu ve Eylül 1969'daki görüşmeler krizi sona erdirdi.

Çin teknolojisi Çin, bilim ve teknolojide dünyada kesintisiz olarak en uzun süre (4000 yılın üzerinde) gelişim gösteren ülkedir. Batı kültüründe büyük etki yaratmış dört Çin icadı kâğıt, taşınabilir matbaa, barut ve mıknatıslı pusuladır. Kâğıt yapımı Çin'de MÖ 50 civarında başladı ve MS 7. yüzyılda Kore, Japonya ve Arap dünyasına yayıldı. Tahta kalıp kullanılan matbaa makineleri ise MS 1000'de Çin'de halihazırda bir süredir kullanılmaktaydı. Barutun ilk kez kullanımı da 12. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Neredeyse bir gecede savaş sanatını baştan aşağı değiştiren bu icat, bir yüzyıldan kısa bir sürede Avrupa'ya ulaştı. Mıknatıslı pusulanın bir biçimi, Çin'de muhtemelen MÖ 5. yüzyıl gibi erken bir tarihte kullanılmaktaydı. Ancak 12. yüzyıla kadar gemi yolculuğunda bu icattan faydalanılamadı. Aynı tarihlerde Avrupa'da kullanılmaya başlandı. Kökeni Çin'de olan icatlara başka birçok örnek verilebilir. Bunların arasında kıç dümeni ile gemiler için bölmeli tekne gövdesi, hamut, yandan çarklı itici ve sismograf bulunur. Çin Seddi ve Büyük Çin Kanalı, olağanüstü inşaat mühendisliği örnekleridir.

Çinhindi Savaşı (1946-54) Fransız sömürge kuvvetleri ile *Vietminh kuvvetleri arasında çoğunlukla kuzey Vietnam'daki Tonkin bölgesinde gerçekleşen bir çatışma. Vietminh, II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgali yıllarında gerilla harekâtlarına başlamıştı. Eylül 1945'te Vietminh'in önderi *Ho Chi Minh, Hanoi'de Vietnam Cumhuriyeti'ni ilân etti. Fransızlar bağımsızlığa karşı çıktı ve taarruza geçti. Ho Chi Minh, Hanoi'yi terk etmeye zorlanınca Aralık 1946'da bir gerilla savaşı başlattı. 1950'ye kadar geçen sürede yabancı komünist ülkelerden gelen yardımlarla Vietminh'in gücü Fransızları Kızıl Nehir deltasındaki savunma hattına çekilmeye zorlayacak noktaya erişti. Buna karşın Vietminh'in savaşı kazanma girişimleri 1951'de başarısızlığa uğradı. Bu sırada gerilla harekâtları devam etti. Fransa'nın düşüncesizce aldığı savaşı nihai bir çatışmaya götürme kararı, 1954'te Fransız kuvvetlerinin çevrelenerek *Dienbienphu'da mağlup edilmesine yol açtı. Savaşla birlikte Çinhindi'ndeki Fransız hâkimiyeti de aynı yılın Nisan-Haziran aylarında düzenlenen *Cenevre Konferansı'yla resmen sona erdirildi.

çitleme Toprak alanı oluşturmak üzere bir arazinin çevrelenmesine (çit, hendek veya çalıyla) verilen isim. Söz konusu araziler çoğunlukla *umumi arazi olduğundan, çevreleme hareketleri buraları özel mülke dönüştürmek için yapılmıştır. Tudor hanedanı döneminde çitleme, halk arasında köylülerin ekilmiş toprağını mülk sahibinin koyunlarının otlayabileceği çayıra dönüştürmek anlamına geliyordu. Deyişe göre koyunlar insanları yiyordu; çünkü köylüler hem işini hem de işlenmiş toprağını kaybediyordu. Çitleme hareketleri ulusal bir mesele haline gelmişti. Kilise tarafından kabul görmemesine; nizamnameler ve kralllık fermanlarıyla cezalandırılmasına; hatta Kett İsyanı'nı (1549) kışkırtmasına karşın mali getirileri o kadar fazlaydı ki yapılmaya devam edildi.

18. yüzyılın ikinci yarısında özel mülkiyet çitlemeleri büyük çapta artış gösterdi ve 1801 Genel Çitleme Yasasıyla standart bir uygulamaya bağlandı. 18. yüzyılda çitleme hareketlerine halkın duyduğu tepki de azaldı. Bunun nedeni ise çitlemenin çiftçilere, ekim ürünlerinde iyileştirme yapma ve komşulara danışmadan hayvan yetiştirme imkânı tanımasıydı.

Çocuk Haçlı Seferi (1212) *Haçlı Seferleri'nde *Filistin'in Müslümanlardan geri alınması için saf inanç ve yobazlıktan meydana gelen içler acısı bir olay. Çoğu Fransa ve Almanya'dan olmak üzere, sefere 50 bine yakın çocuğun çıktığı iddia edilmektedir. Muhtemelen bunların içinde yoksul yetişkinler de vardı. Çocuklar, kuvvet kullanmadan, sevgiyle Müslümanları yenebileceğini düşünüyordu. 30 bin civarında çocuk Marsilya'ya ulaşmışsa da tüccarlar tarafından kandırılarak Kuzey Afrika'da köle olarak satıldı. Geri kalanı dağıtıldı, birçoğu da Doğu'da köleleştirildi. Evlerine dönmeyi başarabilen çok azdı.

Çoktav İlk olarak aşağı Mississippi'ye yerleşmiş Algonkin dili konuşan bir Amerikan yerlisi kabile. "*Okla homa*" (kızıl halk) olarak da bilinen Çoktavlar, Fransızlarla ittifak kurdu ve Çikasav kabilesine karşı savaştı. 1830'larda topraklarından çıkarılıp Oklahoma *Kızılderili Toprakları'na sürüldüler.

Çola 9-13. yüzyıllar arasında Hindistan'ın güneyine hâkim olmuş bir Tamil-Hindu hanedanı. Kökleri belirsiz olmakla beraber en azından MS 3. yüzyıldan itibaren etkili olmaya başladıkları bilinmektedir. Çolalar, 9. yüzyılın sonlarında komşuları Pallava hanedanını devirerek imparatorluk mertebesine erişti. Arkasından Pandyalara karşı zafer elde ettiler ve Dekan, Orissa ve Sri Lanka'ya doğru genişlediler. En parlak dönemlerini I. Rajaraja (985-1014) ve I. Rajendra (1014-44) hükümdarlıklarında yaşadılar. Bu dönemde Çola orduları Ganj Nehri'ne ve Malay takımadalarına ulaştı. Hanedan, 13. yüzyıl ortalarına kadar güney Hindistan'daki en büyük güç olarak kaldı. Daha sonra *Hoysala ve Pandya saldırıları ile Vijayanagar İmparatorluğu'nun yükselişi zaman içinde Çola hâkimiyetini yıktı.

Çömlek kültürleri *Neolitik Çağ sonlarında (yak. MÖ 2600-2200) Batı Avrupa'nın birçok yerinde yaşamış insan topluluğu. Bu kültür, özel bir tür süslenmiş çömlek fırı üretip kullanmıştır. Kulplu veya kulpsuz ters çan şeklinde olan bu çömleklerde baskı desenler görülmektedir. Kapların sahipleri için değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bakır hançer veya okçuluk malzemeleri gibi silahların yanında erkek mezarlarındaki eşyalar arasında sıklıkla bu kaplardan bulunmuştur. Batı Akdeniz'den Almanya'nın kuzeyine kadar çömleklerin yaygın görülmesi nedeniyle erken dönem araştırmacılar, Portekiz'den veya Orta Avrupa'dan kuzeye yayılan "Çömlek İnsanları" tanımını yaptı. Günümüzde ise bu eşyalar, şahsi zenginliğin gösterilmesine yönelik bu dönemde Orta Avrupa'da ortaya çıkan eğilimin bir parçası olarak değerlendirilmektedir.

Çu En-lay *Bkz.* ZHOU ENLAI.

D

Daçya Savaşları Günümüzde aşağı yukarı Romanya ile Macaristan'ın bir bölümüne denk gelen topraklara yönelik arka arkaya tahta çıkan Roma imparatorları tarafından yürütülen seferlere verilen isim. Daçyalılar, Roma'nın doğal sınırı olarak gördüğü Tuna Nehri'nin güneyindeki topraklara tehdit oluşturuyordu. İmparator Domitianus döneminde barış yapılmış, Daçyalılara ciddi boyutlarda mali yardımda bulunulmuştu. Daha sonra İmparator *Traianus, ödemeleri keserek Aşağı Tuna'yı geçti ve MS 101 ile 105-106'da iki sefer düzenledi. Bugün hâlâ ayakta duran Traianus sütunu bu savaşın anısına dikildi. Ardından Daçya, Roma'nın bir eyaleti oldu. 270'te İmparator Aurelianus, bölgeyi Gotlara bıraktı.

da Gama, Vasco (yak. 1469-1524) Portekizli kâşif. 1497'de Ümit Burnu'nun etrafından dolaşan ilk Avrupa keşif seferini yönetti. Noel gününde keşfettiği bölgeye Natal[119] ismini verdi. Daha sonra Hint Okyanusu'na geçerek 1498'de Calicut'a vardı. Da Gama, daha önce buraya gelmiş Portekizli kâşifleri katleden racayı barış yapmaya zorladı. Ayrıca Mozambik kıyılarında koloniler kurdu.

Dağlılar (İngilizcesi Mountain Men) 1820'ler ile 1840'lar arasında Rocky Dağları'nı keşfeden ve geliştiren ABD'li kürk avcı ve tüccarlarına verilen isim. Dağlılar, yiğitlikleriyle halkın dikkatini çekmiş ve sınır efsanelerinde önemli bir yer tutmuştur. Yaşam koşulları sert olan Dağlılardan Kit *Carson, Jedediah *Smith ve Thomas Fitzpatrick gibi yalnızca birkaçı, 1840'lardaki kunduz postu fiyatlarındaki düşüşten sonra yerleşik hayata dönebilecek kadar uzun yaşadı.

Dahomey Batı Afrika'da hüküm sürmüş eski bir krallık. 16. yüzyılda Portekizlilerle ticari ilişkileri olan Allada Krallığı kuruldu. Yaklaşık 1625'te iki krallık daha ortaya çıktı: Abomey ve Adjatche (günümüzde Porto Novo). Bu krallıklar, 1645-1685 arasında Abomey hükümdarı Ouegbadja tarafından fethedilerek Dahomey adı altında birleştirildi. Dahomey Krallığı'nın Avrupalı seyyahlar nezdinde bazı "töreleri" dolayısıyla kötü bir ünü vardı. Bir kral öldüğünde "büyük töre", iki yılda bir de "küçük töre" söz konusu olurdu.
İkisinde de esir tutulan kölelerin tamamı krala ruhlar dünyasında eşlik etmek üzere kurban edilirdi. Kadın askerler ilk defa Kral Agadja (1708-32) tarafından silah altına alındı. 18 ve 19. yüzyıllarda Fransız ticaret kaleleri kurulsa da Dahomey hükümdarları bunların etkisini sınırlamada ve köle ticaretini kısıtlamada başarılı oldu. 1892'den itibaren Fransız egemenliğine giren Dahomey Krallığı, 1960'ta bağımsızlığını kazandı ve 1975'te adını *Benin Cumhuriyeti olarak değiştirdi.

daimyo (Japonca "büyük isim" anlamında) Japonya'da feodal lortların bütününe verilen isim. *Aşikaga döneminin yarattığı kargaşalıkta *samuray ordularını genişlettiler. Aralarındaki toprak kavgaları Japonya'nın birliğini tehdit ediyordu.

119 Portekizce "doğum" anlamına gelen Natal isminin verilmesinin sebebi Noel Günü'nün İsa Mesih'in doğum günü olmasıdır. (ÇN)

1591'den itibaren *Hideyoşi hükümdarlığında toprakların yeniden dağıtılması güçlerini azaltmıştı. *Tokugava *Şogunluğu (1600-1878), faaliyetlerinin çoğunu denetim altında tutmayı başarsa da bu dönemde *daimyo* Japonya'nın üçte ikisini oluşturan topraklarda yerel egemenliğini sürdürdü. *Meiji Restorasyonu zamanında kurulan yeni ulusal hükümet; *daimyo*'yu feodal toprak sahipliğinden gelen unvanlarını, yetkilerini ve ayrıcalıklarını bırakmaya ikna etti. Bunun karşılığında daha önceki kazançlarının bir kısmı ödeme olarak kendilerine sunuldu. *Daimyo*'ya hizmet veren samuray savaşçı sınıfının tasfiyesiyle beraber bu değişiklikler, Japonya'nın feodal bir devletten merkezi bir devlete dönüşümünde etkili oldu.

Dakota Genellikle Siyu olarak bilinen ve yedi kabileden oluşan bir Amerikan yerlisi grubun içindeki en büyük kabile. Nebraska, Montana, Minnesota'nın ormanlık alanları ile Büyük Ovalar'ın kuzey sınırındaki doğu Dakota'da yaşamışlardır. 18. yüzyılın ortasında topraklarının çoğunu *Ojibva'ya kaybettiler. Fransız ve İngiliz kürk ticareti arttıkça kabileler arasındaki savaşlar da arttı ve bazı kabileler yok edilirken Dakota'nın da içinde bulunduğu bazıları ovalara sürüldü. Dakotalar, güneydoğularındaki Missouri Nehri kabilelerine akınlar düzenledi. Ayrıca, başta ateşli silahlar olmak üzere Avrupa'dan gelen mallar ile mısır, tütün ve diğer ürünleri değiş tokuş ederek simsarlık yapmışlardır. Geleneksel düşmanları ve ticaretteki rakipleri kuzey ve doğudaki Kri ile Ojibva kabileleriydi. Aynı diğer *Ova Halkları gibi Dakotalar da göçebe bufalo avcılarıydı. Yazları kabile olarak bir araya geliyorlar, kışları ise ailelere ayrılarak dağılıyorlardı. Atları kullanmaya başlamalarından önce bufalo avcılığı ekolojik anlamda dengeliydi. Mevsimlik göçlerinde köpeklerin çektiği *travois* (kızak) adı verilen araçlardan ve *tipi* (Dakota dilinde "oturulan" anlamında) çadırlarından faydalanıyorlardı. Bahsedilen kızaklar, daha sonra atların çekeceği biçimde uyarlandı. Atları kullanarak aşırı avlanmaları sonucunda bufalo sürüleri tükenmeye başladı. Bunun üstüne bir de beyazların kabile topraklarına girerek sürülere verdiği sistematik zararlar eklendi.

Daladier, Édouard (1884-1970) Fransız devlet adamı. Daladier ve Neville *Chamberlain, *Münih Paktı'yla (1938) Hitler'in Çekoslovakya'daki *Südet bölgesini ilhak etmesine boyun eğmiştir. Bir radikal sosyalist olan Daladier, çeşitli bakanlık görevlerinde bulunmuş ve başbakanlık (1933, 1934, 1938-40) yapmıştı. 1940'ta *Vichy Hükümeti tarafından tutuklanarak diğer demokrat liderlerle birlikte Riom'da yargılandı. Suçlamasında Fransa'nın askeri başarısızlıklarından sorumlu tutuldu. Beraat etmesine karşın Fransa ve Almanya'da hapiste tutuldu. Dördüncü Cumhuriyet döneminde ulusal meclise seçildi (1943-58).

Dalriatlar *Bkz.* İSKOÇLAR.

Damga Yasası (İngilizcesi Stamp Act) (1765) Kuzey Amerika kolonilerinin savunmasının bir bölümünü karşılamak üzere Britanya'nın aldığı bir vergilendirme uygulaması. George *Grenville tarafından yürürlüğe sokulan Damga Yasası, İngiltere'de olduğu gibi kolonilerde de bütün yasal belgelerin, gazetelerin ve eşyaların bir gelir damgası taşımasını şart koştu. Yasa, *Özgürlüğün Çocukları ve pek çok başka Amerikalı tarafından "temsil yok vergi var" anlayışının ilk girişimlerinden biri olarak görüldü. Dolayısıyla yaygın direnişle karşılandı. Ekim 1765'te dokuz koloni heyeti, New York'ta Damga Yasası Kongresi'nde bir araya geldi ve Yasanın geri çekilmesi için dilekçe verdi. Amerikalıların Britanya mallarına yönelik boykotu ve sivil itaatsizlik, 1766'da *Watson-Wentworth'u (Lort Rockingham) talepleri kabul etmeye zorladı. Buna karşın Tespit Yasası, Parlamento'nun koloniler üzerindeki hâkimiyetini yeniden tesis etti.

Bu durum, Amerikan bağımsızlık mücadelesinin başlamasına katkıda bulundu.

Dampier, William (1652-1715) İngiliz kâşif ve maceraperest. 1683'te devlet himayesinde bir korsanlık seferine çıktı. Panama'dan çıktığı seferde Pasifik Okyanusu'nu geçerek Filipinler, Çin ve Avustralya'ya gitti. Nihayetinde 1691'de tekrar İngiltere'ye vardı. 1699'da Britanya hükümeti tarafından Avustralya'nın kuzeybatı kıyılarını keşfetmekle görevlendirildi ve bir kez daha gemiyle dünyanın çevresini dolaştı. Ancak eve dönüş yolunda Ascension Adası'nda gemisi karaya oturdu.

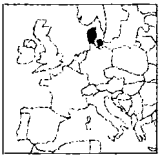
Dandolo, Enrico (yak. 1108-1205) Ortaçağ'da yaşamış önemli bir Venedikli ailenin bir mensubu, Venedik *doçu. Dalmaçya kıyılarına saldırmak ve Konstantinopolis'i yağmalamak üzere Dördüncü *Haçlı Seferi'ni bizzat yönetti. Bu sayede karada ve denizde askeri anlamda güç kazandı. Dandolo'nun yönetiminde Venedik; Pisa'ya karşı üstünlük kurmuş, Ermenistan ve Kutsal Roma İmparatorluğu'yla önemli antlaşmalara imza atmış ve hukuki sistemi yenilemiştir.

Danegeld İstilacı Danlarla barış yapabilmek için İngiltere hükümdarı II. *Ethelred'in gümüş parayla ödediği haraç. Danegeld, toprağa konulan vergilerden toplandı. İlk ödeme (991) 5400 kilogram ağırlığında gümüş paraydı. Daha sonraki ödemeler daha da yüksekti: 8640 kilogram (994), 12960 kilogram (1002), 19440 kilogram (1007) ve son olarak 85320 kilogram (1012). Daha sonra (1012-51) Danegeld, "heregeld" adı altında donanmanın ve kraliyet muhafızlarının masraflarını karşılamak üzere toplandı. *Norman krallar da toplanan bu paraları hem genel hem de askeri amaçlarla kullandı.

Danelaw 9. yüzyıldan itibaren Danların işgal ettiği veya yönettiği, İngiltere'nin kuzey ve doğu bölümlerine verilen isim. Danlar, Norman İstilası'na kadar bu bölgeyi kendi yasalarıyla yönetti.

Danimarka

Başkent:	Kopenhag
Yüz ölçümü:	43.094 km²
Nüfus:	5.556.452 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 kron = 100 öre
Dini yapısı:	%95,0 Evanjelist Lüteriyen; %3,0 diğer Hıristiyan; %2,0 Müslüman
Etnik yapısı:	%95,0 İskandinav; İnuit, Faroeli, Alman, Türk, İranlı, Somalili
Diller:	Danca (resmi), Faroece, Grönlandca, Almanca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), NATO, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Birliği (AB), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzey Avrupa'da yer alan bir İskandinav ülkesi. Kuzey Denizi ile Baltık Denizi arasında bulunan Danimarka, Jutland Yarımadası'nın büyük bir kısmının yanında birçok adadan oluşmaktadır. Bu adaların en büyükleri Sjaelland (Zelanda), Fyn (Funen), Lolland ve Bornholm'dur. 14. yüzyıldan beri Grönland ve Faroe Adaları, Danimarka'nın egemenlik alanındadır. Jutland Yarımadası'nın en kuzey ucunun Skagerrak ve Kattegat Kanallarına kıyısı vardır. Öte yandan Danimarka'nın güneyde Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletiyle sınırı bulunmaktadır. Danimarka ile İsveç'i

birbirine bağlayan bir köprü 2000'de açılmıştır.

Fiziki Danimarka, düz ve düşük rakımlı bir ülkedir. Birçok noktada deniz suları karaya doğru dolmakta, eriyen buzulların kumla birleşmesiyle toprak altı tabakası oluşmaktadır. Ilıman iklime sahip olan ülke, bol yağış almaktadır.

Ekonomi Danimarka ekonomisinde sanayi de tarım da önemli yer tutar. Tarım sektörü küçük olmasına karşın çok verimlidir. Et, et ürünleri ve süt ürünleri önemli ihraç malları arasındadır. Başlıca sanayi kolları madenler, kimyasallar, gıda işleme, makineler, ulaşım teçhizatı ve ecza ürünleridir. Makinelerin ve ecza ürünlerinin ihracatı da yapılmaktadır. Faroe Adaları ve Grönland'da balıkçılık ve balık işleme, birincil ekonomik faaliyetlerdir.

Tarih Yaklaşık 800'den itibaren yapılan *Viking keşif ve fetihlerine Danlar da aktif olarak katıldı. Kral *Knud, 11. yüzyılda Danimarka, İngiltere, Norveç, güney İsveç ve Finlandiya'nın bazı bölümlerinden oluşan bir imparatorluğa hükmetti. Knud'un hükümdarlığı, ilk kez 9. yüzyılda gelen Hıristiyanlığın yayıldığı bir dönem oldu. İçeride birliğin sağlanamadığı bir sürecin ardından Danimarka, 13. yüzyılda İskandinav ülkeleri arasındaki öncü konumuna yeniden kavuştu. Fakat öte yandan içsavaşlar ve anayasal sıkıntılar da devam etti. Bu sorunlar ancak, kraliyet otoritesinin sarsılması pahasına II. Christoffer'in soylulara ve ruhban sınıfına verdiği büyük tavizler sonucunda çözüldü. Christoffer'in oğlu IV. Valdemar (1340-75) otoriteyi yeniden tesis etti. Valdemar'ın kızı I. Margaret (1387-1412) de *Kalmar Tüm-İskandinavya Birliği'ni (1397-1523) kurdu. 1448'de Oldenburg hanedanı, ülkenin başına geçti. 16. yüzyılda Protestan Reformasyonu sonucunda bir ulusal Lüteriyen kilisesi meydana geldi. IV. Christian (1588-1648) Protestanlığın bir savunucusu olarak *Otuz Yıl Savaşı'na dahil oldu. 17. yüzyılda İsveç'le girilen savaşlar sonucunda Danimarka, Baltık ülkeleri arasındaki öncü konumunu kaybetti. 18. yüzyılın sonlarında *Aydınlanma fikirleri Danimarka'ya sıçradı ve köylülerin lehine büyük toprak reformları gerçekleşti. Danimarka, Napolyon Savaşları'nda Fransa'yı destekledi. 1814'te Norveç'i, İsveç'e bırakmak zorunda kaldı. 1849'da yeni bir anayasayla mutlak monarşi sona erdi ve meşrutiyete geçilerek daha geniş kesimlerin temsil edildiği bir yönetim biçimi benimsendi. 1863'te Danimarka, *Schleswig-Holstein'i ilhak etti; Danimarka kralı burayı dük unvanıyla doğrudan yönetmeye başladı. Ancak bu duruma karşı çıkan Prusya ve Avusturya, 1864'te Schleswig-Holstein'i işgal etti. Schleswig, daha sonra *Alman İmparatorluğu'na (İkinci Reich) dahil edildi. I. Dünya Savaşı'nın ardından Kuzey Schleswig, tekrar Danimarka egemenliğine girme yönünde seçimini yaptı. Danimarka, savaş boyunca tarafsız kalmıştı. II. Dünya Savaşı'nın başlarında yine tarafsızlığını ilân etmesine rağmen ülke, 1940-1945 arasında Almanlar tarafından işgal edildi. Savaşın sonunda Schleswig-Holstein'in tamamı Almanya Federal Cumhuriyeti'ne geçti. Daha sonra Danimarka, NATO'ya ve 1960'ta yeni kurulan Avrupa Serbest Ticaret Birliği'ne katıldı. Britanya gibi Danimarka da Avrupa Topluluğu'na sonradan girdi (1973). Ülkenin tarımla uğraşan kesimleri bu üyelikten ciddi anlamda faydalandı. 1992'de düzenlenen referandumda *Maastricht Antlaşması taslağı ilk önce ucu ucuna reddedildi; fakat 1993'te başka bir referandumda onaylandı. Benzer bir şekilde 2000'deki referandumda para biriminin avroyla değiştirilmesine de onay çıkmadı. 2006'da Danimarka gazetelerinde Hz. *Muhammed'i betimleyen bir grup karikatür yayımlanınca ülke uluslararası bir tartışmanın merkezi oldu ve İslam dünyasında Danimarka'ya karşı büyük bir öfke oluştu.

Danton, Georges (Jacques) (1759-94) Fransız devrimci. Hitabet yeteneğiyle öne çıkan Danton, Fransız Devrimi'nin ilk

günlerinde büyük bir ün kazandı. Yeni cumhuriyette adalet bakanlığı (1792-94) yaptı ve devrimin yönetim organı olan Kamu Güvenliği Komitesi'nin kurucu üyesi oldu (1793). Başlarda Robespierre ve Jakobenlerle saf tutsa da sonradan onların radikal politikalarına ve Devrim Mahkemesi'nin sert uygulamalarına başkaldırdı. Robespierre'nin emriyle tutuklanıp idam edildi.

I. Daryuş (veya Büyük Daryuş) (yak. MÖ 550-486) Pers kralı (MÖ 521-486). Hükümdarlığı döneminde imparatorluğu eyaletlere bölerek başlarına satrapları getirdi. Belli bir düzeyde merkezi otoriteyi korusa da her eyaletin kendini yönetmesine izin verdi. Ticareti geliştirmiş; bir yol ağı inşa etmiş; İndus Vadisi'ni keşfetmiş; Nil Nehri'ni kanal aracılığıyla Kızıldeniz'e bağlamıştır. İyonya'daki Yunan şehirlerindeki bir isyanı bastırdıktan sonra (MÖ 499-494) bu isyana karışan anakaradaki Yunanları cezalandırmak üzere Yunanistan'ı istila etti. Ancak Maraton'da yenilgiye uğradı (MÖ 490).

Darlan, François (Jean Louis Xavier François Darlan) (1881-1942) Fransız amiral. 1940'ta *Vichy Hükümeti'nde deniz bakanı olunca Britanya tarafından faşizm yanlısı olarak görüldü. Komutanlarına gizli gönderdiği emirde, Almanlar ele geçirmeye çalışırsa "kendi geminizi batırın" talimatından Britanya'nın haberi yoktu. 1942'de Müttefikler, Kuzey Afrika'yı işgal ettiğinde Cezayir kentindeydi. Burada Amerikalılarla müzakereye başladı. Vichy Fransası kuvvetlerine ateşi kesme emri verdi. Daha sonra Fransız Afrikası'nda devlet başkanı ilân edildi. Bir ay sonra suikasta kurban gitti.

Darling, Sir Ralph (1775-1858) Britanyalı komutan ve sömürge idarecisi. 1825-1831 arasında New South Wales valisiydi. Katı disipliniyle bilinen Darling, pek çok zorlukla karşı karşıya kaldı. Sorunların esas kaynağı kolonideki *emansipistler ile *dışlayıcılar arasındaki bitmek bilmeyen çatışmaydı. Tartışmalara yol açan Sudds-Thompson Olayı'nda (1826) Darling'in bu iki askeri ağır bir şekilde cezalandırması, halk nezdinde Sudds'un ölümünün nedeni olarak gösterildi. Darling'e yönelik kötü yönetim iddialarına ilişkin örneklerin çoğalması sonucunda Britanya Avam Kamarası bir soruşturma komisyonu görevlendirdi (1835). Nihayetinde Darling aklandı.

Darnley, Henry Stuart, Lort (1545-67) İngiliz-İskoç aristokrat, İskoçya Kraliçesi *Mary'nin ikinci eşi. 1565'te evlenmelerinin ardından Mary bir oğlan çocuk (müstakbel İskoçya hükümdarı VI. James ve İngiltere hükümdarı I. *James) doğurdu. Mary'nin danışmanı David *Rizzio'ya (aynı zamanda sevgilisi de olabilir) bağlılığı Darnley'in Rizzio'yu öldürmesine neden oldu. Hemen ardından Darnley de Bothwell kontunun dahil olduğu bir komplo sonucu öldürüldü.

Darrow, Clarence (Seward) (1857-1938) ABD'li avukat. "Lanetlilerin vekili" olarak da bilinen Darrow, 1894'te *Pullman Grevi'ne dahliyle alakalı olarak demiryolu sendikası önderi Eugene *Debs'i savundu. Bahsi geçen davayı kaybetse de sürekli ihtilaflı dosyaları üstlendiği için itibarını artırdı. Bu konulardaki becerisi Darrow'u 1911'de iflasın eşiğine getirdi. Jüri üyelerine rüşvet vermekten yargılansa da beraat etti. Cinayetle suçlanan 50'nin üzerinde insanı savundu. Bu müvekkillerinden yalnızca bir tanesini cellada kaptırdı. 1925'te *Scopes Davası'nda evrimci biyoloji öğretmenini savunmasına karşın davayı kaybetti.

dauphin *Bkz.* DOFEN.

David (Aziz) (veya Dewi) (6. yüzyıl) Gal keşiş. 12. yüzyıldan itibaren Galler'in koruyucu azizi olarak görülmüştür. Hayatına dair pek bir şey bilinmese de Galler'in dini merkezini Caerleon'dan Mynyw'e

(günümüzde Saint David's) taşıdığı hemen hemen herkes tarafından kabul edilmektedir. Ayrıca İngiltere ve Galler'de birkaç manastır kurmuş, Güney Galler'de pek çok kilise açmıştır.

David, I. (yak. 1084-1153) İskoçya kralı (1124-53), III. Malcolm'un altıncı oğlu. 1100'de kız kardeşi Matilda (1080-1118) İngiltere Kralı I. Henry'yle evlendikten sonra gençliğinin çoğunu İngiliz sarayında geçirdi. İskoçya krallığını kardeşi I. *Alexander'den devraldı. Normanları model alarak idari yapıyı güçlendirdi. İngiltere'den yanında pek çok saray görevlisi getirdi. Ayrıca ticaretin gelişmesini destekledi ve hukuk alanında reformlar gerçekleştirdi. 1136'da Henry'nin ölümü üzerine David, yeğeni Matilda'nın taht üzerindeki iddiasına dayanarak İngiltere'yi istila etti. Fakat 1138'de Yorshire'deki Sancak Muharebesi'nde nihai bir yenilgiye uğradı.

David, II. (1324-71) İskoçya kralı (1329-71), Robert Bruce'nin oğlu. Uzun hükümdarlık döneminde İngiltere ile İskoçya arasında çatışmalar yeniden başladı. III. Edward, İskoç kralının daha çocuk olmasından faydalanarak Edward *Balliol'u İngiliz kuklası olarak tahta yerleştirdi. Fransa'daki sürgünden (1334-41) döndükten sonra David, Neville's Cross'da İngilizler tarafından mağlup edildi (1346) ve 11 yılını hapiste geçirdi. 1371'de arkada vâris bırakmadan ölünce taht, Stuart Hanedanı'na kaldı.

Davis, Jefferson (1808-89) ABD'li devlet adamı ve Güney *Konfederasyonu devlet başkanı (1861-65). 1835'te ordudan ayrılmadan önce *Kara Şahin Savaşı'nda görev yaptı. Daha sonra Mississippi'de plantasyon sahibi oldu. Meksika-Amerika Savaşı sırasında Mississippi Tüfekleri adı verilen alayın başına geçti. Senato'da iki dönem görev yapan (1847-51, 1857-61) Davis, Başkan *Pierce'nin savaş bakanlığını yürüttü (1853-57). Mississippi, Birlik'ten ayrılınca Senato'daki görevini bıraktı. 1861'de Konfederasyon'un geçici devlet başkanı yapıldı. 1862'de ise aynı göreve altı yıllık dönem için seçildi. Konfederasyon'un yenilgisinin ardından hapse atılsa (1865-67) da Davis'e vatan hainliği suçlamaları yöneltilmedi. *The Rise and Fall of the Confederate Government*[120] (1881) ve *A Short History of the Confederate States of America*[121] (1890) kitaplarını yazdı.

Davitt, Michael (1846-1906) İrlandalı milliyetçi ve toprak reformcusu. Mülkünden çıkarılmış İrlandalı bir çiftçinin oğlu olan Davitt, Britanya'nın İrlanda'ya dayattığı toprak mülkiyeti sistemine karşı çıktı. 1865'te bağımsız bir İrlanda cumhuriyeti kurulması için mücadele eden *İrlanda Cumhuriyetçiler Kardeşliği'ne katıldı. 1870'te *Fenianlar adına silah kaçırdığı için 15 yıl ağır iş cezasına çarptırıldı. 1877'de salıverildi. 1879'da toprak reformunu gerçekleştirme amacı güden İrlanda Toprak Birliği'nin kurulmasına yardımcı oldu. Charles Sewart *Parnell'le birlikte topraktan çıkarmalara ve yüksek kiralara karşı İrlanda köylüsünü koruma mücadelesi verdi. 1882'de hapisteyken milletvekili oldu; 1892 ve 1895'te tekrar seçildi. Davitt'in yürüttüğü propagandanın etkisiyle Gladstone, 1881 İrlanda Toprak Yasasını ilân etti. Yasaya göre kiralar adil hale getirilecek, kullanım hakkı kalıcı olacak ve kiracılara bu haklarını satma özgürlüğü tanınacaktı.

Davout, Louis Nicolas, Auerstädt Dükü (1770-1823) Fransa ordusunda mareşal. Marengo Muharebesi'nden (1800) sonra Napoleon tarafından önce general, daha sonra 1804'te mareşal yapıldı. Napoleon'un en kabiliyetli komutan-

120 Konfederasyon Hükümeti'nin Yükselişi ve Düşüşü. (ÇN)

121 Amerika Konfedere Devletleri'nin Kısa Bir Tarihi. (ÇN)

larından biri olan Davout, üçüncü müfrezesiyle *Austerlitz, Auerstädt, Friedland (1807) ve Wagram'da (1809) önemli bir rol oynadı. 1812'de Rusya'yı istila eden ordunun örgütlenmesinden sorumluydu. *Yüz Gün sırasında savaş bakanlığı görevinde bulundu. XVIII. Louis'in tahta çıkmasının ardından rütbesi ve unvanı elinden alınsa da iki sene sonra geri verildi.

Davud (ö. yak. MÖ 962) Yehuda ve İsrail kralı (yak. MÖ 1000-yak. 962). Kutsal kitaplardaki anlatıya göre Yişay'ın en küçük oğludur. Filistinli Golyat'ı öldürdükten sonra Şaul tarafından ordusuna komutan yapıldı. Şaul'un ölümü üzerine önce Yehuda'nın, daha sonra bütün İsrail'in kralı oldu. Kudüs'ü başkent yaptı. İnanca göre Zebur'u yazan kişi olarak addedilse de yüksek ihtimalle kitabın ancak küçük bir bölümü onun kaleminden çıkmıştır.

Dayanışma (Lehçesi Solidarność) Polonya'da faaliyet gösteren bağımsız bir sendika hareketi. Örgüt, 1980'de Gdansk'ta Baltık Sahilleri Özgür Sendikası'nın düzenlediği bir grev dalgasının ardından yükselişe geçti. Hareketin taleplerinin başında Komünist Parti denetiminden bağımsız sendikalaşma hakkı bulunuyordu. Lehlerin siyasi ve ekonomik ödünler verilmesine yönelik talepleri yükseldikçe Lech *Wałęsa önderliğindeki Dayanışma hareketinin üye sayısı da hızlı bir şekilde arttı. 1981'de Başbakan General Jaruzelski, sıkıyönetim ilân ederek hareketin önderlerini tutuklattı. 1982'de Dayanışma kapatıldı. 1989'da hükümet, hem sağcılardan hem de solculardan gelen baskılar üzerine yuvarlak masa görüşmeleri düzenledi. Dayanışma hareketi, bu görüşmelerin arkasından ülke siyasetine egemen oldu. 1990'da Wałęsa cumhurbaşkanı seçildi. Ancak çok geçmeden ideolojik farklılıklar baş gösterince hareket, birkaç farklı siyasi partiye bölündü. Bunlar arasında yalnızca biri, azınlık partisi *Solidarność* ismini korudu. Sözü edilen parti, 1997'den itibaren bir koalisyon hükümetinin başını çekmesine karşın 2001'de parçalandı. Parti, 2001 seçiminde sandalye kazanamadı.

Dayton Anlaşması Ohio eyaletinin Dayton kentinde müzakere edilerek 1995'te Paris'te imzalanan, Bosna-Hersek'teki üç yıllık savaşın sonunu getiren barış anlaşması. Anlaşmaya göre Bosna-Hersek var olan sınırları içerisinde tek bir devlet olarak kalacak, ancak bir Müslüman-Hırvat federasyonu ile bir Sırp cumhuriyetinden oluşacaktı. Ayrıca dönüşümlü görev esasına dayanan üçlü devlet başkanlığı sistemi getirildi.

Dawes Planı (1924) I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'dan *savaş tazminatının tahsil edilmesi için yapılan bir düzenleme. Alman markının çöküşü ve *Weimar Cumhuriyeti'nin savaş tazminatını ödeyememesinin ardından, ABD'li maliyeci Charles G. Dawes'in başkanlığını yaptığı İtilaf Devletleri ödemeler komisyonu bir plan ortaya koydu. Plana göre Almanya, kabiliyetleri ölçüsünde miktarı sürekli değişen ödemeler yapacaktı. Ağır bir tazminat talep eden ve ödemelerin güvencesi olarak Ruhr'u işgal etmiş bulunan Fransa'yla çatışmaya girmemek adına uzmanlar, toplam tazminatın belirlenmesi meselesine girmedi. Onun yerine yıllık ödeme takvimi çıkarıldı. Almanya'nın zamanında ödemeleri yapamaması sonucunda Dawes Planı başarısız oldu ve yerine *Young Planı devreye sokuldu.

de Gasperi, Alcide (1881-1954) İtalyan devlet adamı. 1911'de Avusturya-Macaristan Parlamentosu'na seçildi ve İtalya Halk Partisi'nin genel sekreteri (1919-25) oldu. Vatikan, *Mussolini rejiminden kaçan de Gasperi'ye 1929-1943 arasında sığınma hakkı tanıdı. Faşist dönemin ardından ılımlı fikirlerin merkezi olarak Hıristiyan Demokrat Parti'nin kurulmasında önemli bir rol oynadı. De Gasperi, 1945-1953 arasında başbakanlık yaptı. Bu

dönemde komünizme cepheden tavır aldı ve Avrupa çapında işbirliğini destekledi.

de Gaulle, Charles (André Joseph Marie) (1890-1970) Fransız general ve devlet adamı, devlet başkanı (1944-46), cumhurbaşkanı (1959-69). I. Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda görev yaptı. II. Dünya Savaşı'nda Haziran 1940'ta Fransa teslim olduğunda bakanlar kurulu üyesiydi. Britanya'ya kaçarak burada direnişin fitilini ateşledi ve Özgür Fransa hareketini örgütledi. Savaşın ardından yeni Fransız cumhuriyetinin geçici devlet başkanı olsa da sonrasında istifa etti. Hükümet kurması yönünde talep gelince 1959'da cumhurbaşkanı oldu. Arkasından 1962'de cumhurbaşkanlığı makamını demokratik seçimlere bağladı. 1969'da sunduğu anayasa değişiklikleri seçmenler tarafından reddedilince istifasını verdi. De Gaulle, Fransa'yı Cezayir krizinden kurtarması ve Fransız ekonomisini güçlendirmesinin yanında iddialı dış politikasıyla (Fransız kuvvetlerini NATO'dan çekmesi ve Britanya'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girişini engellemesi gibi) da anılmaktadır. Öte yandan de Gaulle deyince, öğrenci ayaklanmalarının ve Mayıs 1968 grevlerinin bastırılması da akla gelmektedir.

de Klerk, Frederik Willem (1936-) Güney Afrikalı devlet adamı. Kalburüstü Afrikaner ailelerinden birinin üyesi olarak Johannesburg'da dünyaya geldi. 1972'de siyasete girene kadar hukukçuluk yaptı. 1982'de Devlet Başkanı P. W. Botha döneminde içişleri bakanı oldu. Yine aynı dönemde Transvaal Ulusal Partisi'nin başına geçti. Irklar arasında "sınırlı yetki paylaşımı" fikrini savundu. Eylül 1989'da devlet başkanı olduğunda hızlıca genel oy hakkını kabul etme noktasına doğru gidiyor gibi gözüktü; fakat muhafazakâr ve aşırı sağcı gruplar tarafından tehdit altındaydı. Bu grupların birçoğu polis teşkilatında da etkiliydi. De Klerk, 1990'da Nelson *Mandela ve *Afrika Ulusal Kongresi'yle müzakerelere girdi. Diğer yandan başında olduğu hükümet de **Apartheid* uygulamasının yasal zeminini ortadan kaldırmaya başladı. Tüm partilerin katıldığı Demokratik Güney Afrika Komisyonu'nu (CODESA) kurdu. 1992'de referandumdan zaferle çıkarak reform sürecini devam ettirdi. 1993'te bütün Güney Afrikalı yetişkinlere oy hakkı tanıyan bir (geçici) anayasa benimsendi. Aynı yıl de Klerk, Mandela'yla birlikte Nobel Barış Ödülü'nü kazandı. 1994'teki ülkenin ilk çok ırklı seçimlerinin ardından Güney Afrika devlet başkanı ikinci yardımcısı oldu. 1996'ya kadar bu görevi sürdürdü. Ardından partisini iktidardaki koalisyondan çekti. De Klerk, 1997'de Ulusal Parti liderliğinden feragat etti.

de Soto, Hernando (yak. 1500-42) İspanyol *konkistador ve kâşif. De Soto, Orta Amerika'nın fethinde yer aldıktan sonra Francisco Pizzaro'nun Peru seferine katıldı. Arkadaşlık kurduğu İnka Kralı Atahualpa, Pizarro tarafından idam edilince İspanya'ya döndü. Ardından V. Karl (Şarlken), De Soto'yu Küba valisi yaptı. Ayrıca ona Amerikan anakarasını fethetme hakkı da tanıdı. 1539'da Florida kıyılarına çıktı. Apalaş Dağları'nı geçip Tennessee ve Alabama üzerinden geri döndükten sonra Kuzey Karolina'ya ulaştı. 1541'de çıktığı bir başka seferde Mississippi Nehri'nin (muhtemelen bu nehri gören ilk beyazdı) öbür tarafından Arkansas Nehri boyunca yukarı giderek Oklahoma'ya vardı. De Soto ve beraberindekiler altın, gümüş veya başka değerli hazineler arıyorlardı; ancak hayal kırıklığı içinde geri döndüler. Mississippi'ye vardıkları sırada De Soto öldü.

de Valera, Eamon (1882-1975) İrlandalı devlet adamı. Azılı bir milliyetçi olan de Valera, 1916'daki Paskalya Ayaklanması'nın önderlerinden biriydi. Britanya tarafından ölüme mahkûm edilse de bir yıl sonra salıverildi. 1917-1926 arasında Sinn Fein partisinin liderliğini, 1919-1922 arasında da kendi kendini ilân eden İrlanda hükümetinin başkanlığını yürüttü.

İngiltere-İrlanda Antlaşması'na karşı çıktı ve arkasından gelen içsavaşta militan cumhuriyetçilerin başına geçti. 1926'da Fianna Fáil Partisi'ni kurdu ve Dáil'de[122] partinin önderliğini yürüttü. De Valera, 1932'de Özgür İrlanda Devleti'nin devlet başkanı oldu. 1937'de yürürlüğe giren ve Eire egemen devletini kuran anayasanın arkasında esas olarak o vardı. Bundan sonra başbakan (*taoiseach*) (1937-48, 1951-54, 1957-59) ve devlet başkanı (1959-73) olarak görev yaptı.

Deakin, Alfred (1856-1919) Avustralyalı Liberal Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1903-04, 1905-08, 1909-10). Milletler Topluluğu Yasa Tasarısını, Britanya Parlamentosu'ndan geçirmek üzere Sir Edmund *Barton'la beraber Londra'ya gitti (1900). 1901-1903 arasında bulunduğu başsavcılık görevinde Avustralya'nın yüksek mahkemesinin kurulması için yasal zemini hazırladı. İkinci başbakanlık döneminde, korumacı gümrük vergileri ve ticaret yasaları başta olmak üzere geniş kapsamlı yasama faaliyetlerinde bulundu.

Debs, Eugene Victor (1855-1926) ABD'li işçi lideri. 1893'te Amerikan Demiryolları Sendikası'nı kurdu. 1894'te Pullman işçileri adına yapılan dolaylı grevde sendikaya önderlik etti (*bkz.* PULLMAN GREVİ). Federal ordunun müdahalesiyle grev kırıldı ve Debs, 1895'te komplo kurmak suçlamasıyla hapse atıldı. Victor Berger, Morris Hillquit ve başka diğer insanlarla beraber Amerika Sosyalist Partisi'ni kurdu (1901) ve Parti'nin başkan adayı oldu. Öncü pasifistlerden olan Debs, I. Dünya Savaşı sırasında insanları ABD silahlı kuvvetlerine yazılmaktan soğuttuğu gerekçesiyle kısa bir süre hapiste kaldı.

Decatur, Stephen (1779-1820) ABD'li donanma komutanı. *Berberi Savaşı'nda (1801-05) cesaret göstererek Philadelphia fırkateynini geri alınca yüzbaşılığa terfi ettirildi. *1812 Savaşı'ndan sonra Cezayir beyinin, ABD'nin Berberi korsanlara ödediği haracı kaldıran antlaşmaya imza atmasını sağlayarak milli kahraman oldu. Açığa alınmış bir donanma subayıyla girdiği düelloda öldürüldü.

Dekabristler *Bkz.* ARALIKÇILAR.

Delavare Algonkince konuşan Amerikan yerlisi bir kabile. Asıl yurtları Atlantik Okyanusu kıyılarında olup burada mısır ekimi yapmaktaydılar. 17. yüzyılda ilk gelen Avrupalılarla ticari ilişkiler kurmalarına karşın daha fazla kolonici gelmeye başlayınca topraklarından atıldılar. 19. yüzyılda Kansas ve Oklahoma'ya göç ettiler. Bugün kabilenin diğer bir bölümü de Wisconsin ve Ontario'da yaşamaktadır.

Delcassé, Théophile (1852-1923) Fransız devlet adamı. 1898-1905 arasında arka arkaya gelen altı hükümette dışişleri bakanlığı yaptı. 1914 öncesi ortaya çıkan Avrupa ittifaklarının baş mimarıydı. İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması'yla (1904) sonuçlanan müzakerelerin kilit şahsiyetiydi. Ayrıca Britanya ve Rusya'yla birlikte Üçlü İtilaf'ın oluşturulmasının (1907) da taşlarını döşedi. 1911'de deniz bakanı olarak, savaş çıkması durumunda Britanya ve Fransız donanmaları arasında yapılacak işbirliğinin çerçevesini belirledi. 1914'te tekrar dışişleri bakanı oldu. 1915'te yapılan gizli Londra Antlaşması'nda pay sahibiydi. Bu antlaşmayla İtalya, On İki Ada'nın tekrar kendisine verileceğine dair güvence aldı ve böylece İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmeye ikna oldu.

Delfi *Bkz.* ORAKL.

Delifişek Sir Henry Percy'nin takma ismi (*bkz.* PERCY).

Delos Birliği MÖ 478-447 arasında geçerli olan Yunan şehir devletlerinin kurduğu gönüllü bir ittifak. Birlik'in amacı *Yunan-Pers Savaşları sırasında yaşanan kayıpların intikamını almaktı. İttifakın

122 İrlanda Parlamentosu'na verilen isim. (ÇN)

bütün üyeleri gemi veya para cinsinden bir aidat ödüyor, toplanan paralar Birlik'in sembolik üssü olan kutsal Delos Adası'nda tutuluyordu. Başlarda Atina'nın önderliğinde Birlik, Pers ordusunu Avrupa'dan atmayı ve Küçük Asya'daki Yunan kentlerini kurtarmayı hedeflemişti. *Perikles'in çabalarıyla Delos Birliği, *Atina İmparatorluğu'nun başlangıcı oldu.

Demir Çağı Demir kullanımıyla teknolojik olarak diğer çağlardan ayrılan bir tarih öncesi dönem. Demir ustalığı geniş kapsamda ilk defa MÖ 1500-1200 arasında Anadolu'da Hititlerde görüldü. Buradan Ege'ye, oradan da Güneydoğu ve Orta Avrupa ile İtalya'ya yayıldı. Avrupa'da yayılması daha yavaş oldu; tuncun yerini ancak kademe kademe alabildi. Afrika'da Demir Çağı, *Taş Çağı'nın hemen arkasından başladı. Bronzun Afrika'ya gelişi çok daha sonra oldu. Amerika'da demir, Avrupalılar tarafından getirilene kadar keşfedilemedi. Avrupa'da erken dönem Demir Çağ kültürü (yak. MÖ 750-450), Hallstatt kültürü ismiyle bilinir. Avusturya'nın Hallstatt kentinin yakınlarında bir tarih öncesi mezarlık bölgesi keşfedildiğinden bu isim verilmiştir. Başlarda âdet ölünün yakılması ve düz veya alçak mezarlar yapılmasıyken sonraları höyükler standart haline geldi. Demir kullanımı yayıldıkça ölülerin gömülmesi de yakılması da aynı zamanda varlığını sürdürdü. Ayrıca karakteristik geometrik tarzda çömleklerin kalitesi de bu dönemde düşmeye başladı. Hallstatt kültürünün yerini geç Demir Çağı'nda Kelt La Tene kültürü aldı. İsmini İsviçre'deki Neuchatel Gölü'nün yakınlarındaki bir kazı alanından alan kültür, yaklaşık MÖ 450'de başladı. Bu tarihte Keltler, Yunan ve Etrüsk uygarlıklarıyla tanışmıştı. Çeşitli aşamalardan geçmekle beraber La Tene kültürü, Keltlerin büyük kısmının Roma İmparatorluğu himayesine geçtiği MÖ 1. yüzyıla kadar devam etti. "S", spiral ve daire şeklindeki aletleriyle ayırt edilen kendine özgü bir sanatsal tarz geliştirdi. Bu da La Tene sanatçılarının Yunan ve Etrüsk motiflerinden etkilendiğini göstermektedir. La Tene sanatının en iyi örnekleri, soyut ve figüratif hayvan ve bitki temsillerinin olağanüstü bir sentezini yansıtır. MÖ 400 civarından itibaren toplum parçalanmaya başlasa da aralarında uzun demir kılıçlar, süslü kılıç kınları, kemerler, kalkan kabartmaları, çekiçler, oraklar ve saban demirlerinin de bulunduğu bazı eşyalar bölgenin dört bir yanında bulunmaya devam etmektedir. Kuzeyden gelen istilacılar ilk başta yeni zanaat ürünleri ve sanat aletleri getirmesine karşın kültür zamanla yok olmuştur.

Demir Perde Eski Sovyetler Birliği'ne bağımlı Doğu Avrupa ülkeleri ile Batı'nın komünist olmayan ülkeleri arasındaki sınırı tanımlayan halk arasında bir ifade. Sovyet etki alanındaki ülkeleri belirtmek için ilk kez Şubat 1945'te *Goebbels'in *Das Reich* gazetesindeki önemli bir makalesinde zikredildi. Bu makale Britanya gazetelerinde de yer aldı. "Demir Perde" deyiş olarak ilk defa Churchill tarafından kullanıldı: "Bizler ile doğuda kalan her şey arasına bir demir perde inmesini derin bir endişeyle karşılıyorum." 1990'da artık Sovyet etkisinin Doğu Avrupa'da kırılması ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Demir Perde'nin de ortadan kalktığı yaygın olarak kabul görmektedir.

Demirbaş Şarl *Bkz.* KARL, XII.

demiryolları tarihi Demiryollarının icadı, 18. yüzyılın başlarında geliştirilen buhar motoru teknolojisi ile 16. yüzyıldan beri madencilikte kullanılan beygir veya insan gücüyle çalışan vagonyollarını bir araya getirdi. Britanyalı mühendis Richard Trevithick (1771-1833), sözü edilen vagonyollarında çalıştırılmak üzere bir buharlı lokomotif inşa eden (1804) ilk kişiydi. Yine Britanyalı olan diğer buharlı lokomotif mucitleri John Blenkinsop (1783-1831), William Hedley (1779-1843) ve George Stephenson'du (1781-1848). İlk lokomotiflerin dezavantajı, mevcut demiryolu

hatlarının zayıf olmasıydı. Demiryolunun gerçek anlamda kullanışlı hale gelmesi, ancak hatların inşaatı konusunda teknik gelişmeler yaşanınca mümkün oldu.
1825'te inşa edilen Stockton-Darlington Demiryolu hem yük hem de yolcu taşıyan ilk demiryoluydu. Onu 1830'da Liverpool-Manchester Demiryolu izledi. Stephenson'un Rocket isimli lokomotifini kullanan bu hat, demiryolu çağının habercisiydi. Arkasından dünyanın dört bir yanında demiryolları hızlı bir şekilde yayıldı ve gelişti. 1847'ye gelindiğinde Birleşik Krallık'taki demiryolu inşaatlarında toplam 250 bin işçi istihdam edilmişti. Demiryolu şirketlerinin batıya yayılma hareketinin ana unsuru olduğu ABD'de ise 1850-1860 arasında yaklaşık 34 bin kilometrelik demiryolu yapıldı. Yüzyılın sonunda demiryolu ağları, artık Avrupa, ABD ve Kanada'yı ve Çarlık Rusyası'nın bazı kısımlarını sarmıştı. Avrupa'da ucuz ve kolay seyahat, bölgesel farklılıkların kapanmasına katkıda bulundu. Öte yandan demiryolları sayesinde İsviçre ve Akdeniz'de tatil sanayisi istikrarlı bir şekilde gelişti. Amerikan İçsavaşı'nda demiryolları, iki taraf için de asker ve erzak taşımacılığı adına önemliydi. İlk elektrikli lokomotif, 1879'da Berlin'de görücüye çıktı. Elektrikli cer yöntemi, ticari anlamda başlarda banliyö ve şehir hatlarında kullanılsa da kısa sürede yeraltı demiryollarına uygulanmaya başladı. Ana demiryolu hatlarında elektrikli lokomotif kullanan ilk ülke ise 1902'de İtalya oldu.
II. Dünya Savaşı'ndan sonra bir yeniden inşa süreci yaşandı. Birleşik Krallık'ta ve Kıta Avrupası'nda yeni buharlı lokomotifler geliştirilirken ayrıca dizel motorları test edilmeye başlandı. Buharlı lokomotif üretimi, ABD'de 1950'lerde, Avrupa'da 1960'larda sona erdi. Karayolları rekabette arayı kapatınca demiryolu yapımında ciddi düzeyde bir azalma görüldü. 1964'te Japonya'da yüksek hızlı *şinkansen*, yani kurşun trenleri faaliyete geçti. Bu trenler, özel olarak geliştirilen demiryolu hatlarında saatte 210 kilometre hıza kadar çıkabiliyordu. Hemen hemen aynı sıralarda bilindik demiryolu hatlarına alternatif olarak yer güdüm sistemlerine yönelik deneyler yapılıyordu.
20. yüzyılın son çeyreğinde dünya çapında demiryolu inşaatı tekrar artmaya başladı. Fakat gelişmiş ülkelerde yapılan yeni hat sayısı azdı. Başta Fransa'da ve daha yakın zamanda Almanya'da olmak üzere Avrupa'da yeni yüksek hızlı trenler geliştirilmektedir. Ayrıca, karayollarında trafiği ve hava kirliliğini önlemek adına banliyö trenlerine ve dekovil hatlarındaki hızlı taşıma sistemlerine yatırımlar önemli boyutlara ulaşmıştır. Yakın zamanda Endonezya'nın Cakarta kentinde Aeromovel isminde hafif ve demiryolu hattının altındaki boruların üflediği sıkıştırılmış havayla çalışan motorsuz trenler üretilmiştir. Son zamanlarda bazı yeni büyük şehirlerde yeraltı demiryolları (örneğin Meksika Şehri'ndeki Metro) inşa edilmektedir. Diğer yandan Çin'de demiryollarının artış hızı, yıllık 1000 kilometreye ulaşmıştır. İngiltere ile Fransa arasındaki Manş Tüneli demiryolu bağlantısı 1994'te faaliyete geçti. 1990'ların başında İsveç'te uygulanan bir örnek üzerinden Britanya, 1990'ların ortasında demiryolu ağını özelleştirdi.

Demokrat Parti (İngilizcesi Democratic Party) ABD'nin önde gelen siyasi partilerinden biri. Başlarda ismi Demokrat-Cumhuriyetçi Parti'ydi. 1790'larda Federalist Parti'ye karşı Thomas *Jefferson önderliğinde ortaya çıktı. Parti'nin tabanını Güneyli plantasyon sahipleri ve Kuzeyli özgür çiftçiler oluşturuyordu. John Quincy *Adams ve Henry *Clay'in başını çektiği Milli Cumhuriyetçilerin (sonraları *Whig) 1828'de ayrılmasının ardından Andrew *Jackson ve John C. Calhoun liderliğinde Demokrat Parti ismiyle yeni bir parti kuruldu. Sağlam örgütlenmesi ve halkta gördüğü destek sayesinde kuruluşundan 1860'a kadar iki dönem hariç iktidarda kaldı. 1860'ta kölelik konusunda parti ikiye bölündü. Ulusal çapta

önemli bir parti olarak yeniden siyaset sahnesine dönüşü 19. yüzyılın sonlarını buldu. Bir yandan Güneylilerin sadakatini elinde tutarken diğer yandan artık iyiden iyiye genişleyen Batı'dan ve sanayileşmiş kuzeydoğu bölgelerindeki göçmen işçi sınıfından da taraftar topluyordu. 20. yüzyılın başlarında Demokrat Parti, İlerici Hareket'in (Progressive Movement) politikalarını benimsedi. Parti'nin başkan adayı Woodrow *Wilson, iki dönem üst üste (1913-21) seçimi kazanmayı başardı. Parti, 1920'lerde gölgede kalsa da *Büyük Bunalım sürecinde yeniden yükselişe geçti; Kongre'yi ve Franklin D. *Roosevelt'le başkanlığı ele geçirdi. Roosevelt, ABD tarihinde üç dönem seçilen tek başkandır. O günlerden 1990'lara kadar Demokrat Parti, çoğu zaman Temsilciler Meclisi'ne hâkim olmuş, Senato'yu da genellikle kontrolü altında tutmuştur. 1992'nin sonlarında yapılan başkanlık seçimlerinden Demokrat Parti'nin adayı Bill *Clinton zaferle çıksa da 1994 ara seçimlerinde Parti, büyük kayıplar yaşadı. Bu seçimlerde Cumhuriyetçiler, 1954'ten beri ilk defa hem Temsilciler Meclisi'nin hem de Senato'nun denetimini ele geçirdi. 1996'da Clinton yeniden başkan seçildi. Fakat 2000'de Demokratlar, başkanlık koltuğunu George W. *Bush'a kaptırdı. 2008'deki başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti'yi yeniden zafere taşıyan Barack *Obama, ABD'nin ilk Afrikalı-Amerikalı başkanı oldu. 2010'da Demokrat Parti, Temsilciler Meclisi'ndeki hâkimiyetini giderek daha da sağcılaşan Cumhuriyetçi Parti'ye kaybetti. 2012 başkanlık seçimlerine gelindiğinde Parti taraftarları, Obama'nın icraatlarından dolayı hayal kırıklığına uğramış durumdaydı. Bu nedenle Obama ile Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Mitt Romney arasındaki yarış kıran kırana geçti. Ancak Obama, öngörülenden daha kolay bir şekilde seçimi kazanarak ikinci başkanlık dönemine adım attı. Buna rağmen Demokratlar, Temsilciler Meclisi'ni geri almayı başaramadı.

Demostenes (MÖ 384-322) Atinalı hatip ve devlet adamı. Makedon hükümdar II. Filipos'un iddialarına karşı Atina'nın savunulması gerektiği yönünde konuşmalarıyla bilinir. Bu konuşmaları *Philippics* adı altında toplanmıştır. Demostenes, Yunan şehir devletlerini Makedonlara karşı birleştirme mücadelesinin ön saflarındaydı. Ancak MÖ 338'de Yunanlar, Heroneya Muharebesi'nde yenilgiye uğradı. Makedonlara karşı Atinalıların ayaklanması da başarısızlığa uğrayınca Demostenes intihar etti.

Deng Xiaoping (veya Teng Hsiao-p'ing) (1904-97) Çinli Komünist Parti üyesi devlet adamı. Bulunduğu görevler arasında başbakan yardımcılığı (1973-76, 1977-80) ve Merkezi Askeri Komisyon başkanlığı (1981-89) vardır. Fakat sahip olduğu güç, bu görevlerin kapsamının çok üstündeydi; 1978'den itibaren Çin'in en tepesindeki insan olarak görülüyordu. Kültür Devrimi sırasında elinden alınan itibarı 1977'de iade edildi. Ekonomik çağdaşlaşmanın en ateşli savunucusu oldu ve Batı'yla ilişkileri geliştirerek Sovyetler Birliği'ne karşı kararlı bir duruş gösterdi. 1989'da Pekin'in Tiananmen Meydanı'ndaki 2000 demokrasi yanlısı gösterici onun talimatları doğrultusunda katledildi. Aynı yıl siyaset sahnesinden çekildiğini açıklamasına karşın ömrünün sonuna kadar Çin'in fiilen önderliğini sürdürdüğü düşünülmektedir.

Denetim Komisyonları (İngilizcesi Control Commissions) Dünya Savaşlarından sonra Müttefikler tarafından Almanya'da kurulan yönetimlere verilen isim. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Komisyon, Almanya'nın ordusunun tasfiye edilmesini denetledi. II. Dünya Savaşı sırasında ABD, Britanya ve Sovyetler Birliği'nin liderleri Almanya'nın savaşı kaybettikten sonra bölünmesi gerektiği noktasında uzlaşmışlardı. 1945'te dört işgal bölgesi kuruldu. 1948'e kadar sözü edilen Müttefikler ve Fransa tarafından

yönetilen bu bölgelerde, her ülkeden birer olmak üzere dört komutanın yer aldığı bir yüksek denetim konseyi oluşturuldu. Konseyin sorumluluğu Almanya'nın bütününü ilgilendiren meselelere çözüm üretmekti. Uygulamada işgalci güçler kendi bölgelerini bağımsız bir şekilde yönetiyordu. Öte yandan Britanya ve ABD 1947'nin başında bölgelerini birleştirdi. Denetim Komisyonu, Nazi Partisi üyelerinin kritik memuriyetlerden atılması süreci başta olmak üzere pek çok kayda değer işe imza attı. Sovyet ve Batılı temsilcilerin arasındaki gerilimler denetim komisyonu sisteminin çöküşüne yol açtı.

Denikin, Anton İvanoviç (1872-1947) Rus general ve karşı devrimci. Bir serfin oğlu olan Denikin, 1917'de Geçici Hükümet'te *Batı Cephesi kumandanı olarak görev yaptı. Aynı yıl gerçekleşen Ekim Devrimi'nden (*bkz.* RUS DEVRİMİ) sonra "beyaz" ordulardan birinin ("Güney Silahlı Kuvvetleri") başına geçerek güney Rusya'nın büyük bölümüne hâkim oldu. Mayıs 1919'da Denikin, Moskova'ya karşı bir taarruza geçti. Bu taarruz, *Kızıl Ordu tarafından Orel'de püskürtüldü. Kafkasya'ya çekilen Denikin'in ordusu 1920'de burada parçalandı ve Denikin Fransa'ya kaçtı.

Deniz Kavimleri (veya Deniz Halkları) 13. yüzyılın sonlarında denizden ve karadan Levant ve Mısır topraklarına tecavüz eden insan grupları. Bu halkların kimliği hâlâ tartışmalıdır. Deniz Kavimleri, Levant'a yıkım getirmelerine karşın Mısır'dan püskürtüldü. Filistinliler dahil olmak üzere bazıları ise Filistin'e yerleşti.

Denizci Grevi (1890) Avustralya'da gerçekleşen bir nakliye, maden ve makaslama işçileri grevi. Ekonomik bir buhranın yaşandığı bu dönemde işçiler, sendika haklarının (sendika işyeri uygulaması dahil) tanınması için mücadele veriyordu. Bunun yanında başka sorunlar da söz konusuydu. Grevin sonucunda sendikalar başarısız oldu ve bazıları tamamen dağıldı. Bu başarısızlık, işçi hareketinin gelişmesi ve *Avustralya İşçi Partisi'nin kurulmasını hızlandıran bir etken olarak görüldü.

Derbar (Farsça ve Urduca "saray" anlamında) Aslen Babür imparatorlarının halkı huzurlarına kabul ettikleri toplantılara verilen isim. Britanya yönetiminde *derbar*, kraliyet etkinlikleriyle bağlantılı törensel buluşmaları tanımlamak için kullanılmaya başlandı. Bunlar arasında en görkemlisi V. George'nin Delhi'de düzenlediği *derbar* idi (1911).

derebeylik (veya malikane sistemi) 5. yüzyılda Avrupa'da Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından yaşanan kaos ve istikrarsızlıktan doğan toplumsal, ekonomik ve idari sistem. Bu sistemde çiftçiler, koruma karşılığında güçlü lortlara toprakları üzerindeki bazı hakları ve denetimi devrediyordu. Zaman içinde, özellikle malikane topraklarının işletilmesiyle ilgili olarak bir yükümlülükler ve hizmet sistemi ortaya çıktı. Bu sistemin kayıtları *custumal* ismi verilen belgelerde tutuluyordu.

Malikaneler, *demesne* (lordun özel arazisi) ve kiraya verilen araziden oluşuyordu. Kiracıların bazıları özgür, bazıları değildi (*villein*). Sınıfları şahsi statülerine veya arazinin statüsüne göre belirleniyordu. Her malikanede bu *demesne*, özgür arazi ve özgür olmayan arazi dengesi yoktu. Ek olarak, hayvan otlatmak için kullanılan çayır arazileri vardı. Bu arazilere, herkesin kullanımına açık olduğundan umumi arazi deniyordu. Kereste ve domuz otlatmak amacıyla ormanlık araziye erişim, ayrıca düzenlenmişti. Malikane mahkemelerinin başında lortlar vardı. Lortlar, kiracılarından haftalık veya mevsimsel olarak para veya işgücü hizmeti alıyordu. 12. yüzyıldaki işgücü hizmeti yerine nakit kira alınması eğilimi, yaklaşık 1200'den sonra tersine döndü. Enflasyon, lortları yeniden

ayni olarak kira almaya yöneltmişti. *Kara Ölüm (1348) sonrası Avrupa'nın nüfusunun 80 milyondan 55 milyona düşmesiyle ortaya çıkan işgücü eksikliği, çitleme hareketleri, kiracıların huzursuzluğu ve *Köylü İsyanı (1381) gibi ayaklanmalar yaklaşık 1500'de İngiltere'de derebeylik sistemini fiilen sona erdirdi.

Dermot McMurrough (veya Diarmuid MacMurragh) (yak. 1110-71) İrlanda'da Leinster kralı (1126-71). Komşularıyla tutuştuğu yıllar süren kavgadan sonra 1166'da İrlanda yüksek kralına mağlup oldu ve sürgün edildi. İngiltere hükümdarı II. *Henry'nin desteğini almaya çalıştı. Beklediği yardım Pembroke Kontu Richard de Clare'den geldi. Richard de Clare, Dermot'a kızıyla evlenerek Leinster tahtının vârisi olmayı teklif etti. 1170'te Dermot, krallığını geri aldı. Ölümünden sonra Leinster, İngiliz toprağı oldu ve II. Henry, İrlanda'da İngiliz egemenliğini kurma yolunda ilk adımı attı.

Desai, Morarji (Rancchodji) (1896-1995) Hint devlet adamı ve milliyetçi önder. Cevahirlal Nehru'nun ölümünden sonra Desai, başbakanlık görevi için en güçlü adaylardan biriydi. Fakat sert ve otokrat tarzı yüzünden Kongre Partisi içinde çok fazla düşmanı vardı. 1977'de İndira Gandhi'ye karşı Janata Partisi'nden aday olmasına kesin gözüyle bakılıyordu; nitekim aday oldu ve seçimi kazandı. Başbakanlığı dönemindeki (1977-79) katı tavırları, ekonomik sorunların ve parti içindeki hizipleşmenin üstesinden gelmesini zorlaştırdı. 1979'da istifa etti.

Descartes, René (1596-1650) Fransız filozof, matematikçi, bilim insanı, genellikle modern felsefenin babası olarak nitelendirilir. Bilginin tam anlamıyla güvenilir temellerine inmeyi amaçlayan Descartes, sahip olduğu bütün inançlara kuşkucu bir yaklaşımla saldırmıştır. Kesin olan tek şeyin kendi bilinci ve dolasıyla da varlığı olduğu ("Cogito, ergo sum" Düşünüyorum, öyleyse varım) sonucuna varmıştır.

Desegregation[123] ABD'de siyahi vatandaşlara yönelik ayrımcılığa son vermeyi amaçlayan hareket. *Amerikan İçsavaşı'ndan sonra Güney eyaletlerinde pek çok ırk ayrımcılığı yasası yürürlüğe girmişti. Bu türden yasalar, Yüksek Mahkeme'nin 1896'da aldığı bir kararla desteklendi. Söz konusu karar, trenlerde beyaz ve siyahi insanların ayrı, fakat eşit olanaklara sahip mekânlarda seyahat etmesini gerektiren bir Louisiana eyalet yasasını Anayasaya uygun buluyordu. Sonraki 50 yıl boyunca çoğu Güney eyaleti "ayrı, fakat eşit" kuralını ırk ayrımcılığına dayalı mekânların gerekliliğine bir bahane olarak kullandı. 1909'da Ulusal Siyahi Halkın Yükselişi Birliği'nin (National Association for the Advancement of Colored People-NAACP) kurulmasıyla siyahi ve beyaz Amerikalılar, ırk ayrımına son vermek amacıyla mücadele etmeye başladı. Ancak bu insanlar, özellikle Güney'de devlet yetkililerinin ve beyaz örgütlerinin sert tepkisiyle karşılaştı. II. Dünya Savaşı'nda bir milyonun üzerinde siyahinin faal askeri hizmette bulunmasıyla değişim kaçınılmaz hale geldi. 1948'de Başkan Truman, silahlı kuvvetlerde ırk ayrımının sona erdirilmesi için talimat yayımladı. Tam anlamıyla toplumsal reformların yapılması ise ancak 1950 ve 1960'ların *vatandaşlık hakları hareketiyle mümkün oldu. 1954'te *On Dördüncü Anayasa Değişikliğine aykırı olduğu gerekçesiyle devlet okullarında ırk ayrımcılığını yasa dışı ilân eden Yüksek Mahkeme kararı (Brown v. Topeka İl Eğitim Müdürlüğü davası) bir dönüm noktasıydı. Martin Luther *King'in, *Özgürlük Yolcuları'nın ve diğer birey ve kurumların mücadeleleri sayesinde ırk ayrımcılığı sona erdi ve 1964 Vatandaşlık Hakları Yasası ve 1965 Seçme Hakkı Yasasının yolu açıldı.

123 ABD'deki toplumsal ve yasal bağlamında anlam kazanan "desegregation" kelimesi Türkçeye "ırk ayrımına son verme" olarak çevrilebilir. (ÇN)

Bahsi geçen yasalarla hukuki alandaki ırk ayrımcılıkları ve okuryazarlık sınavı ortadan kaldırıldı. Kuzey şehirlerinde siyahilere ayrılan gettolar varlığını korusa da ırkların eşitliği önündeki salt hukuki engeller yok edilmişti.

Desmoulins, Camille (1760-94) Fransız gazeteci ve devrimci. 1785'te Paris'teki *Parlement'te avukatlık yapmaya başladı. Dört yıl sonra, *Necker'in görevden alınmasının ardından Palais Royal'in dışında toplanan kalabalığa "çarpışma" çağrısında bulundu. 14 Temmuz'da kalabalık *Bastille'ye hücum etti. Desmoulins, bundan kısa bir süre sonra meşhur *Les Révolutions de France et de Brabant*[124] gazetesini çıkarmaya başladı. Gazetede **ancien régime* eleştirisi yaptı. 1790'da Lucile Duplessis'le evlendi ve *Danton'la yakın ilişkiye girdi. XVI. Louis'in idamı yönünde oy kullandı. *Jirondenlere ve gazeteci Jacques Brissot de Warville'ye karşı mücadele etti. Danton'un ılımlılık politikalarını desteklemesi *Robespierre'yi kızdırınca tutuklandı ve 5 Nisan 1794'te giyotinle idam edildi. Eşinin idam cezası da bir hafta sonra infaz edildi.

Dessalines, Jean Jacques (1758-1806) Haiti'nin siyahi imparatoru. Eski bir köle olan Dessalines, Haiti'nin Fransa'ya karşı kurtuluş savaşlarında *Toussaint L'Ouverture komutasında görev yaptı. Okuma yazma bilmemesine rağmen kendi imzasıyla bir bağımsızlık bildirisi yazdırdı. Fransa'nın Haitilileri ortadan kaldırmak üzere giriştiği savaşta mağlup edilmesiyle Haiti'nin genel valisi oldu. Ardından 1804'ün sonlarında İmparator I. Jacques olarak kendi kendine tahta çıktı. 1805'te gaddarca yönetimi nedeniyle çıkan *mulatto*[125] ayaklanmasını bastırmaya çalışırken öldürüldü.

124 Fransa ve Brabant Devrimleri. (ÇN)

125 Siyahi halklar ile beyazların çocuklarına verilen isim, melez. (ÇN)

Destroyer-Üsler Anlaşması (İngilizcesi Destroyer-Bases Deal) (1940) F. D. Roosevelt ile Churchill arasında yapılan bir II. Dünya Savaşı anlaşması. Destroyer Devri Anlaşması olarak da bilinen anlaşma uyarınca ABD, Britanya'ya 50 destroyer devredecekti. Britanya'nın bu gemilere çok ihtiyacı vardı. Karşılığında Britanya; Batı Hint Adaları, Newfoundland ve Britanya Guyanası'ndaki toprakları dahilindeki üslerin kullanım hakkını ABD'ye bıraktı. I. Dünya Savaşı'nda tasarlanan bu destroyerler, savaşın bütününde Britanya için ihtiyaç fazlası olarak kalsa da ilk ve en kritik evrelerinde mevcut refakat gemilerine çok önemli bir takviye oldu.

detant (Fransızca "yumuşama" anlamına gelen *détente* kelimesinden) Özellikle devletler arasında gerilen ilişkilerin yumuşamasına verilen isim. Bu anlamıyla kelime ilk defa 1908'de kullanıldı. *Soğuk Savaş döneminde 1970'lerin başında detant, "buzların erimesi" ifadesiyle özdeşleşti. Ayrıca Başkan Richard *Nixon ile Ulusal Güvenlik Danışmanı ve Dışişleri Bakanı Henry *Kissinger'in politikalarıyla anıldı.

Dettingen Muharebesi (27 Haziran 1743) *Avusturya Veraset Savaşı sırasında Britanya'nın Fransa karşısında kazandığı önemli bir zafer. Komutasındaki 40 bin Britanya, Hannover ve Avusturya askeriyle II. *George, Avusturya Hollandası'ndan Main Nehri kıyılarına doğru yürüyüşe geçti. George, Noailles'in başında olduğu sayıca üstün bir Fransız ordusu tarafından saldırıya uğrasa da düşmanı önce Main Nehri'nin, daha sonra da Ren Nehri'nin öbür tarafına sürmeyi başardı. II. George, savaş alanında komutanlık yapan son Britanya hükümdarıydı.

Deve Gowda, H. D. (1933-) Hint siyasetçi, başbakan. Haziran 1996'dan Nisan 1997'ye kadar, sallantıda olan Birleşik Cephe koalisyonunda başbakanlık yaptı. I. Kongre, Dewe Gowda'nın başbakan olduğu bir koalisyonu desteklemeyi reddetti.

Bunun üzerine Gowda görevinden istifa etti.

Devereux, Robert, II. Essex Kontu (1566-1601) İngiliz saray mensubu, I. *Elizabeth'in gözdesi. *Hollanda İsyanı (1586) sırasında askerlik yeteneğiyle sivrilse de faciayla sonuçlanan Lizbon Seferi'ne (1589) katılması ve Sir Philip Sidney'in dul eşiyle evlenmesi (1590) kraliçenin hoşuna gitmedi. Kraliçeyle arasındaki aşk-nefret ilişkisi 1590'lı yıllar boyunca devam etti. *Fransız Din Savaşları'nda (1591-92) bir İngiliz birliğine komuta etti. Cadiz'in ele geçirilmesinde (1596) pay sahibiydi. *Cecil grubuyla girdiği rekabetin dozu zaman içerisinde arttı. 1599'da Elizabeth, Hugh *O'Neill'in (Tyrone kontu) çıkardığı isyanı bastırması için onu kraliyet İrlanda vekili olarak atadı. Robert, yüz kızartıcı bir başarısızlığa uğradı ve görevlerinden alındı. Daha sonra, Cecil karşıtı bir darbe yapmak üzere Londra halkını örgütlemeye kalkışması (1601) yargılanıp vatan hainliğinden idam edilmesine yol açtı.

Devereux, Robert, III. Essex Kontu (1591-1646) İngiliz asker, *Yuvarlakkafaların (Roundhead) komutanı. Daha önce I. *Charles'e hizmet etmesine karşın *İngiliz İçsavaşı çıkınca kral karşıtı oldu. 1642'de Yuvarlakkafa kuvvetlerinin komutanı olarak atandı ve *Edgehill Muharebesi'nde orduya önderlik etti. Yuvarlakkafaların aldığı birkaç yenilginin ardından 1645'te *Yeni Ordu kurulunca Robert de görevini bıraktı.

Devrim Savaşları (1792-1802) *Fransız Devrimi'nin ardından Avrupa'da yaşanan bir dizi savaş. 1791'de XVI. Louis, Avusturya ve Prusya'nın desteğini almak üzere Fransa'dan Almanya'ya kaçmaya çalışsa da başarısız oldu. Nisan 1792'de Fransa, o dönem Belçika'yı da yöneten (Avusturya Hollandası) Avusturya'ya savaş ilân etti. Arka arkaya yenilgilerden sonra Fransa, 20 Eylül'de istilacı bir Prusya ordusunu Valmy'de bozguna uğrattı. Şubat 1793'te Britanya, İspanya ve Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'ne savaş açıldı. Fransa'da bir yıl boyunca Terör Dönemi hüküm sürdü. Öte yandan aynı sıralarda *Carnot'un becerileri sayesinde yeni ordular toplanmış ve eğitilmişti. Başlarda amaç, Fransa'nın Ren ve Alpler'deki "doğal sınırlarını" sağlama almaktı. Ancak 1795'ten itibaren Fransız orduları, Avrupa'yı fethetmeye girişti. Bu dönemde Bernadotte (müstakbel İsveç Kralı XIV. *Karl), Barthélemy Joubert (1799'da muharebede öldü) ve hepsinden önemlisi *Napoleon gibi genç parlak subaylar ortaya çıktı. Hollanda'nın tamamı fethedildi, Belçika ilhak edildi ve Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'nin içinden Batavya Cumhuriyeti yaratıldı. Ardından Fransız orduları, Ren boyunca ilerleyerek Güney Almanya'ya girdi. İsviçre, 1798'de Helvetya Cumhuriyeti yapıldı. 1796-1797'de Napoleon, bir orduyla İtalya'ya girerek Arcola'da Avusturyalıları yendi ve Venedik'i işgal etti. Arkasından Cisalpin ve Ligurya Cumhuriyetleri kuruldu. 1798'de bu kez Mısır'a bir sefer düzenleyen Napoleon'un filosu, Ebukir Körfezi'nde *Nelson komutasındaki Britanya filosu tarafından yok edildi. Bunun üzerine Napoleon, Paris'e döndü. Aynı sıralarda Avusturya ve Rus orduları, İtalya'yı yeniden işgal etmişti. 1799'da Napoleon, tekrar Alpler'i geçerek Avusturyalıları Marengo'da yenilgiye uğrattı. Aynı zamanda General Moreau da Hohenlinden'de ikinci büyük zaferini kazandı. Lunéville (1801'de Avusturya'yla) ve Amiens (1802'de Britanya'yla) Barış Antlaşmaları, Devrim Savaşları'nı sona erdirdi.

Dewey, George (1837-1917) ABD'li amiral. *Amerikan İçsavaşı sırasında Farragut komutasındaki Birlik (Kuzey) donanmasında görev yaptı. 1897'de Pasifik donanmasının komutanlığına getirildi. 1 Mayıs 1898'de *Manila Körfezi'nde İspanyol donanmasına karşı kazandığı zafer hem *İspanya-Amerika Savaşı hem de Pasifik'teki ABD emperyalizminin

geleceği açısından belirleyici önemdeydi. 1899'da New York'ta resmen zafer turuna çıktı ve ABD'nin ilk donanma amirali oldu.

Dışlayıcılar (İngilizcesi Exclusionists) Eski mahkumların özgür kalmasına karşı çıkan Avustralyalı yerleşimcilere verilen isim. Dışlayıcılar ismi, mahkûmların sürgün edildiği dönemde New South Wales eyaletinde eski mahkûmlara veya *emansipistlere yeniden vatandaşlık hakları verilmesine muhalefet edenler için kullanıldı. Dışlayıcıların önemli bir kısmını, sivil ve askeri devlet yetkilileri ile alaycı biçimde "Saf Merinos" olarak anılan soylu konducular ve yerleşimciler oluşturmaktaydı.

Diana, Galler Prensesi (doğum adı Leydi Diana Frances Spencer) (1961-97) Prens Charles'in eski eşi. VIII. Kont Spencer'in kızı olan Diana, 1981'de Galler Prensi Charles'le evlendi. Çift 1993'te kamuoyuna ayrıldıklarını açıkladı ve 1996'da resmen boşandı. Diana, arkadaşı Dodi Fayed'le beraber Paris'te bir trafik kazasında öldü. Ölümü, Britanya çapında eşi görülmemiş bir şekilde karşılandı: Binlerce demet çiçek kraliyet saraylarının önüne bırakıldı ve cenaze geçidine tahminlere göre 2 milyon insan eşlik etti.

Diane de Poitiers, Valentinois Düşesi (1499-1566) Fransa hükümdarı II. *Henri'nin metresi. Saraya I. François (1515-47) zamanında geldi. O zamanlar prens olan Henri, kendisinden 20 yaş büyük Diane'ye gönlünü kaptırdı. Henri tahta çıkınca Diane, "kraliçe" unvanı dışında kraliçe olmanın getirdiği her şeye sahip oldu. Dolayısıyla Henri'nin eşi Caterina de Medici'yi yerinden etmişti. Güzel ve kültürlü bir kadın olmasının yanında şair ve sanatçıların arkadaşı ve hamisiydi. Siyasi meselelerle pek ilgilenmedi ve servetini çoğaltmak ve ailesinin geçimini sağlamakla yetindi. Henri'nin ölümü (1559) üzerine Caterina, Diane'yi kraliyet mücevherlerini teslim etmeye zorladıktan sonra Chaumont'a sürdürdü.

Dias, Bartolomeu (yak. 1455-1500) Portekizli kâşif. Ümit Burnu'nu dolaşan ilk Avrupa seferine (1488) önderlik etti. Dias'ın keşfi sayesinde Atlantik ve Hint Okyanusları üzerinden Asya'ya bir deniz yolu açıldı. Dias, Batı Afrika kıyılarını incelemek üzere çıktığı seyahatte 26 derece güney enlemine, yani Namibya açıklarına yelken açtı. Gemileri burada bir fırtınaya yakalandı ve 13 gün boyunca daha da güneye sürüklendi. Diaz, Afrika'nın en güney ucuna yakın bir yerde karaya ayak bastı. Daha sonra kıyıdan doğuya doğru gittikçe karanın kuzey yönünde kaldığını fark etti. Diaz'ın keşfettiği buruna Fırtınalar Burnu ve Ümit Burnu gibi çeşitli isimler koyduğu düşünülmektedir. Bartolomeu Dias, Brezilya'yı keşfettiği başka bir seyahat sırasında 1500 yılında Ümit Burnu açıklarında can verdi.

Díaz, Porfirio (1830-1915) Meksikalı general ve devlet adamı, devlet başkanı (1877-80, 1884-1911). 1876'da bir askeri darbe gerçekleştirdi ve ertesi yıl devlet başkanı seçildi. İkinci devlet başkanlığı döneminde Diaz, merkezi otoriteyi sıkı tutan bir hükümet kurdu. Kırsal kesim işçilerinin ve Amerikan yerlilerinin gücünü kıran bu hükümet, melez kesimlerden ve toprak sahiplerinden destek gördü. Diaz, Meksika'nın altyapı ve sanayisinin geliştirilmesini teşvik etti. Yabancı sermaye ve mühendisleri demiryolu, köprüler ve madenler inşa etmek için kullandı. Meksika ekonomisinin aksamaya başlaması ve Francisco Madero (1873-1913) önderliğinde demokratik hareketin yükselmesi, nihayetinde Diaz'ın önce istifaya zorlanmasına ve 1911'de sürgün edilmesine yol açtı.

Diefenbaker, John George (1895-1979) Kanadalı devlet adamı. İlerici Muhafazakâr Parti liderliği (1956-57) ve Kanada başbakanlığı (1957-63) yaptı. Önemli toplumsal reform hamleleri gerçekleştirdi ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye çalıştı. Ancak 1960'ların başında

Kanada'nın yaşadığı ekonomik sıkıntıların giderek artması sonucunda Kanada dolarını devalüe etmek zorunda kaldı. Diefenbaker, dış ilişkilerde Kanada'nın ABD'ye bağımlılığını azaltmak istedi. Fakat, Kanada'nın aldığı nükleer füze başlıklarıyla ilgili olarak ABD'yle yaşadığı anlaşmazlık, partisine 1963 seçimini kaybettirdi.

Dien Bien Phu Muharebesi (1954) *Çinhindi Savaşı'nda yaşanan nihai çarpışma. Fransa, *Vietminh gerilla kuvvetlerini yenilgiye uğratma arayışındaydı. Bu kapsamda Fransız hava indirme birlikleri, Kasım 1953'te Dien Bien Phu köyünü ele geçirip tahkim etti. Fakat Fransızlar, Hanoi ile Laos sınırı arasındaki stratejik hattı göz ardı etmişti. Beklenmedik bir şekilde Vietnamlı komutan General *Giap, Çin'in verdiği ağır toplarla birlikte etkili bir kuşatma gerçekleştirdi. Giap, havadan 16.500 askerin takviyesini engelledi ve Mart-Mayıs 1954 arasında sekiz hafta boyunca köyü durmaksızın bombaladı. Sonunda Fransızlar teslim olmak durumunda kaldı. Arkasından gelen ateşkesle Çinhindi'ndeki Fransız egemenliği iki ay içinde sona erdi.

Dieppe Baskını (18-19 Ağustos 1942) II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'in Normandiya'daki Dieppe'ye yaptığı amfibi bir harekât. Harekâtın amacı buradaki Alman limanını, hava meydanını ve radar üssünü yok etmek; ayrıca denizden yapılan çıkarmalarda deneyim kazanmaktı. Baskına 1000'e yakın Britanyalı komando ile 5000 Kanadalı piyade katıldı. Çıkarma gemileri sahilin iki noktasında karaya yaklaştığı sırada başlayan ağır top ateşi, askerler arasında ciddi bir kargaşa yarattı. Saldırı başarısızlıkla sonuçlandı ve çıkarma kuvvetlerine geri çekilme emri verildi. Askerlerin üçte ikisinin kaybedilmesinin yanında Almanların sahilde konuşlu silahlarıyla 1 destroyer, 33 çıkarma gemisi batırıldı ve 106 uçak düşürüldü. Olayın kendisi bir facia olsa da bu baskından Kuzey Afrika, İtalya ve *Normandiya (Haziran 1944) Çıkarmaları için dersler alındı. Bu derslerin başında dikkatli planlama gerekliliği gelmektedir.

Diksikrat (İngilizcesi Dixiecrat) Güney eyaletlerindeki ABD'li Demokrat Parti üyelerinden ırk ayrımının ortadan kaldırılmasına karşı çıkanlara halk arasında verilen isim. 1948'de tutucu Güneyli Demokrat Parti üyeleri (Diksikratlar) tarafından *Eyalet Hakları Demokrat Partisi kuruldu. Bu grup, vatandaşlık hakları (*bkz.* VATANDAŞLIK HAKLARI YASALARI) konusundaki duruşundan dolayı Başkan Truman'ın yeniden Demokrat Parti'nin başkan adayı olmasına muhalefet ediyordu. Yeni kurulan partinin üyeleri, önlerindeki "Demokrat" sıfatını kaybetmeden her eyaletin kendi başkan adayını belirlemesini istiyordu. Truman'ın zaferinin ardından başkanlık mücadelesinden vazgeçmelerine karşın Kongre'de vatandaşlık hakları reformlarına direnmeye devam ettiler. Pek çok Diksikrat, 1960 ve 1970'lerde Cumhuriyetçi Parti'ye geçti.

Dimitrov, Georgi (1882-1949) Bulgar komünist önder. 1929'dan itibaren Berlin'de *Komintern'in Bulgaristan dairesi başkanıydı. 1933'te *Reichstag yakılınca diğer komünistlerle beraber bu saldırıya iştirak etmekle suçlandı. Davada yaptığı sağlam savunma üzerine Naziler onu bırakmak zorunda kaldı. Ardından Dimitrov, Moskova'ya yerleşti. 1945'te *Bulgaristan'daki komünist hükümetin başına getirildi ve sürecin sonunda başbakanı olduğu Bulgaristan Halk Cumhuriyeti kuruldu (1946). Dimitrov'un başbakanlığı döneminde devlet, amansızca Sovyetleştirildi.

Din Savaşları, Fransız *Bkz.* FRANSIZ DİN SAVAŞLARI.

Dingaan (ö. 1843) Zulu kralı (1828-40). Üvey kardeşi *Shaka'yı öldürdü. Başta

Avrupalı yerleşimcilere, misyonerlere ve Voortrekkerlere dostça yaklaştı. Ancak daha sonra Voortrekkerlerin önderi Piet Retief'i ve yandaşlarını haince katletti. Günümüzde Durban kentinin bulunduğu bölgedeki beyaz yerleşimine saldırmasına karşın *Kanlı Nehir Muharebesi'nde yenilgiye uğradı (1838). Muharebenin ardından kaçan Dingaan'ın yerine 1840'ta kardeşi Mpande kral oldu. Dingaan, Svaziland'a sürüldü ve üç yıl sonra orada öldürüldü.

Dingiswayo (ö. 1817) *Zulu Krallığı'nın kurucusu. Günümüzde Natal'ın kuzeyinde kalan bölgede Mthethwa kabilesinin şefi oldu (1807). Komşu Nguni halklarını fethederek çevresindeki grupların hepsine üstün bir güç yarattı. Ancak kurduğu askeri devlet ilkel nitelikteydi. Dingiswayo, Mozambik'le ticareti geliştirdi. Zulu kabilesinden Ndurande ailesinin reisi Zwide, Dingiswayo'nun egemenliğine başkaldırıp onu öldürdü. Dingiswayo, öldürülmeden önce halefi olarak *Shaka'yı belirlemişti.

Diocletianus (tam adı Gaius Aurelius Valerius Diocletianus) (245-313) Roma imparatoru (284-305). Birçok farklı cephede askeri meselelerle ve eyaletlerdeki isyanlarla uğraştı. 286'da İmparatorluk'u ikiye böldü; doğuda kendisini, batıda da Maximianus'u (ö. 310) hükümdar yaptı. 293'te devleti bir kez daha bölerek Illyricum eyaleti ile Tuna Nehri vadisini Galerius'un (ö. 311) Galya, İspanya ve Britanya'yı da Constantius Chlorus'un (ö. 306) hâkimiyetine bıraktı. Eski Roma'nın dinine, geleneklerine ve disiplinine hayran olan Diocletianus, eyaletlerde Roma hukukunun korunmasında ısrarcı oldu. Hıristiyanlara yönelik son ağır zulüm harekâtını (303) gerçekleştirdi. 305'te tahttan çekildi.

Diogenes (veya Diyojen) (yak. MÖ 400-yak. 325) Yunan filozof. Kiniklerin en meşhur figürü olan Diogenes, Antistenes'in (yak. MÖ 445- yak. 365) öğrencisiydi. Atina'da aşırı yoksulluk içinde ve münzevi bir yaşam sürdü (efsaneye göre bir fıçıda yaşamıştır). Diogenes'e *Kuon* (köpek) lakabı takıldı; Kinikler de ismini bu lakaptan aldı. Diogenes, kendi kendine yeterliliğin ve toplumsal kurallara aldırmadan doğal, bastırılmamış davranışların önemini vurgulamıştır. Hakkında anlatılan pek çok hikâyeden birinde eline gündüz gözüyle bir fener alan Diogenes, "dürüst bir insan arıyorum" der.

Diponegoro (veya Dipanagara) (1785-1855) Cavalı prens, Hollandalılara karşı verilen *Cava Savaşı'nın (1825-30) önderi. Hollandalılarla mücadelesi Cava toplumunun desteğini kazandı ve birçoğu onu modern çağların Mesihi olarak gördü. Cava'yı yabancı etkisinden kurtaracağına inanılarak prense *Ratu Adil* (Cavaca "Adil Kral") ismi verildi. Cava mistisizmi-İslam sentezinden güç alan Diponegoro, Hollandalılardan kendisini Cava'da İslam'ın koruyucusu olarak tanımalarını istedi. Ancak, özellikle hareketli sütunlar ile müstahkem karakolların (*benteng*) kullanımı gibi Hollanda'nın başvurduğu askeri taktikler, nihayetinde Diponegoro'yu masaya oturmaya zorladı. Prens, müzakereler için geldiği konferansta haince tutuklandı ve sürgün edildi.

Direktuvar (1795-99) *Jakoben diktatörlüğü ile Konsüllük arasındaki sıkıntılı yıllarda Fransa'yı yönetmiş yapı. Direktuvar, iki yasama organından oluşuyordu: Beşyüzler Meclisi ve İhtiyarlar Meclisi. Ayrıca meclisler tarafından seçilen ve beş direktörden oluşan bir yürütme organı vardı. Ilımlıların hâkim olduğu Direktuvar'ın amacı içeride ekonomik ve mali sorunları aşarak, dışarıda da savaşı sona erdirerek ülkeyi istikrara kavuşturmaktı. 1796'da Direktuvar, enflasyon ve para kriziyle mücadelede yeni önlemler aldı. Öte yandan halk içindeki rahatsızlıklar artmış, Jakobenler yeniden bir araya gelmeye başlayınca muhalefet de yükselmişti. François *Babeuf tarafından düzenlenen bir komplo başarıyla ezilse de bu

olay üzerine Direktuvar, artık kralcılardan destek alması gerektiği kanaatine vardı. Ertesi yıl yapılan seçimlerde *Napoleon'un da desteğiyle iktidarı yeniden ele alma kararı alındı.
İkinci dönem Direktuvar, iç politikada otoriter bir çizgi ("Direktuvar Terörü") benimsedi. Böylece bir süreliğine göreceli bir istikrar yakalandı. Mali reformların da kısmen başarı elde etmesi bunda etkili oldu. Ancak tarım ve sanayide yaşanan ekonomik sorunlar 1798'den itibaren muhalefetin yeniden ayağa kalkmasına yol açtı. Üstüne 1799'da dışarıda alınan yenilgiler eklenince ortaya bir kriz çıktı. Yabancı devletlerin işgalinden ve Jakoben darbesinden korkan Direktörler, Napoleon'dan yardım istedi. Napoleon da bu fırsatı kullanarak iktidarı ele geçirdi.

Direniş Hareketleri II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası'na ve Japonya'ya karşı savaşmış yeraltı gruplar. Direniş hareketlerinin faaliyetleri arasında yeraltı gazeteleri yayımlamak, Yahudilerin ve esirlerin kaçmasına yardımcı olmak, gizli radyolar aracılığıyla istihbarat iletmek ve sabotaj eylemleri düzenlemek bulunuyordu. İşgal altındaki Avrupa'da genellikle komünist ve komünist olmayan örgütler arasında derin ayrılıklar mevcuttu. Bunların başında *Maquis'in etkin olduğu Fransa geliyordu. Belçika, Yugoslavya ve Yunanistan'da da benzer bölünmeler vardı. Komünist partiler, başta pasif kalsa da Almanların Sovyetler Birliği'ni istila etmesinin (Haziran 1941) ardından onlar da yeraltı gruplara girdiler ya da yenilerini kurdular. Hollanda, Danimarka ve Norveç'te direniş, birlik içinde yürüyor ve Londra'yla yakın işbirliği yapıyordu. 1940'ta hem Avrupa'daki hem de Uzakdoğu'daki düşmanlara yönelik yıkıcı faaliyetlerin eşgüdümünü sağlamak üzere Londra'da Britanya Özel Harekât İdaresi (Special Operations Executive-SOE) oluşturuldu. SOE, aynı zamanda direniş hareketlerine gizlice havadan silah ve teçhizat yardımı da yapacaktı. Uzakdoğu'da gizli harekâtlar, Britanya ve ABD istihbarat örgütleri aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Bu harekâtların çoğu istihbarat toplama, psikolojik savaş ve esirlerin kurtarılması gibi amaçlarla yapılıyordu. Öte yandan seçilmiş tesislere ve iletişim hatlarına yönelik sabotajlar söz konusu ülkede doğmuş, milliyetçi ve genellikle komünizmden etkilenen gerillalarca yürütülüyordu.

Disraeli, Benjamin, I. Beaconsfield Kontu (1804-81) Britanyalı Tory partisi üyesi devlet adamı, başbakan (1868, 1874-80). İtalyan-Yahudi kökenli olan Disraeli, Sir Robert Peel'den sonra Tory partisinin yeniden inşasında büyük bir rol oynadı. Partiyi korumacı tutumdan uzaklaştırdı ve ilgiyi İmparatorluk anlayışında topladı. Seçmen sayısını ikiye katlayan ikinci Reform Yasasının (1867) arkasında esas olarak o vardı. Başbakan olarak ikinci döneminde Britanya'nın Süveyş Kanalı'nın çoğunluk hisselerini almasını sağladı (1875). Ayrıca Kraliçe Victoria'yı Hindistan imparatoriçesi yaptı. İçeride Disraeli Hükümeti, toplumsal alanda pek çok faydalı yasa çıkardı. Bu yasalar arasında kamu sağlığının ve fabrikalardaki çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik önlemler yer almaktadır. Disraeli, başta *Coningsby* (1844) ve *Sybil* (1845) olmak üzere birkaç roman kaleme aldı. Romanlarında siyasi yaşamındaki tecrübelerden yararlandı.

diyaspora (Yunanca "dağılma" anlamında) İsrail'in dışında dünyaya dağılmış Yahudi topluluklara verilen isim. Dünyaya dağılma süreci, MÖ 721 ve 597'de Asur ve Babillerin Yahudileri topraklarından kovmasıyla başladı. Arkasından gönüllü göçlerle devam etti ve MS 70'te Roma'nın Kudüs'teki Tapınak'ı yıkmasıyla ivme kazandı. MS 1. yüzyıla gelindiğinde başta Babil ve Mısır olmak üzere Levant'tan İtalya'ya kadar Yahudi topluluklara rastlanmaktaydı.
Ortaçağ'ın ilk zamanlarından itibaren İspanya, Yahudi bilginlerinin ana mer-

keziydi. 1492'de *Engizisyon bütün Yahudileri ülkeden çıkarana kadar bu böyle devam etti. Fransa ve Almanya'da da seçkin Yahudi bilginler yaşamaktaydı. Ancak Haçlı Seferleri'yle birlikte *antisemitizm yayılmaya başladı. Birçok şehirde Yahudiler gettolara hapsediliyordu. Polonya ve Litvanya, zulme uğrayan Yahudilere kucak açtı ve 17. yüzyılda artık Doğu Avrupa diyasporanın ağırlık merkezi oldu. Ancak 1880'lerde birçok Yahudi, buradaki kıyımlardan kaçarak daha da batıya, Almanya ve Britanya üzerinden ABD'ye gitmek zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı'nda Almanların uyguladığı *Holokost ile Avrupa'da kalan Yahudi toplulukların birçoğu ortadan kaldırıldı. Bugün diyasporanın ana merkezi 6 milyon civarında Yahudi'nin yaşadığı ABD'dir.

Diyet (Ortaçağ Latincesinde "bir günlük toplantı" anlamında) Zümrelerin ve temsilcilerin toplantılarına, hatta yasama meclislerine verilen isim. Kutsal Roma İmparatorluğu bünyesindeki Alman devletlerinden temsilciler (ve imparator) 1806'ya kadar İmparatorluk Diyeti'nde (Reichstag) bir araya geliyordu. *Ayrıca bkz.* WORMS DİYETİ

Diyojen *Bkz.* DIOGENES.

Dix, Dorothea Lynde (1802-87) ABD'li insani ve tıbbi reformcu. Hapishane reformunun gerçekleştirilmesi için mücadele etti ve ruhsal hastalıklara sahip kimselerin tedavisinde iyileştirme yapılması talebinde bulundu. *Amerikan İçsavaşı'nda Birlik'in hemşirelerinden sorumluydu. Belki de en büyük başarısı, pek çok eyaleti akıl hastalarının bakımında doğrudan sorumluluk almaya ikna etmesiydi.

doç 7-18. yüzyıl arası Venedik, Cenova ve Amalfi'de devletin en yüksek makamına sahip kişinin unvanı. Makam, ilk kez Venedik'te ortaya çıktı. 1032'de soydan intikal uygulaması resmen yasaklandı ve bir seçim yapıldı. Belli başlı kesimlerin nüfuzunu kullanarak egemenlik kurmasını engellemek adına seçim sistemi sürekli daha da karmaşık hale getirildi. Buna karşın, adayların çoğu 9-10. yüzyıllarda Participazio ve Candiano, 13-14. yüzyıllarda ise Tiepolo ve Dandolo ailelerinden çıktı. 1797'de *Napoleon'un ülkeyi fethetmesiyle sistem sona erdi. 1339'dan itibaren Cenova'da da benzer bir sistem yürürlüğe girdi. 1515'e kadar demokratik, sonrasında aristokratik bir makam olan Cenova'daki doçluk da Napoleon'a yenik düştü. Venedik'te ilk doç sarayı 814'te inşa edildi ve 976'da yıkıldı. Kentte hâlâ ayakta duran gotik yapının temeli ise 14. yüzyılın başlarında atıldı.

dofen (Fransızcası **dauphin**) Fransa'da kralın velialıdına verilen unvan. Dauphiné, güneydoğu Fransa'da bir bölge olup daha önce Romalılar, Burgonyalılar ve Franklar tarafından fethedildi. Bir zamanlar *Kutsal Roma İmparatorluğu'nun toprağıyken daha sonra Arles Krallığı'na geçti. 1029'da D'Albon kontları bölgeye hâkim oldu ve kontlar 1133'ten itibaren "Dauphin de Viennois" unvanını aldı. 1346'da unvan, müstakbel Fransa Kralı V. *Charles'e satıldı. O tarihten sonra Fransa tahtının veliahtları dofen unvanını kullanmaya başladı. Dauphiné bölgesi 1453'te *Parlement statüsü kazandı. Ancak 1457'de kraliyet topraklarına ilhak edildi ve özellikle *Fransız Din Savaşları sırasında yerel ayrıcalıklarını kaybetti.

Doğu Afrika Topluluğu (1967-77, 2000-) Doğu Afrika ülkelerinden meydana gelen bir ekonomik birlik. Örgüt; Haziran 1963'te Kenya, Tanzanya ve Uganda arasında ticareti, haberleşmeyi ve ekonomik kalkınmayı iyileştirmeye yönelik bir niyet bildirisiyle meydana geldi. Bu örgütün ismi Doğu Afrika Ortak Hizmetler Teşkilatı'ydı; ortak para birimi, ortak pazar ve ortak gümrük oluşturmuştu. Daha sonra bu yapı, Kampala Antlaşması'yla (1967) merkezi Tanzanya'nın Arusha kentinde olan

Doğu Afrika Topluluğu'na dönüştürüldü. 1971'de Uganda'da Idi *Amin rejimi kurulana dek Doğu Afrika Topluluğu ciddi bir ekonomik ilerleme sağladı. 1977'de Topluluk dağıldı. 2000'de yeniden kuruldu. 2009'da Ruanda ve Burundi katıldı. 2005'te bir gümrük birliği ilân edildi. 2010'da ise üyeler; malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin ortak bir pazar bünyesinde serbestçe dolaşması yönünde irade birliğine vardı.

Doğu Almanya *Bkz.* ALMAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ.

Doğu-Batı Bölünmesi Ortodoks Kilisesi ile Katolik Kilisesi arasında, 1054'te kesinleşen bölünmeye verilen isim. İki kilise arasındaki gerilim, *Roma İmparatorluğu'nun Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesine ve ardından 4. yüzyılda başkentin Roma'dan Konstantinopolis'e taşınmasına kadar gitmektedir. Giderek ayrışan iki farklı bakış açısının oluşma sebebi, bir yanda Batı'nın daha önce istilacı olan barbarlar tarafından işgal edilmesi, diğer yanda Doğu'nun ise klasik dönem dünyasının mirasçısı olarak kalmasıydı. Bu ayrışma, papaların Doğu'daki *Bizans İmparatorluğu yerine Batı'daki *Kutsal Roma İmparatorluğu'na yüzünü dönmesiyle (özellikle *Charlemagne döneminden itibaren) daha da kötüleşti. Öte yandan dini öğretilerde ve papanın yetkilerinin niteliği konusunda da anlaşmazlıklar yaşandı. 1054'te iki kilise, resmi temsilcileri aracılığıyla birbirini aforoz edip kınayınca sıkıntılar doruk noktasına ulaştı. 1204'te Dördüncü *Haçlı Seferi'nin Konstantinopolis'e yönelerek kenti yağmalaması ve ardından orada bir süreliğine Latin İmparatorluğu kurmasıyla aradaki uçurum iyice büyüdü. Başta Lyons II (1274) ve Floransa (1439) Konsilleri olmak üzere iki kiliseyi tekrar yakınlaştırma yönünde çeşitli girişimler yapılsa da bu bir araya gelişlerin geçici olduğu sonradan anlaşılmıştır. 1453'te *Osmanlı Türkleri Konstantinopolis'i fethetti ve neredeyse bütün eski Bizans İmparatorluğu topraklarını yüzyıllarca elinde tuttu. Böylece iki kiliseyi tekrar birleştirme çabaları da fiilen sona erdi. Taraflar arasındaki ayrılıkları çözmeye yönelik iletişim kanalları, ancak yeni yeni tekrar açılmaktadır.

Doğu-Batı ilişkileri II. Dünya Savaşı'ndan itibaren başlayan, ABD ile müttefiklerinin (Batı) bir tarafta, eski Sovyetler Birliği ile müttefiklerinin (Doğu) diğer tarafta olduğu ilişkiler. Savaştan sonra ABD ve Sovyetler Birliği, karşı ideolojileri temelinde ve küresel çıkarları çerçevesinde iki süper güç olarak ortaya çıktı. ABD'nin çıkarları Batı Avrupa'nın güvenliğinden geçmekteyken Sovyetler Birliği de Doğu bloku ülkeleri üzerinde etki alanını genişletmeye çalışıyordu. Fakat Doğu Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin bu çabalarından memnun değildi. Bu da Yugoslavya'nın 1948'de Stalin'den kopmasına ve Sovyetler Birliği'nin Polonya, Çekoslovakya ve diğer yerlerde muhalifleri bastırmasına yol açtı. İki taraf da giderek artan nükleer kapasiteye sahipti. Dünya siyasetinin iki kutba bölündüğü gerçeği, *NATO ve *Varşova Paktı şeklinde iki ittifak sisteminin oluşmasından da anlaşılıyordu. Arkasından karşılıklı güvensizlik ve rekabet dönemi geldi. Bu dönemin belirleyici nitelikleri; ideolojik farklılıklar, *propaganda, silahlanma, askeri tehdit ve ara ara yaşanan yanlış anlama ve krizler. Tüm bunlar *Soğuk Savaş ismiyle anılmaya başlandı. İki taraf da nükleer cephaneliklerini doldurdu (bkz. Silahlanma Yarışı) ve nüfuzlarını gelişmekte olan dünyaya yaymaya çabaladı. Öte yandan 1960'ların başında Çin ve Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimler arasındaki ideolojik bölünme ve hem Doğu'dan hem de Batı'dan bağımsız kalma girişimi olan *Bağlantısızlar Hareketi'nin oluşturulması sonucunda Soğuk Savaş'ın ilk dönemindeki katı kutuplaşma havası kırıldı. 1970'lerde ilişkilerin iyileştiği bir *detant süreci yaşandı. Bu yumuşama süreci, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı

işgaliyle (1979) sona erdi. Kimileri tarafından Sovyetler Birliği'nin bu harekâtının ikinci bir Soğuk Savaş başlattığı öne sürüldü. Fakat 1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'nde **glasnost* ve *perestroyka* politikaları yükselmeye başladı; Sovyet ordusu Afganistan'dan çekildi (1989); Doğu blokunda komünizm düşüşe geçti; 1990'da Almanya yeniden birleşti ve aynı yıl Varşova Paktı dağıtıldı. 1991'de Sovyetler Birliği, varlığını sona erdirdi. Bunun üzerine bağlı cumhuriyetler bağımsızlıklarını ilân etti. 1997'de Rusya ile NATO arasında resmi bir ittifak imzalandı. Diğer yandan Rusya, NATO politikalarından duyduğu rahatsızlıkları dile getirmeye devam etti ve eski Yugoslavya'daki uluslararası faaliyetleri eleştirdi. Buna karşın Doğu-Batı ilişkilerindeki askeri karşılaşmaların sona ermesi ve iki taraf arasında daha sağlam işbirliği umutlarının ortaya çıkmasıyla, Doğu-Batı güç dengesi uluslararası ilişkileri şekillendiren başlıca etken olmaktan çıktı.

Doğu Cephesi (II. Dünya Savaşı, 1939-45) Doğu Avrupa'da gerçekleşen bir dizi askeri harekât. *Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nın (1939) arkasından gelen ilk harekâtta (Eylül 1939) Almanya, Polonya'yı işgal etti. Sovyet kuvvetleri de doğudan ülkeye girince Polonya çöktü. *Fin-Rus Savaşı'nda Finlandiya mağlup oldu. Haziran 1941'de Hitler, tek seferlik müttefiki Sovyetler Birliği'ne beklenmedik bir taarruz başlattı. İtalya, Romanya, Macaristan, Finlandiya ve Slovakya da istilaya katıldı. 1941'in sonuna gelindiğinde Almanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın çoğunu ezip geçmiş, Leningrad'ı kuşatmış ve Moskova'ya yaklaşmıştı. Rusya'nın kışı Alman taarruzunu durdurdu. Moskova'ya yönelik saldırı, Sovyetler Birliği'nin karşı taarruzuyla önlendi. Britanya da artık Sovyetler Birliği'yle ittifak kurmuştu. 1941'de iki ülke beraber İran'ı işgal ederek Kızıl Ordu'ya Britanya ve ABD'nin yardım göndermesi için buz tutmuş Murmansk'a alternatif bir yol açmış oldu. 1942 yılı boyunca *Leningrad kuşatma altında kaldı. Öte yandan *Stalingrad'a ve Kafkasya'daki petrol yataklarına doğru bir Alman taarruzu başladı. *Kursk, Harkov ve Rostov kentlerinin yanında Kırım da ele geçirilmiş, petrol merkezi Maykop'a ulaşılmıştı. Bu noktada Sovyet hattı sağlamlaştırıldı ve karşı taarruz için kuvvetler toplandı. Söz konusu taarruz Aralık 1942'de başladı. Arkasından Şubat 1943'te Stalingrad kurtuldu. Burada 330 bin Alman askerinin teslim olması, savaşın dönüm noktası oldu. Almanlar, yeni bir taarruzla Harkov'u tekrar almayı başarsa da Temmuz'da Kursk Muharebesinde ağır bir yenilgi aldı. Kızıl Ordu artık ilerleyişine devam ediyor, 1943-1944 kışında yeniden Dinyeper Nehri'ne ulaşıyordu. Kasım 1943'te Hitler, Atlantik tarafını savunmak için Doğu Cephesi'ndeki kuvvetlerini geri çekti. 1944'te Ocak-Mayıs ayları arasında gerçekleştirilen Sovyet taarruzları sonucunda Leningrad kurtarılmış, Kırım ve Odessa tekrar alınmış, Polonya'ya yeniden girilmişti. Yılın geri kalanında ve 1945'te Kızıl Ordu'nun ilerleyişi sürdü. Ocak 1945'te sonunda Almanya'ya girildi. Nisan'a gelindiğinde Kızıl Ordu, batıdan gelen Müttefik ordularının öncü gruplarıyla birleşti. 2 Mayıs'ta Berlin, Sovyet ordusuna teslim oldu. Doğu Cephesi'ndeki zaferin bedeli, en az 20 milyon insan hayatıyla ödenmişti.

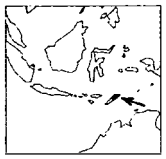
Doğu Hindistan Şirketi (İngiliz) Londralı tüccarlardan meydana gelen bir *beratlı şirket. Şirket, zamanla Asya'daki ticari imtiyazlarını Hindistan merkezli bir bölgesel imparatorluğa dönüştürmüştür. 1600'de imtiyazlarını alan Şirket, kısa bir süre sonra Baharat Adaları'nı (Maluku) Hollandalılara kaptırdı. Ancak 1700'e gelindiğinde başta Madras, Bombay ve Kalküta olmak üzere Hindistan'daki önemli ticaret limanlarını elde etmişti. 18. yüzyılın ortalarında Avrupa'da İngiltere-Fransa arasındaki çatışmaların bir yansıması olarak İngiliz Doğu Hindistan Şirketi ile *Fransız Doğu Hindistan Şirketi bir üstün-

lük mücadelesine girişti. İngiliz komutan Clive, Fransız valisi Dupleix'i güney Hindistan'da köşeye sıkıştırmış, ardından Bengal'in zengin kuzeydoğu bölgelerine girmişti. 1757'de Bengal hükümdarına karşı kazanılan zafer sonucunda bir yayılma yüzyılı başladı. Doğu Hindistan Şirketi, Fransızlarla sağlam bir rekabet içinde de olsa, Hindistan'daki en büyük Avrupalı tüccar konumuna yükselmişti. Şirket, giderek daha da fazla sömürge hükümetinin bir aracı gibi hareket ediyordu. 1833'e kadar bütün ticari tekeller kaybedildi. Doğu Hindistan Şirketi, Britanya'nın Hindistan'daki idari temsilcisi durumuna gelmişti. *Hindistan Ayaklanması sırasında 1857'de yaygın görülen ayaklanmalar, 1858'de Hindistan Yasaları aracılığıyla Hindistan'ın Şirket denetiminden Britanya egemenliğine geçirilmesine yol açtı. Nihayetinde Şirket de 1873'te dağıtıldı. *Ayrıca bkz.* HOLLANDA DOĞU HİNDİSTAN ŞİRKETİ.

Doğu Ortodoks Kiliseleri *Bkz.* HIRİSTİYANLIK.

Doğu Timor (veya Timor-Leste)

Başkent:	Dili
Yüz ölçümü:	14.874 km²
Nüfus:	1.172.390 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 ABD doları = 100 sent
Dini yapısı:	%96,9 Katolik; %2,2 Protestan; %0,3 Müslüman
Etnik yapısı:	Avustronezyalı, Papualı, Çinli azınlık
Diller:	Portekizce, Tetum (ikisi de resmi), Endonezyaca, İngilizce, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağlantısızlar Hareketi

Güney Malay Takımadaları'ndaki Timor adasının doğu yarısını oluşturan bir Asya ülkesi. Adanın batı yarısı Endonezya'nın parçasıdır.

Fiziki Doğu Timor, esas itibariyle dağlık olup muson iklimine sahiptir.

Ekonomi Son dönemde denizde petrol ve doğalgaz rezervleri bulunması petrolü başlıca ihracat kalemi haline getirmiş, kamu gelirlerini büyük oranda artırmış ve yüksek büyüme oranlarına yol açmıştır. Öte yandan bu özel alanın ev ekonomisine pek etkisi olmamıştır. Ülkede işgücünün neredeyse üçte ikisi tarımda istihdam edilmekte ve nüfusun beşte ikisi yoksulluk içinde yaşamaktadır. İşsizlik oranları yüksektir. Kahve, sandal ağacı kerestesi ve mermer diğer önemli ihracat kalemleridir. Pirinç ve mısır da önde gelen ekim ürünleri arasında yer alır. Petrol gelirleri; devletin elektrik, yol ve diğer altyapı projelerine giderek artan harcamalarının maliyetini karşılamaktadır.

Tarih Sömürge olduğu dönemde Timor, Hollanda Batı Timoru ve Portekiz Doğu Timoru olarak ikiye bölünmüştü. 1950'de Batı Timor, yeni kurulan Endonezya Cumhuriyeti'ne katıldı. Portekiz sömürge imparatorluğunun çöktüğü sıralarda, 1975'te Doğu Timor, kısa bir süreliğine Portekiz'den bağımsızlığını ilân etse de Endonezya tarafından istila ve işgal edildi. Ülkede yaşayanların isteklerini dikkate almayan Endonezya, 1976'da Doğu Timor'u resmen ilhak etti ve Timur Timur veya Loro Sae isimli bir eyalete dönüştürdü. Bağımsızlık hareketi şiddetli biçimde bastırıldı. 1999'da BM denetiminde yapılan bir referandumdan ezici bir bağımsızlık talebi çıktı. Öte yandan Endonezya yanlısı milisler, bağımsızlık yönünde oy kullananların çoğunu öldürdü ve başkent Dili'yi yerle bir etti. Binlerce insan ya kaçtı ya da saklandı. Bağımsızlığa geçişi sağlamak

üzere bir BM idaresi ve barışı koruma gücü oluşturuldu. Mayıs 2002'de bağımsızlık kazanıldı ve eski gerilla lideri Xanana Gusmão devlet başkanı oldu. 2006'da güvenlik güçlerinin eski mensuplarının da dahil olduğu şiddet eylemleri gerçekleşti. Düzeni yeniden tesis etmek adına çağrılan BM güçleri, 2012'ye kadar ülkede kaldı. 2007'de José Ramos-Horta devlet başkanlığına seçildi. Ramos-Horta, 2008'de bir suikast girişimi atlattı. 2012'de devlet başkanlığı görevini Taur Matan Ruak devraldı.

Dokuz Yıl Savaşı (1688-97) Büyük İttifak Savaşı olarak da bilinen Savaş, Fransa'nın Renanya'ya saldırısıyla başladı ve daha sonra Fransa hükümdarı XIV. *Louis ile Britanya hükümdarı III. *William arasında bir güç mücadelesine dönüştü. 1688'de Fransız orduları Köln ve Pfalz bölgesini istila edince Augsburg Birliği üyeleri silaha sarıldı. Bu sırada William, II. *James'i İngiltere tahtından atmıştı. 1689'da Fransa'ya karşı İngiltere, Birleşik Hollanda Cumhuriyeti, Avusturya, İspanya ve Savoy'dan oluşan Büyük İttifak kuruldu. Fransızlar, Pfalz'dan çekildi. Fransız ordusunun desteklediği II. James, İrlanda'da *Boyne Muharebesi'nde yenilgiye uğratıldı. 1690'da Fransız donanması, Beachy Head açıklarında bir zafer kazansa da 1692'de La Houge Muharebesi'ni kaybetti. Buna karşın Fransızların kontrolündeki korsanlar müttefik ticaretini zarara uğratmaya devam ediyordu. Kuzey İtalya ve Katalonya'daki Fransız seferleri başarılı oldu; fakat İspanyol Hollandası'ndaki savaş arka arkaya gelen uzun kuşatmalarla çıkmaza girmişti. William'ın tek başarısı Namur'un geri alınmasıydı. Askeri alanda elde edilen kazanımlara rağmen savaş, Fransa için ağır bir yenilgiyle sonuçlandı. Zira Fransa'nın mali kaynakları, Britanya ve Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'ninkine eşit değildi. Nihayetinde Ryswick Antlaşması'yla barış sağlandı.

dolar diplomasisi ABD'nin mali çıkarlarına göre belirlediği dış politikasını tanımlamak üzere kullanılan bir kavram. İlk defa Başkan *Taft'ın uygulamaya başladığı bir politikayla gündeme geldi. Bu politika kapsamında yatırımlar ve krediler, merkezi devletin desteği ve teminatıyla, 1909'dan sonra Çin'deki demiryolu inşaatlarını finanse etmeye ayrıldı. Aynı politika Haiti, Honduras ve Nikaragua'da da uygulandı. ABD, silahlı kuvvetlerinin desteğini arkasına alarak bu ülkelere kredi verdi. Ayrıca ABD, 1911'de bu üç ülkeye de bir gümrük tahsildarı atadı. Dolar diplomasisi, Woodrow *Wilson tarafından reddedilse de ABD'nin mali çıkarlarını destekleyecek benzer müdahaleler (özellikle Latin Amerika'da) ABD dış politikasının sürekli tekrarlayan bir özelliği haline geldi.

Dollfuss, Engelbert (1892-1934) Avusturyalı devlet adamı, şansölye (1932-34). 1932'de Hıristiyan Sosyalist Parti'nin lideri ve şansölye olarak seçildi. 1933'ten itibaren Avusturyalı Nazilerin *Anschluss* (Avusturya ve Almanya'nın birleşmesi) için yaptığı hamlelere daha etkili karşılık verebilmek için ülkeyi parlamentosuz yönetmeye çalıştı. 1934'te faşist bir anayasayı yürürlüğe soktuktan beş ay sonra Avusturyalı Nazilerin sonuçsuz kalan darbe girişiminde öldürüldü.

Dominicus (Aziz) (1170-1221) Dominiken papaz tarikatının kurucusu. İspanya'da soylu bir ailede doğdu. Fakat gençliğinden itibaren yalın bir hayatı benimsedi. Önce rahip, daha sonra Osma Katedrali'nde katedral rahibi oldu. 1215'te Dördüncü *Laterano Konsili'ne katıldı. Aynı yıl Dominiken tarikatını kurdu. Mensupları beyaz tuniğin üzerine siyah pelerin taktığı için tarikat, "Kara Papazlar" olarak da anılmıştır. 13. yüzyılda çok meşhur olan Dominiken tarikatı, bazı papalar tarafından Haçlı Seferleri'ne çağrı ve *Engizisyon'da kullanılmıştır.

Dominik Cumhuriyeti

Başkent:	Santo Domingo
Yüz ölçümü:	48.670 km²
Nüfus:	10.219.630 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Dominik pesosu = 100 sentavo
Dini yapısı:	%95,0 Katolik
Etnik yapısı:	%73,0 melez; %16,0 beyaz; %11,0 siyahi
Diller:	İspanyolca (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Karayipler'de Hispanyola Adası'nın doğu bölümünde yer alan bir ülke.

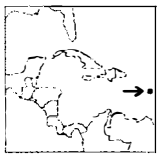
Ekonomi Ülkede son yıllarda telekomünikasyon, gümrüksüz sanayi bölgeleri ve turizm geliştirilmiştir. Artık bu sektörler, daha önce ekonominin büyük bir kısmını oluşturan tarımın yerini almıştır. Nikel başlıca ihraç malıyken şeker, altın ve gümüş de önemli bir yer tutar. Dominik Cumhuriyeti, Avrupa veya ABD'den Panama Kanalı'na giden önemli deniz yollarının üzerinde, stratejik bir konumdadır.

Tarih Hispanyola Adası, Fransa ile İspanya arasında bölünmüştü. 1795'te Fransa, adanın tamamında egemenliği eline aldı. *Toussaint L'Ouverture adayı ele geçirse de çok geçmeden İspanyollar, 1809'da adanın doğu bölümünde hâkimiyeti yeniden sağladı. 1821'de Dominik Cumhuriyeti, İspanya'dan bağımsızlığını ilân etse de ertesi yıl bu sefer Haiti tarafından ilhak edildi. 1843'te Dominikliler, Haiti egemenliğine karşı isyan ederek 1844'te ikinci kez bağımsızlığını elde etti. 1861-1865 arasında Dominik Cumhuriyeti, tekrardan İspanya'ya ilhak edildi. Ülke, 1865'te Buenaventura Báez önderliğinde üçüncü bir bağımsızlık savaşı daha yaptı. Arkasından anarşi, devrimler ve diktatörlükler geldi. 1905'te ülke artık iflas etmişti. ABD, adada mali denetimi eline almasına karşın kargaşalık sürdü ve ülke ABD deniz kuvvetleri tarafından işgal edildi (1916-24). 1924'te bir anayasal hükümet kuruldu. Ancak bu hükümet, Rafael *Trujillo tarafından alaşağı edildi. Trujillo'nun diktatörlüğü 1930'dan 1961'e kadar sürmüştür. Trujillo suikasta uğrayınca Devlet Başkanı Juan Bosch demokratik bir hükümet oluşturdu (1962-63). O da askeri darbe sonucunda sürgüne gönderildi. İçsavaş nedeniyle ve komünistlerin yönetimi ele geçireceği korkusuyla 1965'te bir ABD müdahalesi daha geldi. 1966'da yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. Bu tarihten beri demokratikleşme süreci istikrarlı bir şekilde ilerledi. 1986 seçimlerinde Reform Partisi iktidara geldi. 1990 seçimlerinden sonra da Reform Partisi iktidarda kalırken devlet başkanı Joaquín Balaguer oldu. Balaguer, 1991'de parti liderliğinden istifa etmesine karşın devlet başkanlığını sürdürdü. 1991'de IMF'nin getirdiği bir kemer sıkma programıyla enflasyon büyük oranda indirildi ve ekonomiyi çeşitlendirecek başarılı hamleler yapıldı. 1994'te yine Balaguer'in kazandığı seçimlerin sonuçlarına itiraz edildi. Seçimleri tekrarlama sözü verildi ve sonuçta merkez Kurtuluş Partisi'nin önderi Leonel Fernández devlet başkanı oldu (1996). Fernández, 2000'de Hipólito Mejía'ya kaybetse de 2004 ve 2008'de yeniden seçildi. Anayasa, üç dönem üst üste devlet başkanlığına izin vermediği için 2012'de Danilo Medina'yı destekledi.

Dominika

Başkent:	Roseau
Yüz ölçümü:	751 km²
Nüfus:	73.286 (2012 tahmini)

Para birimi:	1 Doğu Karayip doları = 100 sent
Dini yapısı:	%61,4 Katolik; %20,6 Protestan; %8,9 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%86,8 siyahi; %8,9 melez; %2,9 Amerikan yerlisi
Diller:	İngilizce (resmi), Fransızca kreolü
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Karayipler Topluluğu (CARICOM), Milletler Topluluğu, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Bağlantısızlar Hareketi

Karayip Adaları'nda Windward grubunun ikinci en büyük adasında yer alan bir ülke.

Fiziki Bölgedeki en heybetli ada olan Dominika'da Morne Diablotin'de 1447 metreye kadar çıkan bir dağ sırası bulunmaktadır. Dominika, aslen volkanik bir ülkedir. Ormanları, şelaleleri, kraterleri ve kaplıcalarıyla göz alıcı doğa manzaralarına sahiptir. Yalnızca kıyı şeridi ekime müsaittir.

Ekonomi Dominika ekonomisi, eskiden tarıma bağımlıydı. Başlıca ekim ürünü muzdu. Fakat bugün turizm Dominika'da giderek önem kazanmaktadır. Ayrıca devlet bir *off-shore* mali sektör yaratma arzusundadır. Muz hâlâ ihracatta ilk sıradayken arkasından sabun, defne yağı ile meyve ve sebzeler gelir.

Tarih Avrupalılar, Dominika'ya ilk geldiklerinde adada Karayip yerlileri yaşıyordu. Onlar da adanın önceki sakinleri olan Aravakları kovarak buraya yerleşmişlerdi. 18. yüzyıl boyunca Dominika'ya hâkim olmak için Fransa ve Britanya hem kendi arasında hem de Karayip yerlilerine karşı savaştı. 1805'te Britanya, adayı topraklarına kattı. Aynı yıl Fransa, ülkeyi ele geçirmek için son bir girişimde bulunsa da Britanya tarafından adadan çıkarıldı. 1958'de Dominika, Batı Hint Adaları Federasyonu'na katıldı. 1967'de özerk bir Britanya Birleşik Devleti oldu ve 1978'de tam bağımsızlığını kazandı.
1979 ve 1980'de ülke, kasırga felaketleriyle harap oldu. 1981'de ise iki darbe girişimi atlattı. Dame Eugenia Charles (1919-2005) önderliğindeki Dominika Özgürlük Partisi (DFP) 1980-1995 arasında ülkeyi yönetti. 1995'te seçimleri Birleşik İşçi Partisi (DUWP) kazanmıştır. 2000'den beri iktidarda olan Dominika İşçi Partisi (DLP) 2005'e kadar koalisyonla, sonrasında ise tek başına adaya hükmetti.

dominyon 1867-1947 arasında *Britanya İmparatorluğu bünyesinde belli bir derece özerklik elde etmiş olmasına karşın hâlâ Britanya kraliyetine bağlılık gösteren ülkelere verilen isim. Kendisini dominyon olarak niteleyen ilk ülke olan Kanada'nın (1867) arkasından Yeni Zelanda (1907) da bu statüyü kabul etti. Avustralya kendisini Topluluk (1901) ilân ederken Güney Afrika Birlik (1910) ismini aldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra *Milletler Topluluğu'na, cumhuriyeti benimseyen ve Britanya kraliyetine bağlı olmayan ülkeler (ancak Topluluk'un sembolik başı olarak Britanya hükümdarını kabul etmekteydiler) de dahil olmaya başladı. Böylece dominyon kavramı da tarihe karışmış oldu.

Domuzlar Körfezi Küba adasının güney kıyısında, Karayip Denizi'nde yer alan bir körfez. Domuzlar Körfezi, Nisan 1961'de ABD destekli Kübalı mültecilerin başarısız işgal girişimine sahne oldu. Girişimin amacı Fidel Castro'nun komünist hükümetini devirmekti.

Don Pacifico Olayı Yunan bir çetenin eylemleriyle fitili ateşlenen uluslararası bir mesele. Söz konusu çete, 1847'de Portekizli Yahudi bir tefeci olan Don Pacifico'nun

evini yağmaladı ve yaktı, karısı ve çocuklarını yaraladı. Bunun üzerine Pacifico, Yunan devletinden tazminat talep etti. Cebelitarık'ta doğduğu için Britanya uyruklu sayıldığından Britanya Dışişleri Bakanı Lort Henry John *Temple (Lort Palmerston), Britanya tebaasından bir kimsenin haklarını savunmak üzere 1850'de devreye girdi. Pacifico'nun tazminatı almasını sağlamak üzere Britanya donanması Yunanistan'ı ablukaya aldı. Temple, neredeyse ülkesini Fransa'yla savaşa götürecek bu hareketini Britanya Parlamentosu'nda yaptığı ustaca bir konuşmayla savundu.

Donahoe, John (yak. 1806-30) Avustralyalı **bushranger*. Dublin'de doğan Donahoe, ömür boyu kolonilerde yaşamakla cezalandırılmıştı. 1827'de iki arkadaşıyla beraber New South Wales'te haydutluk yapmaya başladı. 1830'da Campbelltown yakınlarındaki Bringelly'de bir çatışmada öldürüldü. Donahoe, Ned Kelly'yle (1855-80) beraber Avustralya toplumunda *bushranger* figürünün yüceltilmesine öncülük etti.

donanma Denizde savaşmak üzere örgütlenen gemi filoları ve tayfalara verilen isim. 5 ve 4. yüzyıllarda Atina ve Korint donanmaları, **trireme* (üç sıra kürekli kadırga) gemilerine dayanıyordu. Makedonyalılar, manevra kabiliyeti yüksek *quinquereme* (beş sıra kürekli kadırga) gemilerini geliştirdi. *Salamis Muharebesi'nde bir Atina filosu, Perslere karşı kesin bir zafer kazanarak Doğu Akdeniz'de Yunan hâkimiyetini sağladı. Bundan sonra donanma, Atina'nın üstünlüğünün en önemli kaynağı oldu. Roma İmparatorluğu, esas olarak bir kara gücü olmasına karşın Birinci *Pön Savaşı'nda Kartaca'yla denizde savaştı ve Akdeniz'de egemenliği ele geçirdi.

Ticaret gemilerini korsanlara karşı korumak için donanmalara ihtiyaç duyuluyordu. *Bizans İmparatorluğu, kritik ticaret hatlarında hâkimiyetini sürdürebilmek adına bir savunma filosu bulunduruyordu. İngiltere'de Kral *Alfred, 9. yüzyılda İskandinav istilalarına karşı bir filo kurdu. 11-16. yüzyıllar arasında İngiliz donanmasının ihtiyaçlarını **Cinque Ports* karşıladı. Donanma, arka arkaya gelen Tudor hükümdarları döneminde düzene oturtuldu ve genişletildi. İtalyan şehir devletleri, Osmanlı Türklerine karşı limanlarını savunmak üzere kadırga filolarını hazır tuttu ve karakları (ticaret gemisi) savaşa uygun hale getirdi. 17. yüzyılda İngiltere'de *Pepys önderliğinde donanma elden geçirildi. 18. yüzyılda ticaret ve sömürgeleşme hızlanınca Hollandalılar ve Fransızlar da filolarını genişletti.

Ortaçağ'ın başlarından itibaren savaş gemileri; "kasaraların" eklenerek değişiklik yapılan, karadan toplarla güçlendirilen ve tayfasını şövalyelerin oluşturduğu ticaret gemilerinden özel olarak silahlandırılmış gemilere dönüştürüldü. 14. yüzyıla gelindiğinde savaş gemileri, silahlarla donatılmış, 16. yüzyıla gelindiğinde ise beraberinde ağır silahlarla inşa edilmeye başlanmıştı. Öte yandan muharebede alınacak başarı ya da başarısızlık, taktiksel beceriyle belirleniyordu. Zira bütün yelkenli gemiler rüzgârın insafına kalıyordu.

*Napolyon Savaşları zamanında donanmalar, ahşaptan inşa edilmiş ve alabanda ateş özellikli toplarla donatılmış yelkenlilerden meydana geliyordu. Gemiler yakın menzilde savaşıyor, tayfa misket tüfekleri ve el bombalarıyla silahlandırılıyordu. *Trafalgar Muharebesi'nin (1805) ardından Britanya donanması, bir yüzyıl boyunca okyanuslara hâkim oldu. Değişiklikler yavaş yavaş gerçekleşti. Buhar gücü yelkenin yerini ancak kademe kademe alabildi. Diğer yandan 1859'da Fransız donanması, gemilerin ahşap gövdesini demir levhalarla koruma fikrini (Zırhlılar) geliştirdi. 19. yüzyılın sonlarında demir-çelik sanayisinin yükselişi sonucunda gemilerin tasarımı ve silahlandırılmasında hızlı ilerlemeler kaydedildi. Aynı zamanlarda torpidolarla donatılmış denizaltılar ortaya çıktı. Almanya, Britanya donanmasının üstünlüğüne meydan okuyunca Britanya, buna 1906'da çelikten dev gemiler olan

Dretnot savaş gemilerini inşa ederek yanıt verdi. Dretnotlar, menzili 32 kilometreyi geçen silahlarla teçhiz edilmişti. I. Dünya Savaşı'nda Alman denizaltı (U-bot) filosu, Müttefik ticaret taşımacılığını korumak üzere *konvoy sistemiyle engellendi. Buna karşın büyük İngiliz ve Alman filoları, yalnızca sonuçsuz kalan *Jutland Muharebesi'nde (1916) karşı karşıya geldi. İki savaş arasında hızlı bir şekilde uçaklar geliştirildi. II. Dünya Savaşı'nda deniz savaşları, giderek uçak gemilerinden kalkan uçaklar aracılığıyla yapılmaya başlandı. Özellikle Pasifik Cephesi'ndeki büyük donanma muharebeleri buna örnek gösterilebilir. II. Dünya Savaşı'ndan itibaren uzun menzilli nükleer füzelerle donatılmış denizaltıların ortaya çıkması, su üstü gemilerinin sayısında azalmaya yol açmış ve denizaltıların tespiti ve yok edilmesi zor olduğundan donanma stratejilerinde devrim gerçekleştirdi. Pek çok ülke, sahillerinin denetimi adına küçük ve hızlı gemilerden oluşan filoları tutmaya devam etmektedir. Öte yandan ABD ve eski Sovyetler Birliği, donanmalarının boyutu ve bulundurdukları silahlar konusunda rekabete girdi. *Falklands Savaşı (1982) konvansiyonel donanmalara ne derece ihtiyaç duyulduğunu gözler önüne serse de su üstü gemilerinin füze saldırılarına ne kadar açık olduğunu da gösterdi. *Körfez Savaşı ve *Irak Savaşı sırasında Müttefik kuvvetlerin donanmaları, önemli ve stratejik bir rol oynadı. Bu savaşlarda uçak gemileri, Irak'a ait kara hedeflerine yönelik hava saldırıları için fırlatma mevzii görevi gördü.

Donatist MS 311'de Kuzey Afrika'da ortaya çıkmış bir Hıristiyan mezhebin üyelerine verilen isim. Anlaşmazlık, Kartaca piskoposunun seçimi üzerinden çıkmıştı. Donatistler, kendi mezheplerinin tek gerçek ve saf kiliseye sahip olduğunu, diğer kiliselerin buyruklarının geçersiz olduğunu iddia etti.

Doria, Andrea (1466-1560) Venedik *doçu (1528-60), olağanüstü bir asker ve amiral. I. François ve V. Charles emrinde savaştı. 1528'de Fransızları Cenova'dan çıkararak iktidarı eline aldı ve aristokratik bir cumhuriyet kurdu. Doria'nın soyundan altı doç ve birçok devlet yetkilisi çıktı.

Dorlar Yunancanın Dor lehçesini konuşan kabilelere verilen isim. Dorlar, Yunanistan'a MÖ 1100-1000 civarında kuzeyden geldi. MÖ 8. yüzyıla gelindiğinde artık Mora Yarımadası'nın çoğuna, en güneydeki Ege adalarına ve Küçük Asya'nın güneybatı köşesine yerleşmişlerdi. Mimari tarzları ve konuştukları dil açısından farklı bir kültüre sahip olan Dorlar, siyasal sistemlerini ise yalnızca Sparta ve Girit'te koruyabildi. Bu sisteme göre yönetici askeri sınıf, yerel halkı serf statüsünde kendisine tabi kılıyordu. Aynı zamanda Dorlar, Dor tarzı olarak bilinen Yunan mimarisinin en eski ve basit örneklerini verdi.

Dost Adalar *Bkz.* TONGA.

Dost Muhammed (yak. 1798-1863) Afganistan emiri. Kabil ve Afganistan'ın hükümdarıydı (1826-39, 1843-63). Birinci *İngiliz-Afgan Savaşı'nda yenildi. 1843'te iktidarı yeniden ele aldı. Ardından Kandahar (1855), kuzey Afganistan (1850-59) ve Herat'ı (1855) fethederek Afganistan'daki egemenliğini pekiştirdi. Böylece modern Afganistan'ın sınırlarını belirledi.

Dostlar Cemiyeti *Bkz.* KUVEYKIRLAR.

Douglas, Clifford (1879-1952) Britanyalı mühendis ve iktisatçı. I. Dünya Savaşı öncesi ve sırasında *sosyal kredi teorisini geliştirdi. Bu teoriye göre Clifford, verimli kuruluşların hepsinde yevmiye, maaş ve kâr payı ödemelerinin, üretilen malların toplam fiyatından daha az olduğunu öne sürdü. Alım gücündeki düşüklüğe çözüm bulmak için ya üreticilere para yardımı yapılmalı ya da tüketicinin cebine daha çok para girmeliydi. Clifford'un fikir-

leri Britanya'da (1921-22) ve başta Kanada ile Yeni Zelanda olmak üzere dominyonlarda ilgi gördü.

Douglas-Home, Sir Alec, Hirsel of Coldstream Baronu (1903-95) Britanyalı Muhafazakâr Parti devlet adamı, başbakan (1963-64). 1937-1940 arasındaki Hitler'le görüşmelerinde Neville Chamberlain'in özel kalemiydi. 1960'ta Harold Macmillan döneminde dışişleri bakanı olmadan önce çeşitli bakanlık görevlerinde bulundu. 1963'te Harold Macmillan istifa edince, 14. Home kontu (bu unvanı 1951'de devralmıştı) unvanından feragat ederek başbakanlık koltuğuna oturdu. Partisi 1964 seçimlerinde İşçi Partisi tarafından yenilgiye uğradı. Douglas-Home, sonraları Edward Heath Hükümeti'nde dışişleri bakanlığı (1970-74) yaptı.

Douglass, Frederick (yak. 1817-95) ABD'li siyahi *kölelik karşıtı. Maryland'de bir köle olarak doğan Douglass, 1838'de özgür eyaletlere kaçmayı başardı. 1841'de Massachusetts Kölelik Karşıtları Cemiyeti'nin temsilcisi olarak bu alanda öne çıkan şahsiyetlerden biri haline geldi. *Amerikan İçsavaşı sırasında Lincoln'e danışmanlık yaptı. Hayatı boyunca herkesin vatandaşlık haklarına sahip olması gerektiğini savundu.

Dowding, Hugh Baron (Hugh Caswall Tremenheere Dowding) (1882-1970) Britanyalı hava mareşali. Avcı uçakları kuvvet komutanı (1936-40) olarak 1940'ta Britanya Muharebesi'nde Luftwaffe'yi yenilgiye uğratan hava savunma stratejisini kurdu. Aynı yıl tartışmalı gerekçelerle görevden alındı ve 1942'de emekli oldu.

Downing Street Bildirgesi 15 Aralık 1993'te Britanya Başbakanı John *Major ve İrlanda Cumhuriyeti Başbakanı Albert Reynolds arasında imzalanan, *Kuzey İrlanda'da barışı sağlamak için yürütülecek müzakerelere dair ilke ve koşulların duyurulduğu bir belge. Bildirge, iki hükümetin de meseleye bakış açılarını tekrar açıklığa kavuşturdu ve Kuzey İrlanda'nın statüsünde yapılacak herhangi bir değişiklikte hem Kuzey İrlanda'nın hem de İrlanda Cumhuriyeti'nin rızasının aranacağını tasdik etti. Ayrıca halihazırda Kuzey İrlanda'ya verilen bütün güvencelerin arkasında durulacağı da belirtildi.

Dönitz, Karl (1891-1981) Alman amiral ve U-bot komutanı. II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında denizaltı saldırıları için "sürü" sistemini geliştirdi. 1943'te büyük amiral rütbesi aldı ve daha sonra deniz kuvvetleri komutanı oldu. Hitler'in ölümünden sonra Almanya şansölyesi olarak görev yaptı. 1946-1956 arasında savaş suçlarından hapis yattı.

Dört Çağdaşlaşma Çin'in Mao sonrası kalkınmasının dört kilit noktasına verilen isim. Tarım, sanayi, ulusal savunma ile bilim ve teknolojiyi çağdaşlaştırma ihtiyacı, 1963'te *Mao Zedong tarafından bir konuşmada ifade edilmişti. Ancak *Kültür Devrimi'nde ideolojik dönüşüm, ekonomik kalkınmadan daha önemli görüldü. *Deng Xiaoping'in iktidara gelmesinin ardından Dört Çağdaşlaşma öncelikli olarak ele alındı. Bilim insanı, mühendis ve işletmecilerin eğitilmesi ile tarımda "sorumluluk sistemi" (işletme yetkisinin kömünden bireylere verilmesi) çerçevesinde reform yapılması bunun en önemli örneğidir.

Dört Mayıs Hareketi Çin'de 4 Mayıs 1919'da Pekin'deki öğrenci eylemleriyle başlayan milliyetçi hareket. Eylemler, *Versay Barış Antlaşması'nda yer alan Japonya'nın Shandong'daki eski Alman kapitülasyonlarını devralması yönündeki karar üzerine düzenlenmişti. Ortaya çıkan Yeni Kültür Hareketi'nde entelektüeller, reform arayışlarında Marksizm ve liberalizmle mücadele içindeydi. Sosyalist fikirler halk arasında yayılmaya başlamıştı. Dört Mayıs Hareketi, *Guomin Dang'ın yeniden canlanmasında ve *Çin Komünist

Partisi'nin kurulmasında önemli bir rol oynadı.

Dört Madde Programı (İngilizcesi Point Four Program) ABD'nin bir yardım projesi. Programın "Dört Madde" olarak adlandırılmasının sebebi, Başkan *Truman'ın 1949'daki yemin konuşmasında ortaya koyduğu dört maddelik bir programdan yola çıkarak oluşturulmasıdır. Konuşmada Truman, "Amerika'nın bilim ve sanayi alanlarındaki ilerlemesini, az gelişmiş bölgelerin iyileştirilmesi ve büyütülmesi için" değerlendirme yönünde söz verdi. 1950'den itibaren Kongre, her yıl gelişmekte olan ülkelerin uzun vadeli sanayi, tarım, sağlık ve eğitim kalkınmalarına teknik destek sunmaya başladı. Ayrıca proje, özel yatırım sermayesinin daha yoksul ülkelere akışını teşvik etti. 1953'te Dört Madde Programı, diğer dış yardım programlarıyla birleştirildi.

Dörtlü Çete Dört radikal Çinli öndere verilen isim. *Mao Zedong'un dördüncü eşi Jiang Qing, Wang Hongwen, Yao Wenyuan ve Zhang Chungqiao *Kültür Devrimi sürecinde öne çıkan isimlerdi. Karargâhları Şanhay'daydı. 1973 Onuncu Parti Kongresi'nin ardından Politbüro'da güçlü mevkilere geldiler. 1976'da Mao'nun ölümü üzerine iktidarı ele geçirme planı yaptıkları iddia edildi. 1980'de devlete komplo kurmaktan suçlu bulundular. Kültürel Devrim'in aşırılıklarından sorumlu tutuldular.

Dörtlü İttifak 1813'te Britanya, Prusya, Avusturya ve Rusya'nın Napoleon'u yenmek üzere oluşturduğu bir ittifak. *Leipzig Muharebesi'nde (1813) Napoleon, kesin olarak yenilgiye uğratıldı.

Drago, Luis Maria (1859-1921) Arjantinli devlet adamı, hukukçu ve uluslararası hukuk yazarı. 1902'de *Monroe Doktrini'nin devamı olarak ortaya konan Drago Doktrini; hiçbir ülkenin, borçlarını tahsil etmek üzere egemen bir Amerikan devletine askeri müdahalede bulunamayacağını ifade ediyordu. Venezuela'nın Britanya, İtalya ve Almanya tarafından deniz ablukasına alınmasına (1902) karşılık olarak yazıldı. Drago Doktrini'nin ilkeleri, 1907'de İkinci Lahey Konferansı tarafından uluslararası düzeyde kabul edildi.

dragon İsmini 16. yüzyıl Fransası'ndaki kısa tüfeklerden (dragon) alan atlı askerler. Aslen yaya olarak savaşmak üzere eğitilen dragonlar, süvari birlikleri şeklinde değil, piyade bölükleri şeklinde örgütleniyordu. Ancak zaman içinde süvari standartlarında eğitim görmeye başladılar. Bu nedenle, 18. yüzyılın başından itibaren Prusya ordusunda yarı süvari, Britanya ordusunda da hafif süvari olarak anıldılar.

Drake, Sir Francis (yak. 1540-96) İngiliz denizci ve kâşif. Mesleğinin ilk yıllarını İspanyol denizlerinde korsanlık yaparak geçirdi. 1577'de I. Elizabeth'in desteği ve beş adet gemiyle Macellan Boğazı'nı incelemek üzere yelken açtı. Kuzey-Batı Geçidi'ni bulmaya çalışsa da başarılı olamadı. Nihayetinde son kalan gemisi Golden Hind'le Ümit Burnu üzerinden İngiltere'ye geri döndü. Böylece dünyanın çevresini dolaşan ilk İngiliz oldu. Ertesi yıl şövalye unvanı verildi. 1587'de Drake, Cadiz'e düzenlediği baskınla ikmal gemilerini yok ederek İspanyol Armadası'nın denize açılmasını bir yıl erteledi. 1588'de aynı donanmanın Manş Denizi'nde mağlup edilmesinde de çok önemli bir rol oynadı.

Drakon Yasaları MÖ 621 veya 620'de yürürlüğe girdiği düşünülen, *Atina'da hazırlanmış ilk yasalar bütünü. Drakon isminde bir devlet adamı taraf ı yazılmıştır. Yasaların ayrıntısı bilinmese de çeşitli suçlardan bahsettiği anlaşılmaktadır. Günümüz İngilizcesinde "draconian" sıfatının "gaddar" anlamına gelmesi, söz konusu yasaların öngörülen cezalar konusunda çok sert oluşunun bir yansımasıdır. Drakon Yasalarında küçük çaplı hırsızlık dahi cinayetle aynı cezaya, yani idam ceza-

sına çarptırılmaktadır. MÖ 4. yüzyılda yaşamış bir siyasetçi, Drako'nun yasaları mürekkeple değil, kanla yazdığını söyleyerek iğneleme yapmıştır.

Dred Scott Kararı (1857) Köle statüsüne dair bir ABD Yüksek Mahkemesi kararı. Bir köle olan Dred Scott, 1834'te efendisi tarafından önce Illinois'e (köleliğin olmadığı bir eyalet), daha sonra da köleliğin yasak olduğu bir bölgeye götürülür. Yıllar sonra Scott'un yeni efendisi, bir Missouri (köleliğin olduğu bir eyalet) mahkemesine Scott'un özgürlüğü için başvurdu. İddiasına göre Scott, daha önce özgür olduğu bir bölgede bulunduğundan azat edilmeliydi. 1857'de ABD Yüksek Mahkemesi, dava hakkında kararını verdi. Mahkeme heyetinin çoğunluğu, bir köle ve siyahi olarak Scott'un ABD vatandaşı olmadığına ve Missouri mahkemelerinde dava açamayacağına hükmetti. Scott, özgür sayılamazdı; çünkü davanın açıldığı tarihte yaşadığı eyalete (Missouri) göre statüsü belirleniyordu. 1850'lerin yüksek gerilimli siyasi atmosferinde Dred Scott Kararı, köleliğe yaklaşımdaki farklılıkları daha da derinleştirdi. Özellikle 36-30 enleminin kuzeyindeki topraklarda köleliği yasaklayan 1820 *Missouri Anlaşması'nı anayasaya aykırı ilân etmesi bu durumda etkili oldu.

Dreikaiserbund *Bkz.* ÜÇ İMPARATOR BİRLİĞİ.

Dresden Bombardımanı (Şubat 1945) II. Dünya Savaşı'nda Almanya'ya yönelik gerçekleştirilen en ağır hava bombardımanlarından biri. Bombardımanın esası 13-14 Şubat 1945 günü Britanya'nın Bombardıman Uçakları Komutanlığı tarafından yürütüldü. 805 bombardıman uçağının saldırdığı şehre, kültürel bir önemi olup stratejik bir öneme sahip olmadığından o güne kadar dokunulmamıştı. Daha sonra, ABD 8. Hava Ordusu tarafından gündüz saatlerinde üç bombardıman daha yapıldı. Müttefik Kuvvetler Başkomutanı General *Eisenhower, Almanya'nın güneyinde ilerleyişini sürdüren *Kızıl Ordu'yla bir araya gelmek istemiyordu. Dresden şehrinin bir iletişim merkezi olarak stratejik öneme sahip olduğu ifade edilmeye başlandı. Dresden'in 200 bin civarında mülteciyle çok kalabalık bir kent olduğu bilinmesine karşın kaçınılmaz olarak yaşanacak kayıpların nihayetinde savaşı erken bitirebileceği kanaatine varıldı. Bombardımanda 30 binin üzerinde bina dümdüz edildi. Saldırı sırasında ve arkasından çıkan ateş fırtınasında ölenlerin sayısı hâlâ tartışma konusudur. İlk başlarda tahminler 40 binden 140 bine kadar çıkıyorken bugün zikredilen sayı 18 bin ile 25 bin arasındadır.

Dreyfus, Alfred (1859-1935) Yahudi kökenli Fransız bir subay. 1894'te Almanlara gizli askeri bilgiler verdiği gerekçesiyle haksız yere suçlandı. 1906'da yargılanması, hapse atılması ve en sonunda bırakılması Fransa'da büyük bir siyasi krize yol açtı. Dreyfus Olayı, 1870-1871'deki devrim ve yenilgilerle hâlâ hesaplaşma sürecinde olan bir toplumda asker karşıtı kesimler ile Yahudi karşıtlarını kutuplaştırdı. Dreyfus'un en bilinen destekçilerinden biri roman yazarı Émile Zola'ydı. Zola'nın *J'accuse*[126] başlıklı, Dreyfus'u Savaş Bakanlığı'nın emirleriyle mahkûm etmiş yargıçları suçlayan açık mektubu 1898'de yayımlandı.

Drogheda Kuşatması *Bkz.* CROMWELL, OLIVER.

Druid Gal *Keltlerin yönetici sınıfına mensup kimselere verilen isim. Druidlere dair bilgimiz esas olarak düşman tarafta olan Iulius *Caesar (Jül Sezar) ve *Tacitus gibi Romalı yazarların anlattıklarından ibarettir. Caesar'ın ifadelerine göre Druidler, hukuki ve dini işlevler üstlenmişti. Ormanların açık alanlarında ibadet ediyorlar ve kutsal saydıkları meşe ağacından altın bir orakla ökseotu koparıyorlardı.

126 Suçluyorum. (ÇN)

Roma egemenliğine karşı çıkmasını önlemek için Druid dininin kökü Romalılar tarafından kazındı.

DSÖ *Bkz.* DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ.

Du Bois, William Edward Burghardt (1868-1963) ABD'li siyahi *vatandaşlık hakları mücadelesi önderi ve yazar. Kendi kendine yetebilen bir siyahi toplumu yaratmak amacıyla, Ulusal Siyahi Halkın Yükselişi Birliği'nin (National Association for the Advancement of Colored People-NAACP, 1909) kurucuları arasında yer aldı. Komünist Parti'ye kaydolunca Lenin Barış Ödülü'nü kazandı (1961). Bunun üzerine *McCarthy'nin cadı avı döneminde hakkında federal dava açıldı ve beraat etti.

Dubček, Alexander (1921-92) Çekoslovak devlet adamı, Çekoslovakya Komünist Partisi genel sekreteri (1968-69). Pek çok insan tarafından, Prag Baharı denilen 1968'deki Çek siyasi yaşamını demokratikleştirme girişiminin arkasındaki kişi olarak görülür. O zamanlarda hükümetin o ve onun gibi liberal üyeleri, yeni bir anayasayla beraber toplumsal özgürlükleri genişletecek yasalar çıkarma planları yapıyordu. Sovyetler Birliği'nden bağımsız bir dış politika güdülmesi de bu planlar içerisindeydi. Karşılık olarak Varşova Paktı kuvvetleri, Ağustos 1968'de Çekoslovakya'yı işgal etti ve ertesi sene Dubček görevden alındı. 1989'un sonlarında komünizmden vazgeçilmesinden sonra siyasi yaşamına devam eden Dubček, yeni kurulan demokratik rejimde Federal Meclis'in başkanı olarak seçildi.

Dudley, John, Warwick Kontu, Northumberland Dükü (yak. 1502-53) VI. Edward adına İngiltere'nin hükümdarı (1551-53). Siyasi kariyerine VIII. *Henry döneminde başlayan Dudley, VI. Edward'ın Danışma Meclisi'nde yer aldı. Warwick kontu olarak Somerset Dükü Edward *Seymour'un kuyusunu kazmaya çalıştı. 1551'de Seymour'u hapse attırıp idam ettirdikten kısa bir süre sonra Norhumberland dükü yapıldı. Yeni hükümet, radikal Protestanlığı benimsedi ve 1552'de yeni bir Dua Kitabı çıkardı. Ayrıca yine bu bağlamda, Kilise ayinlerine katılmayanlara ceza öngören yeni bir Teklik Yasası çıkarıldı. 1552'de *Cranmer, Protestan öğretinin kapsamlı bir açıklaması olan Kırk İki Maddeyi ortaya koydu. Bu metin, *Otuz Dokuz Madde'nin (1571) temelini oluşturdu. Her ne kadar Dudley ölümünden sonra kötücül bir entrikacı olarak kınansa da devleti yönettiği dönemde istikrar vardı. Dudley, Somerset dükü tarafından Fransa ve İskoçya'ya karşı başlatılan başarısız savaşları sona erdirdi ve birkaç önemli mali reform uyguladı. Leydi Jane *Grey'in tahtın vârisi olması için girişimlerde bulunması Dudley'in sonunu getirdi. Dudley idam edildi ve VIII. *Henry'nin kızı *Mary tahta çıktı.

Dudley, Robert, Leicester Kontu (yak. 1532-88) İngiliz soylu. 1558'de tahta çıkmasından kısa bir süre sonra I. Elizabeth'in gözdesi oldu. Karısı Amy Robsart'ın gizemli ölümünün üzerine 1560'ta kraliçeyle evleneceği söylentileri başladı; fakat böyle bir şey gerçekleşmedi. Buna rağmen Dudley, ömrü boyunca I. Elizabeth'le iyi geçindi ve 1564'te adına Leicester kontluğu kuruldu. Daha sonra Hollanda'daki seferlere komutan olarak gönderildi (1585-87) ve İspanyol Armadası'na karşı direniş hazırlıklarının başına getirildi (1588).

Dulles, John Foster (1888-1959) ABD'li Cumhuriyetçi Partili devlet adamı ve uluslararası hukukçu. 1945'te Birleşmiş Milletler'in kurulduğu konferansta ABD heyetine danışmanlık yaptı. 1951'de Japonya'yla barış antlaşması müzakerelerinde bulundu. Başkan Eisenhower döneminde dışişleri bakanı (1953-59) olarak ABD'nin Soğuk Savaş'taki konumunu güçlendirmek için çabaladı. Bu kapsamda NATO'yu tahkim etti ve ABD'yi Sovyet

saldırganlığına karşı caydırıcı nükleer silahlarını artırması yönünde uyardı.

Duma 1906'da Rusya'da halkın tepkisi sonucu II. *Nikolay tarafından kurulan ve seçimle belirlenen bir yasama organı. Sosyalist partilerin boykot ettiği Duma'nın vergi ve tarım reformlarına yönelik girişimleri, imparatoru ardı ardına üç Duma'yı dağıtmaya ikna eden saray çevresindeki gerici gruplar tarafından boşa çıkarıldı. Dördüncü Duma (1912-17), Şubat 1917'de meclisin dağıtılması emrini veren bir imparatorluk fermanını reddederek geçici bir hükümet kurdu. Bundan üç gün sonra imparatorun tahttan çekilmesini onayladı. Ancak hemen ardından bölünmeye başladı. 1993'te komünizm sonrası Rusya Federasyonu'nda kurulan yasama organının alt meclisi ise "Devlet Duması" olarak adlandırılır.

Dumas, Alexandre (veya Baba Dumas) (1802-70) Fransız romancı ve oyun yazarı. Fransa'da romantik tiyatronun öncülerinden olan Dumas, *Henry III et sa cour*[127] (1829) gibi tarihsel tiyatro oyunlarıyla ün kazandı. Günümüzde ise, başta *Üç Silahşör* (1844-45) ve *Monte Cristo Kontu* (1844-45) olmak üzere macera romanlarıyla bilinmektedir.

Dumas, Alexandre (veya Oğul Dumas) (1824-95) Fransız oyun yazarı. İkinci İmparatorluk'un en başarılı oyun yazarlarından biri oldu. *Kamelyalı Kadın* (1852) oyunu; Dumas'ın aynı isimli romanından (1848) uyarlandı ve Verdi'nin *La Traviata* (1853) operasına ilham kaynağı oldu.

Dumbatron Oaks Konferansı (1944) Vaşington'da Dumbarton Oaks malikânesinde gerçekleştirilen uluslararası bir konferans. ABD, Britanya, Sovyetler Birliği ve Çin tarafından bu konferansta yapılan öneriler, ertesi yıl San Francisco Konferansı'nda ortaya konacak *Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın temelini oluşturdu. Konferans'ta "uluslararası barış ve güvenliğin korunması" yönünde alınacak önlemlere odaklanıldı. Konferans'ın en önemli başarılarından biri Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi gibi bir yapının planlanmasıydı.

Dunant, Jean-Henri *Bkz.* KIZILHAÇ.

Dunbar Muharebesi (3 Eylül 1650) İskoçya'daki Dunbar Limanı yakınlarında gerçekleşen bir muharebe. Muharebede Oliver *Cromwell'in 14 bin askerlik kuvveti, 27 bin İskoç karşısında zafer elde etti. Bütün İskoç silahlarının ele geçirilmesinin yanında çok sayıda esir de alındı. Cromwell'in bu başarısı, İskoçya'da *Stuart hanedanının mücadelesine on yıllığına son verdi.

Duncan, I. (yak. 1010-40) İskoçya kralı (1034-40). İskoçya Krallığı'na katılan Strathclyde'nin hükümdarıydı. Bu hükümdarlık Duncan'a, büyükbabası II. Malcolm'dan kalmıştı. Tahta çıkması kuzeyli kabilelerin hoşuna gitmedi ve Orkney kontu tarafından iki kez yenilgiye uğradı. Daha sonra Moray Kontu *Macbeth, Duncan'ı bir çarpışma sırasında öldürdü.

Duncan, II. (yak. 1060-04) İskoçya kralı. İngiltere hükümdarı II. William'ın desteği ve sağladığı orduyla amcası ile rakibi Donald Bane'yi yenerek tahta çıktı. Fakat İngilizlerle ittifak kurması öfkeyle karşılandı ve amcasının tahrikleri sonucu öldürüldü.

Dunkirk Tahliyesi II. Dünya Savaşı'nda Britanya ve Fransız askerlerine yönelik denizden düzenlenen bir kurtarma operasyonu (26 Mayıs-4 Haziran 1940). Kuzey Fransa'ya ilerleyen Alman kuvvetleri, çok sayıda Britanya ve Fransız askerini birbirinden ayırmıştı. Britanya Sefer Kuvvetleri Komutanı General Gort, orduları Dunkirk

127 III. Henry ve Sarayı. (ÇN)

limanı ve sahiline doğru geri çekti. Savaş gemileri, küçük özel gemilerin de yardımıyla, askerlerin tamamını olmasa da çoğunu (330 bin civarı) Dunkirk'ten tahliye etti.

Duns Scotus, John ("Usta Doktor" olarak da bilinir) (yak. 1265-1308) İskoç ilahiyatçı ve bilgin. Aziz Thomas Aquinas'ın öğretilerinin aksine Duns Scotus, inancın bir irade meselesi olduğunu ve akla yatkın kanıtlara bağımlı olmadığını öne sürmüştür. Duns Scotus, ayrıca Günahsız Gebelik teorisini savunan ilk önemli ilahiyatçılardan biridir. Duns Scotus'un inanç sistemi, Fransiskenler tarafından öğretilerinin temeli olarak kabul edildi ve Ortaçağ'da çok büyük etki yarattı. Rönesans döneminde ise takipçileri, tutucu tavırlarından ötürü alaya alındı ve ilim düşmanları olarak kötülemelere maruz kaldı. Batı dillerinde "aptal" anlamına gelen "*dunce*" kelimesi de buradan çıktı.

Dunstan (Aziz) (yak. 909-88) Anglosakson piskopos. Glastonbury'de başrahiplik yaptığı dönemde manastır, dini eğitimin merkezi oldu. 960'ta Kral Edgar tarafından Canterbury başpiskoposu olarak atandı. Dunstan, kralla beraber Kilise ve devlete yönelik reformlar gerçekleştirdi. İngiltere'ye katı Benedikten kurallarını getirdi ve manastır hayatını yeniden canlandırmada başarı sağladı. Eğitim faaliyetlerini yoğun bir şekilde destekleyen Dunstan, ayrıca müzisyen, tezhip sanatçısı ve dökümcü olarak da bilinmekteydi.

Dutra, Eurico Gaspar (1885-1974) Brezilyalı devlet adamı. Brezilya devlet başkanı (1946-51) olmadan önce savaş bakanı olarak görev yaptı. Devlet başkanlığı yarışını Sosyal Demokrat Parti'nin adayı olarak kazanan Dutra, görevindeki ilk yılında yeni bir anayasanın kabul edilmesini sağladı. Ayrıca ekonomik milliyetçiliği ve sanayileşmeyi destekledi. Muhafazakâr bir görüşe sahip olan Dutra, devletin ekonomiye katılımını engellemedi.

Duvalier, François ("Hekim Baba" olarak da bilinir) (1907-71) Haitili devlet adamı, devlet başkanı (1957-71). Rejimi, otoriter ve baskıcı nitelikleriyle bilinmekteydi. Muhaliflerinin çoğu ya suikasta uğradı ya da Tontons Macoutes olarak bilinen güvenlik güçleri tarafından sürgün edildi. 1964'te kendisini ömür boyu devlet başkanı ilân etti. François Duvalier'in ölümü üzerine oğlu Jean-Claude Duvalier ("Hekim Bebek" olarak da bilinir, 1951-2014) görevi devraldı. 1986'da çıkan bir kitle ayaklanması, Jean-Claude'yi ülkeden kaçmaya zorlayınca Duvalier rejimi sona erdi.

Dünya Bankası Uluslararası bir finans örgütü. 1945'te Birleşmiş Milletler tarafından, üye ülkelerin ekonomik kalkınmalarını desteklemek amacıyla **Uluslararası Yeniden İmar ve Kalkınma Bankası** (IBRD) kuruldu. Banka, bu kapsamda sermayenin üretime yatırılmasını kolaylaştıracak, yabancı özel yatırımları teşvik edecek ve gerekirse kendi fonundan borç para verecekti. 1960'ta **Uluslararası Kalkınma Birliği**'nin (IDA) kurulmasıyla IBRD'nin eksik bıraktığı noktalar tamamlandı. IDA, dünyanın en yoksul ülkelerine kredi ve hibe sağlayacaktı. IBRD ve IDA'nın personel kadroları ve merkez binaları (Vaşington'da) aynıdır. İki örgüt beraber "Dünya Bankası" olarak bilinmektedir. Dünya Bankası Grubu ise IBRD, IDA, Uluslararası Finansman Kurumu (IFC), Çoktaraflı Yatırım Güvencesi Teşkilatı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Uyuşmazlıklarının Çözümü Merkezi'nden (ICSID) meydana gelmektedir.

Dünya Ekonomik Forumu Belli başlı örgütler arasındaki ortaklığı destekleyerek ve kolaylaştırarak dünyanın durumunu iyileştirmeyi amaçlayan uluslararası bir vakıf. 1971'de kurulan ve merkezi Cenevre'de olan Forum'un üyeleri, prensip olarak, dünyanın önde gelen 1000 şirketidir. Forum, genellikle İsviçre'nin Davos kentinde yapılan yıllık toplantılarıyla bilinir. Bu toplantılarda iş dünyasının ve siya-

setin önde gelen şahsiyetleri, gayriresmi bir ortamda fikir alışverişinde bulunur. Örgütün faaliyetlerini destekleyenler, bu tür toplantıların hiçbir zararı olmadığını, aksine faydalı olabileceğini öne sürmektedir. Öte yandan eleştirel yaklaşan kesimler ise Dünya Ekonomik Forumu'nu gelişmiş ülkelerin hâkimiyetinde bir seçkinler kulübü olarak görmektedir. Örgütün toplantıları, kapitalizm ve *küreselleşme karşıtı protestoların hedefi olmaktadır.

Dünya Kiliseler Konseyi Hıristiyan kiliselerinin mezhepler arası bir örgütü. 1948'de kurulan Konsey, *Katolik Kilisesi ve Üniteryenler haricinde bütün başlıca mezhepleri, pek çok küçük çaplı mezhebi ve hemen hemen Ortodoks kiliselerinin tamamını içermektedir. 1961'den beri Katolik Kilisesi de akredite gözlemcilerini göndermektedir. Dünya Kiliseler Konseyi, Hıristiyan kiliseleri arasında birlik beraberliği artırmayı savunan birkaç ekümenik hareketten en önemlisidir. Faaliyetlerinin çoğu tavsiye niteliğinde olmasına karşın Konsey, bünyesinde birtakım idari birimler de barındırır. Söz konusu birimlerin en büyüğü Kiliseler Arası Yardım, Mülteci ve Dünya Teşkilatı'dır.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel amacı bütün insanların en yüksek sağlık düzeyine ulaşmasını sağlamak olan Birleşmiş Milletler'in uzman bir kuruluşu. 1948'de kurulan DSÖ, 194 üye devlet tarafından desteklenmektedir. Örgüt'ün genel merkezi İsviçre'nin Cenevre kentindedir. DSÖ, kendi başına araştırmalar yürütmese de dünya çapında ortaklık kurduğu 500 merkezde biyomedikal ve sağlık araştırmalarını teşvik etmekte, uluslararası tıp konferansları düzenlemekte ve araştırmacıların kurumlar arası değişimine ve eğitimine katkı sunmaktadır. Ayrıca *International Pharmacopoeia*[128] adında bir yayın derlemekte, salgın hastalıkları takip etmekte, yeni ilaçları değerlendirmekte ve biyolojik standartlara ilişkin tavsiyeler vermektedir. Örgütün *Bulletin of the World Health Organization*[129] adında aylık çıkan uluslararası bir sağlık gelişimi dergisi vardır. Çiçek hastalığının dünya üzerinden silinmesi, DSÖ'nün dikkat çekici başarılarından biridir. 2012'de Örgüt, çocuk felcinin kökünün kazınmasını dünya çapında acil sağlık önceliği olarak ilân etti.
DSÖ, temiz içme suyu ve yeterli sanitasyon imkânlarının sağlanması, bütün çocukların başlıca bulaşıcı hastalıklara bağışıklık kazanması ve beslenme yetersizliğinin giderilmesi için çeşitli önlemler alınmasını savunmaktadır. Bunların yanında Örgüt, sıtma ve verem gibi endemik hastalıkların önüne geçmek; temel ilaçlara ve aile planlama hizmetlerine erişimi artırmak adına çabalarını yoğunlaştırmıştır.

Dünya Savaşı, I. (1914-18) Britanya, Fransa, Rusya, Japonya ve Sırbistan'dan oluşan İtilaf Devletleri (savaş devam ederken 1915'te İtalya, 1916'da Portekiz ve Romanya, 1917'de ABD ve Yunanistan da katılmıştır) ile Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Osmanlı ve Bulgaristan'dan (1915'ten itibaren) meydana gelen İttifak Devletleri arasında yapılan bir savaş. Savaşın iki ana nedeni, Almanya'nın sömürgeci hırslarından duyulan korku ve Avrupa'daki sürekli değişen diplomatik saflaşmalardan ve milliyetçi kışkırtmalardan (özellikle *Balkanlar'da) doğan endişelerdi. *Batı Cephesi'nde çarpışmalar genellikle siper savaşı biçiminde yapıldı. İki taraf da sayısal üstünlüğün, zırhlı savunma kuvvetlerine karşı er ya da geç zafer kazanacağını düşünüyordu. Havadaki savaşta gözcülük faaliyeti, yerini bombardımanlara ve avcı uçaklarının birbiriyle çarpıştığı muharebelere bıraktı. Doğu Cephesi'nde ise Rusların başlardaki ilerleyişi, 1914'te Tannenberg Muharebesi'nde durduruldu. Türkiye'nin de Rusya'ya

128 Uluslararası İlaç Kitabı. (ÇN)

129 Dünya Sağlık Örgütü Bülteni. (ÇN)

taarruza geçmesi üzerine 1915'te Ruslara yardım götürmek için Çanakkale seferi düzenlendi; fakat başarısız oldu. 1917'de Rusların Avusturya-Macaristan'a karşı elde ettiği geçici başarıların ardından askeri çöküş ve *Rus Devrimi geldi. Irak Cephesi, Britanya'nın petrol tesislerini korumak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çevre bölgelerini fethetmek arzusuyla açıldı. 1917'de Britanya, Arapların isyanının da yardımıyla Filistin'de Türklere karşı başarılı bir taarruz gerçekleştirdi. İtalya, İtilaf Devletleri'ne katıldıktan sonra Avusturya-Macaristan'a karşı İtalya'nın kuzeydoğusunda uzun ve yıkımgetiren bir cephe açıldı. Burada başarı ancak 1918'de elde edilebildi. Almanya'nın Afrika ve Pasifik'teki sömürge topraklarına yönelik düzenlenen seferlerde görece az zorluk yaşandı. Denizde yapılan tek büyük çarpışma olan *Jutland Muharebesi (1916) sonuçsuz kaldı. Aşırıya kaçmayan tahminlere göre savaşta 10 milyon kişi ölürken 20 milyon kişi yaralandı. Bir ateşkes anlaşmasının ardından *Versay Barış Antlaşması'yla barış şartlarında anlaşıldı.

Dünya Savaşı, II. (1939-45) *Mihver Devletleri ile Britanya, Sovyetler Birliği ve *ABD'nin de yer aldığı Müttefikler arasında yapılan bir savaş. Almanya'yı gizlice yeniden silahlandıran *Hitler, 1936'da *Versay Barış Antlaşması'nı ihlal ederek Renanya'yı işgal etti. Aynı yıl İtalyan faşist diktatör Benito *Mussolini, Berlin-Roma Mihveri'nde Hitler'e katıldı. Ayrıca İtalya, 1937'de Almanya ile Japonya arasında kurulan *Anti-Komintern Paktı'na desteğini açıkladı. 1938'de Almanya hem **Anschluss* sonucunda Avusturya'yı *Üçüncü Reich'e kattı hem de Çekoslovakya'nın *Südet bölgesini istila etti. Hitler, aynı yıl *Chamberlain'le *Münih Paktı'nı yaptıktan sonra Ağustos 1939'da *Stalin'le Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı. Artık Almanya, *Polonya Koridoru'nu istila etmeye ve Polonya'yı Sovyetler Birliği'yle bölüşmeye hazırdı. 1939'a kadar *yatıştırma politikası izleyen Britanya, bu gelişmeler üzerine Almanya'ya Polonya'dan çekilmesini talep ederek ültimatom verdi. Çekilmediği takdirde savaş çıkacaktı. Almanya çekilmeyi reddedince 3 Eylül'de Britanya, Almanya'ya savaş ilân etti. 1940'ta Chamberlain istifa etti ve Winston *Churchill bir koalisyon hükümetinin başına geçti. Bu sırada Sovyetler Birliği, Baltık devletlerini işgal etmiş ve Finlandiya'ya saldırmıştı. Danimarka, Norveç'in belli bölümleri, Belçika, Hollanda, Fransa'nın beşte üçü hızlıca Almanya'nın kontrolüne girdi. Öte yandan Fransa'nın kalanında da hükümeti *Vichy'de bulunan tarafsız bir devlet kuruldu. Britanya'ya karşı yoğun bir *bombardıman harekâtı başlatıldı. Buna karşın Almanya, *Britanya Muharebesi'nde hava üstünlüğünü ele geçiremeyince Britanya'ya yönelik istila planları süresiz olarak ertelendi. Bu arada Macaristan, Bulgaristan ve Slovakya'daki Nazi yanlısı hükümetler, Mihver Devletler'e katıldı ve Mart-Nisan 1941'de Yunanistan ve Yugoslavya istila edildi. Daha sonra Hitler, Stalin'le yaptığı paktı bozarak Sovyetler Birliği'ni istila etti. Alman kuvvetleri, Moskova kapılarına kadar geldi. Aralık 1941'de Japonya, savaş ilân etmeksizin *Pearl Harbor'daki ABD donanmasına saldırı düzenledi ve ABD'yi Britanya safında savaşa girmeye itti. 1942'de Kuzey Afrika'da *Rommel'e karşı ilk Müttefik karşı taarruzu gerçekleşti (*bkz.* KUZEY AFRİKA CEPHESİ). Ertesi yıl Müttefik askerleri, İtalyan anakarasına yönelik istila hareketini başlattı. Bir ay içerisinde Mussolini hükümeti devrildi. Doğu Cephesi'nde *Kursk ve *Stalingrad civarında yapılan belirleyici muharebeler, Alman üstünlüğünü sona erdirdi. Haziran 1944'te Müttefikler, *Normandiya Çıkarması'yla Batı Avrupa'yı istila etmeye başladı. Hitler'in Berlin'de intiharı üzerine Mayıs 1945'te Almanya teslim oldu. Pasifik Cephesi'nde artık Japon donanması ortadan kaldırılmıştı. ABD'nin Japonya'ya düzenlediği stratejik bombardımanlar, 6 ve 9 Ağustos 1945'te Hiroşima ve Nagasaki'ye atılan atom bombalarıyla sonuçlandı. Bir ay sonra Japonya teslim oldu.

II. Dünya Savaşı'nda ölen asker sayısının 15 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Bunların 2 milyona yakını Sovyet savaş esiridir. Tahmini sivil ölü sayısı ise 35 milyon olup yaklaşık 6 milyon Yahudi, Nazi *toplama kamplarında ve Doğu Avrupa'daki toplu katliamlarda hayatını kaybetmiştir. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'dan ayrılan mülteci sayısı milyonlarla ifade edilmektedir. II. Dünya Savaşı'nın Avrupa'daki uzun vadeli sonuçları; Almanya'nın bölünmesi, Sovyetler Birliği'nin 1919-1921 arasında kaybettiği toprakları geri alması ve Sovyet sınırı boyunca komünist tampon devletler oluşturulması oldu. Britanya'nın borcu 20 milyar dolara ulaşmış; Uzakdoğu'daki milliyetçi direniş kuvvetleri, Güneydoğu Asya ülkelerinin sömürge yönetimlerinden kurtulmasını sağlamıştı. ABD ve Sovyetler Birliği, savaştan en büyük iki dünya gücü olarak çıktı. İki ülkenin savaştaki ittifakı üç yıl içerisinde bozuldu ve her iki taraf da nükleer silahların dahil olduğu bir yeniden silahlanma programına girişti. Böylece *Soğuk Savaş başladı.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Uluslararası bir ekonomik kurum. 1 Ocak 1995'te *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) yerine kurulan DTÖ'nün kapsamı, GATT'tan daha geniştir. DTÖ, fikri mülkiyet hakları ve hizmet ticareti gibi GATT'ın alanı dışında kalan ticari faaliyetlerle de ilgilenmektedir. Örgüt'ün 159 üyesi vardır.

Dünyanın Yedi Harikası Antik dünyanın insan elinden çıkmış en muhteşem yapılarına verilen isim. Günümüze kadar ulaşmış en eski dünya harikaları listesi 2. yüzyıla tarihlenmektedir. Geleneksel olarak Yedi Harika şunlardan oluşmaktadır: 1) Başta Giza'daki olmak üzere Mısır piramitleri; 2) Babil'in Asma Bahçeleri; 3) Halikarnas Mozolesi; 4) Efes'te MÖ 356'da yeniden inşa edilen Diana (Artemis) Tapınağı; 5) Rodos Heykeli; 6) MÖ 430 civarında Fidias tarafından yapılan ve Mora Yarımadası'ndaki Olimpiya'da bulunan Zeus'un devasa fildişi ve altın heykeli; 7) Yaklaşık MÖ 280'de II. Ptolemaios'un İskenderiye limanı yakınlarındaki Faros Adası'nda inşa ettirdiği deniz feneri. Yalnızca piramitler hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Dürzi Müslüman kökenli bir siyasi ve dini mezhebin üyelerine verilen isim. Lübnan'da yoğunlaşmakla birlikte Suriye ve İsrail'de de küçük gruplar halinde yaşamaktadır. 11. yüzyılda Dürzi mezhebi, Şiiliğin İsmaili kolundan koparak ortaya çıktı. Ayrılık, dini ve siyasi önderliğin birleştiği bir makam olan imamlığın intikaline dair yaşanan bir anlaşmazlıktan kaynaklanıyordu. Dürziler, Fatımi hanedanının yedinci halifesi Hakim Biemrillah'ın peşinden gitti. Hakim Biemrillah'ın yok olduğu ve döneceği iddia edildi. Dürziler, Hakim'i tanrısal bir varlık olarak kabul ettiklerinden ötürü Müslüman toplulukların çoğu tarafından kafir sayılmaktadır.

Düzleyiciler (İngilizcesi Levellers) 17. yüzyılın ortalarında faaliyet gösteren İngiliz radikaller. Düzleyicilerin önderleri John Lilburne, William Walwyn ve John Wildman'dı. İlk yıllarında güçleri Londralı yoksullara dayanıyordu. 1647'ye gelindiğinde *Yeni Ordu'nun düşük rütbeli mensuplarından ciddi bir destek toplamışlardı. Aynı yıl her alaydan Putney münazaralarına katılmak üzere Eşitçi "Ajitatörler" seçildi. *Cromwell ve Yeni Ordu'nun kıdemli subaylarının (*Grandee*) da dahil olduğu münazaraların amacı anlaşmazlıklara çözüm getirmekti. *Agreement of the People*[130] gibi metinlerde somutlanan Düzleyicilerin siyasi programı, Gerçek Düzleyiciler veya Kazıcılara göre daha az radikaldi. Monarşi ve Lortlar Kamarası'nın kaldırılmasını; halk egemenliğinin ve erkeklerin seçme ve seçilme hakkının tanınmasını; toplumsal reformlar, vicdani özgürlük ve yasa-

130 Halkın Anlaşması. (ÇN)

lar önünde eşitliğin gerçekleştirilmesini talep ediyorlardı. Kıdemli subayların ve Parlamento'nun muhafazakâr tutumundan bıkan Düzleyiciler, 1647 ve 1649'da isyana kalkıştı. Mayıs 1649'da artık hareketin hem sivil hem de askeri kanadı çökmüştü.

E

Ebu Bekir (yak. 573-634) İslam'ın ilk *halifesi (632-34). Müslüman olan ilk insanlardan biriydi. Ebu Bekir, Hz. *Muhammed'in karısı Ayşe'nin babası ve peygamberin yakın dostuydu. Hz. Muhammed'in ardından Müslümanların dünyevi önderi konumuna geldiğinde bu dindar ve yumuşak huylu adam, esas olarak peygamberin ölümüyle beraber bağlılıklarından vazgeçen Arap kabilelerini tekrar kazanmakla uğraştı. Bu "dönmeler savaşı" *Arap Fetihleri'ni başlattı.

Ebukir Körfezi (veya **Ebukir, Ebu Kir**) Mısır'ın Akdeniz kıyısında, İskenderiye ve Nil'in Raşid ağzı arasında yer alan bir körfez. Nelson, Brueys komutasındaki Fransız donanmasını 1-2 Ağustos 1798'de gerçekleşen *Nil Muharebesi'nde bu körfezde yenilgiye uğrattı. Sir Ralph Abercromby'nin ordusu Ebukir köyünün yakınında karaya çıkarak 1801'de Fransızları mağlup etti.

Ebuşiri İsyanı (Ağustos 1888-89) Zanzibar'ın kuzeyinde, Doğu Afrika kıyısındaki Alman tacirlere karşı bir Arap isyanı. İsyanın Arap lideri Ebuşiri (**Ebu Beşir bin Salim Harzi**) Pangani'de Alman sömürgeciliğine karşı çıkanları birleştirdi. Ağustos 1888'de kentteki Almanlar, Zanzibar sultanının sancağını indirdi ve kendi bayraklarını göndere çekti. İngiliz ve Almanların fildişi, kauçuk ve köle ticaretine müdahaleleri ile camilerde takındıkları tavır halihazırda halkta öfkeye neden olmuştu. Ebuşiri'nin direnişi iç bölgelerde Usambara Dağları'ndan Victoria Gölü'ne kadar yayıldı. İsyan, Alman kâşif ve idareci Hermann von Wissmann tarafından 1889'da bastırıldı.

Ecgbert *Bkz.* EGBERT.

Eden, Anthony, I. Avon Kontu (**Robert Anthony Eden**) (1897-1977) Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1955-57). 1935-1938 arasında dışişleri bakanıyken *Milletler Cemiyeti'ne verdiği destekle bilinir. *Yatıştırma Politikası'na karşı çıkarak istifa etse de 1940-1945 ve 1951-1955 arasında iki dönem daha dışişleri bakanlığı yaptı. Ayrıca 1945-1955 arasında Muhafazakâr Parti'nin lideri *Churchill'in yardımcısıydı. Daha sonra onun yerine başbakanlık koltuğuna oturdu. Eden'in başbakanlığına damga vuran olay *Süveyş Savaşı oldu. Yatıştırma politikasından aldığı dersler sayesinde, potansiyel düşman olarak gördüğü Mısır Devlet Başkanı *Abdünnasır'a karşı sağlam durdu. Britanya'nın Süveyş Savaşı'ndaki rolüne karşı yaygın muhalefet, kötüye giden sağlığıyla da birleşince Eden'in istifa etmesine yol açtı.

Edgar (947-75) İngiltere kralı (959-75). 957'de Northumbria ve Mercia, ağabeyi Edwy'ye olan bağlılıklarını geri çekince bu iki bölgenin kralı oldu. Edwy'nin ölümü üzerine İngiltere tahtına çıktı. Edgar, hükümdarlığı süresince Aziz Dunstan'la yakından çalıştı ve dini örgütlenmeye verdiği destekle öne çıktı.

Edgar (**Aetheling Edgar**) (Anglosakson dilinde "prens" anlamına gelen *aetheline* kelimesinden) (yak. 1052-yak. 1125) Edmund Ironside'nin torunu. 1066'da babasının sürgündeki ölümüyle (1057) birlikte Edgar, Papaz *Edward'ın tek vârisi olarak kaldı. Buna karşın, genç olmasın-

dan dolayı tahta çıkması reddedildi. Onun yerine II. *Harold kral oldu. *Hastings Muharebesi'nde Harold'un ölümü üzerine Witan[131], Edgar'ı kral olarak seçti. Fakat I. *William'a karşı bir isyana (1069) dahil olmasına rağmen daha fazla direnemedi ve William'ın sarayının bir mensubu oldu (1074). I. *Henry'nin ağabeyi Normandiyalı Robert'i (Curthose) desteklediği gerekçesiyle Henry tarafından Tinchebrai'de esir edildi (1106). Ancak daha sonra serbest bırakıldı.

Edgehill Muharebesi (23 Ekim 1642) *İngiliz İçsavaşı'nın ilk muharebesi. Nihai hedefi Londra'yı tekrardan ele geçirmek olan I. Charles taraftarı kralcılar, Shrewsbury'den güneye doğru yürüyüşe geçti. Banbury yakınlarındaki Edgehill'de III. Essex Kontu Robert *Devereux komutasındaki Parlamento güçleriyle karşılaştılar. Prens *Rupert ve süvarileri, başlarda üstünlüğü ele geçirse de çarpışmaların asıl yükü piyadelerin üzerindeydi. Karanlığın bastırması ve askerlerin bitkin düşmesiyle çarpışmalar, herhangi bir kazananı olmadan sona erdi. İki taraf da çok ağır kayıplar yaşadı.

Edirne Antlaşması (1829) Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında varılan bir barış antlaşması. İki devlet arasındaki savaşı (1828-29) bitirdi ve Rusya'ya Avrupa'da ufak çapta topraklar kazandırdı. Böylece Rusya, Tuna Nehri'ne ulaştı ve Kafkasya'da azımsanmayacak kazançlar elde etti. Antlaşmayla ayrıca Sırbistan'ın özerkliği sağlanmış, Yunanistan'a özerklik sözü verilmiş ve Çanakkale Boğazı'ndan ticaret gemilerinin serbestçe geçişi koruma altına alınmıştır.

Edmund, I. (921-46) İngiltere kralı (939-46). Ağabeyi Athelstan'ın ardından kral oldu. Kısa süren hükümdarlığında Athelstan'ın kazandığı toprakları korudu ve Danların işgal ettiği Mercia'yı yeniden fethetti (944). Strathclyde bölgesini, müttefiki İskoçya Kralı I. Malcolm'a vererek (945) İrlanda'dan gelen Danimarka akınlarına karşı kuzeybatı sınırını sağlamlaştırmayı hedefledi. Edmund, *Dunstan'ı Glastonbury başrahibi olarak atayarak onun manastır örgütlenmesinde yaptığı reformları destekledi. Bir ziyafet sırasında çıkan kavgada hükümlü bir hırsız tarafından öldürüldü.

Edmund, II. (Ironside) (yak. 993-1016) Wessex kralı. Geçici olarak (1013-14) tahtını Danimarka hükümdarı I. Svend'e kaptırmış olan II. *Ethelred'in oğluydu. Svend'in oğlu *Knud, Edmund'un kral olmasına karşı çıktı. Sekiz aylık bir sürede (1016) Knud ile Edmund altı önemli muharebede karşı karşıya geldi. Essex'teki Ashingdon köyünde yenilen (Ekim 1016) Edmund, kendisinin güney İngiltere'yi, Knud'un da geri kalanı yönetmesine razı oldu. Kim hayatta kalırsa o bütün ülkenin kralı olacaktı. Edmund ertesi ay ölünce Knud, İngiltere tahtına çıktı.

Edmundus Campion (Aziz) (1540-81) İngiliz Cizvit bilgin ve Katolik şehidi. 1568'de İngiltere Kilisesi bünyesinde papaz yapıldı. 1571'de İngiltere'yi terk ederek Douai'ye gitti. Burada Katolik Kilisesi'ne katıldı ve iki yıl sonra da Roma'da Cizvit tarikatına girdi. 1580'de İngiltere'ye giden ilk gizli Cizvit misyonunun parçasıydı. Sadece Katolik cemaatini eğitmek ve papazlık yapmak için geldiğini iddia etse de tutuklandı ve işkenceye uğradı. Yargılaması sonucunda vatan hainliği suçlamasıyla idam edildi.

Edo Antlaşması (1858) Japonya ile ABD arasında yapılan bir antlaşma. 1854'te *Kanagava Antlaşması'nda ABD'ye tanınan hakları genişleten bu antlaşmayla; diplomatik ilişkiler tesis edilmiş, akdi gümrük vergisi kabul edilmiş ve ABD vatandaşlarına antlaşmayla belirlenen beş limanda ülke dışı haklar tanınmıştır. Diğer

131 Anglosaksonlarda danışma meclisine verilen isim. (ÇN)

dış güçlerle imzalanan antlaşmalarla birlikte Edo Antlaşması, Japonya'nın batılılaşmasının önünü açsa da *şogunluğun milliyetçi muhalefetle karşı karşıya kalmasına neden oldu. Bu durum, 1868'de şogunluğun çöküşünde önemli bir rol oynayacaktı.

Edward, I. (1239-1307) İngiltere kralı (1272-1307). Edward önce Leonor (Kastilya) ile (1254), babası III. *Henry yerine tahta çıktıktan sonra da Fransız prenses Marguerite (1299) ile evlendi. Edward'ın başarılı bir hükümdar olarak itibarı, askerlik ve hukuk alanındaki yeteneklerinden (bu nedenle "İngiliz *Iustinianus" olarak anılmıştır) ileri gelmektedir. Krallığın gücünü yayma kararlılığıyla kazandığı askeri zaferlerin arasında Simon de *Montfort'un mağlup edilmesi (1265), Galler'in fethi (1277-82), Galler (1294-95) ve İskoçya'daki (1296-1305) isyanların bastırılması ve Gascony'deki toprakların Fransa Krallığı'na karşı savunulması (1294-99) vardır. Hukuk alanındaki reformları ise feodal idare (Westminster Nizamnamesi, 1275), kraliyet toprakları (Quo Warranto, 1278) ve asayiş (Winchester Nizamnamesi, 1285) konularına eğilmiştir. Edward, 1295'te *Model Parlamento'yu topladı. İskoçlara boyun eğdirmek için çıkılan nafile bir sefer sırasında öldü ve yerine II. *Edward geldi.

Edward, II. (1284-1327) İlk İngiliz Galler prensi (1301-07) ve İngiltere kralı (1307-27). I. *Edward ile Leonor'un (Kastilya) dördüncü, fakat hayatta kalan en büyük oğlu olan II. Edward, hayatı boyunca Piers *Gaveston'a olan ölçüsüz düşkünlüğü ve Fransa hükümdarı VI. Philippe'nin kızı *Isabelle'yle olan mutsuz evliliğiyle bilinir. 1304'ten itibaren Edward, Gaveston'un etkisi altına girdi. Gaveston, kralı baronlardan uzaklaştırdı. Edward'ın kuzeni Thomas'ın (Lancaster) önderliğindeki baronlar, bir dizi fermanla (1310) Edward'ın elini kolunu bağladı ve 1312'de Gaveston'u öldürttü. 1314'te *Bannockburn'da I. *Robert (Bruce) tarafından yenilgiye uğrayınca kralın itibarı iyice düştü. Krallığın otoritesini yeniden sağlama girişimi çerçevesinde fermanları kaldırmayı (1322) başarsa da Edward, karısı ve karısının sevgilisi Roger *Mortimer tarafından 1326'da hapse atıldı; nihayetinde de öldürüldü.

Edward, III. (1312-77) İngiltere, İrlanda ve Fransa kralı (1327-77). Babası II. *Edward'ın yerine tahta çıktı. III. Edward tahta çıkmadan önce babası sadece ismen ülkeyi yönetmekte, annesi Fransız *Isabelle ile onun sevgilisi Roger *Mortimer esas gücü elinde tutmaktaydı. Ancak 1330'da III. Edward, Mortimer'i hapse attırarak şahsi egemenliğini kurdu. *Halidon Hill zaferiyle (1333) görece rahat bir şekilde İskoç sınırını güvene aldı. Öte yandan başlarda Fransa'ya yönelik stratejileri pek başarılı olmadı. Fransa'nın komşularını para karşılığında yanına çekerken her ne kadar tutumlu hareket etse de bunun bedeli ağır oldu; 1341'e gelindiğinde Edward fiilen iflas etmişti. Fransız tahtı üzerindeki iddialarını, 1346'da Fransa'ya çok büyük bir orduyla girerek daha doğrudan yollarla haklı çıkarmaya çalıştı. *Crecy (1346) ve Bretonya'da kazandığı zaferler sonucunda fiilen Fransa kralı oldu. İngilizler, yabancı ülkelerde savaşın ve kazanılan ganimetlerin tadını bir kere alınca 1354 ateşkesini iki yıl sonra bozarak Fransa'yı bir kez daha istila etti. Bu istila harekâtı, Kara Prens *Edward'ın *Poitiers'de kazandığı dillere destan zaferle taçlandırıldı.

Edward'ın uzun hükümdarlığının kalanı bu kadar parlak geçmedi. 1369-1375 arasında Fransa'da başarısızlıklar yaşandı. Karısı Philippa'nın (Hainaut) 1369'daki ölümünden sonra Edward'ın bedensel ve zihinsel sağlığı kötüye gitti. Daha sonra Edward, metresi Alice Perrers'in etkisi altına girdi. Halefi II. *Richard'a miras olarak İngiltere'deki toplumsal huzursuzluğun yanı sıra Fransa'da geniş topraklar da bıraktı.

Edward, IV. (1442-83) İngiltere kralı (1461-70, 1471-83). York Dükü *Richard'ın en büyük oğlu olması ve III. Edward'ın soyundan gelmesi nedeniyle taht üzerinde tartışılmaz bir hakkı vardı. Kuzeni Warwick Kontu Richard *Neville'nin yardımıyla 19 yaşındayken tahtı elde etti. Ancak Lancaster'lar Saint Albans'ta kazandıkları zaferin ardından Edward'ın krallığından şüphe etmeye başladı. Edward, daha sonra Towton'da Lancaster ordularını yendi. Edward'ın Elizabeth Woodville'yle evliliği ve Burgonya'yla ittifak kurması, Warwick kontunu rahatsız etti. Bunun üzerine Warwick kontu, Ekim 1470'te Fransa'dan İngiltere'yi istila ederek ismen VI. *Henry'yi kral yaptı. Fakat Edward, *Barnet ve *Tewkesbury'de kazandığı zaferlerle (1471) tahtı yeniden ele geçirdi. Bu tarihten itibaren hükümdarlığını güçlendirdi ve İngiliz ticaretini destekledi. Zevk düşkünlüğü erkenden ölmesine neden olunca İngiltere, 12 yaşındaki bir krala, V. *Edward'a kaldı.

Edward, V. (1470-83) İngiltere kralı (1483), IV. Edward ve Elizabeth Woodville'nin en büyük oğlu. 9 Nisan 1483'te başlayan kısa hükümdarlığı, Woodville ailesi ile amcası Gloucester Dükü Richard arasındaki güç mücadelesine sahne oldu. Haziran'da Richard, III. *Richard olarak kral unvanını üstlendi. O tarih ile aynı yılın Ağustos ayı arasında Edward ve erkek kardeşi, muhtemelen Richard'ın kışkırtmasıyla, Londra Kulesi'nde öldürüldü.

Edward, VI. (1537-53) İngiltere kralı (1547-53). VIII. *Henry ve Jane Seymour'un oğluydu. Edward reşit olmadan önce, ülkeyi fiilen 1549'a kadar Somerset Dükü Edward *Seymour, 1549'dan sonra ise Northumberland Dükü John *Dudley yönetti. VI. Edward, Protestanlığı kayırdı ve Başpiskopos *Cranmer'in İngiliz İbadet Kitaplarını (1549 ve 1552) yazmasını destekledi. Çağdaşları, Edward'ın çalışkanlığı ve duygusuzluğuna dikkat çekmiştir. Ayrıca babasının sert mizacını da aldığı söylenir. Çocukluğu hastalıklarla geçen Edward, 16 yaşında tüberkülozdan öldü.

Edward, VII. (1841-1910) Büyük Britanya ve İrlanda ile denizaşırı bağlı toprakların kralı, Hindistan imparatoru (1901-10). Kraliçe *Victoria ile Prens Albert'in en büyük oğlu olan Edward, annesinin ölümü üzerine tahta çıktığında 59 yaşındaydı. Galler prensi olarak kraliyet işçi sınıfı barınma komisyonunda çalışsa (1884-85) da genel olarak Kraliçe Victoria onu devlet işlerinin dışında tuttu. 1892'ye kadar kabine toplantılarının raporlarına erişmesine dahi izin verilmedi. Hükümdar olarak 1903'te Paris'e düzenlediği resmi ziyaret, Britanya ile Fransa arasındaki ilişkileri güçlendirdi ve *İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması'nın kamuoyunda destek görmesini sağladı. *Lortlar Kamarası'nda düzenleme yapan yasa tasarısını kendisi onaylamadan önce genel seçim yapılması gerektiğinde ısrar ederek 1910'da iç politikada etkili bir rol oynadı. Aynı yıl ikinci oğlu V. *George tahtı devraldı.

Edward, VIII. (1894-1972) Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda ile denizaşırı bağlı toprakların kralı, Hindistan imparatoru (1936). Kral V. *George'nin en büyük oğlu olan Edward, Tahttan Çekilme Krizi'nde krallıktan feragat etti. Kral VIII. Edward, iki kere boşanmış bir Amerikalı olan Wallis Simpson'la evlenmek istediğini açıklamıştı. Bu evlilik normalde Britanya Parlamentosu'ndan ve bütün dominyonlardan rıza alınmasını gerektiriyordu. Stanley Baldwin'in başında olduğu Britanya hükümeti, kamuoyunu ve Canterbury Piskoposu Cosmo Lang'ın önderliğindeki İngiltere Kilisesi'nin şiddetli muhalefetini göz önünde bulundurarak kralın bu isteğine karşı çıktı. Dominyonların temsilcileri de aynı tavrı aldı. Bunun üzerine Edward, tahttan çekilmeyi tercih ederek radyoda bir ulusa veda konuşması yaptı ve kardeşi

York Dükü George'yi (VI. *George) tahtın vârisi olarak takdim etti. Adına Windsor düklüğü oluşturulan Edward, II. Dünya Savaşı sırasında Bahamalar valiliğini yürütmesine karşın daha sonra devlet içerisinde hiçbir rol üstlenmedi. Fransa'ya yerleşti. Kendisinden sonra, 1986'da ölen düşesle birlikte Windsor'a gömüldü.

Edward, Kara Prens (1330-76) Galler prensi (1343-76), III. *Edward'ın en büyük oğlu. Şövalyelik idealinin olağanüstü bir örneği olan Edward, *Yüz Yıl Savaşı'nda kazandığı bir dizi zaferle İngilizlere ulusal onurunu yeniden kazandırdı. *Crecy'de babasının ordusunun bir bölümüne komuta etti (1346). *Poitiers Muharebesi'ni kazanarak II. Jean'ı esir aldı. 1367'de Kral Pedro'yu yeniden Kastilya tahtına çıkarsa da İspanya'da düzenlediği sefer sağlığını mahvetti. Kent'li Joan'a duyduğu aşkın ürünü olarak tek oğlu müstakbel II. *Richard doğdu.

Edward, Papaz (Aziz) (yak. 1003-66) İngiltere kralı (1042-66). Kral *Knud'un Dan vârislerinden sonra tahta çıktı. Aralarında büyüdüğü Normanlara olumlu yaklaşsa da geçici bir süreliğine Batı Sakson hükümdarlığını yeniden kurdu. 1045'te Wessex Kontu Godwin'in kızıyla evlendi. Bundan altı yıl sonra Kont Godwin tarafından çıkarılan bir isyanı bastırdı. Normanların iddia ettiği gibi, ölmeden önce tahtı Dük William'a bırakıp bırakmadığı hiçbir zaman kesin olarak bilinemeyecektir. Ölümünün ardından Kont Godwin'in oğlu Harold'un tahta çıkması, Normanların İngiltere'yi fethetmesine neden oldu. Dindarlığıyla bilinen Edward, Westminster Kilisesi'nin de kurucusuydu (1045). 1161'de aziz ilân edildi.

Edward, Büyük[132] (ö. 924) Wessex kralı (899-924). Kral *Alfred'in en büyük oğluydu. 899'da babasından sonra tahta çıktı. Kendisinden önceki *Danelaw topraklarını yeniden ele geçirme politikasını devam ettirdi. Hükümdarlığında müstahkem kentler sistemi geliştirildi. Kazandığı bir dizi zafer (909-18) sonucunda Midlands ile Derby, Leicester, Lincoln, Stamford, Nottingham gibi önemli kentlerde hâkimiyeti sağladı. Danları, Humber'in güneyinde İngiliz egemenliğini tanımaya ikna etti. Edward'ın hükümdarlığı ayrıca İskoçya'nın güneyinde de kabul gördü.

Edward, Şehit (Aziz) (yak. 963-78) İngiltere kralı (975-78). Babası Edgar'ın ardından kral olmasına karşın tahta çıkmasına üvey kardeşi II. *Ethelred itiraz etti. Edward, Ethelred ve üvey annesi Alfrida'yı Dorset'teki Corfe Kalesi'nde ziyaret ettiği sırada öldürüldü. Shaftesbury'deki mezarında mucizeler gerçekleştiği bildirilince Ethelred, Edward'ın ölüm gününü (18 Mart) dini bayram ilân etmek durumunda kaldı. Daha sonra aziz ilân edildi ve şahsiyeti Ortaçağ'ın önemli tarikatlarından birinin odağı oldu.

Efgani, Cemaleddin (1839-97) İran kökenli İslami uyanış öncüsü. İslam ülkelerinde toplumsal ve siyasi reformlar ile Panislamizm'i savundu. 1870'lerde Mısır'da öğretmen olarak faaldi. 1880'lerde Paris'te *el-Urvetü'l-Vuska* (sarsılmaz bağlılık)[133] adında bir gazetenin editörlüğünü yaptı. İran'da 1891-1892 yıllarında gerçekleşen protestolarda yer aldı.

Eflatun *Bkz.* PLATON.

Egbert (ö. 839) Wessex kralı (802-39). 825'te Swindon yakınlarında belirleyici bir zafer kazanarak Mercia üstünlüğünü sona erdirdi ve Kent, Essex, Surrey ile Sussex'i ilhak etti. 829'da Mercia'nın kendi toprakları Egbert'in egemenliğine girdi. Aynı yıl Northumbria da Egbert'in hükümdarlığını kabul etti. Ölümüne kadar Mercia yeniden

132 Yaşça büyük anlamında. (ÇN)

133 El-Urvetü'l-Vuska, dini bağlamda "tutunulacak en sağlam kulp" olan İslamiyet ve Kur'an-ı Kerim'i simgeler. (ÇN)

bağımsız olmuştu. Buna karşın Egbert'in kral olduğu dönem, Wessex'in daha sonra bütün İngiltere'ye hükmedecek üstünlüğünün bir habercisiydi.

Ege uygarlığı *Bkz.* MİKEN UYGARLIĞI.

Egmont, Lamoral, Gavre Kontu, Gavre Prensi (1522-68) Flaman devlet adamı ve asker. 1559'da Flaman bölgesinin ve Artois'in valisi (*stadhouder*) oldu. İspanya hükümdarı II. *Felipe'nin naiplik konseyinin bir üyesi olmasına karşın hükümdarının Hollanda'ya Katolikliği ve İspanya egemenliğini dayatmasına karşı çıktı. 1564'te Kardinal Granvelle'nin Hollanda hükümetinde sahip olduğu yüksek makamdan indirilmesine yardımcı oldu. 1565'te Horn'la birlikte konseyden çekildi. Fakat *Hollanda İsyanları'nın ilk zamanlarında kararsız kaldı ve I. *Willem'in (Sessiz Willem) silahlı direnişine katılmayı reddetti. 1567'de Alba Dükü Fernando Alvarez de *Toledo tarafından alıkonularak vatan hainliği gerekçesiyle başı vuruldu.

Eichmann, Adolf (Karl Adolf Eichmann) (1906-62) Alman devlet yöneticisi. Hitler'in "nihai çözüm" projesinin yürütülmesinden ve toplama kamplarının yönetilmesinden sorumlu kişiydi. Bu faaliyetler çerçevesinde 6 milyon Yahudi hayatını kaybetti. Savaştan sonra Eichmann, Arjantin'e kaçarak orada saklandı. Ancak 1960'ta İsrailli ajanlar tarafından izi sürülmüş, kaçırılmış ve yargılanarak idam edilmiştir.

Einstein, Albert (1879-1955) Almanya doğumlu ABD'li teorik fizikçi. Görelilik kuramını geliştiren Einstein, pek çok insan tarafından 20. yüzyılın en büyük bilim insanı olarak görülmektedir. 1905'te fotoelektrik etki, Brown hareketi ve kendi özel kuramı olan görelilik üzerine olağanüstü üç makale yayımladı. Görelilik kuramı, mutlak uzay-zamanın bütün cisimler için tek referans çerçevesi olduğu fikrinden kopuş anlamına geliyordu. Onun yerine gözlemcinin çerçevesi ile nesnenin çerçevesi arasında bir ayrıma gidiliyordu. Kuramın ulaştığı en önemli sonuçlardan biri kütle ile enerjinin birbirine çevrilebilir olduğuydu. Bu da ("c" ışık hızını ifade ediyor) denklemiyle açıklanıyordu. 1915'te Einstein, genel görelilik kuramını yayımlayarak yerçekimi üzerine fikirler geliştirmeye başladı. Einstein, yerçekimini uzay-zamanda bir bükülme olarak değerlendiriyordu. Işık demetinin yerçekimi alanından geçerken kırılacağı tahmini, 1919'daki güneş tutulmasında yapılan gözlemler sonucunda doğru çıkınca genel görelilik kuramının da doğruluğu kanıtlanmış oldu. Bir Yahudi olan Einstein, 1933'te Hitler iktidara geldiğinde ABD'de yaşamaya karar verdi. Hayatının geri kalanında elektromanyetizma, yerçekimi ve kuantum mekaniğini kapsayan birleşik bir alan kuramı geliştirmeye çalışsa da başarılı olamadı. 1939'da Başkan Roosevelt'e yazdığı mektupta nükleer enerjinin askeri alanda kullanım olanaklarından bahsetmesi, ABD'nin bir atom bombası yapma kararında çok etkili oldu. Savaştan sonra Einstein, kamuoyu önünde nükleer silahlara karşı sağlam bir tavır aldı.

Eisenhower, Dwight David ("Ike" olarak da bilinir) (1890-1969) ABD'li general ve Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 34. ABD başkanı (1953-61). II. Dünya Savaşı'nda Kuzey Afrika ve İtalya'daki Müttefik kuvvetlerinin (1942-43) ve Batı Avrupa'daki Müttefik Sefer Kuvvetleri'nin başkomutanlığını (1943-45) yaptı. Başkanlığı döneminde hem içeride hem de dışarıda komünizme karşı katı bir tutum benimsedi. ABD'de bu tutumun aşırı bir hali Makkartizm biçiminde kendini gösterdi.

Eisenhower Doktrini *Süveyş Savaşı'ndan sonra Başkan *Eisenhower tarafından yayımlanan ve 1957'de Kongre tarafından onaylanan ABD dış politikası-

na dair bir bildiri. Doktrin, Ortadoğu'da bağımsızlığını tehlike altında gören devletlere ekonomik yardım ve askeri danışmanlık sunmayı öngörüyordu. Bunun sonucunda ABD, İslami bir devrimden korkan Lübnan hükümetinin yardım talebi üzerine ülkeye 10 bin asker yolladı (1958). Britanya da Ürdün'ü korumak için asker gönderdi (1957) ve Sovyetler Birliği'nin itirazlarına karşın ABD ve Britanya kuvvetleri Ortadoğu'da birkaç ay boyunca varlığını sürdürdü. Arap milliyetçiliğinin Sovyetler Birliği'ni örnek aldığını varsayan Eisenhower Doktrini'nin hatalı olduğu daha sonra ortaya çıktı. ABD Dışişleri Bakanı John *Dulles'in ölümüyle Doktrin terk edildi.

Ekber, Celaleddin Muhammed (veya Ekber Şah) (1542-1605) Hindistan'da hüküm süren Babür imparatoru (1556-1605). Ekber, Babür İmparatorluğu'nu kuzey Hindistan'ı topraklarına katarak genişletti ve etkili bir idari ve ticari sistem kurdu. Hindistan'ın dini ve ırksal hoşgörüyü benimseyen ilk hükümdarıydı. Ekber, köleliği kaldırmış, kadının kocasıyla beraber yakılma geleneğine son vermiş, dulların yeniden evlenmesini yasallaştırmış, kısırlık durumları haricinde çokeşliliği yasaklamıştır.

ekberiyet En büyük oğlun, babasının mülklerinin tamamına vâris olma hakkına verilen isim. Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve 11. yüzyılın sonlarında Norman hukukçular tarafından İngiltere'ye getirilen ekberiyet sisteminin amacı, *baronların toprak biçimindeki servetini tamamıyla elinde tutmasını ve krala karşı askerlik yükümlülüklerini gerçekleştirmesini sağlamaktı. *Feodal sistemin parçası olarak ekberiyet, aristokrasinin siyasi ve toplumsal statüsünü korudu. Her ne kadar sonradan kapsamı genişletilse de hiçbir zaman şahsi veya taşınır mülkiyete uygulanmadı. Önceden toprakların kadınlara miras kaldığı yerlerde çocuklar arasında eşit bölünmesi usulüne geçildi. Ekberiyet sisteminin diğer istisnaları arasında bazı kasabalar ve Kent ili vardı. Buralarda **gavelkind** adında alternatif bir miras sistemi uygulanıyor; toprak, erkek çocuklar arasında eşit bir şekilde paylaşılıyordu. En büyük erkek çocuğun miras dışı bırakılmasına izin veren 1540 tarihli Wills Nizamnamesi'ne rağmen ekberiyet sistemi, İngiltere'de 1926'ya, İskoçya'da 1964'e kadar varlığını sürdürdü. Sistem, bugün özel olarak yalnızca tahtın ve çoğu soyluluk unvanının verasetinde uygulanmaktadır.

Ekim Devrimi *Bkz.* RUS DEVRİMİ (1917).

ekim nöbeti Aynı toprak üzerinde her yıl değişik ürünler yetiştirme uygulamasına verilen isim. Yöntemin amacı topraktaki besleyici maddelerin tükenmesini önlemek ve belli bir ürüne özgü haşarat ve hastalık oluşması riskini azaltmaktır. Ekim nöbeti Avrupa'da *Roma İmparatorluğu zamanlarından beri yaygındır. İkili ekim nöbeti Eski Yunanlar tarafından kullanılmaktaydı. Bu yönteme göre çiftçi, toprağının bir yarısını her yılın ilkbahar veya sonbahar aylarında ekiyor, diğer yarısını ise toprağın "dinlenmesi" için nadasa bırakıyordu (yani ekim yapmıyordu). Romalılar üç aşamalı nöbeti geliştirdi ve bu uygulama Ortaçağ'dan 18. yüzyıla kadar devam ettirildi. Üç aşamalı nöbette üç tarlanın her biri üç yıllık döngülerle ekiliyordu: Bir yıl sonbaharda ekimi yapılan çavdar veya kışlık buğday, bir yıl ilkbaharda ekimi yapılan yulaf veya fasulye yetiştiriliyor, bir yıl da tarla nadasa bırakılıyordu. Böylece her sene üç tarlanın ikisinde ürün yetiştirilmiş oluyordu. Üçlü ekim nöbeti sistemi yalnızca İngiltere gibi ılıman iklime sahip ülkelerde işe yarıyordu. 18. yüzyılda *Tarım Devrimi'nin gerçekleşmesi ve *çitleme uygulamasının hızlanmasıyla beraber ekim nöbetinde daha bilimsel yöntemler kullanılmaya başlandı. Turp, yonca, arpa ve buğdaya dayanan dört aşamalı ekim nöbeti benimsendi. Turp gibi kök bitkilerin yetiştirilmesi toprağın kalitesini artırdı; dola-

yısıyla hasat ve hayvan kalitesi de iyileşti. Ek olarak kök ürünler, önceki ekimden kalan bitkilerin arasındaki otları da etkisiz hale getiriyordu. Nadasa bırakmak yerine yonca, bezelye, fasulye veya mercimek gibi baklagillerin ekilmesi toprağın verimliliğini artırdı. Çünkü baklagiller ortamdaki nitrojeni "tamir etme" özelliğine sahipti; öldüklerinde toprağı besliyorlardı. 20. yüzyılın ortalarından itibaren suni gübre kullanımının artması sonucunda ekim nöbeti uygulaması önemini kaybetti.

Ekim Savaşı *Bkz.* YOM KİPPUR SAVAŞI.

Ekvator

Başkent:	Kito
Yüz ölçümü:	283,561 km²
Nüfus:	15.439.429 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 ABD doları = 100 sent
Dini yapısı:	%95,0 Katolik
Etnik yapısı:	%71,9 mestizo[133]; %7,4 Montubio; %7,2 Afro-ekvatorlu; %7,0 Amerikan yerlisi; %6,1 beyaz
Diller:	İspanyolca (resmi), Keçuva dili, Shuar
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), And Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

Güney Amerika'nın kuzeybatı kıyısında yer alan bir ülke.

134 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

Fiziki Ekvator'un kuzeydoğuda Kolombiya; doğu ve güneyde Peru'yla sınırı vardır. And Dağları, kuzeyden güneye doğru ülkenin ortasından geçer. Dağların zirveleri arasında yüksek fakat verimli ve ılıman iklime sahip vadiler bulunur.

Ekonomi 1988'den beri kamuya ait olan petrol sanayisi, ülkenin ihracat gelirlerinin yarısını üretir. Ancak ekonominin geri kalanı çoğunlukla tarıma dayalı olup başlıca ihracat ürünleri muz (Ekvator dünyanın bir numaralı muz ihracatçısıdır), kahve ve kesme çiçektir. Petrol gelirleriyle çeşitli imalat sanayisi alanlarında yatırımlar yapılmaktadır. İç enerji talebini karşılayacak düzeyde doğalgaz ve hidroelektrik enerji mevcuttur. Ayrıca yeraltı kaynakları olarak linyit, altın ve gümüşe rastlanır.

Tarih Yaklaşık MS 500'e gelindiğinde halihazırda iki kültürel bölge üzerinde bağımsız krallıklar gelişmişti: Açık deniz faaliyetlerine uyum sağlamış kıyı kültürü ve iç kesimlerdeki faaliyetlere uyum sağlamış diğer kültür. 15. yüzyılda İnkalar, orta vadiyi fethetti. Cuzco'dan, bölgesel başkent olarak kurdukları Kito'ya yol inşa ederek bir haberleşme ağı kurdular. 1535'te İspanyol *Pizarro, bölgeyi Peru'daki fetihleriyle birleştirerek kardeşi Gonzalo'yu buraya vali yaptı. İç karışıklıklar İspanyol kraliyetinin ülkeye el koymasına ve Kito'da Peru Genel Valiliği dahilinde bir *Audiencia* (siyasi bir rolü olan yüksek mahkeme) kurmasına yol açtı.

Antonio Sucre'nin Pichincha'da kazandığı zaferle (1822) Ekvator bağımsızlığını kazanarak Gran *Kolombiya'ya katıldı. Bu devlet dağılınca (1830) ülke ayrı bir cumhuriyet oldu. Yeni kurulan devletteki siyasi yaşam, iç kesimlerin muhafazakâr toprak sahipleri ile kıyı ovalarının daha liberal ticaret toplulukları arasındaki gerilimi gözler önüne serdi. Bu durum hükümeti tamamen işlemez hale getirdi (1845-60). Garcia Moreno, devlet başkanı (1860-75)

olarak düzeni sert bir şekilde yeniden sağladı. Moreno'nun suikasta uğramasının ardından ruhban karşıtı liberal hükümetler yönetiminde bir istikrar dönemi yaşandı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra halk yığınlarının yoksulluğa sürüklenmesi siyasi çalkantılara neden oldu. II. Dünya Savaşı'nda ABD askeri üsleri bir miktar ekonomik getiri sağlasa da Peru'yla girilen feci bir savaş (1941) Ekvator'u Yukarı Amazon'daki hak iddialarından vazgeçmeye zorladı. 1944-1972 arasında iktidar, beş kez devlet başkanı seçilen **caudillo* José Maria Velasco Ibarra ile ordu arasında gidip geldi. 1970'lerde petrolün keşfedilmesi refah getirmiş gibi gözükse de aslında geniş halk kitleleri yoksullukla boğuşuyor ve okuma yazma bilmiyordu. *Hacienda* adı verilen plantasyonlar hâlâ varlığını sürdürüyordu. 1979'da demokratik hükümet yeniden tesis edildi ve sosyal demokrat Jaimé Roldos Aquilera devlet başkanı (1979-81) seçildi. Reform vaadiyle gelen Aquilera, şüpheli bir uçak kazasında öldü. Halefi Osvaldo Hurtado Larrea (1981-84) zimmetine para geçirmekle suçlandı. Görevi devralan Devlet Başkanı Febres Cordero (1984-88) bir askeri müdahale, ciddi bir dış borç krizi, sendikaların rahatsızlığı ve petrol fiyatlarında yaşanan düşüşle karşı karşıya kaldı. 1988'de Rodrigo Borja Cevallos önderliğindeki Demokratik Sol Parti iktidara geldi. Yeni iktidar partisi, petrol şirketlerinin yönetimini eline alsa da yakıcı ekonomik sorunlar devam etti. 1992'deki seçimlerin ardından Devlet Başkanı Sixto Durán Ballén'in önderliğinde bir koalisyon hükümeti oluşturuldu. Ballén, serbest piyasa reformları gerçekleştirdi ve kamu harcamalarını kıstı. Bunun sonucunda halk içinde huzursuzluklar baş gösterince Ballén'in yerine 1996'da Abdala Bucaram ("El Loco", yani "Deli" olarak da bilinir) başa geldi. Peru'yla ara ara tekrarlayan sınır anlaşmazlıkları 1995'te yeniden alevlendi; ama birkaç gün süren çatışmaların ardından çözüldü. 1997'de Bucaram, akıl sağlığı yerinde olmadığı gerekçesiyle indirildi. 1998'de Jamil Mahuad devlet başkanı seçildi. 2000'de yaşanan bir ekonomik kriz askeri darbeyi beraberinde getirdi ve Başkan Yardımcısı Gustavo Noboa devlet başkanı yapıldı. 2002'de darbenin lideri Lucio Gutiérrez devlet başkanı seçildi. 2005'te Kongre, Gutiérrez'i görevden alarak yerine Alfredo Palacio'yu getirdi. 2006'da solcu Rafael Correa devlet başkanı oldu. 2008'de Ekvator, kamu borcunu ödeyemeyecek duruma geldi ve aynı sene devlet başkanlığı makamını güçlendiren yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. 2010'da polis teşkilatı ve ordunun başını çektiği kargaşalıklar üzerine 2011'de devlet başkanlığı yetkileri bir kez daha genişletildi. Correa, 2009 ve 2013 yıllarında tekrar seçimi kazandı.

Ekvator Ginesi

Başkent:	Malabo
Yüz ölçümü:	28.051 km²
Nüfus:	704.001 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%87,0 Katolik; %6,0 diğer Hıristiyan; %5,0 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%85,7 Fang; %6,5 Bubi; %3,6 Mdove
Diller:	İspanyolca, Fransızca (ikisi de resmi), Fang, Bubi ve diğer yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi

Ekvatoral Batı Afrika'da Gine Körfezi'nde yer alan küçük bir ülke.

Fiziki Ekvator Ginesi; Kamerun ve Gabon'a sınırı olan Río Muni

platosu ile dağlık ve verimli daha küçük bir bölge olan Bioko Adası'ndan (Fernando Póo) oluşur.

Ekonomi Açık denizdeki petrolün çıkarılmasıyla ülke ekonomisi 2000'lerin başında hızlı bir büyüme sağlamıştır. Günümüzde Ekvator Ginesi'nin ekonomisi, petrol üretimi ve ihracatına dayanmaktadır. İstihdam esas olarak geçimlik tarımda olmasına karşın tarım sektörüne gereken önem verilmemektedir. Ülkede ayrıca altın, demir cevheri, bakır, manganez, uranyum, silika ve titanyum yatakları bulunur.

Tarih Eski bir İspanyol sömürgesi olan ülke, köle ve mal tacirlerinin uğrak noktasıydı. İspanya, 1926'ya kadar anakarayı fiilen işgal etmemişti. Ülke 1968'de bağımsızlığını ilân etti. Arkasından, Devlet Başkanı Macias Nguema'nın, yeğeni Obiang Nguema tarafından devrilerek idam edildiği 1979 yılına kadar bir terör dönemi yaşandı. Yeni rejim, içeride baskıcı politikaları azaltma yoluna gitti ve bu konuda belli bir başarı sağladı. Kasım 1991'de düzenlenen bir referandumdan çok partili siyasete ezici bir yönelim çıktı. Ocak 1992'de Devlet Başkanı Nguema, sürgünden dönenleri affetti. Ancak Şubat'ta bazı muhalefet liderleri hapse atıldı. Daha sonra bunların bir kısmı hapiste öldü. Çok partili seçim planları yapılmasına karşın muhalefet partileri özgürce seçim kampanyası yürütemeyecekleri kanısındaydı. Düşük katılımla gerçekleşen 1993 seçimleri hakkında uluslararası gözlemciler tarafından adil olmadığı yönünde raporlar hazırlandı. Resmi verilere göre seçimleri Nguema'nın başında olduğu iktidar partisi kazandı. Bir sonraki seçimlerde de aynı sonuç alındı. 1995'te BM, ülkede gerçekleşen ciddi insan hakları ihlalleri konusundaki endişesini yineledi.

El Cid (Campeador) (yak. 1040-99) (Arapça "Tanrı" anlamına gelen "el-Said" kelimesi ile İspanyolca "yiğit" anlamına gelen *campeador* kelimesinden) İspanyol kahraman. Gerçek ismi Rodrigo Díaz de Bivar olan bir Kastilya soylusuydu. İki kardeş II. Sancho (Kastilya) ile VI. Afonso (Leon) arasındaki savaştan sonra sürgüne gönderildi. Çoğunlukla *Mağribiler için savaşan bir paralı asker komutanı oldu. Valensiya'yı kendi namına ele geçirse de 1099'da şehirden çıkarıldı; kısa bir süre sonra da öldü. Hakkında anlatılan efsanelerin birçoğu tarihsel gerçeklerle uyuşmamaktadır.

El Dorado İspanyolların ve Sir Walter Raleigh'in Amazon Nehri üzerinde yer aldığına inandığı altınla dolu uydurma bir ülke (kimilerine göre şehir). İspanyol fatihlerini bölgede hazine arayışına sevk eden inancın kökeninde Kızılderili bir hükümdara dair söylentiler olduğu düşünülmektedir. Söylentilere göre, günümüzde Kolombiya olan topraklarda hüküm süren bu hükümdar, ayin için vücudunu altın tozuyla kaplıyor ve kutsal bir göle dalarken kulları ona altın ve mücevher fırlatıyordu.

El Salvador

Başkent:	San Salvador
Yüz ölçümü:	21.041 km²
Nüfus:	6.108.590 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 ABD doları = 100 sent
Dini yapısı:	%57,1 Katolik; %21,2 Protestan
Etnik yapısı:	%86,3 mestizo[134]; %12,7 beyaz; %1,0 Amerikan yerlisi
Diller:	İspanyolca (resmi), Nahua
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

135 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

En küçük Orta Amerika ülkesi. Pasifik Okyanusu kıyısında yer alan El Salvador, yalnızca 80 kilometre genişliğindedir. Üç tarafı Guatemala, Honduras ve Nikaragua'yla çevrilidir. 258 kilometrelik güneye bakan bir kıyı şeridi bulunmaktadır.

Fiziki Ülke, sıcak ve çok nemli bir kıyı ovası ile iç kesimlerde ormanlık bayırlardan oluşur. Bunların üzerinden krater göllerine sahip volkanik dağlar yükselir. El Salvador, iki levhanın kesişiminde olduğu için sık sık depremlere maruz kalır.

Ekonomi İthal edilen parçalarla montajı yapılan ürünler, kahve ve şeker başlıca ihracat kalemleridir. Diğer sanayi kolları arasında gıda işleme, petrol ve kimyasallar bulunur. Turizm, mali hizmetler ve yurtdışındaki vatandaşlardan gelen döviz de önemli bir yer tutar.

Tarih Hernan *Cortés'in komutanlarından Pedro de Alvarado tarafından fethedildikten sonra ülke, Yeni İspanya genel valiliğinin bir parçası yapıldı. Ancak Guatemala kentindeki genel kaptanın yetki alanına giriyordu.

1821'de El Salvador, İspanya'dan bağımsızlığını kazanarak Orta Amerika Birleşik Eyaletleri'ne katıldı. 1838'de bu yapıdan ayrılıp 1839'da bağımsız bir cumhuriyet oldu. Liberaller ile muhafazakârlar arasındaki iç kavgalar ve komşularla girilen bir dizi sınır çatışmaları 19. yüzyılda ülke kalkınmasını olumsuz etkiledi. 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde muhafazakârlar üstünlüğü kurmuştu. Devlet başkanlığı makamı, sanki babadan oğula geçermişçesine bir avuç seçkin ailenin elindeydi. Öte yandan Oscar Osorio (1950-56) ve José M. Lemus (1956-60) gibi bazı devlet başkanları, acilen ihtiyaç duyulan toplumsal reformlara ılımlı yaklaşıyor gibi gözükseler de sivil oligarşiyle uyum içinde çalışan muhafazakâr ordu mensuplarının denetimi altındalardı. Fidel *Castro'nun Küba'da gerçekleştirdiği devrim ve diğer Orta Amerika ülkelerindeki solcu gerilla faaliyetleri Salvador ordusunu istikrarlı biçimde sağa yöneltti. 1970-1980'lerde ordunun baskıcı politikaları ve insan hakları ihlalleri çeşitli uluslararası kuruluşlar tarafından belgelendi. Ayrıca bu durum büyük bir mülteci sorununa neden oluyordu. 1989'da seçilen Devlet Başkanı Felix Cristiani önderliğinde aşırı sol gerilla örgütü Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi'yle (Frente Farabundo Marti de Liberación-FMLN) müzakereler başlatıldı ve 1992'de bir barış anlaşması yapıldı. FMLN, bir siyasi parti olarak tanındı ve 1994 seçimlerinde yer aldı. Devlet Başkanı Armando Calderón liderliğindeki Milliyetçi Cumhuriyetçi İttifak (Alianza Republicana Nacionalista-ARENA), mecliste çoğunluğu elde etti. ARENA, 15 yıl boyunca iktidarını korudu. 1995'te hükümet, ekonomik reform planlarını duyurdu. 1998 ve 1999'da çıkan kasırgalar ile 2001'de yaşanan deprem sonucunda El Salvador harap oldu. 2009'daki seçimleri FMLN kazandı ve Mauricio Funes devlet başkanı seçildi.

El-Alameyn Muharebesi (Ekim-Kasım 1942) II. Dünya Savaşı sırasında Mısır'da gerçekleşen önemli bir muharebe. Haziran 1942'de İngilizler, Mısır'da savunma konumuna geçmişti. Ordunun bir kanadı Akdeniz kıyısında El-Alameyn'de, diğer kanadı ise Kattara Çöküntüsündeki bataklıklardaydı. Ağustos'ta General *Montgomery savunma yapmak üzere 8. ordunun komutanlığına atandı. Montgomery, General *Rommel'in komutasındaki Alman Afrika Kolordusu'na karşı saldırıya geçti. Saldırı, ağır topçu hazırlığının ardından, piyadelerin arkasında yürüdüğü 1200 tankla gerçekleşti. Rommel, hem ciddi bir yakıt eksikliği sorunuyla karşı karşıyaydı hem de sadece 500 tankı vardı. Sayıca az olan Almanların hamle yapma fırsatı hiç olmadı. Rommel, askerlerinin çoğunu Libya'ya geri çekmeyi başarsa da bu muharebe, Almanya'nın Kuzey Afrika seferinin sona ermeye doğru ilerlediğini gösterdi.

El-Kaide Uluslararası faaliyet yürüten bir terör şebekesi. Amerika'ya yönelik *11 Eylül 2001 saldırılarını bu örgütün gerçekleştirdiği düşünülmektedir. 1991 civarında Usame *bin Ladin tarafından ABD'ye karşı İslami bir cihat yürütmek için kuruldu. Kuruluşunun hemen arkasından Afrika ve Ortadoğu'da ABD hedeflerine karşı bombalı saldırılar gerçekleştirdi. 1996'da Usame bin Ladin, örgütün faaliyet merkezini Sudan'dan Afganistan'a taşıdı. Burada *Taliban rejiminden destek gördü. 11 Eylül'ün ardından ABD, *Terörle Savaş adını verdiği politika çerçevesinde El-Kaide'nin Afganistan'daki faaliyet merkezini yerle bir etti. Buna karşın El-Kaide bağlantılı hücreler dünyanın çeşitli yerlerinde faaliyetini sürdürdü. Bali (2002); Suudi Arabistan, Fas ve İstanbul (2003); Madrid (2004); Şarm El Şeyh ve Amman (2005); Pakistan (2008) bombalı saldırılarından bu hücreler sorumlu tutuldu. 2005'te Londra'daki intihar saldırısını gerçekleştirenlerin El-Kaide'den etkilendikleri düşünülse de bu kişilerin örgütle direkt bir bağlantısı yoktu. 2009 ve 2010'da iki uçak saldırısı girişimi engellendi. Şebeke ayrıca, *Irak Savaşı'ndan sonra Batılı güçlerin Irak'taki askeri varlığına ve bu güçlerin desteğiyle kurulan demokratik Irak hükümetine de aktif biçimde karşı çıktı. Bin Ladin, 2011'de ABD özel kuvvetleri tarafından öldürüldü. Örgütün yeni lideri Eymen Zevahiri oldu. 2011'den itibaren El-Kaide, Alevi Esad rejimine karşı Suriye'deki içsavaşa (*bkz.* SURİYE) dahil oldu. El-Kaide'nin Irak'taki bileşenleri, radikal cihatçı örgüt *IŞİD'in çekirdeğini oluşturdu. IŞİD, 2013-2014'te Irak'ın batısı ve Suriye'nin kuzeyinde geniş topraklar ele geçirdi.

ELAS Yunanistan'da komünistlerin ağırlıkta olduğu bir gerilla ordusu. Kısaltma, Ulusal Halk Kurtuluş Ordusu isminin Yunanca baş harflerinden oluşmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında, Alman işgal kuvvetlerine karşı savaşmak üzere komünistlerin denetimindeki Ulusal Kurtuluş Cephesi (EAM) tarafından kuruldu. Almanlar yenilgiye uğrayıp çekildiğinde (1944-45) EAM/ELAS, Yunanistan'ın çoğunda hâkimiyet sağlamış durumdaydı. Örgüt, yeniden monarşiye dönülmesine karşı çıkarak bir komünist rejim kurmayı amaçladı. Ülkede 1946-1949 arasında şiddetli bir içsavaş yaşandı. 1947'de ABD, *Truman Doktrini'yle komünistlere karşı destek sözü verdi. Öte yandan Stalin'in destek vermeye yanaşmaması Yunan komünistlerin içsavaşı kaybetmesinde etkili oldu.

Elders, The *Bkz.* BÜYÜKLER.

Eleanor, Akitanyalı (yak. 1122-1204) Akitanya dükünün kızı, Fransa (1137-52) ve İngiltere (1154-89) kraliçesi. 1137'de Fransa hükümdarı VII. Louis'le evlendi. 1152'de evlilikleri iptal edilince müstakbel İngiltere hükümdarı II. Henry'yle evlendi. On çocuk doğurdu. Bu çocukların arasında I. *Richard (Aslan Yürekli Richard) ve *John gibi hükümdarlar da vardır. Eleanor, oğullarının tahta çıkmasını sağlamak için bizzat çabaladı. Richard, Haçlı Seferi'ne çıktığında kral naipliği yaptı (1190-94).

elektör İmparatoru seçme hakkı bulunan *Kutsal Roma İmparatorluğu prenslerine verilen isim. 12. yüzyıldan itibaren Kutsal Roma hükümdarları seçim yoluyla belirlenmekteydi. Tartışmalara yol açan 1257 seçiminden sonra elektör sayısı yediye sabitlendi. 1806'da Napoleon, Kutsal Roma İmparatorluğu'nu yıkınca elektörlük makamı da sona erdi.

Elizabeta Petrovna (1709-62) Rusya imparatoriçesi (1741-62). I. *Pyotr'un (Büyük Petro) hiç evlenmemiş kızı olan Elizabeta, güzel ve savurgan bir kadındı. Çocuk yaştaki VI. Ivan'ın elinden tahtı aldı. Devlet işlerinden çok sosyal hayat ve sanatla ilgiliydi. Ülkeyi esas olarak vekilleri yönetiyordu. Elizabeta döneminde Rusya, Polonya Veraset Savaşı'nda ve *Yedi Yıl Savaşı'nda Polonya üzerindeki

hâkimiyetini artırdı. Elizabeta'nın ölümü üzerine III. Pyotr, hemen taraf değiştirerek II. *Friedrich'in kesin zafer kazanmasını sağladı.

Elizabeth, I. (1533-1603) VIII. Henry'nin kızı, İngiltere ve İrlanda kraliçesi (1558-1603). Katolik kız kardeşi I. Mary'nin ardından kraliçe olan Elizabeth, Protestanlığın ılımlı bir halini tekrar devlet dini yaptı. Buna karşın Elizabeth'in hükümdarlık dönemine, nihayetinde İskoçya Kraliçesi Mary'nin idamına kadar giden Katolik tehdidi damgasını vurdu. Bir diğer önemli olay ise İspanya'yla yapılan savaştı. Ülke, 1588'de İspanyol Armadası'nın mağlup edilmesiyle işgale uğrama tehlikesinin kıyısından döndü. Elizabeth dönemi ayrıca; Shakespeare, Marlowe ve Spenser gibi yazarların faaliyet gösterdiği edebiyat alanı başta olmak üzere ulusal kültürün geliştiği bir dönem oldu. Elizabeth, pek çok ilişki yaşasa da hiçbir zaman evlenmedi.

Elizabeth, II. (doğum ismi Prenses Elizabeth Alexandra Mary) (1926-) VI. George'nin kızı, 1952'den beri Birleşik Krallık'ın kraliçesi. Milletler Topluluğu'na her zaman güçlü bir bağlılık gösterdi. Günümüz hükümdarları arasında en çok seyahat edenler arasındadır. Kapsamlı denizaşırı turlar düzenlemiş, içeride de sık sık kamuoyu önüne çıkmıştır.

emansipist (İngilizcesi emancipist) 19. yüzyıl başında Avustralya'da eski hükümlülere verilen isim. Dar anlamıyla emansipist ifadesi yalnızca, şartlı veya şartsız, affedilen hükümlüler için kullanılıyordu. Geniş anlamıyla ise hapis veya zorunlu hizmet süresini tamamlayarak özgür veya bazı örneklerde zengin olmuş bütün eski hükümlülere denmekteydi. Avustralya'nın New South Wales eyaletinde, özellikle Macquarie'nin valiliği döneminde (1810-21) emansipistler ile *dışlayıcılar arasında büyük çatışmalar yaşanıyordu. Emansipist kelimesi ayrıca emansipistler ve liberallerden oluşan bir siyasi grubun üyelerini de tanımlıyordu. Bu siyasi grup, 1820'ler ile 1840'ların başları arasında reform mücadelesi verdi. Grubun önderliğini uzun yıllar William Wentworth yürüttü. 1835'te grup, Avustralya Vatanseverler Birliği'ni kurdu.

Emek Şövalyeleri (İngilizcesi Knights of Labor) 1869'da ABD'nin Philadelphia kentinde bir terziler toplantısında kurulan sendika. 1879'a gelindiğinde sendika ulusal çapta örgütlendi ve bütün işçilerin üyeliğine açık durumdaydı. Hedefleri radikal değil, reformcuydu. 8 saat mesai sendikanın talepleri arasındaydı. Olağanüstü bir hızda büyüdü. 1882'de Şövalyeler, Çinli işçilerin ABD'ye girişini yasaklayan Çinlileri İhraç Yasasının Kongre'den geçirilmesine katkıda bulundu. Sendika, 1886'da Terence V. Powderly önderliğinde en parlak dönemini yaşadı. Üye sayısı neredeyse bir milyona ulaşmıştı. Ancak hemen sonra düşüşe geçti. Bunun arkasında kısmen sendikanın dahil olduğu başarısız grevler ve *Haymarket Meydanı İsyanı'ndan sonra işçi örgütlerine yönelik genel antipati yatıyordu. Hizipleşmeler, *Amerikan İşçi Federasyonu'nun kurulmasından sonra sendikanın üye sayısını azalttı. 1900'de Emek Şövalyeleri fiilen yok olmuştu.

Emevi Müslüman bir hanedan. Hz. Muhammed'in de mensubu olduğu Kureyş kabilesinden gelen Emeviler, yaklaşık 660'tan 750'ye kadar İslam dünyasına, daha sonra da İspanya'ya (756-1031) hükmetti.

Emin Paşa (veya Mehmed Eduard Schnitzer) (1840-92) Alman kâşif ve hekim. 1865'te Osmanlı ordusuna katıldı. 1876'da General *Gordon'un komutanlığında Hartum'da görev yaptı. Gordon, Emin Paşa'yı idari ve diplomatik işlerde değerlendiriyordu. 1878'de Emin Paşa, Gordon tarafından Yukarı Nil'deki Ekvatorya bölgesine vali atandı. Valiliği sırasında bölgede araştırmalar yürüttü ve köleliğe son verdi. Emin Paşa, *Mehdi,

Sudan'a hâkim olunca mahsur kaldı. 1888'de H. M. *Stanley tarafından kurtarıldı. 1890'da Alman devleti tarafından Doğu Afrika'da görevlendirildi. Almanlar için keşif faaliyetlerinde bulunduğu sırada Arap köle akıncıları tarafından öldürüldü.

emirlik Bir emir tarafından yönetilen Müslüman topraklara verilen isim. Emirler, genelde hem sivil hem de askeri yetkilere sahipti. Dönemin halifeliğinin gücüne bağlı olarak bir emir; *Abbasilerin ilk zamanlarındaki gibi denetime tabi ve her an görevden alınabilecek itaatkâr bir konumda bulunabileceği gibi kâğıt üzerindeki efendisine karşı çıkabilecek fiilen bağımsız bir prens de olabilirdi.

Emmet, Robert (1778-1803) İrlandalı milliyetçi. Birleşik İrlandalılar hareketiyle bağlantısı olan Emmet, 1800-1802 yıllarında İrlanda'nın bağımsızlık mücadelesine destek toplamak için Fransa'ya gitti. 1803'te İrlanda'ya beraberinde küçük bir yandaş grupla döndü ve Britanya egemenliğine karşı Dublin'de faciayla sonuçlanan bir ayaklanma başlattı. Başta kaçmayı başarsa da daha sonra yakalanarak idam edildi. Yürekli ve gözü kara tutumuyla İrlanda milliyetçiliği davasının güçlü sembollerinden biri oldu.

emperyalizm Bir ülkenin daha zayıf devletler üzerindeki etkisini artırma politikasına verilen isim. Tarihsel olarak emperyalizm her dönemde var olmuştur: Yunanistan, Roma, Osmanlı, İspanya ve Britanya emperyalist egemenliğe dayanarak topraklarını genişletmiştir. *Sanayi Devrimi'yle Avrupalı ülkeler küresel çapta bir hammadde ve pazar rekabetine girince yeni bir emperyalizm biçimi ortaya çıktı. 19. yüzyılın sonunda emperyalist hırsların kaynağında ticari genişleme ihtiyacı, askeri şan arzusu ve diplomatik avantaj sağlama isteği yatıyordu. Emperyalistler, gittikleri yerlerde genel olarak ırksal, entelektüel ve manevi açılardan kendilerini üstün sayıyordu. Emperyalizmin etkileri, bazı açılardan tabi halklara yararlı olsa da çoğunlukla geleneksel yaşam biçimlerinin ortadan kaldırılması, yerli uygarlıklara ket vurulması ve yeni dini inançlar ile toplumsal değerler dayatılması anlamına geliyordu. Antiemperyalist hareketler gelişmeye başlayınca 1920'lerde emperyalizmin hayalleri suya düştü ve 1940'lardan itibaren pek çok sömürge bağımsızlığını kazandı.

Ems Telgrafı (13 Temmuz 1870) Prusya Kralı I. *Wilhelm'in şansölyesi *Bismarck'a gönderdiği, *Fransa-Prusya Savaşı'nın çıkmasına neden olan bir telgraf. Prusya kralının bir akrabası olan Hohenzollern-Sigmaringen Prensi Leopold, İspanya tahtına çıkmayı kabul etmişti. Bu durum, Pireneler'in güneyinde Prusya'nın kuracağı etkiden korkan Fransızları harekete geçirdi. Leopold, birkaç gün sonra taht üzerindeki iddiasından vazgeçse de Fransa elçisi, kaplıcalarıyla bilinen Alman kenti Ems'te Wilhelm'e giderek Leopold'un taht adaylığının tekrar gündeme gelmeyeceğine dair güvence talep etti. Kral, bu talebi kibar fakat kesin bir dille reddetti ve şansölyesine krizin atlatıldığını ifade eden bir telgraf çekti. Fransa'yla bir savaş kışkırtma niyetinde olan Bismarck, kralın söz konusu reddini bir hakarete çevirerek telgrafın kısa bir versiyonunu yayımladı. Bunun üzerine Fransız kamuoyunda infial yaşandı ve III. Napoleon savaş ilân etti. Savaşın sonuçları arasında İkinci Fransız İmparatorluğu'nun çöküşü ve İkinci *Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu bulunmaktadır.

Endonezya (eskiden Hollanda Doğu Hint Adaları)

Başkent:	Cakarta
Yüz ölçümü:	1.904.569 km²
Nüfus:	251.160.124 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Endonezya rupisi = 100 sen

Dini yapısı:	%86,1 Müslüman; %5,7 Protestan; %3,0 Katolik; %1,8 Hindu
Etnik yapısı:	%40,6 Cavalı; %15,0 Sunda; %3,3 Madura; azınlık gruplar
Diller:	Bahasa Endonezya (resmi), İngilizce, Felemenkçe, Cava dili, Sundaca ve diğer pek çok yerel dil
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Bağlantısızlar Hareketi, Kolombo Planı, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güneydoğu Asya'da yüzlerce tropik adadan meydana gelen bir ülke. Endonezya, Pasifik ve Hint Okyanuslarının buluştuğu bölgede yer almaktadır.

Fiziki Endonezya'nın doğu-batı uzunluğu, Avustralya veya ABD'nin genişliğinden daha büyüktür. En büyük adaları Yeni Gine (Irian Jaya) ve Borneo'nun (Kalimantan) bazı bölümleri ile Sumatra, Cava ve Sulavesi'nin (daha önceden Celebes) tamamıdır. Daha küçük adalarından bazıları ise Bali, Timor, Flores ve Maluku Adalarıdır. Bu devasa bölge, Avrasya kabuğunun sınırında bulunur. Sayısı 70'in üzerine çıkan yanardağlardan bazıları (örneğin Krakatoa) hâlâ dönem dönem faaliyete geçmektedir. Ayrıca ülke, büyük depremlere maruz kalmaktadır. Kumsallarının birçoğu yanardağ çamurundan dolayı siyah olmasına karşın çok temiz suya sahip mercan kıyılarına da rastlanmaktadır.

Ekonomi Başlıca ihracat kalemleri petrol, doğalgaz, elektrik ürünleri, kontrplak, tekstil ve kauçuktur. Nüfusun üçte birinden fazlası tarım sektöründe istihdam edilmektedir. En önemli tarım ve hayvancılık ürünleri kauçuk, palmiye yağı, tavuk ve dana etidir. Sanayi kolları arasında petrol, doğalgaz, tekstil ve taşıtlar yer alır.

Tarih Merkezi Palembang'da olan Hindu Srivijaya İmparatorluğu, MS 7 ila 13. yüzyıllar arasında yükselişteydi. 12. yüzyılın sonuna doğru Cava merkezli Majapahit Krallığı, günümüzdeki Endonezya topraklarına denk gelen bölgede egemenlik kurmaya başladı. 16. yüzyılda bölge; Portekizliler, Britanyalılar ve Hollandalılar tarafından işgal edildi. Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde Endonezya adalarının büyük bir kısmında hâkimiyeti ele geçirmişti. Şirket'in karargâhı günümüzdeki Cakarta kentindeydi (o zaman Batavya).

Adalar, 1914'te oluşturulan Hollanda Doğu Hint Adaları bünyesinde toplandı. 1920'lerde artık yerel siyasi hareketler, tam bağımsızlık talebinde bulunuyordu. Bu konuda öne çıkan *Sukarno'nun Endonezya Milliyetçi Partisi (Partai Nasionalis Indonesia) 1930'larda Hollandalılarca yasaklandı. 1942-1945 Japon işgali, milliyetçi duyguları güçlendirdi. 1945'te Japonların yenilgiye uğramasını fırsat bilen Sukarno, Endonezya'nın bağımsızlığını ilân ederek bir cumhuriyet hükümeti kurdu. Hollanda'nın egemenliği yeniden ele geçirme çabalarının karşısına halk dikildi (*Endonezya Devrimi). Sonuçta 1949'da iktidar el değiştirdi. 1957'ye gelene dek parlamenter demokrasi yerini yarı diktatörlüğe veya Başkan Sukarno'nun "Güdümlü Demokrasi" sistemine bırakmıştı. Sukarno'nun bu rejiminin temelinde asıl 1945 Anayasası vardı. Söz konusu anayasada güçlü bir yürütme yer alıyor, ordu ve bürokrasiye özel yetkiler tanınıyordu. 1963'ten sonra Sukarno'nun halk içindeki desteği azalmaya başladı. Ordu ve sağcı Müslüman mülk sahipleri, komünistlerin hükümetteki etkisinden giderek daha da fazla endişe duyuyordu. Alıp yürüyen enflasyon ve köylülerin duyduğu rahatsızlık, 1965-1966'da ülkeyi

çöküşün eşiğine getirdi. Bu tarihte General Suharto (1921- [136]), solcu subaylar tarafından acemice gerçekleştirilen bir darbeyi bahane ederek Komünist Parti'ye (PKI) yönelik kanlı bir temizlik harekâtına girişti ve Sukarno'yu sürgüne yolladı (1967). Ekonominin yeniden inşa edilmesi ve Batı'daki kapitalist destekçilere yeniden güven verme noktasında başlarda iyi iş çıkaran Suharto rejimi, otoriter ve baskıcı yönetimi sürdürdü ve siyasi muhaliflerinin acımasızca üzerine yürüdü. 1976'da Endonezya, eski Portekiz sömürgesi *Doğu Timor'u ilhak ederek binlerce sivilin ölümüne yol açtı. Birleşmiş Milletler (BM), bu harekâta itiraz etti. Doğu Timor'da bağımsızlık hareketi ile devlet güçleri arasındaki çatışmalar sürdü. 1999'da BM tarafından düzenlenen bir referandum, bağımsızlığa ezici destek olduğunu gösterdi. Bunun üzerine yerel milisler, bağımsızlık destekçilerinin önderlerini öldürünce binlerce insan ülkeyi terk etti. Ardından bir BM barışı koruma gücü gönderildi. Nihayet 2002'de Doğu Timor bağımsızlığını kazandı. Öte yandan Yeni Gine adasının bir parçası olan Irian Jaya eyaletinde de çatışmalar baş gösterdi. Burada çıkartılan isyan, *Papua Yeni Gine'yle birleşmeyi destekliyordu. 1979'da iki taraf arasında varılan anlaşma sonucu yapılan sınır düzenlemeleri çarpışmaları sona erdirmesine karşın 1984'te yeniden savaş başladı. Savaş yüzünden pek çok mülteci, Irian Jaya'dan Papua Yeni Gine'ye kaçtı. 1992'de Endonezya ve Papua Yeni Gine arasında güvenlik ve ticaret konularında anlaşmalar imzalandı. Ancak 1993'te ordu ile ayrılıkçı isyancılar arasında yeni çatışmalar patlak verdi. 1990'ların başında Endonezya'da daha geniş demokratik haklar için talep artıyordu. Bir yandan Suharto bu talepleri kabul eder gibi gözükürken diğer yandan demokrasi yanlısı örgütler devletin baskısıyla karşılaşıyordu. 1990-1991'de Aceh (Sumatra) eyaletinde ayrılıkçı bir isyan ezildi. 1996'da demokrasi mücadelesi veren bazı isimlerin tutuklanması gösterilere ve toplumsal kargaşalığa neden oldu. 1997'de ülke, rupinin çökmesi sonucunda bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldı. Bu da yiyecek protestolarına ve halk içinde rahatsızlığa yol açtı. Uluslararası Para Fonu, Endonezya'ya bir mali kurtarma paketi sundu. 1998'de Suharto yedinci dönemi için seçilse de büyük kitle eylemleri ve ayaklanmaların ardından yardımcısı B. J. Habibie namına istifa etti. 1999'da 45 yıldır ilk kez gerçekleştirilen serbest seçimlerden muhalefetteki Demokrat Parti zaferle çıktı. Aynı yılın sonlarında Abdurrahman Vahid devlet başkanı oldu. Fakat Vahid, 2001'de yolsuzlukla suçlanınca yerine devlet başkan yardımcısı Megavati Sukarnoputri geldi. 2004'te Sukarnoputri, ülkenin ilk doğrudan devlet başkanlığı seçiminde Susilo Bambang Yudhoyono tarafından mağlup edildi. 2004'ün sonunda *Hint Okyanusu Tsunamisi, Endonezya'da 160 binden fazla insanın canını aldı. Can kayıplarının büyük bir kısmı kuzey Sumatra'daydı. 2014'te Joko Vidodo seçilerek önemli reform vaatlerinde bulundu.

Endonezya Devrimi (1945-49) *Endonezya'da Hollanda egemenliğinden bağımsızlığı amaçlayan milliyetçi mücadeleye verilen isim. 1945'te *Sukarno, Endonezya'nın bağımsızlığını ilân etti. Hollanda'nın sömürge yönetimini yeniden kurma girişimleri savaşa yol açtı. 1946'da yapılan bir anlaşmayla çatışmalar geçici bir süre durduruldu. Bu anlaşma uyarınca federatif bir anayasa çerçevesinde Hollanda'ya bağlı bir Endonezya Birleşik Devletleri kuruldu. Ancak milliyetçiler bu anlaşmayı kabul etmedi. Hollanda da bunun karşılığında yeni bir taarruz düzenleyerek tarım alanlarının çoğunu ele geçirdi. 1947'de ateşkes yapıldı. Ertesi yıl Hollanda'nın ikinci askeri müdahalesi, uluslararası baskıyı artırdı. Hollanda, 1949'da Lahey'de bir konferans toplamak zorunda kaldı. Konferansın sonucunda Hollanda Doğu Hint Adaları'nın tamamı yeni kurulan Endonezya devletine verildi.

136 Suharto, 27 Ocak 2008'de hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

Batı Yeni Gine (günümüzde Irian Jaya) ise Endonezya yönetimine 1963'te bırakıldı.

endüljans Affedildikten sonra dahi günahlara karşılık gelen dünyevi cezaların Hıristiyan Kilisesi tarafından iptaline verilen isim. Kilise'nin ilk zamanlarında bu fikir çeşitli biçimlerde ortaya çıkmaktaydı. Ancak yaygın bir öğreti olarak endüljansın tarihi 11. yüzyıla dayanmaktadır. Bu yüzyılda *Haçlı Seferleri'ne gidenlere endüljans verilmiştir. Endüljanslar, belli başlı duaların okunması veya özellikle tanımlanmış bazı iyi amellerin yapılmasıyla (muhtaçlara yardım, Haçlı Seferi'ne katılmak veya kiliselere para vermek gibi) alınabiliyordu. Endüljansların istismara açık olmasının kaynağında para karşılığı alınabilmesi yatıyordu. Ayrıca endüljans, Protestan *Reformasyon döneminde Martin *Luther ve diğer başka kimseler tarafından eleştiri odağı oldu.

Engels, Friedrich (1820-95) Alman sosyalist ve siyaset felsefecisi. 1842'den itibaren esas olarak İngiltere'de yaşadı. Karl Marx'la beraber modern komünizmin kurucusu olan Engels, *Komünist Manifesto*'yu (1848) da onunla ortak yazmıştır. Ayrıca Engels, Marx'ın *Das Kapital* eserinin ikinci ve üçüncü ciltlerini (1885, 1894) de tamamlamıştır. Engels'in kendi yazdığı kitapların başında *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* isimli eseri gelmektedir.

Engizisyon Kafirlerin tespit edilmesi ve cezalandırılması için yaklaşık 1232'de kurulan Kilise'ye bağlı bir mahkeme. Kurulduğu tarihlerde mezhepçi gruplar hem Katolikliğin resmi öğretisine hem de dönemin toplumsal istikrarına tehdit oluşturuyordu. II. *Friedrich'in devlet müfettişlerine (engizitör) kafirleri bulup yakalama yetkisi tanıyan fermanı çıkarmasıyla Engizisyon mahkemesi oluşturulmuş oldu. Papa IX. Gregorius, bunu papalığın sorumluluğunda görerek çoğunlukla Fransisken ve Dominiken tarikatlarından olmak üzere engizitörler görevlendirdi. Gregorius, daha önce Dominikenlere *Albigensiyanları bastırma emri vermişti (1223). Kafirlikle suçlanıp itiraf etmeyi reddedenler bir engizitör ve jüri tarafından yargılanıyordu. Zor alım, işkence ve ölüm gibi çok ağır cezalar veriliyordu. Kilise tarafından kınanan kişilerin isimlerinin tutulduğu Fihrist, 1557'de Engizisyon Kurulu tarafından yayımlandı. 1479'da İspanya monarşisi, papalığın onayıyla ayrı bir yapı olarak *İspanyol Engizisyonu'nu kurdu. 1965'te Engizisyon'un ismi Dinsel Öğretiler Kurulu şeklinde değiştirildi.

enosis *Bkz.* EOKA.

Entebbe Baskını (3-4 Temmuz 1976) İsrailli komando timinin bir Fransız uçağındaki 103 rehineyi kurtardığı olaya verilen isim. 27 Haziran'da İsrail'den Fransa'ya giden uçak, Filistinli teröristler tarafından kaçırılmış, zorla Uganda'nın Entebbe kentine indirilmişti. Uçağı kaçıranlar, İsrailli olmayan 258 yolcuyu serbest bırakmasına karşın 53 teröristin serbest bırakılması talebiyle kalan yolcuları rehin tuttu. İsrailli askerlerden oluşan bir tim, Entebbe'ye giderek bir saat içinde rehinelerin çoğunu kurtardı. Operasyon sırasında bir asker ve yedi terörist hayatını kaybetti. Baskını başarıyla sonuçlandıran İsrail, uluslararası toplumun övgüsünü kazandı.

Enternasyonaller Dünya çapında sosyalist ve komünist örgütleri bir araya toplamak üzere oluşturulan birlikler. Dört Enternasyonal vardı. *Marx'ın başını çektiği Birinci Enternasyonal (1864), Londra'da toplandı. Marksistler ile anarşistler arasındaki anlaşmazlıklar Birinci Enternasyonal'i ikiye böldü. 1872'de artık ayrılıkların uzlaşmaz olduğu belli olmuştu. 1876'da Birinci Enternasyonal dağıtıldı. İkinci (ya da Sosyalist) Enternasyonal (1889) Avrupa'da yeni yeni türeyen sosyalist partileri birleştirmeyi hedefledi. Merkezi Brüksel'de olan Sosyalist Enternasyonal, öncekine göre daha iyi örgütlenmişti.

Ayrıca 1912'ye gelindiğinde Avrupa ülkelerinin tamamının yanında ABD, Kanada ve Japonya'dan da temsilcilere sahipti. Fakat I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle varlığı sona erdi. Zira savaşı genel grev ve devrimle engelleme planı bütün ülkeleri saran milliyetçilik dalgasıyla suya düşmüştü. Genelde Komünist Enternasyonal veya *Komintern (1919) olarak bilinen Üçüncü Enternasyonal, dünya devrimini ve bir dünya komünist devletini gerçekleştirmek amacıyla *Lenin ve *Bolşevikler tarafından kuruldu. Ortaya koyduğu 21 maddelik saf komünist öğreti, üye olmak isteyen herkes tarafından kabul edilmek zorundaydı. Bu da maddeleri kabul eden komünist partiler ile etmeyen sosyalist partiler arasında bölünmeye yol açtı. Komintern, giderek Sovyetler Birliği dış politikasının bir enstrümanı haline geldi. 1943'te Stalin, Komintern'i dağıttı. Görece önemsiz kalan Dördüncü Enternasyonal (1938), Stalin'e karşı *Trotskiy (Troçki) ve taraftarlarınca kuruldu. Trotskiy'in suikasta uğramasından (1940) sonra Belçikalı komünistler Pablo ve Germain'in hâkimiyetine geçti. İkili arasındaki sert fikir ayrılıkları nedeniyle Dördüncü Enternasyonal, hiçbir etkili faaliyet gösteremeden 1953'te sona erdi.

Enver Paşa (1881-1922) Türk siyasi ve askeri önder. 1908 Devrimi'nde Genç Türklerin liderlerinden biriydi. 1913'teki darbenin ardından kurulan üçlü yönetimin bir parçası olarak iktidara geldi. I. Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Almanya'yla ittifak kurmasında önemli bir rol oynadı ve harbiye nazırlığı yaptı.

EOKA (Milli Kıbrıs Savaşçıları Örgütü) Kıbrıs'taki **enosis** (Yunanca "birlik" anlamında) hareketinin askeri kanadı. Kıbrıs Rumlarının ulusal muhafız komutanı olan Albay Georgios Grivas (1898-1974) örgütün en meşhur lideriydi. Örgüt, 1954-1959 arasında Britanya kuvvetlerine karşı gerilla savaşı yürütmüş ve terör saldırıları gerçekleştirmişti. *Makarios, 1956'da EOKA'yla ilişkili olduğu gerekçesiyle sürgüne yollandı. 1960'ta bağımsızlık kazanıldıktan sonra örgüt, EOKA-B adıyla yeniden ortaya çıktı. 1970'te yeniden gündeme getirilen *enosis* talepleri, 1974'te neredeyse başarıya ulaşıyordu. Buna karşılık olarak Türkiye, Türk azınlığı korumak üzere adayı istila ederek ikiye böldü.[137]

Epikuros (veya **Epikür**) (MÖ 341-270) Yunan filozof. Daha sonra Romalı yazar Lucretius tarafından açılan Epikuros'un fizik bilimine dair fikirleri, maddeci bir evren teorisine dayanıyordu. Bu teoriye göre evren, ilahi bir düzenek değildi; boşlukta hareket eden parçalanamaz atomlardan oluşuyordu. Epikuros, buradan yola çıkarak Epikürcülük denilen felsefeyi inşa etti. Hedonizmin daha dar bir biçimi olan Epikürcülük, zihinsel zevki fiziksel zevkten daha üstte tutar. Bu anlayışa göre zevkin en yüksek noktasına, endişe ve zihinsel acıdan azat olunduğunda varılır. Zihinsel acının kaynağı olarak özellikle gereksiz ölüm ve Tanrı korkusu görülmektedir.

Erasmus, Desiderius (doğum adı **Gerhard Gerhards**) (yak. 1469-1536) Hollandalı hümanist ve bilgin. Yaşadığı dönemde Avrupa'daki en ünlü bilginlerden biriydi. Ayrıca basılı eserleri aracılığıyla ün yapan ilk kişi oldu. Yeni Ahit'in kendisine ait Yunanca bir versiyonunu yayımladı (1516) ve ardından bunu Latinceye çevirdi. Kilise'ye yönelik, başta *Colloquia Familiaria* (1518) eserinde yaptığı taşlamalarla Reformasyon'un önünü açtı. Öte yandan Protestan Reformasyon'un şiddet kullanmasına karşı çıktı ve *De Libero Arbitrio* (1523) eserinde Luther'i kınadı.

Erastus (doğum adı **Thomas Lieber** veya **Liebler** veya **Lüber**) (1524-83) İsviçreli ilahiyatçı ve hekim. 1558'den itibaren Heidelberg Üniversitesi'nde tıp profesörlüğü yaptı. Zwingli'yi destekleyen Erastus, Heidelberg'de Kalvinist kilise idari sisteminin dayatılmasına karşı çıktı. Gerekçesi ise Kalvinistlerin çok sık aforoza başvurmasıydı. Devletin, dini meselelerde Kilise'nin üstünde olması gerektiği fikrine dayanan Erastiyanizm öğretisi, sonraları kendisiyle ilişkilendirilmesine karşın Erastus'un bu konudaki fikirleri o kadar aşırı değildi.

137 Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahale, burada "istila" olarak nitelendirilmekle birlikte, resmi kaynaklarda "Kıbrıs Barış Harekâtı" olarak anılmaktadır. (YN)

Erhard, Ludwig (1897-1977) Alman iktisatçı ve devlet adamı, Almanya Federal Cumhuriyeti şansölyesi (1963-66). Hıristiyan Demokrat Birliği üyesi olan Erhard, 1949-1963 arasında iktisadi işler bakanlığı yaptı. Ülkesinin "iktisadi mucize" (Almanca *Wirtschaftswunder*) gerçekleştirmesinde pay sahibiydi. Savaş sonrasına denk gelen bu dönemde Almanya'nın gayrisafi milli hasılası üçe katlandı.

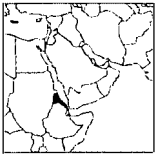
Eric, Kızıl (yak. 940-yak. 1010) İskandinav kâşif. 982'de kasıtsız adam öldürmekle suçlanarak İzlanda'dan sürgün edildi. Yeni toprak arayışıyla batıya yelken açtı. Grönland'ı keşfederek 986'da orada bir İskandinav yerleşimi kurdu.

Erie Gölü Muharebesi (10 Eylül 1813) *1812 Savaşı'nda yaşanan bir deniz çarpışması. Erie Gölü'ne hâkim olmak hem ABD hem de Birleşik Krallık için çok önemliydi. 1813 yazı sonlarına gelindiğinde iki taraf da bölgede bir savaş gemisi filosu inşa ettirmişti. Tuğamiral Oliver Hazard Perry komutasındaki on ABD gemisi, Kaptan James Barclay komutasındaki altı Britanya gemisiyle Put-in-Bay açıklarında karşılaştı. Zorlu bir çarpışmadan sonra Perry, bütün Britanya filosunu ele geçirdi. Perry'nin zaferi, ABD'nin Kanada'ya yeni bir saldırı düzenlemesine imkân verdi.

Eriha Günümüzde Filistin yönetimindeki Batı Şeria'da yer alan antik bir kent. Ölü Deniz'in ağzındaki Şeria nehir kavşağı yakınlarında sulak bir vaha olan Eriha, eski ticaret yollarının kavuştuğu bir nokta olması nedeniyle stratejik öneme sahipti. Yaklaşık MÖ 9000'den beri yerleşime sahip olan kent, sürekli olarak insanların yaşadığı dünyanın en eski kentlerinden biridir. Eriha'da avcı toplumun izlerine rastlanmıştır. Daha sonra bu toplum yerleşik tarıma geçti. Yakındoğu'daki benzerleri arasında en meşhuru olan Eriha'daki en büyük höyük (molozdan), 15 metrenin üzerinde bir tabakadan oluşmaktadır. Ancak höyüğün MÖ 2000-500 arasında ulaştığı seviye zirve noktasından erozyonla süpürülmüştür. Höyüğün en ilginç katmanları, çömlek yapımı öncesine rastlayan yaklaşık MÖ 7000'deki *Neolitik döneme aittir. Bu dönemde Eriha, halihazırda 4 hektara yaklaşan duvarlarla çevrili bir yerleşimdi. Geç Tunç Çağı'ndan ise kalan pek bir şey yoktur. Eski Ahit'te Yeşu'nun anlatılarına göre bu tarihlerin kentin yıkıldığı tarihler olduğu sanılmaktadır. İsrail ile *Filistin Kurtuluş Örgütü arasında yapılan 1993 barış anlaşması uyarınca 1994'te Eriha'da Filistinlilere özerklik tanındı.

Eritre

Başkent:	Asmara
Yüz ölçümü:	117.600 km²
Nüfus:	6.233.682 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 nakfa = 100 sent
Dini yapısı:	%50,0 Müslüman; %24,0 Eritre Ortodoksu %24,0; %10,0 Katolik; %6,0 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%55,0 Tigrinya; %30,0 Tigre; %4,0 Saho
Diller:	Arapça, İngilizce, Tigrinya (hepsi resmi), Tigre, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi

Kuzeydoğu Afrika'da Kızıldeniz kıyısında yer alan bir ülke.

Fiziki Eritre, kıyı kesimindeki dar alçak bölümler ile güneyde Etiyopya Platosu'ndan oluşur. İklim, sıcak ve kuraktır.

Ekonomi Eritre ekonomisi, bağımsızlık savaşından ve arkasından gelen Etiyopya ve Cibuti'yle girilen çatışmalardan olumsuz etkilenmiştir. Tarım ürünlerinin arasında

sorgum, mercimek ve sebzeler gelir. Başlıca sanayi kolları gıda işleme, tekstil ve giyimdir. Ana ekonomik faaliyet geçimlik tarımdır. Yurtdışındaki vatandaşlardan gönderilen döviz ekonomide önemli bir yer tutar.

Tarih 1869'da İtalya, kıyı kenti Assab'ı satın aldı ve 1885'te de Eritre'nin geri kalanını işgale başladı. 1889'da ise Eritre'yi sömürgesi ilân etti. 1896'da İtalyanlar, *Etiyopya'ya düzenledikleri, *Adova'da faciayla sonuçlanan seferi buradan başlattı. Britanya askeri idaresinde (1941-52) Müslüman batıyı Sudan'la ve Hıristiyan merkezi Etiyopya'yla kaynaştırma planı başarısızlığa uğradı. Birleşmiş Milletler'de yapılan oylamada bunun yerine Eritre'nin Etiyopya'ya bağlı bir federal bölge yapılması kararı alındı. 1962'de İmparator *Haile Selassie, Eritre'yi Etiyopya'nın bir eyaleti olarak ilân etti. Ardından, ayrılık talebiyle Eritre Halk Kurtuluş Cephesi (EPLF) ortaya çıktı. EPLF ile Etiyopya rejimi arasındaki sert çarpışmalar 1980'li yıllar boyunca devam etti. Şubat 1990'da EPLF, Masavva'yı ele geçirdi ve 1991'de de diğer Etiyopyalı isyancı gruplarla ittifak kurarak Etiyopya devletini yenilgiye uğrattı. EPLF tarafından geçici bir Eritre hükümeti kurulduktan sonra 1993'te referandum düzenlendi. Referandumda onay çıkınca aynı sene bağımsızlık ilân edildi. 1998-2000 arasında aralıklı olarak Etiyopya'yla, 2008'de ise Cibuti'yle sınır savaşları yaşandı.

Ermenistan Küçük Asya'da Kafkasya'nın güneyinde yer alan bir bölge. Söz konusu bölge, *Ermenistan Cumhuriyeti'ni içine aldığı gibi Türkiye'nin doğusu ve İran'ın kuzeyini de kapsar. Ermeni kültürü MÖ 6. yüzyıla dayanır. Bu tarihlerde kendilerine Hay diyen, antik Frigyalıların torunları olan bir halk antik Urartu Krallığı'nın küllerinden yeni bir uygarlık kurdu. Persler, Makedonyalılar (Büyük İskender), Romalılar tarafından 500 yıl boyunca ilhak edilen Ermeni Krallığı, gücünün zirvesine II. Tigranes'in (MÖ 95-55) hükümdarlığında ulaştı. Roma, Bizans İmparatorluğu, İran ve Moğol İmparatorluklarının ardından bölge, 16. yüzyılın başlarından itibaren iki yüzyılı aşkın bir süre boyunca Türklerin egemenliğinde kaldı. 1828'de Ermenistan'ın kuzeydoğusu *Osmanlı Türkleri tarafından Rusya'ya bırakıldı. Hem Rusya hem de Türkiye[138] Ermenistanı'nda bağımsızlık eylemleri gelişti. Bu eylemler sonucunda büyük çapta katliamlar yaşandı. Sürecin sonunda *Genç Türk hükümeti Türkiye'deki Ermenileri Suriye ve Filistin'e tehcir etti (1915). Tehcir sırasında 1 milyon kişi hayatını kaybetti.[139] 1917'de Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan'dan oluşan bağımsız Kafkasardı Federal Cumhuriyeti kurulsa da ömrü kısa sürdü. Bir yıl sonra bu devlet yıkıldı. Ayrı bir Ermenistan cumhuriyeti 1918'den 1920'ye kadar sürdü. 1920'de Kars Muharebesi'nde Türkiye, Ermenistan'ın başka topraklarını da ele geçirdi. Ermenistan'ın kalanı bağımsızlığını ilân etti. Ancak Türkiye tarafından yeniden saldırıya uğradı. Ermenistan, daha sonra bir Sovyet cumhuriyeti olarak Sovyetler Birliği'ne katıldı. 1922'de Kafkasardı Cumhuriyeti, Sovyet sosyalist cumhuriyeti olarak yeniden kurulsa da Lozan Antlaşması'na (1923) kadar Türk katliam ve tehcirleri devam etti. Antlaşmayla, söz edilen bölgenin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanması kabul edildi.[140]

Ermenistan Cumhuriyeti

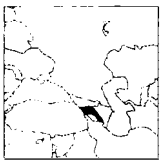
Başkent:	Erivan
Yüz ölçümü:	29.766 km²
Nüfus:	2.970.495 (2012 tahmini)

138 Osmanlı Devleti kastedilmektedir. (ÇN)

139 Ermeni tehciri sırasında kaç kişinin öldüğü hayli tartışmalı bir meseledir. "Çeşitli kaynaklara göre tehcire tabi tutulanların sayısı 438.000'den 1 milyona kadar çıkmakta, buna bağlı şekilde meydana gelen Ermeni kayıpları da 56.000'den 2 milyona kadar farklılık göstermektedir." (*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, "Tehcir", c.40, İstanbul, 2011, s.322.) Burada zikredilen rakam hayli şüphelidir. (YN)

140 Metnin orijinalinde yer alan yoruma dayalı siyasi ifadelere yayıncılık ilkemiz gereği müdahale etmedik. Eserin bütününün araştırmacılara ve tarih meraklılarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu sözlüğü yayımlamaya değer bulduk. (YN)

Para birimi:	1 dram = 100 luma
Dini yapısı:	%94,7 Ermeni Ortodoks; %4,0 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%97,9 Ermeni; Rus ve Kürt azınlıklar
Diller:	Ermenice (resmi), Rusça, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Asya'da bir ülke. Eski Sovyetler Birliği'nin bağlı cumhuriyetlerinden biridir.

Fiziki Ermenistan Cumhuriyeti tarihi Ermenistan Krallığı'nın kuzeydoğu kesiminden oluşur. Bölgenin kalanı Türkiye'nin parçasıdır.

Ekonomi Yeraltı kaynakları arasında bakır, kurşun ve çinko bulunur. Özellikle elmas işleme ile mücevher, makine mühendisliği, giyim-tekstil, kimya, motorlu taşıtlar, gıda işleme, mikroelektronik-yazılım ve madencilik sanayilerinde hızlı bir gelişim görülmüştür. Tarımda değerlendirilen işgücü önemini korumaktadır. Kayda değer bir hidroelektrik potansiyeli olsa da Ermenistan, kalan enerji ihtiyacı için ithalata bağımlıdır.

Tarih Bağımsız bir Ermeni cumhuriyeti 1920'de ilân edildi. Fakat 1922'de bu cumhuriyet daha önceki ortakları olan Gürcistan ve Azerbaycan'la Kafkasardı Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde birleşti. 1936'da bu devlet dağıldı ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Azerbaycan (Şii) topraklarında yer alan Ermeni bölgesi Dağlık Karabağ'ın (Hıristiyan) statüsü üzerine etnik şiddet baş gösterdi. 1991'de Ermenistan, kendisini Sovyetler Birliği'nden ayırarak bağımsız oldu. 1995'te imzalanan bir ateşkes anlaşmasına rağmen Dağlık Karabağ'da aralıklı olarak şiddet sürdü. Ermenistan 1995'te geçici olarak barış görüşmelerini terk etti. 1996'da bölge tek taraflı olarak bağımsızlığını ilân etti. Kalıcı bir barış sağlanması çabaları devam etmektedir. Bağımsızlık ilânından sonraki Ermenistan'daki ilk seçimler 1995'te gerçekleştirildi. Referandumla yeni bir anayasa kabul edildi. Milliyetçi Robert Koçaryan 1998 ve 2003'te devlet başkanı seçildi ve görevini 2008'de Serj Sarkisyan'a devretti.

Ermine Caddesi 1. Huntingdon üzerinden Londra ile Lincoln'u birbirine bağlayan bir Roma yolu.
2. Silchester ile Gloucester arasındaki Roma yolu.

Esad, Hafız (1928-2000) Suriyeli Baas Partisi üyesi devlet adamı, devlet başkanı (1971-2000). Devlet başkanlığı döneminde Suriye'nin petrole dayalı ekonomisinin güçlenmesini sağladı. Aşırı İslamcıların ayaklanması (1979-82) gibi siyasi muhalefet hareketlerini bastırdı. 1991 *Körfez Savaşı'nda koalisyon güçlerini destekledi. Daha sonra görevi oğlu Beşar Esad (1965-) devraldı.

escutage *Bkz.* SCUTAGE.

Estonya

Başkent:	Tallin
Yüz ölçümü:	45.228 km²
Nüfus:	1.266.375 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent

Dini yapısı:	%16,2 Ortodoks; %9,9 Lüteriyen; %2,2 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%68,7 Estonyalı; %24,8 Rus; %1,7 Ukraynalı
Diller:	Estonca (resmi), Rusça
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB), NATO, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

Avrupa'nın kuzeyinde yer alan bir ülke. Batıda Baltık Denizi'ne, kuzeyde Finlandiya Körfezi'ne kıyısı vardır. Komşuları doğuda Rusya ve güneyde Letonya'dır.

Fiziki Anakaranın açıklarında iki büyük ve birkaç küçük ada bulunur. Bu adalar kışın ara ara buz tutmakla birlikte yazları sıcaktır. Anakara, kuzeyde bir kireçtaşı plato ile buzun erimesiyle oluşan göller ve ormanlarla kaplı alçak bir ovadan oluşur.

Ekonomi Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren Estonya, işleyen bir piyasa ekonomisi kurmuştur. Başlıca ihraç kalemleri arasında makine ve elektrik teçhizatı, kereste ve kereste ürünleri, madenler ile mobilya bulunur. Ayrıca ciddi boyutta bir bilişim sektörü vardır. Tarım sektörü küçük olup ana ürünler buğday, patates ve sebzelerdir.

Tarih 1709'da Rusya tarafından ilhak edilen Estonya, 1918'de Bolşevik devrimi sırasında bağımsızlığını yeniden kazandı. 1920'lerde ülke, bir tarım devrimine tanıklık etti. Bu devrimle Baltık baronlarının (çoğu Alman) büyük mülkleri parçalanarak refahı yüksek bir köylü toplumu yaratılmıştır. 1924'te komünist bir kalkışma bastırıldı. Estonya ekonomisi, Büyük Buhran'dan çok kötü etkilendi. 1934-1939 arasında ülkeye Konstantin Paets önderliğinde baskıcı bir rejim hâkim oldu. Paets'in Hitler'le anlaşma girişimi, Ağustos 1939 Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'yla suya düştü. Eylül 1939'da Sovyet ordusu kilit limanları, 1940'ta da ülkenin tamamını işgal etti. 1941'de Alman ordusunun girişi olumlu karşılandı. Ancak Bolşevik karşıtı direniş güçleri, Kızıl Ordu'nun 1944'te ülkeyi yeniden işgalini önleyemedi. Estonya, Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerden biri oldu. Şubat 1990'da başkent Tallin'de bağımsızlık talebiyle insanlar sokaklara döküldü. Mayıs'ta Estonya Yüksek Sovyeti, 1920 Anayasasını yeniden yürürlüğe soktu. Sovyetler Birliği'yle yürütülen müzakereler sonucunda Eylül 1991'de ülkenin bağımsızlığı tanındı. 1991'de başlayan ekonomik kriz, Ocak 1992'de gıda ve benzinin karneye bağlanmasına yol açtı. Avrupa Topluluğu'yla yapılan anlaşmalar ve IMF desteği sonucunda kriz hafifledi. 1992'de yeni bir anayasa benimsendi ve Lennart Meri (1929-2006) devlet başkanı seçildi. Kendilerini Estonya vatandaşlığından çıkaracak bir yasa tasarısı ülkenin Rus sakinlerini rahatsız etti. Yasa tasarısı geçirilmeden önce değişiklikler yapıldı (1993) ve Estonca sınavını geçen bütün sakinlere vatandaşlık imkânı tanındı. Esas olarak Rus nüfustan oluşan iki şehrin özerklik yönünde oy kullandığı referandumlar (1993), hükümet tarafından yasa dışı ilân edildi. 1994'te son Rus askerleri de Estonya'dan çekildi. 2004'te ülke, NATO ve *Avrupa Birliği'ne katıldı. 2011'de de avro, ulusal para birimi olarak kabul edildi.

eşcinsel hakları aktivizmi Cinsel tercih temelli toplumsal ve hukuki ayrımcılığa son vermek amacıyla eşcinsel erkek ve kadınlar tarafından yürütülen siyasi faaliyete verilen isim. Toplu eşcinsel aktivizmi 1969'da ABD'nin New York kentinde gerçekleşen "Stonewall İsyanı" ile başladı. Bu gösterilerde eşcinsel toplumu,

sürekli hale gelen polis şiddetine karşı tepki gösterdi. Baskı gruplarının çabaları ve kamuoyunun liberalleşmesi, Batı dünyasında rızaya dayalı eşcinsel eylemlerin suç olmaktan çıkarılmasını sağladı. ABD Yüksek Mahkemesi'nin 1996'da verdiği bir kararda devlet ve yerel yönetimlerin, eşcinselleri temel vatandaşlık hakları korumasından mahrum bırakması açıkça yasaklandı. Eşcinsel evliliğe izin veren ilk ülke Hollanda oldu (2001). O tarihten itibaren, İngiltere ve Galler dahil (2014) 15 ülkenin yanında birkaç ABD eyaleti daha eşcinsel evliliği serbest bıraktı. Öte yandan, ABD eyaletlerinin çoğu dahil bazı yargı alanlarında eşcinsel evliliğin önüne hukuki yasaklar kondu. Ayrımcılığın kimi zaman medeni hukukta da yansımaları görülmektedir. Bu durum, mirastan sigorta kapsamına kadar farklı konularda ortaya çıkabilmektedir. Heteroseksüel çifti ailenin merkezi olarak kutsayan Hıristiyan köktenciler, eşcinsel haklarına karşı çıkmaya devam etmektedir. Benzer şekilde, Arap dünyasının İslami devletlerinden sosyalist Zimbabve'ye kadar geleneksel toplumlar eşcinsel insanlara karşı düşmanca tavrını sürdürmektedir.

Eşitsiz Antlaşmalar 19. yüzyılda Çin ile bazı Batı güçleri arasında yapılan anlaşmalara verilen isim. *Qing Hanedanı, ticaret ve toprak konularında taviz verilmesi için dışarıdan gelen baskılara çoğunlukla direnemiyordu. *Nanjing Antlaşması (1842) gibi anlaşmalarda Çin, Batı taleplerini kabul etmeye zorlandı.

Etajenero (veya Genel Meclis) Genellikle krallıklarda üç sınıfın (Kilise, soylular ve avam, yani kent belediyelerinin temsilcileri) temsilcilerinden oluşan meclislere verilen isim. Bu meclisler, siyasi konularda hükümdara tavsiye vermek üzere toplanıyordu. Etajenero ismi, 16. yüzyılda İspanya'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'nin temsil organı tarafından kullanılıyordu.
Fransa'da Etajenero, zaman zaman toplanan bir danışma meclisi olarak faaliyete başladı. Çoğunlukla, tartışma yaratan kraliyet politikalarına destek sağlamak için göreve çağrılıyordu. IV. Philippe, 1302'de papayla yaşadığı anlaşmazlık sırasında kendisine taraftar bulmak adına bu meclisi kurdu. Başlarda sık sık toplanan Etajenero, hiçbir zaman düzenli bir kurum haline gelemedi ve meclisin vergi koyma yetkileri 14. yüzyılın sonları ile 15. yüzyılda elinden alındı. Sonrasında yalnızca kriz zamanlarında düzenlenen oturumlardan en önemlisi 1789'da gerçekleşti. 1614'ten beri yapılan bu ilk toplantı, *Fransız Devrimi'nin başlangıcını simgelemektedir.

Etaples Antlaşması (9 Kasım 1492) Fransa hükümdarı VIII. Charles ile İngiltere hükümdarı VII. Henry arasında yapılan bir ateşkes. VII. Henry, *Yüz Yıl Savaşı'ndan kalan taleplerini yineleyerek bir ordu oluşturmuştu. Fransa'nın istila edilmesinin ardından ufak tefek çarpışmalar yaşandı ve Henry, yıllık taksitlerle ödenecek 745 bin altın para karşılığında ateşkese ikna edildi. Böylece Charles de İtalya'ya yönelik planladığı işgal hareketine girişebildi.

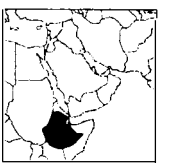
Ethelred, I. (ö. 871) Wessex kralı (866-71). Ethelred'in hükümdarlık dönemi, artık istila derecesine ulaşan sonu gelmez Dan akınlarına rastladı. Küçük kardeşi *Alfred'in de yardımlarıyla Ethelred, komşu Mercia'ya (868) ve Wessex'e (870) ilerleyen Danlara karşı belli bir başarı sağladı. Ancak Reading'deki Dan üssü yakınlarında alınan yenilgi ve Ashdown'da kazanılan zaferin de dahil olduğu üç önemli muharebe ile girilen başkaca çatışmalarda üstünlüğü elde edemedi. Merton Muharebesi'nde aldığı yaralar sonucunda öldü.

Ethelred, II. (veya Ağırkanlı Ethelred) (yak. 968-1016) İngiltere kralı (978-1016). Annesi Alfrida'nın talimatıyla öldürülen üvey kardeşi Şehit *Edward'dan tahtı devraldı. Hükümdarlığına bu uğursuz olayla başlamasının üstüne, Ethelred'e "ağırkanlı" lakabını kazandıran acemice hataları

eklendi. Ethelred'in yaşadığı talihsizliklerden cesaret alan Danlar, yeniden istila hareketlerine girişti. Krallığı rahat bırakmaları karşılığında Ethelred, Danlara beş kez (991, 994, 1002, 1007, 1012) *Danegeld ödemesi yaptı. 1002'de Ethelred'in İngiltere'deki bütün Danları katletme girişimine Danimarka Kralı I. *Svend, ülkeyi istila ederek yanıt verdi. Svend, 1014'teki ölümüne kadar İngiltere'yi yönetti ve daha sonra Ethelred tekrar başa geçti.

Etiyopya

Başkent:	Addis Ababa
Yüz ölçümü:	1.104.300 km²
Nüfus:	93.877.025 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Etiyopya birri = 100 sent
Dini yapısı:	%43,5 Etiyopya Ortodoksu; %33,9 Müslüman; %18,6 Protestan
Etnik yapısı:	%34,5 Oromo; %26,9 Amhara; %6,2 Somali; %6,1 Tigray; azınlık grupları
Diller:	Amharikçe, İngilizce, Arapça (hepsi resmi), Oromo, yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi

Kuzeydoğu Afrika'da eskiden Habeşistan olarak bilinen bir ülke. Komşuları batıda Sudan; kuzeyde Eritre; güneyde Kenya ve doğuda Somali'dir.

Fiziki Doğudaki alçak Ogaden bölgesi çok sıcak ve kuraktır. Ancak ülkenin orta bölümlerinin tamamı, yüksek platoların yer aldığı bir grup volkanik dağ sıralarından meydana gelir. Bu bölümlerde iklim ılıman olup kararında yaz yağışları görülür. Büyük Rift Vadisi, bu dağ sıralarını keser. Ayrıca bütün bölgede dağ geçitleri ve verimli vadiler bulunur. Kuzeybatıda Mavi Nil'in kaynağı Tana Gölü vardır. Güneybatıda ise dağ sıralarının yamaçlarında ormanlara rastlanır.

Ekonomi 1991'e kadar Etiyopya ekonomisi, merkezi olarak planlanmakta ve kolektif tarıma dayanmaktaydı. Geçimlik tarım ekonominin belkemiğini oluşturur. Bütün topraklar kamu mülkiyetinde olup uzun vadeli sözleşmelerle kiracı çiftçilere verilir. Ekim ürünleri arasında tahıllar, baklagiller ve başlıca ihracat malı olan kahve bulunur. Ayrıca gat, altın ve deri ürünleri de diğer ihracat kalemleridir. Gıda işleme, meşrubat, tekstil ve deri önemli sanayi kollarıdır.

Tarih MS 2. yüzyıldan itibaren *Aksum Krallığı; Mısır, Suriye, Arabistan ve Hindistan'la yoğun bir şekilde altın, fildişi ve tütsü ticareti yapmaya başlamıştı. Ayrıca krallıkta altın para basılıyordu. 4. yüzyılda kraliyet Hıristiyan oldu. 1000 yılı civarında Aksum çöktü. Bir fetret devrinin ardından Zagve hanedanı ortaya çıktı. 1270'te Zagve hanedanının yerine, Süleyman ve Saba Melikesinin soyundan geldiğini iddia eden Süleyman hanedanı geldi. Bu hanedanla birlikte orta Etiyopya dağlarından gelen Amharalar öne çıktı. Ortaçağ'da Avrupalılar, bu dönemi *Prester John'un efsanevi krallığı olarak biliyordu. 16. yüzyılda düzlüklerde yaşayan Müslümanlar, dağlık bölgelerdeki Hıristiyanlara karşı saldırıya geçmesine karşın 1542'de Portekiz toplarıyla geri püskürtüldü. Cizvit misyonerler Etiyopya'ya gelince İmparator Susenyos Katolik yapıldı (1626). Susenyos'un oğlu Fasilidas (1632-67), babasını tahtı bırakmaya zorladı ve Gondar'ı başkent yaptı. Müslümanların etrafını çevirdiği ve birbiriyle çatışan hizipler yüzünden harap olan

imparatorluk yıkıldı. Ülkedeki tek birleştirici güç Etiyopya Kıpti Kilisesi'ydi. 1855'e kadar imparatorluk bir daha birleştirilemedi. Bu tarihte İmparator Tewodros tahta çıktı ve söz konusu dönem II. Menelik'in hükümdarlığıyla devam etti.

Etiyopya, 1896'da *Adova'da İtalyanların sömürgecilik girişimlerini bertaraf etmesine karşın 1935-1936'da *Mussolini tarafından fethedildi. Etiyopyalı İmparator *Haile Selassie, Habeşistan Seferi'nin ardından tekrar tahta çıkarıldı. 1950-1960'larda Etiyopya, önde gelen Afrikalı tarafsız devletlerden biri oldu. Haile Selassie'nin ağır toplumsal ve ekonomik sorunlarla baş edememesi, 1974'te bir grup radikal subay tarafından tahttan indirilmesine yol açtı. Daha sonra gerçekleşen bir darbe, 1977'de *Mengistu Haile Mariam'ı iktidara getirdi. Fakat Mengistu'nun Marksist merkezi devleti, *Eritre'de Somali destekli bir gerilla savaşıyla karşı karşıya kaldı. 1984-1987 arasında büyük çaplı bir kıtlık yaşandı. Sovyetler ve Küba'nın askeri destekleri ile açlıkla savaşmak üzere yapılan uluslararası yardımlara rağmen tekrar ne barış ne de refah sağlanabildi. Mayıs 1991'de Mengistu, Etiyopya Halkın Devrimci Demokratik Cephesi (EPRDF) ve müttefikleri tarafından ülke dışına kaçmaya zorlandı. Londra'da yürütülen barış görüşmeleri sonucunda Addis Ababa'da bir EPRDF hükümeti tanındı. Bu hükümet, düzenin yeniden tesis edilmesinde büyük oranda başarılı oldu. Eritre, referandumla ayrılmayı seçerek 1993'te bağımsız oldu. 1994'te benimsenen yeni bir anayasa bölgelere önemli ölçüde özerklik tanıdı. 1995'te gerçekleştirilen ilk çok partili seçimlerden Meles Zenavi önderliğindeki EPRDF zaferle çıktı. Daha sonra düzenlenen bütün seçimleri EPRDF kazandı. Ancak 2005 seçimleri sırasında büyük şiddet olayları yaşandı. Etiyopya ile Eritre arasında 1998-2000 arasında aralıklı olarak sınır çatışmaları oldu. 2012'de ölen Zenavi'nin yerine başbakanlığa Hailemariam Desalegn geldi.

Etrüskler Eski Etrürya'da (yaklaşık olarak bugün İtalya'nın Toskana bölgesinde) Apeninler ile Tiber Nehri'nin batısında yaşayanlara verilen isim. Başta Vulci, Clusium ve Cortona olmak üzere 12 bağımsız şehir birlik oluşturarak MÖ 7-6 yüzyıllara arasında orta İtalya'ya hâkim oldu. Etrüsklerin MÖ 10. yüzyılda Küçük Asya'dan geldiği söylense de günümüzde İtalya'nın yerlisi oldukları ve sadece kültürel olarak güney İtalya'daki Yunan kolonilerinden etkilendikleri düşünülmektedir. Etrüskler, MÖ 6. yüzyılda Yunanlar, Latinler ve Samnitler tarafından orta-güney İtalya'dan çıkarıldı. Sonraki yüzyılda donanmaları Cumae açıklarında mağlup edildi. MÖ 510'da Roma'nın son Etrüsk kralı *Tarquinius şehirden atıldı. 4. yüzyılda Elba ve Korsika'dan çıkarıldılar ve 390'da Galyalılar tarafından yenilgiye uğratıldılar. 283'teki yenilgilerinin ardından Roma'yla ittifak kurdular. Bu dönemden itibaren Roma egemenliğine girerek kendilerine özgü kültürel kimliklerini kaybettiler.

Etrüsk sanatı, kadının özgür bir yaşam biçimine sahip olduğu aristokratik bir toplumu yansıtmaktadır. Etrüsk dilinin henüz çevirisi yapılamamıştır. MS 1. yüzyılda hâlâ konuşuluyor ve yazılıyor olmasına karşın Etrüsk dilinde hiçbir eser bugüne ulaşmamıştır.

Eugène, Savoy Prensi (1663-1736) Savoy Hanedanı prensi. Paris'te doğan Eugène'nin annesi Olympe Mancini, *Mazarin'in yeğeniydi. 1683'te Viyana, Türkler tarafından kuşatılınca Avusturya ordusuna girerek ülkenin en büyük generallerinden biri oldu. 1697'de Tuna ordusunun başına getirildi ve Zakintos'ta Türklere karşı nihai bir zafer kazandı. *İspanya Veraset Savaşı'nda Savaş Konseyi'nin başkanlığını yürüttü. *Blenheim ve *Oudenarde'de John *Churchill'le (Marlborough dükü) işbirliği yaptı. 1706'da Torino Muharebesi'nden sonra kuzey İtalya'ya egemen oldu. 1716-

1717'de Türklere karşı düzenlediği bir başka başarılı seferde Belgrad'ı geri aldı.

Eugenia (doğum adı Eugenia María de Montijo de Guzmán) (1826-1920) Fransa'nın İspanyol imparatoriçesi (1853-71) ve III. Napoleon'un eşi. Eşinin hükümdarlığı boyunca saraydaki ihtişama katkıda bulundu ve dış politikada önemli bir rol oynadı. Üç kez naiplik yaptı (1859, 1865, 1870).

Eureka Ayaklanması (1854) Kazıcılar ile devlet arasında Avustralya'nın Ballarat altın madenlerinde yaşanan bir silahlı çatışma. Ballarat'ta 1851'de altın bulundu. 1853'e gelindiğinde dünyanın dört bir yanından 20 bin kazıcı buraya akın etmişti. Ruhsat sistemi ve idare ediliş biçimi, siyasi temsilden yoksunluk, toprağa sınırlı erişim gibi kazıcıların yaşadığı sıkıntılar vardı. Sonunda bu durum, altın madeninin olduğu "Eureka dere yatağında" bulundukları sırada kazıcıların ordu ve polis tarafından saldırıya uğramalarına kadar uzandı. 13 kazıcı vatan hainliğiyle suçlanmış, birinin davası düşürülmüş, diğerleri de beraat etmiştir. Daha sonra bir kraliyet komisyonu kurularak altın madenlerinde reforma gidildi.

euro *Bkz.* AVRO.

Evatt, Herbert Vere (1894-1965) Avustralyalı devlet adamı. Federal düzeyde siyasi kariyer yaptı (1925-30, 1940-60). İşçi Partisi muhalefetinin (1951-60) liderliğini yürüttü. Küçük ülkelerin haklarını savunmasıyla bilinen Evatt, ayrıca Britanya'dan daha bağımsız hale gelinmesi için de mücadele etti. 1948-1949'da BM Genel Kurulu başkanlığında bulundu.

Evelyn, John (1620-1706) İngiliz günlük yazarı. Esas olarak, 1818'de ölümünden sonra yayımlanan *Diary* isimli eseriyle bilinmektedir. Evelyn, eserde yurtdışındaki seyahatlerini, çağdaşı olan insanları ve Büyük Veba Salgını ile Büyük Londra Yangını gibi önemli tarihsel olayları anlatarak hayatının çoğunu aktarmıştır. Öte yandan İngiliz ormancılığı ve bahçeciliğinin öncüsüdür. Kraliyet Cemiyeti'nin kurucu üyelerinden biridir.

Everest Dağı (Nepalce Sagarmatha; Çince Qomolangma) Nepal ile Tibet sınırında Himalayalar'da yer alan dünyanın en yüksek dağı (8848 metre). Dağın ismi, Hindistan'ın baş haritacısı Sir George Everest'ten (1790-1866) gelmektedir. Everest Dağı'nın zirvesine ilk kez 1953'te Yeni Zelandalı dağcı ve kâşif (Sir) Edmund Hillary ile Şerpa dağcı Tenzing Norgay çıktı.

Evesham Muharebesi (4 Ağustos 1265) İkinci *Baron Savaşları'nda (1264-65) gerçekleşen önemli bir çatışma. Muharebede Prens Edward, Simon de *Montfort'u mağlup ederek babası III. Henry'yi kurtardı. Simon'un başsız cesedinin gömüldüğü Evesham'daki manastır, daha sonra hac mekânı oldu.

Evian Anlaşması (1962) Fransa'da Évian-les-Bains'de müzakere edilen bir dizi anlaşma. General *de Gaulle Hükümeti ile *bin Bella'nın Cezayir Cumhuriyeti geçici hükümetinin temsilcileri arasında Aralık 1961'de İsviçre'de başlayan gizli görüşmeler, Mart 1962'de Évian'da devam etti. Bir ateşkes kurulu oluşturuldu ve çeşitli teminatlar alan Fransız hükümeti bir referandumun ardından bağımsız Cezayir'in kurulmasını kabul etti. Anlaşmalar Fransa Ulusal Meclisi tarafından onaylansa da Gizli Ordu Örgütü (OAS) tarafından şiddetli saldırılara uğradı.

Evrengzib (1618-1707) Hindistan'ın Babür imparatoru (1658-1707). Tahtı babasından gasp ederek Alemgir (Dünya Fatihi) unvanını aldı. Yayılmacı politikaları Babür İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarına ulaştırdı. İmparatorluk, büyük zenginlik ve şatafat dönemi yaşadı. Ancak imparatorluk, sürekli isyanlar ve savaşlar yüzün-

den zayıfladı; ölümünden sonra da hızlı bir düşüş yaşadı.

evrim *Bkz.* İLK İNSANLAR.

eyalet hakları ABD'de federal hükümetin yetkilerine karşılık tek tek eyaletlerin haklarını savunan bir siyasi öğreti. *ABD Anayasasını yazanlar, federal hükümet ile eyaletler arasındaki yetki sınırlarının yoruma açık olduğu bir federal sistem oluşturmuştur. Devletin kuruluşundan itibaren bu konuda birbirinden ayrılan fikirler, ABD siyasetine yön vermektedir. ABD'nin ilk zamanlarında Alexander *Hamilton ve *Federalist Parti, Anayasanın güçlü bir merkezi (federal) hükümet öngördüğünü düşünüyordu. Diğer yandan *Jefferson ve destekçileri, Anayasada özel olarak federal hükümete verilmemiş bütün yetkilerin eyaletlere ait olduğu kanaatindeydi. 1828-1833'te eyalet hakları meselesi, *Fesih Krizi'ne neden oldu. Ayrıca eyalet hakları öğretisi, *Amerikan İçsavaşı'na yol açan anlaşmazlıkta Güney'in savunduğu davanın anayasal temelini oluşturdu. Son yıllarda öğreti, *vatandaşlık hakları ve sosyal devlet harcamaları üzerine yürütülen tartışmaların merkezinde yer aldı.

Exchequer Eskiden İngiliz hükümetinin maliyeden sorumlu bakanlığına verilen isim. Normanlar, maliye işleriyle meşgul iki kurum oluşturmuştu. Birincisi hükümdar adına para ve diğer değerli eşyaları muhafaza eden Hazine; ikincisi ise kendi içinde alt ve üst olarak ikiye ayrılan Exchequer. Alt Exchequer, paranın tahsil edilmesi ve ödenmesinden sorumlu olup Hazine'ye bağlıydı. Üst Exchequer ise devlet gelirleriyle ilgili davalara bakan bir mahkemeydi. Üst Exchequer, 1880'da Yüksek Adalet Divanı'yla birleştirildi.

Eymen Zevahiri (1951-) Mısır doğumlu *El-Kaide terör şebekesi lideri (2011-). Kahire Üniversitesi'nde tıp okuduktan sonra Mısır ordusunda askerlik yaptı. Ergenlik yıllarından itibaren militan İslamcı faaliyetlerle içli dışlı olan Eymen Zevahiri, Enver *Sedat suikastının ardından hapse atıldı (1981-84). Çıktıktan sonra Suudi Arabistan, Pakistan ve Usame bin Ladin'le tanışacağı Afganistan'a gitti. 1990'ların başında Zevahiri, İslami Cihat örgütünün lideri oldu. 2001'de bu örgüt El-Kaide'yle birleşti. ABD'ye yönelik *11 Eylül saldırılarıyla yakından ilişkiliydi. Bin Ladin'in saklanmak zorunda kaldığı yıllar içinde zamanla fiilen El-Kaide'nin liderliğini üstlendi. Bin Ladin'in 2011'de ölümüyle beraber resmi olarak El-Kaide'nin başına geçti.

Eyüb Han, Muhammed (1907-74) Pakistanlı asker ve devlet adamı, cumhurbaşkanı (1958-69). Bağımsızlıktan sonra ülkenin ilk genelkurmay başkanı (1951-58) oldu. 1954-1955 yıllarında savunma bakanlığı yaptı. Sıkıyönetimin ilânından kısa bir süre sonra cumhurbaşkanlığını devraldı. Görevi sırasında yeni bir anayasa yürürlüğe girdi. 1962'de sıkıyönetim kaldırılsa da temel haklar kısıtlanmaya devam etti. Hindistan'a yönelik dış politikasına muhalefet ve giderek daha da baskıcı hale gelen yönetim biçimi büyük çaplı kargaşalıklara yol açtı. Sonuç olarak istifaya zorlandı.

F

Fabianlar Demokratik yollarla aşamalı toplumsal değişimi amaçlayan Britanyalı sosyalistler. Fabian Cemiyeti, 1884'te toplumsal reformların gerçekleşmesi için siyasi baskı yaratılması gerektiğini düşünen bir grup entelektüel tarafından kuruldu. 1900'de *İşçi Partisi'nin öncülü olan İşçi Temsil Komitesi'nin kurulmasında katkısı olan sosyalist derneklerden biriydi. 1910-1926 arasında sendikaların militan politikaları ve 1930'lardaki zorlu işsizlik dönemi Fabian Cemiyeti'nin reformcu yaklaşımına ilgiyi azalttı. Ancak Fabianlar, 1939'dan itibaren Clement *Attlee gibi ılımlı önderlerle birlikte sahneye çıkarak yeniden etki alanı yarattı.

Fabius Maximus Verrucosus, Quintus ("Cunctator" yani "Oyalayıcı" olarak da bilinir) (ö. MÖ 203) Romalı general ve 233-209 arasında beş kez konsül. 221'de ve Trasimene Muharebesi'nden sonra İkinci *Pön Savaşı sırasında diktatör olarak görevlendirildi (217). *Kartaca güçlerinin sayıca kendisinden üstün olduğunu gören Fabius, açık alan muharebelerinden kaçındı.
İtalya'da Hannibal'in ordusuna karşı uyguladığı sıradan ve ağırkanlı taciz taktikleri başta halk arasında pek destek görmedi ve hakaret olarak Fabius'a *Cunctator* lakabı takıldı. *Cannae'daki yenilgiden (216) sonra Fabius'un stratejisine yönelik tepkiler azaldı. Lakabı artık hakaret yerine beğeni ifadesine dönüştü. Ayrıca Fabius, *Scipio Africanus'un Afrika anakarasında Kartaca'ya karşı taarruz savaşına karşı çıktı.

Fabrika Yasaları (İngilizcesi Factory Acts) Britanya'da fabrika işçilerinin işe alınma koşullarını düzenleyen yasalara verilen isim. Bu konuda 1802 ve 1819'da çıkan ilk yasalar, uygulamaya geçirilemediği için başarısız oldu. Söz konusu yasaların amacı çocukları ve çırakları korumaktı. 1833 Fabrika Yasası; 9 yaşın altındaki çocukların çalıştırılmasını yasaklamış, yaşı daha büyük çocukların çalışma saatlerini kısıtlamış ve fabrikalara müfettiş atanması için yasal çerçeveyi oluşturmuştur. 1844 ve 1847'de yapılan yasama faaliyetleri sonucunda işçileri koruyan tedbirler, madenler ile diğer sanayi kollarına genişletildi. Ayrıca iş günü on saate indirildi. 1874'te çıkarılan bir diğer Fabrika Yasası, on saatlik iş günü kuralını pekiştirdi ve çocuk işçi yaşını 10'a çekti. Bu yaş sınırı 1901'de 12 ve 1920'de de 14'e çıktı. 20. yüzyılda sanayiye dair yasaların yapısı karmaşıklaştı. 1919'da Milletler Cemiyeti tarafından, çocuk işçi sorununa ve başta kadınlar olmak üzere fabrika işçilerinin sömürülmesine karşı Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kuruldu. Bu tür girişimlere karşın Üçüncü Dünya ülkelerinde kadın ve çocukların giyim sanayi gibi iş alanlarında sömürülüyor olması hâlâ ciddi endişe yaratmaktadır. Britanya'da işçileri korumaya yönelik; İşveren Yükümlülükleri (Mecburi Sigorta) Yasası (1969), İşyerinde Sağlık ve Güvenlik Yasası (1974) ve İşe Alım Yasası (1989) gibi yasalar çıkarıldı. *Maastricht Antlaşması'nın (1992) toplumsal meseleleri ele alan bölümünde AB çapında çalışma yasaları birbiriyle uyumlu hale getirilmişse de Birleşik Krallık, 1997'ye kadar antlaşmanın bu bölümüne onay vermedi.

Fadden, Sir Arthur William (1895-1973) Avustralyalı muhasebeci ve siyasetçi. Robert Gordon *Menzies'in istifası üzerine 1941'de beş haftalığına başbakanlık yaptı.

Falange (İspanyolca "falanj" anlamında) Tam adı Falange Española olan İspanya'da bir siyasi parti. 1933'te General *Primo de Rivera'nın oğlu José António Primo de Rivera tarafından kurulan partinin üyeleri, gerici sağ ile devrimci sola eşit derecede karşıydı. Parti, İspanya'nın İtalya'daki faşistlerin çizgisinde sendikalist bir devlet olması gerektiğini savunuyordu. *İspanya İçsavaşı sırasında Franco, Falange'nin potansiyel değerini görerek Nisan 1937'de bu hareketi sahiplendi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra parti, artık faşizmle anılmamaya başlandı ve hareketin etkisi azaldı. Falange, 1977'de resmen kapatıldı.

Falkirk Muharebeleri İskoçya'da Stirling'den 16 kilometre uzaklıktaki Falkirk kasabasında gerçekleşen iki muharebeye verilen isim. İlki (22 Temmuz 1298) İngiltere hükümdarı I. *Edward'ın, İngiliz egemenliğine direnen İskoçların önderi Sir William *Wallace'ye karşı zaferiyle sonuçlandı. İkincisinde (17 Ocak 1746) ise *Kırk Beş İsyanı sırasında Prens Charles Edward Stuart'ın Jakobit ordusu, devlet güçlerini mağlup etti.

Falkland Savaşı (Malvinas Savaşı) (2 Nisan-14 Haziran 1982) Arjantin ile Britanya arasında Falkland Adaları'nda gerçekleşen savaş. Falkland, güney Atlantik'te Arjantin'in 480 kilometre açığında yer alan ve Birleşik Krallık'ın denizaşırı topraklarına dahil olan bir grup adadır. Adalar ilk defa 1764'te Fransızlar tarafından işgal edildi. Britanya, bir yıl içinde Fransız yerleşimcileri adadan çıkardı. Ancak Fransızlar adanın egemenlik haklarını İspanya'ya sattı. 1820'de Arjantin, İspanya'nın vârisi olarak ada üzerinde hak iddia etti ve 1833'ten itibaren Britanya'nın iddiasına karşı çıktı. Adaların Britanya'dan Arjantin hâkimiyetine geçirilmesi için ardı arkasına girişilen müzakerelerden sonuç alınamadı. 19 Mart 1982'de bir grup "hurdacıyı" South Georgia'ya çıkarmak üzere General Leopoldo Galtieri askeri cuntası tarafından bir Arjantin savaş gemisi gönderildi. Amaç, Falkland'ı yeniden Arjantin'in egemenliğine sokmaktı. Bunun arkasından 2 Nisan'da tam teşekküllü bir istila harekâtı geldi. BM, ABD ve Peru'nun çatışmalara barışçıl bir çözüm üretme çabaları başarısızlığa uğradı ve Britanya, adaları geri almak için uçak ve ikmal gemilerinin desteklediği 30 savaş gemisinden oluşan bir görev gücünü 13 bin kilometre öteden bölgeye gönderdi. Üçü hariç bütün Latin Amerika ülkeleri Arjantin'i desteklese de iki ülkeyle de yakın bağları bulunduğundan zor durumda kalan ABD, yine de Britanya'yla saf tuttu. 1000'e yakın Britanyalı ve Arjantinli asker ve sivilin hayatına mal olan 10 haftalık çatışma, 14 Haziran'da Arjantin kuvvetlerinin teslim olmasıyla durdu. Britanya'nın zaferi, General Galtieri Hükümetinin çöküşüne katkıda bulundu. 1989'da Arjantin, düşmanlığın resmen sona erdiğini ilân etti.

Fanti Konfederasyonu Batı Afrika'da Altın Sahili'ndeki (Gana) küçük devletlerden meydana gelen gevşek bir birlik. 17. yüzyılda kuzeyden göçen Fantiler, Afrika'nın iç kesimlerindeki köle sağlayan ve altın üreten devletler ile kıyıda faaliyet gösteren Avrupalı tüccarlar arasında aracılık yapıyordu. 19. yüzyılda Kumasi'de *Asante'nin yükselişi, kıyı devletlerine tehdit oluşturdu. Dolayısıyla bu devletler, Asante Savaşları'nda Britanya'yı destekledi. 1957'de kazanılan bağımsızlığın ardından Gana siyasetinde Fantiler önemli bir yer tutmuştur.

Farnese 1543-1731 arasında Parma Düklüğü'nü yöneten bir İtalyan aile. 11. yüzyıla dayanan ailenin ilk göze çarpan üyesi **Alessandro**'ydu (1468-1549). Alessandro, 1534'te III. Paul adıyla papa oldu ve Parma-Piacenza Düklüğü'nü

kurdu. Torunu **Alessandro** (1520-89) 14 yaşında kardinal olarak atandıktan sonra papanın sarayında 50 yıl boyunca güçlü bir şahsiyet olarak kaldı. Ayrıca dönemin önde gelen sanat hamilerinden biriydi.

Alessandro'nun (torun) yeğeni **Alessandro** (1545-92) 1586'dan itibaren Parma düklüğü yaptı. Ailenin en sivrilen çocuğuydu. *İnebahtı Muharebesi'nde (1571) Osmanlı'ya karşı savaştıktan sonra Avusturyalı Juan'ın yerine Hollanda genel valisi ve Hollanda İsyanları'yla boğuşan İspanyol kuvvetlerinin başkomutanı oldu (1579). Derinden yürüttüğü diplomasiyle güney eyaletlerini isyandan kopardı (1579). Arkasından kuzeye doğru kusursuzca planlanmış bir dizi askeri sefer yürüttü ve Anvers'i ele geçirdi (1585). 1588'de II. *Felipe, Alessandro'yu kuzeydeki seferlerden alıkoyarak ona İspanyol Armadası'yla birlikte hareket etme emrini verdi. 1590'da bu kez *Fransız Din Savaşları'na müdahale etmek üzere görevlendirildi. Bu kapsamda Paris (1590) ve Rouen'i (1592) kurtarmayı başarsa da yaralandı ve öldü.

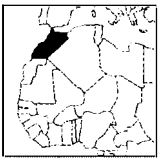
Farrakhan, Louis *Bkz.* İSLAM ÜMMETİ.

Farsala Muharebesi (MÖ 48) Iulius *Caesar'ın (Jül Sezar) *Pompeius'u yenilgiye uğrattığı muharebe. Caesar, *Rubicon Nehri'ni geçtikten sonra Pompeius, kuvvet toplamak için Yunanistan'a çekildi. Pompeius'un İspanya'daki taraftarlarını ezip geçen Caesar, ardından Yunanistan'ın kuzeyinde Pompeius'u kovaladı. Pompeius, kuvvetleri meydan muharebesinde bozguna uğramasına karşın kaçmayı başardı.

Faruk (1920-65) Mısır kralı (1936-52). İktidara geldiği gibi Başbakan Nehhas Paşa'yı görevden aldı. Fakat daha sonra Faruk, Britanya hükümetinin zoruyla Nehhas Paşa'yı tekrar göreve getirdi. Faruk'un 1948 Arap-İsrail çatışmasında yenilgiye uğraması, hükümdarlığındaki genel yozlaşmayla birleşince 1952'de bir askeri darbeye yol açtı. Başında General Naguib'in (1901-84) yer aldığı darbenin planlayıcısı Nasır'dı. Faruk, çocuk yaştaki oğlu Fuad namına tahttan çekilmeye zorlandı. Sürgüne gönderildikten sonra nihayetinde Monako vatandaşı oldu.

Fas

Başkent:	Rabat
Yüz ölçümü:	446.550 km²
Nüfus:	32.649.130 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 dirhem = 100 santim
Dini yapısı:	%99,0 Müslüman; %1,0 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%99,0 Arap-Berberi
Diller:	Arapça, Tamaşek (ikisi de resmi), diğer Berberi dilleri, Fransızca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağlantısızlar Hareketi, Arap Birliği, Mağrip Birliği, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Afrika'nın kuzeybatı köşesinde yer alan bir ülke. Cezayir ve Batı Salıra'yla sınırı; Akdeniz ve Atlantik Okyanusu'na kıyısı vardır.

Fiziki Fas'ın büyük bir bölümü, güneybatısından kuzeydoğusuna uzanan Atlas Dağları'ndan oluşmaktadır. Kıyıya yakın kesimler ılık ve nemlidir. Dağlık kesimlerde ise kuraktır. Dağların güneyinden çok sıcak ve rüzgârlı Salıra Çölü başlar. Dağlardan çıkan nehirler kıyı ovalarına doğru akmakta ve çok çeşitli tarım ürünlerinin ekimine imkân vermektedir.

Ekonomi Dünyanın en büyük fosfat rezervine sahip olan Fas, eskiden bu madenin çıkarılması ve ihracatına bağımlıydı. Fakat

bugün tarım ve turizmin önem kazanmasıyla ekonomi çeşitlenmiştir. Fosfat haricinde giyim ve tekstil, elektronik aksam, inorganik kimyasallar, petrol ürünleri ve meyve sebzeler de ihracat kalemleri arasında yer alır. Yurtdışında yaşayan vatandaşların gönderdiği paralar da önemli bir yer tutar.

Tarih MÖ 5. yüzyılda *Fenikelilerin, Fas kıyılarında üsleri bulunuyordu. Aynı yüzyılda Kartacalı amiral Hanno, Cebelitarık Boğazı'nı geçerek büyük ihtimalle Gine Körfezi'ne ulaştı. MÖ 4. yüzyılda Fas'ın kuzeyinde bir Moritanya krallığı kuruldu. Romalılar, bu krallığı Tanca merkezli Moritanya Tingitana eyaleti yaptı. 428'den itibaren bölge, İspanya'dan gelen Vandallarca işgal edildi. Buna karşın iç kesimler, 533'te Bizans kıyıları geri aldıktan sonra dahi Berberilerin hâkimiyetinde kaldı. Bölge, 705 civarında Musa bin Nusayr'ın fethiyle Arap egemenliğine girdi. Bizans döneminde, Berberilere özgü püriten anlayış *Donatist sapkınlıkta vücut bulmuştu. İslam hâkimiyetinde ise sadeliği benimseyen benzer bir hareket, Haricilik ortaya çıktı. Arapların gerçek anlamda bölgeye egemen olduğu dönem kısa sürdü. İdrisiler (788-974), *Fatımiler (909-73), *Murabıtlar (1056-1147), Muvahhidler (1145-1257), Meriniler (1248-1548) ve son olarak Şerifler (1524-günümüz) gibi Berberi hanedanlar kuruldu. 1578'de Portekizlileri Kasrülkebir'de yenilgiye uğratan Fas, 1591'de ateşli silahların yardımıyla *Songay İmparatorluğu'nu bozguna uğratarak kendi sömürgelerini oluşturmaya girişse de etkili bir hükümdarlık kuramadı.

19. yüzyıla gelindiğinde Fas, kargaşalık dönemine girdi, Fransız ve İspanyolların imparatorluk hırslarının hedefi haline geldi. 20. yüzyılın başlarında Almanların Fransız yayılmacılığına karşı tavır alması, 1905 ve 1911'de neredeyse savaşa yol açan ciddi uluslararası krizler doğurdu. 1912'de Fas, bir Fransız protektorası ile bir İspanyol protektorası olarak ikiye bölündü. Tanca da uluslararası bölge ilân edildi. *Abdülkerim önderliğindeki Rif isyancıları, 1920'lerde işgalci İspanyol ve Fransız kuvvetleriyle savaştı. 1956'da Tanca'yı topraklarına dahil eden Fas, V. Muhammed hükümdarlığında bağımsız bir monarşi oldu. Muhammed'in ardından 1961'de tahtı oğlu II. Hasan devraldı. Ancak muhalefet, 1965'te parlamenter yönetimin askıya alınmasına yol açtı. Kraliyet, 1970'lerin başındaki başarısız askeri darbe girişimleri ve aralıklarla yükselen cumhuriyetçi muhalefetin karşısında otoritesini korudu. 1989'da yeni bir anayasayla Fas Krallığı meşruti monarşi ilân edildi. 1970'lerin ortalarından itibaren Fas, eski İspanyol Salırası'yla sonuçsuz kalan bir çöl savaşına girdi. 1976'da bir anlaşma imzalanarak bu yeraltı kaynakları açısından zengin bölge, Fas ile Moritanya arasında bölündü. 1979 ve 1980'de büyük muharebeler yaşandı. Fas ordusu, bir dizi çöl suru inşa etti. 1991'de bir ateşkes üzerinde anlaşılsa da kalıcı bir barış için pek mesafe kat edilemedi. 1992'de benimsenen yeni bir anayasada hükümdarın devletin başı konumu korunurken hükümetin yetkileri artırıldı. 1993'te bir özelleştirme programı başlatıldı. 1999'da II. Hasan'ın yerine oğlu VI. Muhammed geçti. 2011'de *Arap Baharı, yeni reform talepleriyle gösteriler düzenlenmesine yol açtı. Buna karşılık VI. Muhammed, parlamento ve başbakanlık yetkilerini daha da genişleten yeni bir anayasa yürürlüğe soktu. Fakat hükümdarın son söz yetkisine dokunulmadı. 2012'deki seçimlerin sonucunda Fas'ın ilk İslamcı hükümeti göreve geldi.

fasces Eski Roma'da sırımla birbirine bağlanmış çubuk demetlerine verilen isim. Bu çubuklar hem Roma'da hem de Roma'nın dışında hükümdarlık veya yargı yetkisini simgeliyordu. *Etrüsk kralların ülkeden çıkarılmasından sonra konsüller 12 (diktatörse 24), *praetor*'lar 6, daha düşük rütbeli yargıçlar ise daha az *fasces* sahibiydi. Başlarda demetin içinde

balta da yer almasına karşın cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren kaldırıldı. Kaldırılmasının sebebi, idam cezası istenen yargılamalarda son sözün sahibi olan halka duyulan saygıydı. 1919'da Mussolini, bu simgeyi siyasi partisinde kullandı ve bu kelimeden *faşizm ismi türetildi.

faşizm Temel olarak, bireyin devletin ihtiyaçlarına boyun eğmesi gerektiği düşüncesini savunan, 20. yüzyılın ilk yarısında etkin olmuş bir siyasi ideoloji. Faşizme göre devlet, milletin iradesinin vücut bulduğu güçlü bir önder tarafından yönetilmelidir. Faşizm, *komünizme karşı ortaya çıksa da propaganda, örgütlenme ve şiddet konularında totaliter bir tarz benimsemiştir. Roma dönemindeki **fasces* kavramından türeyen faşizm kelimesi, ilk defa 1919'da İtalya'da Faşist Mücadele Birlikleri (Fascio di Combattimento) tarafından kullanıldı. *Mussolini, İtalya'da faşizmi güçlü bir siyasi iktidara dönüştürdü. *Hitler de Almanya'da bu ideolojinin daha ırkçı bir biçimini geliştirdi. Yarı askeri bir yapıyla faaliyet gösteren benzer hareketler İspanya (*Falange), Portekiz, Avusturya, Balkan ülkeleri, Fransa ve Güney Amerika'da da filizlenmiştir. 1932'de Britanya'da *Mosley önderliğinde Ulusal Faşistler Birliği kuruldu. Bu birlik 1934-1936 arasında Yahudi karşıtı şiddet eylemleri gerçekleştirdi.

Faşistler iktidara geldiklerinde (İtalya'da 1922'de) bireysel özgürlükleri kısıtlayarak toplumun tamamına askeri bir disiplin dayatmıştır. Öte yandan, faşist ideolojideki sosyalist ögelere karşın özel mülkiyete pek dokunulmamıştır. Demokratik kurumların yerini tek önder kültü almış ve bu önderin resmi bildirileri tartışılmaz kılınmıştır. Dolayısıyla faşizm bir tür totalitarizmdir. Faşizmin askeri anlamda kesin yenilgisi II. Dünya Savaşı'nda gerçekleşti. O zamandan beri, faşist ilkelere dayanan çeşitli aşırı sağ partiler, Avrupa'da ve çeşitli başka yerlerde ortaya çıkmışsa da genel olarak halkın çok küçük bir kesiminden destek gördü.

Faşoda Olayı (18 Eylül 1898) "Afrika Talanı" çerçevesinde Britanya ile Fransa arasında gerçekleşen ve uzun bir döneme yayılan çatışmaların zirveye çıktığı olay. Fransa'nın Sahraaltı kuşağını batıdan doğuya işgal etme hedefinin karşısında Britanya'nın topraklarını Ümit Burnu'ndan Kahire'ye kadar birleştirme amacı yer alıyordu. 1896'da Fransızlar, Gabon'dan General Jean-Baptiste Marchand komutasındaki bir orduyu *Sudan'ı işgal etmek üzere yola çıkardı. Bu sırada *Kitchener de Hartum'u yeniden almak için Nil Nehri boyunca aşağı doğru iniyordu. 1898 yazında iki taraf da Faşoda'ya ulaştı. Ne İngilizler ne de Fransızlar bir çatışma istediğinden kalede iki ülkenin de bayraklarının dalgalanması konusunda anlaşıldı. Mesele Londra ve Paris'e taşındı ve bir aralık yaşanan gerilim aşırı boyutlara vardı. Aralık'ta Fransa, Marchand'a çekilmesi yönünde emir verdi ve bu sayede bir anlaşma sağlandı. Anlaşmaya göre Nil ve Kongo Nehirleri iki ülkenin Afrika'daki etki alanları arasında bir sınır oluşturacaktı.

Fatımi Hz. Muhammed'in kızı Fatma'nın soyundan geldiğini iddia eden bir aile veya Arap hanedanı. Fatımiler, 908-1171 arasında Kuzey Afrika'nın bazı bölümlerine hâkim oldu. Ayrıca bu aralıkta dönem dönem Mısır ve Suriye'yi de yönetti.

Fatih Sultan Mehmet *Bkz.* MEHMET, II.

Faulkner, Arthur Brian Deane (1921-77) Kuzey İrlandalı devlet adamı. *Stormont'taki parlamentoda Birlikçi partiden milletvekilliği (1949-73) yapan Faulkner, ayrıca içişleri bakanlığı (1959-63) ve başbakanlık (1971-72) görevlerinde bulundu. *Kuzey İrlanda'da yapılacak anayasa değişikliğiyle ilgili Westminster hükümetiyle girdiği müzakereler, partisinin desteğinden mahrum kalmasına yol açtı.

Faydacılık *Bkz.* YARARCILIK.

Faysal, I. (1885-1933) Irak kralı (1921-33). *Hüseyin bin Ali'nin oğlu olan Faysal, 1916-1918 Arap İsyanı sırasında T. E. *Lawrence'yle işbirliği içinde Ürdün, Filistin ve Suriye'de kuzey Arap ordusuna komuta etti. 1920'de Faysal, Suriye Ulusal Kongresi tarafından Suriye kralı olarak seçilse de Suriye'yi mandasında bulunduran Fransa tarafından ülkeden çıkarıldı. Daha sonra, Irak'ta manda yönetimi kuran Britanya tarafından Irak kralı yapıldı. Hükümdarlığı boyunca (1921-33) Irak'ta yeni devletin kurumlarının oluşturulmasında büyük bir siyasi beceri gösterdi.

Faysal bin Abdülaziz (1905-75) Suudi Arabistan kralı (1964-75). Kral Suud bin Abdülaziz'in kardeşi olan Faysal, 1958'de Suudi Arabistan'ın fiili hükümdarı oldu. Petrolden elde edilen gelirlerin devasa boyutlara ulaşmasının Suudi Arabistan için yarattığı durumla uğraştı. Batı yanlısı bir hükümdar olarak ABD'yle uyum içinde çalışsa da İsrail karşıtlığından ve Kudüs üzerindeki Arap iddiasından ödün vermedi. Faysal, *Abdünnasır yönetimindeki Mısır'ın temsil ettiği radikal Arap milliyetçiliğinin taleplerine karşı duruş gösterdi. Yeğenlerinden biri tarafından suikasta uğradı.

Fawcett, Dame Millicent Garrett (1847-1929) Britanyalı feminist. Elizabeth Garrett Anderson'un kız kardeşi olan Fawcett, Britanya'da kadınların eşit seçme, eğitim ve çalışma haklarına sahip olması için verdiği mücadelenin öncülerinden biridir. Liberal bir siyasetçi ve akademisyen olan kocası Henry Fawcett tarafından yoğun bir destek gördü. 1897'de Kadınların Seçme Hakkı Dernekleri Ulusal Birliği'nin başkanı oldu. Birlik'in, militan eylemlere başvurmadan seçme hakkı elde etme politikası daha sonra *süfrajetlerle ilişkilendirilecektir.

Fawkes, Guy (1570-1606) İngiliz komplocu. 5 Kasım 1605 *Barut Komplosu'nda yer aldığı için asıldı. Bu olay her yıl havai fişekler, şenlik ateşleri ve bir korkuluğun yakılmasıyla anılmaktadır.

Feda Nizamnamesi (İngilizcesi Self-Denying Ordinance) (3 Nisan 1645) İngiltere'de bütün milletvekillerinin askeri görevlerinden istifasını gerektiren bir parlamento düzenlemesi. Oliver *Cromwell, yerel idari birimlerden ziyade Westminster tarafından kontrol ve finanse edilen etkin bir milli ordu kurmaya kararlıydı. Lortlar Kamarası, Nizamname'de değişiklik yaparak bazı milletvekillerinin *Yeni Ordu'ya tekrar atanabilmesinin önünü açtı. Böylece Cromwell, Başkomutan Sir Thomas Fairfax'ın emrinde korgeneral olarak askeri kariyerine devam edebildi.

Federal Rezerv Sistemi 1913'te kurulan ABD'nin merkez bankası. ABD'nin altın rezervlerini muhafaza etmekte ve devletin mali politikasını yürütmektedir. ABD'de 12 Federal Rezerv Bölgesi bulunup her birinin kendine ait Federal Bankası vardır. Federal Rezerv Sistemi, merkezi Vaşington'da yer alan Federal Rezerv Kurulu tarafından yönetilmektedir.

Federal Soruşturma Bürosu (FBI) ABD Adalet Bakanlığı'nın soruşturma örgütüne verilen isim. Başsavcı Charles J. Bonaparte (1851-1921) tarafından 1908'de kurulan örgütün ilk ismi Soruşturma Bürosu'ydu. 1924'te J. Edgar *Hoover direktör olarak atanınca bir yeniden örgütlenme sürecine girdi. Bu dönemde FBI'ya federal yasaların ihlalini soruşturmada daha geniş yetkiler verildi. Hoover, 1930'larda çetelere karşı başarılı bir mücadele yürüttü. II. Dünya Savaşı sırasında FBI; ABD ve Latin Amerika'daki Nazi sempatizanlarına karşı istihbarat faaliyetlerinde bulundu. Başta siyasi muhaliflerine ve Martin Luther *King gibi radikallere uyguladığı yoğun baskı olmak üzere Hoover'in daha sonraki aşırılıkları, örgütün karşı istihbarat faaliyetlerinin itibarını düşürdü. FBI, 1975-1976 *Watergate Skandalı soruşturmalarında Senato tarafından ağır

biçimde eleştirildi. 1990'lardan itibaren, özellikle *11 Eylül saldırılarının ardından, terörle mücadele faaliyetlerini genişletti.

Federalist Parti ABD'de bir siyasi parti. *ABD Anayasası yürürlüğe girdikten (1789) sonra ilk ortaya çıkan siyasi partidir. İsmini James *Madison, Alexander *Hamilton ve John *Jay'in yazılarından oluşan *Federalist Papers* eserinden almıştır. Söz konusu yazıların amacı Anayasanın New York eyaleti tarafından onaylanmasına katkıda bulunmaktı. George *Washington ve John *Adams'ın partisi olan Federalist Parti, genel olarak New England ve kuzeydoğu bölgelerinden destek gördü. Partinin içinde hem ticari çıkarları olan kesimler hem de zengin toprak sahipleri bulundu. Federalist Parti, güçlü bir merkezi hükümet kurularak iç yasaların kararlılıkla uygulanmasını savundu ve dış ilişkilerde Britanya'dan yana tavır aldı. Ayrıca Hamilton'un ekonomik politikalarını sahiplendi. Parti'nin rolü "akıllı, iyi ve zengine" fayda sağlamaktı. Örneğin bu kapsamda Parti, tüketim vergisi ödemeyi reddederek ayaklanan *Viski isyancılarına karşı 1794'te askeri sefer düzenledi. Yeni siyasi sorunların ortaya çıkışı, ticari ve dış politikada yaşanan anlaşmazlıklar ve halk arasındaki cazibesinin sınırlı olması yavaş yavaş Parti'nin sonunu getirdi. Buna karşın 1825'te ortadan tamamen kaybolana kadar Kongre'ye üye çıkarmaya devam etti.

Felipe, I. (veya **Yakışıklı** Felipe) (1478-1506) Kastilya kralı (1504-06). I. *Maximilian'ın oğlu olan I. Felipe, 1482'de miras yoluyla *Burgonya'yı aldı ve 1494'te babasının ardından naiplik görevini üstlendi. 1496'da Felipe'nin *Juana'yla (Deli Juana) evliliği sonucunda *Habsburg hanedanı ile İspanya arasında bağ kuruldu. 1504'te Kraliçe I. *Isabel'in ölümü üzerine Kastilya, Juana ile Felipe'ye kaldı. Eşinin deliliği, I. Felipe'nin konsort[141] kral olarak geniş yetkiler kullanmasını mümkün kıldı. Kastilya'ya geldikten kısa bir süre sonra hummadan ölen Felipe'nin toprakları oğlu müstakbel V. *Karl'a (Şarlken) geçti.

Felipe, II. (1527-98) İspanya, Napoli ve Sicilya (1556-98) ile I. Filipe olarak Portekiz kralı (1580-98). Felipe, V. *Karl'ın tek meşru oğluydu. Dört evlilik yaptı: Portekiz Prensesi Maria (1543), İngiltere Kraliçesi I. *Mary (1554), Fransa Prensesi Isabelle (1559) ve Avusturya Prensesi Anna (1570). II. Felipe'nin Anna'dan doğan oğlu, kendisinden sonra III. Felipe olarak İspanya tahtına çıktı. II. Felipe, İspanya'yı ve "altın çağında" *İspanyol İmparatorluğu'nu büyük bir gayretle yönetti. 1559'dan sonra İber Yarımadası'ndan hiç ayrılmadı. Genel olarak din uğruna savaşmaktansa dünyevi kaygılarla hareket etti. Buna karşın Katolikliği öne çıkaran tavizsiz dini politikaları, *Hollanda İsyanları'nın (1568-1648) ve İspanya içinde Morisko İsyanı'nın (1568-70) çıkmasına katkıda bulundu. *Osmanlılara karşı yürüttüğü aralıklı savaşlar, 1585-1604 arasında İngiltere'yle yaptığı savaş ve *Fransız Din Savaşları'na dahil olması, çoğunlukla devlet çıkarlarını koruma amaçlıydı. Felipe'nin kendine has mutlak monarşi tarzı, yaptığı askeri harcamaların sonucu olarak ülkeyi ekonomik açıdan zor durumda bıraktı.

Felipe, V. (1683-1746) İspanya kralı (1700-46). XIV. *Louis'in en küçük torunu olan Anjou Dükü Philippe, İspanya'nın son Habsburg kralı II. Carlos'un vasiyeti uyarınca V. Felipe olarak İspanya tahtına çıktı. XIV. Louis'in bu vasiyeti onaylaması, Avrupa'yı *İspanya Veraset Savaşı'na sürükledi. V. Felipe'nin taht üzerindeki iddiası, *Utrecht Barışı'yla kabul edildi. 1714'te Barselona, Felipe'ye teslim olunca Katalonya, bütün özgürlüklerini kaybetti. Felipe, hükümdarlık döneminin kalanında ikinci eşi Elizabeth *Farnese'nin hâkimiyetindeydi. Bu dönemde İspanya'nın dış politikasına, Farnese'nin oğlu için güttüğü amaçlar yön verdi.

141 Hükümdar kanı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

feminizm Kadınların toplumsal, siyasi ve ekonomik haklarıyla ilgilenen geniş tabana sahip bir hareket. Feministler, esas olarak iki cinsiyet için de eşit haklar talep etmişse de bazıları kadınlara pozitif ayrımcılık yapılmasını savunmuştur. Çağlar boyunca kadınlar genel olarak erkeğe bağımlı bir şekilde yaşadı ve eğitim, mülkiyet, ekonomik bağımsızlık ve siyasi temsilden yoksun bırakıldı. Kadının bağımlı konumunu düzeltmeye yönelik kayda değer ilk hareket 18. yüzyılın sonunda başladı. Bu hareketin Britanya'daki sözcüsü, Mary *Wollstonecraft'tı. Wollstonecraft'ın klasik kitabı *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* (1792) günümüzde hâlâ bu konudaki en önemli eserler arasındadır.

Çağdaş feminizmin köklerinde şu eserler yatmaktadır: Simone de Beauvoir'in *İkinci Cinsiyet* (1949); ABD'li feminist Betty Friedan'ın *Kadınlığın Gizemi* (1963); ABD'li yazar Kate Millett'in *Cinsel Politika* (1969); Germaine Greer'in *İğdiş Edilmiş Kadın* (1970); Adrienne Rich'in *Of Woman Born* (1977); Mary Daly'nin *Gyn/Ecology* (1979) kitapları. Kadın özgürlüğü hareketleri, özellikle 1960'ların sonunda kendini göstermeye başladı. Bu hareketler, bütün şahsi ve profesyonel ilişkilerde örtülü bir şekilde erkek egemenliğinin bulunduğunu ifade ediyordu. Ayrıca kadının toplumdaki yerinin iyileştirilmesi talebinde bulunuyor ve her iki cinsiyete yönelik basmakalıp düşüncelerin değiştirilmesine çaba harcıyordu. Kadın özgürlüğü davası, özellikle ABD'de bir hareket olarak sesini yükseltiyor ve faaliyet gösteriyordu. 1966'da ABD'de Ulusal Kadın Örgütü (NOW) kuruldu. Bu örgüt, o günden beri mücadelesini sürdürmektedir. Pratik talepler genelde ücret ve fırsat eşitliği meselesine yoğunlaştı. Britanya'da Cinsiyet Ayrımcılığı Yasaları (1975 ve 1986) ve 1975'te kurulan Fırsat Eşitliği Komisyonu, bu taleplerin bir kısmını yasal çerçeveye taşıdı. Ancak bazı işe alma süreçlerinde ve işin mali karşılığında henüz eşitlik sağlanabilmiş değildir.

1970'lerde kadın özgürlüğü hareketleri, yerini daha geniş kitlelere hitap eden feminist hareketlere bıraktı. Feminist hareketler; kürtaj, çocuk bakım yardımı, pornografi ve kadına yönelik aile içi şiddet gibi konularda kamusal mücadeleler yürüttü. Söz konusu hareketler, diğer yandan, egemen kültürün parçası olmayan kadınların (örneğin bireysel olarak harekete katkıda bulunan siyahi, işçi, lezbiyen kadınlar) çıkarlarını da ana akım feminizmle buluşturmayı amaçladı. Ayrıca bu dönemde, işte ve evde toplumsal cinsiyet eşitliği için çabalar sürdürüldü.

Gelişmekte olan ülkelerde feministler, farklı sorunlarla karşı karşıyadır. Bu tür ülkelerdeki kadınlar, genellikle Batı ülkelerindeki hemcinslerine göre çok daha büyük boyutlarda eşitsizliklere maruz kalmaktadır. Ücretli işgücüne katılımları ve okuma yazma oranları daha düşükken doğurganlık ve gebelikte ölüm oranları daha yüksektir. Dini ve toplumsal geleneklerin yanı sıra eğitim olanaklarına kısıtlı erişim, kadının ekonomik, kamusal ve siyasi hayattaki rolünü azaltmaktadır. İslami köktenciliğin yeniden ayağa kalkması, kaçgöç adı verilen kadının toplumdan soyutlandığı uygulamayla beraber, Müslüman topluluklardaki bankacılık, ticaret ve eğitim faaliyetlerinde ayrımcılığa yol açtı. Buna karşın pek çok ülkede kadınlar, konumlarını iyileştirmek adına uzun süredir çaba göstermektedir. Kadın ile erkek arasında ayrım yaratan hukuki tecrit uygulamalarına ve kadın sünnetine karşı mücadele bu çabalar arasında yer almaktadır. Afrika'da kalkınma grupları, bugün kadın tarımcıları desteklemektedir. Kıtadaki gıda üretiminin yüzde 70'ini karşılayan bu kadınların, teknolojiye erişimleri ve onu kontrol etmeleri sağlanmaktadır.

Fenian İsmini Fianna'dan (eski zamanlarda İrlanda silahlı kuvvetleri) alan gizli bir devrimci teşkilatın üyelerine verilen isim. ABD'de John O'Mahony tarafından Fenian Kardeşliği ve İrlanda'da James Stephens tarafından İrlanda

Cumhuriyetçiler Kardeşliği'nin (IRB) (1858) kuruluşunda kullanılan bu isim, daha sonraları İrlandalı cumhuriyetçileri tanımlamıştır. Fenian teşkilatının ilk üyelerinin pek çoğu *Genç İrlanda hareketinden gelmekteydi. Teşkilatın askeri kanadı, *İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) olarak bilinmektedir. İmza attıkları eylemler, İrlanda'daki huzursuzluğa dikkat çekti ve İrlanda'nın sorunlarına acil çözüm bulunması yönünde *Gladstone'nin ikna edilmesine katkıda bulundu. Özerklik döneminde birkaç Fenian, Westminster'de milletvekilliği yaptı. 1860'larda Fenian Kardeşliği, üç hizbe bölündü. Bu hiziplerin her biri kâğıt üzerinde IRB'yi desteklese de pratikte şahsi ve siyasi açılardan keskin ayrılıklar yaşamaktaydı. Örgütün yerini, ABD'de faaliyet gösteren Clan-na-Gael ismindeki John Devoy'un önderi olduğu gizli teşkilat ile İrlanda cumhuriyetçisi diğer İrlandalı-Amerikalı dışa açık örgütler aldı.

Fenikeliler Suriye'nin güneyindeki eski Fenike topraklarında yaşayan Sami bir halk. Kökenleri bilinmemesine karşın Fenikeliler, kültürel anlamda MÖ 2000'li yıllarda yaşamış Kenanlıların devamıdır. MÖ 1000'lerde günümüzdeki Lübnan ve Suriye topraklarının kıyı ovalarına yerleşmişlerdir. Zenginliklerinin kaynağı; tekstil, camcılık, metal işçiliği, fildişi oymacılığı, kerestecilik ve mücevhercilik gibi imalat sanayileri ile ticarettir. Fenikelilerin Asya'nın her tarafına yayılan ticari bağlantıları, batıda Afrika (burada Kartaca kentini kurdular), İspanya ve muhtemelen Britanya'ya kadar uzanıyordu. MÖ 322'ye kadar Fenikeliler, Asur ve daha sonra Pers egemenliği altında gelişmeye devam etti. Bu tarihte başkentleri Tir yağmalandı ve ülke, Büyük İskender tarafından Yunan dünyasına dahil edildi.

feodal sistem Biat veya askeri hizmet karşılığında toprakların kiralanmasına dayanan Ortaçağ Avrupası siyasi ve ekonomik sistemi. Büyük ihtimalle feodalizm ilk defa 8. yüzyılda Frank Krallığı'nda ortaya çıktı ve Kuzey İtalya, İspanya ve Almanya'ya yayıldı. Feodalizmi İngiltere, İrlanda, İskoçya, güney İtalya ve Sicilya'ya *Normanlar getirdi. Sisteme göre soylular krallıktan toprakları kiralıyor, savaş zamanında krala asker sağlıyordu. Şövalyeler de soyluların kiracısı olup lortlarının egemenliğindeki topraklardan (*malikâne sistemi) geçinen ve özgür olmayan bir köylü (*villein*) sınıfıydı. Piskoposlar ve başrahipler, geçimlerini ruhban sınıfa mensup olmayan lortların altında sağlıyor ve karşılığında hizmetlerini sunuyordu. Kilise de köylüden ürün ve işgücü alıyordu. Feodal sistem sonradan farklı ve karmaşık bir yapı kazandı. Lortlar kendi askeri kuvvetlerini oluşturarak kraldan yarı bağımsız görülebilecek bir güce erişmiş, 12. yüzyıldan itibaren kira ödemelerinin yerini askeri yükümlülükler almıştı. Kentler (*komün) ve şahıslar, lortlardan bağımsızlaşmaya başlayınca sistem 12 ve 13. yüzyıllarda çökmeye başladı. Buna karşın serflik, bazı ülkelerde çok daha uzun süreler yaşadı.

Ferdinand, II. (1578-1637) Kutsal Roma imparatoru (1619-37), Bohemya (1617-27) ve Macaristan kralı (1618-26). Cizvitler tarafından eğitildi ve Katolik *Karşı Reformasyon'un kararlı bir sözcüsü olarak yetiştirildi. Ferdinand, imparatorluk tahtına seçilmeden önce İç Avusturya'da Protestanlara karşı baskıcı uygulamalarda bulundu. Ancak 1619'da çoğunluğu Protestan olan Bohemya Diyeti, V. *Friedrich (Kış Kralı) namına Ferdinand'ı tahttan indirdi. Bu kriz, *Otuz Yıl Savaşı'nı tetikleyen etkenlerden biriydi. Savaşın ilk 10 yılında işler iyi gitti. Ferdinand, hükümdarlığının zirvesine İade Fermanı'yla (1629) ulaştı. Fermana göre Katoliklerin 1552'den itibaren el koyulan mülkleri iade edilecekti. Daha sonra Ferdinand, Alman özgürlüğüne bir tehdit olarak görüldü ve hem Katolik hem de Protestan prenslerin muhalefetine uğradı. İsveç ve Fransa'nın müdahaleleri, sonunda savaşın rüzgârını

Ferdinand aleyhine değiştirdi. Ferdinand, aşırıya kaçan Katolik mutlakıyetçi hedeflerinden vazgeçmek zorunda kaldı.

Fernando, V. (veya Katolik Fernando) (1452-1516) Kastilya ve Leon kralı (1474-1516), II. Fernando olarak Aragon kralı (1479-1516), Sicilya kralı (1468-1516) ve Napoli kralı (1502-16). Aragon hükümdarı II. Juan'ın oğludur. Fernando, 1469'da müstakbel Kastilya hükümdarı I. *Isabel'le evlenerek İspanya'nın birleşmesi yolunda önemli bir adım attı. 1479'da Aragon tahtına çıktı. Aynı yıl Kastilya'daki veraset savaşını (1474-79) kazanması için Isabel'e yardım etti. 1481'de Fernando ve Isabel, iki krallığı ortak olarak yönetmeye başladı. 1492'de fethettikleri Granada'yı Kastilya'ya ilhak ettiler. 1504'te Isabel'in ölümü üzerine Fernando, kızı Deli *Juana adına Kastilya tahtına naip olarak kabul edildi. Daha sonra 1506'da Germaine de Foix'le evlendi. 1515'te Navarra'yı Kastilya topraklarına katınca Pireneler'den Cebelitarık'a kadar bütün İspanya'nın hükümdarı oldu.

Katı gerçekçi bir siyasetçi olan Fernando, dış politikayı yönetmede özellikle başarılıydı. Fransa'yı bir ittifaklar ağıyla çevreledi ve Napoli'yi aldı. Fernando, içeride ise İspanya'nın devlet kurumlarını çağdaşlaştırdı ve kendisini zengin askeri sınıflara hükmedecek bir konuma getirdi. Papalıktan önemli dini ayrıcalıklar elde etti. Söz konusu ayrıcalıklar arasında, kafirlikle mücadeleye yönelik güçlü bir konsey olan *İspanyol Engizisyonu'nun kurulmasına izin verilmesi başta gelmektedir. Krallığın denetiminde olan bu kurum, 1478 Fermanı'yla oluşturuldu.

Fernando, VII. (1784-1833) İspanya kralı (1808-33). Babası IV. Carlos'a zorla taht bıraktırıldıktan sonra hükümdar oldu. Arkasından kendisi de *Napoleon'un kardeşi Joseph Bonaparte namına tahttan çekilmeye zorlandı. *Yarımada Savaşı yıllarını Fransa'da bir hapishanede geçirdi. "İstenen Fernando" olarak da bilinen VII. Fernando, 1814'te salıverilerek yeniden tahta çıktı. 1812 liberal anayasasını kaldırdı ve Kilise ve orduya dayanan mutlak hükümdarlığını kurdu. Amerika'daki sömürgelerin kaybedilmesi (İspanya-*Güney Amerika Bağımsızlık Savaşları) devleti büyük bir gelirden mahrum bırakınca ordu ayaklandı. 1823'e kadar fiilen devrimciler tarafından esir tutuldu. Bu tarihte Fransızların yardımıyla yeniden iktidarı elde etti. Daha sonra kendisine ayaklananlara karşı kanlı bir intikam harekâtına girişti.

Ferry, Jules François Camille (1832-93) Fransız devlet adamı. *Fransa-Prusya Savaşı'nda kuşatıldığı sırada Sen valisiydi (1870-71). *Paris Komünü'nden ucu ucuna kurtulması nedeniyle aşırıcı siyasetlere her zaman mesafeli yaklaştı. Fransa'nın Yunanistan büyükelçiliğini yaptıktan sonra Fransa Temsilciler Meclisi'ne (1876-89), ardından da iki kez başbakanlık (1880-81, 1883-85) yaptığı hükümete girdi. Çıkarılan çoğu liberal yasanın arkasında o vardı. Bu yasalarla dernek ve basın özgürlükleri genişletilmiş, sendikalar yasallaştırılmıştı. Ferry; Katolik Kilisesi'nin eğitimdeki denetimini zayıflattı, yükseköğretimi uzattı, kız çocuklar için liseler kurdu ve Fransız ilköğretimini laik (Mart 1882), özgür ve zorunlu hale getirdi. Ayrıca başbakanlık dönemlerinde Fransa'nın Tunus (1881), Kongo (1884), Madagaskar (1885) ve Çinhindi'nde (1885) sömürgeleri ciddi anlamda gelişti. Bu gelişmeler Ferry'nin desteğini kaybederek görevinden ayrılmasına yol açtı. 1887'de cumhurbaşkanlığı seçimini az bir farkla kaybetti.

Fesih Öğretisi (İngilizcesi Nullification) Bir eyaletin kendi toprakları içerisinde federal bir yasayı feshedebileceği görüşünü savunan ABD doktrini. 1798-1799 Kentucky Kararları, her eyaletin federal hükümetin çıkardığı yasaların anayasaya uygun olup olmadığını değerlendirme hakkı bulunduğunu öne sürdü. Fesih teorisi, tam anlamıyla özellikle John Calhoun

tarafından Güney Karolina'da 1828 ve 1832'de koyulan korumacı yüksek gümrük vergilerine yanıt olarak geliştirildi. Güney Karolina'nın 1833'teki Fesih Nizamnamesi, eyalette gümrük vergisi toplanmasını yasakladı ve federal hükümetin bu konuda güç kullanmasının ayrılmaya zemin hazırlayacağını savundu. Her ne kadar bu nizamname, aynı yıl çıkarılan yeni federal yasalarla ilga edilse de Fesih Öğretisi'nin temelinde yatan fikirler, Güney siyasetinde yerini korudu. Bu fikirler, *Amerikan İçsavaşı öncesi ayrılma krizinde yeniden gün yüzüne çıktı.

Fetih (veya El-Fetih) (Arapça "zafer" anlamında) Filistinli bir militan örgüt. 1962'de Kuveyt'te *Filistin'in yeniden Araplara verilmesi için mücadele etmek üzere kuruldu. 1969'da Fetih, *Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) önderliğini üstlendi ve örgüt içerisinde hâkim grup olarak kaldı. 1970'teki içsavaşın ardından Fetih'in gerilla birlikleri, Ürdün'den çıkarılınca güney Lübnan'a (Fetihland) geçti. Daha sonra Fetih, Lübnan'daki kargaşalığın içine çekildi ve bölündü. Bir kısım, 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgaliyle ülkeden çıkarıldı. Önderlik, kuruluşundan beri El-Fetih'i yönetmiş olan Yaser *Arafat'ta kaldı. El-Fetih, İsrail'le 1993'te yapılan barış anlaşmasında önemli bir rol oynadı. Ancak, FKÖ-İsrail müzakereleri konusunda örgüt içerisindeki ayrılıklar 1995'te gün yüzüne çıktı. Artık bazı hizipler, Arafat'a eskisi gibi bağlı değildi. 1996'da El-Fetih, Filistin Ulusal Yönetimi'nin ilk meclis seçimlerinden zaferle çıktı ve Arafat devlet başkanı seçildi. 2006 meclis seçimlerinde *Hamas'a karşı sürpriz bir yenilgi alınması, Filistin Ulusal Yönetimi'nin *de facto* bölünmesine yol açtı. Buna göre El-Fetih, Batı Şeria'nın; Hamas da Gazze Şeridi'nin denetimini ele almıştı.

Fíanna Fáil (İrlandaca "kaderin askerleri" anlamında) İrlanda'da faaliyet gösteren bir siyasi parti. Temel amacı, Britanya'dan siyasi ve ekonomik anlamda bağımsız olacak birleşik bir İrlanda cumhuriyeti kurmaktı. Parti, 1926'da Eamon *de Valera tarafından kuruldu. *Özgür İrlanda Devleti'ni kuran İngiltere-İrlanda Antlaşması'nın (1921) muhaliflerinden meydana geliyordu. 1932'de devletin kontrolünü eline geçirdi. İlerleyen yıllarda İrlanda siyasetine hâkim oldu ve yalnızca kısa dönemler için iktidarı kaybetti. 1973'te seçimleri Fine Gael-İşçi Partisi ittifakına kaybetmesine karşın 1977'de tekrar başa gelerek neredeyse o günden bugüne -tek başına ya da koalisyonla- iktidarını korudu (1977-81, 1982, 1987-94 ve 1997-2011).

fidye Bir esirin serbest bırakılması veya bir mülkün iadesi için ödenen paraya verilen isim. Fidye istemek ve ödemek, Ortaçağ savaşlarında ve diplomasisinde kabul gören bir yöntemdi. Bir lordun *vasalı olan şövalyeler, savaşta esir alındığı takdirde lordunun serbest bırakılması için ödeme yapmakla yükümlüydü. Öte yandan Ortaçağ'ın sonlarında lordun ailesi ve arkadaşlarının yanı sıra arazisi de bu yükümlülüğünün parçası haline geldi. Buna göre uygun bir fidye bedeli üzerinde anlaşılıyor ve lordun salıverilmesi için para toplanıyordu. *Agincourt Muharebesi'nin ardından yapıldığı gibi esirlerin sebepsiz yere katledilmesi, esirlerden fidye geliri elde etmek isteyenlerin tepkisine neden oluyordu. Önde gelen fidye kurbanları arasında Fransa Kralı II. Jean ve İngiltere Kralı I. *Richard sayılabilir.

Fiji

Başkent:	Suva
Yüz ölçümü:	18.274 km²
Nüfus:	896.758 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Fiji doları = 100 sent
Dini yapısı:	%55,4 Protestan; %27,9 Hindu; %9,1 Katolik; %6,3 Müslüman

Etnik yapısı:	%57,3 Fijili; %37,6 Hint
Diller:	İngilizce, Fiji dili (ikisi de resmi), Hintçe, yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Kolombo Planı, Pasifik Topluluğu Sekretaryası, Pasifik Adaları Forumu, Milletler Topluluğu, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Bağlantısızlar Hareketi

Pasifik Okyanusu'nun güneybatısındaki Melanezya Takımadaları arasında bir grup adadan oluşan bir ülke.

Fiziki Fiji, dağlık ve volkanik adalardan meydana gelmektedir. Viti Levu ve Vanua Levu adında 2 büyük ada ve 800'ün üzerinde küçük ada bulunmaktadır.

Ekonomi Esas ekonomi faaliyeti tarımda yoğunlaşmaktadır. Tarım, çoğunlukla geçimlik olup şeker, ihraç edilen bir numaralı ekim ürünüdür. Diğer ihracat kalemleri arasında giyim, altın ve kereste yer almaktadır. Turizm, en önemli sanayi koludur.

Tarih Adaların Avrupalılar tarafından ilk keşfi, Tasman'ın 1643'teki ziyaretiyle oldu. 1774'te Kaptan Cook, burada karaya çıktı. 19. yüzyılda Fiji'nin kabileler arası savaşlar ve yamyamlıkla adı çıktı. Bu durum, firari denizcilerin, sandal ağacı tacirlerinin ve balina avcılarının adaya akın etmesiyle daha da kötüleşti. Adalar, 1874'te Britanya kraliyet sömürgesi oldu. İşgücü ticaretinin kontrol altına alınması için Pasifik Yüksek Kurulu oluşturuldu. 1879'dan itibaren sözleşme sistemi kapsamında Hintler, adaya ithal edilmeye başlandı. 1950'lere gelindiğinde Hintlerin sayısı Fijilileri geçmişti. Ayrıca Hintler, ticarete hâkimdi. Toprakların çoğunun sahibi ise Fijililerdi. Ülke, 1970'te bağımsız oldu. Hint çoğunluğun olduğu bir hükümetin seçilmesi (1987) etnik gerilimleri su yüzüne çıkardı ve Fijililerin egemenliğini yeniden sağlayan iki askeri darbeye yol açtı. 1990'da parlamentoda Melanezyalı çoğunluğu güvenceye alan yeni bir anayasayla sivil yönetim yeniden tesis edildi. Arkasından gelen yoğun Hint göçü, nitelik ve sermaye kaybına neden oldu. Muhalefet partileri, bahsi geçen anayasaya ırkçı olduğu gerekçesiyle itiraz etti. Bu sırada yeni bir askeri darbe tehdidi ortaya çıkmasına karşın 1992'de Fiji Siyasi Partisi genel seçimleri kazandı. 1987'de darbelerin önderliğini yapmış olan Tümgeneral Sitiveni Rabuka, koalisyonun başına geçerek başbakanlık görevine geldi. 1994'te hükümet çökse de Rabuka'nın partisi daha büyük bir çoğunlukla yeniden seçildi. 1997'de ırkçı ögeler anayasadan kaldırıldı ve 1999'da Mahendra Chaudry, Fiji'nin ilk Hint etnik kökeninden gelen başbakanı oldu. Ancak 2000'de Chaudry, birkaç milletvekiliyle beraber Fijili isyancılar tarafından rehin alındı. Kısa sürede özgür bırakıldılar; fakat bu sırada ordu, devletin yönetimini ele geçirmişti. Fiji etnik kökeninden gelen Laisenia Qarase, başbakan olarak görevlendirildi. 2001 ve 2006'da kazandığı seçimlere rağmen 2006'da bir askeri darbe sonucunda görevden indirildi. Darbenin önderi Voreqe Bainimarama, 2007'de başbakan oldu. 2014'te yapılan seçimlerden Bainimarama ve partisi zaferle çıktı.

Fildişi Sahili *Bkz.* KOTDİVUAR.

filibuster Aslen 17. yüzyılda İspanyol sömürgelerini yağmalayan maceracı korsanlara ve haydutlara verilen isim. Sonradan, yabancı devletlere karşı yürütülen izinsiz herhangi bir savaşı tanımladı. Bu kazandığı anlamla, yasama sürecini geciktirmek veya tıkamak üzere uzun konuşmalar yapan meclis başkanları için de kullanıldı.

Filipinler

Başkent:	Manila
Yüz ölçümü:	300.000 km²
Nüfus:	105.720.644 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Filipinler pesosu = 100 sentavo
Dini yapısı:	%80,9 Katolik; %5,0 Müslüman; %2,8 Protestan
Etnik yapısı:	%28,1 Tagalog; %13,1 Sebuan; %9,0 Ilokano; %7,6 Bisaya; %7,5 Hiligaynon Ilonggo; %6,0 Bicol
Diller:	İngilizce, Filipince (Tagalogca temelli bir dil) (ikisi de resmi), Tagalogca, Sebuanca, İloko, Hiligaynon, Bicol, Varay, Pampango, Pangasinan
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Kolombo Planı, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güneydoğu Asya'da Pasifik Okyanusu ile Güney Çin Denizi arasında 7 binin üzerinde adadan oluşan bir ülke.

Fiziki Luzon ve Mindanao en büyük adalardır. Filipinler'in ortasındaki Leyte ve Samar Adaları, 2162 metre uzunluğunda bir köprüyle birbirine bağlanmaktadır. Adalar, yerkabuğu levhalarının kesişiminde bulunduğundan yanardağlara sahip olmanın yanı sıra depremlere de açıktır. Ayrıca iki farklı musonun yolu üzerinde olmalarından ötürü yılın çoğu yağmurlu geçer. İklim yıl boyunca tropiktir. Büyük bölümü dağlık olan adalar; tik, abanoz ve sandal ormanlarıyla kaplıdır. Bambu ve hindistancevizi palmiyeleri bol yetişir.

Ekonomi Ana ekonomik faaliyet olan tarımda en önemli ürünler şeker kamışı, hindistancevizi, pirinç, mısır ve meyvelerdir. Hindistancevizi ve meyvelerin ihracatı yapılırken diğer bütün başlıca ihracat kalemleri sanayi ürünüdür. Bunlar; yarıiletkenler ve başkaca elektronik ürünler, ulaşım teçhizatı, giyim ile bakır ve petrol ürünleridir. Kömür, nikel cevheri, kromit, demir, gümüş ve altın diğer yeraltı kaynakları arasındadır. Yurtdışında yaşayan vatandaşlardan gelen paralar önemli bir yer tutar.

Tarih Filipinler'de aslen Negritolar yaşıyordu. Yaklaşık MÖ 2000'den sonra Çin'in güneybatısındaki Yunnan bölgesinden gelen Malay göç dalgası, Negritoların çoğunu yerinden etti. MS 1000'e gelindiğinde adalar, Güneydoğu Asya ticaret ağı içine girmişti. 16. yüzyılda İslam, Mindanao ve Sulu'dan merkezdeki adalara ve Luzon'a doğru nüfuz etmeye başladı. 1521'de *Magellan önderliğindeki İspanyollar adaları ziyaret ettikten sonra İspanyol denizciler, doğuya doğru giderek Pasifik üzerinden Meksika'ya dönmenin yollarını keşfetti. 1543'te İspanyollar, adaya Prens Felipe'nin (müstakbel İspanya Kralı II. *Felipe) adını verdi. 1564'te Miguel de Legazpi, beraberinde 380 askerle Filipinler'de bir yerleşim kurmak, Filipin halkını Hıristiyanlaştırmak, Doğu Asya'yla ticari bağlar kurmak ve Maluku Adaları ticaretinden pay kapmak amacıyla Meksika'dan yola çıktı. 1565'te Visaya Adaları'nın batısındaki Cebu'da bir yerleşim kurulsa da İspanyollar, 1571'de karargâhlarını Manila'ya taşıdı. Manila, gümüş Meksika doları-Çin ipeği ticaretinin merkezi haline geldi. İspanyol etkisi ve hâkimiyeti, Manila üzerinden bütün Filipin adalar zincirine yayıldı. Bunda özellikle misyonerlik faaliyetlerinin de katkısı vardı. Dominikenlar, Fransiskenler ve Agustinyenler tarafından kurulan Hıristiyan ileri karakolları büyüyerek kentlere dönüştü. Başta 17. yüzyılda olmak üzere, İspanyolların Filipin halkına yönelik kötü muamelesine karşı sık sık isyanlar

çıktı. *Yedi Yıl Savaşı sırasında Britanya, iki yıl boyunca Manila'yı işgal etti.
1896'da Manila'da İspanyol sömürge yönetimine karşı José Rizal önderliğinde milliyetçi bir ayaklanma patlak verdi. 1898'de İspanya-Amerika Savaşı'nın çıkmasının ardından General Emilio *Aguinaldo, ABD'nin desteğini arkasına alarak ülkenin bağımsızlığını ilân etti. Fakat İspanya'nın yenilgisi üzerine Filipin milliyetçileri, kendilerini Amerika'yla karşı karşıya buldu. Kısa süreli bir savaşın (1899-1901) arkasından adalar, ABD egemenliğine girdi. 1935'te ülkeye içişlerinde özerklik tanındı. II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgalinin ardından 1946'da Filipinler, Manuel Roxas'ın devlet başkanlığında bağımsız bir cumhuriyet oldu. Öte yandan ABD, ülkedeki askeri üslerini korudu. Arka arkaya gelen hükümetler, ağır ekonomik sorunlarla ve bölgesel huzursuzluklarla baş etmeyi başaramadı. 1972'de toplumsal kargaşalıkları bahane eden Devlet Başkanı *Marcos, sıkıyönetim ilân ederek diktatörlük yetkileri üstlendi. Söz konusu kargaşalıkların başında Yeni Halk Ordusu'nun Luzon'da yürüttüğü komünist gerilla isyanı ve Moro Milli Kurtuluş Cephesi isimli Müslüman ayrılıkçıların şiddet eylemleri geliyordu. Marcos rejimi, ekonomik sorunlarla ve gerilla faaliyetleriyle mücadelede belli başarılar elde etse de demokratik yönetime dönüş hiçbir zaman tam anlamıyla başarılamadı ve yolsuzluklar yayıldı. Marcos ailesi mensuplarının elde ettikleri büyük servetler bu durumun en somut örneğidir. 1983'te muhalefet lideri Benigno Aquino Jr.'nin öldürülmesinden sonra Marcos rejimine direniş, Benigno Aquino'nun dul eşi Corazon *Aquino ve Birleşik Milliyetçi Demokrasi Örgütü önderliğinde birleşti. ABD'nin Marcos hükümetine desteğinin azalmasıyla beraber 1986'da yapılan tartışmalı bir seçim ve halk destekli ordu ayaklanması sonucunda Marcos ülkeyi terk etti. Onun yerine devlet başkanlığını üstlenen Corazon Aquino, ülkeyi yeniden hassas bir demokrasi haline getirdi. Devlet Başkanı Aquino, kendisine yönelik yapılan en az altı askeri darbe girişiminden sonra seçimlerde aday olmayı reddetti. 1992'de devlet başkanlığı görevini Aquino'nun eski savunma bakanı Fidel Ramos devraldı. Ramos, ABD kuvvetlerinin Subic Körfezi ile diğer kara ve deniz üslerinden çekilmesi için gerekli hazırlıkları tamamladı. 1996'da Müslüman isyancılarla bir barış anlaşması yapıldı. 1998'deki devlet başkanlığı seçimlerini solcu Joseph Estrada kazandı. Estrada, rüşvet ve yolsuzluk iddiaları üzerine 2001'de istifa etti. Onun ardından devlet başkanlığı görevini üstlenen Devlet Başkan Yardımcısı Gloria Macapagal-Arroyo, 2004'te yeniden seçildi. Siyasi istikrarsızlık, yolsuzluk iddiaları ve Macapagal-Arroyo'nun otoriter yönetim tarzı, 2003 ve 2006'da iki darbe girişimine yol açtı. Benigno Jr. ve Corazon'un oğlu Benigno Aquino III, 2010'daki seçim sonucunda devlet başkanlığı koltuğuna oturdu.

Filipinler Seferi (1944-45) II. Dünya Savaşı'nda ABD'nin Filipinler'i yeniden ele geçirdiği sefer. Haziran 1944'te uçak gemileriyle yapılan Filipin Denizi Muharebesi'nde Japon deniz hava kuvvetleri ağır bir darbe yedi. Bu sırada ABD kuvvetleri, Mariana Adaları'nda gerekli gördüğü üslerin kontrolünü ele aldı. 25 Ekim'de Japonlar, *Leyte Körfezi'nde bir kez daha yenilgiye uğratıldı. ABD kuvvetleri, Leyte Adası'na muharebeden beş gün önce çıkmıştı. Ocak 1945'te ABD askerleri Luzon'a ayak bastı ve Temmuz'da General *MacArthur, Filipin topraklarının tamamının kurtarıldığını ilân etti. Buna karşın birbirinden kopuk Japon grupları, son asker kalıncaya kadar savaşma yönünde aldıkları talimata uygun olarak savaş bittikten sonra dahi adalarda kaçak bir şekilde varlığını sürdürdü.

Filipos, II. (MÖ 382-336) Makedonya kralı (MÖ 359-336). II. Filipos, etkisiz ve bölünmüş bir Makedonya'yı Yunan dünyasına hâkim olan bir güce dönüştürdü. Başarılarının temelinde Makedonya'nın

doğal avantajlarından faydalanması ve son derece profesyonel olan ordusu vardı. Ordunun çekirdeğini kargıyla donatılmış piyadeler, falanjlar ve muhteşem süvarilerinden oluşturmuştu. *Heroneya Muharebesi'nden sonra imparatorluğunu aşama aşama Mora'nın güneyinden Karadeniz'e kadar genişletti. Bir suikastçı tarafından öldürüldüğünde Pers ülkesinin istilası için hazırlık yapmaktaydı. Bu projeyi oğlu III. *Aleksandros devraldı.

Filippi Muharebesi (MÖ 42) Kuzey Yunanistan'da Makedonya bölgesinde bulunan Filippi kentinde gerçekleşmiş bir muharebe. *Caesar'a (Sezar) suikast düzenleyen *Brutus önderliğindeki grup, *Marcus Antonius ve Octavianus'un (*Augustus) ordularınca yenilgiye uğratıldı. Hezimetin ardından hem Cassius hem de Brutus intihar etti.

Filistin Ortadoğu'da Akdeniz'in doğu kıyılarında bulunan tarihsel bir bölge. Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'la bağlantılarından dolayı "Kutsal Topraklar" olarak da anılan Filistin, tarih boyunca pek çok sınır ve statü değişikliğine uğradı. Bölge; Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanlar için kutsal olan bazı mekânlara ev sahipliği yapmaktadır. Kitab-ı Mukaddes'te söz konusu olan dönemde Filistin'de İsrail ve Yehuda Krallıkları vardı. Filistin toprakları, çeşitli zamanlarda Mısır, Asur, Pers ve Roma İmparatorlukları tarafından yönetildi. Ardından MS 634'te Müslümanlarca fethedildi. Haçlı Seferleri sırasındaki kısa bir dönem (1098-1197) haricinde I. Dünya Savaşı'na kadar Müslüman hâkimiyetinde kaldı. 1516-1917 arası Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Filistin, Britanya'nın Megiddo'da Türk ve Alman kuvvetlerini mağlup etmesiyle kaybedildi. "Filistin" ismi, 1920'de Britanya mandasına verilen Ürdün'ün batısındaki toprakların resmi ismi olarak kullanıldı. 1917 Balfour Deklarasyonu'yla bölgeye Yahudilerin göçü teşvik edildi ve 1948'de *İsrail devleti kurulunca göç daha da yoğunlaştı. Özellikle, İsrail kurulduğunda yerinden edilen Filistinli Arapların toprak ve siyasi haklar elde etme mücadelesi bağlamında Filistin ismi hâlâ kullanılmaktadır. 1993-1995'te Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde Filistin Ulusal Yönetimi kuruldu. 2007'den itibaren Gazze, militan *Hamas örgütünün kontrolüne geçti.

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) 1964'te eski *Filistin topraklarındaki İsrail varlığına karşı çıkan bazı Filistinli Arap grupları birleştirmek üzere oluşturulmuş siyasi ve askeri bir yapı. 1967'den itibaren örgüte Yaser *Arafat önderliğindeki El-*Fetih hâkim oldu. Radikal hiziplerinin faaliyetleri nedeniyle FKÖ, kendisine ev sahipliği yapan Ürdün'le sorunlar yaşadı. Örgüt, 1970'te Ürdün'de kısa süren bir içsavaşın ardından Lübnan ve Suriye'ye geçti. 1974'te Arap ülkeleri, FKÖ'yü bütün Filistinlilerin temsilcisi olarak tanıdı. 1982'de İsrail'in Lübnan'ı istila etmesi, FKÖ'nün askeri gücüne ve örgütlenmesine darbe indirdi. Daha sonra örgüt, Tunus'ta tekrar toplandı. "Filistin Halk Kurtuluş Cephesi" ve "Kara Eylül" teröristleri gibi örgütten kopan aşırıcı gruplar hem Ortadoğu'da hem de dışarıda adam kaçırma, uçak kaçırma ve silahlı saldırı eylemlerine imza attı. 1988'de Arafat, hareketi şiddetten vazgeçmeye ve hareketin yönetim konseyini İsrail devletini tanımaya ikna etti. Bunun arkasından FKÖ, giderek artan sayıda devlet tarafından sürgünde hükümet olarak kabul edilmeye başlandı. 1993'te Arafat, Filistin Ulusal Yönetimi'nin başkanı oldu. Filistin Ulusal Yönetimi, 1995'te Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin idaresini üstlendi. FKÖ, İsrail'le müzakerelere devam etmesine karşın 2000'de masa dağıldı. 2004'te Arafat'ın ölümü üzerine FKÖ liderliğine Mahmud Abbas geldi.

Filistinliler Sami olmayan bir halk. Aslen *Deniz Kavimleri'nin bir grubu olan Filistinliler, MÖ 12. yüzyılda *Filistin'in güneyine yerleşti. Burada beş tane kent (Aşdod, Aşkelon, Ekron, Gat, Gazze) kura-

rak kara ve deniz yollarının hâkimiyetini ele geçirdiler. Samson ve Şaul'a karşı kazandıkları zaferlerle İsrailoğullarına zorlu bir düşman olduklarını gösterdiler. Buna karşın Kral *Davut, MÖ 1000 civarında Filistinlilerden nihai olarak intikamını aldı ve bu tarihten itibaren Filistinlilerin gücü azalmaya başladı. Daha sonra Filistinliler, *Kenanlılarla özdeşleşti.

Fillmore, Millard (1800-74) ABD'li Whig Partisi üyesi devlet adamı, 13. ABD başkanı (1850-53). Zachary Taylor'un ölümü üzerine başkanlık görevine geldi. Fillmore, kölelik meselesinde taviz verme yanlısıydı. Ancak, pek hoş karşılanmayan 1850 Kaçak Köle Yasasıyla Whig Partisi'nin çöküşünü hızlandırdı.

Fin-Rus Savaşı (veya Kış Savaşı) (1939-40) Finlandiya ile Sovyetler Birliği arasında gerçekleşen bir savaş. General Mannerheim önderliğindeki Fin hükümeti, diğer Baltık devletlerinin aksine Sovyetler Birliği'nin üs ve sınır düzenleme taleplerini reddetmişti. Sovyet orduları üç cephede taarruza geçti. Başlarda Finlerin, donmuş göller ve Finlandiya Körfezi'nde kayaklarıyla gösterdikleri üstün manevra kabiliyetleri ile ormanlardaki etkinlikleri Sovyet güçlerini körfezde tuttu. 15 hafta süren yoğun çatışmaların ardından Sovyetler, Mannerheim Hattı'nı yarınca Finlandiya, Stalin'in öne sürdüğü koşullarla barışı kabul etmek zorunda kaldı. Buna göre doğu bölgeleri ve Viipuri (Viborg) limanı Sovyetler Birliği'ne bırakıldı.

Fine Gael (İrlandaca "Birleşik İrlanda" anlamında) İrlanda'da faaliyet gösteren bir siyasi parti. 1922'de Cumann na nGaedheal ismiyle kurulan parti, 1933'te ismini değiştirdi. Partinin tabanı, *Özgür İrlanda Devleti'ni kuran İngiltere-İrlanda Antlaşması'nın destekçileriydi. Önderi William Cosgrave'dir (1922-44). Fine Gael, 1948-1951 arasında John Costello'nun önderliğini yaptığı koalisyondaki hâkim konumuyla iktidardaydı. Bu hükümet, 1949'da İrlanda'yı bir cumhuriyet olarak ilân etti. O zamandan beri Fine Gael, aralıklarla iktidara gelmekte (en son 2011), ancak iktidarını sürdürebilmek için koalisyona ihtiyaç duymaktadır. Parti, barışçıl yollarla ulaşılacak bir birleşik İrlanda fikrini savunmaktadır.

Finlandiya (Fince Suomi)

Başkent:	Helsinki
Yüz ölçümü:	338.145 km²
Nüfus:	5.266.114 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%82,5 Lüteriyen; %1,1 Ortodoks; %1,1 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%93,4 Fin; %5,6 İsveçli; Rus ve diğer azınlıklar
Diller:	Fince, İsveççe (ikisi de resmi), Rusça ve diğer azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kimi zaman İskandinavya'nın parçası olarak görülen bir Baltık ülkesi. Kuzeyde Norveç; batıda İsveç ve Botni Körfezi; doğuda Rusya'yla sınırı vardır.

Fiziki Batı ve güneyde uzun bir kıyı şeridi vardır. 6 binin üzerinde adadan oluşan Aland Adaları, Baltık Denizi boyunca yayılmıştır. Ülkede yer alan 60 bin göl;

kısa nehirler, boğazlar ve kanallarla birbirine bağlanarak işlek su yolları oluşturur. Finlandiya'nın üçte biri kuzey kutup dairesinin kuzeyinde kalmakta ve Laponya'nın bir parçasını teşkil etmektedir.

Ekonomi Finlandiya, tarım faaliyetinin az olduğu sanayileşmiş bir ülkedir. Sanayi kolları arasında maden ve madeni ürünler, elektronik, makineler ve bilimsel araç gereçler bulunur. Başlıca ihracat kalemleri elektrikli ve optik araçlar, makineler ve ulaşım teçhizatıdır. Öte yandan ülkenin uçsuz bucaksız ormanlarından elde edilen kâğıt, kereste ve odun hamuru gibi ürünler de ihraç edilmektedir. Kayda değer yeraltı kaynakları yalnızca krom ve bakırdır.

Tarih MS 100 ile 800 arasında Fin-Ugor kabileleri ülkeyi işgal etti ve daha önce burada yaşayan Lap halkını en kuzey bölgelere sürdü. 1150'lerin sonunda Finlandiya, İsveç hükümdarı IX. Erik tarafından fethedilerek Hıristiyan yapıldı. Ortaçağ boyunca ülke, Baltık bölgesindeki İsveç-Rusya rekabetinin ortasında kaldı. 1556'da Gustav Vasa, ikinci oğlu Johan için Finlandiya'yı ayrı bir düklük haline getirdi. 1568'de Johan'ın tahta çıkmasıyla (III. Johan) Finlandiya, grandüklüğe yükseldi. Bu dönemde hâlâ İsveç egemenliğinde olmasına karşın Finlandiya'nın kendi meclisine ve belli bir düzeyde özerkliğe sahip olmasına izin verildi.

1807'de Çar I. Aleksandr ile Napoleon arasında imzalanan Tilsit Antlaşması sonucunda Finlandiya, 1917'ye kadar Rusya'ya ait bir grandüklük olarak kaldı. Rus dilinin ve zorunlu askerliğin dayatılması girişimleri büyük huzursuzluk yarattı. 1917 *Rus Devrimi, bu anlamda Finlerin ulus olma iddiası için önemli bir fırsat oluşturdu. 1919'da Mareşal Mannerheim önderliğinde bağımsızlık kazanıldı. Ardından demokratik ve cumhuriyetçi bir anayasa yürürlüğe girdi. 1920'de Finlandiya, Milletler Cemiyeti'ne katıldı. Milletler Cemiyeti'nin bu dönemde kazandığı nadir başarılardan biri İsveç ile Finlandiya arasındaki Botni Körfezi'ndeki Aland Adaları üzerine yaşanan egemenlik sorununu çözmek oldu. 1939 Nazi-Sovyet Paktı'ndan sonra Finlandiya, *Fin-Rus Savaşı'yla (1939-40) istila edildi. Finlandiya'nın direnişi uluslararası çapta hayranlıkla izlense de hiçbir yardım yapılmadı. Teslim olunmasının ardından büyük bir toprak kaybı yaşandı (Karelya ve Peçenga). 1941'de Almanya, Sovyetler Birliği'ni istila edince Finler, *Mihver Devletleri tarafında savaşarak söz konusu toprakları geri almak istemesine karşın 1944'te Sovyetler Birliği'ne teslim oldu ve yüksek bir tazminat ödemek durumunda kaldı. II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Finlandiya, uluslararası ilişkilerde tarafsızlığı benimsedi. Finlandiya ekonomisi, Sovyetler Birliği'nin sona ermesinin ardından Doğu Avrupa piyasalarının çökmesiyle yara aldı. 1992'de kemer sıkma politikaları devreye girdi. 1995'te Finlandiya, *Avrupa Birliği'ne girdi. 2002'de *avro para birimi olarak benimsendi. Ancak *Avro Krizi'nden itibaren başlayan AB üyeliğine muhalefet artmaya devam etmektedir.

firavun Eski *Mısır krallarına verilen isim. MÖ 950'den itibaren bizzat Mısırlılar bu ifadeyi kullanmıştır. Mısır'da firavunların tanrı ve Osiris'in dünyaya hükmeden oğlu olduğuna; tanrılar ile insanlar arasında aracı görevi gördüğüne inanılıyordu. Firavunlar, ülkenin dini, sivil ve askeri önderi olarak sınırsız yetkilere sahipti.

Fisher, Andrew (1862-1928) Avustralyalı devlet adamı. Queensland Meclisi'nde milletvekilliği yaptı (1893-96, 1899-1901) ve İşçi Partisi'ne önderlik etti (1907-15). Federal hükümetin başbakanı ve hazine bakanıydı (1908-09, 1910-13, 1914-15). Başbakanlıktaki ikinci döneminde toplumsal refah arttı. Yine aynı dönemde Milletler Topluluğu Bankası kuruldu. Savaş dönemi sıkıntılar ve W. M. *Hughes'le yaşadığı ayrılıklar Fisher'in istifasına yol açtı. Fisher, daha sonra Londra'da yüksek komiser olarak görev yaptı (1916-21).

Fitzgerald, Garret (1926-2011) İrlandalı siyasetçi, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (1981-82, 1982-87). Fine Gael partisinin lideriydi (1977-87). Çok tartışılan 1985 tarihli İngiltere-İrlanda Anlaşması'nı yaptı.

Fitzroy, Augustus Henry, III. Grafton Dükü (1735-1811) Britanyalı devlet adamı, başbakan (1766-70). Büyük *Pitt'in istifasına kadar hazinedarlık yaptı. Amerikalılara karşı daha uzlaşmacı bir politikadan yana olsa da kabinede azınlıkta kaldı. *Wilkes'in sürgünden dönüşünü eline yüzüne bulaştırınca "Junius" olarak bilinen hiciv yazarının şiddetli şahsi eleştirilerine maruz kaldı. 1771'de *North, 1782'de *Lansdowne yönetiminde görevini sürdürdü. Ancak daha sonra siyasette pek etkili bir rol oynamadı.

FKÖ *Bkz.* FİLİSTİN KURTULUŞ ÖRGÜTÜ.

Flodden Field Muharebesi (9 Eylül 1513) İskoçya sınırında İngilizler ile İskoçlar arasında geçen önemli bir muharebe. Sonuçta İngilizler büyük bir zafer kazandı ve bu sayede VIII. *Henry kuzeyde uzun yıllar boyunca güvenliği sağladı. IV. *James önderliğindeki kalabalık bir ordu, Surrey Kontu Thomas Howard komutasındaki 20 bin kişilik daha küçük bir ordu tarafından yenilgiye uğratıldı. Uzun İskoç mızrakları, İngilizlerin baltaları ile uzun yaylarına karşı koyamıyordu. İskoçlar, IV. James de dahil 10 bin kayıp verdi.

Foch, Ferdinand (1851-1929) Fransız general. Şiddetli bir taarruz savaşı savunucusuydu. Bu düşüncesi, Ağustos 1914'te birliklerinin çoğunun Alman makinelileri tarafından öldürülmesine yol açtı. 1918'in başlında Batı Cephesi'ndeki Müttefik kuvvetlerinin başkomutanı oldu. Ateşkes görüşmelerinde kıdemli Fransız temsilci olarak görev yaptı.

Fontenoy Muharebesi (11 Mayıs 1745) Güneybatı Belçika'nın Hainault bölgesindeki Fontenoy köyünde *Avusturya Veraset Savaşı sırasında gerçekleşen bir muharebe. Fransa'nın Avusturya ve müttefiklerine karşı büyük bir zafer kazanmasıyla sonuçlandı. Fransız komutan *Maurice (Saksonya kontu), Avusturya Hollandası'nı istila etmişti. Britanyalı general Cumberland Dükü William *Augustus, Tournai'nin kurtarılması için Britanya, Avusturya ve Hollanda birliklerinden oluşan bir kuvvetle ilerleyişe geçti. William Augustus, Fransız tahkimat hattında bir açık bulsa da geri püskürtüldü.

Forbes, George William (1869-1947) Yeni Zelandalı devlet adamı. Liberal Parti'den (daha sonra Birleşik Parti) milletvekilliği yapan Forbes, 1930'da J. G. *Ward'ın ardından başbakan oldu. *Büyük Buhran'ı bütçeyi dengeleyerek ve işsizlik maaşını yalnızca emek yoğun kamu iş programlarında çalışmış olanlara ödeyerek atlatmaya çalıştı. 1931'de J. G. *Coates'le ortaklık kurarak tasarruf vaadiyle seçimleri kazanmasına karşın 1935'te İşçi Partisi'nin ekonomik genişleme politikasına yenik düşerek görevini kaybetti.

Ford, Gerald (Rudolph) (1913-2006) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 38. ABD başkanı (1974-77). Watergate Skandalı'nın ardından Richard *Nixon'un istifa etmesi üzerine başkan oldu. İki ay sonra Nixon'a karşılıksız af çıkarması tartışma yarattı.

Ford, Henry (1863-1947) ABD'li otomobil üreticisi. Seri üretimin öncüsü olan Ford'un otomobillerin yaygın kullanımında önemli bir etkisi oldu. 1909'da Ford, meşhur T modelini üretti. Sonraki 19 yılda büyük çaplı imalat sayesinde kademe kademe düşen fiyatlarla T modelinden 15 milyon adet yapıldı. Üretim, nakil bandı kullanılarak basit montaj işlemlerinin arka arkaya gerçekleştirilmesi şeklinde ilerliyordu. Henry Ford, ayrıca ucuz ve etkili bir çiftlik traktörü olan Fordson'u üretti. Fordson, tarımın makineleşmesinde büyük bir rol oynadı. 1945'te Ford Motor

Company'nin yönetimi torunu Henry Ford II'ye (1917-87) geçti. Bugün şirket, çokuluslu dev bir yapıya dönüşmüştür. Henry Ford'un hayırseverlik alanındaki mirasların dan biri, önemli bir hayır vakfı olan Ford Vakfı'dır (kuruluş 1936).

Formigny Muharebesi (15 Nisan 1450) *Yüz Yıl Savaşı'nda gerçekleşen bir muharebe. Caen'deki garnizonu takviye etmek üzere yola çıkan İngiliz kuvvetlerinin önü Fransız askerleri tarafından kesildi. Okçularının kazandığı başarılara karşın İngilizler, Fransızlara destek kuvvetlerin gelmesiyle dağıldı. Burada Fransızların kazandığı zafer iki ay sonra Caen'in düşmesine, çok geçmeden de Normandiya'nın kaybedilmesine yol açtı.

Forrest, John, I. Baron (1847-1918) Avustralyalı kâşif ve devlet adamı, Batı Avustralya başbakanı (1890-1901). Bir haritacı olan Forrest, 1864'ten itibaren Batı Avustralya'nın önde gelen kâşiflerinden biriydi. Sömürge Batı Avustralya'nın özerkliğini sağlamak için çok çaba gösterdi ve ilk başbakanı oldu.

forum Roma İmparatorluğu'ndaki kasaba veya kentlerdeki açık kamusal alanlara verilen isim. MÖ 6. yüzyıldan itibaren Roma forumu, kentsel meselelerle ilgili toplantılar ile dini ve askeri törenlerin yapıldığı yerler olmuştur. Pazar, kütüphane ve mahkemenin yanı sıra *Curia* (Senato binası) ve **comitia* da burada bulunurdu. Savaş ganimetleri de forumlarda sergilenirdi. Bu ganimetlerden en bilineni, Birinci Pön Savaşı'nda ele geçirilen Kartaca kadırgalarının pruvalarıydı (*rostra*). Pruvalar, Senato binasının önündeki platformları, yani *rostra*'ları süslüyordu. Başta *Augustus, *Vespasianus ve *Traianus olmak üzere ilk imparatorlar da Roma'da forumlar inşa ettirdi. Bu forum örnekleri, Roma İmparatorluğu'nun hemen hemen bütün kentlerinde uygulandı.

Foster, William Zebulon (1881-1961) ABD'li siyasi önder. 1909'da Uluslararası Dünya İşçileri'ne katıldı. 1919'da Şikago'da çelik işçileri grevini örgütledikten sonra ABD'de yeni kurulan Komünist Parti'nin üyesi oldu. 1924, 1928 ve 1932'de Parti'nin başkan adayıydı. Parti'nin savaş dönemindeki önderi Kont Browder'i gözden düşürerek 1945'te genel başkan oldu. Moskova'da öldü.

Fouché, Joseph, Otranto Dükü (yak. 1759-1820) Fransız devlet adamı. 1790'da Nantes'te *Jakoben Kulübü'nün önde gelen üyelerinden biriydi. Jakobenlerin şiddete dayalı öğretilerini destekledi ve kralın idam edilmesini talep etti. Batıdaki isyanların ezilmesinde görevlendirildi. Ateist hareketin başlatılmasına yardım edince *Robespierre'le karşı karşıya geldi. Bunun sonucunda 1794'te Jakoben Kulübü'nden atıldı. Sonraki beş yılda yetenekleri ve enerjisi sayesinde Robespierre ve *Direktuvar'ı deviren darbelerde önemli bir rol oynadı. *Napoleon yönetiminde polis bakanı (1799-1802) ve içişleri bakanı oldu. 1815'teki istifasına kadar Fransa'daki en güçlü insanlardan biriydi.

Fox, Charles James (1749-1806) Britanyalı Whig partisi üyesi devlet adamı. 19 yaşında Amerika'nın bağımsızlığını savunarak Parlamento'ya girdi. Fransız Devrimi'ni memnuniyetle karşıladı. Lort North'un istifasının ardından dışişleri bakanı oldu ve 1783'te eski rakibi North'la işbirliği yaparak bir hükümet kurdu. Koalisyon aynı yıl alaşağı edildi. 1806'da Küçük Pitt'in ölümüne kadar Fox muhalefette kaldı. Bu tarihte dışişleri bakanlığı görevine geldi. Parlamentoda kölelik karşıtı bir yasa tasarısı geçirdi.

Fox, George (1624-91) İngiliz vaiz ve Dostlar Cemiyeti'nin (Kuveykırlar) kurucusu. Vaaz vermeye 1647'de başladı. Vaazlarında gerçeğin, insanın ruhuna konuşan Tanrı'nın iç sesi olduğunu öğütledi; rahipliği ve ayinleri reddetti. Defalarca hapse atılmasına karşın yaklaşık 1650'de "Gerçeğin Dostları" isminde bir cemiyet kurdu. Bu cemiyetin ismi daha sonra Dostlar Cemiyeti oldu.

Francia, José Gaspar Rodriguez de (1776-1840) Paraguay diktatörü. Paraguay'ın İspanya'dan bağımsızlığı (1811) için mücadele eden hareketin önderlerinden biriydi. 19. yüzyıl Latin Amerika tarihinin en mutlak diktatörlüklerinden birini kurarak (1814) bağımsızlık sonrası döneme tam anlamıyla egemen oldu. Dogmatik, ruhban karşıtı ve yabancı düşmanı olan Francia, ülkesini neredeyse tamamen dış dünyadan soyutladı. Otokratik yönetimi nedeniyle Francia'ya *El Supremo*[142] lakabı verildi. İktidarı zaman geçtikçe daha keyfi ve baskıcı hale geldi. Son yıllarındaki savurganlıkları, akıl sağlığının yerinde olmadığı şeklinde yorumlandı. Buna karşın 1840'taki ölümüne kadar görevini sürdürdü.

Franciscus (doğum adı Jorge Mario Bergoglio) (1936-) Papa (2013-). Arjantin'in Buenos Aires kentinde doğan Bergoglio, kimya teknisyenliğinden mezun olduktan sonra rahiplik eğitimine başladı. 1958'de Cizvit bir rahip adayı, 1969'da rahip oldu. Sonrasında Arjantin Cizvit bölge sorumlusu (1973-79), Buenos Aires piskopos yardımcısı (1992-98) ve Buenos Aires başpiskoposu (1998-2013) olarak görev yaptı. Dini açıdan muhafazakâr olan Bergoglio, yoksulların sıkı bir savunucusuydu. Mütevazılık ve sadelik konusunda itibar kazandı. 2013'te XVI. *Benedictus'un istifası üzerine papa seçildi. İlk iş olarak ruhani yenilenmeye ve yoksulların sorunlarına vurgu yaptı. Süregelen düzeni reddederek sade bir yaşam tarzı benimsedi. Franciscus, papa olan ilk Güney Amerikalı ve ilk Cizvit din adamıdır. Ayrıca neredeyse 1300 yıldır Avrupalı olmayıp bu göreve gelen ilk kişidir.

Franciscus, Assisi'li (Aziz) (doğum adı Giovanni di Bernardone) (yak. 1181-1226) İtalyan keşiş, Fransisken tarikatının kurucusu. Zengin bir ailede doğan Francesco, ailesinden kalan mirası reddederek yoksul bir hayat sürmeyi tercih etti. Assisi'deki yarı harabe San Damiano Kilisesi'ni yeniden inşa etmek üzere şahsen çağrıldı. Burada kısa süre içinde müritler toplayarak 1209'da Fransisken tarikatını kurdu. Tarikatın tam yoksulluğa dayanan asli kurallarını kendisi oluşturdu.

Franco, Francisco (Francisco Franco Bahamonde) (1892-1975) İspanyol general ve devlet başkanı. Monarşi yanlısı olan Franco, 1931'e kadar ordu içerisinde yükseldi. Bu tarihte XIII. Afonso tahtı bırakınca cumhuriyet kuruldu. Franco, geçici bir süreliğine gözden düşse de 1935'ten itibaren genelkurmay başkanlığı yapmaya başladı. Şubat 1936'da daha solcu bir hükümet kuruldu. Bunun üzerine ordu, isyan hazırlığına girişti. Başta ordunun darbe planlarına katılmakta tereddüt yaşamasına karşın Temmuz'da Fas'tan İspanya'nın Madrid kentine saldıran birliklerin başına geçti ve cumhuriyeti yıktı. Üç yıl süren vahşi İspanya İçsavaşı'ndan zaferle çıktı ve İspanya'nın diktatörü oldu (1939). 1937'de *Falange hareketini sahiplenerek onu bir İspanyol faşist partisine dönüştürdü. Siyasi muhalefeti tamamen yasakladı. II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmasına rağmen Hitler ve Mussolini'ye yakın durdu. Franco Hükümeti, yeni kurulan Birleşmiş Milletler tarafından dışlandı. Ancak *Soğuk Savaş döneminde Franco'nun komünizm karşıtlığı, durumu yeniden lehine çevirdi. Bu dönemde iç politikada biraz daha liberal bir tutum aldı. 1969'da XIII. Afonso'nun torunu Prens Juan Carlos'u (1938-) vârisi ve yeniden tesis edilecek İspanyol tahtının veliahdı olarak gösterdi. Ölümü üzerine İspanya, anayasal monarşiye geçerek yeniden demokratik bir hükümet sistemini benimsedi.

François, I. (1494-1547) Fransa kralı (1515-47). Pek çok açıdan örnek bir Rönesans prensiydi. Kabiliyetli, hazırcevap ve hovarda olmasının yanında sanat ve ilim hamisiydi. Ancak daha sonra Protestanlara zulmeden gaddar bir hükümdara dönüş-

142 İspanyolca "yüce" anlamında. (ÇN)

tü. Hükümdarlığının zirve dönemini *Habsburglarla sonuçsuz kalan bir mücadeleye adadı. 1515'te Milano Düklüğü'nü yeniden topraklarına katsa da 1519'da Kutsal Roma imparatoru seçilme çabaları başarısızlığa uğradı. İmparator seçilen V. *Karl'a (Şarlken) karşı 1520'de *Altın Kumaş Meydanı'nda İngiltere hükümdarı VIII. *Henry'nin desteğini almaya çalıştı. 1521'de İmparator V. Karl'a karşı yapacağı dört savaştan ilkine girişti. Savaşın sonunda *Pavia Muharebesi'nde (1525) esir düştü. İtalya'daki iddiasından vazgeçerek İspanya'daki esaretini sona erdirdi. Fakat düşmanlıklar yeniden başladı ve ara ara devam etti. Bu dönemde I. François'in esas amacı Milano'yu tekrar ele geçirmekti. 1544'teki Crespy Barışı'na kadar bu amacını sürdürdü. Yurtdışında yürüttüğü savaşların bedeli, yıkıcı düzeyde ağırdı. Ayrıca sarayındaki israf, XIV. *Louis'inkini geride bırakacak seviyedeydi. Fontainebleau, I. François döneminde yeniden inşa edildi. Leonardo da Vinci, Benvenuto Cellini ve Andrea del Sarto gibi sanatçılar onun sarayında çalıştı.

François, Étienne, Choiseul Dükü (1719-85) Fransız devlet adamı, dış ilişkilerden sorumlu devlet bakanı (1758-70). İspanya hükümdarı III. *Carlos'la 1761 Aile Paktı'nı yaptı. 1763'te imzalanan *Paris Antlaşması'nda, öncesinde Fransa'nın zayıf konumu düşünüldüğünde, başarılı bir müzakere süreci yürüttü. Arkasından ordu ve donanmada reform yapmaya çalıştı. Fakat Aralık 1770'te XV. Louis'i Falkland Adaları konusunda Britanya'ya karşı İspanya'yı desteklemeye ikna etmek isteyince görevinden alındı. Lorraine de Korsika da onun döneminde ilhak edildi.

Frank, Anne (1929-45) Alman Yahudi bir kız çocuğu. Anne Frank'ın ilk defa 1947'de yayımlanan günlüğü, işgal altındaki Amsterdam'da ailesinin Nazilerden saklanarak geçirdiği iki yılı anlatmaktadır. En sonunda ailesi ihanete uğrayarak toplama kamplarına gönderildi ve Anne, Belsen'de tifodan hayatını kaybetti. Günlüğü, İngilizce de dahil olmak üzere 30'dan fazla dile çevrildi. Kitap, Almanların zulmüne uğrayan Avrupalı Yahudilerin sembolü haline geldi.

Frankfurt Antlaşması (10 Mayıs 1871) *Fransa-Prusya Savaşı'nı bitiren bir anlaşma. Anlaşmaya göre Fransa; Strazburg, Alsas ve Loren'in bir bölümü ile Metz'deki önemli müstahkem mevkileri *Bismarck Almanyası'na bıraktı. Almanya, Fransa'ya 5 milyar altın franklık bir tazminat dayattı. Tazminat ödenene dek bir Alman işgal ordusu ülkede kalacaktı. Bismarck'ın bu antlaşmada güttüğü amaç Fransa'nın Ren Nehri'nden tamamen koparılmasını sağlamaktı.

Franklar Batı *Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Avrupa'ya hâkim olmuş bir grup Cermen kabilesi. Bugünkü Belçika'dan gelen Sal ve Aşağı Ren'den gelen Ripuar halklarından meydana geliyorlardı. 4. yüzyılın ortalarından itibaren Galya'ya yerleştiler. *Clovis önderliğindeki Sal Franklarının Soissons'ta Romalıları yendiği 5. yüzyıldan başlayarak Galya'yı yönetmeye başladılar. Bölgenin adını "Francia" olarak değiştirerek Paris'i Galyalıların eski başkenti Lutetia Parisiorum'dan (Paris) hükmettiler. *Merovenj Hanedanı 751'e kadar devam etti. Ardından iktidar, krallardan saray valilerine geçti. 751'de Charles Martel'in oğlu Pepin, Frankların ilk *Karolenj hükümdarı oldu.

franklin 13-14. yüzyıllarda İngiliz mülk sahiplerine verilen isim. *Franklin*'ler, toprak karşılığında bir kira bedeli ödüyor ve lortlarına askeri hizmet yükümlülüğü taşımıyordu. Statü olarak özgür köylülerin üstünde, soyluların altındalardı. *Kara Ölüm'den (1349) sonra ekonomik koşulların iyileştiği dönemde pek çok *franklin*'in konumu da yükseldi. Sonradan zenginleşen ve hırslı bir karaktere sahip olan *frank-*

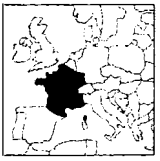
lin figürü, *Canterbury Hikâyeleri* eserinin önsözünde Chaucer tarafından hicvedilmiştir.

Franklin, Benjamin (1706-90) ABD'li devlet adamı, mucit ve bilim insanı. Zengin bir matbaacı ve yayıncı olan Franklin, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sonrasında ABD ile Büyük Britanya arasında imzalanan barış anlaşmasının imzacılarından biriydi. Bilimsel anlamdaki en büyük başarısı, elektrik akışkanı fikrine dayanan bir elektrik teorisi oluşturmasıydı. Böylece pozitif ve negatif elektrik kavramları ortaya kondu ve üstünkörü bir şekilde tanımlandı. Ayrıca yıldırımın elektrik temelli doğası ispat edilerek yıldırımsavarın icat edilmesinin yolu açıldı. Benjamin Franklin'in icatları arasında "Franklin ocağı" (başka bir yapıya bağlı olmayan bir tür dayanıklı ısıtıcı) ve çift odaklı gözlük bulunmaktadır.

frankpledge (veya peace-pledge) 10-14. yüzyıllar arasında İngiltere'deki toplulukların asayişini koruyan bir sistem. 14. yüzyıldan itibaren bu sistemin görevi merkezden atanan barış yargıçlarına devredildi. Topluluklar, kendi içlerinde onar kişilik birliklere (öşür) ayrılıyor, bu birliklerin başına da bir şef veriliyordu. Şef, başında bulunduğu birlikte yer alan kimselerin hal ve hareketlerinden sorumluydu. İki yılda bir şerifler, sistemin işlerliğini denetliyordu. Bu sistem; aristokratlar, belli başlı mülk sahipleri veya başıboş kimseler için geçerli değildi. Diğer yandan alternatif bir sistem uygulayan kuzey İngiltere'de de *frankpledge* sistemine rastlanmıyordu.

Fransa

Başkent:	Paris
Yüz ölçümü:	551.500 km²
Nüfus:	65.951.611 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%83,0-%88,0 Katolik; %5,0-%10,0 Müslüman; %2,0 Protestan
Etnik yapısı:	%80 Fransız; diğer Avrupalı, Afrikalı ve Asyalı azınlıklar
Diller:	Fransızca (resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), NATO, Avrupa Birliği (AB), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Frank Bölgesi, Pasifik Topluluğu Sekretaryası, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Avrupa'da yer alan bir ülke. Kuzeyde Manş Denizi; batıda Atlantik Okyanusu; güneyde Pireneler ve Akdeniz; doğuda Belçika, Almanya, Lüksemburg, İsviçre ve İtalya'ya sınırı vardır.

Fiziki Fransa, Rusya'dan sonra Avrupa'nın en büyük ikinci ülkesidir. Kuzeybatısında alçak granit tepeleriyle Bretonya Yarımadası; verimli yaylalarıyla Normandiya; geniş Loire Vadisi ve Sen Havzası bulunur. Bütün bu bölgeler ılıman iklime sahiptir. Kuzeydoğuda kireçtaşından meydana gelen tarım toprakları, nehirler tarafından iyi drene edilmektedir. Yine bu bölümde kömür yatakları yer almaktadır. Güneye gidildikçe rakım Massif Central'e doğru yükselir. Batıda Bordeaux ovaları ve Gironde Halici; güneyde Languedoc düzlükleri ve doğuda Rhone Vadisi görülür. Güneyden Fransa'nın doğu sınırı boyunca kuzeye Jura ve Vosges Dağları ile Batı Alpleri uzanmaktadır. Kuzey yamaçları Alsas-Loren bölgesine doğru eğimlidir.
Fransa'nın denizaşırı illeri ve tabi toprakları şunlardır: Fransız Guyanası, Fransız Polinezyası, Guadeloupe, Martinik, Mayotte, Yeni Kaledonya ve Reunion.

Ekonomi Fransa, çeşitli sektörlere yayılan bir ekonomiye ve dünyanın en yüksek beşinci Gayrisafi Yurtiçi Hasılasına sahiptir. Sanayi kolları arasında makineler, kimyasallar, taşıtlar, madencilik, uçak ve elektronik yer alır. Makinelerle birlikte ulaşım teçhizatı, uçak, plastik ve kimyasallar ana ihracat kalemleridir. Başlıca tarım ürünleri tahıllar, şeker pancarı ve patates olup şarap üretimi önemini korumaktadır. Buna karşın Fransa'nın şarap piyasasındaki geçmişten gelen hâkimiyeti son yıllarda kırılmıştır. Dünyada en çok ziyaret edilen ülke olan Fransa'da turizm de önemli bir yer tutar.

Tarih Tarih öncesi kalıntılar, mağara resimleri ve devasa taşlardan yapılan anıtlar, Fransa'daki insan yerleşiminin uzun süre öncelere dayandığını göstermektedir. Romalıların *Galya olarak adlandırdığı bölge, Iulius *Caesar'ın (Jül Sezar) orduları tarafından fethedildi ve yüzyıllar süren işgalin neticesinde bölgenin yerlileri Romalılaştı. 330'dan sonra Galya; *Gotlar, *Franklar ve Burgonyalılar tarafından istila edildi. Arkasından bir *Merovenj kralı olan Clovis (465-511) Galya'ya hükmetti. *Charlemagne'nin (Şarlman) imparatorluğunun bir parçası oldu. *Vikinglerin ve *Sarazenlerin sürekli taarruzlarından sonra 987'de *Kapet hanedanı ortaya çıktı. Bretonya ve *Burgonya'daki rakip hükümdarlarla sert çekişmeler ve 1066'dan itibaren buna İngiltere'deki Norman ve Plantagenet krallarının eklenmesi sonucunda *Yüz Yıl Savaşı ortaya çıktı. Fransa, İngilizlerin ve Burgonyalıların çekildiği Ortaçağ sonlarına kadar kalıcı bir birleşik devlet olmayı başaramadı. 16-18. yüzyıllar arasında *Valois ve *Bourbon hanedanları yönetiminde ülke, Avrupa hegemonyası için yarışan güçlerden biri oldu. Bunda özellikle XIV. *Louis'in yürüttüğü savaşların etkisi büyüktü. 18. yüzyılda zayıf devlet, bedeli yüksek savaşlar ve İngiltere'yle girişilen sömürge rekabeti hükümdarlığın mali kaynaklarını tüketti ve halkın öfkesi giderek arttı. Bu durum, nihayetinde *Fransız Devrimi'ne (1789) yol açtı. Bourbon Hanedanı'nın yıkılmasından sonra kurulan Birinci Cumhuriyet (1792-1804) I. *Napoleon hükümdarlığındaki Birinci İmparatorluk'a (1804-14) kadar varlığını sürdürdü. Napoleon döneminde Fransa, Avrupa'da egemen siyasi güç haline geldi. Napoleon'un devrilmesinden sonra yeniden monarşiye geçildi (1814). Bu dönem, 1815'teki kısa bir ara haricinde Louis Philippe'nin tahtı bırakmasına (1848) kadar sürdü. Hindistan ve Kanada'daki etkisini yitiren Fransa, bu süre içerisinde Kuzey Afrika'da bir denizaşırı imparatorluk oluşturmaya başladı. 1848'de kurulan İkinci Cumhuriyet, III. *Napoleon'un İkinci İmparatorluk'u (1852-70) ilân ettiği 1852 yılına kadar devam etti. İkinci İmparatorluk döneminde Fransa, başta Güneydoğu Asya ve Pasifik'te olmak üzere daha da genişledi. III. Napoleon'un yakalanarak sürgüne gönderilmesi ve Fransa'nın *Fransa-Prusya Savaşı'nda (1870) yenilmesinin ardından Üçüncü Cumhuriyet (1870-1940) kuruldu. Fransa, Afrika'nın masaya yatırıldığı Berlin Konferansı'na (1884) katıldı. 1914'e gelindiğinde Fransa; Fas, Tunus, Madagaskar ile *Fransız Batı Afrikası ve *Fransız Ekvator Afrikası gibi geniş alanlara hükmediyordu. Üçüncü Cumhuriyet, 1940'ta Nazi Almanyası'na yenilerek yıkıldı. Kuzey Fransa Almanlar tarafından işgal edilirken güneyde kalan işgal edilmemiş Fransa'da *Vichy hükümeti kuruldu. Ayrıca Londra'da *Özgür Fransa Hükümeti ilân edildi. Dördüncü Cumhuriyet'in (1946-58) ardından Cumhurbaşkanı Charles *de Gaulle'nin (1959-69) güçlü önderliğinde Beşinci Cumhuriyet (1958-) geldi. Uzadıkça uzayan ve bedeli ağırlaşan savaşların sonucunda Çinhindi (1954) ve Cezayir'de (1962) sömürge yönetimleri ortadan kaldırıldı. Öte yandan 1956'dan itibaren Afrika imparatorluğunun kalanı da aşama aşama bağımsızlığına kavuştu. 1945'ten sonra Fransa, önde gelen bir Avrupa gücü olarak konumunu yeniden elde etti ve *Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurucu üyesi oldu (1958). Bir nükleer güç olarak

*Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nı (1963) imzalamayı reddetti. 1966'da Fransa, *NATO'nun askeri kanadından resmen çekildi. Cumhurbaşkanı de Gaulle'nin halefi Georges *Pompidou, *Avrupa Topluluğu'nun (günümüzde *Avrupa Birliği) genişlemesini destekledi. 1992'de Cumhurbaşkanı *Mitterrand döneminde gerçekleştirilen referandumda *Maastricht Antlaşması ucu ucuna kabul edildi. 1995'teki cumhurbaşkanlığı yarışına girmeyen Mitterrand'ın yerine ılımlı sağcı Jacques *Chirac seçildi. 1997'de sol bir hükümet kurulsa da 2002'de iktidar yeniden sağa geçti. Aynı yıl Chirac yeniden seçildi ve Fransa, *avroyu para birimi olarak benimsedi. 2005'te Paris ve diğer Fransız şehirlerinin yoğun olarak Müslümanların yaşadığı yoksul banliyölerinde bir isyan dalgası baş gösterdi. Chirac, 2007'de cumhurbaşkanlığını bırakınca başa bir sağcı Nicolas *Sarkozy seçildi. Özellikle bütçe açığını düşürmek amacıyla uygulanan kemer sıkma politikaları gibi halkta tepki yaratan ekonomi politikaları, Sarkozy'nin 2012'de seçimi sosyalist François *Hollande'ye kaybetmesine neden oldu. Ancak Hollande'nin büyüme hedefli politikaları beklenen sonuçları vermedi ve o da halk desteğini hızlı bir biçimde kaybetti.

Fransa ve Kızılderili Savaşları (1689-1763) İngiltere ile Fransa arasında, iki ülkenin girdiği uluslararası rekabet çerçevesinde Kuzey Amerika'da gerçekleşen çatışmalara verilen isim. Çatışmalara ayrıca pek çok Amerikan yerlisi de dahil oldu. Kral William Savaşı (1689-97), Kraliçe Anne Savaşı (1703-13), Kral George Savaşı (1744-48) ve Fransa ve Kızılderili Savaşı (1755-63) ve *Yedi Yıl Savaşı'nın Amerika'da yaşanan bölümü Fransa ve Kızılderili Savaşları'nın kapsamındadır. Prusya'yla yaptığı ittifakın sonucu olarak *Pitt, Amerika'ya daha fazla kaynak ayırabiliyordu. 1755'te Britanyalı komutan General Braddock, kuvvetleriyle birlikte Ohio'ya yürümesine karşın Duquesne Kalesi'nde yenilgiye uğratıldı. Britanya'nın diğer kuvvetleri de George Gölü Muharebesi'nde Fransızlara karşı zafer kazandı; ancak üstünlük sağlayamadı. Fransa, 1756 ve 1757'de Britanya'ya karşı çeşitli başarılar elde etti. Bu sırada Britanya, yeni komutanı Lort Loudoun ile Massachusetts ve Virginia eyaletleri arasında yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı halihazırda zayıflamıştı. Öte yandan 1759'da *Wolfe, Fransızları *Abraham Ovaları Muharebesi'nde mağlup etti. Bundan kısa bir süre sonra teslim olan Quebec'i, bir yılın ardından Montreal izledi. Böylece Kanada'nın tamamı Britanya'nın eline geçmişti. *Paris Antlaşması (1763) uyarınca Britanya, Kanada ve Louisiana'nın Mississippi Nehri doğusunda kalan bölümünü elde etti.

Fransa-Prusya Savaşı (1870-71) III. *Napoleon yönetimindeki Fransa ile Prusya arasında yaşanan savaş. *Bismarck, Fransızları ustalıkla tecrit ederek ve kralının yazdığı sorun yaratmayacak bir mektubu (*Ems Telgrafı) değiştirerek savaşı kışkırttı. Prusya orduları Fransa içlerine ilerledi ve Patrice Maurice komutasındaki Fransız kuvvetleri Alsas'tan çıkarıldı. Diğer yandan ikinci bir Fransız ordusu Metz'e çekilmeye zorlandı. Metz'i kurtarmak üzere harekete geçen Maurice, Sedan'da Moltke tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldı. Napoleon esir alındı; Fransızların gözünden düşürülerek imparatorluğuna son verildi. Bismarck, barış yapmayı reddetti ve Eylül'de Paris kuşatması başladı. Fransızların karşı saldırıya geçme umutları Bazaine, Metz'de teslim olunca suya düştü. Nihayetinde Paris, Ocak 1871'de düştü. Bismarck tarafından ateşkes ilân edildi. Barışı kabul etmek üzere bir ulusal meclis seçilse de Paris halkı silahları bırakmayı reddederek Mart 1871'de başkaldırdı ve * Paris Komünü'nü kurdu. Fransa hükümeti, Mayıs'ta Frankfurt Antlaşması'nı imzaladı. Fransız savaş esirlerinin Komün'ü bastırmak üzere Prusya hattından geçmelerine izin verildi. Ocak'ta Versay'da

İkinci *Alman İmparatorluğu'nun ilânı, Bismarck'ın birleşik Almanya hedefinin zirvesi oldu.

Fransız Batı Afrikası Kuzey ve Batı Afrika'daki Fransız topraklarını birleştirmek üzere 1895'te kurulan ve sekiz Fransız sömürgesinden oluşan eski bir federasyon. Bağlı toprakları Dahomey (günümüzde Benin), Fransız Ginesi, Fransız Sudanı, Fildişi Sahili (Kotdivuar), Moritanya, Nijer, Senegal ve Yukarı Volta'ydı (günümüzde Burkina Faso). Federasyon 1959'da dağıldı.

Fransız Çinhindi Fransa'nın Güneydoğu Asya'daki eski sömürge imparatorluğuna verilen isim. 19. yüzyılın başında Gia-Long'un bir Vietnam imparatorluğu kurmasına yardım ederek bölgede ilk kez etki alanı yaratan Fransızlar, 1850'lerin sonu ile 1890'lı yıllar arasında burayı sömürgeleştirdi. Annam, Kamboçya, Koçin, Laos ve Tonkin'deki sömürge ve bağlı toprakların nihai olarak birleştirilmesiyle oluşan bütüne Çinhindi ismi verildi. Özellikle bağımsız ve birleşik bir Vietnam kurmayı hedefleyen milliyetçi hareketler, savaşlar arasında baş gösterdi ve 1940'ların başında Fransızların bölgedeki etkinliği geri dönüşü olmayan bir şekilde kırıldı. Bunda *Vichy sömürge yönetiminin Japonlarla kurduğu işbirliğinin etkisi büyüktü. II. Dünya Savaşı sırasında *Vietminh hareketi, yoğun bir faaliyet göstererek kendisine bir köylü tabanı oluşturdu. Hareket, 1945'ten sonra Fransa'nın bölgede yeniden denetimi ele alma girişimlerine karşı bu sayede direniş gösterdi. *Çinhindi Savaşı'nın ardından Fransa'nın buradaki hâkimiyeti sona erdi.

Fransız Devrimi (1789) Fransa'da Bourbon hanedanının devrilmesiyle sonuçlanan ve Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olan siyasi değişim süreci. Fransız toplumundaki çeşitli gruplar, ayrıcalıklı soyluları ve gözden düşen monarşisiyle *'*ancien régime*'ye karşı çıkıyordu. 1770'lerdeki Amerikan Devrimi'nden etkilenen bu kesimin önderleri, 1780 ve 1790'larda büyük halk kitlelerin desteğini arkasına aldı. Toplumsal ve ekonomik huzursuzluk yakıcı mali sorunlarla birleşince XVI. Louis, 1789'da *Etajenero'yu toplamaya ikna oldu. Bu hamle Fransız Devrimi'nin başlamasına katkıda bulundu. Etajenero'nun içerisinden oluşturulan Ulusal Meclis; yeni bir anayasa benimseyerek *ancien régime*'yi ortadan kaldırmış, kilise topraklarını kamulaştırmış ve ülkeyi seçimle başa gelen meclisler tarafından yönetilecek bölgelere ayırmıştır. Kralın misilleme yapma ihtimalinden duyulan korku; halk arasında tedirginliğe, *Bastille'ye baskın yapılmasına ve kralın Ulusal Muhafızlar tarafından esir alınmasına yol açtı. Ulusal Meclis, hükümdarın seçilmiş bir meclisle iktidarını paylaşacağı bir monarşi sistemi yaratmaya çalıştı. Ancak kralın Varennes'e başarısız kaçma girişimi ve sürgündeki kralcıların seferber edilmesinin yanında Avusturya ve Prusya'dan gelen tehditler, dışarıda savaşa, içeride de daha radikal politikalara neden oldu. 1792'de monarşi kaldırılarak cumhuriyet kuruldu. Kralın idam edilmesinin peşinden **Terör** Dönemi (Eylül 1793-Temmuz 1794) geldi. Birkaç farklı hizbin (*Jirondenler, *Jakobenler, Kordelyeler, *Robespierre) iktidar mücadelesi, Devrim'in istikrarlı bir cumhuriyet hükümeti çıkarmasına engel oldu. Çeşitli yönetim biçimleri denendi ve bunlardan sonuncusu olan Direktuvar 1799'da *Napoleon tarafından alaşağı edildi.

Fransız Din Savaşları Fransa'da aralıklı olarak 1562-1598 arasında gerçekleşen dini ve siyasi nitelikli dokuz savaşa verilen isim. Savaşlar, sonu gelmekte olan *Valois hanedanının kontrolü için mücadele eden büyük soylu aileler arasında geçmiştir. Hanedan bir tarafta Protestan *Hugenotlar, diğer tarafta Katolik aşırıcılar tarafından destekleniyordu. İspanya, Savoy ve Roma'nın Katoliklerle; İngiltere, Hollanda ve Alman prenslerinin Protestanlarla saf tutması savaşların karmaşık bir hal almasına ve uzamasına

yol açtı. Bir dönüm noktası olan *Aziz Bartolomeus Yortusu Katliamı'nın (1572) ardından üçüncü bir taraf, Montmorency ailesi önderliğindeki ılımlı Katolik "Politiques" ortaya çıktı. Ancak bu grubun karşılıklı dini hoşgörü savunusu, 1576'da Katolik aşırıcı *Kutsal İttifak'ın oluşturulmasıyla sarsıldı. Kutsal İttifak, III. *Henri'nin beşinci savaşı sonlandıran "hoşgörü" çözümüne karşı çıktı. Guise hanedanının önderlik ettiği İttifak, *Bourbon hanedanına mensup Hugenotların önderi Henri'nin (Navarre) 1584'te Fransız tahtının veliahdı olması üzerine daha da saldırganlaştı. Bunun sonucunda ortaya çıkan *Üç Henri Savaşı (1585-89), III. Henri'nin suikasta uğramasıyla sona erdi. Henri (Navarre) mücadeleyi sürdürerek Kutsal İttifak'a diz çöktürdü ve İttifak'ın İspanyol müttefiklerini ülkeden attı. 1593'te Katolikliğe geçen Henri, IV. *Henri olarak tahta çıktı. *Nantes Fermanı'yla (1598) Fransa'da dini hoşgörü ortamını tesis etti. Vervins Barışı'nı (1598) yaparak İspanya'yla uzlaşma sağladı. Ardından, II. Henri'nin 1559'daki ölümünden sonra yitirilmiş olan katı monarşi yapısını kendi hükmünde yeniden inşa etmeye girişti.

Fransız Doğu Hindistan Şirketi 1664'te *Hollanda ve İngiliz *Doğu Hindistan Şirketleriyle rekabet etmek üzere kurulan ticari bir kuruluş. 1740'lara kadar rakiplerinin gerisinde kalan Şirket, bu tarihlerden itibaren Vali Dupleix'in önderliğinde İngilizlerin Hindistan'daki etkisine tehdit oluşturdu. Bunu başarmasındaki en önemli etken Şirket'in güney Hindistan'daki yerel hükümdarlarla kurduğu ittifaklardı. Pondicherry ve Chandernagore başta olmak üzere çeşitli ticaret limanları 1949'a değin Fransız egemenliğinde kalsa da Şirket'in kendisi Fransız Devrimi döneminde çöktü.

Fransız Ekvator Afrikası 1910'da Batı-Orta Afrika'daki Fransız topraklarını birleştirmek üzere kurulan bir sömürgeler federasyonu. Başta Fransız Kongosu olarak anılan federasyonun bağlı toprakları Gabon, Orta Kongo, Çad ve Ubangi Chari'ydi (günümüzde Orta Afrika Cumhuriyeti). Federasyon, 1958'de dağıldı.

Fransız İmparatorluğu Fransa'nın sömürge imparatorluğu. 15. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Valois hanedanının yönettiği Fransa, aşağı yukarı günümüzdeki sınırlarına ulaşmıştı. Sömürge topraklarının çoğu 17. yüzyılda ele geçirildi. Bu topraklar arasında Amerika, Kanada, Hindistan ve Karayipler'in bazı bölümleri yer almaktaydı. 18. yüzyılda Britanya'yla uzun yıllardır süren rekabet, Quebec'in kaybedilmesi ve Hindistan'da Britanya üstünlüğünün kabul edilmesiyle sona erdi. 1815'te Fransa'nın elinde yalnızca Batı Hint Adaları'nın bir kısmı, Fransız Guyanası, Senegal ve Gabon kalmıştı. Ancak 19. yüzyılda İmparatorluk hızlı bir yeniden yükseliş dönemine girdi. Cezayir'in fethi başladı (1830) ve buna Uzakdoğu toprakları (Koçin Çini, Kamboçya ve Yeni Kaledonya) eklendi. "Afrika Talanı" sürecinde Tunus Fransız mandasına girdi (1881) ve 1912'ye kadar *Fas, *Madagaskar ve Fransız Somalilandı'yla (*Cibuti) birlikte *Fransız Ekvator Afrikası ve *Fransız Batı Afrikası'nın da katılmasıyla Fransa'nın 20 katı bir Afrika imparatorluğu ortaya çıktı. Öte yandan Britanya, Fransa'nın Mısır ve Sudan'daki emellerine set çekmiş ve Faşoda'daki gerginlik (1898) neredeyse iki ülke arasında savaşa yol açmıştı. Daha sonra iki ülke arasında gerçekleştirilen dostluk anlaşmasıyla uzlaşma sağlandı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra eski Alman sömürgeleri olan Togoland ve Kamerun, Suriye ve Lübnan'la beraber Fransız mandasına girdi (1923). II. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi ve savaş sonrası kurulan kısa ömürlü hükümetler, acilen yapılması gereken reformların önüne geçti. Bunun sonucunda hem Uzakdoğu hem de Afrika'daki imparatorluk kaybedildi. Çinhindi'nde komünist önder *Ho Chi Minh, Vietnam'da bir cumhuriyet kurdu (1945). Fransa, bu cumhuriyeti

tanımayı reddetti. Sıcak savaş (1946-54), Fransızların *Dienbienphu'yu teslim etmesi ve bunun neticesinde Kamboçya, Laos ve Vietnam'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sona erdi. Cezayir'de neredeyse bütün bir Fransa ordusu Arap ayaklanmasını bastırmayı başaramadı (1954). 1958'de artık *de Gaulle, Cezayir'in bağımsızlığının kaçınılmaz olduğunu görmüştü. Nitekim 1962'de Cezayir bağımsız oldu. İmparatorluk, 1946'dan itibaren Fransız Birliği bünyesinde devam etti. 1956'da bu yapının yerini *Fransız Milletler Topluluğu aldı. 1960'ta Afrika'da son kalan Fransız sömürgeleri de bağımsız olunca Topluluk kısa sürede işlevini yitirdi.

Fransız Milletler Topluluğu Fransız Birliği'nin yerini alan siyasi bir birlik. 1958'de kurulduğunda Topluluk; Fransa ülkesi, Fransa'nın denizaşırı illeri ve toprakları ile Afrika'daki 12 Fransız sömürgesini kapsamaktaydı. Bu bileşenlere "üye devletler" adı altında geniş özerklikler tanındı. 1960'ta bütün üye devletler bağımsız olunca işlevini kısa sürede yitirse de 1995'e kadar resmi olarak varlığını sürdürdü.

Fransız Yabancı Lejyonu Esas olarak yabancılardan meydana gelen bir Fransız gönüllü silahlı kuvveti. 1831'de *Louis Philippe, Cezayir'deki bir hafif piyade lejyonunu *regiment étranger* (yabancı lejyon) adı altında yeniden düzenledi. Lejyon, 19. yüzyılda birçok savaşta ve iki dünya savaşında da görev yaptı. 1962'de Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasının ardından Fransa'ya gönderildi. Lejyondaki askerlerin kökeni veya geçmişi hiçbir şekilde sorgulanmamaktadır; çünkü içtikleri yeminle lejyona mutlak bir biçimde bağlıdırlar. Hatta bu ilkeleri, resmi olmayan *legio patria nostra* ("bizim vatanımız lejyondur") sözüyle ifade edilmektedir.

Franz Ferdinand (1863-1914) Avusturya arşidükü ve İmparator *Franz Joseph'in veliahdı. Amacı Avusturya-Macaristan'ı üçlü bir monarşiye dönüştürerek bir Slav krallığını da buna dahil etmekti. Bu nedenle, Slavlara taviz verilmesini reddeden Macarların muhalefetine uğradı. Ayrıca yeni yeni ortaya çıkan ulusların imparatorluk bünyesinde bir geleceği olmadığını savunan aşırı Slav milliyetçileri de (Sırplar dahil) Franz Ferdinand'a tepkiliydi. 28 Haziran 1914'te Saraybosna'ya düzenlediği bir teftiş gezisi sırasında Franz Ferdinand, eşiyle beraber Sırp milliyetçisi Gavrilo Prinçip tarafından suikasta uğradı. Suikastın arkasından Avusturya'nın Sırbistan'a verdiği ültimatom, doğrudan I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesine yol açtı.

Franz Joseph (1830-1916) Avusturya imparatoru (1848-1916), Macaristan kralı (1867-1916). Franz Joseph, *1848 Devrimleri'nin ortasında, 18 yaşındayken tahta çıktı. Bütün milliyetçi beklentileri ezdi. Ancak daha sonra *Avusturya-Macaristan'ı kurarak (1867) Macarların isteklerine uymak durumunda kaldı. Yürüttüğü dış politika sonucunda Habsburg toprakları İtalya'ya kaptırıldı (1859 ve 1866) ve Almanlar üzerindeki nüfuz kaybedildi. Böylece Prusya'nın yükselişinin yolu açıldı. Bu durumu *Balkanlar'da telafi etmeye çalışan Franz Joseph, nihayetinde I. Dünya Savaşı'na neden olacak Slav muhalefetini tetikledi. Karısı Elisabeth, İtalyan anarşist Lucheni tarafından suikasta kurban gitti. Franz Joseph, toplumsal reforma karşı çıktı. İdari merkeziyetçiliği sürdürdü ve Slavların federasyon kurulmasına yönelik hedeflerine tavır aldı.

Fraser, Malcolm (John Malcolm Fraser) (1930- [143]) Avustralyalı Libera' i üyesi devlet adamı, başbakan (1975-83). 1955'te Avustralya tarihinin en genç milletvekili oldu. 1975'te Liberal Parti'nin başına geçmeden önce ordu, eğitim ve bilim ile savunma bakanlığı yaptı. Önceki yönetimin

143 Malcolm Fraser, 20 Mart 2015'te hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

genel vali tarafından dağıtılması üzerine başbakan olarak atandı; bir ay sonra göreve seçildi. İşsizliğin önüne geçemeyince hükümeti 1983'te çöktü. 2009'da Liberal Parti'den istifa etti.

Fraser, Peter (1884-1950) Yeni Zelandalı devlet adamı. I. Dünya Savaşı sırasında zorunlu askerliğe karşı çıktığı için hapse atıldı. Salıverilmesinin ardından Yeni Zelanda İşçi Partisi'ne katıldı. 1918'de milletvekili, 1933'te Parti'nin başkan yardımcısı ve 1940'ta başbakan oldu. 1949'a kadar başbakanlık görevini sürdürdü. Birleşmiş Milletler'in (1945) mimarlarından biri olan Fraser, hayatı boyunca eğitimde eşitlik ilkesine bağlı kaldı. Yeni Zelanda'nın çağdaş eğitim sistemi, Fraser'in en kalıcı eserlerinden biridir.

Frei, Edúardo (Edúardo Frei Montalva) (1911-82) Şilili devlet adamı, Şili devlet başkanı (1964-70). Başta tarım reformu ve o güne kadar ABD şirketlerinin denetiminde olan bakır sanayisinin "Şililileştirilmesi" olmak üzere izlediği politikalar cesurdu. Fakat enflasyonu ve gelir dağılımını dizginleyememesi taraftarlarının ona sırt çevirmesine neden oldu. Oğlu Edúardo Frei Ruiz-Tagle de bir dönem Şili devlet başkanlığı yaptı (1994-2000).

Frelimo Savaşı (1964-75) Mozambik Kurtuluş Cephesi'nde (Frelimo) birleşen *Mozambikli milliyetçi gruplar ile Portekiz ordusu arasında gerçekleşen bir savaş. Portekizliler, çatışmaları kontrol altına almayı başaramadı. 1968'e gelindiğinde Samora Machel, ülkenin beşte birini ele geçirmişti. Portekiz'in vahşice yürüttüğü terörle mücadele politikası uzlaşmayı imkânsız hale getirdi. 1974'te Portekiz, Mozambik'e bağımsızlığını verdi. Daha sonra Frelimo, yeni kurulan Mozambik Halk Cumhuriyeti'nde hâkim siyasi güç oldu.

Frémont, John Charles ("Rehber" olarak da bilinir) (1813-90) ABD'li kâşif ve siyasetçi. 1840'larda Rocky Dağları üzerinden Pasifik'e giden kullanılabilir durumda birkaç yol keşfetti. 1856'da girdiği başkanlık yarışını James Buchanan'a kaybetti.

French, John Denton Pinkstone, I. Ypres Kontu (1852-1925) Britanyalı feldmareşal. Sudan ve İkinci *Boer (1899) Savaşlarında kendini ispatlayan French, 1914'te Fransa'daki *Britanya Sefer Kuvvetleri'nin başkomutanlığına atandı. Lort *Kitchener'den aldığı talimatlarla Almanların Belçika ve Flaman bölgesindeki ilerleyişine karşı durdu. French ve ordusu, kendilerini bir anda içinde buldukları *siper savaşı için gerekli teçhizata sahip değildi. Aralık 1915'te French, Sir Douglas *Haig namına görevden çekildi. 1916'da İrlanda'da çıkan Paskalya Ayaklanması'nı bastırmak üzere iki bölük asker gönderdi. 1918-1921 arasında kraliyet İrlanda vekilliği yaptı. Bu dönemde İrlanda'da saldırı ve misilleme eylemleri sıkça görülmekteydi.

Freyberg, Bernard Cyril, I. Baron (1889-1963) Yeni Zelandalı general. Mesleği askerlik olan Freyberg, Kasım 1939'da Yeni Zelanda Sefer Kuvvetleri'nin başkomutanlığına atandı. Haziran 1941'de Yunanistan ve Girit'e yönelik başarısız Milletler Topluluğu seferine komuta etti. Kuzey Afrika ve İtalya'daki muharebelerde aktif görev yaptı. Komutanı olduğu Yeni Zelanda Tümeni, ağır kayıplar verse de sözü edilen cephelerde üstün başarı gösterdi. Freyberg, 1945-1952 arasında Yeni Zelanda genel valiliğinde bulundu.

Friedrich, I. (veya Friedrich Barbarossa, "Kızılsakal") (yak. 1123-90) Almanya kralı ve Kutsal Roma imparatoru (1152-90). İtalya ve papalığa diz çöktürmek için pek çok girişimde bulunmasına karşın 1176'da Legnano Muharebesi'nde nihai olarak yenilgiye uğratıldı. Üçüncü Haçlı Seferi sırasında Küçük Asya'da boğularak öldü.

Friedrich, I. (1657-1713) 1688'den itibaren Brandenburg elektörü, Prusya kralı (1701-13). Babası Büyük Elektör *Friedrich Wilhelm'in yeteneklerinden yoksun olan I. Friedrich, mali kaynakları gösteriş ve aşırılığa israf etti. 1700'de Kutsal Roma İmparatoru I. Leopold'u *İspanya Veraset Savaşı'nda destekledi ve onun onayıyla kendisini kral ilân etti. Kral unvanını Doğu *Prusya'daki topraklara dayanarak aldı. 1713'te Yukarı Gelders'i topraklarına kattı. İkinci eşi Sophie Charlotte'yle beraber Berlin'i geliştirdi ve Bilim Akademisi ile Halle Üniversitesi'ni kurdu.

Friedrich, II. (1194-1250) Kutsal Roma imparatoru (1220-50). I. *Friedrich'in (Barbarossa) torunu olan II. Friedrich, gücünün boyutları ve idari, askeri ve entelektüel yetenekleri dolayısıyla *Stupor Mondi* ("Dünya Harikası") lakabıyla da biliniyordu. 1215'te Almanların kralı, 1220'de Kutsal Roma imparatoru olarak taç giydi. Ancak hükümdarlığı dönemine papalıkla girdiği ve nihayetinde başarısızlığa uğrayan uzun bir iktidar mücadelesi damga vurdu. 1228'de Kudüs'e düzenlenen başarılı bir haçlı seferine önderlik etti. 1229'da Kudüs, Nasıra ve Beytüllahim'i Hıristiyanlığa kazandırdı. Papa IX. Gregorius tarafından iki kez aforoz edildi. İtalya'da karşısında Lombardiya Birliği'ni buldu. Almanya'daki prenslerin desteğini koruyabilmek için imparatorluk yetkilerinin önemli bir bölümünü onlarla paylaştı. Sicilya'da bir güç merkezi yaratabilmek için uğraştı ve 1231'de Melfi Nizamnamesi'yle bu süreci tamamladı. 1237'de Cortenuova'da Lombardiya Birliği'ni mağlup etti. Böylece Papa IX. Gregorius'un 1241'deki ölümünden önce onu rezil etti. Fakat arkasından gelen Papa IV. Innocentius'la uzlaşma girişimleri sonuç vermedi. Bunun üzerine IV. Innocentius, 1245'te Lyons Sinodu'nda Almanya'yı isyana çağırdı. 1250'de öldüğünde Friedrich'in iktidarı; isyan, papalığın propagandaları ve ordunun yenilgileriyle sarsılmaktaydı. Friedrich, vârislerine çözülmesi imkânsız sorunlar bıraktı. Sarayında faaliyet gösteren pek çok bilgin ve sanatçı kuzey İtalya şehirlerine göç ederek *Rönesans'ın öncüsü oldu.

Friedrich, II. (veya **Büyük Friedrich**) (1712-86) Prusya kralı (1740-86). Tahta çıkmasının ardından derhal Silezya üzerinde hak iddia etti. Böylece Avrupa'yı Avusturya Veraset Savaşı'na (1740-48) sürükledi. Yedi Yıl Savaşı'nda (1756-63) Fransa, Rusya, Avusturya, İspanya, İsveç ve Saksonya'dan oluşan koalisyona karşı Britanya ve Hannover'le saf tuttu. Prusya'nın konumunu güçlendirmeden önemli başarılar elde etti. Hükümdarlığı sona erdiğinde ülkesinin topraklarını ikiye katlamıştı. Sanat faaliyetlerinin seçkin hamilerinden biriydi.

Friedrich, III. (1415-93), Almanya kralı (1440-93), Kutsal Roma imparatoru (1452-93). Avusturya arşidükü sıfatıyla 1424'te *Habsburg topraklarını miras olarak aldı. Macaristan'da hanedanının çıkarlarını yükseltmeyi başaramadı. Sahip olduğu topraklar üzerinde hak iddia eden rakiplerinin ve 1453'te Konstantinopolis'in fethedilmesiyle daha da tehlikeli hale gelen Türklerin saldırılarıyla uğraşmak durumunda kaldı. Papalıkla iyi geçinen III. Friedrich, Roma'da papa tarafından taç giyen son Kutsal Roma imparatoruydu. Jan *Hus'un Bohemya ve Macaristan'daki destekçilerini ezme girişimleri halkta tepkiye yol açtı. Oğlu I. Maximilian'ın Gözükara *Charles'in kızı Marie'yle evliliğini ayarlayarak Habsburgların gücünü ciddi anlamda artırdı.

Friedrich, V. (**Kış Kralı**) (1596-1632) Pfalz elektörü (1610-20) ve Bohemya kralı (1619-20). 1613'te İngiltere hükümdarı I. James'in kızı Elizabeth'le evlendi. Daha sonra Alman Protestan Birliği'nin başına geçti. Kasım 1619'da II. *Ferdinand'ın indirilmesinin ardından kendisine yapılan teklif üzerine Bohemya tahtına çıktı. Bu

tarihten itibaren talihi *Otuz Yıl Savaşı'yla paralel gitti. Kasım 1620'de Beyaz Dağ Muharebesi'nde aldığı yenilgiden sonra bu savaşta şahsi olarak pek bir rol oynamadı. Lahey'e çekilerek Pfalz'ı terk etti. Büyük Britanya hükümdarı I. *George (1660-1727) V. Friedrich'in torunuydu.

Friedrich Wilhelm ("Büyük Elektör" olarak da bilinir) (1620-88) Brandenburg elektörü (1640-88). Otuz Yıl Savaşı'nın ardından gelen yeniden inşa ve yeniden yapılanma programı, başta ordunun güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin geliştirilmesi sayesinde, ülkeyi istikrara kavuşturdu. Prusya'nın 18. yüzyılda gücünü artırdığı dönemin temeli de böylece atılmış oldu. Dış politikada Friedrich Wilhelm, değişken stratejik ittifaklar kurarak bir güçler dengesi oluşturmayı amaçladı.

Friedrich Wilhelm, I. (1688-1740) Prusya kralı (1713-40). I. *Friedrich'in oğlu olan I. Friedrich Wilhelm, "soylu eğitim çavuşu" lakabıyla da bilinirdi. Katı bir Kalvinist olmasının yanında çalışkan ve şiddete eğilimli biriydi. Oğlu II. *Friedrich'e kötü muamele ettiği biliniyordu. Arkasında örnek bir idari yapı, dolu bir hazine ve etkili ve disiplinli bir ordu bıraktı. 1720'de Szczecin'i topraklarına kattı.

Friedrich Wilhelm, II. (1744-97) Prusya kralı (1787-97). II. *Friedrich'in yeğeni olan II. Friedrich Wilhelm, sınırlı yeteneklere sahip bir hükümdardı. Buna karşın sanat hamiliğiyle öne çıktı. Fransız Devrim Orduları'na karşı düzenlenen ilk seferlerde savaştı. Fakat daha çok Polonya'nın 1793 ve 1795 paylaşımlarında, başta Varşova olmak üzere, yeni topraklar kazanmasından endişe duydu.

Friedrich Wilhelm, III. (1770-1840) Prusya kralı (1797-1840). *Jena Muharebesi'ndeki yenilgisinin ardından Tilsit Antlaşması'nı (1807) imzalamaya zorlandı. Bu antlaşma sonucunda topraklarının yarısını yeni kurulan Vestfalya Krallığı ve Varşova Grandüklüğü'ne bırakmak durumunda kaldı. Friedrich Wilhelm, 1811'de Rusya'ya karşı savaşında *Napoleon'a katılmasına karşın Napoleon Moskova'dan geri çekilince Rusya ve Avusturya'yla askeri ittifak anlaşması imzaladı. 1807'den itibaren Stein ve Hardenberg'in önderlik ettiği reform çalışmalarına destek oldu. *Viyana Kongresi'nde Vestfalya ile Renanya ve Saksonya'nın çoğunu Prusya'ya geri kazandırdı. *Kutsal İttifak'a katıldı. Hükümdarlığının son dönemlerinde giderek daha da fazla gerici bir hükümdara dönüştü.

Friedrich Wilhelm, IV. (1795-1861) Prusya kralı (1840-61). Pederşahi bir hükümdar mizacına sahip olan IV. Friedrich Wilhelm, birleşik Almanya fikrinin şiddetli bir savunucusuydu. Ancak 1848 Frankfurt Parlamentosu tarafından öne sürülen düzeyde bir demokratik yapıyı kabul edemezdi (*bkz.* 1848 DEVRİMLERİ). Bu nedenle Alman Konfederasyonu'nun bir anayasal monarşiye dönüştürülmesi teklifini reddetti (1849). Friedrich Wilhelm, Prusya'da parlamento kurulmasına izin veren muhafazakâr bir anayasa yürürlüğe soktu. Fakat bu parlamentonun dokunulmazlıkları ve yetkileri kısıtlıydı. 1918'e kadar söz konusu parlamento faaliyetlerini sürdürdü.

Frigya Küçük Asya'nın orta batısında Bitinya'nın güneyinde yer alan antik bir bölge. Merkezi günümüzde Ankara'nın batısındaki Gordion kenti olan Frigya, MÖ 12. yüzyılda Hititlerin düşüşe geçmesi üzerine Küçük Asya'ya hâkim oldu. Frigya, 8. yüzyılda Kral Midas döneminde gücünün zirvesine ulaştı. MÖ 760 civarında Kimmerler tarafından fethedildikten sonra MÖ 6. yüzyılda zamanla Lidya Krallığı'na karıştı.

Frizler Denizcilikle uğraşan bir Cermen halkı. Roma döneminde Frizler,

Hollanda'nın kuzeyi ile Almanya'nın kuzeybatısında yaşamaktaydı. Roma'ya karşı MÖ 12 ile MS 69 arasında kalkıştıkları isyanlara dair anlatılanlar dışında haklarında pek bir şey bilinmemektedir. Bazı Frizler, 3. yüzyılda Britanya'da Roma ordusunda görev yaptı. 4. yüzyıla gelindiğinde Sakson egemenliğine girmişlerdi. *Franklar Frizleri zorla Hıristiyanlığa geçirmeye çalışsa da bu konuda esas başarıyı İngiltere'den gelen Aziz Wilfred'in misyonerlik faaliyetleri sağladı. Frizler, *Karolenj İmparatorluğu'nun bir parçası oldu ve 16. yüzyılda V. *Karl'ın (Şarlken) Habsburg İmparatorluğu'na katıldı. 1579'da istemeye istemeye de olsa II. *Felipe'ye karşı *Utrecht Birliği'ne girdiler. Bu yeni kurulan devlette bağımsız konumlarını sürdürdüler. 1747'ye kadar kendi yöneticilerini (*stadhouder*) seçtiler.

Froissart, Jean (yak. 1337-yak. 1410) Flaman şair ve saray tarihçisi. Dört kitaptan oluşan *Chroniques* eseri 1325-1400 arası Avrupa tarihinin ayrıntılı bir anlatısıdır. Froissart, çoğunlukla görgü tanıklığına dayanan kitaplarından ilkinde, başka bir tarihçi olan Jean le Bel'in (yak. 1290-yak. 1370) eserini aynen aktarmıştır. Başta İngiliz sarayı olmak üzere gerçekleştirdiği kapsamlı seyahatlere dayanan diğer kitapları ise *Yüz Yıl Savaşları sırasında yaşanan olayları anlatmaktadır.

Fronde (Fransızca "sapan" anlamına gelen *fronde* kelimesinden) Paris'te sokak çatışmalarına verilen isim. Özel anlamıyla, XIV. *Louis'in henüz reşit olmadığı 1648-1652 yılları arasında Fransa'da krallığın mutlakıyetine karşı çıkan iki isyanı ifade eder. İlk Fronde, Paris Bölge Mahkemesi'nin (*Parlement*) savaş vergilerine yönelik bir protestosu olarak başladı. Halk yığınları tarafından desteklenen eylemlere muhalif soylular da katıldı; hatta Fransa'nın düşmanı İspanya'yla gizli işbirliği yaptılar. Mart 1649'da barış yeniden sağlandı. İkinci Fronde 1651'de *Mazarin'in ukala ve küstah *Condé'yi tutuklamasıyla patlak verdi. Fransa'nın her yerinde soylular, sorumsuzca ve sersemce kavgaya tutuştu. Bazı kalburüstü hanımlar da bu kavgalarda kızıştırıcı bir rol oynadı. Mazarin Fransa'yı terk etse de Condé ve onun arkasındaki isyancı soylular kısa sürede halk desteğini kaybetti. Bunun üzerine Mazarin ülkeye dönebildi. Ordunun komutasını tekrar kralcı tarafa katılan Turenne vikontuna vererek kral adına Paris'i kurtardı. Ekim 1652'de Paris'teki Fronde sona erdi.

Fry, Elizabeth (Gurney) (1780-1845) Britanyalı hayırsever ve hapishane reformcusu. Londralı Kuveykır Joseph Fry'nin karısı olan Elizabeth Fry, sonraları Dostlar Cemiyeti'nde vaiz olarak tanındı. 1813'te Newgate Hapishanesi'ne yaptığı ziyaret sırasında gördüklerinden dehşete düştü ve kadın tutuklulara insanca muamele yapılması için mücadele etti. Bitmez tükenmez kararlılığı nihayetinde reformla sonuçlandı. Hapishane koşullarının ve akıl hastalarına yönelik tedavilerin iyileştirilmesini savunmak üzere diğer Avrupa ülkelerine de gitti. Ayrıca evsizler için yurtlar kurdu.

Fuchs, Klaus (Emil Klaus Julius Fuchs) (1911-88) Almanya doğumlu Britanyalı fizikçi. Fuchs, Nazi zulmünden İngiltere'ye kaçan bir komünistti. 1940'larda ABD'de atom bombasının geliştirilmesi sürecine dahil oldu ve burada edindiği gizli bilgileri SSCB'ye aktardı. Aynı faaliyeti Britanya'da Harwell'de bulunan Atom Enerjisi Araştırma Kurumu'ndaki üst düzey görevi sırasında da yürüttü. 1950-1959 yılları arasında hapis yattıktan sonra Doğu Almanya'ya geri döndü.

Fugger Güney Almanya'da bir banker ve tüccar ailesi. Fugger ailesi, Ortaçağ'da pek çok hükümdara borç sağladı. Aile, ilk kez Augsburg Dokumacılar Loncası Başkanı I. Jakob (1410-69) önderliğinde adını duyurdu. Ulrich (1441-1510) *Habsburglara önce giysi tedarik etti, daha sonra borç para verdi. 1510'dan itibaren ailenin reisli-

ğini II. Jakob (1459-1525) yaptı. II. Jakob, I. *Maximilian ve V. *Karl'a (Şarlken) çok büyük meblağlarda borçlar verdi. 1519'da Karl'ın *Kutsal Roma imparatorluğuna adaylığını finanse etti. Ailenin kaynakları Almanya'daki gümüş ve cıva madenleriydi. Sonraları Güney Amerika'daki İspanya İmparatorluğu'ndan da gelir elde edilmeye başlandı. Ailenin, *papalığın maliyesinde ve *endüljans satışında da çok önemli rolleri vardı. Fuggerler, soylu aileler arasına alındı ve 1546'da refahının zirvesine çıktı. Arkasından gelen Habsburgların iflasları ve *Otuz Yıl Savaşı'nın yarattığı tahribat, ailenin konumunu zayıflattı. Aile, sahip olduğu çok sayıda mülkü zekice yöneterek kalan servetini korumayı başardı.

Fujivara Mensupları Japon imparatorlarının hamiliğinden faydalanan soylu bir Japon ailesi. 858'de Fujivara Yoshifusa, bir çocuk imparatora naiplik yapan hanedan dışı ilk kişi oldu. Kısa sürede bütün imparatorların bir Fujivara naibine sahip olması gelenek haline geldi. Yaklaşık üç yüzyıl boyunca Fujivara ailesi, Kyoto'daki saraya hâkim oldu. Aile, kızlarını imparatorluk hanedanı üyeleriyle evlendirerek gücünü pekiştirdi. Fujivara döneminde (geç 9. yüzyıl ile geç 12. yüzyıl arası) sanat ve edebiyat alanında büyük gelişmeler yaşandı. Bir saray hanımefendisi olan Lady Murasaki, Japonya'nın en bilinen klasik romanı *The Tale of Genji*'yi[144] (yak. 1001-15) yazdı. Ancak Prens *Şotoku'nun 7. yüzyılda oluşturduğu merkezi idarenin çözülmesiyle birlikte feodal denebilecek bir yapı ortaya çıkmaya başladı. Vergiden muaf toprak sahipleri çoğaldı; savaşçı aileler öne çıktı. *Kamakura Şogunluğu'nun kurulması, Fujivara saltanatının sonunu getirdi. Buna rağmen aile, 19. yüzyıldaki Meiji dönemine kadar saraya yönetici yetiştirerek önemini korudu.

Fulani İmparatorluğu (Sokoto) Batı Afrika'da İslami bir imparatorluk. Sığır çobanlığı yapan göçebe Fulani halkı, 18. yüzyılın sonlarında kendisini Müslüman olarak tanımlayan Hausa devletleriyle temas kurdu. Bir din adamı olan Usman dan Fodio (1754-1817), Hausa devleti Gobir'in Degel kentinde bir bilginler topluluğu oluşturmuştu. Devletin yeni sultanı 1802'de Osman'ın müritlerini köleleştirince çatışmalar baş gösterdi. Osman, "müminlerin emiri" ilân edilerek cihat kararı alındı. Sonuçta bütün Hausa devletleri çöktü. 1810'a gelindiğinde Osman, şeriatın emirlerine göre yönetilen devasa bir imparatorluk kurmuştu. Hausa devletlerindeki yozlaşmanın yerini yüksek kamu ahlakı aldı. Geniş kesimlere eğitim imkânı sağlandı. 1815'te Osman hükümdarlıktan çekilerek yerine oğlu Muhammed Bello'yu atadı. Bello, daha önce inşa ettiği Sokoto kentinin sultanı olmuştu. İmparatorluğun sınırlarını büyük çapta genişletti. Batı Bornu'da hâkimiyet kurdu ve *Oyo Yoruba İmparatorluğu'na doğru yöneldi. Uzun vadeli bazı hedeflerinden artık uzaklaşsa da Fulani İmparatorluğu, Bello'dan sonra da varlığını sürdürdü. 19. yüzyılın sonlarında Britanya'nın İmparatorluk üzerindeki nüfuzu giderek arttı. 1903'te Kano ve Sokoto yağmalanınca İmparatorluk'un sonu geldi. Buna karşın ilk yüksek komiser Frederick Lugard'ın tesis ettiği dolaylı yönetim sisteminde emirlikler hayatta kalmayı başardı.

Fulbright, James William (1905-95) ABD'li siyasetçi. *Yalnızlık politikasının ilk karşıtlarındandı. 1959-1974 arasında Senato Dış İlişkiler Komitesi'nin başkanlığını yürüttü. 1960-1970'lerde ABD dış politikasının faal olarak karşısında durdu. Özellikle ABD'nin *Vietnam Savaşı'na dahil olmasını sert biçimde eleştirdi. Kongre'yi başkanın ABD'yi savaşa sokma yetkileri üzerinde daha sıkı denetimde bulunması yönünde uyardı. Kendisi de bir Rhodes bursiyeri olan Fulbright, 1946'da ABD ve diğer ülkeler arasında öğrenci ve öğretmen değişimine fon sağlayan Fulbright Yasası'nın hazırlayıcısıdır.

144 Genji'nin Hikâyesi. (ÇN)

Func 1504-1505 civarında Sennar kentiyle birlikte Amara Dunkas tarafından kurulan bir Sudan krallığı. Arka arkaya başa gelen hükümdarlar, krallığı Cezire ve güney Kurdufan'a doğru genişletti. Etiyopya'yla iki savaş yapıldı. 17. yüzyılda hükümdarlığı büyük bir köle ordusu ayakta tuttu. Bu yüzyılın ardından Func Krallığı gerilemeye başladı. Halihazırda kendi içinde bölünen devlet 1821'de Mısırlılar tarafından işgal edilince Func kralı direniş göstermedi.

fusilier Aslen 17. yüzyıl Fransız ordusunda "fusil" (gelişmiş bir çakmaklı tüfek) kullanan askerlere verilen isim. Seçkin bir birlik olan *fusiliers du roi*[145] ilk başlarda süngüyle kuşanıyordu. Daha sonraları *fusilier* ismi, makineli tüfekçiler de dahil olmak üzere çeşitli piyade alaylarına verilmeye başlandı.

fyrd Anglosakson krallarının hizmetindeki özgür erkeklerden oluşan askeri kuvvete verilen isim. 7. yüzyıldan itibaren askerlik hizmeti, bütün özgür erkeklerin üç yükümlülüğünden (*trinoda necessitas*) biriydi. Diğer ikisi ise kalelerin korunması ve yol ile köprülerin bakımıydı. *Fyrd* birliklerinin silah altına alındığı *shire* dışında görev yapması pek sık rastlanan bir durum değildi. Büyük *Alfred tarafından düzenlenen sistem, Norman kralları döneminde dahi aynı isimle anıldı. II. Henry, Arms Kararıyla (Assize) (1181), I. Edward da Winchester Nizamnamesi'yle (1285) *fyrd* birliklerini yeniden örgütledi. *Fyrd*, zaman içinde *milis kuvvetine dönüştü.

145 Fransızca "kralın fusilier'leri" anlamında. (ÇN)

G

G-8 Dünyanın en büyük sekiz sanayileşmiş demokrasisinden oluşan bir topluluk. Önceden G-7 olan grup, 1998'de Rusya'nın katılmasıyla G-8 adını aldı. G-7, 1975'te dünya ekonomisinde büyüme ve istikrarı geliştirme çabalarını eşgüdümleme ve dünyanın önemli döviz kurlarını dengede tutma amacıyla oluşturuldu. İlk beş üyeye (Fransa, Japonya, Birleşik Krallık, ABD ve Batı Almanya) 1976'da Kanada ve İtalya katıldı. 1977'de Avrupa Topluluğu gözlemci statüsü elde etti. Topluluğun 1991 zirvesine, dönemin Sovyetler Birliği Cumhurbaşkanı Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nin serbest piyasa ekonomisine geçişi üzerine zirve sonrası yapılacak tartışmalara davet edilmesi damga vurdu. G-8'in kalıcı bir merkezi olmamasına karşın üye ülkelerin maliye bakanları ve merkez bankası başkanları arasında düzenli toplantılar yapılmaktadır. G-8 devlet başkanları yıllık toplantısının önemi de giderek artmaktadır. Bu zirvelerde artık önemli dış politika başlıkları da değerlendirilmektedir. Ancak G-8, Rusya'nın Kırım'ı ilhakı üzerine 2014'te askıya alınmıştır.

G-20 Dünyanın en büyük 20 sanayileşmiş ve gelişmekte olan gücünden oluşan bir topluluk. 1999'da *G-8'in çerçevesini sanayileşmiş ülkelerin dışına doğru genişletme amacıyla oluşturulan G-20'nin üyeleri; Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Arjantin, Avrupa Birliği, Avustralya, Birleşik Krallık, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan ve Türkiye'dir. G-20, 2008'de *Kredi Krizi'ne karşı alınacak uluslararası tavrı belirlemek üzere düzenlenen olağanüstü toplantıyla önemini gösterdi.

Gabon

Başkent:	Librevil
Yüz ölçümü:	267.667 km²
Nüfus:	1.640.286 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%55,0-%75,0 Hıristiyan; Müslüman ve geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	Fang, Punu, Nzebi, Obamba ve diğer kabileler
Diller:	Fransızca (resmi), Fang, Myene, Nzebi, Punu, Bandjabi
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Afrika'nın Atlantik kıyısında yer alan ekvatoral bir ülke. Komşuları Ekvator Ginesi, Kamerun ve Kongo'dur.

Fiziki Gabon'un kıyı şeridi boyunca lagünlere, bataklıklara, büyük petrol ve doğalgaz yataklarına rastlanır. Kalın bir yağmur ormanları örtüsüyle kaplı geniş bir ovadan merkezi nehir vadisini çevreleyen bir platoya doğru rakım yükselir. Nehrin ağzına

yakın bölgelerde bu bitki örtüsü yerini savana bırakır.

Ekonomi 1970'lerde keşfedilen petrol, Gabon'u en zengin Afrika ülkelerinden biri yapsa da gelir dağılımında büyük bir dengesizlik vardır. Diğer ihraç malları kereste, manganez ve uranyumdur. Devlet, ekonomiyi çeşitlendirmek amacıyla ülkeye yatırım çekmeye çalışmaktadır.

Tarih 1839'da Fransızlar, köle ticaretini bastırmak üzere Gabon'u bir deniz üssü yaptı. Daha sonra ülkede bir Fransız kolonisi oluşturuldu; ülkedeki nadir ormanlar, altın, elmas, diğer madenler ve petrol sömürüldü. 1958'de Gabon, Fransız Milletler Topluluğu bünyesinde özerk, 1960'ta tam bağımsız oldu. Neredeyse tamamen doğal kaynaklarına dayanarak Afrika'daki en hızlı büyüme oranlarından birini yakaladı. Bağımsızlığın ilk zamanlarındaki siyasi istikrarsızlık döneminin ardından Omar Bongo, 1967'de devlet başkanı seçildi ve 2009'daki ölümüne kadar iktidarını korudu. 1990'da çok partili siyasete dönülmesine karşın Bongo ve başında olduğu Demokrat Parti, pek çok kimse tarafından hileli olduğu düşünülen art arda seçimlerle iktidarı yeniden elde etti. Omar Bongo öldükten sonra oğlu Ali Bongo devlet başkanı seçildi.

Gadsden Satışı (1853-54) ABD'nin bazı Meksika topraklarını elde ettiği bir anlaşma. *Meksika-Amerika Savaşı'nın ardından ve ABD'nin güneybatısı boyunca bir kıtalararası demiryolu inşa edilmesi yönünde yapılan baskılar sonucunda Başkan *Pierce yönetimi, Senatör James Gadsden'i Meksika-ABD sınırının yeniden belirlenmesini müzakere etmek üzere gönderdi. Müzakereler sonucunda Gila Nehri'nin güneyinde yer alan Mesilla Vadisi'ndeki 76.767 kilometrekarelik bir şerit 10 milyon dolar karşılığında ABD tarafından satın alındı. Bu bölgeyle beraber ABD anakarasının bugünkü sınırlarına ulaşılmış oldu.

Gage, Thomas (1721-87) Britanyalı general. Flaman bölgesi, *Culloden ve *Fransa ve Kızılderili Savaşları'ndaki hizmetlerinden sonra 1763'te Britanya'nın Amerika komutanı olarak atandı. Önce sınır savunmasından sorumlu olan Gage, daha sonra New York ve Boston gibi kentlerdeki ayaklanmaları bastırmakla görevlendirildi. 1774'te Baskı Yasalarını uygulamak üzere Massachusetts valisi oldu. Ancak Lexington ve Concord Muharebelerini eline yüzüne bulaştırdı ve *Bunker Hill Muharebesi'nden sonra istifa etti.

Gaiserik *Bkz.* GENSERİK.

Gaitskell, Hugh Todd Naylor (1906-63) Britanyalı siyasetçi. 1945'te Parlamento'ya girerek maliye bakanlığı (1950-51) dahil olmak üzere ekonomik işlerle ilgili birkaç hükümet görevinde bulundu (1945-51). İşçi Partisi'nin lideri oldu (1955-63). Partisinin ılımlı sağ kanadını temsil eden Gaitskell, 1944-1951 arasındaki sosyal devlet yasalarını destekledi, özel ve kamu maliyesi arasında bir denge kurulmasının gerekliliğine inandı. *Süveyş Kanalı meselesinde hükümete karşı özellikle sağlam bir tavır aldı. Ayrıca partisindeki tek taraflılık yanlılarına yönelik kararlı bir tutum sergiledi.

Galler (Galce Cymru) Büyük Britanya'nın batı bölümü ve *Birleşik Krallık bünyesinde yer alan bir ülke. Galler, kuzeyden güneye aşağı yukarı 225 kilometre, batıdan doğuya 60 ila 160 kilometre uzunluğundadır. Doğuda İngiltere'yle sınırı bulunmaktadır. Marches denilen bu sınır bölgesi; tepeler, ormanlar ve kıvrımlı nehirlerle bölünen çayırlık bir alandır. Buradan yükselen Cambria Dağları, ülkenin orta kesimlerine kadar uzanır. Güneydoğuda Brecon Beacons dağları ve kömür yatakları görülürken güneybatıda kayalık sahilleriyle Pembroke Yarımadası'na rastlanmaktadır. Kuzeybatıda ise Snowdonya bölgesi yer

alır. Ülkede kömür ve kayağantaş yatakları bulunurken su önemli bir doğal kaynaktır. Kömür madenciliği ve çelik üretimi, 1980'lere kadar Galler'in başlıca ekonomik faaliyetleri olmuştur. Bu tarihlerden itibaren kömür damarlarının azalmasıyla madenlerin büyük bir kısmı kapatılmıştır. Günümüzde Güney Galler, elektronik malların üretiminde önde gelen bir merkezdir. Petrokimya sanayisi Güney Galler'deki derin su limanı Milford Haven çevresinde yoğunlaşmaktadır. Ormancılık ve çiftçilik, başta küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık olmak üzere, önemini korumaktadır. Köken olarak Kelt olan Galler halkı, *Druidlere karşı Anglesey'e kadar ilerleyen Romalılara direniş gösterdi. Ülkenin nüfusu, *Sakson istilalarından kaçarak Galler'e sığınan (yak. 400) Britanyalı göçmenlerle arttı. 7. yüzyıla gelindiğinde Galler, Cornwall ve İskoçya'daki diğer Kelt topraklarından tecrit olmuştu. Hıristiyanlık, Aziz Illtud ve Aziz *David gibi misyonerlerce Galler'in dört bir yanına yayıldı. Öte yandan siyasi olarak Galler toprakları bölünmüş durumdaydı. Pek çok farklı kabile, krallık ve yetki alanı vardı. Gwynedd, Deheubarth, Powys ve Dyfed en büyük krallıklar olarak öne çıktı. Dikkate değer hükümdarlardan biri olan Hwyel Dda (İyi Hwyel), genellikle önemli bir kanunnameyle birlikte anılmaktadır.

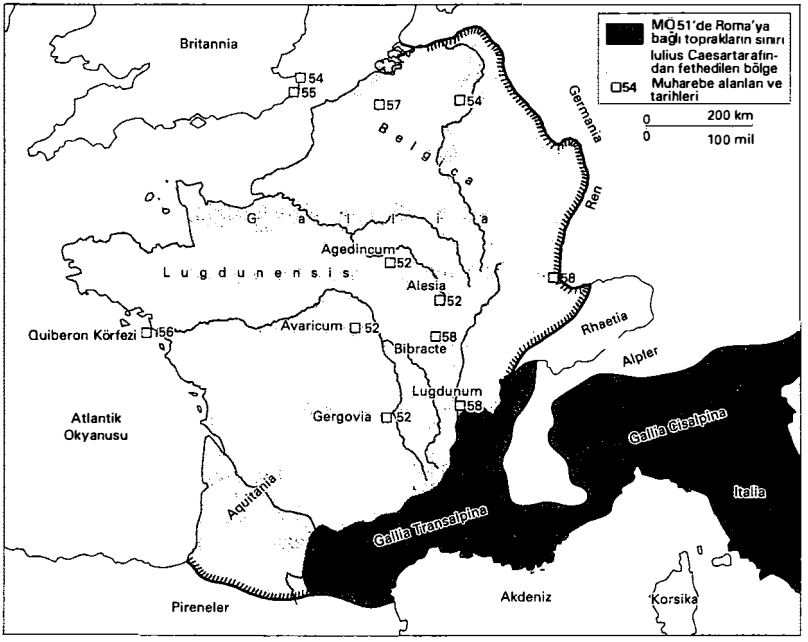
11. yüzyıldan itibaren Normanlar, Galler'in büyük bölümünde koloniler kurdu, ülkeyi feodal sisteme geçirdi ve Kilise'yi Katolikliğe geçirdi. Buna karşın yerli Gal halkı, kendi yasalarını ve kabile örgütlenmesini korudu. Birkaç ayaklanma çıksa da bu ayaklanmalar bastırıldıkça İngiliz krallarının ülke üzerindeki denetimi sıkılaştı. 1194-1240 arasında hükümdarlık yapan *Llywelyn ap Iorwerth (Büyük Llywelyn) ülkeye belli bir düzeyde bağımsızlık getirdi. Ancak 1277'de I. *Edward'ın Galler'i istilası, ayrı bir Gal devleti ümitlerini sona erdirdi. 1282'de II. Llywelyn öldürüldü ve 1301'de Caernarfon'lu Edward (II. *Edward) Galler prensi yapıldı. Bu tarihten itibaren Galler; prenslik, kraliyet toprakları ve fiilen bağımsız *marcher* lortları arasında bölündü. 15. yüzyılın başlarında Owen *Glendower'in başarısız isyanı, Gal halkının bağımsızlık arzusunu yeniden canlandırmasına karşın Gal kökenli VII. *Henry'nin oğlu VIII. *Henry, 1536'da Galler'i İngiltere'yle birleştirerek ülkeyi İngiliz yargı ve yasama sistemlerine dahil etti. Gal kültürü, soyluların ve kilisenin İngilizleştirilmesi sonucunda eridi. Diğer yandan halkın çoğunluğu, 19. yüzyıla kadar sadece Galce konuşmaya devam etti. 1588'de yayımlanan Kitab-ı Mukaddes'te Galce standart bir biçime kavuşmuştu. Özellikle Baptistler ve Metodistler olmak üzere *Nonkonformistlerin ülke üzerindeki büyük etkisi nedeniyle, Anglikan Kilisesi'nin resmi konumu Galler siyasetinin ana tartışma konusu haline geldi. Bunun sonucunda 1920'de Anglikan Kilisesi'nin resmi statüsü iptal edildi. Rebecca İsyanları'nda vücut bulan Galler kırsalındaki toplumsal huzursuzluklar, ciddi boyutta göçlere yol açtı. *Sanayi Devrimi, Güney Galler'e refah getirse de 1930'lardaki *Büyük Bunran döneminde pek çok insan işini kaybetti. 1980'lerden itibaren kömür yataklarının büyük oranda kapatılmasıyla işsizlik daha da şiddetlendi. Bu durum, sanayinin çeşitlendirilmesine rağmen önemli bir sorun olarak kaldı. Hâlâ varlığını sürdüren siyasi, kültürel ve dilsel milliyetçilik; *Plaid Cymru partisi, Ulusal Eisteddfod ve Gal dili kampanyalarında kendini göstermektedir. 1979'da düzenlenen bir referandumda Gal halkı, Birleşik Krallık'ın Galler'e kısmi yetki devrinde bulunmasını reddetti. 1997'deki ikinci referandum sonucunda bu karar, düşük bir çoğunlukla tersine çevrildi ve 1999'da Galler Meclisi kuruldu.

Galler Milliyetçi Partisi *Bkz.* PLAID CYMRU.

Galler prensi *Bkz.* CHARLES, PRENS.

Galya Günümüzde Fransa, Belçika, güney Hollanda, güneybatı Almanya ve kuzey İtalya'yı kapsayan eski bir bölge. Galya'nın yerleşimcileri, MÖ 900'da Ren Nehri üzerinden bölgeye göç etmeye başlayan Keltlerdi. MÖ 400'den başlayarak Keltler, Alpler'in güneyine doğru yayılarak Etrüskleri yerinden etti. Alpler'in güneyindeki bölüm MÖ 222'de Romalılar tarafından fethedildi. Romalılar buraya **Cisalpin** Galya ismini verdi. Alpler'in kuzeyinde kalan ve Transalpina Galya olarak isimlendirilen bölümü ise MÖ 58 ve 51 arasında Iulius Caesar (Jül Sezar) fethetti. MS 5. yüzyıla kadar burası da Roma egemenliğinde kaldı. Bazı kesimleri önceki yüzyılda Romalıların eline geçen Transalpina Galya'daki güney eyaletleri, *Gallia Narbonensis* olarak anıldı.

Galya Savaşları MÖ 58-51 arasında gerçekleşen Iulius *Caesar'ın (Jül Sezar) seferlerine verilen isim. Bu seferler sonucunda Ren Nehri'nin batısında kalan Orta ve Kuzey Avrupa'da (*Galya) Roma hâkimiyeti kuruldu. Transalpina Galya'yı geçen Caesar; güney ve doğudaki Cermen kabileleri; kuzeyde Belgae halkını ve batıda Veneti kabilesini püskürttü. Roma'nın bu önemli doğal sınırındaki egemenliğini ortaya koymak üzere Ren Nehri'ni bile geçti. Hızla ve merhamet göstermeden ilerleyen, kabileler arasındaki ayrılıklardan faydalanan Caesar, kuzey ve batı sahillerine hâkim oldu. Belgae halkının sığınağı ve Roma'ya yönelik bir tehdit olarak görülen Britanya'yı iki defa istila etti (MÖ 55 ve 54). MÖ 53-52 kışında *Vercingetorix, merkezi Gal kabilelerini olağanüstü bir

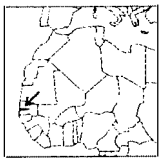

Galya Savaşları (MÖ 58-51) MÖ 58'de Galya Savaşları'na giriştiğinde Iulius Caesar, Cisalpin Galya'nın valisiydi. Caesar'ın Bibracte'de Helvet kabilesine karşı kazandığı zafer, arka arkaya gelen seferler dizisindeki ilk fetihti. Belgae kabilelerinin en güçlüsü olan Nervii 57'de mağlup edildi ve 56'da Quiberon Körfezi'nde Veneti kabilesinin isyanı bastırıldı. İlk başlarda kazanılan bu zaferlerin arkasında daha üstün örgütlenme ve askerlik dehası yatıyordu. Ancak 52'de Caesar, en büyük sınavıyla karşı karşıya kaldı. Galyalılar, Vercingetorix önderliğinde birleşmişti. Bu isyan Alesia'nın kuşatılmasıyla ezildi ve arkasından Galya bir Roma eyaleti oldu.

birliğe kavuşturdu. Uzun ve sert bir savaşın ardından Caesar, Vercingetorix'i ve haleflerini yenilgiye uğrattı. Vercingetorix idam edildi. Caesar'ın savaş zamanı gönderdiği emirlerden oluşan *Gallia Savaşı* kitabı bu dönemde yaşanan olaylar hakkında en kapsamlı eserdir.

Gambiya

Başkent:	Banjul
Yüz ölçümü:	11.295 km²
Nüfus:	1.883.051 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 dalasi = 100 butut
Dini yapısı:	%90,0 Müslüman; %8,0 Hıristiyan; %2,0 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%42,0 Mandinka; %18,0 Fulani; %16,0 Volof; %10,0 Jola; %9,0 Serahuli
Diller:	İngilizce (resmi), Mandingo, Volof, Fulani, yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Afrika kıyısında bir ülke.

Fiziki Gambiya, Gambiya Nehri boyunca 320 kilometre batıdan doğuya doğru uzanır. Etrafı tamamen Senegal'le çevrilidir. Nehrin iki tarafında da genişlik yaklaşık 24 kilometreyi geçmez.

Ekonomi Gambiya ekonomisi yer fıstığının yetiştirilmesi, işlenmesi ve ihracatına bağımlıdır. Balıkçılık, turizm ve yurtdışındaki Gambiyalıların gönderdiği paralar da önemli bir yer tutar.

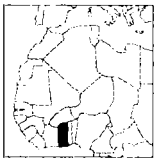
Tarih Ülkedeki kolonileşme Britanya'nın 1816'da Banjul'da inşa ettiği bir kaleyle başladı. Britanya, burayı köle ticaretine karşı bir üs olarak kurmuştu. Adı Bathurst olarak değiştirilen yeni kent, 1821'de *Sierra Leone egemenliğine bırakıldı.
Gambiya, 1843'te Britanya sömürgesi oldu. Komşu Senegal'de yaşanan Soninki-Marabout Savaşları, ciddi sıkıntılara yol açtı ve 1889'da İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle sona erdirildi. 1893'te bir Britanya protektorası kuruldu. Gambiya; 1965'te Milletler Topluluğu'nun bağımsız bir üyesi, 1970'te cumhuriyet oldu. Ülkenin ilk devlet başkanı Sir Dawda Kairaba Jawara'ydı. 1982'de Gambiya ve Senegal, Senegambiya isminde kısıtlı bir konfederasyon oluştursa da bu yapı 1989'da çöktü. 1994'te Jawara, Teğmen Yahya Jammeh önderliğinde bir askeri darbeyle devrildi. 1996'da devlet başkanı seçilen Jammeh; 2001, 2006 ve 2011 seçimlerinde de aynı başarıyı elde etti. 2013'te Gambiya, *Milletler Topluluğu'nu terk etti.

gambot diplomasisi Bir ülkenin diğer bir ülkeye yönelik isteklerini kabul ettirebilmek için uyguladığı, güç kullanma tehdidiyle desteklenen diplomatik yönteme verilen isim. Kavram, özellikle 19. yüzyıla atıfla kullanılmıştır. Bu dönemde, başta Britanya olmak üzere büyük deniz devletleri, çıkarlarını yükseltmek için donanma güçleriyle küçük veya zayıf ülkelere baskı kurdu. Ayrıca gambot diplomasisi ifadesi, Britanya Dışişleri Bakanı Lort Henry John *Temple (Lort Palmerston) tarafından, Çin'le yapılan *Afyon Savaşları sırasında zikredildi. 1882'de Mısır'da bir Britanya filosu, milliyetçi bir hareketi ezmek amacıyla İskenderiye'yi bombaladı. 1900'de Çin'deki *Boksör Ayaklanması'nda Avrupa ülkeleri, kendi çıkarlarını korumak ve isyancıları cezalandırmak adına güçlerini birleştirdi. Gambot diplomasisi, 1898'de ABD tarafından Filipinler'de de uygulandı. Latin Amerika'ya ABD politikalarının dayatılması bugün yine gambot diplomasisiyle sağlanmaktadır.

Gamelin, Maurice Gustave (1872-1958) Fransız general. I. Dünya Savaşı'nda kurmay subay olan Gamelin, başarıyla sonuçlanan *Marne Muharebesi'nin (1914) planlanmasına katkı sundu. Ayrıca savaş boyunca ülkesine üstün başarıyla hizmet etti. II. Dünya Savaşı'nda Müttefik kuvvetler başkomutanlığı yaptı. Almanların Ardenler Taarruzu'na hazırlıksız yakalanınca emrindeki kuvvetler felakete sürüklendi. Mayıs 1940'ta Gamelin'in yerine General *Weygand göreve getirildi.

Gana

Başkent:	Akra
Yüz ölçümü:	238.533 km²
Nüfus:	25.199.609 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 cedi = 100 peseva
Dini yapısı:	%71,2 Hıristiyan; %17,6 Müslüman; %5,2 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%47,5 Akan; %16,6 Mole-Dagbon; %13,9 Eve; %7,4 Ga-Dangme; %5,7 Gurma
Diller:	İngilizce (resmi), Asante, Eve, Fante yerel dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Milletler Topluluğu, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Bağlantısızlar Hareketi, Afrika Birliği (AfB), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Bir Batı Afrika ülkesi. Güneye bakan bir kıyı şeridine sahiptir. Komşuları batıda Kotdivuar; kuzeyde Burkina Faso; doğuda Togo'dur.

Fiziki Gana'nın düz ve kumlu kıyılarının arkasında fundalık ve çimenle kaplı engebeli ovalar yer alır. Bunun tek istisnası, hafif yağışların sık ormanlar yarattığı batı kesimleridir. Ormanlık bölge, kuzeydeki Aşanti Platosu'na doğru uzanmakta; manganez, boksit ve altının yanı sıra kakao ve tropik kereste ürünlerini sağlamaktadır.

Ekonomi 2010'da denizden çıkarılmaya başlanan petrol, ülkenin birincil ihracat kalemidir. Diğer yeraltı kaynakları arasında altın, manganez, elmas ve boksit bulunur. Boksitin eritilmesiyle elde edilen alüminyum dahil olmak üzere bu madenlerin hepsi ihraç edilmektedir. En çok istihdam tarım sektöründedir. Kakao ana ihracat ürünüdür. Gana'nın elektrik üretiminin büyük bir kısmı su gücünden elde edilmektedir.

Tarih Günümüzde Gana'nın bulunduğu topraklar, Ortaçağ'da birkaç krallıktan oluşuyordu. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Portekizliler ve diğer Avrupalılar, bölgeyle ticari ilişkiler kurdu ve buraya Altın Sahili ismini verdi. 16. yüzyıldan başlayarak Gana, köle ticaretinin merkezi haline geldi. Britanya, zaman içinde etkisini artırarak bölgede hâkimiyet kurdu. 1850'de Britanya Sömürge Dairesi, Danimarka'nın ülkede kalan topraklarını satın aldı. Ayrıca *Fanti Konfederasyonu koruma altına alındı. 19. yüzyıl boyunca iç kesimlere *Asante Konfederasyonu hâkimdi. 1824 ve 1874'te Aşanti'yle yapılan savaşların ardından Britanya, başkent Kumasi'yi işgal etti. Böylece Altın Sahili sömürgesi kurulmuş oldu. Arkasından Britanya, 1896 ve 1900'de Aşanti'yle tekrar savaştı. 1920'den sonra madencilik ve kakao sanayisine dayanan bir ekonomik büyüme yaşandı. Buna misyon okullarının yüksek düzeyli eğitimi de eklenince özerklik talebini dillendiren entelektüel bir kesim ortaya çıktı. Pek çok Ganalının savaştığı II. Dünya Savaşı'nın ardından Akra'da anayasa tartışmalarına yol açan ciddi ayaklanmalar (1948) gerçekleşti. 1957'de Altın Sahili ve doğudaki Britanya Togolandı birleşerek bağımsız Gana Cumhuriyeti'ni oluşturdu. Kwame *Nkrumah önderliğin-

deki ülke, Britanya'nın bağımsızlık tanıdığı ilk Afrika sömürgesi oldu. Nkrumah, ülkeyi bir tek parti devletine dönüştürdü. Ekonomik sorunlar, siyasi baskılara karşı duyulan tepki ve kötü yönetim Nkrumah'ın 1966'da ordu tarafından devrilmesine neden oldu. Ancak ekonomik ve siyasi sorunlar devam edince Gana'da istikrar bozuldu. Arka arkaya gelen darbelerden sonra Hava Teğmen Jerry Rawlings (1942-) önderliğindeki bir grup genç subay 1979'da iktidarı ele geçirerek üç eski devlet başkanını idam etti ve sivil bir hükümet kurdu. Bu girişim de başarısız olunca Rawlings, Aralık 1981'de iktidara yeniden el koydu. Anayasayı askıya aldı ve kendi kurduğu Geçici Milli Savunma Konseyi'nin başkanı oldu. 1980'lerde IMF desteğiyle Gana, yeniden belli bir ekonomik ve siyasi istikrara kavuştu. Nisan 1992'de siyasi partileri yasallaştıran yeni bir anayasa benimsendi. Kasım 1992'de Rawlings, Ulusal Demokrasi Kongresi'nin (NDC) adayı olarak çok partili devlet başkanlığı seçimlerinden zaferle çıksa da muhalefet sonuçlara itiraz etti. 1993'te yemin ederek devlet başkanlığı koltuğuna oturan Rawlings, 1996'da yeniden seçildi. 2000 seçimlerinde yarışa katılmayan Rawlings'in yerine muhalefetin adayı John Kufuor devlet başkanı oldu. Kufuor, 2004'te bir seçim daha kazandı. 2008'de John Mills seçilince NDC, devlet başkanlığını yeniden elde etti. Mills'in devlet başkanlığı yaptığı dönemde ölmesi (2012) üzerine Devlet Başkan Yardımcısı John Mahama göreve geldi. Mahama, aynı yılın sonlarında devlet başkanı seçilmeyi başardı.

Gana Krallığı Günümüzde doğu Senegal, güneybatı Mali, kuzey Gine ve güney Moritanya'daki topraklarda hüküm süren eski bir krallık. Yaklaşık 800 gibi erken bir tarihte Fezari, Gana'yı "altın ülkesi" ismiyle anıyordu. Geleneksel anlatıya göre ülkeyi Muhammed'den önce 22, Muhammed'den sonra 23 prens yönetti. 990'da Gana kralı, Berberi topraklarını fethederek altın, tuz ve kervan ticaretine hâkim oldu. Krallık, 1054'te *Murabıtlar tarafından yıkıldı. 1957'de ülke bağımsız olduğunda Gana ismi, eski Britanya sömürgesi Altın Sahili tarafından kabul edildi.

Gandhi, Indira (1917-84) Hint devlet kadını, başbakan (1966-77, 1980-84). Cevahirlal *Nehru'nun kızı olan Indira Gandhi, Lal Bahadur Şastri'den (1904-66) başbakanlık görevini devraldığında halihazırda Hindistan Ulusal Kongresi başkanlığı (1959-60) ve enformasyon bakanlığı (1964) yapmıştı. Başbakanlıktaki ilk döneminde laik bir devlet kurmayı ve Hindistan'ı yoksulluktan kurtarmayı amaçladı. Ancak 1975'te artan siyasi huzursuzlukla başa çıkmak üzere ilân ettiği olağanüstü hal halkın tepkisini çekti. Bunun üzerine Kongre Partisi, 1977 seçimini kaybetti. Gandhi de parlamentodaki sandalyesinden oldu. Yolsuzluktan yargılandı ama beraat etti. Kongre Partisi'nden ayrılan bir grupla 1978'de I. Hindistan Ulusal Kongresi olarak bilinen siyasi partiyi kurdu. 1980'de yeniden başbakan seçildi. İkinci dönemine sonu gelmeyen dini kargaşalıklar damgasını vurdu. Bu süreçte, Amritsar'daki Altın Tapınak'a ordu tarafından yapılan baskına izin vermesi pek çok Sih'in Indira Gandhi'den uzaklaşmasına yol açtı. Sih korumalarından biri tarafından suikasta uğradı.

Gandhi, Mahatma (doğum adı Mohandas Karamçand Gandhi) (1869-1948) Hint milliyetçi ve ruhani önder. Bir avukat olarak Güney Afrika'da yürüttüğü vatandaşlık hakları faaliyetlerinden sonra 1914'te Hindistan'a geri döndü. Burada Britanya egemenliğine karşı muhalefetin öne çıkan isimlerinden biri oldu ve defalarca hapse atıldı. Hindistan Ulusal Kongresi'nin (1925-34) başkanı olan Gandhi, hiçbir zaman hükümette görev yapmasa da ülkenin en tepesindeki siyasi ve ruhani önder olarak görüldü. Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasının ardındaki bir numaralı güç olduğu düşünülmektedir. Dandi'ye düzenlenen Tuz Yürüyüşü'nün (1930) ardından 1934'e

kadar bir sivil itaatsizlik hareketi geldi. Daha sonra 1940-1941 arasında *Satyagraha* eylemleri ve 1942'de "Hindistan'ı Terk Et" kampanyası yaşandı. Hindistan'ın bağımsızlığı yaklaştıkça Gandhi, her ne kadar ülkenin bölünmesine karşı çıksa da Britanya'yla işbirliği yaptı. Siyasi düzlemde Gandhi'nin en büyük başarısı küçük, orta-üst sınıfa dayanan Hindistan Ulusal Kongresi'ni bir kitle hareketine dönüştürmesiydi. Fikirsel olarak vurgu yaptığı nokta, kötülüğe karşı mücadelede gerçeğin ve pasif direnişin (*ahimsa*) gücüydü. Bölünmeyi kabul etmesi ve Hindistan'daki Müslümanların gördüğü muamele, Gandhi'nin aşırıcı Hindular arasında düşman kazanmasına neden oldu. Bu Hindulardan biri, Nathuram Godse, Delhi'de Gandhi'ye suikast düzenledi. Ölümünden önce de sonra da büyük bir saygı görmüş, Mahatma (Sanskritçe "Büyük Ruh" anlamında) ismiyle anılmıştır.

Gandhi, Rajiv (1944-91) Hint devlet adamı, başbakan (1984-89). Indira *Gandhi'nin en büyük oğlu olan Rajiv, kardeşi *Sanjay'ın (1946-80) kaza sonucu ölümü üzerine siyasete girdi. Annesinin suikasta uğramasından sonra başbakan oldu. I. Hindistan Ulusal Kongresi partisinin başında olduğu başbakanlık dönemine ardı arkası kesilmeyen huzursuzluklar damga vurdu. Bunun üzerine 1989'da istifa etti. 1991'deki seçim çalışmaları sırasında düzenlenen suikastta hayatını kaybetti. Dul kalan eşi Sonia Gandhi (1946-) 1998'de I. Kongre'nin lideri oldu. 2004 seçimleri sonucunda Parti, ülkeyi yönetecek koalisyonun başına geçse de Sonia Gandhi başbakanlık görevini reddetti.

ganimet sistemi (veya himaye sistemi) ABD siyasetinde zafer kazanan bir siyasi partinin taraftarlarını kamu görevlerine atayarak ödüllendirdiği geleneğe verilen isim. İfade, 1832'de New York Senatörü William Marcy tarafından icat edildi. Marcy, bu ifadeyle Başkan Andrew *Jackson tarafından yapılan atamalara gönderme yapıyordu. Jackson, görev yaptığı iki dönem boyunca federal makamların yüzde 20'sine kendi destekçilerini getirmişti. Bir ABD başkanının veya eyalet valisinin himayesinde pek çok insan vardır. Amerikan İçsavaşı'ndan sonra devlet memurluğunda himaye sistemini değiştirmek üzere girişimler yapıldı. Örneğin Pendleton Yasasıyla (1883), Devlet Memuriyeti Komisyonu kuruldu. "Ganimet sistemi" terimi ayrıca, başta savunma ihaleleri olmak üzere çeşitli ihalelerin dağıtılması için de kullanılmaktadır. Sözü edilen ihaleler, Kongre'de temsilcileri aracılığıyla başkanlık politikalarına destek veren eyaletlere verilmektedir. Kamu ihalelerinin uygun koşullarla parti bağışçılarına bırakıldığı da görülmektedir.

Gao *Bkz.* SONGAY.

Garcia Moreno, Gabriel (1821-75) Ekvator devlet başkanı (1861-65, 1869-75). Aşırı muhafazakâr olan Garcia Moreno'nun amacı, Ekvator'u Latin Amerika'nın önderi konumunda bir teokratik devlete dönüştürmekti. Devlet başkanına geniş yetkiler tanıyan 1861 Anayasası ve Vatikan'la yaptığı 1863 Konkordatosu'yla neredeyse bu amacına ulaşacaktı. İki dönemlik devlet başkanlığında Katolik Kilisesi, hiç erişmediği kadar büyük bir güce ve ayrıcalığa erişti. Garcia Moreno, sağlam bir idareci olarak Ekvator'u istikrarlı bir mali temele oturttu ve etkili reformlar gerçekleştirdi. 1875'te suikasta uğradı.

Garcia y Iñigues, Calixto (1836-98) Kübalı milliyetçi. Ülkesinin İspanya'ya karşı verdiği ilk bağımsızlık mücadelesinin önderiydi. On Yıl Savaşı (1868-78) ve Küçük Savaş'ta (1879-80) komutanlık yapan Garcia, askeri anlamda sınırlı bir başarı elde etti. Sonuçta uzun bir hapis dönemi geçirdi. İspanya-Amerika Savaşı sırasında başında olduğu Küba ordusu ABD kuvvetlerini desteklese de Garcia, ölümünden kısa bir süre önce, bir efendinin diğeriyle değişeceği korkusuyla müttefiklerine yüz çevirdi.

Gardiner, Stephen (yak. 1490-1555) Winchester piskoposu (1531-51, 1553-55). Thomas *Wolsey tarafından korunan Gardiner, VIII. *Henry'nin Catherine'den (Aragon) boşanmasını sağlayacak müzakerelere katıldı. Başta *De Vera Obedientia* (1535) eserinde olmak üzere kilise üzerinde kraliyetin üstünlüğünü savundu. Ancak Protestanlığa da karşıydı. VI. *Edward döneminde hapse atıldı (1548-53) ve piskoposluğu elinden alındı. I. *Mary, ölümüne kadar güven duyduğu Gardiner'i yeniden Winchester piskoposu ve başvekili yaptı.

Garfield, James Abram (1831-81) ABD'li siyasetçi, 20. ABD başkanı (1881). *Amerikan İçsavaşı'nda görev yapan Garfield, tümgeneral rütbesiyle emekli oldu ve Cumhuriyetçi Parti'den Kongre üyesi (1863-80) seçilerek siyasete adım attı. Adı Crédit Mobilier of America mali skandalına karışan siyasetçilerden biriydi. Bu durumdan James G. *Blaine sayesinde kurtuldu. Kendilerine verdiği isimle "Melezler" (Cumhuriyetçi Parti'nin Güney'e karşı yumuşak bir politika izlenmesi gerektiğini düşünen ve devlet memuriyeti reformlarını savunan kanadı) ile "Gözüpekler" olarak anılan iki Cumhuriyetçi grup arasındaki çekişmede uzlaştırıcı olmaya aday konumuyla öne çıktı. 1880'de başkanlık seçimini kazandı. Göreve geldikten birkaç ay sonra, makam peşinde koşan kırgın biri tarafından suikasta uğraması Gözüpekler grubunun kaderini belirledi ve Pendleton Yasasıyla (1883) devlet memuriyeti reformunun yolu açıldı.

Garibaldi, Giuseppe (1807-82) İtalyan vatansever ve askeri önder. İtalya'nın birliği ve bağımsızlığı için çalışan Risorgimento hareketinin kahramanıydı. Siyasi faaliyete Genç İtalya Hareketi'nin bir üyesi olarak başlamıştı. 1830'lar ve 1840'larda Avusturya hâkimiyetine karşı ilk mücadelelere dahil oldu. Daha sonra 1859'da Sardinya tarafındaki gönüllü bir birliğin komutasına geçti. 1860-1861'de başında bulunduğu "Kızıl Gömlekliler" kuvvetlerini Sicilya ve güney İtalya'da zafere taşıdı. Dolayısıyla İtalya'nın birleşik bir krallık kurmasında çok önemli bir rol oynadı. 1862 ve 1867'de, Fransa'nın elinde bulunan Roma'nın çevresindeki papa topraklarını fethetme girişimlerinde aynı başarıyı sağlayamadı.

Garvey, Marcus Moziah (1887-1940) Jamaikalı siyahi önder. 1914'te siyahi onurunu ve birliğini desteklemek üzere Evrensel Zenci Kalkınma ve Koruma Birliği'ni (UNICA) örgütledi. Birlik, bu kapsamda "Yurtta da yurtdışında da Afrika Afrikalılarındır" sloganını benimsedi. 1916'da Garvey, ABD'ye giderek siyahi Amerikalılara, onları yeni kurulacak (eski Alman sömürgelerinden) bir Afrika cumhuriyetinin vatandaşı yapma sözü verdi. 1921'de UNICA, Güney Afrika'da dört şube açtı. Bu şubeler, 1930'larda ülkede siyahi hareketlerin büyümesinde etkili oldu. William *Du Bois'e kızan Garvey'in destekçileri, 1920'lerde daha ılımlı siyahilerle çatışmalara girdi. Garvey, şahsi olarak dürüst ve samimi biri olmasına karşın hareketin mali kaynaklarını kötü yönetti ve 1923'te dolandırıcılığa teşebbüsten mahkûm oldu.

Gascoyne-Cecil, Robert Arthur Talbot, III. Salisbury Markisi (1830-1903) Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1885-86, 1886-92, 1895-1902). Esas ilgi alanı dış ilişkilerdi. Britanya'nın imparatorluk çıkarlarının kararlı bir savunucusu olan Gascoyne-Cecil, İkinci Boer Savaşı'yla (1899-1902) sonuçlanan politikaları destekledi.

Gates, Horatio (1728-1806) İngiltere doğumlu Amerikalı general. General Braddock ve Baron *Amherst komutasında Fransa ve Kızılderili Savaşları'nda görev yaptı. Fakat arkasından gelen Bağımsızlık Savaşı'nda Amerika'nın mücadelesini destekledi. *Saratoga'da kazandığı zafer (1777), New England'daki subay-

lardan oluşan Conway Hizbi'nin onun yerine George *Washington'u getirmek üzere bir komploya girişmesine yol açtı. *Camden'de yaşadığı bozgun (1780) askeri kariyerini sona erdirse de daha sonra Washington yönetiminde hizmetlerde bulundu.

GATT *Bkz.* GÜMRÜK TARİFELERİ VE TİCARET GENEL ANLAŞMASI.

gaucho Güney Amerika'nın atlı birliklerine verilen isim. Çoğu Kızılderili veya melezdir. 19. yüzyılın başında *gaucho* birlikleri, İspanya-Güney Amerika Bağımsızlık Savaşları'nda yer aldı. Daha sonra Arjantin *pampa*'larında büyükbaş hayvancılığın gelişmesinde önemli bir rol oynadılar. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde kırsal ekonomi, daha yoğun toprak ekimi yapılan ve çitlerle ayrılan mülklere boyun eğmişti. Bu nedenle pek çok *gaucho*, ırgat veya gündelikçi oldu.

Gaulle, Charles de *Bkz.* DE GAULLE, CHARLES.

Gautama Siddhartha *Bkz.* BUDA.

gavelkind *Bkz.* EKBERİYET.

Gaveston, Piers (yak. 1284-1312) Cornwall kontu. İngiliz kraliyet hanesinde müstakbel II. *Edward'ın üvey kardeşi olarak yetiştirilen bir Gaskon olan Gaveston, kralın ona düşkünlüğünü istismar etti. Edward, 1307'de Gaveston'a Cornwall kontluğunu balışederek onu İngiltere naibi (1307-08) olarak atadı. Öfkeye kapılan İngiliz baronlar, Gaveston'un sürgün edilmesini istedi. Edward bu taleplere iki kez (1308, 1311) uysa da Gaveston, geri döndü ve 1312'de Warwick kontu tarafından öldürüldü.

Gazneliler Bir Türk hanedanı. Kurucusu Sebük Tegin, Pers Samanilerin atadığı Horasan valisiydi. 962'de Afganistan'daki Gazne'de kendi egemenliğini kurdu. Sebük Tegin'in halefleri, devletin topraklarını İran ve Pencap'a genişletti. Ancak Mahmud'un (969-1030) hükümdarlığından sonra *Selçukluların baskıları devletin parçalanmasına yol açtı. Buna karşın hanedan, 1186'ya kadar Lahor'da varlığını sürdürdü; bu tarihte Delhi Sultanlığı'nın kurucuları Gurlular tarafından yok edildi.

gelişmekte olan ülkeler (veya az gelişmiş ülkeler) Dünyanın görece daha yoksul olan ülkelerine verilen isim. Kavramın tanımı tam bir kesinlikte olmasa da genelde kendi kendine yeten bir ekonomik büyüme için gerekli sanayileşme düzeyine erişememiş ülkeleri ifade etmektedir. Dolayısıyla Afrika, Asya'nın çoğu ve Latin Amerika bu gruba dahildir. Öte yandan, gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklar da artmaktadır. Yeni sanayileşen ülkeler (YSÜ'ler) refah düzeylerini yükseltmiş ve diğer gelişmekte olan ülkelere göre zenginleşmiştir. Zaman zaman "en az gelişmiş ülkeler" olarak adlandırılan Somali gibi ülkeler ise durgun, hatta düşen gelir seviyelerine sahiptir. Bu farklar nedeniyle gelişmekte olan ülkeler tanımı artık yetersiz kalmıştır.

gemi parası (İngilizcesi ship money) Aslen İngiliz liman kentlerinin, Kraliyet Donanması'na gemi yaptırılması için zaman zaman krala ödediği meblağa verilen isim. I. Charles, ülkeyi parlamentosuz yönettiği dönemde, 1634'te bu vergiyi yeniden getirdi. 1635'ten itibaren verginin kapsamı, denize kıyısı olmayan kentleri de içine alacak şekilde genişletildi ve yıllık 200 bin sterline çıkarıldı. 1637'de John Hampden, bu vergiyi ödemeyi reddettiği gerekçesiyle mahkeme önüne çıkarıldı. Hampden, Charles'in bu türden düzenli bir vergiyi toplayabilmesi için Parlamento'nun onayına ihtiyaç duyduğunu iddia etti. Yargıçlar, yediye karşılık beş oyla Charles lehine hükmetti. Fakat kararın ucu ucuna alınması, sonrasında vergiyi ödemeyi reddedenlerin sayısının artmasına neden oldu.

*Uzun Parlamento, 1641'de gemi parasını yasa dışı ilân etti.

Genç İngiltere (İngilizcesi Young England) Britanya'da genç Tory partisi üyesi aristokratlardan oluşan bir siyasi hareket. 1840'ların başında faaliyet gösteren hareket, aristokratlar ile işçi sınıfı arasında kurulacak ittifakla orta sınıfların siyasi hâkimiyetini sona erdirmeyi amaçladı. Bu ittifak, gerekli bütün toplumsal reformları hayata geçirecekti. Hareketin mensuplarının romantik fikirleri, Benjamin *Disraeli tarafından bir ölçüde somutlandı. Disraeli, *Coningsby* (1844) isimli romanında hareketin ilkelerini tanımlıyordu. 1845'te *serbest ticaret tartışması yüzünden hareket dağıldı. İrlanda'da Katolik din adamlarının eğitimi konusunda başlıca kurum olan Maynooth College'ye hükümetin yaptığı bağışın yarattığı anlaşmazlık da bunda etkili oldu.

Genç İrlanda (İngilizcesi Young Ireland) 1840'larda faaliyet gösteren İrlanda milliyetçisi bir hareket. Başta Smith O'Brien (1803-64) ve John Mitchel (1815-75) olmak üzere genç Protestanların başını çektiği hareket, Mazzini önderliğindeki *Genç İtalya hareketini örnek alarak kendi gazetesini (*Nation*[146]) kurdu. Genç İrlanda hareketi, İrlanda'nın kültürel mirasının canlandırılmasını istiyordu. Başlarda hareketin üyeleri, *Birlik Yasasının geri çekilmesi için mücadele veren Daniel *O'Connell'le ilişkilendirilse de sonrasında daha radikal çözümlere yöneldi. 1848'de örgütün isyan girişimi kolayca bastırıldı ve O'Brien ve Mitchel sürgüne mahkûm edildi.

Genç İtalya İtalya'da vatansever bir cemiyet. 1831'de Giuseppe *Mazzini ve Marsilya'da sürgünde bulunan diğer 40 İtalyan tarafından kuruldu. Hareket, *Carbonari gibi daha eski gizli cemiyetlerin yerine *Risorgimento'nun birincil kuvveti olma amacındaydı. Genç İtalya'nın önemi, milli bilinci uyandırmasında ve dolayısıyla İtalya'nın birliğine yaptığı katkıda yatmaktadır.

Genç Türkler 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında *Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet göstermiş ve 1908 Devrimi'ni gerçekleştirmiş bir grup reformcu. Genç Türklerin en önemli partisi İttihat ve Terakki Cemiyeti'ydi. 1913'te iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki, 1918'e kadar *Enver, Talat ve Cemal Paşaların üçlü yönetimiyle Osmanlı İmparatorluğu'na hükmetti ve I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri'ni destekledi.

genel çiftçiler (Fransızcası fermiers généraux) 18. yüzyıl Fransası'nda 40 ila 60 kişilik maliyeci gruplarına verilen isim. Bu kimseler, krallıktan para karşılığı aldıkları izinlerle şarap, tütün ve tuzdan dolaylı vergi topluyordu (bu uygulamaya vergi "çiftçiliği" deniyordu). Parayı toplaması için görevliler işe alan genel çiftçiler, vergi toplama hakkı için kraliyete ödenen miktar ile topladıkları miktar arasındaki farkı korudu. Tuz vergisi (*gabelle*) özellikle ağırdı. Söz konusu sistem, Fransız Devrimi'yle kaldırıldı.

Genel Grev (İngilizcesi General Strike) (Birleşik Krallık) (1926) Britanya'da gerçekleşen bir sendika grevi. Üyeleri maden sahipleri tarafından daha uzun çalışma saatleri ve ticari sıkıntılardan dolayı daha düşük maaşlarla tehdit edilen Ulusal Madenciler Sendikası'na destek amaçlı düzenlendi. İşyeri sahipleri, istedikleri koşulları kabule zorlamak için madencilere lokavt uygulamıştı. Sendika Kongresi Genel Kurulu; demiryolları, limanlar ile elektrik ve gaz şebekeleri gibi bazı kilit iş kollarındaki işçileri greve davet ederek buna cevap verdi. Grev, 4 Mayıs 1926'da başladı ve dokuz günün ardından sona erdi. Kararsız sendika önderliği, devletin kamuya bilgi aktaran kaynakları ustaca yönlendirmesi ve askerler ve gönüllülerin

146 Ulus. (ÇN)

yardımıyla hayati hizmetlerin devam etmesi grevin kırılmasına yol açtı. Arkasından 1927'de çıkarılan Sendika Yasasıyla sendikaların ayrıcalıkları kısıtlandı.

Genel Kurul *Bkz.* BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GENEL KURULU.

Genel Meclis *Bkz.* ETAJENERO.

Genserik (veya Gaiserik) (yak. MS 390-477) 428'den itibaren *Vandalların kralı. Bir Aryan Hıristiyan olan Genserik, *Gotlar tarafından İspanya'daki topraklarından çıkarıldı. Ardından 429'da 80 binlik halkının tamamını yanına alarak Kuzey Afrika'ya geçti. Hippo'lu *Augustinus'un ölümünden hemen sonra Hippo'yu kuşattı. 10 yıl sonra Kartaca'yı ele geçirip oradan bir bağımsız krallık ilân etti. Roma ordularını üç kez yenilgiye uğrattı. Bir donanmayla Sicilya ve Sardinya'yı aldı. Roma, bu sefere "Dördüncü *Pön Savaşı" ismini taktı. 455'te Roma'yı ele geçirerek iki hafta boyunca kenti yağmaladı. 457 ve 468'de Vandallara karşı gönderilen filolar yenilgiye uğratıldı. Öldüğü sırada Genserik, o zamana kadar fethettiği bütün topraklara hâkim durumdaydı.

Gent Antlaşması (1814) Britanya ile ABD arasında *1812 Savaşı'nı sona erdiren bir antlaşma. Antlaşma, savaşa neden olan sorunları ele almamış; yalnızca bütün esirlerin serbest bırakılmasını, fethedilen toprakların iadesini ve kuzeydoğu sınır anlaşmazlığını çözmek üzere bir komisyonun görevlendirilmesini sağlamıştır. Büyük Göller'de donanma kuvvetleri bulundurulması ve balıkçılık hakları başta olmak üzere diğer sorunlar gelecekteki bir anlaşmaya bırakıldı.

Gent Barışı (1576) *Hollanda İsyanları sırasında kurulan bir ittifak. İspanyol egemenliğine karşı mücadele etmek ve imparatorluk ordusunun ülkeden atılmasını sağlamak üzere Hollanda'daki Katolik ve Kalvinistlerin anlaşması Gent Barışı'yla yazıya döküldü. 1714'ten itibaren Avusturya tarafından yönetilen Gent, 1792'de Fransa tarafından ele geçirildi ve 1830'da Belçika Krallığı'na katıldı.

Geoffrey, Monmouth'lu (yak. 1100-55) Saint Asaph piskoposu (Galler) ve *Historia Regum Britanniae* ("Britanya Kralları Tarihi") (yak. 1136) kitabının yazarı. Sözü edilen eserde Kral *Arthur, Roma ordularının ayrılmasından sonra Britanya'yı Sakson akıncılardan koruyan bir ulusal kahraman olarak yansıtılmaktadır.

George, I. (1660-1727) Hannover elektörü (1692-1714) ve Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1714-27). I. *James'in torunlarından olan annesi Sophia (1630-1714) ve onun çocukları, Katolik *Stuart hanedanını dışlayan *Uzlaşma Yasasıyla (1701) İngiltere tahtının vârisleri olarak tanınmıştı. Kraliçe *Anne'nin 1714'teki ölümü üzerine George, barışçıl bir şekilde tahta çıktı. Ertesi yıl patlak veren *Jakobit isyanı sayesinde ülkeyi arkasında birleştirmeyi başardı. Britanya'daki meşrutiyetçiler ve Parlamento ile bakanların getirdiği kısıtlamaları kabul etme gerekliliği hoşuna gitmezdi. Ayrıca İngiltere'yi de sevmemiş, zamanının olabildiğince çoğunu Hannover'de geçirmiştir. Fakat, Alman aksanı olmasına karşın İngilizcesini çok iyi bir düzeye taşımıştır. 1721'den itibaren *Walpole'ye verdiği sarsılmaz destek Whig partisinin üstünlüğünü pekiştirmesine katkıda bulundu. 1694'te eşi Sophia Dorothea'yı boşadığından kraliçe olmaksızın ülkeyi yönetti.

George, II. (1683-1760) Büyük Britanya ve İrlanda kralı (1727-60) ve Hannover elektörü. Annesi Sophia Dorothea'ya muamelesinden dolayı babası I. *George'ye tepki duydu. Ansbach Prensesi *Caroline'yle kendi kendine yaptığı evliliği çok başarılı oldu. II. George, Caroline sayesinde *Walpole'yi başbakanı olarak kabul etti. Sert bir mizaca sahipti. Diğer insan-

larla ilişkilerinde tahammülsüzdü. 1757'de Amiral *Byng'in idam edilmesinde ısrarcı oldu. Oğlu Prens Frederick Louis'le de arası hep bozuktu. Savaş alanında askerlerine bizzat komuta eden son İngiliz kralıydı. 1743'te *Avusturya Veraset Savaşı sırasında Dettingen'de İmparatoriçe *Maria Theresia'ya yardım etmişti. Büyük *Pitt'i sevmediğinden onu görevden uzak tutmaya çalıştı. 1757'de Pitt'i son kez göreve kabul etmesi, Britanya'nın *Yedi Yıl Savaşı'nda başarı elde etmesinin yolunu açtı.

George, III. (1738-1820) Büyük Britanya ve İrlanda ve denizaşırı bağlı toprakların kralı, Hannover kralı (1760-1820). Britanya'da doğan ilk Hannover hanedanı mensubu hükümdardı. Frederick Louis'in oğlu olan George, büyükbabası II. *George'nin ölümü üzerine tahta çıktı. Bir hükümdarın rolü üzerine güçlü inançlara sahipti. Bu fikirleri Henry Saint John (Vikont Bollingbroke) ve John Stuart'tan (Bute kontu) almıştı. Ailesine bağlı bir adam ve hevesli bir sanat hamisiydi. Kraliyet sanat koleksiyonunu kusursuz bir zevkle genişletti. Devlete birkaç güçlü Whig ailesinin hâkim olmasından rahatsızlık duymuş, siyaset üstü kalmayı tercih etmişti. Bu da 1760-1770 arasında art arda zayıf bakanların göreve gelmesinin en önemli nedeniydi. Amerikalı kolonicilerin taleplerine büyük tavizler verilmesine karşıydı. Pek çok İngiliz gibi o da Amerikalıların bağımsızlık hedefine nefretle yaklaşıyordu. Zihinsel rahatsızlıklara yol açan bir metabolizma hastalığı olan porfiriye yakalandı. 1765'te hastalık kısa bir süreliğine kendini gösterince naiplik konseyi için planlar yapıldı. Hastalığının ağırlaştığı 1788-1789'da birkaç ay yeniden bir naip atanması gündeme geldi. Siyasi müdahaleleri genelde iddia edildiğinden daha az olmasına karşın Aralık 1783'te Fox-North Koalisyonu onun devreye girmesiyle çöktü. Giderek daha da fazla Küçük *Pitt'e bağımlı hale gelmesi siyasi etkisini azaltmasına karşın Pitt, her zaman George'yi dikkate almak zorundaydı. Kral, İrlanda'yla *Birlik Yasasını dengelemek amacıyla *Katolik özgürlüğünü değerlendirmeye almayı reddedince Pitt istifa etti (1801). George'de kendini her geçen gün daha çok gösteren bunaklık ile sağırlık ve körlük başlangıcı, 1811'de hovarda Galler prensinin naipliği üstlenmesine yol açtı. Galler prensi, daha sonra IV. *George olarak tahtı devraldı.

George, IV. (1762-1830) Büyük Britanya ve İrlanda ve denizaşırı bağlı toprakların kralı, Hannover kralı (1820-30). Naip (1811-20) ve daha sonra kral olduğu dönemde hovarda bir hayat sürdü ve 19. yüzyılın başlarında Britanya hükümdarlığının güç ve itibarının düşmesinde büyük bir rol oynadı. III. *George'nin en büyük oğlu olan IV. George, Charles James *Fox ile diğer Whig mensuplarının arkadaş olmasını sağladı. 1785'te gizli ve yasa dışı biçimde Katolik bir dul olan Maria Fitzherbert'le (1756-1837) evlendi. On yıl sonra ise Braunschweig'li Caroline'le gönülsüz bir evlilik yaptı. Tek çocukları olan Prenses Charlotte'nin doğmasından sonra ondan derhal ayrıldı. 1810 yılının sonlarında IV. George iyiden iyiye bunamıştı. Ertesi yıl prens, naip olarak belirlendi. IV. George, Tory partisine destek vermesine karşın kısa süre sonra onlarla da takıştı ve Parlamento'da desteksiz kaldı. Hükümdarlığı döneminde *Katolik Özgürlüğü Yasası (1829) geçmiştir. Caroline'yi zina gerekçesiyle 1820'de boşama girişimi yalnızca halk arasındaki tepkinin büyümesiyle sonuçlandı. Yemek, moda ve sanatta zevkin öncüsüydü. *Naiplik dönemine adını verdi. Arkasından tahtı IV. *William devraldı.

George, V. (1865-1936) Büyük Britanya ve İrlanda (1920'den itibaren Kuzey İrlanda) ve denizaşırı toprakların kralı, Hindistan imparatoru (1910-36). VII. *Edward'ın oğlu olan George, *Lortlar Kamarası'nda reform yapılmadan önce bir genel seçim düzenlenmesi gerektiğinde ısrar etti (1911). *İrlanda Özerkliği

meselesini tartışmak üzere parti liderlerini Buckingham Sarayı Konferansı'nda (1914) bir araya getirdi. Ramsay *MacDonald'ı 1924'te azınlık hükümetinin, 1931'de *Milli Hükümet'in başbakanı olarak kabul etmesinde şahsi bir tercihin etkisi vardı. Kendisinden sonra VIII. *Edward tahta çıktı.

George, VI. (1895-1952) Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda ve denizaşırı bağlı toprakların kralı (1936-52), 1947'ye kadar Hindistan imparatoru. Tahttan Çekilme Krizi sonrasında ağabeyi VIII. *Edward'ın yerine tahta çıktı. 1940'ta Winston *Churchill yerine Edward Wood'u (Lort Halifax) başbakan olarak tercih etmesi pek bir şey değiştirmedi. Fakat II. Dünya Savaşı boyunca Churchill'i güçlü bir şekilde destekledi. Aynı şekilde Hindistan'a bağımsızlık tanıma politikasında Clement *Attlee ve onun hükümetine de (1945-50) destek verdi. Karısı Elizabeth Bowes-Lyon'la birlikte, Almanların Britanya şehirlerine yönelik bombardıman taarruzunda halkın moralini koruma çabasıyla anılmaktadır. Ölümü üzerine tahtı büyük kızı II. *Elizabeth devraldı.

George, I. Albemarle Dükü *Bkz.* MONCK, GEORGE, I. ALBEMARLE DÜKÜ.

George Gölü Muharebesi (8 Eylül 1755) *Fransa ve Kızılderili Savaşları sırasında New York eyaletindeki Albany'nin 80 kilometre kuzeyinde gerçekleştirilen bir çarpışma. William Johnson (1715-74) komutasındaki New England ve New York milisleri ile İrokualardan oluşan bir kuvvet, Fransızları mağlup ederek ilerleyişlerini durdurdu. Bu zafer, yazın General Braddock'un aldığı yenilgiyi telafi etti.

Georgios, II. (1890-1947) Helenler kralı (1922-23, 1935-47). General Plastiras babasını sürgüne yollayınca (1922) tahta çıktı. Fakat Yunan kraliyet ailesinin halktan destek görmemesi, 1923'te Georgios'un ülkeyi terk etmesine yol açtı. 1935'te monarşinin kabul edildiği bir halk oylamasıyla geri dönmesi mümkün oldu. Gerçek güç diktatör General *Metaxas'ın elinde olduğundan Georgios zor bir durumdaydı. Nisan 1941'de Hitler Yunanistan'a saldırınca Georgios, yeniden sürgüne zorlandı. Britanya'dan güçlü bir destek alan kral, 1946'da Yunanistan'a geri dönse de Hitler'e direnen Yunan komünistler şimdi de monarşinin yeniden tesis edilmesine karşı bir içsavaş başlatmıştı. Georgios, 1947'de öldü. ABD'nin kardeşi Pavlos'a verdiği destek sayesinde 1949'da içsavaş sona erdi.

gerilla (İspanyolca "küçük savaş" anlamında) Bağımsız hareket eden küçük grupların yürüttüğü düzensiz savaşlarda yer alan kimselere verilen isim. "Gerilla" kelimesi ilk defa, Yarımada Savaşı'nda (1807-14) Napoleon ordularına karşı savaşan İspanyol partizanları tanımlamak üzere kullanıldı. Kelime İspanya'dan Güney Amerika'ya, oradan da ABD'ye sıçradı.
Gerilla savaşında büyük çaplı çatışmalardan kaçınılırken düşman sürekli küçük çaplı çarpışmalarla baskı altında tutulur. Bu savaş tekniği, başta ormanlık ve dağlık bölgeler olmak üzere engebeli arazilerde işe yaramaktadır. Askeri açıdan üstün düşmanlara karşı maddi gücü zayıf birlikler tarafından etkili bir şekilde kullanılmaktadır. Özellikle konvansiyonel orduların ateş gücüyle üstünlük kurabilmesinin pek mümkün olmadığı yerlerde bu geçerlidir. II. *Dünya Savaşı'nda gerillalar, Japon ve Alman işgal kuvvetlerini sürekli rahatsız eden *direniş hareketlerinin temelini oluşturmuştur. Savaş sonrası yıllarda gerilla kavramı, Güney Amerika'da Che *Guevara'nın önderlik ettiği hareket benzeri devrimci hareketlerle ilişkilendirildi. *Ayrıca bkz.* TERÖRİZM.

Germantown Muharebesi (4 Ekim 1777) *Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Britanya Philadelphia'yı işgal ettiği sırada ordularının büyük bölümü Germantown'da konuşlanmıştı. *Brandywine'deki yenilgi ve Britanya'nın Philadelphia'yı işga-

linin ardından George *Washington, Britanya'nın ana ordugâhına ani bir karşı saldırı girişiminde bulundu. Kötü hava koşulları ve konum tespitindeki başarısızlık, ağır kayıplar veren Amerikalıların yenilgisine yol açtı. Sonuçta Amerikan kuvvetleri *Valley Forge'deki kışlalara çekildi.

Geronimo (yak. 1829-1909) Apaçi kabile şefi. Arizona'da kabileye ayrılan özel bölgelere yönelik beyazların tecavüzlerine karşı halkının direnişine önderlik etti. 1886'da teslim olana kadar yerleşimcilere ve ABD askerlerine yönelik bir dizi akın düzenledi.

Gestapo Nazi gizli polis örgütü ya da *Geheime Staatspolizei*. 1933'te Hermann *Göring, Prusya dönemi sivil siyasi polislerini Gestapo adı altında yeniden örgütledi. 1934'te Gestapo'nun denetimi *Himmler'e geçti. Himmler, daha önce diğer eyaletlerdeki polis örgütlerini yeniden yapılandırmış ve SS'in, yani *Schutzstaffel*'in başında bulunmuştu. Gestapo, daha sonra fiilen SS bünyesine dahil edildi. 1939'da SS'in istihbarat kolu SD, yani *Sicherheitsdienst* (Güvenlik Teşkilatı) ile Devlet Güvenliği Merkez Teşkilatı bünyesinde birleştirildi. Yeni kurulan bu yapının başına Reinhard *Heydrich getirildi. Bahsi geçen örgütlerin yetkileri çok genişti. Rejime sadakatsizliğinden şüphelenilen herhangi biri apar topar idam edilebiliyordu. SS ve Gestapo, *toplama kamplarını idare etti ve işgal edilen bütün ülkelerde benzer teşkilatlar kurdu.

Gettysburg Muharebesi (1-3 Temmuz 1863) *Amerikan İçsavaşı'nda bir muharebe. 1 Temmuz'da *Lee komutasındaki Kuzey Virginia Ordusunun bileşenleri ve Meade komutasındaki Potomac Birlik Ordusu, Pensilvanya eyaletindeki Gettysburg'da karşı karşıya geldi. İlk başta Konfederasyon'un saldırıları püskürtülse de takviye birliklerin ulaşmasıyla Birlik ordusu kasaba boyunca geri çekilmek durumunda kaldı. Ancak ertesi gün, Cemetery Bayırı'nda güçlü savunma hattında konumlanan dinlenmiş Birlik askerleri, Konfederasyon taarruzlarına karşı koydu. Üçüncü gün Pickett'in Birlik hattının ortasına hücumu, ağır kayıplı bir Konfederasyon yenilgisine yol açtı. Böylece Lee, Kuzey'i istila hareketinden vazgeçmek zorunda kaldı. Lee 70 binlik kuvvetinin 20 binini, Meade ise 93 binlik kuvvetinin 23 binini kaybetti. Aynı sıralarda *Vicksburg'un batıda teslim olmasıyla beraber Gettysburg'dan ricat, savaşın dönüm noktası oldu. Buna karşın, Lee'nin nihayetinde teslim olduğu güne kadar Amerikan İçsavaşı, 1.5 yıldan fazla bir süre devam edecekti.

Giap, Vo Nguyen (1912-2013) Vietnamlı askeri ve siyasi önder. Kuzey Vietnam'ın başbakan yardımcısı ve savunma bakanı olan Giap, 1973'te Amerikan kuvvetlerinin Güney Vietnam'dan çekilmesini ve ardından 1975'te ülkenin yeniden birleşmesini sağlayan stratejinin arkasındaki isimdir. Giap'ın *Halk Savaşı, Halk Ordusu* (1961) kitabı devrimciler için öğretici bir metindir.

Gibbon, Edward (1737-94) Britanyalı tarihçi. 1764'te Roma'yı ziyareti sırasında, İngiliz yazınının en bilinen tarihsel eserini yazma kararı aldı: *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*[147] (1776-88). Altı ciltlik bir çalışma olan bu kitap, antik dünyanın günümüz dünyasıyla bağlantısını sorgulamaktadır. Hıristiyanlığın kuruluşu, Tötonik kabileler, İslami fetihler ve haçlı seferleri kitabın ele aldığı konular arasındadır.

Gilbert, Sir Humphrey (yak. 1539-83) İngiliz kâşif. Üstün başarılar elde ettiği askerlik kariyerinden sonra Gilbert, başarısız bir Yeni Dünya'yı sömürgeleştirme girişimine (1578-79) önderlik etti. 1583'teki ikinci bir seyahatte I. Elizabeth adına

147 Edward Gibbon, *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Asım Baltacıgil, İndie Kitap, 2019.

Newfoundland'ı aldı, Saint John's'ta bir sömürge kurdu. Ancak eve dönüş yolunda, Nova Scotia açıklarında çıkan fırtınada gemisi batınca kayıplara karıştı.

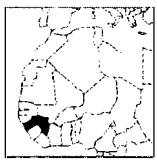
Gilbert Adaları *Bkz.* KİRİBATİ.

Gildas (yak. 500-70) Britanyalı keşiş ve tarihçi. Bir polemik eseri olan *De excidio et conquestu Britanniae* ("Britanya'nın Yıkımı ve Fethi") (yak. 550) ile bilinir. Gildas, eserde günahkârlıkları nedeniyle Britanyalılara saldırmaktadır. Tumturaklı tarzı ve tarihsel yanlışlarına rağmen kitap, böylesi kritik bir dönemde Britanya'daki koşulları ele alan kapsamlı tek yazılı kaynaktır. Kitapta 500 yılı civarında Badon Dağı'nda (muhtemelen Dorset'te) Britanyalıların Saksonlara karşı elde ettiği bir zafer anlatılmaktadır. *Nennius, sonraları Kral Arthur'un da bu muharebede savaştığını iddia etti.

Gillard, Julia (Eileen) (1961-) Avustralyalı İşçi Partisi üyesi siyasetçi, başbakan (2010-13). Parlamentoya ilk kez 1998'de seçilen Gillard, 2001'de gölge kabineye girdi ve 2006'da İşçi Partisi'nin ikinci lideri oldu. 2007 genel seçiminde partisinin elde ettiği zaferin ardından başbakan yardımcılığı ile eğitim, istihdam ve işyeri ilişkileri bakanlığına geldi. 2010'da parti liderliği için Kevin *Rudd'la girdiği yarıştan başarıyla çıkınca Avustralya'nın ilk kadın başbakanı oldu. 2010 genel seçiminden sonra azınlık hükümetinin başında göreve devam etse de parti içi kavgalar sonucu 2013'te Rudd tarafından makamından edildi. 2013 seçimlerinde siyasetten çekildi.

Gine

Başkent:	Konakri
Yüz ölçümü:	245.857 km²
Nüfus:	11.176.026 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Gine frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%85,0 Müslüman; %8,0 Hıristiyan; %7,0 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%40,0 Fulani; %30,0 Malinke; %20,0 Susu
Diller:	Fransızca (resmi), yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Atlantik Okyanusu'na kıyısı olan bir Batı Afrika ülkesi. Komşuları kuzeyde Senegal, Gine-Bissau ve Mali; doğuda Kotdivuar; güneyde Liberya ve Sierra Leone'dir.

Fiziki Bataklık olan kıyıdan iç kesimlere doğru geniş boksit yataklarının bulunduğu bir ova yer alır. Daha sonra rakım, kumtaşı platosu Fouta Djallon'da yükselir. Güneye gidildiğinde Nijer Nehri'nin ağzına rastlanır. Daha da güneyde (ülke çengel gibi eğiktir) zengin demir cevheri rezervi bulunur.

Ekonomi Gine, doğal kaynaklar açısından zengindir. Başlıca ihracat kalemleri boksit, alümin, altın ve elmastır. Demir cevheri madenciliği geliştirilmektedir. Öte yandan %75'in üzerinde tarım sektörü istihdamıyla Gine, fakir bir ülkedir. Ana ekim ürünleri pirinç, kahve (ihraç edilir), ananas, palmiye çekirdeği ve manyoktur.

Tarih MS 5-8. yüzyıllar arasında bugünkü Gine'nin en kuzeyi, *Gana Krallığı'nın bir parçasıydı. Söz konusu topraklar, 16. yüzyılda Mali İmparatorluğu'na dahil edildi. 1849'dan itibaren Fransızların bölgeye müdahalesi artınca bu durum,

Gine Bissau

yaklaşık 1879-1891 arasında Fransızlar ile Gine'nin doğusundaki Samori Touré İmparatorluğu'yla çatışmalara yol açtı. Sonunda Gine, Fransız sömürgesi oldu. 1895'te Gine, devasa Fransız Batı Afrikası topraklarının bir parçası haline getirildi. 1958'e kadar sömürge kalan ülke, bu tarihte Fransız Milletler Topluluğu'nun bir parçası olmayı halk oylamasıyla reddetti. Ardından Ahmed Sékou *Touré, Gine'nin ilk devlet başkanı olarak göreve başladı. Touré'nin devlet başkanlığı dönemine büyük huzursuzluklar ve baskılar damgasını vurdu. Ülke, dış dünyadan neredeyse tamamen soyutlanmıştı. Buna karşın Touré, 1984'teki ölümünden bir süre önce belli bir düzeyde liberalleşmenin önünü açmıştı. Bu eğilim, Devlet Başkanı Lansana Conté'nin askeri yönetimi altında da devam etti. 1990'da Conté, yeni bir anayasa yönünde görüş bildiren referandumun arkasından Geçici Ulusal Islah Komitesi'ni kurdu. Demokratikleşmenin yavaş ilerlemesi, IMF tarafından dayatılan bir kemer sıkma programıyla birleşince 1991'de bir genel greve yol açtı. Sonrasında hükümet, çok partili sistemi yürürlüğe soktu. 1993'te ülkenin ilk çok partili seçimleri yapıldı. Conté yeniden seçilerek ölümüne (2008) değin iktidarını sürdürdü. Hemen ardından bir askeri darbe geldi ve 2010'a kadar seçim düzenlenmedi. 2010'daki seçimlerde muhalif siyasetçi Alpha Condé devlet başkanı seçildi.

Gine Bissau

Başkent:	Bissau
Yüz ölçümü:	36.125 km²
Nüfus:	1.660.870 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%50,0 Müslüman; %40,0 geleneksel inançlar; %10,0 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%30,0 Balanta; %20,0 Fulani; %14,0 Manjaka; %13,0 Mandinga; %7,0 Papel
Diller:	Portekizce (resmi), kreol[148], yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Afrika kıyısında yer alan küçük bir tropik ülke. Kuzeyde Senegal, güneyde Gine'yle sınırı vardır. Kıyıdan açıkta Bijagós Takımadaları ile bir grup yaşanabilir bataklık adası bulunur.

Fiziki Ülkenin girintili çıkıntılı kıyı şeridi, kuzeyden güneye 240 kilometre boyunca uzanır. Bu kesimler genellikle bataklıktan oluşup üç büyük nehrin ağzını barındırır. Doğuya doğru yaklaşık 300 kilometre giden iç kesimler, esas olarak yağmur ormanlarıyla kaplı nehir vadilerinden meydana gelir. Rakım, yalnızca güneyde 200 metrenin üzerine çıkar.

Ekonomi Gine Bissau, tarımsal bir ekonomiye sahip yoksul bir ülkedir. Kayda değer ihracat malları balık, kaju fıstığı, yer fıstığı ve palmiye çekirdeğidir.

Tarih 15. yüzyılın ortalarından itibaren Portekizli kâşifler ve tüccarlar kıyı bölümlerinde faaliyet göstermeye başlamıştı. Bölge, köle ticaretinin merkezi haline getirildi. Başta Portekiz Kabo Verde Adaları'nın parçası yapılan ülke, 1879'da Portekiz Ginesi olarak ayrı bir sömürge oldu. Fransa'yla yapılan 1886 anlaşmasıyla sınırları kesin olarak belirlendi. 1960'larda

148 Genellikle yerel diller ile sömürgeci ülkelerin dillerinin karışımından oluşan "melez" dillere verilen isim. (ÇN)

sömürge yönetiminden kurtuluşu amaçlayan bir hareket doğdu. Amilcar *Cabral'ın önderliğinde hareket büyüdü. 1974'te Portekiz, Gine Bissau'nun bağımsızlığını resmen tanıdı. 1977'de Kabo Verde'yle (ülkenin batısında yeni kurulan ada cumhuriyeti) birleşme girişimi başarısız oldu. 1980'de yapılan askeri darbe sonucunda bir devrimci konsey kuruldu. Konseyin başkanı João Vieira oldu ve iktidardaki Marksist partinin (PAIGC) üyelerinden oluşan bir ulusal meclis seçildi. 1989'daki seçimleri bir kez daha Vieira kazandı. 1991'de Ulusal Meclis, çok partili sisteme geçilmesini kabul etti. 1994'te düzenlenen, ülkenin ilk çok partili seçimlerinden iktidar partisi zaferle çıktı ve Vieira yeniden devlet başkanı oldu. 1998'de bir darbe girişimi bastırılsa da şiddet devam etti. 1999'da Vieira, askeri darbeyle devrildi. 2000'de sivil yönetime dönülmesine karşın 2003'te bir darbe daha geldi. 2005'te yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde Vieira, iktidarı yeniden ele geçirdi. 2009'da bu kez suikasta uğradı. Sonraki yıllar kargaşalıklara sahne oldu. En az bir darbe girişimi yaşanmış, nicelerinin daha başlamadan önüne geçilmiştir. 2012'de başarılı bir darbe yapılsa da uluslararası baskı neticesinde sivil siyasetçi Manuel Serif Nhamadjo, geçiş hükümetinin devlet başkanı olarak belirlendi.

Giolitti, Giovanni (1842-1928) İtalyan devlet adamı, 1892-1921 arasında beş kez başbakan. Eski bir avukat olan Giolitti, milli sigortanın kurulması (1911) ve bütün erkeklere seçme hakkı verilmesi (1912) gibi pek çok farklı toplumsal reforma imza attı.

Giscard d'Estaing, Valéry (1926-) Fransız devlet adamı, cumhurbaşkanı (1974-81). Cumhurbaşkanı de Gaulle yönetiminde maliyeden sorumlu devlet bakanı (1959-62) ve maliye bakanı (1962-66) olarak Fransa'nın ekonomik büyümesinin temelini atan politikaların mimarıdır. Politikalarına karşı artan muhalefetin ardından görevden alındı ve Cumhurbaşkanı Pompidou döneminde tekrar maliyenin başına geçti. 1974'te Pompidou ölünce Giscard d'Estaing'in cumhurbaşkanı seçilmesi mümkün oldu. Ancak cumhurbaşkanlığı döneminde Fransa'da ekonomik koşullar kötüye gitti. Ardından François Mitterrand tarafından yenilgiye uğratıldı. Avrupa Parlamentosu üyeliği (1989-93) ve merkez sağ Demokratik Fransa Birliği'nin (UBF) liderliğini (1988-96) yaptı. 2002-2003'te başkanlığını yürüttüğü bir kongrede *Lizbon Antlaşması'nın temelini oluşturacak bir AB anayasa taslağı hazırlandı.

giyotin *Fransız Devrimi sırasında ölüm cezasının kişinin boynu vurularak infaz edilmesini sağlayan araç. Benzer bir mekanizma Ortaçağ Avrupası'nda kullanılmıştı. Dr. Guillotin'in (1738-1814) değişiklik önerisiyle bu aletin kullanımı sona erdi. Cesetler üzerinde yapılan tatmin edici testlerin ardından giyotin düzeneği 1792'de Paris'te Grève Meydanı'na kuruldu. "La Guillotine" Terör Dönemi'nde sık sık kullanıldı. 10 Haziran-27 Temmuz 1794 arasında 1376 kişi giyotinle idam edildi.

Gizli Ordu Örgütü (Fransızcası Organization de l'Armée secrète-OAS) 1961'de kurulan ve merkezi Cezayir'de olan bir Fransız gizli terör örgütü. Örgütün amacı, Fransızların Cezayir'de sömürge denetimini sürdürebilmesi adına Fransız Beşinci Cumhuriyeti'nin yıkılmasıydı. OAS, 1962'de Başkan *de Gaulle'ye başarısız bir suikast girişiminde bulundu. Düzenledikleri eylemlerin Fransız hükümeti üzerinde pek bir etkisi olmadı. Fransa, halihazırda Cezayir'e bağımsızlık tanımaya kararlıydı. Sonraları Cezayir kentinde gerçekleşen isyanlar bastırıldı ve 1963'te örgütün kendisi önderlerinin ele geçirilmesi veya sürgüne gönderilmesi suretiyle ortadan kaldırıldı.

Gladstone, William Ewart (1809-98) Britanyalı Liberal Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1868-74, 1880-85, 1886, 1892-

94). Başlarda Muhafazakâr Parti üyesi bir bakanken, Liberal Parti'ye katılarak 1867'de liderliğe kadar yükseldi. Görev yaptığı dönemler, bir dizi toplumsal ve siyasi reform (ilköğretim sisteminin başlatılması, İrlanda Toprak Yasaları ile üçüncü Reform Yasasının yürürlüğe girmesi) ile İrlanda'nın özerkliği lehinde yürüttüğü mücadeleyle öne çıktı. Bu nedenle partisindeki Birlikçiler karşı tarafa geçti.

gladyatör (Latince "kılıç ustası" anlamında) Eski Roma'da insanların eğlenmesi için diğer gladyatörler, vahşi hayvanlar veya mahkûmlarla savaşmak üzere eğitilen kölelere veya esirlere verilen isim. Gladyatörler dört gruba ayrılıyordu: Miğferinde bir balık bulunan ve dikdörtgen büyük bir kalkanla birlikte ağır silahlara sahip Mirmillo; yine aynı ağır silahlar ve kalkanla kuşanmış, siperlikli miğfere ve ayrıca kısa kılıca sahip Sammite; daha hafif zırhlı, ağ ve üç dişli mızrakla savaşan Retiarius; yuvarlak kalkanı ve eğimli palasıyla Thracian. Kalabalığın baş parmağını yukarı veya aşağı göstermesi kaybedenin hayatta kalıp kalmayacağını belirliyordu. Kurallı dövüşler zamanla büyük kalabalıklar tarafından izlenen toplu katliamlara dönüştü.

glasnost ve perestroyka 1980'lerde Sovyet toplumunda büyük değişikliklere yol açan "açıklık" ve "yeniden yapılanma" politikaları. Bu politikalar ayrıca Doğu-Batı ilişkilerini de derinden etkilemiştir. 1985'te Sovyetler Birliği'nin başına geçen Mihail *Gorbaçov tarafından iç politika gündemine getirilen bu kavramlar, Gorbaçov'un *Perestroyka* (1987) kitabında tanımlandı. İki koldan yürüyen bu sürecin amacı, eski Sovyetler Birliği'nde verimsizlik ve yozlaşmayı düşürmek ve siyasi liberalleşmeyi teşvik etmekti. "Gorbaçov doktrini" içeride karışık tepkilere yol açtı. Esas olarak milliyetçi taleplerden ve ekonomik memnuniyetsizlikten dolayı artan huzursuzluğa katkıda bulundu. 1991'de bu durum; Sovyetler Birliği yapısının dağılmasına, Baltık cumhuriyetlerinin ayrılmasına, Komünist Parti'nin geçmişteki hâkim konumunu kaybetmesine ve yeni bir *Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasına neden oldu.

glebe Bölge kiliselerine ait olan ve papazları desteklemek üzere kullanılan topraklara verilen isim. *Glebe* topraklarının boyutu 1 hektardan birkaç yüz hektara kadar değişebiliyordu. Kimi papazların işçi çalıştırmaya mali durumu elveriyor kimisi de kendi çalışmak durumunda kalıyordu. Bir diğer seçenek de toprağın bir kısmını veya tamamını tekrar başka birine kiralamaktı. Glebe toprakları mülk statüsünde sayıldığı için malikânenin lordu papazlardan çalışmalarını talep edemiyordu. Ancak bu dokunulmazlığa uyulmadığı durumlar da görülüyordu.

Glencoe Katliamı (13 Şubat 1692) İskoçya'daki Macdonald aşiretinin üyelerine yönelik siyasi sebeplerle düzenlenen bir katliam. 1 Ocak 1692'ye kadar III. *William'a bağlılığını bildirmeyen isyankâr Macdonald aşireti, kâğıt üzerinde vatan hainliği suçu işlemişti. Reislerinin geciktirme taktikleri üzerine bir de kötü hava koşulları eklenince edilmesi gereken yemin altı gün geç kaldı. Ezeli düşmanları Campbell'ler, Macdonald'ları yok etmek için harekete geçti. Bu girişimlerini, 12 gün boyunca Macdonald'ların misafirperverliğinin tadını çıkardıktan sonra başlattılar. Macdonald aşiretinin reisi ve 30'dan fazla mensubu öldürülürken geri kalanı (yaklaşık 300 kişi) kaçmayı başardı. Kral, doğrudan bu vahşetin emrini vermemiş dahi olsa suçluları cezalandırmak adına pek bir şey de yapmadı.

Glendower, Owen (veya Owen Glyndwr) (yak. 1354-yak. 1417) Gal aşiret reisi. Gal milliyetçiliğinin efsanevi bir figürü olan Glendower, İngiliz egemenliğine karşı ilk silahlı direnişin önderiydi. Daha sonra IV. Henry'ye karşı düzenlenen bir ulusal ayaklanmanın da başını çekti. Kendisini

Galler prensi ilân ederek Henry'nin İngiliz karşıtlarıyla ittifaklar kurdu. Bunların arasında Henry Percy ("Delifişek Henry") de vardı. 1404'e gelindiğinde bu ittifaklar politikası, Glendower'e kendi parlamentosunu ayakta tutabilecek düzeyde başarı sağlamıştı. İlerleyen yıllarda alınan yenilgilere rağmen Glendower, ölümüne değin İngilizlere karşı savaşmayı sürdürdü.

Gobind Singh (1666-1708) Onuncu ve sonuncu Sih gurusu. Sihlerin Babür İmparatorluğu'na karşı silahlanmasını teşvik etti. 1699'daki *Baisakhi* (yeni yıl bayramı) sırasında beş Sih'ten canlarını feda etmesini istedi, ama bu gönüllüleri öldürmek yerine cesaretlerini ve sadakatlerini ödüllendirerek onları yeni kurulan bir azizaskerler ordusuna (*Khalsa*) aldı.

Gobineau, Joseph Arthur de (1816-82) Fransız diplomat ve bilgin, ırkçılığın fikir babası. En meşhur kitabı olan *Essay on the Inequality of Human Races*[149] (1853-55) eserinde ırkların birbirine doğuştan eşit olmadığı ve beyaz Aryan ırkın hem en saf hem de diğer ırklara üstün olduğu tezini ileri sürdü. Yazıları Alman *Nazi teorisyenlerini etkiledi ve *antisemitizmi temellendirmekte kullanıldı.

Godefroy (Bouillon) (veya Godfrey) (yak. 1060-1100) Fransız haçlı ve *Kudüs hükümdarı. Birinci *Haçlı Seferi'nin en bilinen önderlerinden biri olan Godefroy, sefer kuvvetlerinin büyük bir bölümünün maliyetini karşıladı. Kudüs kuşatmasında üstün başarı gösterdi ve Kutsal Kabir muhafızı (fiilen kral) seçildi. Ölümü üzerine bu makamı kardeşi I. *Baudouin üstlendi. Godefroy'un Müslümanlara karşı kazandığı zaferler, haçlıların Filistin'deki varlığını pekiştirdi. Bu zaferler, Ortaçağ şarkı döngüsü olan *Chansons de Geste* eserinde onurlandırıldı.

Godunov, Boris *Bkz.* BORİS GODUNOV.

Godwin, Mary Wollstonecraft *Bkz.* WOLLSTONECRAFT (GODWIN), MARY.

Godwin, William (1756-1836) Britanyalı toplum felsefecisi ve romancı. Başlarda Kilise'yi reddeden bir papazken sonraları ateist oldu. Bu dönemde, insan aklının iyiliği inancına ve kendi kurduğu aşırı bireycilik öğretisine dayanan anarşik bir toplum yapısına dair teoriler üretmeye başladı. İdeolojik romanı *Caleb Williams* (1794), hâkim sınıfların baskı düzenini gözler önüne seren, suç ve dedektif romanlarının ilk örneklerinden biriydi. 1797'de Mary *Wollstonecraft'la evlendi. Wollstonecraft, kızları Mary Shelley'in doğumundan hemen sonra hayatını kaybetti.

Goebbels, Joseph (Paul Joseph Goebbels veya Göbbels) (1897-1945) Alman Nazi önder ve siyasetçi. 1933'te Hitler'in propaganda bakanı olarak basının, radyonun ve bütün yanlarıyla kültürün hâkimi haline geldi. Gerçeğe sadakati tamamen bir kenara koyan Goebbels, Nazi davasını yükseltmek adına medyayı parmağında oynattı. Son ana kadar Hitler'i destekledi ve Müttefikler'e teslim olmaktansa intihar etmeyi tercih etti.

Gokhale, Gopal Krishna (1866-1915) Hint milliyetçisi siyasetçi. *Hindistan Ulusal Kongresi'nin ılımlı kanadının önderi olan Gokhale, 1910'da Morley-Minto Reformlarıyla kurulan Hindistan yasama konseyinde öne çıktı. Uzmanlığı finans üzerineydi. Ayrıca 1905'te Hindistan'a hizmet yoluna baş koyan Hindistan Hizmetkârlar Derneği'ni kurdu.

Gómez, Juan Vicente (1864-1935) Venezuelalı devlet adamı. 27 yıllık devlet başkanlığı döneminde (1908-35) mutlak bir diktatörlük kurdu. Venezuela'ya çektiği yabancı sermaye sayesinde demiryolu, otoyol ve pek çok bayındırlık işi yaptı. 1918'de Maracaibo Gölü havzasında zen-

149 İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme. (ÇN)

gin petrol yataklarının keşfedilmesiyle ortaya çıkan bütçe fazlası Gómez'in hem dış borcu temizlemesini hem de yurtdışında olumlu bir itibar yaratmasını sağladı. Diktatörlüğün vahşiliği nedeniyle, yurtiçinde aynı itibara sahip olduğu söylenemezdi. Görevi başında öldüğünde Karakas şehrinde kutlama amacıyla yürüyüş düzenlendi.

Gomułka, Wladyslaw (1905-82) Polonyalı siyasetçi. Polonya Birleşik Halk Partisi'nin kurulduğu kritik 1943-1949 döneminde partinin genel sekreteriydi. Stalinciliğe tavır alma girişimi, görevden alınmasına ve hapse atılmasına (1951) yol açtı. 1956'da Polonyalı ve Sovyet sınır birlikleri Poznan'daki ciddi bir isyanın akabinde çatışmaya girdikten sonra Hruşçov'un (Kruşçev) müdahalesiyle yeniden iktidara getirildi. Belli bir derecede Stalincilik sonrası liberalizmin sürdürülmesine katkıda bulundu. Ancak gıda fiyatlarıyla ilgili olarak yaşanan kargaşalıkların ardından 1970'te istifa etti.

Gorbaçov, Mihail (Sergeeviç) (1931-) Rus devlet adamı ve Sovyetler Birliği cumhurbaşkanı (1990-91). 1952'den beri Komünist Parti üyesi olan Gorbaçov 1979'da Merkez Komite'ye, ertesi yıl Politbüro'ya seçildi. Mart 1985'te Konstantin Çernenko'nun ölümü üzerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) genel sekreteri olarak ülkenin bir numarası oldu. Gorbaçov'un Sovyet toplumunun ekonomik ve toplumsal olarak reformunu içeren *perestroyka* (*bkz.* GLASNOST VE PERESTROYKA) politikasını uygulama çabaları, kademeli olarak Sovyetler Birliği'nin liberalleşmesine ve ülkenin yüksek teknolojiyle tanışmasına yol açtı. Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze'yle birlikte, Avrupa'daki nükleer kapasiteyi azaltmak için bir silahların kontrolü antlaşması (1987) yaptı. İç politikada ise alkol sorununa karşı sıkı yasalar çıkardı ve verimsizlik ve yozlaşmaya karşı *glasnost* politikasını devreye soktu. Gorbaçov, öte yandan, Andrey Saharov başta olmak üzere pek çok siyasi muhalifin tutukluluğuna son verdi. Stalin rejimi tarafından işlenen insanlık suçlarının boyutu, ülke tarihinde ilk defa Gorbaçov döneminde Rus halkına açıklandı. Gorbaçov, birkaç anayasa değişikliği de yaptı. Değişikliklere göre Halk Vekilleri Kongresi doğrudan seçiliyorken cumhurbaşkanını seçimle oluşturulan bu meclis belirliyordu. Afganistan'dan çekilen Gorbaçov, Ağustos 1990'da birleşik Almanya'nın reforma uğrayacak bir *NATO içerisinde yer alabileceği konusunda Şansölye *Kohl'la anlaştı. *Körfez Savaşı'na giden süreçte Birleşmiş Milletler politikasını destekledi. Ancak muhafazakâr ve bürokratik devlet kademelerinin direnişiyle karşılaştı. Diğer yandan Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetler daha da fazla bağımsızlık talep ediyordu. 1991'de yaşanan gerginlikler, Ağustos'taki darbe girişimiyle zirveye çıktı. Gorbaçov bu darbeyi ancak rakibi Boris *Yeltsin'in verdiği destek sayesinde atlatabildi. Artık Gorbaçov da Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin siyasi tekelinin sona erdiğini kabul ediyordu; fakat hâlâ komünist fikirlere bağlılık taşıyor, Sovyetler Birliği'nin reformlarla ayakta tutulabileceğine inanıyordu. Sovyet planlı ekonomisi dağıldıkça Gorbaçov'un dayandığı güç, onunla beraber de Sovyetler Birliği'nin kendisi de ortadan kalktı. Aralık 1991'de Gorbaçov istifa etti. 1996 devlet başkanlığı seçimlerinde yeniden iktidarı elde etmeye çalışmasına karşın Yeltsin'e kayda değer bir rakip olmayı başaramadı.

Gordon, Charles George (1833-85) Britanyalı general ve sömürge idarecisi. 1860'ta Kraliyet Mühendisleriyle birlikte çalıştığı sırada Çin'e gitti. Taiping Ayaklanması'nı (1863-64) ezdikten sonra "Çinli Gordon" olarak anılmaya başlandı. 1884'te Sudan'daki Mısır birliklerini Mehdi (Dongolalı Muhammed Ahmed, 1843-85) güçlerinden kurtarmak üzere bölgeye gönderildi. Ancak Hartum'da pusuya düşürüldü ve takviye kuvvetler yetişemeden öldürüldü.

Gordon, George Hamilton, IV. Aberdeen Kontu (1784-1860) Britanyalı devlet adamı. 1828-1830 ve 1841-1846 yılları arasında dışişleri bakanlığı yaptı. Bakanlığı süresince, ABD ve Kanada arasındaki sınır ihtilaflarını sona erdiren Webster-Ashburton ve Oregon Sınırı Antlaşmalarına imza attı. Serbest ticareti savunan Muhafazakâr Partililerin önderi olarak *Tahıl Yasalarının kaldırılması konusunda Sir Robert Peel'i destekledi. "Aberdeen Koalisyonunun" başbakanı olarak (1852-55), isteksizce de olsa ülkesini *Kırım Savaşı'na soktu ve ardından ülkeyi kötü yönetmekle suçlandı. 1855'te istifa etti.

Gordon Ayaklanması 1780'de Londra'da gerçekleştirilen Katolik karşıtı gösteriler. Ayaklanmanın önderi, Parlamento'nun *Katolik özgürlüğü hamlelerine itiraz eden Lort George Gordon'du (1751-93). Gordon'un destekçileri iki hafta boyunca Londra'da terör estirdi. Hapishanelerin kapıları zorla açılmış, mülkler zarar görmüş ve insanlar öldürülmüştür. Düzen tesis edildikten sonra yapılan yargılamada Gordon, vatan hainliği suçundan beraat etse de daha sonra iftira suçundan mahkûm oldu. Newgate Hapishanesi'nde öldü.

Gore, Al (Albert Gore) (1948-) ABD'li Demokrat Parti üyesi siyasetçi, ABD'nin başkan yardımcısı (1993-2001). Köşe yazarı ve arazi geliştiricisi olan Gore, 1985-1993 arasında Tennessee senatörlüğü yaptı. 2000 başkanlık seçimlerinde George W. *Bush'dan daha fazla oy almasına karşın, ancak ABD Yüksek Mahkemesi tarafından çözülebilen uzatmalı bir hukuki sürecin ardından delegeler kurulunda seçimi kaybetti[150]. Başkanlık seçiminde aldığı yenilgiden bugüne *iklim değişikliği konusunda mücadele verdi. Bu konu hakkında çektiği belgesel film *An Inconvenient Truth*[151] 2007'de En İyi Belgesel Film dalında Oscar ödülü kazandı. Aynı yıl Hükümetlerarası İklim Değişik Paneli'yle beraber Nobel Barış Ödülü'nü paylaştı.

Gorton, Sir John Grey (1911-2002) Avustralyalı Liberal Parti üyesi siyasetçi, koalisyon hükümeti başbakanı (1968-71). Eski bir hava kuvvetleri pilotu olan Gorton, Avustralya ordusunun Vietnam'daki varlığını sürdürdü. Ayrıca Aborijinlerin eğitim imkânlarını genişletti.

Gotlar Batı Roma İmparatorluğu'nu yıkıp geçen Cermen kabileleri. Kökleri Baltık bölgesine dayanan Gotlar, MS 3. yüzyıla gelindiğinde Karadeniz'in kuzeyine ve Aşağı Tuna'ya göç etmişti. Karadeniz'deki doğu grubuna *Ostrogotlar, Daçya'da Tuna kıyılarına yerleşen batıdakilere ise *Vizigotlar denmiştir.

Gottwald, Klement (1896-1953) Çekoslovakyalı siyasetçi. 1921'de kurucuları arasında yer aldığı Çekoslovak Komünist Partisi'nin 1927'de genel sekreteri oldu. *Münih Paktı'nın (1938) ardından Sovyetler Birliği'ne gitti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Çekoslovakya'ya döndü. 1946-1948 arasında koalisyon hükümetinde başbakanlık yaptı. 1948'deki komünist darbenin arkasından *Beneš'in yerine devlet başkanlığına geldi. Tasfiye harekâtları, zorunlu çalışma kampları ve göstermelik yargılamalarla ülkeye egemen oldu. Bu süreç Slansky davası ve önde gelen komünistlerin idamıyla (1952) zirveye çıktı. Stalin'in Çekoslovakya sanayisini *COMECON'un uydusu haline getirme planına ses çıkarmadı.

Gowon, Yakubu (1934-) Nijeryalı general ve devlet adamı, devlet başkanı (1966-75). 1966'da daha önceki askeri darbenin önderini devirerek iktidarı ele geçirdi. Biafran İçsavaşı'nın (1967-70) ardından

150 ABD iki dereceli seçim sistemine sahip olduğundan başkanlık seçimini ikinci aşamada seçmen kurullarında en çok oy alan aday kazanmaktadır. (ÇN)

151 Uygunsuz Gerçek. (ÇN)

"galip yoksa mağlup da yok" politikasını benimseyerek savaşan kesimlerin uzlaşmasına yardımcı oldu. 1975'te kendisi de bir askeri darbe sonucu iktidardan indirildi.

Göbbels, Joseph *Bkz.* GOEBBELS.

Göring, Hermann Wilhelm (1893-1946) Alman Nazi önder ve siyasetçi. 1934'te Alman hava kuvvetlerinin komutanı ve yeniden silahlanma programının sorumlusu oldu. 1936'ya kadar Göring, kendi kurduğu Gestapo'nun başındaydı. Bu tarihten itibaren 1943'e kadar Alman ekonomisini yönetti. 1943'te gözden düşünce bütün yetkileri elinden alındı ve nihayetinde 1945'te Müttefikler'le izinsiz bir şekilde barış girişimlerinde bulunmasıyla görevine son verildi. Nürnberg'deki yargılamalarda ölüm cezasına çarptırıldı ve hücresinde intihar etti.

Gözyaşı Yolu (İngilizcesi Trail of Tears) Pek çok Amerikan yerlisinin zorla batıya sürgün edildiğinde kullandığı yol. 1830'larda Georgia'da ve Alabama, Mississippi, Louisiana ve Florida eyaletlerinde yerleşimci sayısı arttıkça ABD, doğudaki kabileleri zorla topraklarından çıkarma politikası gütmeye başladı. Yerliler, Mississippi Nehri'nin batısındaki Oklahoma topraklarına götürülüyordu. Söz konusu halklar, Beş Uygar Kabile olarak bilinen *Çerokiler, Krikler, Çoktavlar, Çikasavlar ve Seminolelerdi. Kötü hava koşulları, ihmal ve sınırlı gıda malzemesi, yolculuk sona ermeden pek çok acı ve ölüme neden oldu. Gözyaşı Yolu, 1838'de kapatıldı. Zamanla bu kabilelerin yeni memleketleri dahi beyazların tecavüzüne uğradı.

Gracchus, Tiberius Sempronius (yak. MÖ 163-133) Romalı tribün. Kardeşi Gaius Sempronius Gracchus (yak. MÖ 153-121) ile beraber senatör sınıfına rağmen radikal toplumsal ve ekonomik yasaların altında imzası vardır. Tiberius, toprağın yoksullara dağıtılmasını amaçlayan tarım yasasını geçirdikten (MÖ 133) sonra muhalifleri tarafından öldürüldü. Gaius, kardeşinin programını devam ettirdi ve yoksulluğu azaltacak yeni reformlar yürürlüğe soktu. O da bir ayaklanma sırasında öldürüldü.

Graf Spee *Bkz.* RIVER PLATE MUHAREBESİ.

Graham, James, I. Montrose Markisi (1612-50) İskoç general. İskoçya, İngiliz İçsavaşı'na girince I. Charles'in yanında saf tuttu. İrlandalı ve İskoç düzensiz birliklerden oluşan küçük bir ordunun komutasını üstlenerek kuzeyde kendisinden daha güçlü Ahitçi kuvvetlere bir dizi ağır yenilgi yaşattı (1644-45). Ardından Philiphaugh'da bozguna uğradı. Sürgünde geçen birkaç yıldan sonra 1650'de II. Charles'in tahta çıkmasını sağlamak amacıyla İskoçya'ya döndü. Ancak ihanete uğrayarak Ahitçilere teslim edildi ve asıldı.

Grand Siècle Fransa'nın en görkemli çağı olan XIV. *Louis (1643-1715) dönemine verilen isim. Bu dönemde Fransa, Avrupa'nın egemen gücü olarak İspanya'nın yerini aldı ve kültürel hâkimiyetini kurdu. Dahi bir başvekil olan *Richelieu (1624-42), hükümdarın otoritesini güçlendirdi. Ayrıca Fransa'nın hiçbir rakibinde olmayan bir düzeyde iç birlik sağladı. Avrupa, Versay Sarayı'nın ihtişamının etkisi altındaydı. *Condé ve Turenne vikontunun parlak zaferleri ve ilk modern daimi ordunun kurulmasıyla askeri üstünlük elde edildi. Yoksul sınıfların üzerindeki ağır vergi yüküne dayanan *Grand Siècle* gösterişi ve bedeli yüksek seferlerde ısrar edilmesi, kralın ölümünden sonra 18. yüzyılın daha çalkantılı ortamına zemin hazırladı.

Grand Tour 18. ve 19. yüzyıllarda genç İngilizlerin, genellikle birkaç yıl süren ve keyif amacıyla yapılan Avrupa seyahatlerine verilen isim. Aristokratların oğulları, öğretmenleri eşliğinde klasik sanat

ve Avrupa toplumu bilgilerini geliştirerek eğitimlerini tamamlıyordu. Seyahatin nihai durağı, özellikle Napoli ve Roma olmak üzere İtalya'ydı. Buralarda memleketlerinden başka yerlerde yaşayan ressam, mimar ve usta toplulukları bulunuyordu. Satın aldıkları antik heykellerin yanında bu sanat hamileri, kendi portreleri de dahil olmak üzere İtalyan resimlerine de meraklıydı. Bu heykel ve resimlerle evlerini süslüyorlardı. Büyük Britanya'nın çiftlik evlerine ve müzelerine yerleştirilen Yunan ve Roma heykelleri ile İtalyan çizim ve resimleri bu seyahatin somut ürünleri oluyordu.

Granger[152] Hareketi 1867'de ABD'nin orta-batı bölümlerinde yaşayan çiftçilerin toplumsal ve eğitimsel birliği olarak başlayan bir hareket. Esas ismi Tarım Üstatları Ulusal Çiftliği'ydi. Hareket, aile çiftliklerinin önemine inanıyor ve ekonomik tekellere doğru gidiş olarak gördüğü sürece karşı çıkıyordu. Özel olarak nakliye ücretlerinin istismar edilmesine itiraz ediyordu. Hiçbir zaman bir parti kurulmasa da hareketin birkaç eyaletteki destekçileri tavan demiryolu ücretlerini sabitleyen yerel yasalar çıkarılmasına öncülük etti. Bu yasalar ABD Yüksek Mahkemesi tarafından da onaylandı. Böylece Mahkeme, eğer söz konusu mülk kamu hizmetine katkıda bulunuyorsa özel mülkün kamu tarafından düzenlenmesinin yasal olduğu hükmünü kabul ederek önemli bir işe imza attı. 1870'lerin ortasından itibaren hareket düşüşe geçti.

Grant, Ulysses Simpson (1822-85) ABD'li general ve 18. ABD başkanı (1869-77). Birlik (Kuzey eyaletleri) destekçisi gönüllülerin komutanı olarak *Amerikan İçsavaşı'na girdi. Kazandığı başarılar sonucunda hızlıca yükseldi. Batı cephesindeki ilk çatışmaların çoğunda boy gösterdi ve Donelson Kalesi'ni ele geçirerek (12 Şubat 1862) "Koşulsuz Teslim" lakabını aldı. Tümgeneral rütbesiyle 1863'te *Vicksburg'u zapt etti. *Chattanooga'da kazandığı başarının ardından Şubat 1864'te bütün Birlik güçlerinin başkomutanlığına getirildi. Karargâhını Virginia'ya kuran Grant, bir yıl boyunca süren kanlı seferlerle *Lee üzerindeki amansız baskıyı sürdürdü. Sonunda Lee, Richmond'u terk ederek *Appomattox'ta teslim olmak durumunda kalınca İçsavaş bitti. İki kez ABD'nin Cumhuriyetçi başkanı seçilmeden önce kısa bir süre savaş bakanı (1867-68) görevinde bulundu. Başkanlığı döneminde Güney'deki *Yeniden Yapılanma programı çöktü. ABD'nin en büyük askerlerinden biri olan Grant, aynı zamanda en başarısız başkanlarından biriydi.

Grattan, Henry (1746-1820) İrlandalı devlet adamı, İrlanda bağımsızlığının en büyük savunucularından biri. Dublin'de doğan ve eğitim alan Grattan, avukat oldu ve 1775'te İrlanda Parlamentosu'na girdi. Çok parlak bir hatipti. İrlanda'nın bütün yasama faaliyetini Britanya Parlamentosu'nun onayına bağlayan Poynings Yasasının geri çekilmesi için mücadele eden hareketin başını çekti. Büyük gerginliklerden sonra Britanya hükümeti pes ederek 1782'de yasayı feshetti. Ayrıca Grattan, Britanya ve İrlanda Parlamentolarını birleştiren *Birlik Yasasına (1801) da cepheden karşıydı. 1806'da Britanya Avam Kamarası'na Dublin milletvekili olarak girdi. Hayatının geri kalanını *Katolik özgürlüğü davasına adadı.

Gravetyen *Bkz.* PALEOLİTİK.

Green Mountain Boys *Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda faaliyet gösteren Vermontlu gerilla savaşçıları birliği. 1771'de New York'un toprak iddialarına karşı yerleşimlerini korumak üzere Ethan *Allen tarafından örgütlendiler. İsimlerini Vermont'taki dağ sırasından alan[153] Green

152 *Grange* denilen çiftliklerde çalışan ve feodal sistem içerisinde çeşitli yükümlülüklere sahip olan çiftçilere verilen isim. (ÇN)

153 Green Mountain Boys, Yeşil Dağ Çocukları anlamına gelmektedir. (ÇN)

Mountain Boys, daha sonra vatansever mücadeleyi de destekledi. *Ticonderoga'nın ele geçirilmesi (1775), *Bennington Muharebesi ve *Saratoga'da Burgoyne'nin teslim olmasında rol oynadılar.

Greene, Nathanael (1742-86) Amerikalı general. Komutasındaki koloni askerlerine Boston Kuşatması'nda (1775-76) önderlik etti. Long Island, Trenton, *Brandywine, *Germantown ve Monmouth'ta savaştı. Güneyde komutanlık yaptığı sırada (1780-81) Cornwallis'e karşı çok başarılı bir vur kaç harekâtı yürüttü. Nihayetinde bölgenin çoğunu ele geçirdi.

Greensboro Olayı (1960) ABD *Vatandaşlık Hakları mücadelesi sırasında yaşanan bir olay. Dört siyahi öğrenci, Kuzey Karolina'nın Greensboro kentindeki ırk ayrımcılığı yapılan bir yemekhanede oturma eylemine başladı. Bu eylem, pek çok başka Güney kentinde benzer eylemlerin yolunu açtı ve ırk ayrımcılığı yasaları ve uygulamalarına yönelik tepkinin fitilini ateşledi.

Greenwich Ortalama Zamanı (İngilizcesi Greenwich Mean Time-GMT) Greenwich Meridyeni üzerinde ortalama güneş zamanına verilen isim. İngiltere'deki Greenwich'te bulunan Meridyen Çemberi'nden geçen bu boylam, 1884'te Washington'da uluslararası olarak başlangıç meridyeni kabul edildi. Greenwich Meridyeni'nin denizcilikte yaygın kullanımı ve ABD ile Kanada'da Greenwich'i temel alan saat diliminin benimsenmesi, sıfır boylamı olarak buranın kabul edilmesini kolaylaştırdı. Önceden Büyük Britanya'da her kent, boylamına göre yerel saatini belirliyordu. 19. yüzyılın ortasında Britanya çapında demiryolları, birliği sağlamak için Greenwich zamanını kullanmaya başladı. Fakat Greenwich Ortalama Zamanının bütün Britanya'da hukuki düzlemde ortak saat olarak kabul edilmesi 1880 yılını buldu. Sivil amaçlarla kullanılan uluslararası referans zaman için günümüzde atom saatleri baz alınmasına karşın Greenwich Meridyeni üzerindeki ortalama güneş zamanına yakın tutulması için bu saatte de çok ufak ayarlamalar (artık saniyeler) yapılmaktadır. Referans zaman ölçeğinin resmi adı UTC (eşgüdümlü evrensel zamanın herhangi bir dilden kaynaklanmayan kısaltması) olsa da genelde Greenwich Ortalama Zamanı olarak bilinmektedir.

Gregorius, I. (Aziz) (veya Büyük Gregorius) (540-604) Papa (590-604). Gregorius papa olduğunda İtalya kriz durumundaydı. Seller, kıtlık ve Lombardların istilalarından ülke harap olmuştu. Kilise'nin konumu Konstantinopolis'teki imparatorluk tarafından tehdit altındaydı. Bu sorunların çoğu Gregorius sayesinde çözüldü. Gregorius, imparatorluk makamlarından bağımsız hareket ederek 592-593'te Lombardlarla ayrı bir barış yaptı. İtalyan şehirlerine valiler atayarak papalığın dünyevi gücünü tesis etti. En büyük başarılarından biri İngiltere'nin Aziz *Augustinus (Canterbury) tarafından Hıristiyan yapılmasıydı. Papalığı boyunca paganlar ve *Aryan sapkınlarından Kilise'ye yönelen çifte saldırıya etkili biçimde karşı çıktı. Müziğe olan ilgisi, kendi ismini taşıyan bir tür yalın ilahide (Gregoryen İlahi) gelişmelerin önünü açtı.

Gregorius, VII. (Aziz) (veya Hildebrand) (yak. 1021-85) Papa (1073-85). VII. Gregorius, Kilise'nin ahlaki bir reforma ihtiyaç duyduğunu ve Hıristiyan Batı'nın papalığın önderliğinde birleşmesi gerektiğini öne sürdü. İkinci önerisi Avrupa'nın dünyevi hükümdarları tarafından kabul görmedi. Gregorius'un en bi[illegible] rakibi Kutsal Roma İmparatoru IV. Heinrich'ti. 1077'de Heinrich, *Canossa'da Gregorius'a boyun eğince papalık üstünlüğü elde etmiş gibi gözüküyordu. Ancak Heinrich'in bu hamlesi tamamen taktikseldi. Daha sonra doğrudan Roma'ya saldırarak papayı İtalya'nın güneyindeki Salerno kentine çekilmeye zorladı. Gregorius,

burada hayatını kaybetti. Ruhban sınıfının bekâr kalması gerektiğine vurgu yaptı ve *simoniye karşı çıktı.

Grenada

Başkent:	Saint George's
Yüz ölçümü:	344 km²
Nüfus:	109.590 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Doğu Karayip doları = 100 sent
Dini yapısı:	%53,0 Katolik; %13,8 Anglikan; %33,2 diğer Protestan
Etnik yapısı:	%82,0 siyahi; %13,0 melez; %5,0 Avrupalı ve Doğu Hint
Diller:	İngilizce (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Karayipler Topluluğu (CARICOM), Milletler Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Karayipler'deki Windward Adaları'nın en güneyindeki ada ile birkaç küçük adadan meydana gelen bir devlet. Ülke, aynı zamanda Grenada Takımadaları'nın da bir parçasıdır.

Fiziki Grenada adası, sarp ve ormanlık dağlara sahiptir. En yüksek noktası, krater gölleri ve çeşitli su kaynaklarıyla 838 metrelik Saint Catherine Dağı'dır. Dağlar volkanik kökenli olup muz, baharatlar ve şeker kamışının yetiştiği vadileri çevreler.

Ekonomi Turizm, Grenada'nın esas döviz kaynağıdır. İhracatın önemli bir kısmını tarım ürünleri oluşturur: Küçük hindistancevizi, muz, kakao ile meyve ve sebzeler. Sanayi kolları arasında gıda ve meşrubat ile tekstil bulunur. *Off-shore* finans sektörü gelişmektedir. Turizm ve tarım, 2004-2005'teki kasırgalardan büyük darbe yemiş, bu sektörlerin yeniden inşası geriye büyük bir borç yükü bırakmıştır.

Tarih Grenada, 1498'de Columbus (Kolomb) tarafından keşfedildi. 1650'de Martinik'in Fransız valisi tarafından sömürgeleştirildi ve 1674'te Fransız kraliyetinin egemenliğine girdi. *Yedi Yıl Savaşı'nda ada, Britanya tarafından fethedildi; 1763'te Paris Antlaşması'yla Britanya'ya bırakıldı. 1795'te Britanya hâkimiyetine karşı çıkan, pek çok kölenin de desteklediği bir ayaklanma ertesi yıl bastırıldı. Grenada, o zamandan itibaren neredeyse iki yüzyıl boyunca Britanya sömürgesi olarak kaldı. 1950'de Matthew Gairy'nin önderliğindeki Birleşik İşçi Partisi ortaya çıkınca bütün yetişkinlere seçme hakkı tanındı. 1956'da Windward Adaları özerk olarak Batı Hint Adaları Federasyonu'na (1958-62) katıldı. Federasyonun dağılmasının ardından Windward Adaları'nın bazıları, ayrı ayrı bağımsızlık talebinde bulundu. 1974'te Grenada bağımsızlığını kazandı. Daha sonra ülkenin ilk başbakanı olan Gairy, 1979'da Yeni Değer Hareketi adında solcu bir grubun önderi olan Maurice Bishop (1944-83) tarafından gerçekleştirilen kansız bir darbeyle devrildi. Bishop, Devrimci Halk Hükümeti'ni (PRG) ilân etti. Küba ve Sovyetler Birliği'yle daha yakın ilişkiler kurulmasını sağladı. Hükümet içerisindeki çatışmaların arkasından 1983'te Bishop, General Austin komutasındaki birlikler tarafından iktidardan indirilerek öldürüldü. ABD'nin askeri müdahalesiyle Marksist devrimci konseyin iktidara gelmesi önlendi. Aralık 1983'te ABD ordusu adayı terk ettikten sonra demokratik hükümet yeniden kuruldu. Başbakan Herbert Blaise (1984-89) yönetiminde siyasi istikrar sağlandı. Ancak 1980'lerin sonunda baş gösteren ekonomik sıkıntılar sonucunda IMF kemer sıkma programı devreye girdi. Haziran 1995'te yapılan genel seçim, Yeni Milli Parti'yi (NNP) iktidara taşıdı. Başbakan Keith Mitchell oldu. Parti, 1999

ve 2003'te yeniden seçilmeyi başarsa da 2008'de Yeni Demokrat Kongre tarafından mağlup edildi. Mitchell ve NNP, 2013'te iktidarı bir kez daha ele geçirdi.

Grenville, George (1712-70) Britanyalı devlet adamı, başbakan (1763-65). Başbakan olarak hükümetin *Wilkes olayını eline yüzüne bulaştırmasında büyük pay sahibiydi. 1765 *Damga Yasasıyla sonuçlanan Amerika'dan elde edilen geliri artırma çabalarının arkasında da o vardı. III. George, Grenville'den rahatsız olmaya başladı ve beraber çalıştığı siyasetçiler de otoriter mizacına tavır aldı. Öte yandan hükümette veya muhalefette yer almayan milletvekilleri, Grenville'nin bütçe tasarılarını olumlu karşılıyordu. Başarısızlıkları 1765'te görevden alınmasına yol açtı.

Grenville, Sir Richard (1542-91) İngiliz donanma komutanı. 1571'de Cornwall'dan milletvekili seçildi. Kuzeni Sir Walter *Raleigh'in planladığı, Roanoake'yi sömürgeleştirmek üzere düzenlenen başarısız seferi yönetti. İspanyol Armadası'na karşı toplanan deniz gücüne üç gemiyle katıldı. Azorlar açıklarındaki destansı bir muharebe sırasında hayatını kaybetti. Bu muharebede gemisi Revenge, güçlü İspanyol filosuna karşı 15 saat boyunca direndi.

Grenville, William Wyndham, Baron (1759-1834) Britanyalı devlet adamı, başbakan (1806-07). 1782'de Avam Kamarası'na giren Grenville, Küçük William Pitt yönetiminde dışişlerinden sorumlu devlet bakanlığı (1791-1801) yaptı. Pitt'in ölümünün ardından "Bütün Marifetler Bakanlığı" (Şubat 1806-Mart 1807) adı verilen hükümeti kurdu. *Napolyon Savaşları'nı sona erdirme girişimleri sonuçsuz kalsa da Britanya'nın denizaşırı köle ticaretini ortadan kaldıran, Charles James *Fox'un önerisi üzerine sunulan yasa taslağı başarı kazandı. Öte yandan Katoliklere özgürlük tanıyan yasa taslağı III. George tarafından reddedildi. Bunun üzerine Grenville, siyasetten çekildi.

Gresham, Sir Thomas (yak. 1519-79) İngiliz sermayedar. 1566'da Kraliyet Borsası'nı kurdu. Elizabeth döneminde hükümette maliye başdanışmanlığı yaptı. 1579'da kamuya açık seminerlerin verildiği Gresham College'yi kurdu. Kraliyet Cemiyeti, Gresham'ın evinde düzenlenen bu toplantılardan çıktı. Bilinirliğinin esas sebebi Gresham Yasası'dır. 19. yüzyılda hatalı bir şekilde Gresham'a atfedilen bu yasaya göre "kötü para iyi parayı kovar". Yani eğer dolaşımda, görünen değerinin gerçek değerine (değerli maden içeriğine göre) oranı farklı iki madeni para varsa gerçek değeri yüksek olan dolaşımdan çıkarılarak istiflenir veya eritilir.

Grey, Charles, II. Kont Grey (1764-1845) Britanyalı devlet adamı, başbakan (1830-34). Seçim sisteminde reformu savunuyordu. Grey hükümeti, bazı önemli fabrika yasaları ile Britanya İmparatorluğu çapında köleliği kaldıran yasanın yanı sıra ilk Reform Yasasını (1832) da çıkardı.

Grey, Edward, Fallodon Vikontu (1862-1933) Britanyalı siyasetçi. 1905-1916 arasında dışişleri bakanlığı yapan Grey; Britanya, Fransa ve Rusya'yı bir araya getiren Üçlü İttifak'ın müzakerelerini yürüttü (1907). 1914'te çekinceleri olan Britanya kabinesini, Almanya'nın Belçika'nın tarafsızlığını ihlal ettiği gerekçesiyle savaşa girmeye ikna etti.

Grey, Sir George (1812-98) Britanyalı sömürge idarecisi. Güney Avustralya (1841-45) ve Yeni Zelanda (1845-53, 1861-68) valisi olarak görev yaptı. Buralarda temsili hükümetin kurulmasına önderlik etti. *Maori halkının isyanını bastırarak daha sonradan gelen yerleşimcilerle "kaynaşmalarını" sağladı. *Taranaki Savaşı başladıktan sonra sözde milliyetçi *Kingitanga'yla girdiği müzakerelerde sonuç elde edemedi. Ardından 1863'te Waikato'yu işgal etti. Savaş sürüncemede kalınca Sömürge Dairesi'nin gözünden düştü ve valilik görevinden istifa etti.

Grey, Lady Jane (1537-54) İngiltere'nin Temmuz 1553'te "Dokuz Gün Kraliçesi". VII. *Henry'nin küçük kızı Mary'nin soyundan gelen Grey, İngiliz tahtında hak iddiasında bulundu. Grey'in kayınpederi John *Dudley, VI. *Edward'ı Grey'i tahtın vârisi ilân etmesi yönünde ikna etti. Grey, I. *Mary tarafından kolayca devrildi ve bir de babası tarafından *Wyatt İsyanı'na destek olmakla suçlanınca boynu vuruldu.

Griffith, Arthur (1872-1922) İrlandalı milliyetçi önder ve devlet adamı, *Özgür İrlanda Devleti (1922) hükümetinin başkanı. 1905'te *Sinn Fein partisini kurarak başına geçti. Resmi olmayan İrlanda parlamentosu Dáil Éireann'ın kurucularından biriydi (1919). Aynı yıl Parlamento'nun ilân ettiği cumhuriyetin cumhurbaşkanı yardımcısı oldu. Michael *Collins'le beraber, Özgür İrlanda Devleti'ni kuran İngiltere-İrlanda Antlaşması'nı (1921) müzakere etti. 1922'de söz konusu devletin hükümet başkanı oldu. Birkaç ay sonra görevdeyken öldü.

Grotius, Hugo (veya Huig de Groot) (1583-1645) Hollandalı hukukçu ve diplomat. Ününün kaynağı *Savaş ve Barış Hukuku* isimli incelemesidir. Paris'te sürgündeyken yazdığı ve 1625'te yayımlanan kitap, modern uluslararası hukukun temelini atmıştır.

Guatemala

Başkent:	Guatemala
Yüz ölçümü:	108.889 km²
Nüfus:	14.373.472 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 quetzal = 100 sentavo
Dini yapısı:	%65,0 Katolik; %43,0 Protestan
Etnik yapısı:	%59,4 mestizo[153] ve Avrupalı; %9,1 Kiche; %8,4 Kaqchikel; %7,9 Mam; %6,1 Qeqchi; %8,6 diğer Mayalı
Diller:	İspanyolca (resmi), Maya dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Bir Orta Amerika ülkesi. Kuzey ve batıda Meksika ile güneydoğuda Honduras ve El Salvador'a sınırı vardır. Güney kıyıları Pasifik Okyanusu'na bakarken doğuda Karayip Denizi'ne açılır. Burada ayrıca Belize'yle de bir sınırı bulunmaktadır.

Fiziki Guatemala'nın doğusundan batısına çok yüksek rakımlı bir volkanik dağ sırası uzanmaktadır. Alçak yamaçları sulayan nehirler, kahve yetiştirilmesinin de önünü açar. Platolar ılıman bir iklime sahipken alçak bölgeler sıcaktır. Ülke, levhaların kesişim noktasına yakın bir yerde bulunduğundan sık sık depremler görülür.

Ekonomi Guatemala esas olarak tarıma dayalı bir ekonomiye sahiptir. İstihdamın yüzde 40'ı tarıma ayrılmıştır. İhraç edilen önemli tarım ürünleri arasında kahve, şeker, muz ve sebzeler bulunur. 1970'lerde keşfedilen ham petrolün de ihracatı yapılmaktadır. Öne çıkan sanayi kolları şeker işleme, tekstil, giyim ve mobilyadır. Gelir dağılımında çok büyük dengesizlik vardır. Nüfusun yarısından fazlası yoksulluk çekmektedir. Yurtdışında yaşayan vatandaşların gönderdikleri paralar ekonomide önemli bir yer tutar.

154 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

Tarih Tarih öncesinde Guatemala, kültürel olarak Yucatán Yarımadası'yla bağlantılıydı. Maya öncesi ve *Maya uygarlıklarının yükselişi bu bölgede gerçekleşti. Günümüzde Guatemala'da yaşayanların büyük bir kısmı Mayaların soyundan gelmektedir. Ülkenin kuzey ve orta bölümlerindeki alçak kesimlerde Tikal, Uaxactún, Altar de Sacrificios, Piedras Negras, Yaxhá ve Seibal gibi büyük, bilindik Maya kentleri ortaya çıktı. Diğer yandan güneydeki yüksek kesimlerde Zacualpa, Kaminaljuyú, Cotzumalhuapa ve başka kentler doğdu. Bu kentler birbirleriyle siyasi ve ekonomik olarak bağlantılıydı. Ayrıca Teotihuacán ve Monte Albán (Oaxaca'da) gibi Meksika'nın güney ve orta bölümlerindeki tarih öncesi kentlerle de ilişki içindeydi. 1523'te İspanyol *konkistadorlar bölgeye gelerek Amerika kıtasında yeni fetihlere yöneldi. Guatemala, kısa süre içerisinde Yeni İspanya Genel Valiliği altında *Audiencia* (siyasi bir role sahip yüksek mahkeme) olarak örgütlendi. Neredeyse 300 yıl boyunca ülke, İspanyol egemenliğinde kaldı. 1821'de İspanya'dan bağımsızlığını ilân eden Guatemala, Meksika'nın kısa ömürlü Iturbide İmparatorluğu'na katıldı. Guatemala söz konusu devletin çöküşünün (1823) ardından Orta Amerika Birleşik Eyaletleri'nin (1823-38) kurulmasına katkıda bulundu. Rafael Carrera'nın başını çektiği federasyona yönelik şiddetli muhalefet sonucunda bu devlet de dağıldı. Guatemala, kendisini bağımsız bir cumhuriyet olarak ilân etti. İlk devlet başkanı Carrera (1839-65) oldu. Carrera'dan sonraki devlet başkanları giderek daha da baskıcı yönetimler kurdu. Jacobo Arbenz önderliğindeki sol hükümet (1951-54) toplumsal reformlar yaptı. ABD'nin *CIA aracılığıyla gerçekleştirdiği müdahalenin ardından Arbenz istifa etmek durumunda kaldı. 10 yıllık kargaşa döneminin sonunda Julio César Méndez Montenegro, 1966'da barışçıl bir şekilde devlet başkanı seçildi. Ancak askeri müdahaleler devam etti. 1970'ler ve 1980'lerin başında insan hakları ihlalleriyle şiddetli bir baskı ortamı kuruldu. 1985'te yeniden seçimler düzenlenmeye başladı. 1991'de devlet başkanı olan Jorge Serrano Elias, solcu gerilla hareketi URNG'yle müzakereye girdi. Ayrıca ordudaki yolsuzluklara ve baskıcı yöntemlere yönelik bir temizlik harekâtı için düğmeye bastı. Eylül 1991'de *Belize'yle ilgili uzun yıllardır süren anlaşmazlıklara son veren Serrano, sözü edilen ülkenin varlığını tanıdı. Mayıs 1993'te diktatörlük yetkileri üstlenme çabaları üzerine devrildi. Haziran'da Ramiro de Léon Carpio devlet başkanı seçildi. Devlet ile URNG gerillaları arasında müzakerelere devam edildi. 1995'te Alvaro Arzu, devlet başkanı seçildi ve 1996'daki seçimlerde de iktidarını korudu. Bu dönemde de URNG'yle barış görüşmeleri yapıldı. Arzu'nun ardından sırasıyla Alfonso Portillo (2000), Óscar Berger (2004), Álvaro Colom (2008) ve Otto Perez Molina (2012) devlet başkanlığı görevine geldi.

Guderian, Heinz (1888-1954) Alman general ve tank uzmanı. **Blitzkrieg* taktiğinin savunucularından olan Guderian, Polonya (1939) ve Fransa'nın (1940) fethinde tankları geniş dizilimde kullandı. Panzer (tank) kuvvetlerinin başkomutanı olarak 1940-1941 Alman zaferlerinde çok önemli bir rol oynadı. Ancak 1941-1942'de Moskova dışındaki Sovyet karşı taarruzu sırasında Hitler'in geri çekilmeme emrine itiraz edince görevden alındı. 1944'te Alman ordusuna genelkurmay başkanı olmasına karşın Mart 1945'te bir kez daha atıldı. Bu kez atılma sebebi, Müttefik devletlerle barış yapılmasını savunmasıydı.

Guelf Saksonya ve Bavyera dükleri çıkaran Alman Welf ailesinin soyundan gelenlerin oluşturduğu bir grubun üyelerine verilen isim. Welf hanedanı, Almanya ve İtalya'da (Almanya'da Guelf, İtalya'da Ghibellino olarak biliniyordu) *Hohenstaufen hanedanının ezeli rakibiydi. 12. yüzyılda Guelf hizbinin lideri Saksonya ve Bavyera Dükü Aslan Henry, Kutsal Roma İmparatorluğu'nun amaçları-

na karşı papalığı destekleme eğilimindeydi. Grubun desteği, önde gelen İtalyan kasabaları ve kentlerinde yatıyordu. Rakipleri imparatorluk tarafıydı; onların gücü de büyük aristokrat ailelerden geliyordu. Sebebi ne olursa olsun, yerel kan davalarında düşman taraflar, kendilerini bu iki zıt aileden biriyle ilişkilendirmeye başlamıştı. İlk çatışmanın nereden çıktığı unutulsa da yıllar sonra bile bu aile isimleri kullanılmaya devam edildi.

Guernica (veya Guernica y Luno) Kuzey İspanya'nın Bask bölgelerinde bulunan bir kasaba. Bilbao'nun 25 kilometre doğusunda kalan Guernica, eskiden Bask parlamentosuna ev sahipliği yapıyordu. 1937'de İspanya İçsavaşı sırasında Franco'yu destekleyen Alman uçakları tarafından bombalandı. Söz konusu olay, Picasso'nun meşhur bir tablosunda resmedilmiştir.

Guesclin, Bertrand du (yak. 1320-80) Fransız komutan ve 1370'ten itibaren Fransa başkomutanı. Rennes Kuşatması'nda (1356-57) dikkatleri üzerine çekti. Kral Naibi V. *Charles tarafından başkomutanlığa terfi ettirildi. İngilizlere karşı düzenlenen seferlerde görev yaptı. 1366-1369'da İspanya'ya yönelik bir başka sefer sırasında Najera Muharebesi'nde (1367) yenilerek esir düştü. İngilizlerle savaşta benimsediği tarz sayesinde Charles krallığını geri aldı.

Guevara, Che (doğum adı Ernesto Guevara de la Serna) (1928-67) Güney Amerikalı devrimci ve siyasi önder. Aslen Arjantinli olan Che Guevara, Guatemala'da komünist rejimle saf tuttu. Hükümet devrilince (1954) Meksika'ya kaçtı. Burada Fidel Castro'yla tanıştı ve 1956'da Küba'ya ayak basacak *gerilla birliklerinin hazırlanmasında ona yardımcı oldu. Castro'nun kazandığı zaferden kısa bir süre sonra Küba ekonomisinin başına getirilerek bakanlar kurulunda yer aldı. Küba'nın ABD'yle süregelen ekonomik bağlarını koparak komünist bloka taşımasında önemli bir rol oynadı. Bir idareciden ziyade gerilla savaşı uzmanı olduğundan Bolivya'ya giderek (1967) Bolivya köylülerini ve kalay madencilerini askeri hükümete karşı silahlı ayaklanmaya ikna etmeye çalıştı. Bu girişiminde başarısız oldu ve kısa bir süre sonra yakalanarak idam edildi. Cesedinden geriye kalanlar 1997'de bulununca devlet töreni için Küba'ya gönderildi.

Guicciardini, Francesco (1483-1540) İtalyan devlet adamı ve tarihçi. Floransa'nın Aragon elçiliğini (1512-14) yapan, daha sonra papalık hizmetine giren (1515-34) Guicciardini idareci olarak olağanüstü yeteneklere sahipti. Ayrıca üretken bir siyaset yazarıydı. 1536'da Floransa'dayken bir başyapıt olan *Storia d'Italia* ("İtalya'nın Tarihi") kitabını yazmaya başladı. Kitap, 1494-1534 yıllarını ele almaktadır. Son halini veremeden ölmesine karşın bu eser, İtalya'nın Fransa'yla savaşlar yaptığı döneme rastlayan ülke tarihinin en nesnel anlatımı olarak öne çıkar.

Guiscard, Robert (yak. 1015-85) Norman savaşçı. Tancred de Hauteville'nin oğlu olan Guiscard, erkek kardeşi Roger'le birlikte İtalya'nın güneyine konuşlandı. Robert ve Roger, 1053'te Papa IX. Leo'nun kuvvetlerini mağlup ederek Apulia ve Calabria'yı ele geçirdi. Papa II. Nicholaus, *Bizanslara karşı Norman yardımına başvurarak Robert'e Sicilya'yı teslim etti. Buna karşın Sicilya, 1090'a kadar nihai olarak fethedilemedi. Robert, Benevento'ya düzenlediği saldırıdan dolayı Papa VII. Gregorius tarafından aforoz edilse de onun adına istilacı Almanya hükümdarı IV. *Heinrich'e karşı savaştı. İki kardeş, 1084'te Roma'yı yağmalayarak Heinrich'i oradan kovdu.

Guise Lorraine dükler hanedanının 16. yüzyıl Fransası'nda öne çıkan bir kolu. 1528'de Claude de Lorraine (1496-1550) adına bir düklük kuruldu. Claude,

başta Marignano (1515) olmak üzere Fransızların birkaç askeri zaferinde kendini gösterdi. Oğlu ve veliahdı François (1519-63) II. Henri'nin ordularındaki en etkili komutan konumuna geldi. 1550'lerde yoğun faaliyet gösteren François, 1558'de Calais'i İngilizlerden aldı ve ertesi sene Cateau-Cambrésis Barışı'nın yapılmasını sağladı. Kardeşi Charles (1524-74), 1550'da Lorraine kardinali oldu. Kız kardeşi Marie (1515-60) ise İskoçya hükümdarı V. James'le evlendi. Aynı zamanda İskoçya Kraliçesi *Mary'nin de annesiydi. 1559'da II. François tahta çıktığında Katolik Guise ailesi, Fransa'nın en etkili ailesiydi. Ailenin *Hugenot ve *Bourbon hanedanlarıyla ilişkileri (1559-62) doğrudan *Fransız Din Savaşları'nın patlak vermesine yol açtı. 1563'te François suikasta uğradı. Üçüncü dük olan oğlu Henri (1550-88), üçüncü ve dördüncü din savaşlarında görev yaptı. *Aziz Bartolomeus Yortusu Katliamı'nı kışkırtanlardan biriydi. 1576'da Kutsal İttifak'ın örgütlenmesine öncülük etti. Fakat 1588'de tahtın muhtemel vârisi olarak gösterilince III. Henri tarafından öldürtüldü. Kardeşi Charles (1554-1611), ailenin ve aşırıcı Katoliklerin mücadelesini 1595'e kadar ayakta tuttu. Bu tarihte IV. *Henri'ye boyun eğdi. Guise düklerinin soyu 1688'de sona erdi.

Guizot, François Pierre Guillaume (1787-1874) Fransız tarihçi ve devlet adamı. 1815'te kamu görevine başlayan Guizot, 1822'de makamından alınınca X. *Charles hükümetine karşı liberal muhalefetin başına geçti. 1830 *Temmuz Devrimi'ne katıldıktan sonra tekrar kamu görevine döndü. 1833'te ulusal çapta ilköğretim sistemini yürürlüğe soktu. Sonraki 18 yıl boyunca *Louis Philippe'ye hizmet etti. Ilımlı bir monarşist olan Guizot, 1840'ta *Thiers'in yerine hükümetin lideri oldu. Değişime karşı pasif ama kararlı direnişi, nihayetinde *1848 Devrimi'yle yıkılmasına yol açtı.

Gujral, Inder Kumar (1919-2012) Hint siyasetçi. 50 yıl boyunca Janata Dal partisinin üyeliğini yürüten ve çeşitli hükümet görevlerinde bulunan Gujral, Nisan 1997'de sallantıda bir koalisyonun başbakanı oldu. Bir derginin koalisyondaki partilerden birini Rajiv *Gandhi'nin öldürülmesiyle ilişkilendiren iddialarının ardından I. Kongre partisi koalisyondan desteğini çekti. Bunun üzerine Gujral, Kasım 1997'de görevinden istifa etti.

Guomin Dang (veya Kuomintang; Çince "Milli Halk Partisi") Çin'de bir siyasi parti. Aslen devrimci bir birlik olan Guomin Dang, 1912'de Song Jiaoren ve *Sun Yixian (Sun Yat-sen) tarafından demokratik çizgide bir cumhuriyetçi parti olarak kuruldu. *Qing hanedanının yıkılmasıyla ortaya çıkan Devrimci İttifak'ın yerini almıştı. 1913'te Yuan Shikai tarafından dağıtıldı. 1920'de Sun, partiyi yeniden kurdu. Guomin Dang, 1923'te *Komintern'in yardımlarıyla tek tek komünistlerin üye olabileceği şekilde yeniden örgütlendi. 1924'teki parti kongresinde resmen "Üç Halk İlkesi" benimsendi: Milliyetçilik, demokrasi ve "halkın refahı". 1926'da *Jiang Jieshi'nin (Çan Kay-şek) Kuzey Seferi'yle Parti'nin iktidar yürüyüşü sağlam bir şekilde başladı. 1927'de komünistlere yönelik temizlik yapıldı. 1928'de Pekin'in ele geçirilmesi, Parti'nin Nanjing merkezli Milliyetçi Hükümeti'nin uluslararası olarak tanınmasını sağladı. Guomin Dang, Çin İçsavaşı'nda komünistlerle savaştı. 1937'deki Japon işgalinden sonra Chongqing'e çekildi. II. Dünya Savaşı'nın ardından içsavaş yeniden başladı. 1949'da artık Guomin Dang güçleri nihai olarak mağlup edildi ve *Tayvan'a çekilmek durumunda kaldı. Burada 2000'e kadar varlığını sürdürecek bir hükümet oluşturuldu.

Gupta 320'de Bihar'da I. Chandra Gupta tarafından kurulan bir Hindu hanedanı. Gupta İmparatorluğu, zamanla kuzey Hindistan'ın neredeyse tamamına yayılmıştı. Ancak 5. yüzyılın sonuna doğru parçalanmaya başladı. 6. yüzyılın sonuna gelindiğinde İmparatorluk'un elinde yalnızca Bengal'in kuzeyi kalmıştı.

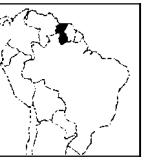
Gustav, I. (Vasa) (1496-1560) İsveç kralı (1523-60), Vasa Hanedanı'nın kurucusu. 1517-1518'de Danlara karşı savaşsa da ancak 1520'den sonra Lübeck kentinin para ve donanma desteği sayesinde başarı sağladı. Kral olarak seçilmesi, İsveç'in Danimarka'ya tabi olduğu 126 yıllık *Kalmar Birliği'nin sonunu getirdi. Gönüllülerden oluşan bir ulusal ordu ve etkili bir donanma kurdu. Ekonomiyi çağdaşlaştırdı. 1527'de Katolik Kilisesi'yle bağları, esas olarak siyasi sebeplerle kopardı. 1544'te İsveç tahtı, Vasa hanedanı soyuna bağlandı.

Gustav, II. (Adolf) (1594-1632) İsveç kralı (1611-32). I. *Gustav'ın torunu olan II. Gustav, genelde İsveç'in en büyük hükümdarı olarak gösterilir. Şansölye *Oxenstierna'yla ortaklığı hükümette, silahlı kuvvetlerde, ekonomide ve eğitimde reformların yolunu açtı. Hükümdarlığı döneminde krallık ile aristokrasi arasında çatışma yaşanmaması dikkat çekicidir.
Gustav, önceki dönemden Baltık'ta üç çatışma devraldı: Danimarka'yla Kalmar Savaşı (1611-13); Rus Savaşı (1611-17); ve Polonya'yla yaşanan aralıklı çatışmalar. Gustav'ın hareketli, motivasyonu yüksek ve disiplinli kuvvetlerinin kazandığı başarılar Kardinal *Richelieu'yu etkiledi. Richelieu, İsveç ile Polonya arasında Altmark Antlaşması'nın (1629) yapılmasını sağladı ve böylece İsveçlileri boşa çıkararak *Otuz Yıl Savaşı'na girebilmelerini mümkün kıldı. İç siyaseti Oxenstierna'nın ellerine bırakan Gustav, 1630'da Almanya'ya girerek savaşın kaderini imparatorluk güçlerinin aleyhine değiştirdi. Dindar bir Lüteriyen'dı. İstila hareketi iyi sonuç verince savaştaki hedeflerini daha iddialı bir noktaya taşıdı. Başta Katolik Habsburgların Baltık'a hâkim olmasını engelleme niyetiyle yola çıkmasına karşın 1632'den itibaren kendi büyük imparatorluk planlarını devreye soktu. *Lützen'de muharebe sırasında öldürüldü.

Gutenberg, Johannes (yak. 1400-68) Alman matbaacı. Taşınabilir matbaayı Batı'da ilk kullanan insan olarak bilinir. Kalıplarla harf dizme yöntemini geliştirdi. 1455 civarına gelindiğinde, daha sonra Gutenberg İncili olarak anılacak kitabı çıkarmıştı. Bu İncil, Batı'da taşınabilir matbaada basılan ilk ve bugüne kadar ulaşan en eski basılı kitaptır.

Guyana

Başkent:	Georgetown
Yüz ölçümü:	214.969 km²
Nüfus:	739.903 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Guyana doları = 100 sent
Dini yapısı:	%30,5 Protestan; %28,4 Hindu; %8,1 Katolik; %18,8 diğer Hıristiyan; %7,2 Müslüman
Etnik yapısı:	%43,5 Doğu Hint; %30,2 siyahi; %16,7 melez; %9,1 Amerikan yerlisi
Diller:	İngilizce (resmi), Fransızca kreolü, ayrıca Amerikan yerlisi dilleri, Hintçe ve Urduca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Karayipler Topluluğu (CARICOM), Bağlantısızlar Hareketi, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Amerika'nın kuzeydoğu kıyısında yer alan bir ülke. Kuzeyden güneye 800, doğudan batıya 460 kilometre uzanmaktadır.

Fiziki Guyana'nın kuzeyde Atlantik Okyanusu; doğuda Surinam; güney ve güneybatıda Brezilya; batıda Venezuela'ya

sınırı vardır. Ülkenin çoğu sık yağmur ormanlarıyla kaplıdır.

Ekonomi Ekonominin temelini tarım ve madencilik oluşturur. Başlıca ihracat kalemleri şeker (Demerara bölgesi, orada yetişen bir şeker türüne ismini vermiştir), altın, boksit, karides, kereste ve pirinçtir.

Tarih Ülkeye ilk kez 17. yüzyılda Hollandalılar yerleşti. 1831'de üç koloni (Essequibo, Demerara ve Berbice) Britanya Guyanası adı altında bir araya gelerek kraliyet sömürge devleti oluşturdu. Böylece Britanya egemenliği resmen kurulmuş oldu. 19. yüzyıla komşularla sınır sorunları damgasını vurdu. II. Dünya Savaşı sırasında Guyana'nın kara ve deniz üslerini ABD'ye kiralaması Müttefikler'e savaşta fayda sağladı. 1966'da Britanya, sömürgesine bağımsızlık tanıdı ve Guyana 1970'te kâğıt üstünde kooperatif bir cumhuriyet oldu. Ülkenin başbakanı Forbes Burnham, otoriter bir anayasanın verdiği üstün yetkilerle donatılmış devlet başkanlığı (1980-86) koltuğuna oturdu. Daha sonra görevi Desmond Hoyte devraldı. Hoyte, "kooperatif sosyalizme geri dönerek" ABD'yle yeniden iyi ilişkiler kurma politikası izledi. IMF'nin dayattığı kemer sıkma programından yara almadan çıkan Hoyte, Aralık 1991'de olağanüstü hal ilân ederek genel seçimi erteledi. Ekim 1992 genel seçiminde Cheddi Jagan önderliğindeki İlerici Halk Partisi'nin kazandığı zafer, Milli Halk Kongresi'nin 28 yıllık iktidarına son verdi. Yeni hükümet, önceki yönetimin serbest piyasa politikalarını izleyeceğine söz verdi. Öte yandan ülke, uzatmalı bir ekonomik krizden geçiyordu. 1997'de Jagan ölünce onun yerine dul eşi Janet devlet başkanı seçildi. Arkasından 1999'da Bharrat Jagdeo geldi. Jagdeo, 2001 ve 2006 seçimlerinden de zaferle çıktı. 2011'de Donald Ramotar devlet başkanı oldu.

Guzmán, Alonso Pérez de, Medine-Sidonya Dükü (1550-1619) İspanyol soylu. 1555'te düklük unvanı aldı. 1588'de II. Felipe tarafından İngiltere'ye karşı İspanyol Armadası'nın komutanlığına getirildi. Hastalık ve tecrübesizlik gerekçeleriyle görevden alınması için yalvarsa da sonuç alamadı. Donanmayı oldukça etkili bir hale getirdi. Donanmanın nihayetinde uğradığı başarısızlıkta payı olsa da tek suçlu değildi. Ardından III. Felipe'ye de hizmet verdi.

Guzmán Blanco, Antonio (1829-99) Venezuelalı devlet adamı. 1870'te Londralı bankerlerden borç bulmak üzere görevlendirilen Guzmán, iktidara el koyarak iki yıl sonra kendisini devlet başkanı seçtirdi. 1870-1889 arasında Venezuela'nın mutlak lideriydi. Demiryolu inşaatını, halk eğitimini ve serbest ticareti teşvik etti. Çalışkan bir yöneticiydi. Devlet memuriyetinde reform gerçekleştirdi ve bayındırlık işleri yaptı. Savurganlığı zamanla Venezuela halkıyla arasını açtı. 1888'de Paris ziyareti sırasında Juan Paúl tarafından devrildi.

Güçlenme Hareketi 19. yüzyılın ikinci yarısında Çin'de etkin olan bir askeri ve siyasi reform hareketi. 1860'ların başında Feng Guifen tarafından başlatılan ve *Zeng Guofan, *Zuo Zongtang, *Li Hongzhang ve Prens Gong tarafından desteklenen Hareket, Batı kurumlarını ve askeri atılımlarını Çin'in ihtiyaçlarına uyarlama girişiminde bulundu. Yenilikler arasında şunlar öne çıkıyordu: Yabancı ülkelerle ilişkileri yöneten imparatorluk makamı Zongli Yamen (1861), Jiangnan Silah Deposu (1865), Nanjing Silah Deposu (1867), Beiyang filosu (1888) (Çin'in ilk çağdaş donanması) ve çeşitli devlet destekli modern sanayi faaliyetleri. Ancak bu reformlar, yüzeysel kaldı ve köklü kurumsal sorunları çözmeyi başaramadı. 1894-1895 *Çin-Japon Savaşı'nda uğranan hezimet bunun en büyük kanıtıydı.

güçler ayrılığı Liberal yönetim biçimine dair klasik bir öğreti. Güçler ayrılığı, genellikle Fransız filozof Montesquieu'yla (1689-1755) anılsa da yönetimin üçe

bölünmesi fikri daha önce Aristoteles ve Locke tarafından dillendirilmişti. Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*[155] (1748) kitabında üç yönetim organı ortaya attı: Yasama, yürütme ve yargı. Bu organlar hem işlev hem de kişiler düzleminde anayasal olarak birbirinden ayrı olmalıydı. Öğreti; Kongre, başkan ve Yüksek Mahkeme makamlarını resmi olarak birbirinden ayıran ABD Anayasasında önemli bir yer tutmaktadır. Buna karşın ABD'de tam bir güçler ayrılığı yoktur. Sistemin yürümesi için özellikle başkan ile Kongre arasında belli bir düzeyde işbirliği gerekmektedir. Birleşik Krallık'ta ise yürütme, Parlamento'daki çoğunluktan oluşturulduğu için yasama süreçlerine hâkimdir. Öte yandan yargı; yasama ve yürütme süreçlerinden büyük oranda bağımsızdır. Bu ayrılık, son yıllarda her zamankinden daha çok göze çarpmaktadır. 2005'e kadar yargı organının başında bulunan yüksek yargıç hem *Bakanlar Kurulu'nun üyesi (yürütme) hem de *Lortlar Kamarası'nın başkanıydı (yasama). 2009'a kadar da Birleşik Krallık'ın en yüksek mahkemesi kâğıt üzerinde üye tam sayısıyla toplanan Lortlar Kamarası, fiiliyatta ise Temyiz Kurulu'ydu.

Gül Devrimi (2003) Gürcistan'da Devlet Başkanı Eduard *Şevardnadze'nin devrilmesine yol açan bir dizi gösteriye verilen isim. 2 Kasım 2003'te düzenlenen milletvekili seçimleri sonucunda Şevardnadze'yi destekleyen partilerin mecliste çoğunluğu elde ettiği duyuruldu. Ancak uluslararası gözlemcilerin raporları, seçimde yaygın biçimde hile yapıldığına işaret ediyordu. Bunun üzerine Mihail Saakaşvili önderliğindeki muhalefet partisi, aslında seçimi kendilerinin kazandığını öne sürdü. Tiflis ve diğer başka kentlerde düzenlenen geniş çaplı gösteriler, yeni parlamentonun 22 Kasım'daki açılış oturumunda protestocular tarafından işgal edilmesiyle zirveye ulaştı. Protestocuların işgal sırasında taşıdığı güller, devrime ismini verdi. 23 Kasım'da Şevardnadze istifa etti ve arkasından tartışmalı seçimler feshedildi. Ocak 2006'da Saakaşvili devlet başkanı seçildi. Mart'ta yenilenen milletvekili seçimlerinde Saakaşvili'nin partisi büyük bir çoğunluk elde etti. Yeni hükümet, Şevardnadze döneminde yaygın görülen yolsuzluklara karşı savaş açtı ve başkaca reformlar gerçekleştirdi. Gül Devrimi'nin daha geniş bağlamdaki önemi, esas olarak Rusya yanlısı olan bir rejimin yerine son derece Batı yanlısı bir rejim getirmesiydi. Bu durum, ilerleyen süreçte Rusya'yla anlaşmazlıklara yol açtı.

Gül-Haçlılar Gül ve haçı, İsa Mesih'in dirilişi ve kefaretinin simgeleri olarak kutsayan belli başlı gizli cemiyetlerin mensuplarına verilen isim. Gül-Haçlılar, antik halklardan kendilerine nesilden nesile aktarılan gizli bir bilgeliğe sahip olduklarını iddia etmiştir. Ancak Gül-Haçlılar'ın kökeni, 17. yüzyıldan öteye götürülememektedir. 1614'te Almanya'da yayımlanan imzasız *Account of the Brotherhood*[156] isimli eserin hareketi başlatmış olabileceği düşünülmektedir. Kitap, 15. yüzyılda yaşamış efsanevi bir Alman şövalye olan Christian Rosenkreutz'un hikâyesini anlatır. Hikâyeye göre Rosenkreutz, Doğu'nun bilgeliğini öğrenmek için geniş kapsamlı seyahatler yapmış, ardından bu gizli tarikatı kurmuştur. Sonradan Robert Fludd, Gül-Haçlılar'ın fikirlerinin yayılmasına katkıda bulunmuştur. İlerleyen yüzyıllarda bu isimle pek çok farklı cemiyet kurulmuştur.

Güller Savaşı (1455-85) İngiltere tahtı için yapılan uzatmalı bir savaş. Çarpışmaların 30 yıl boyunca aralıklarla yaşandığı bu içsavaş, tahtın iki talibi Somerset Dükü Edmund *Beaufort (1406-55) (arması kırmızı gül olan Lancaster Hanedanı) ile III. *York Dükü Richard (arması beyaz gül) arasındaki sert rekabet-

155 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, Çev. Berna Günen, İş Bankası Kültür Yayınları, 2021. (ÇN)

156 Kardeşlik Hikâyesi. (ÇN)

ten kaynaklanmıştır. Edmund Beaufort, VI. *Henry ile Anjou'lu *Margaret'in sıkı destekçisiyken York Dükü Richard onların düşmanıydı. 1455'te Richard, ilk Saint Albans Muharebesi'ni kazanarak iktidarı ele geçirdi. Artık pek çok farklı özel husumet ve anlaşmazlıklar, şiddetli ve açıktan yürütülen bir içsavaşa dahil edilmişti. Richard 1460'ta *Wakefield Muharebesi'nde öldürüldü. Şubat 1461'de VI. Henry taraftarları (*Lankastriyanlar), ikinci Saint Albans Muharebesi'nde bir zafer daha kazansa da yaşadıkları tereddüt, bir ay sonra Richard'ın oğlu Edward'ın IV. *Edward olarak tahta çıkmasına fırsat verdi. Böylece Edward, İngiltere'nin ilk *Yorkist kralı oldu. Eylül 1470'te Lankastriyanlar, İngiltere'yi istila ederek VI. Henry'yi yeniden tahta oturttu. Ancak iktidar, fiilen Kralyapan Warwick Kontu Richard *Neville'nin elindeydi. Nisan 1471'de Edward, *Barnet'te kazandığı zaferin ardından yeniden tahta çıktı. Kalan Lankastriyan önderlerin çoğu Mayıs 1471'de *Tewkesbury'de öldürülmesine karşın savaş ancak 1485'te Henry Tudor'un *Bosworth Field'de III. *Richard'ı yenilgiye uğratmasıyla sona erebildi. VII. *Henry, iki tarafı birleştirmek amacıyla IV. Edward'ın en büyük kızı Elizabeth'le (York) evlendi. Savaşlar, soyluların gücünü zayıflatmıştı. Dolayısıyla, 1487'de Lambert *Simnel'in tahtı ele geçirme girişiminden sonra *Tudor Hanedanı'na ciddi bir karşı çıkış olmadı.

Gümrük Reformu (İngilizcesi **Tariff Reform**) Britanya'da ithal ürünlere koruyucu gümrük vergileri koyarak ülkenin serbest ticaret politikasına son vermeyi amaçlayan bir mali reform. Joseph *Chamberlain, gümrük vergilerine başvurmanın Britanya'nın gelirlerini artıracağı ve ticari konumunu iyileştireceği düşüncesindeydi. Ayrıca imparatorluk içinde tercihli ticaret politikası (imparatorluk bünyesindeki ülkeler arasında düşük gümrük vergileri uygulanması) mümkün kılınarak bağlar kuvvetlendirilecekti. Chamberlain'in çabaları (1897-1906) başarısız olmuş, Muhafazakâr Parti bölünmüş ve reformlar Liberal Parti tarafından reddedilmiştir. Stanley *Baldwin ve Muhafazakâr Parti, 1923'te esas olarak bu konu üzerine düzenlenen seçim sonucunda salt çoğunluğu sağlayamayınca Gümrük Reformu bir kez daha geri çevrildi. Buna karşın 1929-1931 uluslararası mali krizinin yarattığı şok etkisi, siyasi ve ekonomik alanda milliyetçi rekabetin kızışması, Britanya'nın serbest ticaret politikasını daha da çağdışı bir duruma düşürdü. 1931'den itibaren MacDonald başbakanlığındaki *Milli Hükümet'in korumacı politikalar benimsemesi, nihayetinde Gümrük Reformu'nun başarıya ulaşacağının habercisiydi.

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) Uluslararası bir ticaret anlaşması. 1948'de *Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından kurulan ve İsviçre'nin Cenevre kentinde sekretaryası bulunan GATT, 125 üye ülkeye sahiptir. Dünya ticaretinin yüzde 90 civarını oluşturan bu üye ülkelerin amacı, ticaretin önündeki engelleri kaldırarak uluslararası ticareti teşvik etmek; azami düzeye getirilen gümrük vergilerinden vazgeçilmesini sağlamak; ticaret politikalarının tartışılacağı bir forum yaratmaktır. 1980'lere gelindiğinde GATT anlaşmalarının düzenlenmesi yönünde talepler ortaya çıkmıştı. 1986'da görüşmelerin "Uruguay Ayağı" (böyle isimlendirilmesinin sebebi toplantının Uruguay'ın başkenti Montevideo'da yapılmasıdır) sırasında olağanüstü tarım sorunlarının çözülmesi için kollar sıvandı. Sık sık çıkmaza giren tartışmalar 1993'e kadar devam etti ve 1994'te Cenevre'de küresel ticaret anlaşmaları üzerine yapılacak toplantıdan önce tarım teşvikleri konusunda bir uzlaşma sağlanması amaçlandı. Nisan 1994'te Uruguay ayağında alınan nihai karar resmen imzalandı. Gümrük vergilerinin ve ihracat teşviklerinin düşürülmesi ile 1996'da GATT'ın yerini alacak

*Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması yönünde müzakereler sonlandırıldı.

gümrük ve tüketim vergileri (İngilizcesi customs and excise) Hem içeride üretilen hem de ithal edilen mallara koyulan vergiler. İngiltere'de ilk gümrük vergisi I. *Edward döneminde yün ve deriye konmuştu. II. *Edward hükümdarlığında vergiler hesaplanırken tonajı ve libre[157] cinsinden ağırlığı da hesaba katılmaya başlandı. Tüketim vergisi ise ilk kez 1643'te *İngiliz İçsavaşı'nda Parlamento ordularının masraflarını karşılamak için alkollü içeceklere (esas olarak bira) getirildi. *Restorasyon döneminde II. Charles, Parlamento tarafından ömür boyu tüketim vergisi koyabilme yetkisiyle donatıldı. Gümrük vergileri, bir ülkeye giren (veya bazen ülkeden çıkan) mallar için ödenen vergidir. 1992'de Avrupa Birliği üyeleri arasındaki mal dolaşımında gümrük vergisi kaldırıldı. Bugün tüketim vergileri ise alkol, tütün, benzin ve bahis oyunları gibi belirli mal veya hizmetlerin iç pazarda satışı için alınmaktadır.

Güney Afrika

Başkent:	Pretorya (yürütme), Bloemfontein (yargı), Cape Town (yasama)
Yüz ölçümü:	1.219.090 km²
Nüfus:	48.601.098 (2005)
Para birimi:	1 rand = 100 sent
Dini yapısı:	%36,6 Protestan; %7,1 Katolik; %36,0 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%79,2 siyahi Afrikalı; %8,9 beyaz; %8,9 melez
Diller:	Zuluca, Hosa dili, Afrikanca, İngilizce, Sepedi, Tsvana dili, Soto dili, Tsongaca, Svati dili, Venda dili, Ndebele dili
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Milletler Topluluğu, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Afrika kıtasının güneyinin büyük bölümünü oluşturan bir ülke.

Fiziki Ülkenin kuzey komşuları Namibya, Botsvana, Zimbabve, Svaziland ve Mozambik'tir. Güneye doğru Özgür Orange Devleti bölgesi, kısmen Lesotho'yu çevrelemektedir. Doğuda ise Mozambik, Svaziland ve Lesotho'yla sınır bulunur. En güneydeki Agulhas Burnu'ndan en kuzeydoğudaki Limpopo Nehri'ne kadar uzaklık yaklaşık 1600 kilometredir. Orange ve onun kolu olan Vaal ismindeki iki büyük nehir, ülkeyi doğudaki Drakensberg Dağları'ndan batıdaki Atlantik kıyısına kadar kat eder. Ayrıca pek çok kısa nehir de güney ve doğu yönünde Hint Okyanusu'na dökülür. Ülkede birçok engebeli çayır (*veld*) ve çöl bulunur.

Ekonomi Ülkede başta elmas, altın, platin, krom, demir cevheri, kireç, uranyum ve kömür olmak üzere pek çok maden bulunmaktadır. Ayrıca doğalgaz yatakları da vardır. Altın, diğer maden ürünleri ve elmas başlıca ihracat kalemleridir. Gelişmiş sanayi sektörünün kolları arasında madencilik, metal ve metal işçiliği, taşıtlar, makineler, tekstil, kimyasallar ve gıda maddeleri yer alır. Tarım kuraklıklardan etkilenmektedir. Başlıca ekim ürünleri tahıllar, şeker kamışı ve meyvelerdir. Hayvan yetiştiriciliği de önemli bir yer tutar. Çoğunluğu siyahi Güney Afrikalılar olmak üzere nüfusun yaklaşık üçte biri yoksulluk içinde olup dörtte biri de işsizdir.

Tarih Yaklaşık 10 bin yıl önce Güney Afrika'da San (Buşmen) ve Hoyhoy (Hotanto) halkları yaşıyordu. 15. yüzyıl-

157 İngiltere'de yaygın kullanılan ağırlık birimi. (ÇN)

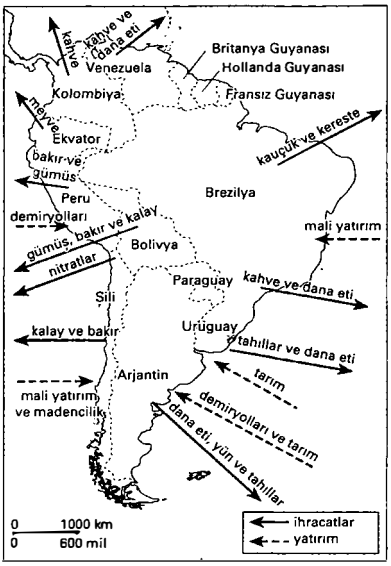
da Avrupa keşifleri başladığında Bantu dili konuşan halklar halihazırda bölgeye gelmişti ve madencilik sanayisini geliştirerek Afrika'nın doğu kıyısında ticaret yapmaktaydı. 1652'de bir Hollanda kolonisi kuruldu. Koloninin yerleşimcileri önce *Boer, daha sonra Afrikaner olarak adlandırıldı. Başlarda Sanlar ve Hoyhoylar, Boerlerle kaynaştı ve iki kesim arasında evlilikler yapıldı. Ancak daha sonra Boerler, Hoyhoyları yerinden ederek çiftliklerinde çalışmaya zorladı. Sanlar ise dağlık bölgelere çekildi. *Trekboer* denilen bazı Boerler, iç bölgelere yerleşerek burada Hosa halkıyla karşılaştı. Hosalar, yerleşik ve tarıma dayalı bir toplumdu. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Hosalar ile Boerler arasında sınır savaşları (*Hosa Savaşları) çoktan başlamıştı.

1806'da Britanya, ülkede bir koloni kurmuş ve Bantu dili konuşan halklarla çatışmaya girmiştir. 1830'larda çok sayıda Boer, kuzeye doğru hareket ederek *Büyük Göç'ü gerçekleştirdi. Boerlerin Britanyalılarla federasyon kurmayı reddetmesi *Boer Savaşları'na yol açtı. Transvaal ve Özgür Orange Devleti cumhuriyetleri, Britanya'ya yenildikten sonra 1910'da Britanya'nın Cape ve Natal kolonileriyle birleşerek Güney Afrika Birliği'ni oluşturdu. Güney Afrika Birliği, Britanya kraliyetine bağlı özerk bir *dominyondu. Güney Afrika siyasetine egemen olan küçük beyaz azınlık, iki dünya savaşında da Britanya'yı destekledi. Güney Afrika askerleri birkaç farklı cephede savaştı. 1948'den sonra Afrikanerlerin baskın olduğu sağcı Ulusal Parti bir hükümet oluşturdu. Parti, katı bir **Apartheid* sistemi getirdi. Haklarından mahrum kalan beyaz olmayan çoğunluğa karşı ayrımcılık şiddetlendi. Bu politika, muhalefetin vahşice ezilmesini de beraberinde getirdi (*bkz.* SHARPEVİLLE KATLİAMI).

1960'ta Güney Afrika, cumhuriyet oldu ve ertesi yıl Milletler Topluluğu'nu terk etti. Aynı dönemde *Afrika Ulusal Kongresi (ANC) yasaklandı ve Nelson *Mandela dahil olmak üzere önderleri hapse atıldı. Her ne kadar ülkenin ekonomik gücü, kıtanın güney yarısında hâkimiyet kurmasına yetiyorduysa da hem yurtiçinde hem de komşu ülkelerde (eski manda toprağı *Namibya dahil) siyahi milliyetçiliğin yükselişi, şiddetin artmasına ve Güney Afrika'nın diplomatik olarak yalnız kalmasına neden oldu. P. W. Botha rejimi, *Apartheid* sistemini daha liberal bir yorumla uygulayarak 1985'ten itibaren gerilimi azaltmaya yönelik bazı girişimlerde bulundu. Fakat bu girişimler, ne giderek militanlaşan beyaz olmayan nüfusu ne de dar beyaz seçkinler içindeki aşırı sağcı grupları tatmin edebildi. 1986'da olağanüstü hal ilân edildi ve binlerce insan yargılanmaksızın hapse atıldı. Sorunun ulusal ve uluslararası boyutları iç içeydi. Güney Afrika ordusu, Namibya ve Angola'daki *SWAPO gerillalarına karşı savaşıyordu. Ayrıca yasa dışı Afrika Ulusal Kongresi kuvvetlerine komşu devletlerden yapılan yardımlar, sınır ötesinde bir dizi olaya yol açmıştı. 1988'de ABD Kongresi, yaptığı oylama sonucunda "çatışma hattındaki" Afrika devletlerinin uluslararası yaptırım taleplerine destek verdi. 1989'da Devlet Başkanı Botha emekli olunca görevi devralan *de Klerk, ırklar arasında uzlaşma sağlama arayışına girdi. Temmuz 1990'da *Apartheid* yasalarının geri çekilmesinin ardından yaptırımlar hafifletildi ve Güney Afrika yeniden uluslararası spor organizasyonlarına kabul edildi. Aralık 1991'de hükümet, Ulusal Parti, Demokrat Parti, Güney Afrika Komünist Partisi, Afrika Ulusal Kongresi, Inkatha ve Hint ve melez toplulukların temsilcileri bir araya gelerek Demokratik Güney Afrika Komisyonu'nu (CODESA) oluşturdu. Müzakereler, 1992 yılı boyunca ırk konulu bazı şiddet olaylarıyla kesintiye uğradı. Ayrıca Komisyon, neofaşist Afrikaner Direniş Hareketi'nin saldırılarına maruz kaldı. 1993'te hükümetin yerini çok partili Geçici Yürütme Konseyi aldı. 1994'te düzenlenen ülkenin ilk çok ırklı seçimlerinden ANC net

bir zaferle çıktı. Ulusal birlik hükümetinin başında devlet başkanı olarak Nelson Mandela, onun yardımcısı olarak da de Klerk bulunuyordu. Aynı yıl Güney Afrika, Afrika Birliği Teşkilatı'na (bugün *Afrika Birliği) kabul edilmiş ve tekrar Milletler Topluluğu'na katılmıştır. 1996'da kalıcı bir çok ırklı demokratik anayasa kabul edildi. De Klerk ve Ulusal Parti, resmi muhalefet mekanizmasını kurmak üzere koalisyon hükümetinden ayrıldı. 1999'da Mandela emekli olduktan sonra ANC seçimleri kazandı ve Thabo Mbeki devlet başkanı oldu. 2004 seçimlerinde ANC, daha yüksek bir çoğunluk elde etti. 2007'de parti liderliğini Jacob *Zuma'ya kaybeden Mbeki, ertesi yıl partinin isteği üzerine devlet başkanlığından istifa etti. ANC, Zuma'nın devlet başkanlığına geldiği 2009 seçimlerinde de hâkimiyetini korudu.

Güney Amerika Amerika kara kütlesinin güney yarısı. Kuzey Amerika'ya Panama Kıstağı'yla bağlanan Güney Amerika'nın doğuda Atlantik, batıda Pasifik Okyanusu'na kıyısı vardır. Güney Amerika'daki *Amerikan yerlisi uygarlıkların başlıcaları Avrupalılar gelmeden önemli gelişme gösteren *Chavin ve *İnka uygarlıklarıdır. 16. yüzyılda büyük oranda İspanyollarca sömürgeleştirilen (Britanyalılar, Hollandalılar ve Portekizliler özellikle kuzeydoğuda etkindi) kıtanın büyük bölümü, 1820'lerde Bolivar ve San Martin önderliğinde özgürleştirilene kadar İspanya'nın denizaşırı imparatorluğunun parçası olarak kaldı. Günümüzde Güney Amerika hem kültürel hem de etnik anlamda yerli Kızılderililer ile dışarıdan gelen Hispanik etkilerin karışımından meydana gelmektedir. Bu yapı, 19 ve 20. yüzyıllarda Kuzey Avrupalıların ve Kuzey Amerikalıların gelişiyle pek az değişmiştir. Pek çok Güney Amerika ülkesi hâlâ ekonomik az gelişmişlikle boğuşuyor olmasına karşın azınlıkta kalan bazı ülkeler sanayide dünya gücü haline gelmiştir.

Güney Amerika. (yak. 1910) Yatırım, ihracatlar ve ithalatlar.

Güney Denizi Balonu (İngilizcesi South Sea Bubble) İngiltere'de bir mali felaket. 1720'de kamu borçlarının büyük bölümünü devralan Güney Denizi Şirketi'nin hisse değerlerinin artması gerekiyordu. Bu değer artışı, şirketin geçmişteki ticari kârlarına dayanarak değil, gelecekte elde edeceği kârlara dair söylentiler üzerinden sağlandı. Şirketin çıkarlarını korumak için bazı siyasetçilere ve hatta yargı mensuplarına rüşvet olarak ucuz veya bedava Güney Denizi Şirketi hisseleri verildi. Hisse değeri on katına çıkmış, dolayısıyla yüksek kâr payı beklentisi de artmıştı. Şirkete güven dibi görünce hisseler zirve değerinin yüzde 10 altına düştü ve binlerce yatırımcı mahvoldu. Sir Robert *Walpole, uzun başbakanlık dönemine şirketi kurtararak ve mali istikrarı sağlayarak başladı.

Güney Kore *Bkz.* KORE, GÜNEY.

Güney Sudan

Başkent:	Juba
Yüz ölçümü:	644.329 km²
Nüfus:	11.090.104 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Sudan poundu = 100 piastre
Dini yapısı:	geleneksel inançlar, Hıristiyan
Etnik yapısı:	%35,8 Dinka; %15,6 Nuer; azınlık grupları
Diller:	İngilizce (resmi), Arapça, Dinka dili, Nuer dili, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB)

Sudan, Etiyopya, Kenya, Uganda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti'yle sınırı olan bir kuzeydoğu Afrika ülkesi.

Fiziki Güney Sudan toprakları, Beyaz Nil Nehri'yle ikiye ayrılmaktadır. Nehir, ülkenin ortasında Sudd bataklıklarını (100 bin kilometrekarenin üzerinde bir alan) oluşturmaktadır. Nehir ovasının her iki tarafında dağlık bölgeler vardır. Bu bölgenin devamında Uganda sınırındaki büyük dağlara rastlanır.

Ekonomi Güney Sudan, *Sudan'ın parçası olduğu dönemde yıllar süren iç çatışmaların ardından yoksul kalmış ve gelişmemiştir. Yarıya yakını yoksulluk içinde yaşayan nüfusun çoğunluğu geçimlik tarımla uğraşır. Başlıca tarım ürünleri sorgum, mısır, pirinç, darı ve buğdaydır. Kayda değer tek sanayi kolu ham petrol üretimidir. Aynı zamanda ham petrol ihracatı, devlet gelirlerinin neredeyse tamamını oluşturur. Ülke ekonomisi, 2012'de petrol üretiminin durdurulmasından beri toparlanamamıştır.

Tarih Ülke, *Sudan'ın on eyaletinin referandumla ayrılmasıyla meydana geldi. Bu ayrılık, Arap Müslüman kuzey ile Afrikalı Hıristiyan güney arasındaki içsavaşı sona erdiren 2005 barış anlaşmasında öngörülmüştü. Dolayısıyla yeni devlet hemen tanındı. Bunun arkasından Güney Sudan tarihi çalkantılarla geçti. Devlet Başkanı Salva Kiir Mayardit'in başında bulunduğu önceki bölgesel hükümet, yeni kurulan devletin hükümeti oldu. Ancak bu durum, herkes tarafından kabul edilmedi. Söz konusu siyasi farklılıklar, etnik gerilimlerle de birleşince ülkenin hemen hemen her yerinde şiddet olayları baş gösterdi. Sınır hattının tam yeri ve petrol gelirlerinin paylaşımı başta olmak üzere Sudan'la yaşanan bazı anlaşmazlıklar çözümsüz kaldı. Bu da silahlı çatışmalara yol açtı. Sudan'la aktarma bedelleri (Güney Sudan petrolünün tamamı Port Sudan'a giden bir boru hattı üzerinden ihraç edilmektedir) konusunda yaşanan bir anlaşmazlık üzerine petrol üretimi, 2012'de bir yıldan fazla bir süreliğine durduruldu. 2013'ün sonunda Devlet Başkanı Kiir ile Eski Başkan Yardımcısı Riek Machar arasında yaşanan iktidar mücadelesi, Dinkalar ve Nuerler arasında etnik çatışmaya dönüştü. Çatışmalarda binlerce insan öldü; bir milyonun üzerinde insan yerinden oldu. 2014'te barış görüşmeleri başladı.

Güney Vietnam *Bkz.* VİETNAM.

Güney Yemen Arap Yarımadası'nın güneybatısında yer alan eski bir ülke. Güney Yemen, 1967'de bağımsızlığını ilân etti ve uzun süren müzakerelerin sonucunda 1989'da Yemen Arap Cumhuriyeti'yle birleşerek *Yemen'i oluşturdu.

Güneybatı Afrika *Bkz.* NAMİBYA.

Güneybatı Afrika Halk Örgütü *Bkz.* SWAPO.

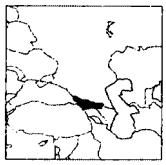
Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (SEATO) 1954'te Güneydoğu Asya ülkeleri ile güneybatı Pasifik ülkelerinin bir kısmının savunulması için oluşturulan bir ittifak. Örgütün amacı ABD'nin komünizmi çevreleme politikasını ilerletmekti. Üyeleri ABD, Avustralya, Britanya, Filipinler, Fransa, Pakistan, Tayland ve Yeni Zelanda'ydı. SEATO, 1977'de dağıldı.

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland tarafından 1967 Bangkok Deklarasyonu'yla kurulan bir bölgesel örgüt. 1984'te Brunei, 1995'te Vietnam, 1997'de Myanmar (Birmanya) ve Laos, 1999'da Kamboçya örgüte katıldı. ASEAN, bölgesel istikrarı geliştirmeyi ve teşvik etmeyi amaçlamaktadır. ASEAN ortak pazarının oluşumuna ilk adım olarak örgüt, 1992'de ASEAN Serbest Ticaret Bölgesi'nin (AFTA) kurulmasını kabul etti. Örgüt ülkeleri arasında serbest ticaret çalışmaları devam ederken ASEAN, aynı zamanda bölgesel ticaret ortaklarıyla da serbest ticaretin yollarını aramaktadır. 2009'da ASEAN-Avustralya-Yeni Zelanda Serbest Ticaret Bölgesi ilân edildi.

gürbüz dilenciler (İngilizcesi sturdy beggars) İngiltere'de 1531 *Yoksulluk Yasasında çalışmamayı tercih eden sağlam vücutlu kimselere verilen isim. Yasa, hatalı bir şekilde, isteyen herkesin iş bulabileceğini varsayıyordu. Yollara dökülerek iş veya sadaka arayanlara ağır cezalar verildi. Çünkü Tudor yönetimi, bu insanları kamu düzenine tehdit olarak görüyordu. Bunların başında çete kurarak seyyahları soyan savaştan dönmüş askerler vardı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde yeni yoksulluk yasaları çıkarılmış ve mahallelerin gerçek işsizlere iş vermesi sağlanmıştı. Öte yandan "iflah olmaz serseriler" kırbaçlanacak, geldikleri mahallelere geri gönderilecek ya da tekrar eden suçlarda denizaşırı sürgüne dahi gönderilebilecekti.

Gürcistan

Başkent:	Tiflis
Yüz ölçümü:	69.700 km²
Nüfus:	4.555.911 (2013 ahmini)
Para birimi:	1 lari = 100 tetri
Dini yapısı:	%83,9 Ortodoks; %9,9 Müslüman; %3,9 Ermeni Apostolik
Etnik yapısı:	%83,8 Gürcü; %6,5 Azeri; %5,7 Ermeni
Diller:	Gürcüce (resmi), Rusça, Ermenice, Azerice, Abhazca (Abhazya'da resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Asya'da yer alan dağlık bir ülke. Kuzeyde Kafkas Dağları'yla Rusya'dan ayrılmaktadır. Karadeniz'e kıyısı olan ülke batıda Türkiye; doğu ve güneyde Azerbaycan ile Ermenistan'la komşudur.

Fiziki Gürcistan topraklarının yaklaşık üçte biri ormandır. Kıyı ovasında ve orta bölümlerdeki vadide meyve ağaçları, palmiyeler ve okaliptüs ağacı yetişir. Bunun tersine doğuda ağaçsız çayırlar bulunur. Ancak buralar yeraltı kaynakları açısından zengindir.

Ekonomi Gürcistan'ın yeraltı kaynakları arasında kömür, petrol, manganez, bakır ve altın bulunur. Son üçünün madenciliği, sanayi açısından özellikle önemlidir. Öne çıkan diğer sanayi kolları meşrubat, metaller, makineler ve kimyasallardır. Başlıca tarım ürünleri ise narenciye meyveleri, üzümler, çay, fındık ve sebzelerdir.

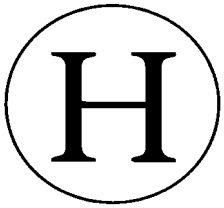
Tarih Gürcistan, MÖ 4. yüzyıldan beri ayrı bir devlet olagelmiştir. MS 3. yüzyılda *Sasani İmparatorluğu'nun bir parçası olsa da yaklaşık 400'de Persler ülkeden kovuldu. 12. ve 13. yüzyıllarda topraklar genişletildi ve kültürel atılım gerçekleştirildi. Fakat bu süreç Moğol tahribatıyla kesintiye uğradı. Arkasından gelen yeniden ayağa kalkma hamlesi de *Timurlenk'in (1386-1403) yıkımlarıyla engellendi. I. Aleksandre'nin, krallığı üç oğlu arasında bölme kararı gerilemeyi pekiştirdi. Batı yarısına *Osmanlı'nın, doğu yarısına Perslerin egemen olduğu aşağı yukarı iki buçuk yüzyıllık bölünmüşlüğün ardından bölge, 1821-1829 Rus fetihleriyle yeniden birleştirildi.

19. yüzyıl boyunca Çarlık Rusyası, Gürcü milliyetçiliğini bastırmaya devam etti. 20. yüzyılın başında Menşeviklerin kontrolünde güçlü bir Sosyal Demokrat Parti ortaya çıktı. Bu parti, 1918-1921 arasında Britanya mandasında kısa süreli bir cumhuriyet kurdu. 1921'de Gürcistan, Rus Kızıl Ordu tarafından fethedilerek Azerbaycan ve Ermenistan'la birlikte Kafkasardı Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin parçası yapıldı. 1924'te büyük çaplı bir komünizm karşıtı ayaklanma bastırıldı. 1936'da Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nin tam üyesi oldu. 1956'da başkent Tiflis'te gerçekleşen bir başka ayaklanma ezildi. Nisan 1989'da patlak veren kapsamlı isyanlar da şiddet kullanılarak sona erdirildi. Ancak Nisan 1991'de Gürcistan, Devlet Başkanı Zviad Gamsahurdia önderliğinde bağımsızlığını kazandı. Gamsahurdia'nın "diktatörce yöntemlerine" karşı ortaya çıkan muhalefet, Aralık 1991'de başlayan iç çatışmaların ardından devlet başkanının sürgün edilmesine yol açtı. Mart 1992'de Eduard Şevardnadze (Sovyet dışişleri bakanı 1985-91) Devlet Konseyi'nin başkanı oldu ve Eylül'de devlet başkanı seçildi. İç çatışma 1992 ve 1993 yılları boyunca devam ederken Gamsahurdia'ya bağlı kuvvetler üstünlük sağlama girişimlerinde bulundu. Buna karşın Kasım'da Rus ordusunun da yardımıyla devlet güçleri isyancıları bozguna uğrattı. Ayrıca ülkenin başı diğer başka iç çatışmalarla da dertteydi. 1989'da daha geniş özerklikler ve Gürcistan'dan ayrılmayı talep eden Güney Osetya'da bir isyan baş gösterdi. 1992'nin ortalarında nihayetinde bir ateşkes imzalandı ve Güney Osetya ayrılma niyetini doğruladı. 1989'dan itibaren aralıklarla devam eden huzursuzluklardan sonra Ağustos 1992'de Abhazya'nın bağımsızlık talep ettiği bölgede çatışmalar başladı. Eylül 1993'e gelindiğinde Gürcü kuvvetleri yenilgiye uğratıldı ve bölgeden çıkarıldı. Nisan 1994'te geçici bir ateşkes müzakere edildi. Buna göre Şevardnadze, Abhazya'ya önemli ölçüde özerklik vermeyi kabul etti. Mart 1995'te Şevardnadze yeniden devlet başkanı seçildi. Ancak 2003'teki *Gül Devrimi'yle istifaya zorlandı; yerine muhalefet lideri Mihail Saakaşvili göreve geldi. Saakaşvili'nin halk içindeki desteği hızla azaldı ve ardı arkası kesilmeyen gösteriler 2008'de erken seçime neden oldu. Saakaşvili, bu seçimden ucu ucuna zaferle çıktı. Güney Osetya ve Abhazya'daki gerilimin devam etmesi, Gürcistan'ı 2008'de Rusya'yla kısa bir savaşa sürükledi. Savaşın sonucunda Rusya sözü edilen iki bölgeyi işgal etti ve ardından bu bölgelerin bağımsızlıklarını tanıdı. Muhalefetteki Gürcü Rüyası ittifakı 2012'de parlamento seçimlerini kazandı. 2013'te ittifakın adayı Giorgi Margvelaşvili devlet başkanlığına geldi.

Güvenlik Konseyi *Bkz.* BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GÜVENLİK KONSEYİ.

Gvalior *Bkz.* SİNDHİA.

Gwynn, Nell (tam adı Eleanor Gwynn) (1650-87) İngiliz aktris. Aslen bir portakal satıcısı olan Gwynn, Londra'nın Drury Caddesi'ndeki Kraliyet Tiyatrosu'nda komedyenlik yaparak meşhur oldu. II. Charles'in metreslerinden biriydi. Oğullarından biri, daha sonra ilk Saint Albans dükü oldu.

Haakon, IV. (veya Yaşlı Haakonsson) (1204-63) Norveç kralı (yak. 1220-63). Hükümdarlık dönemi iç karışıklıklarla geçti. 1239'da Kont Skule'yi idam ettirdi. İzlanda ve Grönland krallığa dahil edilse de Hebridler'deki egemenlik kaybedildi. Arkasından Haakon, 1263'te Largs'daki nihai muharebede İskoçya hükümdarı III. *Alexander tarafından mağlup edildi.

Haakon, VII. (1872-1957) Norveç kralı (1905-57). Önceden Danimarka Prensi Charles olan Haakon, 1905'te Norveç parlamentosu (*Storting*) tarafından kral seçildi. Nisan 1940'ta Alman istilasıyla ülkeden çıkarıldı. Vidkun Quisling Hükümetinin tahttan feragat etme önerisini reddederek Londra'dan mücadelesini sürdürdü. 1945'te Norveç'e döndü. Hükümdarlara yakıştırılan şatafatı elinin tersiyle itti ve "halkın kralı" olarak anıldı.

Habeşistan *Etiyopya'nın eski bir ismi.

Habeşistan Savaşları (1935-41) İtalya, Habeşistan (*Etiyopya) ve daha sonra dahil olan Britanya'nın arasında yaşanan bir dizi çatışma. Savaş, İtalya'nın 1894-1896'da gerçekleştiremediği *Eritre ile *Somali'yi birbirine bağlama arzusu ve *Mussolini'nin İtalya'da fazlalık yapan işsiz nüfusu çekecek sömürge ülkeler yaratma amacı nedeniyle çıktı. 1934 ve 1935'te Wal-Wal ve başka yerlerde, muhtemelen planlı olarak gerçekleştirilen olaylar baş gösterdi. 3 Ekim 1935'te bir İtalyan ordusu, Etiyopya kuvvetlerine kuzey ve doğudan saldırıya geçti. Etiyopyalılar toplamda 40.000 asker çıkardı. Fakat bu kuvvetler, İtalyanların iyi eğitimli ve modern silahlara sahip askerlerine karşı çaresizdi. İtalyan işgali sırasında (1936-41) çatışmalar devam etti. 1940'ta İtalyanlar, Britanya Somalisi'ni işgal etse de Britanya ordusu 1941'de Etiyopyalı milliyetçilerin de desteklediği dört aylık bir harekât sonucunda İtalyanları Eritre, Etiyopya ve Somali'den çıkardı.

Habsburg 15-20. yüzyıllar arasında Avrupa'nın en önde gelen kraliyet hanedanı. Habsburg ismi, 1020'de İsviçre'de inşa edilen Habichtsburg'dan (Şahin Kalesi) gelmektedir. Aile, ilk kez I. Rudolf zamanında hükmetmeye başladı. Romalıların Kralı (1273-91) olan Rudolf, ayrıca *Avusturya ve Steiermark'ı da fethetmişti. Böylece Habsburg hanedanının Avusturya'daki hâkimiyeti başlamıştı. Habsburg'un Avrupa'daki egemenliği ise I. Maximilian'ın (1459-1519) akıllı evlilik politikasıyla gerçekleşti. Maximilian, kendi evliliğiyle Hollanda, Lüksemburg, Burgonya'yı; oğlu Philipp'in (I. Felipe) evliliğiyle Kastilya, Aragon ve Yeni Dünya'daki İspanyol topraklarının yanı sıra Napoli, Sicilya ve Sardinya'yı da elde etti. Öte yandan Habsburg hanedanı, 1526-1918 arasında Macaristan ve Bohemya'ya da hâkim oldu. Dolayısıyla Habsburglar, gücünün zirvesine 16. yüzyılda İspanya Kralı ve İmparator (V. Karl [Şarlken] olarak, 1519-56) I. Karl döneminde ulaştı. 1700'de hanedanın İspanya'daki soyu tükendi. Arkasından gelen *İspanya Veraset Savaşı'nda (1703-13) tahtın veraseti Bourbon hanedanına geçti. Avusturyalı Habsburglar (1740'tan sonra Habsburg-Lorraine hanedanı) *Maria Theresia (1717-80) ve oğlu II.

Joseph (1741-90) hükümdarlığında yeniden ayağa kalktı. Hanedan, Napolyon Savaşları'ndan Avusturya Hollandası'nı ve "Kutsal Roma İmparatoru" unvanını kaybederek çıktı. Buna karşın hanedanın Avusturya'daki egemenliği devam etti. 1866 *Avusturya-Prusya Savaşı'nın ardından *Avusturya-Macaristan kurularak Macar milliyetçilere tavizler vermek durumunda kalındı. İmparator *Franz Joseph, Balkanlar'da giderek daha da fazla Rusya'nın emelleriyle çatışmaya başladı. Milliyetçi hareketler, nihayetinde imparatorluğun I. Dünya Savaşı'nda dağılmasına yol açtı. Son Habsburg hükümdarı Avusturya İmparatoru I. Karl (Macaristan Kralı IV. Karl) Kasım 1918'de unvanından vazgeçti ve daha sonra tahttan indirildi.

hacienda Latin Amerika'daki hükümdarlar tarafından hizmet karşılığı verilen, içinde bir konutun da bulunduğu büyük mülkler. Bu mülklere Arjantin'de *estancia*, Brezilya'da *fazenda* deniyordu. Hacienda arazilerinin dağıtılması talebiyle ilk şiddet eylemleri, 1910'da Meksika'da gerçekleşti. Latin Amerika ülkelerinin çoğu 20. yüzyılda benzer taleplere sahne oldu. Söz konusu araziler önemli bir siyasi mesele olarak hâlâ güncelliğini korumaktadır.

Haçlı Seferleri Müslümanların hâkimiyetindeki *Filistin'de bulunan Kutsal Topraklar'a Hıristiyan egemenliğini getirmek üzere düzenlenen bir dizi sefer. *Hastane Şövalyeleri ve *Tapınak Şövalyeleri gibi zengin ve güçlü tarikatlar Haçlı Seferleri'yle birlikte kuruldu. Birinci Haçlı Seferi, yükselen *Selçuklu egemenliğine karşı Papa II. Urbanus tarafından ilân edildi. Selçuklu Türkleri, Filistin'e geleneksel hac yolunu engelliyordu. Papa, Hıristiyan sancağı altında savaşacaklara bazı dini menfaatler vaat etti. 1099'da Haçlılar, *Kudüs'ü ele geçirerek kent sakinlerini kılıçtan geçirdi. Orada Godefroy (Bouillon) önderliğinde bir krallık kurdular. İkinci Haçlı Seferi'nin (1147-49) başardığı tek şey; Haçlı krallıkları, Bizans ve dost Müslüman hükümdarlar arasındaki ilişkileri bozmaktı. *Selahaddin'in Kudüs'ü ele geçirmesi üzerine düzenlenen Üçüncü Haçlı Seferi (1189-92) sonucunda Akka geri alınmışsa da bundan fazla pek bir başarı elde edilemedi. Dördüncü Haçlı Seferi (1202-04) Venedik çıkarları tarafından yönlendirilerek Konstantinopolis'i hedef aldı. Sefer sırasında şehir yağmalandı; böylece Doğu ve Batı Kiliseleri arasındaki uçurum kapatılamayacak derecede açıldı. Öte yandan Haçlılardan bazıları Bizans topraklarının bölünmesinden faydalandı. Bu dönemde Bizans toprakları, Doğu Latin İmparatorluğu (1204-61) olarak anıldı. VIII. Mihail, Konstantinopolis'i geri alana kadar Yunan yerine Latin egemenliği devam etti. Daha sonra çıkılan seferlerin hedefinde ise Kuzey Afrika vardı. Ancak bunların amaçları kısıtlıydı. 1291'de Akka'nın düşmesiyle Doğu Akdeniz'deki Haçlı varlığı sona erdi. Barışçıl Altıncı Haçlı Seferi (1228-29) dışında bütün Haçlı Seferleri'nde açgözlülük ve vahşet ön plandaydı. Avrupa'daki Yahudiler ve Hıristiyanlar, Kutsal Topraklar'a doğru giden asker güruhları tarafından katliama uğradı. Papalık, emrindeki bu devasa kuvvetlere hükmetmekten âcizdi. Diğer taraftan Haçlı Seferleri, I. *Richard ve IX. *Louis gibi önderleri cezbetti. Yüzyıllar boyunca Avrupa *şövalyeliğini ve edebi geleneğini derinden etkiledi. Hıristiyanlık ve İslam arasındaki düşmanlıkları körüklemesine karşın Avrupa medeniyetine kalıcı faydaları olacak ekonomik ve kültürel temaslara da vesile oldu. *Ayrıca bkz.* ÇOCUK HAÇLI SEFERİ

hadım Kısırlaştırılmış erkek insana verilen isim. Hadımlar, eski Çin ile Ahamenişlerin Pers İmparatorluğu'nun yanı sıra Bizans imparatorları ile Osmanlı sultanlarının saraylarında da harem ağalığı yaptı. Bu devletlerin hükümdarlarına ve Roma imparatorlarına arkadaş ve danışman oldular. Hadım etme aynı zamanda bir ceza biçimi olarak da uygulanıyordu (*Abelard bu

cezaya çarptırılmıştı). Bazı Hıristiyan tarikatlarında gönüllü hadım olanlar vardı (en bilinen Hıristiyan hadım ilahiyatçı Origen'dir). Son olarak İtalya'da yetişkin erkek sopranolar (*castrati*) yaratmak için hadım işlemi yapılıyordu. Bu uygulama, 1878'de XIII. Leo tarafından yasaklandı.

Hadrianapolis Muharebesi (MS 9 Ağustos 378) Konstantinopolis'in 480 km batısında yer alan bir Roma şehri Hadrianapolis'te Roma kuvvetleri *Vizigotlar tarafından mağlup edildi. Roma'nın Gotlar tarafından işgalini engelleyebileceğini uman İmparator Valens, savaşta öldürüldü.

Hadrianus (tam adı Publius Aelius Hadrianus) (MS 76-138) Roma imparatoru (117-38). Traianus'un belirlediği vâris olarak tahta çıktı. Hükümdarlığının çoğunu İmparatorluk'un eyaletlerini gezerek geçirdi. Buralarda iyi yönetim anlayışını ve Roma'ya bağlılığı teşvik etti ve sınırları sağlama aldı. *Hadrianus Duvarı'nın inşaatına, 122'de Britanya'yı ziyaretinden sonra başlandı.

Hadrianus, IV. (doğum ismi Nicholas Breakspear) (yak. 1100-59) Papa (1154-59). Bu görevi yapan tek İngiliz. Papalığı döneminde I. Friedrich'in (Barbarossa) güç kazanmasına karşı çıktı.

Hadrianus Duvarı Kuzey Britanya'da bir tahkimat. MS 122-126 arasında İmparator Hadrianus'un Britanya'yı ziyaretinden sonra inşa edildi. 117 kilometre uzunluğunda olan Duvar, batıda çim kısmı bulunan bir taştan barikattır. Büyük hisar üsleri, küçük kaleler ve işaret kuleleri duvarın ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Duvar boyunca güney yönünde bir yol ve her iki tarafında savunma amaçlı hendekler uzanmaktadır. Piktler tarafından birkaç defa surlara zarar verildi. 383'te artık tamamen terk edilse de Duvar'ın uzun parçaları hâlâ ayaktadır.

Hafif Süvari Alayı Taarruzu *Bkz.* BALAKLAVA.

Haganah Filistin'de bir Yahudi savunma kuvveti. 1920'de bağımsız bir silahlı örgüt olarak kurulan Haganah, daha sonra Yahudi yerleşimlerini savunmak üzere Histadrut denetimine alındı. 1936-1939 Arap isyanı sırasında ciddi anlamda genişledi. Bünyesinde bir kurmay başkanlığı oluşturularak Yahudi Ajansı'nın emrine verildi. Yasa dışı Yahudi göçünü örgütlemek ve Filistin'i mandası altında bulunduran Britanya'ya karşı savaşa hazırlanmak gibi yeni görevler aldı. 1941'de Palmah (hücum müfrezeleri) kuruldu. 1948'de Haganah, yeni İsrail devletini korumak üzere kurulan İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin çekirdeğini oluşturdu.

Haig, Douglas, I. Kont Haig (1861-1928) Britanyalı feldmareşal. Hindistan genelkurmayı başkanlığından (1909) sonra Ypres ve Loos'ta 1. Kolordu'nun başına geçti. Sir John French'in arkasından başkomutan oldu. Yıpratma stratejisi, *Somme (1916) ve *Passchendaele'de (1917) büyük kayıplara yol açınca eleştiri yağmuruna tutuldu. Son seferi (1918) yönetme biçimi sayesinde savaş, *Foch'un beklediğinden daha kısa sürede sona erdi. Savaştan sonra kendini bıkmadan usanmadan eski askerler için çalışmaya adadı. Bu kapsamda "Gelincik Günü" ismiyle bir bağış günü oluşturdu.

Haile Selassie (doğum adı Tafari Makonnen) (1892-1975) Etiyopya imparatoru (1930-74). İtalya'nın Etiyopya'yı işgali (1936-41) sırasında Britanya'da sürgündeydi. Daha sonra Müttefikler tarafından tahta çıkarıldı ve komünist askeri darbe tarafından indirilene kadar hükümdarlığını sürdürdü. Devlet adamı olarak ülkesini Afrika'da öne çıkan güçlerden biri haline getirdi. 1960'ların başında Afrika Birliği Örgütü'nün (günümüzde *Afrika Birliği) kurulmasına katkıda bulundu. 1974'te solcu subaylar tarafından devrildi. Ertesi

yıl suikasta uğradı. İsmini verdiği Rastafaryan mezhep, Selassie'yi kutsal saymaktadır.

Haiti

Başkent:	Port-au-Prince
Yüz ölçümü:	27.750 km²
Nüfus:	9.893.934 (2013 resmi)
Para birimi:	1 gourde = 100 santim
Dini yapısı:	%80,0 Katolik; %10,0 Baptist; Vudu inancı da yaygındır
Etnik yapısı:	%95,0 siyahi; %5,0 beyaz
Diller:	Haitice kreolü, Fransızca (ikisi de resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Karayipler Topluluğu (CARICOM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Bağlantısızlar Hareketi

Hispanyola Adası'nın batıdaki üçüncü bölümünde yer alan bir Karayip ülkesi.

Fiziki Üç ana dağ sırasının bulunduğu ülke, çoğunlukla dağlıktır. Önemli bir kısmı ormanlardan oluşsa da vadiler tarıma katkıda bulunur.

Ekonomi Haiti, nüfusunun üçte birinin ekonomik sıkıntı içinde yaşadığı çok yoksul bir ülkedir. Geçimlik tarım yaygındır. Tek önemli ihracat kolu giyim olup yurtdışındaki vatandaşların gönderdiği paralar ana döviz kaynağıdır. 2010'da yaşanan depremle ekonomi büyük yara almıştır.

Tarih Hispanyola Adası, Yeni Dünya'ya ilk seyahati sırasında Columbus (Kolomb) tarafından keşfedildi. 16. yüzyılda İspanyol sömürgesi oldu. 17. yüzyılda Fransız devlet korsanları adanın batı kısmına yerleşti. 1697'de Ryswick Antlaşması'yla İspanya, Fransızların bölgedeki hak iddialarını tanıdı. 18. yüzyılda Santo Domingo olarak anılan Haiti, Avrupa pazarı için zengin bir şeker ve kahve kaynağıydı. Sayıları azalan Kızılderililerin yerini Afrikalı köleler aldı. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Haiti'nin nüfusu ağırlıklı olarak siyahiydi. 1791'de *Toussaint L'Ouverture'nin önderlik ettiği bir köle ayaklanmasıyla Fransız egemenliğine karşı bayrak açıldı.

1804'te ülke, bağımsızlığını ilân etti ve *Dessalines imparator olarak belirlendi. Dessalines'e yönelik suikastın (1806) ardından kuzeyde ayrı bir krallık kurulurken güney ve batı cumhuriyete geçti. 1820'de ülke, bağımsız bir cumhuriyet olarak yeniden birleşti. Haiti ve adanın doğu bölümü (sonraları *Dominik Cumhuriyeti) 1822'den 1844'e kadar tek bir devletti. 1859'da Haiti, yeniden tek başına bir cumhuriyet oldu. Ülkenin kargaşalıklarla geçen tarihinin üstüne bir de siyahi ve melez topluluklar arasındaki çatışmalar eklendi. Yatırımlarının tehlikeye gireceğinden ve Almanya'nın Haiti'yi ele geçireceğinden korkan ABD, 1915'te deniz piyadelerini adaya çıkardı. ABD, 1934'e kadar askerlerini geri çekmedi. Ülkeye Devlet Başkanı François *Duvalier (1957-71) ile oğlu ve bir sonraki devlet başkanı Jean Claude (1971-86) hâkim oldu. Jean Claude, Fransa'ya sürgüne yollanınca iktidarı bir konsey ele geçirdi. Ardından yeni bir anayasa ve seçimler geldi. Ancak onlardan sonra da General Prosper Avril önderliğinde bir dizi askeri darbe ve şiddet olayları yaşandı. Grevler ve artan şiddet Avril rejimini sona erdirdi. Aralık 1990'da gerçekleştirilen seçimler sonucunda muhalif bir Katolik din adamı olan Jean-Bertrand Aristide göreve geldi. Eylül 1991'de isyancı birlikler, devlet başkanını alıkoydu ve bu yeni kurulan askeri rejime karşı yoğun bir halk şiddeti başladı. Aristide, Venezuela'ya kaçarak *Amerikan Devletleri Örgütü'nden (ADÖ) yardım talep etti. ADÖ ve ABD'nin Aristide'yi

yeniden göreve getirme çabaları, en sonunda Aristide tarafından yeni bir başbakan atanmasının yolunu açtı. Robert Malval, Ağustos 1993'te bu koşullarda başbakan oldu. Buna karşın ordu ve polis işbirliğiyle kabaran şiddet ortamı Aristide'nin dönüşüne engel oldu. Diğer yandan uluslararası yaptırımlar, ülke ekonomisini kriz halinde tuttu. Eylül 1994'te ABD ordusu, ordu komutanlarıyla yapılan bir anlaşmanın ardından Haiti'ye çıkarak Aristide'nin yeniden iktidara getirilmesi sürecine nezaret etti. Ekim'de Aristide ülkeye döndü. Mart 1995'te askeri yetkiler, ABD önderliğindeki çokuluslu kuvvetten Birleşmiş Milletler Haiti Misyonu'na (UNMIH) devredildi. 1995'in ortalarında Aristide'nin desteklediği Lavalas Siyasi Örgütü, kargaşa ve şiddetin gölge düşürdüğü milletvekili seçimlerinden zaferle çıktı. 1995'teki devlet başkanlığı seçimleri de Aristide'nin çalışma arkadaşlarından René Préval tarafından kazanıldı. Préval dönemine 1997'den itibaren parlamento ve muhalefet partileriyle girilen anayasa tartışmaları damgasını vurdu. 2000'de Aristide'nin yeniden devlet başkanı seçilmesi de bu duruma çare olmadı. 2004'te bir ayaklanma sonucunda Aristide devrildi ve Boniface Alexandre geçici devlet başkanı oldu. 2006'da Préval tekrar devlet başkanı seçildi. Onun yerine 2011'de Michel Martelly geldi. 2010'da Port-au-Prince, 300 binin üzerinde insanın hayatına ve bir milyonun üzerinde insanın evine mal olan bir depremle sarsıldı.

Haklar Bildirgesi (İngilizcesi Bill of Rights) (1689) III. *William ve Mary'nin İngiltere, İskoçya ve İrlanda'nın ortak hükümdarı olma şartlarını ifade eden bir beyanname ve yasa. Ortaya konan başlıca şartlar arasında kralın Parlamento'nun izni olmadan vergi koyamayacağı, yasaları askıya alamayacağı veya iptal edemeyeceği, Parlamento'nun izni olmadan barış zamanında kalıcı ordu bulundurulamayacağı vardır. Sunulan bu koşullar, II. *James'in daha önceki eylemlerinden çıkarıldı ve İngilizlerin özgürlüğünün güvencesi olarak görüldü. Böylece 1688-1689'da yaşananların *Şanlı Devrim olarak adlandırılması da temellendirilmiş oldu. Amerikalı vatanseverler, 18. yüzyılın sonlarında Britanya'yla yaşadıkları anlaşmazlıklarda sık sık Haklar Bildirgesi'ne gönderme yaparak özgürlüklerinin kısıtlandığını iddia etti.

Haklar Bildirgesi (İngilizcesi Bill of Rights) (1791) *ABD Anayasası'nın ilk on maddesi. 1787 anayasa değişikliğinin vatandaşlık ve insan haklarını güvenceye aldığı düşünülse de bazı noktalara yer verilmemesi eleştiriye yol açtı. Bu durumun, değişikliğin onaylanmasını tehlikeye atmaması için 1791'de bir Haklar Bildirgesi kabul edildi. İngiliz *Haklar Bildirgesi'nin (1689) özelliklerini ve umumi hukuk ilkelerini temel alan Amerikan Haklar Bildirgesi ifade, basın, ibadet, toplanma ve dilekçe özgürlüklerini güvence altına aldı (ilk madde). ABD vatandaşları hızlı ve adil yargılama, makul kefalet ve silah bulundurma haklarına sahipti. Vatandaşlar, kendilerini suçlamak durumunda bırakılamaz (beşinci madde); izinsiz aramaya, derdest edilmeye veya haksız ve olağandışı cezalara maruz kalamazdı.

Haklar Bildirisi (İngilizcesi Petition of Right) (1628) İngiltere Parlamentosu'nun *Coke önderliğindeki muhalefet üyeleri tarafından kaleme alınan bir belge. Bildiri, tam da I. Charles'in Fransa ve İspanya'ya karşı savaşı ve gemi vergileri konusunda yapılan uzun tartışmalar sırasında yayımlandı. Parlamento'daki rahatsızlıkları dile getiren Bildiri; Parlamento kaynaklı olmayan yasa dışı vergileri, sivillerin evlerine zorla asker yerleştirilmesini, sıkıyönetim uygulamasını ve keyfi tutuklamaları yasakladı. Her ne kadar Charles geri çevirse de Bildiri, Parlamento için kısmi bir zafer oldu; fakat Charles'ın 11 yıl boyunca anayasaya aykırı bir şekilde ülkeyi parlamentosuz yönetmesini engellemeye gücü yetmedi.

Halaci 1290'da kuzey Hindistan'da iktidarı ele geçiren Türk kökenli Müslüman bir hanedan. Üç Halaci kralı, 30 yıl boyunca kesintisiz olarak Delhi Sultanlığı'na hükmetti. Aralarında en başarılısı ikinci sultan Alaeddin'di (1296-1316). Orduları Moğol tehditlerini savuşturdu ve Racastan ve Gucarat'ın büyük bölümüne boyun eğdirdi. Alaeddin, daha sonra İslam'ı Hint Yarımadası'nın en güney ucundaki Madurai'ye kadar taşıdı. Halacilerin amacı, kalıcı bir imparatorluktan ziyade yağma yapmaktı. Buna karşın Halacilerin yayılması, Hindu güney Hindistan üzerindeki Müslüman nüfuzunda yeni bir çağ açtı. Alaeddin'in suikasta uğramasıyla hanedan gerilemeye başladı. 1320'de yerini *Tuğluk hanedanına bıraktı.

Haldane, Richard Burdon, Cloan Vikontu (1856-1928) Britanyalı siyasetçi. Savaş bakanı (1905-12) olarak Britanya ordusuna yönelik gerçekleştirdiği reformlarla örgütlenme yeteneklerini gösterdi. Haldane, Alman militarizminin oluşturduğu büyük tehlikeyi görüyordu. Alman ordusu hakkındaki bilgilerini, Britanya ordusunu modern savaşın gerekliliklerine uygun hale getirmek üzere kullandı. Anında harekâta hazır küçük bir sefer kuvveti oluşturarak Gönüllü Ordusu'nu yedekte tuttu. Askeri planlamanın iyileştirilmesi amacıyla bir İmparatorluk Genelkurmayı kurdu. 1912'de denizde silahlanmayı azaltma göreviyle Berlin'e gönderilse de bunda başarılı olamadı.

Halder, Franz (1884-1972) Alman general. 1938'den itibaren Nazi genelkurmay başkanlığı yapan Halder, II. Dünya Savaşı'ndaki **Blitzkrieg* seferlerinin planlayıcısıydı. 1942'de Hitler'in *Stalingrad taarruzuna karşı çıkınca görevden alındı. Temmuz 1944'teki Hitler'e suikast girişiminden sonra toplama kampına gönderildi. 1945'te serbest bırakıldı.

Halidon Hill Muharebesi (19 Temmuz 1333) İngiltere-İskoçya sınırındaki Berwick-on-Tweed yakınlarından gerçekleşen bir muharebe. Milliyetçi İskoçlara karşı Edward *Balliol'un ezici zaferiyle sonuçlandı. 1332'de Balliol, İskoçya kralı olarak tahta çıksa da hemen sonrasında ülkeden sürüldü. Halidon Hill'de III. *Edward'ın verdiği İngiliz okçuların yardımıyla kazandığı zafer sayesinde krallığını geri aldı. Bedeli ise İngiliz kralına biat etmek oldu.

Halife Abdullah (veya Muhammed Taişi) (yak. 1846-99) Sudanlı *Mehdi'nin halefi. 1883'te Mehdi, Halife'yi ordunun başına getirdi. 1885'te Hartum'da Britanya'ya karşı kazanılan zaferin arkasında esas olarak o vardı. Mehdi ölünce Halife, kalan Mısır birliklerini de saf dışı bırakarak 1889'a kadar *Etiyopya'yla savaşı yürüttü. Omdurman'da *Kitchener tarafından yenilgiye uğradıktan sonra Kurdufan'a kaçtı ve burada bir muharebe sırasında öldü.

halifelik Eskiden İslam'ın merkezi yönetim makamı. 632'de Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra ilk halife (Arapça "Allah'ın vekili" veya "Peygamberin halefi" anlamında) peygamberin kayınpederi *Ebubekir oldu. Arkasından *Ömer bin Hattab, *Osman ve Ali geldi. Bu dördü Raşidin (doğru yolda olan) Halifeler olarak adlandırılır. *Şii Müslümanlar, 661'de Ali ölünce onun vârislerini, yani imamları Hz. Muhammed'in mirasının gerçek sahipleri olarak gördü. İslam'ın kalanı ise *Emevi hanedanının halifeliğini kabul etti. Emeviler, 750'de *Abbasiler tarafından devrildi. Abbasi halifeleri de iki yüzyıl içerisinde Türk egemenliğinde fiilen kuklaya dönüştü. Öte taraftan Emevi bir muhacir 756'da İspanya'da bağımsız bir emirlik kurdu. Bu devlet, 250 yıl yaşadı. Ayrıca Kuzey Afrika'da *Fatımiler önderliğinde bir Şii halifeliği ortaya çıktı. Bunlara İsmaili imamlar (909-1171) deniyordu. 1258'de Moğollar Bağdat'ı yağmalayınca artık yalnızca bir unvan haline gelen halifelik önce Mısır'ın *Memlük hükümdarlarına, 1517'de de *Osmanlı'nın Mısır'ı fet-

hetmesiyle Türk sultanlara geçti. 1924'te halifelik kaldırılana kadar halifelik unvanını Osmanlı hükümdarları taşıdı. 20. yüzyılın sonlarından itibaren *El-Kaide'nin de içinde olduğu bazı radikal gruplar halifeliğin yeniden kurulması gerektiğini savundu. 2014'te cihatçı *IŞİD örgütü Irak ve Suriye'de egemen olduğu topraklarda Ebubekir Bağdadi'nin lideri olduğu bir halifelik ilân etti.

Halk Cephesi Solcu partilerden oluşan koalisyonlara verilen isim. Halk cephelerinin amacı, sağcı faşist saldırılarla tehdit altında olduğu düşünülen demokratik yönetim biçimlerini savunmaktı. Söz konusu koalisyonların kurulması, 1934'te *Komintern'in kabul ettiği stratejiyle mümkün oldu. Fransa'da bu tür bir ittifak, 1936'da düzenlenen seçimlerin ardından iktidara geldi. İttifakın önderi Léon *Blum, radikal toplumsal reformlar içeren bir program yürürlüğe soktu. İspanya'da Azaña, Caballero ve Negrin'in Halkçı Cephe hükümetleri, 1936-1939 arasında ülkeyi yönetti. Ayrıca bu hükümetler, *İspanya İçsavaşı'nda *Franco ve milliyetçilere karşı savaştı. Şili'de de bir Halk Cephesi hükümeti (1938-47) kuruldu.

Halk Partisi (ABD) *Bkz.* HALKÇI PARTİ.

Halkçı Hareket (Rusya) 19. yüzyılın ilk yarısında radikal reformculuğu ve köy komünlerine benzer küçük ekonomik birimlerin iktidarını savunan bir tarım sosyalisti grup. Hareketin ilk ismi Toprak ve Özgürlük'tü. *Herzen, *Bakunin, Lavrov, *Plehanov ve Çernişevskiy gibi üyeleri, devletin reformlarından tatmin olmadıkları için Çarlık rejiminin devrilmesi gerektiğini düşünüyordu. Çok geçmeden Hareket bünyesindeki radikaller baskıya uğradı. 1879'da Halkçı Hareket grubunun en radikal kanadı, Halk İradesi Hareketi ismiyle yeni bir yapı kurdu. Terör yöntemlerini benimseyen bu yeni hareket, iki yıl sonra II. *Aleksandr'a suikast düzenledi.

Halkçı Parti (İngilizcesi Populist Party) (ABD) ABD'de bir tarım örgütü. 1889'da borçlu çiftçilerin durumunu iyileştirmeyi amaçlayan güneyli ve batılı çevrelerin bir araya gelmesiyle ortaya çıktı. *Granger Hareketi, Çiftçiler Birliği, Greenback hareketi ve başkaca muhalif gruplar, Cincinnati'de toplanarak Halkçı Parti'yi kurdu. Parti'nin üyeleri, hükümet denetiminde esnek bir mali sistem kurulmasını, artan oranlı gelir vergisi getirilmesini ve ABD senatörlerinin doğrudan seçimi dahil siyasi reformlar yapılmasını istiyordu. 1892'de Halkçı Parti'nin başkan adayı James B. Weaver, bir milyonun üzerinde halk oyu ve 22 delege oyu aldı. Ardından hareket zayıflamaya başladı. Bunun en büyük sebebi, hareketin hedeflerinin diğer partilerce gerçekleştirilmesinin daha olası olduğuna kanaat getirilmesiydi.

Halsey, William Frederick (1882-1959) ABD'li amiral. 1941'de Japonlar, Pearl Harbor'a saldırdığında Pasifik uçak gemileri filosunun başında Halsey vardı. Saldırı sırasında Halsey ve filosu limanda değildi. 1942'de Marshall ve Gilbert Adalarına yönelik gerçekleştirilen olağanüstü bir taarruzun komutanlığını yaptı. *Solomon Adaları seferi sırasında Güney Pasifik bölgesinin komutasını üstlendi. 3. Filo komutanı olarak *Leyte Körfezi Muharebesi'nde (1944) birkaç Japon uçak gemisini batırdı ve 1945'te Japonya'ya karşı denizden bombardıman harekâtına önderlik etti.

Hamas 1976'da Şeyh Yasin Ahmed (yak. 1938-2004) tarafından kurulan İslami Direniş Hareketi. Örgütün amacı eski Filistin'de bir İslami devlet kurmaktır. Başlarda militan olmayan Hamas, 1990'larda İsrail hedeflerine terör saldırıları düzenleyerek muharip bir nitelik kazandı. İsrail ile *Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) arasındaki barış sürecine karşı çıktı ve bu süreci İsrail'e teslim olmak

şeklinde değerlendirdi. Örgüt, 1996'dan itibaren İsrail'de bir dizi intihar saldırısı gerçekleştirdi. Yasin Ahmed'in İsrail hava saldırısıyla öldürüldüğü ikinci *intifada sırasında etkisini artırdı. 2006'da Filistin Ulusal Yönetimi'nin milletvekili seçimlerini kazanarak *Fetih'in yerine birinci parti oldu. 2007'de kısa süreli bir birlik hükümeti kurulmasına karşın gruplar arasındaki çatışmalar nedeniyle dağıldı. Sonuçta Filistin toprakları iki taraf arasında bölündü. Hamas, Gazze Şeridi'nde hâkimiyet kurarken El-Fetih de Batı Şeria'da egemen oldu. 2014'te yapılan anlaşmayla bir birlik hükümeti daha kuruldu. İsrail şehirlerine yönelik Hamas'ın ısrarlı füze saldırıları, 2014'te İsrail'in Gazze'ye hava ve kara harekâtları düzenlemesine yol açtı. Bu operasyonlarda 2000 civarında sivil öldürüldü.

Hamilcar Barca (ö. yak. MÖ 229) Kartacalı general ve *Hannibal ile *Hasdrubal'ın babası. *Pön Savaşları'nın ilkinde Kartaca güçlerine komuta etti ve MÖ 241'de barış yaptı. Kartaca ordusunda görev yapan paralı askerler ayaklanınca Hamilcar, isyancıların yanı sıra rakibi Hanno'yu da mağlup etti. 237'de İspanya'ya giderek güney ve doğu bölgelerini Kartaca egemenliğine kattı.

Hamilton, Alexander (yak. 1757-1804) ABD'li Federalist Parti üyesi siyasetçi. George Washington yönetiminde hazine bakanı (1789-95) olarak görev yaptı. ABD'nin merkezi bankacılık sistemini kurdu. Amerikan bağımsızlığının sonrasında Federalist Parti'nin güçlü merkezi hükümet fikrinin arkasındaki en önemli figürlerden biriydi. Aaron Burr'la girdiği düelloda aldığı kurşun yarası sonucunda öldü.

Hammarskjöld, Dag Hjalmar Agne Carl (1905-61) İsveçli diplomat ve *Birleşmiş Milletler Teşkilatı genel sekreteri (1953-61). 1953'te Trygve *Lie'nin ardından BM genel sekreteri seçildi. 1957'de tekrar bu göreve geldi. Hammarskjöld yönetiminde BM, *Süveyş Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da düzeni korumak için bir olağanüstü kuvvet kurdu. BM gözlem güçleri Laos ve Lübnan'a gönderildi. BM'nin Kongo Krizi'ne dahil olduğu süreci (1960-61) başlattı ve yönetti. Bu kararı alırken, genel sekretere *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi veya *Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndan bağımsız bir irade tanıdığını düşündüğü BM Antlaşması'nın 99. maddesine başvurdu. Zambiya üzerinde seyir halindeyken bir uçak kazasında öldü.

Hammurabi (ö. MÖ 1750) Babil'in ilk hanedanlığının altıncı kralı (MÖ 1792-1750). Babil'i devletin başkenti yaparak Babil İmparatorluğu'nu genişletti. Bilinen en eski yazılı yasa bütünlerinden birini oluşturdu. 282 emsale dayanan yasalar, ekonomi ve ailenin yanında ceza ve medeni kanun konularını da içermekteydi.

Hampden, John (1594-1643) İngiliz siyasetçi. I. *Charles'in keyfi yönetimine karşı muhalefetin önderlerinden biriydi. 1627'de Charles tarafından yurtdışı seferlerinin maliyetini karşılamak üzere dayatılan "zorunlu borç" ödemesini yapmayı reddettiği için hapse atıldı. 10 yıl sonra hakkında *gemi parasını ödemediği gerekçesiyle dava açıldı. *Uzun Parlamento'nun üyelerinden olan Hampden, Thomas *Wentworth (Strafford kontu) ve John *Pym'in yakın müttefiklerinden birinin Parlamento tarafından itham edilmesinde önemli bir rol oynadı. 1642'de kralın tutuklama girişimini (*Beş Vekil) atlatmayı başardı. Parlamentonun *İngiliz İçsavaşı'nda verdiği mücadeleyi örgütlemek üzere Güvenlik Komitesi'ne atandı. Muharebede aldığı yaralar sonucunda öldü.

Hampton Court Konferansı (1604) Yeni tahta çıkan İngiltere Kralı I. *James'in başkanlığını yaptığı, piskoposlar ve Püritenlerden oluşan bir toplantı. 1602'de Püritenler tarafından sunulan "Binyıl Dilekçesi", Kilise faaliyetlerini Püritenlere

yönelik bir hakaret olarak niteliyor ve Anglikan Kilisesi'nde reform yapılmasını talep ediyordu. Taleplerinin çoğu reddedilse de *Kitab-ı Mukaddes'in yeni bir çevirisinin yapılması konusunda anlaşıldı. Böylece 1611'de devlet tarafından onaylı bir Kitab-ı Mukaddes çevirisi basıldı.

Hampton Roads Konferansı (3 Şubat 1865) *Amerikan İçsavaşı'nı sonlandırma müzakerelerinin yapıldığı sonuçsuz kalan bir konferans. Toplantı, Virginia'daki Hampton Roads'ta demirli bir Birlik (Kuzey) gemisinde düzenlendi. Güney'in devlet başkanı Jefferson *Davis tarafından ortaya koyulan, *Konfederasyon'un egemen bir devlet olarak görülmesi yönündeki talepler, Başkan Lincoln'un yeniden birleşme ve köleliğin kaldırılması dışında herhangi bir konuda müzakereye girmeyi reddetmesi üzerine suya düştü. Konferans, sonuç alınamadan dağıldı. İki ay sonra Konfederasyon, *Appomattox'ta teslim olana dek savaşa devam edildi.

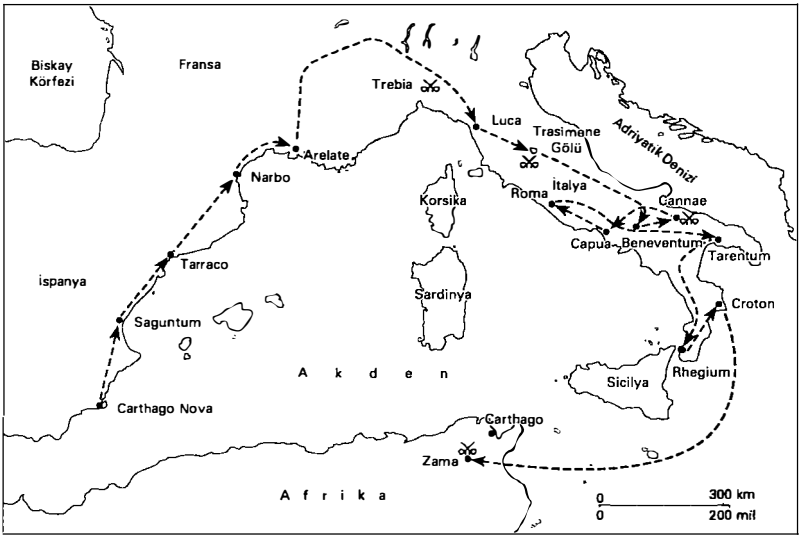
Han Kısa bir kesinti haricinde MÖ 206 ile MS 200 arasında hüküm süren Çin hanedanı. Yönetimin örgütlü bir bürokrasinin elinde olduğu Han döneminde topraklar genişletildi. Konfüçyüsçülük, devlet felsefesi olarak tanındı. Ayrıntılı tarihsel kayıtlar tutuldu. Ayrıca sanat gelişti ve kâğıdın icadı başta olmak üzere teknolojide ilerlemeler kaydedildi.

Hancock, John (1737-93) Amerikan devrimci önder. Miras kalan servetini kaçakçılık yoluyla artırmış Bostonlu radikal bir tüccar olan Hancock, Liberty isimli küçük gemisine el konulunca Britanyalı gümrük memurlarıyla alenen çatışma yaşadı (1768). Vatansever mücadeleye cömertçe destek oldu ve *Boston Çay Partisi'nin düzenlenmesine katkıda bulundu. İkinci *Kıta Kongresi'nin başkanı olarak Bağımsızlık Bildirgesi'ni ilk imzalayan kişiydi. Bağımsız Massachusetts'in ilk valisi oldu.

hanlık Bir han (savaşçılarının desteğiyle başa geçen Moğol veya Türk boyların önderi) tarafından yönetilen bölgeye verilen isim. 1227'de *Cengiz Han'ın ölümü üzerine imparatorluğu, her biri bir vârisi tarafından yönetilecek şekilde dört parçaya bölündü. 13. yüzyılın ortalarına gelindiğinde *Moğol İmparatorluğu, dört hanlıktan oluşuyordu: Batı Kıpçaklarının hanlığı (*Altın Orda), hükümdarına "ilhan" ismi verilen Pers hanlığı, Doğu Kıpçakların Türkistan hanlığı (Ak Orda) ve Doğu Asya'daki Hakan hanlığı. Diğer üç hanlık, Hakan'a (Büyük Han) tabi olmasına karşın genel olarak ilişkiler gergindi. *Kubilay Han'ın (1294) ölümünden sonra Hakan'ın otoritesi kâğıt üzerinde kaldı. 1368'de Moğollar, Çin'den çıkarıldı. 1500 civarına gelindiğinde dört hanlığın tamamı yok olmuştu. Birçok küçük hanlık ortaya çıktı: Kazan, Astrahan, Kırım, Hive, Buhara, Taşkent, Semerkand, Kokand. Bu hanlıklar, uzun süre etraflarındaki topluluklara tehdit oluşturdu. Zaman içinde hepsi birer birer Rusya hâkimiyetine girdi. Son düşen 1876'da Kokand Hanlığı oldu.

Hannibal (MÖ 247-182) Kartacalı general. Roma'nın müttefiki olan İspanya'daki Saguntum kentine saldırarak ikinci Pön Savaşı'nın fitilini ateşledi. 218'de ön alıcı bir hamleyle 30 binlik bir ordunun başında Alpler'i geçerek İtalya'ya girdi. Burada Romalılara bir dizi yenilgi yaşattı (*bkz.* CANNAE). 16 yıl süren seferinde tek bir savaş kaybetmemesine rağmen Roma'nın kendisini almayı başaramadı. Afrika'ya geri çağrıldıktan sonra 202'de Zama'da Scipio Africanus tarafından yenilgiye uğratıldı.

Hannover Hanedanı I. George'den Victoria'ya kadar (1714-1901) Büyük Britanya ve İrlanda hükümdarlarının mensubu olduğu aile. Hanedan'ın ismi, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinin başkenti Hannover'den geliyordu. Bohemya

Hannibal. *Hannibal, MÖ 218'de Carthago Nova'dan (Cartagena) kuzeye doğru Fransa'ya geçti. Askeri birlikler ve fillerden oluşan bir orduyla Alpler'i geçip İtalya'ya inerek Romalıları şaşkınlığa uğrattı. Alpler'i yalnızca 15 günde geçmiş olması, antik dönem savaş tarihinin en büyük başarılarından biri olarak görülür. Romalılara birkaç ağır yenilgi tattırmasına karşın Hannibal, Roma kentine saldıracak kadar güçlü bir orduya sahip değildi. 211'de kente doğru yürüyüşe geçmesi, Capua'yı kuşatan Romalıları başka yöne çekme amacı taşıyan bir aldatmacadan ibaretti. Hannibal, 203'te Carthago'ya (Kartaca) geri çağrıldı. İkinci Pön Savaşı, Hannibal'in Zama'daki yenilgisi (202) üzerine 201'de sona erdi.*

Kraliçesi Elizabeth'in kızı ve İngiltere hükümdarı I. James'in torunu olan Sophie, 1658'de Braunschweig-Lüneburg Dükü Ernst August'la evlendi. Ernst August, daha sonra Almanya elektörü olarak (1692) Hannover'i unvanı ve başkenti olarak belirledi. Ernst August ile Elizabeth'in oğulları, 1714'te Büyük Britanya'nın ilk Hannover kralı olacak I. *George idi. Hannover'in toprakları arasında Göttingen ve Hildersheim gibi önemli kentler vardı. Bu kentlerin savunulması, 18. yüzyıl Britanya dış politikasının önemli etkenlerinden biriydi.

Hansa Birliği Kuzey Alman kentlerinden (Hansa Kentleri) oluşan bir birlik. 1241'de bir ticaret ortaklığı olarak kuruldu. İngiltere'yle ticarette özel ayrıcalıklara sahip olan Köln'e, Hamburg ile Lübeck arasında yapılan anlaşma (1241) ve 1260 Diyetinin ardından diğer ticaret kentleri de katıldı. Birlik bünyesindeki kentler, esas olarak yün, kumaş, keten ve gümüş ticareti yapıyordu. Ortaçağ'ın sonlarına gelindiğinde Hansa Birliği'ne üye 100 kent bulunmaktaydı. Birlik, kendi ordusu ve donanması olan bağımsız bir siyasi güce kavuşmuştu. 17. yüzyılın başlarında çökmeye başladı. 19. yüzyılda tamamen dağıldığında yalnızca üç büyük kent (Hamburg, Bremen ve Lübeck) kalmıştı.

Hara Takaşi (veya **Hara Kei**) (1856-1921) Japon devlet adamı. Seiyukai (Anayasal Hükümet Dostları) Partisi'nin lideri olan Hara Takaşi, ülkenin çıkar gruplarınca değil siyasi partilerce yönetilmesi gerektiğini savunuyordu. Başbakanlık (1918-22) görevine gelen ilk sıradan insan oldu. İş çevreleriyle ilişki kurma girişimleri, hakkında yolsuzluk iddialarını gün-

deme getirdi. Ne toplumsal düzenin parçalanmasını ne de *Rus İçsavaşı'na askeri müdahalede bulunulmasını engelleyebildi. Tayvan ve Kore'deki askeri yönetimi sona erdirmeyi planlamışsa da sağcı bir bağnaz tarafından suikasta uğradı.

Harald, I. (yak. 850-933) Tüm Norveç'in ilk kralı (872-933). Küçük krallarla yapılan bir dizi muharebenin sonucunda Harald, Hafrsfjord'da nihai zafer kazandı. Daha sonra Orkney ve Shetland Adaları ile kuzey İskoçya'nın büyük bir kısmını krallığına dahil etti. Vikinglerin çoğunu ülkeden zorla çıkararak İzlanda'yı fethetmelerine ve Batı Avrupa'ya ayak basmalarına vesile oldu.

Hardenberg, Karl August, Prens (1750-1822) Prusyalı devlet adamı ve reformcu. 1810'da Prusya şansölyesi olarak görevlendirildi. *Stein'in başlattığı iç reformları sürdürdü. Bu reformların arasında Prusya'nın askeri sisteminin iyileştirilmesi; serfliğin ve soylu ayrıcalıklarının kaldırılması, yerel yönetimlerin geliştirilmesi, eğitim reformu ve vatandaş olarak Yahudilere eşit muamele yapılması vardı. 1813'te III. *Friedrich Wilhelm'i Napoleon'a karşı koalisyona katılmaya ikna etti. *Viyana Kongresi'nde Prusya'yı temsil ederek ülkesinin önemli kazanımlar elde etmesini sağladı.

Hardie, Keir (James Keir Hardie) (1856-1915) İskoçyalı İşçi Partisi üyesi siyasetçi. 1892'de Parlamento'ya girmeden önce madenci olarak çalışıyordu. Ertesi yıl Bağımsız İşçi Partisi'nin ilk lideri oldu. 1906'da İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve ilk lideri oldu. Savaş karşıtı görüşleri, İşçi Partisi'nde siyaseti bırakmasına yol açtı. Zira partisinin çoğu milletvekili, Britanya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmasını destekliyordu. Buna karşın ölümüne değin milletvekilliğini sürdürdü.

Harding, Warren Gamaliel (1865-1923) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 29. ABD başkanı (1921-23). Görevi başında ani bir şekilde hayatını kaybetti. Hükümetinin beceriksizliği ve yolsuzluğuyla ilgili en kötü ifşalar ölümünün ardından yaşandı.

Hardy, Thomas (1752-1832) İskoç radikal önder, parlamento reformunun önde gelen savunucularından biri. 1774'te Londra'ya taşınan Hardy, burada ayakkabıcılığa başladı. 1792'de Londra Mutabıklar Derneği'ni kurdu. Derneğin amacı bütün erkeklere seçme hakkını kazandırmaktı. Ülkenin Devrim Fransası'yla savaşta olduğu sırada Dernek'in yükselişi hükümeti telaşa düşürdü. 1794'te Hardy, vatana ihanet suçlamasıyla gözaltına alınsa da yargılanarak beraat etti.

harim Suçlular için sığınma yeri olarak kabul edilen kutsal mekânlara verilen isim. Bu türden mekânlar hem Yunan hem de Roma toplumunda, 399'dan itibaren de Hıristiyan dünyasında bulunmaktadır. İngiltere'de bir kanun kaçağı, sorgu yargıcıyla anlaşıp ülke topraklarını belirli bir liman üzerinden 40 gün içinde terk edeceğinin sözünü verdiği takdirde, derhal zulme uğramaktan kaçınmak için kilise veya kilise avlusuna sığınabiliyordu. Bu hak, vatan hainleri için geçerli değildi (1486). Harim ayrıcalığına sahip kentler, VIII. Henry tarafından Derby, Launceston, Manchester, Northampton, Wells, Westminster ve York'la kısıtlandı. İngiltere'de suçlular, harim hakkını 1623'te kaybetti.

Harley, Robert, I. Oxford ve Mortimer Kontu (1661-1724) Britanyalı devlet adamı. Whig partisinden Parlamento'ya giren Harley, Kraliçe *Anne'nin ilk dönemlerinde Avam Kamarası başkanlığı ve devlet bakanlığı yaptı. Daha sonra partisini terk etti. Kraliçenin nedimelerinden biri olan kuzeni Abigail Masham'ın etkisinden faydalanarak John *Churchill'in (Marlborough dükü) kraliçeyle arasını bozmak istedi. 1710'da yeni kurulan Tory hükümetinin

başına geçti. Hükümetin en büyük başarısı *Utrecht Barışı'ydı (1713). Arkasından, 1714'te Anne'nin ölümünden kısa süre önce yaşanan Tory partisindeki iktidar kavgasını *Henry Saint John'a (Vikont Bollingbroke) kaybetti. I. *George hükümdarlığındaki Whig yönetimi, Harley'i hapse atarak hakkında meclis soruşturması açtı. İki yıl sonra salıverilse de sonrasında devlet işlerinde herhangi bir rolü olmadı.

Harmensen, Jakob *Bkz.* JACOBUS ARMINIUS.

Harmsworth, Alfred Charles William, I. Vikont Northcliffe (1865-1922) Britanyalı gazeteci ve gazete sahibi. 1887'de birikmiş paralarını kullanarak ağabeyi Harold Harmsworth'la (1868-1940) birlikte yayıncılık işine girdi. 1894'te iki kardeş, *Evening News* gazetesini aldı. İki yıl sonra *Daily Mail* gazetesini kurdular. Böylece Fleet Sokağı'nda[158] yeni bir çağ başladı. Haberler halka özlü ve ilginç bir tarzda sunulmaya başlandı ve bu dönemde reklamcılık ve rekabet ortaya çıktı. Girişimci ve yenilikçi fikirlere mali kaynak yaratıldı. 1903'te *Daily Mirror* kuruldu. Diğer yandan 1905'te *Observer*, Alfred'in idaresine geçti. Alfred, 1908'de *The Times* gazetesinin en büyük ortağı oldu. Mayıs 1917'de ABD'deki Britanya Savaş Misyonu'nun başına getirildi. Kısa bir süre sonra ABD, I. Dünya Savaşı'na girdi.

Harold, II. (yak. 1020-66) İngiltere kralı (1066). Wessex Kontu Godwin'in ikinci oğluydu. 1053'te babasının yerine geçti. Godwin ailesi, büyük siyasi hedeflere sahipti. Harold'un kız kardeşi Edith, Papaz *Edward'la evlendi. Erkek kardeşi Tostig ise Northumbria kontuydu (1055-65). Kralı sindirmeye yönelik başarısız bir girişimin ardından sürgüne gönderilen Harold ve babası, 1052'de dönerek İngiltere siyasetine hâkim oldu. Normanların Papaz Edward'ın Normandiya Dükü William'ı veliaht gösterdiği iddialarına ve Harold'un daha önceden William'ın hakkını tanımasına karşın 1066'da Harol, Edward'ın yerine geçti. Kontluğu elinden alınan Tostig, güneydoğu kıyılarına akın düzenledi. Daha sonra Norveç hükümdarı Harald Hardrada'nın kuzey İngiltere'yi istilasına katıldı. Harold, *Stamford Bridge'de onları mağlup ederek 402 kilometre güneye indi ve *Hastings Muharebesi'nde William'ın istilasına karşı savaştı. Bu muharebede öldü.

Harper, Stephen (Joseph) (1959-) Kanadalı devlet adamı, başbakan (2006-[159]). 1993-1997 arasında ve 2002'den itibaren milletvekilliği yapan Harper, federal hükümetin yetkilerine karşı Kanada eyaletlerinin haklarını savundu. 2004'te yeni kurulan Kanada Muhafazakâr Partisi'nin lideri seçildi. 2006 genel seçiminin ardından bir azınlık hükümeti kurdu. 2008'de düzenlenen bir başka genel seçim sonucunda göreve devam etti. 2011 seçiminde Muhafazakâr Parti'nin kazandığı zafer, Harper'in çoğunluk hükümeti kurmasına imkân verdi.

Harrison, Benjamin (1833-1901) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 23. ABD başkanı (1889-93). William Henry *Harrison'un torunudur.

Harrison, William Henry (1773-1841) ABD'li Whig Partisi üyesi devlet adamı, 9. ABD başkanı (1841). Göreve başladıktan bir ay sonra zatürreeden öldü. Benjamin *Harrison'un büyükbabasıydı.

Harşa (yak. 590-647) Kuzey Hindistan'daki büyük bir imparatorluğun Budist hükümdarı (yak. 606-47). Pencap ve Racastan'ın bazı bölümleri ile Ganj Ovası'nın tamamına hâkim olsa da Dekan Yaylası'nda durduruldu. Haraç karşılı-

158 Tarihten beri Londra'nın matbaa ve yayıncılık işleriyle ünlü sokağı. Dolayısıyla İngiliz ulusal gazetelerinin birçoğu burada faaliyet yürütmektedir. (ÇN)

159 Harper'in başbakanlık görevi 4 Kasım 2015'te sona ermiştir. (ÇN)

ğında fethettiği yerlerdeki hükümdarların unvanlarını korumalarına izin verdi. Aydın ve yetenekli bir hükümdar olarak tanındı. Budist meclisleri örgütlemiş, hayır kurumları oluşturmuş, şiir başta olmak üzere eğitim faaliyetlerine hamilik yapmıştır. Dönemine dair pek çok belge mevcuttur. Bu kayıtları tutanlar arasında sarayının ünlü şairi Bana ve Çinli Budist seyyah Xuan Cang bulunmaktadır.

Hartford Kongresi (1814-15) *1812 Savaşı sırasında New England'ın sorunlarını masaya yatırmak üzere Federalist Parti destekçileri tarafından toplanan bir siyasi konferans. Aşırıcılardan ziyade ılımlıların hâkim olduğu Kongre'de federal hükümetten bağımsız bir eyaletler arası savunma mekanizması kurulması kararı alındı. Ayrıca 60 günü aşan bütün ambargoların yasaklanması ve bir dizi anayasa değişikliği yapılmasında da uzlaşıldı. *Gent Antlaşması, Kongre'nin bu tasarılarına ani bir darbe indirdi. Öte yandan Kongre'ye yönelik düşman propagandası da *Federalist Parti'nin çöküşünü hızlandırdı.

Harun Reşid (yak. 763-809) Beşinci *Abbasi halifesi (786-809). Onun önderliğinde Bağdat, ihtişamının zirvesine ulaştı. Bunda, 803'teki çöküşlerine kadar Barmak ailesine mensup Pers *vezirlerinin de payı vardı. Harun Reşid, becerikli bir komutan ve eğitim ve sanatın hamisiydi. *Binbir Gece Masalları* kitabındaki hikâyelerin çoğu, Harun Reşid'in sarayı ve başkentinde geçmektedir. İmparatorluğunu veliahtları arasında bölmesi, ölümünden sonra çatışmalara (809-18) yol açtı. Fransız tarihçilere göre Harun ile *Charlemagne (Şarlman) karşılıklı elçilikler açmıştı.

Hasan, Muhammed Abdille Seyyid (1864-1920) Somalili milliyetçi önder. Britanya'da "Deli Molla" olarak bilinen Hasan, Somaliland'da Hıristiyan sömürgeciliğinin İslam inancını yıktığını düşünmekteydi. 1899'da bütün sömürgeci güçlere karşı cihat ilân etti. 1900-1904 arasında Britanya, İtalya ve Etiyopya tarafından düzenlenen dört büyük sefer de onu yenmeyi başaramadı. 16 yıllık bir ateşkesin ardından 1920'de savaşı yeniden başlattı. Aynı yıl Britanya'nın saldırısıyla bozguna uğratılarak öldürüldü.

Hasdrubal (ö. MÖ 207) Kartacalı general. Hamilcar'ın oğlu ve Hannibal'ın küçük kardeşiydi. 218'de İkinci Pön Savaşı'nın başlangıcında, Hannibal'ın İtalya'ya gidişinin ardından İspanya'daki Kartaca güçlerinin komutası ona verildi. Aldığı bir yenilgiden sonra düzenlediği seferlerde çok büyük başarılar kazanamadı. Daha sonra Hannibal'a katılma amacıyla Alpleri geçerken yolu kesildi ve muharebede öldürüldü.

Hasidizm *Bkz.* YAHUDİLİK.

Hastane Şövalyesi Resmi adı Kudüslü Aziz Yahya Hastane Şövalyeleri olan bir askeri-dini tarikatın üyelerine verilen isim. Bu şekilde isimlendirilmelerinin nedeni, Kudüs'teki karargahlarını Vaftizci Yahya'ya ithaf etmiş olmalarıydı. 1310'dan itibaren Rodos Şövalyeleri, 1530'dan itibaren de Malta Şövalyeleri olarak anıldılar. 1070 civarında Müslümanların Kudüs'te hasta hacılar için bir hastane kurmalarına izin vermesiyle faaliyete başladılar. 1099'da şehir, Birinci *Haçlı Seferi'yle Hıristiyanların eline geçince resmi bir tarikata dönüştüler. Siyahilerin sekiz uçlu beyaz renkli Malta haçı taşıma alışkanlıklarını benimsediler. İlk üstatları önderliğinde askeri bir rol üstlenerek Batı Avrupa'ya kadar yayıldılar. Dini anlamda Agustinyen ilkeleri uyguladılar. Üç sınıfa bölünüyorlardı: Şövalyeler, papazlar ve hizmetli kardeşler. *Selahaddin tarafından Kudüs'ten çıkarılınca Akka'ya gittiler. Burada da ancak bir yüzyıl kalabildiler ve ardından Kıbrıs'a karargâh kurdular. 1310'da Rodos'u ele geçirerek 1522'ye kadar ellerinde tuttular. Daha sonra V. Karl (Şarlken), Hastane Şövalyeleri'ne Malta'yı verdi. Hastane Şövalyeleri, burada Türklerin saldırıla-

rına karşı savaştı. Nihayetinde ada, I. *Napoleon tarafından fethedildi. Artık tarikat, eskiden sahip olduğu etkiyi kaybetmişti. Tarikatın bazı üyeleri Rusya'ya gitti. Burada I. Paul, büyük üstat yapıldı. 1801'de Paul'un ölümü, bir belirsizlik dönemine yol açtı. 1830'larda yeniden canlanan tarikatın İngiliz kolu bugün hâlâ hastalara bakmaktadır.

Hastings Muharebesi (14 Ekim 1066) Hastings (güneydoğu İngiltere) içlerinde yer alan Senlac'da II. *Harold komutasındaki İngilizler ile Normandiya Dükü William'ın (I. *William) istilacı ordusu arasında gerçekleştirilen bir muharebe. York yakınlarındaki *Stamford Bridge'de Harald Hardrada'yı yendikten sonra Harold, Norman istilasına dair haberler almıştı. Derhal ordusuyla beraber güneye doğru yürüyüşe geçti. Gün boyunca süren çarpışmalarda İngilizler Norman taarruzuna karşı direnmeyi başarsa da Norman süvari ve okçuları, yaya bir şekilde baltalarla savaşan İngiliz askerlerine üstündü. Harold, efsaneye göre gözünü delen bir okla öldürüldü. Muzaffer William ise Londra'ya yürüdü.

Hastings, Warren (1732-1818) Britanyalı sömürge idarecisi. 1774'te Bengal genel valisi olarak fiilen Hindistan'ın da ilk genel valisi olmuş oldu. Görev yaptığı dönemde yürürlüğe giren pek çok reform, Hindistan'daki Britanya hâkimiyetinin korunmasında çok önemli bir rol oynadı. 1785'te İngiltere'ye dönüşünün hemen sonrasında Parlamento tarafından yolsuzlukla itham edildi. Lortlar Kamarası'nda yapılan yedi yıllık yargılamadan sonra nihayetinde 1795'te aklandı.

haşhaşi (Arapça haşhaş içen anlamına gelen "*haşhaşiyun*" kelimesinden) Şii İslam'ın İsmaili koluna mensup gizli bir tarikatın üyelerine verilen isim. Tarikat, 1078'de Hasan Sabbah tarafından, Nizar'ın *Fatımi halifeliği iddiasını desteklemek üzere kuruldu. Karargâhı kuzeybatı İran'daki Alamut'taydı. Haşhaşiler siyasi suikast mangaları üzerinden etki alanı yarattı. Üyeleri, emirlere uyarak öldükleri takdirde cennette bir yer edinecekleri inancındaydı.

Hatşepsut (yak. MÖ 1540-yak. 1481) Mısırlı hükümdar, I. Tutmos'un kızı. Üvey ağabeyi ve kocası II. Tutmos'un ölümünün ardından III. *Tutmos tahta çıktı. Fakat kısa bir süre sonra Hatşepsut, fiilen hükümdarlığı eline aldı ve ölümüne değin 20 yıl boyunca iktidarda kaldı. Babasının *Karnak'taki inşaat projesini ilerletmenin yanı sıra Deyrelbahri'de muhteşem bir tapınak yaptırdı.

Haughey, Charles (1925-2006) İrlandalı siyasetçi, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (1979-81, 1982, 1987-92). 1979-1992 arasında Fianna Fáil partisinin başkanlığını yürüttü. Ortaya çıkan bazı skandallar üzerine istifa etti.

Hausa Kuzeybatı Nijerya ve güney Nijer'de yaşayan bir halk. Kano ve Zaria başta olmak üzere asıl Hausa devletleri, uzun yıllar boyunca Bornu'nun (*bkz.* KANEM-BORNU) vasalıydı. 14. yüzyılda Müslüman misyonerlerin bölgeye geldiği anlaşılmaktadır. Kano hükümdarı Muhammed Rumfa'nın döneminde (1463-99) ise meşhur din alimi Megili'nin şeriat, *sofizm ve bir anayasa teorisi getirdiği söylenmektedir. Hausa devletleri 1513'te *Songay, 19. yüzyılın başında ise *Fulani tarafından fethedildi.

Hausa halkının geleneksel ticari faaliyetleri, Batı Afrika çapında Hausa dilinin *lingua franca*[160] olmasına yol açtı. Hiyerarşik bir topluma sahip olan Hausalar, birkaç soya dayalı sınıftan meydana gelmektedir.

160 Bir bölgede, yerel dillerin farklılığına karşın genellikle ticari sebeplerle benimsenen ortak dili ifade eden Latince bir kavram. (ÇN)

hava kuvvetleri Havada saldırı ve savunmadan sorumlu silahlı kuvvetler. Uçak ilk defa I. Dünya Savaşı'nda Batı Cephesinde top hedeflerini tespit etmek için kullanıldı. 1916'dan itibaren bombalama yapabilecek şekilde geliştirildi. Fransa'da ve Mezopotamya Seferi'nde avcı uçakları it dalaşına girmeye başladı. Ayrıca bu dönemde uçakların gözcülük faaliyetinde paha biçilemez bir önemi vardı. Hava gemileri de inşa edildi. Özellikle Almanlar, Zeppelin[161] hava gemilerini sivil hedefleri bombalamak için kullandı. 1930'lardaki feci kazalardan sonra hava gemileri gözden düştü. İki savaş arasında uçak tasarımlarındaki çok hızlı gelişme, II. Dünya Savaşı'na giderken her iki tarafın da müthiş bir bombardıman ve avcı uçağı kapasitesine sahip olmasını beraberinde getirdi. Savaş süresince hava dalışı bombalama teknikleri ile yanaşık biçimde yüksek irtifalı hava saldırıları (*bombardıman) yapan ağır silahlı avcı uçakları da gelişmelere eklendi. Öte yandan, radarın icat edilmesiyle savunan tarafın saldırıyı gerçekleştiren uçakları tespit etmesi kolaylaştı. Helikopterle birlikte büyük, asker taşıyan uçaklar da bu dönem görülmeye başlandı. Özellikle helikopterler Kore, Vietnam ve Afganistan'daki gelecek savaşlarda etkili bir araç haline geldi. 1940'ların sonundan 1990'a kadar süren Soğuk Savaş'ta süper güçler, stratejik nükleer avcı uçakları ve kıtalararası balistik füzeler (ICBM'ler) konuşlandırdı. Ses hızını geçen uçuşların gerçekleştirilmesi ve II. Dünya Savaşı'ndan itibaren gittikçe karmaşıklaşan uçakların artan maliyetleri, her biri birden fazla işlev gören uçak tasarımlarının önünü açtı. Bu uçaklar, genelde devletlerin konsorsiyumuyla geliştirilmektedir. 1991 *Körfez Savaşı'nda hava gücü belirleyici bir rol oynadı. Bu savaşta ilk defa, birkaç yenilik geniş kapsamlı şekilde uygulamaya geçti. Bunlardan bazıları lazer güdümlü bombalar ve özellikle belirlenmiş hedefleri belirleyip yok edebilen bilgisayar güdümlü füzelerdi. Bir başka gelişme ise hayalet avcı uçaklarının kullanımı oldu. Bunlar, radar savunma sistemlerini atlatmayı başarıp yok etmek üzere tasarlandı. 2000'lerin sonundan itibaren ABD, Afganistan ve çeşitli başka yerlerde "dron" olarak bilinen insansız hava araçlarını kullanmaya başladı. Bazı dronlar bilgisayar aracılığıyla kumanda edilirken bazılarının hâlâ insan pilotları vardır. Ama bu insan pilotlar da uzaktan kontrol sağlayabilmekte ve ABD'den binlerce kilometre uzaktaki dronları yönetebilmektedir.

havari Özel anlamıyla *İsa Mesih'in ilk takipçilerini tanımlamak üzere kullanılan öğrenci anlamındaki kelime. İsa'nın zamanındaki Yahudi toplumunda pek çok din bilgini, tefsir öğrenmek isteyen öğrencilere ders veriyordu. İsa'nın takipçileri, birkaç açıdan bu öğrenci gruplarından farklıydı. Mesela İsa; havarilerini bizzat araştırmış ve çoğunu sosyal veya ahlaki açıdan ayıplanarak toplum dışına itilmiş insanlar arasından bulmuştur. İsa'nın 12 havârisi şunlardı: *Petrus (önder), Andreas, Yakup, Yuhanna, Filipus, Bartalmay, Tomas, Matta, Yakup (Küçük Yakup), Yehuda, Şimon ve Yehuda İskaryot. İsa'ya ihanet eden Yehuda İskaryot'un intiharının ardından onun yerine Mattiya geçti. *Paulus ve Paulus'un ilk yoldaşı Barnabas da havari sayılmaktadır.

Havel, Václav (1936-2011) Çek oyun yazarı ve devlet adamı, Çekoslovakya (1989-92) ve Çek Cumhuriyeti (1993-2003) devlet başkanı. *The Garden Party*[162] (1963) gibi totalitarizmi eleştiren oyunlar yazan Havel, 1970'lerde 7[illegible]ldirgesi ve diğer başka insan hakları gruplarının en önde gelen sözcüsüydü. Aykırı görüşleri nedeniyle iki kez hapse atıldı. Salıverilmesinden kısa süre sonra 1989'da Yurttaşlık Forumu isimli muhalefet grubunu kurdu. Siyasi değişim için yeni bir

161 Hava gemisi üretiminin öncülerinden Ferdinan von Zeppelin'in ürettiği Zeppelin hava gemileri daha sonra zeplin olarak anılacaktır. (ÇN)

162 Bahçe Partisi. (ÇN)

mücadeleye önderlik etti. Aynı yılın Aralık ayında, komünizmin barışçıl bir şekilde devrilmesinin (Kadife Devrim) ardından devlet başkanı seçildi. Çekoslovakya'nın bölünmesinden sonra Çek Cumhuriyeti'nin devlet başkanı (1993-2003) oldu. Emekli olarak *Leaving*[163] (2008) eseriyle oyun yazarlığına geri döndü.

Hay Antlaşmaları (1901, 1903) Atlantik ve Pasifik Okyanusu'nu birbirine bağlayan bir Orta Amerika kanalı inşa edilmesiyle ilgili ABD antlaşmaları. Müzakereleri ABD Dışişleri Bakanı John Milton Hay tarafından yürütülen Hay-Pauncefote Antlaşması (1901) 1850 Clayton-Bulwer Antlaşması'nı geçersiz kıldı. 1850'deki antlaşma, Britanya veya ABD'nin Orta Amerika'da toprak elde etmesini engelliyordu. 1903 Hay-Herrán Antlaşması'yla ABD'ye Kolombiya'da bir kanal bölgesi kiralandı. Anlaşma suya düştü ve arkasından o dönem Kolombiya'nın bölgesi olan *Panama'da ABD'nin el altından desteklediği bir ayaklanma başladı. Hay-Bunau-Varilla Antlaşması'nı Panama'nın bağımsızlığı (1903) takip etti. Ayrıca bu antlaşmayla daha geniş bir bölge süresiz olarak ABD'ye verildi. Öte yandan söz konusu antlaşmanın arkasında Dışişleri Bakanı Hay'dan ziyade Başkan Roosevelt'in olduğu düşünülmektedir.

Haya de la Torre, Victor Raúl (1895-1979) Perulu devlet adamı. Aprista Partisi (1924) olarak bilinen Amerikan Halk Devrimi Birliği'nin (APRA-Alianza Popular Revolucionaria Americana) kurucusu ve lideriydi. Parti, Peru'daki radikal muhalefetin öncüsü oldu. Toplumsal ve ekonomik reformu, toprak ve sanayinin kamulaştırılmasını ve Güney Amerika ekonomileri üzerindeki ABD egemenliğine son verilmesini savunuyordu. *Leguía rejiminin çöküşünden sonra, parti taraftarlarını ordu destekli muhafazakâr oligarşiyi yıkmaya çağırdı. 1931'de devlet başkanlığına aday olmasına karşın sandıkta hile yapıldı ve Albay Sánchez Cerro'nun kazandığı duyuruldu. 1931-1933 arasında hapis yattı. Cerro'nun suikasta uğramasının ardından 1935-1945 arasında Peru'da saklandı. Bu dönemde yazılarıyla ün kazandı. 1945'te Aprista Partisi'nin ismi Partido del Pueblo (Halk Partisi) olarak değiştirildi. Yeni parti, José Luis Bustamante'nin devlet başkanlığını destekledi. Ancak Bustamante 1948'de devrilince Haya, Kolombiya'nın Lima Büyükelçiliği'ne iltica ederek 1954'e kadar burada kaldı. Bu tarihte 1957'ye kadar kalacağı Meksika'ya geçti. 1962 devlet başkanlığı seçiminde aday olsa da ordunun müdahalesiyle Terry *Belaúnde devlet başkanı ilân edildi. 1979'da Haya de la Torre, parlamenter demokrasiye dönüşü sağlayan yeni anayasayı yazdı. Fakat partisi iktidara gelemeden hayatını kaybetti.

Hayalet Dansı 19. yüzyılın ikinci yarısında Amerikan yerlisi *Ova Halkları arasında yayılan *Binyılcı bir hareket. Bilinçsiz bir hale ulaşana kadar günlerce dans etmeyi gerektiren Hayalet Dansı, söylenene göre dünyanın sonunun habercisiydi. Dünyanın sonu geldiğinde beyaz yerleşimciler gidecek, Amerikan yerlileri kendilerine ait olan toprakları geri alacaktı.

Haydar Ali (1722-82) Maisur (güney Hindistan) sultanı (1761-1782). Doğumu hakkında pek bir şey bilinmeyen Haydar Ali, Maisur'un Hindu hükümdarının yerine geçmeyi başardı. Ancak kısa süre sonra, Hint müttefiklerin de yardım ettiği *Doğu Hindistan Şirketi'nin büyüyen ordularıyla karşı karşıya kaldı. Şirket'le yapılan savaşlarda (1767-69, 1780-84), biraz Fransız paralı askerlerinin de yardımıyla, bir dizi zafer kazanarak kendisini kanıtladı. Buna karşın 1781'de aldığı ağır yenilgiler, Haydar Ali'yi daha fazla savaşmanın anlamsız olduğuna ikna etti. Bunun üzerine oğlu *Tipu Sultan'dan Şirket'le anlaşmasını istedi.

163 Ayrılmak. (ÇN)

Hayes, Rutherford Birchard (1822-93) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 19. ABD başkanı (1877-81). Hayes yönetimi, Güney'deki Yeniden Yapılanma dönemini (*bkz.* YENİDEN YAPILANMA YASALARI) sona erdirdi. İktidar, federal hükümetten tekrar beyaz Güneyli liderlere geçti. Ardından Güney'de ırk ayrımcılığı politikası izlenmeye başlandı.

Hayırlı Cuma Anlaşması *Bkz.* KUZEY İRLANDA.

Haymarket Meydanı Ayaklanması (1886) ABD'nin Şikago eyaletinde patlak veren bir şiddet eylemi. McCormick Harvester Works'te meydana gelen bir protesto, 100 kişinin yaralandığı ve birkaç kişinin öldüğü bir ayaklanmayla sonuçlandı. Sekiz anarşist, adam öldürmeye azmettirme suçundan mahkûm oldu; bunların dördü asıldı. Mahkûmlara yönelik uluslararası ilgi, Vali John P. Altgeld'in, mahkemelerin önyargısı ve kitle histerisi nedeniyle hayatta kalanları affetmesine yol açtı.

Haziran Savaşı *Bkz.* ALTI GÜN SAVAŞI.

Hawke, Bob (Robert James Lee Hawke) (1929- [164]) Avustralyalı devlet adamı, İşçi Partisi üyesi başbakan (1983-91). 1970-1980 arasında Avustralya Sendikalar Konseyi'nin başkanıydı. Daha sonra devlet başkanı (1973-78) ve İşçi Partisi lideri (1983-91) oldu. 1990'da önerdiği radikal özelleştirme programı tartışma yaratsa da dördüncü seçiminde de zafere ulaştı. Ertesi yıl partisinin desteğini kaybedince istifa etti.

Hawkins, Sir John (veya Sir John Hawkyns) (1532-95) İngiliz denizci. 1560'larda ve 1570'lerin başında köle ticaretiyle uğraştı ve İspanyol Batı Hint Adaları'nda devlet destekli korsan akınlarına katıldı. 1573'te Elizabeth'in donanmasında hazinedar olarak görevlendirildi. 1588'de İspanyol Armadası'nı mağlup eden filonun inşa edilmesinde önemli bir rol oynadı. Batı Hint Adaları'na düzenlenen başarısız bir sefer sırasında denizde öldü.

Hawkins, Sir Richard (veya Sir Richard Hawkyns) (1560-1622) İngiliz denizci, Sir John *Hawkins'in oğlu. Elizabeth'in donanmasında komutan olan Hawkins, İspanyol Armadası'na karşı görev yaptı (1588). 1593'te Doğu Asya'yı keşfetme niyetiyle İngiltere'yi terk etti. Burada bir İngiliz ticaret imparatorluğu kurmayı umuyordu. Yolda İspanyol Amerikası'ndaki Valparaiso'yu yağmaladı. 1602'de fidye ödenene kadar İspanyollar tarafından esir tutuldu.

Hearst, William Randolph (1863-1951) ABD'li gazete sahibi ve büyük iş insanı. Büyük manşetleri, şaşırtıcı suç haberlerini ve tirajı artırmaya yönelik diğer bazı yenilikleri getiren kişi olarak bilinir. Buluşları ABD gazeteciliğinde devrime yol açmıştır. 1930'ların ortasında servetinin zirveye çıktığı dönemde Hearst; birkaç gazete, dergi, radyo kanalı ve iki film şirketi satın aldı. Orson Welles'in *Yurttaş Kane* (1941) filmindeki baş karaktere ilham verdi.

Heath, Sir Edward (Richard George) (1916-2005) Britanyalı Muhafazakâr Parti üyesi devlet adamı. Başbakan (1970-74). Heath'ın Avrupa çapında işbirliği yönündeki kararlılığı, 1973'te Britanya, Avrupa Topluluğu'na katılınca sonuç verdi. Başbakanlığı dönemine enflasyon ve ödemeler açığı sorunları damga vurdu. 1973'te petrol fiyatlarında yaşanan dikkat çekici artış, durumu daha da kötü hale getirdi. Maaş zamlarını sınırlama girişimleri ülke çapında grevlere yol açtı. Ulusal çaptaki ikinci kömür grevinin ardından Heath, konumunu güçlendirmek adına ülkeyi seçime götürmesine karşın yenilgiye uğradı.

164 Bow Hawke, 16 Mayıs 2019'da hayatını kaybetmiştir. (ÇN)

Hébert, Jacques René (1757-94) Fransız gazeteci ve devrimci. 1791'de üye olduğu aşırı devrimci bir kulüp olan Kordelyeler Kulübü'nde öne çıktı. 1792'de Paris Komünü'nün üyesi oldu, ertesi yıl *Jirondenlere yönelik şiddetli saldırıları nedeniyle tutuklandı. Kitlelerle ilişkisi hep iyi olmasına karşın Hébertistler denilen takipçileriyle birlikte geliştirdiği "Akıl Kültü" düşüncesi nedeniyle Robespierre'le zıtlaştı. Akıl Kültü'nü Tanrı yerine koyması, tutuklanarak Mart 1794'te idamına yol açtı.

Hegel, George Wilhelm Friedrich (1770-1831) Alman filozof. Özellikle üç aşamaya ayırdığı diyalektik akıl yürütme süreciyle bilinir (*Mantık Bilimi* kitabı, 1812-16). Diyalektik akıl yürütme, tarihsel gelişim ve fikirlerin evrimi gibi Hegel'in idealist kavramlarının temelini oluşturur. Marx, bu yönüyle diyalektik materyalizm teorisini Hegel'in eserlerine dayandırmıştır.

Heinrich, I. (veya **Avcı Heinrich**) (yak. 876-936) Saksonya dükü (912-36) ve Almanya kralı (919-36). 919'da Franklar ve Saksonlar tarafından kral olarak seçildi. Otto hanedanının ilk kralıydı. Macar istilacılara karşı bir müstahkem savunma sistemi geliştirdi. 933'te Riade Muharebesi'nde Macarları yenilgiye uğrattı. Soyluların direnişine karşın, arkasında oğlu I. *Otto için sağlam bir temel bıraktı.

Helena (Aziz) (yak. MS 255-yak. 330) Roma imparatoriçesi, Büyük Constantinus'un (Konstantin) annesi. Sonradan Hıristiyan olan Helena, 326'da Kutsal Topraklar'ı ziyaret etti. Burada Zeytin Dağı ve Beytüllahim'de bazilikalar kurdu. Daha sonra Hıristiyan inancında İsa Mesih'in çarmıha gerildiği haçı bulan kişi olarak görüldü.

Helenistik medeniyet Yunan dili ve kültürünün Yunan olmayanlar tarafından benimsenmesiyle ortaya çıkmış medeniyet (Güney Teselya'da bir bölge olan Hellas, MÖ 7. yüzyıldan itibaren Yunanistan'la aynı anlamda kullanılmıştır.) Sonraları Helenistik medeniyet, Büyük İskender'in fetihlerinden hemen sonra ortaya çıkan medeniyeti tanımlamıştır. İskender ve halefleri tarafından kurulan pek çok şehir, Yunan ve "barbar" yaşam biçimlerinin birbirine karıştığı merkezlerdi. Bunlardan Mısır'daki *İskenderiye, Akdeniz edebiyat dünyasının odağı olmuştu.

helot İstilacılar tarafından serfliğe zorlanan Antik Yunanistan sakinlerine verilen isim. Helotlar, tarım işçisi ve hizmetçi olarak kullanılırdı. *Sparta'ya tabi kılınan Messinyalılar, sayıca Sparta vatandaşlarından çok daha fazlaydı. İsyan olasılığından korkan Spartalılar, Messinyalıları acımasız ve sıkı bir askeri yönetim altında tuttu.

Helsinki Konferansı (1973-75) Helsinki ve daha sonra Cenevre'de düzenlenen; *NATO, *Varşova Paktı ve bağlantısızları temsil eden 35 ülke liderinin katıldığı toplantılar. Sonucunda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) (1975) kuruldu. Ayrıca siyasi özgürlük, ortak işbirliği ve insan haklarıyla ilgili bir dizi anlaşmayı içeren Helsinki Nihai Senedi oluşturuldu. Bu senet, *detant sürecinin en büyük başarısı olarak gösterilebilir. Öte yandan 34 devlet başkanı, Paris Sözleşmesi'ni de kabul etti. 1992'de AGİK, kendi barışı koruma gücünü kurmaya karar verdi. İsmi Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilen örgüt, bugün 57 üye devlete sahiptir.

Helvet MÖ 2. yüzyılda güney Almanya'dan Ren Nehri'nin güneyi ve batısına göç eden Keltlere verilen isim. MÖ 102'de Cimbri ve Tötonların İtalya istilasına katıldılar ve İmparator *Marius tarafından yenilgiye uğratıldılar. Cermen göçlerinin baskısıyla MÖ 58'de Roma Galyası'na toplu göç girişiminde bulundular. Ancak Iulius *Caesar (Jül Sezar) tarafından püskürtüldüler. *Augustus, Helvetlerin top-

raklarını *Belgae Galyası'na kattı. 5. yüzyılda arka arkaya Alemanlar, Franklar, Svablar ve Burgonyalılar tarafından akına uğradılar. İsimleri, İsviçre'nin resmi isminde (Helvetia Konfederasyonu) yaşamaktadır.

Fosse Yolu Britanya'da eski bir Roma yolu. Bu şekilde[165] isimlendirilmesinin sebebi iki tarafında hendekler kazılmış olmasıdır. Büyük ihtimalle Axminster'den başlayıp Bath ve Leicester üzerinden Lincoln'e uzanan (yaklaşık 300 kilometre) yol, Roma işgallerinin ilk aşamasında (MS 43) ulaşılan sınırı belirlemektedir.

Hengist ve Horsa İngiltere'ye yönelik ilk Anglosakson istilasının önderi iki Jüt kardeş. *Bede'ye göre kardeşler, Pikt ve İskoç akınlarına (yak. 449) karşı Britanya direnişini güçlendirmek üzere Kral *Vortigern tarafından davet edildi. *Anglosakson Tarihi ise Hengist ve Horsa'nın Kent'in eşkralları olduğunu ve Horsa muharebede öldürülünce (455), onun yerine Hengist'in (ö. yak. 488) oğlu Aesc'in geldiğini iddia etmiştir.

Henri, IV. (Navarre) (1553-1610) Fransa kralı (1589-1610). Navarre kralı olarak Fransız Din Savaşları'nın son aşamalarından Hugenot kuvvetlerine önderlik etti. Ancak Katolik III. Henri'nin yerine tahta çıkınca barışı sağlamak adına o da Katolik oldu. Bourbon hanedanlığını kurdu. Nantes Fermanı'yla (1598) dini özgürlük getirdi. Yıllar süren içsavaşın ardından düzeni yeniden tesis etti. Katolik bir yobaz tarafından suikasta uğradı.

Henriette Marie (1609-69) Fransa hükümdarı IV. Henri'nin kızı, İngiltere hükümdarı I. Charles'in (1625-49) konsort[166] kraliçesi. Katolik olması sarayın dini görüşleriyle ilgili endişeleri artırdı ve İngiliz İçsavaşı'na yol açan etkenlerden biri oldu. 1644'ten itibaren Henriette Marie, esas olarak Fransa'da yaşadı.

Henrique, Gemici (1394-1460) Portekiz prensi, Portekiz hükümdarı I. João'nun üçüncü oğlu ve Gentli *John'un torunu. Bizzat hiçbir keşif seferine çıkmamasına karşın Atlantik adalarına, Afrika'nın batı kıyılarına ve Kabo Verde ile Azorlara kadar güneye seyahat eden birçok Portekizli denizcinin hamisiydi. Denizcilere verdiği bu destek, ölümünden sonra Ümit Burnu'nun ve Hindistan'a deniz yolunun keşfedilmesine yol açtı. Algarve valisi olarak Doğu Hint Adaları'na yeni bir yol bulma amacıyla bir okul kurdu. Okulda kaptanlara ve kılavuzlara gemicilik, astronomi ve haritacılık dersleri veriliyordu. Ayrıca Henrique, Portekiz'deki ilk rasathaneyi inşa etti.

Henry, I. (1068-1135) İngiltere kralı (1100-35). I. *William'ın dördüncü ve en genç oğluydu. Ağabeyi II. *William ölünce Henry, Winchester'deki hazineye el koyarak üç gün sonra Londra'da tahta çıktı. Öte yandan diğer ağabeyi Robert, hâlâ Haçlı Seferi'ndeydi. Karşılık olarak Robert, Normandiya düklüğünü ve yıllık 2000 sterlin maaş almasına (1101) karşın Henry, 1106'da Normandiya'yı istila etti. Robert, Tinchebrai'de mağlup edilerek 1134'teki ölümüne kadar Cardiff Kalesi'ne kapatıldı. Fransa hükümdarı VI. Louis, Normandiya'daki bu durumdan faydalanmaya çalışsa da düklüğü almaya yönelik düzenlenen iki seferinde (1111-13, 1116-20) de başarısız oldu.
Kararlı bir hükümdar olan Henry, Başpiskopos *Anselmus'la kralın piskopos atama yetkisi konusunda çatıştı. Başta *Exchequer olmak üzere kraliyet yönetimini iyileştirdi. Yargı sistemini genişletti ve yalın hale getirdi. *Leges Henrici Primi* isimli kanunnamesiyle, Anglosakson hukukundan geriye kalanları tek bir metinde topladı. Tek meşru oğlu William'ın Normandiya'dan İngiltere'ye giderken talihsiz bir şekil-

165 Latince "fossa" kelimesinden türeyen "fosse", hendek anlamına gelmektedir. (ÇN)

166 Hükümdar karı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

de boğulması (1120), Henry'nin yeğeni *Stephen'in krallığı devralmasına ve Stephen ile Henry'nin kızı *Matilda arasında bir içsavaş ve anarşi dönemine yol açtı.

Henry, II. (1133-89) İngiltere kralı (1154-89). Kendisini *Winchester Antlaşması'yla (1153) veliahdı olarak gösteren Kral *Stephen'in yerine tahta çıktı. Anjou Kontu Geoffrey'in oğlu olduğundan Normandiya, Maine, Touraine, Bretonya ve Anjou'yu da miras olarak devraldı. Böylece Anjou kontu unvanıyla İngiltere'nin ilk *Angevin kralı da oldu. Fransa hükümdarı VII. Louis'in reddettiği karısı Akitanyalı *Eleanor'la evliliği, Henry'ye Fransa'da daha da fazla mülk kazandırdı. Bu sayede toprakları kuzey İngiltere'den Pireneler'e kadar uzanıyordu. Toprak kazanımları, İskoçya hükümdarı III. Malcolm'un bağlılık beyanı (1157) ve İrlanda'nın derebeyi olarak tanınmasıyla (1171) pekişti.
Henry'nin kral olduğunda üstlendiği ilk görev, Stephen döneminden kalan anarşiyi sona erdirmekti. İzinsiz kale inşa eden baronlarla kararlı bir şekilde mücadele etti. *Scutage* vergisini kabul ettirmiş (1157), feodal uygulamaları inceleyerek askeri yükümlülükleri elden geçirmiş (1166), tebaasının askerlik hizmeti için kendi kendisini donatmasını gerektiren bir yasa çıkarmıştır (1181). *Clarendon (1166) ve Northampton (1176) Kararlarıyla (Assize) önemli hukuki reformlar başlattı. Ayrıca hükümdarlığı döneminde, ortaya çıkan karmaşık toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına arazi hukuku geliştirildi. Öte yandan yine bu dönemde oğlunun önderlik ettiği ayaklanmalar (1171-74) yaşandı. Ayrıca Canterbury Başpiskoposu Thomas Becket öldürüldü (1170). Henry, daha sonra bu suçla ilgili olarak Papa III. Alexander tarafından affedildi (1172).

Henry, III. (1207-72) İngiltere kralı (1216-72). 9 yaşında babası John'un yerine tahta çıktı. 1227'de reşit olduğu zamana kadar İngiltere, Birinci Pembroke Kontu William Marshal, Winchester Piskoposu Peter des Roches ve Hubert de Burgh tarafından yönetildi. Henry'nin şahsi hükümdarlığı kısa sürede kral olarak beceriksizliğini gözler önüne serdi. Westminster Kilisesi'nin yeniden inşası gibi daha çok estetik uğraşları vardı. Yabancı danışmanlar ve gözdelerine dair özel tercihlere sahipti. Üçüncü Pembroke Kontu Richard Marshal önderliğinde bir isyan (1233-34) patlak verdiğinde halihazırda baronların rahatsızlığıyla ilgili uyarılmıştı. 1258'de kralın Fransız gözdelerinden biri olan Simon de *Montfort, İngiliz baronları bir dizi reform metni (Oxford Şartları) kaleme almaları için yönlendirdi. Henry, metni kabul eder gibi gözükse de esas amacı bağımsızlığını yeniden kazanmaktı. Arkasından gelen içsavaşta (1264-67), Lewes'te kazandığı zafer (1265) İngiltere'nin geçici olarak de Montfort'un egemenliğine girmesine yol açtı. De Montfort'un öldürüldüğü Evesham Muharebesi'nin ardından Henry, hâkimiyeti yeniden sağlamasına karşın, giderek oğlu müstakbel I. *Edward'a bağımlı hale geldi.

Henry, IV. (1366-1413) İngiltere kralı (1399-1413). Gentli John'un tek meşru oğlu olan Henry, eğer II. *Richard onu sürgüne yollamasaydı babası öldüğünde (1399) geniş arazileri miras olarak alacaktı. Henry, İngiltere'yi istila ederek ve Richard'ı hem arazileri hem de İngiltere tahtını vermeye zorlayarak misilleme yaptı. Henry'nin kral olarak konumu pek sağlam değildi. *Lollardlara zulmetmesine neden olan Kilise'nin, krallık konseyine egemen olan soyluların ve kralın sürekli para talebinden rahatsız olan Avam Kamarası'nın desteğine ihtiyaç duyuyordu. 1408'e kadar Owen *Glendower ve *Percy isyanlarıyla boğuşmak zorunda kaldı. Kısa ömrünün kalan beş yılında sağlık durumu kötüleşti.

Henry, V. (1387-1422) İngiltere kralı (1413-22), IV. *Henry'nin en büyük oğlu. Yetenekli bir komutan olan V. Henry, Owen *Glendower'e karşı düzenlenen seferlerde tecrübe kazandı. Fransız tah-

tında hak iddia ederek (1413) Fransızların zaafından yararlandı ve daha sonra Fransa'yı istila etti (1415). Fransızlara karşı *Agincourt'ta muhteşem bir zafer kazandı. 1417'de Fransa'yı bir daha istila etti; şans yine onun yanındaydı. 1420'de koşulları İngiltere lehine olan Troyes Antlaşması'nın imzalanmasını sağladı. Antlaşmaya göre Henry, VI. Charles ölünce Fransa tahtına oturacak, bu arada Charles'in kızı Catherine'yle evlenecekti. Ancak Henry, bundan 15 ay sonra öldü. Shakespeare'nin *V. Henry* isimli oyununda yansıtıldığı üzere bir halk kahramanıydı. Fransa seferlerinin yanı sıra ülkesinde de toplumsal düzeni yeniden kurdu.

Henry, VI. (1422-71) İngiltere kralı (1422-61, 1470-71). Babası V. *Henry'nin ardından 9 aylıkken tahta çıktı. Henüz reşit olmadığı yıllarda saray, Gloucester Dükü Humphrey ile *Güller Savaşı'na önderlik eden *Beaufort ailesi arasında iktidar mücadelesine sahne oldu. Dindar ve içine kapanık bir adam olan VI. Henry, 1453'ten itibaren akli dengesini kaybetti. Anjou'lu *Margaret ile evliliğinden bir oğlu (Edward) oldu. Edward, 1453'te III. York Dükü Richard *Plantagenet'in yerine tahtın vârisi oldu. 1460'ta Richard, taht üzerinde hak iddia etti. Richard *Wakefield'de öldürülünce oğlu Edward, Mart 1461'de tahtı ele geçirdi ve IV. Edward olarak taç giydi. Daha sonra Henry esir alındı ve Warwick kontunun onu yeniden tahta çıkardığı kısa bir dönem (1470-71) haricinde, hayatının kalanını Londra Kulesi'nde geçirdi. Edward, Warwick kontunu mağlup ederek Henry'yi yeniden hapse attı. Henry'nin oğlu Prens Edward, 1471'de Tewkesbury'de ölünce IV. Edward yeniden tahtı elde ederek Henry'yi öldürttü.

Henry, VII. (1457-1509) İngiltere kralı (1485-1509), Edmund *Tudor ve Margaret *Beaufort'un oğlu. Annesi üzerinden gayrimeşru olarak Gentli *John'un soyundan geliyordu. Dolayısıyla krallık iddiası zayıftı. Fakat rakiplerinin *Güller Savaşı'nda ölümleri bir Lancaster olarak Henry'nin konumunu güçlendirdi. Bu sayede *Bosworth Field Muharebesi'nde III. *Richard'ı devirmeyi başardı. Tudor hanedanlığını sağlam temeller üzerine kurdu. Elizabeth (York) ile evliliğinden doğan çocuklarını yabancı kraliyet ailelerinin mensuplarıyla evlendirdi (oğlu Arthur, Aragon hanedanından *Catherine; kızı Margaret ise İskoçya hükümdarı IV. James'le). Kraliyetin kendi mali kaynaklarını büyüterek Parlamento'ya bağımlılığını ortadan kaldırdı. Oğlu VIII. *Henry'ye büyük bir servet bırakmayı başardı.

Henry, VIII. (1491-1547) İngiltere kralı (1509-47). VII. *Henry ve Elizabeth'in (York) ikinci oğlu. 18 yaşında tahta çıktı ve hükümdarlığına babasının iki maliyecisi Dudley ve Empson'u idam ettirerek başladı. 1513-1529 arasında devlet ve diplomasi işlerini Thomas *Wolsey yönetti. Henry ise Rönesans prensi rolünü oynuyordu. Ülkeyi yönetmek yerine avlanmayı ve dans etmeyi tercih etti.

1525'ten itibaren, erkek vâris doğuramadığı için Catherine (Aragon) ile arası bozuldu. Papanın evliliği feshetmeyi reddetmesi üzerine İngiltere, *Katolik Kilisesi'nden ayrıldı. Thomas *Cromwell ile uyumlu ve ruhban karşıtı Parlamento'nun (1529-36) yardımlarıyla İngiltere Kilisesi'ni papalığın yetki alanından çıkaran yasal düzenlemeler yapıldı. 1534'te Henry, İngiltere Kilisesi'nin başı unvanını aldı. *Manastırların Feshi olayından faydalanarak buradan elde edilen gelirleri 1540'lardaki seferlerinin maliyetini karşılamak üzere kullandı. Buna karşın öğretide muhafazakârlığını korudu. Papasız Katolikliğe inanıyordu. *Luther'e karşı kaleme aldığı eser dolayısıyla 1521'de papa tarafından verilen "Dinin Savunucusu" unvanını korudu. Bu arada Anne *Boleyn, Jane *Seymour, Anne (Cleves), Catherine *Howard ve Catherine Parr'la evlendi. Bunların arasından yalnızca Jane Seymour bir erkek çocuk (müstakbel VI. *Edward) doğurdu.

Fransa ve İskoçya'ya yönelik düzenlediği pahalı savaşlarda pek bir başarı elde edememiş olsa da güçlü bir İngiliz donanması kurdu. Fransa Kralı I. *François ile İspanya hükümdarı V. *Karl arasındaki çatışmadan faydalanma çabası, İngiliz ekonomisini büyük sıkıntıya soktu.

Henry Saint John, I. Vikont Bolingbroke (1678-1751) İngiliz siyasetçi. 1701'de Tory partisinden Parlamento'ya girdi. 1710'daki Tory zaferinin ardından devlet bakanlığı görevine geldi. 1713'te *Utrecht Barışı müzakerelerinden sorumluydu. 1714'te I. George tarafından görevden alınan ve 1715 Whig Parlamentosu tarafından suçlanan Henry Saint John, Fransa'ya kaçtı. Burada *taht talibi James Edward Stuart'a katılsa da kısa sürede onun davasından soğudu. 1723'te I. George tarafından affedilerek İngiltere'ye geri dönmesine izin verildi.

Hepburn, James, IV. Bothwell Kontu (1536-78) İskoçyalı Protestan soylu, İskoçya Kraliçesi *Mary'nin üçüncü eşi. *Darnley'le evli olduğu sırada Mary'nin destekçisi ve danışmanıydı. 1567'de Darnley'i öldürme suçundan berat etti. Fakat ani bir şekilde boşanması, Orkney ve Shetland düklüğüne terfi etmesi ve Mary'yle evlenmesi nedeniyle İskoç lortların düşmanlığını kazandı. Mary'nin ordusunun yenilgiye uğratıldığı Carberry Hill Muharebesi'nden (Haziran 1567) sonra İskoçya'dan kaçtı. Korsanlık yapmaya başladı ve Norveç'te esir alındıktan sonra Danimarka'da bir hapishanede öldü.

Heraclius, I. (575-642) Bizans imparatoru (610-41). Tahtı gasp eden Phocas'ı devirerek iktidarı ele geçirdi. İmparatorluğu ve orduyu yeniden düzenleme işine girişti. Persleri Küçük Asya'dan sürdü ve daha sonra onlarla bir barış antlaşması yaptı. Ardından gözünü kuzeye çevirdi. Orta Asya'dan gelip Avrupa'yı istila eden Avarlarla anlaştı. Devletin sınırlarını güçlendirdi. Hayatının geri kalanını ilahiyat çalışmalarına adayarak İmparatorluk'u boşladı ve bunun sonucunda Suriye ile Mısır'ı Müslümanlara kaptırdı.

Herero Savaşları (1904-08) Alman sömürgecilerin Alman Güneybatı Afrikası'ndaki (günümüzde Namibya) Herero halkına yönelik seferlerine verilen isim. Hereroların çıkardığı bir isyanın sonucunda Almanlar, halkın neredeyse tamamını kasıtlı olarak ortadan kaldırdı. Herero nüfusu 100 binden 15 bine geriledi. Hayatta kalanlar, günümüzde Namibya'nın Hereroland isimli çöl bölgesine yerleştirildi. 1904'te ayaklanan Nama halkı da benzer bir kaderi paylaştı. 1985'te hazırlanan bir Birleşmiş Milletler raporu, Herero ve Nama halklarına yönelik muameleyi soykırım olarak tanımladı. Alman hükümeti 2004'te özür diledi.

Hereward Wake (11. yüzyıl) Yarı efsanevi Anglosakson ayaklanma önderi. Güvenilirliği kuşkulu olan edebi anlatılar haricinde Hereward'ın hayatı hakkında pek bir şey bilinmemektedir. I. William'ın kurduğu yeni Norman rejimine karşın Anglosakson direnişinin önderlerinden biri olarak gösterilir. Ayrıca 1070'te merkezi Ely Adası'nda olan bir isyanın arkasındaki kişi olduğu anlaşılmaktadır.

Herodotos (veya Herodot) ("Tarihin Babası" olarak da bilinir) (yak. MÖ 490-yak. 425) Yunan tarihçi. *Tarih*[167] isimli eserinde MÖ 5. yüzyılın başlarındaki Pers Savaşları'nı anlatır. Ayrıca kitap, savaşın nedenlerini açıklamak amacıyla Pers İmparatorluğu'nun daha önceki zamanlarını ve Yunanlarla ilişkisini de aktarmaktadır. Verileri sistematik olarak toplayan, belli bir dereceye kadar gerçekliklerini sınayan, iyi kurgulanmış ve canlı bir anlatı içinde düzenleyen ilk tarihçidir.

Heroneya Eski Yunan'da Böotya bölgesinin en kuzeyinde yer alan, iki önemli

167 Herodotos, *Tarih*, Çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019. (ÇN)

muharebeye ev sahipliği yapmış şehir. MÖ 338'de Makedonya hükümdarı II. *Filipos; Tebailileri, Atinalıları ve müttefiklerini burada ezip geçti. Böylece Yunanistan anakarası Filipos'un egemenliğine girmiş oldu. Çarpışmanın gerçekleştiği yerin anısına dikilen devasa bir taştan aslan heykeli hâlâ görülebilmektedir.
MÖ 86'da Pontus Kralı VI. *Mitridates'in iki ordusu, *Sulla komutasındaki Roma kuvvetlerine karşı birleşti ve ciddi bir sayısal üstünlüğe karşın yenilgiye uğradı. Orhomenos'taki bir diğer Roma zaferiyle Pontus kuvvetlerinin Yunanistan'dan atılması kesin olarak gerçekleşti.

Herrin Katliamı (22 Haziran 1922) ABD'de sendikalı grevciler ile sendikalı olmayan madenciler arasında Illinois eyaletindeki Herrin kentinde yaşanan bir çarpışma. İşverenler, dışarıdan sendikasız çalışan getirerek grevi kırma girişiminde bulunmuştu. Grev yapan madenciler, bu çalışanları iş bırakmaya zorladı. Geçiş izni vererek onları madenden dışarı çıkardılar. Daha sonra ateş açarak aralarından 25 kişiyi öldürdüler. Büyük jüri, cinayet ve ilgili suçlardan 214 mahkûmiyet kararı verse de yerel tepki cezaların infazını önledi.

Hertzog, J. B. M. (James Barry Munnik Hertzog) (1866-1942) Güney Afrikalı siyasetçi, Güney Afrika Birliği başbakanı (1924-39). Afrikanerlerin haklarını ve Britanyalı ile Hollandalı toplulukların siyasi olarak birbirinden ayrılmasını savundu. 1914'te Ulusal Parti'yi kurdu. Başbakanlık görevinde Afrikancayı resmi dil yaptı. 1933'te Jan *Smuts'la koalisyon kurdu. 1934'te Ulusal Parti, Güney Afrika Partisi'yle birleşerek Birleşik Parti'yi oluşturdu. Hertzog, beyaz ve siyahi halkları ayrıştıran politikalar yürürlüğe soktu. Bantuların haklarını elinden aldı. II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlıktan yana oldu, bu fikir reddedilince istifa etti.

Herzen, Aleksandr İvanoviç (1812-70) Rus yazar ve devrimci. 1835'te *Aralıkçılar ile ilişkili olduğu şüphesiyle Vyatka'ya sürgüne gönderildi. 1842'de Moskova'ya geri döndü. Burada "Batılılaşma" yanlılarının önderi oldu. Bunlar, Rusya'nın ilerleyebilmesi için Batı Avrupa'nın özgür kurumlarını ve laik düşünce yapısını benimsemesi gerektiğini düşünüyordu. Herzen, 1847'de Rusya'yı terk etti. Londra, Cenevre ve Paris'te yaşadığı dönemde pek çok eser kaleme aldı. Hem ılımlı reformları hem de radikal devrimi destekliyordu. Dolayısıyla hem liberalleri hem de komünistleri etkiledi.

Herzl, Theodor (1860-1904) Macaristan doğumlu gazeteci, oyun yazarı ve Siyonist önder. Hayatının çoğunu Viyana'da yazar ve gazeteci olarak geçirdi. Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasını savunuyordu. 1897'de Siyonist hareketin temellerini attı. Siyonistler arasındaki en etkili devlet adamıydı.

Hess, Rudolf (Walther Richard Rudolf Hess) (1894-1987) Alman siyasetçi. Hitler'in yakın arkadaşı olan Hess, Nazi Partisi'nde onun ardından ikinci liderdi (1934-41). 1941'de gizlice ve kendi iradesiyle İskoçya'ya paraşütle inerek Britanya'yla barış müzakeresi yaptı. Savaş süresince hapiste tutuldu ve Nürnberg Mahkemeleri'nde müebbet hapse mahkûm edildi. Hapis yattığı Spandau Hapishanesi'nde öldü.

Heydrich, Reinhard (1904-42) Alman polis amiri. 1931'de *SS'e katıldı. 1934'te *Gestapo'nun ikinci adamı oldu. 1941'den itibaren Bohemya-Moravya'daki Çek topraklarını yönetti. Zalimliği nedeniyle "Avrupa'nın Celladı" ve "canavar" lakapları takıldı. 1942'de Çek milliyetçiler tarafından suikasta uğradı. Almanlar, misilleme olarak Lidice ve Léáky köylerinin bütün erkekleri başta olmak üzere yüzlerce sivil insanı idam etti.

Hezekiya (ö. MÖ 687) Yehuda kralı (MÖ 715-687). Hezekiya başa geldiğinde Yehuda, *Asur İmparatorluğu'nun vasal devletiydi. Hezekiya, komşu devletlerin önderleriyle birlikte birkaç isyanda yer aldı. Peygamber *İşaya bu isyanlara karşı çıksa da Hezekiya nihayetinde başkaldırdı ve 701'de ağır bir yenilgiye uğratıldı. Ardından *Sanherib, Yehuda'yı istila etti. Ülke mahvedildi. Bir tek Kudüs felaketten kurtuldu. Kitab-ı Mukaddes, bir bölümünde Hezekiya'nın dini reformlarını anlatmaktadır. Buna göre Hezekiya, yerel tapınakları ve çeşitli putları yıkmıştır. Yerel tanrılara tapılmasının önüne geçmiştir. Ancak reformları kısa ömürlü olmuştur. Ölümü üzerine oğlu ve halefi Manasseh, paganlara yeniden alan açtı.

Hexham Muharebesi (15 Mayıs 1464) *Güller Savaşı'nda gerçekleştirilen bir muharebe. Northumberland'daki Hexham kasabasına 5 kilometre uzaklıkta yaşanan muharebede Montagu Kontu John Neville'nin komutasındaki *Yorkistler, III. Somerset Dükü Henry *Beaufort'u esir aldı. Beaufort'un muharebe alanında boynu vuruldu ve hemen ardından askerlerinin çoğu da idam edildi. Öte yandan Neville, *Percy ailesinin mülkleri ve Northumberland kontluğuyla ödüllendirildi.

Hıristiyanlık Mensuplarının *İsa Mesih'in yolundan gittiği veya ona inandığı bir din. Başlarda Hıristiyanlık, yalnızca Yahudiliğin bir mezhebiydi. Bu mezhebe göre Nasıralı İsa, Mesih[168] ("kutsal yağ ile meshedilerek kutsanmış" anlamında) olarak görülüyordu. Eski bir Farisi olan Tarsuslu Şaul (daha sonraları Aziz Paulus) dolayısıyla Hıristiyanlık kısa sürede Yahudilikten ayrı bağımsız bir yapılanmaya dönüştü. İlk yüzyıllarında Hıristiyanlık, aralıklarla devletlerden zulüm gördü. Ancak bu zulmün İmparator Decius dönemine kadar (MS 250) kesin bir hukuki temeli yoktu. 3. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun hemen her yerine yayılmıştı. 313'te Constantinus (Konstantin), zulme bir son verdi ve 380'de de Theodosius Hıristiyanlığı devlet dini olarak tanıdı. İsa Mesih'in konumu ve Teslis inancının doğasına dair tartışmalar başta olmak üzere Hıristiyanlar arasında pek çok anlaşmazlıklar yaşandı. Daha sonra bu anlaşmazlıklara Tanrı'nın affediciliği ve kilise yapılanmasıyla ilgili fikir ayrılıkları da katıldı. Kökleri kültürel ve dilsel farklılıklara dayanan Doğu-Batı arasındaki bölünme, sonunda iki kilisenin 1054'te ayrılmasına yol açtı ve Haçlı Seferleri'yle geri dönüşü olmayan bir yola girdi. Batı'da Roma'daki papalığı merkezine alan kilise yapılanması, 16. yüzyıldaki *Reformasyon ile parçalara ayrıldı. 20. yüzyılda ekümenik hareket bu eski ayrışmaları gidermeye çalıştı. Bugün *Protestan ve *Katolik Kiliseleri, Hıristiyanlığın iki ana mezhebini temsil etmektedir.

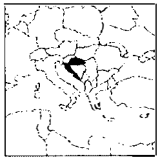
Hıristiyan köktenciliği, özellikle Kitab-ı Mukaddes'in hakikiliği olmak üzere geleneksel Hıristiyan öğretilerini öne çıkaran bir Protestan hareket. Köktencilik, kutsal kitabın modern yöntemlerle sorgulanmasına karşı 1920'lerde ortaya çıktı. Bu hareket, ABD'de çeşitli Baptist gruplar içerisinde oldukça güçlüdür. Köktenciler, aynı zamanda Charles Darwin'in evrim teorisine karşı çıkışlarıyla da bilinir. Bu durumun bir örneği, J. T. *Scopes'in Tennessee eyaletindeki davasıdır. Hareket, ayrıca evanjelizmle de zaman zaman ilişkilendirilmektedir. Başta ABD'de olmak üzere, son yıllarda köktencilik yeniden yükselmeye başlamıştır. Dini televizyon kanalları aracılığıyla köktenci fikirler geniş kitlelere ulaşmaktadır. Kendilerini gelenekçi olarak tanımlayan köktencilerin taviz vermeye yanaşmadıkları bir toplum tasarısı vardır. Bunun içerisinde kürtaj ve

168 Yahudiliğin temelinde yer alan Mesih inancında günün birinde dünyaya gelecek bir kurtarıcı müjdelenmektedir. (ÇN)

eşcinselliğin suç kapsamına alınması ile evrim teorisinin değil yaradılış anlatısının (kutsal kitapta yaradılış hakkında yazılanlar) okullarda öğretilmesi gibi konular yer alır. İsa Mesih'in ikinci kez geleceğine dair kutsal kitaptaki kehanetlere dayanan Binyılcı fikirler, köktenciler arasında İsrail devletine ve kuvvetli orduya sahip bir ABD'ye destek verilmesine neden oldu. ABD'li köktenciler, faal misyonerler olarak çalışmakta, hem herhangi bir dine mensup olmayan hem de başka inançlara sahip insanları köktenci yapmayı amaçlamaktadır. Benzer hareketlere artık dünyanın her yerinde rastlanmakta olup bunlardan bir tanesi Britanya'daki "Ev Kiliseleri" hareketidir.

Hırvatistan

Başkent:	Zagreb
Yüz ölçümü:	56.594 km²
Nüfus:	4.475.611 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 kuna = 100 lipa
Dini yapısı:	%87,8 Katolik; %4,4 Ortodoks; %1,3 Müslüman
Etnik yapısı:	%89,6 Hırvat; %4,5 Sırp
Diller:	Hırvatça (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), NATO, Avrupa Birliği (AB)

Güneydoğu Avrupa'da eski Yugoslavya'nın bağlı cumhuriyetlerinden olan bir ülke.

Fiziki Adriyatik Denizi'ne kıyısı olan Hırvatistan'ın komşuları Slovenya, Macaristan, Bosna-Hersek ve Sırbistan'dır. Ülkenin güneybatısında Dinar Alpleri, inişli çıkışlı sıra dağlar şeklindedir. Diğer yandan kuzeydoğu bölümü ise çoğunlukla düz, verimli ve tarıma müsaittir.

Ekonomi Hırvatistan, sanayileşmiş bir ekonomiye sahiptir. Kimyasallar ve plastikler, makine araçları, madenler ve diğer ağır sanayi önemli bir yer tutar. Yeraltı kaynakları arasında boksit, petrol ve doğalgaz bulunur. Turizm ciddi bir döviz kaynağıdır. Başlıca tarım ürünleri tahıllar, şeker pancarı ve patatestir. Üzüm genellikle açıklardaki adalarda yetiştirilir.

Tarih Bir zamanlar Roma'nın Illyricum eyaletine bağlı olan bölge, arka arkaya gelen barbar istilalarından zarar gördü. Bu istilalar sonucunda Slavlar çoğunluk haline geldi. Ülke, *Charlemagne (Şarlman) tarafından fethedildi ve Karolenj İmparatorluğu çöktükten sonra kendi knezleri (prens) olan ilk Hırvat devleti kuruldu. Papanın da desteğiyle Knez Tomislav ilk kral oldu. *Macaristan, Venedik ve *Bizans İmparatorluğu arasındaki mücadelelerin sonucunda Hırvatistan, 1301'e kadar Macar Krallığı tarafından yönetildi. Bu tarihte Anjou hanedanı egemenliği ele geçirdi. 1381'den itibaren uzun bir dönem içsavaş yaşandı. 1526 Mohaç Meydan Muharebesi sonucunda ülkenin çoğu Osmanlı hâkimiyetine girdi. Kalan kısmına ise *Habsburglar hükmetti. 1809-1813 arasında Hırvatistan, Napoleon'un İlirya eyaletinin bir parçasıydı. Bu süreçte Hırvat milliyetçiliği yükseldi ve hem Habsburg emperyalizmine hem de Macar idaresine karşı kuvvetli bir direniş başladı. 1848'de Hırvatistan bir devrimle yeniden bağımsız oldu. Serflik sona erdirildi; bütün vatandaşlar eşit ilân edildi. Ertesi sene Avusturya, devletin Avusturya kraliyet topraklarının bir parçası olduğunu duyurdu. *Avusturya-Macaristan'ın kuruluşunun ardından söz konusu topraklar, 1868'de Macar kraliyetine bağlı özerk Hırvatistan-Slovenya bölgesinde gösterildi. Fakat buna, Avusturya'nın bir eyaleti

olarak kalacak Dalmaçya kıyıları dahil değildi. Macar yönetimi, Hırvat milliyetçiliğine dair bütün belirtileri ezmeye çalışsa da pek bir başarı elde edemedi. Ekim 1918'de yeniden bağımsız bir Hırvatistan ilân edildi. 1921'de bu Hırvatistan, daha sonra adı Yugoslavya olacak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na katıldı (1921). 1941'de Hırvatistan, faşist Ante Pavelić önderliğinde bir kez daha bağımsız bir devlet oldu. Pavelić'in vahşi yönetimi bir gerilla savaşını kışkırttı. 1945'te Hırvatistan, yeni kurulan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti bünyesine girdi. 1980'lerin sonunda Hırvatistan'da bağımsızlık hareketi yeniden yükseldi ve Mayıs 1990'da komünist olmayan bir hükümet kuruldu. Aynı senenin sonlarında Sırp karşıtı partizanlar, Yugoslav ordusunun Sırpların ağırlıkta olduğu birimleri tarafından desteklenen Sırp vatandaşların yerleşim yerlerine saldırılar başlattı. 1991 yılı boyunca bu kafaları karıştıran askeri durum varlığını sürdürdü; tarihi bir şehir olan Dubrovnik, Sırp topları tarafından bombalanmıştı. 1992'de Hırvatistan, Avrupa Topluluğu tarafından bağımsız bir ülke olarak tanındı. Devlet başkanı Franjo *Tudyman oldu. Kendisini bir Sırp cumhuriyeti ilân etmiş olan Krayina'da çatışmalar devam etti. 1992'de BM barışı koruma güçleri gönderildi ve 1993'te Hırvatlar bölgeye saldırdı. 1995'te düzenlenen bir diğer taarruzla Hırvat kuvvetleri Krayina bölgesinin çoğunu geri aldı. 1992'den itibaren Hırvatistan, *Bosna-Hersek'teki içsavaşa dahil olarak Bosnalı Sırplar ve yer yer Bosnalı Müslümanlarla savaştı. Hatta bazı Bosnalı Hırvat milliyetçiler kendi kendilerine ayrı bir cumhuriyet ilân etti. Ancak 1994'te Hırvatlar ile Boşnak hükümeti işbirliği yapma kararı aldı. Bosnalı Sırplarla çarpışmalar 1995'in sonuna kadar sürdü. Daha sonra Hırvatistan, Sırbistan ve Bosna devletleri ABD'nin bölge için hazırladığı bir barış planını kabul etti. 1999'da Tudyman görevdeyken hayatını kaybetti. Tudyman'ın partisi 2000 seçimlerinden yenilgiyle çıkmasına karşın 2003'te yeniden iktidara geldi. 2011'e kadar iktidarları devam etti ve o yıl yapılan seçimlerden Zoran Milanovic önderliğindeki merkez sol Kukuriku koalisyonu zaferle çıktı. Hırvatistan 2009'da NATO'ya, 2013'te AB'ye katıldı.

Hicret (Arapça "göç" anlamında) 622'de Hz. *Muhammed'in Mekke'den gizlice ayrılması olayına verilen isim. Hz. Muhammed, *Ebu Bekir'le beraber Yesrib (daha sonra Medine) halkıyla yaşamak üzere yola çıktı. Burada ilk Müslüman topluluğunu kurdu. İkinci halife Ömer döneminde, İslam tarihinde önemli bir yer tutan bu olay Müslüman takviminin başlangıcı kabul edildi.

Hidalgo y Costilla, Miguel (1753-1811) Meksikalı papaz ve özgürlük savaşçısı. Dolores'teki kilisesinin vaiz kürsüsünden yaptığı *Grito de Dolores* ("Dolores'in Çığlığı") çağrısıyla (16 Eylül 1810) Meksika'nın İspanya'dan bağımsızlık savaşına ilham oldu. Birkaç ay içerisinde neredeyse 80 binlik bir ordu toplasa da toplumsal ideolojisini tamamlayacak askeri yeteneklerden yoksundu. Hareket, kanlı çarpışmalardan sonra kralcı ordu tarafından yenilgiye uğratıldı. 1811'de esir alınan Hidalgo, Engizisyon tarafından yargılandı ve idam istemiyle din dışı mahkemelere sevk edildi.

Hideyoşi (1536-98) Japon savaşçı. *Oda Nobunaga'nın, **daimyo* arasındaki mücadele nedeniyle paramparça olan ülkeyi birleştirme çabasını devam ettirdi. 1582-1591 arasında iyi bir askeri strateji ve becerikli bir diplomasiyle feodal beylerin (*daimyo*) gücünü kırdı. Budist keşişlere kuşkuyla yaklaştığından bir süre Katolik misyonerleri destekledi. Ancak daha sonra Nagasaki'deki Hıristiyanlara vahşice zulmetti. Kaleler inşa etti, kadastro çalışmaları yaptı ve köylüleri silahsızlandırdı. En büyük hedefi Çin'i fethetmekti. 1592'de Çin'in vasal devleti olan *Kore, ordusuna geçiş izni vermeyince 200 bin askerle Seul'u ele geçirdi. Kuzeye doğru

ilerleyişi, *Ming orduları tarafından geri çekilmeye zorlanıncaya kadar devam etti. Koreliler, Hideyoşi'yi denizde bozguna uğrattı. İkinci sefer ise Hideyoşi'nin ölümü üzerine yarıda kaldı. *Tokugava Ieyasu'yu oğlu Hideyori'nin vasisi olarak atadı.

Hieronymus (Aziz) (yak. 342-420) Kilisenin Doktrin Azizi. Dalmaçya'da doğan Hieronymus, Roma'da Papa Damasus'un vekilliğini (382-85) yaptı. Daha sonra Beytüllahim'e yerleşerek burada yeni kurulan bir manastırın başına geçti ve hayatını çalışmalarına adadı. Esas olarak Kitab-ı Mukaddes'in Latince çevirilerini bir araya getirdiği *Vulgata* kitabıyla bilinir.

highwaymen[169] 17. ve 18. yüzyıllarda Britanya'da ana yollara musallat olan eşkıyalara verilen isim. Hırsızlar ve haydutlar, Anglosakson zamanlarından beri vardı. Ancak yolların iyileştirilmesi, seyahatlerin sıklaşması ve yol üzeri konaklamaların artmasıyla atlı hırsızların büyük soygunlar yapması mümkün oldu. Hırsızlar, kimi zaman hancılarla işbirliği yaparak çeteler halinde de faaliyet yürütüyordu. Gerçekte bu eşkıyalar, romanlarda yansıtıldığı gibi romantik değildi. Teşhis edilmekten korktukları için kurbanlarını öldürmeye yatkınlardı. 1684'te York'ta asılan Hızlı Nick Levison, Dick Turpin (1705-39) ve Jack Sheppard (1702-24) gibi bazıları halk kahramanı olmuştu. Buna karşın sürekli tehlike kaynağıydılar. 18. yüzyılda gündüz gözüyle Londra'nın ortasında soygunlara kalkışmaları, köklerinin kazınması için yoğun çabalar harcanmasına yol açtı. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde yarattıkları tehdit esas olarak bertaraf edilmişti.

Hiksos (Mısırca "yabancı toprakların hükümdarı" anlamında) Muhtemelen Filistin'den gelerek Mısır'ı istila eden ve yaklaşık MÖ 1674'ten itibaren Aşağı Mısır'a ve Yukarı Mısır'ın bazı bölümlerine hükmeden bir grup. İktidarları yaklaşık MÖ 1550'ye kadar sürdü. Bu tarihte Teb'deki Mısırlılar tarafından başlatılan bir isyan sonucu devrildiler. At ve savaş arabasının Mısır'da kullanılmaya başlanmasının arkasında Hiksosların olduğu söylenmektedir. Mısırca, Hiksos döneminde resmi dil olarak kalmıştır.

Hilafet Hareketi Bir Hint Müslüman hareket. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'na, özellikle de Osmanlı sultanı ve halifeye yönelik sert muameleye karşı kamuoyunu harekete geçirmeyi amaçladı. Hareket, 1919'da Ali kardeşler Muhammed Ali (1878-1931) ve Şevket Ali (1873-1938) önderliğinde başladı. *Hindistan Ulusal Kongresi'yle ittifak kurarak siyasi bir nitelik kazandı. Mayıs 1920'de itaatsizlik programını benimsedi. Müslümanlardan ciddi bir destek görse de 1924'te Atatürk'ün halifeliği kaldırmasıyla sona erdi.

Hill, Sir Rowland (1795-1879) Britanyalı eğitimci, idareci ve mucit. Önceleri öğretmen olan Hill, bu dönemde Birmingham'daki okulunda özerklik sistemini uyguladı. Yaygın eğitimin yarattığı sorunlar üzerine yazılar kaleme aldı. 1830'larda döner matbaayı icat etti. Hill, esas olarak 1840'ta ortaya koyduğu posta puluna dayanan Penny Post sistemiyle bilinmektedir. Daha sonra (1854-64) postaneler bakanlığı yaptı.

himaye sistemi *Bkz.* GANİMET SİSTEMİ.

Himmler, Heinrich (1900-45) Alman lider, *SS (1929-45) ve Gestapo'nun (1936-45) başı. 1941-1945'te 6 milyondan fazla Yahudinin ve rejimin rahatsız olduğu diğer grupların soykırıma uğratılmasının mimarı ve denetleyicisi oldu. 1945'te Britanya ordusu tarafından esir alındı. Ardından siyanür hapı yutarak intihar etti.

Hindenburg, Paul von (1847-1934) Alman general ve devlet adamı. Königgratz (*Sadova) Muharebesi'nde ve *Fransa-

169 Britanya'daki tarihsel bağlamından ayrı olarak "yol eşkıyası" olarak çevrilebilecek İngilizce bir kelime. (ÇN)

Prusya Savaşı'nda (1870-71) görev yaptı. 1911'de emekli oldu. I. *Dünya Savaşı patlak verince tekrar aktif göreve çağrıldı. Ağustos 1914'te Doğu Prusya'daki Tannenberg'de Rusları yenilgiye uğrattı. 1916'da genelkurmay başkanı oldu. Alman taarruzunun (1918) başarısız olmasının ardından barış talep edilmesini önerdi. Savaştan sonra kurulan *Weimar Cumhuriyeti'ne olumlu yaklaştı. 1925'te Ebert'in yerine devlet başkanı seçildi. 1932'de seçimi yeniden kazanan von Hindenburg, *Hitler'in yükselişine karşı çıkmadı. Franz von *Papen'in önerisi üzerine Ocak 1933'te Hitler'i şansölye atadı.

Hindistan

Başkent:	Yeni Delhi
Yüz ölçümü:	3.287.263 km²
Nüfus:	1.222.800.259 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Hint rupisi = 100 paisa
Dini yapısı:	%80,5 Hindu; %13,4 Müslüman; %2,3 Hıristiyan; %1,9 Sih
Etnik yapısı:	%72,0 Hint-Aryan; %25,0 Dravidyan
Diller:	Hintçe, Assamca, Bengalce, Guceratça, Kannadaca, Keşmirce, Malayalamca, Marathi, Oriya dili, Pencapça, Sanskritçe, Sindhi, Tamilce, Teluguca, Urduca (hepsi resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Kolombo Planı, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Hint Yarımadası'nın büyük bölümünü kaplayan bir Güney Asya ülkesi. Kuzey-batıda Pakistan; kuzeyde Çin, Nepal ve Butan; doğuda Myanmar (Birmanya) ile sınırı vardır.

Fiziki Hindistan, kabaca bakıldığında üçgen şeklindedir. Kuzey sınırının çoğu dünyanın en yüksek dağları olan Himalayalar'ı takip eder. Güneydeki iki tarafından birinin Umman Denizi'ne diğerinin Bengal Körfezi'ne kıyısı vardır. Bu iki taraftan iç kesimlere doğru Batı ve Doğu Gat dağ sıraları yer alır. Himalayalar'ın kuzey kuşağı boyunca Tar (ya da Büyük Hindistan) Çölü, buğday tarlalarının bulunduğu orta Pencap havzası, Ganj taşkın yatağı ve Bengal bölgesine rastlanır. Ülkenin orta kesimlerine (Madhya Pradesh) ve Orissa'nın ormanlık tepelerine gidildikçe rakım artar. Güneye doğru yayılan Dekan Yaylası, Nilgiri Tepeleri'nde sona erer. Güney kıyıları Malabar ve Coromandel, çeltik tarlaları ve narenciye yetiştiriciliğiyle meşhurdur.

Ekonomi Hindistan'ın çeşitli ekonomisi geçimlik tarımdan bilişim teknolojilerine kadar uzanır. Tarihsel olarak Hint ekonomisi, merkezi planlamayla yönetilmiş, fiilen ithalata ve yabancı yatırıma kapatılmıştı. Ancak 1990'larda başlayan liberalleşme büyümenin yolunu açmıştır. Önemli tarım ürünleri arasında pirinç, buğday, yağ tohumu, pamuk, hintkeneviri, çay ve şeker kamışı bulunur. Önde gelen sanayi kolları tekstil, kimyasallar, gıda işleme, çelik, ulaşım teçhizatı, çimento, madencilik, petrol, makineler, bilgisayar yazılımı ve ecza ürünleridir. Başta bilişim teknolojisi ve taşeron işler olmak üzere hizmet sektörü hızlı bir biçimde genişlemektedir. İhracat kalemlerinden bazıları petrol ürünleri, değerli taşlar, makineler, demir-çelik, kimyasallar, taşıtlar ve giyim ürünleridir. Bugün dünyanın onuncu en büyük ekonomisine sahip olup ülkenin 21. yüzyılda önde gelen güçlerden biri olacağı öngörülmektedir.

Tarih Bilinmeyen bir tarihten itibaren Dravidyan halkların yaşadığı *İndus uygarlığına ait yaklaşık MÖ 2500'e tarihlenen kazı alanları, dünyanın ilk kent kültürlerinden birine işaret etmektedir.

İndus uygarlığı, MÖ 1500 civarında, muhtemelen *Aryan istilaları sonucu yıkıldı. Sonraki 1000 yılda, Hinduizm'in belirleyici nitelikleri olarak kalacak dini ve toplumsal sistemlerin evrimleşmesi süreci yaşandı. Zaman zaman yükselişe geçen bölgesel krallıklar; Hindu, daha sonra da Budist hanedanların hâkimiyetine girdi. Ancak bütün Hint Yarımadası'na egemen olana pek rastlanmadı. *Maurya İmparatorluğu (yak. MÖ 325-185) bütün Hindistan'ı kapsayan ilk imparatorluktu. Yalnızca Yarımada'nın güney ucu Maurya'nın etki alanı dışındaydı. İmparatorluk'un dağılmasından sonra yerel güçler arasındaki çatışmalar bölgenin alametifarikası haline geldi. 11-16. yüzyıllar arasında Orta Asya'dan gelen istila dalgası, kuzey bölgeleri ile Dekan Yaylası'nda Müslüman hâkimiyetine yol açtı. Ayrıca, göç ve din değiştirme yoluyla Hindistan'ın en büyük azınlığının ortaya çıkması da bu dönemde yaşandı. Başta *Rajput devletleri ve Vijayanagar olmak üzere Hindu siyasi egemenliği yalnızca birkaç bölgede varlığını sürdürdü. Yarımada topraklarının büyük bölümünde hak iddia eden Babürlülerin hükümdarlığı (1526-1857) Müslüman Hindistan uygarlığının zirvesini temsil ediyordu. Babürlülerin gerilediği dönemde Avrupa'nın ticaret güçleri, ortaya çıkan iktidar boşluğunu doldurmak ve bölgesel güçler arası mücadelelerden faydalanmak üzere hazırda bekliyordu. Rakibi Fransızlara karşı zafer elde eden İngiliz *Doğu Hindistan Şirketi, ilerleyen zamanlarda kurulacak Britanya Rajı'nın temellerini 18. yüzyılda attı. *Hindistan Ayaklanması'nın ardından Hindistan'ın egemenliği, Hindistan'ın Daha İyi Yönetilmesi Yasasıyla (1858) İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nden Britanya kraliyetine geçirildi. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında kabul edilen Hindistan Yasaları, ülke yönetiminde Hintlere daha çok söz hakkı tanıdı. 1885'te kurulan Hindistan Ulusal Kongresi, M. K. *Gandhi'nin önderliğinde özerklik ve bağımsızlık için önemli mücadeleler verdi. 1945-1947 arasında Kongre, bağımsızlık için Britanya'yla müzakerelerde bulundu. 1947'de Britanya, iktidarı yeni kurulan Hindistan ve *Pakistan devletlerine bırakınca bağımsızlık kazanılmış oldu.

Hindistan Cumhuriyeti (veya Birliği), her ne kadar cumhuriyetçi bir anayasa benimsese de *Milletler Topluluğu bünyesinde kalmayı tercih etti. Hindistan Birliği sınırları içerisindeki Prens Devletleri, *Keşmir'le birlikte Birlik'e katıldı. Buna karşın başta Travancore-Koçin ve Haydarabad olmak üzere çeşitli durumlarda baskıya başvurulmak zorunda kalındı. Zamanlı sözü edilen Prens Devletleri ya Birlik'le bütünleşti ya da ayrı devletler kurdu. Fransızlar, Hindistan'daki az miktardaki topraklarını gönüllü olarak teslim etti. Öte yandan Birlik'e katılma noktasında sorun çıkaran Portekiz toprakları da askeri harekât sonucunda alındı. Yarı özerk Sikkim eyaleti, kan dökmeye gerek kalmadan siyasi baskı yoluyla Hindistan'a katıldı. Pakistan'ın önemli bir kısmı resmen Hindistan'la bütünleşen Keşmir üzerindeki iddiası ise bugün hâlâ tartışma konusudur. Hindistan, 25 eyalet ve 6 Birlik toprağından oluşan bir federasyondur. Federasyon örgütlenmesinin temelinde esas olarak dilsel birlik vardır. Bağımsızlığından itibaren Hindistan; üç kez Pakistan, bir kez de Çin'le savaşa girdi. Ayrıca Hint Tamilllerinin, Sri Lanka Tamillerinin özerklik hareketini desteklemesi nedeniyle ülkenin *Sri Lanka'yla ilişkileri de gerildi. Sihlerin özerklik talebi ve terör eylemleri, Pencap'ta sorun teşkil etmeye devam etmektedir. Hindistan'ın ilk başbakanı, Cevahirlal *Nehru'ydu (1947-64). Nehru, planlı ekonomik büyüme ve bağlantısızlık politikalarının mimarıydı. 1966'da kızı Indira Gandhi başbakan oldu. Indira Gandhi, Kongre Partisi'ni böldükten ve bir dönem (1975-77) baskıcı bir yönetim biçimine meylettikten sonra seçimlerde yenilgiye uğradı. 1980'de yeniden iktidara geldi. 1984'te Pencap için özerklik isteyen militan bir Sih hareketini bastırarak ayrılıkçılara karşı kararlı bir duruş sergiledi. Aynı yıl bir Sih tarafından suikasta uğradı.

Oğlu Rajiv *Gandhi (1984-89), başbakanlık görevini annesinden devraldı. Rajiv, 1989 seçiminden başarısızlıkla çıktı. Fakat Rajiv, Tamil militanları tarafından öldürüldükten sonra Narasimha Rao önderliğindeki I. Kongre Partisi, bir azınlık hükümeti kurarak siyasi hâkimiyeti yeniden eline aldı. Aralık 1992'de Hindu aşırıcılar, Ayodhya'daki eski Babri Camii'ni yıktı. Bunun üzerine 1993'te şiddetli çatışmalar baş gösterdi. 1996 genel seçimlerinde I. Kongre, Hindu milliyetçisi Bharatiya Janata Partisi (BJP) tarafından mağlup edildi. Arkasından bir dizi kısa süreli koalisyon hükümeti geldi. Bu durum 1999 seçiminde sona erdi. BJP'nin başında olduğu koalisyon çoğunluğu sağladı ve Atal Behari Vajpayee başbakan oldu. 1998'de Hindistan, beş nükleer yeraltı testi gerçekleştirdi. Aralık 2004'te Andaman ve Nikobar Adaları, *Hint Okyanusu'nda çıkan bir tsunami sonucunda yerle bir oldu. I. Kongre Partişi, 2004 genel seçimlerinin ardından bir koalisyon hükümeti kurdu. I. Kongre'nin lideri Sonia Gandhi (1946-) görevi reddedince başbakanlığa Manmohan Sing geldi. 2009'da koalisyon yeniden seçilse de 2014 genel seçiminde I. Kongre ağır bir yenilgi aldı. BJP, Narendra Modi başbakanlığında bir hükümet kurdu.

Hindistan Ayaklanması (1857-58) Hindistan'da Britanya egemenliğine karşı bir kalkışma. İngiliz *Doğu Hindistan Şirketi'nin ordusundaki Hint sepoyların bir ayaklanması olarak başladı. 10 Mayıs 1857'de Meerut'ta patlak verdi ve hızlıca Delhi'ye yayıldı. Ardından Bengal ordusundaki pek çok alayın yanında Uttar Pradesh ve Madhya Pradesh'deki sivil halk kitleleri de ayaklanmaya katıldı. Ayaklanmanın en baştaki nedeni askerlerin, domuz ve inek yağıyla (sırasıyla Müslüman ve Hindulara hakaret) yağlandığı anlaşılan yeni fişeklere dokunmayı reddetmesiydi. Ayaklanmacılar, Delhi'yi ele geçirdi. Eski Babür İmparatoru II. Bahadır Şah tekrar tahta çıkarıldı. Arkasından hareket, *Lucknow ve Cawnpore'ye (günümüzde Kanpur) sıçradı. Lucknow kuşatıldı. Cawnpore'de ise bir Britanya garnizonu katledildi. Katliamın, isyancıların askeri önderliğini üstlenen ve bir Maratha Brahmanı olan Tantia Topi tarafından kışkırtıldığı düşünülmektedir. 14 Eylül 1857'de Pencap'taki kuvvetler, Delhi'yi ayaklanmacılardan aldı. Ayaklanmanın beli kırılmıştı. Britanya hâkimiyetinin tekrar tesis edilmesinin arkasından Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan üzerindeki egemenliğini Britanya kraliyetine devretti.

Hindistan-Pakistan Savaşı (Eylül 1965) Pakistan'ın Keşmir'de Hint yönetimine karşı çıkan Müslümanlara yardımda bulunma girişimi üzerine Hindistan ile Pakistan arasında çıkan bir sınır çatışması. Savaş, Pencap'a sıçramasına karşın sonrasında BM'nin ateşkes önerisi kabul edildi ve 11 Ocak 1966 Taşkent Bildirisi'yle karşılıklı olarak askerlerin çekilmesinde anlaşıldı. *Bangladeş'in Pakistan'dan bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemde, 1971'de sınır çatışmaları yeniden başladı.

Hindistan Ulusal Kongresi Hindistan'ın ana siyasi partisi. 1885'te Britanya'yla işbirliği içerisinde hükümette daha fazla söz hakkı isteyen eğitimli Hintlerin yıllık toplantısı biçiminde kuruldu. Daha sonra B. G. Tilak'ın başını çektiği aşırıcılar ile ılımlılar arasında ayrılıklar yaşanınca Kongre, 1907'de geçici olarak bölündü. 1920'de Tilak öldü. M. K. Gandhi'nin önderliğinde Kongre güçlü bir merkezi örgütlenme ve eyalet-bölge şubeleri kurdu ve geniş kitlelere yayıldı. Hindistan Ulusal Kongresi, kendi kendini idare ve bağımsızlık talepleriyle önemli siyasi mücadeleler yürütmeye başladı. 1937'de Hindistan'ın Yönetimi Yasası (1935) uyarınca gerçekleşen seçimlerde eyaletlerin çoğunda kolay bir zafer elde etti. 1939'da hükümetten çekildi. 1941 "Hindistan'ı Terk Et" kampanyası sırasında önderlerinin önemli bir kısmı hapsedildi. 1945-1947 arasında Kongre, Hindistan'ın bağımsızlığı için Britanya'yla

müzakereler yaptı. Cevahirlal *Nehru liderliğinde örgüt, bağımsız *Hindistan'da egemenliğini sürdürdü. Nehru'nun ölümünün ardından Eski Toprak Kongreciler ile İndira *Gandhi'nin başını çektiği daha radikal kesimler arasında mücadele başladı. Kongre, 1969'da bu iki hizip arasında bölünse de İndira Gandhi'nin önderliğinde yeniden yapılandı. 1977'de Morarji *Desai'nin liderliğindeki Halkın İttifakı Partisi tarafından ağır bir yenilgiye uğradı. Desai, 1977-1979 arasında başbakanlık yaptı. 1978'de İndira Gandhi, yeni bir parti olarak "gerçek" Hindistan Ulusal Kongresi'ni veya diğer adıyla I. Kongre'yi (Indira için) kurdu. 1979'da Indira Gandhi, partiyi seçimlerde başarıya taşıyarak 1980'de yeniden başbakan oldu. Ekim 1984'te İndira Gandhi'nin suikasta kurban gitmesinin sonrasında hizipler arasındaki ayrılıklar ortadan kalktı ve I. Kongre partisinin önderliği oğlu Rajiv Gandhi'ye (1944-91) geçti. Rajiv Gandhi 1984-1989 arasında başbakanlık görevinde bulundu. Mayıs 1991'de genel seçim çalışmaları sırasında o da bir suikasta kurban gitti. I. Kongre partisi P. V. Narasimha Rao önderliğinde seçimleri tekrar kazandı. Partinin genel seçimleri kaybettiği 1996 yılına kadar Narasimha Rao başbakanlığı yürüttü. Aynı yılın sonlarında Rao, parti liderliğinden istifa ederek görevi Sitaram Kesri'ye devretti. 1998'de Rajiv *Gandhi'nin dul eşi Sonia Gandhi, partinin başına geçti. 2004 seçiminde I. Kongre en çok sandalyeyi kazanmasına karşın çoğunluk elde edemedi. Bunun üzerine Gandhi, başbakanlık görevini reddetse de parti lideri olarak kaldı. Manmohan Singh, I. Kongre'nin başını çektiği bir koalisyon hükümeti kurdu. Bu hükümet 2009'da yeniden seçildi. Fakat 2014 genel seçiminde I. Kongre, tarihinde aldığı en büyük yenilgiyle iktidarı kaybetti.

Hindistan Yasaları (İngilizcesi India Acts) Britanya Parlamentosu'nda Hindistan'ın yönetimiyle ilgili çıkarılan yasalar. Hindistan'ın Daha İyi Yönetilmesi Yasası (1858) İngiliz *Doğu Hindistan Şirketi hâkimiyetini Britanya kraliyetiyle değiştirdi. Genel valiye yardımcı olarak bir de Konsey görev yapacaktı. 1861'den itibaren bu konseyde Avrupalı üyelerin yanında Hintlerin de olması şartı getirildi. 1909 Hindistan Yasası, yasama konseylerinin faaliyetlerinde Hintlerin de pay sahibi olmasına izin verdi (*Morley-Minto Reformları). *Montagu-Chelmsford Tekliflerinin ardından 1919 Hindistan'ın Yönetimi Yasasıyla merkezde çift meclisli yasama organı kurulmuş, eyalet meclisleri genişletilmiş ve ikisine de seçilmiş bir çoğunluk verilmiştir. Merkezi hükümet genel valinin icra konseyinin denetiminde kalsa da diyarşi denilen sistem çerçevesinde eyaletlere bir derece özerklik tanındı. 1935 Hindistan'ın Yönetimi Yasası, Birmanya'yı Hindistan'dan ayırarak bir Hint prensleri federasyonu olan Britanya Hindistanı'nın eyaletlerine özerklik verdi. Ayrıca merkezde, diyarşi ilkelerine dayanan ikili hükümet sistemine geçildi. Sözü edilen yasa hiçbir zaman tam olarak uygulanamadı.

Hindu Mahasabha Bir Hindu topluluğu örgütü. İlk defa 1914'ten önce Pencap'ta kuruldu. 1920'lerde Pandit Mohan Malaviya (1861-1946) ve Lala Rajpat Rai'nin (1865-1928) önderliğinde faaliyetlerini artırdı. Bu dönemde toplumsal reform ve İslam'a dönenlerin yeniden Hinduizm'e kazandırılması mücadelesi veriyordu. Örgütün Hindu-Müslüman ilişkilerine yaklaşımı, *Kongre'yle arasını açtı. 1937'de Mahasabha, Kongre'den ayrıldı. Bağımsızlığın ardından parti önemini kaybetmeye başladı ve Hindu topluluk fikirlerinin öncüsü Jana Sangh oldu.

Hinduizm Bir toplumsal gelenekler ve dini inançlar sistemi. Özellikle Hindistan'da etkili olmuştur. Hem bir yaşam biçimi hem de sıkı bir din hukuku sistemi olan Hinduizm, 50 yüzyıla yayılan bir süreçte gelişim gösterdi. Hinduizm, pek çok dinin aksine Tanrı'nın doğasına dair herhangi bir inancı zorunlu tutmaz. Çoktanrıcılığı

da tektanrıcılığı da tekçiliği de barındırır. Hinduizm için daha önemlisi evrenin doğası ve toplumun yapısına dair inançlardır. Evrenin doğasıyla ilgili Hinduizm'in temel kavramları şunlardır: Varlığın bütününün temelinde yatan ebedi yasa *dharma*; her nedenin bir hayattan diğerine devam eden sonsuz bir zincir içerisinde başlı başına bir etkisinin olduğu eylem yasası *karma*; bu doğum, ölüm ve yeniden doğum zincirinden kurtuluşu ifade eden *mokşa*. Bu kurtuluşu belirleyen etkenler ise şunlardır: Kast sisteminin öncülü olan ve insanlığın dört sınıf veya türe ayrıldığı *varna* ideali; yaşamın dört aşamasını ifade eden *aşrama* ve kişisel *dharma*. Bunlara göre doğuştan bir kimsenin dini yükümlülükleri de tanımlanmaktadır. Dünyada tahminen 705 milyon Hindu bulunmaktadır.

Hindu uyanışçılığı, Hinduizm'in 19. ve 20. yüzyıllarda Batılı fikirlerle tanışmasıyla ortaya çıktı. Bu sürecin parçası olan pek çok düşünür ve fikir vardır. Raca Ram Mohun *Roy (1772-1833) yeni Hinduizm'in öncüsüdür. İngilizce öğrenmiş, Hinduların farkındalığını geliştirmek için Hindu fikirlerini Batılı fikirlerin bağlamına oturtmuştur. Ayrıca Brahmo Samaj (Tanrı Cemiyeti) hareketini kurmuştur. Debendranath Tagore (1817-1905) Cemiyet'in Roy'dan sonraki lideridir. Vedaların şaşmaz olduğu iddiasını açıkça sorgulamış, Upanişadların aforizmaları temelinde bir deneysel maneviyat sistemi önerisinde bulunmuştur. En ünlü şahsiyet ise Swami Vivekananda'dır (1863-1902). Vivekananda, Vedanta'nın bütün dinlerin bağlı olduğu teklik inancının Hinduizm'deki yansıması olduğunu iddia etmiştir. Hoşgörü ve evrensellik fikir ve uygulamalarının da Hindistan'ın dünyaya armağanı olduğunu öne sürmüştür. Öte yandan Batı'nın kendine güveni ve bilimsel başarılarına hayran kalmış ve Batı'nın Hindistan'a dünyevi yeteneklerini, Hindistan'ın da karşılığında maneviyatı öğreteceği bir karşılıklı etkileşim modeli oluşturmuştur. *Arya Samaj'ın (Aryanlar Cemiyeti) kurucusu Dayanand Saraswati (1824-83) Vedalardaki bilimsel ve teknolojik fikirlere dikkat çekerek bu metinlerin dünya çapındaki önemini vurgulamıştır. "Hindu uyanışçılığı" kavramı ayrıca, Hindu değerlerini temel aldığını iddia eden bir milliyetçilik ideolojisi için de kullanılmaktadır. Bu ideolojiyi başta BJP partisi olmak üzere çağdaş Hindistan politikasında çeşitli gruplar sahiplenmektedir.

Hint-Yunan hanedanları MÖ 3. yüzyıl ile 1. yüzyıl arasında kuzeybatı Hindistan'ın bazı bölümlerine hükmeden hanedanlar. MÖ 326'da Büyük İskender'in ordusu Hindistan'ı istila etmiş, İndus Vadisi'ni keşfetmişti. İskender'in bu bağlamda doğrudan etkisi zayıf olmasına karşın halihazırda Orta Asya'daki Baktriya'yı elinde tutan Yunan komutanlar bir sonraki yüzyılda bu kez Pencap'ta egemenlik kurmak üzere İndus Nehri'ni tekrar geçti. Komutanların vârisleri, Hindistan'dan 200 yıl sonra çıkarıldı. Ancak "Yavana" (Yunan) hükümdarları sanat, mimari, astroloji ve tıp konusunda büyük bir etki bırakmıştı. Hindistan'daki Yunan faaliyetlerinin en esaslı kanıtı Yunanların, üstünde yazı bulunan, madeni paralarıdır.

Hint Okyanusu Tsunamisi 26 Aralık 2004'te Hint Okyanusu'nda gerçekleşen ve tahminen 230 bin kişinin canına mal olan bir tsunami. Tsunami, Sumatra'nın kuzeybatı açıklarında Richter ölçeğine göre 9,0 şiddetinde gerçekleşen depremden kaynaklandı. Hint Okyanusu'nda tsunami görece nadir gerçekleşiyordu; bir uyarı sistemi mevcut değildi. Dolayısıyla 2004 Tsunamisi, tahliye edilmeyen kıyı şeritlerini habersiz biçimde vurdu. Endonezya ve Sri Lanka, en büyük kayıpları verdi. Bu ülkelerde sırasıyla 168 bin ve 35 bin kişi hayatını kaybetti. Ekonomik hasar da bir o kadar ağırdı. Endonezya'da 4,5 milyar dolar civarında, Sri Lanka'da ise yaklaşık 1,5 milyar dolara ulaşan kayıplar yaşandı. 2004 Tsunamisi, kayıtlara geçmiş en yıkıcı tsunami, hatta belki de en yıkıcı doğal afet oldu.

Hint teknolojisi Hint Yarımadası'nın eski uygarlıklarından kaynaklanan teknolojik gelişmeler. Yaklaşık 4000 yıl önce İndus Vadisi'nde (günümüzde Pakistan) gelişen Harappa uygarlığı; Mısır, Mezopotamya ve Çin'deki uygarlıklarla yarışacak seviyedeydi. Ancak diğerlerine göre bu uygarlık üzerine araştırma pek azdır. Antik bir kent olan Mohenjo-Daro, 85 hektarlık bir alanı kaplıyordu. Mohenjo-Daro'da kent planlama seviyesi gelişmişti. Tarihte Hint bilim ve teknolojisi, Batı uygarlığına önemli katkılarda bulunmuştur. Wootz çeliğine (güney Hindistan'da yapılan bir pota çeliği türü) Romalılar çok değer veriyordu. Delhi'deki 8 metre uzunluğundaki büyük demir sütun (MS 5. yüzyıl) ilk Hint metal işçilerinin yeteneğine işaret etmektedir. Susruta gibi erken dönem Hint cerrahları, gelişmiş düzeyde göz ameliyatları, litotomi (böbrek taşı kırma) ve estetik ameliyat yapabiliyordu. En geç MS 5. yüzyıldan itibaren çiçek hastalığına karşı varyolasyon (bir tür bağışıklık kazandırma işlemi) yöntemi kullanılıyordu. Hint filozoflar, astronomi ve matematik (özellikle cebir ve geometri) konusunda becerikliydi. Bu filozofların matematikte ondalık gösterim sistemleri, Arap dünyası üzerinden Batı'ya ulaştı.

hipodrom Eski Yunan ve Romalıların at arabası ve at yarışları gerçekleştirdiği sahaya verilen isim. Hipodromlar, ortasında bir bariyerin olduğu "U" şeklinde sahalardı. Yarışmacılar, aşağı doğru bir tarafı tamamladıktan sonra diğer taraftan yukarı çıkarak yarışırdı. Seyirciler, müsabakaları sıralı tribünlerden takip ederdi. *Olimpiya kenti, en eski hipodromlardan birine sahiptir. Hipodromlar, klasik ve Helenistik dönem büyük Yunan kentlerinin hemen hepsinde karşımıza çıkar. Konstantinopolis'teki (günümüzde *İstanbul) hipodrom, yaklaşık 100 bin seyirci ağırlayabiliyor, taraftarlar arasında sert rekabete sahne oluyordu. Roma'daki Circus Maximus, Yunan hipodromları örnek alınarak inşa edildi.

Hirodes Eski Filistin'in dört hükümdarının ismi. **Büyük Hirodes** (yak. MÖ 74-4) MÖ 37-4 arasında hükümdarlık yaptı. Masada Sarayı'nı ve Kudüs'teki Tapınak'ı inşa etti. İsa'nın onun döneminde doğduğu sanılmaktadır. Yeni Ahit'e göre (Matta 2:16) Büyük Hirodes, masumların katledilmesi emrini verdi. Büyük Hirodes'in oğlu **Hirodes Antipa** (MÖ 22-yak. MS 40) Galilee ve Peraea'nın dört hükümdarından biriydi (MÖ 4-MS 40). Herodias'la evlendi ve Vaftizci Yahya'nın boynunu vurdurdu. Yeni Ahit'e göre (Luka 23:7) Pilatus, İsa'yı çarmıha germeden önce sorgulanması için Hirodes Antipa'ya gönderdi. Büyük Hirodes'in torunu **I. Hirodes Agrippa** (MÖ 10-MS 44) Yahudiye kralıydı (MS 41-44). Aziz Petrus'u hapse attırdı ve Aziz Yakup'u öldürttü. I. Hirodes Agrippa'nın oğlu **II. Hirodes Agrippa** (MS 27-yak. 93) Filistin'in kuzeyindeki çeşitli toprakların kralıydı (MS 50-yak. 93). Aziz Paulus'u yargılayanların başındaydı (Elçilerin İşleri 25.13).

Hirohito (doğum adı Michinomiya Hirohito) (1901-89) Japonya imparatoru (1926-89). Jimmu'nun 124. torunu olarak gösterilen Hirohito, bir ilah olarak ülkeyi yönetti. Genelde siyasete karışmaktan kaçındı. Ancak 1945'te Japon hükümetinin şartsız teslim olmaya ikna edilmesinde önemli bir rol oynadı. Böylece II. Dünya Savaşı sona erdi. Ardından ilah mertebesinden vazgeçmeye ve 1946'da yürürlüğe giren anayasaya bağlı bir hükümdar olmaya zorlandı.

Hiroşima Japonya'nın güney Honşu bölgesinde bir şehir olan Hiroşima, 6 Ağustos 1945'te ilk atom bombası saldırısının hedefi oldu. Saldırı sonucunda şehir merkezi fiilen haritadan silindi ve 300 bin nüfusun yaklaşık üçte biri hayatını kaybetti. ABD'nin üç gün sonra *Nagasaki'ye attığı atom bombasıyla beraber Hiroşima saldırısı, Japonya'nın derhal şartsız teslimine ve II. Dünya Savaşı'nın sona ermesine yol açtı.

Hiss Davası (1949-50) ABD'de Dışişleri Bakanlığı mensubu olan Alger Hiss'in (1904-96) casusluk faaliyetinde bulunduğu iddiası üzerine açılan bir dava. 1950'de Hiss, yemin altında Whittaker Chambers'e (kendi itirafına göre Komünist Parti ajanı) bazı gizli belgeler teslim ettiğini inkâr ettiği için yalancı şahitlikten suçlu bulundu. Masum olduğunu ileri sürmesine ve yüksek düzey hükümet yetkililerinin lehine tanıklık yapmasına karşın beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. Tartışmalara yol açan dava, *Soğuk Savaş'ın yarattığı korku ve şüphe halinin sembolü oldu. Çoğu Amerikalı Hiss'in suçlu olduğuna inansa da kimileri mahkûm olması için *Federal Soruşturma Bürosu'nun delilleri karartığını iddia etti. 1954'te salıverilen Hiss, hayatının geri kalanını kendini aklamaya adadı. Bazı uzmanlar, komünizm çöktükten sonra Rusların yayımladığı belgelerin Hiss'in suçlu olduğu görüşünü desteklediği kanaatindedir.

historiyografi *Bkz.* TARİHYAZIMI.

Hitit Yaklaşık MÖ 1800-1200 arasında Orta Anadolu'ya hâkim olan eski bir halkın mensuplarına verilen isim. Hitit İmparatorluğu, I. Şuppiluliuma'nın totaliter hükümdarlığında (yak. MÖ 1380) zirveye ulaştı. Bu dönemde devletin siyasi etkisi, Boğazköy'de (günümüz Türkiyesi'nde Ankara'nın yaklaşık 35 kilometre doğusu) bulunan başkent Hattuşaş'tan batıya doğru Akdeniz kıyısına, güneydoğuya doğru ise Suriye'nin kuzeyine yayıldı. Suriye ve Filistin'e egemen olma mücadelesinde Hititler, MÖ 1285'te Asi Nehri kıyısındaki Kadeş'te Mısır hükümdarı II. Ramses'in ordusuyla çarpıştı. Anlaşıldığı kadarıyla muharebe sonuçsuz kaldı. Arkasından, MÖ 700'den başlayarak Hititler, iç ve dış kavgaların neticesinde gerileme ve çöküş dönemine girdi. Bu çöküşün nedenleri arasında kıtlığın da yer aldığı muhtemeldir.

Hitler, Adolf (1889-1945) Alman diktatör. Alois Hitler ile eşi Klara Poelzl'in oğlu olarak Avusturya'da dünyaya geldi. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında gönüllü olarak Bavyera Ordusu'na katıldı. Onbaşı oldu. Silahların bırakılmasından sonra küçük bir milliyetçi grup olan Alman İşçi Partisi'ne katıldı. Grubun ismi daha sonra Nasyonal Sosyalist Alman İşçi (veya *Nazi) Partisi olacaktı. Viyana'da revaçta olan *antisemitizmle tanışmıştı. Antisemitizmin yanında *Versay Barış Antlaşması'na ve Marksizm'e karşı attığı nutuklarla, yenilerek küçük düşürülen Almanya'nın gönlünü kazandı. 1921'de Nazilerin önderi oldu. 1923'te Münih "birahane darbesi" olarak bilinen başarısız ayaklanmayı sahneye koydu. Rudolph *Hess'le beraber hapis yattığı aylarda ona *Kavgam*[170] kitabını dikte etti. Bu eserde Almanya'nın yeniden silahlanması; kendi kendine yetecek ekonomisini kurması; sendikacılık ve komünizmi bastırması; Yahudi azınlığını ortadan kaldırması gerektiği belirtiliyordu. 1929'da başlayan *Büyük Buhran döneminde Hitler'in taraftar sayısı hızla arttı. Arka arkaya üç şansölyenin başarısız olmasının ardından Devlet Başkanı *Hindenburg, istemeye istemeye de olsa Hitler'i hükümetin başına atadı (1933). *Reichstag Yangını'nın sonucunda Hitler, tek parti diktatörlüğünü kurdu. Ertesi yıl *Uzun Bıçaklar Gecesi'nde rakiplerini ortadan kaldırdı. Hindenburg'un ölümü üzerine devlet başkanı ve "Reich Führeri" unvanlarını aldı. Versay Antlaşması'nı çiğneyerek yeniden silahlanmayı başlattı. 1936'da Renanya'yı tekrar işgal etti. Üçüncü Reich'i genişletme planının ilk adımlarını attı: 1938'de Avusturya'yla **Anschluss* gerçekleşti ve *Südet bölgesinden başlayarak Çekoslovakya parça parça alındı. Hitler, Polonya'yı işgal etmek için Stalin'le Alman-Sovyet Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı. Ancak Haziran 1941'de bu anlaşmayı ihlal ederek Sovyetler Birliği'ne saldırdı. Polonya'ya yönelik işgal harekâtı, II. *Dünya Savaşı'na neden oldu.

170 Adolf Hitler, *Kavgam*, Çev. Ergün Aydın, En Kitap, 2016. (ÇN)

Askeri uzmanların tavsiyelerine kulak tıkayarak "sezgisel" taktikler izledi. Başlarda büyük zaferler kazandı. 1941'de silahlı kuvvetlerin komutasını doğrudan üzerine aldı. Savaşın rüzgârı Hitler'in aleyhine yön değiştirince, *Holokost'la sonuçlanan kitle katliamlarını yoğunlaştırdı. Kendisini öldürmek üzere düzenlenen Temmuz Komplosu'ndan sağ çıktı (*bkz.* STAUFFENBERG, CLAUS GRAF VON). Komplo'ya karışan herkesi şiddetli biçimde tasfiye etti. 1945'te Sovyet ordusu Berlin'e girince metresi Eva Braun'la bir evlilik töreni düzenledi. Daha sonra beraber intihar ettiler.

Hitler Gençliği Genç Almanları eğitmek üzere kurulan bir *Nazi kuruluşu. 1931'de Baldur von Schirach, Nazi Partisi'nin gençlik önderi olarak atandı. 1936'da *Hitler, diğer gençlik örgütlerinin hepsini yasaklayarak bütün genç Almanların 10 yaşına geldiğinde Jungvolk (Gençlik) örgütüne katılması gerektiğini ilân etti. Burada spor ve kampçılık gibi okul dışı faaliyetlerle eğitilecekler ve Nazi doktrinlerini öğreneceklerdi. 14 yaşına gelen oğlanlar, Hitler Gençliği'nin ana örgütüne girerek yarı askeri disiplin altına alınıyordu. Ayrıca açık hava faaliyetleri ve Nazi propagandasına katılım sağlıyorlardı. Kızlar ise Alman Kız Birliği'nde annelik ve ev işlerini öğreniyordu. 18 yaşına gelenler silahlı kuvvetlere veya işçi birliklerine katılıyordu. 1936'ya gelindiğinde Hitler Gençliği'ne 3,6 milyon; 1938'e gelindiğinde 7,7 milyon insan alınmıştı. Fakat gençleri askere alma çabalarında başarı sağlanamadı. O nedenle Mart 1939'da silah altına alma emri yayımlandı.

hiyeroglifler Eski *Mısır'da yazıtlarda kullanılan işaretler. MÖ 3000 civarında esas olarak dini ve törensel amaçlarla oluşturuldu ve MS 3. yüzyılın sonlarına kadar kullanıldı. Tasarım olarak temsili resimlere dayanıyordu. Bu temsillerin büyülü güçlere sahip olduğu düşünülüyordu. Pratik nedenlerden dolayı yazının yapısı ve biçimi fazla rastgeleydi. Resim ve kil yazısı şeklinde olan el yazısını öğrenmek bile uzun eğitimler gerektiriyordu. Hiyeroglifler, arkeolojik araştırmalarda (*Rosetta Taşı) önemli bir rol oynadı. Onların sayesinde yazılı tarih, klasik zamanların 2000 yıl ötesine taşınabildi. Hiyeroglif terimi ayrıca, daha geniş anlamıyla *Minoa uygarlığı, *Hititler ve *Mayalar tarafından kullanılan karmaşık ama süslü yazı biçimleri için de kullanıldı. *Ayrıca bkz.* YAZI.

Ho Chi Minh (veya **Ho Şi Minh**) (doğum adı Nguyen That Thanh) (1890-1969) Vietnamlı komünist devlet adamı, Kuzey Vietnam devlet başkanı (1954-69). Kararlı milliyetçi tavrı, ülkesinin Fransız egemenliğinden bağımsızlığını kazanmasında önemli bir rol oynadı. 1930'da Çinhindi Komünist Partisi'ni kurdu. II. Dünya Savaşı'nda Japonlara karşı gerilla savaşında Vietminh'e önderlik etti. Ardından sekiz yıl boyunca Fransızları mağlup edene dek (1954) savaştı. Ülke, Ho Chi Minh'in devlet başkanı olduğu Kuzey Vietnam ile Güney Vietnam olarak ikiye bölündü. Birleşik bir komünist devlet kurulması için mücadele veren Ho Chi Minh, Vietnam Savaşı'na dönüşecek gerilla savaşında kuvvetlerinin başına geçti.

Hobbes, Thomas (1588-1679) İngiliz filozof. Hobbes'in insanoğluna dair fikirlerinde iki ana bileşen vardı. Birincisi, Hobbes materyalistti. Bilimin keşfettiği fiziksel devinim dışında akılla algılanabilecek hiçbir şey olmadığını iddia ediyordu. İkinci olarak kinikti. İnsanın eylemlerinin, başta ölüm korkusu olmak üzere bencil düşüncelere dayandığını söylüyordu. Hobbes, topluma dair görüşlerini en ünlü eseri olan *Leviathan* (1651) kitabında açıklamıştır. Kitapta, toplumsal sözleşme teorisinin bir türevi olarak, basit akılcılığın toplumsal kurumları yarattığı ve hatta mutlak monarşiyi kaçınılmaz kıldığı öne sürülmüştür.

Hoca, Enver (1908-85) Arnavut devlet adamı, başbakan (1944-54) ve Arnavutluk Komünist Partisi'nin genel sekreteri. 1941'de Arnavutluk Komünist Partisi'ni kurarak ulusal bağımsızlık mücadelesine önderlik etti. Başbakan ve daha sonra Komünist Parti Merkez Komitesi genel sekreteri olarak Arnavutluk'u Batı etkisinin dışında tuttu. Kamulaştırma ve kolektifleştirmeye dayanan Stalinci bir program uyguladı.

Hohenstaufen Bir Alman kraliyet hanedanı. *Hohenzollern hanedanının rakibi olan Hohenstaufen, 1138-1254 arasında Kutsal Roma İmparatorluğu tahtını elinde tuttu. İmparator IV. Heinrich (1084-1106) Hohenstaufenlere Svabya düklüğünü verdi. 1138'de Dük Konrad, III. Konrad ismiyle imparator oldu. İtalya'da Alman egemenliği kurmaya girişen I. *Friedrich (Barbarossa) dahil olmak üzere Hohenstaufen ailesinden pek çok imparator çıktı. Papalık ile aile arasındaki ilişkiler, sık sık bozuldu. İki tarafın da toprak ve şahsi hâkimiyet iddiaları bunun nedenleri arasındaydı. İmparatorluk büyüyerek Almanya, kuzey İtalya ve Sicilya'yı içine almasına karşın papalık ve Lombardların yarattığı tehdit karşısında yönetmesi güç bir büyüklüğe erişmişti. Hanedanın son hükümdarı Sicilya Kralı Manfredi, 1266'da muharebede öldürüldü.

Hohenzollern Güçlü bir Alman soylu ailesi. Kökleri 11. yüzyıla kadar uzanan aile, ismini eski bir Prusya bölgesinden (günümüzde Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinin parçası) almıştır. Hohenzollern, 1415'ten itibaren *Brandenburg elektörlüğünü yönetti. Ertesi yüzyılda yükselişe geçti. 1511'de Markgraf Albrecht, Töton Şövalyeleri'nin üstadı oldu. 1614'te Cleves Düklüğü alındı. 1701'de Brandenburg Elektörü III. Friedrich, I. Friedrich olarak *Prusya tahtına çıktı. 1871'de Prusya hükümdarı I. Wilhelm, Alman İmparatorluğu İmparatoru I. Wilhelm oldu. Onun torunu II. *Wilhelm 1918'de tahttan çekildi. Ailenin ikinci koluna mensup Prens Karl Hohenzollern-Sigmaringen, 1866'da Romanya prensi seçildi; 1881'de Kral Carol oldu. Kardeşi Leopold'e 1870'te İspanya tahtı teklif edilse de daha sonra tahta çıkması reddedildi. Bismarck, Ems telgrafını değiştirerek bu olayı Fransa'yla savaşı kışkırtmak için kullandı.

Hojo Taira isimli güçlü bir Japon ailesinin bir kolu. Minamoto Yoritomo'nun ölümünden sonra kukla şogunların naipleri Hojo ailesinden çıkıyordu. 1219'dan itibaren naiplik, soydan geçmeye başladı. Hojoların hükümdarlığında ülke, yaklaşık 1300'e kadar refah içinde yaşadı. Hojolar, *Kubilay Han'a haraç vermeyi reddederek elçisini idam etti. Kubilay'ın iki istila girişimi, başarısızlığa uğramasına karşın Hojo iktidarını zayıflattı. Kazandığı zaferlerin karşılığını alamayan bağlı beyler, Hojolara düşman oldu. 1331'den itibaren naiplik kuvvetleri ile Go-Daigo önderliğinde imparatorluk düzenini yeniden tesis etmeye çalışanlar arasında savaş çıktı. Aileye bağlı beylerden Aşikaga Takanji, imparatorun tarafına geçince Hojoların iktidarı sona erdi (1333). Kamakura'yı başka bir bağlı beylik ele geçirdi. Son naip ve ailesi, *seppuku* (törensel intihar) yaptı.

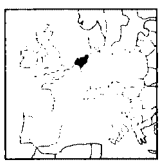
Holkar Köylü kökenli bir Hint *Maratha ailesi. Ailenin üyeleri, en güçlü Maratha devletler konfederasyonundan birinin hükümdarları olmuştur. Hanedanın kurucusu Malhar Rao Holkar, Peshvaların emrindeki askeri hizmetleri sayesinde 1766'dan itibaren Malva bölgesinde fiilen bağımsız bir hâkimiyet kurdu. 18. yüzyılın sonlarında Holkar egemenliği pekiştirildi. Ancak veraset tartışmaları ve diğer Maratha reisleriyle yaşanan kavgalar, kazanımları tekrar kaybettirdi. Jaswant Rao Holkar döneminde (1797-1811) Britanya'nın genişlemesi, hanedanın kuzey Hindistan'daki iddiasını yerle bir etti. 1804'teki yenilginin ardından Holkarlar, Britanya mandasını kabul etmek zorunda

kaldı ve 1947'ye kadar Prens Devleti olarak varlığını sürdürdü.

Holland, Sir Sidney George (1893-1961) Yeni Zelandalı devlet adamı. 1940'tan itibaren Ulusal Parti'nin lideri ve 1949-1957 arasında başbakan olan Holland; özel girişime verdiği kararlı destek, 1951 liman grevine yönelik etkin tavrı ve Yasama Konseyi'ni (Yeni Zelanda parlamentosunun üst kamarası) kaldırmasıyla bilinir. Pragmatist muhafazakârlık geleneği çerçevesinde İşçi Partisi iktidarında kurulan sosyal devleti ve ekonomiyi denetleme mekanizmasını korumuş, hatta güçlendirmiştir.

Hollanda

Başkent:	Amsterdam
Yüz ölçümü:	41.863 km²
Nüfus:	16.805.037 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%30,0 Katolik; %11,0 Hollanda Reform Kilisesi; %6,0 Kalvinist; %5,8 Müslüman
Etnik yapısı:	%80,7 Hollandalı; %5,0 Avrupa Birliği içinden; %2,4 Endonezyalı
Diller:	Felemenkçe, Frizce (ikisi de resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), NATO, Avrupa Birliği (AB), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzey Denizi kıyısında bir Avrupa ülkesi.

Fiziki Doğuda Almanya ve güneyde Belçika'yla sınırı olan Hollanda; Ren, Meuse ve diğer nehirlerin getirdiği tortulardan oluşmuştur. En güney köşesi hariç ülkenin her tarafı alçak ve düzdür. Toprakların büyük bir bölümü deniz seviyesinin altındadır. Kıyı şeridi boyunca birkaç haliç ve IJsselmeer isimli büyük bir lagün bulunmaktadır. IJsselmeer, kısmen Zuider Zee'nin ıslah edilmesiyle meydana getirilmiştir. Hâlâ devam eden deniz topraklarının ıslahı programı toplam kara alanını artırmıştır.

Ekonomi Hollanda'da ticaret, bankacılık ve gemicilik önemli olagelmiş ve ekonomideki yerini her zaman korumuştur. Bu bağlamda Rotterdam, Avrupa'daki en büyük limandır. Yüksek makineleşme düzeyiyle tarım ve doğrudan satış yapan bahçecilik sektöründe hububat, patates, şeker pancarı, meyve, sebze ile gıda işleme sanayi ve ihracat için hayvancılık yapılır. Diğer sanayi kolları arasında metal ve mühendislik ürünleri, elektronik makineler ve teçhizat ile kimyasallar bulunur.

Tarih Bölge, ilk olarak kuzeyde Ren Nehri'ne kadar Romalılar tarafından fethedildi. Daha sonra 5. yüzyılın başında Franklar ve Saksonlar geldi. 9. yüzyılın ortalarında Frank İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından siyasi anlamda ciddi bir bölünme yaşandı. Ülkenin tekrar birleşme süreci 14 ve 15. yüzyıllarda *Burgonya dükleri yönetiminde gerçekleşti. Günümüzde Hollanda'yla birlikte Belçika ve Lüksemburg'u da kapsayan bölgenin tamamı 1477'de *Habsburg hanedanına geçti. 1568'de İspanyol Habsburg hâkimiyetine karşı Hollanda İsyanları başladı. Nihayet *Vestfalya Antlaşması (1648) sonucunda Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'nin (özerk bir federasyon kurmuş olan kuzey bölgeleri) bağımsızlığı kabul edildi. 17. yüzyılda devlet, olağanüstü bir ticari güç haline geldi ve *Hollanda İmparatorluğu'nu bünyesine kattı. *Hollanda-İngiltere Savaşları ve XIV. *Louis'in Fransası'na karşı uzatmalı savaşların ardından devlet gerilemeye başladı. 1795'ten 1814'e kadar Hollanda, giderek

Fransa'nın hâkimiyetine girdi. Bu yıllarda Britanya, Hollanda'nın Seylan (günümüzde Sri Lanka) ve Güney Afrika'daki Cape Kolonisi'ni ele geçirdi. Bunlar Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin önemli ticaret merkezleriydi. *Viyana Kongresi'nde varılan anlaşmayla günümüzde Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'dan oluşan bölgenin tamamında bağımsız Hollanda Krallığı oluşturuldu (1815). 1830'da *Belçika'nın ayrılmasına karşın Hollanda, Oranj hanedanı hükümdarlığında yükselmeye devam etti. 1848'de ülkede Britanya sistemini esas alan bir anayasa benimsendi. Hollanda, I. Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldı. *Büyük Bunalım sırasında ekonomik zorluklardan geçen ülke, II. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından işgal edildi. Bu dönemde pek çok Yahudi *toplama kamplarına götürüldü. II. Dünya Savaşı'na kadar üçüncü büyük sömürge gücü olan Hollanda; Hollanda Doğu Hint Adaları'na, Batı Hint Adaları'nın bir kısmına ve Güney Amerika'da Guyana'ya hükmediyordu. 1942'de Japonlar, Doğu Hint Adaları'nı istila etti ve *Endonezya'nın tamamında kurduğu kukla hükümetin başına *Sukarno'yu getirdi. 1945'te Sukarno, bağımsızlık ilânında bulundu. Arkasından dört yıl süren sert bir savaş yaşandı. Savaşın sonunda Hollanda, Endonezya üzerindeki egemenliğini devretti. Guyana, *Surinam ismiyle 1954'te özerklik, 1975'te bağımsızlık kazandı. Ancak Curaçao ve diğer Antil adaları Hollanda'ya bağlı kaldı. Kraliçe Wilhelmina'nın uzun hükümdarlık döneminin (1890-1948) ardından kızı Juliana (1909-2004) kraliçe oldu. Juliana, 1980'de çekilince kızı Kraliçe Beatrix (1938-) tahtı devraldı. O da 2013'te oğlu Willem-Alexander (1967-) namına tahttan feragat etti. Hollanda, Avrupa Topluluğu ve NATO'nun kurucu üyesidir. Ülke, 1945'ten beri arka arkaya koalisyon hükümetleri tarafından yönetilmiştir. 2002'de para birimi olarak *avro benimsendi. 2011'de ülkenin kamu açığını kapatmak üzere devreye sokulan kemer sıkma önlemleri halk eylemlerine yol açtı.

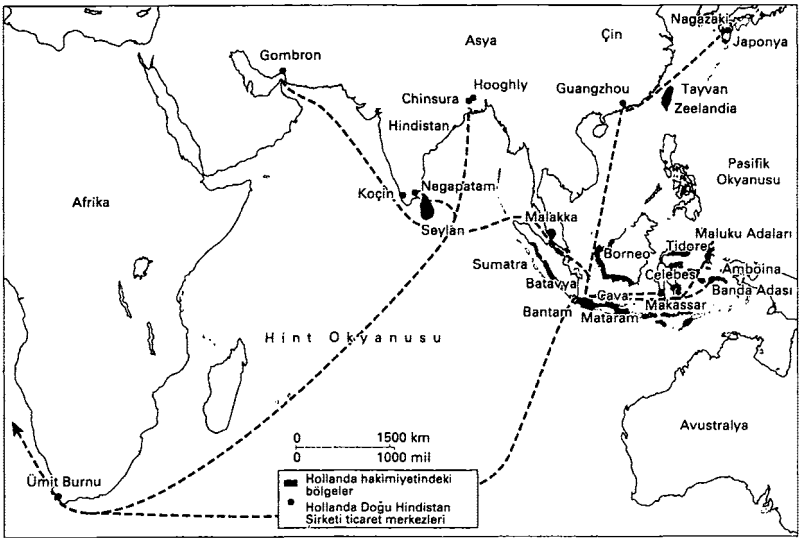
Hollanda Cumhuriyeti *Bkz.* BİRLEŞİK HOLLANDA CUMHURİYETİ.

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi Nassau Prensi Maurits himayesinde kurulan (1602) bir *beratlı şirket. Kuruluş amaçları, Doğu Hint Adaları'nda ticari rekabet içinde bulunan şirketlerin faaliyetlerini eşgüdüm altında tutmak ve İspanya'ya karşı mücadelesinde Hollanda'ya destek vermekti. Şirket; o dönem *İspanya İmparatorluğu'nun egemenliğinde olan Portekizlilere yönelik saldırılara katılmış, yerli hükümdarlarla savaşmış ve yüksek kaliteli baharatların (karanfil, muskat vb.) ticaretinde fiilen bir tekel yaratmıştır. Bahsi geçen baharatlar, bizzat Şirket'in denetimi altında Maluku ve Banda Adalarında yetiştirilmiştir. 1619'da Şirket, Batavya kentine karargâh kurdu. Seylan'dan Portekizlileri çıkardı; Hindistan, İran ve Nagazaki'de ticaret merkezleri kurdu; Ümit Burnu'nu Hollandalı gemilerin Doğu'ya gidiş gelişlerinde bir üs haline getirdi. 1799'da tasfiye edilen Şirket'in borçları, varlıkları ve yükümlülükleri Hollanda devletine aktarıldı.

Hollanda Doğu Hint Adaları *Endonezya'nın Hollanda sömürge yönetimi altındaki eski ismi (1949'a kadar).

Hollanda-İngiltere Savaşları Birleşik Hollanda Cumhuriyeti ile Britanya arasında gerçekleşen üç deniz savaşına (1652-54, 1665-67, 1672-74) verilen isim. Savaşların nedeni ticaret ve denizlerdeki rekabetti. Hollanda donanması yetenekli amiraller tarafından komuta edilse de günbatısı rüzgârları İngiliz denizcilere önemli bir avantaj sağladı.

1651'deki İngiliz Seyir Yasaları'nın, Hollanda'nın taşımacılık ticaretini baltalaması ve Hollandalıların da Manş Denizi'nde İngiliz bayrağını selamlamayı reddetmesi üzerine ilk savaş başladı. Aralık 1652'de Dungeness açıklarında Maarten Tromp, *Blake'yi mağlup etti. Fakat Hollandalılar, ticaret gemilerini Manş Denizi'nde korumakta zorluk yaşamaya

Hollanda Doğu Hindistan Şirketi. 1602-1799 Hollanda Doğu Hindistan Şirketi, 17. yüzyılda Güneydoğu Asya ticareti için girişilen kıyasıya rekabette iki önemli stratejik avantaja sahipti. Söz konusu avantajlar, bölgedeki Avrupalı güçler arasında yaşanan deniz çarpışmaları için de geçerliydi. Birincisi; Batavya'daki üs, Şirket'in Baharat Adaları'ndaki çıkarlarını korumak adına olabilecek en iyi konumdaydı. İkincisi; 1652'de Ümit Burnu'nun alınması, Hollandalı kaptanlara çok kritik bir ikmal merkezi sağlamış oldu. Hollanda gemileri, batı rüzgârlarından faydalanarak buradan Batavya'ya doğrudan ulaşabiliyordu. Bölgedeki Hollanda egemenliği, çok büyük oranda Portekizlilerin aleyhine kuruldu.

başladı. 1654'te Hollanda Başvekili Johan de Witt, Cromwell'le akla yatkın bir barış yaptı. Hollandalılar, Manş Denizi'nde İngiliz egemenliğini tanıdı; Amboina'daki katliam için tazminat ödedi ve sürgündeki II. Charles'e yardımda bulunmayacağını taahhüt etti. Afrika açıklarındaki bir çarpışma ikinci savaşı başlattı. New Amsterdam İngilizlerin eline geçti ve ismi New York olarak değiştirildi. Ayrıca Hollandalılar, Haziran 1665'te Lowestoft açıklarında yenilgiye uğratıldı. Ancak, 1666'da II. Charles mali zorluklarla boğuşuyordu. Cornelius Tromp ve Michiel de Ruyter, Dört Gün Savaşları'nı kazandı. De Ruyter, Chatham'daki İngiliz tersanelerine meşhur baskınını gerçekleştirdi. 1667'de Breda'da barış yapıldı. Seyir Yasaları, Hollandalıların lehine değiştirilmiş ve savaşta kazanılan topraklar geri verilmişti. Hollandalılar Surinam'ı, Britanya ise Delaware ve New England'ı elinde tuttu. Fransız yardımlarına muhtaç olan II. Charles, 1672'de XIV. Louis'i Hollanda'ya karşı savaşında destekledi. Bu savaşta Hollandalı amiraller üstünlüğe sahipti. 1674'te imzalanan Westminster Antlaşması'yla Breda'daki koşullar tekrar kabul edildi.

Hollanda İmparatorluğu Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'nin denizaşırı topraklarına verilen isim. Hollanda'nın zenginliği, balıkçılık ve taşımacılığa dayanıyordu. Ülkenin Avrupa ana ticaret yolları üzerinde olmasının bunda katkısı büyüktü. Amsterdam, bütün Avrupa'nın deposu ve ticaret merkezi olmuştu. Modern bankacılık yöntemleri, Amsterdam'ın takas bankalarından çıktı (1609). Asya,

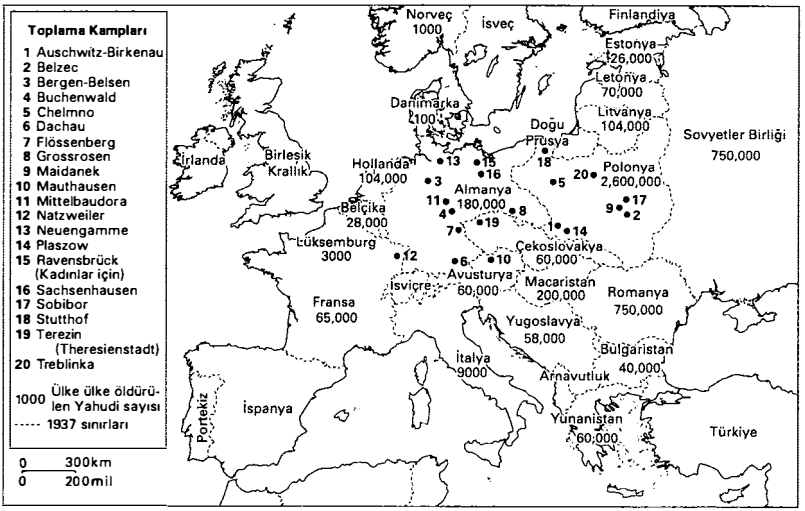
Amerika ve Afrika'yla denizaşırı ticaret, savaş zamanlarında bile durmadan artıyordu. İspanya ve Portekiz'in Hollanda'yı "Yeni Dünya" coğrafyasından dışlama çabaları, İmparatorluk'u *Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'ni kurmaya (1602) itti. Britanya'yla yükselen rekabet, denizlerdeki üstünlüğün ve Güneydoğu Asya hariç bütün sömürgelerin kaybedilmesine yol açtı.

Hollanda İsyanları (1567-1648) *Hollanda'nın İspanya'dan bağımsızlığını kazanma mücadelesi. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un bulunduğu coğrafya, İspanya İmparatorluğu'nun parçasıydı. Ancak II. Felipe'nin Naiplik Konseyi, patavatsız eylemleriyle yerel soyluları uzaklaştırmıştı. Bu soylular, yönetim mekanizmalarından da dışlandı. Yüksek vergiler, işsizlik ve Kalvinistlerin olası bir Katolik zulmünden endişeleri tehlikeli bir muhalefet doğurdu. Bunun üzerine Alba Dükü Fernando Alvarez de *Toledo, muhalefeti ezmek amacıyla 1567'de bir terör dönemi başlattı ve ceza vergileri toplamaya kalktı. Arkasından I. *Willem (Sessiz Willem) önderliğinde isyan bayrağı açıldı. Willem, sayıca üstün İspanyol kuvvetleriyle meydan savaşlarından kaçınıyordu. Akarsu setlerini açıp kırsal kesimleri su altında bırakarak, Leiden gibi kuşatılmış şehirleri kurtarıyor (1573-74); coğrafyayı iyi tanımanın avantajlarından faydalanıyordu. Anvers'in yağmalanması (1576) Gent Barışı'yla tüm Hollanda'nın geçici olarak birleşmesine yol açtı. Kalvinistlerin aşırılıkları, kısa sürede güney bölgelerinin ayrılarak Arras Birliği'ni oluşturmasına (1579) ve İspanya'yla barış yapmasına neden oldu. Kuzey bölgeleri ise Utrecht Birliği'ni meydana getirdi ve savaş, bağımsızlık yolunda bir dini mücadeleye dönüştü. 1584'te suikasta uğrayana kadar Willem, dış yardımlarla direnişi sürdürdü. Bu tarihten itibaren önderlik, Nassau Prensi Maurits ve siyasetçi *Oldenbarneveldt'e geçti. İspanya'nın Fransa, İngiltere ve Türkiye'ye karşı yürüttüğü savaşlarla uğraşması, Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'ni kurtardı. 1609'daki ateşkesin ardından *Vestfalya Antlaşması'yla (1648) Hollanda'nın tam bağımsızlığı tanındı.

Hollande, François (Gérard Georges Nicolas) (1954-) Fransız siyasetçi, cumhurbaşkanı (2012- [171]). Bir öğrenci olarak katıldığı Sosyalist Parti'nin 1997'de lideri oldu. Arka arkaya iki seçim yenilgisinin ardından 2008'de istifa etti. Sade tarzı nedeniyle "Bay Normal" lakabıyla bilinen Hollande, 2012 cumhurbaşkanlığı seçiminde Sosyalist Parti'nin adayı olarak ortaya çıktı. Seçim sonucunda Nicolas *Sarkozy'yi yenerek cumhurbaşkanı oldu. Ilımlı sol politikaları Fransa'nın ekonomik sorunlarına çözüm bulamayınca halk içindeki desteği hızla azaldı.

Holokost 1933-1945 arasında Yahudilerin Nazi Avrupası'nda gördüğü zulme verilen isim. Genelde 1941 öncesi ve sonrası olarak iki döneme ayrılır. Birinci dönemde Almanya ve daha sonra Avusturya'da çeşitli *antisemit politikalar yürürlüğe girdi. Almanya'da Nürnberg Yasalarından (1935) sonra Yahudiler; devlet memuru olmak, çeşitli meslekleri icra etmek, Almanlarla evlenmek veya devlet okullarına gitmek gibi vatandaşlık haklarından mahrum bırakıldı. Mülkleri ve işyerleri fişlendi; kimi zaman haczedildi. Sürekli olarak Yahudilere karşı şiddet eylemleri gerçekleştirildi. Resmi propaganda, Almanları Yahudilerden nefret etmeye ve korkmaya yönlendirdi. Amaçlandığı üzere sonuç, toplu göç oldu. II. Dünya Savaşı başlamadan Almanya ve Avusturya'daki 500 binlik Yahudi nüfusu yarıya inmişti. 1941'den itibaren II. Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen ikinci aşamasında Holokost, Nazilerin işgal ettiği Avrupa topraklarına yayıldı. Bu aşamada kitlesel katliamlar, çalışma ve *toplama kampları işin içine girdi. Özellikle toplama

171 Hollande'nin cumhurbaşkanlığı, 14 Mayıs 2017'de sona ermiştir. (ÇN)

Holokost. Nazilerin Avrupa'yı Yahudilerden temizleme amacının kökünde, Orta ve Doğu Avrupa'daki antisemitizm vardı. Üçüncü Reich'in ilk yıllarından itibaren Yahudiler zulme uğradı. 1941'den sonra bir imha programı başlatıldı ve Doğu Avrupa'daki çeşitli kamplara sistematik katliamlar için gaz odaları yapıldı. Bu kamplarda 4 milyon Yahudi'nin öldüğü tahmin edilmektedir. Ayrıca 1 milyon Yahudi'nin de gettolarda açlıktan ve hastalıktan hayatını kaybettiği düşünülmektedir. Bunların dışında 1 milyonun üzerinde Yahudi de gezici ölüm taburları (Einsatzgruppen) tarafından vurulmuştur.

kampları, "nihai çözüm" (*Endlösung*) denilen Nazilerin sözde Yahudi sorununu gaz odalarında toplu imhalarla sona erdirmesi planının temelini oluşturdu. "Nihai çözüm" planının son evrelerine, 1942'de Wannsee'de düzenlenen Nazi konferansında karar verildi. Konferansta o çirkin plan ve programın detayları belirlendi. Planın yürütücüsü Adolf *Eichmann'dı. Holokost boyunca yaklaşık 6 milyon Yahudi hayatını kaybetti. Polonya'daki 3 milyon nüfustan geriye 1945'te yarım milyondan az bir insan kalmıştı. Romanya, Macaristan ve Litvanya'da da büyük acılar yaşandı. Holokost, Avrupa uygarlığının doğası ve Hıristiyanlığın etkisiyle (Katolik Kilisesi ne olduğunu bilmesine rağmen sesini çıkarmamıştır) ilgili olarak pek çok sorun doğurdu.

Holt, Harold Edward (1908-67) Avustralyalı devlet adamı. Önce Birleşik Avustralya Partisi'ni, daha sonra Liberal Parti'yi temsil etti. 1939'dan itibaren bir dizi makamda bulundu. 1966'da *Menzies'in emekliliğinin ardından başbakan oldu. Görev yaptığı dönem, Avustralya'nın tartışmalı bir şekilde *Vietnam Savaşı'ndaki etkinliğinin arttığı zamanlara denk geldi.

Holyoake, Sir Keith Jacka (1904-83) Yeni Zelandalı devlet adamı. 1930 ve 1940'larda tarım örgütlerinde faal bir çiftçi olan Holyoake, 1932'de parlamentoya girdi. Ulusal Parti'nin lideri (1957) ve başbakan (1960-72) oldu. Pragmatist muhafazakâr gelenekten gelen yetenekli bir siyasetçiydi. Irksal gerilimlerin arttığı yıllarda Yeni Zelanda'yı başarılı bir şekilde yönetti. Siyasetten çekildikten sonra bir dönem Yeni Zelanda genel valiliği yaptı.

Homestead Grevi (1892) ABD'de yaşanan bir iş anlaşmazlığı. Grev, Pittsburgh'un dışındaki Homestead'da faaliyet yürüten Henry Clay Frick'in yönettiği Carnegie

Steel Company ile Demir Çelik İşçileri Karma Birliği arasında kötüye giden ilişkilerin zirvesiydi. Sendika, dezavantajlı yeni bir sözleşmeyi reddederek grev talimatı vermişti. Frick'in fabrikayı korumak için dışarıdan getirttiği 300 *Pinkerton dedektifi ve sendikasız işçi silahlı bir çatışma sonucu püskürtüldü. Çatışmada birkaç kişi hayatını kaybetti. Eyalet valisi, düzeni yeniden tesis etmek adına eyalet milislerini devreye soktu. Sonuçta grev başarısızlığa uğradı. Anarşist Alexander Berkman, Frick'i öldürme girişiminde bulunduktan sonra sendika çöktü. Ayrıca, demir-çelik sanayisindeki sendika faaliyetleri 1930'lara kadar ciddi anlamda zayıf kaldı.

Homo *Bkz.* İLK İNSANLAR.

Honduras

Başkent:	Tegucigalpa
Yüz ölçümü:	112.090 km²
Nüfus:	8.448.465 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Honduras lempirası = 100 sentavo
Dini yapısı:	%97,0 Katolik; %3,0 Protestan
Etnik yapısı:	%90,0 mestizo[171]; %7,0 Amerikan yerlisi; %2,0 siyahi; %1,0 beyaz
Diller:	İspanyolca (resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Orta Amerika'da yer alan bir ülke. Kuzey ve batıda Guatemala ile El Salvador; güneyde Nikaragua'yla sınırı vardır.

172 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

Fiziki Honduras'ın kuzeydoğusunda Karayip Denizi'ne uzun bir kıyısı vardır. Öte yandan güneybatısındaki Pasifik Okyanusu'na bakan kıyı şeridi kısadır. Ülkenin çoğu dağlık ve yoğun ormanlıktır. Toprak genellikle verimsiz ve asitlidir.

Ekonomi Honduras, önceden muz ve kahve ihracatına bağımlıydı. Fakat günümüzde giyim ve araçların kablo tesisatları da önemli bir yere sahiptir. Tarım ürünleri arasında narenciye ve tahıllar bulunur. Şeker ve kereste ürünleri de diğer sanayi kollarıdır. Honduras, yüksek düzeyde eşitsizliklerin olduğu çok yoksul bir ülkedir. Nüfusun yarıdan fazlası yoksulluk çekmektedir.

Tarih Honduras'ın yerlileri melez Kızılderililerdi. Hernando Cortés'in komutanlarından Francisco de las Casas, ilk yerleşimi 1523'te Trujillo limanında kurdu. Honduras, İspanyol sömürge dönemi boyunca idari olarak *Guatemala Genel Kaptanlığı'na bağlıydı.

1821'de bağımsızlık kazanılınca Honduras, kısa bir süre Agustin de Iturbide'nin imparatorluğunun parçası oldu. Daha sonra Orta Amerika Birleşik Eyaletleri'ne (1825-38) katıldı. Honduras'ın ayrı bir devlet olarak bağımsızlığı, Birleşik Eyaletler'in dağıldığı 1838'e dayanır. 19. yüzyılın kalanında ülkeye arka arkaya gelen **caudillo*'lar hâkim oldu. Siyasi mekanizmanın iyileşmesi 20. yüzyılda yavaş yavaş gerçekleşti. Askeri diktatörler, sivil devlet başkanlarından daha önemli bir konumda olmaya devam etti. Ancak 1957'de Ramón Villeda Morales'in seçilmesi geleceğe dair umut aşıladı. Ardından bu iyimserlikte acele edildiği ortaya çıktı. Morales meclisten geçirmeye çalıştığı reform programını yürürlüğe sokamadan Honduras ordusu tarafından devrildi. 1969'da ülke, El Salvador'la bir sınır savaşına girince ordunun konumu daha da sağlamlaştı. 1982'de ABD destekli yeni bir anayasa, demokratik faaliyetin artırılması amacını taşıyordu. ABD desteği karşılığında Honduras, *Nikaragua'nın "Kontra" isyancılarına üs sağladı. 1985'te

yeni devlet başkanı José Azcona (1985-90) "Kontra" isyancılarının faaliyetlerini durdurma ve ordunun gücünü azaltına tehdidinde bulundu. Buna karşın Honduras, ekonomik olarak ABD'ye bağımlı kalmıştı. 1989'da ABD desteğiyle Rafael Callejas devlet başkanı oldu. Callejas, ekonomik sarsıntılar ve sol gerilla eylemleriyle karşı karşıya kaldı. Güvenlik güçleri neredeyse tamamen denetimden çıkmıştı. IMF ve Dünya Bankası'nın yardım kredilerine rağmen, 1990'da başlatılan hükümetin ekonomik yapılanma planı düşmanlık doğurdu. Bu durum, 1992'de toplumsal huzursuzluk ve siyasi istikrarsızlığa yol açtı. Eylül'de El Salvador'la geçmişten gelen sınır anlaşmazlığı Uluslararası Adalet Divanı'nın verdiği hükümle çözüldü. Kasım 1993 devlet başkanlığı seçimlerinde Callejas'a muhalefet eden Carlos Roberto Reina seçildi. Yeni hükümetin ilân ettiği öncelikler, ekonomi ve ordunun siyasetteki etkisinin azaltılmasıydı. 1998'de Mitch Kasırgası, ülkeye büyük zarar verdi. Reina'nın arkasından Carlos Roberto Flores (1998-2002) ve Ricardo Maduro Joest (2002-06) devlet başkanı seçildi. 2009'da Maduro'nun halefi José Manuel Zelaya Rosales, neden olduğu anayasal krizin sonucunda askeri bir darbeyle devrildi. 2010'da yapılan seçimlerde Porfirio Lobo Sosa devlet başkanlığına geldi. 2014'te görevi Juan Orlanda Hernández devraldı.

Honecker, Erich (1912-94) Doğu Alman komünist devlet adamı, devlet başkanı (1976-89). 1971'de Sosyalist Birlik Partisi'nin genel sekreteri olarak atandı. 1973'te Doğu Almanya'nın fiilen lideri oldu. Üç yıl sonra devlet başkanlığına (Devlet Konseyi başkanlığı) geldi. Baskıcı rejimi, Sovyetler Birliği'ne derin bağlılığıyla dikkat çekiyordu. Honecker, bir dizi demokrasi yanlısı gösterinin ardından 1989'da görevden alındı. 1992'de tutuklanmasına karşın, sağlık durumu nedeniyle kendisine yöneltilen kasıtsız cinayet ve zimmetine para geçirme suçlamaları düşürüldü.

Hood, Samuel, I. Vikont Hood (1724-1816) Britanyalı amiral. Yedi Yıl Savaşı, Amerikan Bağımsızlık Savaşı ve Fransız Devrimi savaşlarında görev yaptı. 1741'de donanmaya giren Hood, 1756'da kaptanlık rütbesine terfi etti. 1759'da sert bir çarpışmanın ardından bir Fransız fırkateyni ele geçirdi. 1780'de tuğamiral rütbesiyle Batı Hint Adaları'na giderek Lort *Rodney'in altında komutan muavinliği yaptı. Burada taktiksel hünerlerini gösterdi ve iki yıl sonra Dominika yakınlarında Fransız donanmasının yenilgiye uğratılmasında önemli bir rol oynadı. Fransız Devrim Savaşları'nda Akdeniz'deki Britanya filosunun komutanlığını yaptı.

Hoover, Herbert Clark (1874-1964) ABD'li Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, 31. ABD başkanı (1929-33). İlk kez, I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında ABD ve Avrupa'da gıda üretimi/dağıtımının örgütlenmesi çabasıyla öne çıktı. Başkanlığında Büyük Buhran'ın uzun vadeli sorunlarıyla karşı karşıya kaldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yardım işlerine geri dönerek savaş sonrası kıtlık tehdidini savuşturmak için gıda ikmali koordinatörlüğü yaptı.

Hoover, J. Edgar (John Edgar Hoover) (1895-1972) ABD'li avukat ve FBI direktörü (1924-72). 1920'ler ve 1930'larda direktörlük görevine organize suçlarla mücadele ederek başladı. FBI'nın etkin ve bilimsel bir emniyet teşkilatı olarak yeniden örgütlenmesinde önemli işler yaptı. Fakat McCarthy döneminde teşkilatın oynadığı rol ve 1960'lardaki gerici siyasi duruşu nedeniyle eleştirildi.

Hopewell kültürleri ABD'nin doğusunda yaşamış bir grup birbiriyle ilişkili kültürlere (yak. MÖ 500-MS 500) verilen isim. Koni şeklinde mezar höyükleriyle bilinirler. Bu tipte höyüklerin en gelişmişi Ohio'da olup genelde çeşitli şekillerdeki toprak tahkimatlarıyla ilişkilendirilirler. En ünlü olanı Ohio'daki 213 metre uzunluğa sahip Adams County Büyük Yılan Höyüğü'dür.

hoplit Antik Yunan şehirlerinin yurttaş askerlerine verilen isim. Her biri kendi pusatını (Yunanca *hopla*) temin etmek durumundaydı. Bu silah ve zırhlar arasında 2,7 metrelik mızrak, kısa kılıç, geniş yuvarlak kalkan, göğüslük ve baldır zırhı (dizlik) bulunuyordu. Safları sıkı falanj diziliminde savaşıyorlardı. Yunanistan'ın ovalarında yüksek başarı sağlıyorlardı. Fakat engebeli arazide hızlı hareket eden hafif piyadelere karşı zaafları vardı. *Sparta'nın profesyonel hoplitleri, MÖ 371'de Tebler tarafından mağlup edilene dek klasik zamanların en önde gelen birlikleriydi.

Horn, Filips van Montmorency, Graaf van (veya Hoorn Graaf van) (yak. 1524-68) Flaman asker ve devlet adamı. Hem İmparator V. *Karl'a (Şarlken) hem de İspanya hükümdarı II. *Felipe'ye uzun yıllar boyunca başarıyla hizmet etti. Fakat Hollanda'daki naiplik konseyinin bir üyesi (1561-65) olarak beraber çalıştığı Lamoral *Egmont'a benzer bir muhalefet çizgisi izledi. 1566'da Tournai'de Kalvinistlerle saf tutmasına karşın daha sonra naibin emrine uyarak Brüksel'e döndü. Aynı yılın sonlarında I. *Willem'in (Sessiz Willem) İspanyollara karşı silahlı direniş planını reddederek Weert'teki evine çekildi. 1567'de Alba Dükü Fernando Alvarez de *Toledo, Horn'u yakalayarak Troubles Konseyi'nde vatan hainliği ve sapkınlıktan mahkûm ettirdi ve boynunu vurdurdu.

Horthy de Nagybánya, Nikolaus (1868-1957) Macaristan naibi. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya-Macaristan donanmasına komuta etti. 1919'da muhalefet tarafından Béla *Kun'un komünist rejimini yıkmak üzere bir ordu kurması istendi. Ocak 1920'de Macaristan Parlamentosu, monarşiyi yeniden getirme yönünde görüş bildirerek Horthy'yi naip seçti. Bu görevi sürdürmesine karşın sürgündeki Macar Kralı IV. Karl'ın *Habsburg çıkarlarını destekleme girişimlerinin hepsine engel oldu. Fiilen bir diktatörlük kurdu. Macaristan'ın II. Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında savaşa girmesini kabul etti ve Sovyetler Birliği'ne savaş açtı. Ancak 1944'te Müttefikler'le ayrı bir barış yapma çabası başarısızlığa uğradı. 1944'te Almanlar tarafından hapse atıldı ve ertesi yıl Müttefiklerce serbest bırakıldı.

Hosa Savaşları (1779-1879) Hosa halkı ile Cape Kolonisi'nin doğu kıyıları boyunca (Great Fish ve Great Kei Nehirleri arasında) yerleşmiş Hollandalı ve Britanyalı koloniciler arasında yaşanan savaşlar. 1811'de Avrupalılara yer açmak için Hosa halkının yaşadığı toprakları boşaltma politikası uygulanmaya başladı. Bir yıl süren çarpışmaların (1818-19) ardından 4000 civarında Britanyalı kolonici Great Fish Nehri boyunca yerleştirildi. Ancak koloniciler, yerleşim sınırlarını doğuya doğru zorlamaya başlayınca direniş büyüdü ve misilleme olarak kolonicilerin büyükbaş hayvanları yağmalandı. 1834-1835 arasında gerçekleşen savaş, kolonicilere 60 bin büyükbaş hayvan kazandırdı. Arkasından 1846'dan 1853'e kadar uzun bir çatışma dönemi geldi. 1877-1879 savaşında koloniciler bu kez 15 bin büyükbaş, 20 bin küçükbaş hayvan elde etti. Elmas tarlalarından dönen kabileler, topraklarını kazanmak adına giriştikleri bu son mücadeleden başarısızlıkla çıktı. Sonuçta Hosa topraklarının tamamı, Avrupalı kolonicilerin Cape Kolonisi bünyesindeki çiftliklerine katıldı.

Hoşgörü Bildirgeleri (İngilizcesi Declarations of Indulgence) İngiltere hükümdarları II. Charles ve II. James tarafından, dini hoşgörü kapsamında yayımlanan dört adet beyannameye verilen isim. II. Charles'in bildirgeleri 1662 ve 1672'de çıkarıldı. Bildirgelerde Katoliklere ve muhalif Protestanlara karşı ceza yasaları askıya alınıyordu. Ancak Parlamento'nun itirazı üzerine iki girişim de boşa düştü. II. James, 1687 ve 1688'de benzer bildirgeler ortaya koydu. İkincisi, Yedi Piskopos davasına giden süreci başlattı: II. James, söz konusu bildirgenin bütün kiliselerde okunması gerektiğinde ısrarcıydı. Bunu

reddeden bir muhafazakâr kıdemli papaz, Başpiskopos Sancroft ve altı piskopos fitnecilik suçlamasıyla yargılandı ve beraat etti. Davada verilen hüküm, halkın desteğini aldı ve arkasından yaygın protesto eylemleri ve başkaldırılar başladı. Daha sonra aylar içinde 1688 *Şanlı Devrimi geldi.

Hoşgörü Yasası (İngilizcesi Toleration Act) (1689) Anglikan Kilisesi'nin otoritesini veya öğretisini tanımayan Protestanlara İngiliz Parlamentosu'nun ibadet özgürlüğü tanıması olayı. Bağlılık yemini etmeleri ve *Otuz Dokuz Madde'yi kabul etmeleri koşuluyla söz konusu muhalif Protestanların kendi papazları, öğretmenleri ve ibadet yerleri olmasına izin veriliyordu. Muhalifleri devlet memuriyetinden mahrum bırakan *Sınav Yasaları yürürlükte kalsa da yıllık tazminat yasaları sayesinde 1727'den itibaren yerel makamlarda görev almaları mümkün oldu. Katolikler ise Hoşgörü Yasasının kapsamına alınmadı ve ceza yasalarının uygulanmadığı durumlara bel bağlamak zorunda kaldı.

Houphouët-Boigny, Félix (1905-93) Afrikalı devlet adamı. 1944'te Afrikalıları Avrupalı tarımcılara karşı korumak için oluşturulan Afrika Tarım Birliği'nin kurucularından biriydi. Fransa Meclisi'nde (1945-59) *Kotdivuar'ı (önceden Fildişi Sahili) temsil etti. 1946'da Kotdivuar Demokrat Partisi'ni kurdu. Başta Komünist Parti'yle ittifak kursa da 1950'de bu ittifakı bozdu. Ülkesinin ekonomisini inşada Fransızlarla işbirliği yaptı. 1958'de Kotdivuar'a bağımsızlık önerildiğinde *Fransız Milletler Topluluğu bünyesinde özerklik mücadelesi verdi ve başarılı oldu. 1960'ta Kotdivuar devlet başkanı oldu. Bu dönemde tek partili devlet vardı. Félix'in uluslararası politikaları oldukça ılımlıydı. Öte yandan Fransa'yla yakın ilişkileri devam ettirdi. Mayıs 1990'da muhalefet partilerinin faaliyet yürütmesine izin verildi. Aynı yılın sonlarında yapılan seçimlerde Félix, yeniden devlet başkanı oldu. 1993'teki ölümünün ardından devlet başkanlığı görevini Henri Konan Bedie devraldı.

Houston, Samuel (1793-1863) ABD'li komutan ve devlet adamı. Houston, bir süre Çerokilerle birlikte yaşadı. 1814'te Andrew *Jackson komutasındayken Kriklere karşı kazandığı başarılarla halk kahramanı mertebesine erişti. 1835-1836'da Teksas ayaklanmacılarının komutanı olarak *San Jacinto Muharebesi'nde *Santa Anna'yı yendi ve esir aldı. Böylece Teksas'ın bağımsız olmasını sağladı. Teksas Cumhuriyeti'nin iki defa başkanlığını (1836-38, 1841-44) üstlendi. Teksas, Birleşik Devletler'e katıldıktan sonra 1847-1859 arasında Senato'da görev yaptı. 1859'da halk arasındaki desteği sayesinde vali seçilmesine karşın 1861'de Teksas, *Konfederasyon'a katılınca Houston sürgün edildi.

Hoysala Başta Cayn, daha sonra Hindu olan bir Hint hanedanı. Yaklaşık 1006-1346 arasında Dekan Yaylası'nın güneyine hâkim oldu. Hanedan, Dwarasamudra'daki (Karnataka eyaletindeki Maisur'un yakınlarında) başkentinden ülkeyi yönetti. Yağmacı dağ beylikleri olarak ortaya çıkan Hoysalalar, daha sonra Maisur eyaleti olacak bölgede egemenlik kurdu.

Howard, Catherine (yak. 1521-42) VIII. Henry'nin beşinci eşi. Henry, 1540'ta Anne'yle (Cleves) boşanmasından kısa bir süre sonra onunla evlendi. Bu evlilik, muhtemelen Catherine'nin hırslı akrabalarının teşvikiyle gerçekleşmişti. Catherine, sadakatsizlikle suçlandı ve itirafı üzerine 1542'de boynu vuruldu.

Howard, John (1726-90) Britanyalı hayırsever ve hapishane reformcusu. 1773'te Bedford Hapishanesi'ndeki korkunç koşullara tanık olunca Britanya'daki hapishaneleri gezmeye başladı. Ertesi yıl sürecin sonunda temizlik standartlarını belirleyen iki yasa çıkarıldı. *The State of*

Prisons in England and Wales[173] (1777) isimli eseri, hapishanelerin tasarımı ve yönetimine dair iyileştirme yapılmasını amaçlayan hareketlere ivme kazandırdı.

Howard, John (Winston) (1939-) Avustralyalı Liberal Parti üyesi devlet adamı, 1996'dan itibaren başbakan. 1974'te milletvekili seçildi ve federal hazine bakanlığı (1977-83) başta olmak üzere kabinede çeşitli görevlerde bulundu. Muhalefetteki Liberal Parti'nin iki kez liderliğini yürüttü (1985-89, 1995-96). Daha sonra koalisyon hükümetine başbakan (1996-2007) oldu.

höyük (veya tümülüs) Bir mezar üstünde yükselen toprak tümseğe verilen isim (eğer taştan yapılmış ise "taş mezar" terimi kullanılır). Bu türdeki tümsek mezarlar *Neolitik ve *Tunç Çağlarında Avrupa ile Orta ve Güney Asya'da sıkça görülmektedir. Daha sonraki çağlarda başka yerlerde de ortaya çıkmıştır. Dünyanın kalanında bu mezarlara pek rastlanmaz.

Höyükçüler (İngilizcesi Mound-builders) Yaklaşık MÖ 1000'den itibaren Ohio ve Illinois'te daire şeklinde eşyalarla donatılmış höyükler inşa eden Amerikan yerlisi kabilelere verilen isim. Bu yapılar, şekil ve işlev olarak Avrupa'daki höyüklere benziyordu. Birkaç yüzyıl sonra (yak. MS 700) Mississippi Havzası'nda tapınaklara destek oluşturması adına (muhtemelen ayinsel toplantılar için) daha büyük ve daha karmaşık höyükler yapıldı. Höyüklerin çoğu dikdörtgen şeklinde ve genellikle Illinois'teki Cahokia'da büyük gruplar halinde inşa edilmiş olmasına karşın Ohio eyaletindeki Adams County'de 400 metre uzunluğundaki yılan höyüğü gibi daha ilginç olanları da vardı. Sözü edilen höyüklerin Meksika'dan esinlenerek inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Hruşçov, Nikita (Sergeyeviç) (veya Nikita Kruşçev) (1894-1971) Sovyet devlet adamı, SSCB başbakanı (1958-64). Ukrayna'da doğan Hruşçov, Stalin'in ölümünden sonra 1953-1964 arasında SSCB Komünist Partisi genel sekreterliği yaptı. 1956'da başlayan Stalin'den kopuş programında öncü bir rol oynadı ve Stalin'i kınayan tarihi bir konuşma yaptı. 1958'de Bulganin'den başbakanlık (Bakanlar Kurulu Başkanlığı) görevini devraldı. 1962'de Küba Füze Krizi'nde ABD'yle savaşın eşiğine geldi. Ekonomik yardım ve sınırlar konusunda Çin'le çatışmalar yaşadı. Esas olarak Çin'e düşmanlığından dolayı iki yıl sonra Brejnev ve Kosıgin tarafından devrildi.

Hsia *Bkz.* XIA.

Hsiung-nu *Bkz.* ŞİONGNU.

Hua Guofeng (veya Hua Kuo-feng) (1920-2008) Çinli devlet adamı. Hua, 1968-1975 arasında arka arkaya kilit görevlerde yer aldı. 1976'da *Zhou Enlai'nin ölümünden sonra başbakan vekili oldu. *Dörtlü Çete'yi bertaraf ederek *Mao Zedong'un yerine merkez komite başkanı oldu. 1980'de başbakanlıktan, 1981'de merkez komite başkanlığından istifa etti. 2002'ye kadar Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeliğini sürdürdü.

Hudson's Bay Company 1670'te II. Charles tarafından Kanada'nın devasa kuzeybatı bölümünü (Rupert Toprakları) yönetme ve burada ticaret yapma ruhsatıyla Prens *Rupert ve 17 diğer başka kişiye verilen bir şirket. Kürk ticaretinden büyük kârlar elde edilmesine karşın 1763'e kadar Şirket, Fransızların rekabet ve askeri saldırı tehdidi altındaydı. 1787'den itibaren kürk ticareti egemenliği için North-West Company'yle şiddetli çatışmalara girildi. Bu çatışma 1821'de iki şirketin birleşmesiyle sona erdi.

173 İngiltere ve Galler'deki Hapishanelerin Durumu. (ÇN)

hue and cry[174] Ortaçağ İngilteresi'nde bir kişinin bir şüpheliyi kovalarken bağırarak yardım istemesine verilen isim. Çağrıyı duyan herkes, yasal olarak takibe katılmak zorundaydı. Aksi takdirde ağır cezalar veriliyordu. Ayrıca bu çağrının yanıltıcı bir şekilde yapılması da suç oluşturuyordu. 1285'te sistem, I. Edward'ın polislik işlerini düzenlediği Winchester Nizamnamesi'yle resmiyet kazandı. Bir şüpheli tutuklanırken halkın polise yardımcı olma yükümlülüğü kâğıt üzerinde günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

Huerta, Victoriano (1854-1916) Meksikalı devlet adamı ve general. 1912'de federal kuvvetler komutanı olarak atanan Huerta, Francisco *Madero'ya yönelik düzenlenen darbeye önderlik ederek Meksika devlet başkanı (1913-14) oldu. Siyasi muhaliflere işkence ve suikastın olağan hale geldiği acımasız bir diktatörlük kurdu. Hem Meksikalı muhaliflerinin hem de ABD'deki Woodrow *Wilson hükümetinin desteklediği ihtilalci askerlerden gelen baskı sonucunda istifa etmek durumunda kaldı. 1915'te iktidarı yeniden ele geçirme girişimi, ABD-Meksika sınırını geçmeye çalışırken ABD ajanları tarafından yakalanınca başarısız oldu.

Hughes, William Morris (1862-1952) Avustralyalı devlet adamı. 1901'de İşçi Partisi'nden Temsilciler Meclisi'ne girdi. 50 yıldan fazla süre milletvekilliği yaptı. 1915-1923 arasında Avustralya'nın başbakanıydı. 1916'da bölünene kadar İşçi Partisi'ni temsil etti. 1917'de Milliyetçi Parti'nin kurulmasında rol aldı ve 1923'e kadar Parti'nin liderliğini yürüttü. Bu tarihte Milliyetçi Parti'yle koalisyon kuran Taşra Partisi onunla çalışmayı reddedince görevi bıraktı. 1929'da sanayi ilişkileriyle ilgili bir meselede İşçi Partisi'ne destek vermesi üzerine Milliyetçi Parti'den atıldı. 1941-1943 arasında önderi olduğu Birleşik Avustralya Partisi, 1944'te *Menzies tarafından Liberal Parti'ye dönüştürüldü. Hughes de bu partinin hükümet dışı üyelerinden biri oldu.

Hugenot 16. ve 17. yüzyıllarda *Calvin'in inançlarını benimseyen Fransız Protestanlara verilen isim. 1561'e gelindiğinde Fransa'da 2000 Kalvinist kilise vardı. Hugenotlar, devlete tehdit oluşturuyormuş gibi duran bir siyasi hizip olmuştu. Bunun üzerine Hugenotlara yönelik zulüm başladı. Hugenotlar, *Fransız Din Savaşları'nda Katolik düzene karşı sekiz içsavaşta savaştı. 1598'de *Nantes Fermanı'yla IV. *Henri, Hugenotlara ibadet özgürlüğü ve "devlet içinde bir devlet" verince zafer kazanmış oldular. Başta tüccarlar ve nitelikli zanaatkârlardan olmak üzere Hugenotlara katılım arttı. Daha sonra gruba tekrar zulmedilmeye başlandı. 1627'de direnişlerinin merkezi La Rochelle kasabasıydı. *Richelieu hükümeti, bir yılı geçen bir kuşatmanın ardından kasabayı ele geçirdi. 1685'te Nantes Fermanı geri çekildi. Binlerce Hugenot; İngiltere, Hollanda, İsviçre ve Brandenburg'a kaçtı. Kimisi de Kuzey Amerika ve Ümit Burnu gibi çok daha uzak bölgelere yerleşti. Bütün bu ülkelerde zanaatkârlıkları ve ticari yetenekleriyle (başta ipek dokumacılığı ve gümüşçülük) faydalı oldular.

Hu Jintao (1942-) Çinli devlet adamı, devlet başkanı (2003- [175]). 1965'te Çin Komünist Partisi'ne katılarak Guizhou ve Tibet eyaletlerinde görev yaptı. Daha sonra 1992'de Politbüro üyesi oldu. Komünist Partisi genel sekreterliği görevini (2002-12) *Jiang Zemin'den devraldı. Aynı zamanda Çin devlet başkanı (2003-13) Merkez Askeri Komisyonu (2004-13) başkanı oldu. Bütün bu görevleri *Xi Jinping'e devretti.

Hukbalahap Filipinler'de kökleri savaş öncesi Luzon'un merkezindeki *barangay*

174 Ortaçağ İngilteresi'ndeki bağlamından ayrı olarak "feryat" olarak çevrilebilecek bir eylem. (ÇN)

175 Hu Jintao'nun başbakanlığı 14 Mart 2013'te sona ermiştir. (ÇN)

(köy) ve toprak kiracısı örgütlerine dayanan köylü direnişi. Luis Taruc'un önderliğinde hareket, II. Dünya Savaşı'nda solcu bir gerilla örgüt olan Japon Karşıtı Halk Ordusu'na dönüştü. Örgüt, Japonlara olduğu kadar Filipinli toprak sahibi seçkinlere ve onların ABD'li destekçilerine de karşıydı. 1943'ten itibaren Japonlara yönelik faaliyetler hız kazandı. "Huklar", savaşın sonuna gelindiğinde Luzon'un büyük bir kısmında hâkimiyet kurmuştu. Fakat gruba parlamentoda temsil hakkı tanınmadı. Hukbalahap da Manila hükümetine karşı açıktan isyan etti. 1950-1954 arasında devlet güçleri, örgütü tamamıyla ortadan kaldırdı.

Hume, David (1711-76) İskoç filozof, iktisatçı ve tarihçi. Bilgide kesinliğin imkânsız olduğunu öne süren bir felsefeye sahipti. Fikirlerin doğuştan edinilmediği, sadece bir dizi öznel duygudan ibaret olduğu; aklın bütün verilerinin tecrübe yoluyla kazanıldığı konusunda John Locke'yle aynı fikirdeydi. Felsefi mirası, özellikle 20. yüzyıl ampirik filozoflarının eserlerinde görülmektedir. Hume, ekonomide merkantilizmi eleştirdi, Adam Smith gibi iktisatçıların fikirlerini önceden dillendirdi. Başlıca eserleri *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* (1739-40) ve beş ciltlik *History of England*[176] (1754-62) kitabıdır.

Hume, John (1937-) Kuzey İrlandalı siyasetçi, Sosyal Demokrat ve İşçi Partisi'nin lideri (1979-2001). 1998'de Kuzey İrlanda'daki barış müzakerelerindeki rolü nedeniyle David *Trimble'yle birlikte Nobel Barış Ödülü aldı.

Humeyni, Ruhullah (veya Ayetullah Humeyni) (1900-89) İranlı Şii önder. 16 yıllık sürgünün ardından 1979'da İran'a dönerek şahı deviren İslam devrimine önderlik etti. Köktenci bir İslam cumhuriyeti kurdu. 1979'da ABD Büyükelçiliği'nin İranlı öğrenciler tarafından ele geçirilmesini destekledi. 1980-1988 arasında İran-Irak Savaşı'nı yılmadan devam ettirdi. 1989'da *Şeytan Ayetleri* kitabının yazarı Salman Rushdie'yi kınayan bir fetva yayımladı ve öldürülmesi için ödül koydu. Bu hareketi Batı'da eleştirilere neden oldu. 1998'de İran hükümeti fetvadan desteğini çekti.

hundred 10. yüzyıl ile bölge konseylerinin kurulduğu Yerel Yönetim Yasası (1894) arasında İngiltere'de **shire*'nin alt kurumlarından biri. *Hundred* toprakları, muhtemelen 100 hidelik (bir toprak ölçü birimi; bulunduğu yere göre 25 ila 50 hektar arasında değişiyor, bir aile ve tebaasını geçindirmeye yetecek şekilde hesaplanıyordu) birimler temelinde geliştirildi. Her *shire* bu alt kurumlara sahip değildi. *Danelaw'daki karşılıkları *wapentake*; Kent'teki *lathe*; Yorkshire'deki *riding*; Sussex'teki *rape* idi. Mülk sahiplerinden oluşan *hundred* mahkemeleri ayda bir toplanarak savunma, özel dava ve vergi konularıyla ilgileniyor, kraliyet yargıçları için iddianame hazırlıyordu. *Hundred* muhafızları ise şeriflerin emirlerini icra ediyordu. Öte yandan taşra polisleri de asayişi sağlıyordu.

Hunlar MS 370 civarında Güneydoğu Avrupa'yı istila eden ve *Ostrogotları fetheden, binicilikleriyle ünlü kırsal göçebeler. 376'da *Vizigotları Roma topraklarına sürdüler. 4. yüzyılın başlarında bizzat batıya yürüdüler. *Vandalları ve diğer kabileleri batıda Galya, İtalya ve nihayetinde İspanya'ya doğru sürdüler. *Attila (434-53) önderliğinde Balkanlar'ı ve Yunanistan'ı yakıp yıktılar. Sonunda 451'de *Katalon Çayırı'nda Aetius komutasındaki Romalılar ve Vizigotlar tarafından yenilgiye uğratıldılar. Ancak bu, ertesi yıl İtalya'yı yağmalamalarını engelleyemedi. Attila'nın ölümünden iki yıl sonra nerede olduğu tespit edilemeyen Nedao Nehri yakınlarında nihai olarak mağlup edildiler. Hunlar, bu tarihten sonra önemini yitirdi. Ak Hunlar, Baktriya'yı ve

176 İngiltere Tarihi. (ÇN)

Hazar Denizi'nin batısındaki toprakları işgal etti ve *Sasani egemenliğine karşı kuvvetli saldırılar gerçekleştirdi. 484'te Firuz'u mağlup ederek öldürdüler. Ancak daha sonra güneye geçerek Hindistan'ın kuzeyinde *Guptalara karşı bir imparatorluk kurdular.

Hunt, Henry ("Hatip Hunt" olarak da bilinir) (1773-1835) Britanyalı siyasi reformcu. Pek çok diğer meselenin yanında yetişkinlerin tamamına seçme hakkı tanınmasını ve gizli oy usulünü savunmuştur. Olağanüstü bir hatip olan Hunt, Ağustos 1819'da Manchester'deki Saint Peter's Fields'de (*Peterloo Katliamı) toplanan büyük kalabalığa konuşma yaptı. Bundan dolayı iki yıl hapse mahkûm edildi. 1830-1833 arasında Preston'dan Radikal Parti milletvekilliği yaptı.

Huron (veya Wyandot) Huron Gölü'nün kuzeydoğusunda yaşayan beş İrokualı Kızılderili gruptan oluşan bir konfederasyon. Kendilerini Wyandot veya Wendat ("yarımada halkı") olarak isimlendiren Huronlar, bugün Quebec (Kebek) ve Oklahoma'da yaşamlarını sürdürmektedir. Fransız kâşif Samuel de Champlain, 1615'te bu insanlarla ilk karşılaştığında onlara Huron ("Kıl kafalı kabadayılar") ismini vermiştir.

Hus, Jan (veya John Huss) (yak. 1372-1415) Bohemyalı din reformcusu. Prag'da vaizlik yapan ve *Wyclif'in görüşlerinin sıkı bir destekçisi olan Hus, Kilise'nin düşmanlığını kazanarak 1411'de aforoz edildi. 1414'te yargılandı ve yakıldı. Şehit olarak görülen Hus'un müritleri (Hussitler), *Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdikleri silahlı ayaklanmayla imparatorluk ordusuna bir dizi yenilgi tattırdı.

hümanizm İnsanların evrenin merkezi olarak görüldüğü entelektüel bir hareket. Hümanizmin sistematik bir teorisi olmasa da insanların tek başına gerçek değer ölçüsünü yarattığı iddiasında olan herhangi bir dünya görüşü hümanist olarak tanımlanabilir. Hümanizm ile dini düşünce arasındaki ilişki karmaşıktır. Fakat hümanizm, insanın kusursuzluğuna olan inancı dolayısıyla ilk günah öğretisiyle çelişmektedir. Bu açıdan hümanizmin; insanlığın amacının her şahsın bireysel doğasını yaratarak kendini tatmin etmesi olduğu düşüncesi olarak tanımlanabilecek bireycilikle ve toplumsal ilerlemenin mümkün olduğu inancıyla da bağlantısı vardır.

Tarihsel olarak hümanizm, ilk defa 15. yüzyılda *Rönesans döneminde insanlığın amacının her şahsın bireysel doğasını yaratarak kendini tatmin etmesi olduğu düşüncesinde ifade edilmiştir. Hümanistler, aslen insani bilimler (gramer, retorik, tarih, şiir ve ahlak felsefesi) üzerine çalışan ve dersler veren Hıristiyan bilginlerdi. Bu çalışmalara Latince ve daha sonra Yunanca ve İbranice metinleri yeniden keşfederek başlamışlardı. Daha sonra Ortaçağ *skolastisizmini reddetmiş, klasik dönemi Batı Avrupa eğitim sistemi ve kültür yapısının temeli haline getirmişlerdir. Bütünsel bir felsefeleri olmamasına karşın dini dogmalar ve soyut akıl yürütme yerine insani değerlerin haysiyetine duyulan heveste birleşmişlerdir.

Matbaanın icadı, hümanist fikirlerin doğduğu yer olan İtalya'dan Batı Avrupa'nın çoğuna yayılmasını sağladı. Thomas *More, *Erasmus ve John Colet, hümanist geleneğe katkıda bulunanlar arasındadır. Bu geleneğin kuşkucu araştırma ruhu, hem *Reformasyon'un hem de bazı yanlarıyla *Karşı Reformasyon'un yolunu açmıştır. *Marx da hümanist olarak tanımlanabilir. 20. yüzyılda hümanizm, din dışı veya dini biçimlerde, varoluşçuluk felsefesinde vücut bulmuştur.

Hümayun (1508-56) Hindistan'ın ikinci Babür imparatoru (1530-40, 1554-55). İsminin anlamı "kutlu" olmasına karşın on yıllık diken üstünde hükümdarlığının ardından İran'a sürgüne gönderildi. İmparatorluğunu ancak bir kazada hayatını kaybetmeden kısa bir süre önce geri alabildi.

Hüseyin, Saddam (tam adı Saddam bin Hüseyin et-Tıkriti) (1937-2006) Iraklı cumhurbaşkanı, başbakan, silahlı kuvvetler başkomutanı (1979-2003). 1968'de Baas Sosyalist Partisi'ni yeniden iktidara taşıyan darbede önemli bir rol oynadı. Cumhurbaşkanlığı döneminde muhalefet partilerini bastırdı; orduyu ve cephaneliği güçlendirdi ve kendisini kapsamlı bir kişi kültünün odağı haline getirdi. Yine bu dönemde Irak, İran'la savaştı (1980-88) ve Kuveyt'i işgal etti (1990). 1991 Körfez Savaşı'yla Irak kuvvetleri, Kuveyt'ten çıkarıldı. BM'nin ateşkes koşullarını kabul etmeye zorlanan Saddam Hüseyin, BM müfettişleri ve Britanya'yla işbirliği yapmayınca ABD, Irak'a hava saldırılarında bulundu. Saddam, ayrıca Irak'ın kuzeyindeki Kürt isyancılar ile güneydeki Bataklık Araplarına yönelik cezalandırıcı saldırıların emrini verdi. Irak halkının, BM'nin sürekli yaptırımlarıyla yaşadığı sıkıntılara rağmen Saddam, 1990'larda iktidara tutunmayı sürdürdü. Irak'ın kitle imha silahları geliştirdiğini ve sakladığını öne süren ABD ve Birleşik Krallık, 2003'te *Irak Savaşı'nı başlattı. Bu, kısa sürede Baas rejiminin yıkılmasına yol açtı. Saddam da kaçarak saklanmaya başladı. Aynı yılın sonlarında ABD kuvvetleri tarafından yakalandı ve soykırım ile insanlığa karşı suçlardan yargılandı. Özel bir Irak mahkemesi, 2006'da Saddam'ı insanlığa karşı suçlardan ötürü ölüme mahkûm etti. Saddam Hüseyin, 30 Aralık 2006'da asıldı.

Hüseyin bin Ali (veya Şerif Hüseyin) Arap siyasi önder. Haşimi ailesinin bir mensubu olan Hüseyin, Mekke şerifi ve 1916 Arap İsyanı'nın önderiydi. 1916'da Arap ülkeleri kralı unvanını alsa da Müttefikler, onu yalnızca Hicaz topraklarının kralı olarak tanıdı. Hicaz'ın hükümdarı olduğu dönemde (1916-24), 1919'da, Necid Emiri İbn Suud'la çatıştı. Ekim 1924'te oğlu Ali namına tahttan çekildi. Oğlu Abdullah, Mavera-i Ürdün'ün hükümdarı oldu ve başka bir oğlu I. *Faysal da Irak'ın kraliyet soyunu kurdu.

Hüseyin bin Talal (1934-99) Ürdün kralı (1953-99). Hükümdarlığı boyunca Hüseyin, politikalarında orta yolcu bir çizgi izleyerek hem Batı'yla hem de diğer Arap ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. Ancak 1967'de Altı Gün Savaşı'nda İsrail'e saldırdı ve mağlup edildi. Bu mağlubiyetin sonucunda Batı Şeria ile Kudüs'ün yarısını kaybetti. Ardından Filistin Kurtuluş Örgütü, merkezini Ürdün'e taşısa da 1970'teki kısa bir içsavaştan sonra Filistinliler ülkeden çıkarıldı. 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgalini takiben Hüseyin, iki tarafın arabuluculuğunu üstlendi. Peşinden gelen Körfez Savaşı'nda Ürdün, Irak'a açık destek veren tek Ortadoğu ülkesiydi. Daha sonraki süreçte Ortadoğu'da barışçıl ilişkileri savundu. 1993'te görüştüğü Clinton'un desteğini aldı. 1994'te İsrail'le ilişkileri normalleştiren antlaşmaya imza attı. Aynı yıl İzak Rabin'le görüşmeler gerçekleştirdi. 1995'te Rabin'in cenazesinde devam eden barış sürecinden bahsetti. Tahtı oğlu II. *Abdullah devraldı.

Hüsrev, I. (ö. MS 579) Pers kralı (531-79). Uzun bir sarsıntı döneminin ardından I. Hüsrev'in hükümdarlığı, *Sasani İmparatorluğu'nun zirve noktasını temsil etmektedir. I. Hüsrev; ordu, bürokrasi, aşağı soylular üzerindeki krallık otoritesini tekrar sağlamış, vergi sisteminde reformlar yapmış, savunma tahkimatını ve bayındırlık işlerini yenilemiştir. 540'ta Bizans Suriyesi'ni istila etti ve Antakya'yı aldı. 565'te Batı Türkleriyle ittifak kurarak devletin doğu sınırlarındaki Ak Hun İmparatorluğu'nu yıktı. Ayrıca *Yemen'i ilhak etti. Mezopotamya'nın istilası üzerine Bizans'la yürütülen müzakereler sırasında öldü.

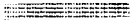
Hüsrev, II. (ö. MS 628) Pers kralı (590-628). Babası Hürmüz'ün devrilmesinden sonra tahta çıktı. Darbeyle tahtından edilen Hüsrev, tahtı yeniden kazanmak üzere Bizans'tan yardım alarak karşılığında Ermenistan topraklarının büyük bir kısmı-

nı verdi. 610'da Edessa ve Caesarae dahil olmak üzere kaybettiği toprakları geri aldı. 611'de *Kudüs'ü fethetti. Burada binlerce Hıristiyan'ı katletti. 616'da aynı anda Mısır'ı istila etmiş, Ankara'yı ele geçirmiş ve Konstantinopolis'i kuşatmıştır. Bizans'ın karşı saldırısı sonucu çekildiği Ktesifon'da suikasta uğradı. İmparatorluğunun kaynaklarını gereğinden fazla vergilendirdi. Devlet, Hüsrev'in ölümünden sonraki on yıl içerisinde *Arap Fetihleri'yle yıkıldı.

hüssar Hafif süvari alayına mensup askerlere verilen isim. Hüssarlar, aslen 1485'te Macaristan Kralı Matyas Corvin tarafından Türklere karşı savaşmak üzere askere alınan atlı birliklerdi. İyi savaşan hafif süvariler pek bulunmadığından diğer ülkeler de kısa süre sonra kendi hüssar birliklerini oluşturmaya başladı. II. *Friedrich (Büyük Friedrich), *Avusturya Veraset Savaşı'nda Prusya'nın hüssarlarının Avusturya'nınkilere üstün olduğunu kanıtladı. 18. yüzyılda Britanya, bazı Alman devletlerinden hüssar getirtti. Amerika'ya yollanan bu hüssarlar, orada Amerikalı vatanseverlerin nefretini kazandı.

Hyde, Edward, I. Clarendon Kontu (1609-74) İngiliz devlet adamı ve tarihçi. Siyasi kariyerine Kısa ve Uzun Parlamentolarda kraliyet karşıtı olarak başladı. Ancak 1641'de Büyük Şikâyet'i desteklemeyi reddederek taraf değiştirdi ve önce I. Charles'e sonra da II. Charles'e danışmanlık yaptı. Ardından II. Charles'le beraber sürgüne gönderildi. *Restorasyon döneminde II. Charles onu lort şansölye yaptı. Kralın uzlaşmacı politikalarını uygulamaya koymasına yardımcı oldu. Kızı Anne, veliaht prens York Dükü James'le evlenince gücünün zirvesine ulaştı. Katoliklere ve muhaliflere yönelik bir dizi yasayı içeren Clarendon Kuralları (1661-65) Edward Hyde'nin (Clarendon kontu) hoşuna gitmese de kralın istekleri doğrultusunda bu kuralların uygulanmasını sağladı. Halk arasında ikinci *Hollanda-İngiltere Savaşı'ndaki felaketten sorumlu tutuldu. 1667'de iktidardan düşünce suçlamalara maruz kalmamak için Fransa'ya kaçtı. *History of the Rebellion*[177] (1702-04'te yayımlandı) eserinde İngiliz İçsavaşı'nı ustalıkla kaleme aldı. Kitap, kralcı bir bakış açısından yazılmış olsa da büyük ölçüde nesnel bir yaklaşım sergilemiştir.

177 İsyanın Tarihi. (ÇN)

I-İ

Ibarra, Francisco de (1539-75) Nueva Vizcaya'yı keşfeden ve orada bir sömürge kurduğu bilinen İspanyol kâşif. Nueva Vizcaya, günümüzde Meksika'da Durango, Chihuahua ve Sonora eyaletinin bir kısmını kapsayan büyük bir bölgedir. Zacatecas gümüş madenlerinden servet edinen amcasının mali desteğiyle Ibarra, Nueva Vizcaya'nın valisi olarak 1560'larda Yeni İspanya'nın kuzey sınırını genişletti. Daha sonra Meksika Şehri'ne döndü.

IBRD *Bkz.* DÜNYA BANKASI.

Iceni Doğu İngiltere'de Roma dönemi öncesi yaşamış bir kabile. MS 43'teki Roma istilasına gelene kadar Iceni kabilesi, kısmen Romalılaştırılmış ve *Cymbeline Hanedanı'nın hâkimiyetine girmişti. Hükümdarları Prasutagus, MS 60'taki ölümüne dek Roma'nın antlaşmalı müttefikiydi. Antlaşma, Roma tarafından bozuldu ve Prasutagus'un dul eşi *Boudicca kabileyi ayaklandırdı. Ayaklanma, vahşice bastırıldı.

IDA *Bkz.* DÜNYA BANKASI.

Iguala Planı (1821) Melezlerin önderi *Iturbide tarafından Meksika'nın Iguala kentinde ilân edilen bağımsız Meksika'ya dair anayasal güvenceler bütünü. Gerilla önderi Vincent Guerrero tarafından da desteklenen plana göre Meksika, VII. Fernando veya başka bir Avrupa prensi hükümdarlığında anayasal bir monarşi olacak, Katoliklik devlet dini yapılacak ve ırkına bakılmadan herhangi bir kimse devlet yöneticisi olabilecekti. Genel Vali Apodaca sürgüne yollandıktan sonra halefi, Córdoba Anlaşması'yla güvencelere onay verdi. Fakat İspanya devleti, koşulları reddetti. 1822'de Iturbide kendisini imparator ilân edince plan suya düştü.

Ikeda Hayato (1899-1965) Japon devlet adamı. Devletin vergi dairelerinde hizmete başladı ve 1945'te Ulusal Vergi Dairesi'nin başkanı oldu. 1947 *Yoşida Şigera hükümetinde maliye bakan yardımcılığı görevinde bulundu. 1949'da Temsilciler Meclisi'ne seçilerek arka arkaya maliye bakanlığı ve uluslararası ticaret bakanlığına geldi. 1950'lerde bir dizi yüksek bakanlık görevinde bulunan Ikeda, 1960-1964 arasında başbakanlık yaptı. Uluslararası ticaretin genişlediği bir dönemde kendisini Japonya'nın ekonomik büyümesini sürdürmeye adadı.

Ilium *Bkz.* TRUVA.

Inkatha Özgürlük Partisi Güney Afrika'da faaliyet gösteren Şef Magosuthu *Buthelezi önderliğindeki bir Zulu siyasi örgütü. Parti, 1975'te Buthelezi tarafından Inkatha hareketi olarak kuruldu. Hareketin kuruluş nedeni, Hosa dili konuşanların hâkim olduğu *Afrika Ulusal Kongresi'ne (ANC) karşı çıkmaktı. *Apartheid* sistemini silahlı mücadele yoluyla yıkmayı amaçlayan ANC'nin aksine Inkatha, beyazların rejimi tarafından kurulan *Bantu yurtları sistemi çerçevesinde Zulu çıkarlarını temsil etmek üzere yola çıkmıştı. 1980'lerin başlarından itibaren iki grup arasında giderek şiddetlenen çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalar, nihai olarak tahminen 5000'in üzerinde insanın ölümüne yol açtı. Inkatha hareketi, 1990'da bir siyasi partiye dönüşerek ismini Inkatha Özgürlük Partisi şeklinde değiştirdi. Inkatha, 1994'te düzenlenen Güney

Afrika'nın ilk çok ırklı seçimlerini başlarda boykot etse de daha sonra katılım gösterdi. Parti, yeni kurulan ulusal mecliste 43 sandalye elde etti; Buthelezi de içişleri bakanı seçildi. 1990'larda Inkatha'nın 1980'li yıllarda etnik gerilimi artırmak ve ANC'ye zarar vermek amacıyla güvenlik güçleri tarafından gizlice fonlandığı ve silahlandırıldığının ortaya çıkması Parti'nin imajını zedeledi. 1999, 2004 ve 2009 seçimlerinde ANC'ye karşı mevzi kaybeden Inkatha, 2004'te muhalefete geçti.

Innocentius, III. (1160-1216) Papa (1198-1216). Papa olarak Kilise'nin reform edilmesinde faal ve etkin bir rol oynadı. *Papalık Devletleri üzerinde yeniden denetim sağladı. *Sicilya'yı kendisine bağladı. Almanya'da papanın imparatorluk tahtına iki rakip adaydan birini seçme hakkını kullanarak Sicilya'daki egemenliğine saygısından dolayı II. *Friedrich'i destekledi. İngiltere'nin iç meselelerine karıştı ve Stephen *Langton'u Canterbury başpiskoposu olarak tanımadığı gerekçesiyle Kral *John'u aforoz etti. Ayrıca *Magna Carta'yı geçersiz saydı. Ayrıca Fransa hükümdarı II. *Philippe'nin bağımsızlığına gem vurmaya çalıştı.

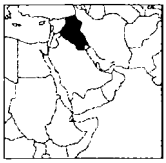
Invergordon Ayaklanması (1931) İskoçya'da Cromarty Firth'teki donanma limanında Britanya'nın Atlantik filosunda görev yapan denizcilerin çıkardığı bir ayaklanma. *Milli Hükümet tarafından dayatılan ağır ücret kesintileri, denizcilerin göreve gitmeyi reddetmesine yol açtı. Kesintilerde küçük bir miktar değişiklik yapıldı. Ancak elinde sterlin bulunduran yabancılar endişeye kapılmıştı. Altın standardını ortadan kaldıran bir yasa apar topar Parlamento'dan geçirilse de pound yüzde 25'in üstünde değer kaybetti. Ayaklanma sona erdi ve denizcilerin elebaşı donanmadan atıldı.

Ioannes, XXIII. (Aziz) (doğum adı Angelo Giuseppe Roncalli) (1881-1963) Papa (1958-63). Papalık döneminde Katolik Kilisesi politikalarını liberalleştirmeye yönelik yoğun çaba sarf etti. Bunların başında yoksullara yardım ve uluslararası barış gibi toplumsal meseleler yer almaktaydı. 2014'te aziz mertebesine yükseltildi.

Ioannes Paulus, II. (Aziz) (doğum adı Karol Wojtyla) (1920-2005) Papa (1978-2005). Bir Leh olarak 16. yüzyıldan beri İtalyan olmayan ilk papaydı. 20. yüzyılın en uzun görevde kalan papası oldu. Diğer papalardan çok daha fazla sayıda papalık misyonuna çıktı. Görev yaptığı dönemde, İkinci Vatikan Konsili'nin (1962-65) ardından savunulan reformların uygulanmasında frene basıldı. Bunların başında, rahiplere ve kilise dışı unsurlara yetki devrini öngören reformlar geliyordu. Kadınların dini makamlara getirilmesi, doğum kontrolü ve eşcinsel birliktelikler gibi konularda Kilise'nin süregelen karşıt tutumunu sürdürdü. 2014'te azizler listesine alındı.

Irak

Başkent:	Bağdat
Yüz ölçümü:	438.317 km²
Nüfus:	31.858.481 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Yeni Irak dinarı = 1000 fils
Dini yapısı:	%63,0 Şii; %34,0 Sünni; %3,0 Hıristiyan veya diğer
Etnik yapısı:	%75,0-%80,0 Arap; %15,0-%20,0 Kürt; Türkmen ve Süryani azınlıklar
Diller:	Arapça, Kürtçe (ikisi de resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği, Bağlantısızlar Hareketi, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)

Bir Batı Asya ülkesi. Kuzeyde Türkiye; doğuda İran; batıda Suriye ve Ürdün; güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt'le sınırı vardır.

Fiziki Fırat Nehri deltasındaki Şattülarap Nehri, güneydoğuda Irak'ı Basra Körfezi'ne açar. Fırat ve onun kolu Dicle, kuzeybatıdan güneydoğuya ülkeyi baştan başa geçerek devasa bir alüvyon birikintisi yaratır. Tuzluluk oranı ve erozyon tehlikesi yüksek olmasa bu bölgeler yaygın bir şekilde ekilebilir olacaktı. Bir zamanlar Mezopotamya olarak bilinen bu topraklar, ilk uygarlıkların doğduğu alanlardı. Ülkenin kuzeyine doğru dağlara ve çöl platolarına rastlanır. Batı kesimleri tamamıyla çöl olup iklim aşırı özellikler taşır.

Ekonomi Irak ekonomisi, döviz gelirlerinin dörtte beşini oluşturan petrol ihracatına bağımlıdır. Diğer sanayi kolları arasında kimyasallar, tekstil ve deri bulunmaktadır. Tarım ürünlerinden tahıllar, pirinç ve sebzeler öne çıkarken çiftlik hayvancılığı da yapılmaktadır. Ekonomik kalkınma; *Irak Savaşı'nın ardından gelen siyasi ve toplumsal istikrarsızlık, geri kalmış altyapı ve yolsuzluk dolayısıyla sekteye uğramıştır.

Tarih *Mezopotamya denilen günümüzde Irak sınırları içinde kalan topraklar, "uygarlığın beşiği" olarak bilinir. Ülke, Arap Fetihleri'nin ardından MS 7. yüzyılda Müslüman bir devlet oldu. 1534'te Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası haline geldi ve I. Dünya Savaşı patlak verene kadar öyle kaldı. Ardından Türkler, Britanya kuvvetlerince Irak'tan çıkarıldı. Britanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki Mezopotamya Seferi'nden sonra ülke İngilizler tarafından işgal edildi. 1920-1932 arasında Irak'a Milletler Cemiyeti mandasında belli sorumluluklar verildi. 1921'de Britanya, Mekke Şerifi *Hüseyin bin Ali'nin oğlu Faysal'ı Kral Faysal olarak tanımayı teklif etti. 1958'de monarşi yıkılana kadar Britanya'nın Irak üzerindeki güçlü etkisi sürdü. 1968 darbesiyle kalan siyasi anlaşmazlıklar da sona erdi. Bu da hızlı bir ekonomik ve toplumsal çağdaşlaşmanın yolunu açtı. Söz konusu sürecin bedeli petrol gelirleriyle karşılanıyor ve gidişatı Baas Sosyalist Partisi'nin genel ilkeleri çerçevesinde belirleniyordu. Pek çok etnik ve dini gruptan meydana gelmiş heterojen bir topluma sahip olan Irak, bünyesindeki *Kürtlerin dönem dönem ortaya çıkan bağımsızlık mücadelelerinden dolayı uzun süredir sıkıntı çekmektedir. Irak, dış politikasındaki iddialı tavrı nedeniyle Arap meselelerinde çoğunlukla dışlanan bir ülke olmuştur. Buna karşın 1980'de Devlet Başkanı Saddam *Hüseyin tarafından Humeyni'nin başında olduğu İran'a karşı başlatılan uzun ve kanlı *İran-İrak Savaşı'nda ülke, daha önce kendisine mesafeli olan Arap monarşilerinden mali destek aldı. 1990'da yaşanan bir sınır anlaşmazlığının arkasından Irak, Kuveyt'i işgal etti ve uluslararası bir kriz çıktı. Bunun sonucunda da BM'nin yaptırımları ve *Körfez Savaşı geldi. Savaş bittikten sonra hem Şii hem de Kürtlerin ülke çapına yayılan ayaklanmaları şiddetli biçimde bastırıldı. Yaptırımların kaldırılmasının şartı olarak BM'nin dayattığı barış koşulları arasında kimyasal ve diğer silahların yok edilmesi, BM denetçilerinin kabul edilmesi ve Irak'ın nükleer kapasitesinin açıklanması vardı. Bu konuda belli bir mesafe kat edilse de 1992'de Irak, BM'nin insani amaçlarla petrol satışlarına yeniden başlanması teklifini reddetti. Zira Irak, büyük fikir ayrılıkları çözülene kadar satışları askıya almıştı. Irak'ın kuzeyindeki bir bölgeye hâkim olan Iraklı Kürtler, 1992'nin ortalarında kendi ulusal meclislerini seçti. 1992-1993'te Irak'ın güneyindeki Şii topluluklara yönelik devletin yeniden başlattığı saldırılar, bölgede Batılı güçlerin bir sınırlanmış bölge ilân etmesine yol açtı. 1994'te Irak'ın kuzeyinde rakip Kürt gruplar arasında çatışmalar başladı. Söz konusu çatışmalar 1995-1996'da da sürdü. Birleşmiş Milletler, Irak'a dayattığı ekonomik yaptırım sürecini uzatmaya devam ediyordu. Diğer yandan Irak da BM'nin Irak petrolü-

nün insani yardım çabalarını desteklemek üzere satılması kararını egemenliğine bir saldırı olarak görüyor ve reddediyordu. 1996'da devlet güçleri, ülkenin kuzeyindeki Kürt kasabalarına saldırı düzenledi. Yanıt olarak ABD de Irak'ın güneyindeki stratejik hedefleri vurdu. Irak'ın BM silah denetçileriyle işbirliğine gitmemesi krizleri daha da çoğalttı. Ayrıca bu tutumu 1998 ve 2001'de Britanya ve ABD'nin hava saldırılarına yol açtı. 2001'in sonlarından itibaren ABD, Irak'a karşı giderek daha sert tavır almaya başladı. Süreç, 2003 *Irak Savaşı ve Saddam rejiminin devrilmesiyle zirveye çıktı. ABD ve başta Birleşik Krallık olmak üzere ABD'nin koalisyon ortakları, işgal kuvvetleri gibi davranarak Irak'ta Saddam'ın arkasından demokratik bir rejim kurulması için bir plan devreye soktu. 2004'te geçiş hükümeti oluşturuldu. Ocak 2005'te de geçici bir meclis seçildi. Bahsedilen meclis, yeni bir demokratik anayasa yazdı. Ekim 2005'teki referandumla bu anayasa kabul edildi. Yeni anayasaya göre Aralık'ta seçimler yapıldı. Mayıs 2006'da Nuri Maliki'nin başında olduğu bir hükümet kuruldu. Ancak Irak'ın iç güvenliği, bir terör ayaklanması nedeniyle tehdit altındaydı. Ayaklanmanın temelinde Sünniler olduğu düşünülse de *El-Kaide desteğinden de şüpheleniliyordu. Dolayısıyla koalisyon güçleri 2011'e kadar ülkede kaldı. 2010'daki seçimlerin tartışmalı geçmesi üzerine hükümetin kurulması sekiz ayı buldu. Sürecin sonunda yine Maliki'nin önderliğinde bir milli birlik hükümeti kuruldu. Irak'ın altyapısı ve ekonomisinin yeniden inşa edilmesi ile daha önce hâkim ama azınlık olan Sünnilerin daha kalabalık Şiilerin güçlü konumuna alıştırılması gibi sorunlar varlığını sürdürüyordu. 2014'ün başlarından itibaren aşırı Sünni cihatçı *İslam Devleti (İD) isimli grup, Irak'ın kuzeyi ve batısında geniş alanların egemenliğini eline aldı. Bunların arasında ülkenin en büyük ikinci kenti Musul da vardı. İslam Devleti, yönettiği bölgelerde katı bir şeriat düzeni uygulamaya başladı. Ayrıca Hıristiyan ve Yezidi topluluklara yönelik vahşi saldırılar gerçekleştirdi. Ağustos'ta İslam Devleti'nin Kürt başkenti Erbil'i ele geçirme ihtimalinden duyulan korku, ABD'nin hava saldırılarına yol açtı. Maliki'nin başbakanlıktan istifası üzerine Haydar İbadi görevi devraldı.

Irak Cephesi (I. Dünya Savaşı) Güney Irak'taki Osmanlı Türklerine karşı Britanya'nın düzenlediği askeri sefer. 1913'te Britanya, İran'ın Abadan petrol sahasını ele geçirmişti. 1914'te savaş patlak verince hem petrol sahalarını hem de Hindistan'a giden yolu koruma sıkıntısı ortaya çıktı. Ekim 1914'te Türkiye savaşa katılınca Britanya ve Hindistan askerleri, Basra'yı işgal etti. Ardından Bağdat'a yürüyen Britanya ordusu, durduruldu ve *Kutü'l-Amare felaketini yaşadı. Şubat 1917'de General Sir Frederick Maude, Kutü'l-Amare'yi tekrar ele geçirdi ve 11 Mart'ta Bağdat'a girdi. Mayıs 1918'de Britanya ordusu tek birlikle Bakü petrol sahalarına ulaştı. Eylül'e kadar işgal altında tutulan Bakü, bu tarihte tekrar Türkler tarafından işgal edildi. Başka bir birlik, Fırat Nehri'nden yukarı doğru ilerleyerek Eylül 1917'de Ramadi'yi ele geçirdi. Bir diğer birlik de Dicle Nehri boyunca Tikrit'e kadar hâkim olduktan sonra Musul üzerine yürüdü. Bu sırada, T. E. *Lawrence'nin örgütlediği ve önderlik ettiği Arap isyancıların yardımıyla General Sir Edmund *Allenby, Mısır'dan kuzeye, Filistin ve Suriye'ye doğru geliyordu. Allenby'nin ilerleyişi, Ekim 1918'de Türkiye'nin askeri anlamda çöküşüyle sonuçlandı. 30 Ekim'deki Mondros Mütarekesi'nin ardından Britanya ordusu, kısa bir süreliğine (Kasım 1918-Ağustos 1919) Bakü'yü yeniden işgal etti. İşgalin amacı *Bolşevikleri petrolden mahrum bırakmak ve kenti *Rus İçsavaşı'nda bir üs olarak kullanmaktı. Britanya, artık Mezopotamya'nın tamamını işgal etmişti. Kısa bir dönem Filistin, Ürdün, Irak ve İran'dan meydana gelen tek bir Britanya dominyonu ihtimali dahi gündeme geldi. Bu fikre göre sözü edilen dominyon, Mısır ve Hindistan'ı birbirine

bağlayarak Bolşeviklere karşı bir duvar görevi görecekti.

Irak Savaşı (Mart-Nisan 2003) ABD önderliğindeki kuvvetler ile Irak arasında gerçekleşen bir savaş. ABD önderliğinde süregelen *Terörle Savaş bağlamında Başkan George W. *Bush, 2002'de Saddam *Hüseyin rejimini devirecek bir askeri harekât tehdidinde bulundu. ABD'ye göre Irak rejimi kitle imha silahları geliştiriyordu. Az sayıda Britanya ve Avustralya birliklerinin desteklediği ABD kuvvetleri, 21 Mart 2003'te BM silah denetçileriyle işbirliği yapmadığı gerekçesiyle Irak'ı Kuveyt üzerinden işgal etti. Ancak BM'nin kendisi bu eylem planına açıktan onay vermedi. Irak ordusu işgalcilere denk bir güce sahip değildi. 9 Nisan'da Bağdat, ABD kuvvetleri tarafından alındı. 14 Nisan'da Tikrit'in düşmesiyle askeri harekât sona erdi. İşgalin adil olup olmadığı ve yasal zemini pek çok tartışmaya yol açtı. Bu tartışmalar özellikle işgale katılan ülkelerde daha da yoğundu. Harekâtın arkasından yaşanan olaylar bu tartışmaları daha da alevlendirdi. Söz konusu olayların başında 2004'te yapılan soruşturmalarda Saddam'ın ne kitle imha silahları sahibi olduğu ne de bu tür silahları üretebilecek kabiliyeti olduğunun ortaya çıkması gelmektedir. Daha genel bir çerçeveden bakıldığında Irak'ta barışçıl, istikrarlı ve demokratik yeni bir rejim kurulması tahmin edilenden çok daha fazla soruna yol açtı. Bu da koalisyonun Irak'taki varlığının 2011'e kadar sürmesini gerektirdi ve halkın bu duruma tepkisi giderek arttı. Koalisyon ortakları, bir tiranı devirdiğini, demokrasi ve özgürlük getirdiğini öne sürerek savaşın haklılığını savunmaya devam etti.

Irangate Skandalı *Bkz.* REAGAN, RONALD.

Irene (yak. 752-803) Bizans imparatoriçesi (780-802). Kocası IV. Leo öldükten (780) sonra devleti oğlu VI. Konstantinos'la birlikte yönetmeye başladı. 790'da Konstantinos, annesini sürgüne yolladı. Kısa süre sonra geri dönen Irene, oğlunu kör ederek hapse attırdı. 802'de Midilli'ye sürülene kadar imparator (imparatoriçe değil) olarak Bizans'a hükmetti. İkonoklastlara (*ikonoklazm ihtilafı) şiddetle karşı çıkıyordu. Bu konudaki kararlı tutumu nedeniyle Ortodoks Kilisesi tarafından azizler listesine alındı.

Irgat Nizamnamesi (İngilizcesi Statute of Labourers) (1351) *Kara Ölüm sonucu İngiliz halkının büyük bir kısmı öldükten sonra çıkarılan bir nizamname. İyice azalan işgücünün pahalanmasını engellemek üzere 1349'da çıkarılan bir fermanın devamıydı. Tüccarlar, zanaatkârlar ve özel mülkü olanlar haricinde 60 yaşın altında olan herkes, salgın öncesi belirlenen ücretler karşılığında çalışmak zorundaydı. Daha yüksek ücret almak adına yeni bir efendi aramak toprak sahibi olmayanlar için suç sayıldı. Nizamname, birkaç yıl boyunca kararlı bir şekilde uygulandı ve büyük huzursuzluğa neden oldu. 1381 *Köylü İsyanı'nda özel olarak hedef alındı.

Irgun (İbranice tam olarak *Irgun Zvai Leumi*, yani "Ulusal Askeri Teşkilat"; bir diğer adı ETZEL) Yahudi devletinin kurulması için mücadele eden bir yeraltı *Siyonist terör örgütü. 1937-1948 arasında Filistin'de Araplara ve daha sonra Britanyalılara karşı faaliyet yürüttü. 1944'ten itibaren Menachem *Begin'in önderliğine geçen örgüt, 22 Temmuz 1946'da Kudüs'teki King David Hotel'i havaya uçurdu. Patlamada 91 kişi hayatını kaybetti. İsrail'in kurulmasıyla amacına ulaşınca örgüt dağıtıldı.

Irigoyen, Hipólito (1850-1933) Arjantinli devlet adamı. Radikal Parti'nin önderlerinden olan Irigoyen, 1916-1922 arasında devlet başkanlığı yaptı. 1918 ve 1919'da düzenlenen bir dizi grev ekonomiyi felce sürükleyene kadar sendikalaşmayı destekledi. Daha sonra aynı kararlılıkla sendika hareketine karşı çıkmaya başladı.

Bir dönem ara verdikten sonra 1928'de ikinci kez seçildi. Bu yıllar Arjantin tarihinin en istikrarsız dönemlerinden biriydi; yolsuzluklar, işçi sınıfının devamlı huzursuzluğu ve geniş bütçe açıklarının üzerine bir de *Büyük Bulıran eklendi. 1930'da Arjantin ordusu devreye girerek Irigoyen'i iktidardan indirdi.

ırk Bir canlı türü içinde bulunan gruplara, halklara, soylara veya çeşitliliklere verilen isim. Fakat tanımıyla ilgili sıkıntılardan ötürü ırk, bilimsel bağlamda pek kullanılmamaktadır.
Irk, bazen insanlığı gerçek veya hayali ortak atalara göre farklı gruplara ayırmak için kullanılmaktadır. Bu türden ayrımlar genellikle ten ve saç rengi ile göz ve burun şekli gibi fiziksel özelliklere dayanmaktadır. Söz konusu özellikler, belli bir grubun coğrafi kökeniyle bağlantılıdır. 19. yüzyılda insanların hangi ırka ait olduğunun kesin bir şekilde saptanabileceğine ve toplumsal ve kültürel farklılıkların ırk temelinde açıklanabileceğine inanılıyordu. 20. yüzyılın başlarında antropolog Franz Boas, fiziksel özelliklere dayanan ırk tespitinin akla yatkın olmadığını iddia etti ve psikolojik farklılıkların kültürel kökenlerine dikkat çekti. Bu yaklaşım çoğu insan tarafından kabul görse de tamamen yanlış ırk teorileri öne süren Naziler, Boas'ın kitabını yaktı. İnsan çeşitliliğine ilişkin çalışmalar hâlâ sürmektedir. Ancak faydalı bir sınıflandırma sistemi olarak "ırk" kavramı çoğunlukla terk edilmiştir.

Irkçılık, insani niteliklerin ve yeteneklerin ırk veya etnik kökenle belirlendiğine ilişkin geçersiz bir düşüncedir. Dini hoşgörüsüzlük gibi ırkçılık da tarih boyunca insanlar arasındaki kavga ve savaşların pek çoğunun nedeni olmuştur. Emperyalist ve askeri üstünlüğe sahip halklar, eylemlerini genellikle fethettikleri veya köleleştirdikleri halklardan üstün olduklarını düşünerek gerekçelendirmiştir. Yunan ve Roma İmparatorlukları kölelerin emeğiyle inşa edilmişti. Britanya İmparatorluğu dahil olmak üzere Avrupa imparatorlukları da *köleliğe ve yerli halkların yok edilmesi ve mülksüzleştirilmesine dayanıyordu. Avrupa'da Yahudiler, yüzyıllarca zulme uğradıktan sonra 20. yüzyılda *Holokost'a maruz kaldı. 1939-1945 arasında Almanlar, 6 milyon Yahudi'yi ortadan kaldırdı. Zira Alman halkı, ırk olarak Aryan olmayanlardan üstün olduğuna inandırılmıştı. 1948'den 1994'e kadar Güney Afrika'da izlenen **Apartheid* politikasıyla siyahi ve beyaz insanlar ayrı tutularak iki grubun karışması engellenmeye çalışıldı. Yüzyılın ikinci yarısında içsavaşlar ve beraberindeki soykırım ve "etnik temizlik" harekâtları; Bosna-Hersek, Sırbistan, Ruanda ve Burundi'de binlerce insanın hayatına mal oldu. Irk kavramı bilimsel anlamda önemini yitirse de ırkçılık, 20. yüzyılda pek çok etnik azınlığa tehdit oluşturmaya devam etti. Öte yandan Britanya'da ve bazı başka yerlerde çıkarılan ırk ilişkileri yasaları, bariz ırk ayrımcılıklarını yasa dışı ilân etmiş ve kültürel ve etnik köken farklılıklarına daha hoşgörülü bir tutum benimsenmesini teşvik etmiştir.

Irk İlişkileri Yasası (İngilizcesi Race Relations Act) (1976) Britanya'da bir yasa. Aynı konuda çıkarılan 1965 ve 1968'deki yasaları fesheden 1976 Irk İlişkileri Yasası, ırk ayrımcılığına ilişkin hukuki temeli güçlendirdi ve 1968'de barınma, işe alım, sigorta ve kredi kurumlarındaki ayrımcılığa getirilen yasakları genişletti. Ayrıca 1977'de Yasa kapsamında, ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve Britanya'daki farklı ırk grupları arasındaki fırsat eşitliğini ve iyi ilişkileri desteklemek amacıyla kalıcı Irk İlişkileri Komisyonu kuruldu. O dönem Britanya, Asya ve Batı Hint Adaları'ndan gelen çok sayıda göçmenle beraber halihazırda çok ırklı bir toplumdu. 1986 Kamu Düzeni Yasası ırkçı nefreti kışkırtan altı suç tanımladı. Öte yandan Ceza Adaleti Yasası (1994) tehditkâr davranış olarak tanımladığı suç kapsamına ırksal tacizi de aldı. Ayrımcılığa karşı daha etkin adımlar atmak adına 2000'de bir kez daha değiş-

tirilen Yasa, 2010'da Eşitlik Yasasının var olan bütün ayrımcılık karşıtı yasaları bir araya toplaması üzerine kaldırıldı.

Ironside *Bkz.* YENİ ORDU.

Irwin, Baron *Bkz.* WOOD, EDWARD FREDERICK LINDLEY, I. HALIFAX KONTU.

Isabel, I. ("Katolik Isabel" olarak da bilinir) (1451-1504) Kastilya kraliçesi (1474-1504). 1469'da V. *Fernando'yla evlenerek krallığını Aragon Krallığı'yla birleştirdi. Kastilya'nın içişlerinde tek yetkili olmayı sürdürdü. Katolik dindarlığı, *İspanyol Engizisyonu'na olan desteği ve Yahudiler ile Müslümanlara karşı tahammülsüzlüğüyle dikkat çekti. İspanyol ve Flaman sanatçıların hamiliğini yaptı ve Amerika'nın keşfine arka çıktı.

Isabel, II. (1830-1904) İspanya kraliçesi (1833-70). VII. *Fernando'nun kızı olan Isabel'in tahta çıkışına amcası Don Carlos itiraz etti. Bu da 1839'a kadar şiddetle süren Karlist Savaşları'na yol açtı. Halkın tepkisini çeken iki naiplik döneminden sonra başlayan hükümdarlığı; arka arkaya gelen şahsi skandallar, idari değişiklikler ve siyasi hizipler arasındaki kavgalara sahne oldu. 1868'de patlak veren bir başkaldırının üzerine Isabel, Fransa'ya kaçtı ve tahttan indirildi. Yeni kurulan anayasaya dayalı *Cortes*[178] tarafından üst üste beş adaya teklif edilen taht, altıncı aday Aosta dükü (1845-90) tarafından kabul edildi. İtalya hükümdarı I. Vittorio Emanuele'nin ikinci oğlu olan Aosta dükü, I. Amadeus ismiyle 1871'de tahta çıktı. Amadeus, 1873'te tahttan çekilince birinci İspanya cumhuriyeti ilân edildi.

Isabelle (1292-1358) Fransa hükümdarı IV. Philippe'nin kızı. 1308'den itibaren İngiltere hükümdarı II. Edward'ın konsort[179] kraliçesi olan Isabelle, 1325'te Fransa'ya geri döndü. 1326'da sevgilisi Roger de Mortimer'le birlikte İngiltere'yi işgal planı yaptı. Edward'ı tahttan oğlu namına çekilmeye zorladı. 1327'de babasının öldürülmesi üzerine oğlu, III. Edward olarak tahta çıktı. Isabelle ve Mortimer, 1330'a kadar III. Edward'ın naipliğini yürüttü. Bu tarihten itibaren Edward, krallığın hâkimiyetini eline aldı ve Isabelle'yi kenara çekilmek durumunda bıraktı.

Isandhlwana Muharebesi (22 Ocak 1879) Güney Afrika'da Zulu ve Britanya kuvvetleri arasında gerçekleştirilen bir muharebe. *Cetshwayo, Ulundi'de toplanan 30 bin kişilik Impi birliklerini dağıtması yönündeki Britanya'nın yaptığı uyarıyı dinlemeyince 11 Ocak'ta *Zulu Savaşı başlamıştı. Lort Chelmsford komutasında 7 bin düzenli asker ve bir o kadar Afrikalı milisten oluşan bir Britanya ordusu, Ulundi'ye doğru yürüyüşe geçti. Ordu Isandhlwana'da gafil avlandı ve yakın muharebede 1600 askerini kaybetti. Aynı gece Zulu savaşçılarından meydana gelen bir ordu, Buffalo Nehri kıyısındaki Rorke's Drift'te bulunan bir misyon hastanesine saldırdı. Teğmen Chard komutasındaki 80 savunmacı, 470'e yakın Zulu'yu öldürdükten sonra Chelmsford tarafından kurtarıldı.

Isonzo Kuzeydoğu İtalya'da yer alan bir nehir. İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na Müttefikler tarafında katılmasının (1915) ardından Isonzo Nehri, İtalya ile Avusturya kuvvetleri arasında sert muharebelere sahne oldu. Mayıs 1915 ile Ekim 1917 arasında bu cephede, İtalya'nın Avusturya'ya oranla iki kat kayıp verdiği yaklaşık bir düzine muharebe gerçekleşti. 1917'de çatışmalar, *Caporetto'da İtalyanların hezimetiyle sona erdi.

Istvan (Aziz) (yak. 977-1038) Kral (1000-38) ve Macaristan'ın koruyucu

178 İspanyol parlamentosu. (ÇN)

179 Hükümdarkarı veya kocalarına verilen isim. (ÇN)

azizi. Macaristan'ın ilk kralı olan Istvan, Panonya ve Daçya'yı tek krallıkta birleştirdi. Ülkeyi Hıristiyanlaştırmak için hamleler yaptı.

Ito Hirobumi (1841-1909) Japon devlet adamı. Çoşu aşiretine mensup genç bir *samuray olan Ito, Batılılaşmaya karşıydı. Daha sonra çağdaşlaşmanın getirdiği faydaların farkına vardı ve *Meiji Restorasyonu'nun (1868) ardından önemli siyasi figürler arasında yer aldı. Avrupa'yı dolaşarak daha sonra çerçevesini çizeceği *Meiji Anayasasına bir örnek arayışına girdi. İlki 1885'te olmak üzere dört dönem başbakanlık görevinde bulundu. 1890'lardaki siyasi gelişmeler partilerin başvurabildiği veto yetkisinin önemini gösterdi ve *Yamagata Aritomo silahlı kuvvetlere sivil hükümetleri düşürme gücü verdi. Bunun üzerine Ito, 1901'de Seiyukai (Anayasal Hükümet Dostları) Partisi'ni kurdu. Kısa bir süre sonra siyasetten çekildi. Japonya'ya bağlı Kore protektorasının ilk genel vali vekili (1905-09) olarak sert imparatorluk politikasını dengeleyen bir etkide bulundu. İstifasının ardından Koreli bir milliyetçi tarafından suikasta uğradı.

Iturbide, Agustin de (1783-1824) Meksikalı bağımsızlık önderi. İspanyol kraliyet ordusunda melez bir subay olan Iturbide'nin İspanya'dan bağımsızlık hareketine katılma ve *Iguala Planı'nı bildirme kararı önemliydi. Zira diğer pek çok kralcı subay da onun peşinden gitti. 1821'de İspanyol kuvvetlerinin yenilgiye uğratılmasının ardından Iturbide, kendisini İmparator I. Agustín ilân etti. 1822'de kendisine düşmanca yaklaşan Kongre'yi bu ilânını onaylamaya ikna etti. Tahta çıktıktan hemen sonra Iguala Planı'nı geri çekti. Vaat ettiği toplumsal reformları yapmadı ve bir diktatörlük hükümeti kurdu. *Santa Anna ve Guadalupe Victoria'nın önderliğinde gerçekleştirilen bir devrimle 11 aylık imparatorluğu devrildi. Iturbide, önce Avrupa'ya gitse de 1824'te geri döndü ve tutuklandı. Tamaulipas Kongresi tarafından yargılanarak idam edildi.

Iulius, II. (doğum adı Giuliano della Rovere) (1443-1513) Papa (1503-13) *Papalık Devletleri'ni yeniden kurmak ve genişletmek; bağımsız ve güçlü bir papalık inşa etmek için çabaladı. Cesare *Borgia'yı saf dışı bıraktı. *Cambrai İttifakı'na ve 1510'da Fransa'ya karşı Kutsal İttifak'a mali destekte bulundu. 1512 sona ermeden Fransızlar, İtalya'dan çekilmek durumunda kaldı ve papalık mülklerine yeni topraklar eklendi.

Iustinianus, I. (veya Jüstinyen) (482-565) Bizans imparatoru (527-65). Hükümdarlığının büyük bölümünde orduları doğuda Perslere karşı savunma savaşı verdi. Batıda ise barbarlara karşı başarı kazandı. Barbarların başlardaki gücünü kaybettiğini düşünerek eski Roma İmparatorluğu'nu yeniden canlandırabilmeyi umdu. Generallerinden *Belisarius; Afrika'da Vandalları (533), İtalya'da Ostrogotları ezerek (535-53) Ravenna'yı batıdaki yönetimin merkezi haline getirdi. İç politika hamlelerinin arkasında şanını yükseltme iddiası yatıyordu. Bu konuda güçlü eşi *Theodora'nın büyük etkisi altındaydı. Eyalet idaresinde reformlar yaptı. *Corpus Iuris Civilis* derlemesinde 4652 imparatorluk kararnamesini yasa metni haline getirmiş (*Codex*), en iyi hukuk yazarlarının görüşlerini özetlemiş (*Digest*) ve öğrenciler için bir el kitabı (*Institutes*) eklemiştir. Tutkulu bir Ortodoks olan Iustinianus, paganlar ve sapkınlarla mücadele etti. Kalıcı anıtı İstanbul'daki Ayasofya'dır.

Izetbegović, Alija (1925-2003) Bosnalı siyasetçi, Bosna-Hersek devlet başkanı (1992-96) ve dönüşümlü üçlü devlet başkanlarından biri (1996-2000). Izetbegović'in İslam savunusu, onu seküler komünist eski Yugoslavya devletiyle karşı karşıya getirdi. Izetbegović, bu nedenle birkaç kez hapse düştü. 1990'da komünizm karşıtı Demokratik Hareket Partisi'ni kurdu. Parti, Bosna-Hersek'teki yerel seçimlerde başarı kazandı. Izetbegović de

yedi üyeli kolektif devlet başkanlığı konseyinin başına getirildi. 1992'de cumhuriyet, bağımsızlığını ilân edince kanlı bir içsavaş başladı. İçsavaşta uzlaşmacı bir çizgi benimseyen Izetbegović, bütün etnik gruplara eşit haklar tanıyan ve dini hoşgörü getiren bir anayasayla ülkeyi ayakta tutmaya çalıştı. Bosnalı Sırpların ayrılması ve "etnik temizliğe" yönelik şiddet eylemlerinden sonra 1995'te *Dayton Anlaşması'nı imzaladı. Anlaşmaya göre cumhuriyetin bölünmesi resmiyete dökülmüş oldu. Izetbegović, bu anlaşma sonucunda oluşturulan ortak devlet başkanlığının Müslüman üyesi ve 1996-1998 arasında lideriydi.

İbn Haldun (1332-1406) Arap tarihçi. Din dışı tarih yazımı anlayışını oluşturan ilk tarihçilerden biriydi. Başyapıtı olan *Mukaddime*[180] (Tarihe Giriş), aydınlatıcı fikirler ve toplumsal tahliller içerir. Kendisine ait olan kültür bilimi kavramını da bu kitapta geliştirmiştir. Ayrıca Müslüman Kuzey Afrika'nın tarihine dair de önemli bir eser (*Kitabü'l-İbar*) kaleme almıştır.

İbn Rüşd (Batı'da Averroes ismiyle bilinir) İspanya'da doğan Müslüman filozof, yargıç ve tıp insanı. Geniş eserler topluluğu arasında hukuk, bilim, felsefe ve din alanlarına dair kitaplar bulunur. En önemli eserleri Aristoteles üzerine incelemeleridir. Bu incelemelerde İbn Rüşd, Neoplatonculuğa dayanarak Aristoteles'in yazılarını Platon'la paralellikler kurarak yorumlamıştır. Ayrıca Yunan ve Arap felsefi geleneklerini birbiriyle bağdaştırmaya çalışmıştır.

İcra Yasaları (İngilizcesi Force Acts) ABD'de federal yasaların uygulanması için çıkarılan yasalara halk arasında verilen isim. 1833'te geçen bu türden bir yasayla *Fesih Öğretisi geçersiz kılındı. Başkan Andrew *Jackson'a Kongre'nin çıkardığı yasaları uygulamak için gerekirse ordu ve donanmayı kullanma yetkisi verildi. 1870-1875 arası Kongre'de çıkarılan dört icra yasasının amacı; Güney'i 1866 *Vatandaşlık Hakları Yasasını, *On Dördüncü Anayasa Değişikliğini ve On Beşinci Anayasa Değişikliğini tanımaya zorlamaktı. Kongre seçimleri ulusal çapta denetime tabi tutuldu. Ayrıca *Ku Klux Klan gibi silahlı örgütlerin eylemleri isyana denk ilân edildi.

İçki Yasağı Dönemi (1920-33) ABD'de alkollü içeceklerin imalat, satış ve taşımacılığının yasaklandığı dönem. İçki Yasağı Dönemi, Alkol Karşıtı Hareket'in çabalarının bir meyvesi olarak, 1919'da Volstead Yasasıyla yürürlüğe giren On Sekizinci Anayasa Değişikliği sonucunda başladı. 1920-1930 arasında 300 bin civarında mahkûmiyete karşın içki içilmeye devam edildi. Bu dönemde el altından içki satan barlar türedi ve yasa dışı alkol üretimi yükselişe geçti. Yasa dışı içki tedarikini kontrol eden Al *Capone gibi gangsterlerin elde ettiği başarı, polis teşkilatı ve belediyelerde yolsuzluğun önünü açtı. 1931'de Wickersham Komisyonu'nun içki yasağı yasalarının uygulanamaz olduğu ve genel olarak halkta yasalara saygısızlığı teşvik ettiği yönündeki raporu üzerine On Sekizinci Anayasa Değişikliği, Yirmi Birinci Anayasa Değişikliğiyle geri çekildi. Bazı eyaletler ve bölgeler tam veya kısmi yasağı sürdürse de 1966'ya gelindiğinde hiçbir eyalette içki yasağı yasası kalmamıştı.

İkbal, Muhammed (1877-1938) Hint filozof, şair ve siyasi önder. Pencap bölgesine dair siyasetlerde aktif rol aldı. 1930'da *Müslüman Birliği'nin başkanı olduğu sırada, Hindistan'ın kuzeybatısında ayrı bir Müslüman devlet kurulması fikrini öne sürdü. Böylece Pakistan fikri ortaya çıkmış oldu.

İkili Monarşi *Bkz.* AVUSTURYA-MACARİSTAN.

180 İbni Haldun, *Mukaddime*, Der. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 2020.

İkinci Cephe II. Dünya Savaşı'nda ABD ve Birleşik Krallık kuvvetlerinin Avrupa anakarasında savaşı yeniden başlatması olayı. Müttefikler, Fransa'nın ele geçirilmesinden sonra tekrar Almanlarla çarpışmaya girmişti. Birinci Cephe (kullanılmayan bir ifade) doğuda Sovyetler Birliği'nin *Mihver Devletleri'ne karşı savaşıydı. 1941'den itibaren Sovyet devleti, ağır Alman baskısını hafifletmek adına İkinci Cephe'nin erkenden açılması için baskı yapmaya başladı. 1942'de bu cephenin açılmasına yönelik ümitler, Churchill'in yeterli gemi olmadığı konusundaki ısrarıyla suya düştü. Ağustos 1942'deki *Dieppe Baskını'nda yaşanan felaket, Churchill'in bu ısrarını haklı çıkardı. Buna karşın Sovyetler Birliği ve ABD, 1943 boyunca Birleşik Krallık'ın çekingen tavrını eleştirmeye devam etti. Haziran 1944'te başarılı *Normandiya Çıkarması nihayet İkinci Cephe'yi açtığında harekâtın, temkinli bir biçimde yürütülmediği takdirde başarısızlıkla sonuçlanabilecek büyük bir girişim olduğu ortaya çıktı. Sonuçta Alman ordusu mağlup edildi.

İkinci Reich *Bkz.* ALMAN İMPARATORLUĞU.

iklim değişikliği Dünya ikliminde zaman içerisinde yaşanan değişikliklere verilen isim. Bu gibi değişiklikler, dünyanın oluşumundan itibaren değerlendirilirse büyük çapta, insanlık tarihi içerisinde ise küçük çapta yaşanmıştır. Örneğin, 900-1300 arası dönemde (**Sıcak Ortaçağ Dönemi**) ortalama sıcaklığın genel olarak yüksek seyrettiği ve iklimin yumuşak olduğuna dair kanıtlar vardır. Bu dönemde Güney İngiltere'de şarap üretimi yapılıyor, Vikingler, Grönland gibi kuzey topraklarında koloniler kuruyordu. Arkasından yaklaşık 1350 ile 1850 arasında **Küçük Buzul** Çağı geldi; ortalama sıcaklıklar genelde daha soğuk ve sert kışlar, sık sık yaşanan kıtlıklar ve yükselen buzulların görüldüğü aşırı hava koşulları görülüyordu. Öte yandan, 20. yüzyılın sonları ile 21. yüzyılın başlarında iklim değişikliğinin önemli bir mesele haline gelmesine neden olan üç etken vardır: Dünyada ortalama sıcaklığın çok hızlı bir şekilde arttığına işaret eden deliller; bu değişikliğe kısmen insan faaliyetinin yol açtığı endişesi ve eğer kontrol altına alınmazsa durumun birkaç nesil içerisinde büyük fiziksel, ekonomik, toplumsal ve siyasi sıkıntılara sebebiyet vereceği korkusu. Bu korku ve endişelerin ne kadar temeli olduğu hâlâ tartışmalıdır. Genellikle uzlaşılan nokta küresel ortalama sıcaklığın 20. yüzyılda 0,6 santigrat derece arttığı -ki bu hızlı bir artıştır- ve 1975'ten sonra ivmesinin yükseldiğidir. Bilimsel değerlendirmelerin çoğunluğu bu değişikliğin doğal haline göre fazla büyük olduğu ve fazla hızlı yaşandığı yönündedir. Sözü edilen değerlendirmelere göre **küresel ısınmaya** insanlar neden olmuştur. Eğer buna yönelik aktif bir şekilde önlem alınmazsa olumsuz sonuçlara çok daha hızlı bir şekilde ulaşılacaktır. Olası felaketler arasında şunlar yer almaktadır: Okyanusların ısıl yayılımına bağlı olarak deniz seviyelerinin yükselmesi, böylece kıyı bölgelerinin su altında kalması ve belki de düşük rakımlı ülkelerin tamamen yok olması; tarım faaliyetini ve su teminini etkileyecek biçimde hava durumunun değişmesi; giderek aşırılaşan hava koşulları ve muhtemelen okyanus akıntılarında değişiklikler. İnsanlığın bu kötü gidişe en temel katkısının büyük miktarda karbondioksit ve diğer sera gazlarının salımı olduğu düşünülmektedir. Bu da atmosferin ısıyı tutma kabiliyetini artırmakta ve dolayısıyla Güneş'ten alınan ile uzaya saçılan enerji arasındaki dengeyi bozmaktadır. Öte taraftan diğer bilimsel değerlendirmelerden bazıları küresel ısınma tehdidinin ya hiç var olmadığını ya da derhal önlem alınacak kadar ciddi olmadığını iddia etmektedir. Tehdidin var olmadığını savunanların temel önermesi, gözlenen ısı artışının insan faaliyetlerinden kaynaklanmadığı, doğal dalgalanmalardan ibaret olduğu yönündedir; bu nedenle uzun vadede devam etmeyecektir. Küresel ısınma tartışmasındaki farklı bilimsel görüşlerin aynı zamanda siyaset alanında da

yansımaları olmaktadır. Pek çok ülke ve sivil toplum örgütüne göre iklim değişikliği yakın bir tehdit olup karbon salımını sınırlayacak adımlar atılmalıdır. Bu adımlardan bazıları *Kyoto Protokolü'nde yer almıştır. Diğerlerine göre bu bakış açısı gereksiz biçimde panik yaratmakta, hatta başka ülkelerin lehine kendi ülkelerinin ekonomik büyümesini durdurmaya yönelik siyasi bir girişim olarak görülmektedir. Örnek olarak ABD, diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla kendi sanayisine daha çok zarar geleceği gerekçesiyle Kyoto Protokolü'ne katılmayı reddetmiştir.

ikonoklazm (Yunanca "ikonaların kırılması" anlamında) 8. ve 9. yüzyıllarda Ortodoks Kilisesi'nde ikonalara (dini resimler ve heykeller) tapılmasına karşı çıkan bir hareket. İmparator III. Leo, 726'da bu âdetleri yasakladı ve halkın büyük tepkisine karşın bu karar 753'te V. Constantinus tarafından onaylandı. 787'de İznik'te gerçekleştirilen yedinci ekümenik konsilde İmparatoriçe Irene, bu uygulamayı geri çekse de V. Leo, II. Michael ve Theophilus'un hükümdarlıklarında yeniden yürürlüğe girdi. İkonalara tapılmaya nihayetinde 843'te yeniden başlandı. İkonalar, Ortodoks Kilisesi'nde bugün hâlâ kutsal addedilmektedir.

ikta *Feodal sistemde bir vasalın lordundan toprak kiralamasına verilen isim. İkta topraklarının boyutları, devasa düklüklerden tek bir şövalye besleyen (şövalyenin "ücreti") topraklara kadar değişiyordu. Büyük küçük bütün ikta topraklarında o dönem zenginliğin kaynağı olan tarımsal üretim yapılmaktaydı. Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde, daha önce ormanlık veya çorak olan topraklar, ekime açılarak ikta sistemine dahil edildi.

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Sanayileşmiş ülkelerden oluşan bir örgüt. Merkezi Paris'te olan OECD, 1961'de kuruldu. Örgütün amaçları üyelerin ekonomik ve toplumsal politikalarının eşgüdüm içinde yürütülmesini sağlamak; üyelerin sermaye ve eğitim kaynaklarını gelişmekte olan ülkelerle paylaşmak; eğitim, enerji ve ulaşım gibi alanlarda işbirliğini geliştirmekti. OECD, 1948'de *Marshall Planı kapsamında yardım alan ülkelerin kurduğu Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın yerini aldı. 2014'te örgüte üye ülkeler şunlardı: Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Şili, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda Cumhuriyeti, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Lüksemburg, Meksika, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri. OECD, her yıl üye ülkelerin her birinin ekonomisiyle ilgili etkili raporlar hazırlamaktadır.

ilahi hak Avrupa'da monarşinin ilahi olarak buyurulan bir yönetim biçimi olduğu, soydan gelen hakkın ilga edilemeyeceği, krallardan yalnızca Tanrı'nın hesap sorabileceği düşüncesini öğütleyen; dolayısıyla tebaanın direniş göstermesini günahkârlık olarak gören bir öğreti. Öğreti, bir anlamda papaların devletlerin işlerine karışmasına tepki olarak Ortaçağ'da şekil değiştirdi. Sınırlarının mutlak hâkimiyet ve yasa dışı vergilendirmeye kadar genişlemesi ilahi hak anlayışını tartışmalı hale getirdi. İngiltere hükümdarı I. *James konuşmalarında ve yazılarında ilahi hak öğretisini savundu. James'in oğlu I. *Charles ise politikalarına Parlamento denetimi getirilmesini reddettiği için idam edildi. *Şanlı Devrim'den sonra ilahi hak anlayışı iyice zayıfladı ve John *Locke'ninkiler gibi mutlakıyet karşıtı fikirlere boyun eğmeye başladı. 17. yüzyılın sonlarında Fransa'daki XIV. *Louis monarşisi de ilahi hak ilkesine dayanıyordu.

İlerici Hareket (İngilizcesi Progressive Movement) (ABD) (1890-1914) ABD'de sanayi ekonomisinin yaratılması için gerek-

li temel siyasi, toplumsal ve ekonomik reformları ortaya koymayı amaçlayan bir hareket. Hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat Parti'de yer alan İlericiler; halk hükümeti, serbest ticaret ve rekabete zarar veren tröstlerin denetimi ilkelerine olan bağlılıklarıyla göze çarpıyordu. İlericiler, bu amaçlarını gerçekleştirmek adına seçim adaylarının belirlendiği *önseçimlerin doğrudan yapılmasını, senatörlerin halk oyuyla seçilmesini (1913'te başarıldı) ve *Antitröst Yasalarının çıkarılmasını savundu. Talepler arasında işe alım koşullarının iyileştirilmesi gibi toplumsal reformlar da vardı. Öte yandan *İçki Yasağı da hareketten yoğun destek gördü. Hükümet, İlericilerin baskısıyla belediyeler, eyaletler ve federal devlet düzeyinde eşitliğin, verimliliğin ve toplumsal uyumun geliştirilmesi yönündeki faaliyetlerini artırdı. İlerici politikalar, Cumhuriyetçi Partili Theodore *Roosevelt ve Demokrat Partili Woodrow *Wilson tarafından değişik şekillerde uyarlandı.

İlerici Partiler (İngilizcesi **Progressive Parties**) (ABD) (1912, 1924, 1948) ABD'de üç farklı siyasi örgüte verilen isim. Eski Başkan Theodore *Roosevelt önderliğindeki ilk İlerici Parti ("Bull Moose" Partisi), 1912'deki başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin adayı Başkan *Taft'tan daha çok oy aldı. İlerici Parti, Cumhuriyetçi Parti oylarının bölünmesi sayesinde aynı şekilde ilerici bir temele sahip Demokrat Parti'nin kazanmasını sağladı. 1924'te yeniden canlandırılan İlerici Parti, Wisconsin ile diğer başka çiftlik eyaletlerine sırtını dayamıştı. Hem Cumhuriyetçi hem de Demokrat Parti'nin muhafazakâr bakış açılarına meydan okuyan Parti, seçimlerde beş milyon oy almasına karşın yalnızca Wisconsin'i kazanabildi. 1948'de eski Demokrat Partili tarım bakanı Henry A. Wallace (1888-1965) Sovyetler Birliği'ne yönelik daha uzlaşmacı bir politika benimsenmesi için mücadele verdi. Fakat başında olduğu İlerici Parti, komünizme fazla yakın görüldü ve iki büyük partiye rakip olamadı.

ilk insanlar Kendi türümüz olan *Homo sapiens*, atalarımız olarak varsayılan *Homo erectus* ve *Homo habilis* türlerinden meydana gelen ailenin üyeleri ile bu türlere akraba olduğu düşünülen, hepsi beraber *australopithecines* olarak adlandırılan türlere verilen isim. Günümüzde pek çok bilim insanı, Afrikalı büyük maymunları (iki şempanze türü ve goril) da daha uzak Asyalı maymunlar grubu içinde değerlendirmektense, insan ailesi içine dahil etmektedir. İri maymunlar (şempanzeler, goril ve orangutan) geleneksel olarak ise kendi aileleri *Pongidae* içerisinde gruplandırılmaktadır. Maymunlar ile insanların ayrışmaya başladığı tarihe dair çeşitli tahminler vardır. Muhtemelen Asyalı maymunlar 8-12 milyon yıl önce, Afrikalı maymunlar da 5-10 milyon yıl önce farklı kollara ayrıldı. İnsanların maymunsu atalarından ayrışarak bugünkü haline ulaştığı gelişimin aşamaları en az beş milyon yıl aldı. Bu konuda henüz aydınlatılamayan birçok ayrıntı bulunmaktadır. Bunların başında *australopithecines* ile *Homo* soyu arasındaki ilişki ve orta Zambiya'daki Broken Hill'de bulunan kalıntılara benzer bulguların bağlamı gelmektedir. Bir zamanlar Rodezyalı Adam olarak anılan Broken Hill'deki iskelet kalıntıları için bugün Kabwe veya Broken Hill Adamı isimleri kullanılmaktadır. Söz konusu bulguların, geç *Homo erectus* ile erken veya arkaik *Homo sapiens* arasında geçişi temsil eden, 200-400 bin yıl önce Afrika'da yaşamış bir topluluğa işaret ettiği düşünülmektedir.
İlk *australoptihecine* fosili, 1924'te Afrika'nın güneyindeki Taung'da keşfedildi. Bu fosile *Australopithecus africanus* (Afrika güney maymunu) ismi verildi. O zamandan itibaren Afrika'nın güneyi ile doğusunda çeşitli *australopithecine* fosilleri bulunsa da farklı türler arasındaki ilişkiler hâlâ gün yüzüne çıkarılabilmiş değildir.
Bugünkü görüşe göre australopitheci-

nes, yaklaşık 1 milyon ila 4 milyon yıl öncesine tarihlenen iki, hatta belki de üç gruba ayrılmaktadır. En eskisi (3-4 milyon yıl önce) ve en çok maymuna benzeyeni *Australopithecus afarensis* türüdür. Doğu Afrika'daki kazı alanlarından çıkarılan bu tür, çoğunlukla *Australopithecus africanus* (2-3 milyon yıl önce) türüyle ilişkilendirilmektedir. *A. africanus* türünün en iyi örnekleri de Afrika'nın güneyinde Sterkfontein ve Makapansgatorta'da ortaya çıktı. Bazı kaynaklar bu iki türü de insanların atası olarak görmekte, bazıları *A. africanus* türünü hariç tutmakta, bazıları ise ikisinin de insanın atası olmadığını ifade etmektedir. *Australopithecines* türünün kesin olarak dik yürüyebildiği bilinse de beyinleri hâlâ maymunsuydu. Herhangi bir alet yapıp yapmadıkları belirsizdir.

Homo habilis ("yetenekli insan"), 1960'ların başında Tanzanya'daki Olduvai George'de bulunan bir grup insan fosil kalıntılarını tanımlamaktadır. Günümüze kadar Homo habilis türüne, başkaca Doğu Afrika kazı alanlarında ve belki de Afrika'nın güneyindeki alanlarda rastlandı. Bulguların tarihleri yaklaşık 2,5 milyon yıl ila 1,6 milyon yıl öncesi arasında değişmektedir. Vücutlarının boyutu, çağdaşları *australopithecines* türüyle yakın olmakla beraber beyinleri daha büyük ve yüzleri daha insana benzerdir. *Homo erectus* türüne evrildiği düşünülmektedir. *Homo habilis*, büyük ihtimalle taş aletleri yapan ilk tür olup içinde basit çakıllar ve yonga eserlerin bulunduğu bu aletlerin tamamı Oldowan sanayisi olarak adlandırılmaktadır.

Homo erectus ("dik insan") türünün, bizim türümüzün (*Homo sapiens*) öncülü olduğu düşünülmektedir. *Homo erectus*, Afrika, Asya ve bir ihtimal Avrupa'da yaşadı. Bu insanımsı tür, *australopithecines* ve *Homo habilis* türlerinden daha büyüktür. Beyinlerinin boyutu ise modern insan beynine daha yakındır. Öte yandan yüz kemikleri görece iri, kafatasları ise uzun ve alçak kalmıştır. Bu türün ayırt edici özelliklerinden biri, gözyaşı damlası şeklinde, iki tarafı da pullanmış bir taş alet olan Aşölyen el baltasıdır. Bu balta, *Homo habilis* türünün Oldowan aletlerinden çok daha gelişmiştir. *Homo erectus*, insan soyunun ateşe hükmeden ve onu kullanan ilk türüdür. Ateşin, ilk çıktığı yerden tropik Doğu Afrika'da birçok yere yayılmasında giyim alanındaki kullanımının etkili olduğu sanılmaktadır. *Homo erectus* türünün 1,6 milyon yıl önceden itibaren *Homo habilis* türünden evrimleştiği düşünülmektedir. Yaklaşık 1 milyon yıl veya biraz daha önceye bakıldığında ise *Homo erectus* türünün Çin'e (Pekin Adamı) ve Endonezya'ya (Cava Adamı) kadar ulaşacak seyahatlere başladığı görülür. Türün son temsilcileri 200-400 bin yıl önce yok oldu.

Homo sapiens ("akıllı insan"), yani bizim türümüz, yaklaşık 200-400 bin yıl önce ortaya çıktı. Türün daha bu zamanında beyin, günümüzdeki boyutuna ulaşmış, kafatası kemikleri daha hafiflemiş ve ense yuvarlanmıştı. *Homo sapiens* soyu iki ana kola ayrıldığı için türün daha sonra geçirdiği değişimler daha belirsizdir. Bunlardan ilki Neandertaller (*Homo sapiens neanderthalensis*), ikincisi de tam anlamıyla bugünkü insanlardır (*Homo sapiens sapiens*). Bugünkü insanların ortaya çıkışı geçtiğimiz 125 bin yılda aşama aşama gerçekleşti. Anatomi ve genetik alanındaki delillere göre bu gelişim Afrika'da yaşandı. Ancak buna paralel bir sürecin Uzakdoğu'da da yaşanmış olması mümkündür. Ortadoğu'da anatomik olarak modern insanlar yaklaşık 50 bin yıl, Avrupa'da ise biraz daha sonra, 35 bin yıl önce ortaya çıktı. İlk modern Avrupalılara genelde Cro-Magnonlar denmektedir. Eğer varsa, Neandertallerin sözü edilen Ortadoğu ve Avrupa'daki gelişmelerdeki katkısı henüz bilinmemektedir. Çok yüksek ihtimalle bu tür, bizim doğrudan atamız değildir; buna

ilk insanlar

karşın Afrika'dan Avrupa'ya Ortadoğu üzerinden gelen modern insanlarla karışmış olabilecekleri düşünülmektedir.
Modern insanın meydana gelmesiyle alet teknolojisinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş, nüfus çok hızlı biçimde artmış, toplumsal faaliyetler yerleşim yerlerinde kümelenmiş ve ilk defa sanat ortaya çıkmıştır. Böylece Üst Paleolitik Çağ denilen kültürel dönem başlamıştır. Üst Paleolitik Çağ'da yaşayan bu insanların bir konuşma diline sahip olduğu hemen hemen kesindir. Nüfusun artmasıyla yeni topraklara koloniler kurulmuştur. Bu kolonileşmenin, tam anlamıyla modern insanın oluşmaya başlamasından kısa bir süre sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. İnsanlar, en geç 40 bin yıl önce Endonezya'dan Yeni Gine ve Avustralya'ya ulaşmıştı. Bu insanlar orada, dış dünyadan soyutlanmış bir şekilde Avustraloid nitelikler geliştirmiştir. Yeni Dünya'daki ilk yerleşimlerin tarihleri ise tartışmalıdır. Muhtemelen 15 bin yıldan daha önce olduğu düşünülmektedir; ancak daha da erken dönemlerde bir yerleşim olduğuna dair güvenilir arkeolojik kanıt pek azdır. Buna karşın modern Amerikalı yerlilerden elde edilen genetik, dilsel ve anatomik delillere göre Kuzey Amerika'ya ilk girişin 30 bin ila 40 bin yıl öncesinde gerçekleşmiş olma ihtimali güçlenmektedir.

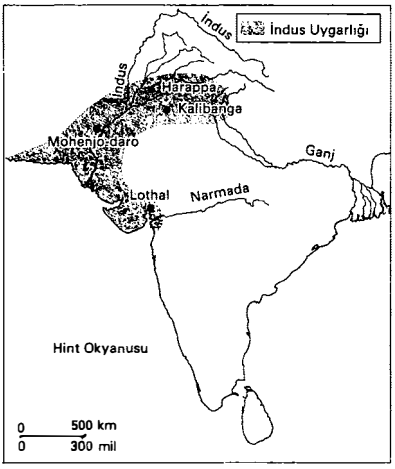
Neandertaller, yaklaşık 130 bin yıl öncesi ile 30 bin yıl öncesi arasında Avrupa, Yakındoğu ve Orta Asya'da yaşadı. Afrika veya Uzakdoğu'da "klasik" Neandertal niteliklere sahip insanlara rastlanmamıştır. İsimlerini Almanya'nın Düsseldorf kenti yakınlarındaki Neander Vadisi'nden alırlar. 1856'da bu bölgede, türün niteliklerini yansıtan iskelet parçaları bulunmuştur. Neandertaller özellikle son Buz Çağı sırasında gelişmiş, soğuk ortamlarda yaşamaya uyum sağlamıştır. Tam anlamıyla modern insanlar olan *Homo sapiens sapiens* türünden ayırt edilebilmeleri için *Homo sapiens neanderthalensis* olarak adlandırılmışlardır. Özellikleri arasında ağır kemikler, güçlü kas yapısı, eğimli bir alnın üzerinde çıkık kaşlar ve tam anlamıyla modern insanlardan daha büyük bir beyin görülmektedir. Neandertaller, büyük ihtimalle ölü gömme törenleri düzenleyen ilk insanlardır. Musteryen biçimdeki çakmak taş aletlere Neandertal kalıntıları arasında sıkça rastlanırken bu aletler aynı zamanda Orta Paleolitik dönemin de karakteristik nesneleri arasındadır.
Neandertallerin, kendilerinden sonraki insan evrimine katkıları tartışılmaktadır. Yaygın görüşe göre bu tür, bizim doğrudan atalarımız arasında değildir. 1996'da Neandertallerin ayrı bir tür olduğunu; modern insanlara evrilmediğini veya onlarla karışmadığını; daha sonra da soylarının tükendiğini gösteren bir DNA araştırması yapılmıştır. Bir diğer görüş ise bazı Neandertal gruplarının tam anlamıyla modern insanlara evrildiği veya en azından modern insanlar ile Neandertallerin bir ölçüde karıştığı yönündedir.
Eğer gerçekten evrimleşmedilerse Neandertallerin soyu 30-50 bin yıl önce (tarih yaşadıkları coğrafyaya göre değişmektedir) tükenmiştir. Bu durumun nedeni ise bilinmemektedir. Sadece belli konularda yeteneklerini geliştirdikleri için Afrika'dan Ortadoğu yoluyla Avrupa'ya gelen modern insanlar tarafından yok edilmiş olabilecekleri ihtimaller arasındadır.
*Paleolitik dönemde yaşamış insanların başında, kendilerini doğadan geçindiren **avcı-toplayıcılar** bulunmaktadır. Avcı-toplayıcılar, tarım veya hayvancılık yapmıyordu. Yabani meyve-sebze toplayarak ve avcılık yaparak hayatlarını sürdürüyorlardı. Avcı-toplayıcı örgütlenme yapısı insanlığın ilk ve en basit yaşam biçimi olup dünyanın her yerinde görülür: Avustralyalı *Aborijinler, Kutuplardaki İnuitler, Afrika'nın güneyindeki Kung-San modern avcı-toplayıcılara birer örnektir. Göçebe bir yaşam süren avcı-toplayıcılar, mevsimsel besin döngüsüne göre hareket eder. Yakın akrabalardan oluşan topluluklar şeklinde örgütlenseler de bu toplulukların boyutu, üyelerinin gıda mevcudiyetine göre giriş-çıkışıyla sürekli değişir. Evlilik

kurumu sıkı kurallara bağlı değildir; soyun devamına çok büyük önem verilmez. Avcı-toplayıcı toplum eşitlikçidir. Toplumun önderleri hangi aileden geldiklerine göre değil, bireysel kabiliyetlerine göre belirlenir. Kadın-erkek arasındaki ilişkiler de pek çok yerleşik toplumdan daha eşitlikçidir. Yine de temel bir işbölümü görülür: Erkekler avlanırken kadınlar çoğunlukla toplama işiyle uğraşır. **Cro-Magnonlar,** 10 bin yıl önceye kadar Avrupa'da görülen erken modern insanlardır (**Homo sapiens**). Günümüz insanlarından daha yapılı olmalarına rağmen geri kalan anatomik özellikleri aynıdır. 35 bin yıl önce ortaya çıkmışlar, isimlerini Fransa'nın Dordogne bölgesindeki kaya sığınaktan almışlardır. 1868'de bu sığınakta dört yetişkin iskeleti, bir çocuk iskeleti ve diğer bazı kalıntılar bulunmuştu. İskeletlerin yanında Orinyasiyen biçimde Üst Paleolitik dönem çakmak taş aletleri ve delik deniz kabukları şeklinde süs eserleri de çıkarılmıştır. Cro-Magnonların ataları belirsizdir. Bir dönem Neandertallerden geldikleri düşünülmüşse de günümüzde başka bir yerde evrimleştikleri fikri hâkimdir. Muhtemelen bu yerin Afrika olduğu ve Cro-Magnonların buradan birkaç bin yıl içinde Avrupa'ya gelerek Neandertalleri yerinden ettiği sanılmaktadır. **Mağara insanları,** ilk başta mağaraları barınak olarak kullanmıştır. Bu barınma şekli, Orta ve Üst Paleolitik dönemlerde yaygın hale geldi. Sözü edilen dönemlerde insanlar ilk defa, son buzullaşmadan kalan buz örtülerine gelmeden görülen tundra bölgelerine girmiştir. Rüzgâr kıran veya çadır gibi açık alan kamp yerlerine dair bulguların genelde günümüze kadar ulaşmaması ve mağara atıklarına karışan kemik ve aletlere göre keşfedilme ihtimallerinin daha az olması nedeniyle ilk araştırmacılar, *Taş Çağı insanlarının tamamen mağaralarda yaşadığını hayal etmişti. Fakat bu yargı; Ukrayna, Orta Avrupa ile Fransa'daki kazılarda kulübelere ve rüzgârın sürüklediği atıkların altında bulunan çadır temellerine rastlanmasıyla çürütülmüştür.

İmhotep (yak. MÖ 2700'lerde yaşadı) Mısırlı mimar ve bilgin. Genellikle Sakkara'daki basamaklı piramidi inşa eden kişi olarak bilinir. Üçüncü hanedanlık firavunu Zoser döneminde inşa edilen piramitte İmhotep, binalarda yontma taş kullanımının öncüsü oldu. Daha sonra tanrı mertebesine yükseltildi; Mısır'da mimarinin, yazıtların ve doktorların hamisi olarak kendisine ibadet edildi. Öte yandan Yunanistan'da da tanrı Asklepios'la özdeşleştirildi.

İndus uygarlığı Güney Asya'da İndus Nehri'nin aşağı vadisinde yer alan çok gelişmiş bir kent uygarlığı. İndus uygarlığı, MÖ 2500-1500 arasında en parlak dönemini yaşadı. 1920'lerde başlayan arkeolojik kazılar, bugün hâlâ devam ettirilmektedir. Pek çok önemli sorunun yanıtı henüz bulunamamıştır. Kent hayatının yaklaşık MÖ 1500'de aniden sona erdiği anlaşılmaktadır. Olası nedenler arasında sel baskını, İndus Nehri'nin akış yönünün değişmesi, aşırı nüfus veya bir *Aryan istilası bulunmaktadır.

70'in üzerindeki kazı alanından *Mohenjo-Daro, Harappa, Kalibangan ve Lothal'da yer alanlar tunç, bakır ve taş aletlere dayanan bir uygarlığın ortaya çıkarılmasında özellikle önemlidir. Ayrıca bu kazı alanlarında ambarlar, hamamlar, lağımlar ve düz sokaklar gibi kent planlamasına dair bulgular da vardır. İndus uygarlığının Mezopotamya'yla temasta bulunduğuna dair kanıtlara ulaşılmıştır. Ancak ticarette kullanıldığı düşünülen damgaların ortaya çıkmasıyla gün yüzüne çıkan yazı henüz çözülebilmiş değildir. Öte yandan dini inançlarının doğasıyla ilgili kesin bir şey söylenemiyor olsa da taş ve toprak figürler ve damgaların üzerindeki motifler, İndus inançları ile Aryan sonrası Hindu din anlayışı arasında bağlantıyı akla getirmektedir. İndus uygarlığı, Hindistan'ın geçmişindeki önemli bir aşamaya ve dünyanın en gelişmiş ilk kent topluluklarından birine dair kanıtlar sunmaktadır.

İndus uygarlığı. Mısır ve Mezopotamya'daki diğer ilk uygarlıklar gibi İndus uygarlığı da düşük yağış miktarına rağmen büyük bir nehirle sulama yapılan bir bölgede gelişti. Uygarlık çok geniş bir bölgeye yayıldı. Yeni kazı alanlarının keşfedilmesiyle İndus uygarlığının halihazırda bilinen kültürel etkisinin sınırları sürekli genişlemektedir. Mohenjo-daro ve Harappa'daki sitadellerin ikisi de nehir kenarında insan yapımı höyüklerin üzerine inşa edildi. Önemli binaların hepsi çok sağlam temele oturtuldu. İndus uygarlığının alametifarikalarından sıhhi tesisat ve tuğladan yapılmış büyük suyollarına sahip lağımlar, sıkı devlet denetiminde dikkatli planlamaya işaret etmektedir.

İnebahtı Deniz Muharebesi (7 Ekim 1571) Korint Körfezi'nin kuzey girişinde gerçekleşen büyük bir deniz muharebesi. Bir tarafta Venediklileri Doğu Akdeniz'den atmaya çalışan *Osmanlılar; diğer tarafta Venedik, İspanya, Ceneviz ve papalıktan oluşan Avusturyalı Don Juan komutasındaki *Kutsal Birlik kuvvetleri vardı. Osmanlıların *kadırga sayısındaki üstünlüğüne rağmen Kutsal Birlik muharebeyi kazandı. İnebahtı, kürekçilerin bulunduğu kadırgalarla yapılan son deniz muharebesiydi. Ayrıca Türkler, Hıristiyan güçler tarafından ilk kez önemli bir yenilgi almış oldu. Ancak elde edilen zaferin devamı gelmediği gibi Osmanlı gücüne uzun vadede pek bir etkisi de olmadı.

İngiliz İçsavaşı (1642-49) Kral yanlıları (*Kavalyeler) ile Parlamento yanlıları (*Yuvarlakkafalar) arasında geçen silahlı çatışma. 1642'de patlak veren içsavaş, kesintiye uğramakla birlikte 1648'e kadar devam etti. Çıkış sebebi I. *Charles ile *Uzun Parlamento milletvekilleri arasındaki anayasa, din ve ekonomi alanlarında yaşanan fikir ayrılıklarıydı. Bunlar içinde en belirleyici olanı dini meseleler olmuştur. *Laud'un tek tip ibadet dayatma girişimleri ruhban, soylu ve zanaatkâr sınıfları rahatsız etmişti. Toplumun bütün kesimleri içsavaştan etkilenmiş, yerellerde pek çok insan savaş yerine barışı yeğlemiştir. Öte yandan kimi aileler, tuttukları tarafa göre aralarında bölünmüştür.

1642'de kralın birincil hedefi Parlamento'nun kalesi olan Londra'yı ele geçirmekti. *Edgehill'de sonuçsuz kalan bir çarpışmanın ardından Charles, nihayetinde Oxford'a sığınmak zorunda kaldı. Burası savaş boyunca kral yanlılarının başkenti oldu. 1643'te kralın Oxford, Newcastle ve güneybatıdaki Kavalye ordularını bir araya toplama ve ardından Londra'ya yürüme planı hayata geçmedi. Bu sırada içsavaşta denge Yuvarlakkafalar (Roundhead) lehine değişiyordu. Parlamento yanlıları, *Kutsal Birlik ve Ahit sayesinde İskoçlardan yardım sağladı ve bu yardım 1644'te *Marston Moor'da önemli bir katkı sundu. Aynı yıl Charles'in Londra'ya yürüme çabaları Newbury Muharebesi'nde boşa çıkarıldı. *Yeni Ordu'nun kurulmasıyla Yuvarlakkafalar, Kavalyelere karşı *Naseby'de ezici bir zafer kazandı (1645). Daha önce kendisine Uxbridge müzakerelerinde önerilen şartları reddeden Charles, Oxford düşünce en sonunda (1646) Newark yakınlarında İskoçlara teslim oldu.

Sonrasında Charles'in Parlamento yanlıları arasındaki bölünmelerden faydalanma girişimleri, 1647'de anlaşmaya varılmasına engel oldu. Kralın Wight Adası'na kaçarak İskoçlarla "yakınlaşması" savaşın ikinci aşamasını başlattı (1648). Bu süreçte Galler, Essex ve Kent'te başarısız Kavalye

ayaklanmaları yaşandı ve İskoçların işgal girişimi *Preston'da bozguna uğradı. Parlamentoya yönelik *Pride Tasfiyeleri, kralın yargılanarak idam edilmesi için gerekli ortamı yarattı ve *İngiltere Topluluğu kuruldu.

İngiliz Yurtdışı Sefer Kuvveti (İngilizcesi **B**ritish **E**xpeditionary **F**orce-BEF) I. *Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Fransa'ya gönderilen Britanya askeri birliklerine verilen isim. Richard Haldane'nin askeri reformları üzerine bir yedek kara ordusu halihazırda oluşturulmuştu. 4 Ağustos 1914'te savaş ilân edilince bu ordu derhal harekete geçti ve düzenli birliklerle beraber Sir John French komutasında Fransa'ya yollandı. Eylül 1939'da yine bir sefer kuvveti oluşturularak Fransa'ya gönderildi. Ancak Almanların Felemenk ülkelerine ve Fransa'ya ilerleyişi durdurulamayınca *Dunkirk'ten tahliye edilerek kurtarılmaları gerekti.

İngiliz-Afgan Savaşları Afgan hükümdarlar ile Britanya Hindistanı arasında yapılan birdizi savaş. Britanya, *Afganistan üzerindeki Rus etkisinden endişe etmeye başlayınca Dost Muhammed'in yerine Britanya yanlısı Şah Şücaülmülk'ü kral yapmak için bir ordu gönderdi. Böylece ilk savaş (1838-42) başladı. Şücaülmülk'ün hükümdarlığına direniş bir ayaklanmayla (1841) zirveye çıktı. Ayaklanma sonucunda, Kabil'deki Britanya Hindistanı güçleri Celalabad'a çekilirken imha edildi. Kabil, aynı yıl tekrar işgal edilse de Britanya ordusu Afganistan'dan çekildi. İkinci savaş (1878-80) da yine Rus etkisini önlemek için yapıldı. Gandamak Antlaşması'na (1879) göre Britanya toprak ve Kabil'de bir genel vali vekili bulundurma hakkı kazandı. Ancak aynı yılın Eylül ayında Britanya'nın genel vali vekili Sir Louis Cavagnari, Kabil'de öldürüldü. Bunun üzerine Britanyalılar çekilene kadar çarpışmalar devam etti. Üçüncü savaş ise 1919'da gerçekleşti. Afganistan'ın yeni emiri Amanullah, Britanya Hindistanı'na saldırdı ve püskürtülmesine rağmen Ravalpindi Antlaşması'yla (1919) Afganistan'ın bağımsızlığını kazanmasını sağladı.

İngiliz-Birmanya Savaşları (1824-26; 1852-53; 1885) Britanya Hindistanı ve Birmanya arasındaki çatışmalar. 1824'te Birmanya'nın Bengal'i işgal etme tehdidi Britanya'nın Birmanya'yı işgaline yol açtı. İngilizler, Yangon'u ele geçirdi ve Arakan ile Tanintaryi bölgelerinin teslim edilmesini ve ağır bir tazminat ödenmesini dayattı. Ayrıca Birmanya, Assam üzerindeki iddiasından vazgeçmeye zorlandı. Görece bir uyum döneminin ardından, Britanyalı tacirlere yönelik düşmanca tavırlar 1852'de ikinci bir işgale sebep oldu. Bu işgal sonucunda Yangon ve İravadi deltası ilhak edildi. 1885'te Kral Thibaw'ın Fransa'yla yakınlaşmaya meylettiği iddiasıyla üçüncü bir işgal geldi. Bu defa kraliyet başkenti Mandalay ele geçirildi ve Thibaw sürgüne gönderildi. Yukarı Birmanya, Britanya Hindistanı'nın bir eyaleti yapıldı. Ancak, İngiliz egemenliğine karşı gerilla direnişi bir beş yıl daha zapt edilemedi.

İngiliz-Japon İttifakı (1902) Britanya ve Japonya arasında gerçekleştirilen diplomatik bir anlaşma. İttifak, Britanya'nın uluslararası konumunu güçlendirmiş, Rusya'yla artan rekabet ortamında Japonya'nın kuzeydoğu Asya'daki varlığını pekiştirmişti. İki güç; statükoyu koruma amacıyla ötekinin açtığı savaşta tarafsız kalmayı, birine savaş açılırsa ötekinin de savaşa gireceğini taahhüt etti. Britanya ve Japonya, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kopmaya başladı. 1921'de Washington Konferansı toplandığında Britanya ittifakı yenilememe kararı aldı. Sonuç olarak anlaşma 1923'te sona erdi.

İngiliz-Maori Savaşları Yeni Zelanda'nın sömürgeleştirilmesinin ardından gerçekleşen bir dizi karmaşık çatışma. 1840'ların ortasında, Maori kabile reisleri Hone Heke ve Te Rauparaha önderliğinde isyanlar çıktı. 1860'ta Taranaki

Savaşları başladı. Ama *Kingitanga birlik hareketinin liderlerinden Wiremu Tamihana, 1861'de her an bozulmaya müsait bir ateşkes yaptı. Barışı sağlama girişimi çerçevesinde Vali Browne'nin yerine Sir George *Grey getirildi. Grey ve danışmanları Kingitanga'nın güçlenmesine çekinceyle yaklaşıyordu. Çünkü bu yüzden Yeni Zelanda üzerindeki Britanya egemenliği sekteye uğrayabilir ve toprak satın alımları durdurulabilirdi. Mayıs 1863'te Taranaki'de çarpışmalar yeniden başladı. Temmuz'da Waikato işgal edildi. Kingitanga'yla çarpışmalar 1865'te dursa da Pai Marire (1864-65), Taranaki'de Titokowaru ve doğu kıyılarında Te Kooti direnişi (1868) sürüyordu. Aynı yıl Londra, Grey'i ve Britanya alaylarını geri çağırdı. Ancak, gerilla savaşı ustaları Titokowaru ve Te Kooti'ye yönelik takip, göçmen milisler ve ek Maori güçleri tarafından gerçekleştiriliyordu. Son çarpışma 1872'de yaşandı. Bu tarihten itibaren Maroi direnişi aşama aşama söndü.

İngiltere Birleşik Krallık'ın en büyük bölümü. İngiltere'deki yerleşimlerin tarihi en geç Paleolitik Çağ'a dayanmaktadır. Ayrıca Neolitik ve Tunç Çağı kültürlerinden azımsanmayacak sayıda kalıntılara rastlanmıştır. Daha sonra gelen Kelt uygarlığı bütün ülkeye yayıldı. MÖ 55 ve 54'te Iulius Caesar (Jül Sezar) önderliğinde Romalılar, Britanya'nın güneyini yağmalasa da tam anlamıyla işgal ancak bir yüzyıl sonrasında geldi. Ardından ülke, 5. yüzyılın başında Galya'nın Tötonlar tarafından fethine ve arkasından Roma ordusunun çekilmesine kadar Roma eyaleti olarak yönetildi. Angıllar, Saksonlar ve Jütler olarak bilinen Cermen kavimleri, 3-7. yüzyıllar arasında bölgeye önce akınlar düzenledi ve daha sonra yerleşerek bağımsız krallıklar kurdu. Bu krallıklardan Wessex, 9. yüzyılda ülkede hâkimiyeti sağladığında İngiltere, kendi başına ayrı bir siyasi varlık olarak ortaya çıktı. 1066'da ülke, Normandiya Dükü William tarafından fethedildi. Ortaçağ boyunca komşu Galler Prensliği'nin toprakları yavaş yavaş alındı. 16. yüzyılda ise Galler, siyasi olarak İngiltere'ye dahil edildi. Tudor Hanedanı döneminde (1485-1603) İngiltere, istikrarlı monarşiye sahip bir Protestan devlet ve sağlam bir deniz gücü haline geldi. 1603'ten itibaren İskoçya ve İngiltere tek bir hükümdar tarafından yönetilmeye başlandı. 1707'de iki ülkenin parlamentosu resmen birleştirildi. 1999'da ise vergi toplama yetkileriyle donatıldı ve yerel meselelerde söz sahibi olan ayrı bir İskoç parlamentosu kuruldu. Öte yandan birlik parlamentosundaki İskoç milletvekillerinin, İngiltere'nin içişlerini ilgilendiren meselelerde oy kullanma hakkı korundu.

İngiltere Bankası Britanya'nın merkez bankası. Halk arasında "Threadneedle Sokağı'nın Yaşlı Hanımı" ismiyle bilinir. Threadneedle Sokağı, Londra'da Banka'nın merkezinin bulunduğu sokaktır. 1268 hissedarın III. William'a Fransa'ya karşı savaşı finanse edebilmesi için 1 milyon 200 bin sterlin borç vermesiyle 1694'te kuruldu. Karşılığında banka %8 faiz aldı ve borcun güvencesi olarak kâğıt para basmasına izin verildi. Sermayenin iki katına çıktığı 1708 yılında bu ayrıcalıklar yeniden onaylandı. Ardından İngiltere Bankası, bir ticari banka tekeline verildi. 1826'ya kadar süren bu koşullarda rakip bankaların çok sayıda hissedara sahip olmasının önüne geçilmiş oldu.

Günümüzde Banka, Kraliyet tarafından atanan bir İngiltere Bankası başkanı ile 16 kişilik bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Sorumluluklarının arasında hükümete bankacılık hizmeti sunma ve devlet tahvillerinin basımında aracı olma; ciro bankalarına son çare borç veren kurum işlevi görerek dolaşımdaki para miktarının denetlenmesini sağlama; Kraliyet Darphanesi'nin bastığı paraları piyasaya sürme; devlet hisselerinin hesabını tutma; Hazine adına para piyasalarını ve kambiyo denkleştirme hesaplarını yönetme ve ekonominin faiz oranına dayanan yapısını belirleme vardır.

İngiltere Kilisesi *Bkz.* PROTESTAN.

İngiltere Topluluğu 1649'da I. Charles'in idam edilişinden 1660'ta II. Charles'in tahta çıkışına kadarki sürede İngiltere'yi yöneten cumhuriyetçi hükümete verilen isim. *Kısa Parlamento, "bu ülkedeki en büyük güç" olduğunu öne sürdü ve atamayla belirlenen 40 kişilik Devlet Konseyi'yle hükmetti. 1650'de bütün yetişkin erkeklerden zorla İngiltere Topluluğu'na sadakatle bağlı olma "taahhüdü" alındı. Oliver *Cromwell, İrlanda ve daha sonra İskoçya'daki kralcı direnişleri (1649-51) ortadan kaldırmasına rağmen Kısa Parlamento radikal reform umutlarını boşa çıkardı. Öte yandan askeri seferlerin maliyetini karşılayabilmek için koyulan vergiler halkın tepkisini çekti. Dahası Seyir Yasaları, pek çok kesimin öfkesine neden olan 1652-1654 *Hollanda-İngiltere Savaşı'nın fitilini ateşledi.

Nisan 1653'te Cromwell, Kısa Parlamento'yu dağıttı. Cromwell'in beklentisi *Barebone Parlamentosu'yla (Temmuz-Aralık 1653) siyasi ve dini bir uzlaşmaya varılmasıydı. Buna karşın Aralık'ta devletin başına kendisinin geçmesinin zorunlu olduğu gerçeğini kabul etti. Cromwell'in egemen olduğu bu dönem genellikle *Protektora ismiyle anılır.

İngiltere-Fransa Dostluk Antlaşması (veya **Antant Kordiyal**) (1904) Britanya ile Fransa arasında varılan dostluk mutabakatı. Toprak anlaşmazlıklarını çözmek ve öngörülen Alman baskısına karşı işbirliğini geliştirmek üzere yapıldı. Antlaşmaya göre Mısır meselesinde Britanya'ya, Fas'ta da Fransa'ya karışılmayacaktı. Bu antanttan rahatsız olan Almanya, 1905'te Fas'ta bir krizin fitilini ateşledi. Krizin sonucunda Algeciras Konferansı (1906) düzenlendi. 1907'de antlaşma genişletilerek Rusya da dahil edildi, en sonunda bu üç ülke arasında I. Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı resmi bir ittifak kuruldu.

İnka Columbus (Kolomb) gelmeden önce Güney Amerika'nın batısında yaşayan Kızılderili bir halk. Cuzco (İnka başkenti) civarındaki Keçuva dili konuşan kabilelerden meydana geliyorlardı. Bu kabileler, *Çimularla aynı dönemde bir devlet kurdu ve zamanla onların yerini aldı. 16. yüzyıl kayıtlarına göre hükümdar hanedan yaklaşık MS 1200'de Manco Capac tarafından kuruldu. Ancak esas genişleme 1438'den itibaren yaşandı. 1525'e gelindiğinde Ekvador'un kuzeyinden başlayıp Peru üzerinden Bolivya ve Arjantin'in kuzeyi ile Şili'nin bazı bölümlerine uzanan bir imparatorluk kurulmuştu (kuzeyden güneye 3500 kilometreye yakın). Bu fetihleri gerçekleştiren ve imparatorluk idaresini inşa eden üç önemli hükümdar vardı: Pachacuti (1438-71), Topa Inka (1471-93) ve Huayna Capac (1493-1525). Huayna Capac'tan sonra yaşanan içsavaşlar sonucunda Capac'ın oğlu *Atahualpa'nın imparatorluğu, 1532'de Francisco *Pizarro önderliğindeki İspanyol ordusu sahile çıkmadan hemen önce dağıldı. 1533'te Atahualpa esir alınarak kısa süre sonra öldürüldü. Aynı yıl Pizarro, Cuzco'yu ele geçirdi. 1537'de Manco Capac'ın yenilgisinin ardından artık İnka İmparatorluğu'nun büyük bir kısmı İspanya'ya diz çökmüştü.

İnka'nın teknolojik gelişim düzeyi üst seviyedeydi. Seramik, tekstil ve metal eşyalar üreten özelleşmiş imalathaneler ve atölyeler vardı. Bu eşyalarda pek çok yerel tarzı birleştiren kaliteli süslemeler de bulunuyordu. Mimaride örme taş yöntemi kullanılıyordu. Tarım ise taraçalama sistemine dayanıyordu. Elde edilen ürünler arasında patates, kinoa ve mısır yer alıyordu. Öte yandan kobay (yemek için), evcil köpek, lama ve alpaka yetiştiriciliği de hayvancılık açısından önemliydi. Dinde merkezileşme vardı. Yerel tanrılar saygı görmesine karşın hükümdar hanedanın ilahi atası olan Güneş kültüne ve yaratıcı tanrı olan Viracocha'ya göre ikinci planda kalıyordu.

İnönü, İsmet (1884-1973) Türk asker ve devlet adamı. Türk Bağımsızlık Savaşı'nda

(1919-22) Yunanlara karşı görev yaptı. *Atatürk tarafından Türk cumhuriyetinin ilk başbakanı (1923-37) olarak atandı. 1938'de Atatürk'ün arkasından cumhurbaşkanı oldu. 1950'de Demokrat Parti'nin zaferine kadar iktidarda kaldı. İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi liderliğini sürdürdü ve 1960 askeri darbesinin ardından yeniden başbakanlığa (1961-65) geldi.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 1948'de BM Genel Kurulu tarafından benimsenen (Suudi Arabistan, Güney Afrika ve altı Sovyet bloku ülkesi; Belarus SSC, Ukrayna SSC, Rusya, Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya çekimser oy kullanmıştır) uluslararası bir beyanname. Beyanname bütün insanların özgür, haysiyet ve haklar açısından eşit doğduğunu; Beyanname'de belirtilen hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasi görüş veya din ayrımı olmaksızın yararlanabileceğini ilân etti. Sayılan haklar arasında ifade, vicdan, hareket, barışçıl toplanma ve örgütlenme gibi *vatandaşlık hakları ile çalışma, elverişli yaşam standartlarına sahip olma, eğitim ve kültürel hayata katılım gibi ekonomik ve toplumsal haklar bulunmaktadır. Birey, hak ve özgürlüklerini ancak başkalarının hak ve özgürlüklerine saygı duyduğu çerçevede kullanabilir. Her ne kadar Beyanname, hukuki bağlayıcılığa sahip olmasa da BM'nin faaliyetlerine zemin teşkil etmiş, ulusal ve uluslararası hukuku etkilemiş ve insan hakları tartışmalarına yön vermiştir. 1966'da Genel Kurul; Beyanname'deki hakları içeren ve hukuki etkiye sahip Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi kabul etti.

İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi *Fransız Devrimi'nin Ağustos 1789'da Ulusal Kurucu Meclis tarafından onaylanan yol gösterici ilkelerine ilişkin bir bildiri. ABD'nin Paris'teki elçisi *Jefferson'a danışarak hazırlanan Bildiri, ABD örneğinin yanı sıra *Aydınlanma'dan da etkilendi. Bildiri, açık bir üslupla eşitliğin ve bireysel özgürlüğün ilkelerini ortaya koydu: "İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar."; "Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz". Ayrıca medeni ve mali eşitlik, keyfi tutuklama dokunulmazlığı, ifade ve basın özgürlüğü ile özel mülkiyet hakkı güvenceye alındı. Sonradan Devrim bu hakların büyük bölümünü yok saysa da Bildiri, Fransız Devrim Ordusu'nun pek çok Avrupa ülkesinde başlarda memnuniyetle karşılanmasını sağladı ve sonraki yarım yüzyılda Avrupalı liberallerin anayasası haline geldi.

intendant **Ancien regime* döneminde Fransa kralına bağlı çalışan bir devlet görevlisi. Makam, 1630'larda itaatsizliğe karşı bir olağanüstü tedbir olarak oluşturuldu. Görev yaratılırken kraliyet memurlarının merkezi kurullarca taşralara teftiş gezilerine gönderildiği eski bir uygulamadan yola çıkılmıştı. *Richelieu ve XIV. *Louis iktidarında yetkileri idarenin her boyutuna genişletildi; merkezi hükümet ile taşralar arasındaki ana bağlantı haline getirildi. Yerel mahkemeleri denetleme, vergi sistemini yürütme ve kralı *généralité* adı verilen başında oldukları idari birimlerindeki siyasi ve ekonomik durumdan haberdar etme gibi görevler üstlendiler. Fransız Devrimi'nde *intendant* makamı kaldırılsa da aynı işlevlerin birçoğu daha sonra *préfet* makamınca görüldü.

İnternet Dünya çapında bir bilgisayar ağı. Teknik olarak İnternet, pek çok küçük ağı tek bir bütün olacak şekilde birbirine bağlayan bir ağdır. İnternet'in kökeni olarak ARPANET gösterilir. İlk çok siteli ağ olan ARPANET, 1969'da üniversitelere ve diğer devlet himayesindeki araştırma kuruluşlarına bilgi alışverişinde bulunma imkânı tanımak amacıyla ABD Savunma Bakanlığı'nın bünyesinde kuruldu. İnternet durmadan büyüdü ve 1980'lerin sonuna gelindiğinde gerçek anlamda küresel bir nitelik kazandı. Ancak yine de hâlâ çoğun-

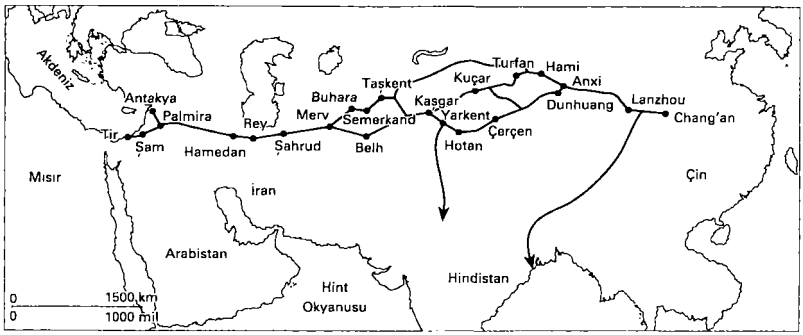
lukla uzmanlar kullanıyordu. Bu durum 1990'larda iki etken sonucunda değişti. Birincisi, 1989'da *World Wide Web* (Dünya Çapında Ağ) ortaya çıktı. *World Wide Web*, İnternet üzerinde kullanıcı dostu bir şekilde bilgi paylaşımına olanak veren basit bir teknolojiydi. İkincisi, kişisel bilgisayarların yayılması (*bkz.* BİLİŞİM DEVRİMİ) söz konusu bilgilere ulaşma olanağı olan kişi sayısını olağanüstü düzeyde artırdı. İş dünyası da İnternet'in vaat ettiklerinin farkına vararak 1990'ların ortasından itibaren hızlı bir şekilde genişlemesine önayak oldu. İlerleme her zaman dümdüz olmasa da (*bkz.* NOKTA-COM BALONU) on yıl içerisinde İnternet, dünyanın her yerinde hayatı pek çok açıdan dönüşüme uğrattı. Günümüzde artık küçük büyük bütün kuruluşların bir internet sitesine sahip olduğu varsayılmaktadır. Bu sitelerde kuruluşların faaliyetlerine dair bilgi bulunabilmekte ve ürün veya hizmetleri satın alınabilmektedir. Küresel çaptaki e-posta, *sosyal medya ve diğer İnternet bazlı iletişim teknolojileri, insanların ve şirketlerin haberleşme biçiminde devrime yol açmıştır. Dünyada İnternet ve sağladığı imkânların olmadığı bir hayatı hayal bile edemeyecek bir nesil yetişmiştir.

intifada (Arapça "ayaklanma" anlamında) Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nin İsrail tarafından işgaline karşı düzenlenen iki Filistin ayaklanması. Birinci İntifada, 1987-1991 arasında sürdü ve İsrail tarafından sert bir biçimde bastırıldı. Buna karşın pek çok insanı siyasi çözümün gerekliliği noktasında ikna etti ve gizli İsrail-FKÖ müzakerelerinin yolunu açtı. 1993'te bir barış çerçevesi olarak İsrailliler ve Filistinliler tarafından İlkeler Bildirgesi imzalandı. Ancak bu bildirge tam olarak yürürlüğe sokulamadı. İkinci İntifada, 2000'de savsaklanan barış sürecine ve devam eden İsrail işgaline tepki olarak başladı. Militan Filistinli intihar bombacıları, İsrailli sivilleri hedef aldı. İsrail ordusu da daha önce terk ettiği Batı Şeria'nın bazı bölümlerini yeniden işgal etti. İsrail'in ayaklanmacıları zapt edememekle suçladığı Yaser *Arafat'ın ölümü üzerine 2005'te bir ateşkes devreye girdi.

İntikal Savaşı (İngilizcesi War of Devolution) Fransa hükümdarı XIV. Louis'in İspanyol Hollandası'nı ele geçirme girişimlerinden biri. 1665'te kayınpederi İspanya hükümdarı IV. Felipe'nin ölümü üzerine XIV. Louis, yerel göreneklere dayanan bazı şaibeli yasaları işletti. Bu yasalara göre unvan ve topraklar, ikinci eşin oğluna değil, ilk eşin çocuklarına (Felipe'nin kızı olan eşi Kraliçe Maria Theresa gibi) miras kalıyordu. Buna göre düzenlenen Turenne vikontu komutasındaki sefer Avrupa'yı harekete geçirdi ve Fransız ilerleyişini durdurmak için Hollanda Cumhuriyeti, İngiltere ve İsveç tarafından savunma amaçlı bir üçlü ittifak oluşturdu. Sonuçta Louis, barışa razı oldu. II. Carlos'un ölümünden sonra İspanya İmparatorluğu'nun belli bölümlerini barışçıl bir şekilde topraklarına katmak umuduyla fethettiği yerleri geri verdi.

İnuit Alaska, kuzey Kanada'nın Nunavut bölgesi, Grönland ve doğu Sibirya'da yaşayan bir Kuzey Amerika halkının mensuplarına verilen isim. Yarı göçebe avcı-toplayıcı bir halk olan İnuitler, zorlu çevre koşullarına uyum sağlamalarıyla bilinir. Zaman zaman Eskimolar olarak da anılmaktadırlar. Dilleri İnuit-Aleut ailesine ait olup iki ana kola ayrılır: İnupik veya İnuk (Grönland, Labrador, Kanada'nın kutup kıyıları ve kuzey Alaska'da konuşulur) ile Yupik veya Yuk (güney Alaska ve Sibirya'da). Yaklaşık Grönland'da 50 bin, Alaska'da 35 bin, Kanada'da 50 bin ve Sibirya'da birkaç yüz İnuit bulunmaktadır.

İpek Yolu Çin'i Batı'ya bağlayan eski bir kervan yolu. Roma döneminden itibaren kullanılmaya başlayan yol, ismini Çin'in başlıca ihraç ürünü olan ipekten almaktadır. Bu yol üzerinden Hıristiyanlık

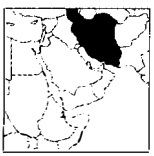
İpek Yolu. Doğu Çin'den Akdeniz'e kadar uzanan İpek Yolu, MÖ 2. yüzyılda Çinliler tarafından açıldı. İki hörgüçlü develer, İpek Yolu'nda ipeğin yanında pek çok mal taşıyordu. Fakat bu malların ve malları taşıyan tüccarların çok az bir kısmı bütün yolu kat ediyordu. Yol; eski başkent Chang'an'dan (günümüzde Xi'an) başlıyor, Çin'in kuzeybatısında Taklamakan Çölü'nün hem güneyinden hem kuzeyinden geçerek Kaşgar'dan itibaren Pamir Dağları'na giriyordu. Oradan da İran üzerinden Akdeniz'e ulaşıyordu. Diğer bir yol ise Yarkent'ten Hindistan'a gidiyordu.

ve (Hindistan'dan) Budizm, Çin'e ulaştı. "Kuzey Yolu", Taklamakan Çölü'nün kuzey ucundan geçerek batıya doğru Türkistan topraklarına, oradan da Levant'a uzanıyordu. Diğer yandan "Güney Yolu" ise Kunlun ve Pamir Dağları'ndaki geçitlerden ilerleyerek Hindistan'a varıyordu. 1963'te tamamlanan bir demiryolu, Xian'dan Urumçi'ye ve Kazakistan içlerine kadar kuzey yolunu takip etmektedir.

İpsilanti, Aleksandr (1792-1828) Yunan milliyetçi önder. Rus ordusunda general olarak görev yapan İpsilanti, Yunanistan'ın *Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığı için çalışan gizli Filiki Eteria cemiyetinin liderliğine seçildi. 1821'de Boğdan'da bir isyan başlatarak Yunanistan'ın bağımsızlığını ilân etti. Ancak Rusya veya Romanya'dan destek alamadı ve Türkler tarafından yenilgiye uğratıldı. Avusturya'da hapsedildi. Mora Yarımadası'ndaki başarılı Yunan isyanıyla birlikte İpsilanti'nin ayaklanması, *Yunan Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıcını simgelemektedir.

İran (önceden Acemistan)

Başkent:	Tahran
Yüz ölçümü:	1.648.195 km²
Nüfus:	79.853.900 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 riyal = 100 dinar
Dini yapısı:	%90,0 Şii; %9,0 Sünni
Etnik yapısı:	%61,0 İranlı; %16,0 Azeri; %10,0 Kürt; %6,0 Lur
Diller:	Farsça (resmi), Azeri Türkçesi, Kürtçe, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Kolombo Planı, Bağlantısızlar Hareketi

Orta-batı Asya'da yer alan bir Ortadoğu ülkesi. Batıda Türkiye ve Irak; kuzeyde Türkmenistan; doğuda Afganistan ve Pakistan'la sınırı ve

kuzeyde Hazar Denizi; güneyde Basra Körfezi ve Umman Denizi'ne kıyısı vardır.

Fiziki İran çoğunlukla kurak yaylalardan oluşur. Yaylaların etrafı dağlarla (Kuzeyde Elburz, güneybatıda Zagros) çevrilidir. Ayrıca ülkede büyük tuz çölleri (kuzeyde Kebir Çölü ve güneydoğuda Lut Çölü) bulunur.

Ekonomi İran ekonomisine devlet denetimindeki yetersiz bir sektör hâkimdir. Büyüme olanakları, uluslararası yaptırımlar nedeniyle daha da kısıtlanmaktadır. Ham petrol çıkarma faaliyeti ana sanayi kolu olup ihracat gelirlerinin dörtte üçünü oluşturur. Diğer sanayi alanları arasında petrol ürünleri, gübre, sodyum hidroksit ve tekstil bulunmaktadır. Buğday, pirinç ve diğer tahılların yanında şeker başlıca tarım ürünleridir. Geniş kömür, bakır ve demir cevheri yatakları olmasına karşın madencilik görece geri kalmıştır.

Tarih İlk Pers hanedanlarından biri *Ahamenişlerdir. III. Daryuş'un Büyük İskender tarafından mağlup edilmesiyle hanedanın egemenliği sona erer. Bir diğer Pers hanedanı *Sasaniler de Araplarca yıkıldı. Sasani İmparatorluğu'nun 642'deki çöküşünden beri İran, İslam hâkimiyetindedir. Persler tabi oldukları Arap, Selçuklu ve Moğol İmparatorluklarında dokuz yüzyıl boyunca öne çıktı. Daha sonra I. İsmail güçlü bir Pers devleti kurarak halkı Şiiliğe geçirdi. I. *Abbas'tan sonra Safevi hanedanı gerileme dönemine girdi. Ardından 1796'da Ağa Muhammed Han'ın kurduğu Kaçar hanedanı geldi. Hanedan, Tahran'dan hükmediyordu.

Müslüman ülkeler ile Avrupalı güçler arasındaki ticaret 19. yüzyıl boyunca gelişmişti. Rusya da Britanya da İran'daki Kaçar hanedanı üzerinde etkilerini artırmak noktasında çekingendi. 1906'da Muzaffereddin bir anayasaya izin verdi. Muzaffereddin'in halefi, daha önce izin verilen Meclis'i bastırma girişiminde bulunmasına karşın kendisi sürgüne yollandı. 1901'de yabancı şirketlere petrol çıkarılması konusunda ayrıcalıklar tanındı. İran'daki petrol, tahminen dünya rezervlerinin onda birini oluşturuyordu. 1909'da Anglo-Persian Oil Company[181] (daha sonra BP) kurulunca İran'ın güneyi Britanya'nın etki alanına girdi. Öte yandan Rusya da İran'ın kuzeyine hâkimdi. 1917 Rus Devrimi'nin ardından Britanya ordusu İran üzerinden Rusya'yı istila etti. Bu "müdahale savaşı" sona erdiğinde Britanya tarafından desteklenen İranlı subay Rıza Han iktidarı ele geçirdi (1921). 1925'te Rıza Han, Kaçar hanedanına son verdi ve kendisini *Rıza Şah Pehlevi olarak ilân etti. II. Dünya Savaşı'nda İran, Britanya ve Sovyet kuvvetlerince işgal edilerek Sovyetler Birliği'ne ikmal hattı olarak kullanıldı. 1941'de şah tahttan çekildi ve yerine oğlu *Muhammed Rıza Şah Pehlevi geldi. Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin siyasi üstünlüğü kurması 20 yıl sürdü. Bu süre içerisinde başbakanlarından biri olan Musaddık, 1951'de Anglo-Iranian Oil Company'yi[182] kamulaştırdı. 1961'de şah, bir toprak reformu planı ve bir çağdaşlaşma programı devreye soktu. Bu sürece "Beyaz Devrim" (1963-71) deniyordu. Din ve devlet işlerinin ayrılması sonucunda *Humeyni gibi İslami önderler sürgüne yollandı (1964). Buna karşın halkın, başta ABD olmak üzere seküler Batı'nın İran üzerinde kurduğu etkiden duyduğu rahatsızlığın üstü sürekli artan petrol gelirleriyle örtülüyor, bu gelirler de ordunun baskı mekanizmasının yanında sanayileşmeyi de finanse ediyordu. 1978'de başlayan ayaklanmaların arkasından sıkıyönetim ilân edildi. Humeyni, sürgünde bulunduğu Fransa'dan isyanı yönetiyordu. 1979'da şahın devrilerek sürgüne yollanmasından sonra Humeyni ülkeye döndü ve bir İslam cumhuriyeti kuruldu. Yeni kurulan devlet, 1979-1981 İran Rehine Krizi'ni atlatacak ve uzun ve maliyetli *İran-Irak Savaşı'nı (1980-88) sürdürecek güçte olduğunu gösterdi. 1989'da Humeyni'nin ölümü ve karmaşık bir ikti-

181 İngiliz-Pers Petrol Şirketi. (ÇN)
182 İngiliz-İran Petrol Şirketi. (ÇN)

dar mücadelesi üzerine Haşimi Rafsancani cumhurbaşkanı seçildi. Ilımlı bir pragmatist olan Rafsancani, İslami köktencileri kızdırmadan Batı devletleriyle yeniden iyi ilişkiler tesis etmeyi başardı. Diğer yandan Rafsancani'nin toplumsal ve ekonomik reform programı İran'da huzursuzluğa yol açtı. 1992'nin ortalarında birkaç büyük şehirde ciddi ayaklanmalar gerçekleşti. Rafsancani yine de 1992 genel seçiminde Meclis'te çoğunluğu elde etti. 1993'te yeniden cumhurbaşkanı seçildi. 1990'ların başlarında İran'ın ABD'yle ilişkileri gergindi. Zira İran, ABD'nin Körfez Savaşı'nın ardından bölgeye müdahalesine ve Eylül 1993'te imzalanan İsrail-FKÖ barış anlaşmasına karışmasına karşı çıkıyordu. İran'ın askeri anlamda gücünü artırması da anlaşmazlığa neden oluyordu. 1995'te ABD, İran'ın uluslararası terörle iddia edilen bağlantısını ve nükleer silah programını sona erdirme girişimi olarak İran'a ticaret ve yatırım yaptırımları duyurdu. İran yönetimi yaptırımları kınadı. Ancak ülke ekonomisi krizlerle boğuşmaya devam ediyordu. 1997 cumhurbaşkanlığı seçimlerini ılımlı Muhammed Hatemi kazandı. Hatemi, 2001'de yeniden seçildi. ABD'nin düşmanca tavrı 2002'den itibaren artmaya başladı. Bu tarihte Başkan George W. *Bush, İran'ı kitle imha silahları geliştirmek ve teröre yardımda bulunmakla suçlamıştı. 2004'teki milletvekili seçimlerinden muhafazakâr çoğunluğu çıktı. Reformcu adayların çoğu dini yöneticiler tarafından tasfiye edildi. 2005'te katı bir tutum benimseyen Mahmud Ahmedinejad cumhurbaşkanı seçildi. Ahmedinejad, 2009'da tartışmalara yol açan bir başka seçimde iktidarını yeniledi. Muhalefetin adayı Mir Hüseyin Musavi kendisinin kazandığını iddia etse de yapılan soruşturmanın ardından Ahmedinejad'ın kazandığı ilân edildi ve Musavi'yi destekleyen gösteriler bastırıldı. İran'ın nükleer araştırma programının barışçıl amaçlarla yapıldığına ikna olmayan BM, 2006'da İran'a yönelik yaptırım kararı aldı. 2009'da bu yaptırımlar genişletildi. 2013'te daha ılımlı bir siyasetçi olan Hasan *Ruhani'nin seçilmesiyle gerilim azalmaya başladı.

İran Rehine Krizi (4 Kasım 1979-20 Ocak 1981) *İran ile ABD arasında gerçekleşen uzatmalı bir kriz. İran İslam Devrimi'nin sonrasında, ABD'nin Şah *Muhammed Rıza Şah Pehlevi'yi yeniden tahta çıkarma komplolarında yer aldığını iddia eden Ayetullah *Humeyni taraftarları, Tahran'daki ABD Büyükelçiliği'ni ele geçirerek 66 ABD vatandaşını rehin aldı. Başkan *Carter'in rehinelerin serbest kalmasına yönelik, ekonomik tedbirler ve Nisan 1980'de ABD'li helikopterlerin kurtarma operasyonu dahil, bütün çabaları başarısız oldu. Kriz, 20 Ocak 1981'e kadar sürüncemede kaldı. Bu tarihte Cezayir, başarılı bir şekilde arabuluculuk yaptı ve rehineler serbest bırakıldı. İran Rehine Krizi, Carter'in Kasım 1980'de yeniden başkan seçilme umutlarını zayıflatarak Ronald *Reagan'ın seçimi kazanmasında etkili oldu.

İran-Irak Savaşı (1980-88) *İran ile *Irak arasında büyük bir savaşa dönüşen bir sınır anlaşmazlığı. 1980'de Irak Devlet Başkanı Saddam *Hüseyin, 1975'teki anlaşmayı feshederek Şattülarap Nehri'nin kuzeyinde İran'a yaklaşık 518 kilometrekarelik bir sınır bölgesi tahsis etti. Karşılığında İran'ın Irak'ta bağımsızlık mücadelesi veren Kürt azınlığa askeri desteğini kesmesi yönünde güvence aldı. Şattülarap'ta çizilen sınırda değişikliğe gidilmesini, Hürmüz Boğazı'ndaki 1971'de İran'ın el koyduğu üç adanın Araplara geri verilmesini ve İran'daki azınlıklara özerklik tanınmasını isteyen Irak ordusu, anlaşmazlığa yol açan fakat görece önemsiz bir bölgede İran'la sınır çatışmasına girdi. Arkasından İran'ın petrol ürettiği kritik bir bölgesine zırhlı araçlarla bir saldırı düzenlendi. Irak'ın taarruzu, İran'ın güçlü direnişiyle karşılaştı ve İran kaybettiği toprakları yeniden ele geçirdi. 1985'te Irak uçakları,

Buşehr'de inşaatı henüz tamamlanmamış bir nükleer santrali yok etti. Ardından sivil hedefler vuruldu. Karşılığında İran da Basra ve Bağdat'ı bombaladı. 1987'de İran, Basra Körfezi ve çevresindeki ticari gemilere karşı düşmanca eylemlere girişince savaş yeni bir evreye geçti. ABD ve diğer ülkeler bölgeye refakatçi savaş gemileri gönderdi. İran ordusunun üst kademe komutanları, silah ve teçhizat azlığından dolayı orduya olan güvenini kaybediyordu. Öte yandan Irak, Batı tarafından ikmal edilmekteydi. 1988'in başında BM Güvenlik Konseyi ateşkes çağrısında bulundu. Irak kabul etse de İran'dan ret yanıtı geldi. Buna karşın BM Genel Sekreteri Pérez de Cuéllar'ın yürüttüğü başarılı müzakereler sonucunda Temmuz'da bir ateşkes, Ağustos'ta bir barış anlaşması imzalandı. Hiçbir taraf hiçbir kazanım elde edemedi ve tahminen 1,5 milyon insan hayatını kaybetti.

İrlanda Britanya Adaları'nda yer alan bir ada. Büyük Britanya'nın batısında kalan adanın dörtte beşinde *İrlanda Cumhuriyeti, diğer bölümünde ise Birleşik Krallık'ın parçası olan *Kuzey İrlanda bulunmaktadır. Zamanında Keltlerin yerleştiği ülke, kâğıt üzerinde Tara lortlarının hükmettiği bağımsız kabile topraklarına bölündü. Muhtemelen 4. yüzyılda Hıristiyanlar, İrlanda'ya geldi. Aziz Patrick'in çabalarıyla Hıristiyanlar arasında birlik sağlandı. Roma İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra İrlanda, bir süre önde gelen bir kültürel merkez oldu. Ülkedeki manastırlar, eğitim ve misyoner faaliyetlerini teşvik ediyordu. 12. yüzyılda II. Henry önderliğinde İngiliz istilaları başlasa da Henry, bölgede hiçbir zaman sağlam bir otorite kuramadı. 16. yüzyıla gelindiğinde İngiliz egemenliği yalnızca Dublin çevresinde bir bölgeyle sınırlı kalmıştı. Ardından Tudor hanedanı, İngiliz egemenliğini bütün adaya yaydı. İngiliz hükmüne ve beklenmedik bir direnişle karşılaşan Protestanlığın dayatılmasına karşı düzenlenen isyanlar, İrlanda'nın İngiliz (daha sonra İskoç) aileler tarafından kolonileştirilmesiyle sonuçlandı. Sözü edilen aileler, ülkeyi İngilizleştirme ve İngiltere'ye bağlı kılma girişimi çerçevesinde el koyulmuş topraklara yerleştiriliyordu. Ulster'de özellikle bu yerleşimcilerin torunları diğerlerinden ayırt edilebilen kimliklerini korudu. 1798'deki başarısız bir isyanı 1801'de Britanya ve İrlanda'nın siyasi birliği izledi. Birliğin başarısı için harcanan hakiki çabalara rağmen İrlanda daha da yoksulluğa battı. Britanya'nın sanayiye dayalı refahından bir miktar pay Protestan Ulster'e düşse de adanın geri kalanında tarım varlıklarının değeri azalıyordu. *Namevcut toprak sahipleri yerel halkın geçim olanaklarına zarar veriyordu. 1840'larda İrlanda'nın temel gıda maddesi patateste yaşanan kıtlık yüzünden yaklaşık bir milyon insan açlıktan öldü ve bir milyon insan daha ülkeyi terk etti. Parnell'in başını çektiği özerklik hareketi, 19. yüzyılda amaçlarına ulaşmayı başaramadı. Bu kapsamda 1914'te Parlamento'dan geçen bir yasa tasarısının yürürlüğe girmesi I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ertelendi. 1916'da Paskalya Bayramı'nda çıkan bir silahlı ayaklanma bastırıldı. 1921 İngiltere-İrlanda Antlaşması uyarınca İrlanda bölündü. Ulster'in altı bölgesi (Kuzey İrlanda) haricinde İrlanda'nın egemenliği tanındı. Kuzey İrlanda'nın Protestan çoğunluğu, İngiltere'yle birliğin korunması isteğini belirterek Birleşik Krallık'ın parçası olarak kaldı.

İrlanda, Kuzey *Bkz.* KUZEY İRLANDA.

İrlanda Cumhuriyet Ordusu (İngilizcesi **Irish Republican Army**-IRA) Birleşik bir İrlanda cumhuriyeti için savaşan terör örgütü. *İrlanda Cumhuriyetçiler Kardeşliği ve *Fenian Kardeşliği'nin içinden çıkan IRA, 1919'da milliyetçi bir silahlı kuvvet olarak *Sinn Fein partisi tarafından örgütlendi. İrlanda'daki ilk komutanı Michael *Collins'ti. 1919-1921 arasında İrlanda'daki Britanya kuvvetlerine karşı etkili bir gerilla savaşı yürüttü. *Özgür İrlanda Devleti kurulduktan sonra IRA'nın

küçük bir azınlığı, birleşik ve egemen bir İrlanda için savaşmaya devam etti. Bu kuvvetler, 1922-1923'te Özgür İrlanda Devleti ordusu tarafından mağlup edilince örgüt yeraltına indi. 1939'da İngiltere'de IRA'nın sorumlu tutulduğu patlamalar gerçekleşti. II. Dünya Savaşı'nda yüzlerce üyesi Britanya ve İrlanda'da hapse atıldı. 1956'da *Kuzey İrlanda'da şiddet olayları baş gösterdi. Aynı yıl IRA, bir dizi sınır baskını düzenledi. Kuzey İrlanda Sorunu patlak verince IRA, 1969'da Geçici ve Resmi olarak iki kanada ayrıldı. Resmi kanat ilerleyen yıllarda şiddetten vazgeçse de Geçici kanat ve diğer bir grup İrlanda Milli Kurtuluş Ordusu (INLA), hem Kuzey İrlanda'da hem de Britanya'da suikastlar ve bombalı saldırılara imza attı. Bu eylemlerin arasında 1979'da Lort Mountbatten ve Britanyalı Milletvekili Airey Neave'nin öldürülmesi; 1984'te Brighton'da Britanya Bakanlar Kurulu'nun tamamına yönelik bir bombalı saldırı; 1987'deki Birinci Dünya Savaşı Anma Günü'nde Enniskillen'de bir bombalı saldırı; 1989'da İngiltere ve Almanya'daki Britanya askeri üslerine saldırılar; 1990'da Milletvekili Ian Gow'un öldürülmesi; 1991'de Downing Street'e, 1994'te Heathrow Havaalanı'na havan saldırıları; 1992'de Londra Şehri'nde, 1993'te Warrington'da bombalı saldırılar vardır. Ağustos 1994'te IRA, Britanya ve İrlanda hükümetleri ile Kuzey İrlandalı siyasetçilerin barış girişimleri sonucunda askeri harekâtlarını tamamen durdurduğunu açıkladı. Ancak IRA'nın elindeki silahların kullanımdan çıkarılması meselesi, bütün tarafların katıldığı kalıcı bir barış anlaşması için yapılacak görüşmelere engel oluşturdu. 1995'te IRA'nın, başta Londra'nın Docklands bölgesi ve Manchester olmak üzere Britanya anakarasında bombalı saldırılarına devam etmesiyle ateşkes bozuldu. Yeniden bir ateşkes yapıldıktan sonra 1997'de Sinn Fein barış müzakerelerine kabul edildi. 1998'de *Hayırlı Cuma anlaşması imzalanmasına karşın silahların teslim alınması konusu barış sürecine ayak bağı olmaya devam etti. Nihayetinde IRA, 2001'de silahlarını kullanımdan çıkarma sürecini başlattı; aynı yıl sürecin tamamlandığını duyurdu. 2005'te de silahlı mücadelenin sona erdiğini açıkladı.

İrlanda Cumhuriyetçiler Kardeşliği

(İngilizcesi **Irish Republican Brotherhood**-IRB) 1858'de Dublin'de James Stephens (1824-1901) tarafından kurulan gizli bir örgüt. Örgütün amacı bağımsız bir İrlanda cumhuriyetinin oluşturulmasını sağlamaktı. IRB, ABD'deki *Fenian Kardeşliği'yle yakından ilişkiliydi; üyeleri daha sonraları Fenian olarak adlandırılacaktı. IRB'nin birincil hedefi İrlanda'da bir ayaklanma örgütlemekti. Fenian Kardeşliği, IRB'ye insan, para ve güvenli bir üs sağlamak için çaba gösteriyordu. Britanya devleti derhal harekete geçerek Stephens de dahil IRB önderlerini tutukladı. Thomas Kelly'nin başını çektiği 1867 Fenian Ayaklanması başarısızlıkla sonuçlandı. *Özerklik Birliği, *Toprak Birliği, İrlanda Gönüllüleri ve *Sinn Fein partisi, siyasi güç olarak çoğunlukla IRB'den üstündü. Ancak Fenianlar tüm bu örgütlerde faaliyet gösteriyordu. Özerklik Yasa Tasarılarından tatmin olmayan Pádraci Pearse önderliğindeki IRB, I. Dünya Savaşı'nda sonuç vermeyen *Paskalya Ayaklanması'nda Almanlardan yardım istedi. IRB, yerini daha sonraları *İrlanda Cumhuriyet Ordusu'na bıraktı.

İrlanda Cumhuriyeti

Başkent:	Dublin
Yüz ölçümü:	70.273 km²
Nüfus:	4.775.982 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%84,7 Katolik; %2,7 İrlanda Kilisesi (Anglikan); %2,7 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%84,5 İrlandalı; %9,8 diğer beyaz; Asyalı ve siyahi azınlıklar
Diller:	İngilizce, İrlandaca (ikisi de resmi)

Uluslararası kuruluşlar:	Avrupa Birliği (AB), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Avrupa'da *İrlanda adasının dörtte beşini oluşturan bir ülke. Büyük Britanya'nın batısında yer almaktadır.

Fiziki Düz ve verimli bir ova, merkezde yer alan Lough Ree gölünü ve Shannon Nehri havzasını çevrelemektedir. Ülkenin kıyı kesimleri muhteşem bir güzelliğe sahiptir. Güneydoğudaki Wicklow Dağları yaklaşık 1000 metreye kadar çıkar. Batıdaki Connemara Dağları ise büyük göllerin üzerinde yükselir. Öte yandan güneybatıdaki Kerry Dağları, 1000 metrenin üzerine ulaşırken birbirine yapışık parmaklar şeklinde yönü denize çevrilidir. Aran'ın da aralarında bulunduğu adaların çoğuna batı kıyılarındaki derin körfezlerde rastlanır. Söz konusu adalarda kayalıklar ile kumsallar bir aradadır.

Ekonomi Önceden tarıma dayalı olan İrlanda ekonomisi, günümüzde sanayi ve hizmet sektörlerinin hâkim olduğu çeşitlenmiş bir yapıya sahiptir. Başlıca ihracat kalemleri makineler ve teçhizat, bilgisayarlar, kimyasallar, tıbbi cihazlar, ecza ürünleri ve gıda-hayvan ürünleridir. Cazip vergi düzenlemeleri, İrlanda'yı bazı çokuluslu şirketlerin Avrupa'daki üssü haline getirmiştir. Ağırlıklı olarak bu şirketler bilişim teknolojisi sektöründedir. 1990'lardaki uzun bir atılım döneminin ardından 2008 sonrasında mali ve ekonomik kriz gelmiştir.

Tarih Aralıklarla süren çatışma yıllarının ardından Lloyd George ile *Sinn Fein partisi önderleri arasında imzalanan Aralık 1921 İngiltere-İrlanda Antlaşması, (Özgür İrlanda Devleti olarak) İrlanda'ya *dominyon statüsü verdi. Bu devletten hariç tutulan altı Ulster ili ise *Kuzey İrlanda devletini oluşturdu. De Valera'nın önderliğindeki İrlandalı cumhuriyetçiler, anlaşmayı reddederek Özgür İrlanda Devleti kuvvetlerine karşı bir içsavaşa girişse de 1923'te yenilgiye uğradı. 1932 seçiminde *Fianna Fáil partisinin kazandığı zaferden sonra de Valera, Özgür İrlanda Devleti'nin Büyük Britanya'yla kalan bağlarını da koparmaya başladı. 1937'de yürürlüğe giren yeni bir anayasa, İrlanda'yı seçilmiş cumhurbaşkanıyla egemen bir devlet ilân etti. Böylece Britanya kraliyetinin yetkisi sona erdi ve genel valilik makamı ortadan kaldırıldı. Özgür İrlanda Devleti ismi de İrlanda (İrlandaca, Eire) olarak değiştirildi. 1938'de varılan bir anlaşmayla Britanya'nın İrlanda'da kullandığı bazı deniz üsleri boşaltıldı. II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalan İrlanda, 1949'da *Milletler Topluluğu'nu terk etti ve bağımsız bir cumhuriyet olarak tanındı. 1959'da de Valera cumhurbaşkanı seçildi. De Valera'nın ardından başbakan (*taoiseach*) görevine Sean *Lemass (1959-66) ve Jack *Lynch (1966-73) geldi. 1973'te İrlanda, Avrupa Topluluğu'na (günümüzde *Avrupa Birliği) katıldı. Aynı yıl Liam *Cosgrave'nin başbakanı olduğu *Fine Gael-İşçi Partisi koalisyonu iktidara geldi. Arkasından gelen hükümetlerin başında ya Charles *Haughey önderliğinde Fianna Fáil partisi (1979-81, 1982, 1987-92) ya da Dr. Garret *Fitzgerald önderliğinde Fine Gael-İşçi Partisi koalisyonu (1981-82, 1982-87) vardı. Kasım 1985'te İrlanda, İngiltere-İrlanda Anlaşması'nı (Hillsborough Anlaşması) imzaladı. Bu anlaşmayla İrlanda Cumhuriyeti'ne Kuzey İrlanda'nın yönetiminde danışma rolü verildi. İrlanda İşçi Partisi üyesi Mary *Robinson'un Aralık 1990'da devlet başkanı olarak seçilmesi İrlanda toplumunun daha da liberalleşme eğilimi gösterdiğini ortaya koydu. 1992'de Haughey'in yerine Albert *Reynolds başbakan oldu.

Reynolds da 1994'te kurduğu koalisyon çökünce istifa etti. Fine Gael partisinin lideri John *Bruton yeni bir koalisyonun başına geçerek başbakanlığı üstlendi. Aralık 1993'te Albert Reynolds, Birleşik Krallık Başbakanı John *Major'la birlikte *Downing Street Bildirgesi'ni yayımlamıştı. Bildirge, Kuzey İrlanda'yla ilgili gelecekte düzenlenecek barış görüşmelerinin genel ilkelerini ortaya koydu ve bölgede barışa yönelik önemli bir adım olarak görüldü. İrlanda Cumhuriyeti, daha sonra 1998 barış anlaşmasına taraf oldu (*bkz.* KUZEY İRLANDA). Söz konusu anlaşma uyarınca İrlanda Cumhuriyeti, Kuzey İrlanda üzerindeki anayasal iddialarından vazgeçiyordu. 2002'de İrlanda, *avroyu para birimi olarak kabul etti. *Kredi Krizi 2008'de bir mali krize yol açtı. Bu süreçte İrlanda'nın altı yerli bankası iflasın eşiğine geldi. Devlet üstüne düşeni yapmayı kabul etse de yükü kaldıramadı. İrlanda'nın mali durumunun yeniden istikrara kavuşabilmesi için birkaç ağır kemer sıkma bütçesi ve 2010'da IMF ve AB'den alınan bir borç gerekti (*bkz.* AVRO KRİZİ). 2010'da Papa XVI. *Benedictus, İrlanda'daki Katolik din adamlarının çocuklara yönelik on yıllara yayılan cinsel taciz vakaları için özür diledi.

İrlanda Kıtlığı (İngilizcesi **Irish Famine**) (1845-51) İrlanda'da bir kıtlık ve huzursuzluk dönemi. 1845'te İrlanda'da baş gösteren bitki hastalığı patatesi de etkilemiş, mahsul kıtlığı yaşanmıştı. Dolayısıyla İrlanda halkı ana gıda maddesinden mahrum kaldı. *Namevcut mülk sahipleri, aracılarının kiracıları sömürmesini engelleyemedi. Çiftçiler kiralarını ödeyemiyor, çoğunlukla topraktan çıkarılıyor ve yaşadıkları yerler yıkılıyordu. Bu da hasadı daha da azaltarak bitki hastalığının yarattığı etkiyi katlıyordu. İşsiz kalan bu insanlara yardım örgütleyecek komiteler ve aşevleri kuruldu. Başta batı illeri olmak üzere çok sayıda insan ıslahevlerine sığındı. Açlığın üstüne bir de tifüs salgını eklenince 1846-1847'de ölen kişi sayısı 350 bine yaklaştı. 1847'de mısır hasadı iyiydi. Hastalık tekrarlamasına karşın kıtlığın en kötü dönemi atlatılmıştı. 1846-1851 arasında İrlanda'da yaklaşık 1 milyon kişinin öldüğü, 1 milyon kişinin de ABD veya başka ülkelere göç ettiği tahmin edilmektedir.

İrlanda Özerkliği (İngilizcesi **Irish Home Rule**) İç işlerden sorumlu bir İrlanda parlamentosunun yeniden kurulması için mücadele eden bir hareket. 1870'te Isaac Butt tarafından kurulan bir örgüt, *Birlik Yasasının (1800) geri çekilmesi için mücadele vermeye başladı. Charles *Parnell, *Gladstone önderliğindeki Liberalleri Özerklik Yasa Tasarılarını sunmak üzere ikna edince söz konusu yasanın geri çekilmesi ciddi bir olasılık olarak ortaya çıktı. İlk yasa tasarısı (1886) Avam Kamarası'nda reddedildi. Gladstone'nin ikinci tasarısı (1893) da geçemedi. Asquith'in sunduğu üçüncü tasarı (1912) parlamentoda kabul edilmesine karşılık 1914'te savaş patlak verince yürürlüğe girmesi ertelendi. Ulster'in ne kadarının Yasanın dışında bırakılacağı sorunu çözülmedi. I. Dünya Savaşı sona erdiğinde İrlanda'daki siyasi durum büyük değişikliğe uğramıştı. 1916'daki *Paskalya Ayaklanması ve 1918 genel seçiminde *Sinn Fein partisinin açık ara çoğunluğu elde etmesinin ardından kargaşa ve gerilla savaşı geldi. Dördüncü özerklik yasa tasarısı (1920) Westminster Parlamentosu'na sunulduğunda Lloyd George başbakandı. Tasarıya göre Dublin ve Belfast'ta iki parlamento kurulacak, bu parlamentolar birbirine İrlanda Federal Konseyi'yle bağlanacaktı. Altı kuzeydoğu Ulster ilinden sorumlu Kuzey İrlanda Parlamentosu, 1920'de oluşturuldu. 1921'deki İngiltere-İrlanda Antlaşması'ndan sonra *Özgür İrlanda Devleti kuruldu. *Kuzey İrlanda da Birleşik Krallık bünyesinde özerk bölge oldu. 26 ile sahip Özgür İrlanda Devleti, 1919'da Dáil Éireann tarafından ilân edi-

len bağımsızlıkla çelişir bir şekilde müphem bir *dominyon statüsündeydi. İngiltere-İrlanda Antlaşması, Dáil'de 64'e karşı 57 oyla onaylandı. Meclisteki çoğunluk grup, barış ve kısmi bağımsızlık isterken Eamon *de Valera'nın başını çektiği azınlık grup bütün İrlanda'nın bağımsız ilân edilerek bir cumhuriyet kurulmasını arzuluyordu. Özgür İrlanda Devleti (1937-1949 arası Éire) 1949'da Milletler Topluluğu'nu terk ederek *İrlanda Cumhuriyeti oldu.

İrokua Kuzey Amerikalı Kızılderili kabilelerden oluşan Beş (daha sonra Altı) Ülke Birliği (Huron, Mohavk, Oneide, Seneca, Onondaga ve Cayuga). İrokua dilleri konuşan bu kabileler, yaklaşık 1570'te Huronlu peygamber Deganavida ve onun müridi Hiavatha'nın çabalarıyla birleşerek bir konfederasyon kurdu. Sömürgecilik tarihinin başlarında kuvvet odaklarından biriydi. 18. yüzyılın sonlarında, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda birbirine düşman saflara geçilmesi nedeniyle konfederasyon içerisinde bölünmeler görüldü. Sonuçta hızlı bir düşüş yaşandı ve Birlik'in yarısı (Cayugalar, Mohavklar ve Seneca) kuzeye, Kanada'ya göç etti. Bu kabileler, kaybeden Kralcıların müttefiki oldukları için Kanada'da toprak sahibi yapıldı. Hâlâ da orada yaşamaktadırlar. Geleneksel İrokua toplumu anne soyuna dayalı bir yerleşim anlayışına ve toplumsal örgütlenmeye sahiptir.

İrredantizm (İtalyanca "tamamlanmamış İtalya" anlamına gelen *Italia irredenta* ifadesinden gelmektedir) 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında İtalya'da faaliyet gösteren bir vatansever hareket. Üyelerinin amacı, başta Alpler ve Adriyatik kıyıları olmak üzere İtalyanların yaşadığı ve 1866'dan sonra hâlâ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hâkimiyetinde olan bütün toprakları kurtarmaktı. 1882'de İtalyan hükümeti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya'yla *Üçlü İttifak'a girince faaliyetleri kısıtlandı. Buna karşın hareket, 1915'te İtalya'nın I. Dünya Savaşı'na dahil olması için yürütülen kampanyanın başını çekti. *Versay Antlaşması'yla taleplerinin çoğu karşılandı.

İsa Mesih (yak. MÖ 6-yak. MS 30) *Hıristiyanlığın merkezindeki şahsiyet. Müritleri tarafından Tanrı'nın Oğlu olduğuna ve Baba ve Kutsal Ruh ile tek bir özde (Teslis öğretisi) bütünleştiğine inanılır. Yeni Ahit'teki İnciller, İsa'yla ilgili ana bilgi kaynağıdır. İncillere göre İsa, Augustus Caesar döneminde Meryem'in oğlu olarak Beytüllahim'de dünyaya geldi. İnanışa göre Meryem bir bakireydi. İsa, Celile bölgesindeki Nasıra'da büyüdü ve geleneksel Yahudi eğitimi aldı. Meryem'in kocası Yusuf'un mesleği olan marangozluk yaptığı sanılmaktadır. MS 27 civarında Vaftizci Yahya tarafından Şeria Nehri'nde vaftiz edildi. Bundan kısa bir süre sonra kamuya açık vaazlar vermeye ve söylenenlere göre mucizevi bir şekilde şifa dağıtmaya başladı. Kıssalar ve atasözleri kullandı, halka hitap eden tarzda verdiği vaazlar aracılığıyla Tanrı'nın krallığının çok yakında kurulacağını ilân etti. Ayrıca bundan fayda göreceklerin sahip olması gereken etik ve dini nitelikleri (bunlar Dağdaki Vaaz'da özetlenmiştir) de bildirdi. Yahudi hukukuna getirdiği yorum, törensel âdetleri reddetmemekle birlikte onları hayırseverlik, samimiyet ve mütevazılık gibi temel ilkelerden daha az önemli addetti. İsa, Celile'deki müritlerinden kendisine yoldaşlık etmeleri ve öğretisini yaymaları için 12 havari seçti. Vaazları, İsa'yı Yahudi devlet yöneticileriyle çatışmaya sürükledi. Bunun farkında olan İsa, Kudüs'e geçti. Kudüs'te havarilerinden Yehuda İskaryot'un ihanetine uğradı ve en yüksek Yahudi mahkemesi olan Sanhedrin tarafından ölüme mahkûm edildi. Ardından Roma Valisi Pontius Pilatus'un huzuruna çıkarıldı. O da İsa'yı çarmıha gerilmek suretiyle ölüm cezasına çarptırdı. Müritlerinin iddiasına göre cezanın infazından üç gün sonra İsa'nın cesedinin yerleştirildiği mezar boştu. Yine iddialara göre yaşadığını görenler vardı. Dirildiğine dair inanç yayılınca müritleri

bunu İsa'nın Mesihliğine bir kanıt olarak gördü. İlerleyen zamanlarda Kudüs civarında Hıristiyan topluluklar oluşmaya başladı ve bu topluluklardan da Hıristiyan Kilisesi ortaya çıktı.

İskender, Büyük *Bkz.* ALEKSANDROS, III.

İskitler Medler tarafından çıkarılmadan önce MÖ 7. yüzyılda kısa bir süreliğine Küçük Asya'nın bir bölümünü işgal etmiş olan Hint-Avrupalı bir grup kabile. Ardından Rusya'nın güneyinde bir krallık kuran İskitler, Karadeniz'deki Yunan kentleriyle ticaret yaptı. Ancak MÖ 2. yüzyılda akraba Sarmat kabilesi, İskitleri Kırım'a göç etmeye zorladı. İskitler, binicilik ve okçuluğuyla ünlü göçebe bir halktı. Yaklaşık MÖ 512'de I. *Daryuş'un (Büyük Daryuş) boyun eğdirme girişimiyle yanmış toprak politikasını benimsediler. MÖ 325 civarında Makedonya ordusunun büyük bir müfrezesini yenilgiye uğrattıktan sonra Büyük İskender'le barış yaptılar. İskit kralları ve soylularının mezarlarından çok sayıda altın ve tunç nesne çıkmıştır. Bu nesneler, olağanüstü teknik ve sanatsal yeteneğe işaret etmektedir.

İskenderiye Mısır'ın başlıca limanı ve ikinci en büyük şehri. Kahire'nin kuzeybatısında, Akdeniz kıyısında yer almaktadır. MÖ 332'de adını aldığı Büyük İskender tarafından kurulan şehir, ünlü kütüphaneleriyle Helen ve Yahudi kültürünün önde gelen merkezlerinden biri oldu. Ayrıca, MS 641 civarındaki Arap işgaline kadar başkentlik yaptı. İskenderiye açıklarında bir adada genellikle dünyanın yedi harikasından biri olarak gösterilen İskenderiye Feneri (MÖ 3. yüzyıl) bulunmaktaydı.

İskoç Şehitler (İngilizcesi Scottish Martyrs) 1790'larda İskoçya'daki kargaşalık döneminde inançlarından ötürü zulme uğrayan bir grup siyaset reformcusu. 1792'de parlamento reformunu desteklemek üzere Halkın Dostları Cemiyeti kuruldu. Hükümet, buna sert bir tepki gösterdi ve Cemiyet'in üyelerinden Thomas Muir vatan hainliğinden mahkûm edildi. Ekim 1793'te Cemiyet'in bir toplantısı zorla yarıda kesildikten sonra üç üye, uzun vadeli sürgün cezasına çarptırıldı. Kendilerine Birleşik İskoçyalılar ismini veren bir grup radikal reformcu gizlice toplanmayı sürdürse de hareket, başkaca davalara maruz kalınca dağıldı.

İskoç Temizliği (İngilizcesi Highland Clearances) 19. yüzyılda İskoç dağ çiftçilerinin kasti olarak toprak sahipleri tarafından tasfiye edilmesine verilen isim. 18. yüzyılın sonlarında dağlık bölgelerde yaşayan İskoç toplumu, reisler sisteminin çökmesinden ve birbiriyle kavgaya tutuşan aşiretlerden çok çekmişti. Geçimlik tarım artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılayamıyordu. Bu durum, pek çok büyük toprak sahibinin, çiftçileri kovarak ve çiftçi evlerini yakarak topraklarını küçükbaş hayvancılık için boşaltmasıyla daha da kötüleşti. Üstüne *Açlık Kırkları sırasındaki patates kıtlığı eklenince sorun büyüdü. 1880'lerde demiryolu geldikten sonra küçükbaş hayvanların yerini geyikler aldı. 1882'de şiddet eylemleri baş gösterdi. Bu "Çiftçi Savaşı" bir kraliyet komisyonu tarafından soruşturuldu. 1885'te çiftçiler, bir genel seçimde ilk kez oy kullandı. 1886'da çıkan bir yasayla çiftçilere mülkiyet güvencesi tanındı. Yine de nüfus, sürekli biçimde azalmaya devam etti. Pek çok İskoç dağlı, Britanya İmparatorluğu'nun dört bir köşesine göç etti.

İskoç Ulusal Partisi (İngilizcesi Scottish National Party-SNP) 1934'te İskoçya'da İskoçya Ulusal Partisi ile İskoç Partisi'nin birleşmesiyle oluşturulan bir siyasi parti. Parti, parlamentodaki ilk sandalyesini 1945'te Motherwell'deki ara seçimde kazandı. Ekim 1974'teki genel seçimde Parti'nin 11 adayı milletvekili seçildi. 1979'da İskoçya'da bir İskoç temsil meclisinin kurulmasına dair düzenlenen referandumda yeterli çoğunluk sağlana-

madı. Aynı yıl düzenlenen genel seçimde Parti, yalnızca iki adayını parlamentoya sokabildi. 1987 ve 1992'de üç, 1997'de beş, 2005'te altı milletvekili çıkardı. Parti, başlarda ayrı bir İskoç parlamentosundan yana olmasa da artık bunu tam bağımsızlığa yönelik bir adım olarak görüyordu. 1999-2007 arasında İşçi Partisi-Liberal Demokratlar koalisyonuna karşı SNP, İskoç parlamentosunda ana muhalefet partisiydi. 2007'de Alex *Salmond başbakanlığında bir azınlık yönetimi kurdu. Parti, 2011 seçiminde tek başına iktidara geldi ve İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan ayrılmasına yönelik referandum gerçekleştirme sözü verdi. Eylül 2014'te düzenlenen referandum sonucunda İskoçya'nın bağımsızlığı reddedildi. Bunun üzerine Salmond parti liderliğinden istifa etti.

İskoçlar (veya Dalriatlar) Günümüzdeki İskoçya topraklarına yerleşen Kelt İrlandalılara verilen isim. İki yüzyıl boyunca Britanya ve Galya kıyılarına akınlar düzenledikten sonra MS 6. yüzyılın başlarında Argyll'e (Ar Gael) yerleştiler. Dağlık bölgede kuzeyli *Piktlere üstünlük sağlayan İskoçlar, buraya Kelt Gaelcesini getirdi. Daha önceden Hibernia (İrlanda) için kullanılan "Scotia" (İskoçya) ismi, sonradan Kaledonya ile Piktlerin yaşadığı bütün topraklara verildi.

İskoçya Büyük Britanya ve Birleşik Krallık'ın kuzey bölümü. Tunç ve Erken Demir Çağı'nda Kıta Avrupası'ndan Kelt halklar gelene kadar bölgede nüfus yoğunluğu düşüktü. 40 yıl boyunca *Antonius Duvarı'yla bir kuzey sınırı inşa eden Romalılar, İskoçya'nın sakinlerine *Pikt diyordu. Ortaçağ'da 9-11. yüzyıllar arasında Piktler, İskoçlar, Britonlar ve Anglusların irili ufaklı krallıklarının birleşmesiyle ülke bağımsız oldu. Bu dönemde İskoçya, İngilizlerin egemenlik kurma girişimlerine karşı direnişinde başarılı olsa da 1603'te tahtların, 1707'de parlamentoların birleştirilmesi sonucunda güney komşusuyla kaynaştı. Esasen Dağlık ve Düzlük olarak iki bölgeye ayrılan ülkenin batısında girintili çıkıntılı bir kıyı şeridi vardır. Ayrıca batı (İç ve Dış Hebridler) ve kuzey (Orkney ve Shetland Adaları) açıklarında pek çok ada bulunmaktadır. Kuzeydeki Dağlık bölge ve İngiliz sınırının kuzeyindeki Güney Yaylaları bölgesinde nüfus azdır. İskoç nüfusunun büyük bölümü, Clyde Halici ile Forth Halici arasındaki Orta Düzlükler bölgesinde yer alır. Petrol ve doğal gaz, tarım ürünleri, kereste, tekstil, viski, kâğıt ve yüksek teknolojili elektronik ürünler ülkenin başlıca sanayi kollarıdır. İskoçya, 32 farklı idari bölgeye ayrılmıştır. 1997'de ayrı bir İskoç parlamentosu oluşturulması için düzenlenen referandumda seçmenler, çok büyük oranda lehte oy kullandı. Mayıs 1999'da gerçekleştirilen seçimlerle birlikte 129 milletvekilinden oluşan nispi temsile dayalı bir İskoç parlamentosu kuruldu. Temmuz'da iktidar, bu yeni yasama organına devredildi. İskoç parlamentosu, başlarda iç meselelerin büyük bölümünde yasa yapma ve gelir vergisinin temel oranını değiştirme gibi yetkilere sahipti. İlerleyen yıllarda parlamentoya daha fazla yetki verildi. İlk iki parlamento seçiminde İşçi Partisi-Liberal Demokratlar koalisyonu iktidara geldi. Fakat Alex *Salmond önderliğindeki *İskoç Ulusal Partisi, 2007'de azınlık hükümeti, 2011'de tek başına hükümet kurdu. Eylül 2014'te İskoçya'nın Birleşik Krallık'tan ayrılıp ayrılmaması üzerine bir referandum yapıldı. Tartışmasız bir çoğunluk (%55'e %45) birliği devam ettirmekten yana oy kullandı. Ancak Birleşik Krallık'ın başlıca partilerinin tamamının liderleri, artık Edinburg'a daha da fazla yetki devredilmesi konusunda prensip anlaşmasına vardı.

İslam 7. yüzyılda Arap Yarımadası'nda Hz. Muhammed tarafından kurulan tektanrıcı bir din. Günümüzde İslam inancına sahip dünyada yaklaşık 1 milyar insan bulunmaktadır. Müslüman olmak demek hem Tanrı'ya boyun eğmeyi kabul etmek hem de bir toplumsal bütünün parçası

olarak yaşamak demektir. Müslümanlar, kendilerine buyrulan ibadetlerini gerçekleştirir ve topluluk içinde iyi ameller işlemeye çalışır. İslam'ın Beş Şartı şunlardır: Buyrulduğu şekliyle inanç yemini edilmesi, namaz kılınması (hem farz olan günlük beş vakit hem de farz olmayan namazlar), yoksullara zekât verilmesi, Ramazan ayında oruç tutulması ve Mekke'ye hacca gidilmesi. Bu dini yükümlülüklerin yanında toplumsal davranışları düzenleyen bir yasalar bütünü Hz. Muhammed'e bir dizi vahiy şeklinde indirildi. Kur'an'da derlenen vahiylere ek olarak Hz. Muhammed'in eylem ve söylemleri de sözü edilen bütünün parçasıdır. İslam, inananları tarafından (Yahudilik ve Hıristiyanlıktan sonra) vahiy dinlerinin sonuncusu, Hz. Muhammed de son peygamber olarak görülmektedir. Yani buna göre İslam, kendisini İbrahim, Musa ve İsa'nın öğretileri ve dersleri üzerinde inşa ederek onları mükemmelleştirmiştir. İslam'ın birbiriyle ilişkili üç delaleti vardır: Kişinin Allah'a kulluğu; hem ortak bir din anlayışına hem de ortak bir kültür mirasına sahip çeşitli topluluklardan oluşan somut bir tarihsel gerçeklik olarak "İslam dünyası"; ve son olarak Kur'an'da ve diğer destekleyici kaynaklarda ortaya konduğu üzere bir "ideal Müslüman topluluğu" fikri. İslam'ın iki ana kolu *Şiiler ve *Sünnilerdir. Katı gelenekçiliğe karşı bir tepki olarak doğan **sofizm**, İslam dininin mistik bir yorumudur. Sofiler, Tanrı'yla bizzat bir olmayı amaçlamaktadır. Pek çok sofi şair ve bilgin bulunmakta olup aynı zamanda sofiler örgütlü tarikatlara ve kardeşliklere sahiptir.

İslami köktencilik, İslam toplumunun yeniden canlanmasının ancak İslam'ın ilk zamanlarındaki temel ilke ve uygulamalarına dönülerek mümkün olabileceği inancıdır. Genellikle köktenci hareketler, manevi ve ahlaki çürümenin işareti olarak görülen siyasi ve ekonomik gerilemeye bir yanıt olarak gelişti. 1928'de Mısır'da kurulan Müslüman Kardeşler gibi aktivist örgütler ve Hizbullah (Allah'ın Hizbi) gibi daha radikal gruplar 20. yüzyılda öne çıktı. Bu tarz gruplar, Kur'an ve şeriatın asıl haliyle yorumlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Ayrıca Köktenciler, İslam'ın ceza kanunlarına ve şeriatta bulunan kadınları kısıtlayıcı ögelere vurgu yapmaktadır. Bu eğilimin nedenleri arasında söz konusu hükümlerin artık kültürel kimliğin sembolleri haline gelmesi ve Batılılaşmaya tepki vardır. Pek çok Batılı gözlemci, İslami köktenciliğin uyanışını 1979 İran Devrimi'nden sonraya tarihlemektedir. *El-Kaide ve *İslam Devleti İslami köktencilikten beslenen çağdaş terör örgütlerine örnektir.

İslami modernizm, İslam'ı günümüzün değişen koşullarına göre yeniden yorumlama amacı gütmektedir. Köktenciliğin aksine İslami modernizm, Batı emperyalizmine ve Batı'nın hukuki, eğitimsel ve toplumsal yapıları reforma uğratmaya çalışan ekonomik egemenliğine bir tepkidir. 19. yüzyıldan itibaren Cemaleddin *Efgani ve Mısır'daki müritleri Muhammed Abduh (1849-1905) ve Reşid Rıza (1865-1935) gibi önde gelen Müslüman düşünürler, İslam dünyasının entelektüel, siyasi ve toplumsal yaşamında gözlemledikleri durağanlıktan endişeliydi. Bu düşünürler, şeriatın yeniden içtihat (yani yeniden yorumlama) kapısı açılarak reform edilmesi gerektiğini savundular. Zira gelenekçi Sünniler, bu kapıyı 9. yüzyıldan beri kapalı addettiler. Ayrıca sözü edilen düşünürlere göre Batı'daki bilimsel gelişmeler İslam'a uymaz denilerek reddedilmemeli, esasında bilimsel olan İslam dininin yapısıyla bütünleştirilmelidir. Abduh, İslami inanç ve uygulamaların değişmez iç çekirdeği ile çağdaş toplumsal uygulamalar ışığında değiştirilebilecek dış çeperindeki düzenlemeler arasında ayrıma gider. Mısırlı düşünürlerin bu modern bir Müslüman devlet kurma düşüncesi Hindistan'da da yankı

buldu. Bu fikirlerin en etkili temsilcisi şair-filozof, avukat ve siyasetçi Muhammed *İkbal'dir. *Hegel, Fichte ve Nietzsche gibi Batılı filozoflar üzerine aldığı eğitimden etkilenen İkbal, kendi İslam sentez ve yorumunu geliştirdi. Şeriatın üstünlüğüne dayanan dini-siyasi devlet görüşü, 1947'de *Pakistan'ın kuruluşunda önemli bir rol oynadı. İslami modernizm, pek çok Müslüman ülkede büyük etki yaratmışsa da şeriatın reformuna yaptığı vurguya rağmen bu konuda hiçbir yerde sistematik reformlara girişilmedi. İslam'ın iki ana kolu Şiilik ve Sünniliktir. Sofizm, İslam'ın daha mistik ve münzevi yanlarını öne çıkarmaktadır. Şiiliğin bir kolu olan İsmaili mezhebi, 12 imam yerine 7 imam tanımakta, son imam İsmail'in Mehdi olarak geri döneceğine inanmaktadır. İsmaililer, başta haşhaşiler ve Dürziler olmak üzere alt gruplara ayrıldı.[183]

İslam Devleti (İD) 2013'te *El-Kaide'nin Irak kolu Suriye'deki Esad rejimine karşı ayaklanmaya dahil olunca ortaya çıkan Sünni militan cihatçı bir grup. Örgüt başlarda Irak ve Levant İslam Devleti (ILİD) veya Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) olarak anıldı. Ocak 2014'e gelindiğinde İD, Suriye'nin kuzeyinin büyük bir kısmına hâkim olmuş, en büyük ikinci şehri Musul başta olmak üzere Irak'ın kuzeybatısında da geniş alanları işgal etmişti. Katı bir şeriat uygulayan grup, dünya çapında bir *halifelik ilân ederek önderi Ebu Bekir Bağdadi'yi de halife olarak belirledi. Ayrıca Hıristiyanlara ve diğer azınlık topluluklara karşı vahşi saldırılar düzenledi. İD'nin durdurulamayan ilerleyişi, Ağustos 2014'te ABD'nin hava saldırılarına başlamasına neden oldu. İD de buna birkaç Batılı rehine öldürerek karşılık verdi.

İslam Ümmeti (İngilizcesi Nation of Islam) Siyahi Müslüman Hareketi'nden ayrılan bir grup. 1985'te radikal Afrikalı Amerikalı vaiz Louis Farrakhan (1933-) tarafından kuruldu. Öğretmenlik eğitimi alan Farrakhan'ı İslam'a *Malcolm X geçirdi. Siyahi Müslümanlar'ın (1985'te kurucusu Elijah Muhammed'in oğlu tarafından dağıtıldı) ilk ismi olan İslam Ümmeti ismi, Farrakhan tarafından grubunun, başta siyahi ayrılıkçılığı olmak üzere hareketin ideallerine bağlılığını ilân etmek amacıyla benimsendi. İslam Ümmeti'nin Siyahi Müslümanlar hareketiyle ortak noktaları üyelerine disiplin ve amaç aşılaması ve Afrikalı-Amerikalı topluluğun suç ve madde bağımlılığı üzerinden sömürülmesine son verme mücadelesi vermesiydi. 1995'te örgütün Vaşington'a "bir milyon insan" yürüyüşüne 400 bin civarında destekçi katıldı.
Farrakhan, ırklar arası nefreti kışkırtmakla suçlanmıştır. Özellikle Farrakhan'ın *antisemit olduğu iddiaları, 1986'da Britanya'ya; 1997'de de İsrail'e girişinin yasaklanmasına yol açtı.

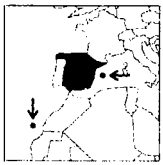
İsmail, I. (veya Şah İsmail) (ö. 1524) İran'daki Safevi Hanedanı'nın ilk hükümdarı (1501-24). İsmail'in atalarından Safiyüddin (1252-1334) bir sofi olup mistik bir kardeşlik olan Safeviye'nin kurucusudur. Hanedan da ismini bu kardeşlikten almaktadır. Türkmen boyları tarafından desteklenen İsmail, İran üzerinde hükümdarlığını kurdu ve devleti Kürdistan'a doğru genişletti.[184] Öte yandan *Özbekleri Horasan'dan kuzeydoğuya sürdü. Yayılması batıda *Osmanlı Sultanı I. Selim tarafından 1514'te Çaldıran'da durduruldu. En kalıcı başarısı ülkesini *Sünnilikten *Şiiliğe geçirmek oldu.

183 "İslam'ın iki ana kolu..." şeklinde başlayan cümleden bu noktaya kadar olan kısmın daha sonradan bağlantısı olmayan bu bölüme eklendiği anlaşılmaktadır. Maddede hemen hemen aynı cümlelerin de yer aldığı Şiilik ve Sünnilikten ilk bahsedilen bölüm bağlam açısından daha uygun olsa da çeviri orijinal eserde olduğu gibi bırakılmıştır. (ÇN)

184 Metnin orijinalinde yer alan yoruma dayalı siyasi ifadelere yayıncılık ilkemiz gereği müdahale etmedik. Eserin bütününün araştırmacılara ve tarih meraklılarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu sözlüğü yayımlamaya değer bulduk. (YN)

İspanya

Başkent:	Madrid
Yüz ölçümü:	505.370 km²
Nüfus:	47.370.542 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%94,0 Katolik
Etnik yapısı:	İspanyol, Katalan, Galiçyalı, Bask, Aragonlu
Diller:	İspanyolca (Kastilya) (resmi), Katalanca, Galiçyaca, Baskça (hepsi bazı bölgelerde resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), NATO, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güneybatı Avrupa'daki İber Yarımadası'nın büyük bölümünü oluşturan bir ülke.

Fiziki İspanya'nın kuzeybatıda Pireneler'in diğer tarafındaki Fransa'yla; topraklarının büyük kısmının üzerinde bulunduğu Meseta Platosu'nun batısında da Portekiz'le sınırı vardır. Ülkenin kuzeydeki Atlantik kıyısı engebeliyken Akdeniz kıyısı daha düzdür. Akdeniz'de ayrıca İspanya'ya bağlı Balear Adaları bulunur. Kuzeydeki Cantabria Dağları'ndan demir cevheri çıkarılır. Ebro Nehri, buradan doğuya, Katalonya'ya doğru akar. Tagus Nehri, ülkeyi ortasından kat ederek batıda Portekiz'e gider. Öte yandan güneydeki Guadalquivir Nehri de geniş Sevilla vadisinden geçer. Endülüs ve güney kıyı ovaları, taraçalı bağlarıyla meşhur olup yukarısından Sierra Nevada dağları yükselir.

Ekonomi İspanya'nın çeşitli bir imalat sektörü vardır. İhracat kalemleri arasında makineler, taşıtlar, ecza ürünleri, ilaçlar ve başka tüketici malları bulunur. Turizmin ekonomiye katkısı büyüktür. Tarım; tahıl, sebze ve meyve üretimi ile hayvan yetiştiriciliğine odaklanır. Yeraltı kaynakları arasında demir cevheri, çinko ve kurşun yer alır.

Tarih İspanya'da insan yaşamı en az 20 bin yıl önceye dayanmaktadır. Ülke, iki farklı erken dönem kültüre ev sahipliği yaptı. MÖ 9. yüzyılda bölgeye Kelt halkları göç etmeye başladı. İspanya, Kartaca döneminin ardından, MÖ 206'dan başlayarak aşama aşama Roma egemenliğine geçti. MS 415'ten sonra Roma dönemini *Vizigot hâkimiyeti izledi. Vizigotlar da Fas'tan gelen Müslüman istilacılar tarafından yıkıldı (711-18). Mağribi İspanya, Endülüs Emevi Hanedanı zamanında (736-1031) en parlak dönemini yaşadı. Arkasından gelen siyasi bölünme sürecinde Hıristiyan krallıklar, Müslümanların en zayıf olduğu kuzeyde güçlendi. Bu krallıklardan Aragon ve Kastilya en önemlileriydi. 1248'e gelindiğinde Hıristiyanların ülkeyi yeniden fetih hareketi büyük başarılar kazanmış, Müslümanların elinde yalnızca Granada kalmıştı. II. *Fernando (Aragon) ve I. *Isabel (Kastilya), 1479'da krallıklarını birleştirdikten sonra 1492'de Granada'yı geri aldı. Sonrasında birleşik İspanya, bir Avrupa gücü haline geldi ve dünya çapında önemli bir devlet oldu. (*Bkz.* İSPANYOL HOLLANDASI.) Fernando ve Isabel döneminde devasa denizaşırı *İspanyol İmparatorluğu şekillenmeye başladı. Onların 16. yüzyıldaki halefleri V. *Karl ve II. *Felipe hükümdarlığında İspanya "altın çağını" yaşadı. 17. yüzyılda İmparatorluk gerileme dönemine girdi. 1700'de V. Felipe'nin ilk Bourbon hükümdarı olarak tahta çıkmasıyla Habsburg hâkimiyeti sona erdi. V. Felipe'nin kral olması, *İspanya Veraset Savaşı'na (1701-14) neden oldu. İspanya, bu savaşta Avrupa'daki topraklarının çoğunu kaybetti. 1704'te Cebelitarık,

Britanyalılar tarafından ele geçirildi ve Utrecht Barışı'yla (1713) resmen Britanya'ya bırakıldı. İspanya, günümüze kadar Cebelitarık'ın geri verilmesi yönünde pek çok iddiada bulundu. Konuyla ilgili Britanya ile İspanya arasında sürekli anlaşmazlık yaşanmaktadır.

19. yüzyılın başında İspanya, *Napolyon Savaşları'yla darbe yedi ve kısa bir süreliğine (1808-14) Fransız egemenliğine geçti. Bu yenilgi, Güney Amerika'da devrimleri tetikledi ve sonuçta *İspanya-Güney Amerika Bağımsızlık Savaşları yaşandı. Savaşlar; Arjantin, Bolivya, Peru, Venezuela ve Meksika'nın kurulmasıyla son buldu. İlerleyen dönemlerde İspanya, hızla sanayileşen Avrupa'nın çeperinde gelişmemiş bir ülke olarak kaldı. 1814'ten itibaren mutlak monarşi, liberal kuvvetlerle bir mücadele içerisine girdi. 1873-1875'te araya kısa ömürlü bir cumhuriyet girdi. 1898'de İspanya-Amerika Savaşı'nın sonucunda Porto Riko, Filipinler ve Guam kaybedildi. Öte yandan, neredeyse 1868'den beri isyan durumunda olan Küba, 1903'te ABD protektorasına girdi. 1923'te General Miguel *Primo de Rivera, fiilen bir diktatörlük kurdu. Arkasından 1931-1939 arasında tekrar cumhuriyet geldi. Cumhuriyet, vahşi *İspanya İçsavaşı'nda (1936-39) yara aldı. Savaştan milliyetçilerin zaferle çıkması, General Francisco *Franco'nun diktatörlük (1939-75) kurmasının önünü açtı. 1960'ların sonunda Franco'nun yönetim biçimini kademe kademe liberalleştirme süreci, onun halefi I. Juan Carlos döneminde de devam etti. Juan Carlos, ülkede demokratik bir anayasal monarşi tesis etti. Bu dönemde, Bask bölgelerinin bağımsızlığını amaçlayan ETA isimli örgütün genellikle şiddete başvuran ayrılıkçı mücadelesi sürdü. İspanya, 1976'da kalan sömürgelerinden İspanyol Sahrası'na bağımsızlık tanıdı. Sözü edilen topraklar, Fas ile Moritanya arasında paylaşıldı. Kral Juan Carlos, 1978 ve 1981'de darbe girişimleri atlattı. 1982'den sonra Felipe González başbakanlığında bir dizi istikrarlı merkez sol hükümet kuruldu. 1986'da İspanya, Avrupa Topluluğu'na katıldı. Katalonya'nın özerkliğinin genişletilmesi için baskı devam etti. 1996'daki seçimlerde González yenilgiye uğramasına karşın kazanan sağcı Halk Partisi salt çoğunluk sağlayamadı ve José María Aznar önderliğinde bir koalisyon hükümeti oluşturdu. Halk Partisi, 2000'de bu kez büyük bir çoğunlukla yeniden seçildi. 2002'de İspanya, *avroyu para birimi olarak kabul etti. Mart 2004'te Madrid'de *El-Kaide'nin bomba patlatması üzerine Halk Partisi, José Luis Rodríguez Zapatero liderliğindeki Sosyalist İşçi Partisi tarafından mağlup edildi. 2008'de Sosyalist İşçi Partisi yeniden seçildiğinde İspanya'nın ekonomik durumu kötüleşmeye başlamıştı. *Kredi Krizi, emlak fiyatları balonunun patlamasına ve hükümetin zayıf bankacılık sektörünü desteklemek zorunda kalmasına yol açtı. Bunun sonucunda artan kamu açığı, küresel mali piyasaların İspanya'nın kredi notunu düşürmesine ve hükümetin kemer sıkma önlemleri almasına neden oldu. Ancak bu önlemler, piyasaları ikna edemedi; üstüne İspanya ekonomisini sert bir gerilemeye sürükledi. 2011'de büyük çaplı halk eylemleri yaşandı ve aynı yıl yapılan genel seçimde Sosyalist İşçi Partisi, Halk Partisi tarafından bozguna uğratıldı. Seçim sonucunda Mariano Rajoy başbakan oldu. Yeni hükümet, kemer sıkma programını daha da ağırlaştırdı. Fakat ekonomik sıkıntıların devam etmesi 2012'de piyasalarda ülkeye yönelik güven kaybı yarattı ve İspanya küresel piyasalardan borç alarak açığını kapatamaz duruma geldi. Bunun üzerine hükümet, bankacılık reformu (*bkz.* AVRO BÖLGESİ KRİZİ) karşılığında, sektörü desteklemek için AB'yle 100 milyon dolarlık bir borç anlaşması yaptı. Her ne kadar bu anlaşma piyasalarda olumlu etki yaratmış ve kriz geçmişse de durgunluk devam etti. Haziran 2014'te Juan Carlos, oğlu Kral VI. Felipe namına tahttan çekildi.

İspanya İçsavaşı (1936-39) İspanya'daki solcu ve sağcı unsurlar arasındaki askeri mücadeleye verilen isim.

1930'da *Primo de Rivera'nın yıkılmasından ve 1931'de İspanyol monarşisinin çöküşünden sonra İspanya bölündü. Bir tarafta monarşistler ve *Falange gibi siyasi anlamda güçlü gruplar; diğer tarafta Cumhuriyetçiler, Katalan ve Bask ayrılıkçıları, sosyalistler, komünistler ve anarşistler vardı. Şubat 1936 seçimlerinde solcu *Halk Cephesi hükümetinin iktidara gelmesi grevlere, isyanlara ve askeri komplolara yol açtı. Temmuz 1936'da İspanyol Fası'ndaki generaller José Sanjurjo ve Francisco *Franco, cumhuriyete yönelik başarısız bir darbe girişiminde bulundu ve içsavaş başladı. 1937'de Franco önderliğindeki Milliyetçiler, nihayetinde bağımsızlık elde etme umuduyla Cumhuriyetçi kuvvetleri destekleyen Bask bölgesini istila etti. Ardından Franco, Barselona ile Valensiya arasındaki toprakları fethederek (1938) Cumhuriyetçi kuvvetleri böldü. İç kavgalarla ve Sovyet desteğinin çekilmesiyle zayıflayan Cumhuriyetçiler, çaresiz bir karşı saldırı düzenledi. Saldırı başarısızlıkla sonuçlanınca önce Barselona (Ocak 1939), hemen arkasından Madrid, Franco'nun eline geçti. Franco, İspanya devlet başkanı olurken Falange de tek yasal parti yapıldı. İçsavaşta her iki taraf da uluslararası destek almıştı. Sovyetler Birliği, Cumhuriyetçilere askeri yardımda bulunmuş; İtalya ve Almanya da Milliyetçilere asker sağlamıştı. Alman pilotların sivilleri bombalaması ve Guernica isimli Bask kentinin yerle bir edilmesi (1937) faşistlerin acımasızlığının sembolü haline geldi ve Picasso'nun en ünlü tablolarına ilham verdi. *Uluslararası Tugaylar mensubu olarak pek çok ülkeden solcu ve komünist gönüllüler Cumhuriyetçi dava için savaştı. İçsavaş, 750 bin İspanyol'un hayatına mal oldu.

İspanya Veraset Savaşı (1701-13) Çocuğu olmayan İspanya hükümdarı II. Carlos'un 1700'de ölümü üzerine ortaya çıkan bir çatışma. Carlos'un kız kardeşlerinden biri XIV. *Louis'le, diğeri İmparator Leopold'la evlenmişti. Dolayısıyla hem Fransız *Bourbonlar hem de Avusturyalı Habsburglar; Hollanda'nın güneyi, Milano, Napoli ve Orta-Güney Amerika'nın büyük bölümünü içeren İspanyol İmparatorluğu üzerinde hak iddia ediyordu. II. Carlos ölmeden önce III. *William, krizin önünü almak amacıyla yürütülen müzakerelerde öncü bir rol oynadı ve 1698'de XIV. *Louis ile William arasında bir paylaşım antlaşması imzalandı. Buna göre İspanya ve imparatorluk toprakları; Fransa, Avusturya ve Leopold'un torunu 7 yaşındaki Bavyera Elektörü Joseph Ferdinand arasında paylaşılacaktı. Bu sırada II. Carlos, İspanya'nın imparatorluk topraklarının tamamını Joseph Ferdinand'a bıraktı. Carlos ölünce Louis ve William ikinci bir paylaşım antlaşması (1699) imzaladı. Fakat II. Carlos, bütün imparatorluğun XIV. Louis'in ikinci torunu müstakbel V. Felipe'ye bırakılmasını vasiyet etmişti. Louis bu vasiyeti kabul etmiş; Avrupa'daki Fransız hâkimiyetinden duyulan korkuyu dindirmek yerine İspanya'nın iç meselelerine müdahale etmiş, Hollanda sınır kalelerini ele geçirmiş, II. *James'in oğlunu İngiltere kralı olarak tanımış ve Felipe'nin ileride aynı anda Fransız tahtına oturmasına açık kapı bırakmıştır.

1701'de III. William, İngilizler ile Hollandalıların Avusturya imparatoru ve Alman prenslerinin çoğuyla büyük bir ittifak kurmasını sağladı. İttifakın hedefinde İspanya tahtına Avusturyalı Arşidük Karl'ı oturtmak vardı. Savoy ve Portekiz de sonradan ittifaka dahil oldu. 1702'de William ölünce savaş, Kraliçe Anne Savaşı'na dönüştü. Çarpışmalar; Hollanda, İtalya, Almanya ve İspanya'da gerçekleşiyordu. Fransa'nın müttefikleri yalnızca Kastilya halkı ve Bavyera'ydı. Öte yandan Katalonya ise Arşidük Karl'ı desteklediğini ilân etti. John *Churchill (Marlborough dükü) ve Savoy Prensi Eugène, *Blenheim dahil olmak üzere arka arkaya parlak zaferler kazandı. 1709'da Fransa istila edildi. Müttefikler, denizde de daha güçlüydü; 1704'te Cebelitarık alındı. Kastilya, V.

Felipe'den vazgeçmediği için savaş sona erdi. İngiltere'de Churchill'in iktidarı kaybetmesiyle yeni kurulan Tory hükümeti müzakereleri başlattı ve sonunda *Utrecht Barışı (1713) yapıldı.

İspanya-Amerika Savaşı (1898) İspanya ile ABD arasında yapılan bir savaş. Savaşın asıl nedenleri *Küba'nın bağımsızlık mücadelesi ve ABD'nin ekonomik ve emperyalist hırslarıydı. ABD, İspanya'ya karşı ikinci bağımsızlık savaşları 1895'te başlayan Kübalı isyancılara olumlu yaklaşıyordu. Havana limanında demirli Maine savaş gemisinin gizemli bir şekilde havaya uçmasını bahane eden ABD, İspanya'ya savaş ilân etti. İspanyol donanması, Küba ve Filipinler'de ciddi yenilgiler aldı. Bir ABD sefer kuvveti (müstakbel Başkan Theodore *Roosevelt ve emrindeki *Rough Rider birlikleri de bu kuvvete dahildi) Küba ve Porto Riko'da İspanyol kara kuvvetlerini bozguna uğrattı. 1898'in sonunda İspanya teslim oldu. Porto Riko ve Pasifik'teki Guam adası ABD'ye bırakıldı. Küba ABD protektorasına girerken Filipinler de 20 milyon dolar karşılığında ABD tarafından satın alındı. Savaş, ABD'nin önemli bir dünya gücü olacağının ve Karayipler'deki hâkimiyetinin habercisiydi.

İspanya-Güney Amerika Bağımsızlık Savaşları (1810-25) Bağımsızlık savaşlarının kökleri, 1765'ten sonra İspanya'nın Amerikan sömürgelerindeki (*bkz.* İSPANYOL İMPARATORLUĞU) hâkimiyetini yeniden tesis etme girişiminde yatmaktadır. Bu girişim; siyasi otoritesi, ekonomik refahı ve milli kimliği tehdide uğrayan kreoller (İspanyol yerleşimcilerin sömürgelerdeki torunları) tarafından tepkiyle karşılandı. İspanyol Amerikası'ndaki kreoller, *de facto* ekonomik bağımsızlık kazanmıştı; 1808'de VII. *Fernando'nun tahttan çekilmesiyle siyasi bağımsızlık da geldi. 1811'de ilk bağımsızlık ilânları yapıldı. Başlarda bağımsızlık hareketleri, İspanyol kralcıların karşı devrimci hamleleriyle engellendi. 1816'da Simón *Bolívar, sürgünden Venezuela'ya dönerek José Antonio Páez ve iç kesimlerdeki ovalılarla (*llanero*) birleşti. Bolívar, Britanyalı paralı askerlerin yardımıyla And Dağları'nı geçtikten sonra Boyaca Muharebesi'ni kazandı ve 1819'da *Kolombiya Birleşik Devletleri'ni kurdu. Carabobo (1821) ve Pichincha'da (1822) kazanılan zaferler, Venezuela ve Ekvator'u da Kolombiya Federasyonu'na kattı. Daha sonra Bolívar, güneyde *San Martín önderliğindeki bağımsızlık hareketiyle bağlantı kurdu. San Martín, La Plata Birleşik Eyaletleri üzerinden And Dağları'nı geçmiş ve Chabuco (1817) ve Maipo (1818) Muharebelerini kazanarak Şili'yi kurtarmıştı. Artık San Martín ve Bolívar, İspanyol İmparatorluğu'nun kalesi olan Peru'yu iki taraftan kuşatmıştı. Junin ve Ayacucho Muharebeleri (1824) kıtanın kurtuluşu adına kazanılan son zaferlerdi.

İspanyol Armadası Mayıs 1588'in sonunda İspanya hükümdarı II. *Felipe'nin İngiltere'yi istila etmesi için gönderdiği büyük bir deniz ve kara kuvveti. Armada, 8 bin denizci ve 19 bin piyade taşıyan 130 gemiden oluşuyordu. Kuvvetlerin başında, tecrübesiz bir komutan olan Alonso Pérez de *Guzmán (Medine-Sidonya dükü) vardı. Corunna açıklarında çıkan bir fırtına sonucunda geciken İspanyol filosu, İngiliz donanma komutanları tarafından ilk kez 19 Temmuz'da görüldü. İngilizler, Calais açıklarında demirleyene kadar filoyu uzun menzilli silahlarla taciz etti. İspanyol Armadası, *Farnese ailesinin yönettiği Belçika, Hollanda, Lüksemburg bölgesinden gelecek takviye kuvvetlerle birleşemeyince İngiliz ateş gemilerinin gece boyu saldırısıyla dağıldı ve kaçmaya çalıştığı sırada İngiliz filosundan bir darbe daha yedi. Ardından kuvvetli bir rüzgâr, kalan gemileri Kuzey Denizi'ne sürükledi ve Armada, İskoçya'nın kuzeyi ile İrlanda'nın batısından dolaşarak İspanya'ya dönmek zorunda kaldı. Armada'nın ancak yarısı geri gelebildi.

İspanyol Engizisyonu 1478'de Papa IV. Sixtus'un onayıyla kurulan ve sapkınlıkla mücadele etmek üzere İspanya'nın Katolik hükümdarları II. *Fernando ve I. *Isabel tarafından örgütlenen bir kurul. İspanyol Engizisyonu'nun hedefinde aslen dönmüş Yahudiler ve Müslümanlar olmasına karşın *cadılığa ve siyasi düşmanlara karşı da kullanıldı. İlk büyük engizitör *Torquemada'ydı. Engizisyon'un yöntemleri arasında işkence, müsadere ve ateşe atma cezası (*auto-da-fé*) bulunuyordu. Engizisyon, 1492'de Yahudilerin ülkeden çıkarılması ve 1502'de Moriskolara (İspanya'da Hıristiyan olarak vaftiz olmuş fakat İslami kurallara göre yaşayan Müslümanlar) saldırılması yönünde emirler verdi ve *Reformasyon'dan sonra da Protestanlığın bütün biçimlerine kılıç çekti. 16. yüzyılda Engizisyon'un İspanya'da 14 şubesi vardı. Ayrıca yetki alanı, Meksika ile Peru dahil olmak üzere Yeni Dünya'ya ve Hollanda ile Sicilya'ya kadar genişletildi. Bu yapıyı bir *Karşı Reformasyon silahı olarak benimseyen II. *Felipe döneminde Engizisyon daha etkin hale geldi. 19. yüzyılda faaliyetleri sona erdi ve nihayet kaldırıldı.

İspanyol Hollandası Hollanda İsyanları sırasında Arras Birliği'yle (1579) İspanya hükümdarı II. *Felipe'ye bırakılan Hollanda'nın güney bölgelerine verilen isim. Aslen bu topraklar, günümüzde Belçika, Lüksemburg ve kuzey Fransa'nın bir bölümü ile sonradan Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'nin parçası olan bölgeyi içeriyordu. II. Felipe'nin niyeti, isyancı kuzey bölgelerine yeniden diz çöktürmekti. Buna karşın 1598'de İspanyol Hollandası'nın egemenliğini kızı Isabel ile onun eşi Arşidük Albert'e verdi. On İki Yıl Ateşkesi (1609-21) ve Birleşik Hollanda Cumhuriyeti'ne karşı verilen başarısız savaş (1621-48) sırasında bölge, İspanya'dan ancak kâğıt üzerinde bağımsız olabildi. 17. yüzyıldaki savaşlarda, Artois ve Flaman bölgesi başta olmak üzere, İspanyol Hollandası'nın önemli bir kısmı Fransa hükümdarı XIV. *Louis'e kaybedildi. 1700'de İspanyol Habsburg Hanedanı'nın sona ermesi üzerine bölge, 1706'ya kadar Fransız hâkimiyetinde kaldı. Ardından Britanya ve Hollanda tarafından işgal edildi. *Utrecht Barışı (1713) sonucunda Avusturya Habsburg hanedanına mensup Kutsal Roma imparatorlarına geçti.

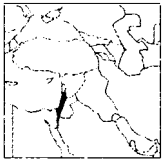
İspanyol İmparatorluğu 15. yüzyılın sonundan itibaren İspanyol egemenliğine giren denizaşırı topraklara verilen isim. İmparatorluk topraklarına Kanarya Adaları, Batı Hint Adaları'nın çoğu, Orta Amerika'nın tamamı, Güney Amerika'nın büyük bölümü ve Filipinler de dahildi. Christopher Columbus (Kristof Kolomb), batıya doğru giderek Şark'a bir yol bulma arayışı sırasında yaptığı dört seyahatle (1492-1504) İmparatorluk'un temellerini attı. Onun ardından *konkistadorlar gelerek *Meksika, *Peru ve Yeni Dünya'nın başka ülkelerini zorla sömürgeleştirdi. Bu toprakların ne kadar zengin olduğu ortaya çıkınca özel girişimler, yavaş yavaş yerini İspanya'nın doğrudan yönetimine bıraktı. Yeni Dünya'dan gelen altın ve gümüş, İmparator V. Karl hükümdarlığındaki 16. yüzyıl İspanyası'nı Avrupa'nın en zengin ülkesi yaptı. Sömürgeler de zaman içerisinde kendi içlerinde genel valiliklere bölündü: Yeni İspanya (1535), Peru (1569), *Yeni Granada (1717) ve Rio de la Plata (1776). 19. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşanan *İspanya-Güney Amerika Bağımsızlık Savaşları sonucunda İspanyol İmparatorluğu sona erdi.

İsrail

Başkent:	Kudüs[185]
Yüz ölçümü:	20.770 km²
Nüfus:	7.707.042 (2013 tahmini)

185 Türkiye başta olmak üzere birçok ülke Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanımamakta, elçiliklerini Tel Aviv'de bulundurmaya devam etmektedir. Kudüs'ün İsrail'in başkenti olup olmadığı uluslararası düzlemde hâlâ bir tartışma konusudur. (YN)

Para birimi:	1 Yeni İsrail şekeli = 100 agorot
Dini yapısı:	%75,1 Yahudi; %17,4 Müslüman; %2,0 Hıristiyan; %1,6 Dürzi
Etnik yapısı:	%75,1 Yahudi; %24,9 Arap ve diğer
Diller:	İbranice, Arapça (ikisi de resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

Güneybatı Asya'da Akdeniz'in en doğusunda yer alan bir ülke. Kuzeyde Lübnan; doğuda Suriye ve Ürdün; güneyde Mısır'a sınırı vardır.

Fiziki Kıyı ovası yazları çok sıcak ve özellikle narenciye yetiştiriciliğine uygundur. Kuzeyde Taberiye Gölü ve Şeria Nehri'nin belli bölümleri yer alır. Öte yandan doğu kesimleri Ölü Deniz'e doğru uzanırken kalya taşı ve doğalgaz yataklarına sahiptir. Güneye doğru sıcak ve kurak bir rift vadisine (Büyük Rift Vadisi sisteminin parçası) rastlanır. Vadi, kayalık Necef Çölü'nün doğu kısmına kadar gider. Kapsamlı sulama programları sayesinde eskiden çöl olan geniş bölgeler tarıma açılmıştır.

Ekonomi İsrail ekonomisi gelişmiş bir imalat temeline sahiptir. Başlıca imalat kolları havacılık, iletişim ve diğer yüksek teknoloji ürünleridir. İhracat kalemleri arasında kesme elmas, ecza ürünleri ve bilgisayar yazılımı bulunur. Ancak yüksek askeri harcamalar ve hammadde konusunda dışa bağımlılık nedeniyle büyük bir ticaret açığı oluşmuştur. Bu açık da turizm, hizmet ihracatı ve dış yardımla (çoğunluğu ABD'den) kapatılmaktadır. Tarım, sulama teknikleriyle başarılı bir şekilde geliştirilmiştir. Narenciye, sebzeler ve pamuk birincil tarım ürünleridir.

Tarih Modern İsrail devleti, Siyonistlerin *Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması yönündeki mücadelesi ile Yahudilerin yurt talebinin Britanya tarafından desteklendiği *Balfour Deklarasyonu (1917) sonucunda ortaya çıktı. 1922'den itibaren Britanya mandasında bulunan Filistin'de Yahudi topluluğu 1918'de yaklaşık yüzde 10, 1936'da yaklaşık yüzde 30 oranında artmıştı. 1937'de Peel Komisyonu, Filistin'in bölünmesi ve Yahudi ve Arap devletlerinin kurulması önerisi yaptı. Daha sonra Britanya, Filistin'i bölme çözümünden vazgeçti. Buna karşın 1947'de Britanya'nın Birleşmiş Milletler'de Filistin sorununu gündeme getirmesinden sonra kurulan Birleşmiş Milletler Özel Komisyonu ülkenin bölünmesi teklifinde bulundu. Genel Kurul da bu yönde bir karar aldı. 14 Mayıs 1948'de Britanya mandası sona erince Filistin'de bağımsız Yahudi devleti İsrail kuruldu. İsrail devletinin oluşturulmasına Suriye, Lübnan, Ürdün ve Mısır tarafından desteklenen Filistinli Araplar karşı çıksa da İsrail, yaşanan şiddetli çatışmalardan sağ çıkmayı başardı. Hatta topraklarını da sözü edilen Arap devletlerin aleyhine ciddi bir oranda genişletti. Pek çok Arap İsrail'in kontrolündeki topraklardan kaçmaya başlayınca büyük bir Filistinli mülteci sorunu ortaya çıktı. 1956 (*Süveyş Savaşı), 1967 (*Altı Gün Savaşı), 1973 (*Arap-İsrail Savaşı) ve 1982'de (Lübnan Savaşı) başkaca Arap-İsrail savaşları yaşandı. Bu savaşların sonucunda İsrail, işgal ettiği toprakları eski Britanya mandasının tamamına genişletti. 1948'den sonra 100'ün üzerinde ülkeden İsrail'e göç gerçekleşti. Eski komünist ülkeler ve Arap coğrafyasının yanında Avrupa'dan da gelen Yahudiler, nüfusu 1948'deki 700 bin civarından 1994'te 5,3 milyona çıkardı. Yüksek enflasyon oranına rağmen ülke ekonomisindeki kalkınma seviyesi İsrail'i bölgenin en sanayileşmiş ülkesi haline getirdi. ABD ve Avrupa güçlerinden gelen fonlar da bunda büyük etkiye sahiptir. Likud Partisi'nin sağcı lideri İzak *Şamir, 1986-1992 arasında Filistin sorununda taviz vermeye cepheden karşı

bir hükümetin başındaydı. Şamir'den başbakanlık görevini devralan İşçi Partisi lideri İzak *Rabin döneminde nihayetinde anlaşmayla sonuçlanacak bir süreç başladı. ABD'nin başını çektiği yoğun diplomatik çabalar neticesinde 1991-1992'de birkaç barış görüşmesi yapıldı. 1992'nin sonunda Filistinliler ile İsrail güvenlik güçleri arasında işgal altındaki topraklarda yaşanan şiddetli çatışmalar nedeniyle görüşmeler kesintiye uğradı. 400'ün üzerinde Filistinlinin sınır dışı edilmesi FKÖ'nün müzakereleri durdurmasına yol açtı. Artan şiddete karşın 1993'te barış görüşmeleri yeniden başladı; fakat çıkmaza girdi. İsrail ile Yaser *Arafat'ın önderliğindeki FKÖ arasındaki müzakerelerden beklenmedik bir atılım, işgal edilmiş topraklarda Filistin özerkliğine dair bir ilkeler bildirgesiyle sonuçlandı. 1994'te İsrail, Ürdün'le bir barış antlaşması imzalayarak 1995'in başlarına kadar Ürdün topraklarındaki bütün kuvvetlerini geri çekti. İşgal altında bulunan Batı Şeria'daki Yahudi yerleşimi sorunu, uzun süredir bir anlaşmazlık kaynağıydı. 1995'te bu sorun, barış sürecinde bir krizin fitilini ateşledi. Kasım'da İzak Rabin'in aşırıcı bir Yahudi tarafından suikasta uğraması geleceğe dair umutları daha da azalttı. Rabin'in yerine Şimon Peres başbakan oldu. 1996'da *Hamas, İsrail şehirlerine yönelik bir dizi intihar saldırısı başlattı. 1996 seçimlerinde Peres, şahinlerin adayı Binyamin *Netanyahu'ya mağlup oldu. Dolayısıyla barış süreci de rafa kalktı. Yine de 1998'de bir anlaşma daha yapıldı. Ardından 1999 seçimlerini Ehud *Barak'ın lideri olduğu İşçi Partisi kazandı. Barak, 2000'de Arafat'la nihai bir barış anlaşmasına varmaya çalışsa da müzakere masası dağıldı ve bununla beraber ikinci Filistin *intifadası başladı. Sonuçta Barak, 2001 seçimlerinde Likud Partisi'nden Ariel *Şaron tarafından yenilgiye uğratıldı. İsrail, Filistin'de tekrar baş gösteren kargaşalıklara ve intihar saldırılarına Batı Şeria'nın büyük bölümünü yeniden işgal ederek (2001-2002) yanıt verdi. Ayrıca Batı Şeria'nın bazı bölümlerini kendi tarafına katarak Batı Şeria'yla sınırı boyunca bir "güvenlik duvarı" inşa etmeye başladı. Şaron 2003'te yeniden seçildi. 2004'te tek taraflı olarak, yerleşimciler de dahil, bütün İsraillileri Gazze'den geri çekeceğini duyurdu. Muhalif seslere karşın bu karar 2005'te hayata geçirildi. Bu durum, Şaron'un Likud'u bölerek Kadima adıyla kurduğu yeni partiyle 2006 seçimlerine girmesine yol açtı. Seçimlerin sonucunda, Şaron'un seçim kampanyasında ciddi bir felç geçirmesi nedeniyle Ehud *Olmert'in başbakanı olduğu bir Kadima-İşçi Partisi koalisyonu kuruldu. Aynı yılın sonlarına doğru Lübnan'da Hizbullah yarı askeri grubuyla girilen bir aylık savaştan kazanan çıkmadı. 2008-2009'da İsrail, Gazze Şeridi'ndeki Hamas hükümetine karşı ülkesine atılan füzeleri durdurmak üzere kısa bir mücadele yürüttü. Yolsuzluk iddiaları, 2008'de Olmert'i Kadima liderliğinden istifaya zorladı. Öte yandan Olmert, 2009 seçimlerine kadar başbakanlık görevini sürdürdü. Seçimlerin sonucunda Netanyahu'nun önderliğindeki Likud'un başını çektiği bir koalisyon kuruldu ve 2013 seçimlerine kadar iktidarda kaldı. 2014'te devam eden Hamas füze saldırıları, İsrail'in Gazze Şeridi'ne yönelik sert bir hava ve kara taarruzunda bulunmasına neden oldu. Saldırı sonucunda 2000 civarı sivil hayatını kaybetti; ayrıca pek çok ev ve altyapı tesisi yerle bir oldu.

İstanbul Tarihi öneme sahip büyük bir şehir, liman ve Türkiye'nin 1923'e kadar başkenti. Bir kısmı Avrupa, bir kısmı Asya'da bulunan şehir, Boğaziçi'nde yer almaktadır. Yaklaşık MÖ 660'ta Dor Yunanları tarafından kuruldu. Roma İmparatorluğu'nun ikinci başkenti olmadan önce **Bizantion** olarak biliniyordu. MS 330'da ismi, I. Constantinus tarafından **Konstantinopolis** olarak değiştirildi. Yedi tepe üzerine kurulan ve 14 bölgeye ayrılan İstanbul, yeni Roma şeklinde tasarlandı. 395'te Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti ilân edilene kadar iki imparator tarafından yönetildi. 527-565 arasında

Iustinianus (Jüstinyen) hükümdarlığında şehir, büyük oranda baştan inşa edildi. *Bizans İmparatorluğu'nun başkenti sıfatıyla Gotlar, Persler ve Arapların kuşatmalarına direnmesine karşın 1204'te Haçlıların korkunç saldırıları sonucu yağmalandı. Nihayet 1453'te Osmanlı Türklerinin eline geçti ve *Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti oldu. Topkapı Sarayı, Sultanahmet Camii ve Süleymaniye Camii gibi şehrin karakteristik yapıları Osmanlı dönemine (1453-1923) tarihlenmektedir.

istihbarat teşkilatları Bilgi toplama ve değerlendirmekle görevlendirilmiş devlet kuruluşlarının genel ismi. Bilgilerin niteliği genelde düşman olarak görülen ülkelerin niyetlerini anlamaya yöneliktir. Bu bilgiler ekonomi, siyaset veya askeri içeriğe sahip olabilirken genel yönelimlerle veya teröristler, şahıslar ve kurumlar gibi özel gruplarla ilgili bilgi sağlayabilir. İstihbaratların çoğu devlet kaynaklarından elde edilse de istihbarat teşkilatları aynı zamanda ulusal güvenliği korumak ve geliştirmek amacıyla kapsamlı gizli faaliyetlerde de bulunmaktadır. Ayrıca istihbarat teşkilatlarının karşı istihbarat konusunda da işlevleri vardır. Teşkilatlar, bu şekilde kendi faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde yürümesini sağlamayı ve düşmanların harekâtlarını da çıkarları doğrultusunda kullanmayı amaçlamaktadır. MI5 ve MI6, Britanya'nın güvenlik ve gizli istihbarat teşkilatlarıdır. 1909'da kurulan MI5'in görevleri arasında iç güvenliği sağlama ve Britanya topraklarında karşı istihbarat faaliyeti yürütmek vardır. Öte yandan 1912'de kurulan MI6 ise Birleşik Krallık toprakları dışında bütün alanlarda görev yapmaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında MI6'nın başka ülkelerdeki *direniş hareketleriyle yaptığı başarılı işbirlikleri savaşın sonucuna ciddi anlamda etkide bulundu. Ancak o zamandan beri MI6, çalışanlarından bazılarının ifşa olmasından dolayı kamuoyunda hep olumsuz bir şekilde gündeme geldi. Sözü edilen çalışanlar, başta 1930'larda Cambridge'de işe alınan entelektüeller Philby, Burgess, Maclean ve Blunt olmak üzere nihai olarak komünist bloka bağlı çift taraflı ajanlardı. 1980'lerde MI5'in İşçi Partisi hükümeti döneminde (1974-79) anayasaya aykırı rol oynadığına dair kuvvetli kanıtlar ortaya çıktı. Kanıtlara göre MI5, İşçi Partisi hükümetini baltalamaya çalışıyordu. Hükümetlere kamuoyunca bilinmesi gereken gizli meseleleri saklama yetkisi veren düzenlemeleri azaltacak daha liberal yasalar için mücadele bugüne kadar pek bir başarı elde edemedi. Kasım 1989 Güvenlik Teşkilatı Yasası, MI5 ve MI6'yı "yasal bir zemine" oturtsa da beraberinde çıkarılan Devlet Sırları Yasası, resmi bilgilerin "izinsiz ifşasına" karşı hükümetin yetkilerini genişletti. 1992-1995 arasında MI5 genel direktörü olan Stella Rimington, kimliği resmi makamlarca onaylanmış ilk MI5 başkanıydı. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle MI5 ve MI6, yeni bir rol üstlendi. 1995'te bu teşkilatları organize suç faaliyetlerine karşı kullanma planları ilân edildi. *11 Eylül 2001'den itibaren öncelik terör tehdidiyle mücadeleye verildi. **Merkezi İstihbarat Teşkilatı** (CIA) ABD'ye bağlı bir teşkilattır. 1947'de Kongre tarafından kurulan CIA, Ulusal Güvenlik Kurulu üzerinden başkana karşı sorumludur. Faaliyetleri arasında yabancı ülkelerde istihbarat toplamak ve değerlendirmek; denizaşırı karşı istihbarat yürütmek; yurtdışında gizli siyasi müdahale ve psikolojik savaş harekâtları örgütlemek vardır. Yurtdışındaki binlerce ajanıyla çok büyük bir güç ve etki sahibidir. Ayrıca Kongre'nin denetimine tabi olmayan çok büyük bir bütçeden faydalanmaktadır. 1980'lerde Nikaragua, Afganistan ve İran'da aktif operasyonlar düzenledi. 1986'da Irangate Skandalı'ndaki (*bkz.* REAGAN, RONALD) payı nedeniyle eleştirildi. 1990'larda Soğuk Savaş'ın ardından CIA da rolünü yeniden tanımlama yoluna gitti. 11 Eylül terör saldırılarından sonra, saldırıları öngöremediği öne sürülerek bir kez daha eleştirilere maruz kaldı. 2003 *Irak Savaşı'na giden olaylar zincirinde Irak'ın kitle imha silahları geliştirme kabi-

liyetini yanlış değerlendirerek oynadığı rol de eleştiri oklarının hedefi olmasında etkiliydi.

İsveç

Başkent:	Stokholm
Yüz ölçümü:	450.295 km²
Nüfus:	9.119.423 (2005)
Para birimi:	1 İsveç kronu = 100 ore
Dini yapısı:	%87,0 Lüteriyen
Etnik yapısı:	İsveçli, Fin, Laponlar ve diğer azınlıklar
Diller:	İsveççe (resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzey Avrupa'da İskandinav Yarımadası'nın güney ve doğu (en büyük) bölümünde yer alan bir ülke.

Fiziki İsveç'in kuzeybatıda Norveç'le uzun dağlık bir sınırı vardır. Kuzeydoğudaki Finlandiya'yla sınır daha kısadır. Ülkenin Baltık Denizi kıyıları ile Kuzey Denizi'ne bağlanan Kattegat Denizi kıyılarında pek çok ada bulunmaktadır. İsveç'in kuzey kesimleri, kuzey kutup dairesinin içindedir. Buzullara rastlanan dağlar, aynı zamanda kozalaklı ağaç ormanlarıyla kaplıdır. Birbirine paralel akan nehirler, çağlayanlar halinde Baltık Denizi'ne (Botni Körfezi) dökülür. Nehirlerin pek çoğunda hidroelektrik enerji santrali vardır. Dağ sıralarının güneyinde tepelerden ve devasa göllerden meydana gelen bir bölge yer alır. Ardından rakım, kayalık ve sık ormanlı bir platoya doğru tekrar yükselir. Güneydeki kıyı ovası çok bereketlidir.

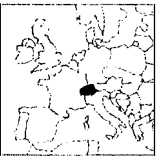
Ekonomi İsveç, bol doğal ve yeraltı kaynaklarına dayanan bir sanayileşmiş ekonomiye sahiptir. Başlıca ihracat kalemleri makineler, motorlu taşıtlar, kâğıt, demir ve çeliktir. Önde gelen bir demir cevheri üreticisi olan ülkede ayrıca bakır, kurşun ve çinko yatakları bulunmaktadır. İhracata yönelik ormancılık önemli bir yer tutar. Elektrik, esas olarak nükleer ve hidroelektrik kaynaklardan elde edilir. Küçük tarım sektöründe tahıl, şeker pancarı, et ve süt üretimi yapılır.

Tarih Ülkenin erken dönem tarihi çoğunlukla efsanelere dayansa da Tacitus'un eserlerinde büyük ihtimalle ilk birleşik İsveç devletinin kurucuları olan Suiones kabilesinden bahsedilmektedir. İsveçli *Vikingler, Baltık bölgesinde faaliyet gösterdi ve dahi Rusya ile Bağdat'taki Arap halifeliğine kadar gitti. Ülkeye Hıristiyanlık 9. yüzyılda gelmesine karşın nüfus bu dine çok sonra geçti. 13. yüzyılda Finlandiya'nın bazı bölümleri ile Karelya işgal edildi. Ancak 1397-1523 arasında İsveç, Danimarkalıların hâkim olduğu *Kalmar Birliği bünyesindeydi. Gustav Vasa'nın önderliğindeki isyan, sonunda İsveç'e bağımsızlık getirdi. Gustav'ın kurduğu hanedan İsveç tahtına oturdu ve Lüteriyen Kilise devlet dini olarak kabul edildi. Büyük oranda II. *Gustav (Adolf) ve Axel Oxenstierna sayesinde İsveç, 16 ve 17. yüzyıllarda topraklarını genişleterek önemli bir siyasi statüye erişti. Devlet, zirve noktasına *Vestfalya Antlaşması'nın ardından X. Karl'ın hükümdarlığında (1654-60) ulaştı. Fakat XII. *Karl (1682-1718) döneminde parçalı bir imparatorluğu ayakta tumanın zorlukları kendini göstermeye başladı. *Kuzey Savaşı'nın (1700-21) arkasından imparatorluk bölündü. Ülke bir süre meclis tarafından yönetildikten sonra 1771'de darbe yapan III. Gustav, 1792'ye kadar iktidarda kaldı.

*Napolyon Savaşları sırasında İsveç, Fransa'ya karşı Üçüncü Koalisyon'a katıldı (1805). Fakat Fransa Rusya'yı mağlup etti ve Rusya da bu kaybı telafi etmek için 1809'da İsveç'ten Finlandiya'yı aldı. Aynı yıl İsveç meclisindeki Fransa yanlısı grup, hükümdar IV. Gustav'ı devirerek yaşlı ve çocuksuz XIII. Karl'ı (1809-18) seçti. 1810'da aynı grup, Jean-Baptiste Bernadotte'ye veliaht prenslik teklif etti. Bernadotte, daha sonra XIV. *Karl (1818-44) olarak tahta çıktı. Bernadotte'nin soyu, o zamandan beri İsveç hükümdarlığını sürdürmektedir. 1814-1905 arasında Norveç, İsveç'le birleşti. Bağlantısız bir politika izleyen ülke, iki dünya savaşının da dışında kaldı. 1950'lere gelindiğinde İsveç, dünyanın en zengin ve kapsamlı sosyal devlet sistemiyle toplumsal açıdan en ileri devletlerinden biri haline gelmişti. Sosyal Demokrat Parti'nin uzun süredir devam eden hâkimiyeti, 1970'lerde tehlikeye girdi. Ancak Olof Palme (1982-86) önderliğinde iktidar tekrar kazanıldı. Daha sonra Palme suikasta uğradı. İsveç, BM barışı koruma misyonlarında merkezi bir rol oynamaktadır. Ülke, 1959'da EFTA'nın kurulmasıyla sonuçlanan konferansa ev sahipliği yaptı, 1991'de *Avrupa Topluluğu'na başvurdu ve 1995'te Avrupa Birliği'nin üyesi oldu. 1991'de Carl Bildt liderliğindeki Ilımlı Birlik Partisi iktidara geldi. Parti, sosyal devlet yardımlarına ayrılan kamu harcamalarını kısma yönünde kararlı bir tavır aldı. 1986'da Olof Palme'den başbakanlığı devralan Sosyal Demokrat Parti lideri Ingvar Carlsson, 1994'te seçimleri kazanmasına karşın 1996'da görevi Göran Persson'a devretti. 1998 ve 2002 seçimlerinin ardından Sosyal Demokrat Parti'nin başını çektiği koalisyonlar kuruldu. Öte yandan 2006'da dört partiden oluşan merkez sağ ittifak, zafer kazandı ve Frederik Reinfeldt başbakan oldu. Söz konusu ittifak, 2010 seçimlerinden sonra da azınlık hükümeti olarak iktidarını sürdürdü.

İsviçre

Başkent:	Bern
Yüz ölçümü:	41.277 km²
Nüfus:	7.996.026 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 İsviçre frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%38,2 Katolik; %26,9 Protestan; %4,9 Müslüman
Etnik yapısı:	%65,0 Alman; %18,0 Fransız; %10,0 İtalyan; %1,0 Roman
Diller:	Fransızca, Almanca, İtalyanca, Romanca (hepsi resmi), azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Orta Avrupa'da 23 kantona sahip bir federasyondan meydana gelen ülke. Üç kantonun alt birimleriyle birlikte ülkede toplam 26 idari birim bulunmaktadır.

Fiziki İsviçre; Fransa, Almanya, İtalya ve küçük Lihtenştayn ülkesiyle çevrilidir. Güney yarısının tamamı boyunca uzanan Alpler dolayısıyla Avrupa'nın en yüksek rakımlı ülkesidir. Rhone ve Ren Nehirleri burada yükselerek geniş vadiler oluşturur. Kış boyunca karlarla kaplı ormanlık dağ yamaçlarının aşağısında verimli topraklar vardır. Yazları sıcak geçer. Kuzeye doğru ülke, İsviçre Gölleri'nin de bulunduğu dağlık bir plato üzerinde yer alır. Rakım, kuzeybatıda Jura Dağları'na doğru yeniden yükselir.

Ekonomi Zengin bir ülke olan İsviçre, dünyanın en yüksek kişi başına düşen GSYİH'lerinden birine sahiptir. Başlıca ihracat kalemleri arasında makineler, kimyasallar, metaller, kol saatleri ve tarım ürünleri bulunur. Turizm, uluslararası bankacılık ve sigortacılık önemli bir yer tutar. Tarımda tahıl, meyve, sebze, et ve yumurta üretilir.

Tarih MÖ 2. yüzyılda İsviçre'de Kelt *Helvet kabilesi yaşıyordu. Alp Dağları geçitleri üzerinde bulunan konumu, bölgenin Romalılar, Alemanlar, Burgonyalılar ve Franklar tarafından istila edilmesine yol açtı. 11. yüzyılda ülke, Kutsal Roma İmparatorluğu egemenliğine girdi. 1291'de Uri, Schwyz ve Unterwalden kantonları (İsviçre konfederasyonları) Habsburg efendilerinden bağımsızlıklarını ilân etti. Karşılıklı savunmaya dayanan bu ittifaka daha sonra Luzern, Zürih ve Bern de katıldı. 15. yüzyılda sözü edilen İsviçre Konfederasyonu, genişlemeye devam etti. Konfederasyon; Burgonya, Fransa ve Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı başarılı savaşlar verdi ve bu sayede paralı askerlerine yönelik talep yükseldi. *Reformasyon ve *Karşı Reformasyon döneminde ülkenin siyasi istikrarı içsavaşla bozulsa da 1648'de Habsburglar, *Vestfalya Antlaşması'nda İsviçre'nin bağımsızlığını tanıdı.

1798'de Fransız Devrim Orduları, ülkeye girerek Helvetya Cumhuriyeti'ni kurdu. Fakat *Viyana Kongresi'nde (1815) İsviçre'nin egemenliği yeniden tesis edildi ve Avrupalı güçler, konfederasyonun tarafsızlığını güvence altına aldı. 1847'de kantonlardan birinde radikallerin iktidara gelmesinin ardından federasyon bünyesinde ayrı bir Katolik birlik olan Sonderbund oluşturuldu. Kısa süren bir içsavaştan sonra 1848'de kabul edilen yeni bir federal demokratik anayasayla ülke tekrar barış ve istikrara kavuştu. I. Dünya Savaşı'nda İsviçre, nüfusunun Fransız ve Alman kesimlerindeki birbiriyle çelişen eğilimlere rağmen, tarafsızlığını korudu. İsviçreliler, II. Dünya Savaşı'nda bir kez daha tarafsız kaldı. Ülke, savaş sonrasından beri ekonomik anlamda yüksek düzey refah içinde yaşamaktadır. 1979'da konfederasyon bünyesindeki 22 kantona yeni kurulan Jura Kantonu da katıldı. İsviçre'de kadınlar, 1971'e kadar federal düzeyde seçme hakkına sahip değildi. Bazı kantonlarda seçme hakkı üzerindeki kısıtlamalar varlığını sürdürmektedir. Ülkenin uzun yıllara dayanan tarafsızlık geleneği nedeniyle hem Uluslararası Kızılhaç'ın hem de Milletler Cemiyeti'nin merkezi İsviçre'deydi. Bugün de aynı şekilde BM kuruluşlarının pek çoğu İsviçre merkezlidir. 1992'de ülke, düzenlenen bir referandumla Avrupa Ekonomik Bölgesi'ne üye olmayı reddetti. 1998'de Ruth Dreifuss, İsviçre'nin ilk kadın devlet başkanı oldu. Aynı yıl uluslararası baskıya boyun eğen İsviçre bankaları, Holokost kurbanlarının savaş öncesi veya sırasında yatırdıkları paraları (1,25 milyar dolar), Almanlar tarafından o dönemde öldürülen Yahudilerin ailelerine teslim etti. İsviçre, 2002'de Birleşmiş Milletler'e, 2008'de *Schengen Bölgesi'ne katıldı.

İsyan Yasası (İngilizcesi Riot Act) 1715'te Britanya Parlamentosu'nda kabul edilen toplumsal kargaşalığı önlemeye yönelik bir yasa. Yasa, yetkili makamların dağılma emrine uymamayı ciddi bir suç olarak tanımladı. Böylece yargıçlara, isyanları veya isyana dönüşebilecek geniş katılımlı toplantıları gözlemlemek ve bu gösterilerde İsyan Yasasını okumak gibi tehlikeli bir sorumluluk yüklendi. 18. yüzyılda yasaya sık sık başvuruldu. 19. yüzyılda daha az kullanılmaya başlandı ve 1911'de geri çekildi.

İşaya (MÖ 8. yüzyıl) Yotam, Ahaz ve Hezekiya dönemlerinde vaaz vermiş İbrani peygamber. İşaya'nın mesajı, Yehuda'nın güvenliğinin Tanrı'nın ellerinde olduğu ve kralın yabancı müttefiklere değil ona güvenmesi gerektiğiydi. Hezekiya'ya Asur gücünü tanıması ve Mısır'la ittifak kurmaması yönünde tavsiye verdi. Yehuda; MÖ 735'te İsrailoğulları ve Suriyeliler,

MÖ 710'da Asurlular ve MÖ 703-701'de tekrar istila edilince İşaya, Tanrı'ya inancın halkın kurtuluşunu getireceği vaadinde bulundu.

İşçi Partisi (Avustralya) Avustralya'nın hâlâ var olan en eski siyasi partisi. 1880'ler ve 1890'larda kurulan işçi gruplarının isimleri, 1918'e kadar eyaletten eyalete değişiklik gösteriyordu. Bu tarihte hepsi birleşerek Avusturya İşçi Partisi ismini aldı. 1904 ve 1908-1909'da Parti, federal azınlık hükümetleri kurdu. 1910 seçiminden sonra da çoğunluk hükümeti oluşturdu. 1916'da iktidarı Milliyetçi Parti-Taşra Partisi ittifakına bıraktı. 1929 genel seçiminde J. H. Scullin önderliğinde yeniden başa geçti (1929-31). *Büyük Buhran sırasında İşçi Partisi, izlenmesi gereken politikalar konusunda fikir ayrılıkları yaşadı. Parti destekçilerinden bazıları Milliyetçi Parti'yle bir araya gelerek J. A. Lyons liderliğinde Birleşik Avustralya Partisi'ni kurdu. Bu parti, Taşra Partisi'yle beraber 1937'ye kadar merkezde ve eyaletlerde siyasete hâkim oldu. Söz konusu dönemde genel olarak koalisyon hükümetleri görüldü. 1941-1949 arasında İşçi Partisi yeniden iktidarı elde etse de arkasından gelen 23 yıl muhalefette kaldı. 1955'te Parti'nin komünizme yaklaşımından rahatsız olan bir grup, İşçi Partisi'nden ayrıldı. İşçi Partisi'nin federal vekillerinden oluşan bu grup, yeni Antikomünist İşçi Partisi'ni oluşturdu. Partinin ismi daha sonra Demokratik İşçi Partisi oldu. 1972'den beri İşçi Partisi; Gough *Whitlam (1972-75), Bob *Hawke (1983-91), Paul *Keating (1991-96), Kevin *Rudd (2007-10, 2013) ve Julia *Gillard (2010-13) başbakanlığında hükümetler kurdu.

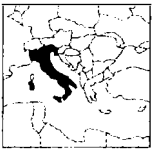
İşçi Partisi (İngilizcesi Labour Party) (Britanya) Britanya'nın başlıca siyasi partilerinden biri. Üçüncü *Reform Yasasının (1884) ardından Parlamento'da işçi çıkarlarının doğrudan temsilini hedefleyen bir hareket ortaya çıktı. 1889'da kurulan İskoçya İşçi Partisi, 1892'de Parlamento'da üç sandalye elde etti. Bu milletvekillerinden biri Keir *Hardie'ydi. Hardie, 1893'te barış yanlısı ve *sosyalizmi savunan *Bağımsız İşçi Partisi'nin kurulmasına katkıda bulundu. 1900'da İşçi Temsil Komitesi oluşturuldu. Komite, 1906'da 29 sandalye kazanmayı başararak İşçi Partisi ismini aldı. 1918'de Parti, bir Fabian olan Sidney *Webb'in yazdığı tüzüğü benimsedi. Parti'nin esas amaçları ulusal çapta bir asgari ücret belirlenmesi; sanayinin demokratik biçimde denetimi; ulusal maliyede bir devrim gerçekleştirilmesi ve para fazlasının kamu yararına kullanılmasıydı. 1920'ye gelindiğinde üye sayısı 4 milyonun üzerine çıkmıştı. İşçi Partisi, artık Britanya'nın yerel siyasetinde önde gelen kuvvetlerden biriydi. Ayrıca 1923 ve 1929'da düzenlenen ulusal seçimlerde Liberal Parti'yle birlikte hükümete de girdi. 1939'da savaşı sağlam bir şekilde destekledi; *Attlee, *Bevin ve *Morrison gibi liderleriyle Winston *Churchill hükümetinde (1940-45) önemli bir rol oynadı. 1945'te salt çoğunluğu elde ederek iktidara geldi. Savaş sırasında başlatılan *sosyal devlet yasama programını sürdürdü. İktidarda olduğu 1964-1970 arasında toplumu ilgilendiren pek çok yasa çıkarıldı. 1974-1979'da İşçi Partisi iktidarı çok ciddi mali ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. 1970'ler ve 1980'lerin başında sol eylemciler, parti liderinin seçimi gibi usule dair birkaç konuda değişiklik yapılması için baskı yapıyordu. Partinin sağ kanadından bir grup kıdemli üye, 1980'lerde ayrılarak Sosyal Demokrat Parti'yi (*bkz.* LİBERAL DEMOKRATLAR) kurdu. 1987'deki yenilgisinden sonra İşçi Partisi, Neil *Kinnock (1983-92) önderliğinde politikasını ciddi anlamda gözden geçirmeye başladı. Buna göre demokratik süreçlere daha ağırlık verilecek, dış politikada ve ekonomik sorunlara yaklaşımda ideolojinin payı azaltılacaktı. Ancak Parti, 1992 genel seçiminde oyların yalnızca yüzde 34'ünü alabildi. 1994'te Parti'nin başına geçen Tony *Blair, özel girişimi destekledi ve parti içinde pek çok reformun yolunu

açtı. Nihayetinde, sendikalara dayanan ideolojik "Eski İşçi Partisi" ilkelerini bırakarak daha halka hitap eden ve faydacı bir yönelim benimsedi. Bu değişiklikler, 1997 ve 2001 genel seçimlerinde İşçi Partisi'ne açık ara zaferler getirdi. İşçi Partisi, çoğunluğunu büyük oranda kaybetse de üçüncü dönemde de iktidarı elde etti. 2007'de Blair'in istifası üzerine Gordon *Brown liderliği devraldı. 2010 genel seçimindeki bozgunun ardından Brown da istifa ederek görevi Ed Miliband'a bıraktı.

İşçi Partisi (İngilizcesi Labour Party) (Yeni Zelanda) Yeni Zelanda'nın başlıca siyasi partilerinden biri. 1910'da sendika hareketinin içinden çıktı. Rakibi militan *Kızıl Federasyoncular'dı. 1916'da yeniden kurulan Parti, zorunlu işçi-işveren hakemliğini ve anayasa değişikliğini destekledi. Parti'nin politikası, devletin kiraladığı toprakların ve sanayinin büyük kısmının kamulaştırılması yönündeydi. Söz konusu politika, Parti 1935'te Michael *Savage önderliğinde iktidara gelmeden önce elden geçirildi. İlk İşçi Partisi hükümeti (1935-49) radikal değişikliklere yol açtı. Bayındırlık hizmetleriyle ekonomik toparlanmanın önü açıldı; birincil emtia piyasasına devlet desteği sağlandı ve asgari ücret belirlendi. Başta ücretsiz sağlık hizmeti olmak üzere sosyal güvenlik getirildi. II. Dünya Savaşı'nda İşçi Partisi hükümeti, Almanya'ya savaş ilân etti. Mecburi askerlik hizmeti yürürlüğe girdi. Ayrıca ortak güvenlik düzenlemelerine girişildi. İşçi Partisi, üç dönem (1957-60, 1972-75, 1984-90) daha hükümet oldu. Başbakan David Lange (1984-89) liderliğinde İşçi Partisi hükümeti, nükleerden arınma politikasını nükleer güçle çalışan veya nükleer silah taşıyan bütün gemileri yasaklamaya kadar vardırdı. Parti, ağır ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir dönemde, Ekim 1990 genel seçiminde kesin bir yenilgi aldı. 1999, 2002 ve 2005'te Helen *Clark'ın başbakan olduğu koalisyon hükümetleriyle iktidarı yeniden elde etti. 2008'de muhalefete geçti.

İtalya

Başkent:	Roma
Yüz ölçümü:	301.340 km²
Nüfus:	61.482.297 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%80,0 Hıristiyan (ezici çoğunluğu Katolik)
Etnik yapısı:	İtalyan
Diller:	İtalyanca (resmi), Almanca, Fransızca, Slovence
Uluslararası kuruluşlar:	Avrupa Birliği (AB), NATO, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Kuzeyde Fransa, İsviçre, Avusturya ve Slovenya'yla sınırı bulunan; Akdeniz'de bir yarımada şeklinde anakara ile Sardinya, Sicilya, Ischia ve Capri Adalarına sahip bir ülke.

Fiziki Ülkenin kuzeyindeki Alpler'in güney yamaçlarında İtalyan Gölleri yer alır. Onların aşağısında verimli Lombardiya Ovası'ndan Adriyatik Denizi'ne doğru batı-doğu ekseninde Po Nehri akar. Apennineler yarımadanın belkemiğidir. Onların batısında Toskana tepeleri ve ovalarına rastlanır. Daha güneye gidildiğinde Pontine bataklıklarından Tiren Denizi'ne doğru Tiber Nehri'nin aktığı görülür. Daha da güneydeki kıyı ovası, Vezüv Yanardağı'nın birikintilerinden beslenerek zenginleşir. Bu kesimlerde iklim daha sıcaktır. Güneye devam edildiğinde dağların denize dik uzandığı ve yazları toprağın kahverengileştiği Calabria bölgesi

gelir. Doğuya doğru geniş ve kurak bir kireçtaşı ovası yayılmaktadır.

Ekonomi Gelişmiş ve sanayileşmiş bir ekonomiye sahip olan İtalya'nın ana ihracat kalemleri mühendislik ürünleri, tekstil, giyim, makineler ve taşıtlardır. Kamu sektörü önemli bir yer tutar. Sanayi, esas olarak kuzey ve orta kesimlerde yoğunlaşmıştır. Güney ise ağırlıklı olarak tarıma dayalı ve görece yoksul kalmıştır. Sülfür, cıva ve Sicilya'daki bir miktar petrol haricinde pek maden bulunmaz. Hatırı sayılır bir turizm faaliyeti vardır. Başlıca tarım ürünleri meyveler, sebzeler, üzüm, patates ve şeker pancarıdır. İtalya, önde gelen bir şarap üreticisidir.

Tarih İtalya, yaklaşık MÖ 262'de Roma egemenliğinde birleşmeden önce *Etrüsk, Yunan ve Kelt etki alanında bulunmuştu. Ülke, 5. yüzyılda barbar *Gotlar ve Lombard kabileleri tarafından istila edildi. 775'te *Charlemagne (Şarlman) kuzey bölgeleri fethetti ve Karolenj İmparatorluğu'nun bir parçası haline getirdi. Öte yandan güneydeki topraklar, Bizans İmparatorluğu ile Sicilya'nın Arap fatihleri arasında ihtilaf konusuydu. 12. yüzyıla gelindiğinde kuzey ve orta İtalya'da şehir devletler ortaya çıkmıştı. Güney de önce Norman, daha sonra 1176'da İspanyol hâkimiyetinde birleşmişti. 14. yüzyıl, ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir dönemdi. Arkasından *Rönesans geldi. Birbirine rakip beş büyük devlet arasında bölünen ülke; 1559-1700 arasında İspanya, 1713'teki *Utrecht Barışı'ndan itibaren de Avusturya egemenliğine girdi. Avrupa'da güç dengesini sağlamak üzere kullanılan İtalya, 1796-1797'de *Napoleon tarafından istila edildi. Böylece bağımsızlık ve birlik umutları yeniden gün yüzüne çıktı. Ancak 1815'te İtalya yeniden, şu parçalardan meydana gelen bölünmüş bir hale getirildi: *Habsburg hanedanı tarafından Viyana'dan yönetilen Lombardiya ve Venedik; o dönem Savoy, Piyemonte ve Sardinya Adası'nın büyük bir kısmından oluşan Piyemonte Sardinya Krallığı; Roma'daki papanın hükmettiği Papalık Devletleri; yine Habsburgların yönettiği Toskana, Parma ve Modena Düklükleri; yeniden tahta çıkan Bourbon hanedanı tarafından Napoli'den yönetilen İki Sicilya Krallığı. Fransa, Savoy'un bazı kesimlerine ve Korsika'ya egemen olmasına karşın Cenova'yı Piyemont'a kaybetmişti. *Carbonari ve *Genç İtalya gibi devrimci cemiyetler oluşturuldu. *Risorgimento'nun yeni kuvvetleri, Avusturya ve Fransa egemenliğinden bağımsızlık umutlarını yeşertti. Camilla *Benso (Kont Cavour), *Mazzini ve *Garibaldi önderliğinde İtalya'nın birliği sonunda sağlandı. 1861'de II. *Vittorio Emanuele, İtalya kralı olarak tahta çıktı. "Afrika Talanı" denilen sömürge yarışına katılma girişiminde bulunan İtalya Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Francesco Crispi, 1889'da *Eritre'yi sömürge ilân etti. Fakat *Etiyopya'yı sömürgeleştirme çabası, 1896'da *Adova Muharebesi'nde alınan nihai yenilgiyle sonuçsuz kaldı. 1911-1912 Trablusgarp Savaşı'nda İtalya, Trablus'un kuzeyini fethetti ve 1914'e kadar Libya'nın büyük bölümünü işgal altında tuttu. 1939'da Libya'yı ayrılmaz bir parçası olarak ilân etti. I. Dünya Savaşı'nda İtalya, Müttefik ülkeleri destekledi. Trieste ve Tirol'un bir bölümünü yeniden topraklarına kattı. Bir İtalyan imparatorluğu kurma hırsında olan faşist diktatör *Mussolini, 1935'te Etiyopya'yı başarılı bir şekilde işgal etti. Burayı Eritre ve İtalyan Somalilandı'yla birleştirerek İtalyan Doğu Afrikası'nı oluşturdu. II. Dünya Savaşı'nda Mussolini, başta Hitler'le ittifak kursa da 1943'te ülke artık Kuzey Afrika imparatorluğunu kaybetmiş ve aynı yıl Almanya'ya savaş açmıştı. 1946'da kral, bir cumhuriyet kurulması namına tahttan çekildi. Hemen savaş sonrası dönemde olağanüstü ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yakalandı. Buna karşın yine aynı dönemde sık sık hükümet değişikliklerinin görüldüğü bir siyasi istikrarsızlık süreci de yaşan-

dı. İtalya Komünist Partisi, demokrasiye başarılı bir şekilde ayak uydurdu. Ancak 1970'lerde Kızıl Tugaylar'ın terörist insan kaçırma eylemleri ve şiddet olayları görüldü. Cumhuriyet hükümetleri genellikle karmaşık koalisyonlar biçiminde oluşturulmuştur. Bu koalisyonların başını Hıristiyan Demokrasi Partisi çekmiştir. Öte yandan İtalyan siyasetçiler giderek beceriksizleşmiş, yolsuzluk suçlamalarıyla karşılaşmıştır. Bunun bir sonucu olarak 1991'de Devlet Başkanı Francesco Cossiga (1985-92) tarafından anayasal reform çağrıları yapıldı. 1990'ların başında *Mafya bağlantılı şiddet eylemleri yükselmeye başladı. Bu da halkta, söz konusu eylemleri engelleyemeyen devlet yetkililerine karşı öfkeye yol açtı. 1992'de Devlet Başkanı Cosiga'nın istifası üzerine görevi Oscar Luigi Scalfaro (1992-99) devraldı. Bu sırada hükümetin ekonomik reform politikalarına tepki olarak büyük çaplı hükümet karşıtı gösteriler düzenleniyordu. 1993'te ortaya çıkan bakanlara yönelik yolsuzluk iddiaları, hükümetin halihazırda zarar görmüş otoritesini ciddi biçimde sarstı. Aynı yıl ülkenin seçim sisteminde değişiklik yapılarak nispi temsil usulünden oy çokluğu usulüne geçildi. Bu sistemle yapılan 1994 genel seçiminde Forza Italia'nın önderlik ettiği sağ koalisyon hükümeti iktidara geldi. Forza Italia partisinin kurucusu ve yeni başbakan, büyük bir medya patronu olan Silvio *Berlusconi'ydi. Siyasi ve ticari çıkarları arasındaki çatışma nedeniyle Berlusconi, 1995'te istifa etti. 1996 genel seçiminin ardından Romano Prodi (1996-98), Massimo D'Alema (1998-2000) ve Giuliano Amato (2000-01) liderliğinde bir dizi sol koalisyon kuruldu. Berlusconi 2001 seçimleri sonucunda bir sağ koalisyonun başına geçerek yeniden iktidarı ele aldı. Buna karşın 2006'da Prodi'nin önderliğindeki sol koalisyona karşı kıl payı yenilgiye uğradı. Prodi'nin hükümeti 2008'de düştü. Tekrar düzenlenen seçimlerde Berlusconi bir kez daha iktidarı elde etti. *Kredi Krizi'nden sonra, 2011'de küresel mali piyasalardaki faiz oranları, İtalya'nın borç almasını imkânsız kılacak seviyelere yükseldi. Berlusconi Hükümeti, kemer sıkma önlemleri devreye soktu; daha sonra istifa etti. Yerine Mario *Monti'nin başında bulunduğu partisiz bir yönetim geldi. Bu yönetim, 2012'de kemer sıkma politikasını genişletti ve yeni reformlar yürürlüğe girdi. Söz edilen hamleler mali piyasaları rahatlatsa da Monti, 2013'te parlamentodaki desteğini kaybetti. Sonuçsuz kalan seçimlerin arkasından uzunca bir süre iktidar boşluğu yaşandı. Sonunda Demokrat Parti'den Enrico Letta başbakanlığında bir koalisyon oluşturuldu. 2014'te parti içi ayrılıklar, Letta'nın yerine Matteo Renzi'yi başbakanlık koltuğuna taşıdı.

İtalya Seferi (Temmuz 1943-Mayıs 1945) II. Dünya Savaşı'nda Müttefik ordularının İtalya'yı kurtardığı askeri harekât. *Kuzey Afrika Seferi'nin ardından *Montgomery ve *Patton, Britanya ve ABD ordularını Sicilya'yı işgal etmek üzere hazırladı. Temmuz 1943'te çıkarma Malta'dan başlatıldı. Temmuz sonlarına gelindiğinde Sicilya'nın başlıca şehirleri Palermo ve Catania ele geçirilmişti. Anakarada ise *Mussolini devrilmiş ve tutuklanmıştı. *Kesselring komutasındaki Alman ordusu Sicilya'dan geri çekildi. Eylül 1943'te Britanya ve ABD kuvvetleri güney İtalya'ya çıktı. İngiliz-Amerikan kuvvetleri ile yeni kurulan *Badoglio hükümeti arasında bir ateşkes imzalandı. Üçüncü beklenmedik Müttefik çıkarması İtalya'nın "topuğuna" oldu. İki liman kenti, Taranto ve Brindisi alındı. 13 Ekim 1943'te İtalya, Almanya'ya savaş ilân etti. Büyük ve iyi örgütlü bir partizan kuvveti artık Almanları taciz etmeye başladı. Buna karşın Kesselring, takviye kuvvetleri arkasına alarak 1943'ün sonlarında antik Aziz Benedictus Manastırı'nın bulunduğu Monte Cassino'da boy gösterdi. Müttefikler Kesselring'le karşı karşıya gelmekten kaçınma kararı aldı ve Ocak 1944'te Roma'nın güneyindeki Anzio'ya 50 bin asker çıkarıp bir yandan da manastırı bombaladı. Mayıs 1944'te Polonyalı

askerler sonunda Monte Cassino'yu ele geçirdi. Haziran 1944'te Roma, Ağustos 1944'te sert çatışmaların ardından Floransa düştü. Almanlar Po Nehri vadisinde toplanarak 1944 sonbaharı boyunca sert muharebeler geçirdi. Nisan 1945'te Müttefik orduları nihai taarruzunu başlattı. 2 Mayıs'ta *Alexander, kuzey İtalya ve güney Avusturya'da bulunan bütün Alman ordularının teslim olduğunu açıkladı.

İvan, III. (Büyük İvan) (1440-1505) Moskof büyük knezi (1462). Moskof Rusyası'nı *Tatarlardan bağımsız kılarak topraklarını genişletti. Livonya ve Litvanya prensliklerini kendisine bağladı. 1497'de bir yasa metni çıkarıp "bütün Rusya'nın hükümdarı" unvanını aldı. Soyluları yeniden örgütleyerek bağımsızlıklarını azalttı. Yeni, sadık ve bağımlı bir devlet görevlileri sınıfı yarattı. Dönemin İtalya ve Bizans devletlerinden etkilendi. *Ortodoks Kilisesi'nin önderi olduğunu öne sürdü. Daha sonra alkolizm, komplo teorileri ve veraset sorunları gücünü azaltınca otoritesi gerilemeye başladı.

İvan, IV. (Korkunç İvan) (1530-84) Moskof büyük knezi (1533-84), Rusya çarı (imparator) unvanını alan (1547) ilk hükümdar. Hiddetli ve öngörülemez bir doğaya sahipti. Ancak "korkunç" olarak bilinen lakabının (Rusça *groznıy*) daha doğru çevirisi "heybetli" kelimesidir. 1547-1563 arasında bir dizi hukuki ve idari reform yapılmasını sağladı. Öte yandan Rus topraklarını da genişletmeye devam etti. Moğollara karşı ve Sibirya'da düzenlediği seferler, batıdaki seferlerinden daha başarılıydı. 1564'te, kısmen kötüye giden akli durumu kısmen de *boyarların iktidarına son verme kararlılığından dolayı bir terör dönemi başlattı. *Opriçniki* denilen özel devlet yöneticileri sınıfını soyluluğun gücünü kırmak için kullandı. Ölümünden kısa bir süre önce öfke krizine kapılıp yetenekli oğlu ve veliahdı İvan'ı öldürerek Rusya'da yeni bir kargaşalık dönemine sebebiyet verdi. Arkasından diğer bir oğlu Fyodor tahta çıksa da iktidar çok geçmeden gözdesi *Boris Godunov'un eline geçti.

İyi Komşuluk Politikası (İngilizcesi Good Neighbor Policy) Başkan F. D. *Roosevelt yönetiminin ilk dönemlerinde ABD'nin Latin Amerika politikasına halk arasında verilen isim. Söz konusu politika, ABD deniz piyadelerinin Latin Amerika ülkelerinden çekilmesi ve ABD hükümetine Küba üzerinde manda benzeri bir yetki tanıyan Platt Ek Maddesinin iptaliyle uygulamaya sokulmuş oldu. Montevideo Konferansı (1933), "hiçbir devletin, başka bir devletin iç veya dış işlerine karışma hakkı olmadığını" ilân etti.

İzlanda

Başkent:	Rekyavik
Yüz ölçümü:	103.000 km²
Nüfus:	315.281 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 kron = 100 aurar
Dini yapısı:	%76,2 Evanjelist Lüteriyen; %3,4 Katolik; Hıristiyan ve diğer azınlıklar
Etnik yapısı:	%94,0 İzlandalı
Diller:	İzlandaca (resmi), İngilizce, Kuzey dilleri, Almanca
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Atlantik Okyanusu'nun kuzeydoğusunda Kuzey Kutup Dairesi'nin hemen güneyinde yer alan bir ada ülkesi.

Fiziki Uzunluğu yaklaşık 460 kilometre olup eni 280 kilometredir. Ancak sadece kıyı kesimleri yerleşim ve tarıma açıktır. Kalan kesimler buz, kül ve lav akıntılarından oluşan boş arazidir.

Ekonomi Hidroelektrik santraller ülkenin elektrik ihtiyacının dörtte üçünden fazlasını karşılamaktadır. Jeotermal enerji de yaygındır. Toprakların yedide altısı tarım açısından elverişli değildir. Balıkçılık ekonomide kritik önemde olup ihracat gelirlerinin yüzde 40'ını oluşturur. Diğer ihracat kalemleri arasında alüminyum (ithal edilen alüminden üretilir) ve ferrosilisyum vardır. 2000'lerde çöküşünün ardından bankacılık sektörü hızlı bir şekilde genişlemiştir.

Tarih 874 ile 930 arasında İzlanda, *Vikingler tarafından fethedildi. Başkent olarak Rekyavik kuruldu. Ülke 36 civarında reis tarafından yönetiliyordu. Reisler, düzenli olarak resmi meclisleri olan Althing'de toplanıyordu. Önce bir hukukçuluk makamı daha sonra 1005'te bir yüksek mahkeme oluşturuldu. Önceden pagan din adamları ve tapınaklardan kaynaklanan devlet otoritesi, yaklaşık 1000'de Hıristiyanlığa geçilmesiyle Kilise ile Althing ortaklığına verildi. 1262'de İzlanda; Norveç hâkimiyetine, 1380'de de Norveç'le birlikte Danimarka Krallığı hâkimiyetine geçti. 1845'te Danimarka egemenliğine karşı milliyetçi bir hareket, Althing'in yeniden tesis edilmesini sağladı. 1874'te İzlanda, sınırlı bir özerklik elde etti; 1918'de de bağımsızlığına kavuştu. Buna karşın 1943'e kadar kralı Danimarka'yla ortaktı. 1944'te bağımsız bir cumhuriyet oldu. II. *Dünya Savaşı'nda bir Müttefik üssü olan ülke, *Birleşmiş Milletler Teşkilatı ve *NATO'ya (1949) katıldı. Zaman zaman Britanya'yla balıkçılık hakları konusunda şiddetli anlaşmazlıklar yaşadı ve bunun sonucunda 1972-1976 "Morina Savaşı" çıktı. 1970'lerin sonunda ABD üslerinin varlığına karşı kuvvetli bir muhalefet baş gösterdi. 1985'te İzlanda, nükleerden tamamen arındırıldı. Ülkenin kötüye giden ekonomik durumu, balıkçılık sanayisindeki kayıplardan dolayı 1992'de hükümetin olağanüstü önlemler almasına ve 1993'te kronu devalüe etmesine yol açtı. 1990'ların sonundan itibaren bankacılık sistemindeki serbestleşme, küresel sermayeyi İzlanda'nın maliye kurumlarına çekerek hızlıca büyümesine neden oldu. 2000'lerin ortasına gelindiğinde bu yükseliş, İzlanda'yı piyasa dalgalanmalarına kırılgan hale getirmişti. Bankalarının borçları, ülkenin GSYİH'sinin on katının üzerine çıkmıştı. 2008 *Kredi Krizi'nde İzlanda'nın bankacılık sistemi çöktü. Yatırımcılar güvenlerini kaybetti ve sermayelerini geri çekti. İzlanda'nın en büyük üç bankası battı. İflasın eşiğine gelen İzlanda, yabancı yatırımcıların yarattığı zararı telafi etmek için bu bankaların yurtiçi müşterilerine iltimas geçti. Bu politika, Birleşik Krallık ve Hollanda'yla diplomatik anlaşmazlıklara sebep oldu. IMF'den alınan borç ve halkın tepkisini çeken kemer sıkma önlemleri, ekonominin istikrara kavuşmasına katkıda bulunsa da 2010'a kadar ağır bir gerileme dönemi yaşandı. Ekonomiyi yeniden yapılandırma süreci devam etmektedir.

İznik İmparatorluğu (1204-61) İznik (günümüzde Türkiye'de) merkezli topraklardan oluşan bir Bizans prensliği. Dördüncü *Haçlı Seferi sırasında Konstantinopolis'in yağmalanıp ele geçirilmesinin ardından I. Theodoros (1175-1222) tarafından kurulan İznik İmparatorluğu, imparatorluk ve patriklik dahil Bizans İmparatorluğu'nun kurumlarını üstlendi. I. Theodoros, *Selçukluların ve Haçlıların baskılarına direniş gösterdi ve Trabzon'daki Komnenos Hanedanı'ndan İmparatorluk'a toprak ilhak etti. Damadı III. Ioannis, bu küçük imparatorluğu sürgünde devam ettirdi. Ancak onun oğlu II. Theodoros'un (1254-58) erken ölümü VIII. *Mihail'in Konstantinopolis'i aldıktan sonra çocuk yaştaki veliaht IV. Ioannis Laskaris'i tahttan indirmesine imkân verdi. Daha sonra Mihail, Ioannis'i kör ettirdi ve hapse attı.

İznik Konsilleri Hıristiyan Kilisesi'nin İznik şehrinde (günümüzde Türkiye'de) gerçekleştirdiği iki konsil. İlk Konsil (325), Roma İmparatoru *Constantinus tarafından toplandı. Konsil sonucunda Aryanizm'e (İsa Mesih'in ilahi niteliklere sahip olmadığı, yalnızca olağanüstü bir insan olduğu düşüncesi) karşı geleneksel Hıristiyanlığın tavrına dair bir beyanat yayımlandı. Bu belge daha sonra "İznik Amentüsü" olarak anılmıştır. Bizans İmparatoriçesi *Irene tarafından toplanan İkinci Konsil'in (787) amacı *ikonoklazm tartışmalarını sona erdirmekti.

J

Jackson, Andrew (1767-1845) ABD'li general ve Demokrat Partili devlet adamı, 7. ABD başkanı (1829-37). Amerikan yerlilerine karşı düzenlediği birkaç seferin ardından New Orleans'ta Britanya ordusunu yenilgiye uğrattı (1815) ve Florida'yı başarılı bir şekilde işgal etti (1818). Başkanlığı döneminde devlet memuriyetinde bulunanların yüzde 20'sini Demokrat Parti taraftarlarıyla değiştirdi. Bu bağlamda yaptıkları "kadrolaşma sistemi" olarak anıldı.

Jackson, Thomas Jonathan ("Geçitvermez Jackson" olarak da bilinir) (1824-63) ABD'li general. Amerikan İçsavaşı sırasında, 1861'deki Birinci Bull Run Muharebesi'ndeki komutanlığıyla adını duyurdu. Muharebedeki başarılı savunması nedeniyle "Geçitvermez" lakabını aldı. Robert E. Lee'nin yardımcısı olarak, savaşın ilk iki yılında Virginia'da elde edilen Konfederasyon zaferlerinde önemli bir rol oynadı.

Jacquerie Fransız köylülerin Kuzey Fransa'da çıkardıkları bir isyan (Mayıs-Haziran 1358). İsmini, aristokratların Fransız köylüsüne taktığı lakap olan "Jacques Bonhomme"den almaktadır. Guillaume Karle (veya Cale) lider olarak ortaya çıkmış ve Paris'teki bir burjuva ayaklanması hareketin işini kolaylaştırmıştır. *Kara Ölüm, *Poitiers'teki Fransız hezimeti, haydutların yarattığı zararlar, feodal yükümlülükler ve hükümetin köylülerden ek olarak talep ettiği istihkâm işleri isyanın sebepleri arasındadır. Kaleler yıkılıp yağmalandı. Ancak isyan kısa ömürlü oldu; Karle'nin infaz edilmesi ve Meaux'da isyancı bir grubun katledilmesiyle sona erdi.

Jagiellon 14, 15 ve 16. yüzyıllarda; Litvanya, Lehistan, Macaristan ve Bohemya'da hüküm sürmüş bir Leh hanedanı. Aile, Litvanya Grandükü Jagiello (d. 1345-1434) döneminde önem kazandı. Jagiello, 1386'da I. Wladyslaw ismiyle Lehistan tahtına çıktı. Aynı soydan Lehistan Kralı (1434) III. Wladyslaw, Macaristan'ı I. Lajos olarak yönetti ve 1444'te Varna'da Türkler tarafından öldürüldü. Kardeşi Lehistan Kralı IV. Kasimir, Töton Şövalyeleri'yle savaştı ve Bohemya tahtına oğlu II. Wladyslaw'ı çıkardı. II. Wladyslaw 1490'da aynı zamanda II. Lajos ismiyle Macar kralı oldu. II. Lajos'un oğlu, Mohaç Muharebesi'nde (1526) yenilgiye uğradı ve öldürüldü.[186] Hanedanın soyu, 1548-1572 arasında Lehistan kralı olan II. Sigismund Agustus'la sona erdi.

Jaja (Opobo) (ö. 1891) Nijeryalı tüccar prens. Eski bir köledir. Jaja, Nijer Deltası'ndaki Bonny'de Anna Pepple ticarethanesinin başına geçti. Kıyı pazarları ile Nijerya'nın iç bölgeleri arasında bir aracı görevi gördü. Gine Körfezi'nde bulunan Opobo şehrinde kendi devletini kurdu (1869) ve buradan rakip tedarikçilerin kıyı pazarlarına ulaşmasını engellemeyi başardı. 1873'te Jaja, Opobo kralı olarak tanındı. 1880'lerde Britanya'nın bölgede artan nüfuzuna karşı çıktı ve 1887'de Britanya tarafından Batı Hint Adaları'na sürüldü.

186 Mohaç Muharebesi sırasında yenilgiye uğrayan ve ölen Macar kralı II. Lajos'un kendisiydi. Muharebe, 1526 yılında gerçekleştirildi. (ÇN)

Jakoben Kulübü *Fransız Devrimi'nin en ünlü siyasi kulübü. Kökleri, 1789'da *Etajenero'nun açılmasından sonra kurulan Breton Kulübü'ne dayanmaktadır. Yeni adını ise kulübün karargâhının bulunduğu Paris'teki eski bir Jakoben (Dominiken) manastırından almıştır. Jakobenlerin üye sayısı hızla arttı ve incelikle hazırladıkları politikalar, *Ulusal Meclis üzerinde büyük bir etki yarattı. Ağustos 1791'e gelindiğinde, Jakoben Kulübü'nün ülke çapında kendisine bağlı birçok başka kulübü ve şubeleri vardı. Üyelik bedelinin yüksekliği sebebiyle yalnızca çalışan erkekler üye olabildi. Üyelerin, başta, aşırı fikirleri yoktu. Ancak, 1792'den itibaren *Robespierre kulübe hâkim oldu ve ılımlılar tasfiye edildi. 1793'te başlayan Terör Dönemi'nde Kulüp, merkezi bir konuma sahip oldu ve *Jirondenlerin alaşağı edilmesine (Haziran 1793) önemli bir katkıda bulundu. Başarısı sağlam bir örgütlenmeye ve *sankülotların desteğine dayanıyordu. Robespierre'nin yıkılışıyla beraber kapatıldı. Çeşitli tekrar açma girişimleri nihai olarak 1799'da bastırıldı.

Jakobit Sürgündeki *Stuart hanedanının İskoç veya İngiliz destekçilerine verilen isim. Jakobitler isimlerini, 1688'de tahttan uzaklaştırılan II. *James'in isminin Latince hali olan Jacobus'tan almıştır. Güçlerinin kaynağı İskoçya'nın Highland bölgesinin klanlarından geliyordu. Bu aileler şahıslara sadakat duyuyordu. Jakobitlerin zaafı, İngiltere'deki Muhafazakâr Parti temsilcilerini kendi safına çekememesi oldu. Eğer bu konuda başarılı olsalardı, hareket çok daha güçlü ve tehlikeli olabilirdi. Siyasi açıdan etkili oldukları dönem 1688-1745 arasıydı. *On Beş ve *Kırk Beş İsyanları, Jakobitlerin başlıca isyanlarıydı. İkisi de başarısız oldu ve 1745'ten sonra hükümetin klanlar üzerindeki baskısını artırmasıyla Jakobitler, siyasi zeminini kaybetti.

Jamaika

Başkent:	Kingston
Yüz ölçümü:	10.991 km²
Nüfus:	2.909.714 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Jamaika doları=100 sent
Dini yapısı:	%62,5 Protestan; % 2,6 Katolik
Etnik yapısı:	%91,2 siyahi; %6,2 melez
Diller:	İngilizce (resmi), İngilizce kreolü
Uluslararası kuruluşlar:	Karayipler Topluluğu (CARICOM), İngiliz Uluslar Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ).

Karayipler'de Küba'nın güneyinde yer alan bir ada ülkesi.

Fiziki Jamaika, en geniş noktasında; batısından doğusuna yaklaşık 235, kuzeyinden güneyine ise 80 kilometredir. Karayipler'deki en büyük üçüncü adadır. Ada boyunca kireçtaşından tepeler sıra sıra yer almaktadır. Bunların en yükseği doğudaki Mavi Dağlar'da 2256 metreye kadar çıkmaktadır. Akıntılar hem kuzey hem de güney yönünde olup kuzeydeki nehirler palmiyeli plajları, büyük ve kumlu koylarıyla çok güzel bir kıyıya dökülmektedir.

Ekonomi Jamaika, önde gelen bir boksit üreticisidir. Boksit ve alümin, ihracatın büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Diğer başlıca ihracat kalemleri arasında şeker, rom ve kahve bulunur. Ülkede turizm, en önemli sanayi koludur: Yabancıların gerçekleştirdikleri para havaleleri neredeyse GSYİH'nin altıda birine denk gelmektedir.

Tarih Önceleri Aravak yerlilerinin yaşadığı Jamaika, 1494'te Columbus (Kolomb) tarafından keşfedildi. 1509'da adaya İspanyollar yerleşti. 1655'te Britanya tarafından ele geçirildi ve **buccaneer*'lerin üssü haline getirildi. Şeker kamışı plantasyonlarında çalışmak üzere adaya kölelerin getirilmesi Jamaika'nın 18. yüzyılda başı çeken şeker üreticisi olmasını sağladı. Köleliğin kaldırılmasıyla (1834) ekonomisi darbe yedi. 1865'teki bir zenci ayaklanması Vali Eyre tarafından acımasızca bastırıldı. 1866'da krallık sömürgesi oldu ve temsili hükümet 1884'ten itibaren yavaş yavaş güçlendi. 1930'larda ülke, ırk çatışmaları ve ekonomik bunalımdan kaynaklı büyük çapta ayaklanmalara sahne oldu. 1944'te yetişkinlerin genel oy hakkına sahip olduğu bir kendi kendine yönetim sistemine izin verildi. II. Dünya Savaşı'nın arkasından bir ekonomik toparlanma dönemi yaşayan Jamaika, 1958'de Batı Hint Adaları Federasyonu'nun kurucu üyesi oldu. Federasyonun dağılmasından sonra William A. *Bustamante liderliğindeki Jamaika İşçi Partisi (JLP), *Milletler Topluluğu egemenliği altında bağımsızlık talebinde bulundu. Bu dönemde ülkenin yönetimi bir Jamaika İşçi Partisi'ne (JLP) bir Milli Halk Partisi'ne (PNP) geçti. PNP'nin lideri Michael Manley, 1970'lerde pek çok toplumsal reformu gerçekleştirdi. 1980'de JLP, Edward Seaga önderliğinde tekrar iktidara geldi. Seaga'nın muhafazakâr ekonomi politikaları kötü gidişi engelleyemedi. 1989'da Michael Manley'nin liderliğindeki PNP tekrar iktidara geldi. Michael Manley, *Karayipler Topluluğu ve Karayip Ortak Pazarı'nın sıkı bir savunucusuydu. Enflasyonun yükseldiği ve işsizliğin arttığı bir ekonomi devralan Manley'nin politikası devlet denetimini azaltma yönünde oldu. Bunun sonucunda PNP'nin sosyal demokrat ilkelerine ihanet ettiği gerekçesiyle gösteriler gerçekleşti. 1992'de Manley'nin yerine başbakanlığa ve PNP'nin liderliğine Percival J. Patterson geldi. Patterson hükümeti, kemer sıkma politikalarını devam ettirmesine rağmen, halkın desteğini kazandı. Patterson; 1993, 1997 ve 2002'de yeniden seçildi. 2006'da Patterson'un koltuğunu devralan Portia Simpson-Miller, Bruce Golding'in JLP'sine 2007'de gerçekleştirilen genel seçimi kaybetti; fakat, Aralık 2011'deki genel seçimin ardından 2012'de tekrar iktidara geldi.

James, I. (1394-1437) İskoçya kralı (1406-37). III. *Robert'ın üçüncü oğlu olan I. James'in gemisi batırıldı ve 1406'dan fidyesinin verildiği 1423'e kadar İngiltere'de esir tutuldu. Yönetme biçimi kararlı ve etkiliydi; yokluğunda İskoçya'yı yöneten muhaliflerinin çoğunu tutuklattı. Ancak, soyluların gücünü azaltmaya ve İskoç Parlamentosu'nu daha etkinleştirmeye yönelik politikaları tepkiye yol açtı. Şubat 1437'de kendisine bir komplo kuruldu ve komplonun lideri Sir Robert Graham tarafından öldürüldü.

James, I. (1566-1625) 1567'den itibaren İskoçya Kralı VI. James ve İngiltere Kralı I. James (1603-1625). İngiltere Kraliçesi I. *Elizabeth'in hiç evlenmemesi sonucu *Tudor hanedanı sona erince tahta çıktı. İskoçya Kraliçesi *Mary ve Lort *Darnley'in (Henry) oğludur. İskoçya kralı olarak, birden fazla kumpas ve suikast girişimini atlatmasının yanında parlamento, Kirk (İskoçya Kilisesi) ve bağnaz dini gruplara karşı kralın gücüne güç kattı. İngiltere'yle iyi ilişkiler kurdu. İngiltere kralı olduğu dönem, seleflerinin sahip olduğu kıvrak zekâya sahip olmadığından birkaç siyasi hatayla anılmaktadır. *Hampton Court Konferansı'nda taleplerini dinlemeyerek püritenleri kızdırdı. Ayrıca, "piskopos yoksa kral da yok" tavrındaki ısrarıyla püritenlerin piskoposlukların ortadan kaldırılması taleplerini reddetti ve reform umutlarını boşa çıkardı. İktidarında saray, cinsel ve mali skandallarla çalkalandı. *Cecil'in reform girişimlerine rağmen 1618'den itibaren I. James'in George *Villiers'e (Buckingham dükü) düşkünlüğü onu müsrifliğe ve savurganlığa itti. Bu durum da parlamentoyla arasını açtı. Eğitimli olmasına karşın

I. James, parlamentoyla ilişkilerinde pervasızdı ve kral olarak ayrıcalıklarında ısrarcı oldu. Öte yandan, istikrarsız mali ve dini durum aslen Elizabeth döneminden kalmaydı; iktidarının genellikle sakin geçmesi I. James için önemli bir başarıydı.

James, II. (1430-60) İskoçya kralı (1437-60), I. *James'in oğlu ve halefi. Çocukluk yıllarında arka arkaya gelen Douglas kontları iktidar yarışına girdi. Hükümdarlığı eline aldığında dahi Douglas ailesi otoritesine bir tehdit oluşturmayı sürdürdü. Yargı sistemini iyileştirdi ve para basımını kontrol altına aldı. İngilizlerin elindeki Roxburgh Kalesi'ni kuşattıkları sırada kazara bir top patlaması sonucu öldü.

James, II. (1633-1701) İngiltere ve İskoçya kralı (1685-88), I. *Charles'in ikinci oğlu. York dükü olarak ikinci ve üçüncü Hollanda-İngiltere Savaşlarında kraliyet donanma komutanlığı yaptı. Savaşlar sırasında Hollandalılara ait New Amsterdam yerleşimi ele geçirilerek James'in şerefine ismi New York olarak değiştirildi (1664). Katolikliğe geçtikten sonra 1673'te başka bir Katolik olan Modenalı Maria'yla evlendi. Aynı yıl *Sınav Yasası gereğince donanma komutanlığından istifa etti. 1679-1681 yıllarında James'i verasetin dışında bırakma girişimleri olduysa da II. *Charles'in ölümü üzerine hiçbir muhalefet olmadan tahta çıktı. Hükümdarlığının ilk yıllarında *Monmouth İsyanı baş gösterdi. İsyancıların cezalandırıldığı *Kanlı Mahkemeler halkın tepkisini çekti. Tahta çıkışından itibaren üç yıl içerisinde *Şanlı Devrim'le sonuçlanacak yoğun bir muhalefeti kışkırttı. Devrimle birlikte onun yerine tahta Wilhelm ve Mary geçti. Fransa'da sürgündeyken öldü.

James, III. (1452-88) İskoçya kralı (1460-88), II. *James'in oğlu ve halefi. Dokuz yaşında tahta çıktı. 1463'te annesi öldükten sonra aile üyeleri ve onların soylular arasındaki destekçileri hükümdarlığına kafa tuttu. 1469'a kadar krallığında hâkimiyeti sağlayamadı. 1479'da erkek kardeşi Albany Dükü Alexander Stuart'ı hapse attı. Bunun üzerine Alexander bir isyan başlattı. James, Bannockburn yakınlarındaki Sauchieburn'da oğlunun (tahtı devralacak olan IV. James) desteklediği soylular tarafından yenilgiye uğratılarak muharebe sırasında öldürüldü.

James, IV. (1473-1513) İskoçya kralı (1488-1513). Kabiliyetli ve halk tarafından sevilen bir kral olan IV. James, İskoçya'da düzeni yeniden tesis etme konusunda başarı sağladı. Memnuniyetsiz soyluların ayaklanmasını bastırdı ve krallığın refahını artırdı. 1497-1498'de Ayton Antlaşması'nı yaparak İngiltere'yle barış sağladı. 1603'te VII. *Henry'nin kızı Margaret Tudor'la evlenerek *Stuart soyunu İngiliz tahtına taşıdı. Ülkesini İngiltere hükümdarı VIII. Henry'yle felaketle sonuçlanan bir savaşa sürükledi. Kendisi de *Flodden Field'de öldürüldü.

James, V. (1512-42) İskoçya kralı (1513-42). Yalnızca iki aylıkken babası IV. James'in yerine tahta çıktı. Çocukluk yıllarında annesi, annesinin kocası Douglas Kontu Archibald Angus ve Albany Dükü John Stuart krallığa hâkim olmak için birbiriyle yarıştı. İktidara gelince amcası İngiltere hükümdarı VIII. *Henry'ye karşı Fransa'yla ittifak kurdu. 1536'da Fransa hükümdarı I. *François'in kızı Madeleine'yle, onun ölümünden sonra da *Guise hanedanından Marie'yle diplomatik evlilikler yaptı. Tek çocuğu olan kızı *Mary, James'in ardından İskoçya kraliçesi olarak tahta çıktı.

James, III. Hamilton Markisi ve Dükü (1606-49) İskoç soylu. *Kavalye mücadelesinin destekçilerinden biri olan James, 1638'de I. *Charles tarafından kralın İskoçya'daki temsilcisi olarak atandı. *Ahitçilerle yaptığı müzakerelere karşın *Piskoposlar Savaşı'nın önüne geçmeyi başaramadı. *İngiliz İçsavaşı patlak verdiğinde Charles, James'a hâlâ güveniyordu.

Ancak James, 1643'te İskoçya'da yürüttüğü müzakerelerden yine sonuç alamadı. *Kutsal Birlik ve Ahit'i imzalamayı reddedince görevden alındı. 1648'de Kavalye mücadelesini yeniden canlandırma girişimi *Preston'da mağlup edilerek idamına yol açtı.

Jan, III. (veya Jan Sobieski) (1624-96) Polonya kralı (1674-96). Asker olarak sivrildikten sonra Polonya kralı seçildi. 1683'te Türklerin kuşattığı Viyana'yı kurtararak Hıristiyan dünyasının kahramanı oldu.

Janata Partisi Hint siyasi örgütü. Çoğunluğu Hindu sağcı partilerden oluşan bir grup olan Parti'nin kökünde Jana Sangh (1951'de kurulan Halk Partisi) vardı. Janata Cephesi ismi verilen yapı, 1975'te Indira *Gandhi'ye muhalefet etmek üzere oluşturuldu. Parti, tam anlamıyla 1977'de Morarji Desai'nin önderliğinde bir koalisyon olarak ortaya çıktı. 1977 seçimini kazanarak 1979'un sonuna kadar varlığını sürdürecek bir hükümet kurdu. 1989'da V. P. Singh (1990'da kısa bir süre başbakan) tarafından Kongre karşıtı Janata Dal (Ulusal Cephe) oluşturuldu. Ancak Parti, Dokunulmazlar (kast sisteminde en aşağı kademede yer alanlar) meselesi üzerine yaşanan anlaşmazlıktan dolayı bölündü. Ardından I. Kongre Partisi iktidarı yeniden ele aldı.

Jansen, Cornelius Otto (1585-1638) Flaman Katolik ilahiyatçı ve Jansenizm'in kurucusu. Cizvitlerin azılı karşıtlarından olan Jansen, Hıristiyanlığın Aziz Augustinus'un öğretilerine dönmek suretiyle reform edilmesi önerisinde bulundu. Bu amacına yönelik olarak en önemli eseri *Augustinus* (1640) kitabını yazdı. Kitap, ölümünden sonra müritleri tarafından yayımlandı. Dört ciltlik bu çalışma Aziz Augustinus'un izinden gitti ve Jansenizmin temelini oluşturdu.

Japon Anayasası (1947) Japonya'da II. Dünya Savaşı sonrasındaki Müttefik işgali sırasında yürürlüğe giren bir anayasa. Anayasanın merkezinde ordunun dağıtılması ve bireysel özgürlüklerin genişletilmesi meseleleri vardı. ABD etkisi altında yazılan Anayasa, 3 Mayıs 1947'de benimsendi. İmparatoru devletin başı olarak bırakmasına karşın onun iktidar yetkilerini elinden alarak yasama erkini iki meclisli Diyet'e emanet etti. Alt meclis olan Temsilciler Meclisi (466 olan sandalye sayısı 480'e çıkarılmıştır) dört yıllığına, üst meclis olan Danışmanlar Meclisi (242 sandalye) ise altı yıllığına (üç yıllık aralıklarla) seçiliyordu. Yürütme erki de başbakanın önderliğindeki Bakanlar Kurulu'na verildi. Bakanlar Kurulu, Diyet'e karşı sorumluydu. Anayasa, savaşı özellikle reddetti. Ancak meşru müdafaa hakkına izin verdiği şeklinde yorumlar vardır. Bu görüşe uygun olarak Meşru Müdafaa Kuvvetleri kuruldu. Yine de savunma harcamaları, Batı standartları esas alınarak düşük tutuldu. Sonunda 1992'de çıkarılan yasalarla Meşru Müdafaa Kuvvetleri'nin, BM'nin denizaşırı barışı koruma harekâtlarında yer almasına izin verildi.

Japonya (Japonca Nihon veya Nippon)

Başkent:	Tokyo
Yüz ölçümü:	377.915 km²
Nüfus:	127.253.075 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 yen = 100 sen
Dini yapısı:	%83,9 Şinto; %71,4 Budist; %2,0 Hıristiyan. Pek çok insan hem Şintoizm'e hem de Budizm'e inanmaktadır.
Etnik yapısı:	%98,5 Japon; %0,5 Koreli; %0,4 Çinli
Diller:	Japonca (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Birleşmiş Milletler (BM), Kolombo Planı, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Doğu Asya kıyılarından açıkta bir takımadada yer alan ülke. Kuzeydoğudaki Hokkaido'dan güneybatıdaki Honşu, Şikoku, Kyuşu ve Ryukyu Adalarına kadar 2400 kilometrelik bir alana yayılır. Japonya; güneybatıda Çin'den Doğu Çin Denizi'yle, batıda Sibirya ve Kore'den Japon Denizi'yle, kuzey ve kuzeydoğuda Sahalin ile Kuril Adalarından Ohotsk Denizi ve Nemuro Boğazı'yla ayrılır.

Fiziki Japonya'nın girintili çıkıntılı kıyı şeridi, pek çok küçük adayla çevrili olup Seto İç Denizi'yle beraber ülkenin önemli bir bölümünü oluşturur. Adalar, Avrasya Levhası'nın sınırları boyunca kıvrılır. Bu bölge dünyanın jeolojik olarak en faal alanlarından biridir. Neredeyse sürekli deprem ve yanardağ faaliyeti görülmektedir. Japonya'nın yüzey alanının üçte ikisini dağlar kaplar. Nehirler esas olarak yolculuk etmeye müsait değildir. Genel olarak bakıldığında iklim, Hokkaido'nun uzun ve yoğun kar yağışlı kışından güneyde Kuroşio ve Tsuşima akıntılarından etkilenen subtropikal koşullara kadar farklılık göstermektedir. Yağış miktarının ve tayfunların arttığı mevsim dönemlerinde seller ciddi bir problem yaratmaktadır.

Ekonomi Japon ekonomisi, dünyanın en büyük üçüncü ekonomisidir. Başarısının arkasında II. Dünya Savaşı'nın ardından geçirdiği ihracata dayalı olağanüstü bir büyüme yatmaktadır. Öte yandan 1990'dan beri ülke ekonomisi görece gerileme sürecine girmiştir. Sürekli bir deflasyon ve düşük oranlarda büyüme görülmektedir. Japonya; taşıt, elektronik teçhizat, makine aletleri, metal, gemi, kimyasallar, tekstil ve işlenmiş gıda alanlarında dünyanın en büyük üreticileri arasındadır. Başlıca ihracat kalemleri taşıt, yarı iletkenler ve demir-çelik ürünleridir. Ana ada olan Honşu'nun etrafında doğalgaz ve bir miktar petrol rezervleri bulunmaktadır. Ancak yeraltı ve enerji kaynakları açısından fakir bir ülke olan Japonya, dünyanın en büyük üçüncü petrol ithalatçısıdır. Geniş çaplı bir nükleer enerji kapasitesi olmasına karşın 2011'de Fukuşima'da yaşanan kazanın ardından nükleer enerjinin Japonya'da geleceği belirsizdir. Japonya topraklarının sadece altıda biri tarıma veya yaşamaya müsaittir. Pirinç ekimi, tarım faaliyetlerinin büyük bir kısmını kapsamakta olup Japonya bu konuda kendi kendine yeter durumdadır. Buna karşın ülkenin gıda ihtiyacının yarısından fazlası ithalatla karşılanmaktadır.

Tarih Aslen Ainu yerlilerinin yaşadığı ülkede Japonların Asya anakarasının çeşitli bölümlerinden göç eden insanların torunları olduğu düşünülmektedir. MS 5. yüzyıla gelindiğinde *Yamato aşireti, Japonya'nın büyük bir bölümüne hâkim olmuş, imparatorluk düzenini tesis etmeye başlamıştı. Gelişmekte olan bu devlet, Çin kültüründen yoğun bir şekilde etkilenmişti. 6. yüzyılda *Budizm, Japonya'ya geldi. Budizm, kısa süreli bir çatışmanın ardından Japonların dini *Şinto'yla bir arada varlığını sürdürdü. 7. yüzyılda Prens Şotoku, Çin'deki *Sui hanedanını temel alan başarılı bir idari sistem kurdu. Fakat 9. yüzyılda *Fujivara ailesi artık imparatorluk sarayına egemen olmuştu.

Feodal beylerin ve Budist manastırların güç kazanması, 12. yüzyıl boyunca sürecek bir içsavaşa neden oldu. İçsavaştan zaferle çıkan Minamoto Yoritomo, 1192'de ilk şogun olarak askeri bir yönetim kurdu (*bkz.* ŞOGUNLUK). Bu yıllardan itibaren iktidar, fiilen imparatorların değil şogunların eline geçti. Yoritomo'nun Kamakura Şogunluğu'nun yerine 1333'te Aşikaga Şogunluğu geldi. Ancak Aşikaga'nın hükmettiği dönem uzatmalı bir iç çekişme süreciyle geçti. 16. yüzyılın sonlarında üç savaşçı; Oda Nobunaga, Hideyoşi ve *Tokugava Ieyasu feodal beylerin (*daimyo*) gücünü kırdı. Ieyasu'nun *Tokugava Şogunluğu istikrarlı fakat baskıcı bir iktidar kurdu. 1868'de imparator yeniden iktidarı ele alana kadar bu böyle devam etti.

1542'de Avrupalılar, Japonya'yla ticarete başladı ve Matteo Ricci'nin de içinde

bulunduğu Katolik misyonerler pek çok Japon'u Hıristiyanlığa geçirdi. 1639'da Tokugava Şogunluğu, Nagasaki'deki birkaç Hollandalı ve Çinli dışında bütün yabancıları ülke dışına çıkardı. Ayrıca Hıristiyanlık yasaklandı. 18 ve 19. yüzyıllarda tüccarların zenginliği ve gücü artmaya başladı. Japonya, etkisini Hokkaido'nun kuzey adalarına kadar genişletmişti.

19. yüzyılın ilk yarısında Tokugava iktidarı; ekonomik sorunlar, ayaklanmalar ve başta ABD'li Kaptan Perry'nin seferi (1853-54) olmak üzere Batılı ticaret ve deniz seferleriyle yavaş yavaş sarsılmaya başladı. Şogunluğun yabancıların müdahalelerine direnç gösterememesi silahlı muhalefetin önünü açtı. Nihayetinde 1868'de bu mücadele, şogunluğu resmen İmparator Meiji Tenno'nun önderlik ettiği yeni rejimle değiştirdi (*Meiji Restorasyonu). Arkasından gelen yıllarda feodalizm parçalandı, toplum hızlıca çağdaşlaşmaya başladı ve sanayileşmeye kendini adamış merkezi bir devlet mekanizması yaratıldı. Japonya'nın kavuştuğu bu yeni güç, *Çin-Japon Savaşı (1894-95) ve *Rus-Japon Savaşı'nda (1904-05) ülkeye zaferler getirdi. Böylece Japonya, kuzeydoğu Asya'da hâkim güç durumuna geldi. Japonya, I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri safında savaştı. Ancak savaşın ardından yayılmacı eğilimleri, Japonya'nın diplomatik konumunu geriletti ve özellikle ABD'yle ilişkilerine zarar verdi. İki savaş arası dönemde yayılmacı ve militarist çıkar grupları, ülke içinde yavaş yavaş iktidarı ele geçirdi. 1931'de Mançurya'nın işgal edilmesi ve 1932'de *Mançukuo'nun kurulmasının ardından Çin'le büyük çaplı bir savaş artık an meselesiydi. Sonunda 1937'de Çin-Japon Savaşı patlak verdi. Halihazırda *Anti-Komintern Paktı çerçevesinde Almanya ve İtalya'yla ittifak kuran Japonya, Aralık 1941'de *Pearl Harbor'daki ABD donanmasına sürpriz bir saldırı gerçekleştirerek II. Dünya Savaşı'na girdi. İlk başlarda Güneydoğu Asya'daki sömürge imparatorluklarını büyük bir hızla yıkıp geçen Japon kuvvetleri, nihayetinde durduruldu ve kademe kademe geri püskürtüldü (Pasifik Seferleri). İki atom bombası atıldıktan sonra Eylül 1945'te Japonya, teslim olmak ve işgali kabul etmek durumunda kaldı. Arkasından yeni bir Japon anayasası yürürlüğe girdi. Resmen tam bağımsızlık ise 1952'de elde edildi. Japonya, bu tarihten itibaren tekrar hızlı bir sanayi kalkınması dönemine girerek dünyanın en önemli ekonomik güçlerinden biri haline geldi. Çin ve Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkiler iyileştirilmesine karşın Batı ülkeleriyle (özellikle ABD) ticarette kendisi lehine büyük bir dengesizlik oluşması Japonya'da ekonomik istikrarsızlığa yol açtı. Bu yıllarda iktidarda sürekli olarak Liberal Demokrat Parti (LDP) vardı. Parti, bu süreçte bir sürü mali skandal atlattı. 1990'ların başında Japonya ekonomisi, küresel durağanlıktan kötü etkilendi. 1993'te hükümet, güvensizlik oyu sonucunda düşürüldü ve genel seçim kararı alındı. Bu seçimde LDP bölünerek parlamentoda salt çoğunluğu kaybetti. Muhalefet yedi partiden oluşan bir koalisyon kurunca 1955'teki kuruluşundan beri ilk defa LDP iktidardan indirilmiş oldu. Morihiro Hosokawa'nın başında olduğu yeni hükümet, her seçim bölgesine tek sandalyenin düştüğü ve vekillerin nispi temsile göre seçildiği yeni bir sistem getirdi. Sözü edilen sistem 1994'ün sonlarından itibaren uygulanmaya başladı. Hosokawa'nın istifası üzerine arka arkaya koalisyon hükümetleri başa geldi. Bu süreçte LDP, aşama aşama üstünlüğü yeniden ele aldı. 1996'da başbakanlığı tekrar kazandı ve 1997'de de alt mecliste çoğunluğu sağladı. Pasifik Savaşı'nın 50. yıldönümünü anmak üzere hükümet, Japonya'nın çatışmalardaki eylemleri nedeniyle resmi bir özür yayımladı. Öte yandan, ülke '45'ten beri girdiği en uzun ekonomik gerilemeden kurtarmaya yönelik büyük bir ekonomik teşvik paketi ortaya kondu. Ancak Japonya, 1997-1998'de Güneydoğu Asya'nın kalanında yaşanan mali krizden etkilendi. Dolayısıyla ekonomik durgunluk 21. yüzyılda da devam etti. 2001'de reformcu Junichiro Koizumi'nin başbakan olmasının

ardından kısıtlı da olsa yapısal reformlar devreye sokuldu. 2006'da Koizumi emekli oldu. LDP'nin halk içindeki desteğinin azaldığı bu süreçte birkaç kısa ömürlü hükümet kuruldu. 2009 seçiminde muhalefetteki Japonya Demokrat Partisi (DPJ) kesin bir zafer kazanmasına karşın 2012'de LDP tarafından iktidardan indirildi. Yeni başbakan Şinzo Abe, kamu harcamalarını artırdı ve ekonomik büyümeyi tetikleyecek başkaca politikaları uygulamaya geçirdi. 2011'de kuzey Honşu açıklarında gerçekleşen bir depremden kaynaklanan tsunamiler, 15 binin üzerinde insanın hayatını kaybetmesine ve büyük hasara neden oldu. Ayrıca aynı depremin sonucunda Fukuşima nükleer santralinde ciddi boyutlarda radyoaktif sızıntı yaşandı.

Japonya-Amerika Birleşik Devletleri Güvenlik Antlaşması (1951) Japonya ile ABD arasında yapılan bir savunma anlaşması. Antlaşma, II. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden sonra Japonya'nın resmen yeniden bağımsızlığa dönüşüne dair düzenlemelerin yer aldığı paketin bir parçasıydı. ABD, Japonya'nın savunma çıkarlarında fiilen söz sahibi yapıldı ve ABD'ye Japon topraklarında büyük bir ordu bulundurma yetkisi verildi. 1960'ta Ortak Güvenlik Antlaşması ismiyle ve değişik koşullarla antlaşmanın yenilenmesi, Japonya'da büyük bir siyasi krize yol açtı. 1970'te süre tekrar dolunca iki ülke, taraflardan biri 1 yıl önceden bildirmek suretiyle feshetmediği sürece antlaşmanın otomatik olarak yenilenmesi konusunda uzlaşma sağladı.

Japonya'nın İşgali (1945-52) II. Dünya Savaşı'ndan sonra Japonya'nın Müttefik ülkelerce işgali. 2 Eylül 1945'te Japonya'nın şartsız tesliminin ardından ülke, "Müttefik Kuvvetler Yüksek Komutanı (SCAP)" sıfatıyla General Douglas *MacArthur'un önderliğindeki işgal güçlerinin hâkimiyetine girdi. Kâğıt üzerinde 11 ülkeden oluşan Uzakdoğu Komisyonu ve Dört Güç Konseyi (Britanya, Çin, ABD ve Sovyetler Birliği) tarafından desteklense de askeri işgalin tam denetimi ABD'nin elindeydi. Dolayısıyla bu süreçte izlenen politikalarda yetkili isim General MacArthur, onun Nisan 1951'de görevden alınmasından sonra ise halefi General Matthew Ridgway'dı. ABD'nin işgal politikasının iki hedefi vardı: Japon ordusunun tasfiyesi ve demokratik kurum ve ideallerin tesis edilmesi. Ordu ve donanmanın tamamen terhis edilmesi ve askeri üslerinin ortadan kaldırılmasıyla ilk amaca ulaşılmış oldu. Bu eylemlerin dayanağını da yeni *Japon Anayasası'nın barışla ilgili maddesi oluşturuyordu. İkinci amacın gerçekleştirilmesi ise çok daha zordu. Her ne kadar yeni anayasa, 1952'de işgal resmen sona erdirilmeden önce yürürlüğe girmiş olsa da Japonya'nın toplumsal ve siyasi kurumlarına yönelik ABD destekli yapılan reformların yarattığı gerçek etki şüphelidir. Birkaç **zaibatsu* dağıtılmasına karşın birçoğu varlığını sürdürdü. Öte yandan ABD'yle kurulan yakın ilişkiler, hızlı bir ekonomik toparlanma ve genişlemenin önünü açtı.

Jaurès, Jean (1859-1914) Fransız sosyalist önder. 1885'te parlamentoya giren Jaurès'in *Dreyfus adına ve *antisemitizme karşı yürüttüğü mücadele, Fransa'da sosyalistlerin desteğini artırdı. 1905'te Birleşik Sosyalist Parti'yi kurdu. Parti, radikal hükümetler üzerinde işçi sınıfı lehine reformlar yapılması yönünde baskı oluşturdu. Jaurès, militarizme karşı çıksa da sosyalist enternasyonalizm ve Fransız vatanseverliğini birleştirmeye çalıştı. 1914'te bir Fransız milliyetçisi tarafından öldürüldü.

Jay, John (1745-1829) Amerikalı devlet adamı ve hukukçu. Birinci ve İkinci *Kıta Kongrelerinin üyesi olan Jay; New York başyargıçlığı, Kongre üyeliği, İspanya elçiliği (1780-82) yaptı. 1783'te Britanya'yla barış müzakerelerini yürüten heyette yer aldı. Muhafazakâr bir Federalist Parti üyesiydi. 1784-1790 arasında dışişleri bakanlığında bulundu. Daha sonra ABD başyargıçlığı (1789-95) görevine geldi.

İngiltere özel temsilcisi olarak Bağımsızlık Savaşı'ndan doğan fikir ayrılıklarını gidermek üzere yapılan Jay Antlaşması'nı (1794) imzaladı. *Paris Barış Antlaşması (1783) hükümlerini öne sürerek Britanyalılardan ülkenin kuzeybatısındaki ticaret merkezini terk etmelerini istedi. Böylece Britanya, kazançlı kürk ticaretinin denetimini kaybetti ve Batı Hint Adaları'yla yapılan ticarette Amerikalılara pay verdi.

Jeanne, Marie, Barry Kontesi (1743-93) Fransa hükümdarı XV. *Louis'in gözdesi. 1769'da kralın metresi olan Jeanne, göz alıcı bir güzelliğe sahipti. XV. Louis 1774'te ölene kadar gözdesinin etkisinde kaldı. Kendisine eleştiriler yönelten Étienne *François'in (Choiseul dükü) görevden alınmasında Jeanne'nin parmağı olduğu iddia edilmektedir. Jeanne, Fransız Devrimi sırasında Devrimci Mahkeme tarafından tutuklanarak giyotine yollandı.

Jeanne d'Arc (Azize) ("Orleans Bakiresi" olarak da bilinir) (yak. 1412-31) Fransa'nın ulusal kahramanı. Azize Katerina ve Azize Marina'nın "sesleriyle" hareket geçen Jeanne d'Arc, Yüz Yıl Savaşı'nda İngilizlere karşı Fransız ordularına önderlik etti. 1429'da kuşatma altındaki Orleans'ı kurtardı. Önceden işgal altında bulunan Reims'te VII. Charles'in taç giymesini sağladı. 1430'da Burgonyalılar tarafından esir alındı ve İngilizlere teslim edildi. Sapkınlık suçlamasıyla mahkûm edildikten sonra Rouen'de yakılarak öldürüldü. 1920'de Kilise tarafından azizler listesine alındı.

Jefferson, Thomas (1743-1826) ABD'li Demokrat-Cumhuriyetçi Parti üyesi devlet adamı, ABD'nin üçüncü başkanı (1801-09). Jefferson, Bağımsızlık Bildirgesi'nin (1776) önde gelen yazarlarından biriydi. Bağımsızlık Savaşı sırasında Amerikan önderliğinde kilit bir role sahipti. Ademimerkeziyetçiliği ve başkanlık yetkilerinin sınırlandırılmasını savunan Jefferson, bu konuda Alexander Hamilton'la ters düştü. Başkanlığı döneminde, Mississippi Vadisi'nin batı bölümlerinin Fransa tarafından ABD'ye satıldığı Louisiana Satışını (1803) gerçekleştirdi.

Jeffreys, George, I. Wem Baronu (1645-89) İngiliz yargıç ve lort başyargıç. *Rye House Komplosu, *Katolik Komplosu ve Richard *Baxter davalarına bakan mahkemelerin başkanlığını yürüttü. Ancak ismi esas olarak *Monmouth İsyanı sonrasında gerçekleşen *Kanlı Mahkemeler (1685) ile anılmaktadır. Çağdaşlarının acımasızlığına dair anlattıkları her ne kadar önyargı ürünü bile olsa Jeffreys'in davanın tanıklarını sindirdiği kesin olarak bilinmektedir. Ayrıca 80 yaşındaki Alice Lisle'yi vatan hainliği suçlamasıyla yakılmaya mahkûm etmesi büyük tepkiye yol açtı. *Şanlı Devrim'in arkasından hapse atılan Jeffreys, duruşmaya dahi çıkamadan öldü.

Jena Muharebesi (14 Ekim 1806) Prens Hohenlohe komutasındaki Prusya ordusu ile *Napoleon'un Fransız kuvvetleri arasında Almanya'nın Jena kentinde gerçekleştirilen bir muharebe. Fransız kuvvetlerinin sayısını hafife alan Prusyalılar, ağır bir yenilgi yaşadı. Braunschweig dükü komutasında Auerstädt'ta bulunan ana Prusya ordusu, korumasız bir şekilde Berlin'e doğru yola çıktığı gün *Davout tarafından bozguna uğratıldı. İki yenilginin üzerine Prusya, Fransızlara karşı koyabilmek için bir dizi askeri, siyasi ve toplumsal reforma girişti.

Jenkins'in Kulağı Savaşı (1739-41) Britanya'nın Güney Amerika'yla ticarete girmesi sonucunda Britanya ile İspanya arasında patlak veren bir savaş. Britanya Güney Denizi Şirketi'ne Amerika'daki İspanyol sömürgeleriyle ticarette sınırlı bir tekel tanıyan *Utrecht Barışı genel bir anlaşmazlığa yol açsa da sorunun esas kaynağı hem Şirket'i hem de İspanyol devletini hiçe sayan yasa dışı tüccarlardı. 1737'de Britanyalı tüccarlar, İspanya'nın uyguladığı denetimin sıkılaşmasına itiraz etti.

İspanyol devleti de *Walpole de barış istiyordu. Fakat Walpole'nin düşmanları bu durumu ona saldırmak için bir bahane olarak kullandı. Jenkins isminde bir tüccar kaptanın işkence sonucunda kulağını kaybettiğine dair bir hikâye uyduruldu. Halkın kopardığı yaygara öyle bir noktaya vardı ki Walpole, istemeye istemeye de olsa savaş ilân edilmesine onay verdi. Amiral Vernon, Porto Bello'yu ele geçirdi. Fransa, Batı Hint Adaları'na iki filo gönderdi. 1740'ta bu savaş, *Avusturya Veraset Savaşı'yla birleşti.

Jenkinson, Robert Banks, II. Liverpool Kontu (1770-1828) Britanyalı devlet adamı. Parlamentoya ilk defa 1790'da seçildi. 1801'de dışişleri bakanlığına getirildikten sonraki yıl Fransa'yla Amiens Barışı'nın yapılmasına katkıda bulundu. 1804-1806 arasında içişleri bakanlığı yaptı. William Pitt'in ölümü üzerine kendisine teklif edilen başbakanlığı reddetti. 1809'da savaş ve sömürgeler bakanı oldu. Spencer *Perceval'ın suikasta uğramasının ardından istemeye istemeye de olsa başbakanlık (1812-27) görevini kabul etti. *Napolyon Savaşları'ndan sonra Jenkinson hükümeti, halkın memnuniyetsizliğiyle (*Peterloo Katliamı) başa çıkmak adına baskıcı yöntemlere başvurdu. Hükümet, Parlamento reformu ve Katolik özgürlüğüne karşı çıktı. Görev süresi bitmeye yakın Sir Robert *Peel ve William Huskisson (1770-1830) gibi siyasetçilerin liberal etkileri Jenkinson'un bazı önemli reformlara destek vermesini sağladı.

jeopolitik Devletlerin siyasi davranışlarını büyüklük ve konum gibi coğrafi değişkenlerle açıklamayı amaçlayan uluslararası siyaseti anlamaya yönelik bir yaklaşım. Kavram, özellikle İsveçli R. J. Kjellen (1864-1922) ve Alman Karl Haushofer'in (1869-1946) eserleriyle ilişkilendirilmektedir. Haushofer'in jeopolitiği devletlerin dünyayı işgal etme mücadelesi olarak algılaması, Almanya'daki Nazi Partisi tarafından yayılmacı hedeflerini temellendirmek amacıyla kullanıldı. Bu bağlantı, jeopolitik yaklaşımın itibarını düşürdü. Ancak kavram, uluslararası ilişkilerde coğrafi ve siyasi etkenlerin birbirini etkilediğini vurgulamak amacıyla halen kullanılmaktadır. Özellikle dünyanın stratejik olarak hassas bölgelerinde karşılaşılan sorunları anlamakta faydalı görülmektedir.

Jervis, John, Kont Saint Vincent (1735-1823) Britanyalı amiral. 1705'te Britanya donanmasının başına getirildi. 1797'de emrindeki Tuğamiral Nelson'la birlikte Saint Vincent Burnu açıklarında İspanyol donanmasına karşı zafer kazanan kuvvetlere komuta etti. Bu başarısına karşılık adına Saint Vincent kontluğu kuruldu.

Jiang Jieshi (veya Çan Kay-şek) (1887-1975) Çinli devlet adamı ve general, Çin (1928-31, 1943-49) ve Tayvan devlet başkanı (1950-75). Sun Yixian'ın (Sun Yat-sen) ordusunda öne çıkan generallerden biri olan Jiang Jieshi, 1925'te Sun Yixian ölünce *Guomin Dang'ın lideri oldu. Ardından, Çin'i birleştirmek için bir askeri sefer başlattı. 1930'larda çabasını, işgalci Japonlara direnmekten çok Çinli komünistleri yenmeye yoğunlaştırdı. Fakat düzeni kurmayı başaramadı ve II. Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra komünistler tarafından alt edildi. 1949'da Çin anakarasını terk etmeye zorlanınca Tayvan'da ayrı bir milliyetçi Çin devleti kurdu.

Jiang Zemin (1926-) Çinli Komünist Parti üyesi siyasetçi, Çin Halk Cumhuriyeti devlet başkanı (1993-2003), Merkezi Askeri Komisyon başkanı (1990-2005) ve Çin Komünist Partisi genel sekreteri (1989-2002). Mühendislik eğitimi alan Jiang Zemin, Moskova'daki bir araba fabrikası dahil olmak üzere çeşitli fabrikalarda çalıştı. 1967'de Politbüro üyeliğine atanmadan önce diplomatlık yaptı. Ekonomi reformcusu olmasına karşın iç reform konusunda muhafazakâr bir tutumu vardı. Selefi liberal Zhao Ziyang, 1989'da Tiananmen Meydanı'nda toplanan demokrasi yanlısı

protestoculara yönelik katliamın ardından gözden düşünce Çin Komünist Partisi genel sekreteri olarak belirlendi. 2002-2005 arasında görevini kademe kademe *Hu Jintao'ya bıraktı.

Jiangxi Sovyeti 1931'de Çinli komünistlerin oluşturduğu bir kırsal bölge üssü. 1927'de *Guomin Dang'ın saldırılarına maruz kalan bir kısım komünist, kırsal kesimlere geçerek ücra dağlık bölgelerde gerilla savaşı yürütmek suretiyle gücünü korudu. İlk olarak Hunan-Jiangxi sınır bölgesine yerleşen *Mao Zedong önderliğindeki grup, *Zhu De önderliğindeki bir diğer grupla birleşti. Ardından Kasım 1931'de Çin Sovyet Cumhuriyeti Birinci Ulusal Kongresi düzenlendi. Aralık 1930 ile 1933'ün başları arasında milliyetçilerin düzenlediği dört "Kuşatma Seferi" gerilla taktikleriyle engellense de Ekim 1933'te başlatılan beşincisi Sovyet'in boşaltılmasını mecbur kıldı. Bir sene sonra da *Uzun Yürüyüş başladı. Toprak reformu dahil komünist politikaların çoğu ilk kez Jiangxi Sovyeti'nde sınandı. Sovyet'in nüfusu en yüksek olduğu dönemde yaklaşık dokuz milyona ulaştı.

Jin (1126-1234) Mançurya, Moğolistan'ın bazı bölümleri ve Kuzey Çin'in büyük bölümünü yöneten bir hanedan. Amur ve Songhua Nehri çevresinden gelen göçebe-avcı Juchen halkı tarafından kuruldu. Juchen halkı, *Mançuların atasıydı. Kuzey *Song hanedanı, haraç verdiği Liao hanedanını devirmeye kalkışınca Juchenlerle ittifak kurdu. Kuzey Song, iki yabancı halkı birbirine düşürme amacındaydı. Ancak Juchenler, Liao'yu fethettikten sonra 1126'da Song başkenti Kaifeng'i ele geçirerek yağmaladı. Song, güneye çekilerek Xingsai'de (Hangzhou) yeni başkentini kurdu.
Juchenler, zaman içerisinde, kendilerinden sayıca fazla olan Çinli tebaası tarafından kontrol altına alındı. Güney Song'la sınırları istikrara kavuştu. Jin imparatorları, Çin klasikleri üzerine çalışmalar yaptı ve Çince şiir yazdı. Göçebe hayatlarındaki canlılık, yerleşik düzene geçince yavaş yavaş sona erdi. 1214'e gelindiğinde, merkezi başkentleri Pekin dahil olmak üzere topraklarının çoğu *Cengiz Han'ın eline geçmişti. Buna karşın hanedan, 20 yıl sonra gelecek nihai Moğol taarruzuna kadar varlığını sürdürdü ve Kaifeng'den hükmetmeye devam etti.

jingoizm Aşırı vatansever ruh haline verilen isim. İfadenin kökleri 1878 yılına dayanmaktadır. *Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşta Rusların kazandığı başarılar, Ayastefanos Antlaşması'yla bir Bulgaristan devleti oluşturmuştu. Britanya, bu devleti Şark'taki çıkarlarına tehdit olarak görmüştü. Zamanın müzikhollerinde çalan meşhur bir şarkı şu dizelerle başlıyordu: "Savaşmak istemeyiz, ama savaşırsak yemin olsun ki[187]; Gemi de bizde asker de, para desen o da bizde!" Bu dönemde Britanya'da kuvvetli bir Rus karşıtı ruh hali ortaya çıkmıştı; *Disraeli, gönüllüleri silah altına almış ve ülkeyi savaş telaşı sarmıştı.

Jironden Taraftarlarının çoğu Jirond bölgesinde bulunan bir Fransız siyasi partisinin üyelerine verilen isim. Jirondenler, *Fransız Devrimi'nin ilk yıllarında *Jakobenlerle yakın ilişki içerisindeydi. Çok önemli bir dönemde iktidar oldular ve Fransa'yı düşmanlarıyla savaşa sürüklediler. Söz konusu savaşların nihayetinde başarısızlıkla sonuçlanması hem kralın idam edilmesine hem de Jirondenlerin çöküşüne yol açtı. Böylece Terör Dönemi başladı.

João, I. (veya **Büyük João**) (1357-1433) *Portekiz kralı (1385-1433), I. Pedro'nun gayrimeşru oğlu. Rakibi Kraliçe Leonor'u destekleyen Kastilya hanedanına karşı milliyetçilere önderlik etti. Kastilyalıların istila girişimini boşa çıkardıktan sonra Gentli *John'un kızı Philippa'yla evlenerek

187 Şarkının İngilizce aslında bu kısımda "by Jingo" ifadesi kullanılmaktadır. Güçlü iddia içeren bir ünlem ifadesidir. (ÇN)

İngiltere'yle ittifak kurdu. Ayrıca Afrika ve Batı'da keşifleri teşvik etti. Hükümdarlık dönemi, Portekiz'in sömürgeci yayılmasının ve denizcilikte gelişmesinin başlangıcıydı. Başta Gemici *Henrique olmak üzere oğulları da João'nun başarılarını pekiştirdi.

João, II. (veya **Kusursuz João**) (1455-95) Portekiz kralı (1481-95). 1483'te rakibi Bragança dükünü ortadan kaldırdı. 1484'te kayınbiraderinin başını çektiği komployu ezdi. Afrika ve Amerika'ya yönelik keşiflere mali destek sundu. Yeni Dünya topraklarını İspanya ile Portekiz arasında paylaştıran *Tordesillas Antlaşması'na imza attı.

João, III. (veya **Dindar João**) (1502-57) Portekiz kralı (1521-57). Brezilya'daki Portekiz yerleşimlerinin yayılmasını teşvik etti. Maluku Adaları'nı ele geçirerek hak iddia etti. Ayrıca *Engizisyon'u destekledi.

João, IV. (veya **Şanslı João**) (1605-1656) Portekiz kralı (1640-56). Bragança hanedanının kurucusu olan João, tahtı gasp eden bir İspanyol'u kovarak 1640'ta kendisini kral ilân etti. 1644'te İspanyolları Montijo'da yenilgiye uğrattı. 1654'te Hollandalıları Brezilya'dan çıkardı. Genel olarak Portekiz'in uluslararası konumunu yeniden elde etmesini sağladı.

João, V. (1689-1750) Portekiz kralı (1706-50). İspanya Veraset Savaşı'ndan sonra Fransa (1713) ve İspanya'yla (1715) barış yapılmasını sağladı. Döneminde refah hüküm sürse de son yıllarında hastalığı nedeniyle devlet, din adamlarının hâkimiyetine geçti, bu nedenle ülke meseleleriyle yeterince ilgilenemedi.

João, VI. (1769-1826) Portekiz kralı (1816-26). I. Maria ile III. Pedro'nun oğlu olan João, 1792'de ülke yönetimini akli dengesini yitiren annesinden devraldı. Daha sonra 1799'da naiplik unvanını üstlendi. Baskıcı bir hükümdardı. Napoleon'a boyun eğdi. Buna rağmen Napoleon, 1807'de João'yu *Brezilya'ya sürgüne gönderdi. 1816'da Portekiz kralı olarak tanınsa da 1822'ye kadar Brezilya'da yaşamaya devam etti. Döndüğünde "meşruti hükümdar" rolünü kabul etti. Aynı yıl oğlu Dom Miguel'in çıkardığı isyanı bastırdı. 1825'te diğer oğlu Dom Pedro'yu bağımsız Brezilya'nın imparatoru olarak tanıdı.

Jodl, Alfred (1890-1946) Alman Nazi general. II. Dünya Savaşı boyunca Silahlı Kuvvetler Harekât Dairesi başkanıydı. Stratejik konularda Hitler'in en yakın danışmanıydı. Günlüklerinden Hitler'in savaş suçlarının çoğuna iştirak ettiği anlaşıldı ve *Nürnberg Mahkemeleri'nde ölüm cezasına çarptırıldı.

Joffre, Joseph Jacques Césaire (1852-1931) Fransız mareşal. I. Dünya Savaşı'nda Batı Cephesi'ndeki Fransız ordusunun başkomutanıydı (1914-16). İlk Marne Muharebesi'nde Müttefiklerin kazandığı zaferin arkasında esas olarak o vardı. Ancak Fransa'nın ağır bedeller ödediği Verdun Muharebesi'nin (1916) ardından istifa etti.

John ("**Yurtsuz John**" olarak da bilinir) (1167-1216) İngiltere kralı (1199-1216), II. Henry'nin oğlu. 1205'e gelindiğinde Normandiya'yı ve Fransa topraklarının çoğunu Fransa Kralı II. Philippe'ye kaybetmişti. Stephen Langton'u Canterbury başpiskoposu olarak kabul etmemesi, İngiltere'nin 1208'de enterdi edilmesine ve ertesi sene de kendisinin aforoz edilmesine yol açtı. 1215'te John, baronları tarafından Magna Carta'yı imzalamaya mecbur bırakıldı. Metnin hükümlerini yok sayınca patlak veren içsavaşta (birinci Baronlar Savaşı) sefer sırasında öldü.

John, Gentli (1340-99) İngiltere hükümdarı III. Edward'ın dördüncü oğlu. Gent'te doğan John'un adına 1362'de Lancaster Düklüğü oluşturuldu. Babasının hükümdarlığının son yıllarında ve II. *Richard reşit olmadan önce devleti yönetti. Bu dönemde fiilen İngiltere'nin hükümdarıydı.

Oğlu Bolingbroke'li Henry, daha sonra IV. *Henry olarak tahta çıktı.

Johnson, Andrew (1808-75) ABD'li siyasetçi, 17. ABD başkanı (1865-69). *Amerikan İçsavaşı'nda Birlik'i destekleyen tek Güneyli senatör olan Johnson, Tennessee'nin askeri valiliğine atandı. 1864'te Abraham *Lincoln'e başkan yardımcısı olarak seçildi. Nisan 1865'te Lincoln'un suikasta uğraması üzerine başkan oldu. Önceden Konfederasyon'da yer alan eyaletlerdeki eski kölelerin çıkarlarını korumayı başaramayan yeniden yapılanma politikası, Johnson'u Kongre'deki Cumhuriyetçi Parti çoğunluğuyla sert bir çatışmaya sürükledi. Veto ettiği birkaç yeniden yapılanma tedbiri, Kongre'de üçte iki çoğunlukla geri gönderilerek yürürlüğe sokuldu. Savaş Bakanı Edwin Stanton'u Hizmet Süresi Yasasına aykırı olarak görevden alması hakkında azil sürecinin (ABD'de süreleri dolmadan devlet yöneticilerini görevden almak üzere başlatılan bir adli süreç) başlatılmasına yol açtı. 1868'de Senato'da yapılan oylamada Johnson, yalnızca bir oy farkla azledilmekten kurtuldu. 1875'te tekrar Senato'ya girse de kısa süre sonra öldü.

Johnson, Lyndon B. (Lyndon Baines Johnson) (1908-73) ABD'li siyasetçi, 36. ABD başkanı (1963-68). Demokrat Parti üyesi olan Johnson, 1937-1961 arasında Kongre'de Teksas'ı temsil etti. 1961'de John F. *Kennedy'ye başkan yardımcısı oldu. Kennedy suikasta uğrayınca vakit kaybetmeden başkan olarak yemin etti. Güveni yeniden sağlamak adına kararlı adımlar attı. Eski başkanın, başta *vatandaşlık hakları teklifleri olmak üzere sosyal devlet yasa tasarılarını geçirmek için Kongre'ye baskı yaptı. 1964 başkanlık seçimlerinde açık ara bir zafer kazandı. Başkan yardımcısı Hubert Humphrey oldu. Johnson yönetimi, sağlam bir toplumsal ve ekonomik reform programı yürürlüğe soktu. Üstün müzakere yeteneklerini kullanarak Kongre'yi bu politikalarını desteklemeye ikna etti. Sözü edilen reformlar arasında yaşlılara sağlık yardımı öngören bir sağlık sigortası sistemi (Medicare); konutların ve kentlerin iyileştirilmesi; eğitime daha çok harcama yapılması ve israfı önlemeye yönelik federal projeler vardı. Bu başarılara karşın kentlerde gerilim arttı. Martin Luther *King ve *Malcolm X suikasta uğradı. Pek çok kentte ciddi boyutlarda ırk temelli isyanlar çıktı. ABD'nin *Vietnam Savaşı'na giderek daha fazla dahil olması bütün iç reformları gölgede bıraktı. Ayrıca bu durum, askerlik çağrısı yapılması ve savaşta çok sayıda kayıp verilmesinden dolayı Johnson'u halkla karşı karşıya getirdi. 1968'de artık Johnson, tekrar seçime girmeyeceğini açıklamak zorunda kalmıştı.

Joinville, Jean de (1224-1317) Fransız tarihçi ve saray mensubu. IX. *Louis'in arkadaşı ve sırdaşı olan Joinville, Yedinci *Haçlı Seferi'nde (1248-54) Louis'e eşlik etti. Sekizinci Haçlı Seferi'ne karşı olduğunu belirterek katılmadı. Mizahi ve samimi bir dille yazılan *Histoire de Saint Louis*[188] esas olarak Yedinci Haçlı Seferi'ni anlatmaktadır.

Jones, John Paul (1747-92) İskoçya doğumlu Amerikalı donanma subayı. 1775'te Amerikan Kıta Donanması'na katılarak Britanya sularında gerçekleşen nakliyatlara yönelik bir dizi cesur saldırıda bulundu. En bilinen başarısı, komuta ettiği Bonhomme Richard gemisiyle Serapis isimli fırkateyni batırmasıydı (1779). 1788'de tuğamiral olarak Rus donanmasına girdi.

Joseph, II. (1741-90) Kutsal Roma imparatoru (1765-90). 1765'ten itibaren annesi *Maria Theresia'yla birlikte Avusturya naibiydi. 1780-1790 arasında ülkenin tek başına hükümdarlığını yaptı. Zeki, *Aydınlanma değerlerine bağlı ve tebaasının yaşamını iyileştirme amacında olan Joseph, tüm bunlara rağmen otokrat ve

188 Aziz Louis Tarihi. (ÇN)

fazla aceleciydi. Büyük reform girişimleri, İmparatorluk'un pek çok bölgesini isyanın eşiğine getirdi. Etkisi en uzun süren başarıları, 1781'de yayımladığı Yahudi ve Protestanlara hoşgörü güvencesi tanıyan fermanlardı. Serfliği kaldırdı ve soyluların ayrıcalıklarını azalttı. Alman meselelerinde Prusya hükümdarı II. *Friedrich'in gölgesinde kaldı. Rusya hükümdarı II. *Katerina'yla (Büyük Katerina) ittifakı Türklere karşı felaketle sonuçlanan bir savaşa yol açtı.

Josephine (doğum adı Marie Joséphine Rose Tascher de la Pagerie) (1763-1814) Fransa imparatoriçesi (1796-1809). Batı Hint Adaları'nda doğan Josephine, 1796'da Napoleon'la evlenmeden önce Beauharnais vikontuyla evliydi. Napoleon'la evliliklerinden çocuk sahibi olamadı. 1809'da Napoleon tarafından boşandı.

Josephus, Flavius (doğum adı Joseph ben Mathias) (yak. 37-yak. 100) Yahudi tarihçi, komutan ve Farisi. 66'dan itibaren Romalılara karşı Yahudi isyanının önderliğini yaptı. 67'de esir alındı. Vespasianus'un imparator olacağını kehanet edince hayatı bağışlandı. Ardından Roma vatandaşlığı aldı ve maaşa bağlandı. İsyana giden süreçteki olayların aktarıldığı tanıklığa dayanan kitabı *Jewish War*[189] ve yaradılıştan 66 senesine kadar tarihin anlatıldığı *Antiquities of the Jews*[190] eserlerinin yazarı olarak tanınmaktadır.

Jön Türkler *Bkz.* GENÇ TÜRKLER.

Juana, Deli (1479-1555) İsmen Kastilya (1504'ten itibaren) ve Aragon (1516'dan itibaren) kraliçesi. İspanya hükümdarları V. *Fernando ile I. *Isabel'in kızı ve Burgonya Dükü IV. *Felipe'nin eşiydi. 1506'da Felipe'nin ölümünden sonra akli dengesini yitirdi. 1509'da onun mumyalanmış cesediyle birlikte Tordesillas'a çekildi. Oğulları daha sonra V. *Karl (Şarlken) ve I. Ferdinand olarak imparatorluk tahtına çıktı.

Juárez, Benito Pablo (1806-72) Meksikalı devlet adamı, devlet başkanı (1861-64 ve 1867-72). Juárez, Meksika'nın dış borçlarını ikinci kez ödemeyi reddedince ülke III. Napoleon tarafından işgal edildi ve 1864'te Maximilian, Meksika imparatoru olarak belirlendi. 1867'de işgalci Fransız kuvvetlerinin çekilmesiyle Maximilian idam edildi. Aynı yıl Juárez tekrar başa geldi.

Jugurtha (ö. MÖ 104) Numidya'nın eşkralı (yak. 118-104). Krallığı paylaştığı kişiye saldırması, Roma müdahalesine ve Jugurtha Savaşı'nın (112-105) patlak vermesine yol açtı. Nihayetinde Romalı General Marius tarafından ele geçirilerek Roma'da idam edildi.

Jukov, Georgiy (Konstantinoviç) (1896-1974) Rusya doğumlu Sovyet komutan. Jukov, II. Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin harekâtlarının çoğunu planlayan kişidir. 1943'te Stalingrad'da Almanları yenilgiye uğrattı ve 1944'te Leningrad Kuşatması'nı kırdı. 1945'te Almanya'ya yönelik son taarruzu yöneterek Berlin'i ele geçirdi. Savaştan sonra Almanya'daki Sovyet işgal bölgesinin komutanı oldu.

Julianus (veya Dönek Julianus; tam adı Flavius Claudius Julianus) (yak. MS 331-63) Roma imparatoru (360-63), Constantinus'un yeğeni. Hıristiyanlığın yerine paganlığı yeniden devlet inancı yaptı. Fakat bu hamlesi, Perslere karşı seferdeyken ölmesi üzerine geri döndürüldü.

Justo, Agustín Pedro (1876-1943) Arjantinli devlet adamı. Justo, 1930'da Devlet Başkanı Hipólito *Irigoyen'i deviren muhafazakâr askeri darbeye katıldı. Daha sonra devlet başkanlığıyla (1932-

189 Yahudi Savaşı. (ÇN)
190 Yahudilerin Tarihi. (ÇN)

38) ödüllendirildi. Devrimin etkileri, yüksek işsizlik ve *Büyük Buhran'ın neden olduğu ekonomik gerilemeyle karşı karşıya kalan rejimi otokrat nitelikliydi. Mesela 1936'da Komünist Parti'yi yasa dışı ilân etmişti. Öte yandan *Panamerika işbirliğini ve Britanya'yla yakın ilişkiler kurulmasını destekliyordu. 1937 devlet başkanlığı seçimlerinde Roberto Ortiz tarafından yenilgiye uğratıldı. Buna karşın *Chaco Savaşı'nı sona erdirme konusunda faydalı oldu. II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'i destekledi ve 1942'de Brezilya ordusuna yazılıp savaşta öldü.

Jutland Muharebesi (31 Mayıs 1916) Kuzey Denizi'nde Jutland açıklarında Britanya ile Almanya arasında gerçekleşen bir deniz muharebesi. I. Dünya Savaşı'nda denizde yapılan tek büyük muharebe olan Jutland Muharebesi, muharebe kruvazörlerinden oluşan iki deniz kuvveti arasında başladı. Britanya kuvvetlerine Amiral David Beatty (1871-1936) komuta ederken Almanların başında von Hipper vardı. Ağır kayıplar yaşayan Beatty, Amiral John Jellicoe (1859-1935) komutasındaki Britanya'nın ana Kuzey Deniz Filosu'na katılmak üzere muharebeden ayrıldı. Ardından Amiral Jellicoe, *Scheer komutasındaki Alman Açık Deniz Filosu'na saldırdı. Muharebe, saat 18'de uzun menzilden (yaklaşık 14 kilometre) başladı. Alman gemileri, akşam saatlerinde eve dönerken Britanya filosuyla çarpıştı ve ortaya çıkan karmaşada birkaç gemi battı. İki taraf da zafer kazandığını öne sürdü. Britanya, üç muharebe kruvazörü dahil 14 gemi; Almanya ise bir zırhlı ve bir muharebe kruvazörünün de bulunduğu 11 gemi kaybetmişti. Buna karşın Britanya, Kuzey Denizi'ndeki egemenliğini sürdürürken Alman filosu savaşın sonuna kadar limanda demirli kaldı.

Jüstinyen *Bkz.* IUSTINIANUS, I.

Jüt 5. yüzyılda güney İngiltere'yi istila ederek (efsaneye göre Horsa ve Hengist önderliğinde) Kent'te krallık kuran bir Aşağı Cermen kabilesi.

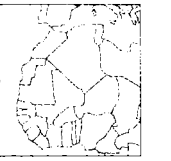
K

kabine Hükümet politikalarını yürütmekle görevli bakanlardan oluşan bir heyet. Kabine, Birleşik Krallık ve çoğu Avrupa demokrasisinde olduğu gibi karar alıcı ya da ABD'de başkanın kabinesinde olduğu gibi yalnızca danışılan konumda olabilir. Kabinenin büyüklüğü ve kapsadığı kimseler değişiklik gösterse de belli başlı devlet görevlileri; maliye, savunma ve dışişleri bakanları her zaman bu heyete dahildir. İngiltere'de hükümdarların her zaman danışmanları vardı. Ancak 1660'taki *Restorasyon'a kadar bir kabine (ya da bakanlar kurulu) oluşturulmamıştı. Bu kabinede önde gelen devlet yöneticileri ve Kraliyet Danışma Meclisi'nden en güvenilir üyeler yer alıyordu. Komite olarak özel bir odada (kabine ismi buradan gelmektedir) toplanılıyor, Danışma Meclisi'nin tamamına danışmadan kararlar alınabiliyordu. Kraliçe *Anne'nin zamanında kabine yürütmenin ana motoru haline geldi ve Danışma Meclisi kâğıt üzerinde kaldı. 1717 civarından itibaren Kral I. *George, kabine toplantılarına katılmayı bırakınca toplantılar bağımsız düzenlenmeye başladı. III. *George, akıl sağlığı ve yaşının elvermemesi dolayısıyla bakanlarına mecburen daha çok yetki bıraktı. Buna karşın, ancak 1832 Reform Yasasının sonrasında kralın yetkileri azaltılabildi. Kabine; varlığı ve yürüttüğü siyasetler konusunda Avam Kamarası'ndaki çoğunluğun desteğine bel bağlamaya başladı.

Kabir (1440-1518) Hint mistik ve şair. Kabir, tüm dinlerin birleşmesini vaaz ediyordu. Kökleri hakkında belirsizlikler olsa da Brahman Hindu bir anne tarafından terk edildikten sonra Müslüman bir dokumacı tarafından evlat edinildiği düşünülmektedir. Kabir hem Hindu hem de İslam öğretisinden ilham alarak insanları yeni bir mistik yola çağırıyordu: *Kabir panth*. Ayrıca bundan yola çıkarak öğrencilerinden biri *Sih dinini kurdu. Tanrı'nın tekliğine dikkat çeken mistik şiirleri ile kast sistemini reddetmesi, Kabir'i ülke tarihinin en sevilen dini şahsiyetlerden biri yaptı.

Kabo Verde

Başkent:	Praia
Yüz ölçümü:	4033 km²
Nüfus:	531.046 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Escudo = 100 sentavo
Dini yapısı:	Katolik, Protestan
Etnik yapısı:	%71,0 melez (mulatto[190]); %28,0 Afrikalı; %1,0 Avrupalı
Diller:	Portekizce (resmi), Portekizce kreolü (crioulo)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler, Afrika Birliği (AfB), Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Atlantik Okyanusu'nda yer alan volkanik takımadalardan oluşan bir ülke. Senegal'deki Kabo Verde Yarımadası'nın batısında bulunan ülke, Afrika'nın en batı noktasıdır.

191 Siyahi halklar ile beyazların çocuklarına verilen isim, melez. (ÇN)

Fiziki Takımadalar iki gruptur: Windward ve Leeward. Toplam olarak on ada ve beş adacıktan meydana gelir. Denizden itibaren dik uçurumlar yükselir. İç kesimlerdeki eğimli araziler, rüzgârın taşıdığı kumların yarattığı erozyon neticesinde pürüzlü bir görüntü sunar.

Ekonomi Tarım ve sanayi sınırlıdır. Ticaret, ulaşım, turizm ve kamu hizmetleri ekonomik faaliyetlerin başında gelir. Yurtdışında çalışan Kabo Verdelilerin gönderdiği paralar iç ekonominin belkemiğidir.

Tarih 1462'den itibaren Portekizliler yerleşene kadar adalarda kimse yaşamıyordu. Kabo Verde, Portekiz'in köle ticaretinde bir üs olarak kullanıldı. 1951'de Kabo Verde, Portekiz'in denizaşırı bölgesi oldu ve 1961'de sakinlerine Portekiz vatandaşlığı verildi. 1950'ler ve 1960'larda Kabo Verde ve *Gine-Bissau'da bağımsızlık hareketi güç kazandı. Bu hareket, daha sonra Afrika Bağımsız Gine-Bissau ve Kabo Verde Partisi'ne (PAICVGB) dönüştü. Kabo Verde, 1975'te tam bağımsızlığını kazansa da PAICVGB iki ülkede de tek yasal siyasi parti olduğundan Gine-Bissau'yla bağları sürdü. 1980'de Gine-Bissau'daki PAICVGB bir darbeyle indirildi. Bunun sonucunda Kabo Verde'deki partinin isminden Gine-Bissau kısmı çıkarıldı. 1991'de çok partili sistemi getiren bir anayasa benimsendi. Aynı yıl düzenlenen seçimleri yeni kurulan Demokratik Hareket Partisi kazandı ve 2001 seçimlerinde yeniden iktidara gelen PAICV 2006 ve 2011 seçimlerinden de zaferle ayrıldı.

Kabullenilemez Yasalar *Bkz.* BASKI YASALARI.

Kaçak Köle Yasaları (İngilizcesi Fugitive Slave Acts) Firar eden kölelerin efendilerine dönmesini öngören ABD yasalarına verilen isim. ABD'nin Kuzey eyaletlerinde kölelik kaldırıldıktan sonra bu "özgür eyaletler" 1793 Kaçak Köle Yasasını uygulamada gevşek davrandı. *1850 Anlaşması çerçevesinde çıkarılan ikinci Kaçak Köle Yasası daha sıkı düzenlemeler getirmiş, özellikle *Yeraltı Demiryolu'nu hedef almıştır. Bu ikinci yasa, Kuzey'de halk arasında tepkiyle karşılandı ve kölelik tartışması daha da alevlendi. Yasayı önlemek adına özgür eyaletlerde geçirilen "özgürlük yasaları" sonucunda Güney isyana bir adım daha yaklaştı. Kaçak Köle Yasaları nihayet 1864'te geri çekildi.

Kaçar Kuzeydoğu İran'da Kaçar hanedanını kurmuş bir Türk kabilesi. 1794-1925 arasında İran'a hükmeden Kaçar hanedanı, Ağa Muhammed (1742-97) tarafından kuruldu. Bir hadım olan Ağa Muhammed, 1796'da şah olarak Tahran'ı başkent yaptı. Ağa Muhammed'den tahtı devralan yeğeni Feth Ali Şah (1797-1834) döneminde İran, Kafkasardı topraklarını Rusya'ya bıraktı. 1906 anayasa devrimiyle İran'da bir parlamento kuruldu. Muhammed Ali (1907-09), anayasayı ihlal ettiği gerekçesiyle tahttan indirildi. Onun oğlu Ahmed Şah (1914-25), 1925'te subay *Rıza Şah Pehlevi tarafından devrildi ve Kaçar hanedanı sona erdi.

Kádár, János (1912-89) Macar devlet adamı, Macaristan Sosyalist İşçi Partisi'nin genel sekreteri (1956-58) ve başbakan (1956-58, 1961-65). 1956 Macar ayaklanmasını bastırdıktan sonra Imre Nagy'nin yerine başbakan oldu. Kádár, tutarlı bir şekilde Sovyetler Birliği'ni destekledi ve Macar ordusunu 1968'de Çekoslovakya'nın işgaline dahil etti. Öte yandan ekonomide bir ölçüde ademimerkeziyetçiliği korudu. "Tüketici sosyalizmi" politikası, Macaristan'ı Doğu Avrupa'daki en zengin devlet haline getirdi. 1980'lerdeki siyasi reformlara direnişi üzerine genel sekreterlik görevinden alındı.

Kaddafi, Muammer Muhammed (1942-2011) Libyalı albay, 1970'ten itibaren devlet başkanı. 1969'daki Kral İdris'i (1890-1983) deviren darbeden sonra devrimci konseyin başkanı olarak iktidarı ele geçirdi ve Libya Arap Cumhuriyeti'ni

kurdu. Kendi kendini devlet başkanı olarak atayan Kaddafi, içeride sömürgecilik karşıtı bir politika izledi. Yabancıları Libya'dan kovarak İslami Sosyalist bir rejim kurmayı amaçladı. Uluslararası terörü desteklemekle suçlandı. Hem komşu Arap ülkeleriyle hem de Batı'yla birkaç kez çatışmaya girdi. Ancak 2003-2004'te Batı'ya karşı takındığı düşmanca tavırları azalttı ve kitle imha silahı geliştirme planlarından vazgeçti. 1979'dan itibaren resmi bir görevde bulunmamasına karşın onursal bir makam olan "devrimin önderi" sıfatını korudu. Tunus ve Mısır'daki *Arap Baharı ayaklanmalarının ardından Şubat 2011'de Kaddafi rejimine karşı halk gösterileri başladı. Protestoların en etkili olduğu yer Bingazi'ydi. BM onaylı NATO hava korumasının desteğiyle protestocular, rejim askerlerinin saldırılarına direniş gösterdi. Ağustos 2011'de Trablus düştü. Ekim'de son kalesi Sirte de ele geçirilince Kaddafi, tartışmalı koşullar altında öldürüldü.

kadın hareketi *Bkz.* FEMİNİZM.

kadın özgürlüğü *Bkz.* FEMİNİZM.

kadınların seçme hakkı Kadınların siyasi yaşama katılma ve seçimlerde oy verme hakkı. Kadınların seçme hakkı, *Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi* (1792) kitabında Mary *Wollstonecraft tarafından savunuldu. 19. yüzyıl boyunca Britanya ve ABD'de kadınlara oy kullanma hakları verilmesi yönünde çağrılar yapıldı. Bu haklar, ulusal düzeyde ilk defa 1893'te Yeni Zelanda'da elde edildi. 1869'da ABD'nin Wyoming eyaletinde kadınlara seçme hakkı tanınırken 1920'den itibaren bütün ülkede 21 yaşın üzerindeki kadınlar oy kullanmaya başladı. Kadınlara seçme hakkı veren ilk Avrupa ülkesi Finlandiya'yı (1906), Norveç (1913) ve Almanya (1919) izledi. Britanya'da Emmeline Pankhurst ve kızı Christabel (*bkz.* SÜFRAJETLER) önderliğindeki Toplumsal ve Siyasi Kadın Birliği'nin (Women's Social and Political Union) yürüttüğü mücadele sonucunda 1918'de 30 yaş üstü, 1928'de 21 yaş üstü kadınlara oy hakkı tanındı. I. Dünya Savaşı'nın arkasından gelen yıllarda başta Almanya, Polonya, Avusturya, İsveç (1919) ve ABD (1920) olmak üzere pek çok ülke kadınlar seçme hakkı elde etti. Katolik Kilisesi, kadınların seçme hakkını desteklemek konusunda isteksiz davrandığından çoğu Katolik ülkede bu haklar II. Dünya Savaşı sonrasında kazanıldı. Fransa'da 1944, Belçika'da 1948'de kadınların seçme hakkı elde edilirken İsviçre'de 1971'i buldu. Rusya'da kadınlar, Devrim'le (1917) oy verme hakkı kazandı ve 1922'den itibaren Sovyetler Birliği'nde kadınların seçme hakları genişletildi. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların seçme hakkı genellikle bağımsızlık kazanıldıktan sonra tanındı. Öte yandan Müslüman ülkelerin çoğunda kadınlar artık oy verme hakkına sahip durumdadır. Suudi Arabistan gibi bazı mutlak monarşilerde ise kadınlar hâlâ oy kullanamamaktadır. *Ayrıca bkz.* FEMİNİZM.

kadırga MÖ 2000'lerden itibaren esas olarak Akdeniz'de kullanılan bir savaş gemisi. Kadırgaların en önemli silahı su seviyesinde tutulan ve düşman gemilerinde delik açmaya veya gemilerin küreklerini parçalamaya yarayan mahmuzlardı. Bir savaş gemisi olarak başarılı olmalarının nedeni çok hızlı hareket etmeleri ve manevra kabiliyetlerinin yüksek olmasıydı. Bu türdeki kadırgalar en ileri seviyesine antik Yunan'da erişti. Yunan kadırgalarının en bilinen çeşidi, üç sıra küreğe sahip olan **trireme* idi. MÖ 480'de *Salamis'te Yunan ve Pers filoları arasında meşhur bir *trireme* muharebesi gerçekleşti. *Viking yelkenlileri de küçük olmasına karşın dayanıklı bir kadırga türüdür. 16. yüzyıla kadar kadırgalar askeri önemini korudu. *İnebahtı Deniz Muharebesi (1571) çok sayıda kadırganın dahil olduğu son deniz muharebesiydi. Öte yandan bu tür gemiler 18. yüzyıla kadar mahkûm gemileri olarak kullanılmaya devam edildi.

Kafkasoidler Açık tenli "Avrupalı" insanlara verilen isim. Kafkasoid ismi,

Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki Kafkas Dağları'ndan gelmektedir. Kafkasoidler; Avrupa, Sahra'ya kadar Afrika, Ortadoğu ve Hint Yarımadası'nda görülür. Son beş yüzyılda bütün dünyaya yayılmışlardır. Tarih sonrası dönemde Orta Asya'nın bir bölümünde *Mongoloidler, Kafkasoidlerin yerini aldı. Komşu ırklarla her zaman karışma ve kısmi ayrışmalar yaşanmıştır.

Kagame, Paul (1957-) Ruandalı devlet adamı, devlet başkanı (2000-). Bir Tutsi olan Kagame, Hutuların başını çektiği etnik temizlik dolayısıyla 1959'da ailesi *Ruanda'dan kaçtıktan sonra Uganda'da büyüdü. Burada Yoveri Museveni'nin (*bkz.* UGANDA) destekçisi oldu, onun isyancı ordusuna katıldı. Museveni, Uganda devlet başkanı olduktan sonra askeri istihbarat başkanlığına kadar yükseldi. Kagame, sürgündeki Tutsilerin hareketi Ruanda Vatan Cephesi'ne (FPR) girdi. Ruanda'ya yönelik başarısız bir işgal girişiminin ardından 1990'da hareketin ordusunun başına geçti. Hutuların hâkim olduğu Ruanda hükümetiyle yapılan müzakereler sonucunda 1993'te ateşkes ilân edilse de 1994 soykırımı sonucunda Kagame'nin önderliğinde FPR, Ruanda'yı işgal etti. Yeni kurulan hükümette Kagame, devlet başkan yardımcısı ve savunma bakanı oldu. Ancak ordunun başındaki isim olarak fiiliyatta ülkeye o hükmediyordu. 2000'de devlet başkanlığı görevini üstlendi. 2003 ve 2010'da düzenlenen çok partili devlet başkanlığı seçimlerinden kesin zaferlerle çıkmasına rağmen ikisinde de usulsüzlük iddialarında bulunuldu. Devlet başkanı olarak Ruanda'nın birliğine vurgu yaptı ve ekonomiyi yeniden inşa etmenin yollarını aradı. Uluslararası düzlemde ise Kongo içsavaşına (*bkz.* KONGO DEMOKRATİK CUMHURİYETİ) müdahale etti (1996-2002). Başta müdahalenin amacı muhalif Hutu güçleriyle savaşmaktı. Ayrıca Ruanda'nın Doğu Afrika komşuları, Çin, ABD ve Birleşik Krallık'la iyi ilişkilerin temelini attı.

Kahire Konferansı (22-26 Kasım 1943) II. Dünya Savaşı bittikten sonra Uzakdoğu'da izlenecek politikalara karar vermek üzere savaş sırasında düzenlenen ve *Roosevelt, *Churchill ile *Jiang Jieshi'nin (Çan Kay-şek) katıldığı bir toplantı. Japonya'nın koşulsuz şartsız teslim olması Konferans'ta belirlenen önkoşuldu. Mançurya, Çin'e ve Kore de kendi halkına geri verilecekti. İkinci bir konferansta Roosevelt ve Churchill, Cumhurbaşkanı İnönü'yle görüşerek Türkiye'nin tarafsız kalacağını kabul etti. Hemen sonrasında *Tahran Konferansı yapıldı.

Kahverengi Gömlekliler Nazilerin yarı askeri yapılanması Sturmabteilung ("taarruz birliği") veya SA'ya mensup kimselere verilen isim. Toplumdaki zorbalardan oluşturulan Kahverengi Gömlekliler, 1921'de Münih'te Adolf *Hitler tarafından kuruldu. Mussolini'nin *Kara Gömlekliler mangalarını andıran kahverengi üniformalar giyiyorlar, yürüyüş ve gösterilerde önlerde yer alıyorlardı. Siyasi karşıtları ve Yahudileri şiddet yoluyla sindirmeleri Hitler'in iktidara gelişinde önemli bir etkendi. 1931'den itibaren SA'nın başına radikal bir antikapitalist olan Ernst Röhm geçti. 1933'e gelindiğinde sayıları 2 milyona ulaşmış, kendilerine düşmanca yaklaşan ordunun iki katı olmuşlardı. Röhm'ün arzusu SA'yı ordu ile Nazi Partisi'ne denk hale getirmek, böylece devlet ve toplumdaki Nazi devrimine bir araç olmasını sağlamaktı. Hitler'in esas düşüncesi ise başta subaylar olmak üzere Alman statükosunun kendi rejimine sadakatinden emin olmaktı. Sonuç olarak Röhm'ün de içinde bulunduğu SA'nın 70 üyesi "Uzun Bıçaklar Gecesi" denilen olay sırasında *SS birlikleri tarafından apar topar idam edildi. Bu olaydan sonra Nazizm'in devrimci döneminin sona erdiği söylenebilir.

kale Bir kasaba veya bölgenin savunması için inşa edilen müstahkem bir yapı. İkincil olarak Ortaçağ'da baronların özel konutu

görevi de görmüştür. Yine "kale" diye bilinen Kelt tepe-hisarları, Roma kampları ve Sakson *burh*'ları[192] halkın barınması için tasarlanmıştı. Arkeolojik delillere göre İngiltere'de müstahkem özel konutlar 9. yüzyıla kadar gitmektedir. 11. yüzyılın "motte-bailey" tasarımı, kazıklarla çevrilmiş bir "motte" (yanları dik toprak höyük) ve bu höyükten bir hendekle ayrılan "bailey" (etrafı çevrili bir alan veya avlu) ile oluşturuluyordu. İkisi de birer adet daha hendekle çevrilirdi. Başlarda hızlıca kurulması için keresteden yapılan bu tahkimatların çoğu daha sonra taştan inşa edilmiştir. 12. yüzyılda yapılan tasarım değişikliğiyle höyüklerin yerine taştan iç kaleler yapılmaya başlandı. İç kaleler (yuvarlak biçimdekiler kabuk kale olarak biliniyordu) sağlam savunmayı içeride konaklamayla birleştiriyordu. İçerideki bu yerleşimleri genişletme ihtiyacı, avlunun yan yana kuleler ve "perde" surlarla korunması gerekliliğini getiriyordu. 12. yüzyılda Haçlıların inşa ettiği kale modellerinden esinlenen iç içe kaleler (birbirini çevreleyen tahkimat halkaları) inşa edildi. Haçlılar da bu modeli Müslümanlardan almıştı. 13. yüzyılın sonlarında İngiltere hükümdarı I. *Edward, kuzey Galler'i egemenlik altına alma amacı çerçevesinde bir dizi kale inşa etti: Caernarvon, Conway, Harlech ve Beaumaris bunlardan bazılarıydı. Tasarımdaki gelişmeler ise aşılması çok zor olan iç içe kalelerin daha da geliştirilmesi, kuşatanlara bir şeyler atmayı veya dökmeyi sağlayan tepe mazgalları ve devasa kale kapıları oldu. Ayrıca sur boyunca yapılan siperlerde de yenilikler yapılmıştır. Topun icat edilmesiyle 16. yüzyılın ortalarından itibaren kaleler işe yaramaz hale gelmiştir.

Kaledonyalılar Romalıların Kaledonya olarak adlandırdığı İskoçya'da yaşayan, *Piktlerin atası olan halk.

kalfa Başkası için çalışan nitelikli zanaatkârlara verilen isim. Kalfalar, çıraklığı tamamlamış fakat usta olacak mali duruma erişememiş yevmiyeli işçilerdi. Geç Ortaçağ dönemi zanaatkâr *loncaları, çırak sayısını sınırlamadan usta sayısını azaltarak sayısı giderek artan memnuniyetsiz ve kimi zaman işsiz bir kalfa kesimi yarattı. 16. yüzyılda İngiltere'de Parlamento'dan, çırağı olan ustaların kalfa çalıştırmasını zorunlu tutan bir yasa çıkarılması gerekli görüldü. Daha önceden uygulanıyorduysa da 18. yüzyıla gelindiğinde artık bu yasa kesinlikle uygulanmıyordu. Fabrika sistemi ve niteliksiz işçi ihtiyacıyla Sanayi Devrimi, kalfaların ipini çekti. Kalfa birlikleri, loncalardan ayrı olarak, hem Britanya'da hem de ABD'de ilk sendikalardı. Bunlar arasında en uzun ömürlülerden biri Philadelphia'daki Federal Kundura Kalfaları Derneği'dir.

Kalinin, Mihail İvanoviç (1875-1946) Sovyet devlet adamı, SSCB devlet başkanı (1919-46). Rusya'da doğan Kalinin, 1912'de *Pravda* gazetesini kurdu.

Kalkedon Konsili (451) Yunanistan'daki[193] Kalkedon şehrinde düzenlenen Hıristiyan Kilisesi'nin dördüncü ekümenik konsili. Papanın onayı olmaksızın 449'da Efes'te yapılan toplantıda ifade edilen *İsa Mesih'in tek bir özü olduğuna dair görüş reddedildi. Konsil, İsa'nın hem insani hem de ilahi özü olduğunu öne sürdü.

Kalküta Kara Deliği Hindistan'ın Kalküta kentindeki William Kalesi'nde yer alan bir hapishane odası. Kara delik olarak adlandırılmasının sebebi, iddiaya göre 1756'da bazı İngiliz mahkûmların burada boğulmasıdır. Önceki anlaşmalar ihlal edilerek kale sınırlarının genişletilmesine misilleme yapan Nevvab Siracüddevle, bahsi geçen İngilizleri hapse atmıştı. Bu olay,

192 Eski İngiltere'de müstahkem yerleşim birimleri. (ÇN)

193 Kalkedon kenti, günümüzde Türkiye'de, İstanbul'un Kadıköy ilçesinin sınırlarında kalmaktadır. (ÇN)

Britanya'nın imparatorluk mitinde önemli bir yer tutmaktadır. Yaşananları aktaran İngiliz kaynakları odanın küçüklüğünü ve mahkûm sayısını aşırı derecede abartmış, Nevvab Siracüddevle'nin barbarca bir eylem gerçekleştirdiğini öne sürmüştür.

Kalmar Birliği (1397) Danimarka, İsveç ve Norveç Krallıklarının bir araya gelmesi olayı. Danimarka kralının kızı ve Norveç hükümdarı VI. Haakon'un (ö. 1387) eşi I. Margrete (1353-1412), İsveç kralını yenilgiye uğrattıktan (1389) sonra Danimarka, Norveç ve İsveç Diyetlerini büyük yeğeni Pomeranyalı Erik'i kral olarak kabul etmeye ikna etti. 1397'te Erik'in tahta çıkması, Kalmar Birliği'nin başlangıcıydı. Ancak Margrete, ölümüne dek üç krallığa bizzat hükmetti. 1523'te Birlik, İsveç hükümdarı I. Gustav tarafından feshedildi.

kalyon 16. yüzyılın sonlarında görülen bir yelkenli savaş gemisi. Kalyonlar, zaman içinde manevra kabiliyeti daha düşük olan karakların yerini alarak Avrupa ticaret gemilerinin en yaygın türü haline geldi. Sir John *Hawkins'in tasarladığı İngiliz kalyonları, karakteristik sivri buruna ve normal boyutlarda bir üst güverteye sahip ilk gemilerdi. Bu özellikler daha sonra denizaşırı ticarette kullanılan büyük İspanyol ve Portekiz kalyonlarına da aktarıldı. Özellikle İspanyol ve Portekiz kalyonlarından oluşan "gümüş filoları" 16. yüzyıl ile 17. yüzyılın başlarında Amerika'dan Avrupa'ya büyük miktarlarda altın ve gümüş getirdi. İspanyollar 17. yüzyılın sonlarına kadar kalyon kullanmaya devam etti.

Kamakura Şogunluğu Minamoto Yoritomo tarafından Tokyo yakınlarındaki Kamakura kentinde kurulan ilk feodal askeri *şogunluk. Yoritomo'nun ölümünden sonra *Hojo ailesi şogunlara naiplik yapmaya başladı. Kamakura Şogunluğu döneminde (1192-1333) örgütlü askeri güç ve *samuraylar ortaya çıktı.

Kamboçya

Başkent:	Phnom Penh
Yüz ölçümü:	181.035 km²
Nüfus:	15.205.539 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 riel = 100 sen
Dini yapısı:	%96,4 Budist; %2,4 Müslüman
Etnik yapısı:	%90,0 Kmer; %5,0 Vietnamlı; %1,0 Çinli
Diller:	Kmerce (resmi), Fransızca, İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güneydoğu Asya'da Tayland, Laos ve Vietnam'ın arasında yer alan tropik bir ülke.

Fiziki Kuzeyinden başlayarak ülke boyunca Mekong Nehri akar. Batı yönünde ise büyük bir göl olan Tonlé Sap bulunur. Tropik muson iklimine sahip olan Kamboçya'da toprak genelde bataklık veya ormanlarla kaplıdır. Dar kıyı şeridi güneybatıda Tayland Körfezi'ne bakmaktadır.

Ekonomi Bir türlü sonu gelmeyen içsavaş ve Kızıl Kmer rejiminin yeniden iskân politikaları ekonominin belini bükmüştür. Buna karşın o dönemlerden beri ciddi bir toparlanma yaşanmış, 21. yüzyılda büyük oranda büyüme yakalanmıştır. Giyim ana ihraç kalemiyken turizm sektörü de hızla genişlemektedir. 2005'te açık denizde petrol rezervleri bulunsa da henüz çıkarılamamıştır. Tarım hâlâ temel istihdam kaynağıdır. Yoksulluk da yaygınlığını korumaktadır.

Tarih Kamboçya, MS 1-6. yüzyıllar arasında Funan Hint krallıkları ve sonrasın-

da Chenla Krallığı tarafından işgal altında kaldı. *Kmer halkı, Chenla'nın Hindu hükümdarlarını devirdi ve yerine *Angkor merkezli Budist bir imparatorluk kurdu. Klasik dönem veya Angkor dönemi olarak anılan bu devir, 802'den 1432'ye kadar sürdü. Kmer İmparatorluğu, gücünün zirvesine 12. yüzyılda ulaştı. 1432'den sonra düşüşe geçen İmparatorluk, Vietnam ve Tayland'dan gelen sürekli istilalara maruz kaldı. Ardı arkası kesilmeyen yabancı idareler, Kamboçya'yı 1863'te Fransız hamiliğine yöneltti. 1884'ten itibaren ülke, Fransız Çinhindi'nin bir parçası haline gelmişse de kendine ait kraliyet hanedanını korudu. II. Dünya Savaşı'ndaki Japon işgalinin ardından Kral Norodom *Sihanouk, Fransız Milletler Topluluğu bünyesinde bağımsızlık elde etti. 1953'te de tam bağımsızlık kazanıldı. Sihanouk, geniş kesimleri kapsayan bir koalisyon hükümeti kurmak üzere 1955'te tahttan çekildi. 1960'larda Kamboçya, *Vietnam Savaşı'nın içine çekildi. Sihanouk'un komünist güçlerle ilişki kurduğundan şüphelenen ABD, Kamboçya'ya yönelik bombardıman (1969-70) ve işgal düzenledi. Bunun arkasından Lon Nol önderliğindeki ordu, Sihanouk iktidarını devirdi. Lon Nol rejimi, Kamboçya ismini Kmer Cumhuriyeti olarak değiştirdi. Rejim, kısa süre içinde komünist Kızıl Kmerler'den yoğun baskı görmeye başladı. 1975'te Phnom Penh ele geçirildi ve *Pol Pot liderliğindeki Kızıl Kmerler ülkenin ismini Demokratik Kampuçya olarak değiştirdi. Bu tarihten itibaren, 2 milyona yakın insanın (nüfusun neredeyse üçte biri) öldüğü tahmin edilen kanlı bir terör dönemine girildi. Sınır gerilimleri, 1978'de Vietnam'ın ülkeyi işgal etmesine, iki hafta sonra da Pol Pot rejimini devirmesine neden oldu. Vietnam, eski bir Kızıl Kmerler üyesi olan Heng Samrin'in başını çektiği kendisine bağımlı bir rejim kurdu. Samrin, Kampuçya Halk Cumhuriyeti'ni ilân etti. Öte yandan Kızıl Kmerler ve diğer gerilla örgütleriyle çatışmalar, Paris'te barış görüşmelerinin başladığı 1987 tarihine kadar devam etti. 1990'da 13 yıllık iç çatışmalar bir barış anlaşmasıyla sona erdirildi. Birleşmiş Milletler Geçiş Yönetimi, ateşkesi sağladı ve devlet başkanı olarak Prens Norodom Sihanouk'un başında olduğu bir Yüksek Konsey kurdu. Konsey, hem eski hükümetten temsilcileri (Hun Sen'in başkanı olduğu Kamboçya Halk Partisi-CPP) hem de eski gerilla hareketlerinden üyeleri kapsıyordu. 1993'te düzenlenen çok partili seçimlerde hiçbir taraf yeterli çoğunluğu sağlayamadı. Fakat demokratik bir anayasal monarşi düzeni benimsendi. Sihanouk kral oldu ve Hun Sen ile Sihanouk'un oğlu Birleşik Ulusal Cephe (NUF) lideri Norodom Ranariddh'in eşbaşbakanlar olduğu bir koalisyon hükümeti kuruldu. Kızıl Kmerler ise seçimlere girmeyi reddederek birkaç yıl daha gerilla saldırıları yapmayı sürdürdü. 1999'a gelindiğinde fiilen bu saldırılar hızını kesmişti. 1997'de Hun Sen taraftarları, Prens Ranariddh'i iktidardan indirdi. Ertesi sene yapılan seçimler de Hun Sen'in zaferiyle sonuçlandı. Hun Sen 2003, 2008 ve 2013 yıllarında düzenlenen seçimlerden de başarıyla çıkarak başbakanlık görevine devam etti. 2004'te Sihanouk, tahttan oğlu Norodom Sihamoni namına çekildi. Kızıl Kmerler önderlerinin yargılanmasına 2010'da başlandı ve Kaing Guek Eav savaş suçlarından ve insanlığa karşı suçlardan hüküm giydi.

Kamenev, Lev Borisoviç (1883-1936) Sovyet önder. 1901'de Sosyal Demokrat Parti'ye katıldı. 1903'te parti bölününce *Bolşeviklerle saf tuttu. Duma'daki Bolşevik vekillere I. Dünya Savaşı'na karşı çıkma emri verdiği gerekçesiyle Sibirya'ya sürgün edildi. 1917'de İkinci Tüm Rusya Sovyetleri Kongresi'ne başkanlık yaptı. 1924'te *Lenin'in ölümü üzerine Kamenev, *Zinovyev ve Stalin; Kamenev'in kayınbiraderi *Trotskiy'i (Troçki) iktidardan uzak tutmak üzere üçlü bir yönetim oluşturdu. 1936'da Stalin'in büyük temizlik sürecinin ilk göstermelik yargılamasında Kirov cinayetine iştirak etmekle suçlanarak kurşuna dizildi.

Kamerun

Başkent:	Yaounde
Yüz ölçümü:	475.440 km²
Nüfus:	20.549.221 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%40,0 geleneksel dinler; %40,0 Hıristiyan; %20,0 Müslüman
Etnik yapısı:	%31,0 Yayla Bantuları; %19,0 Ekvator Bantuları; %11,0 Kirdi; %10,0 Fulani; %8,0 Kuzeybatı Bantuları; %7,0 Doğu Zencimsileri
Diller:	Fransızca, İngilizce (ikisi de resmi), 200'ün üzerinde Afrika dili ve lehçesi
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Milletler Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batı Afrika'da bir ülke. Komşuları batı ve kuzeyde Nijerya ile Çad; doğuda Orta Afrika Cumhuriyeti; güneyde Gabon ve Kongo'dur.

Fiziki Kıyı şeridinde çoğunlukla rakım düşüktür. Bu bölümlerde dereler, lagünler ve bataklıklar görülür. Öte yandan kıyıya yakın aktif bir volkan olan Cameroon Dağı'nda dik yamaçlar bulunur. Kıyı ovaları sıcak, çok nemli ve yoğun yağmur ormanlarıyla kaplıdır. İç kesimlere ilerledikçe rakım, ülkenin büyük bir kısmını oluşturan platolara doğru artar.

Ekonomi En fazla ihracat ham petrol ve petrol ürünlerinde yapılmaktadır. Buradan elde edilen gelir tarım ve sanayide kalkınmaya da yardımcı olmuştur. Diğer sanayi kolları arasında alüminyum izabesi (ithal edilen boksit ve alüminyum oksitten), gıda işleme ve tüketici malları bulunur. Petrol dışında başlıca yeraltı kaynakları doğalgaz, altın, uranyum, boksit, nikel ve kobalttır. Nüfusun üçte ikisinden fazlası tarımla uğraşırken, bu sektördeki ihracat ürünleri ise kahve, kakao ve pamuktur.

Tarih 15 ile 16. yüzyıllarda Kamerun'u keşfeden Portekizliler ve diğer Avrupalılar bölgede pek yerleşimin olmadığını gördü. Ancak bu toprakların Bantu halklarının ilk yaşadığı yerler olduğu düşünülmekteydi. 1810 civarında Kral Mbwé-Mbwé, başkenti Fomban'ı Sokoto'nun *Fulani İmparatorluğu'na karşı surlarla çevirdi. Diğer halklar da küçük krallıklar kurdu. Almanlar, yaklaşık 1860'ta ticarete başladı ve 1884'te de himaye antlaşmaları imzaladı. 1911 Fransa-Almanya Antlaşması, Kamerun'daki Alman mandasını tasdik etse de 1916'da İngiliz-Fransız ortak güçleri ülkeyi işgal etti. 1919'dan itibaren Kamerun, Britanya ve Fransa egemenliğinde iki mandaya bölünerek *Milletler Cemiyeti (sonraları Birleşmiş Milletler) vesayetinde yönetilmeye başladı. 1960'ta Fransız Kamerunu bağımsız bir cumhuriyet oldu. 1961'de Britanya tarafının bir kısmı da aynı şekilde bağımsızlığını kazandı; kalan kısım ise Nijerya'nın parçası oldu. 1972'de Fransa ve Britanya toprakları Birleşik Kamerun Cumhuriyeti ismi altında bir araya geldi. Daha sonra devletin ismi Kamerun Cumhuriyeti olarak değiştirildi. 1972'den başlayarak ülke, Kamerun Demokratik Halk Hareketi tarafından bir tek parti cumhuriyeti olarak yönetildi. 1982'de devlet başkanı Paul Biya oldu. Çok partili sisteme geçişe izin veren yasalar 1990'da benimsendi ve 1991 boyunca yaşanan grevler, gösteriler ve kargaşalıkların ardından nihayet 1992'de seçimler düzenlendi. Aynı yıl gerçekleştirilen

devlet başkanlığı seçimlerinde Biya yeniden seçilse de hile yapıldığını iddia eden muhalefet sonuçlara itiraz etti. 1997'de muhalefetin boykot ettiği sandıktan bir kez daha Paul Biya çıktı. 2004 ve 2011'de de aynı sonuçlar alındı. 1995'te Kamerun, *Milletler Topluluğu'na katıldı. 2008'de petrol rezervlerine sahip olduğu düşünülen Bakassi Yarımadası, Nijerya'dan Kamerun'a geçti.

kamikaze (Japonca, "İlahi Fırtına" anlamında) Aslen Japonya'yı Moğol istilasından (1274 ve 1281'de) kurtaran sert fırtınalara verilen isim. II. Dünya Savaşı'nda kamikaze, patlayıcılarla dolu olan ve düşman gemisine çarparak intihar saldırısı yapan uçaklara deniyordu. Japon donanma komutanlığı, 1944'te Müttefikler'in Pasifik'teki ilerleyişini durdurma girişimi olarak bu çaresiz tedbirlere başvurdu. İlk başta gönüllüler kullanılsa da kısa süre sonra eylem mecburi tutuldu. 1945'te Okinava açıklarında tek bir saldırıda 300'ün üzerinde kamikaze pilotu hayatını kaybetti.

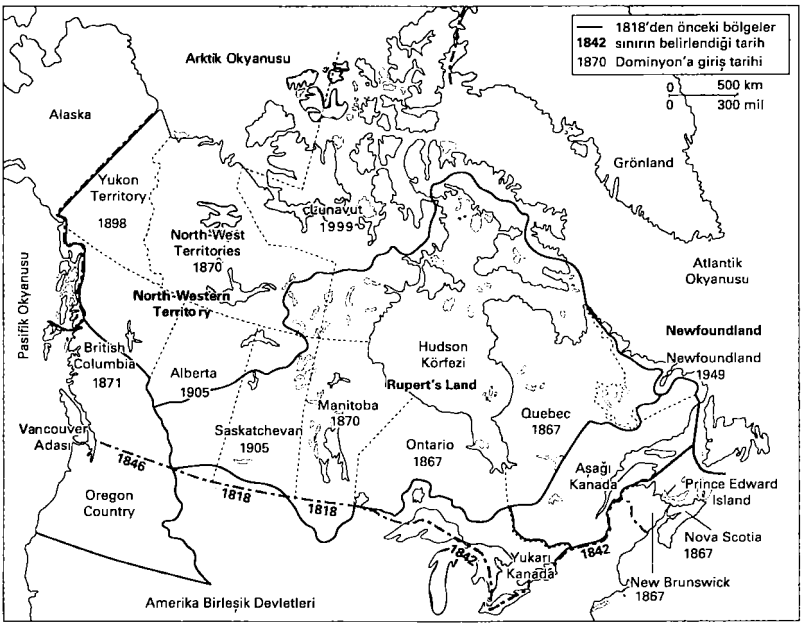
Kamu Güvenliği Komitesi Nisan 1793'te Fransa'da kurulan bir olağanüstü hal organı. Devrimci dönemin ilk etkili yürütme organı olan Komite, Devrim'in en can alıcı yılında Fransa'yı yönetti. Dokuz üyesi (sonraları on iki) esas olarak *Jakobenler arasından seçildi. Ayrıca Fransa'nın bazı kalburüstü şahısları da Komite'ye dahil edildi. Önce *Danton, daha sonra da *Robespierre, Kamu Güvenliği Komitesi'ne hâkim oldu. Komite, Fransa'nın dışarıdaki düşmanlarını yenilgiye uğratmakta başarılıydı. Öte yandan Terör Dönemi'nin de arkasında bu kurum vardı. Ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği bu dönemde Komite'nin acımasız yöntemleri giderek daha fazla tepki çekti. Mart 1794'te Hébert önderliğindeki Komite'yi devirme girişimi bozguna uğratılsa da dört ay sonra Robespierre'nin alaşağı edilmesi Komite'nin iktidarının da sonunu getirdi. Ekim 1795'te etkisi tamamen sona erene kadar görevi dış ilişkilerle sınırlandırıldı.

Kanada

Başkent:	Ottava
Yüz ölçümü:	9.984.670 km²
Nüfus:	34.568.211 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Kanada doları = 100 sent
Dini yapısı:	%42,6 Katolik; %23,3 Protestan; %4,4 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%28,0 (köken olarak) Britanyalı ve İrlandalı; %26,0 melez; %23,0 Fransız; %15,0 diğer Avrupalılar; %2,0 Amerikan yerlisi
Diller:	İngilizce, Fransızca (ikisi de resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), NATO, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Dünyanın en geniş topraklara sahip ikinci ülkesi. Alaska dışında Kuzey Amerika'nın kuzey bölümlerinin tamamını oluşturmaktadır. Batıda Pasifik, kuzeyde Arktik, doğuda Atlantik Okyanusu olmak üzere üç okyanusa kıyısı olan Kanada; on Kuzey Amerika eyaleti (Alberta, British Columbia, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland, Nova Scotia, Ontario, Prince Edward Island, Quebec, Saskatchevan), Yukon Territory eyaleti, Northwest Territories eyaleti ve Nunavut özerk bölgesinden oluşan bir federasyondur.

Kanada. Amerikan Bağımsızlık Savaşı'ndan (1775-83) sonra birçok Britanya krallığı yandaşı kuzeye göçerek Britanya'nın Quebec ve Nova Scotia eyaletlerine yerleşti. 19. yüzyıl süresince Kanada, sömürgelikten dominyon statüsüne geçti (1867). 1982'de ise tam ulusal egemenlik kazandı. Daha önce gelen, çoğu Fransa ve Britanya kökenli yerleşimcilere ek olarak 20. yüzyılda Orta ve Güney Avrupa'dan göçmen akını yaşandı. Quebec eyaleti sakinlerinin çoğunluğu hâlâ Katolik olup Fransızca konuşmaktadır. Ülkeye daha da önce yerleşen Kızılderililer ve İnuitlerin (Eskimolar) sanayisi gelişmiş güneye ilgi göstermeyen torunları dağınık yerleşimlerde yaşamaktadır.

Fiziki Kanada'nın güney sınırı Rocky Dağları'nı keserek doğuya doğru 49. kuzey enlemdeki Büyük Göller ve Saint Lawrence Nehri'ne devam eder. Daha sonra Kuzey Apalaş Dağları'ndan geçerek Saint Croix Nehri'yle denize kavuşur. Saint Lawrence, Kanada'nın en önemli nehriyken kuzeybatıdaki Mackenzie ise en uzun nehridir. Kuzey Kanada göller, geniş ve dolambaçlı nehirler, alçak tundralar ve koyu renkli kozalak ormanlarından oluşan bir bölgedir. Ülkenin kalbinde buğday yetiştirilen devasa bir bölge yer alır. Buğday tarımı, çok soğuk kışların ve çok sıcak ama kısa yazların yaşandığı sert iklime rağmen yapılabilmektedir. Quebec ve en doğudaki denizci eyaletlerde yer şekilleri daha tepelik olup çiftçiler bağcılığa yoğunlaşır. Kanada'nın büyük demir cevheri, çinko, nikel, uranyum ve diğer birçok maden yatakları bulunur.

Ekonomi Kanada, önde gelen bir sanayi ülkesi olmakla birlikte komşusu ABD'ye bağımlıdır. Ticari faaliyetinin %75'ini oluşturan bu ülkeyle 1989'da bir serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Başlıca ihracat kalemleri arasında motorlu taşıtlar (ithal edilen parçalarla montajı yapılmaktadır), makineler, ham petrol, kereste, doğalgaz, demir/çelik harici madenler, kimyasallar ve gazete kâğıdı bulunur. Dünyanın en büyük üçüncü petrol rezervine sahip olunmasına ve petrol üretiminin giderek daha da önem kazanmasına karşın Kanada'nın kutup petrol ve gaz rezervlerini değerlendirme planları diplomatik sorunlardan dolayı şimdilik aksamaktadır. Tarım faaliyeti çeşitli olup

büyük çapta buğday, süt ürünleri ve meyve üretiminin yanında besi hayvancılığı ve kürkçülük de yaygındır.

Tarih Kanada'nın ilk yerleşimcileri Amerikan yerlileri ve en kuzeyinde de İnuitlerdir. 10. yüzyılda *Vikingler, L'Anse aux Meadows'ta bir yerleşim kurdu. 1497'de John *Cabot, Newfoundland eyaletine bağlı Labrador'a ayak bastı. 1534'te de Jacques *Cartier, Fransa adına toprak iddiasında bulundu. Fransızlar yerleşmeye ilk kez 1604'te Acadia'daki kürk tacirleriyle başladı. 1608'de Samuel de *Champlain, Saint Lawrence Nehri üzerinde Quebec'i kurdu. Vali Louis de Buade (Frontenac kontu), Sir William Phips'e karşı Quebec'i savundu (1691) ve düşman *İrokua kabilelerine karşı başarılı bir sefer (1696) yürüttü. Kâşifler, Büyük Göller ve Mississipi Vadisi yollarını takip etti ve *La Salle 1682'de Mississipi'nin ağzına kadar vardı. Kanada ismi, bu tarihlerde *Yeni Fransa'yla beraber, Fransa'nın Kuzey Amerika'daki bütün Fransız topraklarını ifade etmek için kullanılmaya başlandı. Britanya ile Fransa arasındaki çatışmalar, *Fransa ve Kızılderili Savaşı'yla Kanada'ya da yansıdı. 1713'te yapılan *Utrecht Barışı'nda Fransa; Acadia, Newfoundland ve Hudson Bay'in çoğunu bıraktı. 1763'te Yeni Fransa'nın geri kalanı da Britanya tarafından fethedildi ve devralındı. *Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında veya hemen sonrasında 40 bin civarı Birleşik İmparatorluk Kralcısı, Nova Scotia (önceden Acadia) ve günümüzde Ontario olan bölgeye geldi. 1799'da Saint John's Island'ın ismi Prince Edward Island olarak değiştirildi ve 1820'de de Cape Breton Adası, Nova Scotia'ya katıldı. 1791'de Quebec, Yukarı ve Aşağı Kanada olarak ikiye ayrılsa da 1840 Birlik Yasasının ardından bu iki bölge Kanada Eyaleti adı altında birleştirildi. ABD'yle iki farklı sınır anlaşması yapıldı. Biri Webster-Ashburton Antlaşması (1842), diğeri Oregon sınır ihtilafını sona erdiren bir antlaşmaydı (1846). ABD yayılmacılığından duyulan korkular, Britanya'nın Kuzey Amerika Yasasını çıkararak Kanada Dominyonu'nu kurmasına yol açtı. Yeni dominyon, içişlerinde tam özerklik elde etti. 1870'te Hudson Bay Company'nin Red Nehri civarındaki toprakları Manitoba Eyaleti olarak örgütlendi. Öte yandan Northwest Territories eyaleti Şirket'in denetiminden federal hükümet egemenliğine geçirildi. 1873'te Prince Edward Island eyaleti Konfederasyon'a girdi; British Columbia eyaleti ve Vancouver Adası da 1871'de peşinden bu eyalete katıldı. Kanada Pasifik Demiryolu'nun yapılması sözü üzerine bu katılımlar gerçekleşti ve 1885'te bu proje tamamlandı. Böylece buğdayın, ihraç edilmek üzere doğuya aktarılabilmesi sağlandı. 1880'de Britanya, Kanada'ya kutup adaları üzerinde yetki tanıdı. 1896'da Yukon eyaleti, Klondike *altına hücumuyla kısa süreli bir sıçrama gerçekleştirdi. 1905'te Alberta ve Saskatchevan federatif eyaletler oldu. 1949'da Newfoundland dominyona katıldı. Hudson's Bay Company, kontrolündeki bütün toprakları kademe kademe bıraktı. Buna rağmen bir şirket olarak Kanada ekonomisindeki önemini sürdürdü. Eyaletler geliştikçe merkezi federal hükümet karşısındaki güçleri de arttı ve sıkı merkeziyetçi bir siyasi düzen kurulmasına direniş gösterildi. 1982'de Britanya Parlamentosu, Kanada'nın tam ulusal egemenliğini kabul etti. Diğer taraftan Kanada, Kraliyet'e bağlılığını sürdürmekle birlikte *Milletler Topluluğu'na da üye olmaya devam etti. 1980'ler ve 1990'lar boyunca anayasa tartışmaları devam etti. Newfoundland, Manitoba ve Quebec eyaletleri öne sürülen çözümleri kabul etmedi. Quebec, "müstakil toplum" statüsünde ısrar etse de 1980 ve 1995'te eyalet çapında düzenlenen bağımsızlık referandumlarında hayır oyu verdi. 1992'de Kanada, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nı imzaladı. 1999'da İnuit halkının yaşadığı topraklarda yarı özerk Nunavut bölgesi oluşturuldu. 2006 seçimlerinin ardından Stephen Harper, Muhafazakâr Parti azınlık hükümetinin başına geçerek 13 yıllık süreç içerisindeki ilk merkez sağ görüşlü başba-

kan oldu. 2008 seçimlerinden de aynı sonuç çıktı; ama 2011'de Muhafazakâr Parti çoğunluk hükümeti kurmayı başardı.

Kanada Kızılderilileri *Bkz.* İNUİT.

Kanagava Antlaşması (veya Perry Sözleşmesi) (31 Mart 1854) Japonya ile ABD arasında imzalanan bir antlaşma. Üç yıllık müzakere sürecinden sonra ABD'li Tuğamiral Perry, *Tokugava Şogunluğu'yla anlaşmaya vararak iki Japon limanını ABD gemilerine açmış, Japonya'ya bir elçi atanmasını sağlamış ve gemisi batan denizcilere daha iyi muamele edilmesi yönünde güvence almıştır. Kanagava Antlaşması'nın arkasından iki yıl içinde benzer anlaşmalar Britanya, Rusya ve Hollanda'yla imzalandı. 1858'de ABD'yle daha kapsamlı *Edo Antlaşması gerçekleştirildi. Bu, Japonya ile Batılı ülkeler arasındaki düzenli siyasi ve ekonomik bağlantının başlangıcı anlamına geliyordu.

Kanaka Hawaii yerlilerine veya daha geniş anlamıyla herhangi bir Pasifik Adasının yerlilerine verilen isim. Esas olarak Yeni Hebridler ve Solomon Adaları'ndan gelen Kanakalar, 1863-1904 arasında ucuz işgücü olarak Avustralya'ya getirildi. Kâğıt üzerinde gönüllü bir şekilde belirli süreler için iş sözleşmeleri yaptılar. Gerçekte ise kaçırılma, köleleştirilme ve cinayete maruz kaldılar. 1904'te Avustralya'ya girişleri yasaklandı. Avustralya'da yaşayanların çoğu da 1906'dan başlayarak Beyaz Avustralya Politikası çerçevesinde tekrar adalara sürüldü.

kançılarya (Perdeyle ayrılmış bir yer veya makamda olduğundan Latince "perde" anlamına gelen *cancella* kelimesinden) Bir hükümdar, papa ve benzeri kimselere bağlı olarak çalışan, yazı işleriyle uğraşan makam. İngiltere'de kançılarya, kralın hâkimleri tarafından görülecek bir dava için gerekli fermanı yazdığından kendi başına bir mahkemeye dönüşmüştür. Mahkemeye başkanlık eden kimseye de kançılar (*the Chancellor*) denmiştir.

Kanem-Bornu 11 ile 19. yüzyıllar arasında Çad Gölü bölgesinde arka arkaya hüküm süren iki büyük Afrika devleti. Etnik ve dilsel olarak devletin çatısında yaşayan halklar karışıktı. Aralarında Arap, Berber ve diğer Afrika halkları olmakla beraber çoğunlukla Müslümanlardı. İslami bir sultanlık olan Kanem, Seyfava ailesi tarafından yönetiliyordu. 11. yüzyılda ortaya çıkmıştı. Dunama (1221-59) döneminde sultanlık, Fizan ve Vaday'dan Nijer'e kadar uzanıyor, Bornu'yu da kapsıyordu. İçsavaşların ardından 1398'de bu imparatorluk çökse de mensuplarından biri Bornu'da N'gazargamu merkezli yeni bir devlet kurdu. Kanem de bu devletin bir eyaletiydi. İdris Aloma (1571-1603 arası hükümdar) Bornu hükümdarlarının en güçlüsüydü. Orduya ateşli silahları getirdi ve Bornu onun hükümdarlığında gücünün zirvesine ulaştı. Arkasından 1808'e kadar uzun bir istikrar dönemi yaşandı. Bu tarihte *Fulani, N'gazargamu'yu ele geçirerek yağmaladı. Önde gelen aşiret reislerinden Muhammed Kanemi, ismen kralları tekrar tahta çıkararak fiili iktidarı kendi eline aldı. Son *mai*, yani kral, 1846'da idam edildi.

Kangxi (veya Kâng-hsi) (1654-1722) Çin'in ikinci *Qing imparatoru (1662-1722). Bir dizi askeri sefer düzenleyerek Qing İmparatorluğu'nu genişletti. Güney Çin'deki Mançu hükümdarlığına yönelik muhalefete boyun eğdirdi (1673-81). 1683'te ilk defa *Tayvan'ı Çin topraklarına kattı. 1693'te Dış *Moğolistan'a düzenlenen bir sefere şahsen komuta etti. Bazı limanları denizaşırı tüccarlara açtı ve Nerçinsk Antlaşması (1689) sonucunda Rusya'yla diplomatik ilişkiler kurdu. 1692'de Katolik misyonerlerin insanları Hıristiyanlığa geçirmesine izin verdi. Cizvitleri astronomi ve matematik öğretmekle görevlendirdi. Ming hanedanının tarihini anlattığı bir kitabı ve bir edebiyat ansiklopedisiyle bilinmektedir.

Kang Youwei (veya **K'ang Yu-wei**) (1858-1927) Çinli filozof ve siyaset reformcusu. Bir bilgin olan Kang, ütopyacı eseri *Da Tong Shu* (*One World Philosophy*[194], 1900) kitabında Kongzı'yı (Konfüçyüs) bir reformcu olarak yansıtır. Kang, Çin'in krizinin ancak kurumların uyarlanmış Batı standartlarına göre çağdaşlaştırılmasıyla çözülebileceğini düşünmekteydi. 1898'de İmparator Guangxu'yu ikna ederek ona politikalarını benimsetti. Bunun sonucunda ortaya çıkan Yüz Gün Reformu, dul imparatoriçe *Cixi'nin muhafazakâr darbesiyle daha başlamadan sona erdi. Kang da gelecek 15 yılını sürgünde geçirdi. Bir monarşi yanlısı olarak kaldı ve son yıllarını yeniden imparatorluğu tesis etmeye yönelik başarısız girişimlerle geçirdi.

Kanlı Nehir Muharebesi (veya **Blood River Muharebesi**) (16 Aralık 1838) Voortrekkerler (Afrikanerler) ile *Dingaan önderliğindeki *Zulular arasında geçen bir muharebe. Bufalo Nehri'nin bir koluna yakın bir mevkide gerçekleşmiştir. 500 Afrikaner'in katledilmesinin intikamı olarak öldürülen 3000 civarında Zulu'nun kanıyla kırmızıya dönen nehir, Kanlı Nehir olarak anılmaya başladı. Zulular'ın yenilgiye uğraması Afrikanerlerin Natal Cumhuriyeti'ni kurmasına imkân tanıdı.

Kanlı Mahkemeler (İngilizcesi **Bloody Assizes**) *Monmouth İsyanı'na katılanların cezalandırıldığı 1685'te görülen bir dizi dava. Britanya Başyargıcı Lort Jeffreys'in başkanlık yaptığı mahkemeler, İngiltere'nin batısında ayaklanmadan en çok etkilenen yerlerde gerçekleşti. 1400 mahpustan 300'ü asıldı; 800'ü de sömürgelere köle olarak satıldı. Verilen cezaların ağırlığı, 1688'de West Country bölgesinde William'ın (Oranj) destek bulmasına yardımcı oldu.

Kansas-Nebraska Yasası (1854) ABD Kongresi'nin kölelikle ilgili bir yasası. *Meksika-Amerika Savaşı'nın ardından *1850 Anlaşması, New Mexico ve Utah'taki *konduculara, "özgür" eyaletler olarak mı "köleci" eyaletler olarak mı Birlik'e gireceklerine referandum yoluyla karar vermeleri için imkân tanıdı. Bu, daha önce yapılan *Missouri Anlaşması'yla çelişiyordu. 1854 Yasası, Kansas ve Nebraska'da da bir referandum düzenlenerek kölelikle ilgili karar alınmasına izin verdi. Kölelik yanlısı ve karşıtı gruplar arasında gerilim tırmandı. Kansas'ta bu durum şiddet olaylarına (1855-57) yol açtı. Yasadan rahatsızlık duyanlar *Cumhuriyetçi Parti adında yeni bir siyasi örgüt oluşturdu. Parti, henüz eyalet olmamış topraklarda köleliğe karşı çıkıyordu. 1861'de Kansas, 1867'de de Nebraska "özgür" eyaletler olarak kabul edildi.

Kanuni Sultan Süleyman *Bkz.* SÜLEYMAN, I.

Kapet (987-1328) *Karolenjlerin yerine gelen Fransız krallar hanedanı. VI. Louis'in hükümdarlık dönemine (1108-1137) kadar hanedan, Paris civarındaki topraklarında sağlam bir egemenlik kurabilmiş değildi. Bu dönemden itibaren yavaş yavaş Fransa'da gerçek iktidarını kurmaya başladı. Philippe Auguste (1180-1223) Normandiya'yı ele geçirdi ve İngiliz kraliyetinin işgal ettiği veya nüfuzunda olan diğer pek çok bölgeyi geri aldı. Bu kazanımlar fiilen ülke topraklarını ikiye katladı. Paris, devletin gerçek merkezi oldu. IV. Philippe döneminin (1285-1314) sonlarından başlayarak Fransa, önemli derecede istikrar kazandı ve Fransız Devrimi'ne kadar ayakta kalacak pek çok hukuki ve idari sistemi benimsedi. IV. Charles'in 1328'deki ölümü üzerine taht, *Valois Hanedanı'na geçti. Bazı Valois kralları, daha sonra gelecek *Bourbon krallarıyla birlikte, soyağacının en tepesinde yer alan Hugues Capet'in (hükümdarlığı 987-96 arasında) dolaylı vârisi olduklarını iddia etti.

kapitalizm Piyasa rekabetine dayanan bir ekonomik örgütlenme sistemi. Kapitalist düzende üretim araçları, bölüşüm ve değiş-

194 Tek Dünya Felsefesi. (ÇN)

tokuş özel mülke dayalı olup bireyler veya şirketler tarafından yönetilir. İnsanların bütün üretim süreçleri hem işgücü hem de sermaye gerektirir. Kapitalist bir sistemde sermaye ya bir şirketin tekil sahibi ya da anonim şirketlerde olduğu gibi hissedarlar tarafından sağlanır. İşgücü ise tek tek çalışanlar tarafından ücret veya maaş karşılığında sunulur. Ücretler ve maliyetler düşüldükten sonra şirketin elde ettiği net kâr sermaye sahiplerine aittir. Esas itibariyle serbest bir piyasada şirketler, müşterilere satış yapmak için birbirleriyle rekabet eder. Ekonomik kararların bireylerce alınması ilkesini temel alan kapitalizmin en gelişmiş biçiminde devletin ekonomi politikalarındaki rolü en aza indirilir. Dolayısıyla bu da *serbest ticareti beraberinde getirir. 20. yüzyıl boyunca kapitalist toplumlar çeşitli açılardan düzenlenmiştir. Birincisi, Batı Avrupa'da olduğu gibi genellikle kapitalist bir ekonomiyle *sosyal devlet yan yana ilerlemiştir. Bir diğer gelişme ise belli başlı ürün veya hizmetlerin kamulaştırıldığı karma ekonomi sistemidir. Bu ürün veya hizmetlerin dışında ekonominin kalanı özel mülkiyet ilkesine göre işlemeye devam eder. Fakat 20. yüzyılın sonlarında kapitalist sistemlerde, devlet müdahalesinde bir düşüş yaşanmış, kamu sanayi girişimleri özelleştirilmiş ve piyasanın merkezi rolüne yeniden dikkat çekilmiştir. Son yıllar ayrıca çokuluslu şirketlerin (*bkz.* KÜRESELLEŞME) büyüdüğü bir dönem olmuştur. Söz konusu şirketler, küçük veya orta ölçekli devletlerden daha fazla ekonomik kaynaklara hükmetmektedir.

Kapp Darbesi (Mart 1920) Prusyalı sağcı bir toprak sahibi ve siyasetçi olan Wolfgang Kapp'ın (1858-1922) *Weimar Cumhuriyeti'ni yıkarak Alman monarşisini yeniden tesis etme girişimi. *Ludendorff ile yeni devletin dağıtmaya çalıştığı gayriresmi "özgür birlikler" dahil olmak üzere ordunun çeşitli kesimlerinden yardım alan Kapp, kuvvetleriyle birlikte Berlin'i ele geçirdi. Kendisinin şansölye olduğu rakip bir devlet kurmayı planlıyordu. Darbe, Berlinli işçilerin genel grevi ve devlet memurlarının Kapp'ın emirlerine uymaması sonucu bozguna uğratıldı.

Kara El 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında faal olan bazı gizli cemiyetlerin sembolü ve ismi. Kara El ismi, 1911'de Albay Dimitriyeviç tarafından kurulan bir Sırp terör örgütü tarafından benimsendi. Örgüt çoğunlukla subaylardan oluşuyor, Habsburg ve Türk egemenliğindeki Sırpları özgürleştirmeyi amaçlıyordu. I. Dünya Savaşı'na yol açan etkenlerden biri olan, *Franz Ferdinand'a Saraybosna'da düzenlenen suikastın (1914) arkasında bu örgüt vardı. Bu isim ve sembol, ABD ile İtalya'da *Mafya kontrolündeki sindirme ve cinayet yöntemine başvuran örgütler tarafından da kullanılmıştı.

Kara Eylül Filistinli terör örgütü. Filistinli gerilla örgütlerinin Eylül 1970'te Ürdün'de yenilgiye uğramasının ardından ortaya çıktı. İsmini de olayın yaşandığı bu tarihten aldı. Bağımsız bir örgüt olduğu iddia edilse de El-Fetih'in eylemlerinin üstünü örtmek amacı taşıdığı anlaşılıyordu. Söz konusu eylemlerden en kötü şöhretlisi Eylül 1972'de Münih Olimpiyatları sırasında İsrailli atletlere yönelik katliamdı. Bu olaydan kısa bir süre sonra örgütün faaliyeti sona erdi.

Kara Gömlekliler 1919'da İtalya'da kurulan ulusal savaş ekibi *Squadre d'Azione*'ye (Eylem Mangaları) halk arasında verilen isim. Yarı askeri düzende örgütlenen mangalar, siyah renkte gömlek giyiyor, sosyalizm ve komünizmle savaşmak üzere şehirlerde devriye atıyordu. 1921'de ulusal milis kuvvetleri olarak Faşist Parti (*bkz.* FAŞİZM) bünyesine katıldılar. Nazi Almanyası'ndaki *SS ve Oswald *Mosley önderliğindeki Britanya Faşistler Birliği taraftarları da Kara Gömlekliler olarak anılmıştır.

kara ordusu Karada savaşmak amacıyla silahlandırılmış örgütlü bir insan gücü. Kara orduları ilk devletlerle ortaya çıkmış

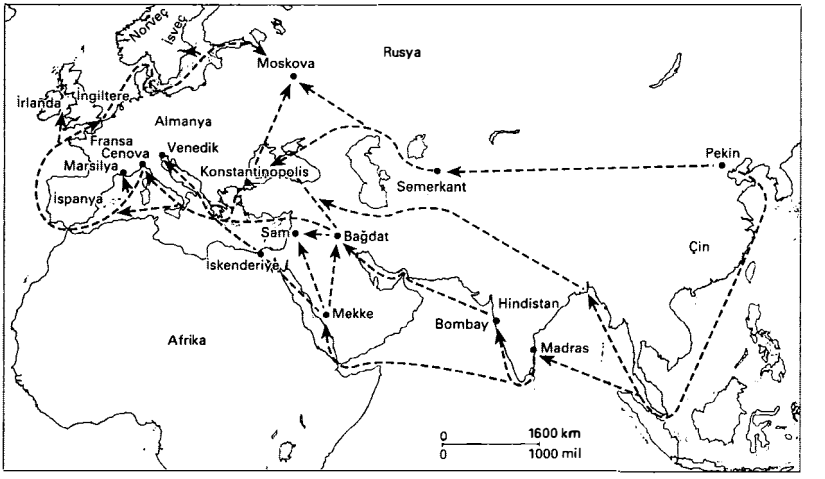
ve Mısır, Babil ve Asur gibi eski çağların büyük imparatorluklarına dayanak olmuştur. İlk zamanlarda kara ordularının temel ögeleri piyadeler ve süvarilerdi. Piyadeler zaman zaman savaş arabaları da kullandı. Eski Yunan'da profesyonelleşme yönündeki güçlü eğilim, Büyük İskender'in Makedonya ordusuyla zirveye ulaştı. Büyük İskender'in zamanından itibaren askeri faaliyetlerde kuşatma tekniklerinin geliştirilmesi de önemli bir rol oynamaya başladı. Başta *Hannibal olmak üzere Kartacalı generaller, paralı askerleri etkili biçimde kullandı. MÖ 2. yüzyıldan MS 5. yüzyıla kadar Avrupa'ya egemen olan asıl kara ordusu ise zamanla tamamen profesyonel ve daimi bir kuvvete dönüşen Roma ordusuydu. *Karanlık Çağ'da daha düzensiz, ancak hızlı ilerleyebilen kara orduları öne çıktı. Bu tip ordulara *Attila'nın ordusundan Moğollara kadar pek çok örnek verilebilir. Ortaçağ Avrupası'nda ağır zırhlı süvarilerin kısıtları, mızrak ve baltalı kargılarla kuşanmış İsviçreli piyadeleri ile uzun yaylara sahip İngiliz piyadeleri tarafından ortaya kondu. Böylece paralı askerlerin (bkz. *condottiere*) kullanımı yeniden yaygınlaştı.

15 ve 16. yüzyıllarda gerçekleşen başlıca ilerlemeler barutun icadı ve topların geliştirilmesi oldu. Nizam, disiplin ve silahların daha da geliştirilmesi hayli etkili kara ordularının ortaya çıkmasına neden oldu. Bu orduların en başında Prusya hükümdarı II. *Friedrich'in (Büyük Friedrich) kara ordusu geliyordu. 18. yüzyılın sonunda Avrupa orduları esas itibariyle paralı askerlerden oluşuyordu. Paralı askerler, genelde baskıyla silah altına alınıyor, profesyonel subaylar tarafından eğitiliyordu. Sıradan insanların askere alınmasına dayanan kara ordularına ilk kez *Fransız Devrimi ve *Napolyon Savaşları'nı yürüten Fransa'da rastlandı. 19. yüzyıl boyunca Avrupa ülkelerinin çoğu, genç erkeklerin silah altına alınıp eğitimden sonra iki yıl askerlik yaptığı bir sistemi benimsedi. Britanya ise yalnızca 1916-1918 ile 1939-1959 yılları arasında zorunlu askerlik sistemi getirdi. 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarındaki emperyalist faaliyetlerde Avrupa'nın kara orduları esaslı bir rol oynadı. Avrupa'nın üstün silahlı güçleri, Afrika ve Asya halklarına egemen olmasını mümkün kıldı. *Amerikan İçsavaşı'nda (1861-65) Birlik (Kuzey) ve Konfederasyon'un (Güney) sayıca kalabalık kara orduları savaştı. İçsavaş'ta iki taraf askerlerin taşınması için kritik önemdeki demiryolları için çarpıştı ve kuyruktan dolmalı tüfekler ile arka arkaya atış yapan karabinalar ilk defa bu savaşta ortaya çıktı. 1870-1871'deki *Fransa-Prusya Savaşı zamanına gelindiğinde ağır toplar geliştirilmekteydi. Buna karşın piyade ve süvari taktiklerinde I. Dünya Savaşı'na kadar pek bir değişiklik olmadı. I. Dünya Savaşı'nda motorlu taşıtlar ve daha ağır toplar icat edilmişti. O dönemde bile kara orduları zırhlı taşıtlara uyum sağlamakta yavaş kalıyordu. I. Dünya Savaşı'nda büyük piyade hücumları hâlâ tüfek, süngü ve dönemin temel silahlarından el bombalarıyla yapılıyordu. El bombaları bu savaşta artık makineli tüfeklere karşı kullanılıyordu. II. Dünya Savaşı'nda artık kara orduları tamamen motorizeydi. Tanklar, *Kuzey Afrika Seferi'nde ve Doğu Cephesi'nde çok önemli bir rol üstlendi. Bu denli bir hareketlilik yedek yakıt ve bakım hizmetlerini gerektirdi. Özellikle *Birmanya Seferi'ndeki cangıl savaşının gösterdiği üzere temel piyade taktikleri önemini korumaya devam etse de artık tüfeklerin yerini yarı otomatik veya otomatik hafif makineli tüfekler almıştı. Bu temel taktikler daha sonraki Kore, Vietnam ve Falkland Savaşlarında da etkisini sürdürdü. *Soğuk Savaş güç dengelerinde, *NATO'nun büyük kara orduları ile *Varşova Paktı Avrupa'da karşı karşıyaydı. İki tarafın da hem konvansiyonel silahları hem de füzeleri vardı. *Körfez Savaşı'nda müttefiklerin zaferi, tankların yoğun kullanımıyla gerçekleşti. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra BM üye ülkelerinin kara orduları bir araya gelerek çokuluslu barışı koruma ve "anında tepki" güçleri oluşturmaya başladı.

Kara Ölüm (1347-50) Tarihin en öldürücü hıyarcıklı ve akciğer vebası salgınına verilen isim. Salgın, 1347'de Kefe limanını kuşatan Kırım seferindeki Tatar ordularından Avrupa'ya geldi. Virüslü pireleri taşıyan fareler ticaret gemilerine doluştu ve salgını Güney Avrupa'ya taşıdı. 1348'e gelindiğinde Fransa, İspanya ve İngiltere'de; ertesi sene de Almanya, Rusya ve İskandinavya'da hastalık baş gösterdi. Ölü sayısı kesin olarak bilinmese de Avrupa'da 25 milyona yakın olduğu, İngiliz nüfusunun da üçte birinin hayatını kaybettiği tahmin ediliyor.

Kara Prens *Bkz.* EDWARD, KARA PRENS.

Kara Şahin Savaşı (1832) Amerikan yerli kabileleri Sauklar ve Fokslara karşı yapılan bir savaş. *Louisiana Satışı ile 1830'lar arasında beyaz yerleşimciler, Mississipi Nehri'nin doğusunda kalan Amerikan yerlilerinin yeni bölgelere götürülmeleri için sürekli baskı yapıyordu. Öte yandan Amerikan yerlilerinin mülkiyet hakları da dayatılan bir dizi antlaşmayla yavaş yavaş ellerinden alınmıştı. 1831'de Şef Kara Şahin önderliğindeki Sauk ve Foks yerlileri, yerel milisler tarafından Mississipi Nehri'nden Missouri'ye çekilmek zorunda bırakıldı. Kıtlık ve düşman Siyu kabilesiyle boğuşan Sauklar ve Fokslar ertesi sene, mısır yetiştirmek üzere tekrar nehrin öbür tarafına geçti. Bölge komutanının burayı terk etmeleri yönündeki emrine uymayı reddetmeleriyle kısa sürecek bir savaş başladı. Açlık sıkıntısı çeken Sauk ve Foks kabileleri kademe kademe bölgeden sürüldü ve daha sonra Ağustos başında Red Axe Nehri'nde pusuya düşürülerek katledildi. Kara Şahin'in yenilgisi ve ölümü, Mississipi Nehri'nin doğusundaki Amerikan yerlilerinin mülkiyet haklarına son darbeyi indirerek beyaz yerleşimcilere zafer kazandırdı.

Kara Ölüm. Kara Ölüm, tarih boyunca yaşanan salgınların en yıkıcısıydı. Her ne kadar çıkış noktası kesin olarak bilinmese de Uzakdoğu'dan geldiği ve tüccarlar, hacılar ve seyyahlar tarafından batıya doğru, Avrupa'ya taşındığı düşünülmektedir. Özellikle deniz ticaret yolları üzerinden hızla yayılan virüs, gemilere binen farelerdeki bitlerle aktarılmıştır. Kara Ölüm'ün istisnai şiddetinin, ölümcül bir veba türü olan pnömonik vebanın varlığından kaynaklandığı sanılmaktadır. Zira bu veba türü, bir insandan diğerine doğrudan bulaşabilen (örneğin hapşırma yoluyla) tek veba türüdür. Kara Ölüm sonucunda 20 yıldan az bir sürede Avrupa ve Yakındoğu nüfusunun üçte birinin öldüğü tahmin edilmektedir.

Karaayak Büyük Ovalar ile Kuzey Montana ve Güney Alberta'da yaşayan bir Amerikan yerlisi kabile. Esas Karaayaklar, Kanlı Karaayaklar ve Piegan Karaayaklar olarak üç alt gruba ayrılan kabile, Algonkince konuşan halkların en batıda olanıdır. Eskiden neredeyse tamamen bufalo ve diğer av hayvanlarına tabilerdi. Karaayakların yaşadığı başlıca şehir Montana'daki Browning şehridir. Browning, Ova Yerlileri Müzesi'ne de ev sahipliği yapmaktadır.

Karadağ (Sırp-Hırvat dilinde Crna Gora)

Başkent:	Podgoritsa
Yüz ölçümü:	13.812 km²
Nüfus:	653.474 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	%72,1 Ortodoks; %19,1 Müslüman; %3,4 Katolik
Etnik yapısı:	%45,0 Karadağlı; %28,7 Sırp; %8,7 Boşnak; %4,9 Arnavut
Diller:	Karadağca (resmi), Sırpça, Boşnakça, Arnavutça, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Konseyi, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Balkanlar'da küçük bir cumhuriyet. Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Arnavutluk'la sınırı vardır.

Fiziki Karadağ'ın Adriyatik Denizi'nde kısa bir kıyı şeridi vardır. Ülkenin geneli dağlık olup kuzeyde büyük ormanlar bulunur.

Ekonomi Tarımda tütün ve meyve sebze üretimi yapılır. Öte yandan hayvan yetiştiriciliği de önemli bir yer tutar. Yeraltı kaynakları arasında demir, boksit ve açık deniz petrolü bulunur. Demir ve boksit, önemli çelik ve alüminyum sanayi kollarını destekler. Kayda değer bir turizm faaliyeti de vardır.

Tarih Karadağ, 12. yüzyılda Sırp İmparatorluğu'na dahil edilse de 1389'da Sırbistan, Türkler tarafından fethedildiğinde boyun eğmedi. 1878'de bağımsız bir ülke olarak tanındı. 1918'de Yugoslavya Federasyonu'nun parçası oldu. Federasyon, II. Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin hâkimiyetine geçti. 1989-1991 arasında Yugoslavya dağıldığında Karadağlılar, 1992'de düzenlenen referandumla Sırbistan'la federasyonu sürdürme kararı aldı. Sırbistan ve Karadağ, Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ismiyle bağımsızlıklarını ilân etti. 2002'de bu devletin yerini çok daha gevşek bir federasyon olan *Sırbistan-Karadağ birliği aldı. Ancak Karadağ'ın Sırbistan'la ilişkileri her an bozulabilecek haldeydi. Mayıs 2006'da yapılan bir referandumdan bağımsızlık talebi çıktı. Ertesi ay Sırbistan'la birlik resmen bozuldu. Bağımsızlıktan itibaren öncelik, AB üyeliğine verildi.

Karađorđe, Petrović (1766-1817) Sırp devrimci önder, Karacorceviç hanedanının kurucusu. Bir köylünün oğlu olan Karađorđe, 1804'te Türk ordusuna karşı düzenlenen bir Sırp isyanının başına geçti. Türklerin *Sırbistan'dan çıkarılmasında önemli bir rol oynadı. Dört yıl sonra Sırbistan'ın önderi ilân edilse de acımasız ve otokrat yönetimi huzursuzluğa yol açtı. 1813'te ordusu Türkler tarafından yenilgiye uğratılınca kaçtı. 1817'de geri döndüğünde öldürüldü. Katilinin, rakibi Miloš Obrenović olduğu düşünülmektedir. Oğlu Aleksandar, 1843-1858 arasında prens unvanıyla Sırbistan'a hükmetti. Ancak Obrenović ailesinin bir mensubu tarafından devrildi. Aleksandar'ın oğlu Petar,

1903'te Sırbistan kralı oldu. Onun oğlu da Yugoslavya Kralı I. *Aleksandar'dı.

Karadžić, Radovan (1945-) Sırp siyasi önder. 1990'a kadar Saraybosna'da psikiyatr olarak görev yaptı. 1990'da Sırp Demokrat Partisi'nin kurulmasına yardımcı oldu. 1992'de Bosnalı Sırplar, *Bosna-Hersek bünyesinde bağımsız bir devlet (*Republika Srpska*) ilân etti. Karadžić bu devletin başkanı oldu. Sırbistan Devlet Başkanı Slobodan Milošević'in desteğiyle, Sırp olmayan Bosnalıları cumhuriyetten kovmak üzere acımasız bir harekât (1992-95) başlattı. 1995'te Milošević desteğini çekince Karadžić, ABD'nin aracılık yaptığı Dayton Anlaşması'nı istemeye istemeye imzaladı. Aynı yıl BM tarafından iki defa, "etnik temizlik" dahil olmak üzere savaş suçlarından mahkemeye verildi. 1996'da hem Sırp Cumhuriyeti devlet başkanlığından hem de Sırp Demokrat Partisi'nden istifa etti. Ardından kaçarak 2008'e kadar tutuklanmamayı başardı. Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Divanı'ndaki davası 2009'da başladı.

Karanlık Çağ Avrupa'da 5-8. yüzyıllar arasına verilen isim. Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından birçok Cermen kabilesi İtalya, Almanya, Fransa, İspanya ve Kuzey Afrika'dan geçerek önlerine çıkan kentlere saldırılar düzenledi ve yıkım getirdi. Roma, üç kez art arda yağmalandı. Bu süreçte birçok kabile kendi krallıklarını kurdu (örneğin Kuzey Afrika'da Vandallar; İspanya'da Vizigotlar; Kuzey İtalya'da Ostrogotlar ve Lombardlar; Fransa ve batı Almanya'da *Franklar; İngiltere'de *Anglosaksonlar). 451'de Vizigotlar, *Attila'nın Chalons'da mağlup edilmesinde Romalılara yardım etti. Bir Ostrogot olan Büyük *Theodoricus, İtalya'da Bizans İmparatorluğu'nun temsilcisi sıfatıyla hüküm sürdü. Theodoricus, İtalya'da Roma'nın idari sistemini devam ettirdi.
Karanlık Çağ, kültürel ve ekonomik anlamda bir gerileme dönemi olsa da geçmişte bu durum abartılmıştır. Aynı zamanda bu dönemde yeni Hıristiyan manastırları ortaya çıkmış ve âlimlik kurumu ayakta tutulmuştur. 7 ve 8. yüzyıllar görece istikrarlı geçti. 9. yüzyıl boyunca *Charlemagne (Şarlman) ve Büyük *Alfred'in saraylarında ilim faaliyetleri destek gördü.

Karatakos (veya Caractacus) (MS 1. yüzyıl) Britanyalı kabile şefi, Cunobelinos'un oğlu. MS 43'teki Roma işgaline karşı direnişte yer aldı. Yenilgiye uğrayınca Yorkshire'ye kaçtı ve MS 51'de Romalılara teslim edildi.

Karayip Devletleri Birliği 25 Karayip havzası ülkesinden oluşan bir birlik. Bölgesel bütünleşme, ekonomik işbirliği ve bölgedeki siyasi sorunlara ortak bir yaklaşım sağlama amaçlarıyla 1994'te kuruldu.

Karayipler Topluluğu ve Ortak Pazarı (CARICOM) 1973'te Karayipler'deki küçük bir sürü devletin arasında birliği geliştirmek için kurulmuş bir örgüt. Örgütün asıl amacı, Karayip Ortak Pazarı'yla 15 üyesi arasında ekonomik kaynaşmayı sağlamaktır. Bu anlamda Karayip Serbest Ticaret Birliği'nin (CARIFTA) yerini almıştır. Üye ülkeler ayrıca sağlık, eğitim ve tarımsal kalkınma gibi alanlarda üretilen projelerde de ortak çalışmaktadır. 1984'te düzenlenen zirve toplantısında tek bir pazar yaratılmasında uzlaşılsa da pek çok sorun çözümsüz kaldı. Daha sonra yapılan yıllık zirvelerde anlaşmazlıklar bir bir çözüldü ve 1995'te ülkeler bütün gümrükleri yıl sonuna kadar kaldırma kararı aldı. 2006'da merkezi Guyana'nın Georgetown kentinde olan CARICOM Tek Pazar ve Ekonomi (CSME) kuruldu. Fakat bunun içerisine CARICOM'un bütün üyeleri katılmadı.

Karayipler (halk) Güney Amerika kökenli bir halk. Aşağı Antiller adalarına yaklaşık MS 1000'den itibaren gelmeye başladılar. Buradaki erkeklerin çoğunu öldürüp kadınları esir alarak tarıma dayalı Aravak kültürünün yerini aldılar. Aravak erkeklerinin çoğu yamyam ayinlerinde yenildi. Karayipler, Columbus (Kolomb) tarafından keşfedilen ilk Amerikan yerlisi halktı.

Karelya Finlandiya-Rusya sınırında yer alan bir bölge. Ortaçağ'da bölgede bağımsız bir Fin devleti kuruldu. Karelya halk hikâyeleri, Fin destanı *Kalevala*'nın kaynağıydı. 16. yüzyılda Karelya, İsveç hâkimiyetine girdi. 1721'de Rusya tarafından ilhak edildi. 1917'de Finlandiya'nın bağımsızlığını ilân etmesinin ardından Karelya'nın bir kısmı Finlandiya'nın bölgesi oldu. Arkasından diğer kısmı da Sovyetler Birliği bünyesinde özerk bir cumhuriyet olarak ilân edildi. 1939-1940 Fin-Rus Savaşı'ndan sonra Fin Karelyası'nın daha da büyük bir bölümü Sovyetler Birliği'ne bırakıldı.

Karl, IV. (1316-78) Bohemya kralı (1346-78), Kutsal Roma imparatoru (1347-78). 1364'te Avusturya ve Macaristan üzerinde egemenlik hakkı kazandı. 1355'te Roma'da papa tarafından imparatorluk tacını aldı. Karl'ın hükümdarlığı döneminde çıkarılan Altın Boğa fermanı (1356), yedi *elektörün sorumluluklarını düzenleyerek imparatorluk anayasasını oluşturdu. Entelektüel bir kişiliğe sahip olan ve Alman dilinin gelişimine ilgi duyan Karl, 1348'de Prag Üniversitesi'ni kurdu.

Karl, V. (veya Şarlken) (1500-58) Kutsal Roma imparatoru (1519-56) ve (I. Carlos ismiyle) İspanya kralı (1516-56). I. *Felipe (Yakışıklı Felipe) ile İspanya hükümdarı Juana'nın oğlu, İmparator I. *Maximilian'ın torunu olan Karl, 1516'da İspanya tahtına oturdu. 1519'da Kutsal Roma imparatoru olunca iki tahtı birleştirdi. Böylesine büyük sorumlulukların altına girmesi ve bu birbirinden ayrı topraklardaki egemenliğinin farklı temeller üzerine kurulmuş olması nedeniyle hiçbir zaman içerideki veya dışarıdaki sorunlara tam olarak eğilemedi. Yine de çok önemli başarılar elde etti. İspanya'da hükümdarlığının başında bir ayaklanma atlattı ve ölümünden sonraki yüzyıllarda İspanyol ihtişamını mümkün kılan güçlü devletin temellerini attı. Öte yandan İtalya'da, İspanyol hâkimiyetine karşı çıkan papalığın direnişini kırdı. I. *François'le uzun süren savaşından nihai bir sonuç çıkmamasına karşın bu savaş Fransa'da güç kaybına yol açtı. Bu sayede Fransa'nın *Otuz Yıl Savaşları öncesinde İspanya'ya kafa tutması mümkün olamadı. Karl, *Osmanlı'nın Hıristiyan Avrupa'ya karşı saldırılarının şiddetini kesti ve Hollanda'daki egemenliğini zor koşullarda da olsa sürdürdü. En büyük başarısızlığı Almanya'daydı. Burada ne Protestanlığın yayılmasını kontrol altına alabildi ne de yerel prenslerin bağımsızlığını sınırlayabildi. Karl, Napoli'yi (1554), Hollanda'yı (1555) ve İspanya'yı (1556) oğlu II. *Felipe'ye; imparatorluk tacını (1556) da kardeşi Ferdinand'a devrederek İspanya'da bir manastıra çekildi.

Karl, XII. (veya Demirbaş Şarl) (1682-1718) İsveç kralı (1697-1718). Tahta çıkmasından üç yıl sonra, İsveç'i çevreleyen Danimarka, Polonya-Saksonya ve Rusya kuvvetlerine karşı Büyük Kuzey Savaşı'na girişti. Başlarda bir dizi zafer kazansa da 1709'da Rusya içlerine düzenlediği sefer ordusunun Poltava'da yok edilmesine yol açtı. Bu yenilginin sonucunda Karl 1715'e kadar esir kaldı. Döndükten sonra askeri kariyerine kaldığı yerden devam etti; ama Norveç'te bir kale kuşatmasında öldürüldü.

Karl, XIV. (doğum ismi Jean Baptiste Jules Bernadotte) (1763-1844) İsveç ve Norveç kralı (1818-44). Fransız Devrimi'ne aktif bir şekilde katıldı ve I. *Napoleon'un İtalya Seferi'nde üstün başarıyla görev yaptı. Bir ara Napoleon'a rakip çıksa da 1804'te imparatorluk ilân ettiğinde ona destek oldu. Austerlitz ve Wagram'da savaştı ve Hannover valisi oldu. Daha sonra 1810'da İsveç Riksdagı (Parlamentosu) tarafından vârisi olmayan, bunamış haldeki XIII. Karl'ın ardından tahta çıkmak üzere teklif aldı. Bu teklifi kabul ederek Lüteriyen Kilisesi'nin bir mensubu oldu. Veliaht prens olarak İsveç'in Britanya ve Rusya'yla ittifak kurmasını sağladı. 1813'te Leipzig'deki muharebede Napoleon'un mağlup edilmesinde önemli

bir rol oynadı. Danimarka'yı işgal ederek Kiel Antlaşması'nda (1814) *Norveç'in İsveç'e katılmasını Danimarkalılara kabul ettirdi. 1818'de XIII. Karl'ın yerine tahta çıktı. Özgür basın ve daha liberal bir devlet fikrine karşı çıkmasına ve baskıcı yönetim şekline karşın hükümdarlığı boyunca halk desteğini arkasına aldı. Bugün İsveç'i yöneten hanedanın kurucusudur.

Karl, Heinrich Friedrich, Baron vom und zum Stein (1757-1831) Prusyalı devlet adamı ve reformcu. Çeşitli diplomatik ve idari görevlerde bulunduktan sonra 1804'te ticaret bakanı oldu. 1807'de bakanların yetkilerini genişletme girişiminde bulunduğu gerekçesiyle III. *Friedrich Wilhelm tarafından görevden alındı. Ancak Prusya'nın *Jena'da aldığı yenilginin ardından Karl, çağdaş reformlar uygulamak üzere geri çağrıldı. Kralı; serfliği kaldırmaya, soyluların mülkündeki toprakların soylu olmayanlara satışı konusundaki kısıtlamaları sona erdirmeye ve soylu oğullarının Prusya subaylığı üzerindeki tekelini kırmaya ikna etti. Kraldan Fransızlara karşı bir milli ayaklanmaya onay vermesini ve "özgür anayasanın" verdiği yetkiyle vatanseverliği harekete geçirmesini istedi. Fakat bunun üzerine harekete geçen Napoleon, 1808'de Prusya kralını bir kez daha Karl'ı görevden almaya razı etti. Karl'ın birleşik Almanya savunusu *Viyana Kongresi'nde yok sayıldı. Daha sonra Karl, Rusya hükümdarı I. *Aleksandr'ın başdanışmanı (1812-15) oldu.

Karlist Don Carlos (1788-1855) ve vârislerinin İspanya tahtı üzerindeki hak iddiasını destekleyen muhafazakârlara verilen isim. Dini tutuculuğu ve kralların ilahi hakka sahip oldukları düşüncesi, Don Carlos'u söz konusu gelenekçi kesimin doğal önderi yaptı. Neredeyse bir yüzyıllık sonuçsuz kalan taht iddiasından sonra Karlistler, 1931'de cumhuriyetin kuruluşundan itibaren güçlü bir halk hareketi olarak sahneye çıktı. İspanya İçsavaşı'nda milliyetçilerin yanında yer aldılar. Daha sonra uzun yıllar Franco'nun Bourbon hanedanını yeniden tesis etme çabalarını engellediler. 1969'da Franco, Karlistlerin itirazlarını hiçe sayarak XIII. Afonso'nun torunu Juan Carlos'u vârisi ilân etmiştir.

Karmelit Kermil Dağı Meryem Ana Tarikatı'na mensup keşiş veya rahibelere verilen isim. Karmelitler, Kudüslü Aziz Albert'in katı manastır "kurallarına" uymaktadırlar. Ortaya ilk çıkışları yaklaşık 1154'te *Filistin'de olsa da burası Müslümanlar tarafından fethedilince Batı Avrupa'ya geldiler. Tarikatları Papa III. Honorius tarafından 1226'da kabul edildi. 1452'de Karmelit Kızkardeşliği kuruldu. 1594'te tarikatın içinden yeni kurallar benimseyen başka bir grup çıktı: Yalınayak[195] Karmelitler. Bu grup, örgütlenme ve amaçlar açısından özünde Karmelit tarikatıyla benzerlikler taşır.

Karnak Antik Teb'in dini merkezi. Nil Nehri'nin doğu kıyısında yer alan Karnak, Amun'un büyük tapınağının inşa edildiği yerdir. Yaklaşık 2000 yıllık bir emeğin ürünü olan bu yapılar bütünü arasında her biri 24 metre civarında yüksekliğe sahip 134 sütundan oluşan Hipostil Salonu da bulunmaktadır. Salon'un inşaatı, I. Ramses tarafından başlatıldı ve I. Seti ile II. *Ramses tarafından tamamlandı. İki yanında Sfenks heykellerinin dizildiği bir yol, Karnak'ı yakınlardaki Luksor kentine bağlamaktadır.

Karolenj İmparatorluğu Hanedana ismini veren *Charlemagne'ın (Şarlman) (MS 768-814) ailesi tarafından yönetilen Batı Avrupa'daki topraklar bütünü. Charlemagne'ın ataları olan Frank aristokratlar, *Merovenj krallarının üstünlüğüne karşı savaştı. Son Merovenj kralı, Charlemagne'nin babası III. *Pepin tarafından 751'de tahttan indirildi. Charlemagne'nin hükümdarlığında İm-

195 Yalınayaklar, çıplak ayakla veya sandaletle gezen katı kuralları olan bir Katolik tarikatına mensup rahiplere verilen isim.

paratorluk toprakları bugünkü Fransa, İspanya'nın bazı bölümleri, Elbe Nehri'ne kadar Almanya ve İtalya'nın çoğunu kapsıyordu. 800'de Charlemagne, Papa III. Leo tarafından Batı İmparatoru ilân edilerek taç giydi. İmparator, sarayını bir ilim merkezi ("Karolenj Rönesansı") yaptı. 843'te *Verdun Antlaşması'yla İmparatorluk'un bölünmesinden sonra Karolenjler arasındaki iç kavgalar, *Viking akınları ve rakip hanedanların hırsları devleti önüne geçilemez sıkıntılara soktu. Buna rağmen Karolenjler, 911'e kadar Almanya'ya, 987'ye kadar da Fransa'ya hükmetti. Hanedanın arkasında bıraktığı prestij, Ortaçağ'ın daha sonra gelen kralları tarafından taklit edilmeye çalışıldı.

Károlyi, Mihály, Kont (1875-1955) Macar devlet adamı. Bir liberal olan Károlyi, *Avusturya-Macaristan için görece daha az Alman yanlısı bir politika benimsiyordu. Devletin bünyesindeki bütün milletlerin eşit haklara sahip olması gerektiğini savunuyordu. Kasım 1918'de imparatorluk çökene kadar bunun başarılması mümkün olmadı. Bu tarihte Macaristan, kendisini bir cumhuriyet ilân ederek Károlyi'yi devlet başkanı olarak belirledi. Mart 1920'de Károlyi, Macaristan'ın Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'ya toprak vermek zorunda olduğunu öğrenince istifa etti. Yönetimi Béla *Kun'un komünist rejimi devraldı.

Karşı Reformasyon 16. yüzyılın ortaları ile 17. yüzyılın ortaları arasında gerçekleşen *Katolik Kilisesi'nin yeniden ayağa kalkışına verilen isim. Bu uyanışın köklerinde, Protestan *Reformasyon'dan bağımsız reform hareketleri yatmaktaydı. Ancak zaman içerisinde daha çok Protestan Reformasyon'a "karşı" çıkma çabası olarak görüldü ve ismini de buradan aldı. Karşı Reformasyon'da üç temel dini konu vardı. Birincisi, papalık makamı düzenlenerek arka arkaya hemen önceki seleflerine kıyasla daha ruhani bakış açılarına sahip papaların göreve gelmesi sağlandı. Ayrıca bu papalar, kilisenin merkezi idaresinde de bir dizi reform gerçekleştirdi. İkincisi, başta Oratoryanlar ve 1540'ta İsa Tarikatı (Cizvitler) olmak üzere yeni dini tarikatların kurulması; Fransiskenlere yönelik Kapuçin reformlarında olduğu gibi eski tarikatların yeniden düzenlenmesiydi. Üçüncüsü, *Trento Konsili'nde (1545-63) ele alınan noktalardı. Bu konsilde Protestanlarla ihtilafa düşülen noktalarda Katolik öğretisi açıkça belirlendi ve Katolik Kilisesi'nde ahlak ve disipline dayalı önemli reformlar yürürlüğe girdi. Bahsedilen reformlar arasında, papaz okulu adı verilen ilahiyat kurumları aracılığıyla din adamlarına daha iyi bir eğitim sunma planı da vardı. Bütün bunlar halk düzeyinde Katolik maneviyatının güçlenmesine yol açmanın yanında Protestan karşıtı zihniyeti de besledi. Karşı Reformasyon hareketi, başta İspanya hükümdarı II. *Felipe olmak üzere Katolik hükümdarlarla bağlantıları üzerinden siyasi nitelik kazandı. Felipe, Katolikliği zor kullanarak yeniden tesis etmek istiyordu. Bir tarafın diğerine kesin üstünlük kuramadığı gerçeği *Vestfalya Antlaşması'yla doğrulandı ve Katolikler ile Protestanlar arasındaki Otuz Yıl Savaşı sona erdi. Böylece bir anlamda Karşı Reformasyon dönemi de kapandı.

Kartaca Afrika'nın kuzey kıyılarında günümüz Tunus topraklarında yer alan bir antik kentin harabeleri. Tunus kentinin batısında yer alan Kartaca'yı MÖ 814'te Tir kentinden (günümüzde Lübnan) Fenikelilerin kurduğu söylenir. Kuzey Afrika, İspanya ve Sicilya'ya yakınlığıyla Akdeniz'in başlıca merkezlerinden biri olmuştur. Bu sebeple Kartaca, MÖ 3. yüzyıla kadar Yunanistan, Pön Savaşları'nda da Roma'yla çatışmalara girdi. MÖ 146'da Roma, kenti yerle bir etti. Bir Roma kenti olarak yeniden kuruldu ve refaha kavuştu. Hıristiyanlığın merkezlerinden biri oldu. 439'da *Genserik, burayı başkenti yaptı. 533-534'te *Belisarius tarafından ele geçirildi ve 697'de Araplar tarafından yok edilene kadar Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldı.

Karun *Bkz.* KROİSOS.

Kasavubu, Joseph (1910-69) Kongolu devlet adamı, Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı (1960-65). Kongo'yu Belçikalılardan kurtarmak üzere gizli faaliyet yürüten milliyetçi cemiyetlere üye oldu. 1955'te Bakongo kabilesinin kültürel bir birliği olan Abako'nun (Alliance des Bakongo[196]) başkanlığını üstlenerek örgütü güçlü bir siyasi yapıya dönüştürdü. 1960'taki bağımsızlık üzerine devlet başkanı oldu. Başında olduğu Abako Partisi, *Lumumba'nın partisiyle koalisyon kurdu. Daha sonra Lumumba'yı başbakanlıktan indirdi. 1965'te kendisi de *Mobutu'nun kansız askeri darbesi sonucunda devlet başkanlığı görevinden alındı.

Kasrülkebir Fas'ın kuzeyinde yer alan bir şehir. Vadisseyl Muharebesi'yle (1578) bilinir. Şehir, 15. yüzyıldan itibaren Portekiz limanlarından saldırılara maruz kaldı. Ayrıca mücahitlerin de ileri karakoluydu. 1578'de Portekiz hükümdarı I. Sebastian buraya 20 bin askerle saldırdı. Faslılar ise 50 bin asker çıkararak karşı tarafı kesin yenilgiye uğrattı. Sebastian'ın kendisi de 8 bin askeriyle beraber bu muharebede hayatını kaybetti. Sonuçta Portekiz, 1580'de İspanya'nın eline geçti.

Kassitler *Bkz.* BABİL.

katakomb Özellikle erken dönem Hıristiyan Roma'da görülen yeraltı mezar dehlizlerine verilen isim. Katakomb ismi, bu yeraltı mezarlarının en bilinen örneğinden gelmektedir: Çukurdaki (*ad Catacumbas*) Aziz Sebastian. Antik Roma kentinin sınırları dışında bunun gibi yumuşak kayalar oyularak açılmış 40 adet yeraltı tüneli bulunur. Kutsal şehitler, ölüm yıldönümlerinde bu mezarlarda anılır. Barbarlar tarafından yağmalanan ve yıkılmaya terk edilen katakomblar, 16. yüzyıldaki tesadüf eseri yeniden keşfedilmelerine kadar unutulmuştur. Ortak özelliklere sahip yapılara Salzburg ile Malta kadar birbirinden ayrı yerlerde dahi rastlanmıştır.

Katalon Çayırı (veya Katalon Ovası) MS 451'de gerçekleşen önemli bir muharebenin yapıldığı yer. Söylenene göre Fransa'nın Châlons-sur-Marne kentine yakın olan bu ova, kimilerine göre de Troyes kenti yakınlarındadır. Romalı general Aetius komutasındaki Roma, Got ve Burgonya ortak kuvvetleri, *Attila'yı mağlup ederek Galya'dan çekilmesini sağladı. Attila, ertesi yıl İtalya'dan çıkarıldı.

Katar

Başkent:	Doha
Yüz ölçümü:	11.586 km²
Nüfus:	2.042.444 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Katar riyali = 100 dirhem
Dini yapısı:	%77,5 Müslüman; %8,5 Hıristiyan
Etnik yapısı:	%40,0 Arap; %18,0 Hint; %18,0 Pakistanlı; %10,0 İranlı
Diller:	Arapça (resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Arabistan'da bir ülke. Karadan Suudi Arabistan ve denizden batısında *Bahreyn'le sınırı vardır.

Fiziki Katar, Basra Körfezi'nin güneybatısında bir çöl yarımadası

196 Bakongo İttifakı. (ÇN)

üzerinde bulunan sıcak ve kurak bir ülkedir.

Ekonomi Katar'da ekonomi ve ihracatın temelinde hem karada hem de denizde bulunan ham petrol vardır. Petrol ve doğalgaz, GSYİH'nin yarıya yakınını ve ihracat gelirlerinin altıda beşini oluşturmaktadır. Sanayi kolları arasında petrol rafinerileri, doğalgaz sıvılaştırma, amonyak, gübre, petrokimyasallar, çimento ve çelik bulunur. Petrol zenginliği sayesinde ülke, dünyadaki en yüksek kişi başına düşen gelire sahiptir.

Tarih Tarihsel olarak Bahreyn'le bağlantılı olan Katar, 19. yüzyılın büyük kısmında Bahreyn'e tabiydi. Ülke, 1872'de Osmanlı hâkimiyetine geçti. Fakat 1913'te Osmanlılar, Katar üzerindeki haklarından vazgeçti. 1916'da Britanya'yla yapılan anlaşma sonucunda Katar'da *de facto* bir Britanya protektorası kuruldu. 1939'da keşfedilen petrol, 1949'dan itibaren çıkarılmaya başlandı. 1968'de Britanya'yla yapılan anlaşma sona erdi. 1971'de Katar tam bağımsız olunca Emir Şeyh Halife bin Hamad Thani, ülkeyi bir anayasa çerçevesinde başbakan sıfatıyla yönetmeye başladı. Katar, *Körfez Savaşı'nda BM güçlerine üs sağladı. Bu tarihten sonra ülkenin İran'la bağları kuvvetlendi. 1995'te emir, oğlu Şeyh Hamad bin Halife Thani tarafından düzenlenen kansız bir darbeyle devrildi. Ardından Şeyh Hamad, ülkede bir liberal reform programı başlattı. Söz konusu reformlar, Bahreyn ve Suudi Arabistan'la gerilimi tırmandırdı ve 1996'da bir darbe girişimine yol açtı. 2005'te ilân edilen yeni bir anayasayla, daha önce üyelerini emirin atadığı Danışma Kurulu'nda seçilmiş bir çoğunluk oluşturuldu. 2011'de Katar, Libya'da Devlet Başkanı *Kaddafi'ye karşı çıkan isyana destek verdi. 2013'te Şeyh Hamad, oğlu Tamim bin Hamad Thani namına tahttan çekildi.

Katarcı (Yunanca "saf" anlamına gelen "kafaros" kelimesinden) Her şeyden arınmış bir hayata erişme amacı güden bir Ortaçağ tarikatının üyelerine verilen isim. Katarcılar, "ikici" bir sapkın düşünceye inanıyorlardı. Temel inançları şu şekildedir: Bütünüyle iyi olan Tanrı eğer dünyayı tek başına yaratmış olsaydı içinde kötünün var olamayacağı şekilde yaratırdı; dolayısıyla şeytani bir güç yaratılış sürecinde rol oynamış olmalıdır. Katarcılar, maddi dünya ve içindeki her şeyin geri dönüşü olmayan bir şekilde kötü olduğunu iddia eder. Bu sapkınlık Bulgaristan'da baş gösterdi ve 1140'larda da Batı Avrupa'ya sıçradı. Güney Fransa'da bu Hıristiyan kafir tarikatın mensuplarına *Albigensiyanlar denmiştir.

Katerina, I. (veya I. Ekaterina) (yak. 1684-1727) Rusya imparatoriçesi (1725-27). Litvanyalı bir besleme olan Katerina, I. *Pyotr'un (Büyük Petro) önce cariyesi, daha sonra da ikinci karısı oldu. Petro'nun ölümü üzerine, kocasının gözdesi Menşikov'un ve muhafız alayının da desteğiyle hükümdar ilân edildi. Menşikov, fiilen devletin başına geçti ve yeni kurulan danışma meclisi aracılığıyla ülkeyi yönetti. Fakat Katerina ölünce Menşikov da iktidarını kaybetti. Katerina'nın ardından kızı *Elizabeta Petrovna imparatoriçe (1741-62) oldu.

Katerina, II. (veya Büyük Katerina, II. Ekaterina) (1729-96) Rusya imparatoriçesi (1762-96). Bir Alman prensesi olan Katerina, kocası III. Pyotr'u (1728-62) tahttan indiren bir komplo üzerine imparatoriçe yapıldı. Toplumsal ve siyasi reform girişimleri, aristokratların yerleşmiş çıkarları yüzünden engellendi ve hükümdarlığı giderek muhafazakâr bir nitelik kazandı. Katerina'nın döneminde Rusya, Avrupa meselelerinde önemli bir rol oynadı. Polonya'nın üçe bölündüğü sürece etkin katılan İmparatorluk Prusya ve Avusturya'yla da yakın ilişkiler kurdu. Öte yandan güney ve doğuya doğru Türklere ve Tatarlara karşı topraklar kazanıldı.

Katın Katliamı SSCB'nin batısında Katın Ormanı'nda gerçekleşen bir katliam. 1943'te Alman ordusu, 4500 civarı Polonyalı subayın yattığı bir toplu mezar buldu-

ğunu iddia etti. Bu subaylar, 1940'ta Sovyet esiriyken ortadan kaybolan ve meçhule karışan 15 bin Polonyalının bir bölümüydü. Her kurbanın kafatasının ortasında bir kurşun vardı. Sovyetler Birliği, Nisan 1990'a kadar katliamla ilişkisini reddetti. Bu tarihte, subayların yakın Nazi-Sovyet işbirliğinin ilk günlerinde Stalin'in emriyle öldürülmüş olduğu onaylandı.

Kato Komei (veya Kato Takaaki) (1860-1926) Japon devlet adamı, Britanya büyükelçisi (1909), dışişleri bakanı (1914-15). Çin'e sunulan *Yirmi Bir Talep metninden sonra dışişleri bakanlığından istifa etmek durumunda kaldı. Muhafazakâr Kenseikai'yi yeniden örgütleyerek başına geçti. Başbakanlık döneminde (1924-25) ılımlı bir dış politika izlerken erkeklere genel oy hakkı tanıdı, harcamaları kıstı ve orduyu küçülttü. Ayrıca, erkeklere genel oy hakkının istikrarı bozacak olası etkilerini dengelemek adına katı bir Barışı Koruma Yasası çıkardı. Başında olduğu bakanlar kuruluna "Mitsubişi Hükümeti" ismi verilmişti. Zira hem Kato Komei hem de Dışişleri Bakanı Şidehara Kijuro, Mitsubişi **zaibatsu* ile evlilik bağlarına sahipti.

Katolik Birliği *Bkz.* KUTSAL BİRLİK.

Katolik Kilisesi Papayı önderi olarak kabul eden Hıristiyan Kilisesi. Bu ayrım özellikle *Reformasyon'dan itibaren ortaya çıktı. Katolik Kilisesi, ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş bir piskoposlar ve papazlar hiyerarşisine sahiptir. İnanışa göre papalar, İsa Mesih'in yetkilendirdiği Aziz Petrus'un halefleri olarak görülür. Öğretide Katolik Kilisesi'nin ayırt edici tarafı, geleneklere sıkı sıkıya bağlı olmasıdır. Ayrıca Kilise'nin söylediği her şeyin öğretinin parçası olduğu kabul edilir ve yanılmazlığına inanılır. Kilise'nin fikirlerinin tipik tanımı, Reformasyon'a karşı düzenlenen Trento Konsili'nde (1543-63) yapıldı. Bu dönemde Katolik Kilisesi, Protestanlık tehdidine *Karşı Reformasyon olarak bilinen hareketle yanıt verdi. Karşı Reformasyon sonucunda çeşitli reformlar hayata geçirildi ve Kilise disiplini aşırı sıkılaştırıldı (*bkz.* ENGİZİSYON). Aydınlanma döneminde Kilise, giderek kendisini saldırı altındaki eski doğruların savunucusu olarak görmeye başladı. Bu düşünce, 1870'te papalığın öğreti konularında yanılmazlığının ilân edilmesiyle en uç noktasına ulaştı. 20. yüzyılın ortalarında Kilise, İkinci Vatikan Konsili'nin (1963-65) aldığı kararlar doğrultusunda dış dünyaya daha açık hale geldi. Buna karşın II. *Ioannes Paulus (1978-2005) ve XVI. *Benedictus'un (2005-13) papalık dönemlerinde doğum kontrolü, kürtaj, boşanma, eşcinsellik ve papazların bekâreti gibi tartışmalı konulara ilişkin Kilise'nin öğretilerinde değişiklik yapılmasına karşı çıkıldı. Başta doğum kontrolü olmak üzere bütün bu konularda Kilise, liberal-laik fikirlerle cepheden zıt konumunu sürdürdü.

Tarihsel açıdan önemli Katolik tarikatlarından biri Cizvitler, yani İsa Tarikatı'dır. 1534'te Paris'te Ignatius *Loyola, Aziz Francisco Javier ve diğer başka papazlar tarafından kurulan Tarikat, Karşı Reformasyon'un başını çekti. Fakat Tarikat, aslında bir misyonerlik tarikatı olarak düşünülmüştü. Cizvitlerin misyoner, öğretmen, bilgin ve ruhani idareciler olarak başarıları (ve yarattıkları korku), Katolik davasında etkili bir yere sahip olan disiplin idealine ne kadar yakın olduklarını göstermektedir.

Kayda değer bir diğer Katolik örgütlenmesi Opus Dei'dir (Latince "Tanrı'nın eseri" anlamında). Opus Dei, 1928'de İspanyol papaz Josemaria Escrivá de Balaguer (1902-75) tarafından kuruldu. Dünya çapında 90 bin mensubu olan Opus Dei hem papazları hem de sıradan insanları kabul etmektedir. Sıradan insanların, örgüte katıldıklarında toplumsal konumlarını ve mesleklerini devam ettirmeleri teşvik edilir. Örgüt, özellikle General Franco döneminde İspanya'da (1939-75) etkin oldu ve devlet işlerinde, tartışmalı da olsa, önemli bir etkiye sahipti. Örgütte kadınlar için ayrı bir yapılanma olup cinsiyet ayrımcılığı önemli bir ilkedir. Opus Dei, Katolikliğin katı ve muhafazakâr

yanlarını öne çıkarır. Mensupları, kısa bir süre kendini kırbaçlama biçiminde yaptıkları günlük "çile" seansları gibi birçok farklı nefis köreltici ve ruhani ibadette bulunur. Ayrıca bekâret de teşvik edilmektedir. Gizliliği ve otoriterliği eleştirilmesine karşın Opus Dei, 1992'de de Balaguer'i kutsayan Papa II. Ioannes Paulus tarafından desteklenmiştir.

Katolik Komplosu (İngilizcesi Popish Plot) (1678) Katoliklerin İngiltere Kralı II. Charles'i öldürerek yerine Katolik kardeşi York Dükü James'i tahta çıkarmaya yönelik sözde komplosu. Komplo iddiası, Anglikan bir papaz olan Titus Oates tarafından ortaya atıldı. Oates, yakında Protestanlara karşı bir katliam yapılacağını ve Londra'nın yakılacağını öne sürmüştü. Anthony Ashley *Cooper'in (Shaftesbury kontu) Oates'i kullanarak James'i tahttan uzaklaştırma arzusu, komplonun doğruluğuna güveni artırdı. Bunun üzerine ülke çapında yaşanan panik sırasında 80'in üzerinde insan haksız yere mahkûm edildi ve Oates'in itibarı dibe vurdu. Oates, iftira suçundan ceza almasına karşın ilerleyen yıllarda III. *William tarafından maaşa bağlandı.

Katolik özgürlüğü Britanyalı ve İrlandalı Katoliklere siyasi özgürlüklerin ve vatandaşlık haklarının tanınması olayına verilen isim. 17. yüzyılın sonlarından itibaren Britanya'da kısmen dini hoşgörü sağlanmıştı. Ancak *Sınav Yasaları, devlet memuriyetini yalnızca Anglikan kilise mensuplarıyla sınırladı ve diğer kilise üyelerine başka bazı mahrumiyetler getirdi. 1745'e kadar *Jakobit tehlike, Katoliklere yönelik ayrımcılığın bahanesini oluşturuyor gibiydi. 1780'de Katolik özgürlüğü korkuları, *Gordon ayaklanmalarına yol açtı. 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde birçok reformcu, tam dini özgürlük propagandası yapıyordu. Çoğunluğun Katolik olduğu İrlanda'da 1778'den başlayarak tavizler verilmiş, bu süreç 1793 Muafiyet Yasasıyla zirveye ulaşmıştı. İrlanda Parlamentosu'nda geçen söz konusu yasayla, milletvekili veya devlet memuru olma hakkı tanınmasa da dini gerekleri yerine getirme ve seçimlerde oy kullanma özgürlüğü verildi. 1798'de artık William *Pitt, tam Katolik özgürlüğüne ikna olmuş durumdaydı. İrlanda Parlamentosu, bazı vaatler karşılığında 1800'de *Birlik Yasasını kabul etti. Protestan toprak sahipleriyle birlikte III. George da özgürlüklere direninince Pitt istifa etti. Daha sonra Katolik özgürlüğü davasını Daniel *O'Connell üstlendi ve 1823'te barışçıl mücadele hedefleyen Katolik Derneği'ni kurdu. 1828'de O'Connell, County Clare'den milletvekili seçilmesine karşın Katolik olduğu için Parlamento'ya giremedi. Başbakan Wellington Dükü Arthur *Wellesley, bir içsavaş çıkmasını önlemek için istemeye istemeye bir Muafiyet Yasa Tasarısı hazırladı. 1829'da yasalaşan bu metinle vatandaşlık haklarına dair pek çok sınırlama kaldırıldı; yalnızca Britanya hükümdarının Katolik olamayacağı kuralı (hükümdarın bir Katolik ile evlenmesine getirilen yasak 2013'te kalktı) bugüne kadar ulaşmıştır.

Katoliklik *Bkz.* KATOLİK KİLİSESİ.

Katrina Kasırgası (2005) New Orleans'ta ciddi su baskınlarına yol açan bir kasırga. Meksika Körfezi'nde görülen en güçlü ve geniş çaplı kasırgalardan biri olan Katrina, ABD'nin körfez kıyılarına büyük hasar verdi. Buna karşın en ciddi etkisi 29 Ağustos 2005'te yüzde 80'i deniz seviyesinin altında olan New Orleans'ı koruyan setleri aşması oldu. Bunun sonucunda ortaya çıkan taşkınlar, en kötü tahminleri bile geride bıraktı. New Orleans'ta hayat durdu, şehir tamamıyla boşaltılmak zorunda kalındı. Ortaya bütün dünyada yayımlanan kaotik felaket sahneleri çıktı. 1600'ün üzerinde insan hayatını kaybetti. Fiziksel ve ekonomik zararın toplam bedeli 100 milyar doları aştı. Başkan George W. *Bush yönetimi, yavaş hareket etmekle ve beceriksizlikle suçlandı.

Kaunda, Kenneth David (1924-) Zambiyalı devlet adamı. Önceden bir okul müdürü olan Kaunda, 1949'da *Afrika Ulusal Kongresi'ne (ANC) katıldı. 1959'da

Kongre'nin başkanlığına gelerek *Orta Afrika Federasyonu'na muhalefete önderlik etti. Bir "pozitif ve pasif eylem" kampanyası yürüttü. Bundan dolayı Britanya tarafından hapse atıldı ve hareket yasaklandı. 1960'ta salıverildikten sonra yeni kurulan Birleşik Ulusal Bağımsızlık Partisi'nin (UNIP) başkanlığına seçildi. 1964'te Zambiya'ya bağımsızlık tanınınca UNIP, ülkenin birinci partisi oldu. Kaunda da yeni kurulan cumhuriyetin ilk devlet başkanı olarak göreve başladı. Devlet başkanlığı döneminde eğitim imkânları genişletildi ve hükümet Zambiya'yı bakıra bağımlılıktan kurtarmak için ekonomiyi çeşitlendirmeye çabaladı. Etnik farklılıklar, Rodezyalı-Angolalı çatışmaları ve bakır fiyatlarının dibe vurması, toplumda huzursuzluk ve siyasi şiddeti doğurdu. Bunun sonucunda Kaunda, 1973'te tek parti devletini tesis etti. Ardından *Angola'da yaşanan içsavaşla birlikte olağanüstü yetkiler üstlendi. Buna karşın 1978, 1983 ve 1988'de tekrar devlet başkanı seçilmeyi başardı. 1990'da muhalefet partilerini yasal hale getirdi. Kasım 1991'de düzenlenen ilk çok partili devlet başkanlığı seçimlerinde sendika önderi Frederick Chiluba tarafından mağlup edildi. Ocak 1992'de UNIP liderliğinden istifa etti. 1995'te siyasete geri dönüş yaptı; ancak 1996 devlet başkanlığı seçimlerine girmesi engellendi. 2000'de son kez UNIP başkanlığını bıraktı. 1997'nin sonlarında tutuklanarak darbe kışkırtmakla itham edilmesine rağmen 1998'de suçlamalar düşürüldü. 1999'da Zambiya vatandaşlığından çıkarıldı ve 2000'de vatandaşlığı iade edildi. Kaunda, *Milletler Topluluğu'nun azılı bir savunucusuydu. *Apartheid* politikası nedeniyle Güney Afrika'ya yaptırımlar talep etme konusunda kararlı bir duruş sergiledi.

Kaunitz, Wenzel Anton, Kont von (1711-94) Avusturyalı diplomat ve devlet adamı. Şansölye (1753-92) olarak İmparatoriçe *Maria Theresia ve İmparator II. Joseph döneminde dış politikayı yönetti. Avusturya'nın en tehlikeli düşmanının Prusya olduğunu düşünüyordu. En önemli diplomatik başarısı, uzun süredir devam eden Avrupa ittifaklarını tersine çevirmek (1756-57) oldu. Ancak Britanya, Fransa'ya düşmanlığını sürdürdü ve Avusturya, Rusya'yla müttefik kaldı. Öte yandan Britanya, Hannover'i korumak üzere eski düşmanı Prusya'yla ittifak kurunca Kaunitz de Fransa'yla ittifak müzakerelerine girdi. Böylece Prusya, kıta Avrupası'nda yalnız bırakıldı. II. *Friedrich'in (Büyük Friedrich) amaçlarına ulaşması tam anlamıyla engellenememiş olsa da Kaunitz, Paris Antlaşması'nda (1763) birincil müzakereciler arasındaydı.

Kavalalı Mehmed Ali Paşa *Bkz.* MEHMED ALİ PAŞA.

Kavalye Parlamentosu (veya Restorasyon Dönemi Uzun Parlamento) (1661-79) II. Charles hükümdarlığında kraliyet fermanıyla seçilen ilk parlamento. Ağırlıklı kralcı ve Anglikan ögelerden oluşan Kavalye Parlamentosu'nun 100 üyesi I. Charles dönemi Uzun Parlamento'dan gelmekteydi. 18 yılın yalnızca 60 ayında toplansa da Parlamento'nun görev süresinin uzun olması sayesinde Avamlar, devlet işlerinde büyük roller üstlenebildi. İlk yıllarında Katoliklere ve Protestan muhaliflere karşı çok sert yasalarla göze çarptı. Milletvekilleri değiştikçe Parlamento, giderek kraliyet politikalarına daha eleştirel yaklaştı.

Kavalyeler (Fransızca "şövalye" anlamına gelen *chevalier* kelimesinden) *İngiliz İçsavaşı öncesi, sırası ve sonrasında kralcı tarafa verilen isim. 1641'den itibaren karşıtları tarafından hakaret olarak kullanıldı. Daha sonraları püriten *Yuvarlakkafa (Roundhead) grubunun zıttı olarak romantik bir anlam kazandı. Kavalyeler, bünyesinde bütün toplumsal sınıfları barındırsa da kırsal kesim eşrafının ve toprak sahiplerinin kontrolündeydi. Krala ve Anglikan Kilisesi'ne bağlılık üzerinden kendini tanımlıyorlardı. Restorasyon dönemi, kralcıları yeniden iktidara getirdi ve 1661-79 arasındaki parlamento, *Kavalye Parlamentosu olarak anıldı.

Kazablanka Konferansı (14-24 Ocak 1943) Fas'ta *Churchill ile F. D. *Roosevelt arasında gerçekleştirilen, II. Dünya Savaşı'nın devamındaki Müttefik stratejilerinin belirlendiği bir toplantı. Almanya'ya bombardımanın artırılması, Sicilya'nın işgali, Almanya'nın çöküşünden sonra Britanya kuvvetlerinin Uzakdoğu'ya aktarılması gibi planlar yapıldı.

Kazak (Türkçe "maceracı" veya "gerilla" anlamında) Güney Rusya'da yaşayan bir halk. *Polonya ve Moskof'taki dini zulümden kaçan göçmenler ile feodal sistemin vergi ve yükümlülüklerinden kaçan köylülerin soyundan gelmektedirler. Don ve Dinyeper Nehirleri çevresine esas olarak özerk kavimler şeklinde yerleşen Kazaklar, Ukrayna tarihinde önemli bir rol oynadı. Sınır boylarında yaşamaları sayesinde askeri becerilerini ve at binme yeteneklerini geliştirmişlerdir. Kazak halkında 16-60 yaş arasındaki bütün erkekler silah altındaydı. Demokratik bir yapıları vardı; önderlerini, yani atamanlarını doğrudan kendileri seçiyorlardı. Rusya'yla ilişkileri askeri hizmet ve ittifak çerçevesinde oldu. Kazaklar, özelliklere Türklere karşı beraber savaşmalarına karşın Ruslara Stenka Razin (1667-69), Iran Mazeppa (1709) ve Emelyan Pugaçyov (1773-74) önderliğinde isyan da etti. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Ukrayna Kazakları yeniden uyandı.

Kazakistan

Başkent:	Astana
Yüz ölçümü:	2.724.900 km²
Nüfus:	17.736.896 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 tenge = 100 tiyn
Dini yapısı:	%70,2 Müslüman; %23,9 Ortodoks; %2,3 diğer Hıristiyan
Etnik yapısı:	%63,1 Kazak; %23,7 Rus; %2,8 Özbek
Diller:	Kazakça, Rusça (ikisi de resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi

Hazar Denizi'nden Sincan'a (Xinjiang) kadar 3200 kilometreye yayılan bir Batı Asya ülkesi. Doğuda Çin; güneyde Kırgızistan ve Özbekistan; batıda Hazar Denizi ve Türkmenistan; kuzeyde Rusya'ya sınırı vardır.

Fiziki Kuzeyde verimli bir bozkır kuşağı bulunur. Buradaki zengin siyah toprak (*çernozem*) tarım faaliyetine uygundur. Ancak güneye doğru toprak çoraklaşır ve yerini Karakum Çölü'ne bırakır. Doğuda Hazar Denizi kıyısında petrol ve doğalgaz bulunmuştur. Daha da doğuya, Aral Denizi yönüne gidildiğinde bir kil-çöl platosuna rastlanır. Doğusu ve güneydoğusunda ise kum çölü yer almaktadır. Bu çölün doğusunda taşlık Kazak yaylaları görülür. Yaylaların kuzey yamaçlarında büyük kömür rezervleri ve güney yamaçlarında bakır vardır. Aynı zamanda burada geniş ve kısmen tuzlu Balkaş Gölü bulunur. Göl yavaş yavaş buharlaşmaktadır.

Ekonomi Kazakistan, zengin ve çeşitli maden rezervlerine sahiptir. Bunların arasında petrol, doğalgaz, tungsten, bakır, kurşun, uranyum, elmas, kömür, demir cevheri ve çinko bulunur. Başta petrol olmak üzere sözü edilen kaynakların değerlendirilmesi ekonominin belkemiğini oluşturur. Öte yandan hükümet, ekonomiyi diğer sanayi kollarına yayarak çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Hayvan yetiştiriciliği ve buğday üretimi başlıca faaliyetler arasında yer alır.

Tarih Yüzyıllar boyunca Kazakistan bozkırları, göçebe Kazak çobanlara ev sahipliği

yaptı. Moğol hanları tarafından yönetilen bu topraklar, 19. yüzyıl boyunca parça parça Çarlık Rusyası'nca ilhak edildi. 1848'de *hanlık yıkıldı. 20. yüzyılın başında milliyetçi bir hareket ortaya çıktı. 1916'da kansız bir Çarlık karşıtı isyan baş gösterdi. 1917'de başkent Almatı'da bir ulusal hükümet ilân edilse de Kızıl Ordu tarafından bastırıldı. 1919-1920'de Kızıl Ordu ülkeyi işgal etti. Bunun sonucunda birçok Rus ve Ukraynalı Kazakistan'a geldi. Ülke, önce Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, daha sonra 1936'da Sovyetler Birliği bünyesinde tam bir cumhuriyet oldu. 4 milyon hektarın üzerinde devasa bir alan, devlet çiftlikleri çerçevesinde tarıma ayrıldı. Ayrıca 1930'lar ve 1940'larda ağır sanayi de geliştirildi. Uranyum başta olmak üzere geniş yer altı kaynakları, özellikle Balkaş Gölü çevresinde keşfedildi ve kullanıldı. 1941'den sonra Stalin rejimi; Alman, Yunan ve Ermeni sürgünleri zorla Kazakistan'a gönderdi. Kazakistan, Ekim 1990'da egemenliğini ilân etti ve Aralık 1991'de ülkenin bağımsızlığı tanındı. Komünistlerin içinden çıkan baştaki parti, Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev önderliğinde iktidarını sürdürdü. 1995'te referandumla kabul edilen yeni bir anayasayla Nazarbayev üstün yetkilerle donatıldı. Nazarbayev 1999'da yeniden seçilmesine karşın gözlemciler, seçimlerin adil olmadığını öne sürdü. Aralık 1997'de başkent Almatı'dan Akmola'ya taşındı. Şehrin ismi de Astana olarak değiştirildi. 2005 ve 2011'de Nazarbayev yeniden seçildi.

Kazanova *Bkz.* CASANOVA, GIOVANNİ GIACOMO.

Kazıcı (İngilizcesi Digger) İngiltere'nin siyasi geleceğinin belirsiz olduğu kısa bir dönemde (1649-50) öne çıkmış radikal bir grubun üyelerine verilen isim. Gerrard *Winstanley önderliğinde Kazıcılar, umumi arazilere el koyarak aralarında paylaşmaya başladı. Kendilerini Gerçek Düzleyiciler olarak adlandırmışlardı. Ancak *Düzleyiciler, Kazıcıların mülkiyete komünist tarzda yaklaşımından hoşlanmıyor, bu nedenle onlara karşı çıkıyordu. Güç kullanımını reddetmelerine rağmen Surrey'deki yerleşimleri Mart 1650'de devlet tarafından dağıtıldı.

Kazimierz, III. (veya Büyük Kazimierz) (1310-70) Polonya kralı (1333-70). Selefi I. Wladyslaw'ın başarılarını pekiştirmiş, ülkenin idari yapısını yeniden düzenlemiş, kanunları yazılı hale getirmiş ve diplomatik yollarla toprak kazanmıştır. Kazimierz; Litvanya, Hesse, Silezya, Brandenburg ve Kutsal Roma İmparatorluğu'yla evlilik yoluyla bağlar kurdu. *Rusya, *Töton Şövalyeleri ve Doğu-Orta Avrupa'daki Bohemyalılara karşı başarılı savaşlar verdi.

Keating, Paul (John) (1944-) Avustralyalı İşçi Partisi üyesi devlet adamı, başbakan (1991-96). 1969'da Temsilciler Meclisi üyeliğine seçilerek siyasete girdi. Bob *Hawke yönetiminde federal hazine bakanlığı (1983-91) ve başbakan yardımcılığı (1990-91) yaptı. 1991'de Hawke'nin yerine başbakan oldu. Başbakanlık dönemi, Avustralya'yı bir cumhuriyet yapmaya yönelik iddialı kampanyasıyla öne çıktı. Ayrıca yüksek işsizlik oranlarına karşı önlemler aldı.

Kefauver, Carey Estes (1903-63) ABD'li siyasetçi. 1949-1963 arasında senatörlük yapan Kefauver, 1950'lerin başında Senato'nun organize suçlar soruşturma komitesinin başkanı olarak ulusal çaptaki kumar ve suç şebekelerini ortaya çıkarınca ülke çapında üne kavuştu. Kefauver, bu şebekelerin yasal işyerlerine sızdığını ve yerel politikaya hâkim olduğunu da açıkladı. Federal vergi memurlarının yolsuzluğa bulaştığına dair kanıtlar, birkaç kişinin görevden alınmasına ve Milli Gelirler İdaresi müdürünün istifasına yol açtı. Kefauver Demokrat Parti'nin başkan yardımcısı adayı olmasına (1956) karşın Başkan *Eisenhower (Cumhuriyetçi Parti) yeniden seçildi.

Keitel, Wilhelm Bodewin Johann Gustav (1882-1946) Alman feldmareşal. Alman silahlı kuvvetleri yüksek komu-

tanlığı başkanı olarak (1938-45) 1940'ta Fransa'yla ateşkes müzakerelerini yürüttü. 1945'te Almanya'nın şartsız teslimini onayladı. *Hitler'in yakın danışmanlarından biriydi. İşgal altındaki topraklarda ordunun aldığı sert tedbirlerden belli bir derece sorumluydu. Nürnberg'deki yargılamaların ardından asıldı.

Keldani Babil'in güneyindeki Kalde bölgesinde yaşayanlara verilen isim. Keldaniler, Arabistan kökenli Sami bir halktır. Yaklaşık MÖ 800'de Ur'a yerleşen Keldaniler, MÖ 625-538 arasında Babil'i yönetti. Gökbilimcileriyle meşhurdurlar.

Kellogg-Briand Paktı (veya Paris Paktı) Savaşı kınayan çoktaraflı bir anlaşma. Fransa Başbakanı Aristide *Briand'ın ABD hükümetine, iki ülke arasında savaşı yasaklayan bir antlaşma yapılması teklifi üzerine ortaya çıktı. ABD Dışişleri Bakanı Frank B. Kellogg aynı nitelikte bir çoktaraflı antlaşma önerisinde bulundu. Ağustos 1928'de 15 ülke, barış iradesi gösteren bir anlaşma imzaladı. 1929'da ABD tarafından onaylandı. Arkasından Pakt'a 46 ülke daha katıldı. Pakt'ın yaptırım önlemleri ortaya koyamaması uluslararası düzene katkı sunmasının önüne geçti.

Kelly, Ned (1855-80) Avustralyalı haydut. Victoria'da faaliyet gösteren bir at ve büyükbaş hayvan hırsızları ile banka soyguncuları çetesinin lideriydi. 1878'den itibaren bozkır haydutluğu yapan Kelly, nihayetinde Melburn'da asıldı.

Kelly, Petra (Karin) (1947-92) Alman siyasi önder. Önceden Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin üyesi olan Kelly, parti politikalarından uzaklaştı ve 1979'da Yeşil Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. Yeşil Parti; çevreciler, feministler ve nükleer karşıtı eylemcilerden oluşan geniş bir ittifaktı. Kelly, Parti'nin en önde gelen sözcüsüydü. 1983'te Batı Alman Parlamentosu'na seçilen 17 Yeşil Parti üyesinden biriydi. Ölüm nedeni hâlâ tartışma konusudur.

Kelt Batı Avrupa halklarından bir grubun üyelerine verilen isim. Bu isimlendirmeye Britanya ve Galya'nın Roma dönemi öncesi sakinleri ile onların İrlanda, İskoçya, Galler, Cornwall, Brittany ve Man Adası'ndaki soydaşları da dahildir. Kelt dili, Hint-Avrupa dil ailesinin bir alt kolu olup kendi içinde de ikiye ayrılmaktadır: Gal dilleri (İrlandaca, İskoç Galcesi ve Manca) ve Britonik diller (Galce, Kernevekçe, Bretonca). Keltler, Demir Çağı'nda Avrupa'nın büyük bir bölümüne yayılmıştı. Aralarındaki bağlantı, ortak dil ve sanat anlayışından çıkarılmaktadır. Buna karşın, etnolojik olarak tek bir ırk veya kabile topluluğu oldukları söylenemez. Kelt kültürünün kökenleri Tunç Çağı'na, MÖ 13. yüzyılda yukarı Tuna'ya kadar uzanmaktadır. Daha sonra birbirini takip eden Urnfield ve Hallstatt kültürlerinin görüldüğü dönemler gelir. MÖ 900 gibi erken bir tarihten itibaren Batı ve Orta Avrupa'ya yayılan Keltler, güçlerinin zirvesine MÖ 5-1. yüzyıllar arasındaki La Tène döneminde erişti. O dönemlerde yaşayanlar Keltleri amansız savaşçılar ve çok iyi biniciler olarak tanır, *Druid rahiplerinin gerçekleştirdiği vahşi dini törenlerle bilirdi. Keltler çiftçi bir gruptu; arazileri sürekli ekili durumda olurdu. Elle kullanılan araçlar yerine öküz sabanları geliştirmişlerdi. Bu, insanların yaşam biçimini kalıcı olarak değiştiren devrimci bir ilerlemeydi. Öte yandan Keltler, siyasi anlayış olarak zayıftı. Birbiriyle sürekli savaş halinde olan bir sürü kabile, konargöçer Almanlar ile güçlü Roma arasında ezildi. Sonuçta Alman halklar tarafından topraklarından çıkarıldılar, asimile edildiler ya da Roma tarafından toptan fethedildiler.

Kenanlılar Eski Filistin'de yaşayan bir halk. Özellikle Ürdün Nehri ile Akdeniz arasında kalan topraklarda yaşadılar. Kenanlılar, bu bölgeyi MÖ 3000'lerde istila etti. MÖ 2000'lerin sonlarında burayı İsrailoğulları fethetti. İsrailoğulları, söz konusu bölgeyi "Vaat Edilen Topraklar" (Çıkış 3:8) olarak gördü.

Kenilworth Kuşatması (Haziran-Aralık 1266) İkinci Baron Savaşı'nda yaşanan bir olay. III. *Henry, Montfortlar ve destekçilerinin sığınağı olan Kenilworth Kalesi'ne saldırdı. Kenilworth Hükmü (31 Ekim 1266), kralın baronlar üzerindeki yetkilerini belirledi ve barışa teşvik olarak baronlara el konulan topraklarını geri alma imkânı tanıdı. Kuşatma altındaki kontlar, nihayetinde Aralık'ta teslim oldu.

Kennedy, John Fitzgerald ("JFK" olarak da bilinir) (1917-63) ABD'li Demokrat Parti üyesi devlet adamı, 35. ABD başkanı (1961-63). II. Dünya Savaşı'nda ulusal savaş kahramanı olan Kennedy, 43 yaşında başkan seçilerek bu göreve gelen en genç kişi oldu. Ayrıca ilk Katolik başkandı. Vatandaşlık hakları savunucusu olarak halkın gözünde itibar kazanmıştı. Ancak bu yöndeki reformlar Kongre tarafından 1964'e kadar ertelendi. Dış ilişkilerde, Sovyet füzelerinin ülkeden çıkarılması için Küba'yı işgale yönelik Domuzlar Körfezi fiyaskosunu toparlamayı başardı. Öte yandan SSCB ve Birleşik Krallık'la 1963 Deneme Yasağı Antlaşması'nı imzaladı. Kennedy, Kasım 1963'te Teksas'ın Dallas kentinde bir konvoyla hareket halindeyken suikasta uğradı. Kennedy'yi öldürmekle suçlanan Lee Harvey Oswald, daha duruşmaya çıkamadan vurularak öldürüldü. 1964'te Warren Komisyonu, Oswald'ın tek tetikçi olduğunu söylemesine karşın 1979'da Temsilciler Meclisi Suikast Komitesi suikasta birden fazla tetikçinin dahil olduğunu öne sürdü. Olay, birçok komplo teorisine konu oldu.

Kennedy, Robert Francis (1925-68) ABD'li Demokrat Parti üyesi devlet adamı. John F. *Kennedy ve Edward Kennedy'nin kardeşi olan Robert Kennedy, adalet bakanı (1961-64) olarak iç politikada ağabeyi John'la yakından çalıştı. Vatandaşlık hakları hareketinin hararetli bir savunucusuydu. Robert Kennedy, 1968'de başkan aday adayı olmasına karşın seçim çalışmaları sırasında suikasta uğradı.

Kenneth, I. (MacAlpine) (ö. yak. 858) İskoçya kralı (yak. 843-58). İskoçlar ile Piktleri birleştirerek Skot Krallığı'nı kurdu (yak. 843). 841 civarında İskoçya'da Dalriada krallığını devraldı. Yaklaşık 848'de Aziz *Columba'nın kutsal emanetlerini, İskoçya krallarının taç giydiği Scone'ye getirdi.

Kenneth, II. (ö. 995) İskoçya kralı (971-95). Kenneth, tahta çıktıktan iki yıl sonra İngiltere Kralı *Edgar'ın egemenliğini tanıyarak karşılığında Lothian bölgesini aldı. III. Constantine tarafından öldürüldü. Arkasından Constantine'i de III. Kenneth (ö. 1005) öldürdü. III. Kenneth'in 997'de başlayan kısa hükümdarlığı, II. Malcolm'un tahta çıkmasıyla sona erdi.

Kenny, Enda (1951-) İrlandalı Fine Gael partisi üyesi siyasetçi, İrlanda Cumhuriyeti başbakanı (2011-). 2011 genel seçiminin ardından Fine Gael-İşçi Partisi koalisyonunun başbakanı oldu. Aynı yılın sonlarında, rahiplerin çocuk tacizlerini örtbas ettiği gerekçesiyle kamuoyu önünde Katolik Kilisesi'ni İrlanda Cumhuriyeti tarihinde görülmemiş bir biçimde eleştirdi.

kentleşme Kentsel bölgelerde yaşayan nüfus oranının artışı ve bir bölgenin kırsal niteliklerini ve yaşam biçimini yitirmesi sürecine verilen isim. Kentleşme, esas olarak kır-kent göçünün bir sonucudur. Bu süreç, 19. yüzyılda Avrupa'da başladı. Büyük kentler 1800'den önce de var olmasına karşın dünya nüfusunun ezici çoğunluğu küçük, çoğunlukla kendi kendine yeten köy topluluklarında yaşıyordu. 19. yüzyılda Avrupa'daki sanayileşme ve nüfus artışı radikal değişikliklere yol açtı. Köylerdeki fazla nüfus, ücretli iş aramak üzere kentlere taşınıyor, genellikle hijyenik olmayan koşullarda gecekondularda yaşamak zorunda kalarak bulaşıcı hastalıklardan hayatını kaybediyordu.
20. yüzyılda kentleşme, görülmemiş bir hıza ulaştı. 1900'de Birleşik Krallık, nüfusunun çoğunluğu kentlerde yaşayan ilk ülke oldu.

1920'de dünya nüfusunun yalnızca yüzde 14'ü kentsel bölgelerde yaşarken bu oran 1950'de yüzde 25'e; 1990'da yüzde 43'e ve 2008'de yüzde 50'ye ulaştı. Tokyo, Guangzhou, Şanhay, Cakarta ve Seul gibi "mega şehirlerin" nüfusu günümüzde 25 milyonu geçmiş durumdadır. Eskiden ayrı olan kentler artık fiilen birleşerek megalopolleri (araya giren kırsal bölgelere veya diğer sınırlara rağmen fiilen tek bir kentsel birim işlevi görecek kadar birbiriyle bağlantılı kentsel alanlar topluluğu) oluşturmaktadır. Bunun bir örneği Çin'deki İnci Nehri Deltası'dır.

Kenya

Başkent:	Nairobi
Yüz ölçümü:	580.367 km²
Nüfus:	44.037.656 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Kenya şilini = 100 sent
Dini yapısı:	%47,4 Protestan; %23,3 Katolik; %11,8 diğer Hıristiyan; %11,1 Müslüman
Etnik yapısı:	%22,0 Kikuyu; %14,0 Luhya; %13,0 Luo; %12,0 Kalenjin; %11,0 Kamba; %6,0 Kisii; %6,0 Meru; %15,0 diğer Afrikalı
Diller:	Svahili, İngilizce (ikisi de resmi), yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Bağlantısızlar Hareketi, Afrika Birliği (AfB), Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Doğu Afrika'da ekvator üzerinde bulunan bir ülke. Komşuları doğuda Somali; kuzeyde Etiyopya ve Sudan; batıda Uganda; güneyde Tanzanya'dır.

Fiziki Kenya'nın güneydoğusundaki Hint Okyanusu kıyıları sıcak ve nemlidir. Uzun Tana ve Galana Nehirleri buraya dökülmektedir. Orta bölümlerdeki dağlık arazilerde rakım yükselmektedir. Bu bölgede Kenya Dağı ile çeşitli türlerde çiftçiliğe uygun ılıman yamaçlar ve platolar bulunur. Başlıca ekim ürünleri çay ve kahvedir. Dağlık araziler, Büyük Rift Vadisi'nin göller bölgesi olan bölümüyle ayrılmakta, batıya doğru Victoria Gölü'nün doğu kıyılarında rakım azalmaktadır. Kuzeye gidildiğinde Turkana isimli çöküntü gölüne rastlanır. Onun doğusunda dikenli fundalıkların bulunduğu devasa sıcak ve kurak bir bölge yer alır. Güneyde ise önemli soda yataklarına sahip daha küçük bir göl olan Magadi vardır.

Ekonomi Kenya, gelişmekte olan bir sanayi sektörüne sahip tarımsal bir ekonomidir. Başlıca ihracat kalemleri çay, kahve, bahçe ürünleri ve petrol ürünleridir (ithal ham petrolden). İşgücünün dörtte üçü tarım sektöründe çalışmakta olup ürünler arasında çay, kahve, tahıllar, şeker kamışı, meyve ve sebzeler bulunur. Tüketim malları, tarım ürünleri, bahçecilik ve petrol damıtma birincil sanayi kollarıdır. Turizm de önemli bir yer tutar. Ülkede soda külü, florit, tuz ve altın yataklarına rastlanır.

Tarih Turkana Gölü gibi Büyük Rift Vadisi bölgelerinde paleontologlar, fosilleşmiş insansı kalıntılarının en eski örneklerini keşfetti. 7. yüzyılda Araplar, Kenya'nın kıyı bölgelerine yerleşti. 16 ve 17. yüzyıllarda Portekizli tüccarlar bölgede faaliyet gösterdi. 18. yüzyılda kuzeyden kırlarda yaşayan Maasai halkı bölgeye geldi. Ancak 19. yüzyılda Maasailerin çoğu, tarımla uğraşan ve güneyden kademe kademe bölgeye doğru ilerleyen Kikuyular tarafından yerinden edildi. 1840'larda Britanya, bölgede kıyı ticaretine başladı. 1887'de Britanya Doğu Afrika Birliği (bir ticaret şirketi) kıyı şeridini Zanzibar sultanından kiraladı. 1896'da Britanya Doğu Afrika Protektorası kuruldu. Binlerce Hint, demiryolu inşa etmek üzere bölgeye getirildi. 1920'de Kenya,

Britanya kraliyet sömürgesi oldu. O dönemde "Beyaz Arazileri" adı altında beyaz yerleşimcilere büyük bir bölge halihazırda ayrılmıştı. Diğer yandan, iki topluluğu bölmek için "Yerli Toprakları" kurulmuştu. 1920'lerde Britanya'dan Kenya'ya büyük göç yaşandı. Ayrıca yine bu yıllarda ülkenin yönetiminde daha fazla söz hakkı isteyen Afrika siyasi hareketleri de ortaya çıktı. Jomo *Kenyatta'nın başını çektiği Kikuyu milliyetçiliği sürekli olarak büyüyordu. Bu gerilimden Kenya Afrika Birliği ve militan *Mau Mau hareketi doğdu (1952-57). 1961'de yapılan bir seçim sonucunda iki Afrikalı siyasi parti, Kenya Ulusal Afrika Birliği (KANU) ve Kenya Demokratik Afrika Birliği (KADU) hükümette birleşti. 1963'te bağımsızlık elde edildi. Ertesi yıl Kenya, Kenyatta'nın devlet başkanı olduğu bir cumhuriyet oldu. Kenyatta yönetiminde Kenya, genel anlamda istikrarlı bir dönem geçirdi. Ancak 1978'de Kenyatta öldükten sonra halefi Daniel arap Moi'ye yönelik muhalefet yükselerek 1982'deki darbe girişiminde zirve yaptı. 1983 seçimlerinden itibaren Moi'nin devlet başkanlığında yeniden görece istikrarlı bir sürece girildi. Buna karşın rejimin yolsuzluğu ve otokrat eğilimler giderek arttı. Aralık 1991'de Moi, istemeye istemeye de olsa tek partili siyaseti sona erdirmeyi kabul etti. 1992 ve 1997'de hile tartışmalarıyla düzenlenen çok partili seçimlerden Moi galip çıktı. Moi, 2002'de tekrar aday olmadı. Seçimi muhalefet lideri Mwai Kibaki kazandı. Kibaki, Kenya'nın artık kök salmış yolsuzluk sorununu bitirme vaadinde bulunmuştu; fakat vaadini gerçekleştiremedi. Kibaki ile muhalefetteki Demokratik Turuncu Hareket lideri Raila Odinga'nın yarıştığı 2007 seçimlerinin sonucu ihtilaflıydı. Kibaki'nin az bir farkla kazandığı ilân edilse de farklı etnik kökenlerden gelen iki tarafın destekçileri arasında şiddet olayları yaşandı. Çatışmalar binin üzerinde ölüme yol açtı. 2008'de iktidarı paylaşmaya yönelik bir anlaşmaya varıldı. Öte yandan 2012'de Uluslararası Ceza Divanı, aralarında Jomo Kenyatta'nın oğlu Uhuru Kenyatta'nın da bulunduğu tanınmış dört siyasetçiyi şiddet olaylarını kışkırtmakla suçladı. 2013'te yapılan bir sonraki başkanlık seçimleri sakin geçti ve Kenyatta'nın zaferiyle sonuçlandı.

Kenyatta, Jomo (yak. 1891-1978) Kenyalı devlet adamı, Kenya başbakanı (1963) ve devlet başkanı (1964-78). Mau Mau Ayaklanması'na iştirak ettiği iddiasıyla 1952-1961 arasında hapsedildi. Salıverilmesinin üzerine Kenya Ulusal Afrika Birliği'nin başkanlığına seçildi. 1963'te ülkesinin bağımsızlığını kazanmasına önderlik etti. Ardından Kenya'nin ilk devlet başkanı oldu. Oğlu **Uhuru Kenyatta**, 2013'te Kenya'nın dördüncü devlet başkanıydı.

Kerenskiy, Aleksandr Fyodoroviç (1881-1970) Rus devrimci. Dördüncü Duma'da (1912) ılımlı İşçi Partisi'nin temsilcisiydi. *Rus Devrimi sırasında Sosyalist Devrimci Parti'ye katıldı. Mart'ta (eski takvimde Şubat) imparatorun tahttan çekilmesinden sonra Prens Lvov'un geçici hükümetinde savaş bakanı yapıldı. Dört ay sonra Prens Lvov'dan başbakanlık görevini devraldı. Almanya'ya karşı savaşı sürdürmeye kararlı olan Kerenskiy, tarım ve ekonomi reformlarını uygulamayı başaramadı ve hükümeti Ekim Devrimi'nde *Bolşevikler tarafından yıkıldı. Kerenskiy, daha sonra Paris'e kaçarak burada Sovyet rejimine karşı faal propaganda yürütmeye devam etti.

Kesselring, Albrecht (1885-1960) Alman feldmareşal. Polonya, Hollanda ve Fransa'ya yönelik *bombardıman harekâtlarını yönetti. Daha sonra *Britanya Muharebesi'ni başlattı. Bu dönemde *Göring ve *Hitler'in müdahaleleriyle kösteklendi. Kısa bir süre sonra Akdeniz'de görevlendirildi. 1943-1945 arasında İtalya'daki bütün Alman kuvvetlerinin komutanlığını yürüttü. 1945'te aynı görevi Batı Cephesi'nde yaptı. 1947'de savaş suçlusu olarak ölüm cezasına çarptırıldı. Cezasının müebbet hapse çevrilmesini sağladı. 1952'de serbest kaldı.

keşif Gün yüzüne çıkarılmamış topraklarda yapılan incelemelere verilen isim. Seyahat etme güdüsü insanlık kadar eskidir. İlk insanlar muhtemelen Afrika ve Asya'dan dünyaya yayılmıştı. Kuzey ve Güney Amerika'nın yerlileri o bölgelere yaklaşık 30 bin yıl önce bugünkü Rusya'dan yürüyerek geçmişti. İlk Avrupalı kâşifler için seyahat, karayla karşılaştırıldığında denizden daha kolaydı. *Fenikeli tüccarlar Galiçya (İspanya'da) ve Bretonya'ya sık sık yelken açıyordu. Hatta Cornwall'a kadar gittikleri dahi söylenmektedir.
Ortaçağ'ın başlarında Vikingler, batıda Grönland ve Kuzey Amerika'ya kadar gitti. Öte yandan "Doğu'nun mucizeleri", İtalyan *Marco Polo'yu karadan Çin'e kadar götürmüştü (1271-95). Çin'in Ming imparatorları, *Zheng He'nin yedi kez düzenlediği keşif seyahatlerine (1405-33) destek verdi. Polinezya halkları, Pasifik Adaları'nı ve Yeni Zelanda'yı keşfetti. 15. yüzyılda Portekizliler, Prens Gemici *Henrique himayesinde Hint Okyanusu'na gitti. 1498'de de Vasco *da Gama, Güney Atlantik'i geçti. 1516'da yine Portekizliler, Çin'e ulaştı. Büyük ihtimalle Doğu'ya gitme hedefiyle yola çıkan Christopher *Columbus (Kristof Kolomb), 1492'de Kuzey Atlantik'i geçti. 1521'de Ferdinand *Magellan, Çin kıyılarına ulaşmasını sağlayan boğazı buldu. Kuzey Amerika kara parçası o kadar yıldırıcıydı ki kuzeyinden bir deniz yolu bulma çabaları çok uzun süreler aldı. Kuzey-batı yönünde bir geçiş bulma arayışı, *Cabot'u muhtemelen bugün Hudson Bay olan topraklara yöneltti (1509). Aynı arayışla *Cartier de Saint Lawrence Nehri'nde keşifler yaptı (1534-41). Kuzey Amerika'nın iç bölgelerinin keşfedilmesi 17. yüzyılda başlasa da 1730 civarına kadar Rocky Dağları bulunamadı. Kıtanın boydan boya geçilmesi ise 1793 yılını (Mackenzie'nin Kanada'yı uçtan uca kat etmesi) buldu. Amerika da 1803'te Lewis ve Clark tarafından kat edildi. Kaptan James *Cook'un daha önce gerçekleştirdiği bilimsel araştırmalar, Yeni Zelanda ve doğu Avustralya'ya yapacağı seyahatler (1769-77) için Kraliyet Cemiyeti'nden destek bulmasını sağladı. Kıtaların içlerinin keşfi ve haritalandırılması 19. yüzyıl boyunca devam etti ve genellikle sömürgecilikle yan yana yürüdü.

Keşmir Sorunu Hindistan ile Pakistan arasında Keşmir bölgesi (günümüzde çoğu Hindistan'ın Cemmu ve Keşmir eyaleti sınırlarındadır) üzerine yaşanan çatışma. Anlaşmazlık, 1948-1949'da savaşa yol açtı ve çözümsüz kaldı. Sırayla Hindu ve Müslüman hâkimiyetine geçen Keşmir, 1819'da genişlemekte olan Sih krallığına ilhak edildi. İlk *Sih Savaşı'ndan sonra Keşmir toprakları, Cammu bölgesinin Hindu racası Gulab Singh tarafından alındı. Britanya döneminin geri kalanında Prens Devletleri'nden biriydi. Ağırlıklı Müslüman nüfusa hükmeden maharaca, başlarda (1947) bağımsız kalma ümidindeydi. Ancak nihayetinde Hindistan Birliği'ne katıldı. Hindistan ile Pakistan arasındaki Keşmir üzerine yapılan savaş (1948-49), Birleşmiş Milletler barışı koruma gücünün, Hindistan Birliği eyaletleri Cammu ve Keşmir ile Pakistan'ın desteklediği Azad Keşmir'i ayıran geçici bir ateşkes hattı ilân etmesiyle sona erdi. Keşmir, sözü edilen bu "denetim hattı" tarafından ikiye ayrılmış şekilde kaldı. Bu konuda Hindistan ile Pakistan arasında yaşanan çatışma 1965 ve 1971'de yeniden alevlendi. Bu dönemde, BM'nin denetleyeceği bir plebisit düzenlenmesi talebinde bulunuldu. Keşmir'in bağımsızlığını veya Pakistan'la birleşmeyi savunan militanlar, şiddet eylemlerini yoğunlaştırınca eyalete Hint devlet güçleri gönderildi. 1990'da Hindistan devlet başkanının bölgeyi doğrudan yönetmesi kararı alındı. Ara ara çarpışmalar devam etmesine karşın 2004'te yapılan ateşkesin ardından denetim hattı boyunca ilişkiler iyileşti.

Kett İsyanı (Temmuz-Ağustos 1549) Vurgunculuk ve Norfolk'taki yerel mülk sahiplerinin *çitlemelerine karşı İngiliz köylüsünün toplu protestosu. Hali vakti yerinde bir tüccar Robert Kett'in başını çektiği 16

bin küçük çiftçi Norwich kapılarında konuşlandı. Nihayetinde şehrin hâkimiyeti ele geçirildi. Disiplinli bir şekilde kendi kendini idare eden isyancıların amacı devlet yöneticilerinin dikkatini çekmek ve yerel eşrafı rezil etmekti. İsyan, John *Dudley (müstakbel Northumberland dükü) önderliğindeki kuvvetlerce bastırıldı. Dudley, 27 Ağustos'ta Dussindale'de isyancıları bozguna uğratmıştı. Kett ve kardeşi William idam edilenler arasındaydı.

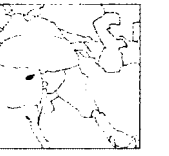
Ketzalkoatl Eski Mezoamerika'nın (Meksika ve Orta Amerika'nın kuzeyi) baş tanrılarından biri. Ketzalkoalt kelimesinin bire bir anlamı "ketzal-kuş yılanı" olup genellikle "tüylü yılan" olarak çevrilmektedir. Ketzalkoatl, ayrıca *Aztek başrahibinin de resmi unvanıydı. Tanrı olarak Ketzalkoatl, Mezoamerika'nın tamamında bilinmekte ve *Mayalarca Kukulkan şeklinde isimlendirilmekteydi. Ketzalkoatl imge ve tapınakları, Teutihuacan (Meksika) gibi erken dönem kazı alanlarından çıkmışsa da bu tanrıya özellikle 700-1520 arasında tapıldı.

KGB (Rusça, Devlet Güvenlik Komitesi'nin kısaltması) 1953'te kurulan KGB; dış istihbarat, iç karşı istihbarat ve "devlete karşı suçlardan" sorumluydu. KGB'nin en ünlü başkanı Yuri Andropov'du. Andropov, aynı zamanda 1982-1984 arasında Sovyetler Birliği'nin liderliğini de yaptı. Andropov, başta iç muhaliflere yönelik olmak üzere KGB'nin faaliyetlerini daha gelişmiş bir seviyeye taşıdı. 1991'de KGB dağıldıktan sonra yerine beş ayrı yapı oluşturuldu. Bu yapılar, nükleer yayılmayı ve kimyasal ve biyolojik silahların geliştirilmesini önlemede; terörle ve uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadelede Batılı istihbarat teşkilatlarıyla işbirliği görevini üstlendi.

Khama, Sir Seretse (1921-80) Botsvanalı devlet adamı, Bechuanaland başbakanı (1965) ve Botsvana devlet başkanı (1966-80). Bechuanaland'ı yöneten kabile reisinin veliahdı olan Khama, İngiliz bir kadınla evliliği kabul görmeyince 1948'de sürüldü. 1956'da eşiyle beraber döndü. 1962'de Demokrat Parti'yi kurdu. 1965 seçimlerinde partisini açık ara bir zafere taşıdı. Ertesi yıl Botsvana'nın ilk devlet başkanı oldu. Çok ırklı demokrasiye inandı ve ülkeyi ücretsiz eğitim sistemine geçirdi.

Kıbrıs

Başkent:	Lefkoşa
Yüz ölçümü:	9251 km² (güney 5896 km², kuzey 3355 km²)
Nüfus:	1.155.403 (2012 tahmini toplam nüfus)
Para birimi:	Güney: 1 avro = 100 sent, Kuzey: 1 Türk lirası = 100 kuruş
Dini yapısı:	%78,0 Ortodoks (ezici çoğunluğu Güney'de); %18,0 Müslüman (ezici çoğunluğu Kuzey'de)
Etnik yapısı:	%77,0 Rum (ezici çoğunluğu güneyde); %18,0 Türk (ezici çoğunluğu kuzeyde)
Diller:	Rumca, Türkçe (ikisi de resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Güney: Avrupa Konseyi, Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Avrupa Birliği (AB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ); Kuzey yalnızca Türkiye tarafından tanınmaktadır.

Akdeniz'in kuzeydoğu köşesinde bir ada ülkesi. Kuzeyinde Türkiye, doğusunda Suriye yer almaktadır.

Fiziki Kıbrıs, 225 kilometre uzunluğunda ve en geniş noktasında 97 kilometre enin-

dedir. Kuzeydeki Girne sahilinde neredeyse baştan başa sıra sıra giden sarp kireçtaşı dağları bulunur. Oranın güneyinde ağaçsız ovalar görülmekte, yazları sıcak ve kurak geçmektedir. Daha da güneye gidildiğinde 1950 metreye kadar çıkan volkanik dağlara rastlanmaktadır.

Ekonomi Güneyde turizm, gayrimenkul ve mali hizmetler gibi hizmet sektörleri önemli bir yer tutar. Bankacılık sektörü 2000'lerde olması gerekenden fazla büyümüş, bu da 2012'de bir ekonomik krize yol açmıştır (*bkz.* AVRO KRİZİ). Diğer önemli sanayi kolları arasında gıda işleme, çimento, gemi onarımı ve tekstil bulunur. Kıbrıs (Yunanca[197] "bakır" anlamında) demir piriti ve taşpamuğunun yanında hâlâ bir miktar bakır madenine sahiptir. Öte yandan Kuzey, esas olarak tarımla uğraşmakta olup Türkiye'nin yardımlarına bağımlıdır.

Tarih MÖ 14. yüzyılda bir Miken kolonisi olan Kıbrıs art arda Asur, Pers, Roma ve Bizans İmparatorlukları tarafından yönetildi. 1191'de İngiltere hükümdarı I. Richard adayı fethederek Fransız Haçlısı Guy de Lusignan'a sattı. Guy de Lusignan, burayı bir feodal monarşiye dönüştürdü. *Haçlı Seferleri'nde önemli bir üs haline geldi ve 1571'de *Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçene kadar İtalyan ticaret devletlerinin egemenliğinde kaldı. 1879'a kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Bu tarihte Britanya yönetimine geçti. 1914'te Britanya, Kıbrıs'ı resmen ilhak etti ve 1925'te kraliyet sömürgesi yaptı. Başından itibaren adadaki Rumca ve Türkçe konuşan topluluklar arasında bir rekabet olmuştur. Rekabet, çoğunluk olan Rum tarafının Yunanistan'la birleşmek (*enosis*) istemesinden çıkmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rum terör örgütü *EOKA'nın merkezinde olduğu şiddet olayları baş gösterdi. 1959'da Başpiskopos *Makarios'un devlet başkanlığında ve Milletler Topluluğu bünyesinde bağımsızlık tanınsa da 1964'e gelindiğinde hükümet içerisinde kargaşalıklar başladı. Bunun üzerine bir Birleşmiş Milletler barışı koruma gücü olaya müdahale etti. 1974'te bir Rum darbesiyle devlet başkanı devrilince Türk kuvvetleri Kıbrıs'ı istila ederek[198] fiilen adanın büyük bir bölümüne hâkim oldu. Darbeye destek çıkmış olan Yunan ulusal hükümeti çöktü. Cenevre'de Britanya, Türkiye, Yunanistan ve iki ada topluluğu arasında yapılan görüşmelerden sonuç alınamadı. Ancak Makarios, 1975'te yeniden devlet başkanlığı görevine geldi ve Kıbrıs'ın kuzeyinde, adanın %35'ini oluşturan bölümde kendi devlet başkanına sahip Kıbrıs Türk Federe Devleti kuruldu. 1983'te **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti** ilân edildi. Britanya'nın adada elinde tuttuğu Kraliyet Hava Kuvvetleri üssü de kilit istihbarat merkezlerinden biri oldu. 1990'ların başında iki topluluğun devlet başkanları adanın birleştirilmesi için müzakerclerde bulunmasına karşın anlaşmaya varılamadı. Kıbrıs, yani pratikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, 2004'te *Avrupa Birliği'ne girdi. Aynı yıl Birleşmiş Milletler'in sunduğu birleşme planı Kıbrıs Türkleri tarafından referandumla kabul edilse de Rum kesiminde reddedildi. *Kredi Krizi'nin ardından Kıbrıs bankaları, sahip oldukları yüksek meblağda batık Yunan borçları nedeniyle mali olarak baskı altında kaldı. Uluslararası para piyasaları, Kıbrıs'ın haddinden büyük bankacılık sektörünü döndürme kabiliyetine olan güvenini kaybetti. Haziran 2012'de Kıbrıs, AB'den yardım istedi. 2013'te, yatırımcılara büyük kayıplar yaşatan Kıbrıs bankacılık sisteminin kökten tekrar yapılandırılması karşılığında 10 milyar dolarlık bir borç üzerinde anlaşıldı.

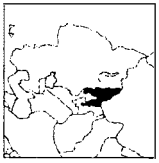
Kırgızistan (eskiden Kırgızya)

Başkent:	Bişkek
Yüz ölçümü:	199.951 km²
Nüfus:	5.548.042 (2013 tahmini)

197 Kıbrıs (*Cyprus*) kelimesinin kökenine dair burada söz konusu edilen "bakır" kelimesinden geldiği tezi Yunanca değil, Latince kökene işaret etmektedir. Yunanca kökene işaret eden tezde adanın isminin "servi ağacı" yani Yunanca "kiparissos" kelimesinden geldiği iddia edilmektedir. (ÇN)

198 Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a gerçekleştirdiği müdahale, burada "istila" olarak nitelendirilmekle birlikte, resmi kaynaklarda "Kıbrıs Barış Harekâtı" olarak anılmaktadır. (YN)

Para birimi:	1 som = 100 tiyn
Dini yapısı:	%75,0 Müslüman; %20,0 Ortodoks
Etnik yapısı:	%64,9 Kırgız; %13,8 Özbek; %12,5 Rus
Diller:	Kırgızca, Rusça (ikisi de resmi), Özbekçe, azınlık dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Birleşmiş Milletler (BM), Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa-Atlantik Ortaklık Konsey, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Orta Asya'da bir ülke. Kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan; güneybatıda Özbekistan; güneyde Tacikistan'la sınırı vardır.

Fiziki Güneydoğusundaki Tanrı Dağları, 7439 metreye kadar çıkmakta olup Çin sınırı boyunca uzanmaktadır. Kırgızistan; sürekli karla kaplı alanlara, buzullara ve derin göllere sahip olan dağlık bir ülkedir. Alçak ovaları, sıcak çöl rüzgârlarına açık konumdadır. Orta kesimler ormanlıktır. Öte yandan dağ etekleri milyonlarca küçükbaş hayvana otlak sağlar.

Ekonomi En yaygın ekonomik faaliyet olan tarım, hayvan yetiştiriciliği ile tütün, pamuk, sebze, meyve ve orman meyveleri gibi ürünlere dayanmaktadır. Kırgızistan, başta altın ve kömür olmak üzere geniş maden yataklarına sahiptir. Birincil ihracat kalemi altın olup arkasından pamuk, yün, giyim, et ve tütün gelir. Yurtdışındaki vatandaşların gönderdiği paralar ekonomide önemli bir yer tutar.

Tarih 19. yüzyılda Rusya İmparatorluğu'na katılan Kırgızistan, 1924'te Sovyetler Birliği'nin özerk bir bölgesi oldu. 1936'da Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kuruldu. Reform yapılmasını ve Kırgızistan'ın bağımsızlığını savunan Askar Akayev, 1990'da devlet başkanı seçildi. Akayev, 1991'de bir darbe atlattıktan sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nden istifa etti. Ardından Kırgız Komünist Partisi dağıtıldı. Ülke, Kırgızistan ismiyle bağımsız oldu. 1993 ve 1994'te yeni anayasalar benimsendi. 1995'te ilk çok partili seçimler düzenlendi. Akayev, devlet başkanı olarak kaldı ve ekonomik reformlar gerçekleştirmeye devam etti. Ancak 2005'te şaibeli milletvekili seçimlerinin arkasından düzenlenen halk eylemleri, Akayev'i istifaya zorladı. Muhalefet lideri Kurmanbek Bakiyev, büyük çoğunluğun oyunu alarak devlet başkanı oldu. Bakiyev, gittikçe daha fazla otoriter politikalara yöneldi. 2009'da açık ara kazandığı seçimlere itiraz edildi. 2010'da artan fiyatlara karşı düzenlenen protestoların ardından devrildi. Devamındaki süreçte ülkenin güneyinde yaşanan Kırgız-Özbek etnik şiddeti, istikrarsızlığa yol açtı. Daha sonra yeni bir anayasa yürürlüğe girdi ve 2011'de sosyal demokrat Almazbek Atambayev devlet başkanı seçildi.

Kırım Savaşı (1853-56) Rusya'nın Türkiye, Britanya, Fransa ve Piyemonte'ye karşı verdiği bir savaş. En yakıcı sebep Fransa ile Rusya'nın Filistin'deki kutsal mekânlar üzerine yaşadığı anlaşmazlıktı. Fransızlarla eşit haklar elde edemeyince Rusların Temmuz 1853'te *Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarını işgal etmesi savaşı kaçınılmaz kıldı. Rusya'nın Karadeniz bölgesinde yayılmasını önlemek ve var olan ticari yolları sağlama almak için Viyana'da bir konferans toplandı. Konferans'taki diğer ülkeler Türkiye'ye tavizler vererek Rusya'yı yatıştırması yönünde baskılar yapsa da Türkiye bu teklifi kabul etmedi ve savaş ilân etti. Kasım 1853'te Ruslar, Türk donanmasını Karadeniz'deki Sinop'ta yok etti. Bu durum karşısında zora düşen Britanya ve Fransa, donanma üstünlükleri sayesinde hızlı bir zafer kazanma umuduyla Mart 1854'te Rusya'ya savaş ilân etti. Avusturya, Müttefikler'e katılmamasına karşın

ordusunu seferber ederek Rusları, işgal altında tuttuğu Eflak ve Boğdan bölgelerini boşaltmaya zorladı. Müttefik ordular ilk olarak Varna'da toplandı. Ancak Ağustos 1854'te Kırım'daki Gözleve'ye aktarıldı. FitzRoy *Somerset (Lort Raglan), koleranın vurduğu bu hazırlık ordusunun başkomutanı oldu. Müttefikler, Menşikov'un akıllıca komuta ettiği Rus ordularını Alma Muharebesi'nde mağlup etmeyi başardı (20 Eylül 1854). Ardından güçlü silahlarla donatılmış Sivastopol Kalesi bombalanmaya başladı. *Balaklava Muharebesi'nin arkasından kuşatma savaşlarıyla geçen uzun bir kış yaşandı. Müttefik orduları için bu dönem yakıt, giyim ve ikmal sıkıntısı nedeniyle daha da ağır geçti. Tarihte telgraf aracılığıyla savaş muhabirliği yapan ilk gazeteci olan İrlandalı W. H. Russell'in *The Times* gazetesinde yayımlanan yazılarında birinci elden anlattıkları Britanya kamuoyunda savaşa karşı tepki doğurdu. Florence *Nightingale hemşireleri Kırım'a götürmek için izin aldı. 8 Eylül 1855'te Sivastopol düştü. Daha o zamandan Ruslar, yeni imparatorları II. *Aleksandr ile beraber barış arayışına girmişti. 1856'da *Paris Konferansı'nda barış sağlandı.

Kırk Beş İsyanı (İngilizcesi Forty-Five) (1745) İngiltere ve İskoçya'da gerçekleşen bir *Jakobit isyanı. İsyanın amacı Hannover hanedanına mensup olan II. *George'nin tahttan indirilerek yerine James Edward *Stuart'ın (Yaşlı Talip) getirilmesiydi. Jakobitlerin umutlarının en önemli temeli, Britanya'nın *Avusturya Veraset Savaşı'yla meşgul olması ve Hannover hanedanının halk tarafından sevilmemesiydi. James Edward Stuart, 25 yaşındaki oğlu Charles Edward *Stuart'ı (Bonnie Prens Charlie, Genç Talip) temsilcisi olarak gönderdi. Kısa sürede İskoçya'nın çoğu ele geçirildi ve Prestonpans'taki Jakobit zaferinin ardından İngiltere de istila edildi. Ancak General Wade ve Cumberland Dükü William *Augustus komutasındaki İngiliz orduları Jakobitleri kuşatmaya başlamıştı. Bunun üzerine komutanları Charles'e, yeterli düzeyde İngiliz askeri bulunmadığından İskoçya'ya dönmesi yönünde tavsiye verdi. Jakobitlerin ilerleyişinden Londra'da doğan panik, insanların İngiltere Bankası'na hücum ederek paralarını çekmesine yol açtı. Jakobitler, Londra'ya sadece 160 kilometre kalmışken Derby'de geriye dönme kararı aldı. Geri çekilmek, isyanın başarısızlığa uğraması anlamına geliyordu. Son Jakobit ordusu da *Culloden Muharebesi'nde bozguna uğratılınca Jakobitlerin Hannover hanedanına yönelik tehdidi sona ermiş oldu.

Kırmızı Gömlekliler Britanya Hindistanı'ndaki *Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde faaliyet gösteren milliyetçi bir örgütün mensuplarına verilen isim. 1929'da Mahatma *Gandhi'nin destekçilerinden Abdülgaffar Han'ın kurduğu örgütün asıl ismi Hüdayi Hizmetkâr'dı (Allah'ın Hizmetkârları). Örgüt, 1946'ya kadar Abdülgaffar Han'ın eyaletteki hâkimiyetinin en büyük kaynağıydı. Bu dönemde Kırmızı Gömlekliler, *Kongre politikalarından yana saf tuttu. 1947'de bölünmeye karşı çıkan Abdülgaffar Han ve Kırmızı Gömlekliler, ayrı bir Peştunistan devleti için mücadele verdi. Yeni Pakistan devleti, Kırmızı Gömlekliler yasa dışı ilân etti ve Abdülgaffar Han'ı 30 yıllığına hapse attı.

Kırpıcı Grevleri (İngilizcesi Shearers' strikes) (1891, 1894) Avustralya'da Queensland ve New South Wales'te gerçekleştirilen büyük grevlere verilen isim. Koyun kırpıcılar, sendikacılık ve "sendika işyeri" (yalnızca sendika üyelerinin çalıştırıldığı kurumlar) ilkeleri için mücadele veriyordu. Diğer yandan koyun yetiştiricileri de "sözleşme özgürlüğü" (herhangi bir insanı çalıştırabilme hakkı) için savaşıyordu. Grevler sırasında iki taraf da şiddetli ve sert eylemlere başvurdu. Sendika dışı işçi çalıştırıldı. 1891 Barcaldine kampından bazı kırpıcılar başta olmak üzere sendika önderleri komplo kurmak, isyana teşvik eden sözler sarf etmek ve ayaklanma çıkarmak gibi suçlamalarla gözaltına alındı; kimisi hapse atıldı. Sonuçta sendikalar bozguna uğradı.

Kısa Parlamento (veya Rump Parlamentosu) İngiltere'de *Pride Tasfiyeleri'nden (1648) sonra da göreve devam eden *Uzun Parlamento'nun kalanına verilen isim. 1649'da Kısa Parlamento; I. Charles'in idam edilmesine karar vermiş, monarşiyi ve Lortlar Kamarası'nı kaldırmış ve *İngiltere Topluluğu'nu kurmuştur. Çoğunlukla kendi çıkarlarını düşünen soylulardan meydana gelen Parlamento, halkın desteğinden yoksundu. Nisan 1653'te Oliver *Cromwell, Parlamento'yu dağıttı. Kısa Parlamento, altı yıl sonra *Protektora'nın sona ermesiyle beraber yeniden toplandı. 1660'ta Pride tarafından atılan üyeler yeniden kabul edildi ve Uzun Parlamento, yeniden monarşiyi tesis eden *Restorasyon'a hazırlık amacıyla kendisini feshetti.

Kıta Ablukası Britanya'nın ekonomisini felce uğratmak amacıyla Avrupa çapında izlenen stratejiye verilen isim. Kıta Ablukası, *Napoleon'un Berlin (1806) ve Milano (1807) fermanlarına dayanıyordu. Bu fermanlara göre Britanya'nın ablukada olduğu duyuruluyor ve tarafsız ülkelerin ya da Fransa'nın müttefiklerinin Britanya veya onun sömürgeleriyle ticaret yapması yasaklanıyordu. 1807'de Tilsit'te Rusya kendi isteğiyle, 1808'de ise İspanya mecburen ablukaya katıldı. Karşılık olarak Britanya, Fransa ve müttefiklerinin limanlarını ablukaya aldı; ancak kendisi üzerinden gerçekleştiği takdirde tarafsız ülkelerle ve birbirleriyle ticaret yapmalarına izin verdi. Bu kısıtlamalar, tarafsız gemilerin Avrupa'yla ticaret hakkı konusunda Britanya'nın ABD'yle *1812 Savaşı'na girmesine yol açtı. Kıta Ablukası sonucunda Napoleon, yurtiçinde desteğini kaybetmeye başladı ve yurtdışında da sıkıntılarla karşılaştı. Napoleon, Rusya ablukayı devam ettirmeyi reddedince Rusya'yı istila etme girişiminde bulunsa da başarısızlığa uğradı. Bu da Napoleon için sonun başlangıcı oldu.

Kıta Kongresi (İngilizcesi Continental Congress) (1774, 1775-89) "Kabullenilemez" Baskı Yasalarına kolonilerin vereceği karşılığı tartışmak üzere ilk kez Philadelphia'da toplanan meclis. İlk oturumda Massachusetts, Virginia ve Güney Karolina delegelerinin başını çektiği radikaller; New York ve Pensilvanya'dan gelen ılımlılara üstünlüğü sağlayarak Suffolk County (Massachusetts) Kararları'nı benimsedi. Söz konusu kararlara göre Baskı Yasaları, "ahlaksız bir yönetimin Amerika'yı köleleştirme girişimi" şeklinde değerlendirilerek reddedildi. Lexington ve Concord'un hemen arkasından toplanan ikinci kongrede George *Washington komutasında bir Kıta Ordusu kuruldu. Britanya'nın uzlaşmaz tavrı ve radikallerin baskısı sonucunda süreç, aşama aşama *Bağımsızlık Bildirgesi'ne (1776) kadar gitti. Kıta Kongresi, *Bağımsızlık Savaşı'nın karargâhı ve Konfederasyon Yasaları (1781) kapsamında da ABD yönetiminin merkezi oldu.

Kıyamet Kitabı (İngilizcesi Domesday Book) 1086'da İngiltere'de gerçekleştirilen kadastro çalışmasına verilen isim. I. *William tarafından planlansa da muhtemelen bir kısmı Norman İstilası öncesi idari kayıtlara dayanmaktaydı. Ortaçağ Avrupası'nda yapılmış en kapsamlı mülk ve toprak tespiti olan çalışmanın amacı, topraktan alınan vergi gelirlerini azami düzeye çıkarmaktı. Bu nedenle öfkeye, hatta ayaklanmalara yol açtı. "Kıyamet Kitabı" ismi kitabın nihai niteliğinden dolayı verilmiştir. Ciltleri bugün Londra'da Devlet Arşivleri'ndedir.

Kızıl Federasyoncular (İngilizcesi Red Feds) 1909'da Yeni Zelanda'da kurulan bir militan sendikalar birliği olan Ulusal İşçi Federasyonu'nun mensuplarına verilen isim. Hiçbir zaman ülkedeki sendikaların çoğunluğunun desteğini alamayan Federasyon, bünyesinde güçlü sendikaları (örneğin madenciler) bulundurduğu kısa bir dönem önemli bir güç haline geldi. 1912'de Waihi altın madeninde devlet ile Kızıl Federasyoncular arasında çatışma yaşandı. Madende yapılan bir grev dolayısıyla çıkan şiddet olaylarında bir kişi öldü. Ardından madenciler yenilgiyi kabul etti. Daha sonra Birleşik İşçi Federasyonu oluşturuldu. Yeni fede-

rasyon da çok geçmeden kendisini sert bir grevin içinde buldu. Wellington tersaneleri merkezli gelişen greve yine devlet müdahale etti. Binlerce atlı polis silah altına alındı ve şiddetli çarpışmalar gerçekleşti. Sonuçta bu grev de kırıldı. Söz konusu dönemden beri Yeni Zelanda'daki sendikalar, arabuluculuk süreçlerine başvurarak dostça çalışma yürütmektedir. Ayrıca, konuya ilişkin temel hükümlerin yer aldığı 1894 İşçi-İşveren Uzlaşması ve Tahkim Yasası, bir dizi yasayla değiştirildi.

Kızıl Kmerler Kamboçya'da komünist bir hareket. 1970'te gerçekleştirdiği darbeden sonra Lon Nol'un ABD destekli sağcı hükümetine karşı kurulan Kızıl Kmerler, Vietnam'ın da yardımlarıyla önce kırlara hâkim oldu ve daha sonra başkent Phnom Penh'i ele geçirdi (1975). Kızıl Kmerler, *Pol Pot yönetiminde kanlı bir temizliğe başladı. Devlet yöneticileri ve Budist keşişlerin yanı sıra seçkin bürokratların tamamı tasfiye edildi. Kent nüfusunun çoğunluğu kırsal kesimdeki iş alanlarına yerleştirildi. Çok sayıda insan buralarda can verdi. Rejimin, *Kamboçya'da yaklaşık 2 milyon kişinin ölümünde ve ülkenin altyapısının çökertilmesinde payı vardı. Vietnam'la sınır anlaşmazlıkları, 1978'de Vietnam'ın ülkeyi istilasına yol açtı. Sonuçta Kızıl Kmerler rejimi yıkıldı. Buna karşın hareketin kuvvetleri, Tayland'daki üslerinden Vietnam destekli Heng Samrin rejimine karşı gerilla savaşını sürdürdü. Demokratik Kamboçya Partisi ismiyle Kızıl Kmerler, Ekim 1991 barış anlaşmasının ardından BM'nin desteklediği Yüksek Ulusal Konsey'e katılmayı kabul etti. Pol Pot hareket içinde etkisini hâlâ koruyordu. Ancak Kızıl Kmerler, 1993'teki çok partili seçimlere girmeyi reddetti. 1998-1999'a kadar seçilmiş hükümete karşı gerilla savaşını devam ettirdi. Bu tarihlerde üyelerin'in çoğu ya hükümet güçlerine katıldı ya da teslim oldu.

Kızıl Muhafızlar Çin'de *Kültür Devrimi sırasında (1966-69) *Mao Zedong'un genç militanlarına verilen isim. İsimlerini 1927'de Mao'nun örgütlediği askeri birliklerden alan Kızıl Muhafızlar'ın sayısı birkaç milyon civarındaydı. Kızıl Muhafızlar, Kültür Devrimi'nin halk içindeki gönüllü öncüleriydi. Gerici olduğu iddia edilen şahısların yanı sıra Komünist Parti'nin muhafazakâr yöneticilerine, Çin'in kültürel mirasına ve Batı etkisinin bütün kalıntılarına da saldırdılar. Hareketin devinimi; kitle gösterileri, sürekli bir afiş savaşı ve insanlara ve mülklere yönelik şiddet eylemleriyle sağlanıyordu. Kızıl Muhafızlar içindeki zıt gruplar arası yaşanan çarpışmalar binlerce ölüme yol açtı. Kültür Devrimi'nden sonra pek çok örgüt mensubu, mecburi "yeniden eğitim" için taşraya gönderildi.

Kızıl Ordu *Rus İçsavaşı sırasında Savaş Komiseri *Trotskiy'in (Troçki) (1918-25) *Bolşevik Devrimi'ni kurtarmak adına kurduğu Sovyet ordusu. Trotskiy, Kızıl Ordu'ya eğitimli subaylar bulabilmek için İmparatorluk Ordusu'nun eski subaylarına mecburdu. 1941'de *Hitler, Sovyetler Birliği'ni istila ettikten sonra Kızıl Ordu, dünyanın en büyük ordusu haline geldi. Asker sayısı 1945'e gelindiğinde beş milyona ulaşmıştı. Tam sayı hâlâ bilinmese de II. Dünya Savaşı'nda Kızıl Ordu'nun kayıplarının yedi milyona kadar çıktığı tahmin edilmektedir. II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından Kızıl Ordu ismi kullanımdan kalkarak yerini Sovyet Silahlı Kuvvetleri'ne bıraktı. 1991'de Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da silahlı kuvvetlere bağımsız cumhuriyetlerin isimleri verildi.

Kızıl Tugaylar İtalya'da özellikle 1977-1981 arasında etkinlik gösteren solcu bir terör örgütü. Kızıl Tugaylar'a karşı güvenlik güçlerinin eli kolu bağlı gibi gözükse de sonradan örgüte yönelik tutuklamalar yapıldı. Kızıl Tugaylar, 1978'de İtalyan devlet adamı Aldo *Moro'nun kaçırılarak öldürülmesi başta olmak üzere birkaç eylemden sorumluydu.

Kızılderili Toprakları (İngilizcesi Indian reservations) ABD'de Amerikan yerlilerinin yerleşimi ve kullanımına ayrılmış topraklara verilen isim. Kanada'daki muadillerine

de "ayrılmış bölgeler" deniyordu. Kızılderili Toprakları, ilk defa 1786'da ortaya konan bir politikayla oluşturuldu. Başkan Andrew *Jackson, Kongre'nin 1830 Kızılderili Nakil Yasasını çıkarmasının ardından ilk kez büyük çapta bir özel bölgelere nakil işlemi gerçekleştirdi. Bu kapsamda Krik, Seminole, Çikasav, Çoktav ve *Çeroki kabileleri günümüzde Oklahoma'da kalan "Kızılderili topraklarına" gönderildi. 40'ı aşkın eyalette 200'e yakın özel bölge oluşturuldu. Birkaç tanesi dışında hemen hemen hepsinde toprağın kalitesi düşüktü. Söz konusu topraklardan gelir elde etmek mümkün değildi. Bu da yerli halkların yoksulluğunu pekiştirdi.

Kızılderililer *Bkz.* AMERİKAN YERLİLERİ.

Kızılhaç İnsanların acılarının dindirilmesi için çalışan uluslararası bir teşkilat. Kızılhaç'ın kurucusu İsviçreli hayırsever Henri Dunant (1828-1910), Solferino Muharebesi'nde tanık olduklarından dehşete düşerek savaş kurbanlarına yardım etmek üzere gönüllü yardım cemiyetleri oluşturulmasını önerdi. 1863'te Uluslararası Kızılhaç Komitesi kuruldu ve ertesi yıl 12 devlet *Cenevre Sözleşmesi'ni imzaladı. Askerlerin tedavisine ilişkin koşulları düzenleyen Sözleşme, sonradan deniz savaşı kurbanlarını (1906), esirleri (1929) ve sivilleri (1949) kapsayacak şekilde genişletildi. Bu kapsamdaki sözleşmeler, bugün neredeyse 150 ülke tarafından kabul edilmiş durumdadır. Kızılhaç'ın bayrağı, beyaz arka plan üzerinde kızıl bir haçtır. Müslüman ülkelerde haçın yerine kızıl bir ay kullanılmaktadır. Uluslararası Kızılhaç, 1917 ve 1944'te Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü.

kibbutz (İbranice "toplanma", "kolektif" anlamında) İsrail'deki kolektif yerleşimlere verilen isim. Genel olarak tarıma dayalı olsalar da bazı kibbutzlarda sanayi de yapılmaktadır. Kibbutz toprakları aslen Yahudi halkı adına Yahudi Ulusal Fonu mülkiyetindeydi. Ancak günümüzde topluluk üyeleri, bu toprakları sembolik fiyatlarla satın almakta veya kiralamakta; aynı zamanda işletmektedir. İlk kibbutz olan Deganya, 1910'da Profesör Oppenheimer tarafından kuruldu. İsrail'deki kibbutzların sayısı bugün 300 civarına ulaşmıştır.

Kibritçi Kızlar Grevi (İngilizcesi Match Girls' strike) (1888) Britanya sanayi sektöründe bir dönüm noktası olan anlaşmazlık. Grevi yapanlar, Londra'nın East End bölgesindeki Bryant and May fabrikasındaki kızlardı. Grevciler, düşük ücretlerden ve kibrit üretiminde kullanılan fosfordan kaynaklı çene yapılarındaki bozulmalardan ("fosforlu çene") yakınıyordu. Bir gazeteci ve *Fabian olan Annie *Besant, grevin örgütleyicisiydi. Kısmen çenelerindeki bozulmayı gözler önüne sermek amacıyla düzenledikleri gösteriler, halkın sevgisini kazandı. Ücret zammı elde etmeleri, *sendikacılığın artan gücünün küçük çaplı bir habercisiydi.

Kidd, William (veya **Kaptan Kidd**) (1645-1701) İskoç korsan. 1695'te korsanlarla mücadele etmek üzere Hint Okyanusu'na düzenlenen seferin başına getirilen Kidd, kendisi korsan oldu. 1699'da affedilme umuduyla Boston'a gitti. Ancak aynı yıl tutuklanarak Londra'da asıldı.

Kiev Knezliği Rusya'nın tarihsel kökü olan prenslik. Günümüzde Ukrayna'da yer alan Kiev'in 6 veya 7. yüzyılda kurulduğu düşünülmektedir. Kiev, 9-13. yüzyıllar arasında Rurik hanedanı tarafından yönetilen feodal bir devletin merkezi oldu. 878 civarında İgor, Novgorod'dan Dinyeper Nehri boyunca ilerleyerek Kiev'i Vareg-Rus prensliğinin başkenti yaptı. İlk kurulan şehir olarak Kiev, "Rus şehirlerinin anası" ismiyle anılır. Ayrıca Rusya'daki Ortodoks Kilisesi'nin ilk merkezi olması dolayısıyla "Rusya'nın Kudüs'ü" olarak bilinir.

Kilikya Günümüzde Türkiye'nin güneydoğusunda yer alan antik bir bölge.

Kilikya, coğrafi olarak iki ayrı bölüme ayrılmaktaydı: Dağlık olan batı bölümü ve bereketli bir ova olan Tarsus merkezli doğu bölümü. Bölge sırasıyla *Hititler, *Asurlar, *Ahamenişler ve III. *Aleksandros'un (Büyük İskender) hâkimiyetlerine girdi. Ardından *Selevkoslar ile *Ptolemaioslar Kilikya için birbiriyle savaştı. MÖ 2. yüzyılda korsan sığınağı haline geldi. Nihayetinde MÖ 67'de Romalı general Pompeius korsanları temizledi. Aynı yüzyılın sonlarına doğru ülke, Roma İmparatorluğu'nun parçası oldu. 1080'de göçmen Ermeniler tarafından işgal edildi. 1375'te Memluklar, 1515'te de *Osmanlı Türkleri tarafından fethedildi.

Killiecrankie Muharebesi (27 Temmuz 1689) İskoçya'daki Pitlochry yakınlarında dar ve ormanlık bir geçitte gerçekleşen muharebe. Vikont Dundee John Graham (Claverhouse), muharebede II. *James'i tekrar İngiltere ve İskoçya tahtlarına çıkarmak üzere düzenlenen ilk *Jakobit girişimine önderlik etti. Graham, General Mackay'ın deneyimsiz kuvvetlerini ezip geçti. Mackay'ın 2000 askeri can verirken 500'ü de esir düştü. Ancak tam zafer anında Graham öldürüldü. İskoçlar, muharebenin ardından zaferin arkasını getirmeyi başaramadı.

Kim İl-sung (doğum adı Kim Song-ju) (1912-94) Koreli komünist devlet adamı, Kuzey Kore'nin ilk başbakanı (1948-72) ve devlet başkanı (1972-94). 1930'lar ve 1940'larda Kore'deki Japon egemenliğine karşı silahlı direnişe önderlik etti. II. Dünya Savaşı'nın sonunda ülkenin bölünmesinin ardından 1948'de Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin başbakanı oldu. 1950'de emrindeki kuvvetlere Güney Kore'yi istila emri verdi. Böylece Kore Savaşı (1950-53) başladı. Kim İl-sung, ülkenin yeniden birleştirilmesinde ısrarcıydı. Tek parti devletini sürdürerek kendisi ve ailesi etrafında bir kişi kültü yarattı. Ölümü üzerine iktidarı hemen oğlu Kim Jong-il (1942-2011) devraldı. 2011'de Kim Jong-il ölünce devlet başkanlığı görevine hakkında pek bir şey bilinmeyen en küçük oğlu Kim Jong-un (yak. 1983-) geldi.

kimyasal ve biyolojik savaş Düşmanı öldürmek veya yaralamak üzere sentetik zehirli maddelerin ya da hastalık mikropları gibi organizmaların kullanımına verilen isim. Kullanılan maddeler arasında klor, fosjen, hardal gazı (ilk defa I. Dünya Savaşı'nda kullanıldı), çeşitli sinir gazları, yaprak döktürücüler, virüs ve bakteriler (örneğin şarbon) bulunur. Kimyasal ve biyolojik silahların kullanımı *Cenevre Sözleşmesi'nde yasaklanmış olsa da üretimi, bulundurulması ve taşınması serbesttir. I. Dünya Savaşı'ndakilerin aksine modern kimyasal silahlar çok daha ileri düzey olup uzun menzilli toplar, füzeler veya uçaktan püskürtme aracılığıyla kullanılabilir. Bu tip silahların etkili olabilmesi için içerisindeki kimyasallar solunmalı veya deriyle temas etmelidir. Kimyasal silahlara karşı ana savunma araçları koruyucu kıyafetlerdir: Gaz maskeleri ile kauçuktan yapılmış özel kıyafetler veya arındırılmış sentetik giysiler.

Biyolojik silahlar, 1972 Biyolojik Silahlar Sözleşmesi'yle yasaklanmasına karşın savunma amaçlı araştırma üretimine izin verilmektedir. Kimyasal ve biyolojik silahların sınırlandırılması konusunda anlaşma, Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Konferansı'nın gündeminde ön sıralarda yer almaktadır. Fakat, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere pek çok devlet kimyasal ve biyolojik silahlardan vazgeçme konusunda gönülsüzdür; çünkü bu tip silahlar bir tür caydırıcı etken olarak görülmektedir. *Körfez Savaşı'nın ardından 1990'larda Irak'ın kimyasal ve biyolojik silah programları gündemde olan bir konuydu. Bu durum, 2003 *Irak Savaşı'nın da temelini oluşturmuştu. Ancak Irak'ın mağlup edilmesinden sonra bu tip silahlara rastlanmadı. Ayrıca kimyasal silahlar 2013'te Suriye İçsavaşı'nda kullanıldı (*bkz.* SURİYE).

King, Martin Luther (1929-68) ABD'li Baptist rahip ve vatandaşlık hakları önderi. King, pasif direnişler ve barışçıl kitle gösterileri düzenleyerek siyahi Amerikalılara yönelik ayrımcılığa karşı çıktı. En önemli eylemleri, 1955'te Alabama eyaletindeki Montgomery'de yerel otobüs şirketine karşı bir yıl süren boykot ve 1963'te 200 bin göstericiyle Vaşington'a gerçekleştirilen yürüyüştü. Sözü edilen yürüyüşte King, "Bir hayalim var..." sözleriyle başlayan ünlü konuşmasını yaptı. 1964'te Nobel Barış Ödülü'nü aldı. 1968'de Memphis'te suikasta uğradı.

King, William Lyon Mackenzie (1874-1950) Kanadalı Liberal Parti üyesi devlet adamı, başbakan (1921-26, 1926-30, 1935-48). William Lyon Mackenzie'nin torunu olan King, Londra'daki imparatorluk konferanslarında (1923, 1926, 1927) Kanada'yı temsil etti. Bu konferanslarda Milletler Topluluğu bünyesindeki ülkelerin özerlik statüsü kazanmasında önemli bir rol oynadı. Birleşik Krallık ve ABD'yle bağları kuvvetlendirdi. Başta işsizlik sigortası (1940) olmak üzere birçok toplumsal reforma imza attı.

Kingitanga Yeni Zelanda'da *Maori'yi soydan yürüyen bir krallık altında birleştirerek tek tek kabile reislerinin toprak satmasını engelleme amacı taşıyan bir Maori hareketi. 1858'de Wiremu Tamihana'nın (Kralyapan Wiremu) rehberliğindeki ilk kral Potatau, orta North Island kabileleri tarafından tanındı. Kingitanga'nın amacı kendi yasalarını oluşturmak ve uygulamaktı. Ancak, Tamihana da dahil, hareketin daha ılımlı önderleri, Britanya kraliyeti yönetiminde bir otorite tanımlanması eğilimindeydi. Vali George *Grey, Britanya otoritesini ve yerleşimini engelleyecek bir harekete tanıma niyetinde değildi. Rewi Maniapoto gibi Kingitanga'nın daha bağımsız akıllı üyeleri, Taranaki Savaşı'na dahil olarak 1863'te Grey'in Waikato'yu istila etmesine zemin hazırladı. Buna karşın yıllar boyunca devlet otoritesi "King Country[199]" bölgesinde hükmünü geçiremedi. 1883'te King Country kabile reisleri, yerleşimcileri kabul etti ve Kral Tawhiao, aşağı Waikato'daki eski topraklara geri döndü. 20. yüzyılda, esasen Tawhiao'nun yeğeni Te Puea'nın etkisiyle Kingitanga, hükümetle anlaşarak ekonomik ve kültürel anlamda yeniden canlanmanın merkezi haline geldi.

Kinikler Yaygın olarak *Diogenes (Diyojen) tarafından kurulduğu düşünülen bir eski Yunan filozoflar tarikatı. Fakat Diogenes'in akıl hocası Atinalı Antistenes'e kurucu payesinin verilmesi belki de daha doğrudur. Kinikler gerçek anlamda bir okula ve tam olarak tanımlanmış bir felsefeye sahip olmadıkları için Diogenes'in öğrencilerinin her biri kendine cazip gelen başka bir fikri benimsedi ve dolayısıyla aralarında çok büyük farklılıklar ortaya çıktı. Tebaili Krates, Diogenes'in en sadık yandaşlarından biriydi. Krates; maddi varlıklarından vazgeçen, ihtiyaçlarını mümkün olan en düşük seviyede tutan ve bağımsızlığını koruyan insanın sıkıntılı zamanlarında dahi mutlu olmasının mümkün olduğunu anlatmıştır.
Kinik felsefe MÖ 3. yüzyılda yükselişe geçti. Bu dönemde, arkasında çantası ve elinde sopasıyla dilenci-filozoflar Yunanistan'da sık karşılaşılan bir görüntüye dönüştü. Arkasından gelen baş aşağı gidiş MS 1. yüzyılda geçici bir yeniden uyanışla tersine döndü. Öte yandan Kiniklerin, imparatorların davranışlarını eleştirme konusundaki isteklilikleri pek çoğunun Roma'dan kovulmasına yol açtı. Kayıtlara geçen son dilenci-filozof 5. yüzyılın sonlarında yaşadı.

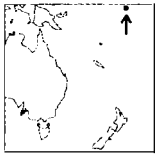
Kinnock, Neil Gordon, Bedwellty Baronu (1942-) Britanyalı İşçi Partisi üyesi siyasetçi ve muhalefet lideri (1983-92). 1970'te Parlamento'ya giren Kinnock, 1978'de İşçi Partisi Ulusal Yürütme

199 "Kralın Ülkesi" anlamına gelen Yeni Zelanda'nın batısında bir bölge ismi. (ÇN)

Komitesi üyesi oldu. 1979'da partisi iktidarı kaybedince muhalefetin eğitim sözcülüğünü üstlendi. 1983'te Parti'nin liderliğine seçildi. Dolayısıyla, Margaret Thatcher'in ikinci ve üçüncü hükümetlerinde muhalefetin başını çekti. Kinnock, 1987 ve 1992'de İşçi Partisi'nin uğradığı seçim yenilgilerinin ardından istifa etti. 1995-2004 arasında Avrupa Komisyonu üyesiydi. 2005'te kalıtsal olmayan soylular arasına alındı.

Kiribati

Başkent:	Tarava
Yüz ölçümü:	811 km²
Nüfus:	103.248
Para birimi:	1 Avustralya doları = 100 sent
Dini yapısı:	%55,8 Katolik; %33,5 Protestan; %4,7 Mormon
Etnik yapısı:	%89,5 Kiribati; %9,7 melez
Diller:	İngilizce (resmi), Kiribati dili
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Milletler Topluluğu, Pasifik Adaları Forumu, Pasifik Topluluğu Sekretaryası

Pasifik Okyanusu'nda geniş bir alana dağılmış 33 adadan oluşan bir takımada ülkesi. Ekvatorun iki yanında 169 Batı ve 147 Doğu boylamları arasında yer almaktadır.

Fiziki Adaların çoğu mercan adası olup bir ucundan diğer ucuna 1 kilometreyi geçmemektedir. Kiribati; eskiden Gilbert Adaları'na dahil olan 16, Line Adaları'ndan 8, Phoenix Adaları'ndan 8 ada ile Okyanus Adası'ndan (Banaba) oluşur. Deniz seviyesine yakın bu adalar, küresel ısınma sonucunda deniz seviyeleri yükselirse tamamen batma tehlikesi altındadır.

Ekonomi Kiribati ekonomisinin temelini balıkçılık ve çiftçilik oluşturur. Başlıca kaynak hindistancevizi ağacıdır. Bu ağaçtan ihraç etmek üzere kurutulmuş hindistancevizi elde edilir. Turizm de önemli bir yer tutar. Okyanus Adası'ndaki fosfat yatakları artık tüketilmişse de buradan elde edilen paralarla yapılan yatırımlar önemli bir gelir kaynağı teşkil etmektedir.

Tarih 16. yüzyılda İspanyollar tarafından keşfedildiğinde adalarda Mikronezyalılar yaşıyordu. 1820'lerde Rus hidrograf Krusenstern, bölgedeki en büyük ada grubuna Gilbert Adaları ismini verdi. 1837'den itibaren Avrupalı İspermeçet balinası avcıları ve tüccarları adalara yerleşmeye başladı. 1892'de adalar, Britanya protektorası ilân edildi. 1916'da Gilbert ve Ellice Adaları adı altında kraliyet sömürgesi oldu. 1942'de Japon donanma kuvvetleri adaları işgal etti. 1943'te ABD deniz piyadeleri çıkarma yaparak yoğun çatışmaların ardından Japon direnişini kırdı. 1974'te Ellice Adaları sakinleri, referandumla sömürge yönetiminden ayrılma kararı aldı. 1978'de Ellice, *Tuvalu olarak bağımsızlığını elde etti. Gilbert Adaları ise 1979'da Kiribati bağımsız devletine dönüştü. Kurutulmuş hindistancevizi ve balık ihracatındaki düşüş sonucu, 1990'da ticaret açığı 24 milyon dolara ulaştı. Bu durumla, Mayıs 1991'de seçilen Teatao Teannaki Hükümeti mücadele etmek zorunda kaldı. 1994'te Teannaki Hükümeti, güven oylamasını kaybedince Teburoro Tito devlet başkanı seçildi. 1999'da ülke ağır bir kıtlık çekti. 2003'te devlet başkanlığına gelen Anote Tong, 2007 ve 2012'de tekrar seçilmeyi başardı.

Kiril (Aziz) (826-69) Yunan misyoner. Kiril alfabesini icat eden kişi olduğu düşünülmektedir. Kardeşi Aziz Methodios'la (yak. 815-85) birlikte "Slavların Misyonerleri" olarak anılmıştır. İki kardeş,

gönderildikleri Moravya'da günlük dilde din eğitimi verdi. Ayinlerde de günlük dil kullanan Kiril ve Methodios, ayrıca kutsal kitapların Slav dilinde versiyonlarını da dolaşıma soktu.

Kirk, Norman (1923-74) Yeni Zelandalı devlet adamı. Uzun yıllar İşçi Partisi üyeliği yapan Kirk, 1957'de Parlamento'ya girdi. 1965'te Parti'nin parlamento liderliği için A. H. Nordmeyer'le girdiği yarıştan başarıyla çıktı. Kirk, iki yenilgiden sonra 1972'de partisini açık ara bir zafere taşıdı. Başbakanlık döneminde bir toplumsal reform programına girişti. 1974'teki ölümünün ardından hükümeti, halk arasındaki desteğini hızla kaybetti ve 1975 genel seçiminde yenilgiye uğradı.

Kiros, Küçük[200] (ö. MÖ 401) Pers prensi, II. Daryuş'un ikinci oğlu. Babasının ölümü (MÖ 405) üzerine Kiros, paralı askerlerden kurduğu ordusuyla II. Artakserkses olarak tahta çıkan ağabeyine karşı yürüyüşe geçti. Bu sefer, Kiros'un ordusuna yazılan tarihçi *Ksenofon tarafından kayıt altına alındı. Kiros, Babil'in kuzeyinde gerçekleşen bir muharebede öldürüldü.

Kiros, II. (Büyük Kiros) (ö. MÖ 530) Pers kralı (MÖ 539-530). Med Kralı Astiyag'ı devirerek *Alıameniş İmparatorluğu'nu kurdu. 500 civarında Astiyag'ın başkenti Ekbatan'ı ele geçirmişti. 546'da *Kroisos'u (Karun) yenerek Küçük Asya'yı, son Keldani kralı Nabonidus'u alt ederek Babil, Asur, Suriye ve Filistin'i topraklarına kattı. Tebaasına karşı politikaları hoşgörülüydü. Medler önemli idari görevlere gelebiliyordu. Yahudilerin *Babil Sürgünü sonlandırıldı ve Kudüs'te tapınak (Yahudilerin ana dini merkezi) inşaatına başlamalarına izin verildi. Büyük Kiros, büyük ihtimalle bir muharebe sırasında öldürülerek Pasargad'a gömüldü. Anıtmezarı bugün hâlâ görülebilmektedir.

Kirov, Sergey Mironoviç (1886-1934) Rusya doğumlu devrimci önder. *Stalin'in sağlam bir destekçisi olan Kirov, devrimci faaliyete Kafkasya'da başladı ve 1928'de Leningrad'a geçti. 1930'da *Politbüro üyesi oldu. 1934'te genç bir parti üyesi Leonid Nikolayev tarafından suikasta uğradı. Suikastın arkasında Stalin'in olduğu düşünülmektedir. Stalin, Kirov cinayetini bahane ederek 1930'ların sonunda göstermelik duruşmaları ve parti içinde temizlik harekâtını başlattı.

Kissinger, Henry Alfred (1923-) ABD'li devlet adamı. 1955-1968 arasında hükümetlere güvenlik danışmanlığı yaptı. Başkan Nixon tarafından Ulusal Güvenlik Konseyi'nin başına getirildi (1969-75). Ayrıca 1973-1977 arasında dışişleri bakanlığı görevinde bulundu. Sovyetler Birliği'yle detant büyük oranda onun eseriydi. Sözü edilen sürecin sonucunda 1969 Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (SALT) ortaya çıktı. Bunun yanında Kissinger, 1971'de Hindistan-Pakistan Savaşı'nda çözüme katkıda bulundu, 1972'de ABD'nin komünist Çin'le yakınlaşmasını sağladı (ABD ilk defa Çin'i tanımıştır) ve hepsinden önemlisi *Vietnam Savaşı'nın çözüme ulaştırılmasında rol oynadı. Vietnam Savaşı meselesinde ilk başta Kamboçya'ya yönelik bombardımanı (1969-70) desteklese de sonradan fikrini değiştirdi. Uzatmalı müzakerelerin ardından Ocak 1973'te ABD askerlerinin çekilmesi konusunda anlaşma yaptı. Vietnamlı temsilci Le Duc Tho'yla beraber Nobel Barış Ödülü'ne layık görüldü. Ancak Le Duc Tho ödülü reddetti. Aynı yılın devamında Arap-İsrail Savaşı'nın çözülmesine katkı sundu. ABD'nin Mısır'la diplomatik ilişkilerini yeniden tesis etti. *Watergate Skandalı ve Başkan Nixon'un istifasından sonra görevini sürdürerek Başkan *Ford'a danışmanlık yaptı. Hâlâ danışmanlık yapmaya devam etmekte olup uluslararası ilişkilerin yorumlanmasında saygın konumunu korumaktadır.

200 Yaşça küçük anlamında. (ÇN)

Kişi Nobusuke (1896-1987) Japon devlet adamı. *Tojo Hideki'nin hükümetinde yer alan Kişi, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Japon politikalarına giderek daha da fazla karşı çıktı. 1945'te hapse atıldıktan sonra duruşma yapılmadan salıverildi. 1953'te Japonya Temsilciler Meclisi'ne seçildi. *Liberal Demokrat Parti lideri olarak öne çıktı. 1957'de başbakan oldu. Dışarıda, komşu Asya ülkeleriyle gerilimleri yumuşatmayı amaçladı. Öte yandan ABD-Japonya bağını güçlendirmeye çalıştı. Başta eğitim ve asayiş olmak üzere dış politikada muhafazakârdı. 1960'ta Japon Diyet binasındaki bir isyanın ardından istifa etti. İddialara göre isyanın nedeni, Kişi'nin düzenlemeler yaptığı *Japonya-Amerika Birleşik Devletleri Güvenlik Antlaşması'ydı.

Kita İkki (ö. 1937) Japon devrimci ve siyaset düşünürü. Eski bir sosyalist ve aynı zamanda milliyetçi Kokuryukai (Kara Ejderha Cemiyeti) örgütünün üyesi olan Kita, 1930'lardaki sağcı militarist şiddetin yükselmesinde kilit bir rol oynadı. Genç muhalifleri, başında ordunun olacağı devrimci bir rejim çağrısıyla harekete geçirdi. Bu rejim; zenginlikleri kamulaştıracak, var olan yönetim biçimlerini ortadan kaldıracak ve Japonya'yı bütün Asya'nın öncüsü konumuna hazırlayacaktı. 1937'de *26 Şubat 1936 Olayı'na karıştığı iddiasıyla idam edildi.

Kitab-ı Mukaddes Hıristiyanlığın kutsal kitabı. Bütün Hıristiyan kiliseleri Kitab-ı Mukaddes'in iki bölümünü kabul etmektedir: Eski Ahit olarak bilinen İbrani Kutsal Kitabı ve Yeni Ahit olarak bilinen sadece Hıristiyanlığa özgü yazmalar. Ayrıca, Katolik Kilisesi'nin de yer aldığı bazı kiliseler, Eski Ahit'in Yunanca versiyonunda (Septuaginta) yer alan ve Apokrif denilen üçüncü bir bölümü de benimsemektedir. Her bölüm ayrı ayrı birkaç kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplar değişik zamanlarda farklı yazarlar tarafından yazılmıştır. Buna karşın Hıristiyanların çoğu, kitapların kendine özgü ilahi yetkilerle donatıldığına inanmaktadır.

Eski Ahit'te 39 kitap bulunur. İlk beş kitap ("Kanun", Tevrat veya Pentateuk) Yahudilerin kökenlerini anlatmaktadır. "Peygamberler" kitaplarında *Kenan'daki yerleşimin tarihine, *İsrail Krallığı dönemine ve peygamberlerin tefsirlerine yer verilmektedir. "Yazmalar" ise Zebur, Eyüp ve Daniel gibi kalan kitapları içerir. Eski Ahit'in son haline tahminen MS 100'de karar verilmiştir. Yeni Ahit 27 kitaptan oluşur. Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'ya atfedilen Dört İncil ("müjde" anlamında) bulunmaktadır. Bunlar *İsa Mesih'in yaşamı, ölümü ve yeniden dirilişini anlatır. Elçilerin İşleri kitabında Hıristiyan Kilisesi'nin ilk zamanları ve gelişimi ele alınmaktadır. Mektuplar da başta Aziz Paulus'a ait olanlar olmak üzere ilk Hıristiyan topluluklara ibadet, davranış ve teşkilatlanma ile ilgili tavsiyelerin yer aldığı metinlerden oluşur. Vahiy kitabı dünyanın sonuna dair kehanetlerde bulunur. Bu kitapların çoğu 2. yüzyılın ortalarından itibaren "kanonik" (kutsal ve hakiki) kabul edilmektedir. Apokrif (Yunanca "saklı şeyler") ise MÖ 300 ile MS 100 arasında yazılan 12 kitabın derlemesine verilen isimdir. Bu kitaplar, Eski Ahit'in MÖ 3 ve 2. yüzyıllarda yapılan ve ilk dönemlerinde Hıristiyan Kilisesi tarafından kullanılan Yunanca çevirisi Septuaginta'da bulunmaktadır. Sözü edilen kitaplar İbranice Eski Ahit'te görülmemekte ve bütün Hıristiyan kiliseleri tarafından kabul edilmemektedir.

Kitab-ı Mukaddes esasında İbranice, Aramice ve Yunanca yazılmıştır. Kitab-ı Mukaddes'in tamamı ilk kez "Vulgate" ismiyle Aziz *Hiyeronimus tarafından çevrildi. İngilizceye ilk çeviri ise John *Wyclif ve mürtileri tarafından yapıldı (1382-88). Matbaanın gelişmesiyle beraber Kitab-ı Mukaddes'in yerel dillerde basımları arttı. 1522'de Martin *Luther Yeni Ahit'i Almancaya, 1525-1526'da William *Tyndale İngilizceye çevirdi. Çoğunlukla Tyndale'nin çevirisine dayanan William Coverdale'nin Kitab-ı Mukaddes çevirisi

ilk kez 1535'te yayımlandı ve 1539'da gözden geçirilerek yeniden basıldı. Makbul veya Kral James Versiyonu (1611) 50 bilgin tarafından ortaya kondu. İsmini *Hampton Court Konferansı'nda yeni bir çeviri yapılmasını kabul eden I. *James'ten alan bu versiyon, yüzyıllar boyunca İngilizce konuşan bütün ülkelerde kabul gördü. Günümüzde Kitab-ı Mukaddes'in tamamı veya belli bölümlerinin 1760'tan fazla dilde çevirisi bulunmaktadır.

kitchen cabinet[201] Devlet başkanı veya başbakanın resmi olmayan danışmanlarına verilen isim. İfade, Andrew *Jackson'un ABD başkanlığının (1829-37) ilk yıllarında ortaya çıktı. Görevinin başlarında Jackson'un resmi bakanlar kurulu, çoğunlukla güçlü fakat muhalif şahsiyetlerden oluşuyordu. Söz konusu isimlerin arasında ilk başkan yardımcısı John Calhoun ve savaş bakanı John Eaton da vardı. Dolayısıyla resmi bakanlar kurulu toplantıları nadiren düzenleniyor, Jackson esas olarak *Van Buren (müstakbel başkan yardımcısı ve halefi), John Eaton, Amos Kendall, Francis Blair (gazete editörleri) ve alt düzey devlet makamlarına atanan çeşitli kişisel arkadaşlarından tavsiyeler alıyordu. 1831'de bakanlar kurulunun örgütlenmesinde değişiklikler yapılınca Başkan Jackson daha ziyade resmi kabinesine itibar etti.

Kitchener, Herbert, I. Hartum Kontu (Horatio Herbert Kitchener) (1850-1916) Britanyalı asker ve devlet adamı. Omdurman'da Mehdi güçlerini yenilgiye uğratıp 1898'de Sudan'ı yeniden fethettikten sonra 1900-1902 arasında İkinci Boer Savaşı'nda genelkurmay başkanlığı, 1902-1909 arasında ise Hindistan'da başkomutanlık yaptı. I. Dünya Savaşı patlak verince savaş bakanlığına getirildi. Nihayetinde Batı Cephesi'nde savaşacak büyük gönüllü ordusunun örgütlenmesiyle görevlendirildi. "Ülkenizin size ihtiyacı var!" şeklinde seslenen komutan figürü olarak silah altına alma afişlerinde yer aldı. Kendisini Rusya'ya götüren geminin mayınla batırılması sonucu öldü.

Kleopatra, VII. (MÖ 69-30) *Ptolemaios Hanedanı'nın son hükümdarı. 51'de XIII. Ptolemaios'la birlikte Mısır'ın hükümdarı oldu. Ancak 48'de ülkeden kovuldu. Iulius *Caesar (Jül Sezar) tarafından tekrar tahta getirildi ve 47'de Caesar'dan olduğunu iddia ettiği bir erkek çocuk doğurdu. 46'da Kleopatra ve Caesar, oğullarını Roma'ya götürdü. 44'te Caesar'ın suikasta uğramasının ardından Mısır'a döndü. 41'de Tarsus'ta *Marcus Antonius'la tanıştı. Ertesi kışı İskenderiye'de beraber geçirdikleri sırada Kleopatra ikiz doğurdu. 37'de Marcus Antonius, bu çocukları kabul etti ve Cyrene ve diğer başka toprakları Kleopatra'ya bıraktı. Kleopatra da karşılığında Mısır'ın desteğini sundu. 34'te Kleopatra ve Marcus Antonius, Büyük İskender'in eski imparatorluğunun Kleopatra ve çocukları arasında resmen bölüştürüldüğünü ilân etti. 32'de Octavianus (*Augustus) Kleopatra'ya savaş açtı. Ertesi sene yapılan *Actium Muharebesi sonucunda Kleopatra şansını tamamen kaybetti. 30'da intihar etti ve Mısır, Roma egemenliğine girdi.

Kluni Tarikatı Reform edilmiş bir Benedikten manastır tarikatı. Kurucu manastırı ("ana hane") Fransa'daki Cluny (Kluni) Manastırı olup 909'da Akitanya Dükü Guillaume tarafından kuruldu. Başrahip Odilo (994-1048) zamanında Kluni, Batı Avrupa çapında birbirine bağlı "kız haneleri" sisteminin en tepesinde yer almaktaydı. 11. ve 12. yüzyıllarda tarikat, çok büyük dini ve kültürel etkiye sahip bir merkez haline geldi. Tarikat, mensuplarından dört papa çıkardı ve 1073'ten itibaren Papa VII. *Gregorius'un gerçekleştirdiği iddialı reformlara ilham verdi. Kluni'deki

201 "Kitchen cabinet", mutfak dolabı anlamına gelmektedir. Ancak aynı zamanda "cabinet" kelimesinin tek başına "bakanlar kurulu" anlamına gelmesinden yola çıkarak söz konusu ifade türetilmiştir. (ÇN)

manastır kilisesi, Avrupa'daki pek çok dini bina için bir model teşkil ediyordu. 13. yüzyıla gelindiğinde artık büyük başarılar dönemi sona ermişti. Bunun sebebi ideal manastır düzeninin din dışı alanla fazla yakın temas içine girmesi ve zenginliği ile dünyevi gücünün gereğinden yüksek bir noktaya erişmesiydi.

Kmer Güneydoğu Asya'da eski bir krallık. 11. yüzyılda gücünün zirvesine ulaşan Kmer Krallığı, Angkor'daki başkentinden Mekong Vadisi'nin tamamına hükmediyordu. 12 ve 14. yüzyıllardaki Siyam fetihleriyle yıkıldı.

Kmer Cumhuriyeti 1970-1975 arasında *Kamboçya'nın eski resmi adı.

Knossos Kültürü Minoa dönemi Girit'in Heraklion Limanı yakınındaki en önemli şehri etrafında gelişen kültüre verilen isim. Neolitik çağlardan yaklaşık MÖ 1200'e kadar bu bölgede insan yerleşimi vardı. Sir Arthur Evans, 1900'den itibaren yaptığı kazılarda Minos Sarayı ismini verdiği lüks ve şaşaalı bir yapılar bütününün kalıntılarını ortaya çıkardı. Yapıların duvarlarında manzara, hayvan hayatı ve boğa üzerinden atlama sporuna dair resimler bulundu. MÖ 1450 civarında Girit, Mikenler tarafından yerle bir edilse de sarayın nihai olarak yıkılması MÖ 14. yüzyıl veya 13. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Bu yıkımın nedeninin deprem olduğu düşünülmektedir. MÖ 68-67'de şehir, Romalılar tarafından yok edildi.

Knox, Henry (1750-1806) Amerikalı general. *Bağımsızlık Savaşı sırasında Kıta Topçularına komuta etti. 1775'te topları, Ticonderoga'dan Boston'a ıssız doğanın içinden geçirerek 124 kilometre taşıttı. Böylece Britanya'yı bölgeyi boşaltmaya zorladı. Savaş süresince George *Washington'un sağ koluydu. Daha sonra Cincinnati Gaziler Cemiyeti'ni örgütledi (1783). Federalist Parti üyesi olan Knox, Konfederasyon'da ve Başkan Washington kabinesinde savaş bakanlığı yaptı (1785-94). Ancak ulusal bir milis gücü kurma planları engellendi.

Knox, John (yak. 1505-72) İskoç Protestan reformcu. Önce İskoç Reformasyonu'nda yer aldı. Daha sonra on yıldan uzun bir süre Avrupa'da vaazlar verdi. Bu süre içerisinde Cenevre'de kaldı ve Calvin'den etkilendi. 1559'da İskoçya'ya dönerek bir Protestan İskoç devleti bünyesinde İskoçya Kilisesi'nin kurulmasında önemli bir rol oynadı. Ateşli bir hatip olan Knox, 1561'de Katolik İskoçya Kraliçesi Mary iktidarı yeniden ele alınca ona muhalefet eden dini kesimlerin sözcüsü oldu.

Knud (veya **Cnut, Canute**) (ö. 1035) I. Svend'in oğlu, İngiltere (1017-35), Danimarka (1018-35) ve Norveç'in (1028-35) Dan kralı. 1016'da Edmund Ironside'nin öldürülmesinden sonra Knud, uzadıkça uzayan taht mücadelesini bitirerek İngiltere kralı oldu. Kral olarak görece bir barış döneminde hükümdarlık yaptı. Çevresinde kendisine yaltaklananlara, beklentilerinin aksine, yükselen dalgaları zapt edemeyeceğini gösterdiği anekdot herkes tarafından bilinir.

Koçin Çini Merkezinde Mekong Deltası'nın olduğu Vietnam'ın güney bölgesine verilen isim. Hindistan'daki Koçin'le karışmaması için bu şekilde isimlendirilmiştir. *Kmerlerle akraba bir halkın yurdu olan Koçin Çini, 18. yüzyıla kadar Vietnamlılar tarafından tam olarak fethedilemedi. *Annam İmparatoru Gia-Long, 1802'de Vietnam'ı birleştirirken burayı üs olarak kullandı.

Kof Parlamento (İngilizcesi **Addled Parliament**) (5 Nisan-7 Haziran 1614) İngiltere Kralı I. *James'in ikinci parlamentosuna verilen takma isim. Saray'ın ve danışmanların etkili bir yönlendirmesi olmayınca, kralın politikalarına karşı olanlar Avam Kamarası'nın gündemini sıkıntılara; yani kilise reformu, ithalat vergisi, sarayın seçimlere müdahalesi gibi konu-

lara kaydırdı. Kral, herhangi bir yasama yapamadan parlamentoyu feshetti ve bu sebeple parlamento "kof" (yani fos, içi boş anlamında) takma ismini aldı. Parlamento, 1621'e kadar kapalı kaldı.

Kohl, Helmut (1930-2017) Alman devlet adamı, Almanya Federal Cumhuriyeti (1982-90) ve Almanya (1990-98) şansölyesi. 1973'te Hıristiyan Demokrat Birliği'nin genel başkanı oldu. 1982'ye kadar muhalefet liderliğini yürüttü. Bu tarihte iktidardaki koalisyonun çökmesi üzerine Almanya Federal Cumhuriyeti şansölyeliğine geldi. Şansölyelik döneminde NATO'ya ve Avrupa Topluluğu bünyesindeki yakın Avrupa Birliği'ne güçlü bir bağlılık gösterdi. 1990'da Doğu ve Batı Almanya birleşirken iktidardaydı. Aynı yılın devamında birleşik ülkenin şansölyesi olarak seçildi. Savaş sonrası en uzun süre görev yapan Alman lider olan Kohl, 1994'te dördüncü dönem için seçilse de 1998 seçiminde Gerhard *Schröder tarafından yenilgiye uğratıldı. 1999'da Parti'nin lideri olduğu dönemde Hıristiyan Demokratların yasa dışı fon aldığı ortaya çıktı.

kolektifleştirme Kolektif veya komünal çiftliklerin kurulmasına verilen isim. Kolektifleştirme politikası 1929-1933 arasında Sovyetler Birliği'nde *Stalin tarafından acımasızca uygulandı. Politikanın amacı kentlerdeki şiddetli buğday kıtlığının üstesinden gelmekti. Sovyetler Birliği'nin sanayileşmesi ucuz gıda ve bol işgücüne dayanıyordu. Köylünün sert direnişi, gaddarlıkla aşıldı. Ancak *kulak*'ların tasfiyesi ve köylülerin kendi hayvanlarını katletmesi kıtlığa (1932-33) yol açtı. Devlet çiftliklerinin yerini kademe kademe daha ılımlı yöntemler aldı. 1990'ların başında kolektif çiftlikler, ekili arazinin yaklaşık %67'sini, devlet çiftlikleri yaklaşık %30'unu ve özel mülkiyetteki çiftlikler de %1,6'sını oluşturuyordu. *Gorbaçov, yürüttüğü ekonomik reformlar çerçevesinde özel toprak mülkiyetini teşvik etti. 1945'ten sonra kolektifleştirme politikası bazı sosyalist ülkeler tarafından benimsense de 1989'dan sonra Doğu Avrupa'da komünizmin çöküşüyle bu süreçler genellikle tersine döndü. Sovyet modeli, Çin'de 1953 Birinci Beş Yıllık Plan'da *Mao Zedong tarafından uygulandı. Ancak Çin'deki kolektifleştirme süreci de aşama aşama ilerledi. Ayrıca Çin, tarımı katı bir şekilde sanayiye bağımlı kılan uygulamayı aynen tekrar etmemiş, köylü *komünlerini tercih etmişti.

Kolezyum *Amphitheatrum Flavium* denilen yapının Ortaçağ'daki ismi. Roma'da bulunan devasa bir amfitiyatro olan Kolezyum'un inşası yaklaşık MS 75'te İmparator Vespasianus tarafından başlatılmış, Titus ve Domitianus tarafından devam ettirilmiş ve bitirilmiştir. Yaklaşık 50 bin kişi kapasitelidir. Üç sıra oturma yerleri ve onların yukarısında ayakta durma alanları bulunur. Her tarafına yayılan gelişmiş bir merdiven sistemi vardır. Zemini tahtadan olan etrafı çitlerle çevrili arena; gladyatör müsabakalarına, insan-hayvan dövüşlerine ve büyük çaplı savaş tatbikatlarına ev sahipliği yapmaktaydı.

Kolomb, Kristof *Bkz.* COLUMBUS, CHRISTOPHER.

Kolombiya

Başkent:	Bogota
Yüz ölçümü:	1.138.910 km²
Nüfus:	45.745.783 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 peso = 100 sentavo
Dini yapısı:	%90,0 Katolik
Etnik yapısı:	%58,0 mestizo[201]; %20,0 beyaz; %14,0 mulatto[202]; %4,0 siyahi

202 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

203 ABD ve Güney Amerika'da çeşitli bölgelerde siyahi-beyaz ebeveynden doğan melezlere verilen isim. (ÇN)

Diller:	İspanyolca (resmi), Amerikan yerlisi dilleri
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), And Topluluğu, Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Güney Amerika kıtasının en kuzeybatısında yer alan bir ülke. Hem Pasifik hem de Atlantik Okyanusu'na kıyısı olan tek Güney Amerika ülkesidir. Bu iki okyanus Panama Kanalı'yla birbirine bağlanır. Doğusunda Venezuela; güneyinde ise Brezilya, Peru ve Ekvator vardır.

Fiziki And Dağları'nın kuzey ucu, ülkenin kuzeybatı yarısını oluşturur. Bu bölge, yüksek ve serin platoları çevreleyen üç kordileradan[204] meydana gelmektedir. Platolardan sıcak kuzey ovalarına su taşıyan birkaç büyük nehir akmaktadır. And Dağları'nın güneydoğusunda geniş otlak alanlarına sahip ovalar doğu ve güneye doğru uzanır. Burada rakım, ormanlık taraçalardan Amazon Nehri'nin kaynağına doğru düşer.

Ekonomi Petrol ihracı Kolombiya ekonomisi için çok önemlidir. Öte yandan başta tekstil, giyim ve gıda işleme olmak üzere diğer sanayi kolları da geliştirilmektedir. Ham petrolün yanı sıra ülke büyük kömür, doğalgaz, altın, değerli taş, platin, boksit ve bakır rezervlerine sahiptir. Kolombiya'nın yaklaşık %5'i ekime uygunken %30'luk alan kalıcı otlaklara ayrılmıştır. Kahve, çiçek çeşitleri ve muz önde gelen tarım ürünleri arasındadır. Ancak geniş çapta kenevir ve koka ekimi de kaçak bir şekilde yapılmakta, bu ürünler yasa dışı uyuşturucu üretiminde kullanılmaktadır.

Tarih İspanyolların fethetmesinden önce Kolombiya'da Çibça yerlileri vardı. Avrupalılar ilk kalıcı yerleşimlerini Karayip kıyılarına yaptı. 1525'te Santa Marta, sekiz yıl sonra da Cartagena yerleşimleri kuruldu. İç kesimlerin sömürgeleştirilmesine, Çibçaları mağlup ederek 1538'de Bogota şehrini kuran Gonzalo Jiménez de Quesada önderlik etti. Başlarda Peru Genel Valiliği'nin bir parçası olan bölge, 18. yüzyılın ilk yarısında Yeni Granada Genel Valiliği'nin kurulmasıyla farklı bir siyasi statüye kavuştu. Bogota'da oturan genel valinin Kolombiya'yla beraber Venezuela, Ekvator ve Panama üzerinde yetkisi vardı. *İspanya-Güney Amerika Bağımsızlık Savaşları sırasında gerçekleşen Boyacá Muharebesi'ne (1819) kadar Kolombiya, İspanya sömürgesi olarak kaldı. Bu tarihten sonra Venezuela'yla bir araya gelerek Kolombiya Birleşik Devletleri adını aldı. Devlete adını veren Simón *Bolívar'ın önderliğinde Yeni Granada, Panama, Venezuela ve Ekvator 1822'de Gran Kolombiya Cumhuriyeti altında birleşti. 1830'da bu devlet yıkıldı. 1832'de Francisco Santander tarafından Yeni Granada için bir anayasa ilân edildi. Sözü edilen anayasa, 1858'de değiştirilerek merkezi bir cumhuriyetin yer aldığı dokuz devletli bir konfederasyon mümkün kılındı. Böylece bugün bilinen adıyla Granada Konfederasyonu kuruldu. 1863'te ülkenin adı Kolombiya Birleşik Devletleri olarak değiştirildi. 1886 Anayasası, devletlerin ayrı ayrı egemenliğini ortadan kaldırdı ve Kolombiya Cumhuriyeti adıyla cumhurbaşkanlığı sistemine sahip yeni bir devlet kurdu. ABD tarafından kışkırtılan Bin Gün Savaşı (1899-1902) Panama'nın Kolombiya'dan ayrılmasına (1903) yol açtı. 1948'de yeniden şiddet olayları başladı ve kentlerden kırsal bölgelere de yayıldı. Bunun üzerine 1953-1958 arasında askeri bir hükümet oluşturuldu. Daha sonra yeniden yarı-temsili bir demokrasi kuruldu ve bir nebze siyasi istikrar yakalandı. 1980'lerde Kolombiya, sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağladı. Ayrıca başarılı bir dış borç yönetimi gerçekleştirdi. Buna karşın uyuşturucu ticareti, giderek daha da büyük

204 İspanyolca *cordillera* kelimesinden, aralarında farklı yer şekilleri bulunan birbirine paralel dağ sıraları anlamında. (ÇN)

oranda hem iç meselelerin hem de ABD'yle ilişkilerin ana gündem maddesi oldu. Aynı zamanda hem sağdan hem soldan bir sürü aşırıcı gerilla örgüt tekrar şiddete başvurmaya başladı. 1990'da iktidardaki Liberal Parti, bir kurucu meclis topladı. Bu kurucu meclis bir anayasa çıkardı ve ardından bazı gerillalar silah bırakarak siyasi sürece dahil oldu. Süreç içerisinde bazı uyuşturucu kaçakçıları da teslim oldu. Ancak FARC (Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri) ve ELN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) gibi sol örgütlerin, mali olarak uyuşturucu üretimi ve ticaretinden beslenen şiddet eylemleri 21. yüzyılda da büyük sıkıntı yaratmaya devam etti. 2012'de Juan Manuel Santos'un devlet başkanlığı döneminde barış görüşmeleri başladı.

Kolombiya Bağımsızlık Savaşı *Bkz.* İSPANYA-GÜNEY AMERİKA BAĞIMSIZLIK SAVAŞLARI.

Kolombo Planı (Güney ve Güneydoğu Asya'da Ekonomik Kalkınma İşbirliği İçin Kolombo Planı) 27 ülkeden meydana gelen, Asya-Pasifik bölgesindeki üye ülkelerin kalkınmalarına destek olmak için kurulmuş bir uluslararası kuruluş. Ocak 1950'de Kolombo'daki *Milletler Topluluğu bakanlar toplantısında Avustralya'nın girişimleriyle kurulan ve yedi kurucu üyesi olan örgütün başlarda amacı bölgedeki Milletler Topluluğu bünyesindeki ülkelere fayda sağlamaktı. ABD ve Japonya'nın ana bağışçılar olmasıyla yapısı değişikliğe uğradı. Britanya ve Kanada, sırasıyla 1991 ve 1992'de Kolombo Planı'ndan çıktı. 1977'de adı "Asya ve Pasifik'te Ekonomik ve Toplumsal Kalkınma İşbirliği İçin Kolombo Planı" olarak değiştirildi.

Komançi Amerikan yerlisi bir Uto-Aztek halkı. Teksas ile Oklahoma'nın ova ve çayırlarında yaşayan Komançiler, Şoşonilerin bir koluydu. Bufalo avlamak için Rocky Dağları'ndan ovalara göç ettiler. Komançi ismi İspanyolca *camino ancho* ("geniş yol") kelimelerinden türemiştir.

Kominform (Komünist Enformasyon Bürosu) Avrupa çapında komünist partilerin faaliyetlerini koordine etmek üzere kurulan bir uluslararası örgüt. 1947'de kurulan Kominform, *Komintern'in dağılmasıyla sona eren *Enternasyonallerin bazı işlevlerini üstlendi. 1948'de *Tito ile *Stalin arasında yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda Yugoslavya Kominform'dan çıkarıldı. Kısmen Yugoslavya'yla yeniden kurulan dostça ilişkilerin bir göstergesi olarak, kısmen de Batı'yla ilişkileri geliştirme amacıyla 1956'da kapatıldı.

Komintern (Komünist Enternasyonal) Tek tek ülkelerin komünist partilerinin yer aldığı komünist öğretinin yayılması için çalışan örgüt. Komintern'in esas amacı bir dünya devrimi gerçekleştirmekti. Moskova'da Üçüncü Enternasyonal Kongresi'nde *Lenin tarafından kurulan (1919) örgütün başkanlığına *Zinovyev getirildi. Moskova'daki ikinci toplantıya (1920) 37 ülkeden delegeler katıldı. Lenin, bu toplantıda bütün partilerin yapılanmalarını Sovyet modeline göre hizaya getirmesini ve ılımlı ideolojileri dışlamasını isteyen 12 Madde isimli çerçeveyi çizdi. 1943'te *Stalin, Komintern'i dağıtsa da örgüt 1947'de *Kominform adı altında farklı bir biçimde tekrar ortaya çıktı. Kominform'un kuruluş amacı Avrupa komünizminin faaliyetlerini koordine etmekti. Bu örgüt de 1956'da kapatıldı.

Komnenos, Aleksios (veya Alexius Comnenus) (1048-1118) Bizans imparatoru (1081-1118). 11. yüzyılın ortasında Bizans siyasetine askeri aristokrasi ve saray çevresi hâkimdi. Bir general olan Aleksios Komnenos, askeri kesimden destekçileri ile bazı saray görevlileri arasında bir ittifak oluşturdu ve böylece tahtı ele geçirdi. Akdeniz'de Guiscard komutasındaki *Normanlarla mücadeleyi başarılı bir şekilde yürüttü. Öte yandan barbarların işgal tehditleriyle devlet sürekli tacize uğruyordu. 1095'te Aleksios, paralı asker toplamak için Papa II. Urbanus'tan yardım istedi. Bu

çağrı Birinci *Haçlı Seferi'ne yol açtı. Papa, bu yolla Bizans İmparatorluğu'nu *Selçuk Türklerinden kurtarmayı ummuştu. Haçlı Seferi, Aleksios için olumlu oldu. Ölümü üzerine İmparatorluk'u oğlu Yannis'in devralmasını sağlama aldı.

Komnini, Anna (veya Anna Comnena) (yak. 1083-1148) Tarihçi, Bizans İmparatoru Aleksios *Komnenos'un kızı. Kocasının, erkek kardeşinden tahtı alması yönünde hırslara kapıldı. 1137'de dul kalınca bir manastıra çekildi. *Aleksiad* isminde 15 kitaplık bir tarih eseri yazdı. Bu eserin büyük bir kısmı Birinci *Haçlı Seferi'ni anlatmakta ve babasının yaşamına övgüler içermektedir.

Komorlar Federal İslam Cumhuriyeti

Başkent:	Moroni
Yüz ölçümü:	1.862 km²
Nüfus:	752.288 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Komor frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%98,0 Sünni; %2,0 Katolik
Etnik yapısı:	Antalote, Cafre, Makoa, Oimatsaha, Sakalava
Diller:	Arapça, Fransızca, Komorca (hepsi resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağlantısızlar Hareketi, Arap Birliği, Frank Bölgesi, Afrika Birliği (AfB)

Hint Okyanusu'nda üç ana adadan ve birkaç adacıktan meydana gelen bir ülke.

Fiziki Komor Adaları volkaniktir. Adalar, Hint Okyanusu'nda Afrika anakarası ile kuzey Madagaskar arasındaki Mozambik Kanalı'nda yer alır. Başlıca adalar Büyük Komor, Anjouan ve Moheli Adalarıdır. Coğrafi olarak takımadaların bir parçası olan Mayotte, Fransa'ya bağlıdır.

Ekonomi İhracatın büyük bir bölümünü karanfil, vanilya ve parfüm yağları oluşturmaktadır. Gıda maddelerinin çoğu ithal edilmektedir. Sanayi faaliyeti sınırlı olup işsizlik yüksektir. Komorlar, enerji kaynağı sıkıntısı çekmektedir.

Tarih 16. yüzyılda Avrupalılar ilk geldiğinde adalarda Araplar vardı. 17. yüzyıldan beri Komorlar'da çok çeşitli halklar yaşadı: Arap tüccarlar, Afrikalılar, Endonezyalılar, Madagaskarlılar. Ülke, 1886'da Fransız mandasına geçti. 1947'de Fransa'nın denizaşırı toprakları arasına girdi ve 1961'de içişlerinde özerklik kazandı. 1974'te Mayotte'dekiler hariç ada sakinlerinin hepsi bağımsızlık yönünde oy kullandı. Mayotte ise Fransız idaresinde kalmayı tercih etti. Komor hükümeti 1975'te bütün takımadaları bağımsız ilân etse de Fransa, Mayotte'ye "özel topluluk" statüsü tanıdı. 1978'de Bob Denard önderliğindeki Avrupalı paralı askerler hükümeti devirdi ve yeniden demokrasi kurulana kadar (1984) ülkeyi yönetti. 1995'te Denard sürgünden dönerek bir darbe girişiminde daha bulunmasına karşın Fransız ordusu ülkeyi işgal etti ve tekrar demokrasiye dönüldü. 1997'de Anjouan ve Moheli, Komorlar'dan bağımsızlığını ilân ederek Fransız idaresine geri dönme talebinde bulundu. Bunun sonucunda Devlet Başkanı Muhammed Taki, kendisini diktatörlük yetkileriyle donattı. Taki'nin ölümünden sonra Albay Azali Asumani, kansız bir darbeyle (1999) iktidarı ele geçirdi. 2001'de federal bir anayasa kabul edildi. Anayasaya göre üç ana adanın yerlileri, dönüşümlü olarak devlet başkanlığı yapacaktı. Büyük Komor adasından Asumani, ertesi sene yapılan devlet başkanlığı seçimlerinden zaferle çıktı. 2006'da görevi Anjouan adasından Ahmed Abdullah Muhammed Sambi devraldı. 2011'de Moheli adasından Ikiliou Dhoinine devlet başkanı

oldu. 2008'de Komorlar ve Afrika Birliği askerleri Anjouan'ı işgal ederek adadaki yasa dışı hükümeti ortadan kaldırdı.

komün (Çin'de) Yerel idari yapı içerisindeki küçük bir birim. Çin'de komünler, 1958'den 1978 civarına kadar tarım örgütlenmesinin ve kırsal bölgelerdeki yerel idarenin en temel birimiydi. 1950'lerin başındaki toprak reformu sırasında ortaya çıkan ortak yardımlaşma ekipleri, 1955-1956 "sosyalizmin zirvesi" döneminde birleşerek kooperatifleri meydana getirdi. *Büyük İleri Atılım sürecinde bu kooperatifler de birleşerek komün adı verilen daha büyük birimler oluşturdu. Komünler, yerel çiftçilik faaliyetlerini planlamak ve kamu hizmetlerini sağlamakla görevliydi. 1959-1961'de çok kötü geçen hasat döneminden sonra komünler, yetkilerini aşama aşama üretim birliklerine bıraktı. Dört Çağdaşlaşma atılımında komünler fiilen kaldırıldı.

komün (Avrupa'da) Para veya kaba kuvvet yoluyla özel ayrıcalıklar elde etmiş Ortaçağ dönemi Batı Avrupa kentlerine verilen isim. Sözü edilen ayrıcalıklar arasında muafiyet imtiyazları; konsey seçme özgürlüğü; asayişi koruma, adaletin sağlanması veya ticaretin düzenlenmesi sorumluluğu; vergi veya resim toplama yetkisi bulunmaktaydı. İlk olarak kentin önde gelenleri birliklerini ifade eden bir yemin ederlerdi. Siyasi ittifaklarda kaymalar oldukça komünler genellikle kendi diplomatik politikalarını izledi. Merkezi hükümetin zayıf olduğu yerlerde yükselen komünler, yerel iktidarın kaleleri haline geldi. Buna Reformasyon'dan sonra dini işlevler de eklendi. 16. ve 17. yüzyıllarda güçlü monarşilerin ortaya çıkmasıyla komünlerin sayısı azaldı.

Komünist Manifesto *Komünizmin toplumsal ve ekonomik öğretisinin birincil kaynağı. 1848'de Karl *Marx ve Friedrich *Engels tarafından *Das Manifest der Kommunistischen Partei* ismiyle kaleme alındı. Kitabın amacı, bütün işçi sınıfı hareketleri için ortak bir taktik saptayacak bir siyasi program ortaya koymaktı. Metin, Alman Sosyalist Adalet Birliği tarafından manifesto olarak benimsendi. *Komünist Manifesto*, o güne kadarki tarihin bütünüyle sınıf mücadeleleri tarihi olduğunu ifade etmiş, sanayi proletaryasının nihayetinde ortak mülkiyet temelinde sınıfsız bir toplum kuracağını ileri sürmüştür. *Sosyalizmi doğrudan *komünizmle bağdaştırarak komünizme ulaşmanın yollarını gösterdi. Yayımlanır yayımlanmaz bir etkisi olmadı. Hatta *1848 Devrimleri başarısız olunca Marx, kitabın anlamını yitirdiği düşüncesindeydi. Ancak *Komünist Manifesto*, dünya çapında komünist hareketler üzerindeki etkisini 20. yüzyıl boyunca sürdürdü.

komünizm Yetki ve mülkün topluma ait olmasını, her ferdin kabiliyeti ölçüsünde ortak fayda için çalışmasını ve ihtiyaçlarına göre pay almasını savunan toplumsal ve siyasi bir ideoloji.
*Platon, ilk Hıristiyanlar ve 16. yüzyılda yaşamış hümanist Thomas More dahil olmak üzere pek çok düşünür komünizm idealini benimsemiştir. Bu insanlar komünizmi, insanın toplumsal doğasını mümkün olan en kapsamlı biçimde açıklayan tasarı olarak gördü. Karl *Marx'ın eserleri aracılığıyla komünizm, devrimci hareketlerin temelini oluşturdu. Marx, komünizmi, *kapitalizmi sona erdirecek proleter devrimin son aşaması olarak tanımlıyordu. Marx'ın teorilerine göre komünist toplum, proletarya diktatörlüğü altındaki geçiş dönemi ve hazırlık aşaması olan *sosyalizmin ardından ortaya çıkacaktı. Tam anlamıyla komünist bir toplumda Marx'a göre devlet "ortadan kalkacak" ve toplumsal sınıflar arasındaki farklar yok olacaktı. Söz konusu teoriler, 19. yüzyıl'da *sosyal demokrat partiler arasında etkili oldu; ayrıca *Lenin ile *Bolşeviklerin ve *Sovyetler Birliği'nde inşa edilen siyasal sistemin arkasındaki itici güçtü.
Lenin ve arkasından gelen Sovyet liderleri *Marksizm'i toplumun her alanında

devletin egemenliğini haklı gösteren bir öğretiye dönüştürdü. Bu öğretinin iki ana unsuru vardı. Birincisi, işçi sınıfının gerçek çıkarlarını temsil ettiği düşünülen Komünist Parti'nin önder rolüydü. Parti devlet organlarına hâkim olacak ve kendisini de "demokratik merkeziyetçilik" ilkelerine göre yapılandıracaktı. Komünist öğretideki ikinci önemli unsur ise toplumsal mülkiyet ve planlı merkezi ekonomi anlayışıydı. İlke olarak üretim araçlarında özel mülkiyet ve piyasa ekonomisi tamamıyla ortadan kaldırılmalıydı. Ekonomik hayat, fabrika ve kolektif çiftliklere üretim hedefleri koyan bakanlıkların sunduğu planlar üzerinden yürüyecekti. Bu ilke hiçbir zaman tam olarak uygulanamadı. Sovyet komünizmi, bütün toplumun küçük seçkin bir siyasi tabaka (1928-1953 Stalin döneminde ise tek bir kişi) tarafından yönetildiği bir sistemdi. Dolayısıyla bu sistem, *totalitarizmin en önde gelen örneğiydi. Yine de Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askeri başarıları pek çok başka ülkede devrimci hareketlere ilham oldu. Çin, Vietnam, Kuzey Kore ve Küba gibi gelişmekte olan ülkelerde komünist partiler iktidara gelerek az çok Sovyet modeline yakın rejimler inşa etti. II. Dünya Savaşı sonunda Doğu Avrupa'da Sovyet etkisinde komünist devletler kuruldu. Fakat komünist model; ekonomik verimsizliği, gerçek demokrasiden yoksunluğu ve temel insani özgürlükleri reddetmesi nedeniyle Batı ülkelerinde giderek daha da fazla eleştiriye maruz kaldı. Marksizm'e olumlu yaklaşan kesimler bile bu eleştirilere katıldı. 1980'lerde Sovyet tipi komünizmin sorgulanması Doğu Avrupa'ya ve Sovyetler Birliği'ne de sıçradı. Bu sürecin sonunda arka arkaya devrimler geldi. Çoğunlukla barışçıl olan bu devrimler komünist partileri iktidardan indirmiş, liberal demokrasi ve piyasa ekonomisinin taşlarını döşemişti. 1991'de Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından Doğu Avrupa'daki komünist ülkelerin çoğu çoğulcu demokratik sistemleri benimsedi. Benzer reformlar Afrika'daki Marksist-Leninist devletlerde de yapıldı. 21. yüzyılın başında artık yalnızca beş komünist devlet kalmıştı: Çin, Küba, Vietnam, Laos ve Kuzey Kore. Bu ülkelerden Kuzey Kore ve Laos dışındakilerin hepsi birtakım özel girişim ve serbest piyasa hamleleri gerçekleştirdi. Bu tarz reformlar refah düzeylerinde artış yaratsa da (özellikle Çin'de bu durum olağanüstü bir şekilde yaşanmıştır) komünist partiler siyasi iktidar tekelini ellerinde tutmaktadır. Yalnızca Kuzey Kore, hiçbir reform yapmadan Stalinciliği uygulamaya devam etmekte olup dünyanın en fakir ülkeleri arasında gösterilmektedir.

Kondor Lejyonu *İspanya İçsavaşı'nda (1936) *Franco'ya yardım amacıyla *Hitler tarafından gönderilen Alman hava kuvvetleri birlikleri. Hitler, bu birliklerin Alman komutasında olması şartını koştu. Savaşın ilk günlerinde Kondor Lejyonu, Franco'nun Fas'tan asker sevk etmesine yardımcı oldu. İsyancı saflarına ve sivil hedeflere bombardımanda önemli bir rol oynadı. Bu bombardımanlar arasında 27 Nisan 1937'de Guernica'ya yapılan saldırı en bilinenidir.

Konfederasyon 1860-1861'de Birleşik Devletler Birliği'nden ayrılan 11 güney eyaletine verilen isim. 8 Şubat 1861'de Alabama eyaletinin Montgomery şehrinde yedi eyalet (Alabama, Florida, Georgia, Louisiana, Mississippi, Güney Karolina ve Teksas) Amerika Konfedere Devletleri'ni kurdu. Anayasa metinleri, Birleşik Devletler'inki esas alınarak yazılsa da eyaletlerin haklarına dair yeni güvenceler ve kölelik kurumunu da içermiştir. Jefferson *Davis ve Alexander H. Stephens sırasıyla başkan ve başkan yardımcısı seçildi. *Sumter Kalesi bombalandıktan sonra dört eyalet (Arkansas, Kuzey Karolina, Tennessee ve Virginia) daha Konfederasyon'a katıldı. Fakat Konfederasyon bayrağında 13 yıldız bulunuyordu. Fazla olan iki yıldız, aslında çoğunlukla federasyon bünyesinde kalan sınır eyaletleri Kentucky ve Missouri'yi temsil ediyordu. Virginia eyaletindeki

Richmond'da bulunan merkezi hükümetin görece zayıflığına karşın Konfederasyon, Nisan 1865'teki çöküşüne kadar içsavaşı götürmeyi başardı. Dört yıllık savaşın ardından topraklarının çoğu işgal edilmiş, orduları mağlup edilmiş ve ekonomisi yerle bir olmuştu. *Bkz.* AMERİKAN İÇSAVAŞI

Konfrontasi *Endonezya ile *Malezya arasındaki diplomatik ve askeri çatışma (1963-66). Çatışmanın ana konusu, 1963'te Malezya Federasyonu'nun oluşturulmasıydı. Başkan *Sukarno bunu, Güneydoğu Asya'daki sömürge karşıtı kuvvetlerin aleyhine Batı destekli bir girişim olarak görüyordu. Federasyon'un Endonezya'ya yönelik bir Britanya komplosunun parçası olduğunu öne süren Sukarno, Nisan 1963'te Malezya'nın Borneo toprakları Saravak ve Sabah'ta bir gerilla savaşı başlattı. Sukarno, Çin'in yerel komünist unsurlarından destek almayı umuyordu. Ancak Sukarno'nun "çatışma" politikası, Malezya devletlerindeki yeni federal düzenlemelere olan desteği artırmaktan başka bir işe yaramadı. Bir tek devasa petrol yataklarına sahip olan *Brunei çekingen kaldı. Bu durum, Endonezya ordusundaki memnuniyetsizliği artırarak nihayetinde Sukarno'nun çöküşüne katkıda bulundu. Malezya; Britanya, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın yardımlarıyla gerilla kuvvetlerini mağlup etti. Sukarno'nun halefi General Suharto, 1966'da Konfrontasi'yi sona erdirdi.

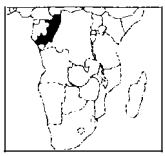
konducu (İngilizcesi squatter) Çoğunlukla yaşamak üzere boş taşınmazların veya toprakların mülkünü izinsiz bir şekilde üzerine alan kimselere verilen isim.
18. yüzyılın sonlarından itibaren ABD'de bulunduğu toprak üzerinde normal veya hukuki bir tapusu olmayan yerleşimcilere konducu deniyordu. Bu insanlara özellikle henüz kadastrosu yapılmamış bölgelerde rastlanıyordu.
Avustralya'nın New South Wales eyaletinde konducu ifadesi, 19. yüzyılın başlarından itibaren arazide izinsiz bir şekilde yaşayan ve hayvan hırsızlığı yapanlar için kullanılıyordu. Söz konusu kimseler genellikle eski hükümlülerdi. 1830'lara gelindiğinde ifadenin anlamı genişlemeye başlamıştı. Resmen 1829'da belirlenen yerleşim kısıtlamalarını ihlal eden pek çok göçebe çoban da bu kategoriye alındı. Büyük bölümü yün sanayisiyle ilişkili olan bu çobanlara 1836'da yıllık bir ruhsat ücreti karşılığında hayvan otlatma hakkı verildi. Konducuların kira süresine dair güvence ve önalım hakkı talepleri 1847'de karşılandı. Böylece konducular, tarım ve hayvancılığa en elverişli toprakları elde etmiş; toplumsal, ekonomik ve siyasi açıdan çok güçlü bir grup haline gelmiştir. Konducular, 19. yüzyılın ikinci yarısında sıklıkla *seçicilerle toprak üzerine kıyasıya bir rekabete girdi. Mülkiyet hakkı elde edildikten sonra bile "konducu" ismi kullanılmaya devam edildi. Sonunda Avustralya'daki bütün göçebe çobanlara "konducu" denmeye başlandı.
Günümüzde konduculuk, genellikle konut azlığından kaynaklanmaktadır. Fakat zengin ülkelerdeki konducular gizlice bir binaya girip yaşarken daha yoksul ülkelerdekiler arazilere yerleşmektedir. Hatta yoksul ülkelerde bu durumla çok sık karşılaşıldığından yetkililer çoğunlukta görmezden gelmekte, zaman zaman konduculara yasal tapu verilmektedir.

Konfüçyüsçülük MÖ 6. yüzyılda en ünlü Çinli filozof Kongzı (Konfüçyüs) (yak. MÖ 551-479) tarafından kurulan ve MÖ 4. yüzyılda Mengzı (Mensiyüs) (yak. MÖ 371-yak. 289) tarafından geliştirilen bir felsefi ve etik öğretiler bütünü. Çin'deki başlıca iki ideolojiden biridir. En temel kavramları etikle ilgilidir: Dostlarını sevmek, ataya saygı, terbiye, erdem ve üstün insan olma ideali. MS 1190'da Kongzı'nın dört büyük metninin yayımlanmasıyla Çin'de Konfüçyüsçülük tekrar canlandı. "Beş klasik" olarak bilinen ikinci bir dizi metnin içinde *Yi Jing*[205] de vardır. Dünyada Konfüçyüsçü tahminen 5.800.000 insan bulunmaktadır.

205 Değişimler Kitabı. (ÇN)

Kongo Cumhuriyeti

Başkent:	Brazavil
Yüz ölçümü:	342.000 km²
Nüfus:	2.492.689 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%50,0 Hıristiyan; %48,0 geleneksel dinler
Etnik yapısı:	%48,0 Kongo; %20,0 Sangha; %17,0 Teke; %12,0 Mbochi
Diller:	Fransızca (resmi), Lingala, Kituba, Kongo, yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Doğu sınırı Kongo Nehri olan Batı Afrika'da bir ülke. Komşuları kuzeyde Kamerun ve Orta Afrika Cumhuriyeti; batıda Gabon'dur.

Fiziki Ülkenin Atlantik Okyanusu'ndaki dar kıyı şeridinde lagünler ile büyük potas ve petrol yatakları bulunur. Kıyı şeridindeki küçük bir ovadan iç kesimlerdeki ormanlarla kaplı dik yükseltilere doğru rakım yükselir. Ülkenin çoğu savanla örtülü platolardan oluşmaktadır.

Ekonomi Ham petrol, ihracatın temelini oluşturur. Petrolden elde edilen gelirler çimento, gıda işleme ve ormancılık başta olmak üzere yükselen imalat sanayisine kaynak sağlamıştır. Kurşun, bakır, çinko ve altın cevheri çıkarılmaktadır. Manyok, şeker kamışı ve pirinç başlıca tarım ürünleridir. Ayrıca kereste de önemli ihracat mallarından biridir.

Tarih Kongo bölgesinde 15. yüzyıldan önce yerleşim olmadığı düşünülmektedir. Bu tarihte Pigmeler kuzeyden, Kongo (veya Vili) halkı da doğudan bölgeye geldi. Sömürgecilik öncesi dönemde hüküm sürmüş iki ana krallık Loango ve Teke devletleriydi. İki krallık da köle ticaretini destekleyerek gelişti. 1875'te De Brazza bölgeyi keşfetmeye başladı ve 1880'de ülkeyi Fransız egemenliğine geçirecek ilk antlaşmaları yaptı. 1888'de Kongo, Gabon'la birleştirilse de daha sonra Moyen Congo (Orta Kongo) ismiyle ayrı bir yapı kuruldu. Daha sonra Çad'la beraber Fransız Ekvator Afrikası (1910-58) bünyesine alındı. 1958'de bağlı cumhuriyetlerden biri olarak Fransız Milletler Topluluğu'nun üyesi yapıldı. 1960'ta tam bağımsızlık kazandı. 1960'lar ve 1970'lerde istikrarsız hükümetlerden dolayı sıkıntılar yaşandı. Bu süreçte iktidar sivil ve askeri yönetimler arasında gidip geliyordu. 1979'da iktidara gelen ve 1989'da yeniden seçilen Albay Denis Sassou-Nguesso'nun rejimiyle bir nebze istikrar yakalandı. 1970'ten itibaren tek partili Marksist bir devlet olmasına karşın Kongo, başta Fransa olmak üzere Batılı devletlerle bağı koparmadı ve bu ülkelerden ekonomik yardım elde etti. Eylül 1990'da çok partili bir sistem üzerinde uzlaşıldı. 1992'de yeni bir anayasa kaleme alındı ve referandumda kabul edildi. Aynı yılın sonlarında gerçekleştirilen seçimlerden kesin bir kazanan çıkmayınca bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1993'te koalisyonun çökmesi üzerine yeni bir seçim düzenlendi. Ancak seçim sonuçlarına hile iddialarıyla itiraz edildi. Seçim sürecine ve sonuçlarına yönelik tepki olarak belli bir siyasi kesim tarafından başlatılan gösteriler, kısa sürede rakip milis kuvvetler arasında şiddetli bir ışmaya dönüştü. 1994-1997 arasında birkaç ateşkes yapıldı ve bozuldu. 1997'de isyancı kuvvetler, Sassou-Nguesso'yu tekrar devlet başkanlığına getirmeyi başardı. 2002'de Sassou-Nguesso seçimlerden başarıyla çıksa da çarpışmalar devam etti. Nihayetinde barış 2003'te sağlandı. 2009'da muhalefet adaylarının çoğu tarafından boykot edilen

seçimde Sassou-Nguesso yeniden devlet başkanı seçildi.

Kongo Demokratik Cumhuriyeti

Başkent:	Kinşasa
Yüz ölçümü:	2.344.858 km²
Nüfus:	75.507.308 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Kongo frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%50,0 Katolik; %20,0 Protestan; %10,0 yerli Hıristiyan; %10,0 Müslüman
Etnik yapısı:	Yaklaşık %45 Luba, Kongo, Mongo ve Mangbetu-Azande; Ruanda, Bangi, Ngale, Rundi, Teke, Boa, Çokve, Lugbara ve Banda'nın yer aldığı 200'ün üzerinde başka etnik grup
Diller:	Fransızca (resmi), Lingala, Kingvana, Kikongo, Çiluba, yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Afrika Birliği (AfB), Bağlantısızlar Hareketi, Frank Bölgesi, Güney Afrika Kalkınma Topluluğu (SADC), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

1971-1997 arası ismi Zaire olan ekvatoral Afrika'nın en büyük ülkesi. Dokuz farklı devletle komşu olup Kongo Nehri'nin ağzında Atlantik Nehri'ne kıyısı vardır.

Fiziki Orta bölümler sık ormanlarla kaplı olup çokça bataklık görülür. Öte yandan güney kesimleri dağlıktır. Büyük Rift Vadisi boyunca uzanan doğu sınır hattında aynı zamanda Tanganyika Gölü'nün batı kıyılarına rastlanır.

Ekonomi Ülkenin tarım, maden ve enerji kaynakları zengindir. Fakat bu kaynakların geliştirilmesi yolsuzluk, kaçakçılık, altyapı/yatırım eksikliğinin yanında içsavaş (1996-2003) ile onu takip eden istikrarsızlık nedeniyle sekteye uğramıştır. Ana ihracat kalemleri elmas, bakır, altın, kobalt, kereste ürünleri, ham petrol ve kahvedir. Kahve dışındaki tarım ürünleri arasında şeker, palmiye yağı, çay, kakao ve kauçuk bulunur. Öne çıkan sanayi kolları ise madencilik ve maden işleme, tüketim malları ve maden ürünleridir.

Tarih Ülkenin sömürgecilik öncesi 19. yüzyıl tarihi esas olarak Arap köle ticaretinden ibaretti. *Livingstone, Kongo'yu keşfeden ilk Avrupalı oldu. 1871'de *Stanley, Kongo Nehri'nde yelken açtı. Stanley'in sunduğu gözlemler Belçika Kralı II. *Leopold'u Uluslararası Kongo Birliği'ni (1885'ten itibaren adı Kongo Özgür Devleti olmuştur) kurma yönünde teşvik etti. Stanley, ülke kaynaklarını geliştirmeye başladı. Temsilcilerinin kötü yönetimi sonucunda Leopold, devleti Belçika Parlamentosu'na devretmeye mecbur kaldı ve ülkenin adı Belçika Kongosu olarak değiştirildi (1908). Fakat sonraki 50 yıl içerisinde, Katolik misyon okullarının faaliyetleri dışında ülkeyi kendi kendini yönetmeye hazırlayacak hemen hemen hiçbir şey yapılmadı. 1959'da huzursuzluklar ortaya çıkınca aceleyle ülkeye bağımsızlık tanındı. Ancak Patrice *Lumumba rejimi içsavaşla sarsıldı ve yeni ismiyle Kongo Demokratik Cumhuriyeti'ndeki kargaşalık durumu 1965'te General *Mobutu Sese Seko darbe yapana kadar devam etti. 1967'de ülkenin en büyük bakır madeni şirketi Union Minière kamulaştırıldı ve Mobutu, Kongo'ya belli bir ölçüde ekonomik toparlanma getirdi. 1971'de devletin ismi Zaire olarak değiştirildi. Düşen bakır fiyatları ve politikaların merkezileşmesi yabancı yatırımların güvenini olumsuz etkiledi. Ardından 1977 ve 1978'de Shaba (daha önce Katanga) bölgesinde iki isyan ortaya

çıktı. İsyanlar ancak Fransızların askeri desteğiyle bastırılabildi. 1980 anayasası yalnızca bir siyasi partinin varlığını kabul etti: Devrimci Halk Hareketi (Mouvement Populaire de la Révolution-MPR). 1977 ve 1984'te Mobutu tek aday olarak yeniden seçildi. 1991'de çok partili seçim yapılacağı vaat edildi. Söz konusu seçim sırasında beş muhalefet partisi de devlet başkanının gösterdiği başbakan adayını desteklemeyi reddetti. Neredeyse çöken ekonomi ayaklanmalar ile yağma ve kundaklama eylemlerini tetikledi. Zor bir durumda kalan Mobutu, Aralık 1991'de seçimleri iptal ederek devlet başkanlığı dönemini uzattı. 1992'de yıl boyunca toplanan bir anayasa konferansı, hükümetin yerine bir Cumhuriyet Yüksek Konseyi kurdu. Devlet başkanı ve Yüksek Konsey birbirlerine rakip kabineler tayin edince siyasi istikrarsızlık devam etti. 1994'te iki kabinenin yerine tek bir yasama organı getirilmesiyle anlaşma sağlandı. Diğer yandan toplumsal ve ekonomik sorunlar, komşu Ruanda'daki içsavaştan kaçan 1 milyon mültecinin ülkeye akın etmesiyle daha da arttı. Ağustos 1995'te Zaire ordusu Ruandalı mültecileri zorla ülkelerine geri göndermeye başlasa da bu politika bir ay içerisinde durduruldu. Nisan 1996'da Hutu milisleri ve Zaire askerleri, Zaire'deki Tutsilere yönelik bir kırıma girişti. Yüzlerce mülteci Ruanda'ya sürüldü. Bunun sonucunda bir içsavaş başladı ve Zaireli Tutsi isyancıları hükümet ordusuna düzenlediği saldırılarla kademe kademe ülkenin kontrolünü ele aldı. Haziran 1997'de Mobutu kaçınca isyancıların önderi Laurent Kabila devlet başkanı oldu. Ülkenin ismi de eski haline geri döndürüldü. Bu dönemde de içsavaş devam etti ve Kabila, 2001'deki bir darbe girişiminde öldürüldü. Yerine oğlu Joseph Kabila geçti. 2003'te Kabila rejimiyle beraber ana isyancı grupların da dahil edildiği geçici bir hükümet kuruldu. Yasama organının 2005'te kabul ettiği anayasa, hemen arkasından bir referandumla onaylandı. 2006'da bahsi geçen anayasa yürürlüğe girdi ve Kabila devlet başkanı seçildi. 2008'de doğu Kongo'ya barış getiren bir anlaşma imzalandı. Kongo ve Ruanda güçlerinin operasyonlarına rağmen doğuda sıkıntılar devam etmektedir. 2011'de tartışmalı bir seçimle Kabila yeniden devlet başkanı seçildi.

Kongo Krallığı Orta Afrika'da Kongo Nehri'nin güneyinde kurulan bir krallık. 1300'e gelindiğinde bölgenin en güçlü krallıklarından biri olmuştu. Kongo halkı, uzun mesafelerde tüccarlık yapıyor, demir ve tuz madenlerinden faydalanıyordu. Loanda Adası'nda *nzimbu* kabukları üzerinde tekelleri vardı. Bu kabuklar yerel para birimi olarak kullanılıyordu. Kongo Krallığı, 16. yüzyılda Portekizli misyonerler tarafından Hıristiyanlığa döndürülerek Etiyopya'dan sonra bu dine geçen ilk Afrika krallığı oldu. Ayrıca Portekizliler ülkeye köle ticaretini getirdi; bu da ülkede içsavaşları tetikledi. Kongo Krallığı, 17. yüzyılın ortalarında zayıflamaya başladı.

Kongo Krizi (1960-65) Ülkenin Belçika'dan bağımsızlığını kazanmasının ardından *Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde ortaya çıkan bir dizi siyasi soruna verilen isim. Ocak 1960'ta Belçika, aniden bu devasa sömürgesine bağımsızlık tanımaya karar verdi. Léopoldville'den (Kinşasa) yönetilen tek bir devlet kuruldu. Mayıs'taki parlamento seçimleri sırasında kabileler arasında çarpışmalar başladı. Bağımsızlık kazanıldıktan (30 Haziran) sonra çarpışmalar devam etti. Halk Gücü (Force Publique) isimli Kongo'nun silahlı polis birlikleri Belçikalı üstlerine karşı başkaldırdı. Avrupalılar ve mülklerine karşı saldırılar başlayınca Belçikalı göçmenler ülkeyi terk etti. Zengin maden yataklarına sahip Katanga bölgesinde Belçika ordusu ve beyaz paralı askerler tarafından desteklenen Moise *Tshombe bağımsız bir cumhuriyet ilân etti. Hükümet, düzeni yeniden tesis etmek adına BM'den asker gönderilmesi talebinde bulundu. Bunun üzerine BM Genel Sekreteri *Hammarskjöld Belçikalıların yerini almak üzere bir barışı koruma gücü gönderdi. Askeri bir darbe sonucunda Albay *Mobutu, ra-

dikal Başbakan Patrice *Lumumba'yı dışlayan bir hükümet kurarak iktidara geldi. 1961'de Lumumba, iddiaya göre "düşman kabile" tarafından öldürüldü. Ardından Hammarskjöld de Kongo'yu ziyaret etmek üzere bindiği uçağın kaza yapması sonucu hayatını kaybetti. Çatışmalar sürdü; Katanga, Stanleyville ve Kasai'de değişik zamanlarda bağımsız rejimler kuruldu. Kasım 1965'te Mobutu önderliğinde Kongo ordusu ikinci bir darbe gerçekleştirdi ve Mobutu kendisini devlet başkanı ilân etti.

Kongregasyonalizm Yerel özerklik ve bütün inananların eşitliğine dayanan *Protestan kiliselerine verilen isim. Dini tören olarak yalnızca vaftiz ile ekmek-şarap ayinleri kabul edilir. Diğer bütün reform kiliseleri gibi Kongregasyonalizm'de de papazlık ve ayin görevlerini yürüten din adamları vardır. Göreve getirilmeleri hizmet edecekleri cemaatlerin yetkisindedir. Kâğıt üzerinde bir hiyerarşi olmamakla birlikte uygulamada kıdemli papazlar belli bölgeler üzerinde denetim sahibidir. 1972'de İngiltere ve Galler'deki Kongregasyonalist Kilise'nin İngiltere Presbiteryen Kilisesi'yle bir araya gelmesiyle Birleşik Reform Kilisesi kuruldu. 1957'de ABD'de Kongregasyonal Hıristiyan Kiliseleri, Evanjelist Kilise ve Reform Kilisesi de bir araya gelerek Birleşik İsa Mesih Kilisesi'ni meydana getirdi.

konkistadorlar 16. yüzyıldaki İspanyol asker ve maceracılara verilen isim. En ünlü konkistadorlar, Azteklerin hâkim olduğu Meksika'yı fetheden Hernando *Cortés ve İnkaların egemenliğindeki Peru'yu fetheden Francisco *Pizarro olsa da pek çok başka isim saymak mümkündür. Konkistadorların keşifleri ve fetihleri arasında Karayipler, Latin Amerika, güney ve güneybatı ABD ve Filipinler vardır. Konkistador olmaya özenen pek çok kimse geniş alanları keşfetmesine karşın bunların hiçbirini fethedememiş ve hiçbirinde kalıcı yerleşimler kuramamıştır. Sağlam sömürge yönetimleri kurulmaya başlayınca konkistadorların faaliyetleri azalmıştır.

konkordato Katolik Kilisesi ile herhangi bir dünyevi iktidar arasında yapılan anlaşmalara verilen isim. En önemlilerinden biri VII. Pius ile I. Napoleon arasında yapılan, Fransa'da Katolik Kilisesi'ni yeniden kuran 1801 Konkordatosu'dur. 1929 *Laterano Antlaşmaları biçiminde yapılan bir başka konkordato, İtalya'da papalığın statüsünü düşürmüştür. Bu konu, 1870'te papalığın dünyevi yetkilerinin İtalya'nın birleşmesiyle kaldırılmasından beri tartışma konusu olmuştu. Laterano Antlaşmaları, *Vatikan Şehir Devleti üzerinde papaya egemenlik tanıdı ve İtalya'da Katolik Kilisesi'nin etkisini yeniden tesis etti.

Konoe Fumimaro (1891-1945) Japon devlet adamı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasete girdi. Bir üst meclis üyesi olan Konoe, halka dayanan parlamenter demokrasinin önde gelen savunucularından biriydi. Ordunun devletteki egemenliğine karşı çıktı. Başbakanlık görevinde (1937-39, 1940-41) siyasi durumu kontrol altına alıp ABD'yle savaşı önlemeye çabaladıysa da başarılı olamadı. Ekim 1941'de kabinesindeki savaş bakanı *Tojo Hideki tarafından zorla görevden alındı. Savaş suçlusu olduğu iddialarıyla ilgili ifade vermeye çağrılınca Aralık 1945'te intihar etti.

Konsil Hareketi (1409-49) Pisa (1409), *Konstanz (1414-18) ve Basel (1431-49) genel (veya ekümenik) konsilleri etrafında gelişen bir kilise hareketi. Hareketin asıl amacı önce iki, daha sonra üç kişinin aynı anda papalık iddiasında bulunduğu (*bkz.* ANTİPAPA) bölünme sürecine çare bulmaktı. Bu anlamda başarı elde edildi ve sözü edilen papalar ya görevden alındı ya da istifa etmeleri sağlandı. Ayrıca Hareket, 1415 *Haec Sancta* (diğer adıyla *Sacrosancta*) fermanıyla kilise genel konsillerinin papadan daha üstün olduğunu ilân etti ve genel konsillerin Batı Kilisesi'nde düzenli olarak toplanması

için çalıştı. Konstanz Konsili'nin 1415'te John *Huss'u yakması ve John *Wyclif'i mahkûm etmesinde olduğu gibi Konsil Hareketi, çeşitli sapkın fikirlerle de mücadele etti. Papaların egemenliğine meydan okumayı sürdürünce Hareket, sonunda papalık tarafından bozguna uğratıldı. Ancak Hıristiyan kiliseleri üzerinde uzun vadede yarattığı etki yadsınamaz boyuttaydı.

Konstantin (Büyük Konstantinos) *Bkz.* CONSTANTINUS I.

Konstantinopolis *Bkz.* İSTANBUL.

Konstanz Konsili (1414-18) Hıristiyan Kilisesi içerisindeki reform ve kâfirlik meselelerine çözüm bulmak için Almanya'nın Konstanz kentinde düzenlenen dini bir konsil. *Büyük Bölünme konusunda kararlar aldı, konsillerin düzenli toplanmasını hükme bağladı ve John *Huss'un yargılanarak yakılmasını sağladı. Öte yandan dini örgütlenmenin maliyesi ve idaresindeki olağanüstü suiistimallere karşı etkili reformlar üretme veya papanın bağımsızlığını kısıtlama noktalarında başarılı olamadı.

kont Marki ile vikont arasında yer alan bir Britanya soyluluk mertebesi. Soylu hiyerarşisinde üçüncü sırada gelmekteydi. Alfred zamanlarından itibaren kontluk idari bölgelerinin başında **alderman* denilen kent soyluları bulunuyordu. Fakat 10. yüzyılda bu soylular daha da önem kazanarak birkaç kontluğun toplam denetimini eline aldı. Kral *Knud, bağımlı olduğu İskandinav *jarl* (kont) soylularına İngiltere'nin Northumbria, East Anglia ve Wessex bölgelerinde topraklar verdi. Bunlar kontluk sarayına hâkim olmuşlar, bölge milislerine komuta etmişler ve mahkemelerin elde ettiği kârın üçte birini (Kral John bunu sabit bir miktarla değiştirdi) almışlardır. 11. yüzyılda Norman kralları döneminde kontluk yönetimi şeriflere geçse de soydan gelen "kont" unvanı varlığını sürdürdü.

konvoy sistemi Savaş zamanında ticaret gemilerinin grup halinde ve silahlı donanma eşliğinde seyretmesini düzenleyen bir sistem. 1917'de Almanya'nın kısıtlama tanımadan yürüttüğü denizaltı (U-bot) savaşı neredeyse Britanya'yı mağlup edecekti. Britanya limanlarından çıkan dört geminin bir tanesi batırılıyordu. Gemi yapımı, kaybedilen tonajın ancak onda birini telafi edebiliyordu. Bu krizin karşısında *Lloyd George, Deniz Bakanlığı'nın konvoy uygulamasına muhalefetini reddetti. Kasım 1918'e kadar yabancı gemiler de dahil olmak üzere nakliyat seferlerinin yüzde 80'i konvoy halinde yapılmıştı. II. Dünya Savaşı'nda her ne kadar destroyer azlığı yaşansa da transatlantik konvoylar derhal uygulamaya sokulmuş, gemilerin korunması uzun menzilli uçaklarla sağlanmıştır. Müttefikler ayda ortalama 96 gemi zayiat vermeye başlayınca konvoylar ABD'ye kadar uzatılmıştır.

Kooperatif Hareketi (İngilizcesi Cooperative Movement) Üyelerinin sahibi olduğu ve onların çıkarları için yönetilen kuruluşlara verilen isim. İlk kez 18. yüzyılın sonlarında Britanya'daki yeni sanayileşen kentlerde ortaya çıkan kooperatif hareketi esas olarak rekabetçi *kapitalizme bir alternatif üretme girişimiydi. 19. yüzyılın başında toplumsal reformcu Robert *Owen kendi topluluklarını kurmayı denedi. Ancak Britanya'da kooperatif hareketinin gerçek anlamda başlangıcı 1844'te Rochdale Pioneers kooperatifinin kurulmasıydı. 1864'te kooperatif toplulukları bir araya gelerek Kooperatif Toptan Satış Şirketi olarak bilinen federasyonu kurdu. 1869'da bir danışma ve eğitim kurumu olarak Kooperatifler Birliği meydana geldi. Kooperatif Toptan Satış Şirketi, ilk fabrikalarını ve çiftliklerini açarak imalatçılık ve toptan alım satım işlerine girdi. 1917'de üyelerinin çıkarlarını Parlamento'da savunmak üzere Kooperatif Partisi kuruldu. Kooperatif Partisi, bir sonraki seçim yarışında İşçi Partisi'yle ittifak oluşturdu. Hareket, hızlı biçimde Kuzey Avrupa'ya da yayıldı. ABD'de ilk kooperatifler 18. yüzyılın

sonu ile 19. yüzyılın başlarında kuruldu. Hindistan ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Afrika olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelerde kooperatifler, ekonomilerin büyümesinde önemli bir etken oldu.

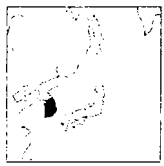
Kopenhag Muharebesi, I. (1801) Britanya ve Danimarka filolarını karşı karşıya getiren bir deniz çarpışması. Kuzey güçleri (Rusya, Prusya, Danimarka ve İsveç) Britanya'nın denizlerdeki araştırma hakkına karşı çıkmak üzere bir silahlı tarafsızlık birliği oluşturdu. Amiral Sir Hyde Parker komutasındaki bir Britanya filosu, savaş ilânında bulunulmaksızın Kopenhag'da demirli bulunan Danimarka filosunu yok etmek için gönderildi. Britanya filosunu ikiye böldü ve *Nelson Danimarkalılara daha korunaklı güneyden saldırırken Parker de kuzeyden hücum etti. Kötü hava koşulları ve üç geminin kaybedilmesine karşın Nelson, Parker'in saldırıyı sona erdirme işaretlerine aldırmadan, üçü haricinde bütün Danimarka gemilerini ya batırdı ya da ele geçirdi. Danimarkalılar ateşkesi kabul etti ve kuzey güçlerinin oluşturduğu birlik dağıtıldı.

Kopenhag Muharebesi, II. (1807) Danimarka ile Britanya arasında yaşanan bir çatışma. Danimarka'nın Napoleon'un *Kıta Ablukası'na katılacağı ve Britanya'ya savaş ilân edeceği haberleri, Britanya'nın Danimarka'ya karşı hamle yapmasına yol açtı. Danimarkalılar teslim olmayı reddedince Britanya, asker çıkartarak Kopenhag'ı top ateşine tuttu.

Kore Doğu Asya'da Japon Denizi ile Sarıdeniz arasında bir yarımadadan oluşan bölge. Günümüzde 38. paralelden Güney *Kore ve Kuzey *Kore olarak ikiye bölünmektedir. Kendine özgü ulusal ve kültürel bir kimliğe sahip olan ve 14. yüzyıldan itibaren Koreli Yi hanedanı tarafından yönetilen Kore, Çin ve Japon etki alanları arasında bulunan konumundan dolayı sıkıntı yaşadı. Çin egemenliği, Çin-Japon Savaşı'yla (1894-95) sona erdi ve on yıl sonra gerçekleştirilen Rus-Japon Savaşı'ndan sonra ülke 1910'da Japonya tarafından ilhak edildi. II. Dünya Savaşı'nın sonunda Japonya'nın teslim olmasının ardından ülkenin kuzey yarısı Sovyetler, güney yarısı da Amerikalılarca işgal edildi. 1948'de iki farklı ülke kuruldu. İki yıl sonra da Kuzey'in Güney'i istila girişimi Kore Savaşı'yla (1950-53) sonuçlandı. Çatışmalar sona erdiğinde iki ülke arasında 250 kilometrelik askerden arındırılmış bölge ilân edildi. Buna karşın, askeri harekâtların yol açtığı yıkımın ardından her iki ülkenin de toparlanması zaman aldı. Kuzey Kore komünist yönetim altında kalırken Güney Kore bugün önde gelen sanayi ülkelerinden biri olmuştur.

Kore, Güney (resmi adı Kore Cumhuriyeti)

Başkent:	Seul
Yüz ölçümü:	99.720 km²
Nüfus:	48.955.203 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Güney Kore wonu = 100 jeon
Dini yapısı:	%24,2 Budist; %24,0 Protestan; %7,6 Katolik
Etnik yapısı:	Koreli, küçük bir Çinli azınlık
Diller:	Korece (resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Kolombo Planı, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Bir kuzeydoğu Asya ülkesi. Büyük kısmı 38. paralelin aşağısında olmak üzere Kore Yarımadası'nın güney yarısından meydana gelen Güney Kore, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD kuvvetlerinin işgal bölgesinden oluşturulmuştur.

Fiziki Güney Kore toprakları alçak tepelerden ve geniş vadilerden oluşmuştur. Güney Kore'nin egemen toprakları içinde, batı kıyıları açıklarında Sarıdeniz'de pek çok küçük ada bulunur. İklim, Yarımada'nın kuzeyine göre daha ılımandır.

Ekonomi Güney Kore, karma bir ekonomiye sahiptir. İhracata dayalı iyi işleyen bir sanayi sektörü ve gıda konusunda ülkenin kendi kendine yetmesini sağlayan ve pirinç üretiminde fazla ürün veren bir tarım sektörü vardır. Başlıca imalat sanayi kolları elektronik, telekomünikasyon, taşıtlar ve bilgisayardır. Geniş tungsten yatakları dışında pek yeraltı kaynağı yoktur. 40 yıllık olağanüstü ekonomik büyüme, Güney Kore'nin ekonomik çözülme yaşadığı 1997'de sona erdi. Para birimi çöktü; IMF kurtarma planı devreye sokuldu. Reformlar yürürlüğe girince yeniden büyüme yakalandı.

Tarih Bağımsız Kore Cumhuriyeti, 15 Ağustos 1948'de ilân edildi. *Kore Savaşı'ndan (1950-53) büyük zararla çıkan Güney Kore ekonomisi, başlarda sanayi ve enerji kaynaklarının yokluğundan dolayı sınırlı kaldı. Ayrıca savaş sonrası mülteci sorunu da ağır bir yük yarattı. İşsizlik ve enflasyon, Devlet Başkanı Rhee'nin hükümetinin itibarını zedeledi. Hükümetin giderek artan acımasızlığı ve yolsuzluğu nihayetinde 1960'ta devrilmesine yol açtı. İkinci bir sivil hükümet de durumu toparlamayı başaramayınca General Park Chung Hee önderliğindeki ordu, 1961'de iktidara el koydu. Sivil bir devlet başkanının yetkilerini üstlenen Park (1963-79), Güney Kore'nin sağlam bir sanayi gücü olarak yükselişe geçtiği çok başarılı bir yeniden yapılanma programı uyguladı. Ancak Park'ın baskıcı politikaları çok geçmeden ciddi huzursuzlukları tetikledi. Bu dönemde Kuzey Kore'yle gerilim de üst seviyedeydi. Temmuz 1972'de iki devlet arasında imzalanan anlaşmaya kadar bu durum böyle devam etti. Anlaşmayla birlikte, gelecekte olası bir yeniden birleşmenin temelleri atıldı. 1979'da gerçekleşen bir darbe sırasında Park Chung Hee, Güney Kore Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın başkanı tarafından suikasta uğradı. Arkasından göreve gelen General Chun Doo Hwan, Park'ın politikalarını sürdürdü. 1987'de Chun, öğrenci ayaklanmalarının ardından siyasi sistemi kısmen liberalleştirmeye mecbur kaldı. Bir referandum düzenlenerek yeni anayasa kabul edildi. 1988'de Roh Tae Woo, 32 yıl sonra ilk sivil devlet başkanı oldu. 1997'deki sert mali kriz, eski muhalif Kim Dae Jung'un 1998'de devlet başkanı seçilmesine neden oldu. 2000'de Kuzey Kore'yle bir işbirliği antlaşması imzalansa da o zamandan itibaren ilişkiler kötüleşti. Özellikle 2010'da Kuzey'in bir Güney Kore savaş gemisini batırmasının buna katkısı oldu. 2003'te Roh Moo-hyun devlet başkanı seçildi. Fakat görev yaptığı dönem sıkıntılı geçti. 2008'de Büyük Ulusal Parti lider Lee Myung-bak devlet başkanlığı görevini üstlendi. 2009'da Roh, adı bir yolsuzluk skandalına karıştıktan sonra intihar etti. 2013'te Park Geun-hye, Güney Kore'nin ilk kadın devlet başkanı oldu.

Kore, Kuzey (resmi adı Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti)

Başkent:	Pyongyang
Yüz ölçümü:	120.538 km²
Nüfus:	24.720.407 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Kuzey Kore wonu = 100 çon
Dini yapısı:	Bilinmiyor. Resmi rakamlar, devlet himayesindeki dini örgütlerin az sayıda mensubu olduğunu göstermektedir. Ancak pek çok insanın gizlice ibadet ettiği düşünülmektedir.
Etnik yapısı:	Koreli, küçük Çinli ve Japon azınlıklar
Diller:	Korece (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağlantısızlar Hareketi

Bir kuzeydoğu Asya ülkesi. Büyük kısmı 38. paralelin yukarısında olmak üzere Kore Yarımadası'nın kuzey yarısından meydana gelen Kuzey Kore, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin işgal bölgesinden oluşturulmuştur. Komşuları güneyde Güney Kore ve kuzeyde Çin Halk Cumhuriyeti'dir.

Fiziki Kuzey Kore, çoğunlukla dağlıktır. Dar vadiler, devasa ormanlar ve kışın donan nehirlere rastlanır.

Ekonomi Kuzey Kore, zengin maden yataklarına sahiptir. Demir cevheri, magnezit, fosfat, sülfür, çinko ve bakır önde gelen madenler arasındadır. Bu madenler aynı zamanda metalürji, imalat ve tekstil ürünleriyle birlikte başlıca ihracat mallarıdır. Tarım ürünü olarak pirinç, mısır, patates ve soya fasulyesi bulunur. Ülke ekonomisi merkezi planlamaya dayanmakta olup ihtiyaçları iktidardaki komünist partinin siyasi gerekliliklerine göre şekillenir. 1990'ların ortalarında Kuzey Kore ekonomisi, Sovyetler Birliği ve Çin'le yaptığı tercihli ticaret koşullarının sona ermesiyle büyük bir çöküş yaşamıştır. Ağır su baskınları da tarımda çok olumsuz etkiler yaratmıştır. Kötü beslenme yaygındır. Kitlesel açlık sürekli bir tehdittir.

Tarih Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, 1 Mayıs 1948'de bağımsız bir devlet olarak ilân edildi. Kore'yi birleştirme niyetiyle Kuzey Kore, Haziran 1950'de Güney *Kore'ye yönelik sürpriz bir saldırı başlattı. Üç yıl devam eden ve sonuçsuz kalan *Kore Savaşı, ülkede büyük hasara ve can kayıplarına yol açtı. Savaştan sonra *Kim İl-sung (Kuzey Kore'nin ilk devlet başkanı) önderliğinde iktidardaki komünist parti, bir yeniden yapılanma programı uygulayarak ülkenin yeraltı ve enerji kaynaklarını ekonomik kalkınmayı finanse etmek için kullandı. Öte yandan, 1980'lerin başından itibaren ekonomi önce duraksama, daha sonra gerileme dönemine girdi. Bu durum, 1985'te Güney Kore'yle bir dizi ekonomik görüşme yürütme kararının arkasındaki etkenlerden biriydi. Sonuçta iki ülke arasındaki ticarette dikkat çekici seviyede yukarı yönlü bir hareketlenme oldu (1990'daki 25 milyon dolardan 1991'de 192 milyon dolara). 1990'da Kim İl-sung yeniden seçildi. Kim İl-sung, Güney Kore'yle "normalleşme" amacı güden bir politika yürütse de yeniden birleşme gündemde değildi. 1992'de bir ekonomik anlaşma imzalandı. 1990'ların sonunda, Kuzey Kore'nin nükleer silah ürettiği iddiaları ve Güney Kore topraklarına yönelik arka arkaya tecavüzler üzerine gerilim yeniden alevlendi. 2000'de iki ülke arasında karşılıklı işbirliği antlaşması yapıldı. 1995'te Kim Jong-il (1942-2011), devlet başkanlığı görevini babasından devraldı. 2006'dan beri Kuzey Kore, başarılı bir şekilde nükleer silah ve balistik füze denemeleri yapmaktadır. 2011'de Kim Jong-il ölünce onun yerine en küçük oğlu Kim Jong-un (yak. 1983-) göreve geldi.

Kore Savaşı (1950-53) Bir tarafta Kuzey Kore ve Çin ile diğer tarafta Güney Kore, ABD ve Birleşmiş Milletler kuvvetleri arasında yapılan bir savaş. 1948'de kuruluşlarından itibaren Kuzey ve Güney Kore arasındaki ilişkiler, iki tarafın birbirine rakip birleşme planlarından ötürü bozuktu. 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin sürpriz saldırısıyla savaş sonunda patlak verdi. Eylül ayına gelindiğinde Kuzey Kore, ABD ve Güney Kore kuvvetlerini en güneyde Pusan'a kadar sürmüştü. Sovyet temsilcinin geçici yokluğunda Güvenlik Konseyi, BM üyelerine Güney Kore'ye yardım yapılması talebinde bulundu. 15 Eylül'de General *MacArthur komutasındaki ABD ve Güney Kore kuvvetleri, İnchon'da bir taarruz başlattı. Ekim ayının sonunda artık BM kuvvetleri, Kuzey Korelileri Çin Halk Cumhuriyeti sınırındaki Yalu Nehri'ne kadar sürmüştü. Ardından Çin ordusu Kuzey'in tarafında savaşa girdi ve Ocak 1951'e kadar Güney Kore başkenti Seul'u yeniden ele geçirmek üzere güneye

doğru ilerledi. Aylar süren çatışmalardan sonra savaş, ilk belirlenen sınır hattına (38. paralel) yakın bir noktada çıkmaza girdi. Temmuz 1951'de General M. B. Ridgway (aynı yılın Nisan ayında MacArthur'un yerine gelmişti) tarafından yürütülen barış müzakereleri tıkandı. Ancak 27 Temmuz 1953'te Panmunjom'da bir ateşkes imzalanabildi. Muharebe hattı, Kuzey ve Güney Kore arasında sınır olarak kabul edildi.

Korfu Olayı (31 Ağustos 1923) Yunan Korfu Adası'nın İtalyan ordusu tarafından denizden bombardımanı ve işgaline verilen isim. Olaydan üç gün önce Yunanistan ile *Arnavutluk arasındaki sınırları belirlemek üzere uluslararası makamlarca görevlendirilen bir İtalyan general ve mahiyetindeki dört asker öldürülmüştü. 16 kişinin öldüğü İtalyan bombardımanının ardından *Mussolini ağır bir tazminat istemiyle ültimatom verdi. Yunanistan'ın başvurduğu *Milletler Cemiyeti anlaşmazlığı Elçiler Konseyi'ne taşıdı. Konsey, Yunanistan'ın 50 milyon liret ödeme yapmasına hükmetti. Britanya ve Fransa tarafından baskı altına alınan İtalya, askerlerini geri çekti. Anlaşmazlığın doğurduğu sonuçlar, Cemiyet'in gücü ve etkinliği hakkında ciddi şüpheler uyandırdı.

Koryo Kore'de ismini bütün ülkeye veren bir krallık. 986'dan itibaren Koryo kralları, Çin tarzı başkentleri Kaesong'dan birleşik bir Kore'ye hükmediyordu. Krallığın yönetiminde Çin etkisi kuvvetliydi. Krallıkta Budizm yayılma alanı buldu. 12. yüzyılda yaşanan bir kargaşalık dönemi, 1196'dan sonra Japonya'daki *şogunlara benzer yetkilere sahip askeri aileler tarafından kontrol altına alındı. Koryo Krallığı, *Song'un yanında Liao ve *Jin'e de vergi veriyordu. 1231'den sonra Moğollar, Koryo'yu defalarca istila ve yağma etti. Bunun üzerine Koryo, *Yuan desteğine muhtaç hale geldi. Yuan'ın devrilmesinin ardından bir Koryo generali olan Yi Songgye, Kaesong'u ele geçirerek 1392'de Yi Hanedanı'nı kurdu.

Kosciuszko, Tadeusz (veya Thaddeus) (1746-1817) Polonyalı asker ve vatansever. Eğitimli bir asker olan Kosciuszko, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Amerikalı koloniler safında savaştı. 1784'te Polonya'ya döndü. On yıl sonra milliyetçi bir ayaklanmaya önderlik etti ve Raclawice'de büyük bir Rus kuvvetini yenilgiye uğrattı. Ruslar tarafından yakalanarak hapsedildi (1794-96). Nihayetinde Fransa'ya yerleşti. Hayatının kalanını Polonya'nın bağımsızlık davasına adadı.

Kosıgin, Aleksey Nikolaeviç (1904-81) Sovyet siyasetçi. 1927'de Komünist Parti'ye katıldı. Ekonomi ve sanayi konusunda uzmanlaştı. 1964-1981 arasında Bakanlar Kurulu başkanıydı. Görev yaptığı dönemde *Brejnev'le iktidarı paylaştı. Daha sonra Brejnev, onu gölgede bıraktı. Kosıgin, 1965-1966'daki *Hindistan-Pakistan Savaşı'nı sona erdirerek önemli bir diplomatik başarı elde etti.

Kosova

Başkent:	Priştine
Yüz ölçümü:	10.887 km²
Nüfus:	1.847.708 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 avro = 100 sent
Dini yapısı:	Müslüman, Ortodoks, Katolik
Etnik yapısı:	%92,0 Arnavut; Sırplar ve diğer azınlıklar
Diller:	Arnavutça, Sırpça (ikisi de resmi), azınlık dilleri

Güneydoğu Avrupa'da küçük bir ülke. Sırbistan, Makedonya, Arnavutluk ve Karadağ'a sınırı vardır. Kosova'nın Sırbistan'dan bağımsızlığı, dünya ülkelerinin yaklaşık yarıdan fazlasınca tanınmaktadır.

Fiziki Kosova çoğunlukla dağlık olup doğu ve batıdaki ovalar, orta kesimlerdeki tepelerle ikiye ayrılır.

Ekonomi Kosova, Avrupa'nın en yoksul ülkesidir. Yurtdışındaki vatandaşlarının gönderdiği dövizler ile uluslararası yardıma bağımlıdır. Geçimlik tarım yaygın bir şekilde yapılır. Tahıllar, orman meyveleri, patates, biber ve meyveler başlıca tarım ürünleridir. Önde gelen sanayi kolları madencilik, inşaat malzemeleri, metaller, deri ve makinelerdir. İhracat kalemleri arasında metal ve metal ürünleri, deri ürünleri ve makineler yer alır.

Tarih 28 Haziran 1389'da Kosovo Polje (Karatavuk Tarlası), Sırp ordusunun istilacı *Osmanlı kuvvetlerine karşı nihai savaşına sahne oldu. Başlarda Sırplar başarı kazandı ve I. *Murad öldürüldü. Fakat Murad'ın oğlu I. *Bayezid, komutayı üstlenerek savaşı kazandı. Zafer, Türklere Orta Avrupa'yı istila yolunu açtı. 1448'de Macarlar ile Türkler arasında ikinci bir savaş, buraya yakın başka bir yerde gerçekleşti. II. *Murad, bu savaşta Macarları yenilgiye uğrattı. Osmanlı hâkimiyeti döneminde Kosova bölgesine Müslüman Arnavutlar yerleşti.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra Kosova, Yugoslavya'ya katıldı. 1945'te özerk bir bölge oldu. 1990'da bağımsızlığını ilân etti. Ancak karşılık olarak Sırbistan, Kosova'nın özerk statüsünü ortadan kaldırdı. Müslüman Arnavut ayrılıkçılar ile Sırp ordusu arasındaki çatışmalar 1998'e kadar devam etti. Bu tarihte Sırp kuvvetleri, çok sayıda Arnavut'u ülkeden çıkardı veya öldürdü. NATO, bunun üzerine 1999'da Sırbistan'a yönelik hava saldırıları düzenledi. Sırbistan, kuvvetlerini çekmek ve mültecilerin geri dönmesine izin vermek durumunda kaldı. Kosova, BM yönetimine verildi ve 2001'de seçimler düzenlendi. 2008'de Kosova, Sırbistan'dan bağımsızlığını duyurdu. Fakat bu hamlenin hukuki geçerliliği, 2010'daki Uluslararası Adalet Divanı kararına kadar şüphede kaldı. Yeni kurulan ülke, kuzeydeki Sırp azınlığa söz geçirmekte zorluk yaşadı. 2013'te Sırbistan'ın Kosova'nın bölgedeki egemenliğini kabul etmesi karşılığında bu azınlığa özerklik tanındı. Buna karşın Sırbistan, Kosova'nın bağımsızlığını tanımadı. NATO'nun başını çektiği bir barışı koruma gücü hâlâ Arnavutlar ile Sırplar arasındaki barışın devamını sağlamaktadır.

Kossuth, Lajos (1802-94) Macar devlet adamı ve vatansever. Uzun yıllar Habsburgların Macaristan'daki egemenliğine karşı çıkan Kossuth, 1848 ayaklanmasına önderlik etti. Arkasından gelen kısa süreli bağımsızlık döneminde ülkenin valisi olarak atandı. 1849'da ayaklanma ezilince ömür boyu sürgüne gönderilse de Macar bağımsızlığı için mücadeleye devam etti.

Kosta Rika

Başkent:	San Hose
Yüz ölçümü:	51.100 km²
Nüfus:	4.695.942 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Kosta Rika kolonu = 100 santimo
Dini yapısı:	%76,3 Katolik; %13,7 Evanjelist
Etnik yapısı:	%94,0 beyaz ve mestizo[205]; %3,0 siyahi; %1,0 Amerikan yerlisi; %1,0 Çinli
Diller:	İspanyolca (resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Nikaragua Kanalı'nda Nikaragua ile Panama arasında yer alan küçük bir ülke.

206 Mestizo, bazı bölgelerde melez anlamında kullanılan bir tanımlama. (ÇN)

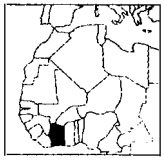
Fiziki Ülkenin kuzeydoğuda Karayip Denizi'ne, güneybatıda Pasifik Okyanusu'na kıyısı vardır. Kıyıdaki ovalarına tropik iklim hâkimken orta bölümlerinde sıra sıra volkanik dağlar yer alır. Bu da platolarda ılıman bir iklim olmasını sağlar. 3350 metreyi geçen birkaç dağ zirvesi bulunur.

Ekonomi Kosta Rika'da toprak çok verimli olup hayvancılığın yanında meyve ve şeker üretimine müsaittir. Dünyanın en iyi kahve çeşitlerinden bazıları burada yetişir. Temel ihracat ürünü muzdur. Sanayi kolları arasında mikroişlemciler, gıda işleme ve tıbbi malzemeler yer alır.

Tarih Kosta Rika, 1502'de *Columbus (Kolomb) tarafından Yeni Dünya'ya dördüncü seyahati sırasında keşfedildi. 1564'e kadar ülkede kalıcı yerleşim kurulmadı. Bu tarihte Juan Vásquez de Coronado, Nikaragua'dan gelen yerleşimcilerle beraber Meseta Central'da Cartago kentini kurdu. Bu sıralarda az bir Amerikan yerlisi nüfus hastalıktan kırılınca bölgenin etnik yapısı çoğunlukla Avrupalı oldu. Kosta Rika, 1821'e kadar Guatemala Genel Kaptanlığı'nın bir parçasıydı. 1821'de bağımsız Meksika İmparatorluğu'na (1821-23), sonra da Birleşik Orta Amerika Eyaletleri'ne katıldı. 1838'de bağımsız bir cumhuriyet oldu. Kendini dış dünyadan soyutlama ve istikrar politikası, tarımsal verimlilikle birleşince 19. yüzyılda ülkeye ciddi düzeyde Britanya ve ABD yatırımları geldi. Federico Tinoco Granados'un (1917-19) kısa süreli diktatörlüğünün dışında Kosta Rika, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında demokratik geleneğiyle dikkat çekti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, komünistler de dahil olmak üzere sol partiler yükselmeye başladı. Sosyalist Devlet Başkanları Otilio Ulate (1948-53) ve José Figueres (1953-58, 1970-74) orduyu dağıtma, bankaları kamulaştırma ve ABD yatırımlarına son verme girişimlerinde bulundu. 1949'da genel oy hakkı getiren ve silahlı kuvvetleri tasfiye eden bir anayasa yürürlüğe girdi. 1970'lerde siyasi gerilimler, ekonomik sorunlarla ve komşu ülkelerden pek çok kanun kaçağının ülkeye gelişiyle daha da büyüdü. Devlet Başkanı Luis Alberto Monge (1982-86) ekonomiye ağır kısıtlamalar getirmek durumunda kaldı. 1987'de Devlet Başkanı Oscar Arias Sánchez (1986-90) Orta Amerika için bir barış planı ortaya koydu. Bu plana Başkan Reagan, Kosta Rika'ya ABD yardımlarını azaltarak karşılık verdi. IMF tarafından dayatılan bir kemer sıkma programı ve 1990'ların başında sanayiciler arasındaki yaygın huzursuzluk ekonomik zorlukların devam etmesine neden oldu. Ancak 1990'ların sonundan başlayarak ekonomide olumlu yönde gelişmeler gerçekleşti. 2010'da Laura Chincilla seçimleri kazanarak ülkenin ilk kadın devlet başkanı oldu.

Kotdivuar (önceden Fildişi Sahili)

Başkent:	Yamusukro (Eski başkent Abidjan hâlâ devletin merkezidir)
Yüz ölçümü:	322.463 km²
Nüfus:	22.400.835 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Orta Afrika frangı = 100 santim
Dini yapısı:	%38,6 Müslüman; %32,8 Hıristiyan; %11,0 geleneksel inançlar
Etnik yapısı:	%42,1 Akan; %17,6 Voltaique/Gur; %16,5 Northern Mande; %11,0 Krou; %10,0 Southern Mande
Diller:	Fransızca (resmi), yerel diller
Uluslararası kuruluşlar:	Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS), Bağlantısızlar Hareketi, Afrika Birliği (AfB), Birleşmiş Milletler (BM), Frank Bölgesi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Batıda Liberya ve Gine; kuzeyde Mali ve Burkina Faso; doğuda ise Gana'yla komşu olan tropik bir Batı Afrika ülkesi.

Fiziki Güneye bakan kıyı şeridi batı kısmında kayalık olsa da kalanında kumullardan ve lagünlerden oluşur. Sıcak ve yağmur ormanlarıyla kaplı alçak bölümlerden üç nehir geçer. Orta kuşakta kahve yetiştirilmektedir. Batıdaki Nimba Dağları, demir başta olmak üzere maden yataklarına sahiptir.

Ekonomi Kotdivuar'ın ekonomisi esas olarak tarıma dayalıdır. Başlıca ihracat kalemleri arasında kakao, kahve ve palmiye yağı bulunur. Gıda işleme, kereste ürünleri, petrol rafinerileri ve altın madenciliği de önde gelen sanayi kollarıdır. Ayrıca barajlara dayalı gelişmiş bir hidroelektrik üretim sistemi bulunmaktadır. Demir, kobalt, boksit, nikel, manganez ve elmas çıkarılan madenler arasındadır. 1999-2011 arasındaki siyasi istikrarsızlık dönemi ekonomide büyük yaralar açmıştır.

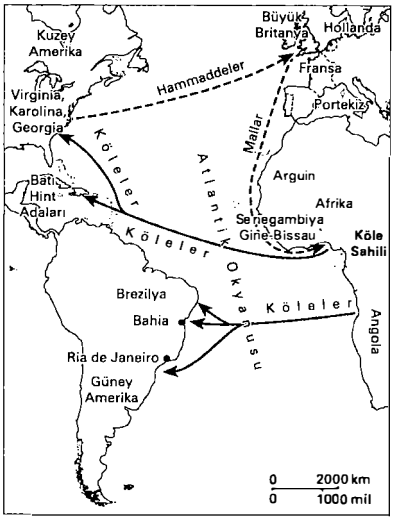
Tarih 15. yüzyılda Avrupalı köle tacirleri bölgeye geldiğinde yalnızca kıyı şeridinde küçük ve dağınık yerleşimler bulunmaktaydı. 17. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Fransızlar, ülkede halihazırda ticaret merkezleri kurmuştu. 19. yüzyılda da yerel kabile şefleriyle antlaşmalar yaptılar. 1842'de kıyı bölgesi için haklar elde ettiler ve 1893'te ülkede bir sömürge kurdular. 1904'te ülke, Fransız Batı Afrikası'nın bir toprağı oldu. 1933'te Yukarı Volta topraklarının çoğu Kotdivuar'a verildi. Ancak 1948'de söz konusu topraklar yeniden kurulan Yukarı Volta'ya (günümüzde *Burkina Faso) iade edildi. 1958'de Kotdivuar, Fransız Milletler Topluluğu'nda özerk bir cumhuriyet oldu. 1960'ta bağımsızlığını kazanarak ılımlı fikirlere sahip Kotdivuar Demokrasi Partisi tarafından yönetilen bir tek parti cumhuriyeti haline geldi. Devlet başkanı Félix Houphouët-Boigny seçildi. Ülke, geniş petrol yataklarına ve gelişmekte olan bir sanayiye sahiptir. Fakat 1980'lerin sonunda düşen kakao ve kahve fiyatları ekonomiyi olumsuz etkiledi. Bunun sonucunda ortaya çıkan kemer sıkma politikası da huzursuzluğa ve halk eylemlerine yol açtı. Kasım 1990'daki ilk çok partili seçimlerde devlet başkanının Demokrasi Partisi, 10 sandalye haricinde Ulusal Meclis'e hâkim oldu. 1993'te Houphouët-Boigny'nin ölümünden sonra 1995'te Henri Konan Bedie (1934-) devlet başkanı seçildi. 1999'da Bedie'nin bir askeri darbe sonucu devrilmesi, 2002-2003'te bir içsavaşa dönüşecek istikrarsızlık dönemini başlattı. Fiilen ülke, isyancıların kontrolündeki kuzey ile devlet kontrolündeki güney arasında bölündü. 2007'de devlet ile isyancılar arasında iktidarı paylaşan bir anlaşma yapıldı ve geçici bir hükümet kuruldu. 2000'den beri devlet başkanlığı yapan Laurent Gbagbo, görevini sürdürdü. Öte yandan 2010 devlet başkanlığı seçim sonuçları tartışmalıydı. Hem Gbagbo hem de Alassane Ouattara kazandığını iddia ederek rakip hükümetler kurdu. 2011'deki kısa süreli bir içsavaştan Ouattara zaferle çıktı.

kovboy Kökeni itibarıyla, kanunsuz haydutlara verilen isim. Kovboy ismi, ilk olarak Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda bir kısım Britanya yanlısı çeteler için kullanıldı. Bu çeteler New York eyaletinde tarafsız bir bölge olan Westchester'de serserilik yapıyordu (kovboyların devrimci taraftaki karşılıkları "deri yüzücüler" idi). 1870'lerden itibaren kovboy, Büyük Ovalar'da büyükbaş hayvan güden çobanlara denilmeye başladı. Büyükbaş hayvancılık, Büyük Ovalar boyunca Teksas'tan Kanada'ya, batıda Rocky Dağları'na kadar genişlemişti. Çitlere çekilen tel örgü sayesinde çiftliklerin sınırları hızlıca açık alanlara doğru yayıldı. Diğer yandan 1895'e gelindiğinde demiryollarının geldiği nokta, hayvan sırtında yolculuğu ekonomik olarak anlamsız kılmıştı. Dolayısıyla kovboylar da büyükbaş hayvan çiftliklerine yerleşerek buralarda çalışmaya başladı.

köktencilik *Bkz.* HIRİSTİYANLIK; İSLAM.

köle ticareti (Afrika) Avrupalıların Afrika'daki insanları ele geçirerek çoğunlukla Amerika kıtasına naklettiği ticaret. Afrika'daki köle ticareti, sömürgecilerin *plantasyonlar kurmalarını mümkün kıldı. 15. yüzyıldaki keşiflerinin ardından Portekizliler, Senegambiya ve Gine-Bissau'dan köle alarak Portekiz'e, Atlantik adalarına ve sonraları Amerika kıtasına götürüyordu. 16. yüzyıla gelindiğinde Angola ve zaman zaman Mozambik'ten de köle getirilmeye başlandı. 17. yüzyılda Brandenburg, Danimarka, Hollanda, Kurlandiya (Baltık'ın doğusunda), İngiltere, Fransa, Cenova ve İsveç'ten gelen köle tacirleri, Arguin'den (günümüzde Moritanya) Angola'ya kadar uzanan ticaret kaleleri kurdu. Bu kaleler, Afrikalıların köle tedariki konusunda katkıları olmadan iş göremezdi. Köleler buralardan alınıp Brezilya'ya ve Britanya, Fransa, Hollanda ve İspanya sömürgelerine taşınıyordu. 19. yüzyılın ortalarına kadar 9,5 milyon Afrikalının Yeni Dünya'ya götürülmüş olduğu düşünülmektedir. Bu sayıya esir edildiği veya taşındığı sırada ölenler; Arap köle ticareti ve Afrika içerisinde yapılan yoğun ticaret dahil değildir. Afrikalılara yönelik bu muameleye duyulan büyük tepki, 19. yüzyılda kölelerin özgürleştirilmesi ve köle ticaretinin kaldırılması taleplerine yol açtı. (*Ayrıca bkz.* KÖLELİK; KÖLELERİN ÖZGÜRLÜĞÜ BİLDİRGESİ (ABD); KÖLE TİCARETİNİN KALDIRILMASI.)

köle ticareti (Arap) Arap Yarımadası'nda erken dönemlerden itibaren var olan bir köle ticareti biçimi. Hz. *Muhammed, destekçilerinin Müslümanları köleleştirmesini yasaklamışsa da halihazırda köleleştirilmiş olanları özgürleştirmedi. Hz. Muhammed'in yasaları, insanca muameleyi buyuruyor ve kölelere baskıcı efendilerine karşı haklar tanıyordu. İslam'ın ilk zamanlarında köleler, savaş esirlerinden (kadın ve çocuklar da dahil) elde ediliyordu. Doğu-

Afrika köle ticareti. Afrika köle ticareti, 17 ve 18. yüzyıllarda zirveye ulaştı. Her yıl yüz binlerce Afrikalı, Atlantik ötesine, Amerika'daki Avrupa kolonilerinin plantasyonlarına taşınıyordu. Bu ticaret üç köşeliydi. Tipik bir yolculuğun ilk ayağında Avrupa'dan Batı Afrika'ya pamuklu mallar, çeşitli teçhizat ve artan biçimde silahlar taşınıyordu. Burada söz konusu mallarla takas edilen köleler, Batı Hint Adaları'na ve Kuzey Amerika'nın güney kolonilerine götürülüyordu. En son gemiler, başta şeker olmak üzere koloni ürünleriyle Avrupa'ya geri dönüyordu.

Güney Avrupa, Orta Asya, Orta-Doğu-Batı Afrika'ya akınlar düzenleyerek ve satın alarak da köle alınıyordu. Halifeler zamanında ticaret canlıydı. Köleler tarımda, madencilikte, ev hizmetinde, idari işlerde ve asker olarak kullanılabiliyordu. Cariye yapılan pek çok köle kadına eşlere verilen haklar veriliyordu. Esir edildikten sonra erkekler ve çocuklar genellikle mesleki eğitim alıyordu. 19. yüzyılda Arap köle ticareti, uluslararası baskı yoluyla büyük oranda kaldırıldı.

köle ticaretinin kaldırılması Köle ticareti, 18. yüzyılda Batı Afrika kıyılarında zirveye ulaştı. Burada Avrupalı tüccarlar, yerli kabile şefleriyle ve köle satıp Batı malları almaya istekli köle akıncılarıyla işbirliği içinde hareket ediyordu. 1792'de

Danimarka, 1794'te de ABD, Atlantik köle ticaretine dahil olmayı yasa dışı ilân etti. Britanya'da, başta Thomas *Clarkson ve William *Wilberforce (Clapham Tarikatı denilen örgütün üyeleri) olmak üzere, bir grup insancıl Hıristiyan, eğer Atlantik köle ticareti ve yol açtığı zulümler ortadan kaldırılırsa plantasyon sahiplerinin (değerleri artacağından) kölelerine daha insanca davranacağını öne sürdü. Söz konusu grup, 1807'de Britanya köle ticaretini sona erdiren bir yasa tasarısını Parlamento'dan geçirtmeyi başardı. Daha sonra Gent (1814) ve Viyana (1815) Antlaşmalarıyla Britanya, ticareti durdurmak için Kraliyet Donanması'nı kullanmayı kabul etti. Artık pek çok Avrupa ülkesi köleliğin kaldırılmasını savunuyordu. Buna karşın sonraki 40 yıl boyunca, özellikle Afrika'dan, köle kaçakçılığı sürdü. 1834'te Britanya Batı Hint Adaları'nda kölelik kaldırıldıktan sonra dahi ABD'nin güney eyaletleri ile Küba, Kosta Rika ve Brezilya gibi ülkeler arasında köle ticareti devam etti. Bahsi geçen eyaletlerde kölelerin yetiştirilmesi, nakledilmesi ve satışından çok yüksek kârlar elde ediliyordu. 1863'te Özgürlük Bildirgesi (*bkz.* KÖLELERİN ÖZGÜRLÜĞÜ BİLDİRGESİ [ABD]) yayımlandığında güney eyaletlerindeki köle sayısı dört milyon civarındaydı. Karayipler'de köleliğin son bulması ancak Küba (1886) ve Brezilya (1888) gibi ülkelerde yasaklanınca gerçekleşti. Müslüman dünyada Arap köle ticareti, Afrika'da Fas ve Zanzibar'dan başlayarak Osmanlı İmparatorluğu üzerinden İran ve Hindistan'a kadar uzanıyordu. Zanzibar sultanı, nihayet 1873'te Britanya ve Almanya tarafından köle pazarlarını kapatmaya ikna edildi. Fas'taki ticaret ise Fransız ve İspanyol işgalleri sonucunda kademe kademe azaldı. Öte yandan 1935 gibi geç bir tarihte bile Afrika'da köle ticareti yapıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır.

Kölelerin Özgürlüğü Bildirgesi (ABD) (İngilizcesi Proclamation for the Emancipation of Slaves) (Ocak 1863) ABD'nin "isyancı" (Konfederasyon) eyaletlerinde köleliğin kaldırılmasına yönelik kararname. ABD Silahlı Kuvvetleri'nin başkomutanı sıfatıyla Başkan *Lincoln tarafından yayımlanan Bildirge, bir yanıyla Birlik'in mücadelesine uluslararası destek sağlama amacı taşıyordu. Bildirge'nin anayasal düzlemde geçerli olup olmadığı şüpheliydi. 22 Eylül 1862'de Lincoln bir ön bildirge yayımlamış, 1 Ocak 1863'e kadar bütün kölelerin hukuki anlamda özgür bırakılması tavsiyesinde bulunmuştu. Özgürlük Bildirgesi'yle bu tasdik edilmiş oldu. Artık bu karar, tazminat ödenmeksizin askeri makamlarca uygulanabilirdi. İçsavaştan sonra ABD Kongresi, On Üçüncü Anayasa Değişikliğini (1865) kabul ederek ABD çapında köleliği kaldırdı ve böylece Bildirge'ye anayasal nitelik kazandırdı.

köleliğin kaldırılması *Bkz.* KÖLE TİCARETİNİN KALDIRILMASI.

kölelik Bir insana başka bir insanın sahip olması durumu. Kölelerin hayatı ve emeği sahibinin denetimindeydi. Köleler, sahipleri tarafından mal olarak görülüyor, dolayısıyla alınıp satılıyordu. Kölelik, bir *ırkın diğerinden üstün olduğu inancını taşıyan ırksal önyargılarla yakından ilişkiliydi.
Köleliğin tarihi ilk uygarlıklara kadar uzanmaktadır. Antik Yunan'da ekonominin büyük bölümü köleler üzerine kuruluydu. Kutsal Delos adası, Ege'nin en önemli köle pazarıydı. Antik dünyada savaş esirlerinin köleleştirilmesi çok yaygın bir uygulama olup başlıca köle kaynağıydı. Roma İmparatorluğu'nun genişlemesi beraberinde köle sayısında büyük bir artış getirdi. Her ne kadar Hıristiyanlık kölelerin durumunu iyileştirse de sistem değişmedi. Kölelik, Arap dünyasında da olağan bir durumdu (*bkz.* KÖLE TİCARETİ, ARAP). Köleliğin en kayda değer dönemlerinden biri Afrikalı köle emeğinin 18 ve 19. yüzyıllarda Karayipler ile ABD'nin güney eyaletlerindeki plantasyonlarda kullanıldığı dönemdi (*bkz.* KÖLE TİCARETİ, AFRİKA; KÖLE TİCARETİNİN KALDIRILMASI).

II. Dünya Savaşı'nda Almanlar, köle emeğinden yoğun bir şekilde faydalandı. Kendilerini Yahudi, Rus, Slav ve diğer başka halklardan üstün gören Almanlar, bu insanlardan gücü kuvveti yerinde olanları köle olarak çalışmaya zorladı. Savaştan sonra "köle" kelimesi BM tarafından çalışmayı kendi iradesi doğrultusunda bırakamayan kimse şeklinde tanımlandı. BM, başta Asya, Afrika ve Güney Amerika'da olmak üzere 21 milyon civarında bu tanıma uyan kölenin bulunduğunu tahmin etmektedir. Söz konusu bölgelerde borcunu ödemek veya sabit bir miktar para kazanmak için belli bir süreyle kendisini rehin veren insanlara ve çocuk kölelere sıkça rastlanmaktadır.

kölelik karşıtları 19. yüzyılda ABD'de köleliğe faal olarak karşı çıkanlara verilen isim. 19. yüzyılın ilk 20 yılında, kölelik karşıtları bir elin parmağını geçmiyordu. Ancak bu tarihlerden sonra, Hıristiyan yeniden doğuşçuluğunun yarattığı etkiyle köle karşıtı hareket önemli bir siyasi güç haline geldi. Kölelik karşıtı önde gelen yazar ve söylevciler arasında *Boston* gazetesinin sahibi William Lloyd Garrison, yazar Harriet Beecher Stowe (Stowe'nin kölelik karşıtı *Tom Amca'nın Kulübesi* romanı basıldığı tarih olan 1852'den itibaren bir sene içerisinde 1,5 milyon adet satmıştır) ve eski bir köle olan Frederick Douglass vardı. Kölelik karşıtı dava, başlarda kendine Kongre'den veya ana siyasi partilerden az destekçi buldu. Charles Sumner gibi birkaç kişi bu konuda istisnaydı. Ancak kölelik karşıtı hareket, *Amerikan İçsavaşı'na yol açan bölünmeyi tetiklemede giderek daha büyük bir rol oynadı.

Kölemenler *Bkz.* MEMLUK.

Königgrätz *Bkz.* SADOVA.

Köprülü Yarım yüzyıl boyunca *vezirlik makamı üzerinden *Osmanlı siyasetine egemen olan ve becerikli idarecilerden meydana gelen etkili bir aile. Mehmed (1656-61), iç kavgalara son verdi ve Venedik'e karşı savaş girişimlerini destekledi. Oğlu Ahmed (1661-76) Girit'i fethederek savaşı başarıyla sona erdirdi. Ayrıca Polonya'dan Podolya'yı aldı. Mustafa (1689-91) Avusturya'ya karşı yürütülen uzun bir savaşta bir karşı taarruz sırasında öldü. Hüseyin (1697-1702), söz konusu savaşı geniş toprakların kaybedildiği Karlofça Antlaşması'yla (1699) bitirdi. Köprülüler, yoğun gayretleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının önüne geçmiştir. Buna karşın iktidardan düşüşleri, devletin gerileme dönemine rastlamaktadır.

Körfez Savaşı (1991) Kuveyt ve Irak'ın Körfez bölgelerinde yaşanan uluslararası bir çatışma. Osmanlı İmparatorluğu'nun halef devletlerinden biri olan Irak, 1961'de Kuveyt üzerinde hak iddia etti. Fakat konunun üstüne gidilmemiş, Kuveyt de daha sonra, özellikle İran-Irak Savaşı'nda, Irak'a mali destek sunmuştu. Ancak 1990'da Saddam *Hüseyin; Kuveyt'in haddinden fazla petrol üreterek kasti biçimde petrol fiyatlarını düşürdüğünü, bu durumun Irak'a para kaybettirdiğini ve Kuveyt'in geçmişte Irak topraklarına ve petrolüne el koyduğunu iddia etti. Kuveyt suçlamaları reddetse de 2 Ağustos 1990'da Irak ordusu Kuveyt'i istila etti. Saddam Hüseyin, Kuveyt'in geniş ve değerli petrol sahalarına egemen olmak istedi ve ülkeyi Irak'ın 19. eyaleti ilân etti. Karşılığında BM Güvenlik Konseyi, Irak'a ekonomik yaptırımlar uyguladı. ABD'nin başını çektiği 29 ülkeden oluşan bir koalisyon seferber edildi. Yoğun diplomatik faaliyet sonuç vermeyince 17 Ocak 1991'de büyük bir hava saldırısı başlatıldı. Bazıları Saddam Hüseyin tarafından yoğun nüfuslu bölgelere kurulan stratejik hedefler, elektronik güdümlü füzelerle etkisiz hale getirildi. 24 Ocak'a gelindiğinde Müttefik güçler havada üstünlüğü ele geçirmişti. Irak'ın güney çöllerinde sığınacak yeri bulunmayan birliklere "halı bombardımanı" yapıldı. Saddam tarafından "bütün muharebelerin anası" ve General Norman Schwarzkopf başkomutanlığındaki BM güçleri tarafından "Çöl Kılıcı Operasyo-

nu" olarak adlandırılan kara savaşı, 24-28 Şubat arasında gerçekleşti. Savaşta Irak güçleri, Müttefiklerin şiddetli tank taarruzuyla bozguna uğratıldı. Müttefiklerin hava taarruzuna ise "Çöl Fırtınası Operasyonu" adı verildi. Müttefikler, savaşı başta F-117 Hayalet Uçak, lazer güdümlü bombalar ve zırh delici seyreltilmiş uranyum mermiler olmak üzere ileri elektronik teçhizatlar ve silah sistemleriyle yürütüyordu. Öte yandan, Sovyet SCUD balistik füzelerine takılabilen kimyasal ve biyolojik savaş başlıklarının da bulunduğu Irak'ın savunma sistemleri Müttefik bombardımanıyla çoktan devre dışı kalmıştı. Şubat 1991'in sonuna gelindiğinde 700'ün üzerinde Kuveyt petrol kuyusunu ateşe vermiş bulunan Saddam, BM ateşkes koşullarını kabul etti. Ancak bu koşulları da daha 1993'ün başında açıkça yok saydı. Savaşta toplam 33 bin Kuveytli öldürüldü veya esir alındı; 234 Müttefik askeri ve 85 bin ila 100 bin arasında Irak askeri öldürüldü. 1990'lı yıllarda Irak'a yönelik BM yaptırımları yürürlükte kaldı ve Irak'ın BM silah denetlemelerini reddetmesiyle gerilim devam etti. Bu durum, ABD'nin birkaç bombardımanına ve nihayetinde 2003 *Irak Savaşı'na yol açtı.

Köylü İsyanı (İngilizcesi Peasants' Revolt) (1381) İngiltere'de yaşanan toplumsal bir ayaklanma. Irgatlar Nizamnamesi (1351) gibi baskıcı yasalar nedeniyle ortaya çıkan yaygın huzursuzluklar, 1380'de *baş vergisinin getirilmesiyle zirveye ulaştı. İsyan; zanaatkârlardan, özgür olmayan köylülerden (**villein*) ve yoksul kesimden destek gördü. Kent ve Essex'ten gelen Wat *Tyler ve John *Ball önderliğindeki isyancılar, Londra'ya girerek bazı tüccarları öldürmüş ve Lancaster dükünün sarayını yağmalamıştır. Genç kral II. Richard, isyancılara serfliğin kaldırılacağı, ucuz toprak verileceği ve ticaretin serbestleşeceği vaatlerinde bulundu. Ardından isyancılar, Londra Kulesi'ni işgal ederek başpiskoposun ve kral hazinedarının başını vurdu. Kral, başkaca reformlar vaat ederek isyancıları dağılmaya ikna etti. Tyler, öfkeli Londra belediye başkanı tarafından öldürüldü. Öte yandan Norwich'in militan piskoposu, East Anglia'daki isyanı ezdi. Böylece hükümet, hâkimiyeti yeniden elde etti ve kralın vaatlerinden caydı. İsyan, yalnızca fakirlere yönelik vergilere ve baş vergisine ilişkin itirazlarında başarı sağladı.

Köylü Savaşı (1524-26) *Reformasyon döneminde Alman alt sınıflarının çıkardığı kitlesel bir isyan. Güneybatı Almanya'da başlayan isyan, Ren Nehri'nden aşağı doğru yayıldı ve oradan da Avusturya'ya sıçradı. Ekonomik sıkıntılardan bıkan isyancılar, radikal *Protestan vaizlerden ümit bularak İsa Mesih'in ikinci kez gelmesini ve toplumsal eşitlik ve adaleti sağlamasını bekliyordu. İsyancılar, eşgüdümsüz çeteler halinde akınlar ve yağmalar düzenledi. Bu durum, *Luther'in "Hırsızlık ve cinayete başvuran köylü yığınlarına karşı" yazdığı kitapçıkta (1525) isyancıları sert bir dille kınamasına yol açtı. Ayrıca Luther, Hesse Markgrafı Philipp komutasındaki Svabya Birliği'ni de destekledi. Birlik, ayaklanmacıların Frankenhausen'deki ana gövdesinin ezilmesine katkıda bulunmuştu. Sonuçta 100 binin üzerinde isyancı katledildi.

Kral George Savaşı (1744-48) *Avusturya Veraset Savaşı'nın Kuzey Amerika ayağı. 1745'te William Pepperell komutasındaki Britanya Donanması-New England ortak kuvveti, Cape Breton Adası'ndaki Louisburg'u ele geçirdi. Ardından Saint Lawrence Vadisi'ne düzenlenen seferden vazgeçildi. 1748'de Louisburg Kalesi, Madras karşılığında Fransa'ya geri verildi.

Kral Philip Savaşı (1675-76) Bir Kızılderili ayaklanması. İsyanın nedeni New England'daki Kızılderili topraklarına yönelik tecavüzlerdi. İsyana Wampanoag kabilesinin reisi Metacomet (ya da Kral Philip) önderlik ediyordu. Wampanoag'ın toprakları güney Massachusetts'deydi. Ancak *İrokua Konfederasyonu'ndan Mohavklar,

New England'ın kuzey ve batı içlerindeki sınır yerleşimlerini de yerle bir etmişti. Kızılderililer, Boston'un 32 kilometrelik çapında baskınlar düzenledi ve Massachusetts'teki her 10 yetişkin erkekten 1'i öldü. Daha sonra 1676'da Rhode Island eyaletindeki Kingston yakınlarında Philip, Benjamin *Church tarafından ihanete uğrayarak öldürüldü.

Kral William Savaşı (1689-97) Kuzey Amerika'da Fransızlar ile İngilizler ve Amerikan yerlisi müttefikleri arasında gerçekleşen bir sınır savaşı. Avrupa'daki Augsburg Birliği Savaşı'nın sömürgelerdeki bir uzantısıydı. Savaşın iki ana cephesi, kuzey sahili ve Yukarı Hudson-Yukarı Saint Lawrence Vadileriydi. 1690'da Sir William Phipp, New England seferiyle Acadia'daki Port Royal'ı ele geçirerek yağmaladı. Ancak Quebec ve Montreal'e düzenlenen sömürgeler arası harekât felaketle sonuçlandı. *Louis de Buade (Frontenac kontu), Maine'deki İngiliz karakollarına Abuski akınları düzenledi. Öte yandan *İrokua'yı başarılı bir şekilde sindirdi. İki taraf da büyük çaplı bir savaş için yeterli kaynaklara sahip değildi. Avrupa'dan gelen yardımlar da engelleniyordu. Savaş, Ryswick Antlaşması (1697) ve Maine'de yapılan bir ateşkesle (1699) sona erdi.

Kraliçe Anne Savaşı (1702-13) Britanya ile Fransa arasında *İspanya Veraset Savaşı'nın parçası olarak Kuzey Amerika'da gerçekleşen bir savaş. 18. yüzyılın başlangıcında Fransızların ve Amerikan yerlilerinin çevredeki yerleşimlere saldırıları üzerine New England'da sınır savaşları yeniden patlak verdi (*bkz.* FRANSA VE KIZILDERİLİ SAVAŞLARI). 1710'da Fransızlar, (Britanyalıların Nova Scotia dediği) Acadia'daki Port Royal'i Britanya'ya kaybetti. Ertesi yıl Britanya'nın Quebec'i ele geçirme girişimi, fırtınalar nedeniyle engellendi. Güneyde Britanya'nın düzenlediği Güney Karolina seferi sonucunda Florida eyaletindeki İspanyol kenti Saint Augustine yerle bir oldu. 1702'de Fransızların misilleme olarak Charleston'a gerçekleştirdiği saldırı (1706) püskürtüldü. 1702'de Karayipler'deki Saint Christopher (Saint Kitts) Fransızlardan alınsa da Guadeloupe ertesi yıl Britanya'nın saldırılarına direndi. Bu tarihten sonra yalnızca **privateer*'ler ve **buccaneer*'ler faaliyet gösterdi. *Utrecht Barışı'nda Britanya'nın başlıca sömürge kazanımları Nova Scotia, Newfoundland'ın batısı ve Saint Christopher oldu.

Kraliçe şilini (veya Kral şilini) Bir asker alma subayından alındığı takdirde alıcıya Britanya ordusunda askerlik yapma yükümlülüğü getiren madeni paralara verilen isim. 18. yüzyılda asker alma çavuşları, genç erkeklere sürekli içki içirerek onları Kraliçe şilinini almaya ikna etmeye çalışırdı. Şilini alan gençler, aslında ordunun parasını kabul etmiş olurdu. Bu da caymanın çok zor olduğu bağlayıcı bir anlaşma anlamına gelirdi.

kraliyet gezisi (İngilizcesi royal progress) Şahsi egemenlik dönemlerinde düzenli olarak hükümdarlar ve saray halkı tarafından krallık çapında gerçekleştirilen gezilere verilen isim. İletişim imkânlarının yetersiz ve bölgesel denetimin kısıtlı olduğu zamanlarda bu geziler egemenlik iddiasını güçlendiriyor ve sadakat topluyordu. Ayrıca avlanmak, yerleşimin sık olduğu yerlerde kol gezen salgın hastalıklardan kaçınmak ve saray halkının masraflarının getirdiği ekonomik yükü zengin tebaayla paylaşmak için fırsat yaratıyorlardı. I. *Elizabeth, zengin saray mensuplarını ve kır evlerindeki çalışanlarını kendisini eğlendirmeye zorluyordu. Geniş bir alanda dağınık topraklara sahip olan İmparator V. *Karl, mecburen bir "gezgin hükümdar" idi. Geziler düzenlemeyi reddeden hükümdarlar, tebaalarının itaatini kaybetme riskini göze alıyordu. Örneğin II. *Felipe, münzevi fıtratı nedeniyle kullarının sadakatini kazanamamıştır.

Krallar Vadisi I. Tutmos'la başlayan 18. ila 20. hanedanlar döneminde (yak. MÖ 1550-1050) hükümdarlık yapmış en az 60

firavunun anıtmezarını içeren Teb'in batısında dar bir boğaz. Vadi, antik zamanlarda hırsızlar için zengin bir av bölgesiydi. Ortaya çıkarılan anıtmezarlardan yalnızca Tutankhamun'unki yağmalanmamış durumdaydı.

Kredi Krizi 2007'de başlayan bankacılık ve maliye krizi. Kredi Krizi ismiyle anılmasının sebebi, kredi mevcudiyetinde ani ve yıkıcı bir daralma gerçekleşmesiydi. 1980'lerden itibaren benimsenen yeni risk yönetimi teknikleri ve kuralların gevşetilmesi sonucunda küresel mali hizmetler endüstrisi devasa boyutlarda genişledi. Ucuz kredi bulma imkânlarında olağanüstü artış yaşandı ve daha önce yüksek riskli görülen alıcılara görece düşük faiz oranlarıyla borçlar verildi. 2000'lerin ortasında ulaşılan borçlanma seviyesi ve giderek bu borcun karmaşık türev ürünlere yatırılarak yeniden yapılandırılmasına daha fazla bel bağlayan mali sistem endişeleri artırıyordu. Ancak krizi esas tetikleyen ABD'deki "yüksek faizli mortgage" kredileri oldu. Konut fiyatlarının artmaya devam edeceği varsayımıyla çok fazla mortgage kredisi satılmıştı; hatta bunların bazıları el altından gerekli şartları taşımayan alıcılara da verildi. 2006'da ABD konut fiyatları balonu patlayınca bu varsayımın yanlış olduğu ortaya çıktı. Bir kısmı bu "sakat" kredilere dayanan gelişmiş mali ürünlerin dünya piyasalarında yaygın biçimde alım satımı yapılmıştı. Dolayısıyla bu ürünlerin kesin değerine dair soru işaretleri oluştu. Pek çok durumda bu soruya cevap vermenin mümkün olmadığı görüldü. İlk başta verilen krediler o kadar çok kez farklı parçalar halinde alınıp satılmış ve farklı tür ürünlere çevrilmişti ki ortaya çıkan bu karışık ürünlerin değeri tam olarak tespit edilemiyordu. Bunun yanında bazı sahtekârlık örnekleri de vardı. Yüksek riskli ürünler bilerek düşük riskli olarak satılmıştı. Bu belirsizliklerle karşı karşıya kalan mali piyasalar en kötü ihtimale göre hareket etti. Birçok banka, varlıklarının değerini yazmak ve büyük kayıplara katlanmak durumunda kaldı. Eylül 2007'de Britanya menşeli bir banka olan Northern Rock'un ödeme kabiliyetine dair endişe duyulması sonucunda Birleşik Krallık'ta 1860'lardan beri ilk kez insanlar bir bankaya hücum ederek paralarını geri çekti. Bankacılık sistemine güveni koruyabilmek için Britanya hükümeti, Northern Rock'u kamulaştırarak iflas etmesine engel oldu. Bu örneğin aksine, 15 Eylül 2008'de New York merkezli Lehman Brothers batınca ABD hükümeti desteğini sunmaktan kaçındı. Böylesine emsallere tanık olan ve hâlâ varlıklarının değerlerinden emin olamayan maliye şirketleri, birbirlerinin kredilerinin değerlerine güvenlerini kaybetti ve risk alma konusunda çok daha tedbirli hareket etmeye başladı. Kredi bulmak iyiden iyiye zorlaşınca 2008-2009'da küresel çapta çok sert bir gerileme dönemine girildi. Bazı ülkeler çok büyük sıkıntılar çekti: *İzlanda (2008), *İrlanda (2008) ve Güney *Kıbrıs (2012) ekonomileri, sahip oldukları aşırı büyük bankacılık sektörleri işlevini yitirince batmanın eşiğine geldi. Öte yandan kredi güvenilirliği sorununun devletlere sıçramasıyla *Avro Krizi'ne davetiye çıkarılmış oldu.

2010'ların ortalarına gelindiğinde artık Kredi Krizi'nin en kötü sonuçları etkisini yitirmiş gibi görünüyordu. Ancak kredi ancak tedbirli koşullarla veriliyor, bu da ekonomik toparlanmayı yavaşlatıyordu. Bazı maliye şirketleri hâlâ krizden kalan "sakat" varlıklara sahipti. Bazı ülkeler gerilemeyi sürdürürken kimileri de henüz 2008'deki GSYİH değerlerine ulaşamamıştı. Kredi Krizi'nden çıkarılacak dersler ve gelecekte benzer bir durumun nasıl önleneceği tartışması halen devam etmektedir.

Kremlin Moskova'da Rus hükümeti ve daha önce Sovyet komünist hükümetinin idari merkezi olan kale. 28 hektarlık bir alanı kaplayan Kremlin'in içindeki saray, kilise ve anıtların etrafı 2235 metre uzunluğa sahip bir duvarla çevrilidir. Prens Yuri Dolgorukiy'in Borovitskiy Tepesi'ne

bir tahta kale yapılması emri vermesiyle 1156'da Kremlin'in inşasına başlandı. Burası daha sonra Moskova grandüklerinin hanesi ve Rus imparator ve imparatoriçelerinin taç giydiği mekân oldu.

Krik Bir Muskogi Amerikan yerlisi konfederasyonu. İlk zamanlarında orta-güney kesimlerdeki egemen gruplardan biriydi. 18. yüzyılda Karolina ve Georgia sahillerinden batıya doğru sürüldüler. Sonunda Oklahoma'daki Kızılderili Toprakları'na yerleştiklerinde sayıları 50 bindi.

Kristina (1626-89) İsveç kraliçesi (1632-54). II. *Gustav'ın (Adolf) kızı ve halefidir. Kristina'nın çocukluk yıllarında krallığı esas olarak Şansölye Axel Oxenstierna yönetti. 1644'te iktidarı ele geçirdiğinde ne kadar zeki, çalışkan ve dik başlı bir hükümdar olduğunu gösterdi. Sarayını pek çok yabancı sanatçı ve bilgin (*Descartes dahil) için cazibe merkezi haline getirdi. Fakat 1650'de bir dizi anayasal kriz üzerine kuzeni X. Karl namına tahttan çekildi.

Kroisos (veya **Karun**) Lidya kralı (yak. MÖ 560-546). Krallığını genişleterek Küçük Asya kıyılarındaki bütün Yunan şehirlerini topraklarına kattı. Zenginliği hakkında anlatılan hikâyeler gücünün ulaştığı boyutu göstermektedir. Ancak II. *Kiros'a (Büyük Kiros) karşı koymayı başaramadı ve yenilgisinin ardından Lidya, Ahamenişlerin Pers İmparatorluğu'na dahil edildi.

Kronştad Ayaklanması (1921) Rusya'da Bolşevik hükümete karşı bir isyan. Kronştad donanma üssü, 1917'de Bolşeviklere yoğun bir destek vermişti. Ancak 1921'de denizciler, komünist diktatörlük olarak gördükleri rejime karşı ayaklandı. Siyasi özgürlük ve ekonomik liberalizm talep ediyorlardı. Ayaklanma, Lenin tarafından acımasızca bastırılsa da olay, ekonomik planlamanın kısmi bir yeniden değerlendirmeyle daha ilerlemeci bir çizgiye oturtulmasına neden oldu. Böylece Lenin'in Yeni Ekonomik Politikası (1922) ortaya çıktı.

Kropotkin, Prens Pyotr (1842-1921) Rus anarşist. Sibirya, Finlandiya ve Mançurya'da keşifler yapan bir coğrafyacıydı. Daha sonra hayatını siyasi faaliyete adadı. Anarşizmin etkili savunucularından biri oldu. 1874'te hapse atıldı. İki yıl sonra yurtdışına kaçtı. Rusya'ya ancak 1917'de Rus Devrimi'nden sonra dönebildi. Eserlerinin arasında *Bilim ve Anarşizm* (1903) kitabı vardır.

Krov ve Hidatsa (veya **Absaroke**) Montana ve kuzey Wyoming'de yaşamış Amerikan yerlilerine verilen isim. Tarih öncesi dönemlerde köylerde yerleşik düzende yaşıyorlar, mevsimlik bufalo avlarıyla dengeli bir tarımsal ekonomi yürütüyorlardı. 18. yüzyılda atla tanıştıklarında Krov halkı köylerini bırakarak tam zamanlı bufalo avcılığı yaptıkları göçebe bir hayat sürmeye başladı. Elde ettikleri etleri çiftçi Hidatsa halkının ürünleriyle değiş tokuş ediyorlardı.

Kruger, Stephanus Johannes Paulus ("Oom Paul [Paul Amca]" olarak da bilinir) (1825-1904) Güney Afrikalı asker ve devlet adamı. 1881'de Birinci Boer Savaşı'nda Afrikanerleri zafere taşıdı. Daha sonra 1883-1899 arasında Transvaal devlet başkanlığı yaptı. Boer olmayan göçmenlere eşit haklar tanınmasını reddetmesi İkinci Boer Savaşı'nın nedenlerinden biriydi. Bu savaşta Kruger ülkeden kaçmak durumunda kaldı ve İsviçre'de sürgündeyken öldü.

Kruşçev, Nikita *Bkz.* HRUŞÇOV, NİKİTA.

Ksenofon (yak. MÖ 435-yak. MÖ 354) Yunan tarihçi, yazar ve komutan. Atina'da doğan Ksenofon, Sokrates'in öğrencisi ve arkadaşı oldu. 401'de Pers Prensi Küçük *Kiros'un II. Artakserkses'e karşı seferine katıldı. Kiros, Babil'in kuzeyinde öldürülünce Ksenofon, Karadeniz'e geri çekilen 10 bin Yunan paralı askere önderlik etti. Bu yolculukta yaklaşık 1500 kilometrelik

yol kat edildi. Ksenofon'un tarih eserleri arasında Kiros'la çıktıkları seferi anlattığı *Anabasis* ve Yunanistan tarihini ele alan *Hellenica*[207] kitapları vardır. Sokrates'in hayatı ve öğretileriyle ilgili üç eserin yanında Küçük Kiros'un aldığı eğitim üzerine tarihsel bir romans olan *Cyropaedia*, Ksenofon'un diğer çalışmaları arasındadır.

Kserkses, I. (veya **Büyük Kserkses**) Pers Ahameniş İmparatorluğu'nun hükümdarı (MÖ 486-465). Yunanistan'a yönelik düzenlenen büyük seferin bizzat başına geçti. Fakat MÖ 480'de *Salamis'te donanmasının mağlubiyetine tanıklık ettikten sonra geri çekildi. Geride bıraktığı Mardonius komutasındaki ordu 479'da Platea'da bozguna uğratıldı. Daha sonra Kserkses, *Delos Birliği'nin eylemleri sonucunda Küçük Asya'da hâkim olduğu pek çok Yunan kentini kaybetti. Hükümdarlığının son dönemlerine damga vuran entrikalardan birinde öldürüldü.

Ku Klux Klan (KKK) *Amerikan İçsavaşı'ndan sonra 1866'da ABD'nin güneyinde kurulan gizli bir cemiyet. Örgütün amacı yeniden yapılanmaya karşı çıkmak ve beyaz üstünlüğünü sürdürmekti. Beyaz cübbeleri ve kukuletalarıyla bilinen Ku Klux Klan, oy kullanmalarını engellemek için siyahiler arasında korku yayıyordu. Siyahilere yönelik küçük çaplı eziyetleri kılıf olarak kullanması, kamuoyunun cemiyetten soğumasına ve 1870-1871'de örgütü bastırmaya yönelik kanunlar çıkmasına yol açtı. 1915'te Klan, Georgia'da yeniden ortaya çıktı. 1920'lerde kuzey ve ortabatıya yayıldı. Örgüt, linç yoluyla yaklaşık 1500 kişiyi öldürmekten sorumludur. Zirve yaptığı dönemde üye sayısı dört milyona kadar ulaştı ve üst düzey federal ve eyalet görevlilerini seçti. Buna karşın aynı zamanda yoğun bir muhalefete de uğradı. Bir dizi skandal ve örgüt içi çekişme, Ku Klux Klan'ın hızlı bir düşüşe geçmesine neden oldu. Klan'ın faaliyetleri, vatandaşlık hakları hareketine yönelik şiddetli karşı çıkışlarından dolayı 1950 ve 1960'larda artış gösterdi. Örgüt, Güney eyaletlerinde yerel düzeyde varlığını sürdürmektedir. 1990'ların başında Klan'a desteğin arttığına dair endişeler ortaya çıkmıştır.

Kubilay Han (1216-94) Çin'in Moğol imparatoru, Cengiz Han'ın torunu. 1252-1259 arasında kardeşi Mengü'yle (o zamanki Moğol hanı) güney Çin'i fethetti. 1259'da Mengü'nün ölümü üzerine han olarak seçildi. Çin'in fethini tamamlayarak Yuan hanedanını başlattı. Başkentini günümüzde Pekin'in bulunduğu topraklara kurdu. Kore ve Birmanya'yı istila etmesine karşın Cava ve Japonya'ya yönelik saldırılarda başarısızlığa uğradı.

Kubitschek, Juscelino (1902-76) Brezilyalı devlet adamı. Minas Gerais Eyaleti valiliği (1950-56) yaptı. Burada bir sanayi ve tarım kalkınması programı başlattı. Ardından Brezilya devlet başkanlığına (1956-61) geldi. Ekonomiyi çeşitlendirme ve işsizliği azaltma kararlılığıyla büyük bir bayındırlık programına girişti. Programın içinde yeni başkent olarak Brazilya şehrinin kurulması da vardı. Ekonomik refah sağlanmasına karşın bedeli yüksek enflasyon oldu. Brezilya'nın kamu borcu 4 milyar dolara kadar ulaştı. Öte yandan nüfus hızlı bir şekilde 60 milyona çıkmıştı. Halefi Castel Branco tarafından üç yıl sürgüne zorlandı.

Kudüs Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanların kutsal bir şehri. Aslen Yebusilerin yerleşim yeri olan Kudüs, yaklaşık MÖ 1000'de *Davut tarafından ele geçirildi. Yahudiliğin mabedi olan Süleyman Tapınağı, MÖ 586'da *Nebukadnezar tarafından yıkıldı. MÖ 516'da Büyük *Hirodes tarafından eskisinden daha da ihtişamlı bir şekilde yeniden inşa edildi. MS 70'te Romalılar Küdüs'ü yağmalarken Tapınak'ı da yıktı. 135'te aynı araziye Aelia Capitolina kentini inşa ettiler. Aziz *Paulus, Süleyman

207 Türkçesi için bkz. Ksenophon, *Hellenika/ Yunan Tarihi*, Çev. Okan Demir, Pinhan Yayıncılık, 2021. (ÇN)

Tapınağı'nı *İsa Mesih'in havârisi Aziz Yakup'un önderliğindeki (62'deki ölümüne kadar) ilk Hıristiyan cemaatinin yurdu olarak görmekteydi. Constantinus, İsa'nın mezarı olduğu iddia edilen yerin üstüne Kutsal Kabir Kilisesi'ni inşa ederek (yak. 335) buranın önemini vurguladı. 637'de başlayan Müslüman hâkimiyetinin sembolü ise Kubbetü's-Sahra'dır. 691'de inşa edilen yapı, şehrin en kutsal Müslüman mabedidir. 1099-1187 arasında şehir, *Haçlı Seferleri'nin Hıristiyan şövalyelerinin eline geçti. 1187'de ise *Selahaddin tarafından alındı. 1516'da Osmanlı Türkleri, Kudüs'ü fethetti. 1538'de Kanuni Sultan Süleyman, bugün hâlâ eski şehri çevreleyen surları inşa etti. I. Dünya Savaşı'nda Britanya, Kudüs'e hâkim oldu (1917) ve 1922-1948 arasında Filistin'deki manda yönetimi altında tuttu. 1948'de İsrail Devleti ilân edilince Kudüs, İsrail ile Ürdün arasında bölündü. 1950'de İsrail'in başkenti olarak ilân edilmesine karşın bu hamle uluslararası toplum tarafından tanınmadı. 1967'deki *Altı Gün Savaşı sırasında İsrail, Kudüs'ün Arap bölgesini ele geçirdi. O zamandan beri şehrin tamamı İsrail egemenliğinde olup işgal altındaki Doğu Kudüs'ün statüsü günümüzde İsrail-Filistin müzakerelerinde önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Şehrin üç din için de ayrı ayrı kendine has tarihsel önemi, Kudüs'ü dini ve etnik huzursuzlukların sürekli bir odağı haline getirmiştir.

kulak (Rusça, "yumruk" anlamında) Tefecilere, tüccarlara veya paragöz olduğu düşünülen herhangi bir kimseye verilen isim. "Kulak" ifadesi, özel olarak, *Stolıpin'in tarım reformları (1906) sonucunda görece büyük çiftlikler elde eden ve mali olarak işçi çalıştırma imkânına erişen zengin köylüler için kullanılmıştır. Rusya'nın kırsal bölgelerinde yaratılan bu yeni kesimin istikrarlı bir orta sınıf ve muhafazakâr bir siyasi güç olması bekleniyordu. Lenin'in *Yeni Ekonomi Politikası (1921) döneminde *kulak* kesimler, giderek komünist devlete potansiyel bir tehdit haline gelmeye başladı. *Stalin'in *kolektifleştirme politikası (1928), kaçınılmaz olarak bu grubun muhalefetine yol açtı. 1929-1934 arasında çiftliklerin büyük çoğunluğu kolektifleştirildi ve *kulak*'ların çoğu yok edildi.

Kuledeki Prensler IV. Edward'ın 1483 civarında Londra Kulesi'nde öldürüldüğü iddia edilen oğulları Galler Prensi Edward (d. 1470) ve York Dükü Richard'a (d. 1472) verilen isim. Edward, 1483'te babasının ölümü üzerine V. Edward olarak kısa bir dönem hüküm sürmüş, fakat taç giymemişti. Amcaları müstakbel III. Richard, Edward ve kardeşini Londra Kulesi'ne götürdü. Richard protektor unvanı aldıktan kısa bir süre sonra prensler ortadan kayboldu. Genellikle öldürüldükleri var sayılmakla beraber olayda III. Richard (Tudorların iddiası bu yöndedir) veya bir başkasının dahli olup olmadığı bilinmemektedir. 1674'te bulunan iki iskeletin prenslere ait olduğu düşünülmüştür.

Kulturkampf (Almanca, "kültürlerin -veya düşüncelerin- çatışması" anlamında) *Bismarck'ın başında bulunduğu Alman devleti ile Katolik Kilisesi arasında okulların ve Kilise atamalarının denetimi üzerine yaşanan çatışma (1872-87). Bünyesindeki güney Almanya, Alsas-Loren ve Polonya bölgelerinin ağırlıklı Katolik olduğu İkinci *Alman İmparatorluğu'nun merkezi otoritesini güçlendirmeye çalışan Bismarck, 1873'te Mayıs Kararnamelerini yayımladı. Bu kararnamelere göre Katolik Kilisesi'nin yetkileri sınırlanıyor, karşı çıkanların da cezalandırılması öngörülüyordu. Söz konusu hükümlere muhalefet edenler şehit olmuş, 1876'ya gelindiğinde 1300 kilise papazsız kalmıştı. Reichstag'da Katoliklerin desteğine ihtiyaç duyan Bismarck, Kilise karşıtı yasaların birçoğunu geri çekti veya zaman aşımına bıraktı.

Kun, Béla (1886-1937) Macar komünist önder. I. Dünya Savaşı'nda Rus cephesinde esir düştükten sonra *Bolşeviklere katıldı. Bir komünist parti kurmak

üzere Macaristan'a gönderildi. Kun, Mart 1919'da Macar komünistleri ve sosyal demokratları bir koalisyon hükümeti kurmaları ve kendi diktatörlüğünde bir komünist devlet oluşturulması yönünde ikna etti. Başında bulunduğu Kızıl Ordu, Slovakya'ya girdi; fakat vaat edilen Sovyet yardımı gelmedi. Mayıs 1919'da duruma müdahale eden Rumen ordusu tarafından yenilgiye uğratıldı ve ülkeyi terk etti. Stalin'in temizlik harekâtlarından birinde tasfiye edildiği sanılmaktadır.

Kuomintang *Bkz.* GUOMİN DANG.

Kur'an *İslam'ın kutsal kitabı. Müslümanlar, Kur'an'ın Allah'ın kelamı ve buyruğu olduğuna inanmaktadır. İnanca göre Allah, bu kitabı melek Cebrail aracılığıyla 610-632 arasında resulü Muhammed'e (570-632) indirmiştir. Klasik Arapça olarak yazılan Kur'an, uzunlukları değişen 114 sureden, her bir sure de birkaç ayetten oluşmaktadır. İlk vahyin geldiği Kadir Gecesi, Ramazan ayında anılmaktadır. İlk vahiyler yoğun ve etkileyici bir dile sahip olsa da zaman geçtikçe tarzın daha hafiflediği görülür. Başlıca konular, Allah'ın her şeye kadir olması; tek bir Allah'a inanma yükümlülüğü; malışer günü, cennet ve cehennemin betimlenmesi; peygamberlerin hikâyeleri ve son kısımda toplumsal yasalar olmakla birlikte değinilen meseleler çok çeşitlidir. Müslümanlarca Allah kelamının kâğıda dökülmüş hali olarak görüldüğünden Kur'an'ın çevrilmesi yıllarca yasak tutuldu. Her ne kadar bugün çevirileri mevcut olsa da Müslümanlara asıl Arapça metnin ezberlenmesi ve sesli olarak okunması öğüt edilmektedir. Metnin kaligrafik yorumları, İslam'da ibadete kendine özgü bir katkı sunmaktadır.

Kursk Muharebesi (5-15 Temmuz 1943) Sovyetler Birliği'nin Orta Avrupa topraklarındaki Kursk civarında Kızıl Ordu ile Alman işgal güçleri arasında gerçekleşen sert bir tank muharebesi. Hitler, Kursk'taki önemli demiryolu kavşağının ortadan kaldırılması emrini vermişti. Feldmareşal Walter Model komutasındaki 2700 tank ve hücum topu şehirde toplandı. Ayrıca 1000'in üzerinde uçak bu birliklere eşlik ediyordu. Karşılarında Mareşal *Jukov'un, beş piyade ordusuyla desteklediği Tank Ordusu vardı. Alman tanklarının çoğu mayınla infilak etti; bir kısmı da çamura battı. Rusların elinde daha çok top, tank ve uçak vardı. Ruslar karşı taarruza geçince Almanlar; 70 bin civarında asker, 1500 tank ve 1000 uçak zayiat vererek çekilmek zorunda kaldı. Kursk Muharebesi, Alman ordusunun Doğu Cephesi'nde yeniden üstünlüğü ele geçiremeyeceğini garantiledi.

Kurucu Babalar *ABD Anayasası'nı yazan 1787 Anayasa Konvansiyonu'nun 55 delegesine verilen isim. Kurucu Babalar arasında çok önemli devlet yöneticileri vardı. Bunlardan en itibarlıları George *Washington ve Benjamin *Franklin'ken, önderleri James *Madison ile George Mason (Virginia); Vali Morris ile James Wilson (Pensilvanya) ve Roger Sherman ile Elbridge Gerry'ydi (Massachusetts). Yarısından fazlası avukat olan 55 delegenin kalanı birkaç hekim ve üniversite profesörünün yanında plantasyon sahipleri ve tüccarlardan oluşuyordu. Washington konvansiyon başkanı, William Jackson sekreter olarak seçildi. Jackson'un notları yetersiz olsa da Madison'un günlüğünde (ve diğer delegelerinden notlarında) yapılan tartışmaların bir raporuna rastlanmaktadır. Ancak Konvansiyon'da gizlilik yemini edildiğinden Madison'un notları 1840'a kadar yayımlanmamıştır.

Kuş *Bkz.* NUBİLER.

Kuşit *Bkz.* NUBİLER.

Kutü'l-Amare Kuşatması (Aralık 1915-Nisan 1916) Günümüzde Irak'ta yer alan Kutü'l-Amare kentine yönelik I. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun başarıyla sonuçlanan kuşatması. Dicle Nehri kıyısındaki Kutü'l-Amare'de General Townshend komutasında bir Britanya imparatorluk kuvveti bulunuyordu. Townshend, Tizpon'da Türkler tarafından yenilgiye uğ-

ratıldıktan sonra buraya çekilmişti. İyi örgütlenemeyen takviye kuvvetler, kuşatmayı yaramayınca dört ayın ardından 29 Nisan 1916'da İngiliz birlikleri teslim oldu. Çöl boyunca yürütülen 10 bin savaş esirinin üçte ikisi yolda hayatını kaybetti. Öte yandan 23 bin civarında takviye kuvvet kaybedildi. Her ne kadar kent Şubat 1917'de tekrar ele geçirilse de alınan bu yenilgi, Britanya'nın bir imparatorluk gücü olarak itibarını ciddi anlamda zayıflattı.

Kutsal Birlik 15, 16 ve 17. yüzyıllarda kurulan birkaç Avrupa ittifakına verilen isim. 1511-1513 ittifakı, Fransa'nın İtalya'daki yükselişine karşıydı. Papa II. Pius'un örgütlediği ittifakta İngiltere, İspanya, Venedik, Kutsal Roma İmparatorluğu ve İsviçre yer aldı. Başta amaçlarına ulaşsa da sonrasında izlenecek strateji üzerine anlaşmazlıklar yaşandı ve baskı altında kalan Fransa tek tek bütün ülkelerle ayrı barış antlaşması imzaladı. 1526 kutsal ittifakı, İmparator V. *Karl'a (Şarlken) karşı Fransa, papalık, İngiltere, Venedik ve Milano tarafından oluşturuldu. Arkasından gelen savaşta pek bir başarı elde edemedi. Fransa Kralı I. *François, 1529'da Cambrai'de Karl'la barış yaptı.
*Fransız Din Savaşları sırasında kurulan ve Katolik Birliği olarak da bilinen 1576 Fransız kutsal ittifakının önderi, *Guise ailesiydi. III. Henri, 1577'de Birlik'in dağıtılması emrini verdi. Ancak Birlik, 1584'te yeniden canlandırılarak *Üç Henri Savaşı'nda (1585-89) önemli bir rol oynadı. 1593'te IV. *Henri Katolikliği kabul edince gücü azaldı.
1609 Kutsal (ya da Katolik) Birliği, Alman Katolik prenslerin askeri bir ittifakıydı. Jülich Veraset Savaşı'nın (1606-14) başında oluşturuldu. *Otuz Yıl Savaşı'nın çoğunda ittifakın kuvvetleri imparatorluk davasına hizmet etti. Birlik'in komutası Tilly Kontu Johannes *Tserklaes'teydi.

Kutsal Birlik ve Ahit (İngilizcesi Solemn League and Covenant) (1643) *İngiliz İçsavaşı sırasında İngiliz Parlamentosu ile İskoç *Ahitçiler arasında yapılan anlaşma. Kutsal Birlik ve Ahit, İskoçya Presbiteryen Kilisesi'nin korunacağı ve Anglikan Kilisesi'nde reform yapılacağı taahhüdünde bulundu. Kısa bir süre sonra İskoçlar, özel olarak kurulan Westminster Papazlar Meclisi'nin Presbiteryenliği İngiltere halkına benimsetmeye yanaşmadığını fark etti. Bu da yükü anlaşmanın diğer meselesinin sırtına yükledi: Aylık 30 bin sterlin karşılığında İskoçların Parlamento'ya askeri yardımda bulunması.

Kutsal İttifak (1815) Avrupalı güçlerden meydana gelen gevşek bir ittifak. Hıristiyanlığın ilkelerine sahip çıkmak amacıyla kuruldu. 1815'te Viyana Kongresi'nde Avusturya ve Rusya imparatorları ile Prusya kralı tarafından ilân edildi. Papa ve Osmanlı sultanı dışındaki diğer bütün Avrupalı liderler de ittifaka davet edildi. Pek çok hükümdarın yanı sıra yeniden tahta çıkan Fransa Kralı XVIII. Louis de davete icabet ederek ittifaka katıldı. Britanya ise bu çağrıyı reddetti. Kutsal İttifak, diplomatik bir araç olarak kısa ömürlü oldu ve hiçbir etki yaratmadı. İttifak, baskıcı ve otokrat rejimlerle anıldı.

Kutsal Roma İmparatorluğu 800'de Charlemagne'nin (Şarlman) imparator olarak taç giymesinin ardından Batı Avrupa'da kurulan imparatorluk. 1250'den sonra imparatorlar arasında o unvanla taç giyenlerin sayısı yalnızca beşti. 1806'da Napoleon "Kutsal Roma İmparatoru" unvanını kaldırdı. İmparatorluk yaklaşık 1000 yıl sürdü. Ortaçağ papalarının yaratılması, imparatorların en büyük hatası olarak gösterilmektedir. Ancak imparatorların asıl niyeti, Hıristiyan dünyasını yönetecek güçlü din dışı bir temsilci atamaktı. Fakat gerçekte kendilerine bir rakip çıkarmış oldular. Hiçbir imparator, Hıristiyan topraklarının tamamına hükmedemedi. Ayrıca İmparatorluk, hiçbir zaman güçlü bir devlet mekanizmasına sahip olamadı. I. Otto'nun taç giymesinden (962) itibaren Kutsal Roma İmparatorluğu, genelde Alman tahtıyla birlikte anıldı.

Kutsal Roma İmparatorluğu. yak. 1100 11. yüzyılın sonuna gelindiğinde Kutsal Roma imparatoru; Almanya, Burgonya ve kuzey İtalya'nın hükümdarı olmuştu. İmparatorun ayrıca Hıristiyanlığın dünyevi önderi olmak gibi bir rolü de vardı. Bu dönemde İmparatorluk, bütünlüğü ve sınırlarının genişliği açısından zirve noktasına yakındı. Öte yandan imparatorun gücünün boyutları dönem dönem farklılıklar göstermiştir. Almanya içerisinde imparator ile markgraflıklar, düklükler ve krallıklarm hükümdarları arasında sürekli rekabet yaşanmıştır.

Bu durum, 15. yüzyılda kurulan Habsburg/Avusturya egemenliğinden sonra dahi böyle devam etti. İmparatorluk'un biraz da ruhani tarafı olan ideali devletin resmen tek olmasıydı. Bu idealin temelinde, eski Roma İmparatorluğu ve Charlemagne'ye dayanan geçmiş dolayısıyla Roma'da taç giymek ve Katolik Kilisesi'ne bağlılık da vardı.

Kutsal Topraklar *Bkz.* FİLİSTİN.

Kutup keşifleri Kuzey Kutbu etrafındaki buzla kaplı okyanusun keşfedilmesine verilen isim. 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'dan Doğu'ya kuzeybatı ve kuzeydoğudan geçiş bulma arayışı kutup keşiflerinin itici gücü oldu. Britanyalı coğrafyacı Sir John Barrow, 19. yüzyılın başlarında keşiflerin yapılmasını teşvik etti. Bu dönemde Sir John Franklin'in kuzeybatıdan bir geçiş bulma girişimi (1845) kaybolmasına yol açmış, sonrasında ölümü kesinlikle teyit edilmişti. Sir John Franklin'i aramak için gönderilen 40 veya daha fazla ekip kutup bölgesinden değerli bilgilerle döndü. 1850'de Britanyalı kutup kâşifi Robert McClure batı-doğu geçişini tamamlamasına karşın ilk kesintisiz seyahat başarılamadı. 1878-1879'da İsveçli Baron Nordenskjöld Norveç'ten Bering Boğazı'na ilk kez kuzeydoğu geçişini gerçekleştirdi. Kuzey-Batı Geçişi ise Norveçli Roald *Amundsen'in 1903-1906 arasındaki keşif seferine kadar yapılamadı. 20. yüzyıl boyunca Sovyet, Amerikalı ve Avrupalı bilim insanları tarafından birçok kutup keşif seferi gerçekleştirildi. Bu seferlerin amacı bölgeyi geliştirmek ve kaynaklarından faydalanmaktı. Hatta buz kütlelerinin üstüne yüzen gözlem merkezleri dahi inşa edildi. 1968'de Kuzey Alaska'da petrol bulundu. Yeni kutup petrol yatakları keşfetmek için çalışmalar sürdü. Denizin altından Kuzey Kutbu'nu geçen ilk araç 1958'de "Nautilus" isimli bir Amerikan nükleer denizaltısı oldu. 1977'de Sovyet buz kırıcı gemisi "Arktika" da Kuzey Kutbu'na yüzeyden ulaşan ilk deniz aracıydı.

Kutuzov, Mihail İllarionoviç, Smolensk Prensi (1745-1813) Rus feldmareşal. 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Besarabya'yı Rusya topraklarına kazandırarak kendini gösterdi. Napoleon'a karşı savaşlarda Rus ordularına komuta etti. *Borodino yenilgisinden (7 Eylül 1812) sonra geri çekilmek zorunda kaldı. Kutuzov'un ilerleyen *grande armée* karşısında Rus ordularını bölme kararı, Napoleon'un hızlı zafer planlarını sekteye uğrattı ve sert Rus kışından önce Fransız ordusunu geri çekilmek durumunda bıraktı.

Kuveykırlar (resmi adı Dostlar Cemiyeti) İnancın, törenlerin ve genellikle din adamları ile ayinlerin şekilsel yapılarını reddeden

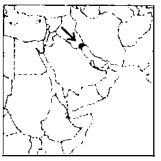
Hıristiyan bir yapı. Kuveykırlar, bunların yerine kişinin "iç ışığına" yönelik arayışına vurgu yapmaktadır. 17. yüzyılda İngiliz George *Fox tarafından kurulan Kuveykırlar, Tanrı'yı "deneysel" bir şekilde keşfederek (kimi toplantılarda titreme ve sarsılma[208] yoluyla) bütün Hıristiyan dünyasının arınmasına yol açacaklarına inandı. Başlarda "Kuveykır" ifadesi aşağılamak üzere tercih edilmişse de bugün geniş kesimlerce kullanılmaktadır.

1660'a gelindiğinde 20 binden fazla kişi Kuveykır olmuş; İrlanda, İskoçya, Galler ve Amerika kolonilerinde misyonerler faaliyete geçmişti. Kuveykırlar; 1662-1689 arasında yemin içmeyi, Anglikan ayinlere katılmayı veya Kilise vergisi vermeyi reddettikleri için sert cezalara tabi tutulmalarına karşın hızla büyüdü. Yoğun tartışmaların ardından bugünkü yapısına kavuşan Kuveykırlar; aylık, dört aylık ve yıllık düzenli toplantılar yapmaya başladı.

1681'de William *Penn, Pensilvanya Amerikan Kuveykır kolonisini kurdu. Koloni siyaseti üzerindeki büyük Kuveykır etkisi, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na kadar etkisini korudu.

Kuveyt

Başkent:	Kuveyt
Yüz ölçümü:	17.818 km²
Nüfus:	2.695.316 (2013 tahmini)
Para birimi:	1 Kuveyt dinarı = 1000 fils
Dini yapısı:	%59,5 Sünni; %25,5 Şii
Etnik yapısı:	%45,0 Kuveytli Arap; %35,0 Kuveytli olmayan Arap; %9,0 Güney Asyalı
Diller:	Arapça (resmi), İngilizce
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Arap Birliği, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC), Bağlantısızlar Hareketi, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Körfez'in kuzeybatı köşesinde küçük bir ülke. İki yanı Irak ve Suudi Arabistan'la çevrilidir.

Fiziki Kuveyt, esas olarak alçak çöllerden oluşur. Yazları çok sıcak, kışları serindir. Aşırı kurak bir iklime sahiptir.

Ekonomi Dünya petrol rezervlerinin tahminen yüzde 6'sına sahip olan Kuveyt'in ekonomisi petrolün çıkartılması ve rafine edilmesi ile petrokimya sanayisine dayalıdır. Petrol, GSYİH'nin neredeyse yarısını, ihracat gelirlerinin yüzde 95'ini oluşturur.

Tarih Kuveyt, 18. yüzyılın başlarında Anaiza kabilesinin Utub kolu tarafından kuruldu. 1756'dan beri ülkeyi El-Sabah ailesi yönetmektedir. 1899'da hükümdar Muvarak, Kuveyt'te *de facto* Britanya hamiliği oluşturan bir antlaşmaya imza attı. Buna karşın 1914'e kadar Kuveyt, kâğıt üzerinde Osmanlı egemenliğinde kaldı. 1914'te Britanya hamiliği resmileşti. Irak'ın Kuveyt toprakları üzerindeki iddiası Britanya'nın askeri yardımlarıyla savuşturulunca 1961'de ülke bağımsız oldu. 1938'de ülkede petrol keşfedilmişti; II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Kuveyt dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri haline geldi. Britanya'yla yapılan savunma paktı 1971'de zaman aşımına uğradı. Bu tarihten sonra Kuveyt, tarafsız bir politika izledi. Elde edilen büyük zenginliğin bir kısmı çağdaşlaşma programlarına ayrıldı. Ancak 1990'da Irak, 1961 sınır anlaşmazlığını yeniden gündeme getirdi. 2 Ağustos 1990'da Irak'ın yedi ay süren Kuveyt işgali başladı. *Körfez Savaşı'yla kur-

208 İngilizce "sarsılma, titreme" anlamına gelen "quake" (kuveyk) fiili bu dini yapıya ismini vermiştir. Kuveykır (quaker) "sarsılan kimse" demektir. (ÇN)

tuluş gerçekleşmeden önceki dönemde binlerce Kuveytli öldürüldü. Savaştan sonra yeniden yapılanmanın bedelinin 100 milyar dolara kadar çıktığı tahmin edilmektedir. Ayrıca Irak'ın 732 petrol kuyusuna yönelik sabotajları ciddi çevresel hasarlara yol açtı. 1992'de ülke tarihinin ilk milletvekili seçimleri yapıldı. Seçimlerde nüfusun yalnızca yüzde 13'ünün oy kullanma hakkı vardı. Yine de pek çok muhalefet adayı seçilmeyi başardı. 2005'te kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı. 2009'da dört kadın milletvekili seçildi. 2000'lerde kraliyet ailesi ve giderek konumunu güçlendiren parlamentodaki muhalefet arasında siyasi çatışmalar devam etti. 2012'de seçim yasasında iktidar partisinin adaylarına avantaj sağlayacağı düşünülen değişiklikler yapılması, halk eylemlerine ve muhalefetin gelecek seçimleri boykot etmesine neden oldu.

Kuzey Afrika Cephesi (Haziran 1940-Mayıs 1943) II. Dünya Savaşı'nda Afrika'da gerçekleşen bir dizi askeri harekât. Haziran 1940'ta İtalya'nın savaş ilânı üzerine General *Wavell, 36 bin Milletler Topluluğu askeriyle Kahire'de ilk saldırıyı gerçekleştirdi. Eylül 1940-Ocak 1941 arasında İtalyanlar; Sidi Barrani, Tobruk ve Bingazi'yi teslim etti. Temmuz 1940'ta İtalyanlar, Sudan ve Britanya Somalilandı'nın belli bölümlerini işgal etmişti. Fakat Ocak 1941'de Britanya karşı saldırıya geçti ve 6 Nisan 1941'de Etiyopya ve İtalyan Doğu Afrikası'nın tamamı teslim oldu. Böylece Nil Ordusu'na ikmal malzemesi ve takviye kuvvetlerin ulaştırılması mümkün oldu. Mart 1941'de General *Rommel saldırıya geçti ve Britanya, *Tobruk'u Alman kuşatmasında bırakarak çekildi. General *Auchinleck komutasında bir taarruz (Haçlı Harekâtı) planlandı. İlkin başarı kazanan Harekât kuvvetleri, çöl boyunca gitti gitti geldi. Hem Almanların hem de Britanyalıların tank zayiatı yüksekti. Haziran 1942'de Tobruk düştü. Temmuz'da Britanya, *El Alameyn'de savunma konumu aldı. Takviye edilen ve artık General *Montgomery komutasına verilen 230 bin asker ve 1230 tanklık 8. Ordu, Ekim'de El Alameyn'den taarruza geçince Rommel, Tunus'a çekildi. Aynı sıralarda "Meşale Harekâtı" başlatıldı. Harekât kapsamında General *Eisenhower komutasındaki ABD ve Britanya askerleri, 8 Kasım'da Atlantik kıyısında Kazablanka yakınlarına; Akdeniz kıyısında da Oran ve Cezayir kentlerine çıkarma yaptı. Böylece Batı Afrika'daki *Özgür Fransa kuvvetleriyle birleşmek isteniyordu. General *Darlan'ın başında bulunduğu Vichy Fransası askerleri başta direndi; fakat üç günün ardından boyun eğdi. Kasım 1942'den Mayıs 1943'e kadar Alman orduları, her ne kadar takviye edilseler de, doğudan ilerleyen 8. Ordu ile batıdan ilerleyen Müttefik kuvvetler arasında sıkıştırıldı. 7 Mayıs'ta Tunus kenti teslim oldu. 250 bin civarında esir alındı. Buna karşın Rommel, emrinde bulunan Afrika Kolordusu'ndaki en iyi askerleri ustaca bir hamleyle Sicilya'ya kaçırmayı başardı.

Kuzey Amerika Kızılderilileri *Bkz.* AMERİKAN YERLİLERİ (KUZEY AMERİKA)

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) ABD, Kanada ve Meksika arasında serbest ticarete izin veren ekonomik bir anlaşma. NAFTA, 1988'de ABD ile Kanada arasında yapılan serbest ticaret anlaşmasının kapsamını genişletti. 1992'de imzalanan antlaşma, 1993'te onaylandı ve ertesi yıl yürürlüğe girdi. Antlaşmaya göre üye ülkeler arasında ticari vergiler tamamen kaldırıldı ve tarım ürünlerindeki gümrüklerin de aşamalı olarak kaldırılması kararlaştırıldı. Şili'nin katılım başvurusu üzerine 1994'te kabul müzakereleri başladı.

Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü (NATO) Avrupa ve Kuzey Amerika devletlerinden oluşan bir birlik. 1949'da Avrupa ve Kuzey Atlantik'in Sovyet saldırı tehdidine karşı savunulması adına kuruldu. ABD'nin hâkimiyetinde olan Örgüt, 1991'de SSCB'nin dağılmasını ve Doğu Avrupa'daki istikrarsızlığı yeni tehditler olarak

belirledi. NATO'nun karargâhı Belçika'nın Brüksel kentindedir. SSCB'nin çöküşünden beri NATO, Rusya ve Doğu Avrupa'daki eski komünist ülkelerle işbirliği arayışındadır. 1997'de Rusya'yla bir antlaşma imzalandı. 1999'da Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya, NATO'ya katıldı. Onların arkasından 2004'te Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya; 2009'da Arnavutluk ve Hırvatistan örgüte kabul edildi.

1995'te NATO, Bosna-Hersek'teki savaşa müdahale ederek ilk saldırı eylemini gerçekleştirdi. Bu kapsamda, kuşatma altındaki Saraybosna kentindeki Sırp mevkileri bombalandı. Söz konusu müdahale, 2004'e kadar sürecek bir barışı koruma harekâtına dönüştü. 1999'da NATO, Kosova'daki soykırım politikasını bitirmesi için Sırbistan'a bombardıman düzenledi. O günden bugüne NATO çerçevesinde Afganistan'da askeri faaliyette bulunuldu (2003-) ve Libya'da *Kaddafi rejimine yönelik hava saldırıları yapıldı (2011).

Kuzey İrlanda Birleşik Krallık'ın Ulster ilinin kuzeydoğudaki altı idari bölgesinden oluşan bir parçası.

Fiziki Yapısal olarak Kuzey İrlanda, İskoçya'nın güneybatı uzantısıdır. Bu iki bölge, İrlanda Denizi'ndeki Kuzey Kanalı'yla birbirinden ayrılır. Lough Neagh gölünün orta kesimlerdeki uzantısı, kuzeyde Bann Nehri'ne akmakta ve batıda Sperrin Dağları ile doğuda Antrim Tepeleri'ni ayırmaktadır. Güneydoğuda Mourne Dağları yer alırken güneybatıda ise Lough Erne gölü bulunmaktadır.

Ekonomi Geleneksel keten ve gemi yapımı sanayileri düşüşe geçse de önemini korumaktadır. Mühendislik ve kimyasallar da diğer başlıca sanayi kolları arasındadır. Az da olsa madencilik yapılır. Günümüzde pek çok insan hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Tarım ürünleri arasında arpa ve patates bulunup küçükbaş ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliği de görülmektedir.

Tarih Kuzey İrlanda, büyük bir çoğunluğu Protestan olan halkının baskıları sonucunda İrlanda'nın Yönetimi Yasasıyla (1920) Birleşik Krallık'ın özerk bir bölgesi olarak kuruldu. Protestan çoğunluğun, büyük bir kısmı işçi sınıfına mensup Katoliklere (nüfusun yaklaşık üçte biri) yönelik ekonomik alanda ve seçimlerde uyguladığı ayrımcılık 1960'larda şiddete yol açtı. Böylece Kuzey İrlanda'da "Sıkıntı" yılları başladı. Aşırıcı birlik yanlılarının, vatandaşlık hakları hareketi tarafından düzenlenen gösteri yürüyüşlerine (1968) tepkisi isyanlara neden oldu ve *İrlanda Cumhuriyet Ordusu gibi yarı askeri grupların Ulster Savunma Birliği (UDA) ve Ulster Gönüllü Gücü (UVF) gibi rejime sadık militan örgütlerle çatışmalara girmesiyle şiddet tırmandı. 1969'da *Stormont hükümetinin talebi üzerine huzuru sağlamak için bölgeye gönderilen Britanya askerleri, bugün hâlâ varlığını sürdürmektedir. 1972'de Britanya hükümeti, Kuzey İrlanda anayasasını askıya aldı ve Stormont Hükümetini dağıtarak Londra'dan doğrudan yönetim tesis etti. 1973'te iktidara ortak olarak Kuzey İrlanda Yürütme Organı kuruldu. Bu yapı, daha geniş kesimleri temsil eden bir Meclis'e sorumluydu. Fakat 1974'te Rahip Ian Paisley gibi Birlikçi önderler, Ulster İşçi Konseyi'yle birlikte bölgeyi felç eden bir genel greve gidince Kuzey İrlanda Yürütme Organı çöktü. 1979'dan sonra İrlanda Cumhuriyeti ile Britanya arasında işbirliği geliştirildi. Bu süreç, 1985'te İngiltere-İrlanda Anlaşması'nın (Hillsborough Anlaşması) imzalanmasıyla sonuçlandı. Anlaşmaya göre İrlanda Cumhuriyeti'ne Kuzey İrlanda'nın yönetiminde danışma rolü verildi. Öte yandan devam eden ayrılıkçı terör, 2000'lerin başına dek toplam 3500'ün üzerinde can aldı. 1991-1992'de IRA'nın siyasi kanadı *Sinn Fein haricinde bütün büyük siyasi partilerle görüşmeler gerçekleştirildi. Bu görüşmelerde ilk defa İrlanda Cumhuriyeti'nden de temsilciler yer aldı. 1993'te John *Major ile İrlanda Cumhuriyeti Başbakanı Albert Reynolds, *Downing Street Bildirgesi'ni imzaladı. Böylece, barışçıl ve demokratik yöntemlere bağlı kalmaları kaydıyla Sinn Fein ve diğer siyasi gruplarla müzakere yolu açılmış

oldu. 1994'te IRA, askeri faaliyetlerini "tamamen durdurma" kararını ilân etti. Arkasından rejim yanlısı yarı askeri gruplardan da benzer açıklamalar geldi. Buna karşın, Birleşik Krallık hükümetinin IRA silahlarını kullanım dışı bırakana kadar Sinn Fein'le müzakereye girmeyi reddetmesi nedeniyle 1995'te barış görüşmelerinde pek bir mesafe kaydedilemedi. Şubat 1996'da IRA, Londra ve Manchester'de bombalı saldırılar düzenleyerek ateşkesi ihlal etti. Sinn Fein, bunun üzerine Haziran 1996'da başlayan görüşmelere alınmasa da Eylül 1997'de IRA'nın yeni bir ateşkes açıklamasının ardından sürece dahil edildi. Ocak 1998'de Britanya ve İrlanda hükümetleri, müzakerelerin temelini oluşturması için Kuzey İrlanda'nın gelecekteki yönetimine dair öneriler içeren bir ortak belge yayımladı. Öneriler şöyleydi: 1) İktidar ortağı bir yürütme organıyla beraber nispi temsile dayanan bir Kuzey İrlanda meclisi seçilecek, 2) İrlanda'nın iki kesimini birbirine bağlayan bir Kuzey-Güney bakanlar kurulu olacak, 3) Kuzey İrlanda, İskoçya ve Galler meclislerini birbirine bağlayan, Britanya ve İrlanda hükümetlerinden temsilcilerin yer alacağı hükümetlerarası bir kurul oluşturulacak.

Nisan 1998'de Hayırlı Cuma Anlaşması olarak bilinen ve bu önerilere dayanan bir barış anlaşması, Britanya ve İrlanda başbakanları ile müzakere taraflarının liderleri tarafından imzalandı. Anlaşma, yarı askeri gruplara mensup esirlerin aşamalı olarak salıverilmesine izin verdi ve iki yıl içerisinde terörist grupların silahlarını kullanım dışı bırakması şartını koydu. Seçimlerin ardından David Trimble, Kuzey İrlanda başbakanı oldu. Ancak yeni siyasi kurumlar ancak aralıklı olarak faaliyet gösterebildi. Bunun en büyük nedeni, birlik yanlısı partilerin, IRA'nın silahsızlanma sürecine yönelik bir kanıt olmadan Sinn Fein'le temas kurmaya yanaşmamasıydı. Aralık 1999'da Sinn Fein üyelerinin de dahil olduğu bir yürütme organı kurulmasına karşın bu mekanizma ve meclis, yalnızca iki dönem (Aralık 1999-Şubat 2000; Mayıs 2000-Ekim 2002) işleyebildi. Askıya alınmış meclis için yapılan seçimlerden aşırı uç Demokrat Birlikçiler en büyük parti (ve önderleri Ian *Paisley müstakbel başbakan) ve Sinn Fein en büyük milliyetçi parti olarak çıkınca bölünmeler keskinleşir gibi oldu. Fakat 2005'te IRA, "savaşının" bittiğini ve silahlarını tamamen kullanım dışı bıraktığını açıklayınca geleceğe dönük umutlar arttı. 2007'de düzenlenen bir başka Meclis seçimlerinden sonra Demokrat Birlikçi Parti ve Sinn Fein, iktidarın paylaşıldığı bir yürütme organı üzerinde anlaştı. Bunun üzerine, daha önce devredilen iktidar, Mayıs 2007'de yeniden Kuzey İrlanda'ya teslim edildi.

Kuzey Ayaklanması (İngilizcesi Northern Rising) (Kasım-Aralık 1569) Westmorland ve Northumberland kontlarının başını çektiği bir İngiliz isyanı. I. *Elizabeth'e bağlanmayı reddeden isyancılar, William *Cecil gibi "yenileri" iktidardan indirmeyi ve Katolik dinini korumayı amaçladı ve İskoçya Kraliçesi *Mary'yi İngiliz tahtının veliahdı ilân etti. İsyancıların güneye inerek Durham'ı almasının ardından devlet müdahale ederek ayaklanmayı sona erdirdi. Kraliçenin ısrarı üzerine 400 sıradan isyancı idam edildi. Diğer yandan isyanın önderleri ya yurtdışına kaçtı ya da aflarını satın alma imkânı buldu.

Kuzey Kore *Bkz.* KORE, KUZEY.

Kuzey Savaşı (1700-21) Bir tarafta Rusya, Danimarka ve Polonya'nın; diğer tarafta İsveç'in yer aldığı bir çatışma. Savaşın yapıldığı sırada, XII. *Karl'ın zaferlerine karşın İsveç, imparatorluğunu kaybetti. I. *Pyotr (Büyük Petro) önderliğindeki Rusya önemli bir Baltık gücü haline geldi. Stockholm Antlaşmalarıyla (1719, 1720) Bremen ve Verden, Hannover'e; Pomeranya'nın büyük bölümü Prusya'ya verildi. Rusya'nın denizde kazandığı başarıların ardından Nystadt Antlaşması'yla savaş sona erdi ve İsveç'in Baltık toprakları Rusya'ya bırakıldı.

Kuzey Seferi (1926-28) Çin'de *Jiang Jieshi (Çan Kay-şek) önderliğindeki milliyetçi kuvvetlerin gücünü Çin'in güneyindeki üssünden Çin'in kuzeyine yaymak üzere düzenlediği sefer. Yerel *savaş ağalarının ordularını hedef alan sefer, başlarda Sovyetler Birliği'nden gelen askeri yardımla desteklendi. Mart 1927'de Şanhay ve Nanjing; nihayet 8 Haziran 1928'de Pekin ele geçirildi. Nanjing'de milliyetçi bir hükümet (1928-1932) kuruldu. Kuzey Seferi, hem Jiang Jieshi'nin milliyetçi *Guomin Dang'ın tek önderi haline gelmesi hem de komünistlere yönelik temizlik harekâtına girişmesi dolayısıyla önem taşımaktadır. Bunun sonucunda Ağustos 1927'de bir dizi başarısız komünist ayaklanma gerçekleşmiş ve milliyetçi-komünist içsavaşının ilk 10 yıllık dönemi başlamıştır.

Kuzey Vietnam *Bkz.* VİETNAM.

Kuzey Wei (veya Tabgaç Devleti) (386-535) MS 311'de Batı *Jin'in çöküşünün ardından imparatorluğun dağılmasıyla Çin'in kuzeyine hükmeden hanedanlardan biri. Hanedan, Moğol bir grup olan Siyenpiler tarafından kuruldu. Kuzey Wei hükümdarları, Çinli idarecilerden faydalandı ve Çinlilerle karşılıklı evlilik yapılmasını teşvik etti. Bir zamanlar Doğu Han'ın başkenti olan Luoyang, Kuzey Wei'nin başkenti oldu. Kuzey Wei döneminde istikrarlı bir köylü sınıfı oluşturmak için toprak reformları yapıldı. Kolektif sorumluluğa dayanan sağlam bir sistem kuruldu. Hanedanın politikalarına karşı çıkan sınır boylarındaki kabile orduları ayaklanınca Kuzey Wei hükümdarlığı sona erdi.

Kuzeybatı Avrupa Seferi (Eylül 1944-Mayıs 1945) II. Dünya Savaşı'nda Müttefikler'in düzenlediği bir sefer. *Normandiya Çıkarması'nın ardından *Montgomery komutasındaki kuvvetler, 4 Eylül'de Anvers'i ele geçirerek Albert Kanalı'nı geçti. ABD 1. Ordusu Namur ve Aachen'i alırken ABD 3. Ordusu da doğuya ilerleyerek Moselle'ye ulaştı. Montgomery'nin, 1. Hava İndirme Bölüğü'nü *Arnhem'e göndererek Aşağı Ren Nehri bölgesine hâkim olma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Kasım'da Almanlar toparlandı ve Aralık'ta *Ardenler'de karşı taarruza (Bulge Muharebesi) geçti. Ocak 1945'te Montgomery'nin kuvvetleri Ren Nehri'ne doğru saldırıda bulundu. Mart'ta Wesel'e yönelik ağır bombardımanın arkasından Montgomery'nin askerleri Aşağı Ren bölgesine başarılı bir şekilde geçiş yaptı. ABD 7. Ordusu, doğuya Münih'e doğru harekete geçti. Fransız kuvvetleri Konstanz Gölü'ne kadar Yukarı Ren Nehri'nden ilerledi. ABD 3. Ordusu ise Leipzig ve Avusturya sınırından Çekoslovakya'ya yürüdü. 11 Nisan'da Montgomery, Elbe Nehri'ne vardı. Berlin'in Kızıl Ordu tarafından ele geçirilmesi ve Hitler'in intiharından (30 Nisan) sonra Montgomery, 4 Mayıs'ta Kuzeybatı Avrupa'daki Lüneburg Fundalığı'nda Alman kuvvetlerinin teslimiyetini kabul etti. Dört gün sonra (Avrupa Zafer Günü) Avrupa'daki savaşın sona erdiği ilân edildi.

Kuzey-Batı Geçidi Kuzey Amerika'nın kuzey kıyıları boyunca uzanan Atlantik ve Pasifik Okyanusları arasındaki deniz rotası. Kâşiflerin uzun yıllar aradığı geçitten ilk kez 1903-1906 arasında Roald Amundsen geçti. 2000'lerin başında Kuzey Kutbu'ndaki buz kütlelerinin azalması, geçitten geçişleri kolaylaştırarak nihayetinde ticari kullanıma açılması imkânını doğurdu.

Kuzeybatı Sınır Eyaleti Kuzeybatı Pakistan'da Himalayalar'da yer alan bir eyalet. Bölgede Pakistan'ı Afganistan'a bağlayan stratejik Hayber Geçidi bulunmaktadır. Çevredeki bütün büyük güçler eyalete hâkim olmaya çalışmasına karşın çetin arazi şartları bölge sakinlerinin yarı özerk konumunu korudu.

Kuzeybatı Toprakları (veya Eski Kuzeybatı) ABD'de Mississippi ve Ohio Nehirleri ile Büyük Göller arasında yer alan bir bölge. 1783'te Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ardından alınan Kuzeybatı Top-

rakları, günümüzde Indiana (1800), Ohio (1803), Michigan (1805), Illinois (1809) ve Wisconsin (1836) eyaletlerinden oluşmaktadır.

Kuzey-Güney ilişkileri Gelişmiş sanayi ülkeleri (Kuzey) ile *Üçüncü Dünya veya *gelişmekte olan ülkeler (Güney) arasındaki ilişkiler. Uluslararası siyasette Kuzey-Güney ilişkileri, sömürgelerin bağımsızlaştığı sürecin ardından bir mesele haline geldi. Bu süreçte çok sayıda yeni devlet, özellikle ekonomik olarak kendisini ciddi anlamda dezavantajlı gördüğü bir uluslararası sistemin içinde buldu. Güney'deki gelişmekte olan ülkeler, çeşitli yollara başvurarak Kuzey'e bağımlılığını azaltmaya çalıştı. Söz konusu ülkeler, özellikle Birleşmiş Milletler'de yoğun faaliyet gösterdi. 1964'te düzenlenen *Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'nda dünya ticaretine dair yeni bir anlaşma yapılması adına taleplerin sıralandığı bir çerçeve çizildi. 1970'lerin sonuna gelindiğinde Güney'in konumu daha güçlü gözüküyordu. *OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) dünya enerji fiyatlarını başarılı bir şekilde yükselterek bütün gelişmekte olan ülkelere örnek olmuş; 1974'te *Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen talebi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na sunulmuş; Kuzey-Güney ilişkileri meselesi, 1977-1979 arasında Willy Brandt (1913-92) başkanlığında toplanan uluslararası bir komisyonun (*bkz.* BRANDT RAPORU) konusu yapılmıştı. 21. yüzyılın başlarında Kuzey-Güney arasındaki ekonomik eşitsizlik devam ediyordu. Bazı çevreler, *küreselleşme gibi eğilimlerin bu eşitsizliği artırdığı görüşündeydi. Çin ve Hindistan gibi bazı gelişmekte olan ülkeler, büyük ekonomik güçlere dönüşmelerine karşın buralarda ortaya çıkan zenginlik görece az sayıda insanın elinde toplanmıştı. Bahsi geçen ülkelerde yoksulluk yaygınlığını koruyor ve ortalama kişi başına GSYİH düşük seviyelerde seyrediyordu.

Kuzey-Doğu Geçidi Avrupa ve Asya'nın kuzey kıyıları boyunca doğuya doğru bir gemi geçiş rotası. Kuzey Buz Denizi üzerinden Atlantik'ten Pasifik'e uzanan geçiş, yıllarca Doğu'ya olası bir ticaret rotası olarak arandı. Kuzeydoğu Geçidi'nden gemiyle ilk geçiş 1878-1879'da İsveçli Kutup kâşifi Baron Nordenskjöld (1832-1901) tarafından yapıldı.

Kuzeyliler *Bkz.* VİKİNGLER.

Küba

Başkent:	Havana
Yüz ölçümü:	110.860 km²
Nüfus:	11.061.886 (2012 tahmini)
Para birimi:	1 Küba pesosu = 100 sentavo
Dini yapısı:	%60,0 Katolik; %5,0 Protestan
Etnik yapısı:	%65,1 beyaz; %24,8 melez; %10,1 siyahi
Diller:	İspanyolca (resmi)
Uluslararası kuruluşlar:	Birleşmiş Milletler (BM), Bağlantısızlar Hareketi, Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

Bir ada ülkesi. Küba' nın üzerinde bulunduğu ada Karayipler'deki en büyük adadır.

Fiziki Küba, uzun fakat eni dar bir ülkedir; batıdan doğuya 1280 kilometreyken kuzeyden güneye 160 kilometreyi pek geçmez. Ülkenin çoğunluğu düzdür. Ovalar güneye gittikçe yerini tepelere bıraksa da bu yükseltiler 90 metreyi nadiren geçer. Tek istisna güneydoğudaki 2000 metre ve üzerine çıkan Sierra Maestra Dağı'dır. İklim tropiktir. Sert yağmurlar ve sıklıkla kasırgaya dönüşen doğu rüzgârları görülür.

Ekonomi 1991'e kadar Küba, Sovyetler Birliği'nden gelecek desteğe muhtaç bir sosyalist merkezi planlama ekonomisine sahipti. Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle bu destek sona ermiş, arkasından gelen dönemde Küba ekonomisi kademe kademe liberalleşerek sınırlı da olsa özel girişime alan açmıştır. Ana sanayi kolları arasında petrol, nikel, ecza ürünleri ve tütün bulunur. Bu ürünlerin hepsi aynı zamanda önemli ihracat kalemleridir. Öte yandan başlıca tarım ürünü olan ve bir zamanlar ekonominin belkemiğini oluşturan şeker de ihraç malları arasındadır. Turizm de giderek önem kazanmaktadır.

Tarih Küba'ya ilk yerleşimler yaklaşık MÖ 3000'den itibaren avcı-toplayıcı-balıkçı bir halk olan Siboneylerin Güney Amerika'dan buraya göç etmesiyle gerçekleşti. Tarımcı ve çömlek üreticisi Aravak yerlilerinin Güney Amerika'nın kuzeyinden yaptığı göçler, yaklaşık MÖ 1000'den itibaren Siboneyleri doğu Küba'da yerinden etti. Ancak Siboneyler batıda varlıklarını sürdürdü. 1492'de Küba, Columbus (Kolomb) tarafından keşfedilse de 1508'de etrafı dolaşılana kadar buranın bir ada olduğu anlaşılamadı. 1511'de Diego Velásquez Havana ve diğer birkaç kenti kurunca İspanyol yerleşimleri başlamış oldu. Aravaklar, sömürü ve Avrupa'dan gelen hastalıklar sonucunda bu yüzyılın sonuna kadar fiilen ortadan kalktı. 1526'dan başlayarak özellikle şeker ve tütün plantasyonları için siyahi köleler getirildi. Britanya 1762-1763'te adaya el koydu; ancak Florida karşılığında tekrar İspanyollara verdi. 1865'te köle ithalatı sona ermesine karşın kölelik 1886'ya kadar kaldırılmadı. Adayı elde etmek için ABD çeşitli girişimlerde bulundu. Başarısızlığa uğrayan ilk Bağımsızlık Savaşı'nda (1868-78) savaşanlar arasında pek çok Amerikalı da vardı. Bu dönemde şeker sanayisinde büyük ABD yatırımları korundu. Küba şeker sanayi bugün dünya şeker üretiminin üçte birini gerçekleştirmektedir. İkinci Bağımsızlık Savaşı'na (1895-1901) iyi yönetilen bir basın propagandasının ardından ABD de dahil oldu (1898) ve Küba, ABD ordusu tarafından işgale uğradı (1899-1901). 1902'de Küba Cumhuriyeti ilân edildi. Arkasından yolsuzluğa bulaşan ve toplumdan uzak bir dizi hükümet ülkeyi yönetti. Söz konusu dönem, Gerardo Machado'nun vahşi ve baskıcı rejimiyle (1925-33) zirveye çıktı. Gerardo rejimi, sonuçsuz kalan 1933-1934 devrimine yol açtı. 1934'e kadar ada ABD "koruması" altında kaldı. 1940-1944 ve 1952-1959 arasında Fulengio *Batista devlet başkanlığı yaptı. ABD tarafından desteklenen Batista'nın ikinci dönemi yolsuzlukları ve acımasızlığıyla kötü bir üne sahipti. 1956'da Fidel *Castro, başlattığı gerilla savaşıyla sosyalist bir rejim kurdu (1959) ve bu rejimin başına geçti. Castro, Nisan 1961'de *Domuzlar Körfezi'nde Kübalı mültecilerin işgal girişimini püskürttü. Ayrıca Ekim 1962'deki Küba Füze Krizi'nden de sağ salim çıktı. Castro'nun tek parti rejimi halk sağlığı, eğitim ve konutlandırma alanlarında ciddi başarılar elde etse de insan hakları konusunda kötü bir sınav verdi. Kübalı önder uluslararası gündemdeki yerini hep korudu. Dünya devrimi davası Moskova'dan gelen baskılarla sönümlense de Küba, Latin Amerika ve Afrika'daki kurtuluş hareketlerine tutarlı bir şekilde yardım sağladı. 1960'lardaki siyasi sallantılardan sonra yurtiçinde devrim; kentsel, bölgesel ve ulusal düzeyde daha geniş kitlelere dayanan temsil meclislerinin kurulmasıyla raya oturdu. Ekonomik bağlamda baştaki çeşitlendirmeye ve sanayileşmeye yönelik umutlar suya düştü ve Küba'nın şeker ihracatına ve Sovyetler Birliği'nden gelen büyük çaplı ödeneklere bağımlılığı devam etti. Sosyalist devlette tarım genel olarak zayıf seyretti. Kıtlıklar ve karne uygulamaları sürdü. Buna karşın rejim; COMECON ve Sovyetler Birliği sırasıyla 1990 ve 1991'de çöktükten sonra da hayatta kalmayı başardı. Ancak bu dönemden itibaren sıkıntılı bir ekonomik durum ortaya çıktı. Ekim 1991'de Komünist Parti Dördüncü Kongresi, merkezi denetim politikasını kabul etse de o günden bugüne söz konusu politika ihtiyaçlar doğrultusunda yavaş yavaş terk edildi. Daha 1993 gibi er-

ken bir tarihte küçük ölçekli özel işletmeler yasal hale getirildi. 2006'da Castro, hastalığından ötürü iktidarı geçici olarak kardeşi Raúl Castro'ya bıraktı. Fakat hiçbir zaman geri dönemedi ve Raúl Castro 2008'de resmen Küba'nın devlet başkanı oldu. Raúl Castro döneminde ekonomi hızla liberalleşti, özel girişimler daha da fazla teşvik edildi ve 2011'de özel mülkiyet yeniden serbest bırakıldı. 2014'ün sonlarında ABD, 1961'den beri uyguladığı Küba'ya yönelik ambargoyu hafifletti.

Küba Füze Krizi (1962) ABD ve Sovyetler Birliği'nin dahil olduğu bir uluslararası kriz. Kriz, Amerikalı yetkililerin menzili ABD topraklarına kadar uzanan nükleer başlıklı Sovyet füzelerinin gizlice Küba'ya yerleştirildiğini öğrenmesi üzerine meydana geldi. Başkan *Kennedy, Guantanamo'daki ABD donanma üssünü takviye ederek Küba'ya yönelik Sovyet askeri sevkiyatının ablukaya alınmasını emretti. Kennedy ayrıca Sovyetler Birliği'nden adadaki füzelerini geri çekmesini ve üslerini kapatmasını talep etti. İki rakip kuvvetin tam teyakkuza geçmesiyle gerçek bir nükleer savaş tehlikesi ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Füze taşıdığı zannedilen Sovyet ticaret gemileri adaya ve ablukayı sürdüren ABD donanma kuvvetlerine doğru yaklaştıkça krizin şiddeti arttı. Ancak *Hruşçov (Kruşçev), Sovyet gemilerine geri dönmeleri yönünde talimat verdi ve Sovyetler Birliği de ABD'nin Küba'ya saldırınama sözü karşılığında füzeleri kaldırmayı kabul etti. Krizin sonuçlarından biri, ABD başkanı ile Sovyetler Birliği'nin lideri arasında acil durumlarda kullanılacak doğrudan ve özel bir iletişim hattının ("kırmızı telefon") kurulması oldu.

Küçük Antant (1920-38) Çekoslovakya, Romanya ve yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'ndan (daha sonra Yugoslavya) oluşan ittifak. Ağustos 1920'de Romanya ve Yugoslavya'yla ayrı ayrı antlaşmalar (1922 ve 1923'te bu antlaşmalar genişletilmiştir) imzalayan Çek Dışişleri Bakanı Edvard *Beneš tarafından kuruldu. Antant'ın birincil amacı, ortak bir dış politika aracılığıyla üye ülkelerin toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunmasıydı. Böylece hem Alman etkisinin yayılması hem de Habsburgların yeniden Macar tahtına oturması engellenecekti. Fransa, üye ülkelerle antlaşmalar yaparak Antant'ı destekledi. 1929'da Antant, Tuna Havzası'ndaki Bolşevik ve Macar saldırganlığına karşı tavır aldı. Diğer yandan da Tuna'daki ticaretin teşvik edilmesi amaçlandı. Fakat 1930'larda üye ülkeler giderek birbirinden uzaklaşmaya başladı. II. *Carol yönetimindeki (1930-40) Romanya, Hitler'in liderliğindeki *Üçüncü Reich'e meyletti; Çekoslovakya, Sovyetler Birliği'yle bir saldırmazlık paktı imzaladı (1935); Romanya ve Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye'yle birlikte Balkan Antantı denilen yapıyı oluşturdu (Şubat 1934). 1937'de Yugoslavya ve Romanya, Almanya'dan gelecek olası bir saldırıya karşı Çekoslovakya'ya askeri yardım sözü vermeye yanaşmadı. Eylül 1938'de Çekoslovakya'nın Südet bölgesi ilhak edilince Antant dağıldı.

Kültür Devrimi (1966-76) Çin'de bir siyasi çalkantılar ve on yıllık kargaşalık dönemine verilen isim. Yaşananların kökünde Çin sosyalizminin geleceğine dair farklı hiziplerin anlaşmazlıkları yatıyordu. 1960'ların başında *Mao Zedong'a yönelik kulaktan kulağa bazı eleştiriler yapılıyordu. Mao, Sovyetler Birliği'ne yakın daha faydacı ve çağdaşlaşma yanlısı bürokrat kesimden gelen fikirlerin, kendisinin ideoloji temelli konumuna karşı bu tehdidine yanıt verme kararı aldı. Komünist Parti içerisinde bunu başaramayınca, bu durumdan memnun olmayan öğrencileri ve genç işçileri *Kızıl Muhafızlar adı altında birleştirerek yerel ve merkezi parti yöneticilerine karşı saldırmaları için kullandı. Bu sayede, ordunun da katkılarıyla söz konusu parti kadrolarına kendi taraftarlarını getirdi. 1959'dan beri Çin devlet başkanı ve Mao'nun veliahtı olan *Liu Shaoqi, bütün devlet ve parti görevlerinden alındı. Onun yerine *Lin Biao halef olarak gösterildi. Kültür Devrimi'nin

en şiddetli aşaması 1969'daki Dokuzuncu Parti Kongresi'yle sona ermişse de bu kapsamdaki radikal politikalar 1976'da Mao'nun ölümüne kadar devam etti.

küresel ısınma *Bkz.* İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ.

küreselleşme Dünyanın birbirinden apayrı topluluklardan ziyade giderek tek bir topluluk niteliği kazandığı sürece verilen isim. Kavram, özel olarak ulusal ekonomilerin kaynaşmasını ve bu ekonomilere hükmeden çokuluslu şirketlerin yükselişini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Küreselleşme kavramının bu özel anlamı 20. yüzyılın sonlarında, iletişimin hızının artması ve bedelinin azalması sonucunda ortaya çıktı. Ticari düzlemde 1950'lerde faaliyete geçen jet uçakları, insanların veya malların tek bir gün içerisinde dünyanın öbür ucuna taşınmasını mümkün kıldı. Başta 1980'lerin ve 1990'ların *Bilgi Devrimi olmak üzere 20. yüzyılda telekomünikasyon ve yazılı ve görsel medyada yaşanan gelişmeler hem bilginin aynı anda bütün dünyaya ulaşmasını sağladı hem de bilgiye ulaşmak üzere küresel veri merkezleri ve sistemleri kurulmasına imkân verdi. Bu teknolojik atılımların yanında II. Dünya Savaşı'ndan itibaren uluslararası anlaşmalar ve düzenleyici kurumların sayısında da artış yaşandı. Bunun bir örneği, uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı amaçlayan *Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'ydı (GATT). *Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) de GATT'ın rolünü genişleterek fikri mülkiyet hakları gibi konularda yeni düzenlemeler getirdi. Birçok şirket, denizaşırı pazarlara açılmalarını ve dünyanın herhangi bir yerinde faaliyetlerini en verimli ve en kârlı şekilde sürdürmelerini sağlayan bu gelişmelerden faydalandı. Ancak bu şirketlerin hemen hemen hepsi başta ABD olmak üzere merkezi gelişmiş ülkelerde olan şirketlerdir. Pek çok kesim, bu şirketlerin artan gücünün, gelişmekte olan ülkelerin aleyhine olacak biçimde, halihazırda zengin olan ülkelere fayda getirdiğini öne sürmektedir. Önemli meselelerden biri de gümrüklerin ve uluslararası ticaretin önündeki diğer engellerin kaldırılmasıdır. Gelişmekte olan ya da sanayileşmiş olsun, birçok ülke, iç pazarlarını dizginsiz yabancı rekabete açmanın yerli girişimcileri olumsuz etkileyeceğini ve ekonomilerine zarar vereceğini iddia etmektedir. Bu endişelerin çoğu anti-Amerikancılık biçiminde ortaya çıkmaktadır. ABD ve ABD merkezli şirketler, ekonomik anlamda küreselleşmeden en çok faydalanan aktörler olarak görülmektedir. Ayrıca ABD kültürü de dünya üzerindeki neredeyse her ülkeye nüfuz etmiş durumdadır.

Kürtler Hiçbir zaman tek bir hükümdar altında birleşmemelerine rağmen 3000 yıldır kendine özgü kültürünü koruyan bir halk. Kırsal bölgelerde yaşayan İslami bir halk olan Kürtler; Türkiye'nin geniş bölümü, Irak'ın kuzeyi, batı İran, doğu Suriye, Ermenistan ve Azerbaycan dahil olmak üzere Ortadoğu ve Güney Kafkasya'da yerleşik durumdadır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri, ayrı bir Kürdistan devletinin kurulması teklifinde bulundu. Ancak 1923'te Türkiye, bölge topraklarında yeniden egemenliğini sağlayınca bu fikirden vazgeçildi. Kürtler, Türkiye ve Irak'ta zulme uğradı.[209]

Kyahta Antlaşması (1727) Rusya'da Moğolistan sınırının hemen kuzeyinde bir kasaba olan Kyahta'da Rusya ile Çin arasında imzalanan bir antlaşma. Sibirya ile Moğolistan arasındaki sınır kararlaştırıldı. Çin, dış çeperinden geniş topraklar kaybetti. Çin'in ipeği, çayı ve porseleni ile Rusya'nın kürkünün ticarete katılmasına izin verilse de bu ticaret Kyahta ile sınırlı tutuldu. Ayrıca Rusların, Pekin'e dil öğrencisi göndermesine ve orada kilise kurmasına izin verildi.

209 Metnin orijinalinde yer alan yoruma dayalı siyasi ifadelere yayıncılık ilkemiz gereği müdahale etmedik. Eserin bütününün araştırmacılara ve tarih meraklılarına katkı sağlayacağı düşüncesiyle bu sözlüğü yayımlamaya değer bulduk. (YN)

Kyoto Protokolü 1993'te geniş kesimlerce *iklim değişikliğine katkıda bulunduğu düşünülen karbondioksit ve diğer beş sera gazının salım seviyelerini sınırlamak amacıyla yapılan uluslararası bir anlaşma. Anlaşma, 38 sanayileşmiş ülkeye salım seviyelerini 2012'ye kadar 1990'daki seviyelerinin ortalama yüzde 94,8'ine indirme yükümlülüğü getirdi. Ayrıca salım seviyeleri, hedeflerinin altında olan ülkelerin kullanılmamış kotalarını diğer ülkelere satabileceği bir "karbon ticareti" sistemi kuruldu. Protokol, 2005'te hukuksal bağlayıcılığı olan bir antlaşmaya dönüştü. Ancak antlaşma, gelişmekte olan ülkelerin salım seviyelerini sınırlama amacı gütmedi. Bu durum, ABD'nin yanlı olarak gördüğü bu antlaşmayı onaylamamasında bir etken olarak belirtildi. 2011'de Protokol'ün tarafları, 2015'e kadar daha zorlayıcı bir antlaşma yapılması konusunda anlaşma sağladı. Fakat 2012'de Protokol, 2020'ye kadar uzatıldı.

OXFORD DÜNYA TARİHİ SÖZLÜĞÜ

Bu kitabı elinde tutan siz değerli okuyucular, "bilgi"ye erişimin insanlığın macerasında görülmemiş ölçülerde kolay ve hızlı gerçekleştiği çağımızda bir tarih sözlüğü edinmenin gerekliliğini sorgulayabilirsiniz. Fakat internet ve sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla hayatımızın merkezine yerleşen bilgi kaynaklarının, farkında olarak veya olmayarak neredeyse her gün tecrübe ettiğimiz, çevremizden duyduğumuz ve zaman zaman haberlerde dahi tanık olduğumuz ciddi sorunları var. Bu kaynaklar ne kadar güvenilir ve doğrulanabilir?

Önümüzdeki yıllarda güvenilir bilgiye ulaşma gereğinin daha da önem kazanacağını, sağlam temellere dayanan bilgiye ulaşma sürecinin tekrar değerleneceğini öngörmek zor değil. Diğer yandan, teknolojiyle değişen alışkanlıkların, bu yeniden dirilen bilgi arayışına katkısı ise pratik ve özlü ifade biçimleri oluyor.

Oxford Dünya Tarihi Sözlüğü de hem dünün ansiklopedi kültürünü hem de bugünün kullanışlı bilgi anlayışını yansıtan, bu özellikleriyle yarının ihtiyaçlarını karşılayacak önemli bir kaynak eser, bir başvuru kaynağı.

ISBN 978-975-10-4316-0

/inkilapkitabevi
/inkilapkitabevi
/inkilapkitabevi
Online alışveriş: inkilap.com